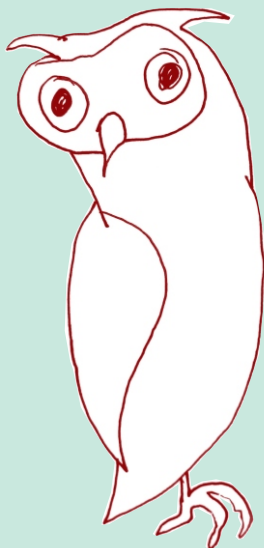

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

**TANULMÁNYOK AZ
ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS DIÁKKÖREINEK
TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉBŐL**

(2011–2013)

LÍCEUM KIADÓ

EGER, 2015

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

**TANULMÁNYOK AZ
ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA TUDOMÁNYOS
DIÁKKÖREINEK TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉBŐL
(2011–2013)**

EGER, 2013.

Eszterházy Károly Főiskola

Tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola
Tudományos Diákköreinek tudományos tevékenységéből
(2011-2013)

Szerkesztette: Pap József

A kiadásért felelős:
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Czeglédi László
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné
Megjelent: 2013. december
Példányszám: 100
Készült: az Eszterházy Károly Főiskola nyomdájában, Egerben
Felelős vezető: Kérészy László

SZÉCHENYI TERV

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai
Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg.

TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0004
Komplex tehetséggondozási program az Eszterházy Károly Főiskolán

TARTALOM

Előszó.....	7
Vándorló könyvek. Tulajdonbejegyzések és ex librisek a Pálffy-család csépi gyűjteményében	9
Szerző: Bognár Tímea	
Konzulens: dr. Verók Attila főiskolai docens	
J. S. Bach billentyűs kompozíciói és a klasszikus jazz standardek kapcsolódási pontjai – motívikus, szerkezeti és harmóniai elemek –	52
Szerző: Farkas Antal	
Konzulens: Dr. Nagy Zoltán PhD, adjunktus	
RoboLOGO projekt: Egy oktatási célú mobil robot koncepciója	63
Szerző: Magyar Péter–Gregus Tamás	
Konzulens: dr. Geda Gábor főiskolai docens	
Fazekas István külső konzulens	
Fazekas Csaba külső konzulens	
A polgári iskola műveltségformáló szerepe Törökszentmiklósona Horthy-korszakban	101
Szerző: Molnár Dávid	
Konzulens: dr. Vincze Beatrix főiskolai docens	
Mondjam vagy üzenjem? A Facebook jelenség elemzése fiatal felnőttek körében.....	143
Szerző: Tűzkő Lili	
Konzulens: dr. Simándi Szilvia adjunktus	
ETA.....	196
Szerző: Bóta Dániel 196	
Konzulens: Bollók Csaba főiskolai docens	
Borbás László tanársegéd	
Mesés-e a tudásunk a meséről, avagy mese hatásáról való vélekedés vizsgálata felnőttek körében	215
Szerző: Búdi Boglárka	
Konzulens: Dr. Ludányi Ágnes tszv. főiskolai tanár	
E-papír alkalmazások kutatása az oktatásban	245
Szerző: Fülep Ádám	
Konzulens: Dr. habil. Kis-Tóth Lajos főiskolai tanár	
Az egri egyházi társadalom műveltség- és kultúrapártoló tevékenysége a 18. században	263
Szerző: Lupták Annamária	
Konzulens: Dr. Tóvári Judit főiskolai tanár	

Nőkép a 18. századi református halotti prédikációkban.....	305
Szerző: Rácsai Rita	
Konzulens: Dr. Verók Attila főiskolai docens	
Bioeróziós nyomok kovásodott fák maradványain a magyarországi miocénből	324
Szerző: Tari Georgina	
Konzulens: Dr. Dávid Árpád főiskolai docens	
Digitális archívumok forradalma.....	377
Szerző: Tóth Dalma Veronika	
Konzulens: Dr. Tóvári Judit főiskolai tanár	
Társadalmi csoportok lakóhelyi elhelyezkedésének vizsgálata a dualizmuskori Egerben.....	411
Szerző: Berecz Anita	
Konzulens: Dr. Pap József egyetemi docens	
Nők férfias munkakörben.....	434
Szerző: Czeglédi Alexandra	
Konzulens: Dr. Krasztev Péter főiskolai docens	
Az önkéntes munka és a pályaválasztás kapcsolata	464
Szerző: Horváth Erika	
Konzulens: Dr. Fazakas Ida adjunktus	
A Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola a XX. század első felében	503
Szerző: Jacsó Rita	
Konzulens: Dr. Tengely Adrienn főiskolai docens	
Mi lesz belőlük...??? Vizsgálat gyermekotthonból kikerült fiatal felnőttek körében.....	544
Szerző: Kele Nikoletta	
Konzulens: Dr. Czövek Andrea főiskolai docens	
A miskolci szabadkőműves páholy(ok) tevékenysége.....	583
Szerző: Lupták Annamária	
Konzulens: Dr. Verók Attila főiskolai docens	
A vidék változása a XXI. század elején /Falufejlesztés, turizmus/	617
Szerző: Maszlák Csaba	
Konzulens: Dr. Tóthné Igó Zsuzsanna gyakorlatvezető tanár	
Eltérő laktóz átalakítási módszerek továbbfejlesztése és optimalizálása ...	655
Szerző: Vincze Otília 655	
Konzulens: Dr. habil. Forgó Péter, főiskolai tanár	
Korózs Marietta tudományos segédmunkatárs	

Sir Walter Scott's Ivanhoe: Nations in Conflict693

Szerző: Zubor Attila

Konzulens: Dr. Reichmann Angelika főiskolai docens

Előszó

VÁNDORLÓ KÖNYVEK. TULAJDONBEJEGYZÉSEK ÉS EX LIBRISEK A PÁLFFY-CSALÁD CSÉPI GYŰJTEMÉNYÉBEN

Szerző: Bognár Tímea

informatikus könyvtáros (MA), II. évf.

Konzulens: dr. Verók Attila főiskolai docens

I. helyezés

I. Bevezetés

A tulajdonbejegyzések a magánkönyvtárak és a gyűjtők felderítésének elsőrendű forrásai. Az utóbbi években az Országos Széchényi Könyvtár irányításával országos szinten folyik az ún. possessor bejegyzések felkutatása.

„A magyarországi köznemesség olvasmányműveltségéről látszólag könnyű képet alkotni – írja Monok István – ...ha azonban az egyes családok történetével párhuzamosan vizsgáljuk ezeket a dokumentumokat, akkor kiderül, hogy általánosságban nagyon keveset mondhatunk.”¹ A felvilágosodás korában és a reformkorban létezett köznemesei gyűjteményekről kevés az adatunk, a történelem még annyira sem kímélte őket, mint a gazdag főúri tékákat. Gyűjtőkörük rekonstruálása, a művelt, felvilágosult vidéki birtokos nemesség érdeklődési körének felderítése ma már sokszor szinte lehetetlen vállalkozás.

A Komárom-Esztergom megyei Csépen élt Pálffy család könyvtára szerencsés kivétel. Noha a gyűjtemény az idők folyamán sok viszontagságon ment keresztül, nagy része meg is semmisült, csonkaságában is teljesnek tekinthető. Összetétele tükrözi a Pálffyak műveltségét, könyvszeretetét, kedvelt témáit. Nemcsak egy nemesi család, hanem bizonyos szempontból a XVIII-XIX. századi köznemesség könyvkultúrájának is lenyomata, több család művelődési szokásairól, létezett gyűjteményéről is hírt ad. A könyvekben található ex librisek és possessorbejegyzések nyomán több Komárom megyei birtokos család kulturális izlésébe, érdeklődési körébe nyerhetünk bepillantást, mára eltűnt, katalógus híján rekonstruálhatatlan gyűjtemények létéről, összetételéről szerezhetünk információkat. A könyvek vándorútját a bejegyzések „lábnyomai” alapján követhetjük.

A Pálffy-téka könyveinek adatai a Komárom-Esztergom Megyei József Attila Könyvtár katalógusában kereshetők. A gyűjtemény XVII-XIX. századi műveiben levő érdekesebb tulajdonbejegyzésekről elsőként Tapolcainé Sáray Szabó Éva tesz említést a Pálffy-könyvtárról írott cikkében.² Alapi Gyula, Komárom vármegye levéltárosa a megyében élt nemesi családok történetét kutatta a rendelkezésére álló okiratok alapján, Gyüsi László helytörténész írásaiból pedig sokat tudhatunk meg Csep (1909-től Csép) község és lakói múltjáról. E sorok írója az autopszia módszerével vizsgálta át a gyűjtemény azon példányait, melyekben a tulajdonbejegyzések és ex librisek találhatók.

¹ MADAS Edit, MONOK István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*
<http://mek.oszk.hu/01600/01613/01613.htm#38> (megtekintés: 2012-10-26)

² TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 56, 62.
http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf

Jelen munka első részében röviden áttekintjük, hogyan alakult a magyar köznemesi réteg művelődése a felvilágosodás körében és a reformkorban, különös tekintettel a Pálffyak szűkebb pátriájára, Komárom megyére. Ezután ismertetjük a csépi Pálffy családot és könyvtárát. Ezt követi a possessori bejegyzések és az ex librisek részletes elemzése. Elsőként a Pálffyak bejegyzéseit vizsgáljuk, majd a legtöbb bejegyzést hagyó családok és személyek, illetve az ex librisek tulajdonosa, az első komáromi kölcsönkönyvtár bemutatása következik.

Köszönet illeti Dr. Tapolcainé Sáray Szabó Évát a Pálffy-családdal és a gyűjteménnyel kapcsolatos értékes tapasztalatainak és kutatási anyagainak megosztásáért. Köszönet a Komárom-Esztergom Megyei József Attila Könyvtár munkatársainak, türelmükért és segítőkészségükért. Nélkülük ez a dolgozat nem születhetett volna meg.

II. A köznemesség művelődése és könyvtárai a felvilágosodás korában és a reformkorban

A felvilágosodás és a reformkor vezető egyéniségei tudatos közönségneveléssel igyekeztek megnyerni a közvéleményt a társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség céljainak. A sikerhez szükség volt a közműveltség általános emelésére, a magyar közönség minél szélesebb rétegeinek világnézeti, politikai, tudományos és irodalmi nevelésére, a társadalmi tudat átalakítására. Az irodalmi élet újjászervezői elsősorban új szellemű, felvilágosult műveik által kívánták formálni a közönséget – Bessenyei és Kazinczy még fordításokkal, Kármán viszont eredeti magyar írásokkal. Céljuk a teljes „közrend” – a nemesség, az értelmiség, a papság, a hivatalnokok és a jövő nemzedék: az iskolák tanulóinak – olvasóvá nevelése, a kor olvasói ízlésének átalakítása volt.³ Az új eszmék elterjedésével a könyv a főrangúak gyűjtőszennvedélyének tárgyából olvasmánnyá válik, ami nem csupán az olvasó erkölceit nemesítheti vagy elméjét pallérozhatja, hanem gyönyörködtes is, világi tárgyú történetekkel és versekkel. Megváltozik a regények negatív megítélése is: a XIX. század elején már hasznosnak, sőt szükségesnek tartják, és széles körben olvassák őket. Sok olvasót épp a „románok” nyerne meg a magasabb irodalomnak. A magyar folyóiratok és a nemzeti színjátszás szintén az irodalom népszerűsítői. A nyelvújítás harcai, ha közvetve is, ugyancsak a nyelv és az irodalom iránti érdeklődést növelték.⁴ Olvasókörök, klubok, később olvasókabinetek és kölcsönkönyvtárak alakulnak a városokban, hogy a könyvvel nem rendelkező könyvkedvelők is hozzájuthassanak az őket érdeklő kiadványokhoz. Igaz, a kölcsönzést is vállaló könyvkereskedők inkább a német és németül tudó polgárság igényeihez igazították kínálatukat: főként külföldi, német és latin nyelvű műveket tartanak, a magyar könyvek terjesztéséből kezdetben nem vesz ki a részüket.⁵ A reformkor mozgalmas irodalmi, tudományos és kulturális élete már az így kialakult fejlettebb, fogékonyabb közönségre épülhetett. A politika iránti növekvő érdeklődés, valamint a tudományok és az irodalom fejlődése fellendítette a

³ FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár), 24-25.

⁴ FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár), 28-29.

⁵ FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár), 38.

hírlap- és folyóiratirodalmat, valamint a könyvkiadást. A reformkorban alakuló egyesületek és kaszinók tagjai is megtalálták a tevékenységüknek és érdeklődésüknek megfelelő irodalmat.⁶ A költészet és az új magyar regényirodalom is növeli a magyar olvasóközönség táborát, ami maga után vonja a kölcsönkönyvtárak szaporodását. Igaz, állományukban még mindig a külföldi és idegen nyelvű irodalom van többségben, de már a legfrissebb magyar szak- és szépirodalmat igénylő olvasóhoz is eljuttatják az öt érdeklő könyveket.

A köznemesség könyvtárai – ahogyan a megelőző századokban – ekkor sem versenyezhetnek a főurak és főpapok gyűjteményeivel. Mégsem lebecsülendők, hiszen ezek a könyvtárak jelentik a művelt magyar középosztály megszületését. A köznemesség műveltségi képe a kortársak szemében meglehetősen sötét színezetű. Akár Kármánt hallgatjuk a XVIII. század végéről, akár Petőfit és író társait a reformkorból, azt a véleményt halljuk, hogy a magyar nemes ifjak mindennel inkább foglalkoznak, mint a tudományal, s iskoláik befejezése után nem olvasnak többé. Ez a vád sajnós, nagy általánosságban meg is állja a helyét. A török kiűzése utáni újjáépítésben a köznemes réteg is részt vesz; mivel már nem kell hadakoznia, többet törődik a gazdálkodással, s ezzel lerakja a kultúr szükségletek fokozott kielégítésének anyagi alapját. A XVIII. század első felében azonban a gazdálkodás mellett csaknem minden idejét, érdeklődését és anyagi erejét azok a perek kötik le, amelyekbe a bonyolult örökösödési jog és a felszabadult területek bizonytalan birtokjogi viszonyai következtében keveredett. A magyar nemes ezért nevezhető joggal fiskális-műveltségűnek. Ennek megfelelően – írja Szarvasi Margit –, ha egyáltalán könyvszerzésre gondol, alig tart egyebet kúriájában néhány klasszikus írónál, s főképp Werbőczy és a Corpus Juris különböző kiadásainál.⁷

Azonban vannak, s a reformkorban egyre szaporodnak a kivételek. Szép példa erre Csépan István, Kultsár István vagy Péczeli József könyvtára. Csépan István (1759-1830) régi Zala megyei birtokos család sarja. Apja, Csépan János református prédikátor a Vas megyei Senyeházáról költözött Rév-Komáromba. A családban ő az első könyvgyűjtő: elsősorban vallásos munkákat gyűjt, főleg református egyházi műveket. De szellemi rugalmasságáról tanúskodik, hogy járatta a felvilágosodás korának magyar nyelvű folyóiratát: a Magyar *Almanachot*, és érdeklődéssel kísérte a magyar nyelv újjászületését. Már vallásos könyvei közt is sok a magyar nyelvű. Halála után néhány tucat könyvét és könyvgyűjtő hajlamát István fia örökölte. Csépan István nem járhatott külföldi egyetemekre, mint más, tehetősebb protestáns családok gyermekei (a könyveibe írt bejegyzések tanúsága szerint nem valószínű, hogy járt volna külföldön), de úgy tűnik, a XVIII. század végén már nem volt szükség közvetlen külföldi példára, a szerényebb viszonyok között élő köznemesség körében is kibontakozhatott a könyvgyűjtés szenvedélye. Még debreceni diákoskodása idején gyűjti első könyveit. De bibliofiliája akkor bontakozik ki igazán, amikor ügyvédként a Somogy megyei Jákó faluba költözik. Hivatása és a gazdálkodás mellett a könyveknek él, gondos jegyzéket vezet róluk, megszámozza őket, beírja a nevét, sokszor a megszerzés módját és idejét, néha még a szerzőről is tesz megjegyzéseket. A könyvek alig egy-két évvel a megjelenésük után, vagy még a kiadás évé-

⁶ FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár), 77-78.

⁷ SZARVASI Margit, *Magánkönyvtáraink a XVIII században: főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei*, 43. <http://www.mek.oszk.hu/03200/03246/03246.pdf> (megtekintés: 2012-10-27)

ben eljutnak az eldugott somogyi településre. A vásárláson kívül több könyvét ajándékba kapja.⁸

Kultsár István (1760-1828), az első hosszabb életű rendszeres fővárosi magyar hirlap, a *Hazai Tudósítások* alapítója és Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* kiadója 1827-ben Komárom vármegyének ajánlotta több, mint 3000 kötetes gyűjteményét, hogy szülővárosa „első lenne Magyarországon egy nyilvánvaló, s közhasználásra megnyitott könyvtár felállításában.”⁹ A könyveket a katalógus hét csoportba sorolja: hittudomány, jog- és államtudomány, természettudomány, filozófia, történelem és segédtudományai, szépliteratúra és „vegyesek”. Többségük latin és német nyelvű, de a korabeli magyar irodalom is szép számmal képviselteti magát. A XVI-XVII. századból tíz szép, értékes könyv tükrözi tulajdonosa bibliofil hajlamát.¹⁰

Péczeli József (1750-1794), 1783-tól a komáromi református gyülekezet prédikátora, minden erejét a nemzeti nyelv és irodalom művelésére szentelte, és Komáromi Tudós Társaság néven irodalmi kört alakított ki az általa 1789-ben alapított sokoldalú, színvonalas folyóirat, később évkönyv, a Mindenest Gyűjtemény körül. (A Társaság tagja többek között Csépan István is.) Kiterjedt levelezést folytatott, kapcsolatban állt az akkori irodalmi élet minden jeles személyiségével.¹¹ Péczeli folyamatosan adott közre fordításokat, hogy bizonyítsa: a magyar nyelv elég gazdag a külföldi irodalom tolmácsolására, valamint, hogy csiszolja az olvasóközönség ízlését. E fordítások alapja legtöbbször saját gyűjteménye egy-egy idegen nyelvű kötete volt, így ezek széles körű ismertetésével megközelítette a „nyilvános könyvtár” megfelelőjét. Debreceni tanulóévei alatt 1773-1776-ig könyvtárőr volt a kollégiumban, ekkor kezdte vásárolni a könyveket, de a legtöbb művet svájci évei alatt szerezte. Halála után özvegye anyagi okokból értékesíteni akarta könyvtárát, ezért adatta ki könyvei jegyzékét. A gyűjteményt Teleki József vásárolta meg, így a könyvek a Teleki-tékába, majd a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába kerültek.¹² A könyveket téma szerint két nagy csoportra osztja a katalógus: erkölcsi (385 mű, 658 kötet) és egyéb (324 mű, 779 kötet) tárgyú művekre. A gazdag, sokszínű gyűjtemény a francia felvilágosodás fő művein kívül a német, angol, olasz irodalom jeleseit foglalja magában. A könyvek többsége szakirodalom (Péczelit főként az államelméleti és történeti munkák érdekelték), de pl. a szentimentalizmus népszerű szerzői is képviseltetik magukat a gyűjteményben. Feltűnően kevés a magyar nyelvű mű, ennek magyarázata az lehet, hogy ezeket az özvegy nem bocsátotta áruba, így nem is szerepeltette őket a katalógusban.¹³

Mint láhattuk, a Duna partján, a nyugati műveltség terjedésének legfőbb hazai útvonala mentén fekvő megyeszékhelyen a XVIII. század utolsó évtizedében már pezsgő

⁸ SZARVASI Margit, *Magánkönyvtáraink a XVIII században: főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei*, 44-45. <http://www.mek.oszk.hu/03200/03246/03246.pdf> (megtekintés: 2012-10-27)

⁹ ALAPI Gyula, *Kultsár István (1760-1828) és könyvtára*, 197. http://www.jamk.hu/ek/public/10031102/kultsar_es_konyvtara.pdf (megtekintés: 2012-10-27)

¹⁰ ALAPI Gyula, *Kultsár István (1760-1828) és könyvtára*, 210-11. http://www.jamk.hu/ek/public/10031102/kultsar_es_konyvtara.pdf (megtekintés: 2012-10-27)

¹¹ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, *Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705-1849*, Komárno, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010, 83-85.

¹² BÍRÓ Ferenc, *Péczeli József könyvtára* = Magyar Könyvszemle, 1962/4, 331.

¹³ BÍRÓ Ferenc, *Péczeli József könyvtára* = Magyar Könyvszemle, 1962/4, 332-333.

szellemi élet folyt. A legtöbb magyar nyelvű könyvet a felvilágosodás első szakaszában a Landerer-nyomdák után a pozsonyi és a komáromi Weber-nyomdák állították elő. A helységeket tekintve Komárom százalékarányban Pozsony (23%), Pest (14%), Kolozsvár (12%), Kassa (9%), Győr (5%) és Buda (4%) után a maga 3%-ával Nagyszombatot megelőzve az utolsó előtti helyen áll, a többi hazai nyomdák egy-két példánnyal képviseltették magukat.¹⁴ A kulturális élet a reformkorban tovább élénkült. A környékbeli kisnemes családokból sokan vállaltak itt vármegyei vagy városi hivatalt, hogy a gazdálkodásból származó szerény jövedelmüket a tisztviselői fizetéssel egészítsék ki. Az ő közvetítésükkel a kultúra szeretete elterjedt a megye közbirtokossága körében.

A csépi nemesek irodalmi érdeklődését nyilván az a tény is erősítette, hogy a reformkor két jelentős személyisége is körükből házasodott: Bajza József Csajághy János Júlia nevű lányát vette feleségül, barátja, Vörösmarty Mihály pedig Júlia húgát, Laurát. Ez a két házasság azonban csak élénkíthette az addig is eleven szellemi életet, amely a nemesi kúriákban és a falu kaszinójában folyt.¹⁵

III. A csépi Pálffy-könyvtár

III.1. A Pálffy család

A Pálffy-család régi Komárom megyei nemesi família. Csicsóról és Szilasról származnak, amit nemesi előnevük – Felsőcsicsói és Szilasi – is bizonyít. Az 1608-ban nemesi címet kapott Pálffy Gergely 1613-ban Sury Tamástól vette meg a csicsói birtokot.¹⁶ A család ezen ága 1688-ban nyert armális levelet, 1819-ben pedig bizonyáglevelet.¹⁷ A familia a hagyomány szerint az országos hírű hercegi Pálffy-dinasztia református ága¹⁸, de az eddigi kutatások nem találtak elégséges adatot ennek az állításnak a bizonyítására. Nagy Iván magyar nemesi családokat ismertető művében nem szerepelnek. Kempelen Béla¹⁹ annyit ír, hogy a Pálffy-család ismertető tagjai az 1754-1755. évi országos nemesi összeírások szerint: István, János, Miklós, Pál, Benedek és Mihály. Ha az általa közölt családfát összehasonlítjuk a csépi Pálffy-család általunk ismert leszármazásával²⁰, látható, hogy nem ugyanarról a családról van szó. A Kempelen által ismertetett család való-

¹⁴ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, *Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705-1849*, Komárom, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010, 76.

¹⁵ GYÜSZI László, *A Csajághy család története*, Limes, 1995/1, 75.

¹⁶ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 54. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

¹⁷ ALAPI Gyula, *Komárom vármegye nemesi családai* 164, 244. http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komaromvarmegye_nemes.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

¹⁸ Tapolcainé Sáray Szabó Éva személyes közlése, Tatabánya, 2012.

¹⁹ KEMPELEN Béla, *Magyar nemesi családok*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911, VIII, 142-145.

²⁰ A Komárom-Esztergom Megyei József Attila Könyvtár tulajdonában levő kéziratos Pálffy-családfa alapján.

színűleg a csepi família egyik ága lehet. Dr. Szarka Erzsébet kutatásai szerint a Kempe-
len által közölt személyek Pálffy Gergely fiai.²¹

Pálffy Gergely unokája, Benedek (?-1750 előtt), e néven a második, öt gyermek apja
lett. Közülük János (1695-1780. II. 19.) vitte tovább a dinasztia csepi ágát. Népés család-
jából (10 gyermek, közülük öt érte meg a felnőttkort, négyüknek születtek utódai) István
fiától született Sándor nevű unokája (1767-1848) fiaitól származnak az első fennmaradt
possessorbejegyzések a Pálffy-könyvekben. A Pálffyak több házasság révén is rokon-
ságban álltak a község és a megye életében is vezető szerepet betöltő Pázmándy-
famíliával. A csepi közbirtokosság jegyzőkönyvei alapján a XIX. században köztiszte-
letben álló család lehetett, Pálffy Sándort (1796. X. 29.-1881. III. 23. Csep) többször is
bíróvá választották. A család két utolsó leszármazottja Elek (Csép, 1889. - Budapest
1976.) ügyvéd és Béla (Csép, 1894. szeptember 26. - 1980. március 11.) Mindketten
utódok nélkül haltak meg. Pálffy Béla középiskoláit Pozsonyban és Kecskeméten végez-
te. Az I. világháborúban a 17. gyalogezred kötelékében az orosz fronton küzdött, ahol
fogságba esett. Három év múlva tért haza. Gyógyszerésznek készült, azonban tanulmá-
nyait a háború miatt abba kellett hagynia, a fogságból való hazatérése után pedig már
nem folytatta, gazdálkodással foglalkozott. A község vezetésében is kivette a részét,
előbb képviselőtestületi tag, majd Csép bírása lett. Gondnoka volt az iskola ügyeit intéző
tíztagú presbitériumnak is. 1945 után a földek állami tulajdonba kerültek. Pálffy Béla a
karabukai erdészetben, majd a termelészövetkezetben dolgozott, ahonnan éjjeliőrként
ment nyugdíjba. Művelt, becsületes, jól gazdálkodó, pontos ember volt. A könyvek iránti
érdeklődése, mely szinte családi hagyomány volt a Pálffyaknál, élete végéig megmaradt.
Idős korában is figyelemmel kísérte a könyvkiadást, kis nyugdíjából is folyamatosan
gyarapította könyvtárát; még halála után is számos, korábban rendelt könyv érkezett a
címére.²²

Pálffy Béla élete utolsó éveiben jó kapcsolatot épített ki a tatabányai József Attila
Megyei Könyvtárral. Halála után örököse az intézménynek ajánlotta fel gyűjteményét,
melyet a könyvtárnak sikerült is megvásárolnia. A könyvek közül 301 példány kapott
helyet – régi vagy ritka mivolta miatt – a megyei könyvtár muzeális gyűjteményében.
Ezek között vannak azok a kötetek, melyekben possessor bejegyzés vagy ex libris (eset-
leg mindkettő) található.

III.2. A gyűjtemény

A könyvtárát feltehetően a XVIII. században alapították. A régi, ma már nem létező
hatszobás Pálffy-ház legnagyobb szobájában kapott helyet. 1944-ben a gyűjtemény fél-
tettebb darabjait ládákban elásták, de sajnos így is nagyon sok könyv tönkrement az átél
viszontagságok miatt, vagy elveszett.

A folyamatosan gyarapodó állomány Pálffy Béla halálakor közel 3000 kötetből állt,
azonban ennél jóval nagyobb lehetett. A könyvtár összetétele a tudományok és az iroda-

²¹ Idézi: TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei
Könyvtár évkönyve 1991, 54.

http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

²² TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár
évkönyve 1991, 54-55. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf
(megtekintés: 2012-10-26)

lom iránt fogékony dinasztíára enged következtetni. A református jogász Pálffyak úgy alakították ki gyűjteményüket, hogy lehetőség szerint minden szakterület irodalma képviselve legyen benne, minden, amire egy művelt, korszerű gazdálkodásra törekvő vidéki birtokosnak szüksége lehet.²³

Az állomány nagyobb részét a szakirodalom, ezen belül is a jogi, egyháztörténeti, természettudományi, műszaki és történeti irodalom képezi.

A jogi művek között a *Corpus Juris* 1751-es és 1779-es kiadása, Werbőczy *Tripartitum*ának három kiadása (1740, 1763, 1779), valamint a hazai jogtudomány nagyjainak munkái találhatók: Fogarasi János, Huszty István, Szlemenics Pál, Kassics Ignác, Khlósz Pál, Deák Ferenc, Bocsor István stb. A hazai és a külföldi jogelméleti, jogtörténeti könyvek mellett a tudományág különböző ágazataival foglalkozó kiadványok is jelen vannak, valamint jogi szaklexikonok és enciklopédiák. A Pálffy család tagjai már a XVIII. század végén fogékonyak lehettek a politika és a nemzeti önállóság eszméje iránt is. Az 1790-es évek országgyűléseinek jegyzőkönyveiből három is megtalálható a könyvtárban. Ezek a „naponként való jegyzések” alcímük szerint magyar nyelven íródtak, majd „az országgyűlés fő vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordítottak.” Az 1840-es országgyűlésről újabb három kötet ad hírt: két törvénycikk-gyűjtemény, valamint egy felterjesztés, melyet a rokon Pázmándy Dénes és képviselőtársa, Ghyczy Rafael nyújtott be.

A család vallásosságát mutatja a gazdag teológiai és egyháztörténeti irodalom. A Biblia magyar és német nyelvű kiadásai mellett énekes- és imakönyvek, bibliamagyarázatok, neves XVIII-XIX. századi prédikátorok (pl. Kiss Ádám, akiről még szólunk) beszédei, a protestáns egyháztörténet, katekizmusok találhatók a művek között.²⁴ A protestáns vallással foglalkozó könyvek közül kitűnik Györffy Sándor kötete, a *Napra forgó Virág, mellyben a Bold. Szűz Mária és hét ünnepei foglaltatnak*. Címe ellenére ez sem katolikus mű. Az „Előtte való tudósítás” szerint:

„Szívünk szerint kívánnánk (...) hogy a’ mi Idvezítettő Egy Urunk Szent Anyjának, az örökké áldott Szűz Máriának természet szerint való állapotjáról ne kellene szóllanunk, de mivel némely Római Katholikus Magyar Atyánkfiak úgy gondolkodnak, (...) hogy a’ Katholika Eklésiának a’ B. Szűz Máriáról való értelme az Apostolok idejétül fogva a’ volt, a’ mi most az övék, (...) minket pedig Protestánsokat, a’ kik abban ő vélek egyet nem értünk, a’ B. Szűz Mária Ellenséginek lenni tartanak, és kiáltanak: annak okáért egy részről a’ Dolog valóságának meg-mutatására, más részről a’ mi mentségünkre, kéntelenítettünk azokról szóllani. (...) Távolságon legyen tőlünk, hogy valakit meg-sértsünk, hanem az a’ tzelünk, hogy ilendő beszéddel adjuk elő a’ B. Szűz Máriának Bűn-nélkül való Fogantatásáról való értelmet (...) Mert innem fog ki-tetszeni, ha a’ Bűn-nélkül való Fogantatásról való értelem az Evangéliumon épülte, vagy nem, és ha a’ Protestánsok ellenségi legyenek-e, vagy tisztelői a’ B. Szűz

²³ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 54-55. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

²⁴ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 57. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

Máriának. Mi pedig nem az Protestáns Íróknak, hanem az Reformáció előtt élt Római Papoknak, Doktoroknak, és Pápáknak Írásiból kívánnjuk az egész Dolgot meg-mutogatni.”²⁵

A fennmaradt történeti munkákból következtetni lehet, hogy a gyűjtemény ezen része az egész korabeli szakirodalmat felölelhette. Az egyetemes és magyar történelem szakkönyvei, valamint két hadtörténeti mű mellett megtalálható két, az ifjúság számára írt mű is.

A művelődéstörténeti és geneológiai irodalom sok helyi, megyei vonatkozást tartalmaz, pl. a komáromi születésű Takáts Sándor szinte minden műve jelen van. Szintén megtalálhatók a ma már ritkaságnak számító *Családtörténeti Értesítő* füzetei és Nagy Iván *Magyarország nemes családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal* című, kifogástalan állapotban lévő 13 kötete is. A gazdag életrajzgyűjtemény egyik kincse Budai Ézsaiás könyve, a *Régi Tudós világ Históriaja, mellyben a könyvnyomtatás feltalálásáig minden féle tudósoknak, főképpen pedig a görög és deák íróknak élete, munkái... elé-adódnak* (Debrecen, 1802).

A könyvtár tekintélyes részét alkotják a természettudományok és az alkalmazott tudományok képviselői: matematika, fizika, geometria, mértan, német nyelvű műszaki és magyar nyelvű építészeti szakkönyvek. Néhány név a magyar szerzők közül: Hell Miksa, Petzwall Ottó, a komáromi születésű Nagy Károly, Tarczy Lajos, Sztróckay Pál, Beregszászi Pál.

Fontos szerepet töltöttek be a gyakorlati ismereteket nyújtó könyvek: Bonnet *A természet vizsgálása* című műve, Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály munkája, a *Magyar Fűvész-Könyv* 1. kiadása; Nagyváthy János, Festetich György jószágkormányzója két kötetes munkája, *A szorgalmatos mezei gazda*, valamint több orvosi és állatgyógyászattal foglalkozó szakkönyv.²⁶ A magyar és külföldi útleírások, földrajzi vonatkozású könyvek közül kiemelhetjük a komáromi tanár, Katona Mihály *A Föld Matematika le-írása* című, tankönyv jellegű kézikönyvét.

Az általános tájékozódást szolgáló magyar és idegen nyelvű lexikonok mellett igen jelentősek a szótárak. Jelen van a tékában Pápai Páriz Ferenc latin-magyar szótára, Márton József háromnyelvű, latin-magyar-német *Oskolai lexicon*a, Choffin háromnyelvű (francia-latin-német) szótára. Nyelvkönyvek és szókönyvek is segítették a családtagokat a latin, francia, német, görög, olasz nyelv tanulásában.²⁷

A XVIII. század végétől a Pálffy-tékában is feltűnnek a vallásos, erkölcsi és tudományos tartalmú művek mellett a külföldi és a magyar szépirodalom alkotásai. Nem hiányozhatnak azok a felvilágosodás korabeli szépirodalmi művek, amelyek a Béccsel szemben álló nemesség alkotmányos szabadságának tudatát erősítették, és elmarasztalták II. József abszolutisztikus uralmát: Gyöngyösi István versei, Dugonics András *Etelka*

²⁵ GYÖRFI József, *Napra forgó virág mellyben a b. Szűz Máriának fogantatása és hét innepei foglaltanak: Pál plántálta, Áppolós öntözte, az Isten nevelte, és ki adatta Gy. J. által*, 1. kiadás, [Győr], [Streibig József Könyvnyomdája], 1791, [2-3].

²⁶ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 58-59. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

²⁷ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 60. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

című regénye.²⁸ A XVIII. századi írók közül olvashatták Kazinczy Ferencet, Édes Gergelyt, a XIX. századból Pázmány Horváth Endre *Árpád* című hőskölteményét, a nyelvújítás két alpművét, a *Mondolatot* és a *Felelet a Mondolatra* című könyvet; a két Kisfaludy, Kölcsey, Bajza, Berzsenyi, Eötvös József, Madách, Arany, Petőfi, Vörösmarty, Czuczor Gergely, Jókai, később Molnár Ferenc, Szabó Pál, Herczegh Ferenc műveit. A világirodalom anyagában a korabeli német szépirodalom a legjelentősebb.

A gyűjteményből nem hiányozhatnak a folyóiratok, de az egyedi, pótolhatatlan kéziratok dokumentumok sem. A csepi közbirtokosság XIX. századi tanácsuléseinek és közgyűléseinek jegyzőkönyvei értékes adatokkal szolgálhatnak a közbirtokosság történetéhez.

Külön említést érdemel még a három XVII. századi kötet, melyeket Szabó Károly is említ *Régi magyar könyvtár* című könyvészeti kézikönyvében. Istvánffy Miklós *Regni Hungarici Historia* című művéhez hozzá van kötve a *Vienna Austriae a Turcis Barbár oppugnata Anno 1683. dei Septembris 12.* című írás.²⁹ A művet 2002-ben restaurálták. A másik két könyv egy barokk hitvita két ellentétes álláspontját mutatja be. Sámbar Mátyás (1617-1685) a teológia doktora, jezsuita áldozópap *Három idvösségös kérdésére* (1667) egy évvel később érkezett a goromba válasz a megtámadott Kézdivásárhelyi Matkó István (1625-1693) prédikátortól: *X ut Tök, könyvnek eltépése, avagy Bányász csákány; mellyel amaz fővenyén építetett s-már le-omlott házát, elébbi fővenyre sikertelen sárral raggatni akaró és 1000. mocskokkal eszelőssen színlő s-mázló Sambar Mattyas nevű tudatlan sár gyúró meg-csákányoztatik Kézdi Vásárhelyi Matko István mostan zilahi ecclésiának együgyü lelki pásztora által, ki Sambartol Bányásznak nevezetett* (1668).³⁰

A Komárom-Esztergom Megyei József Attila Könyvtár a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiumának támogatásával és az Országos Széchényi Könyvtár Soros Könyvrestaurátor Kft. kivitelezésében folyamatosan igyekszik restauráltatni muzeális értékű dokumentumait. 1996 óta több mint 130 példányt sikerült ily módon megővni a további állapotromlástól, ezek között sok Pálffy-könyv is akad.

IV. Possessorbejegyzések és ex librisek az állományban

A Pálffy-téka 301 régi kötetéből 208 példányban találtunk possessorra utaló bejegyzést vagy ex librist. A bejegyzések többnyire a tulajdonos nevét és egy dátumot tartalmaznak. Az ex librisek Anton Sieglér komáromi kölcsönkönyvtárának egykori köteteit jelölik.

A könyveket és a bejegyzéseket az autopszia módszerével vizsgáltuk, a leírtak a 2012. évi állapotot tükrözik. Ahol a katalógus ex librist vagy bejegyzést jelez, amit a vizsgálat során nem találtunk meg, a mellékletben félkövérrel szedve jelezzük. A könyvek állományba vétele óta eltelt harminc évben leválhattak a könyvekbe ragasztott ex librisek – erre két példát is találtunk, ahol a könyv lapjai között még megvolt a leesett

²⁸ FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár), 29.

²⁹ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 60-61. http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

³⁰ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, <http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

címke -, elhalványulhattak vagy elveszhettek bejegyzések. Mivel az Anton Siegler-féle címke valóban létezhetett és leeshetett, a felsorolásban azok az ex librisek is szerepelnek, amelyeket a katalógus jelez, de fizikailag nincsenek a könyvben. Szerencsére ellenpélda is akad: több bejegyzést is felfedeztünk, amely szokatlan helye miatt vagy más okból nem szerepel a katalógusban.

A dolgozatban nem foglalkozunk az olvashatatlan vagy csak kis részben olvasható bejegyzésekkel. Nem említjük a könyvkötői és könyvkereskedői bejegyzéseket sem. A bejegyzés teljes szövegét csak akkor adjuk meg, ha a néven kívül egyéb információt (pl. évszám) is tartalmaz.

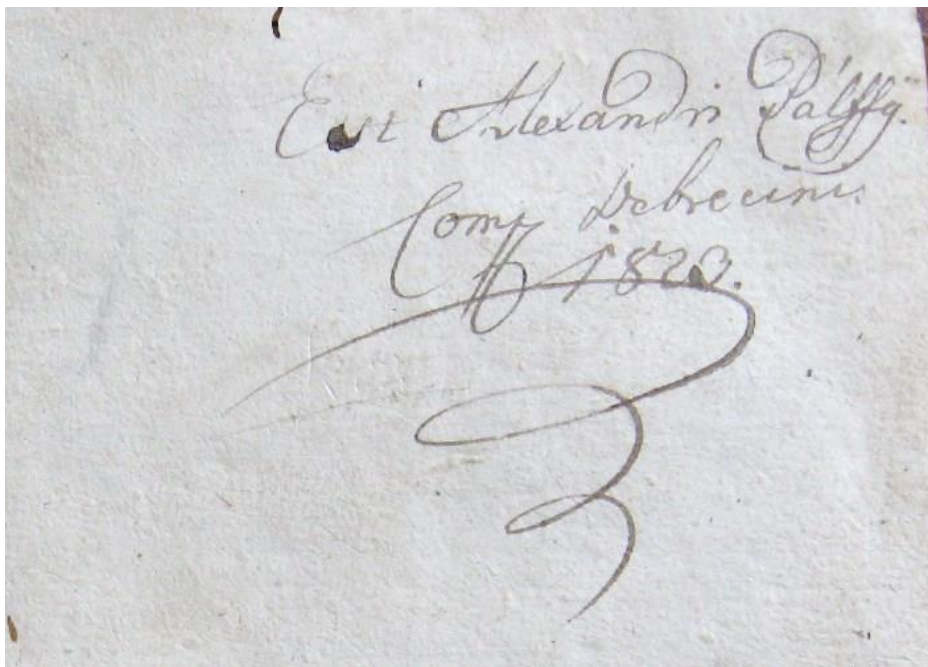
IV.1. Apáról fiúra: a Pálffy-család tagjainak tulajdonbejegyzései

A Pálffy-gyűjteményben összesen 28 olyan possessorbejegyzést találtunk, mely arról tanúskodik, hogy a kérdéses könyv a Pálffy-család valamelyik tagjának tulajdona volt (lásd I. melléklet). A bejegyzések tulajdonosai:

Pálffy Sándor (Csep-Ete 1767. X. 2.-1848. IV. 5. Csep) és bódéi Boday Kata (Boday Mihály és Pázmány Erzsébet lánya, 1764-1830. XI. 16.). 1794. II. 15-én, Csepen kötött házasságából származó három fia:

Zsigmond (1794. VIII. 23.-1836. IV. 29. Óbuda) ügyvéd, utód nélkül halt meg;

Sándor (1796. X. 29.-1881. III. 23. Csep) Komárom vármegye főügyésze, az 1850-es években többször is megválasztott csepi bíró, utód nélkül halt meg;

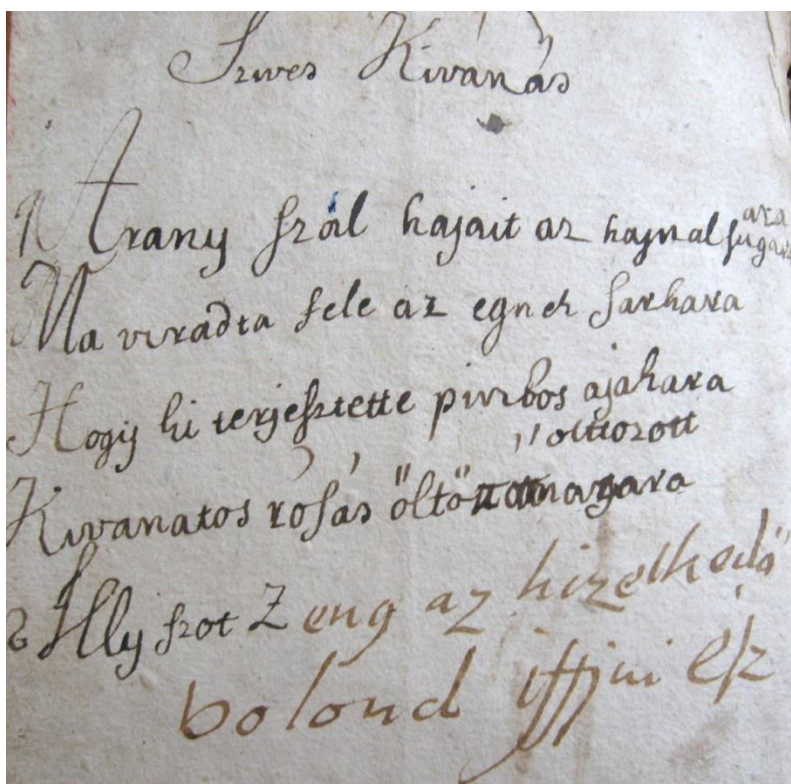
1. kép: Pálffy Sándor (1796-1881) bejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.

Benjámín (1799. II. 6.-1848. IV. V. Bodajk) református lelkész;

Elek (1840. VII. 17.- 1933. V. 20. Bodajk-Csép), Benjámín és Zsenyeyi Katona Róza (Katona Gábor és Szőke Teréz lánya)(1818-1854. VIII. 20.) fia, akinek kismányai Micsky Jankával (1864. VIII. 17.-1922. III. 4.) kötött házasságából született

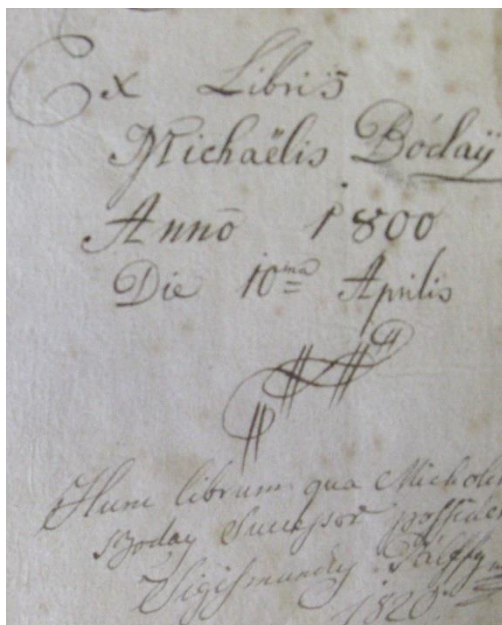
Elek (1889-1976) és öccse, Béla (1894-1980), akik a csépi Pálffy család utolsó le- származottai lettek.

Valószínűleg az idősebb Sándortól vagy valamelyik testvérétől származhatott az a két XVIII. századi könyv, amelyekben csak a „Pálffy” családnév látható. A bejegyzések gazdái közül a két agglagény, Zsigmond és Sándor áldozhatott leginkább a könyvgyűjtés szenvedélyének. A református lelkész Benjámínon kívül minden családtag beszerzett legalább egy jogi témájú könyvet, ami szükséges lehetett jogi tanulmányaihoz vagy munkájához, de érdeklődésük elég sokrétű. Mindannyian figyelemmel kísérhették a hazai szépirodalom újabb alkotásait, és valószínűleg közös lehetett a történelem iránti érdeklődés is. Az ifjabb Elek valószínűleg Budapesten tartotta a könyveit, csupán az iskolai jegyzetei maradtak otthon. Kérdés viszont, hogy az 1848 előtti „Alexandri Pálffy” bejegyzések vajon az idősebb vagy az ifjabb Sándor tollából származnak? Ki írta a cseppet sem matematikai témájú sorokat Maróthi György művének előzőkére?

2. kép: Egy „bolond ifjú” verse Maróthi György *Arithmetica*, vagy számvetésnek mester- sége című művében. A szerző felvétele. 2012-12-14.

Pápai Páriz Ferenc 1767-es kiadású latin-magyar szótára Pálffy Zsigmond előtt, 1800-ban Bóday (másképp: Bodai) Mihályé, Zsigmond apjának apósáé volt (lásd 3. kép). Ő annak a Boday-családnak lehetett tagja, amelyett Borovszky³¹ és Alapi Gyula³² említ. A Mihály név generációkon át öröklődött a családban. A két familia nem csak ezzel a házassággal kapcsolódhatott össze: Pálffy János (1783-18?) első feleségének, Szalay Zsófiának (1792-1830) egy bizonyos Boday Júlia volt az édesanyja³³.

3. kép: Pálffy Zsigmond és anyai nagyapja bejegyzése Pápai Páriz Ferenc latin-magyar szótárában. A szerző felvétele. 2012-12-14.

IV.2. Anton Siegler kölcsonkönyvtára

A Siegler testvérek, Antal és Mihály, 1848 májusában vásárolták meg Komáromban Weinmüller Franciska nyomdáját. Siegler Antal viszont már az 1830-as évektől ismert volt a városban, mint könyvkötőmester és könyvkereskedő. Kezdetben a komáromi vásárokon árulta a Komáromi Kalendáriumot és a „ponyvairodalmi rémes históriákat”, majd megnyitotta könyvkereskedését a város piacán. A komáromi újságokban többször

³¹ BOROVSKY Samu, *Magyarország vármegyéi: Komárom* <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/17.html> (megtekintés: 2012-10-26)

³² ALAPI Gyula: *Komárom vármegye nemes családai*. 189. http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komarovarmegye_nemes.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

³³ A József Attila Könyvtár tulajdonában levő kéziratot Pálffy-családfa szerint.

³⁴ TAPOLCAINÉ SÁRAY Szabó Éva, *Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705-1849*, Komárno, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010, 164.

is hirdeti könyveit, valamint levélpapírokat, emlékkönyveket, levéltárcákat – üzlete valószínűleg papírkereskedés is lehetett.

1840. szeptember 1-jén nyitotta meg kölcsönkönyvtárát a bolt hátsó helyiségében. Még ugyanebben az évben megjelent a könyvtár első katalógusa, mely szerint összesen 3000 könyv volt kölcsönözhető, ebből 189 magyar nyelvű. A következő, 1859. évi katalógusban ez a szám már 236 mű, 308 kötetben. Ebből a második jegyzékből rekonstruálható a megye első nyilvános könyvtárának összetétele.

A katalógus nyelvek szerinti csoportosításban sorolja fel a műveket, függetlenül attól, hogy az adott mű eredeti munka vagy fordítás. Az egyes nyelveken belül nem következetes szerzői betűrendben sorakoznak a könyvek fontosabb adatai, gyűjteményes kötetek esetén tartalmi leírással is kiegészítve. Az állomány fele német nyelvű, a francia és az angol jóval szerényebben képviselteti magát – utóbbi szinte kizárólag Shakespeare-műveket tartalmaz –, olasz nyelven pedig mindössze két mű található benne. A kínálat túlnyomó része friss irodalom, mindössze húsz kötet jelent meg 1800 előtt. Helyi vagy környékbeli szerző viszont csak egy szerepel a listán: a komáromi Tóth Lőrinc.

Tartalom tekintetében a szépirodalmi művek vannak túlsúlyban. A divatos kortárs regények és drámák (Schiller, Kotzebue, Grillparzer stb.) mellett a friss magyar irodalmat Jósika, Vörösmarty, a két Kisfaludy, Kazinczy, Csokonai és Berzsenyi képviseli. Az 1800 előtt megjelent magyar nyelvű irodalomból jelen vannak Dugonics András művei és Szilágyi Sámuel egy Voltaire-fordítása.

Szakirodalmi művekben jóval szegényebb volt a Siegler-könyvtár. A történelmet főként a híres személyek életrajzai képviselték, viszonylag szép számmal voltak földrajzi témájú munkák és útleírások, természetesen megtalálható volt Széchenyi *Hitel* és *Világ* című műve és a már említett Táncsics Mihály 1833-as *Nyelvészete*.

A periodikák közül kölcsönözhető volt a Nefelejts című almanach, a Tudományos Gyűjtemény, az Aspasia, a Kisfaludy szerkesztette Auróra, a Kritikai Lapok (Bajza szerkesztésében) és az Erdélyi Múzeum.³⁵ Folyóiratok valószínűleg azért nincsenek a gyűjteményben, mert ezeket a kaszinóban olvashatták az érdeklődők. A Rév-Komáromi Kaszinó Társaság évről évre előfizetett a legolvasottabb magyar és külföldi lapokra.³⁶

A kínálatot tekintve sok hasonlóságot találunk Müller Ferenc 1789-ben megnyitott, hamar népszerűvé vált győri olvasókabinetjének állományával.³⁷ Még az olvasói díj sem sokat emelkedett az időközben eltelt ötven évben: a Siegler-könyvtárból havi 40 krajcárért lehetett kölcsönözni.

A könyvtár több mint húsz éven át működött (bizonyítja ezt a katalógus 1865-ben megjelent Supplementuma), további sorsáról viszont nincs adatunk. Olvasói közé tartozott többek között – naplója tanúsága szerint – Szinnyei József is.³⁸

A Pálffy-gyűjteményben levő kötetek (lásd 2. melléklet) kivétel nélkül a német nyelvű szépirodalom körébe tartoznak: Bürger, Iffland, Kock, Kotzebue, August Lafontaine, Meissner, Schiller, Eugene Sue és Wieland művei. Az egyes szerzők munkái azonos

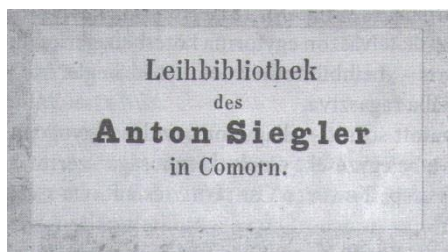
³⁵ TAPOLCAINÉ SÁRAY Szabó Éva, *Komárom nyomdászat- és sajtótörténete 1705-1849*, Komárom, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010, 164-165.

³⁶ A Rév-Komáromi Kaszinó Társaság évkönyve: 1836-1843, másolat, [Tatabánya], é. n.

³⁷ FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár), 39-40.

³⁸ TAPOLCAINÉ SÁRAY Szabó Éva, *Komárom nyomdászat- és sajtótörténete 1705-1849*, Komárom, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010, 165.

méretben, egyforma kötésben kerültek kiadásra, de az idő nem egyformán kímélte meg őket. Valaha minden könyvben azonos helyen, az első tükör bal felső sarkában ékeskedett a Siegler-könyvtár ex librise (4. kép), de az évek során a kötetekbe ragasztott címkék egy része levált.

4. kép: A Siegler-könyvtár ex librise. Forrás: *Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705-1849, 166.*

Minden Siegler-példánynak volt egy helyrajzi száma, mely valószínűleg a raktári helyét jelölte. Ezen a számon szerepeltek a katalógusban, valamint ezt a számot írták be a könyvekbe, az első tükörre vagy az utolsó oldalra. Eredetileg minden könyv gerincén lehetett egy címke a nyomtatott vagy kézzel írt számmal, de ma már több könyvön csak a helye látszik (5. kép).

A Siegler-könyvek nagy részét nem a Pálffyak birtokolták elsőként. Nagy részük magán viseli Kiss Dénes (lásd IV/4. fejezet) kézjegyét is.

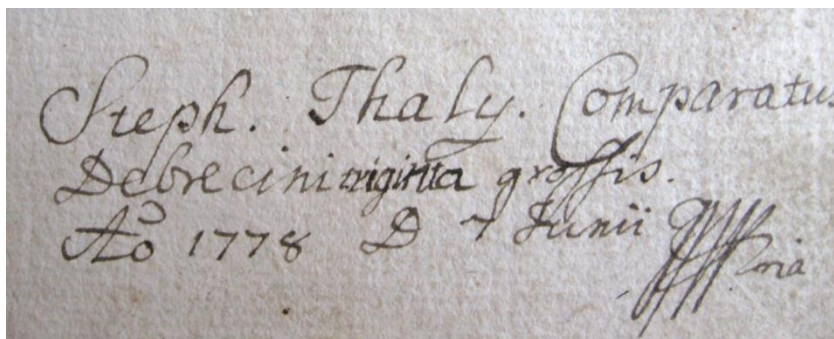
5. kép: Anton Siegler komáromi kölcsönkönyvtárának könyvei. A szerző felvétele. 2012-12-14.

IV.3. A történetírás gyökerei: a Thaly-család bejegyzései

A Thaly-család Komárom megyében törzsökös régi familia. A család – egyik tagjának kutatásai és állításai szerint – a Pozsony megyei Maria-Tal-ból ered, melyet hajdan „Tal”-nak neveztek, a család előnevét is innét veszi: „Thaly de Tal.” Nemességének kelte ismeretlen, a hagyományra hivatkozva I. Lajos király korába helyezik.³⁹ Alapi Gyula szerint viszont „a középkori eredet azok közé a legendák közé tartozik, amely majd minden családnak eredetéhez fűződik, s amelyet szívesen és örömmel hisz el a család minden tagja” – ugyanis „a Rudolftól 1602. márc. 29-én nyert armális szerint Thaly János, az ő s »e statu civili« lőn a nemesi rendbe emelve.”⁴⁰ A reformáció idején a család tagjai szétszéledtek az országban. A család egyik ága Komáromban telepedett le, ahol „nemeslevelek hiányában polgári állásban éltek, míg Thaly János Rudolf király által Prágában 1602-ben nemességre emeltetett.”⁴¹ A családban a történetíró Kálmán előtt is élt egy költő: valószínűleg az 1683-ban, Párkánynál elesett Thali Ferenc a szerzője egy fennmaradt régi versnek, melynek kezdőbetűiből a Tali név olvasható ki. Ez a dal a Thaly Kálmán által kiadott *Régi magyar vitézi énekek* című műben is helyet kapott.⁴²

A 40 bejegyzés (lásd 3. melléklet) születésének idején, 1772-től 1862-ig Csépen élt Thaly-családtagokat hiánytalanul megtalálhatjuk a Kempelen Béla családtörténeti munkájában szereplő családfán is.⁴³

III. István (1757-1830) főszolgabíró, következetesen „Stephanus” vagy rövidítve „Steph.” alakban írja a nevét, igyekszik megadni a könyvek beszerzésének pontos dátumát, vagy legalább az évét (lásd 6. kép);

6. kép: Thaly István bejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.

³⁹ NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XI, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1865, 127.

⁴⁰ R. VÁRKONYI Ágnes, *Thaly Kálmán és történetírása*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961, 65.

⁴¹ NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XI, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1865, 127-129.

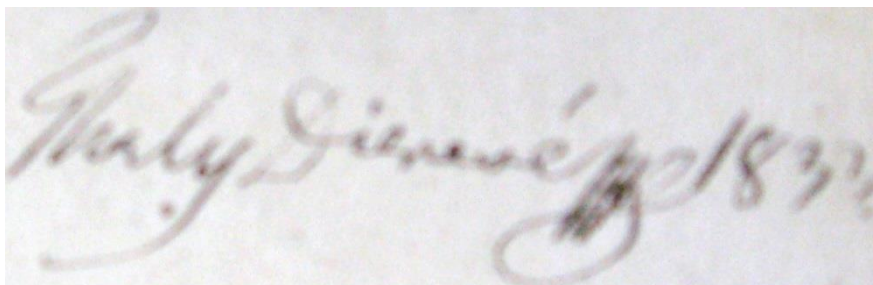
⁴² NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XI, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1865, 130.

⁴³ KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, X, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 129.

Zsigmond (I. 1759-1841) alispán, főügyész, István fivére – aláírása: „Sigismund Thaly”;

Eleonóra (Dabasi Halász Péterné, vagy esetleg Thaly Dénes lánya);

Dénes (1808-), III. István és Ságfalvi Sándor Eszter fia, nevét következetesen „Dienes”-nek írja;

7. kép: Thaly Dénes leggyakoribb bejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.

Antal (1805-), Dénes fivére;

József (III.), Thaly Dénes és unokatestvére (Zsigmond lánya), Jozefa fia;

István (V.), József fivére.

III. István (Stephanus) sokoldalú érdeklődéssel bíró, művelt ember lehetett. A munkájához szükséges jogi műveken kívül érdekelte a történelem, a természettudományok, a nyelvészet, emellett igyekezett birtokán is „szorgalmatos mezei gazdaként” tevékenykedni. Fia, Dienes, aki a Thaly-családból a legtöbb bejegyzést tette, nyilván nemcsak apja könyveit, hanem könyvszeretetét és érdeklődési körét is örökölte. Ugyanakkor mérnökként rendkívül nagy figyelmet fordított a műszaki és a természettudományos szakirodalomra is. A család hölgytagjai is osztoztak a könyvek szeretetében.

A Bárány György-féle *Biblia* előzőkén levő bejegyzések tanúsága szerint a tulajdonos újra és újra elolvasta az Újtestamentumot 1836 májusa és 1841 novembere között. Átlagosan három-négy hónap alatt a végére ért, majd néhány nap, esetleg hét után újra kezdte. Sajnos kilétéről csak az előzők aljára írt „Thaly” név árulkodik.

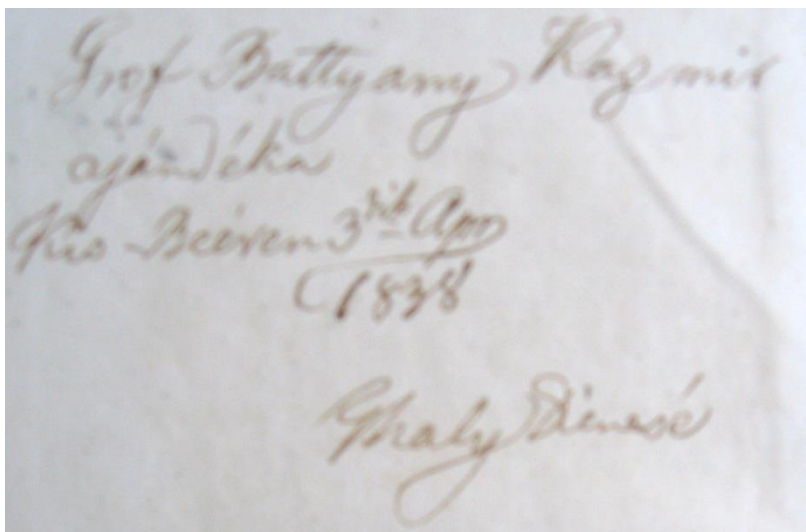
Thaly Antal egy reformkori költőóriás barátságát is magáénak tudhatta. Vörösmarty Mihály 1827-ben barátjával, Stettner (Zádor) Györggyel beutazza a Dunántúlt. Ugyanabban az évben megbízzák a Tudományos Gyűjtemény szerkesztésével. Ezt a feladatot 1831 végéig végezte.⁴⁴ Ekkoriban ismerhette meg a Thaly-családot, akik közül különösen Antalt kedvelte meg. Thaly Kálmán apjának, Thaly Lajosnak házában is gyakran megfordult. Thaly Lajos és felesége művelt emberek voltak, gazdag könyvtárral, fiaik édesanyjuk felolvasásában ismerték meg a költő verseit. A híres rokon leginkább Kálmánra volt nagy hatással, akinek egyik iskolai vizsgáján Vörösmarty is részt vett.⁴⁵ A család nemzedékeken átívelő érdeklődése az irodalom és a tudomány iránt benne telje-

⁴⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, <http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (megtekintés: 2012-10-26)

⁴⁵ GYÜSZI László, *Vörösmarty baráti és rokoni kapcsolatai Komárom megyében*, *Limes*, 2000/4, 104-105.

sedett ki: Thaly Kálmán (1839-1909) költőként és a kuruc kor történelmének kutatójaként is hírnevet szerzett.⁴⁶

Azonban, akárcsak a Pálffy-családban, az öröklődő keresztnevek itt is kérdésessé tehetik egy név tulajdonosát. Vajon I. Zsigmond lánya vagy Dienes azonos nevű utóda olvashatta Campe *Robinsonját*? A könyv megjelenésének éve miatt inkább az idősebb Eleonóra lehetett a possessor.

8. kép: Egy ajándékba kapott könyv: Nagy Károly *A kis geometra* című műve. A szerző felvétele. 2012-12-14.

IV.4. A népdalkutató esete a német szépirodalommal: Kiss Dénes

A népköltészet jelentőségét a felvilágosodás korában ismerték fel az irodalom és a tudomány nagyjai, összefüggésben a nemzeti nyelv és irodalom megújítására irányuló törekvésekkel. A kezdetben amatőr, később egyre tudatosabb és módszeresebb népdalgyűjtést a XVIII. század végétől követhetjük nyomon. Kiindulópontjának Révai Miklós költő, nyelvész felhívása tekinthető: 1782-ben a Magyar Hírmondóban megjelent írásában a régi és népi dalok gyűjtését szorgalmazta. Pálóczi Horváth Ádám feltehetően ennek hatására kezdett gyűjtésbe. Ennek eredménye *O és új mintegy ötödfélszáz énekek, ki magam csinálmányja, ki másé* című kéziratos dalgyűjteménye, mely nyomtatásban csak 1953-ban látott napvilágot.

1811-től Kultsár István felhívására megelénkült a népdalgyűjtés, szaporodtak a népdalközlések a *Hasznos Mulatságokban*. A reformkor elején a magyar nyelv ügyével együtt a népköltészet is központi kérdéssé vált.⁴⁷

⁴⁶ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, <http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (megtekintés: 2012-10-26)

⁴⁷ GYÜSZI László, *Egy XIX. századi kéziratos népdalgyűjtemény Komárom megyéből*, *Limes*, 2002/2, 117-118.

1836. november 26-án a Magyar Tudós Társaság felhívást kap Komárom és Esztergom vármegyéktől: pótolják a „mesterségbeli műszavak fogyatkozásait”, és adjanak közre a nyelv nagyobb megkedveltetésére alkalmas népdalokat. A megyék kedvező választ kaptak, de a nemes elhatározást nem követték tettek, míg a Kisfaludy Társaság át nem vállalta a feladatot. Erdélyi József, aki 1842-től a Társaság titkára, felhívást tesz közzé, hogy a készülő népdalgyűjteményhez gyűjtöket és előfizetőket toborozzon. Így jelent meg a *Magyar népköltési gyűjtemény: Népdalok és mondák*.⁴⁸ Ennek első kötetében a gyűjtők között Kiss Dénes nevét a 44. szám alatt említi: „Páparól Kiss Dénes urtól hangjegyekkel 122 db”⁴⁹ 1951-ben *A Magyar Népzene Tárában*, a *Gyermekjátékok I.* előszavában Kodály Zoltán is megemlékezett népdalszöveg- és dallamgyűjteményéről, melynek – szerencsés kivételként – a kottái is fennmaradtak.⁵⁰

Kiss Dénes 1826. február 28-án született Csepen, Kiss Ádám református lelkész és Micsky Katalin első gyermekeként. Édesapja halála (1838) után őt, hűgát és öccsét az édesanya taníttatta. A pápai református kollégiumban tanult, ahol aktívan részt vett az Ifjúsági Képzőtársulat tevékenységében. Az 1844-ben megjelent *Tavaszi* című zsebkönyvben Jókai Mór beszélyén, Petőfi Sándor versein és Orlay Petrich Soma munkáin kívül az ő nyolc verse is helyet kapott, „Kedv szülőtti” címen. A szabadságharc alatt erődmérnök hadnagyként szolgált, majd 1877-ig mérnökként dolgozott, ezután Komárom vármegye főpénztárosa lett. Nyugdíjas éveit Csépen élte, 1902. június 23-án bekövetkezett haláláig. Átlag feletti szellemi képességű, művelt, irodalom-, zene- és társaságkedvelő ember volt. Verseket, zeneműveket írt, jól játszott hegedűn, zongorán és furulyán. Már fiatal korától népdalokat gyűjtött, ahol csak megfordult: szülőfalujában, Nagy- és Kisigmádon, Tárkányban, Dadon, Tatán és tanulmányai színhelyén, Pápan is. Munkái zömükben kéziratként maradtak fenn, szerénysége miatt nem jelentek meg nyomtatásban.⁵¹ Műveit gyakran ajánlotta helybeli nemes úrnőknek és kisasszonyoknak, pl. Thaly Zsigmondnének, Bajza Lenkének, Csejtei Idának, de ő maga soha nem házasodott meg. A Kisfaludy Társaságnak küldött dalgyűjteménye a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában van, kottái és saját szerzeményei az Országos Széchényi Könyvtár zenemű- illetve kézirattárában.⁵²

A Pálffy-tékában 94 könyvben szerepel possessori kézjegye (lásd 4. mell.). Ezek túlnyomó többsége német nyelvű szépirodalom, mely a Siegler-könyvtárból származott. Komáromi tisztségviselőként nyilván jelen lehetett a kölcsönkönyvtár állományának értékesítésénél. Erődmérnökként bizonyára jó hasznát vette Sztrókay Elek frissen megjelent művének, *Az erődítés tudományának* és a többi építészeti szakkönyvnek, majd később mérnökként és pénztárnokként a természettudományos műveknek. Furcsa viszont, hogy a Pálffy-tékába került könyvei között egyetlen magyar nyelvű szépirodalmi mű sincs. A költő, a magyar folklór szenvedélyes kutatója, a zeneszerző, akit főként a ma-

⁴⁸ GYÜSZI László, *Egy XIX. századi kézíratos népdalgyűjtemény Komárom megyéből*, Limes, 2002/2, 119.

⁴⁹ *Népdalok és mondák*, szerk. és kiad. ERDÉLYI János, 9.

<http://www.mek.oszk.hu/09600/09653/09653.pdf> (megtekintés: 2012-10-26)

⁵⁰ *A magyar népzene tára = Corpus musicae popularis Hungaricae*, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerk. BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán, I, Bp, Akad. K., 1951, VIII.

⁵¹ GÁRDON László, *Egy régi népdalgyűjtőnk = Dolgozók lapja*, 1976-03-06, 4.

⁵² GYÜSZI László, *Egy XIX. századi kézíratos népdalgyűjtemény Komárom megyéből*, Limes, 2002/2, 120.

gyar népzene ihletett meg, nem birtokolt volna ilyen könyveket?⁵³ A választ illetően csak találgathatunk, de valószínűleg hasonló lehet, mint a Péczeli-gyűjtemény esetében: ezek a könyvek bizonyára csak egy részét – talán nem is a nagyobb részét – képezték Kiss Dénes könyvtárának.

9. kép: Kiss Dénes possessorbejegyzése August Lafontaine Theodor című regényén. A szerző felvétele. 2012-12-14.

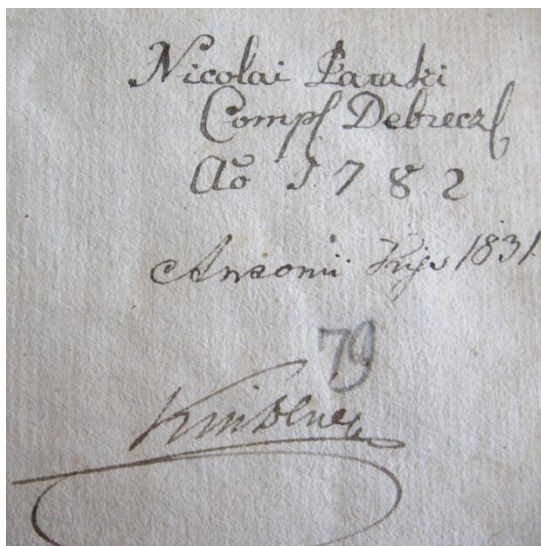
Kiss Dénes apja, Kiss Ádám református lelkész, a köznemes családból származó Kiss György és Szalay Zsuzsánna fia, 1795-ben született a Hont megyei Garam-Kis-Sarlóban. Debrecenben 1810-ben lépett az iskola felső osztályába. Harmadéves hittanhallgatóként 1816-ban költözött Pápára. Miután elvégezte tanulmányait, egy évig a költészeti osztályt tanította. Egy évet töltött jénai és a göttingai egyetemen, majd egy évig apja mellett szolgált segédlelkészként. 1824-ben Csepren választották lelkésznek.⁵⁴ Itt kötött házasságot Misky Katalinnal, s házassága révén rokonságba került a tekintélyes Pázmándy-családdal. 1827-ben a dadi református gyülekezet választotta lelképásztorává, így a család odaköltözött.⁵⁵ Itt is hunyt el 1838-ban, hosszan tartó betegség után. Halála előtt nem sokkal táblabíróul választották. Nagy emlékezőtehetséggel bíró, híres egyházi szónok

⁵³ GYÜSZI László, *Egy XIX. századi kéziratossal népdalgyűjtemény Komárom megyéből*, Limes, 2002/2, 120.

⁵⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*
<http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (megtekintés: 2012-10-26)

⁵⁵ GYÜSZI László, *Egy XIX. századi kéziratossal népdalgyűjtemény Komárom megyéből*, Limes, 2002/2, 120-121.

volt.⁵⁶ Emellett Vörösmarty baráti körébe tartozott, a költő neki küldte el a Tudományos Gyűjtemény első, általa szerkesztett kötetét.⁵⁷

10. kép: Hell, Maximilian: *Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae* című könyvének possessorbejegyzései. A szerző felvétele.

Kiss Antal a csepi református egyházközség jegyzőkönyvei szerint 1844-ben és 59-ben lelkész Csepen.⁵⁸ Nagy valószínűséggel ő volt Kiss Dénes öccse – több könyvén is szerepel mindkettejük neve.

Kiss József valószínűleg a csepi népiskola tanítója 1841-től 1844-ig. Az egyházközség által kiadott bizonyítvány tanúsága szerint a pápai főiskolában végezte tanulmányait, 1841-ben választották meg gyülekezeti tanítónak. E tisztségében „oly hívnék, szorgalmasnak, szüle és gyermek boldogítónak tünt fel, hogy (...) gyülekezetünk köztisztelését s méltánylását (...) érdemlette, nem hallgathatván el azt sem, hogy midőn Komárom megye karai és rendei 1843. évben (...) a megye iskoláit közösen megvizsgáltatták, ugyanekkor iskolánk a legrendezettebb s virágzóbb iskolák közé számítandónak ítéltett.”⁵⁹ Nem bizonyítható, hogy rokonságban volt Kiss Ádámmal és fiaival.

⁵⁶ SZINNYEI József, Magyar írók élete és munkái

<http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (megtekintés: 2012-10-26)

⁵⁷ GYÜSZI László, Vörösmarty baráti és rokoni kapcsolatai Komárom megyében, *Limes*, 2000/4, 104-105.

⁵⁸ GYÜSZI László, *A csépi népiskola a 19. században. Szemelvények a református egyházközség jegyzőkönyveiből*, Új Forrás, 1978/1, 60-61.

⁵⁹ GYÜSZI László, *A csépi népiskola a 19. században. Szemelvények a református egyházközség jegyzőkönyveiből*, Új Forrás, 1978/1, 61.

IV.5. A Csajághy-család Bibliája

A könyvtár katalógusában m/625. leltári számon szereplő Biblia adatai:

Szent Biblia az az Istennek Ó és Uj Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordítottatott Károli Gáspár által és mostan a basileai ki-adás szerint ezen formában ki-botsáttatott Posonyban és Pesten, Patzkó Ferentz Josef költségével, 1803.

Függelékben: Szent Dávid királynak és profétának százötven soltári, a francia nóták s versek szerint magyar versekre fordítottak s rendeltettek Szenczi Molnár Albert által.

11. kép: A Csajághy-család Bibliája. A szerző felvétele. 2012-12-14.

A bőrkötéses, szép kidolgozású, de restaurálásra szoruló könyv az előzéken levő bejegyzések alapján az irodalomtörténetből ismert Csajághy-család birtokában volt valaha. A család nevét a Veszprém megyei Csajág helységtől vette, ahol már a XV. században is éltek őseik. 1635-ben Esterházy Miklós nádor újraadományozza Csajágot Csajághy Benedek déd- és ükunokáinak.⁶⁰ Komárom megyében a XVIII. században tűnik fel a család. Csajághy Máté Komáromba költözik, itt köt házasságot, de valószínűleg fiatalon hal meg. Unokái már Komárom vármegyétől kapnak nemesi levelet 1772-ben. Csepren valószínűleg azért költözött a család, mert itt rokonaik éltek. Csajághy János (1780-1846) – Vörösmartyné Laura és Bajzáné Julianna apja – és József nevű öccse (1784-1865) már csepi közbirtokosok.⁶¹

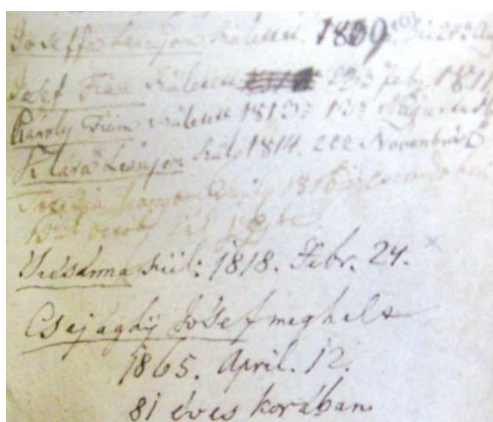
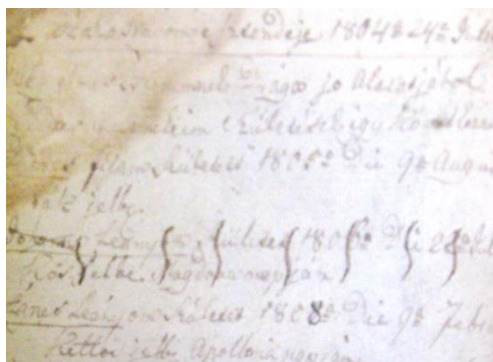
A Biblia tulajdonosa Csajághy József, Vörösmartyné nagybátyja volt. A család fő korabeli szokás szerint feljegyezte a Biblia előzékeire Nyáry Erzsébettől (1784-1818; a liberális ellenzéki politikus Nyáry Pál testvére⁶²) született gyermekei születési dátumát.

⁶⁰ GYÜSZI László, *A Csajághy család története*, Limes, 1995/1, 68.

⁶¹ GYÜSZI László, *A Csajághy család története*, Limes, 1995/1, 71-72.

⁶² GYÜSZI László, *Vörösmarty baráti és rokoni kapcsolatai Komárom megyében*, Limes, 2000/4, 112.

A könyv bejegyzései:

12-13. kép: Családi események a Csajághy-Biblia előzékén. A szerző felvétele. 2012-12-14.

„... (olvashatatlan) esztendeje 1804. 24. Julii
... (olvashatatlan) nek Drága jó akaratjából
... (olvashatatlan) gyermekeim születések így következnek:
Dienes (?) fiam született 180?. Die 9. Augustii Rák jelbe
Johanna leányom született 1806? Die 22 Julii Rák jelbe. Magdolna napjára
Ágnes leányom született 1808. Die 9. Februarii Kettős jelbe Apollonia napján.
Jozeffa leányom született 1810. Die 24. Aug.
Jozef fiam született ~~1810~~. 23. Febr. 1811.
Károly fiam született 1813. 13. Augusti
Klára leányom született 1814. 20. Novembris
Teresia leányom szül. 1816. December (?)... (olvashatatlan) Bak jelbe.
Zsuzsanna szül. 1818. Febr. 24.
Csajághy József meghalt 1865. April. 12. 81 éves korában.”

Az 1813-ban született Károlyról érdemes megemlítenünk, hogy a szabadságharc után, már tatai birtokosként, Vörösmarty családjának egyik támogatója volt. 1853-ban jelentős kölcsönt eszközölt ki számukra, 1855-ben pedig a beteg költő az ő gondjaira bízta és Tatára íratta be iskolába Béla fiát.⁶³

A Pálffyak a Pázmány- és a Thaly-család révén is távoli rokonságban álltak a Csajághyakkal, de azt sajnos nem sikerült kideríteni, hogyan került Csajághy József Bibliája a Pálffy-tékába.

IV.6. Egyéb bejegyzések

A Pálffy-könyvtárban a Thalyak után a legtöbb bejegyzés egy bizonyos Batáry Páltól származott (a könyveket lásd az 5. mellékletben). Nevét – hol „Batári”, hol „Batháry” formában – kevés kivétellel mindig a címloldalra írta. Könyvei tanúskodnak élénk természettudományos és műszaki érdeklődéséről. Életéről egyetlen adat áll rendelkezésünkre: a csepi közbirtokosság üléseinek jegyzőkönyve szerint 1855. április 19-én új jegyzőül felterjesztették „Batáry Pál urat, ki iskoláit becsülettel bevégezte és erkölcsi és political magaviselete megbélyegezve nincs”.⁶⁴ A következő, aug. 11-ei ülést már ő jegyzi, de nem sokáig marad e tisztségben: 1856 novemberében ismét megürül a jegyzői hivatal.

14. kép: Batáry Pál possessorbejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.

Kisfaludy Sándor *Regék a magyar előidőkből* című munkáját⁶⁵ a tulajdonos több helyen is megjelölte. A címloldalon és az utolsó oldalon bélyegző látható, „Dr. Beliczay Elek ügyvéd Győrött” felirattal; a címloldal utáni lap rektóján fent „Beliczay Elek 859” bejegyzés, alatta a bélyegző. Kis János verseinek 2. és 3. kötete (1. kiadás, 1815) a címlapra írt bejegyzés szerint B. Beliczay Lajos tulajdona volt. A Beliczay-családot

⁶³ GYÜSZI László, *Vörösmarty baráti és rokoni kapcsolatai Komárom megyében*, *Limes*, 2000/4, 112.

⁶⁴ *Jegyzőkönyv a csepi közbirtokosság üléseiről, 1853-1903*, [Kézirat], [16].

⁶⁵ A művek teljes bibliográfiai leírása megtalálható a Komárom-Esztergom megyei József Attila Könyvtár katalógusában. <http://opac.jamk.hu/tlwww/homepage.htm>

Borovszky⁶⁶ és Alapi⁶⁷ is említi. Hajlékuk a két világháború közötti csépi nemesi kúriák között is szerepel.⁶⁸

Kiss János *Egyházi beszédeinek* két kötete Nagy Dénes könyvtárából került a Pálffy-gyűjteménybe. Budai Ézsaiás *Magyar ország históriája a mohátsi veszedelemtől fogva Buda visszavételéig* című munkája nem csak Pálffy Benjámint művelődését szolgálta. A bejegyzés szerint „Georgii Nagy ad 1818 die 19. november in Classe Véték...” is birtokolta. Tóth Ferenc *Keresztény kis katekizmus*a két hölgy épülését is szolgálta, mielőtt a Pálffy-tékába került volna. Az első tükrön „Nemes Bajkay Emiliáé ez a kis katekizmus”; alatta „Nagy Mari” bejegyzés látható. A Bajkay-család egy másik tagja, Miklós, a *Corpus Juris Hungarici* 1779-es kiadásának két kötetét mondhatta magáénak. Sajnálatos módon kiletűkről nem sikerült információt találni. Sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla műveiben nem szerepel Bajkay nevű nemes család. Nagy Mari, Dénes és György kiletét is homály fedi. Thaly Dénes nővére, Ágnes Nagy Mihály superintendens felesége lett⁶⁹, de nem bizonyítható, hogy a Pálffy-könyvek korábbi tulajdonosai az ő családjának tagjai voltak. Borovszky szerint⁷⁰ négy ilyen nevű nemes család is szóba jöhet: az Alsócsicsói, az Alsó-Szopori, a Ráczkevi és a Felső-Eőri Nagy-família.

Az 1822-es kiadású *Hármas kis tükör* szintén két gazdát szolgált ki a Pálffyak előtt: az első tükrön „Borbély János”, alatta „Ex libris Polgári Imre” bejegyzés látható.

Mátyási József *Semminél több valami* című verseskönyve címloldalán „Jos. Horváth d. jul. 1795” bejegyzés található.

Mészáros Ignác (1721-1800) *Buda várának vissza vételekor a keresztények fogságába esett egy Kartigám nevű török kis-aszszonyinak ritka, és emlékezetes történeti* című regénye népszerűségét⁷¹ mutatja, hogy a Pálffy-tékában levő, 1780-as kiadású példányát többen is magukénak mondhatták, mielőtt a család tulajdonában került. Az előzéken „Ex libris: Ignatii Huszár, 1790” felirat, alatta kivakart név és évszám, az első tükrön fent olvashatatlan bejegyzés és az 1783-as évszám; címlapon „Huszár László Sárospatak, 1822” és „Procopius Béla könyvtára” bélyegző található. Huszár Ignác és László valószínűleg a Nagy Iván⁷² és Borovszky⁷³ által is említett Nagybaráti Huszár-család tagjai

⁶⁶ REISZIG Ede, *Komárom vármegye nemes családai = Magyarország vármegyéi és városai*, [szerk. Sziklay János és Borovszky Samu],

<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/17.html> (megtekintés: 2012-10-26)

⁶⁷ ALAPI Gyula, *Komárom vármegye nemes családai*, 187.

http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komarovarmegye_nemes.pdf

(megtekintés: 2012-10-26)

⁶⁸ *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*, szerk. OSVÁTH Andor, Budapest, Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala, 1938, (Magyar vármegyék és városok múltja és jelene, 1), 543.

⁶⁹ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XI, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1865, 129.

⁷⁰ REISZIG Ede, *Komárom vármegye nemes családai = Magyarország vármegyéi és városai*, [szerk. Sziklay János és Borovszky Samu],

<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/17.html> (megtekintés: 2012-10-26)

⁷¹ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, <http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (megtekintés: 2012-10-26)

⁷² NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, V, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1859, 204.

lehettek. A családot Fényes Elek is említi, mint akik 1851-ben Csep földesurai közé tartoztak.⁷⁴

Eugene Sue *A szerelem gyermekei* című 1853-as kiadású regényét a címlapon levő tulajdonbejegyzés szerint Herniger Ferdinánd is birtokolta.

Campe *Robinsonja* szintén sok tulajdonost kiszolgált, mielőtt a Pálffykhöz került: Thaly Eleonórán és Zsigmondon kívül legalább ketten olvasták még. Az előzőeken „Georgii László Comparanty” bejegyzése, egy nehezen olvasható név 1811-es évszám-mal, valamint egy olvashatatlan bejegyzés látható a Thaly családtagok nevei alatt. Valamelyik olvasó egy német-magyar „szójegyzéket” is írt a könyvbe, az olvasást megkönynyítendő.

Friedrich Schiller *Geschichte des dreissigjährigen Kriegs* című műve a Pálffy családon és Kiss Dénesen kívül még legalább egy személy birtokában volt. Az előzőeken „Johannis Panitzky Comaromii” bejegyzés látható.

Kassics Ignatius *Praxis juridica civilis et stylare juristarum latino Hungaricum* című műve a címlapon „Domonkos József 1833” tulajdonbejegyzést tartalmaz. A tulajdonos nagy valószínűleg ugyanaz a „Domonkos József ügyvéd úr és egyesületi tag”, akit a Rév-Komáromi Kaszinó Társaság 1839-ben második jegyzőnek választott.⁷⁵ A család a Pázmányakkal is rokonságban lehetett.⁷⁶

Choffin *Nouveau Dictionnaire du Voyageur* című háromnyelvű szótárát Pálffy Sándor előtt, 1814-ben egy bizonyos Péterffy Károly birtokolta.

Laraky Miklós (18. század vége) érdeklődhetett a matematika iránt: az övé volt Makó Pál *Calculi differentialis et integralis institutio, quam in tironum usum elucubratus est* című műve (1768) és Maximilian Hell *Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae* című 1773-as kiadású munkája, mielőtt a Kiss-család tulajdonába került. Nevét a könyvek címlapjára írta, „Nicolai Laraki” illetve „Nicolai Laraky” formában.

Metzburg, Georg Ignat *Institutiones mathematicae in usum tironum conscriptae* című műve népszerű lehetett. Két tulajdonos is magáénak vallotta: „Ex libris Johannis Varga Comp. Papaedie 12 February 1815” és „Ladislai Laky Comp. Papae 1815 at (...)” látható. Alapi Gyula⁷⁷ említi egy bizonyos Laky Lászlót, aki 1778-ban Komárom megyében élt. Nagy Iván családfát is közöl.⁷⁸ Varga János valószínűleg szintén a Pálffyak rokona lehetett: Pálffy István (Csep, 1731. II. 10. - Ete, 1769. II. 9.) nemes Vargha Juliannát (1744-1802) vette feleségül.

⁷³ REISZIG Ede, *Komárom vármegye nemes családai = Magyarország vármegyéi és városai*, [szerk. Sziklay János és Borovszky Samu], <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/17.html> (megtekintés: 2012-10-26)

⁷⁴ FÉNYES Elek, *Magyarország geographiai szótára*, I, Pest, Kozma Vazul Könyvnyomdája, 1851, 210.

⁷⁵ *A Rév-Komáromi Kaszinó Társaság évkönyve: Az eredeti kézirat másolata*, [86].

⁷⁶ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, IX, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1862, 172.

⁷⁷ ALAPI Gyula, *Komárom vármegye nemes családai*, 42.

http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komarovarmegye_nemes.pdf

(megtekintés: 2012-10-26)

⁷⁸ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, VII, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1860, 15.

Az esztergomi Horváth János *Elementa Physicae* című, 1807-es kiadású munkáján „Gabr. Hörömpöly imp. 1883” bejegyzés.

Diószegi Sámuel 1807-es *Magyar fivész-könyve* 1864-ben még Mészöly Gáspár tulajdona volt.

Márton József *Német-magyar lexikona* „Ludovici Győry” birtokából került a Pálffy-tékába. Győry nevű nemes családot Komárom megyében Kempelen⁷⁹, Borovszky⁸⁰ és Alapi⁸¹ is említi.

Az 1830-as kiadású *Tanácsadó mindazokra nézve, a kik az aranyérben kisebb vagy nagyobb mértékben szenvednek* Jónod Jánosnak nyújtott hasznos információkat Neszmélyen, 1830-ban.

Sebastien le Prestre de Vauban *Veritable maniere de fortifier* című művében Batáry Pál és Kiss Dénes nevén kívül „Ex libris Bócs [?] Francisci de (...) 1760” bejegyzés is olvasható.

Lánghy István 1835-ben, Kassán kiadott *Tapasztaláson épült disznó-tenyésztés és orvoslás* című könyvecskéje a csepi Karika Zsigmond és László hasznát szolgálta. A család nevét Kempelen⁸² és Alapi⁸³ is említi, sőt, lakóhelyük a két világháború közti csépi nemesi kúriák között is szerepel.⁸⁴

Christoph Girtanner 1794-es kiadású munkája: *Historische Nachrichten und politische Betrachtungen über die französische Revolution* előzőkén „Andreas Burján in Comorn” bejegyzés látható.

V. Összefoglalás

A vidéki birtokos nemesség könyvgyűjteményei a felvilágosodás kezdetétől egyre nagyobb számban jöttek létre Magyarországon. Létezésük a köznemesség művelődés iránti igényét, állományuk a modern eszmék terjedését, a magyar irodalom, kultúra és tudomány fellendülését jelezték. A csepi Pálffy-család sok viszontagságot megért, de töredékes mivoltában is teljesnek mondható könyvtára sok adattal szolgálhat a kor kulturális és irodalmi fellendülését kutatók számára. A könyvek possessorbejegyzései több korábbi tulajdonosról is tájékoztatnak: a reformkor kezdetén már több, az irodalomra és

⁷⁹ KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911, IV, 415-417.

⁸⁰ REISZIG Ede, *Komárom vármegye nemes családai = Magyarország vármegyéi és városai*, [szerk. Sziklay János és Borovszky Samu], <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/17.html> (megtekintés: 2012-10-26)

⁸¹ ALAPI Gyula, *Komárom vármegye nemes családai*, 34., 83., 147., 208. http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komarovarmegye_nemes.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

⁸² KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911, V, 373.

⁸³ ALAPI Gyula, *Komárom vármegye nemes családai*, 38., 216. http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komarovarmegye_nemes.pdf (megtekintés: 2012-10-26)

⁸⁴ *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*, szerk. OSVÁTH Andor, Budapest, Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala, 1938, (Magyar vármegyék és városok múltja és jelene, 1), 543.

a tudományokra fogékony köznemes család is élt Csepén és környékén. A közösség a reformkor idején családi és baráti kapcsolatok révén két nagy költővel is gyarapodott: Bajza József és Vörösmarty Mihály a csepi Csajághy János lányaival: Júliával és Laurával házasodott össze.

A XVIII. század végétől már egyre könnyebben juthattak friss irodalomhoz a tudomány és a kultúra iránt érdeklődők. A bejegyzések erről is tanúskodnak: egyes könyvek-nél a pontos vételárát is közli a tulajdonos, az ajándékba kapott kötetek pedig megőrzik az utókor számára az ajándékozó nevét. Akárcsak a felvilágosult Péczeli József vagy Csépan István, a Pálffy-téka kötetének korábbi tulajdonosai is diákként kezdik a könyvek gyűjtését, a debreceni vagy a pápai kollégiumban, s tanulmányaik befejeztével sem hagynak fel az olvasással, hanem tovább művelődnek, igyekeznek beszerezni az őket érdeklő ismeretanyag legfrissebb szakirodalmát, és élénk figyelemmel kísérik a magyar és külföldi szépliteratúra fejlődését. A birtokolt könyvek jellegéből a possessor ízlését, kedvelt témáit, sok esetben foglalkozását is kitalálhatjuk.

De nem csupán néhány, művelődni vágyó kisbirtokos valaha létezett gyűjteményére találtunk utalást. Fontos művelődés- és irodalomtörténeti eseményekhez is találhatunk háttérinformációkat. Megtudhatjuk, kik és milyen műveket olvashattak a Thalykúriában, milyen lehetett az a szellemi háttér, amelyből Thaly Kálmán a történelem iránti érdeklődését merítette. Választ kaphatunk arra a kérdésre, mi történt Komárom megye első nyilvános könyvtárának állományával a könyvtár felszámolása után. Bepillantást nyerhetünk a megye egyik első ismert népdalkutatójának, a költő és zeneszerző Kiss Dénesnek és családtagjainak könyvgyűjteményébe is. Komárom vármegye egyik legkisebb települése egy, a tudományra és az irodalomra fogékony, több generáción át rokoni és baráti kapcsolatai által is összetartó közösségnek adott otthont, melynek tagjai élénken bekapcsolódtak az ország szellemi vérkeringésébe, tudósokat és művészeket adva az országnak.

A kutatás még korántsem tekinthető lezártnak. A Pálffy-gyűjtemény bejegyzései nem csupán a könyv- és könyvtártörténet, hanem a művelődés-, irodalom- és családtörténet kutatói számára is számos új információt kínálhatnak.

Felhasznált irodalom

A csepi közbirtokosság jövedelmeknek és kiadásoknak napról napra való feljegyzése: 1826dik esztendőttől 1907-ig: Csép; A csepi közbirtokosság tisztújító közgyűléseinek jegyzőkönyvei: 1829-1889: 1902. évekről, [Kézirat].

Jegyzőkönyv a csepi közbirtokosság üléseiről, 1853-1903, [Kézirat].

A magyar népzene tára = Corpus musicae popularis Hungaricae, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerk. BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán, I, Bp, Akad. K., 1951.

A Rév-Komáromi Kaszinó Társaság évkönyve: 1836-1843, másolat, [Tatabánya], é. n.

ALAPI Gyula, *Komárom vármegye nemes családai*

http://www.jamk.hu/ek/public/10022201/komaromvarmegye_nemes.pdf

ALAPI Gyula, *Kultsár István (1760-1828) és könyvtára*

http://www.jamk.hu/ek/public/10031102/kultsar_es_konyvtara.pdf

BÍRÓ Ferenc, *Péczeli József könyvtára* = Magyar Könyvszemle, 1962/4, 326-333.

FÉNYES Elek, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, Kozma Vazul Könyvnyomdája, 1851,1-IV.

- FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, (Irodalomtörténeti könyvtár).
- GÁRDON László, *Egy régi népdalgyűjtőnk* = Dolgozók lapja, 1976-03-06, 4.
- GYÜSZI László, *A Csajághy család története*, Limes, 1995/1, 67-76.
- GYÜSZI László, A csépi népiskola a 19. században. Szemelvények a református egyház-köztség jegyzőkönyveiből, Új Forrás, 1978/1, 53-66.
- GYÜSZI László, Vörösmarty baráti és rokoni kapcsolatai Komárom megyében, Limes, 2000/4, 101-116.
- GYÜSZI László, Egy XIX. századi kéziratos népdalgyűjtemény Komárom megyéből, Limes, 2002/2, 117-127.
- HORVÁTH Géza, *A komáromi Szigler-nyomda nyitrai vonatkozású sajtótermékei* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1996., p. 54-64.
http://www.jamk.hu/ek/public/09021301/jamk_evkonyv_1996.pdf
- KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911, I-XI.
- Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*, szerk. OSVÁTH Andor, Budapest, Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala, 1938, (Magyar vármegyék és városok múltja és jelene, 1).
- MADAS Edit, MONOK István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*
<http://mek.oszk.hu/01600/01613/01613.htm#38>
- Magyarország vármegyei és városai*, [szerk. SZIKLAY János és BOROVSZKY Samu],
<http://mek.oszk.hu/09500/09536/>
- NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, Pest, Beimel és Kozma, Ráth, 1857-1868, I-XIII.
- Népdalok és mondák*, szerk. és kiad. ERDÉLYI János,
<http://www.mek.oszk.hu/09600/09653/09653.pdf>
- R. VÁRKONYI Ágnes, *Thaly Kálmán és történetírása*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.
- SZARVASI Margit, *Magánkönyvtáraink a XVIII században: főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei*, <http://www.mek.oszk.hu/03200/03246/03246.pdf>
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*,
<http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/>
- TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *A csépi Pálffy-könyvtár* = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1991, 53-64.
http://www.jamk.hu/ek/public/09021201/jamk_evkonyv_1991.pdf
- TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705-1849*, Komárom, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., 2010.

Mellékletek

I.1. A Pálffyak könyvei⁸⁵

Benjámín (1799-1848)

1. Budai Ézsaiás: Magyar ország históriája a mohátsi veszedelemtől fogva Buda viszszavételéig. Debrecen, Csáthy György, 1814. – Bejegyzés: „Beniamin 1850” és „Georgii Nagy ad 1818 die 19. november in Classe Véték...”
2. Jaczint, zsebkönyv. Szerkeszté és kiadá Kovács Sámuel Eperjesen, 1836. Kassán, Werfer Károly Nyomtató Intézetében, 1836. – Bejegyzés: „Pálffy Benjámíné 1836”.

I. Elek (1840-1933)

1. Eugene Sue: A szerelem gyermekei 1-2. köt. Pest, Irodalmi Intézet, 1853. – Bejegyzés: „Pálffy Elek tulajdona 1859” az előzéken, „Herniger Ferdinánd” a címlaldalon
2. Kazinczy Ferenc: Heliconi virágok 1791 esztendőre. Pozsony és Komárom, Wéber Simon Péter, 1791. – Az előzéken: „Pálffy Elek tulajdona. 1859” .
3. Tarczy Lajos: Természetan. 1. Pápán, a reformált főiskola betüivel, 1843. – Az előzéken: „Pálffy Elek 1 éves papnövendék tulajdona. 1859”.
4. Tarczy Lajos: Természetan. 2. Pápán, a reformált főiskola betüivel, 1843. – Az előzéken: „Pálffy Elek tulajdona. 1859”.
5. Zsoldos Ignác: Életpálya. Pápa, Ref. Főiskola, Szilády Károly, 1838. – Bejegyzés: „Pálffy Elek tulajdona 1859” az előzéken.

II. Elek (1889-1976)

1. Láng Lajos: Statisztikai előadások, 1908-[190]9, I-II. félév. Pálffy Elek autográf kézírata. – Két kockás füzet összeragasztva. Az első füzet első oldalán a szerző és a cím, alatta: „Jegyezte Pálffy Elek II. éves joghallgató”. Az utolsó oldalon: „Pálffy Elek 1909. márc. 17.” A második füzet végén ceruzás feljegyzések a közjogból, alapvizsgai kérdések stb.
2. Pálffy Elek gymn. tanuló [rajzfüzete] : I. - IV. osztály, 1899. október 2. - 1903. június 9.
3. Pálffy Elek gymn. tanuló [rajzfüzete] : VI. - VIII. oszt. 1904. szept. 14. - 1906. - Hazslinszky nevű tanár kézjegyével és osztályzataival ellátva.

Sándor (1796-1881) vagy (1767-1848) ?

1. 1840dik évi országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek. Pozsony, Schmid Antal, [é. n.]. – Bejegyzés a címlaldalon: „Pálffy Sándoré”.
2. Budai Ézsaiás: Propaedeumata theologiae christiane. Debrecen, Franciscus Tóth typogr., 1817. – Bejegyzés: „Ex Alexandri Pálffy Comp. Debrecin. 5. Jun. 822”
3. Choffin: Nouveau Dictionnaire du Voyageur, Francois - Allemand - Latin, et Allemand - Francois - Latin, oder Vollständiges Französch - Deutsch - Lateinisches und Deutsch - Französich - Lateinisches Wörter-Buch. Frankfurt [etc.], Verlag Heinrich Ludwig Brönnner, 1770. – Bejegyzés az előzéken: „Alexandri Pálffy...1826”. További bejegyzés: „Ex libris Caroli Péterffy 1814”.
4. Corpus juris Hungarici : seu decretum generale incltyi regni Hungariae, partiumque eidem annexarum in duos tomos distinctum. 2. kiad. Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1751. – Bejegyzés az előzéken: „Alex Pálffy 1823”

⁸⁵ A kötetek teljes bibliográfiai leírása megtalálható a Komárom-Esztergom Megyei József Attila Könyvtár katalógusában: <http://opac.jamk.hu/tlwww/homepage.htm> (megtekintés: 2012-12-10)

5. Henecius, Johann Gottlieb: Fundamenta stili cultioris, quibus accedit sylloge exemplorum. Neapoli, Apud Jo. Baptistam Pasquali, Superiorum Venia, ac Privilegio, 1765. – Az előzéken: „Serie Librorum Alexandri Pálffy (...)die 29 febr 824”
6. Maróthi György: Arithmetica, vagy számvetésnek mestersége. Debretzen, Margitai István, 1763. – Bejegyzés az előzéken: „Alexandri Pálffy Com. Debrecini 1820”, vele szemben az első tükrön egy vers látható.

Fogarasi János: Magyarhoni magános törvénytudomány elemei. Pest, Beimel József, 1839. – A katalógusban a következő megjegyzés szerepel: „Pálffy Sándorné tulajdona volt a ráhelyezett védőborítóra írt feljegyzés tanúsága szerint”, azonban a védőborító időközben elveszett.

Zsigmond (1794-1836)

1. Baróti Szabó Dávid: Kisded szó-tár. 2. kiadás. Kassa, Ellinger János, 1792. – Bejegyzés: „Pálffy Sigmondé 822”.
2. Biffi, Johann: Entwurf einer neuen italienischen Sprachlehre : 1. Theil. Pest, Gedr. den Matthias [Trattner], [1797]. – Bejegyzés a címloldalon.
3. **Szlemenics Pál: Elementa juris hungarici civilis privati. 2. Pozsony, Weber Simon Péter, 1819.** – A katalógus szerint „Ex libris Sigismund Pálffy Comp. Debr. 821-22” bejegyzéssel, de az autopszia nem találta nyomát. A kötetet 2010-ben restaurálták, a restaurátor munkalapja szerint a könyv kötése és előzéke hiányzott. Pálffy Zsigmond kevés kivétellel az előzékre írta tulajdonbejegyzéseit, így valószínű, hogy az előzékkel együtt az írás is elveszett.
4. Heinecius, Johann Gottlieb: Elementa juris naturae et gentium, commoda auditoribus methodo adornata. Halle, Impensis Orphanotropei, 1748. – Bejegyzés az előzéken: „Sigismund Pálffy 1819. Mense May” és egy áthúzott név, „Comp. Debrecini... 1759” kiegészítéssel.
5. Jeszenszky Miklós: A' magyar törvény' historiája. Pest, Trattner János Tamás, 1820. – Bejegyzés az előzéken: „Sigismundi Pálffy ad 1820... 14. aug.”
6. Klósz, Paulus: Praxis. Tyrnaviae, Typ. Academicis Societatis Jesu, 1756. – Bejegyzés a címloldalon: „Sigis. Pálffy”.
7. Pápai Páriz Ferenc: Dictionarium latino – hungaricum. Cirinii, Sumtibus Samuelis Sárdi Typographi, 1767. – Bejegyzés az előzéken: „Sigismundi Pálffy 1820”. További bejegyzés: „Ex libris Michaelis Bóday anno 1800 die 10 Aprilis”.
8. Werbőczy István: Werbőczius illustratus: sive decretum tripartitum juris consuetudinarii incltyi regni Hungariae, a magistro Stephano de Werbőcz jussu regio, olim compilatum, duorum, & quod excurrit, seculorum usu roboratum... Tyrnavie, Typ. Academicis, 1740. – Bejegyzés: „Ex libris Sigismundi Pálffy 822”.

Csak „Pálffy” családnév

1. Pray György: Imposturae CCXVIII. in dissertatione R. P. Benedicti Cetto, clerici regularis e scholis piis de Sinensium imposturis detectae et convulsae. Accedunt Epistolae anecdotae R. P. Augustini e comitibus Hallerstein ex China scriptae. Buda, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1781.
2. Werbőczy István: Werbőczius illustratus sive decretum tripartitum juris consuetudinarii incltyi regni Hungariae, a magistro Stephano de Werbőcz jussu regio, olim compilatum, duorum, & quod excurrit, seculorum usu roboratum... Tyrnaviae, Typ. collegiis academicis societ. Jesu, 1763. – Az előzéken „Pálffy” bejegyzés – a lap hiányos. További bejegyzés: a címlapon „Steph. Mihályffy [?]”.

I.2. A Siegler-könyvtár könyvei⁸⁶

1. Amelie und Albrecht oder Die geitsige Tante. Wien und Prag, bei Franz Haas, 1800. Ex libris van.
2. Bürger, Gottfried August: Gottfr. Aug. Bürger's Sämmtliche Werke. Zweiter Band, zweiter Theil. Gedichte. Wien, Verlegt bei Anton Doll, zu haben bei Rudolph Sammer, 1812. Ex libris van.
3. Iffland, August Wilhelm: Theater. 11-12. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1606.
4. Iffland, August Wilhelm: Theater. 1-2. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1601.
5. Iffland, August Wilhelm: Theater. 13-14. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1607.
6. Iffland, August Wilhelm: Theater. 15-16. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1608. Ex libris van.
7. Iffland, August Wilhelm: Theater. 17-18. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1609. Ex libris van.
8. Iffland, August Wilhelm: Theater. 3-4. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1602. Ex libris van.
9. Iffland, August Wilhelm: Theater. 5-6. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1603. Ex libris van.
10. Iffland, August Wilhelm: Theater. 7-8. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - 1604.
11. Kock, Paul de: Cerisette oder Die Komödien auf der Bühne und im Leben. 1-3. Theil. Pest und Leipzig, Hartleben's Verlags-Expedition, 1850. -1091. Ex libris van.
12. Kock, Paul de: Cerisette oder Die Komödien auf der Bühne und im Leben. 4-5. Theil. Pest und Leipzig, Hartleben's Verlags-Expedition, 1851. - 1090. Ex libris van.
13. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 102-105. Bändchen. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1829. - 2128. Ex libris van.
14. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 110-113. Bändchen. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1830. - 687. Ex libris van.
15. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 62-64. Bändchen. Neuste Auflage. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1829. - 2121. Ex libris van.
16. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 91, 93-94. Bändchen. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1829. - 2126.
17. Lafontaine, August: Aristomenes und Corgus. Berlin, [s.n.], 1802. - 1176. Ex libris van.
18. Lafontaine, August: Das Haus Bärburg oder Der Familienzwist. Berlin, [s.n.], 1806. - 1197.
19. Lafontaine, August: Der Hausvater : eine Familiengeschichte in drey Theilen. 3. Theil. Berlin, s. n., 1811. - 118. Ex libris van.
20. Lafontaine, August: Der Unbekannte, oder Der Kampf mit den Verhältnissen. 2-3. Band. Wien, In der Haas'schen Buchhandlung, 1815. - 1193. Ex libris van.
21. Lafontaine, August: Die beyden Freunde. 1-2. Band. Wien und Prag, In der C. Haas'schen Buchhandlung, 1819. - 1196. Ex libris van.
22. Lafontaine, August: Die Familienpapiere oder Die Gefahren des Umgangs. 1. Theil. Berlin, [s.n.], 1807. - 1169. Ex libris van.
23. Lafontaine, August: Die Familienpapiere oder Die Gefahren des Umgangs. 2. Theil. Berlin, [s.n.], 1807. - 1170. Ex libris van.

⁸⁶ A leírások után látható szám a köteteken és a Siegler-könyvtár katalógusában található helyrajzi szám. Csak ott jeleztünk ex librist, ahol fizikailag is megvannak a könyvben.

24. Lafontaine, August: Die Gefahren der grossen Welt oder Bertha von Waldeck. 1-2. Theil. Berlin, [s.n.], 1811. - 1181. Ex libris van.
25. Lafontaine, August: Die Gewalt der Liebe. 3-4. Theil. Berlin, [s.n.], 1812. - 735. Ex libris van.
26. Lafontaine, August: Die Pfarre an der See. 1-2. Band. Wien, In der Haas'chen Buchhandlung, 1816. - 1183. Ex libris van.
27. Lafontaine, August: Die Pfarre an der See. 3. Band. Wien, In der Haas'chen Buchhandlung, 1816. - 1184. Ex libris van.
28. Lafontaine, August: Eduard oder Der Maskenball. 2-3. Theil. Berlin, s. n., 1811. - 1196.
29. Lafontaine, August: Eduard und Margarethe, oder Spiegel das menschlichen Lebens. 1. Theil Wien und Prag, bey Franz Haas, 1804. - 1179. Ex libris van.
30. Lafontaine, August: Eduard und Margarethe, oder Spiegel des menschlichen Lebens. 2. Theil. Wien und Prag, Franz Haas, 1804. - 1180. Ex libris van.
31. Lafontaine, August: Emma. 2. Theil. Berlin, [s.n.], 1811. AS 1167. Ex libris van.
32. Lafontaine, August: Hermann Lange. 1. Band. Berlin, [s.n.], 1800. - 1198. Ex libris van.
33. Lafontaine, August: Isidore oder Die Waldhütte. 1-2. Band. Wien, In der Haaschen Buchhandlung, 1817. - 1185. Ex libris van.
34. Lafontaine, August: Leonardo und Blandine, oder Amandus und Amanda; Der Mündel; Die Blumen. Wien und Prag, Carl Haas'schen Buchhandlung, 1817. - 1151.
35. Lafontaine, August: Märchen, Erzählungen und kleine Romane. 1-2. Band. Berlin, [s.n.], 1802. - 1182. Ex libris van.
36. Lafontaine, August: Natur und Kunst oder Graf Hans von Roden. Berlin, [s.n.], 1811. - 1205.
37. Lafontaine, August: Quinctius Heyerman von Flaming. 1. Theil. Berlin, [s.n.], 1800. - 1186.
38. Lafontaine, August: Quinctius Heyerman von Flaming. 3. Theil. Berlin, [s.n.], 1800. - 1188. Ex libris van.
39. Lafontaine, August: Quinctius Heyerman von Flaming. 4. Theil. Berlin, [s.n.], 1800. - 1189. Ex libris van.
40. Lafontaine, August: Reinhold von Welfenstein. 1-2. Band. Wien und Prag, bey Carl Haas, 1819. - 1190. Ex libris van.
41. Lafontaine, August: Reinhold von Welfenstein. 3. Band. Wien und Prag, bey Carl Haas, 1819. - 1191. Ex libris van.
42. Lafontaine, August: Sämmtliche Schriften. 15. Band. Wien und Prag, bey Franz Haas, 1799. - 1152. Ex libris van.
43. Lafontaine, August: Sämmtliche Schriften. 16. Band. 2- 3. Theil. Wien und Prag, 1799. - 1153. Ex libris van.
44. Lafontaine, August: Sämmtliche Schriften. 39. Band. Bergedorf, [s.n.], é.n. - 1158. Ex libris van.
45. Lafontaine, August: Sittenspiegel für das weibliche Geschlecht. 2-3. Band. Wien u. Prag, bey Franz Haas, 1823. - 1201. Ex libris van.
46. Lafontaine, August: Theodor. 1. Band. Berlin, [s.n.], 1800. - 835. Ex libris van.
47. Lafontaine, August: Walther oder Das Kind vom Schlachtfelde. 1-2. Theil. Berlin, [s.n.], 1814. - 1163. Ex libris van.
48. Lafontaine, August: Walther oder Das Kind vom Schlachtfelde. 3. Theil. Berlin, [s.n.], 1814. - 1164. Ex libris van.
49. Lafontaine, August: Wenzel Falk. 1-2. Theil. Berlin, [s.n.], 1811. - 1174. Ex libris van.
- 50. Meissner, August Gottlieb A. G. Meissners sämtliche Werke. 2. Band. Wien, Anton Doll, 1813. - A katalógus szerint Anton Siegler-könyv és Kiss Dénes bejegyzés van benne, de az autopszia egyikre sem talált utalást.**
- 51. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 17. Band. Alcibiades 1. Theil. Wien, Anton Doll, 1814. - 105. a könyvbe írt szám alapján. A**

- gerincen látszik a címke helye. A katalógus szerint Kiss Dénes bejegyzés van benne, de az autopszia nem találta nyomát.**
52. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 19. Band. 3. Theil. Wien, Anton Doll, 1814. – 105.
 53. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 22. Band, Clara von Alben. Wien, Anton Doll, 1814. – 110.
 54. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 23. Band, Der unsichtbare Rundschafter 1. Theil. Wien, Anton Doll, 1814. – 111. **A katalógus szerint „Kiss Dénes” bejegyzés van benne, de az autopszia nem találta nyomát.**
 55. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 25. Band. Wien, Anton Doll, 1814. – 113.
 56. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 30. Band, Bruchstücke zur Biographie A. G. Naumann's 2. Theil. Wien, Anton Doll, 1814. – 118. **A katalógus szerint „Kiss Dénes” bejegyzés van benne, de az autopszia nem találta nyomát.**
 57. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 31. Band. Wien, Anton Doll, 1814. – 119. Ex libris van.
 58. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 33. Band, Kleine historische Schriften 1. Theil. Wien, Anton Doll, 1814. – 118. **A katalógus szerint „Kiss Dénes” bejegyzés van benne, de az autopszia nem találta nyomát.**
 59. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämtliche Werke. 36. Band, Vermischte Schriften. Wien, Anton Doll, 1814. – 124.
 60. Schiller, Friedrich von: Friedrich Schillers Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. 2. Theil. Leipzig, [s.n.], [?1834]. - 2399. Ex libris van. Egyéb bejegyzés: „Johannis Panitzky Comaromii” az előzéken.
 61. Schiller, Friedrich von: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 3. Band, Theater 3. Theil. Wien, Anton Doll, 1816. - 1252. Ex libris van.
 62. Schiller, Friedrich von: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 6. Band, Theater 6. Theil. Wien, Anton Doll, 1816. - 1254. Ex libris van.
 63. Schiller, Friedrich von: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 8. Band, Theater 8. Theil. Wien, Anton Doll, 1816. - 1256. Ex libris van.
 - 64. Schiller, Friedrich von: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 9. Band. 17-18. Theil. Wien, Anton Doll, 1834. A katalógus szerint Anton Siegler-könyv, de nincs nyoma.**
 - 65. Schiller, Friedrich von: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 2. Band. 3-4. Theil, Gedichte von den Jahren 1795-1797, 1798-1805. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. Az 1856. évi katalógus alapján a 166. sz. könyv, de nincs nyoma a példányon.**
 66. Schiller, Friedrich von: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 2. Band, Anhang zu Friedrich von Schillers sämtlichen Werken. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1836. - 176. Ex libris van.
 67. Schiller, Friedrich von: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 12. Band. 23-24. Band, Kleine prosaische Schriften von Jahren 1795 und 1796., 1796-1802. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. - 197. Ex libris van.
 68. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 16. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. – Ex libris van.
 69. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 17. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. – Ex libris van.
 70. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 2. Pest und Leipzig, Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - 1096. Ex libris van.
 71. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 4. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - 1093. Ex libris van.

72. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 5. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - 1094. Ex libris van.
73. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 5. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - 3147. Ex van.
74. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 10. Band, Poetische Werke. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 983. Ex libris van.
- 75. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 11. Band, Poetische Werke. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. A katalógus szerint Anton Siegler-könyv, de nincs nyoma.**
- 76. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 12. Band, Poetische Werke. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. A katalógus szerint Anton Siegler-könyv, de nincs nyoma.**
77. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 15. Band, Der neue Amadis. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 988.
78. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 16. Band, Peregrinus Proteus 1. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 989. Ex libris van.
79. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 18. Band, Agathodämon. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 991.
- 80. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 19. Band, Poetische Werke. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. A katalógus szerint Anton Siegler-könyv, de nincs nyoma.**
81. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 2. Band, 2. Theil. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 975. Ex libris van.
82. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 21. Band, Poetische Werke. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 994. Ex libris van.
83. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 22. Band, Aristipp, 1. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 995. Ex libris van.
84. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 23. Band, Aristipp, 2. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 996. Ex libris van.
85. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 24. Band, Aristipp, 3. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 997. Ex libris van.
86. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 25. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 998. Ex libris van.
87. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 26. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 999. Ex libris van.
88. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 27. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1000. Ex libris van.
89. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 28. Band, Dramatische Werke. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1001. Ex libris van.
90. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 29. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1002. Ex libris van.
91. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 30. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. Ex libris van, számozás nincs.
92. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 31. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. Ex libris van, számozás nincs.
93. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 32. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1005. Ex libris van.
94. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 34. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1007.

95. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 35. Band, [Vermischte Schriften]. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1008.
96. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 36. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 1009. Ex libris van.
97. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 4. Band, 1. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 977. Ex libris van.
98. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 5. Band, Geschichte des Agathon, 2. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 978.
99. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 6. Band, Geschichte des Agathon, 3. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 979. Ex libris van.
100. Wieland, Cristoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 9. Band, Geschichte des Weisen Danischmend. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - 982. Ex libris van.

I.3. A Thaly-család könyvei

III. István (1757-1830)

1. Cellarius, Christophorus: Historia universalis : breviter ac perspicue exposita in antiquam, et medii aevi ac novam divisa, cum notis perpetuis. Ienae: Sumtu Io. Feicis Bielckii, 1735. (coll. 1.) A kolligátum másik két darabja a szerző *Historia medii aevi a temporibus constantini magni ad Constantinopolim a Turcis captam, deducta cum notis perpetuis...* és *Historia nova* c. művei. – Bejegyzések: „Thaly Dienesé 1833”, „Ex libris carissimis Stephani et Sigismundi Thaly an 1772 Posonii”.
2. Choffin: Nouveau Dictionnaire du Voyageur, Francois - Allemand - Latin, et Allemand - Francois - Latin, oder Vollständiges Französch - Deutsch - Lateinisches und Deutsch - Französch - Lateinisches Wörter-Buch. Frankfurt [etc.], Verlag Heinrich Ludwig Brönnner, 1770. – Bejegyzés az előzéken: „Liber Stephani Tali Debrecini 1780”. További bejegyzés: „Thaly István 1860”.
3. Huszti István: Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum. Libri tres. Editio tertia prioribus correctior. Agriae: Typis Scholae Episcopalis, 1778. – Bejegyzések az előzéken: „Liber Stephani Thaly Comarom, 1781. 20. May” ; „Thaly Dienesé 1833”.
4. Kazy Ferenc: Historia regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi sexagesimo quarto ad annum ejusdem seculi octuagesimum primum. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1751. – Bejegyzések: „Stephani Thaly 1793”, „Thaly Dienesé 1833”.
5. Közönséges vagy universzális geográfia. Második darab. Pest, Trattner János Tamás, 1817. – Az első tükrön fent: „Thaly (Steph?) vettem ezen könyvet a másik (Tomussal?) együtt 6 forintba Komáromban, Ad 1819 die 29 Aprily”; vele szemben: „Taly Dienesé 1833”.
6. Márton József: Lexicon trilingue latino -hungarico – germanicum. Pars secunda M – Z. Viennae, Typis Antonii Pichler Typographi, 1818. – Bejegyzés az előzéken: „Steph. Thaly, ab anno 1820. die 20 januar... parte prima 15” – További bejegyzés: „Thaly Dienesé 1833”.
7. Nagyváthy János: A' szorgalmatos mezei gazda. 1-2. köt. Pest, Trattner, 1791. – Az előzéken: „Steph. Thaly Pestini Anno 1791. Die 8. Sept...”, alatta: „Thaly Dienesé 1833”.
8. Palma Károly Ferenc: Notitia rerum Hungaricarum. Pars prima. Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1770. – Az előzéken: „Steph. Thaly” és „Thaly Dienesé 1833”.
9. Palma Károly Ferenc: Notitia rerum Hungaricarum. Pars secunda. Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1770. – Az előzéken: „... Stephanus Thaly ad 1777 die 7” és „Dienes Thaly 1833”.

10. Palma Károly Ferenc: Notitia rerum Hungaricarum. Pars tertia. Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1770. – Az előzőken: „... Stephanus Thaly ad 1777 die 7” és „Dienes Thaly 1833”.
11. Vlaco, Adrian: Tabulae sinuum, tangentium et secantium: logarithmi sinuum, tangentium, et numerorum eb unitate ad 10000. Francofurti eg Lipsiae, Impensis Ioh. Friedr. Fleicheri, 1757. – További bejegyzés: „Thaly Dienes”.

Zsigmond

1. Campe, Joachim Heinrich: Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder. Wien und Linz, Gedruckt den Johann Thomas Edlen Trattnern Hofbuchdrucker und Buchhändler, 1794. Egyéb bejegyzés: Thaly Eleonoráé, Georgii László.
2. Cellarius, Christophorus: Historia universalis : breviter ac perspicue exposita in antiquam, et medii aevi ac novam divisa, cum notis perpetuis. Ienae: Sumtu Io. Feicis Bielckii, 1735. (coll. 1.) A kolligátum másik két darabja a szerző *Historia medii aevi a temporibus constantini magni ad Constantinopolim a Turcis captam, deducta cum notis perpetuis...* és *Historia nova* c. művei. – Bejegyzések: „Thaly Dienesé 1833”, „Ex libris carissimis Stephani et Sigismundi Thaly an 1772 Posonii”.

Dénes (1808-?)

1. Cellarius, Christophorus: Historia universalis : breviter ac perspicue exposita in antiquam, et medii aevi ac novam divisa, cum notis perpetuis. Ienae: Sumtu Io. Feicis Bielckii, 1735. (coll. 1.) A kolligátum másik két darabja a szerző *Historia medii aevi a temporibus constantini magni ad Constantinopolim a Turcis captam, deducta cum notis perpetuis...* és *Historia nova* c. művei. – Bejegyzések: „Thaly Dienesé 1833”, „Ex libris carissimis Stephani et Sigismundi Thaly an 1772 Posonii”.
2. Csapó Dániel: Gazdasági kistűkör. Pest, Beimel J., 1845. – A címdalton, „Thaly Dienesé 1846”, de nagyon elmosódott, csak a toll lenyomata látszik és a tinta maradványai.
3. Diószegi Sámuel: Orvosi fűvész könyv, mint a magyar fűvész könyv praktika része. Debrecen, Csáthy György, 1813. – Az előzőken: „Thaly Dienesé 1833”.
4. Entelwein, D. J. A.: Handbuch der Mechanik fester Körper und der Hydraulik. Leipzig: Bei H. A. Röchly, 1823. – „Thaly Dienesé 1833”.
5. Huszti István: Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum. Libri tres. Editio tertia prioribus correctior. Agrariae: Typis Scholae Episcopalis, 1778. – Bejegyzések az előzőken: „Liber Stephani Thaly Comarom, 1781. 20. May” ; „Thaly Dienesé 1833”.
6. Kazy Ferenc: Historia regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi sexagesimo quarto ad annum ejusdem seculi octuagesimum primum. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1751. – Bejegyzések: „Stephani Thaly 1793”, „Thaly Dienesé 1833”.
7. Kovács János: A magyar krónikának rövideden le-rajzolt sømmája. 1-2. rész. Posony, Spaiser Domonkos, 1742. – Az első tükron: „Thaly Dienesé 1833. Thaly Therézia testvérem ajándéka”.
8. Közönséges vagy universzális geógráphia. Második darab. Pest, Trattner János Tamás, 1817. – Az első tükron fent: „Thaly (Steph?) vettem ezen könyvet a másik (Tomussal?) együtt 6 forintba Komáromban, Ad 1819 die 29 Aprily”; vele szemben: „Taly Dienesé 1833”.
9. Márton József: Három nyelvből készült oskolai lexicon, vagyis szókönyv. 3. kiad. Bécs, Pichler Antal, 1816. - Első tükron fent kivehetetlenül elmosódott név; középen, valamint az utolsó lapon: Thaly József; szemben fent: „Antonii Thaly anno 1816 ... Posonii”; alatta: „Thaly Dienesé 1833”
10. Márton József: Lexicon trilingue latino -hungarico – germanicum. Pars secunda M – Z. Viennae, Typis Antonii Pichler Typographi, 1818. – Bejegyzés az előzőken: „Thaly Di-

enesé 1833” – További bejegyzés: „Steph. Thaly, ab anno 1820. die 20 januar... parte prima 15”

11. Méhész könyv. Kézirat. [1800?] – Az előzőken: „Thaly Dienesé 1833”.
12. Nagy Károly: A kis geometra. Bécs, 1838. – A címodallal szemben: „Grof Battyany Kazmir ajándéka Kis-Béren 3dik Apr 1838 Thaly Dienesé”.
13. Nagyváthy János: A' szorgalmatos mezei gazda. 1-2. köt. Pest, Trattner, 1791. – Az előzőken: „Steph. Thaly Pestini Anno 1791. Die 8. Sept...”, alatta: „Thaly Dienesé 1833”.
14. Palma Károly Ferenc: Notitia rerum Hungaricarum. Pars prima. Tynnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1770. – Az előzőken: „Steph. Thaly” és „Thaly Dienesé 1833”.
15. Palma Károly Ferenc: Notitia rerum Hungaricarum. Pars secunda. Tynnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1770. – Az előzőken: „... Stephanus Thaly ad 1777 die 7” és „Dienes Thaly 1833”.
16. Palma Károly Ferenc: Notitia rerum Hungaricarum. Pars tertia. Tynnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1770. – Az előzőken: „... Stephanus Thaly ad 1777 die 7” és „Dienes Thaly 1833”.
17. Terentius, Publius: Carthaginensis Afri Comoediae sex. Norimbergae, Riegel et Wiesner, 1804. – Bejegyzés: „Thaly Dienes 1833” az előzőken.
18. Vlaco, Adrian: Tabulae sinuum, tangentium et secantium: logarithmi sinuum, tangentium, et numerorum eb unitate ad 10000. Francofurti eg Lipsiae, Impensis Ioh. Friedr. Fleicheri, 1757. – További bejegyzés: „Stephanus Thaly”.
19. Weidler, D. J. Friedrich: Institutiones matheseos. Lipsiae: Sumtibus Siegf. Leberecht Crusii, 1784. – Az előzőken: „Thaly Dienesé 1833”.
20. Zay Sámuel: Falusi orvos pap, vagy olly orvosi útmutatás, mellynél fogva leginkább a falukon uralkodni szokott nyavalyák orvosoltnak. Pozsony, Wéber Simon Péter, 1810. – Bejegyzés: „Thaly Dienesé 1833”.

József

1. Márton József: Három nyelvből készült oskolai lexicon, vagyis szókönyv. 3. kiad. Bécs, Pichler Antal, 1816. - Első tükrön fent kivehetetlenül elmosódott név; középen, valamint az utolsó lapon: „Thaly József”; szemben fent: „Antonii Thaly anno 1816 ... Posonii”; alatta: „Thaly Dienesé 1833”
2. Nepos, Cornelius: Perperam vulgo Aemilius probus dictus, de vita excellentium imperatorum Bejegyzés: „Thaly József 1861. sept 30”.

Eleonora

Campe, Joachim Heinrich: Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder. Wien und Linz, Gedruckt den Johann Thomas Edlen Trattner Hofbuchdrucker und Buchhändler, 1794. Egyéb bejegyzés: Thaly Zsigmond, Georgii László.

Antal (1805-?)

Márton József: Három nyelvből készült oskolai lexicon, vagyis szókönyv. 3. kiad. Bécs, Pichler Antal, 1816. - Első tükrön fent kivehetetlenül elmosódott név; középen, valamint az utolsó lapon: Thaly József; szemben fent: „Antonii Thaly anno 1816 ... Posonii”; alatta: „Thaly Dienesé 1833”.

V. István

1. Choffin: Nouveau Dictionnaire du Voyageur, Francois - Allemand - Latin, et Allemand - Francois - Latin, oder Vollständiges Französch - Deutsch - Lateinisches und Deutsch - Französch - Lateinisches Wörter-Buch. Frankfurt [etc.], Verlag Heinrich Ludwig Brönnner, 1770. – Bejegyzés az előzőken: „Thaly István 1860”. További bejegyzés: „Liber Stephani Tali Debrecini 1780”

2. Kölcsey Ferencz munkáji. 1. köt. Versek Pesten, Hartleben Konrád Adolf, 1832. – Bejegyzés: „Thaly István 1862”

Csak „Thaly” családnév

Bárány György: A mi urunk Jesus Kristusnak Uj Testamentoma. Lauban, Schill Miklós, 1754.
– Az előzéken latin nyelvű bejegyzések, alul: „Thaly”.

I.4. Kiss Dénes és családja könyvei

Kiss Dénes (1826-1902)

1. Amelie und Albrecht oder Die geitsige Tante. Wien und Prag, bei Franz Haas, 1800. - AS.⁸⁷
2. Beregszászi Pál: Az építés tudományának azon része, melybenn az épületeknek erős, és alkalmas volta adódik elő. Debrecen, Tóth Ferenc Könyvnyomdája, 1824. – Egybekötve: Beregszászi Pál: Az építés tudománya azon része, melybenn az építésre teendő költségek számbavevése adódik elő c. művel. – Az előzéken: „Kiss Dénesé 861”.
3. Bürger, Gottfried August: Gottfr. Aug. Bürger's Sämmtliche Werke. Zweiter Band, zweiter Theil. Gedichte. Wien, Verlegt bei Anton Doll, zu haben bei Rudolph Sammer, 1812. - AS Ex libris van.
4. Hell, Maximilian: Appendix ad ephemerides anni 1775. 1. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1774. – Név az előzéken, felette Kiss Ádám vagy Antal neve.
5. Hell, Maximilian: Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1773. – Név az előzéken. További bejegyzés: „Nicolai Laraki 1782”; „Antonii Kiss 1831”.
6. Iffland, August Wilhelm: A. W. Ifflands theatralische Werke 10. Band. Leipzig, G. I. Göschensche Verlagshandlung, 1844.
7. Iffland, August Wilhelm: Theater. 11-12. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1606.
8. Iffland, August Wilhelm: Theater. 1-2. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1601.
9. Iffland, August Wilhelm: Theater. 13-14. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1607.
10. Iffland, August Wilhelm: Theater. 15-16. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1608.
11. Iffland, August Wilhelm: Theater. 17-18. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1609. Ex libris van.
12. Iffland, August Wilhelm: Theater. 23-24. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1612. Ex libris van.
13. Iffland, August Wilhelm: Theater. 3-4. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1602. Ex libris van.
14. Iffland, August Wilhelm: Theater. 5-6. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1603. Ex libris van.
15. Iffland, August Wilhelm: Theater. 7-8. Band. Wien, Verlag von Ignaz Klang, Buchhändler, 1843. - AS 1604.
16. Kock, Paul de: Cerisette oder Die Komödien auf der Bühne und im Leben. 1-3. Theil. Pest und Leipzig, Hartleben's Verlags-Expedition, 1850. - AS 1091. Ex libris van.

⁸⁷ Anton Siegler kölcsönkönyvtárának példánya, számmal vagy számozatlanul. Az ex libris fizikai meglétét jelöltük.

17. Kock, Paul de: Cerisette oder Die Komödien auf der Bühne und im Leben. 4-5. Theil. Pest und Leipzig, Hartleben's Verlags-Expedition, 1851. - AS 1090. Ex libris van.
18. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 102-105. Bändchen. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1829. - AS 2128.
19. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 110-113. Bändchen. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1830. - AS 687.
20. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 62-64. Bändchen. Neuste Auflage. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1829. - AS 2121.
21. Kotzebue, August von: Dramatische Werke. 91, 93-94. Bändchen. Wien, Mausbergers Druck und Verlag, 1829. - AS 2126.
22. Kovács Pál: Eredeti színművek. Győr, [1846]. – Bejegyzés: „Kiss Dénes 1850.”
23. Lafontaine, August: Der Hausvater : eine Familiengeschichte in drey Theilen. 3. Theil Berlin, s. n., 1811. - AS 118.
24. Lafontaine, August: Der Unbekannte, oder Der Kampf mit den Verhältnissen. 2-3. Band. Wien, In der Haas'schen Buchhandlung, 1815. - AS 1193.
25. Lafontaine, August: Die beyden Freunde. 1-2. Band. Wien und Prag, In der C. Haas'schen Buchhandlung, 1819. - AS 1196.
26. Lafontaine, August: Die Familienpapiere oder Die Gefahren des Umgangs. 1. Theil. Berlin, [s.n.], 1807. - AS 1169.
27. Lafontaine, August: Die Familienpapiere oder Die Gefahren des Umgangs. 2. Theil. Berlin, [s.n.], 1807. - AS 1170.
28. Lafontaine, August: Die Gefahren der grossen Welt oder Bertha von Waldeck. 1-2. Theil. Berlin, [s.n.], 1811. - AS 1181.
29. Lafontaine, August: Die Gewalt der Liebe. 3-4. Theil. Berlin, [s.n.], 1812. - AS 735.
30. Lafontaine, August: Die Pfarre an der See. 1-2. Band. Wien, In der Haas'schen Buchhandlung, 1816. - AS 1183.
31. Lafontaine, August: Die Pfarre an der See. 3. Band. Wien, In der Haas'schen Buchhandlung, 1816. - AS 1184.
32. Lafontaine, August: Eduard oder Der Maskenball. 2-3. Theil. Berlin, s. n., 1811. - AS 1196.
33. Lafontaine, August: Eduard und Margarethe, oder Spiegel das menschlichen Lebens. 1. Theil Wien und Prag, bey Franz Haas, 1804. - AS 1179.
34. Lafontaine, August: Eduard und Margarethe, oder Spiegel des menschlichen Lebens. 2. Theil. Wien und Prag, Franz Haas, 1804. - AS 1180.
35. Lafontaine, August: Emma. 2. Theil. Berlin, [s.n.], 1811. - AS 1167.
36. Lafontaine, August: Hermann Lange. 1. Band. Berlin, [s.n.], 1800. - AS 1198
37. Lafontaine, August: Isidore oder Die Waldhütte. 1-2. Band. Wien, In der Haas'schen Buchhandlung, 1817. - AS 1185.
38. Lafontaine, August: Leonardo und Blandine, oder Amandus und Amanda; Der Mündel; Die Blumen. Wien und Prag, Carl Haas'schen Buchhandlung, 1817. - AS 1151.
39. Lafontaine, August: Märchen, Erzählungen und kleine Romane. 1-2. Band. Berlin, [s.n.], 1802. - AS 1182.
40. Lafontaine, August: Natur und Kunst oder Graf Hans von Roden. Berlin, [s.n.], 1811. - AS 1205.
41. Lafontaine, August: Quinctius Heyerman von Flaming. 1. Theil. Berlin, [s.n.], 1800. - AS 1186.
42. Lafontaine, August: Quinctius Heyerman von Flaming. 3. Theil. Berlin, [s.n.], 1800. - AS 1188.
43. Lafontaine, August: Quinctius Heyerman von Flaming. 4. Theil. Berlin, [s.n.], 1800. - AS 1189.
44. Lafontaine, August: Reinhold von Welfenstein. 1-2. Band. Wien und Prag, bey Carl Haas, 1819. - AS 1190.

45. Lafontaine, August: Reinhold von Welfenstein. 3. Band. Wien und Prag, bey Carl Haas, 1819. - AS 1191.
46. Lafontaine, August: Sämmtliche Schriften. 15. Band. Wien und Prag, bey Franz Haas, 1799. - AS 1152.
47. Lafontaine, August: Sämmtliche Schriften. 16. Band. 2- 3. Theil. Wien und Prag, 1799. - AS 1153.
48. Lafontaine, August: Sämmtliche Schriften. 39. Band. Bergedorf, [s.n.], é.n. - AS 1158.
49. Lafontaine, August: Sittenspiegel für das weibliche Geschlecht. 2-3. Band. Wien u. Prag, bey Franz Haas, 1823. - AS 1201.
50. Lafontaine, August: Theodor. 1. Band. Berlin, [s.n.], 1800. - AS 835.
51. Lafontaine, August: Walther oder Das Kind vom Schlachtfelde. 1-2. Theil. Berlin, [s.n.], 1814. - AS 1163.
52. Lafontaine, August: Walther oder Das Kind vom Schlachtfelde. 3. Theil. Berlin, [s.n.], 1814. - AS 1164.
53. Lafontaine, August: Wenzel Falk. 1-2. Theil. Berlin, [s.n.], 1811. - AS 1174.
54. Landerer, Ferdinand: Gründliche Anleitung Situations-Plane zu zeichnen. Wien, Verlag den Johann Georg Ritter von Mößle, 1805. – Név a címoldalon. Ugyanitt: „P. Batáry”.
55. Manesson Mallet, Allain: Les Travaux de Mars. 1. kötet. Párizs, 1671. – További bejegyzés a címoldalon: Batári Pál.
56. Manesson Mallet, Allain: Les Travaux de Mars. 2. kötet. Párizs, 1671.
57. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämmtliche Werke. 19. Band. 3. Theil. Wien, Anton Doll, 1814. – AS 105.
58. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämmtliche Werke. 22. Band. Wien, Anton Doll, 1814. – AS 110.
59. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämmtliche Werke. 25. Band. Wien, Anton Doll, 1814. – Név a címoldalon. AS 113.
60. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämmtliche Werke. 31. Band. Wien, Anton Doll, 1814. – Név az előzéken és a címoldalon. AS. Ex libris van.
61. Meissner, August Gottlieb: A. G. Meissners sämmtliche Werke. 36. Band, Vermischte Schriften. Wien, Anton Doll, 1814. – AS 124.
62. Metzburg, Georg Ignat: Institutiones mathematicae in usum tironum conscriptae. Tomulus 1-3. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1776-1782. Egybekötve. – Név az előzéken. További bejegyzések: „Ex libris Johannis Varga Comp. Papaedie 12 February 1815”; „Ladislai Laky Comp. Papae 1815 at (...)”
63. Pankl Máté: Compendium institutionum physicarum 3. köt. Buda, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1798. - Név az előzéken.
64. Petzler József: Petzelt Josef... a Magyar Királyi Tudományok Egyetemi Mérnöki Intézeténél tartott előadásai a gyakorlati mértanból. Pest, 1847. - Név az előzéken és a címoldalon.
65. Petzval Ottó: [Felsőbb mennyiségtan 4. rész 3. füz.] Víz-építészettan. Pest, 1850. – Név a címoldalon.
66. Petzval Ottó: Elemi mennyiségtan; Elemi mér- térfogat- s háromszögtan; Egyenes vonalú háromszögtan. Pest, 1848-1850. – Bejegyzés: „Kiss Dénes 1852”.
67. Petzval Ottó: Felsőbb mennyiségtan. 1. rész. Külzeléki hánylat. Pest, 1850. – Bejegyzés: „Kiss Dénes 1852”.
68. Petzval Ottó: Felsőbb mennyiségtan. 4. rész 3. füz. Víz-építészettan. Pest, 1850. – Az előzéken: „Kiss Dénes 1852”.
69. Petzval Ottó: Felsőbb mennyiségtan. 4. rész. Vizerő- és vízépítészettan. 1. Mechanikának némi elvei. 2. Víz-moztan és ennek alkalmazása. Pest, 1850. – Név a címoldalon.
70. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. 2. Theil. Leipzig, [s.n.], [?1834]. - AS 2399. Ex libris van. Egyéb bejegyzés: „Johannis Panitzky Comaromii” az előzéken.

71. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 3. Band, Theater. – Wien, Anton Doll, 1816. - AS 1252. Ex libris van.
72. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 3. Band, Theater. – Wien, Anton Doll, 1836. - AS szám nincs. Ex libris van.
73. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 6. Band, Theater. – Wien, Anton Doll, 1816. - AS 1254. Ex libris van.
74. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 7. Band, Theater. – Wien, Anton Doll, 1816. - AS 1255. Ex libris van.
75. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 8. Band, Theater. – Wien, Anton Doll, 1816. - AS 1256. Ex libris van.
76. Schiller, Friedrich: Friedrich Schillers sämtliche Werke. 9. Band. – Wien, In Anton Doll, 1834. - AS? – nincs nyoma.
77. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 12. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. - AS 197 Ex libris van.
78. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 16. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. – AS. Ex libris van.
79. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 17. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. – AS. Ex libris van.
80. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 2. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1836. - AS 176. Ex libris van.
81. Schiller, Friedrich: Friedrich von Schillers sämtliche Werke. 2. Band. Grätz, Joh. Andreas Rienreich, 1834. - AS? Az 1856. évi katalógus alapján a 166. sz. könyv, de nincs nyoma a példányon.
82. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 2. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - AS 1096. Ex libris van.
83. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 4. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - AS 1093. Ex libris van.
84. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 5. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - AS 1094. Ex libris van.
85. Sue, Eugene: Die sieben Todsünden. 5. Pest und Leipzig: Hartleben's Verlags Expedition, 1848. - AS 3147, utolsó oldal. Ex libris van.
86. Sztrokay Elek: Az erődítés tudománya. Buda, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1848. – A címdalon: „Kiss Dénesé 1849”.
87. Toldy, Franz: Handbuch der ungarischen Poesie, oder Auswahl interressanter, chronologisch geordneiter Stücke aus den vortrefflichsten ungrischen Dichtern, begleitet mit gedrängten Nachrichten von deren Leben und Schriften; nebst einer einleitenden Geschichte der ungarischen Poesie : einer Sammlung deutscher Übersetzungen ungrischer Gedichte, und einem Verzeichnisse der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter : Für Jene sowohl, die bereits einige Fortschritte in dieser Sprache gemacht, als für alle Freunde der Literatur im Allgemeinen, und der ungarischen insbesondere. Pesth und Wien, G. Kilian und K. Gerold, 1827. – Bejegyzés: „Kiss Dénesé 1842” a címdal verzóján.
88. Tudományos Gyűjtemény 5. Pest, Trattner János Könyvnyomdája, 1818.
89. Vauban, Sebastien le Prestre de: Veritable maniere de fortifier. Amsterdam, Chez les Janssons a Waesberge, 1718. – Név a címdalon. Ugyanitt: „Paul Batáry”. Az előzőken: „Ex libris Bócs [?] Francisci de (...) 1760”.
90. Vega, Georg Freiherrn: Logarithmische-Trigonometrisches Handbuch. Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung, 1847. - Név az előzőken.
91. Wagner, D. E.: Geschichte des russischen Reiches von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten. Wien, Buchverlag Bauer, 1810.

92. Wieland, Christoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 16. Band, Peregrinus Proteus. 1. Band. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - AS 989. Ex libris van.
93. Wieland, Christoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 2. Band, Die Abenteuer des Don Sylvio von Rosalva. 2. Theil. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - AS 975. Ex libris van.
94. Wieland, Christoph Martin: C. M. Wielands sämtliche Werke. 25. Band, Vermischte Schriften. Leipzig, Verlag von Georg Joachim Göschen, 1839. - AS 998. Ex libris van.

Kiss Ádám (1795-1838)

1. Hell, Maximilian: Appendix ad ephemerides anni 1775. 1. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1774. – Bejegyzés az előzéken talán Kiss Ádám, talán Antal. További bejegyzés: Kiss Dénes.
2. Katona Mihály: A Föld mathematica leírása: világ alkotmányával együtt. Komárom, Weinmüllerné Könyvnyomdája, 1814.
3. Pankl Máté: Compendium institutionum physicarum 1. köt. – Buda, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1790.
4. Pankl Máté: Compendium institutionum physicarum 2. köt. – Buda, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda.
5. Tomtsányi Ádám: Institutiones physicae. Pest, Trattner János Könyvnyomdája, 1820. – Bejegyzés az előzéken: „Adami Kiss”.

Kiss Antal

1. Dugonics András: Etelka, egy igen ritka magyar kis-asszony Világos-Váratt, Árpád és Zoltán fejedelmink ideikben. Posonyban és Kassán, Füstküti Landerer Mihály költségével és betőivel, 1788. Bejegyzés: „Kiss Antal Beköttettem Komáromban julij 15-dikén 1875.”
2. Hell, Maximilian: Appendix ad ephemerides anni 1775. 1. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1774. – Bejegyzés az előzéken talán Kiss Ádám, talán Antal. További bejegyzés: Kiss Dénes.
3. Hell, Maximilian: Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1773. Hell, Maximilian: Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae. Wien, Trattner János Könyvnyomdája, 1773. – Bejegyzés az előzéken. További bej.: „Nicolai Laraki 1782”; „Kiss Dénes”.

Kiss József

Handbuch der ungarischen Poesie. 2. Band. In Verbindung mit Julius Fenyéry, herausgegeben von Franz Toldy. Pesth und Wien, In Commission bei G. Kilian und K. Gerold, 1828. – Bejegyzés az előzéken.

I.5. Batáry Pál könyvei

1. Manesson Mallet, Allain: Les Travaux de Mars. 1. kötet. Párizs, 1671. – További bejegyzés a címdalon: Kiss Dénes.
2. Horváth János: Elementa matheseos. Tom. 1-2. Tyrnaviae: Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1772-1773. – Név a címdalon.
3. Däzel, G. A.: Anfangsgründe der Goniometrie, oder analytischen Trigonometrie und Polygonometrie, mit Anwendungen auf die land- und Feldmeßkunst. München, Buchverlag Joseph Lindauer, 1800. – „P. Batáry”
4. Landerer, Ferdinand: Gründliche Anleitung Situations-Plane zu zeichnen. Wien, Verlag den Johann Georg Ritter von Mößle, 1805. – Név a címdalon. Ugyanitt: „Kiss Dénes”.

5. Hogrewe, I. L.: Praktische Unweisung zum Nivelliren oder Wasserwägen, nach einer in vielen Stücken veränderten und erleichterten Methode, nebst Beschreibung der dazu gehörigen Wasserwage. Hannover, Verlage der Helwingschen Hofbuchhandlung, 1800.
6. Vauban, Sebastien le Prestre de: Veritable maniere de fortifier. Amsterdam : Chez les Janssons a Waesberge, 1718. – Név a címdalon. Ugyanitt: „Kiss Dénes”. Az előzőken: „Ex libris Bócs [?] Francisci de (...) 1760”.
7. Maillard, Sebastian von: Anleitung zu dem Entwurf und der Ausführung Schiffbarer Canäle. Pest, Conrad Adolph Hartleben, 1817. – Név a címdalon.
8. Beregszászi Nagy Pál: Az építés tudománya azon része, melybenn az építésre teendő költségek számbavevése adódik elő. Debrecen, Tóth Ferentz, 1819. – Név az előzőken.
9. Der practische Baubeamte. 2. Wien, Ignaz Alberti's Witwe, 1800. – Név a címdalon.
10. Der practische Baubeamte. 3. Wien, Ignaz Alberti's Witwe, 1800. – Név a címdalon.
11. Rausch, Franz: Elementa architecturae ad structuras oeconomicas applicatae in usum Academiarum per Regnum Hungariae et eidem adnexas provincias. Budae, Typis Regiae Universitatis, 1779.

I. Képek jegyzéke

1. Pálffy Sándor (1796-1881) bejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.
2. Egy „bolond ifjú” verse Maróthi György *Arithmetica, vagy számvetésnek mestersége* című művében. A szerző felvétele. 2012-12-14.
3. Pálffy Zsigmond és anyai nagyapja bejegyzése Pápai Páriz Ferenc latin-magyar szótárában. A szerző felvétele. 2012-12-14.
4. A Siegler-könyvtár ex librise. Forrás: Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Komárom nyomdászat- és sajtótörténete 1705-1849, 166.
5. kép: Anton Siegler komáromi kölcsönkönyvtárának könyvei. A szerző felvétele. 2012-12-14.
6. kép: Thaly István bejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.
7. kép: Thaly Dénes leggyakoribb bejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.
8. kép: Egy ajándékba kapott könyv: Nagy Károly *A kis geometra* című műve. A szerző felvétele. 2012-12-14.
9. kép: Kiss Dénes possessorbejegyzése August Lafontaine *Theodor* című regényén. A szerző felvétele. 2012-12-14.
10. kép: Hell, Maximilian: *Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae* című könyvének possessorbejegyzései. A szerző felvétele. 2012-12-14.
11. kép: A Csajághy család Bibliája. A szerző felvétele. 2012-12-14.
- 12-13. kép: Családi események a Csajághy-Biblia előzőkén. A szerző felvétele. 2012-12-14. 14. kép: Batáry Pál possessorbejegyzése. A szerző felvétele. 2012-12-14.

J. S. BACH BILLENTYŰS KOMPOZÍCIÓI ÉS A KLASSZIKUS JAZZ STANDARDEK KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI – MOTÍVIKUS, SZERKEZETI ÉS HARMÓNIAI ELEMELK –

Szerző: Farkas Antal

Eszterházy Károly Főiskola, Bölcsészettudományi Kar

Ének – zene Tanszék, II. évfolyam

Konzulens: Dr. Nagy Zoltán PhD, adjunktus

(..... helyezés)

Bevezetés

A „J. S. Bach billentyűs kompozíciói és a klasszikus jazz standardek kapcsolódási pontjai – motívikus, szerkezeti és harmóniai elemek” című dolgozatomban Bach komponálási technikájának és a jazzben használatos improvizálás módszerének párhuzamba állításáról készítettem. A témával kapcsolatban a következő kérdés merült fel bennem: Van-e szakmailag definiálható összefüggés a komoly és a könnyűzene között?

Témaválasztásomat elsősorban az indokolja, hogy számomra mindkét zenei stílus nagyon fontos, így zenei tanulmányaimat is párhuzamosan, a komoly és a könnyűzene területén egyaránt folytatom. Ugyanakkor a zenélés építőelemei közül meghatározónak tartom az improvizációt, mint a „pillanat megzenésítését”, mely a komolyzenei oktatásban gyakorta elsikkad.

A kutatás során saját komoly és könnyűzenei területen szerzett tapasztalataim felhasználása mellett felkerestem a téma nemzetközi hírű szakértőit is. *Szakcsi Lakatos Béla*¹ és *Rozsnyói Péter*² szakmai segítségével könnyebben sikerült feltárnom a jazz improvizációhoz felhasználható barokk zenei elemeket. A személyes konzultációkon kívül igyekeztem a kutatási témára vonatkozó releváns szakirodalmat is igénybe venni. Ezek: *Gárdonyi Zoltán: J. S. Bach ellenpont- művészetének alapjai*;³ *Esze Jenő: Zeneelmélet – Nem csak szórakoztató zenészeknek*;⁴ *Gonda János: A rögtönzés világa I – II. (A jazz improvizáció elmélete és gyakorlata)*.⁵

Feltételezésem szerint a klasszikus jazz és a komolyzene, különösen a barokk hangszeres muzsika harmóniailag és dallamilag egyaránt komoly összefüggéseket mutat.

Ezt bizonyítandó két olyan művet hasonlítok össze, melyek egyszerre reprezentálják az adott zenei stílusok specifikus jellemzőit, és ezek hasonlóságát. *J. S. Bach d-moll kétszólamú invenciójának* és *J. Kern „All the things you are”* című jazz standardjének összehasonlító elemzéséből, a művek zenei kapcsolódási pontjainak kiemeléséből termé-

¹ Szakcsi Lakatos Béla: (1943-) jazz zongoraművész, zeneszerző.

² Rozsnyói Péter: (1980-) jazz zongoraművész.

³ Zeneműkiadó Budapest 1967.

⁴ ESMTK CO – Sinus Kiadó, Budapest 1993.

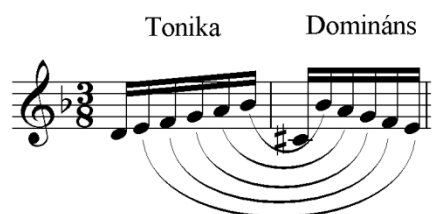
⁵ Editio Musica, Budapest 1997.

szetesen nem lehet a tárgyalt stílusok zenedarabjaira egyaránt vonatkozó, általános szabályt megállapítani. Mégis e két mű jól példázza a tárgyalt zenei stílusok kapcsolatát.

1. J. S. Bach: d-moll kétszólamú invenciójának elemzése

J. S. Bach d-moll kétszólamú invenciójának (Lásd: melléklet 1. sz.) egyszerűsége tiszta képet mutat a szerző műveinek komponálási technikájáról. Az invenciók jellemző szerkesztési módja a következőképpen elemezhető.

Először a **téma** (1. ábra) megszólalását hallhatjuk, amely a darab folyamán többször is előfordul, többféle formában és hangnemben.

1. ábra: A d-moll kétszólamú invenció témája

A d-moll invenció esetén a téma 2 ütemes, lényegében szekundlépések alkotják, kivéve az egyetlen ugrásszerű szűk szeptimes lépést a második ütem elején. Ez a cisz hang a dallami szimmetria tengelyét alkotja, hiszen az addig felfelé ívelő dallamvonal (a kezdőhang kivételével) rák-fordításban jelenik meg újra.⁶ Az első ütem I. fokú tonika, a második ütem domináns VII. fokú szeptim akkord, mely V. fokú szext akkordként is értelmezhető.

A téma második belépését **válasznak** hívjuk, (2. ábra) ez az első két ütemben történt téma felvetésének ismétlése az alsó szólamban.

2. ábra: A d-moll kétszólamú invenció „válasza”

Eközben az ellenszólamként funkcionáló felső szólam tonika - domináns funkciójú akkordok hangjaiból építkezik, így a két szólam együtt harmóniai folyamatot alkot. Az

⁶ Gárdonyi, Z.: J. S. Bach ellenpont- művészetének alapjai. Zeneműkiadó Budapest 1967. p.: 10.

ellenszólam ritmikája eltér a válasz frázisától, így plasztikusan kiemelkedik az alsó szólam.

Az **expoziáció** (3. ábra) továbbszövéseben – azaz a téma imitációs bemutatása utáni szakaszban – a zene kilendül az alaphangnemből. A moduláló anyag a téma újbóli felvételéből indul a felső szólamban (egy oktávval magasabban), majd egy szekvencia után az expoziáció F-dúr hangnemben zárul. Az eredeti téma kéttagú formája a szekvencia menetében folyamatosan jelen van⁷ (az első 6 ütemben a felső, majd az alsó szólamban is). Eközben az alsó szólam ritmikai ellenpontozással erősíti meg a szekvencia harmónia vázát. A párhuzamos F-dúr hangnem irányába moduláló harmóniak a következők:

3. ábra: A d-moll kétszólamú invenció expoziációjának 5 – 18. üteme

A mű további részében a téma megszólalását fedezhetjük fel különböző hangnemekben. Az F-dúrba történő megérkezéssel egy időben (18. ü.) a téma is elindul ebben a párhuzamos hangnemben. Ez után ismét imitációs rész következik (20- 27. ü.), melyben a mű ismét „kilendül” a domináns a- moll irányába. (28. ü.) Az alaphangnembe történő visszatérést harmóniai kitérések készítik elő, (g-moll, C-dúr, F-dúr, A-dúr) melyben folyamatosan jelen vannak a téma variánsai. Végül a 44. ütemtől a témát már alaphangnemben, válasszal együtt hallhatjuk, mely (49. - 52. ü.) egy VI. fokú álzárlat után érkezik meg a záró hangra.

2. J. Kern: All the things you are című jazz standardjének elemzése

Az „All the things you are” című jazz standard, hasonlóan más örökzöld dallamokhoz, mind harmóniai, mind dallami felépítésében kiválóan példázza a dolgozatban tárgyalt két zenei stílus rokonságát.

A darab négy egységből épül fel (Lásd: melléklet 2. sz.), melynek sorképlete A₄ B A_v. Az első egység nyolc ütemes (A), melynek dallamát kvart és szekundlépések alkotják.

⁷ Gárdonyi, Z.: u.o. p.: 12

A folyamatosan, szekundonként lefelé haladó dallamvonal szekvenciát mutat, melyhez a harmóniai váz is igazodik.

Az akkordsor a jazzben megszokott harmóniai jelzések mellett a klasszikus összhangzattan szabályai szerint is elemezhető (4. ábra.):

The image shows the first system of a musical score for 'All the things you are'. It consists of two staves: PIANO and PNO. The key signature is three flats (B-flat major/C minor) and the time signature is 4/4. The PIANO staff has a descending melodic line with notes G4, F#4, E4, D4, C4, B3, A3, G3. Chords are indicated above the staff: F#M7 (I), BbM7 (IV), Eb7 (VII), and AbM7 (III). The PNO. staff has a bass line with notes G3, F#3, E3, D3, C3, B2, A2, G2. Chords are indicated below the staff: D#M7 (IV), G7 (C: II), G7 (V), and CM7 (I). A fermata is placed over the final G2 note.

4. ábra: Az „All the things you are” első egységének harmóniai

A 6. ütemben következnek egy fordulat a h² alterált hanggal, ami dallami és harmóniai törést idéz elő az addig szabályosan mozgó akkordsorral szemben. Ez az alteráció ki-mozdítja az f-moll alaphangnemet C-dúr irányába, mely e² záró hanggal fejezi be az egységet. A C-dúrban jelentkező tonikát az előző ütemben egy- egy szubdomináns – domináns akkord készíti elő.

A második egység (A₄) (5. ábra) egy kvart távolsággal mélyebben szólal meg, azonban dallami és harmóniai váza teljesen megegyezik az első egységével.

The image shows the second system of a musical score for 'All the things you are'. It consists of two staves: PIANO and PNO. The key signature is three flats (B-flat major/C minor) and the time signature is 4/4. The PIANO staff has a descending melodic line with notes G4, F#4, E4, D4, C4, B3, A3, G3. Chords are indicated above the staff: Cm7 (IV), F#M7 (VII), Bb7 (III), and EbM7 (VI). The PNO. staff has a bass line with notes G3, F#3, E3, D3, C3, B2, A2, G2. Chords are indicated below the staff: AbM7 (VI), D7 (G: II), D7 (V), and G#M7 (I). A fermata is placed over the final G2 note.

5. ábra: Az „All the things you are” második egységének harmóniai

A darab középrésze (B) a második egységet záró G-dúr akkord felbontásával indul, mely hangnemet az első két ütemben itt is szubdomináns – domináns – tonika funkciókkal erősít meg. (6. ábra)

6. ábra: Az „All the things you are” harmadik és negyedik egységének harmóniai

Az egység az előzőekhez hasonlóan szubdomináns – domináns – tonika funkciókkal fejeződik be E-dúr hangnemben, melyet az alaphangnem (*f-moll*) V. fokával visszavezet *f-moll*-ba.

A befejező egység (A_v) első öt üteme teljes egészében megegyezik az első egységgel, azonban a folytatásból kiderül, hogy a darab Asz-dúr hangnemben zárul. A zárlatot a szerző az eddig megszokott harmóniafüzessel készíti elő. Az utolsó ütem g-moll, C-dúr akkordja lehetőséget nyújt a dallam alaphangnembe való visszatéréséhez, ezáltal ismétléséhez. A további ismétlések során kerülhet sor az improvizációra.

3. A barokk és a jazz elemek összehasonlítása a tárgyalt művekben

3.1. Harmóniai összefüggések

Az „All the things you are” című jazz standard harmóniavázát frázisonként vizsgálva, különböző hangnemekben lévő II – V – I zárlatokat fedezhetünk fel (7. ábra):

7. ábra: Az „All the things you are” funkciós rendje

A d-moll invencióban ugyanez a szubdomináns – domináns – tonika építkezés jelenik meg, II – V – I és IV – V – I formákban. (Ritka az álzárlatos megoldás, de előfordul, hogy a Domináns V. fok után I fok helyett VI fokú tonikára oldódik a harmónia.) A S – D – T építkezés alól kivételt általában csak a téma megjelenésénél találhatunk hiszen ott, mivel kimarad a szubdomináns, folyamatos „hintázás”, figyelhető meg a tonika és domináns funkciók között.

Az invenció tehát harmóniaiilag a következőképp elemezhető: (8. ábra)

The musical score is presented in a grand staff with treble and bass clefs. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/8. The piece is divided into five systems of measures:

- System 1 (Measures 1-7):** Labeled 'TÉMA (d)'. Circled letters T, D, T, D, T, D, T are placed above the notes. The bass line is mostly silent.
- System 2 (Measures 8-14):** Harmonic analysis is shown below the notes: F: II, V, I, F: II, V, I, F: VI.
- System 3 (Measures 15-21):** Labeled 'TÉMA (f)'. Circled letters T, D, T are placed above the notes. Harmonic analysis below: V, III, F: II, V, I.
- System 4 (Measures 22-28):** Labeled 'TÉMA (a)'. Circled letters T, D, T are placed above the notes. Harmonic analysis below: g: II, V, I, F: II, V, I, a: IV, V, I.
- System 5 (Measures 29-35):** Continuation of the melodic line in the treble clef.

2

35

a: IV V I F: II V

g: II V I

TÉMA (d) T D T

42

I

47

D

8. ábra: A d-moll kétszólamú invenció funkciós rendje

3.2. Dallami összefüggések

A harmóniai váz felállítását követően az invencióban az egyes motívumokat alátámasztó, általában két ütemenként ismétlődő szubdomináns – domináns – tonika sorozatok akkordhangjait körülírva szólal meg a dallam. Ha harmóniai vázra épülő dallamokról beszélünk, megállapíthatjuk, hogy ez a fajta komponálási technika általánosan elmondható Bach összes hangszeres művéről.⁸

A d-moll kétszólamú invencióban is a dallam az adott harmónia körülírásából, az adott harmóniára épülő skálákból építkezik, melyek jelentkezhetnek akár kromatikus, átmenő-, vagy díszítőhangok formájában. Ez a tény tökéletes párhuzamot mutat a jazz műfajában történő improvizálással. A jazzben is minden standard előre meghatározott harmóniai vázzal bír, mely harmónia sorozatokra az aktuális hangnem skáláiból és akkordjaiból lehet rögtönözni.

⁸ Gárdonyi, Z.: u.o. p.: 47.

4. Befejezés

Dolgozatomat *Johann Sebastian Bach* kompozíciós technikájának a jazz zenével való összefüggéseiről készítettem. Egy-egy kiragadott példával igyekeztem bizonyítani, hogy a barokk hangszeres muzsika és a jazz zene között szakmailag definiálható kapcsolat áll fenn. Természetesen ezen összefüggések feltárásához kevés mindkét stílusból egy példát kiemelni, éppen ezért az általam választott szemelvényeket próbáltam azok általános jellemzői alapján bemutatni. Ezen összefüggéseket a dolgozat megírásához használt szakirodalom is megerősíti.

Felhasznált irodalom

- BÓDÁS, ZS.: *Barokk variációk 12 jazz standard-re* – Editio Musica, Budapest 2011.
- ESZE, J.: *Zeneelmélet – Nem csak szórakoztató zenészeknek* - ESMTK CO – Sinus Kiadó, Budapest 1993
- GÁRDONYI, Z.: *J. S. Bach ellenpont- művészetének alapjai* – Zeneműkiadó Budapest 1967
- GONDA, J.: *A rögtönzés világa I – II. (A jazz improvizáció elmélete és gyakorlata)* – Editio Musica, Budapest 1997.
- GONDA, J.: *Mi a jazz?* – Zeneműkiadó, Budapest 1982.
- KOLNEDER, W.: *Bach – lexikon* – Gondolat Kiadó, Budapest 1988.
- PERNYE, A.: *A jazz* – Noran kiadó, Budapest 2007.
- SABATELLA, M.: *Egy jazz improvizációs olvasókönyv* (Ford.: Makrai Balázs) www.makrai.net
- WARD, G. C.: *A jazz története* – JLX Kiadó, Budapest 2006.

Mellékletek

1. sz melléklet

d-moll kétszólamú invenció

J. S. Bach

The image displays the musical score for J.S. Bach's d-minor two-part invention. It is written for two voices (treble and bass clefs) in 3/8 time. The score is divided into four systems, each with a measure number (8, 15, 22) at the beginning of the first staff. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 3/8. The music features intricate rhythmic patterns, including sixteenth and thirty-second notes, and rests. The first system shows the initial entry of the two voices. The second system continues the development of the themes. The third system features a more melodic passage in the upper voice. The fourth system concludes the piece with a final cadence.

29

Musical notation for measures 29-34. The system consists of a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one flat (B-flat). The melody in the treble clef is a continuous eighth-note line with various accidentals. The bass clef provides a steady accompaniment with dotted half notes.

35

Musical notation for measures 35-41. The system consists of a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one flat. The treble clef features a more complex melody with slurs and ties. The bass clef continues with a rhythmic accompaniment.

42

Musical notation for measures 42-46. The system consists of a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one flat. The treble clef has a melody with a fermata in measure 43. The bass clef accompaniment is consistent with the previous system.

47

Musical notation for measures 47-52. The system consists of a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one flat. The treble clef melody concludes with a whole note in measure 52. The bass clef accompaniment also concludes with a whole note.

2. sz. melléklet

ALL THE THINGS YOU ARE

The musical score is written in F major (one flat) and 4/4 time. It consists of five staves of music. The chord annotations are as follows:

- Staff 1: F^{M7}, B^bM⁷, E^b7, A^bM^{ax7}, D^bM^{ax7}, G⁷ (with ^{DM7(b9) G7} above), C^Max⁷.
- Staff 2: C^M7, F^M7, B^b7, E^bM^{ax7}, A^bM^{ax7}, D⁷ (with a triplet of 3 notes).
- Staff 3: G^Max⁷, A^M7, D⁷, G^Max⁷, F^bM⁷.
- Staff 4: H⁷, E^Max⁷, C⁺7, F^M7, B^bM⁷, E^b7, A^bM^{ax7}, D^bM^{ax7}.
- Staff 5: G^b7, C^M7, F⁷, B^bM⁷, E^b7, A^bM^{ax7}, G^M7 C⁷ (with a slur over the last two chords).

ROBOLOGO PROJEKT: EGY OKTATÁSI CÉLÚ MOBIL ROBOT KONCEPCIÓJA

Szerző: Magyar Péter

mapee@aries.ektf.hu informatikatanár (MSc), végzett hallgató

Szerző: Gregus Tamás

gregtom6@gmail.com informatikatanár (MSc), I. évf.

Konzulens: dr. Geda Gábor főiskolai docens

Fazekas István külső konzulens,

Fazekas Csaba külső konzulens

(I. helyezés)

1. Bevezetés, problémafelvetés

Maga az informatika tudományterület rohamosan fejlődik, de úgy érezzük, hogy oktatásmódszertana nem tartja vele kellő mértékben a lépést. Mivel ez a tantárgy a többihez viszonyítva fiatalnak tekinthető, még a tanárképzésből frissen kikerülő oktatók módszertani felkészültsége, képzettsége sem feltétlenül felel meg teljeskörűen a kor elvárásainak. Sok esetben hiányzik a tantárgy által közvetített tudás felhasználásában rejlő lehetőségek meglátása, megláttatása.

A 2012-es NAT [1] ráadásul jelentős mértékben lecsökkenti az informatikaórák számát, így még kevesebb lehetőségük van a diákoknak az általános és középiskolai fejlesztési feladatok elsajátítására. Ezek 6 téma köré csoportosulnak:

1. Az informatikai eszközök használata
2. Alkalmazói ismeretek
 - a) Írott és audiovizuális dokumentumok elektronikus létrehozása
 - b) Adatkezelés, adatfeldolgozás, információmegjelenítés
3. Problémamegoldás informatikai eszközökkel és módszerekkel
 - a) A probléma megoldásához szükséges módszerek és eszközök kiválasztása
 - b) Algoritmizálás és adatmodellezés
 - c) Egyszerűbb folyamatok modellezése
4. Infokommunikáció
 - a) Információkeresés, információközlési rendszerek
 - b) Az információs technológián alapuló kommunikációs formák
 - c) Médiainformatika
5. Az információs társadalom
 - a) Az információkezelés jogi és etikai vonatkozásai
 - b) Az e-szolgáltatások szerepe és használata
6. Könyvtári informatika

Ezen ismereteket passzív befogadói a tanulók, nincs szükségük, illetve kevés lehetőségük van egyéni kreativitásuk kibontakoztatására. Ezekből kifolyólag a diákok motivá-

latlanok, elvesztik kezdeti érdeklődésüket az informatika tárgy iránt és nem látják az órákon megszerezhető ismeretek hasznosítási lehetőségét.

Ezen helyzet javítása érdekében ugyan már léteznek eszközök, melyek közül például a LEGO MINDSTORMS NXT robot készlet, az interaktív tábla és az Arduino már megjelentek a magyar oktatási rendszerben is, de még ezek teljeskörű elterjedésének is több akadálya van (anyagi okok, tanári idegenkedés és képzetlenség, időhiány, tanulói előképzettség hiánya, stb.).

A LOGO programozási nyelvvel [2] már általános iskola 3. osztályában elkezdnek megismerkedni a gyerekek az informatika órákon vagy szakkörökön. E nyelv felhasználásával fejlesztik az algoritmikus gondolkodásmódot [3], az algoritmizálási készséget és megtanulják a programozás alapjait. Olyannyira beépült az általános és középiskolai informatikaoktatásba, mint tananyag, hogy egészen a középiskola 10. osztályáig is előkerülhet az órákon. Sőt, mitöbb, minden évben országos versenyt építenek rá, melyet Logo Országos Számítástechnikai Tanulmányi Versenynek [4] neveznek és 3-10. osztályig négy kategóriában rendezik meg, 2-2 évfolyam számára összevontan. A tehetségesebb és érdeklődőbb gyerekek (akik otthon is gyakorolnak, új dolgokat, ötleteket próbálgatnak ki segítségével) hamar eljutnak arra a szintre, hogy a LOGO nyújtotta lehetőségek már nem foglalkoztatják őket, „kinövik” a LOGO-t vagy egyszerűen csak unják már a „rajzolgatást”. És ezzel nem kell várni a középiskoláig, már általánosban is gyakran előfordul. Azonban a tanárnak egy egész osztályt kell tanítania, nem csak azt a pár tehetséges tanulót, a kevésbé érdeklődő, tehetséges, gyengébb képességű gyerekeket is el kell juttatnia egy bizonyos szintre.

2. A LOGO programozási nyelv

2.1. Története

A LOGO programozási nyelv megalkotása Seymour Papert és Wally Feurzeig nevéhez fűződik, akik az amerikai Massachusetts Institute of Technology egyetem és kutatóközpont berkein belül fejlesztették ki 1967-ben. Őse a LISP nyelv volt, mely 1958-ban jelent meg és mesterséges intelligencia kutatásokhoz használták. A nyelv kialakításának célja, hogy az ember és gép közötti kommunikációt biztosítsák, ezáltal minél eredményesebben taníthassák meg kezdőknek is a számítógép működésének logikáját.

2.2. Általános jellemzői

- Gyermekközpontú
- Fejleszti az algoritmikus gondolkodásmódot
- Programozás oktatásra széles körben alkalmazható
- Gyors visszacsatolást biztosít a diákok számára

2.3. Működése, használata

A LOGO nyelv egy későbbi kiegészítése az ún. teknőcgrafika, mely manapság a többségnek egyet jelent a LOGO nyelvvel. Ennek az az oka, hogy a fejlesztők igyekeztek a LOGO-t oktatásközpontúvá tenni, így megjelenhetett a különféle tanulási környezetekben, mint szemléltető eszköz.

A programozás és algoritmizálás tanulás során a diákok a képernyőn egy rajzoló teknőst irányítanak a megfelelő parancsszavak segítségével és újak tanításával (eljárások).

2.4. Főbb parancsok

A LOGO nyelvben a következő fontosabb utasítások [5] kaptak helyet:

– előre szám:

Előreküldi a teknőcöt „szám” értékkel. Az értékek pixelben értendők. Pl.: előre

100, ekkor 100 pixelt halad előre a teknőc.

– hátra szám:

Hátraküldi a teknőcöt „szám” értékkel.

– jobbra szám:

A teknőcöt elforgatja a megadott fokszámmal.

– balra szám:

Balra forgatja el a teknőcöt a megadott fokszámmal.

– törölkép:

Letörli a vászont, visszaállítja a teknőcöt a kiindulási helyére.

– tollatfel:

A teknőc felemeli a tollat, „tollatle” utasításig nem rajzol az útja során.

– tollatle:

A teknőc leteszi a tollat, „tollatfel” utasításig rajzol az útja során.

– ha logikai [utasításlista]:

Ha a logikai feltétel teljesül, az utasításlista végrehajtódik. Pl.: ha $1 < 2$ [előre 1], ha 1 kisebb, mint 2, akkor előre megy 1-et a teknőc.

– ismétlés szám [utasításlista]:

Ismétli „számszor” az utasításlistában lévő utasításokat. Pl.: ismétlés 4[előre 1], ekkor négyszer megy előre 1-et a teknőc.

– eljárás név utasításlista vége:

Ezzel egy eljárást (képeességet) adhatunk a teknőcnek. Pl.: megtaníttjuk neki a négyzet rajzolás képességét:

? eljárás négyzet

> ism 4[előre 100 jobbra 90]

> vége

A ?, > karakterek az Imagine Logo szövegbeviteli mezőjében jelennek meg, külön beírni nem kell őket.

Elindítani a betanított utasítást a nevével tudjuk: Pl.: négyzet, ezzel a teknőc végrehajtja a négyzet nevű eljárást.

Ez a parancskészlet már elegendő ahhoz, hogy különféle szabályos alakzatokat egyszerűen megrajzolhassunk.

2.5. Tanulási környezetek

Olyan fejlesztői eszközökről van szó, melyek implementálják a teknőcgrafika modult és már ismert funkciókkal segítik a programozás és algoritmizálás tanítását az iskolákban.

Ismertebb környezetek:

- UCBLogo
- Apple Logo
- MSWLogo
- StarLogo
- Comenius Logo
- Imagine Logo
- LibreLogo

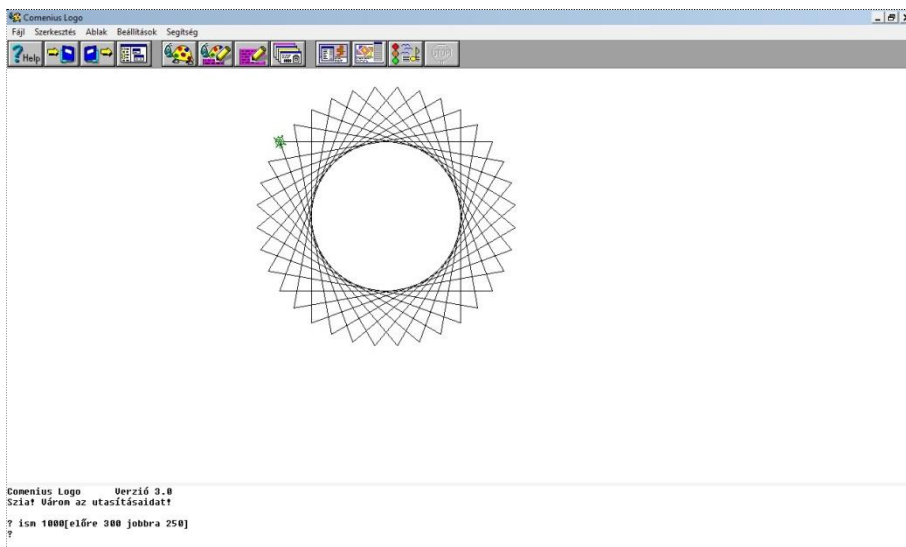
Ezek közül Magyarországon a Comenius Logo és az Imagine Logo terjedtek el, a LibreLogo pedig egy új, ígéretes magyar kezdeményezés.

2.5.1. Comenius Logo

Ezt a környezetet a szlovák Comenius Egyetemen Andrej Blaho, Ivan Kalas és Péter Tomcsányi hozták létre. Nevét az egyetem névadójáról, Comeniusról kapta, aki a

16. század egyik meghatározó pedagógusa és írója volt. Széleskörű elterjedése és sikeressége annak köszönhető, hogy számtalan nyelvre lefordították az utasításkészletét, így a diákok nem csak angol, hanem az anyanyelvüknek megfelelő parancsszavakkal is irányíthatták a teknőcöt. Számtalan irodalom is foglalkozott a Comenius Logo-val, animációkészítést [6], egyszerű programok készítését [7], rekurziót és eljárásokat [8], LOGO függvényeket, módszertani tanácsokat [9] sajátíthatnak el a diákok és a tanárok a segítségükkel.

A magyar fordítás az ELTE TeaM labor jóvoltából készülhetett el, melyet a Kossuth Kiadó Rt. forgalmaz. Lásd a 2.1. ábrán.

2.1. ábra. Comenius Logo

2.5.2. Imagine Logo

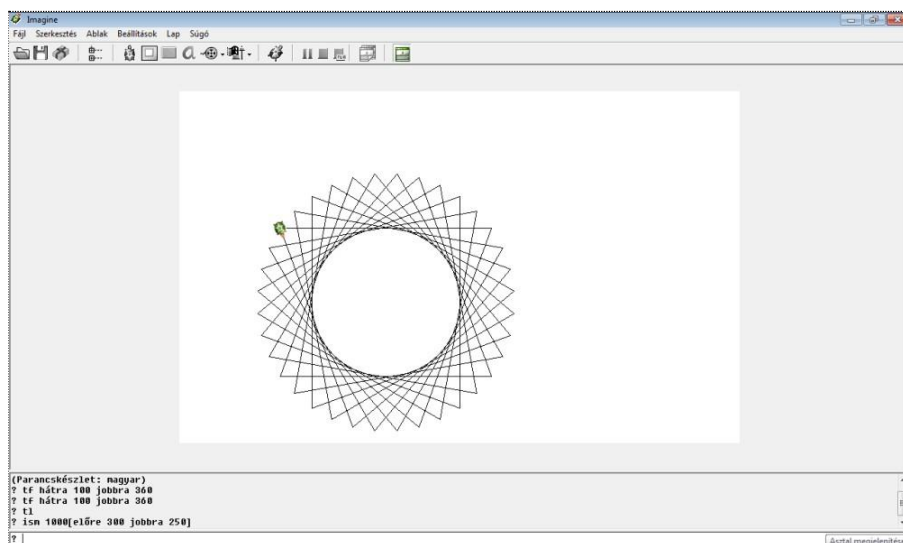
Hasonlóan az elődjéhez, az Imagine Logo is a Comenius Egyetem produktuma, amely már jóval több lehetőséget biztosít a tanulók játékos oktatásához. Az Imagine Logo objektumorientált struktúrát tartalmaz, mely másfajta programozási szemléletet követel meg a diákoktól [10]. Tartalmazza még a LogoMotion nevű grafikai programot is [11], mellyel animációkat, rajzokat tudunk létrehozni, valamint képeket tudunk átszerkeszteni. Bár sok előnye van az új, továbbfejlesztett környezet használatának, de a Comeniusban fejlesztett alkalmazást nem minden esetben tudjuk használni az Imagine alatt. Szintén irodalmak dolgozták fel a képességeit

A program megtekinthető a 2.2. ábrán. Az új és a megváltoztatott parancsok ismerhetőek meg az alábbi linken:

<http://bin.sulinet.hu/inform/comlogoimagine/>

2.5.3. LibreLogo

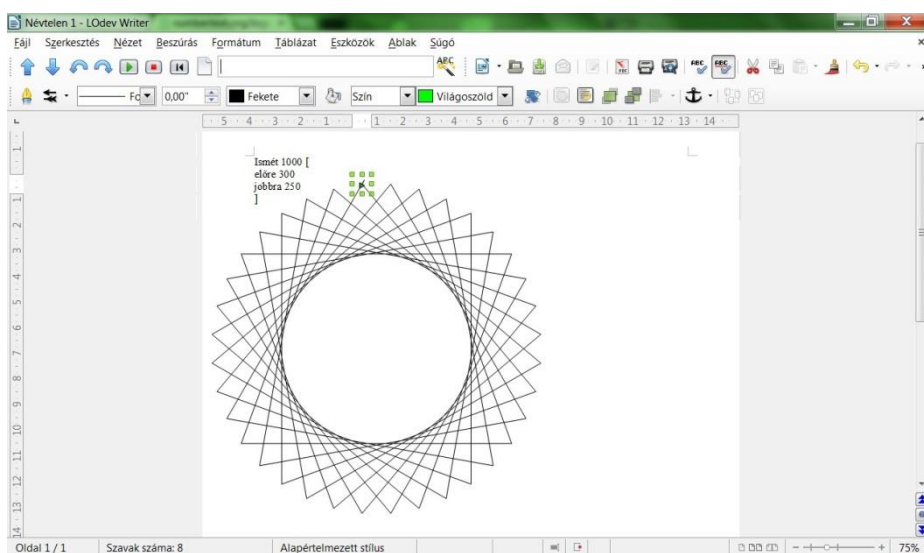
A LibreOffice nevű szabad irodai programcsomag egyik új kiegészítéseként látott napvilágot a magyar, Németh László által fejlesztett LibreLogo programozási környezet, melyben a csomag Writer alkalmazásában rajzolhatunk. Az így készült képek szövegés kiadványszerkesztéshez használhatóak fel. A teknőc programozása és a különféle adatszerkezetek létrehozása és használata Python nyelven történhet, mely elősegíti a diákok könnyebb felkészülését az emelt szintű informatika érettségire is, melyben 2012-től a

2.2. ábra. Imagine Logo

Python nyelv is választható. A LibreOffice 4.0 megjelenésével megszűnnek a bővítmények, a LibreLogo pedig részévé válik az irodai programcsomagnak.

A program a 2.3. ábrán látható. A LibreLogo kézikönyvével és bemutató füzetével [12] elsajátíthatjuk a nyelvet és emellett sok gyakorlati példát is találunk bennük.

2.3. ábra. LibreLogo

3. fejezet

Néhány általános és középiskolai oktatásban használt eszköz bemutatása

A diákok érdeklődésének felkeltése, motiválása és az oktatás színvonalának emelése céljából Magyarországon is bevezetésre kerültek, kerülnek különböző oktatási eszközök. Az informatikaoktatáson belüli hasznosságuk ár-érték arányban nem a legmegfelelőbb, tetszetős csomagolásban jelennek meg a használhatóságuk, eredményességük korlátai. Ezek közül csak néhányat emelnénk ki.

3.1. Interaktív tábla

Az interaktív tábla egy olyan IKT¹ (3.1. ábra) eszköz, amely egy szoftver segítségével kapcsolja össze a speciális táblát a számítógéppel egy projektor közreműködésével. Ennek köszönhetően a vezérlés a tábláról történhet (toll vagy érintés segítségével) valamint a táblára került tartalmak a számítógép háttértárolójára menthetők digitálisan. Magyarországon a Smart és a Cleverboard táblák terjedtek el. Ezek a jelentős anyagi ráfordítást igénylő eszközök eredményesen az általános iskola alsóbb évfolyamain szinte minden tárgy keretein belül univerzálisan használhatóak, építve a tanulók mozgékonyására, játékoságára. Jelentősége a magasabb évfolyamokon, az életkor növekedésével egyre kisebb (a tananyag mennyisége, összetettsége miatt). Az informatikaoktatás szempontjából az interaktív tábla elég szűke szeletet vesz el. Megemelte a diákok ingerküszöbét. Felvetődik viszont a kérdés, hogy mi lesz a következő főbb motiváló tényező, ami a jövőben leválthatja, mikor már nem hat az újdonság erejével.

¹ Információs és Kommunikációs Technológia

3.1. ábra. Interaktív tábla számítógéppel és projektorral

3.2. LEGO Mindstorms NXT

A LEGO Mindstorms a LEGO cég programozható robotkészlete [13], [14], [15], [16], melyből létezik kereskedelmi és oktatási verzió is. Az aktuális NXT verzió a 2.0, mely

2009-ben jelent meg és a 2006-os 1.0 verzióhoz képest csak minimális fejlesztésekkel büszkélkedhet. Lecserélték például a fény szenzort (érzékelőt) szín szenzorra, bővült a fejlesztői környezet² funkcionalitása és a megvásárolható szenzorok választéka, de az alapok ugyanazok maradtak.

3.2.1. Hardver

- NXT intelligens tégl (3.2. ábra)

Egy téglatest alakú burkolat alatt lapul a készlet „agya”, egy programozható, kisméretű számítógép. Egyszerre maximum 4 szenzortól kapott értékek feldolgozására és 3 motor vezérlésére képes. Tulajdonságai:

- 32 bites ARM7 processzor
- 256 KB flash memória³
- 64 KB RAM⁴
- 8 bites AVR mikrokontroller⁵
- USB és bluetooth kapcsolódási lehetőség
- beépített hangszóró
- 100 x 60 pixeles monochrome LCD kijelző

² Másnéven programozási környezet (IDE), ahol a programozó a programot meg tudja írni

³ Áramellátás után is emlékező adattár

⁴ Olyan adattár, melynek tartalmához bármikor hozzá lehet férni és az áramellátás megszűnésekor elveszik a tartalma

⁵ Szinte mindenhol megtalálható miniatűr számítógép, ilyen van a digitális karórában, a távirányítóban stb.

- 4 szenzor bemenet
- 3 motor kimenet
- RJ12 egyedi csatlakozók
- 6 db AA elemes vagy Li-Ion újratölthető, akkumulátoros áramellátás

3.2. ábra. LEGO MINDSTORMS NXT intelligens téglá

– Szenzorok

Az eszközhöz a LEGO-n kívül több „külsős” cég is gyárt szenzorokat. Az NXT

2.0-ás készletben 2 darab érintésérzékelő, 1 darab ultrahangos (távolság) érzékelő és 1 darab színérzékelő kapott helyet. Ez utóbbi az 1.0-ás készlet fény és hangérzékelőjét váltotta fel.

Alapszenzorok:

- Érintésérzékelő (3.3. ábra)
Egy kétállású kapcsolóként működő szenzor, mely azt érzékeli, hogy be van-e nyomva a gomb vagy sem. Ennek megfelelően két (logikai) értéket tud a téglának továbbítani, 1-et vagy 0-át (igaz vagy hamis).
- Távolságérzékelő (3.4. ábra)
A denevérek tájékozódásához hasonlóan az ultrahangos távolságmérés elvét használja ez a szenzor, mely a mért értéket cm-ben vagy hüvelykben képes megadni. Az ultrahang kibocsátása és az útjába eső tárgyról történő visszaverődése között eltelt időből számítja ki a távolság értékét.

3.3. ábra. Érintésérzékelő

3.4. ábra. Ultrahangos távolságérzékelő

- Fényérzékelő (3.5. ábra)
A kontrasztot, vagyis a világos és sötét árnyalatok közötti különbséget érzékeli. A mért érték nagyban függ a környezet fényviszonyaitól és a mérési felülettől.

3.5. ábra. Fényérzékelő

- Hangérzékelő (3.6. ábra) Hangintenzitást mér decibelben.

3.6. ábra. Hangérzékelő

- Színérzékelő (3.7. ábra)
A fényérzékelőtől eltérően valós RGB színlátással vértzi fel robotunkat, ugyanakkor használható fényérzékelőként is.

3.7. ábra. Színérzékelő

- Motorok (3.8. ábra)
NXT robotjaink egyszerre maximum 3 szervo motor segítségével tudnak kerekeken vagy láncfalpon gurulni, lépkedni vagy tárgyakat emelni. Ezen motorok elfordulásérzékelővel vannak felszerelve, így az elfordulás értéke lekérdezhető és viszonylag finom mozgás valósítható meg velük.

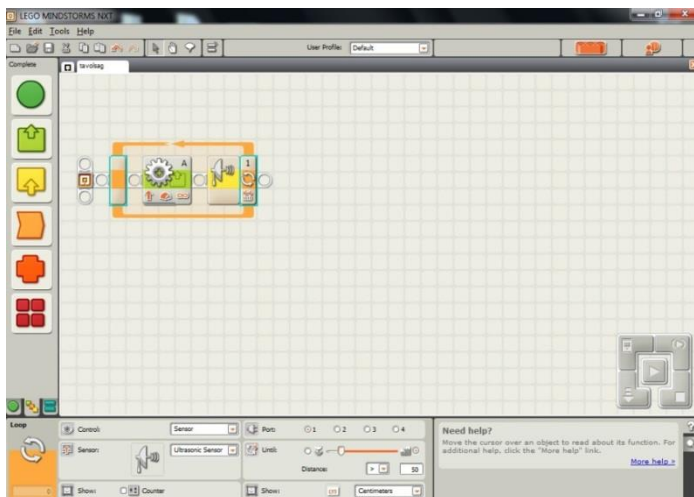
3.8. ábra. LEGO Mindstorms NXT szervo motor

Egyéb (nem a LEGO által gyártott) szenzorok:

- Digitális iránytű
- Gyorsulásmérő
- Hőmérsékletmérő
- Wifi
- Infra hőérzékelő
- stb.

3.2.2. Szoftver

NXT-G. (3.9. ábra) Így hívják a hivatalos programozási környezetet, melyet a LEGO biztosít a készletéhez. A LEGO és a National Instruments közös fejlesztéséről van szó, mely LabVIEW⁶ alapokra építkezik. (<http://hungary.ni.com/labview>) Az NXT-G egy vizuális programozási eszköz, benne programkód írás nélkül készíthetjük el a robotot működtető, vezérlő programokat. Ezek folyamatábra-szerűen épülnek fel, a hardver elemeknek és programozástechnológiai eszközöknek egy-egy ikont feleltettek meg, melyet a megfelelő helyre húzva az egérrel állíthatjuk össze programunkat. Az egyes elemek paraméterezése a már weboldalakon, kitöltendő űrlapokon megszokott beviteli eszközök (legördülő lista, jelölő négyzet, rádiógomb, szövegdoboz) segítségével történik. Egyszerű kezelhetőségük és korlátozásaik miatt, valamint amiatt, hogy nem kell tartani a programkód írás okozta szintaktikai hibáktól sem, már fiatal korban is könnyen elsajátítható a használata. Ugyanakkor egy már programozásban jártas diák vagy tanár számára körülményes, lassú lehet összetettebb programok készítése, ugyanis meg kell tanulnia, hogy melyik ábra mit jelent. A különféle programozási nyelvek parancsai viszont sokszor elég hasonlóak, megkönnyítve az egyikről a másikra való áttérést.

3.9. ábra. LEGO Mindstorms NXT-G

⁶ A National Instruments fejlesztői környezete

Alternatív programozási környezetek

- Bricx Command Center [17]

Komplett, ingyenes integrált fejlesztő környezet, melynek segítségével NXC (Not eXactly C – nem pontosan/egészen C⁷) nyelven programozhatjuk és vezérelhetjük NXT robotjainkat.

- RobotC [18]

A Carnegie Mellon Egyetem robotakadémiája által fejlesztett, C-re épülő programozási nyelv és a hozzá tartozó integrált fejlesztői környezet. Az NXC-vel ellentétben a teljes C nyelv funkcionalitását biztosítja, azonban sajnos fizetni kell érte. Kipróbálásra viszont létezik 30 napos próbaverzió.

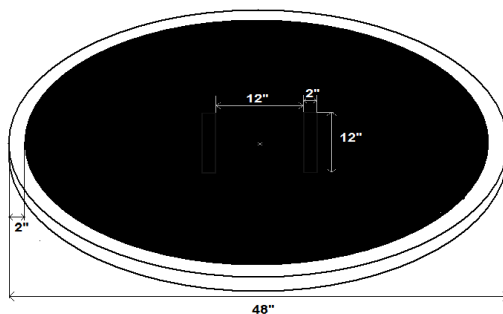
Szükségesnek érezzük megemlíteni, hogy attól függően milyen programozási környezetet szeretnénk használni a robotunk programozásához, a roboton futó firmware-t⁸ le kell cserélnünk az adott fejlesztői környezethez valóra.

3.2.3. Versenyek

LEGO Szumó

A küzdelem egy 122 cm átmérőjű, matt feketére festett korong alakú küzdőtéren (3.10. ábra) zajlik, melyet egy 5 cm széles fehér gyűrű határol körkörösén. A verseny elkezdése után 60 perc áll rendelkezésükre a csapatoknak a LEGO szumó robotjaik megépítésére és felprogramozására, melynek során csak az NXT és RCX alapkészletek elemeit használhatják, a felhasználható szenzorok száma pedig korlátozva van. A küzdelem addig tart, amíg a bíró úgy nem ítéli, hogy az egyik robot elhagyta a küzdőtérrel (azaz a másik robotnak sikerült letolnia).

A részletes szabályok megtalálhatóak a szegedi Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium weboldalán. [19]

3.10. ábra. LEGO Szumó küzdőtér

⁷ A C egy programozási nyelv, amivel valamilyen program megírható

⁸ Itt operációs rendszer, elektronikai eszközök vezérlését végző, „beépített” program

LEGO Robotprogramozó országos csapatverseny

A versenyen egy LEGO Mindstorms NXT robotot kell felprogramozniuk a csapatoknak annak érdekében, hogy egy előre elkészített pályán akadálykerülő és útvonalkövető feladatokat teljesítsen minél precízebben és minél rövidebb idő alatt. A csapatok a robotokat egységesen megépítve kapják, azokhoz hozzányúlni, azokat átépíteni nem szabad. A csapatok teljesítményét egy 3 fős szakmai zsűri értékeli.

A részletes szabályok megtalálhatóak a kecskeméti Bányai Júlia Gimnázium weboldalán.[20]

First Lego League

Az előző két hazai versenytől eltérően ez egy világverseny, mely több fordulóból áll, ezek:

- Regionális „hazai selejtező” verseny (Budapest és Szeged)
- Közép-Európai középdöntő
- Közép-Európai döntő
- Világdöntő

Magyarország a Közép-Európai régióba esik Németországgal, Svájjal, Ausztriával, Szlovákiával, Csehországgal, és Lengyelországgal együtt.

Minden évben van egy konkrét téma, melyhez a verseny kapcsolódik. A verseny alapvetően két részből áll:

- Kutatás

Az adott témával kapcsolatban kell egy problémát megfogalmaznia és körbejárnia a csapatnak, majd egy 5 perces prezentációban bemutatni az elvégzett kutatási munkájukat és megoldási javaslatukat.

- Robotika

Az adott témához kapcsolódóan minden évben készül egy tesztpálya, melyen a csapatok által épített és programozott LEGO Mindstorms NXT robotnak kb. 10-15 kitűzött feladatot kell végrehajtania maximum 150 másodperc alatt (átépítésekkel együtt). A zsűri pontozza a robotot, a programot és az akadálypályán való működését is.

Az értékelés 4 kategóriában történik: kutatási prezentáció, csapatmunka, robot design, akadálypályán nyújtott teljesítmény. A hivatalos weboldal itt található: <http://firstlegoleague.org/>

3.2.4. Problémák a LEGO robot készletével

A LEGO Mindstorms NXT alapkészlet ára Magyarországon összemérhető a minimálbér összegével. Az összetettebb, érdekesebb feladatok megoldásához szükséges további kiegészítők (szenzorok) beszerzése újabb, nagyobb összegeket (10-20 ezer forint egy darab szenzor) igényel, ráadásul a LEGO nagyon ráérősen fejleszti készletét. Az utóbbi években nincs olyan jelentős változás az árában, ahogyan ezt más informatikai eszközök esetében már megszoktuk. Ez nem kedvez az általános- és középiskolákban történő elterjedésnek. Az RJ12-es „speciális” csatlakozók zárttá teszik a rendszert, korlátozzák a bővíthetőségét, más rendszerekhez való csatlakoztatását. Az a néhány iskola, mely magáénak tudhat ilyen készleteket, általában valamilyen pályázatnak köszönheti azt, vagy alapítványi, tandíjas iskola, ugyanis saját költségvetésből szinte egy állami

iskola sem engedheti meg magának. A másik nagy probléma a LEGO termékével, hogy mind a tanároknak, mind a tanulóknak meg kellene tanulniuk használni és ez nem kevés időt, energiát igényelne. Az informatika alacsony óraszámra sem kedvez ennek. Így sokan egyáltalán nem hajlandóak vagy nem látják értelmét, hogy az informatika ezen, különben igen fontos területével tanórai keretek között foglalkozzanak.

A LEGO Mindstormst viszonylag széles életkori spektrumon lehet használni. Nem annyira univerzális, viszonylag kevés tárgyhoz köthető az alkalmazása (kevesebbhez, mint az interaktív tábla). Önmagához mérten elég drága is. Nagy korlátnak látjuk azt, hogy a LEGO-hoz 4 szenzor és 3 szervó motor csatlakoztatható. Előnyére szolgál, hogy bár korlátokkal, de a robot testének megépítése időben hatékonyabban történhet, ugyanakkor mechanikai terhelhetősége nem túl jó.

Az Arduino egy kitörési pont lehetne, mert ugyan nincs elterjedve, de az elterjedésének lehetősége az anyagi elérhetősége miatt realisabb. Ráadásul rugalmasabban is alkalmazható egy bizonyos tudásszint felett.

3.3. Arduino

Nyílt forrású physical computing⁹ platform [21], [22], [23], mely egy egyszerű mikrokontrolleres I/O lapkából¹⁰ és a hozzá tartozó fejlesztői környezetből áll, azaz lényegében egy kis számítógép. Tudását tekintve ugyanezt tartalmazza a LEGO robotok agyát jelentő „tégla” is.

3.3.1. Az Arduino mikrokontroller jellemzői

- Nyílt forrású hardver és szoftver, ami biztosítja a könnyű hozzáférhetőséget, és a szabad módosítás, továbbfejlesztés lehetőségét
- Alacsony ára (kb. 30 euro) szintén kedvez a könnyű elérhetőségnek (alkatrészenként megvásárolva akár saját kezűleg is összerakható, amivel további árcsökkenést érhetünk el
- A hozzá tartozó fejlesztői környezet ingyenesen letölthető
- Használata egyszerű, a számítógéppel USB porton keresztül szabványos soros kommunikációt folytat
- Multiplatform – Linux, Microsoft Windows, Apple OS X (korábban Mac OSX) operációs rendszereket futtató számítógépekkel egyaránt használható
- Elérhetőek előre megírt, használatra kész, a legkülönbözőbb hardverelemekhez létrehozott függvény-könyvtárak (library)
- Alkalmazóinak tábora egyre növekszik, világszerte aktív közösséget alkot, ami segíti az egyén munkáját

3.3.2. Felhasználási lehetőségei

Az Arduino interaktív tárgyak készítésére használható. Számtalan kapcsolót vagy szenzort bemenetként olvasva, LED-ek, motorok és egyéb kimenetek kimeríthetetlen választékát képes vezérelni. Arduino projektek állhatnak önmagukban vagy kommunikálhatnak egy számítógépen futó programmal is, melyeket különféle programozási nyel-

⁹ A fizikai világ érzékelése és irányítása számítógéppel

¹⁰ Feladata a bemenő jelek feldolgozása és egy (válasz)kimenet küldése

veken írhatunk meg (Processing, MaxMSP, C#, Java, stb.). Az Arduino a számítógép számára szabványos soros port interfészként¹¹ jelenik meg. A legtöbb modern programozási nyelv rendelkezik soros port kezelő API-val¹², nem kell nekünk megírni hozzá a rutinokat¹³. Ezen lehetőségek révén a felsőoktatásban már használják a robotika tantárgyak, de a középiskolákban is kezdenek felfigyelni rá. Remek lehetőség azok számára, akik szeretnének gyakorlat útján megszerzett hardver ismerethez jutni és mikrokontrolleres (AVR¹⁴) környezetben hardver programozással foglalkozni.

3.3.3. Az Arduino hardvere

Az Arduino (3.11. ábra) egy ATMEL¹⁵ AVR mikrokontroller köré épülő kis méretű nyomtatott áramköri lapka, melyből számos különböző modell létezik. Ezek különböző méretükben, alkotóelemeikben, felhasználási céljukban, árukban, stb.

3.11. ábra. Arduino Uno

3.12. ábra. Arduino Motor Shield

Az Arduino lapkák funkcionalitása bővíthető ún. shieldek (3.12. ábra) segítségével. Ezek ad hoc¹⁶ tervezett nyomtatott áramköri lapok, melyek az Arduino elveit követik:

¹¹ Felületként

¹² Application programming interface - alkalmazásprogramozási felület

¹³ Eljárásokat, függvényeket, metódusokat

¹⁴ Egy mikrokontroller típus

¹⁵ Az ATMEL az AVR típusú mikrokontrollerek gyártója

¹⁶ „Csak úgy”, hirtelen kigondolt ötlet miatt

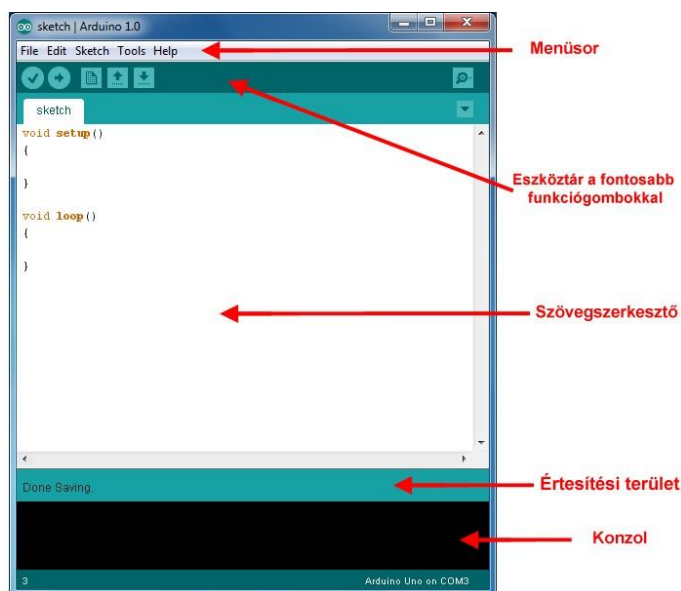
olcsó előállítási költség és egyszerű használat. Az Arduino tetejére illeszthetőek, port kiosztásuk megegyezik az Arduino-éval. Sokféle shield létezik, általában mindet egy konkrét funkcióra tervezik. Néhányat maga az Arduino fejlesztő csapata készíti el, a legtöbbet azonban valamelyik third-party¹⁷ cég. Léteznek motorvezérlő, GPS, Ethernet, Bluetooth, MP3 lejátszó, WiFi, stb. shieldek. Tehát a LEGO termékével ellentétben szinte végtelen számú bővítési lehetőség áll rendelkezésünkre, méghozzá olcsón.

3.3.4. Szoftver

A nyílt forráskódú, szabadon (ingyen) letölthető Arduino IDE¹⁸ (3.13. ábra) felülete öt egységből épül fel, ezek: szövegszerkesztő, értesítési terület, konzol, eszköztár a fontosabb funkciógombokkal, menüsor. Nem nyújt kihasználhatatlan lehetőségeket, képességei viszont bőven elegendőek komolyabb programok írásához is.

A következő főbb funkciókkal rendelkezik:

- Szintaxis kiemelés (a parancsszavak színezése)
- Kód indentálás (a kódsorok mozgatása az átláthatóság érdekében)
- Keresés és csere
- Kommentezés (megjegyzések, magyarázó szövegek írásának lehetősége)
- Soros port monitor (figyelhető rajta a soros porton¹⁹ bejövő és kimenő kommunikáció)

3.13. ábra. Arduino IDE

¹⁷ Külső cég

¹⁸ Integrált fejlesztői környezet

¹⁹ Jelenleg az USB porton

Az Arduinora írt programokat „sketch”-nek, vázlatnak nevezik. Ezek szövegfájlok, melyek tartalmát az Arduino IDE **szövegszerkesztő**jével módosíthatjuk. Kiterjesztésük az 1.0-s IDE verzió megjelenése óta .ino, előtte .pde volt. Az új verzióval megnyithatóak a régebbi kiterjesztésű sketchek is, de megnyitás után el kell őket menteni az új formátumban. Az **értesítési területen** kapunk visszajelzést a mentésről, a feltöltésről illetve ezek esetleges hibáiról. A **konzolban** az IDE és a fordítóprogram hibaüzeneteit és egyéb üzeneteit láthatjuk részletesen. A bal alsó sarokban megjelenő szám a sort jelöli, ahol a sketchben állunk, míg a jobb alsó sarokban láthatjuk, hogy milyen Arduinomodell van és melyik porton csatlakoztatva a számítógéphez. Az **eszköztár gombjaival** tudunk programokat létrehozni, menteni, megnyitni, lefordítani és feltölteni az Arduinora, valamint itt tudjuk megnyitni a **soros port monitort**, melyben a soros portra érkező információkat olvashatjuk.

3.3.5. „Üzembe helyezés”, az IDE telepítése, kezdő lépések

Először is szükség van egy Arduino Uno-ra és egy USB A-B (nyomtató) kábelre. Ha ezeket beszereztük, töltsük le az operációs rendszerünknek megfelelő fejlesztői környezet legújabb verzióját a hivatalos honlapról:

<http://arduino.cc/en/Main/Software>

Windows operációs rendszeren egy tömörített, .zip állományt kapunk, Macintosh OSX alatt egy .dmg-t, míg Linux alatt az adott disztribúció²⁰ csomagkezelője segítségével történik a telepítés. Linuxon történő telepítéshez leírás itt található: <http://www.arduino.cc/playground/Learning/Linux>.

Az alábbiakban csak az előbbi két operációs rendszerre való telepítést mutatjuk be:

- Windows

Csomagoljuk ki a letöltött .zip állományt, majd csatlakoztassuk az Arduinot a számítógéphez az USB kábel segítségével. Ezután telepítenünk kell a hozzá tartozó drivert. Ezt meg tudjuk tenni a Vezérlőpult/Eszközkezelő megnyitásával. A Portok (COM és LPT) alatt megjelent „Arduino UNO (COMxx)”-on (xx helyén a megfelelő COM port száma látható) jobb egér klikk, majd az „Illesztőprogram frissítése” ponton bal egér klikk lenyomása után válasszuk az „Illesztőprogram keresése a számítógépen” opciót és tallózzuk be az előbb ki-csomagolt állomány Drivers könyvtárában található ArduinoUNO.inf fájlt. Ezután a Windows befejezi a driver telepítését. A fejlesztői környezet maga nem igényel telepítést, így indítsuk el azt.

- Macintosh OSX

A letöltött .dmg állományt nyissuk meg, majd másoljuk az Arduino.app-ot az Applications könyvtárba. Lévé, hogy Uno modellt használunk, itt már nincs szükség driver telepítésére. Csatlakoztassuk az Arduinot a számítógéphez az USB kábel segítségével és indítsuk el a fejlesztői környezetet. Itt szintén nincs szükség külön ennek a telepítésére.

A program elindítása után írhatjuk is a saját kódunkat, vagy választhatunk a meglévő példák közül. Ezek kiválóak tanulásra, tesztelésre. Használhatjuk például a File/Examples/Basics/Blink (a magyar változatban File/Minták/Basics/Blink) nevű

²⁰ Olyan terjesztés, amely egy Linux alapot használó operációs rendszert és néhány hozzá való programot tartalmaz

sketchet. Betöltése után a Tools/Board (Eszközök/Alappanel) menüpont alatt a nekünk megfelelő Arduino modellre (például Uno) kattintsunk. A Tools/Serial Port (Eszközök/Soros port) alatt tudjuk kiválasztani, hogy melyik porton csatlakozik a számítógépünkhöz. Az eszköztáron található Upload (Feltöltés) gombbal pedig töltsük fel a programot. Ha mindent jól csináltunk, akkor a 13-as digitális porthoz kapcsolt integrált LED²¹ (Az Arduino lapkán lévő LED) villogni fog a lapkán, futni fog a feltöltött program.

A következő fejezetben egy nagyon hasonló kód lesz bemutatva, ahol elemezve is van. A különbség a Blink példa és a 3.1. kódrészlet között, hogy előbbinél a 13-as digitális porton villogtatjuk a LED-et.

3.3.6. Egy konkrét példa programozás oktatására

A következő példával egyszerre taníthatunk, készségeket fejleszthetünk és több tudományterülethez kapcsolódó ismeretek körét bővíthetjük: fizika, elektronika, programozás és alkalmazói ismeret. Egy LED-et illetve egy LED sort fogunk vezérelni Arduino segítségével. Megtervezzük és megépítjük az egyszerű áramkört (fizika + elektronika), felprogramozzuk az Arduinot (programozási ismeret) és mindezek közben különböző szoftverek használatával ismerkedünk meg (alkalmazói ismeret).

LED

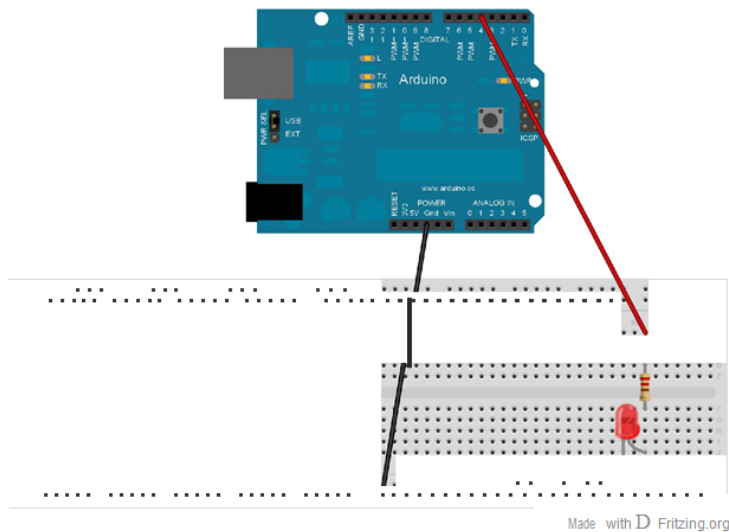
Mikor programozni tanul az ember, függetlenül attól, hogy milyen nyelvet használ, általában egy „Hello World !” kiírató alkalmazást készít el a rendszerrel való ismerkedés során. Ennek az Arduino-világbeli megfelelője egy LED villogtatása. (3.14. ábra)

Szükséges eszközök:

- Arduino Uno
- próbapanel²²
- 1 darab LED
- 1 darab 220Ω-os ellenállás
- 2 darab vezeték
- USB A-B kábel

²¹ Fénykibocsájtó dióda, olyan, mint egy kis lámpa

²² Olyan, mint egy műanyag lapka, amelyre forrasztás nélkül helyezhetők el a különféle elektronikai elemek

3.14. abra. Kapcsolási rajz egy LED Arduinoval történő vezérléséhez

```

1 # define LED 4
2
3 void setup ()
4 {
5     pinMode (LED,          OUTPUT );
6 }
7
8 void loop ()
9 {
10  digitalWrite (LED,      HIGH);
11  delay (1 000);
12  digitalWrite (LED,      LOW );
13  delay (1 000);
14 }

```

3.1. Listing. LED kapcsolgatás

A 3.1. program első sorában a 4-es számkonstanshoz egy szimbolikus nevet²³ rendelünk (a LED nevet), ezáltal növeljük a programkód rugalmasságát és olvashatóságát. A setup () metódusban a pinMode()-dal állítjuk kimenetre (OUTPUT) a 4-es digitális portot (a névvel hivatkozunk a 4-es számra), ugyanis ezen keresztül fogjuk a LED-et vezérelni. A loop()-ban pedig nem történik más, mint hogy fel-le kapcsolgatjuk a LED-et 1 másodperces időközönként, ezt a delay(1000) metódussal tudjuk elvégezni. Paramétere (az 1000-es érték) utal az 1 másodperces késleltetésre (delay).

²³ fontos a hatékony/megfelelő programozási stílus kialakítása szempontjából

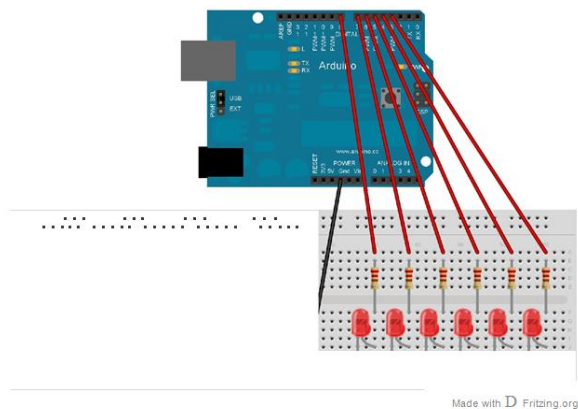
Ha ezt az előző programot látványosabbá szeretnénk tenni, hogy például ne csak egy LED-et, hanem egy egész LED sort vezéreljünk amolyan Knight Rider Kitt-féle odavisszapásztázó módon, akkor ennek segítségével akár a for ciklust²⁴ és a tömbök²⁵ kezelését is megtaníthatjuk.

LED sor

Ebben a példában nem egy LED-et, hanem egy 6 LED-ből álló LED sort fogunk vezérelni. (3.15. ábra) A LED-ek balról jobbra majd jobbról balra fognak egymás után sorra kigyulladni, majd kialudni. Szükséges eszközök:

- Arduino Uno
- próbapanel
- 6 darab LED
- 6 darab 220Ω-os ellenállás
- 7 darab vezeték
- USB A-B kábel

```
1 #define DELAY 100
2 int LED [] = {3, 4, 5, 6, 7, 8};
3
4 void setup()
5 {
6   for(int i=0; i<6; i++)
7   {
8     pinMode(LED[i], OUTPUT);
9   }
```


3.15. ábra. Kapcsolási rajz LED sor vezérléséhez

²⁴ programvezérlési szerkezet, olyan, mint a LOGO-ban az ismétel parancs

²⁵ adatszerkezet a programozásban, egy adatsorozat tárolható el benne

Arduinoval

```
10 }
11 void loop()
12 {
13   for(int i = 0; i < 6; i++)
14   {
15     digitalWrite(LED[i], HIGH);
16     delay(DELAY);
17     digitalWrite(LED[i], LOW);
18     delay(DELAY);
19   }
20   for(int i = 5; i:::      O· i--)
21   {
22     digitalWrite(LED[i], HIGH);
23     delay(DELAY);
24     digitalWrite(LED[i], LOW);
25     delay(DELAY);
26   }
27 }
```

3.2. Listing. LED sor kapcsolgatás

A 3.2. program első sorában a 100 számkonstanshoz egy szimbolikus nevet (DELAY) rendelünk, rajta keresztül hivatkozunk a 100-as értékre. A harmadik sorban egy egész számokat tároló tömböt deklarálunk²⁶ LED néven, ez azoknak a digitális portoknak az indexét tárolja, melyekre a LED-eket kötöttük. A setup() metódusban az előbbi tömb elmein egy ciklussal végiglépkedve kimenetre állítjuk a portokat. A loop() metódusban egy-egy for ciklussal egyik irányba, majd a másik irányba lépkedve a LED-eken fel-le kapcsolgatjuk azokat 0,1 másodpercenként.

3.3.7. Az Arduino előnyei, hátrányai, lehetséges helye a közoktatásban

A LEGO robot készletével ellentétben anyagi oka nincs annak, hogy a magyar közoktatás ne használja fel az Arduinot, mint oktatási eszközt, ugyanis a hardver olcsó és minden nyílt forrású, akár egyénileg is megépíthető. Nyilván egy komplett robot létrehozásához jóval több kreativitás és tudás, valamint egyedi alapanyagok szükségesek. Valamivel komolyabb előismereteket és absztrakciós szintet is igényel. A középiskolás korosztály az, amelyiknek ideális, ugyanakkor természetesen a tanár esetében szükséges ismereteinek bővítése ezen a területen.

²⁶ A deklarációból derül ki, hogy mennyi helyet kell lefoglalni az értékeknek a memóriában

4. fejezet

RoboLOGO projekt

4.1. A teknősök történelme

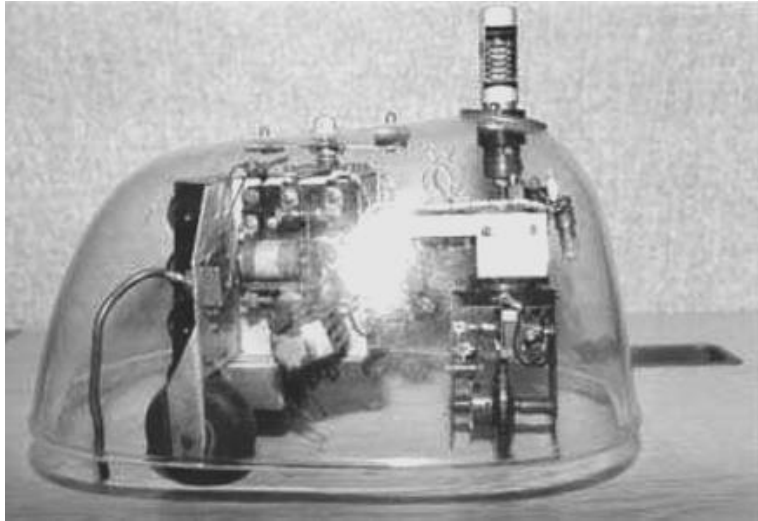
Az 1960-as években személyi számítógépek még nem léteztek. A Digital Equipment Corporation elkészítette a PDP 1-et (Programmed Data Processors - programozott adatfeldolgozók), melynek még akkoriban nem volt nagy képernyője. A tanulók rá voltak kényszerülve, hogy távíróval kommunikáljanak a PDP-vel. Ekkor jött a képbe egy LOGO nyelven működő robot (4.1. ábra) megépítése. Ez a robot Seymour Papert találmánya, melyet végül Tom Callahan valósított meg az MIT Laborban. Jellemzője volt a lassúság és a robusztus felépítés.

Seymour teknőcnek nevezte el Grey Walter munkái nyomán, hiszen ő hozta létre a világ első autonóm (önálló, emberi irányítást nélkülöző) robotjait (4.2. ábra), melyeket szintén teknőcöknek nevezett el.

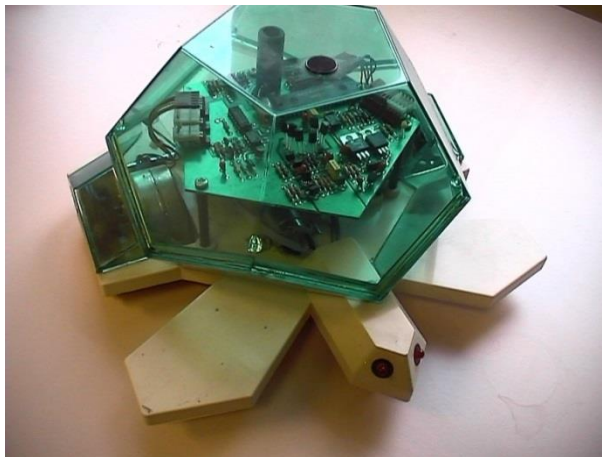
1985-ben megalakult a Valiant Technology nevű cég [24], melynek első és legfontosabb terméke az ún. Valiant Turtle (4.3. ábra) volt. Ez érdemelte ki az eddigi legsikeresebb teknőc robot címet. 1983-tól 2011-ig lehetett kereskedelmi forgalomban megtalálni. Jellemzője, hogy a mai LEGO Mindstorms NXT-hez hasonlóan nagyon drága volt (körülbelül 100.000 Ft) és viszonylag lassú mozgású is. A magyar oktatásban nem jelent meg. A teknőcökről bővebben [25].

4.1. ábra. Seymour Papert és Tom Callahan LOGO robotja

4.2. ábra. Grey Walter-féle autonóm teknőc

4.3. ábra. Valiant Turtle

4.2. Egy oktatási célú mobil robot koncepció bemutatása

Mind a jobban, mind a kevésbé érdeklődő tanulók problémájára megoldást jelenthet egy olyan eszköz, illetve annak működtetése, ami a „jobbakat” további munkára ösztönzi, a tantárgy iránt kevésbé fogékony, motiválatlan tanulóknál pedig felkeltheti az érdeklődést. Ahhoz, hogy a korábban említett – már a magyar informatikaoktatásban is használt, de teljes körben elterjedni nem képes – eszközök „hátrányaitól” ne szenvedjünk, robotunk bármelyik iskola és bárki számára megfizethető kell, hogy legyen. Használata

nem igényelhet a tanár részéről plusz képesítést, képzettséget, a gyerekek részéről pedig plusz tanulást.

A fentebb megfogalmazottak alapján született a következő ötlet: okostelefonnal (is) vezérelhető, programozható, LOGO nyelvet „beszélő” robot. Az általunk tervezett, Arduino vezérlésű rajzoló robot – a gyerekek LOGO nyelven megírt programjai által – a fizikai valóságban teszi ugyanazt, mint amit a teknőc virtuálisan a számítógép képernyőjén. A robotot a diákok a tanórán elsajátított algoritmizálási és LOGO nyelvi ismereteik birtokában, egy könnyen kezelhető, okostelefonokra fejlesztett és optimalizált érintőképernyős felületen tudják vezérelni. A robot működtetése függetlenné válhat az iskolától, a tanítási órától, az asztali számítógépektől és a diákok már-már játszva tanulnak, észre sem veszik, hogy az informatika tantárgy tananyagát alkalmazzák, gyakorolják. A korábban felsorolt próbálkozások hátrányait, hiányosságait nem hordozná magával ez az eszköz: a robot alacsony költséggel előállítható, okostelefonnal rendelkező tanárok is és a LOGO ismereteknek pedig már mind a birtokában vannak.

Nincs szükség új módszertan kidolgozására, a LOGO módszertana egy az egyben alkalmazható.

A következőkben a projektet alkotó, a csapatok által megvalósított alprojekteket mutatom be. Ahogy korábban említettem a laborban 2-3 fős csapatok dolgoztak különböző projekteken. Mivel ez egy nagyobb lélegzetvételű feladat, így minden csapat kivette a részét a munkából. A robot megtervezése és megépítése, az Androidos alkalmazás fejlesztése illetve egy „kis” projekt koordinálás képezte a munka ránk eső részét. Egy csapat feladata volt, hogy az Android alkalmazás mellé fejlesszenek egy Imagine LOGO-szerű, de modernebb asztali alkalmazást és fejlesztői környezetet. Ehhez szorosan kapcsolódva egy másik csapat fejlesztette a LOGO-C#²⁷ fordítót és a teknőcgrafika szimulátort. Egy harmadik csapat pedig az Arduino programját illetve azt a fordító programot írta, mely a LOGO nyelvet lefordítja az Arduino „nyelvére”, a C nyelvre.

A teljes RoboLOGO csapat a 4.4. ábrán látható.

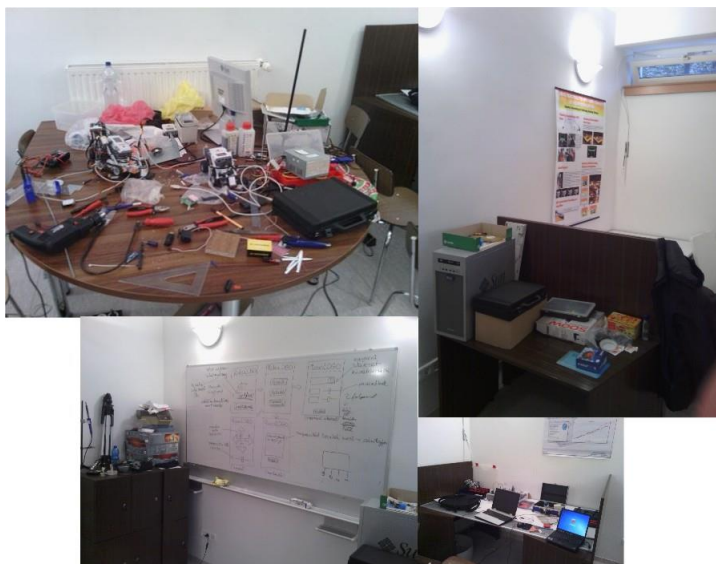

4.4. ábra. RoboLOGO csapat

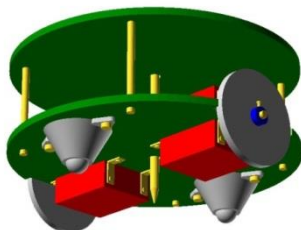
²⁷ A C# is egy programozási nyelv

4.3. A robot felépítése

A robot a 4.7, a 4.8 és a 4.9. ábrán látható. Működését egy **Arduino Uno** vezérli. Azért választottuk az Uno modellt, mert ez a legolcsóbb és bőven megfelelő képességekkel rendelkezik a cél megvalósításához.

4.5. ábra. A Robotika labor

4.6. ábra. A robot modellje

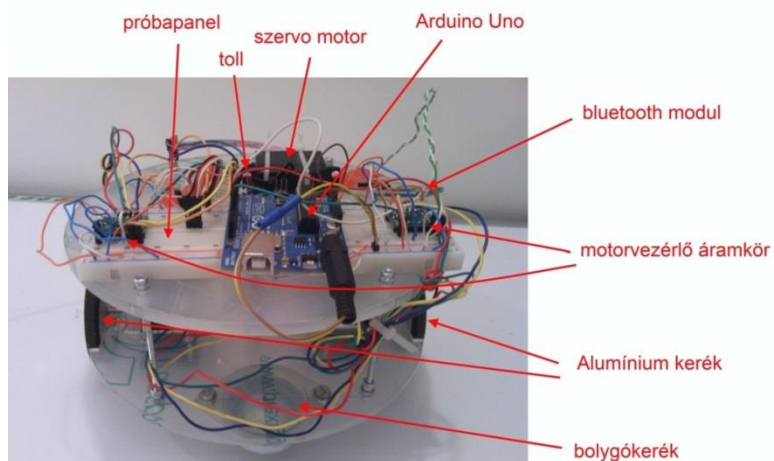
Mozgását és pozicionálását **motorvezérlő áramkörrel, 2 léptető motorral, 2 bolygókerékkel és 2 alumínium esztergált**

- a tollat a roboton egy elektromágnes segítségével tudjuk felemelni vagy letenni, attól függően, hogy szeretnénk-e hogy rajzoljon, miközben éppen halad vagy sem
- egy **szervo motor** segítségével mozgatjuk fel-le a **tollat**

Végülis a legjobb ötletnek az utóbbi bizonyult. Áramellátásáról lítium akkumulátorok és egy töltő áramkör fog gondoskodni, így az akkumulátorok helyes töltésére figyelni kell. A robotnak legalább egy tanítási órát, de inkább többet ki kell bírnia folyamatos használat mellett. A prototípus jelenleg még tápfeszültségről üzemel. A robot az utasításokat vezeték nélküli kapcsolaton keresztül, egy **bluetooth adapter** segítségével kapja az okostelefonon futó alkalmazástól.

Az Arduinon futó programot mi írjuk meg a robot számára, azzal nincs különösebb teendő a későbbiekben, csupán akkor, ha újabb (javított vagy bővített funkcionalitású) verziót adunk ki belőle. Ekkor frissíteni kell, tehát fel kell tölteni az Arduinora, ami pár egyszerű lépésen át kivitelezhető bárki számára. A kapott utasításokat először interpretálja, majd végrehajtja az Arduinon futó program.

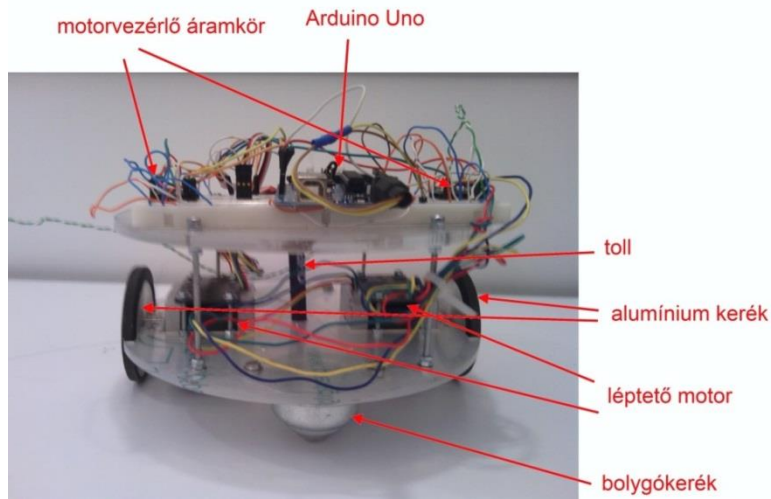
A robotot bárki meg tudja építeni, legyen az egy érdeklődő diák vagy egy szigorú költségvetésből gazdálkodó iskola tanára, de akár tőlünk is megrendelheti a későbbiek folyamán, amennyiben termék lesz belőle. A szükséges alkotórészek mindenki számára elérhetőek és megfizethetőek szerény anyagi ráfordítással. A jelenlegi prototípusunk megépíthető 30.000 Ft-ból, de a végtermék ennek töredéke lesz, ugyanis itt nem célhardvereszközöket használtunk (Pololu A4983 motorvezérlő, Arduino Uno, 1 példányszámban méretre vágott plexi robottest), ezeken még sokat lehet spórolni.

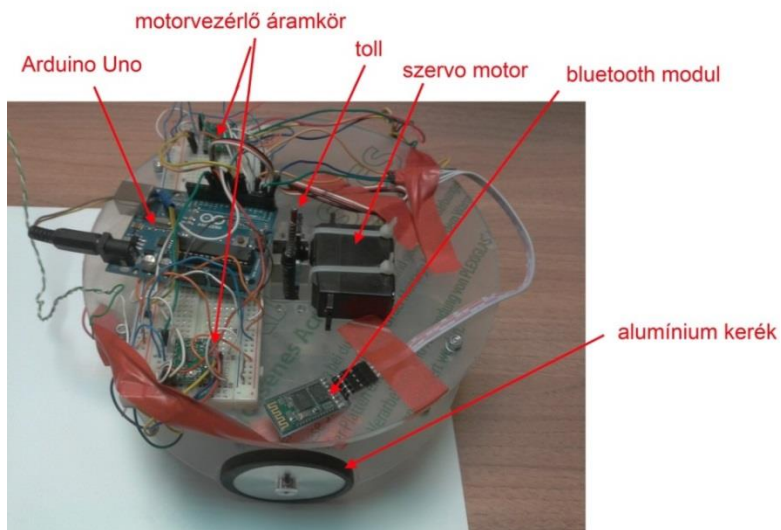
4.7. ábra. RoboLOGO robot prototípus

4.4. Mobil fejlesztői környezet - Android alkalmazás

Az Android kliens Java nyelven íródott. A nyelvről érdemes tudni, hogy legjobban éppen a hálózatalapú programokban működik. Az Android mobil operációs rendszerre azért esett a választásunk, mert ez a legszélesebb körben elterjedt a célközönségünkben, azaz magyar diákok és tanárok között. Továbbá nyílt forráskódú és tetszés szerint fejleszthetünk rá alkalmazásokat. Széleskörű elterjedéséhez jelentősen hozzájárult a rendszer stabilitása és bővíthetősége, valamint a nagyfokú támogatás [26] és a számtalan ingyenesen letölthető program.

4.8. ábra. RoboLOGO robot prototípus

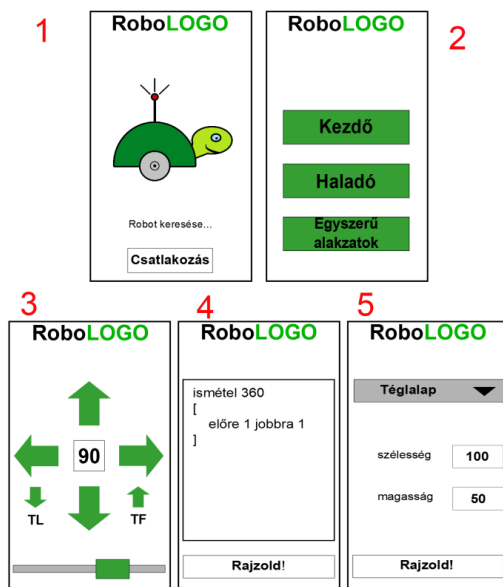
4.9. ábra. RoboLOGO robot prototípus

4.4.1. Felépítése

A RoboLOGO Android alkalmazás (4.10. ábra) elindítása után Bluetooth vezeték nélküli technológiával **csatlakozik az okostelefon a robothoz**, ezt láthatjuk az első képernyőképen (1). Sikeres csatlakozás után egy **funkció választó menü** (2) jelenik meg, mely 3 választási lehetőséget kínál. „**Kezdő**” menüpont (3) alatt a robotot előre,

hátra tudjuk mozgatni illetve jobbra vagy balra forgatni a csúszkával beállított paraméterértéknyivel, vagy manuálisan értéket adva a középső szövegdobozba. A

„Haladó”-ra kattintva (4) egy szokványos kódszerkesztőt kapunk, így összetett feladatokat is adhatunk a robotnak. Végül, de nem utolsó sorban paraméterezhető, előre definiált alakzatokat is rajzoltathatunk, ezt a funkciót az „Egyszerű alakzatok” (5) alatt érjük el.

4.10. ábra. RoboLOGO Android alkalmazás

4.4.2. Terméktámogatás

A mi kliensünk természetesen ingyenesen hozzáférhető lesz a Google Play digitális disztribúciós platformon, ami gyakorlatilag egy webbolt alkalmazásokkal az Android felhasználók számára. A letöltött alkalmazást a rendszer automatikusan fel is fogja telepíteni a telefonunkra, ezzel sem kell bajlódnunk. Mivel a program kisméretű, még a viszonylag lassú Wifi hálózattal rendelkező kapcsolódási pontoknál is rövid idő alatt képes letöltődni.

Az alkalmazáshoz folyamatos terméktámogatást biztosítunk. Aktív netkapcsolat birtokában az Android automatikusan figyelmeztetni fogja a felhasználókat az újabb verzió meglétéről, így nem nekik kell rendszeresen figyelniük a Google Play oldalát. A program a jövőben bővíthet a felhasználók igényei szerint, ami nem megy majd az átláthatóság rovására. Az elsődleges cél mindig az egyértelműség, az egyszerű kezelhetőség lesz.

4.5. Fejlesztői környezet - asztali alkalmazás

.NET 4.5²⁸ alapokra építkező, C# nyelven írt, nyílt forráskódú, tetszőlegesen bővíthető, ingyenes WPF²⁹ alkalmazás, mely az ImagineLOGO koros, elavult kinézetű, zárt forráskódú, régóta nem fejlesztett asztali alkalmazást hivatott leváltani, emiatt sokkal előnyösebb tulajdonságokat takar. Amennyire csak lehet kompatibilis vele. A fejlesztői környezet magyar és angol nyelvet támogat, de egyszerűen bővíthető további nyelvekkel. A kezelőfelület, a szintaxis kiemelés és parancs értelmezés, valamint a hibüzenetek nyelve is megválasztható.

Főbb jellemzői:

- Új, modern*
- ImagineLOGO kompatibilitás (amennyire csak lehetséges)
- Nyílt forráskód, szabadon bővíthető, módosítható*
- Többnyelvű
- SQLite³⁰ adatbázis háttér
- Saját animált teknőcgrafika*
- Bluetooth kapcsolat a robottal*
- Szintaxis kiemelés*
- Eljárások írása
- Állítható rajzlapméret*

A csillaggal megjelölt jellemzők újítások az Imagine LOGO-hoz képest.

4.5.1. Felépítése

Az asztali alkalmazás a következő elemekből épül fel:

– Fájl menü:

Projekt létrehozása, illetve előző projekt megnyitása, ahol előző, saját .rbsln, másnéven RoboLOGO Solution típusú projektfájlt tölthetünk be vagy újat hozhatunk létre.

Megadhatjuk a készítő(k) nevét, a szintaxis nyelvét is³¹

A vászon szélességét, magasságát és a mentés helyét.

A program felületének a nyelvezetét is itt tudjuk átállítani.

– Szerkesztés menü:

Az előző, következő utasításra ugorhatunk, más programoknál megszokott módon

Másolhatjuk, kivághatjuk, beilleszthetjük a begépelte parancsokat, kódokat

– Futtatás menü: Lefuttathatjuk a parancsokat Törölhetjük a rajzvásznont

Új eljárásokat tárolhatunk le

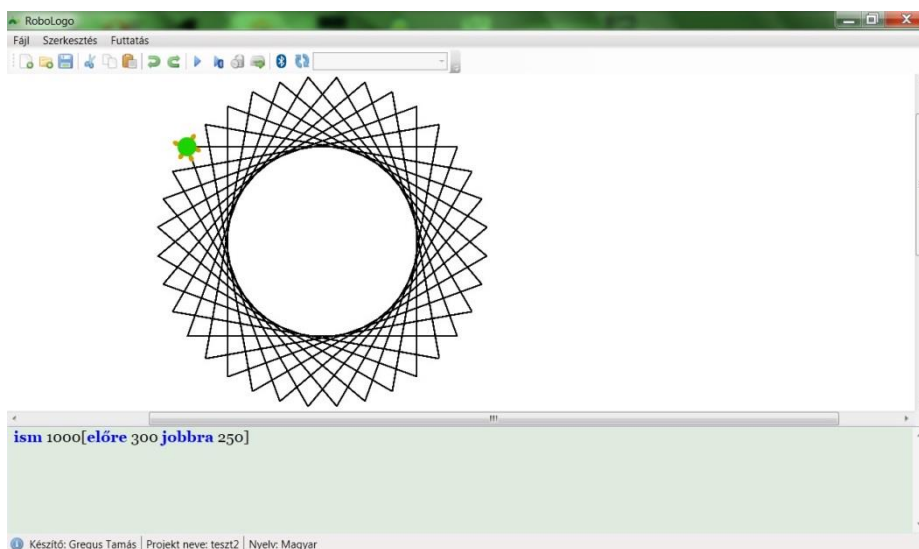
A főbb menüpontok alatt az eszköztáron is megtalálhatjuk az opciókat, valamint itt tudunk a robot bluetooth moduljára csatlakozni. Megválaszthatjuk, hogy az utasításokat a szimulátorban (a programban), vagy a robottal hajtjuk végre.

²⁸ programfejlesztést elősegítő fejlesztői platform

²⁹ .NET alapú grafikus programok fejlesztését segítő technológia

³⁰ ingyenes adatbázis-kezelő rendszer

³¹ hogy milyen nyelven írjuk a LOGO kódot

4.11. ábra. RoboLOGO fejlesztői környezet

5. Iskolai tapasztalatok a RoboLOGO-val

A robotot és a hozzá tartozó tanulási környezeteket volt alkalmunk bemutatni az Eszterházy Károly Főiskola Gyakorlóiskolájában is, ahol a diákok és a tanárok egyaránt érdeklődéssel fogadták ezt a koncepciót. Itt informatika órák keretében ismerkedhettek meg a tanulók a robottal.

Az órák első perceiben bemutattuk az Imagine LOGO-t is³², hogy azok, akik ezt a tanulási környezetet nem ismerték korábban, képet kaphassanak a működéséről, felépítéséről, tulajdonságairól, a benne rejlő lehetőségekről. Ezután a tanulókat megismertettük az RoboLOGO asztali alkalmazásával.

Láthatták, ahogy a virtuális teknőc a szimulációs környezetben rajzol egy alakzatot. Ezt követően megismerhették, hogy okostelefonnal hogyan lehet irányítani a robotot. A diákok végig érdeklődéssel hallgatták ezeket az ismertetőket és alig várták, hogy működés közben is láthassák a robotot. Először mi irányítottuk, egyszerű utasításokat küldve a telefonról, majd az asztali kliensről. Nagyon érdekesnek találták, hogy akár a telefonjukról is vezérelhetik. Hamar akadtak önként jelentkezők, akik a mobil applikáció használatát könnyedén elsajátították, élvezettel utasították a robot-teknőcöt. Az órák végén egy rövid, lényegre törő online kérdőívet [27] töltöttünk ki a tanulókkal, akik készségesen válaszoltak kérdéseinkre.

A kérdőívre adott válaszokból kapott eredményeket a következő táblázatok (5.1. táblázat, 5.2. táblázat, 5.3. táblázat) tartalmazzák.

³² erre azért volt szükség, mert a szűkös órakeret miatt kevésbé ismert

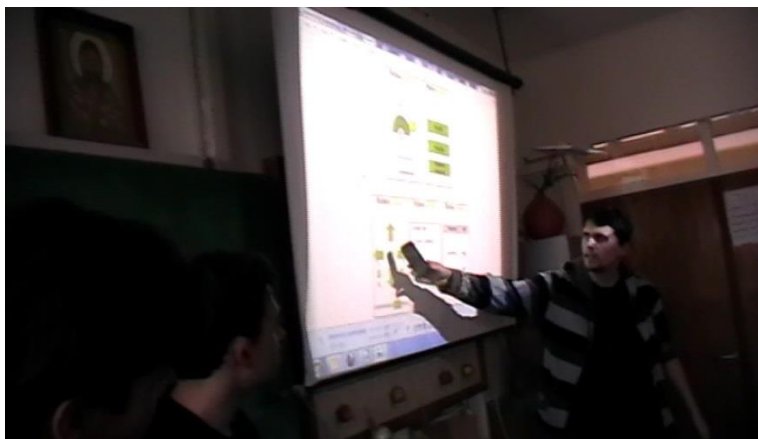
5.1. táblázat. Kérdőív eredmények

Nemed ?	Férfi Nő	44% 56%
Évfolyamod ?	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12	0% 0% 0% 0% 0% 0% 53% 47% 0% 0% 0% 0%
Az ImagineLOGO környezetről/környezetet...	Hallottam Láttam már Tanul- tam Használtam már Többször használtam már	97% 78% 56% 56% 42%
Hozzáférhető-e számodra okostelefon a robot vezérlésé- hez való használatra ?	Igen Nem	76% 24%
Értékelj összbenyomásodat a látottakkal kapcsolatban !	1-Egyáltalán nem tetszett 2 3 4 5-Nagyon tetszett	0% 0% 11% 67% 22%
Melyik tetszett az alábbiak közül ?	A robot rajzoló képessége A robot okostelefonnal törté- nő vezérlése A robot számítógéppel törté- nő vezérlése	78% 56% 44%

Pár diák véleménye a RoboLOGO-ról:

- „Egyszerű és jó !”
- „Jó volt, de nem teljesen nyerte el a tetszésemet.”
- „Szerintem praktikus és könnyen kezelhető. Jól néz ki, és szerintem bárki képes lenne használni.”
- „Nagyon tetszett. Nagyon könnyű volt. Szeretnék ilyen otthonra.”
- „Könnyen kezelhető, aranyos robot.”
- „Elég érdekes, szerintem nincs rá szükség. Talán kisebb gyerekeknek érdemes megvenni, mert nekik nagyon érdekes lehet és egyszerű kezelni.”

Az 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6. képek néhány tanítási órán készültek.

5.1. ábra. Épp a mobil alkalmazás bemutatása zajlik

5.2. táblázat. Kérdőív eredmények

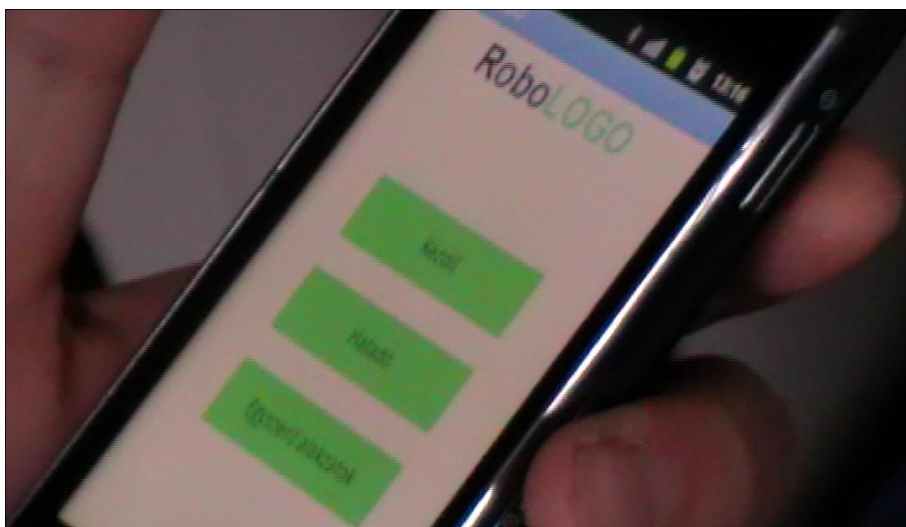
Mennyire találtad egyszerűnek a robot okostelefonnal való vezérlését ?	1-Nagyon nehéz volt	0%
	2	0%
	3	33%
	4	11%
	5-Nagyon könnyű volt	56%
Jobbnak találsz-e a RoboLOGO környezetet az ImagineLOGO-nál ?	Igen	96%
	Nem	4%
Ha igen, mely szempontok szerint jobb ?	A program nyújtotta lehetőségek	44%
	A program kezelői felülete, kinézete	44%
	Használhatóság (kezelői felület logikus felépítése) Testreszabhatóság (rajzvászon méret	67%
	beállítása, rajzvászon és a program mentési lehetősége, a robot kiválasztása)	33%
Szeretnél-e otthonra egy ilyen robotot, ha olcsó lenne ?	Igen	56%
	Nem	44%
Milyen árat tartanál elfogadhatónak egy ilyen robotért ?	A tanulók által becsült ár 10.000 és 100.000 Ft közé esett	
Érdekesebbnek találtad-e a robot programozását, vezérlését, mint a LOGO teknőc vezérlését a számítógépen ?	Igen	87%
	Nem	13%

5.3. táblázat. Kérdőív eredmények

Mennyire tetszett összességében a robot?	1-Egyáltalán nem tetszett	0%
	2	0%
	3	0%
	4	0%
	5	0%
	6	15%
	7	0%
	8	0%
	9	10%
	10-Nagyon tetszett	30%
Szívesen dolgoznál-e, tanulnál-e a végleges verzióval az informatika órákon ?	Igen	91%
	Nem	9%
A projekt mely részén javítanál és mit ?	A diákok nagy része nem változtatna semmit. Páran hiányoltak olyan funkciókat, mint például a rajzlap szélének felismerése vagy az Androidos alkalmazásban több előre definiált egyszerű alakzat	

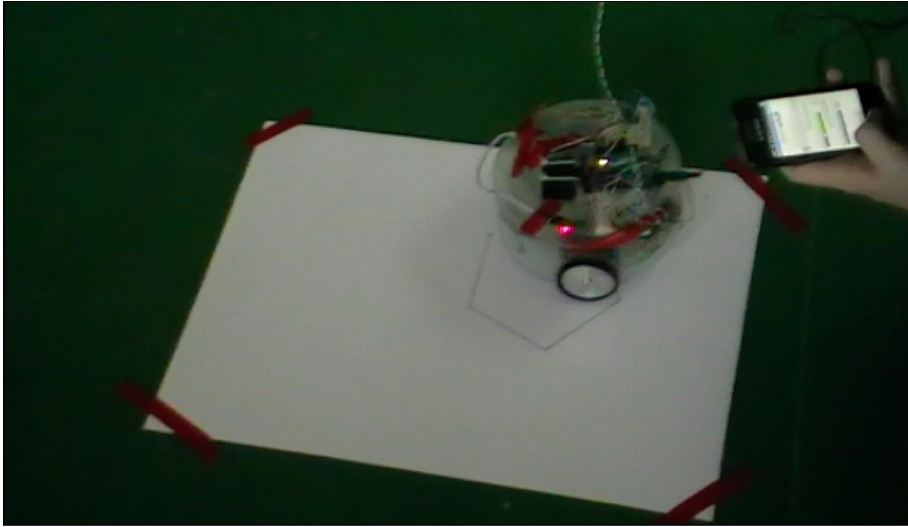
5.2. ábra. A diákok kipróbálják a mobil alkalmazást

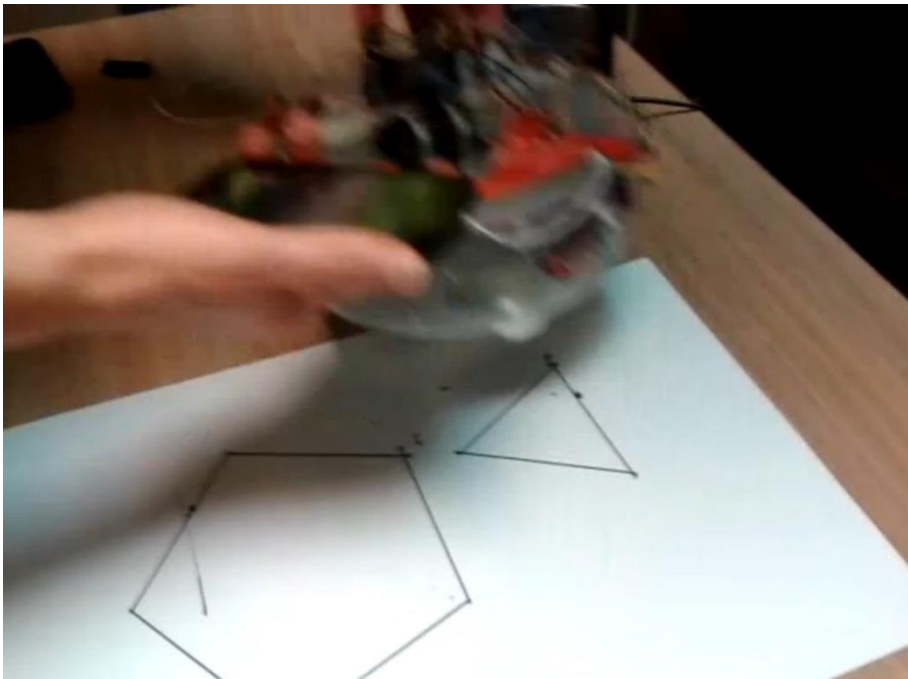
5.3. ábra. RoboLOGO mobil alkalmazás

5.4. ábra. A diákok érdeklődve figyelik a robotot

5.5. ábra. A robot rajzolás közben

5.6. ábra. Rajzolás után

6. Jövőbeli tervek

Természetesen a munkánk itt nem ér véget. A projekt (alkalmazások és a robot) eddigi funkcióit folyamatosan bővítjük, hibáikat, hiányosságait javítjuk, pótoljuk.

Az Android alkalmazás mellé mindenképp készülni fog Windows Phone alkalmazás is. Az asztali alkalmazásunkat platformfüggetlenné fogjuk tenni, elérhető lesz Linuxra és OS X-re kiadott változata is. Ennek megvalósításához az asztali klienst Java programozási nyelven fogjuk újraírni. A fejlesztésekkel párhuzamosan újabb és újabb iskolákat fogunk meglátogatni a RoboLOGO-val és a tanulók visszajelzései alapján dolgozunk tovább a projekt színvonalának emelésén.

A robotot szenzorokkal felvértezve pontosabb eredményeket kaphatunk, illetve összetettebb feladatok elvégzésére is alkalmassá tehetjük. Például ultrahang és szín szenzorral figyelhetjük, hogy a robot elhagyta-e a rajzterületet.

Irodalomjegyzék

- [1] OFI dokumentumtár weboldal:
dokumentumtar.ofi.hu/index_NAT_informatika.html
- [2] Logo Foundation weboldal:
el.media.mit.edu/logo-foundation/logo/programming.html
- [3] Seymour Papert: Észrengés (A gyermeki gondolkodás titkos útjai), SZÁMALK, Bp., 1988
- [4] NJSzT Logo Országos Számítástechnikai Tanulmányi Verseny weboldal:
logo.inf.elte.hu
- [5] Sulinet SDT adatbázis weboldal:
<http://regi.sdt.sulinet.hu/Player/default.aspx?g=ffa68cfb-dea9-44bf-b064-47dd85c24c1c&cid=dd7876b7-8819-4873-82a3-56341e410c51>
tananyagok/műveltségi területek/informatika/elektronikus írásbeliség/Imagine Súgó magyar nyelvű parancsokkal
- [6] Dancsó Tünde: Comenius Logo - Játék és Animáció, Kossuth Kiadó, 2000.
- [7] Addo Stuur - Turcsányiné Szabó M.: Comenius Logo - Játék és Programozás, Kossuth Kiadó, 1998.
- [8] Szentpéteriné Király Tünde: Comenius Logo - Teknőc grafika, Kossuth Kiadó, 1999.
- [9] Turcsányiné Szabó M. - Zsakó L.: Comenius Logo Gyakorlatok, Kossuth Kiadó, 1997.
- [10] Abonyi-Tóth Andor, Holler János, Rozgonyi-Borus Ferenc: Képzeld el ! Imagine - algoritmusok, játékok, ABAX Kiadó, 2008
- [11] Abonyi-Tóth Andor, Holler János, Rozgonyi-Borus Ferenc: Képzeld el ! Imagine - teknőcgrafika, multimédia és játékok, ABAX Kiadó, 2007
- [12] LibreLogo kézikönyv:
http://www.numbertext.org/logo/librelogo_kezikonyv_nyomtatasa.pdf
<http://www.numbertext.org/logo/logofuzet.pdf>
- [13] LEGO Mindstorms NXT weboldal:
mindstorms.lego.com/en-us/Default.aspx
- [14] Kiss Róbert, Badó Zsolt: Egyszerű robotika, Kecskemét, 2010.
- [15] Szabó Richárd: A LEGO Mindstorms NXT programozása weboldal:
<http://www.jataka.hu/rics/lego/index.html>

- [16] Kőrösi Gábor: Az NXC nyelv - Lego NXT robot programozása NXC nyelv segítségével, Zenta, Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium, 2010.
- [17] Brìx Command Center weboldal: <http://brìxcc.sourceforge.net/>
- [18] RobotC weboldal: <http://www.robotc.net/>
- [19] Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium LEGO Szumó weboldal: <http://sagv.gyagk.u-szeged.hu/szumo/>
- [20] Bányai Júlia Gimnázium Robotika weboldal: <http://www.banyai-kkt.sulinet.hu/robotika/html/versenyek.html>
- [21] Arduino weboldal: www.arduino.cc
- [22] Massimo Banzì: Getting Started with Arduino, O'Reilly Media / Make, 2008.
- [23] Brian W. Evans, Cseh Róbert: Arduino programozási kézikönyv, TavIR, Budapest, 2011.
- [24] Valiant weboldal: <http://www.valiant-technology.com/uk/pages/whoarewe.php>
- [25] Régi robot teknőcök: http://www.waitingforfriday.com/index.php/Valiant_Turtle
<http://roamerrobot.tumblr.com/post/23079345849/the-history-of-turtle-robots> <http://cyberneticzoo.com/?p=1711>
<http://logothings.wikispaces.com>
- [26] Android fejlesztői weboldal: <http://developer.android.com/index.html>
- [27] RoboLOGO diák kérdőív: <https://docs.google.com/spreadsheets/viewform?formkey=dGETUjV5MXNrVjIwRW5ldmwzNGQ5dke6MQ#gid=0>

A POLGÁRI ISKOLA MŰVELTSÉGFORMÁLÓ SZEREPE TÖRÖKSZENTMIKLÓSONA HORTHY-KORSZAKBAN

Szerző: Molnár Dávid

moha22@freemail.hu pedagógia-történelem-tanár (MA), I. évf.

Konzulens: dr. Vincze Beatrix főiskolai docens

(I. helyezés)

1. Bevezetés

„A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti *ismét* naggyá.”

(Klebelsberg Kunó)

Kutatásom témája Törökszentmiklós oktatási, kulturális helyzete az 1920-1940-es évek között. Arra vagyok kíváncsi, hogy gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter reformjai az oktatásban, hogyan hatottak Törökszentmiklós életére? Különös tekintettel a Polgári Fiúiskola létrejöttére, működésére, társadalomformáló szerepére és sikerességének vizsgálatára. Milyen eszközökkel sikerült megteremteni a helyi értelmiséget?

A dolgozatban először bemutatom a polgári iskolák helyét és szerepét ebben a Trianon után létrejövő új oktatási rendszerben. Majd Klebelsberg Kunó kultuszminiszter főbb nevelési célkitűzéseit, mivel úgy hiszem a magyar oktatásügy egyik fénykorát jelentette ez az időszak. Klebelsberg oktatáspolitikai elképzeléseit a trianoni béke határozta meg, az, hogy fel kellett építenie egy romokban heverő ország oktatásügyét, kiutat, reményt kell adnia az ország újjászületéséhez. Az elmaradott országrészekben meg kellett szervezni a leszakadó társadalmi csoportok iskoláztatását, fel kellett számolni az analfabetizmust. Ezért több ezer főleg tanyasi iskolát építettett országszerte. A középfokú oktatás erősítésével emelni kell a magyar polgárság műveltségét, szakképzettségét.

A korszak oktatáspolitikájának vizsgálata után, korabeli helyi források feldolgozásával kívánom bemutatni először Törökszentmiklós általános helyzetét a korszakban, majd a meglévő iskolákat mutatom be. A korabeli *Törökszentmiklós és vidéke* című folyóiraton, valamint az iskola évkönyvein keresztül nyerhetünk bepillantást az eseményekbe. A polgári fiú és leányiskola alapításának körülményeire, az új épületért folyó izgalmas harcra, melyet a helyi értelmiség vívott meg ebben a nehéz és zűrzavaros időszakban. Abba, hogy miként is működött maga az iskola, mit tanítottak, milyen műveltséget, valamint milyen további lehetőségeket adott az azt elvégző tanulók számára.

Végezetül megkísérlem feltárni a polgári iskola pozitív hatásait a sajtó, Szélpál Árpád visszaemlékezésének, valamint a rendelkezésemre álló dokumentumok alapján.

2. Az oktatás általános helyzete Magyarországon a két világháború között

A vesztes világháborút lezáró Trianoni béke, gazdasági és társadalmi és politikai összeomlást okozott az országban. A történelmi Magyarország darabjaira hullott szét. Területe 282 ezer km²-ről 93 ezer km²-re zsugorodott, a lakossága 18.2 millióról 7.2 millióra csökkent. (lásd 1-2. számú melléklet) Az új határok között csupán az iskolák 33%-a maradt, ami 5584 iskolát jelent. Egy iskolára az 1920-as években 147 tanuló és 2,9 tanár jutott, ami azt jelenti, hogy minden tanár 50 gyermek oktatását, nevelését végezte egyszerre.¹ Ezen iskolák hálózata, azonban nem szőtte át egységesen az egész országot. A jól kiépített iskolahálózat hiányát két tényezővel is magyarázhatjuk. Az első a korábbi kultúrpolitika, a másik pedig a magyar emberek sajátos településhajlama.

Korábban, a történelmi Magyarország idején a lakosság csaknem fele valamelyik nemzetiséghez tartozott. Az akkori kultúrpolitika célja, lehetőséget biztosítani a magyar nyelv elsajátítására. Így a nemzetiségi területeken iskolák egész hálózata épült ki, míg a nagyrészt magyarok lakta területeken elhanyagolták az iskolák építését. A Trianoni béke következtében elcsatolt területeken voltak az állami iskolák hálózatai kiépítve, míg a megmaradt „színmagyar” területeken elhanyagolt, fejletlen iskolahálózat maradt.

A másik tényező az Alföld lakosságának decentralizálódott életformája. A népesség jelentős része nem a városokban lakott, hanem kis falvakban és tanyákon szétszóródva. Számukra elérhetetlen távolságban voltak a városokban működő állami iskolák. Az itt élőknek több kilométert kellett gyalogolni két tanya között is, nemhogy amíg a legközelebbi város iskolájába eljutottak. Az uradalmi iskolák sokszor túlszűfoltak voltak, így nem tudták befogadni a növekvő gyermeklétszámot. A kis falvak pedig sokszor összefogva sem tudtak fenntartani egy iskolát, így állami segítségre szorultak.

A két világháború közötti Magyarország oktatásügyének két emblemikus figurája Gróf Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterek voltak. Mind a ketten tisztában voltak a Trianon utáni oktatási és kulturális helyzet siralmas állapotával. Klebelsberg tudta, hogy a katasztrofális gazdasági helyzetből való kilábalás legjobb eszköze az, ha a kormány az oktatási színvonal emelésébe fekteti be az adófizetők pénzét. 1922-ben nagyon nehéz körülmények között kezdte meg hivatali működését, hiszen az iskolarendszer nagy része fejlesztésre vagy átalakításokra szorult. Feladatai közé tartozott: a népiskolai oktatás fejlesztése, a polgári iskolák számának növelése, a középiskolai rendszer átalakítása valamint az elitnevelésig kibontakoztatása.

A költségvetés romokban hevert, így Klebelsbergnek 1924-ig be kellett érnie olyan intézkedésekkel és törvényjavaslatokkal, melyek nem kerültek jelentős összegbe, mégis javították az oktatás színvonalát. Ilyen volt az 1921. évi XXX. törvénycikk az iskoláztatási köteleesség teljesítésének biztosításáról. Ugyanis az 1868-ban törvénybe iktatott általános tankötelezettség nem vagy csak részben valósult meg. Ezen kívánt változtatni az új törvénnyel a Vallás és Közoktatásügyi miniszter.

A törvény 1.§-a kimondja, hogy minden 6. életévét betöltött gyermek 9 éven keresztül köteles iskolába járni. 6 tanévet elemi népiskolába, további 3 tanévet továbbképző (ismétlő) iskolába. A kivételek között így rendelkezik a tanyákon élők iskoláztatásának nehézségéről: „Tanyákon vagy egyéb olyan helyeken, ahol az iskoláztatási köteleesség

¹ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 145.

teljesítését - beleértve a kötelező vasárnapi és ünnepi templombajárást is - távolság vagy egyéb állandó jellegű természetű akadályok gátolják, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jogában áll az érdekeltséget, uradalmat, községet a fennforgó nehézségek elhárítására, szükség esetén külön iskola állítására, kötelezni.”²

Az oktatás időtartama egységesen 10 hónap, ez alól kivételek lehetnek azok az iskolák, melyek tanulóinak többsége földművelő szülők gyermeke. Külön kérelemre, egyéni elbírálás alapján a vallás és közoktatásügyi miniszter legfeljebb két hónappal megrövidítheti a tanévet.

A törvény részletesen rendelkezik az iskolába nem járó gyermekek gondviselőinek szankcionálásáról. Az első esetben csupán írásban figyelmeztetést ír elő, majd a második alkalomtól pénzbírsággal bünteti a gondviselőt. *„Ha az intés és felhívás hatástalan marad, s a gyermek a tanév folyamán mint igazolatlanul mulasztó másodízben kerül a mulasztási kimutatásba, gondviselőjét a községi előljáróság pénzbírsággal bünteti. Ez a bíróság minden elemi népiskolai gyermek után annyiszor négy korona, ahány félnapot igazolatlanul mulasztott; ha pedig a gyermek harmadízben is igazolatlanul mulaszt, minden elmulasztott félnap után nyolc korona...-ha- a tanév folyamán negyedszer is felvételik a mulasztási kimutatásba, kihágást követ el és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ez a pénzbüntetés behajthatatlanság esetében elzárásra is átváltoztatható.”*

Az így befolyt összegek nem az államkincstárt gyarapítják, hanem visszakerülnek az adott községhez, ahol a szegény gyermekek segélyezésére fordítandóak. Ez csakis természetbeni juttatásokkal, vagyis tankönyvekkel, taneszközökkel, ruhákkal, cipőkkel és gyógyszerekkel történhetett.

1924-re a Bethlen kormánynak részben a népszövetségi kölcsön segítségével sikerült rendbe tenni a költségvetést. Így 1925-től hatalmas összegeket tudott az ország oktatási színvonalának emelésére valamint a kultúrpolitika kibontakoztatására fordítani.

A legnagyobb hangsúlyt a népiskolai oktatás problémáinak megoldása, hosszabb távon pedig az analfabéták arányának csökkenése kapta. 1920-ban 15% fölött volt az analfabéták aránya az új országhatárok között. Ugyanakkor az iskoláskorú gyermekek ugyancsak 15%-a nem járt iskolába. Ezek a gyerekek a városoktól távol, tanyákon éltek, ahonnan igencsak távol estek a már működő (többségében túlszűfolt) népiskolák. Tehát új iskolákra volt szükség szerte az országban, de különösképpen az Alföldön.

Klebsberg végre megkezdhetette nagyszabású iskolaépítési programjának megvalósítását. Véleménye szerint: „Itt a magyar népművelésnek oly rákfenéjéről volt szó, amelyen nem lehet sem törvénnyel, sem rendelettel, sem a tanügyért való lelkesedéssel, sem ékesszólással, sem frázissal segíteni, hanem igenis téglával és malterral: a népiskolák tömeges építésével, és pedig ott, ahol helyszűke miatt beiskolázatlan gyermekek vannak.”³ Példátlan módon sikerült elérnie, hogy az állami költségvetés 10%-át a magyar oktatás ügyének fejlesztésére fordíthatta. „Arányaiban ez több mint kétszerese volt az 1900 és 1913 közötti, 2 és 5,5% között váltakozó ráfordításoknak, abszolút összegekben pedig az akkori kiadások mintegy 80%-a.”⁴ Ebben az is szerepet játszott, hogy baráti

² (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7486>, 2012-11-02)

³ Klebsberg Kunó: 1926. A nyolcosztályú népiskola. 364. oldal

⁴ Romsics Ignác (2005): Magyarország története a XX. Században. Osiris Kiadó. Budapest. 175. oldal

kapcsolat fűzte Gróf Bethlen István miniszterelnökhöz, aki maga is stratégiai ágazatnak tekintette az oktatást.

Kezdetben a népoktatásra szánt összeg 100.000 aranykorona volt. Azonban a gazdaság erősödésével ez az összeg csak növekedett évről évre. „Az 1926/27. és az 1927/28. évi költségvetések továbbra is biztosították a népiskola hálózat fejlesztését. Az 1928/29. évi budget általános indoklásakor Klebelsberg 33.260.00 pengőben összegezte mindazokat a hiteleket, amelyek az Országos Népiskola Építési Alapnak addig sikerült biztosítani. Ehhez az összeghez az 1927/28. évi bevételi feleslegekből 13.000.000 pengő jutott, ami 46.260.000 pengőt tett ki. Az 1929/30. évi költségvetésben pedig népiskola-építési célokra 950.000 pengő volt beállítva.”⁵

Hat év alatt az előirányozott több mint 5000 épület mindegyike elkészült, az 3500 új tanterem és az 1750 tanítói lakás egyaránt. Ennek a virágzó időszaknak a gazdasági válság vetett véget, s a harmincas években a népoktatásra fordított állami pénzek abszolút összegekben mérséklődtek. Még mindig az állami költségvetés 10%-át tették ki, de a válság miatt a kormány kiadásai közel 40%-al csökkentek.

3. A polgári iskola szerepe a magyar oktatásban

Klebelsberg nézetei szerint, azonban nem elégséges az analfabetizmus visszaszorítása, az ország gazdasági helyzetének helyreállításához. Ez ugyanis csak felműveltséget jelent, ami „talán még rosszabb a teljes tudatlanságnál” Az 1868-as népiskolai törvényben életre hívott 4 osztályos polgári iskolák számának növelésében látta a műveltebb munkás – paraszti réteg megteremtésének legjobb lehetőségét. A polgári iskolában a diákok 10 évesen, vagyis a népiskola negyedik osztálya után kezdhették meg tanulmányaikat. A törvény pontosan előírta, hogy milyen tantárgyakat tanultak a polgári iskolákban. *„hit- és erkölcsstan; anyanyelvi irálytan és irodalom; ahol a tanítási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv; ahol a tanítási nyelv magyar, ott a harmadik évfolyamon kezdve a német nyelv; számvetés, kiterjesztve a polgári politikai számvetésig; mértan; hazai és egyetemes földrajz és történelem, természetrajz, természettan és vegytan (tekintettel az iparra, kereskedelemre és gazdaságra); mezei gazdaság vagy ipartan, tekintettel a község és vidéke szükségére; statisztika; köz-, magán és váltójog alapvonalai; könyvvitel; rajz a mértannal összhangzatba véve, és szépírás; ének; test- és fegyvergyakorlat.”*⁶

„A polgári iskola megszervezése az 5 ezer lakosnál nagyobb községekben lehetséges, (amennyiben) a településnek megvolt rá az anyagi fedezete. Heti 24 órában tanultak a diákok, latint kivéve, a reál gimnázium első négy osztályának megfelelően. A polgári iskola négy osztálya után különözeti vizsgával lehetséges a továbblépés. A polgári iskola sikerének és népszerűségének oka feltehetően abban rejlett, hogy képesítést is nyújtott, de a továbbtanulás lehetőségét is biztosította. Érdemes megemlíteni, hogy a polgári iskolák tanuló között kiemelkedően nagy volt a lányok aránya.”⁷

⁵ T. Kiss Tamás 1998. Állami művelődéspolitikai az 1920-as években: gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága, Budapest MMI és Mikszáth Kiadó 25. oldal

⁶ Az 1868. évi népiskolai törvény. In: Eötvös József művei. Kultúra és nevelés. Magyar Helikon, Bp., 1976. 375. o.

⁷ Magyarország története 1848-1890. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. (főszerk. Kovács Endre) 1399-1400.o.

A parasztság felső rétegeinek és a kispolgárságnak egy lehetséges felzárkózást, egy reálisan elérhető műveltség megszerzését kínálta. A dualizmus korában kezdődő virágzás jól jelzi, hogy 1890-re a polgári iskolák aránya megduplázódik. „1930-ra már 353, 1937-re pedig 397 polgári iskola volt az országban”⁸ (lásd 3. számú melléklet)

„A két világháború közötti Magyarországon pedig a Hóman Bálint nevéhez köthető 1938-as XII. tc., amely középiskolai rangra emelte a felső kereskedelmi iskolát, a felső mezőgazdasági és felső ipariskolát, jelzi, hogy a lassan polgárosodó magyar társadalomban megnőtt az igény a magasabb műveltségre, az érettségire, esetleg a felsőfokú tanulmányokra.”⁹

A polgári iskola hasonlóan a többi iskolatípushoz fontos szerepet kap a nemzetnevelés megvalósításában.

A négy osztályos polgári iskola alapvetően a városi kispolgárság és a vagyonszámú parasztszaládok igényeinek felelt meg. Elvégzése után a diákok kisebb hivatalokban, bankokban, ipari vagy kereskedelmi pályán is dolgozhattak. De lehetőség nyílt egy különbözeti vizsga után a gimnáziumok 5. évfolyamán is folytatni a tanulmányokat.

4. Klebelsberg Kunó életpályája és oktatási koncepciója

Klebelsberg Kunó 1875. november 14-én született Magyarpécskán, Arad vármegyében. Anyja a köznemesi származású felső- és alsó- eőri Farkas Aranka. Apja Klebelsberg Jakab, aki osztrák katonatiszti arisztokrata volt. Egyik öse még Buda visszavételekor érdemelte ki a grófi címet. Apja két éves korában meghalt, így édesanyjával Székesfehérvárra költöztek annak családjához.

Itt végezte el gimnáziumi tanulmányait a cisztercita gimnáziumban, majd a család akaratából beiratkozott a bécsújhelyi katonai akadémiára. Azonban hamar kiderült, testileg alkalmatlan a katonai szolgálatra. Ekkor átiratkozott az általa sokkal jobban szeretett jogi karra. Jogi tanulmányait Budapesten, Münchenben és Berlinben folytatta, de kiegészítette ismereteit a párizsi Sorbonne-on és a Collège de France-ban is. Tanulmányai során rádöbbsent, hogy az ország termelőképessége munkaerejének képzettségétől függ. Egészen fiatalon, mindössze 25 évesen, 1900. április 24-én feleségül vette Lantóczy Botka Saroltát.

A doktori oklevél megszerzése után állami szolgálatba lépett. Az állami adminisztráció lépcsőfokait megmászva jutott egyre magasabb pozícióba. Miniszterelnöki segédfoglalmazóként kezdte, majd 1910-ben kinevezték közigazgatási bírónak. 1914-1917 között a Vallás- és Közoktatási Minisztérium adminisztratív államtitkáraként ő felelt a határon túli magyarok oktatásáért. Tisza István lemondásakor neki is távoznia kellett, s mivel Tisza bizalmi emberének számított, a fővárost is el kellett hagynia a Tanácsköztársaság hatalomra kerülésekor.

⁸ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest

⁹ Ránki György (főszerk.) (1988): *Magyarország története 1918-1945* II. kötet. ű Akadémiai Kiadó, Budapest. 870

1919 februárjában gróf Bethlen Istvánnal együtt szervezik meg az Egységes Pártot. 1920-ban Sopron országgyűlési képviselője lett. A második Bethlen kormányban 1921. december 3-tól 1922. június 16-ig megkapta a belügyi tárca irányítását, ekkor már Komárom képviselője. Lelkiismeretes és kitartó munkája végül meghozta gyümölcsét, ugyanis 1922. június 16-án kinevezték az oly annyira áhított Vallási- és Közoktatási Miniszteri székbe, melyet a Bethlen kormány bukásáig 1931. augusztus 24-ig be is töltött. Klebelsberg azt hirdette, hogy Csonka-Magyarország igazi honvédelmi tárcája a Közoktatási Minisztérium, mely „azonban a mai miniszteriális területfelosztás szerint igen jó gazdája volt a kulturális ügynek, az egészségügynek, a szociális ügynek, a kulturális örökség ügyének”¹⁰

A Bethlen kormány legnagyobb formátumú minisztere közel 10 évig folytatta kultúrpolitikai tevékenységét. A harmadik reformgondolás – a mezőgazdaság és az ipar reformterve után – a kultúra reformterve összefonódik Klebelsberg nevével, és Bethlen István konzolidációs programjában jelentős szerepet kapott. A Trianoni béke következtében a mezőgazdaság és ipar romokban hevert. A csonka ország kis, gazdaságilag összeomlott ország volt, amely ellenséges környezetben, a szomszédos országokkal való együttműködés reménye nélkül magára maradt. A korszak legfontosabb célkitűzése a revízió volt, amelynek szolgálatában állt a hivatalos politika részeként az oktatáspolitikai.

Klebelsberg rájött arra, hogy az ország gazdasági helyzetének javításának kulcsa az oktatás színvonalának emelésében volt keresendő. Valamint arra, hogy a revízió útja nem lehetett más, mint az ország kulturális színvonalának emelése. Sokat idézett mondat: „A magyar hazát nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg, és teheti ismét nagygyá.” – a Pesti Naplóban jelent meg 1929. augusztus 4-én. A híres „kultúrfőlény” elméletét kiegészítette neonacionalista oktatáspolitikája, mely kapcsán gyakran idézik híres beszédét: „A világtörténelem végzetes útján négy gépkocsi robog. Az első gépkocsi kénytelen gyorsítani, mert a másik három már nyomában van, már harsonajelt ad, jelezve, hogy kerülni akar. Erre a másik három gépkocsira az van írva: Románia, Szerbia és Csehország. Arra a kocsi pedig, amely még elől jár, de gyorsítani kénytelen, az van írva: Magyarország. Kérdem, akadhat-e jó hazafi, aki vállalja a felelősséget azért, hogy ez a három másik kocsi a világtörténelem végzetes országútján mellettünk elrobogjon és minket elhagyjon, porfelhőbe borítva bennünket.”¹¹

Jól tudta, hogy szükséges a magyar munkaerőt – parasztokat, munkásokat – megfelelően iskoláztatni, hogy hatékonyabban termeljenek az üzemekben és a földeken. Ennek érdekében 5000 tanyasi iskolát, 1500 népkönyvtárat építtetett. „Azonban az iskola önmagában állva csak egy épület, a személyiség fejlesztés központjává a benne folyó oktatási-nevelési tevékenység révén válik, s ezt a munkát minden esetben a felkészült, hivatásukért naponta új áldozatokra képes pedagógusok végzik.” Ezen gondolatok mentén szervezte meg a „lámpások” vagyis a tanárok és néptanítók képzését. A művelt középosztály taníttatásával és rendszeres képzésével a nemzet vezető erejét és egy nyugat-európai színvonalú középosztályt kívánták megeremteni.

¹⁰ Gróf Klebelsberg Éva beszéde a III. Óballi falunapon, a Klebelsberg Kunó – emléktábla avatásán, melyet távollétében Hajnal László olvasott fel 2007. szeptember 8-án. In: Galsi Zoltán, Csöke Tibor (szerk.) (2008): Törökszentmiklósi Kalendárium. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 243.o

¹¹ Gróf Klebelsberg Kunó (1928): Neonacionalizmus 2. kiadás. Athenaeum. 247. oldal

Politikai tevékenysége mellett tagja volt olyan tudományos társaságoknak, mint a Pedagógiai társaság, a Statisztikai Társaság és a Széchenyi Tudományos Társaság. Az egyik alapítója az Alföld Bizottságnak valamint haláláig elnöke a Magyar Történelmi Társulatnak.

Bethlen távozása után ő is lemondott a miniszteri megbízatásáról és az Alföld Bizottság elnökeként az Alföldet járva felmérte annak problémáit és megoldásokat keresett. Alföldi körútja során a tanyai kutak fertőzött vizét itta, s paratífuszos fertőzést kapott. Betegségét elhanyagolta, továbbra is munkájának szentelte az idejét. Már meggyengülve és betegen köszöntötte az 1932-es Los Angelesi Olimpia győzteseit. Október 2-án kórházba szállították, ahol október 11-én szívroham végzett paratífuszban meggyengült szervezetével.

Hirtelen halála megrázta az országot, s „az 56 évesen eltávozott Klebelsberg temetése hasonlatos volt Kossuth Lajos 1894. áprilisi temetéséhez.”¹² Búcsúztatása után a szegedi Dómban helyezték örök nyugalomra.

5. Törökszentmiklós oktatási helyzete

5.1. Törökszentmiklós a két világháború között

A helyi oktatási helyzet áttekintése előtt elengedhetetlen, hogy áttekintsük Törökszentmiklós általános helyzetét. Hol is helyezkedik el, mit érdemes róla tudni? Milyen helyi sajátosságokkal rendelkezik? Az alábbi adatok az 1927. évi állapotokat tükrözik.¹³

Törökszentmiklós ebben az időben még nem nyerte el a városi státuszát, így nagyközségként beszélhetünk róla. Jász – Nagykun – Szolnok vármegyében található, mely az ország közepén terül el a Nagy Magyar Alföld Tisza által kettészelt részén. Maga a nagyközség Szolnoktól 18 km-re-keletre található és ekkor a Tiszai Középjárás Székhegye volt. Területe 57451 katasztrális hold.

Lakosainak száma a népszámlálási adatok szerint ebben az időszakban 28561 fő volt. A lakosságból a nagyközség belterületén 15.897 fő lakott, mintegy 3076 házban. Valamint a község külterületén 10706 egyén 1247 házban. A lakosság nagyrészt római katolikus vallású volt, szám szerint 17.356. Lelkészük ekkor Novák Sándor esperes plébános. Reformátusok száma némileg kevesebb volt, mintegy 10.273, evangélikus 149, görög katolikus 51, izraelita 671, egyéb 61. A két legnépesebb vallás hívei már az 1720-as újra benépesüléskor elkülönülve telepedtek le, hogy elkerüljék a vallási összetűzéseket. A nagyközség reformátusok által lakott keleti felében a református templom és temető, a katolikusok által lakott nyugati felében pedig a katolikus templom és temető épült fel. Nemzetiségét tekintve a településen túlnyomó többségben voltak a magyarok, de éltek még itt tótok és németek is.

A község külterületei: Felsőtanyák, Rétitanyák, Surján, Pusztaballa, Pusztaszakállas, Györgytelek, Pusztaszenttamás, Kengyelsziget, Barta pusztas, és a környező Uradalmak.

Törökszentmiklós hagyományos mezőgazdasági jellegű község. A földterületet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 10 nagybirtok nagyobb 1000 holdnál. Ezek közül is a há-

¹² Soós Kálmán „Pro Urbe Törökszentmiklós” díjas nyugalmazott iskolaigazgató beszédvázlata, melynek felhasználásával emlékezett az iskolateremtő Klebelsberg Kunóra születése 135. évfordulóján a bartapusztai egykori népiskolában 2010 őszén.

¹³ Törökszentmiklós és Vidéke 1928. április 13.

rom legjelentősebb földterülettel – 4446 kat. hold - gróf Almásy Pál- féle hitbizomány, Léderer Arthur és Károly – 4097 kat. hold- valamint gróf Almás Imre – 3808 kat. hold – rendelkeztek. Ezen kívül csaknem 1500-an rendelkeztek kisebb nagyobb birtokokkal. Azok, aki mezőgazdasággal foglalkoztak, főleg a környező tanyákon laktak, s mintegy 1247 ilyen tanyasi épületről van tudomásunk. A legnépesebbek a Felsőtanyák, Rétitanyák, Pusztabala és Kengyel-sziget. A szántóföldeken főleg búzát és rozst, kisebb mértékben pedig kukoricát és dohányt termesztettek.

A nagyközségben a vizsgált időszakban 429 iparos dolgozott. Ezen kívül több nagy iparvállalat és gyár is jelen volt, melyek lehetővé tették a környéken termesztett mezőgazdasági termények helyben történő feldolgozását. Valamint a mezőgazdasági munkákhoz nélkülözhetetlen szerszámokat és gépeket állították elő, ugyanakkor megtalálható hagyományosan az építkezéseket segítő téglagyár is. Ezek a gyárak a következők voltak: A Községi Téglagyár, a Községi Villanytelep, az Első Törökszentmiklósi Gőzmalom, a Lábassy-ekegyár, a Törökszentmiklósi Gazdák Gőzmalma, Galambos István gőzmalma, gr. Almásy mezőgazdasági eszközöket előállító gyára és Léderer Arthur és Károly szeszgyára.

Kereskedelmének és iparának felvirágzásához nagyban hozzájárult a kedvező fekvése, mivel jelentős kereskedelmi utak keresztelték a községet. A Budapest- Kisújszállás- Debrecen műút a főutcán haladt keresztül, valamint innen indultak a Mezőtúrra és Tiszaföldvára vezető műutak is. A község 3 komppal is rendelkezett, melyek segítségével a lakosok a Tiszán is könnyedén átkelhettek.

Ezeknél azonban sokkal fontosabb az, hogy a vasút 1857-ben elérte a települést. Ugyanis ekkor – november 19-én – adták át a forgalomnak a Tiszavidéki vasút részvénytársaság által épített legújabb vasútvonalat, a Szolnok- Debrecen vonalat. Az építkezés még 1853-ban kezdődött, s a Tisza szabályozásához hasonlóan rengeteg embernek adott munkát a településen. 1858. október 25-én elérte Törökszentmiklóst egy másik jelentős vasútvonal, a Szolnok–Szajol–Arad vonal, amely a község határában haladt. A vasút megjelenésének hatására a jelentős számú fuvarozásból élők aránya visszaszorult. Helyette olyan új foglalkozások jelentek meg, amik a vasút üzemeltetéséhez kötődnek. „A vasútnál dolgozók két – eléggé különválasztott- részterületen végezték munkájukat, mint manapság: a forgalom és a pályafenntartás területén.”¹⁴

Törökszentmiklós a járás központja volt, ebből kifolyólag és a vasútnak köszönhetően jelentős kereskedelmet bonyolított. Kirakodó hetivásárait a környező települések lakói szívesen látogatták. Népszerű volt még a település állatvására is. De a korabeli sajtó alapján a legnépszerűbbek az országos vásárai voltak, melyek az egész megye lakosságát lázba hozták.

Az ipari termelés, a kereskedelem és az egész gazdaság fellendítésében nagy szerepet játszottak a községben működő bankok és hitel-intézetek. A Törökszentmiklósi Takarékpénztár, Törökszentmiklósi Népbank, Nemzeti Hitelintézet Fiókja, Országos Központi Hitelszövetkezet fiókja.

Törökszentmiklós kulturális élete igen aktív volt ebben az időszakban, a településen szép számmal működtek jótékony célú intézmények is, melyek a rászorulókat támogattak.

¹⁴ Szabó Antal (2008): *Rövid visszaemlékezés a 2007-ben 150 éves törökszentmiklósi vasút történetére*, in: Csöke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 95.

ták. Megvizsgálva ezeket az egyesületeket megállapítottam, hogy vagy valamelyik vallási felekezethez vagy valamelyik foglalkozás képviselőihez kapcsolódtak. Valamint akadnak köztük nőket, csecsemőket, árvákat és hadirokkantakat segítő karitatív szervezetek is. Ezek az intézmények: Vöröskereszt Egyesület fiókja, Nőegylet, Anya és Csecsemővédő Egyesület, Önkéntes Tűzoltó Testület, Elaggott Iparosok Segélyegyesülete, Mária Egyesület, Szent Antal Társulat, Katolikus Ifjúsági Egyesület, Órangyal Egyesület, Szív- Gárda Egyesület, Missziós Társulat, Református Szeretet egylet, Izraeli Nőegylet, Református Ifjúsági és Református Leány Egyesület, Községi Hadirokkant és Árva Egyesület.

A társasági élet is nagyon aktív képet mutatott. Az emberek társaságba kezdtek szerveződni, és ha megvizsgáljuk a társasági körök széles repertoárját megállapítható, hogy mindenki megtalálhatta a maga számára megfelelő társaságot. Kutatásaim alapján elmondhatom, hogy a 20-as évek közepén a következő társas körök biztosan működtek a településen: Uri Casinó, Iparos Kör, Kereskedelmi Kör, I Földművelői Kör, II Földművelői Kör, Róm. Kath. Kör, Róm. Kath. Népkör, Vasutasok Köre, Felsőtanyai Kisgazdák Köre, Szakállasi Népkör, Méhész Kör, Építőmunkások Köre, Rokkantegylet, Községi Dalárda, Községi polgári fiúiskola dalárda, polgári leányiskola dalárda.

A kulturális élet fejlődésében nagy szerepet játszott, hogy ekkor működött Törökszentmiklós első állandó újsága a Törökszentmiklós és Vidéke, melynek a korszakra vonatkozó számait – 1921-1938 – kutatásaim során átnéztem és feldolgoztam, így a dolgozatomban többször hivatkozom is rájuk. Az első számot 1908. szeptember 20-án adták ki, s kis megszakítással 36 éven keresztül tájékoztatta a helyieket a Törökszentmiklós és a járás történéseiről. Az újság indításának igénye akkor fogalmazódott meg, amikor Törökszentmiklós a Közép Tiszai Járás székhelye lett. Ahogy az újság első vezércikke fogalmaz „Ha a nyilvánossághoz szólni, ha valamit a nagyközönséggel közölni akarunk, kénytelenek vagyunk idegen hírlapok szerkesztőségeitől kikönyörögni, hogy lapjaikban közleményeink számára szerény teret engedjenek. Egy 24.000 lakosú község ma a szabad sajtó aranykorában, nem lehet el helyi sajtóorgánum nélkül.”¹⁵

Ez az újság nem politikai jellegű lap volt, így kezdetben nem foglalkoztak az országos politikai küzdelmekkel. „Egyelőre sokkal gyengébbek vagyunk, semhogy a politikai lapoktól megkívtant anyagi feltételeknek megfelelhettünk, de nem is adjuk oda kisdud lapunkat a politikai harcok és küzdelmek színteréül... A politikához csak annyiban lesz közünk, hogy küzdünk mindazért, ami községünk, s vidéke, s azok polgárainak javára szolgál, azok érdekében van.”¹⁶

Az újságban kiemelt figyelmet szenteltek az iskolák és az oktatásügy részére. A polgári iskola új épületének kálváriáját és az új népiskolák építését is részletesen közölték. Később kiemelten figyelték Gömbös Gyula pályafutását, aki a politikai karrierjét Törökszentmiklóson kezdte, ahol 1920-ban nemzetgyűlési képviselővé választották.

Törökszentmiklós bemutatásánál mindenképpen meg kell említeni Erdélyi Kálmán főjegyzőt (7. számú melléklet) és munkásságát. Az ő erőfeszítéseinek hála a község

¹⁵ Galsi Zoltán és Csöke Tibor (2008), *100 éve jelent meg Törökszentmiklós első állandó újsága.* in: Csöke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): Törökszentmiklói Kalendárium. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 42-43. o

¹⁶ Galsi Zoltán és Csöke Tibor (2008), *100 éve jelent meg Törökszentmiklós első állandó újsága.* in: Csöke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): Törökszentmiklói Kalendárium. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 43. o

ekkor élte át fejlődésének utolsó felívelő szakaszát. „Kitartó munkájával vette vállára a község gondjait, problémáit. Lelkiismeretes és komoly gyakorlattal rendelkező hivatalnokként küzdött Törökszentmiklós fejlődéséért.”¹⁷ Neki köszönhetően nyerte el a város a ma ismert képét. Hatalmas építkezések történtek a településen. Ekkor épültek a külterületi iskolák, a polgári fiúiskola új épülete, a Királyi Járásbíróság, a bazársor, a vezetékes ivóvíz hálózat, a víztorony, az új Kossuth tér a Hősök szobrával, a mozi épülete, az új vágóhíd, sportpálya, katolikus parókia. Ekkor kezdődött a téglajárda betonjárdára történő felcserélése. 1930-ban nyugdíjazták, de nem vonult vissza a közéletől, hanem a továbbra is a község egyesületeinek vezető személyisége maradt.

5.2. A helyi iskolák

Törökszentmiklóson az elemi népiskolák működtek a belterületen és a külterületeken is. A község belterületén a gyerekek katolikus, református vagy izraelita egyház által fenntartott iskolába járhattak. A külterületi iskolák államiak és uradalmiak voltak.

1930-ban a belterületen a római katolikus iskolánál 20 tanító, a református iskolánál 18 tanító, az izraelita elemi iskolában 2 tanító működött. A külterületen az állami iskoláknál 18 tanító, az uradalmi iskoláknál 9 tanító. A község egész területén az elemi iskolai tanítók száma tehát 67.

A római katolikus elemi iskolába járó tanulók száma 1227, a református elemi iskolába járók száma 1019, az izraelita elemi iskolába járók száma pedig 49 fő volt.

A külterületen, az alábbi tíz helyen volt állami elemi iskola 1930-ban. Ezek igazgatója Kovács Imre.

Iskola	Tanító	Tanító	Tanulók száma
Pusztaballai iskola:	Karajos Gyula,	Merk Teréz	119
Súrjáni:	Kovács Imre,	Baka Irén	83
Szakállasi:	Sajtós Imre		49
Sűrűdüllösi:	Elekes Kálmán,	Józsa Erzsébet	81
Újballai:	gróf Szapáry György,	Kozerka Pál	58
Óballai:	Sáringer János		66
Alatkai iskola:	Heczke Pál		46
Kengyeltenyőszigeti	Turay Oszkár,	betöltetlen	77
Tenyőtelepi:	Bakos János,	Aczél Szabó	150
	Pazsuta Anna,	Jánosné	
Kengyeltelepi:	Begya Tivadar,	Szalai István	175 ¹⁸

A külterületi oktatás 10 év alatt sokat fejlődött. A külterületen azelőtt 5 iskola volt: Barta, Surján, Ó - Újballa, Szakállas. 1-1 tanítóval, ezeket az iskolákat is nagyobb részt részint újjáépítették, részint fejlesztették.¹⁹

¹⁷ Oravecz Tivadar (2006): Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében. Szakdolgozat

¹⁸ Törökszentmiklós és Vidéke 1930. július 16.

¹⁹ Oravecz Tivadar, Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében. Szakdolgozat 24-25. oldal

Összevéve a bel és külterületet, az 1929/1930 iskolai évben az elemi iskolai növendékek száma 3693 fő volt.

Az elemi iskolák mellett működnek úgy a bel, mint a külterületen a gazdasági továbbképző iskolák. A belterületen az 1929/30 iskolai évben 179 növendék volt. A tanítás a róm. kath. és ref. iskola tantermeiben folyik. A külterületen az állami iskolai tanítók vezetik iskolájukban a gazdasági továbbképző iskola tanítását.

Törökszentmiklóson 1885-ben alapították meg az 1884. évi CVII. törvénycikk értelmében az iparos tanonc-iskolát. A törvény kimondja, hogy minden település ahol a 30-at meghaladja az iparos tanoncok száma, ilyen iskolát kell létrehozni. Az iskolát a község tartotta fent. A növendékek tanultak írni, olvasni, számolni, rajzolni, nyelvtant, földrajzot, történelmet és a természeti ismereteiket is képezték. A tanoncok száma, 1929-ben már 310 volt. A tanítás a polgári fiúiskola tantermeiben történt. Az iskola esti iskolaként oktatta a tanulókat, „a tanítás este 6-kor kezdődött, célja a mestere mellett inasként a szakmát tanuló ifjú általános műveltségének növelése volt.”²⁰

A gazdasági ismételőiskola 1900. január 1-én kezdte meg a működését. Ebben az iskolában az elemi iskolát végzett 12-15 éves tanulókat oktatták. Már az első évben 7 népiskolai tanítóval és 457 tanulóval indult az oktatás. Ezt az iskolát is a község tartotta fenn, s itt is elméleti és gyakorlati oktatásban részesültek a tanoncok.

1927-ben kapott új épületet a Schiff Fülöp által 1893-ban alapított polgári fiúiskola. „Igazgatója: Szokola Ottó, tanárikar tagjai. Növendékeinek száma: I. o. 43, II. o. 28, III. o. 27, IV. o. 21, összesen 119

Polgári leányiskola igazgatója: Stelzer Adél. Növendékek száma: I. o. 23, II. o. 30, III. o. 20, IV. o. 17, összesen 90.

Községi óvoda kettő van, egyik az alvégen, másik a felvégen. Növendékek száma 120-120, összesen 240.”²¹

5.3. A polgári fiúiskola alapításának körülményei

Törökszentmiklóson mindig is kiemelt jelentősége volt az oktatás kérdésének, már a vizsgált időszakot megelőzően is. Ezt bizonyítja az 1903. évről szóló előljárósági jelentés is: „Hogy községünk mily áldozatot hoz évenként kulturális célokra, kiténik az évi számadásból, mely szerint az oktatási célokra a lakosság egyenes adója után 20% esik.”²²

Törökszentmiklóson a polgári fiúiskola története egészen 1893-ig nyúlik vissza, amikor Schiff Fülöp megalapította magániskoláját. Kezdeményezése elnyerte a város vezetőinek támogatását is, hiszen tudjuk, hogy az 1896-97- es tanévtől díjtanulandó használhatta a város tulajdonában lévő ingatlant.

1899-ben megjelent az igény, hogy ezt a Jász- Nagykun- Szolnok megyében egyetlen! polgári fiúiskolát átalakítsák hét osztályos állami iskolává. Ehhez azonban nem volt elég a város támogatása, kormányzati segítségre is szükség volt. Az állam kezdetben nem zárkózott el, „sőt e célra tehetségéhez mért anyagi áldozattal is hajlandó hozzájár-

²⁰ Kuncze Imre emlékkönyv, Városvédő és –Szépítő Egyesület Törökszentmiklós 2005. szerző: Galsi Zoltán

²¹ Törökszentmiklós és Vidéke 1930. július 30.

²² Galsi Zoltán (2005), Kuncze Imre emlékkönyv, Városvédő és –Szépítő Egyesület, Törökszentmiklós

rulni” Ezután egy 15 fős bizottságot állított fel a város elöljárósága, akik megtettek minden előkészületet az új iskola létesítése céljából: kidolgozták a tanítás menetét, az iskola tervei is készen álltak, megszervezték az építést, kiszámolták a berendezés és a működtetés költségeit. Minden a legjobb úton haladt, hiszen a társadalom valamennyi rétege támogatta az új iskola létrehozását.

Sajnálatos módon az állam az 5 éves tárgyalások és huzavona végén mégsem támogatta anyagilag ezt a vállalkozást, de Törökszentmiklós elöljárósága már végig szerte volna vinni a tervet, így a fenntartását elvállalta. Új iskolaépület építését is tervbe vették, de ez a vállalkozás ismeretlen okból meghiúsult. Az emberekben azonban továbbra is mélyen élt a polgári fiúiskola új épületének vágya, melyet külső körülmények mindig megakadályoztak.

5.4. Sajtóvita az iskolaügyről

A Törökszentmiklós és Vidéke című helyi újság, 1921. december 6-ai számában Cserghó Mihály a polgári fiúiskola tanára egy nyílt levélben fordult a község „első polgárához” Dr. Almásy Imre grófhoz. Tájékoztatta, hogy egy olyan mozgalom nevében kéri a segítségét, melynek célja, hogy „Törökszentmiklóst, ezt a jobb sorsra érdemes nagy és népes Alföldi községet kiemeljük, előbbrevigyük abból az elhagyatottságból, melyben jelenleg kulturális téren van.”²³ Úgy gondolták, hogy e cél elérése érdekében a legfontosabb feladat a polgári fiúiskolát – „mely hivatva volna a község ifjúságából kellően művelt, az élet gyakorlati szükségletei iránt érzékkel bíró embereket nevelni, szégyenletes elmaradottságából kiemeljük és kifejlesszük arra a színvonalra, melyre fontosságánál fogva jutnia kell.”²⁴

Saját bőrükön érezték, hogy ebben a megnyomorított hazában annyira megnehezült a küzdelem a létfenntartásért, hogy új módszerekre és új eszközökre van szükség. Ahogy ők fogalmaztak: „A kulturális téren eddig teljesen elhanyagolt falut, a vidéket birtokába kell juttatni azoknak a szellemi és más egyéb képességeknek, melyek nélkül a háború elvesztése és megcsonkításunk miatt megnehezült létért való küzdelmet sikerrel ki nem állhatjuk. Ezeket a szellemi fegyvereket és más képességeket jelenleg vidéken egyetlen egy intézmény adja, s ez az iskola.”²⁵

Helyi szinten ez az iskola a polgári fiúiskola, melyben áldatlan állapotok között folyt a tanítás így ennek a fontos feladatnak képtelen eleget tenni. Szükséges volt tehát egy új helyen felépíteni egy modern, a kor követelményeinek megfelelően felszerelt polgári fiúiskolát. Jól tudták, hogy ez olyan anyagi ráfordítást igényel, amit a község egymaga képtelen kifizetni. A költségek nagy részét állami segítségből szerették volna fedezni. Sajnos ebben a zűrzavaros időszakban nem remélhettek segítséget attól az államtól, melynek jövedelmi forrásai nagyon megfogyatkoztak, és amely még a meglévő forrásokat sem tudja az új viszonyok között jól kihasználni.

Ekkor megpróbálták az iskola ügyét társadalmi együttműködés segítségével, támogatókkal megoldani. Felkértek Dr. Almásy Imre grófot az új polgári fiúiskola alap összehozásának megindítására, valamint arra, hogy vesse latba befolyását, használja fel kapcsolatait a lehetséges adományozók meggyőzésére. Elsősorban a Törökszentmiklói közép

²³ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁴ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁵ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

és nagybirtokosokra illetve bérlőkre gondoltak, hiszen ez számukra is kedvező befektetés lenne. Azt mondhatjuk, hogy komoly adományokra számítottak „itt nem pár száz, sem egy pár ezer koronás adományra van szükség, hanem egy olyan összegre, mellyel a pénz mai értéke mellett kezdeni is lehet valamihez.”²⁶ Egy ilyen alap összegyűjtésétől azt remélték, hogy könnyebben kaphatnak állami támogatást az építkezéshez. A vállalkozás fontosságát jól mutatja a következő idézet: „Ez egy olyan vállalkozás lenne, melyet egy évszázadban talán egyszer, mint a jövő nemzedéknek szóló hasznos befektetésként helyeznénk el.”²⁷

Dr. Almásy Imre gróf az újság 1922. január 11-ei számában válaszolt a nyílt levélre, melyben biztosítja Cseghő Mihály tanár urat, hogy mindent meg fog tenni lehetőségeihez képest, hogy előremozdítsa az ügyet. Azonban felveti, hogy ha Törökszentmiklós és környéke valóban össze tudna hozni egy több milliós alapot, akkor azt inkább egy szakiskola felállítására használják fel, mely szaktudást biztosítana sok paraszti család gyermekének. Nem pedig egy az általános műveltség színvonalát ugyan emelő, de semmi szaktudást nem nyújtó polgári iskolát.

Ez a dilemma nem csak helyi szinten, hanem a nagypolitika szintjén is tetten érhető. Klebelsberg Kunó így nyilatkozott a „polgári iskola vagy szakiskola?” kérdésében: „Igaz van annak a pesti jóraivaló iparosembernek, aki négy polgári osztály nélkül nem vesz fel műhelyébe tanoncot, mert a modern, komplikált termelési módok, az új, kényes műszerek, gépek és szerszámok mellett az értelmetlen ember többet árt, mint használ. A mezőgazdaságban is rohamosan tért fog hódítani a motoreke, a traktor, a földek villamos besugárzása és hasonlók... mindezt nem lesznek képesek értelmetlen tömegek elvégezni.”²⁸

1923 nyarán a képviselőtestület elfogadott egy határozatot, mely szerint a legsürgősebb tennivalók között is első helyen az új polgári fiúiskola ügye jöhet számításba, s mihelyt a községnek valamelyest több anyagi ereje lesz, hozzáfoghatnak a megvalósításhoz. Ezért váltott ki felháborodást, amikor 1924-ben elkezdték a téglajárdák betonjárdákra történő felcserélését. Sokan a község lakó közül sokkal fontosabbnak ítélték az iskolát, mint a járdát. Mert tudták, hogy minél több és jobb iskolája van a településnek, minél inkább kinevelik, művelik a népet, annál kevesebb rendőrré, csendőrré és börtönre lesz szükség. „Egy művelt népet mindig könnyebb volt kormányozni, mint a műveletlent. ...mi inkább eljárunk a téglajárdánkon sáros lábbal még akkor 10 évig is és szívesebben nézzük, ha polgáraink egy kicsit sárosabbban is, de művelt okos fővel téglajárdán járnak, mint bután és műveletlenül betonjárdán feszítsenek. Községünk kulturális színvonalát nem járda fogja emelni, hanem az iskola és polgáraink kiművelt esze és szíve.”²⁹

A képviselőtestület mindenkit megnyugtatót, hogy az iskola ügyében is lesz előrelépés, de a járda építését elkezdték. S valóban nem kellett már sokáig várni az eredményekre, hirtelen felgyorsultak az események.

²⁶ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁷ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁸ Glatz Ferenc (1990) *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917-1932)* Európa könyvkiadó, Budapest 269. oldal

²⁹ Törökszentmiklós és Vidéke 1924. január 16.

5.5. Az új épület felépítése

1924 februárjában a közgyűlés végre elhatározta magát, hogy új épületet építtet a polgári fiúiskola számára. Erre valóban nagy szükség volt, hiszen egyenesen azt állítják, hogy „Mai állapotában ez az iskola nem maradhat, mert szégyene az a kultúrának.”³⁰ Az iskola elhelyezésében már nem volt ekkora egyetértés. A képviselőtestület és a város is két táborra szakadt. Az egyik álláspont szerint mindenképp a központban kell felépíteni az iskolát – a képviselőtestület egy része ezt támogatta -, hogy „a város díszéül szolgáljon”. Azonban a központban már nem volt üres telek, az épületek lebontása pedig csak a költségeket növelte volna. Különbösen is, ha itt épül meg, akkor nem lett volna elég hely az udvarnak és a játszótérnek. Az előljáróság viszont úgy gondolta, hogy „az új iskola az állomás melletti telken helyeztessék el”, ami kedvezett a bejáróknak. Am mégis problémát jelentett az, hogy kb. 1 kilométerre fekszik a városközponttól, így a városi tanulóknak sokat kell sétálniuk. Viszont „ezen a telken mindenre jut bőven, az iskolára nézve pedig ez az első fontosság.”

Tekintettel kellett lenni arra is, hogy a tanulók létszámának gyors szaporodása miatt előbb utóbb több párhuzamos osztályokat kell indítani. Tehát az épületnek – a tervrajz szerint - kibővíthetőnek kell lennie. „Azután figyelemmel kell lenni a tornacsarnok mellett egy olyan tágas és a szükséges tornaszerekkel felszerelt udvarra is, ahol a testgyakorlás a téli és hidegebb időszakokat kivéve állandóan folyhat.”³¹ Valamint az is fontos volt, hogy az intézet mindenkori vezetőjének, igazgatójának szintén ott kellett laknia.

1924. március 18-án végül az utóbbi javaslatot fogadta el a gyűlés. Megbízta egy négytagú küldöttséget, hogy egy 1,5 milliárd koronás hosszú lejáratú kölcsönt eszközöljön ki a minisztériumban, azonban ez nem sikerült. Ezért kényszerült a város külföldi hitel felvételére, azonban ez időbe telt.

Pályázatot írtak ki az épület megvalósítására, melyre a következő kivitelezők jelentkeztek: (az összegek ezer pengőben értendők, és nem a kerekítés szabályait alkalmazták, hanem az 1000 pengőnél kisebb összegeket egyszerűen elhagyták.)

– Monor és vidéke Szövetkezet	236
– Vágó és Kovács Bp.	246
– Sipos István Szolnok	253
– Madas és Gyora Szolnok	263
– Lipták és Társa Törökszentmiklós	264
– Ruttkay Ödön Aszód	265
– Hoffmann és Társai Törökszentmiklós	280
– Menczel K. Bp.	270
– Kollé Imre Bp.	290
– Steiner József Bp.	290
– Marcsekényi és Társa Bp.	296 ³²

A város vezetése nem a legolcsóbb ajánlatot fogadta el, hanem azt, aki a legreálisabb és legpontosabb számítást végezte az egyes tételeknél éppúgy, mint a végösszegeknél. Ilyen alapon az új iskola építését az Alföldy és Sipos cég nyerte el. A helyi sajtóban így

³⁰ Törökszentmiklós és Vidéke 1924. február 27.

³¹ Törökszentmiklós és Vidéke 1924. február 27.

³² Törökszentmiklós és Vidéke 1927. február 9

nyilatkoztak erről: „Hatalmas monumentális épület, ha az ember csak a tervrajzra néz rá, előre látja micsoda gyönyörű épülete lesz ez községünknek.”³³

1927. március 9-én megkezdték az építkezési munkálatokat. 1927. április 27. –én elhelyezték az alábbi feliratot az újonnan épülő járásbírószági és polgári fiúiskola épület falába az emlékiratot:

„In nomine dei. Ezen épület (épült az Urnak 1927-ik évében. Ezen időben megcsontított hazánk Kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós, miniszterelnöke pedig gróf Bethlen István. Az épületet Törökszentmiklós nagy község emeltette. A község jelenlegi állapota az alanti: (Itt egy hosszú leírás következik a város akkori állapotáról.) Magyarország pénzegysége a pengő, melyből e kis ismertetéshez 1 drb. 5, és 1 drb. 10 pengős bankjegy van mellékelve. A magyarok Istene áldja meg Nagymagyarországgal utódainkat.”³⁴

„Az emlék iratot egy légmentesen elzárt pezsgős palaczkba zárták s mellé egy 10 és egy pengős bankjegyet tettek. Mind két helyen Erdélyi Kálmán főjegyző mondott alkalmi beszédet a nagy számban összegyűlt közönség előtt, mely után a palaczkot rögtön befalazták.”³⁵ A képek az építkezésről 8-9. számú mellékletben szerepelnek.

Az átadási ünnepségre még ugyanebben az évben, 1927. szeptember 25-én került sor, mint ahogy erről a Törökszentmiklós és Vidéke szeptember 14-ei száma tájékoztat. Az ünnepségen beszédet mondott Erdélyi Kálmán főjegyző, melyből jöjjön egy kiragadott részlet:

„... Nem tudom úgy érzi-e más, de én úgy érzem, hogy Istennek tetsző munkát végeztünk, amidőn a jövő nemzedéknek egészséges, modern hajlékot építettünk, hogy szellemileg, testileg magukat kiképezhessék s ennek a megtépett, lerongyolódott szegény magyar hazának erős lelkű és testű harcosai lehessenek!”³⁶

Ezzel végre megoldódott a belterületi oktatás immár 30 éve húzódó problémája. A polgári fiúiskola új épületét lásd a 10. mellékletben.

5.6. Az iskola működésének sikere

A város előjárósága az iskola fennállásának 50. évfordulója alkalmából a világháborúra való tekintettel nem rendezett ünnepséget. Viszont kiadott egy kibővített évkönyvet, mely egy visszatekintő részt is tartalmaz, ami jó forrásként használható az iskola sikerességének vizsgálatára. 50 esztendő alatt 1.368 tanuló végezte el a polgári fiúiskolát, összesen pedig 6.873 tanuló látogatta azt. Ez az 1300 gyermek 50 év alatt igen kevésnek tűnhet, de a helyzet nem volt ilyen elsomorító. Az iskola igazgatója így érvelt³⁷: Ha arra gondolunk, hogy egy 4 polgárit végzett szülő a saját 2-3 gyermekének taníttatásakor nem fog megelégedni az elemi végzettséggel, akkor nem is kell sok nemzedéket számítanunk és már is hatalmas arányokban megnövekedik a tanult magyar középosztály tagjainak száma.

A szülők fokozódó érdeklődése az intézmény iránt meg is mutatkozott abban, hogy az induló osztályok létszáma mindig magas volt. Az iskola kényszerhelyzetbe is került,

³³ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. január 12.

³⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. április 20.

³⁵ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. március 9.

³⁶ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. október 12.

³⁷ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

hiszen az 1940-es évek elejére férőhely hiányában már évente 40-50 tanulót kellett visszautasítaniuk. Az új iskolaépület nélkül ezt a növekvő igényt a polgári iskola iránt nem lehetett volna kielégíteni. S összehasonlíthatatlanul jobb oktatási környezetet biztosított a gyermekek számára. 16 évvel az építés után is így méltatták az építőket. „34 évig bérelt lakásokban, egészségtelen poros levegőjű szobácskákból kellett összehuzódnunk az osztályoknak, ma azokhoz képest palotában, tágas, szellős, jól felszerelt kényelmes tanteremben fejlődhet az ifjuság testi és szellemi ereje”³⁸

Az évkönyvből arra is válaszokat kapunk, hogy az 1920-30-as években végzett diákok mire is vitték az életben. A legkülönbözőbb életpályákon megtalálhatóak voltak az egész országban. Akadtak közülük csendőrök, rendőrök, pénzügyőrök, vagy bankokban és hivatalokban, mint írnokok, akik közül a legjobbak még bankigazgatók vagy községi jegyzők is lettek. Lelkeket mentettek, mint papok, életüket mentettek, mint orvosok, vagyont mentettek, mint ügyvédek. Azonban a legtöbben – jobban megfelelve a polgári iskola eredeti céljainak – mint iparosok gyárakat vezettek, vagy önálló mesterként szolgálták a közösséget, mint kereskedők közvetítették az iparcikkeket és a föld terményeit, mint gazdák verejtékes munkával termelték meg a javakat maguk és a honfitársaik számára.

5.7. A Polgári Leányiskola

Egy polgári leányiskola alapítására tett többszöri sikertelen kísérlet után végül Kutas Bálint református lelkész kezdeményezésére 1906-ban 7 szülővel összefogva sikerült életre hívniuk az intézményt. Szükség is volt a környéken egy új polgári leányiskolára, hisz a szolnoki iskola túlszűfölt volt, így már nem tudta a helyi igényeket maradéktalanul kielégíteni.

A felmerülő költségeket nyolcadmagával vállalta magára A helység kérdését is sikerült egyelőre megnyugtatóan rendezni, ugyanis a Pánthy-zárdától (lásd 11. számú melléklet) alig pár száz lépésnyire sikerült egy a tanítás szempontjából alkalmas helyiséget berendezniük. Így a vidékről bejáró leánykák az internátusban olcsó szállást, ellátást, nevelést kaphattak, a polgári leányiskolába járva pedig polgári oktatásban, nevelésben részesülhettek.

Az első tanévet helyből és vidékről 26 rendes és 19 magántanuló kezdte meg az új intézetben. S már ekkor felmerült az intézmény községivé tételének gondolata az iskola biztosabb jövőjének biztosítása szempontjából. Az első évben kiadott értesítőből kiderül, hogy elsősorban a kereskedők és a helyi értelmiség tagjai taníttatták leányaikat az intézményben. (12-13. számú melléklet)

Az iskola szerény körülmények között, adományokból és állami, valamint községi segélyekből 1908-ig zavartalanul működött. Azonban a 99000/1908 sz. kultuszminiszteri rendelet kimondta, hogy ha valamelyik társulati iskola a kiszabott rövid idő alatt nem teremti meg azokat a feltételeket, melyeket az ezen túl keletkezőkre megállapít a rendelet, akkor a nyilvánossági jog el fog veszni ezen intézmények számára.

A legnagyobb probléma egy olyan a zárdához közeli épület biztosítása volt, melyben a négy osztály négy tanteremben tanulhat, úgy, hogy a rajztanítás is biztosított legyen, s irodának, szertárnak való szobák is rendelkezésre álljanak. Végül az utolsó előtti pillanatban az államtól sikerült kieszközölni 29160 korona támogatást. Így megindulhatott az

³⁸ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

új telek vásárlása és az épület felújítása. 4 okleveles tanárnőt is sikerült szerződtetnie az iskolának.

A feltételek biztosítása után csendesen, de magas létszámmal működött tovább. Csendesen, ami a helyi sajtót illeti. A polgári fiúiskola központi szerep mellett mostoha-testvérnek tűnhet a polgári leányiskola. Elvéve találhatunk néhány cikket tornaverse-nyekről és kézimunka kiállításokról, melyek nagyon népszerűek voltak. Azonban ez nem jelenti azt, hogy kevésbé tartották volna fontosnak, hiszen amikor az iskola bajba került, erélyesen kiálltak mellette.

Ennek megfelelően a sajtóban 1935-ben tűnik fel ismét markáns módon a polgári leányiskola ügye, amikor egy mozgalom indult meg az iskola államosításáért. A magas tandíj miatt igen kevés tanuló járt az iskolába, s már – egyes felvetések szerint – a létalapja került veszélybe. Az iskola benépesülésére vonatkozó adatok szerint valóban az 1934-35-ös tanévben volt a mélypont. Az újság kiállt az aláírásgyűjtés mellett, s így érvelt az iskola ügye mellett:

„Már pedig Törökszentmiklós községének fontos szüksége, hogy leányainak a polgári iskola által nyújtott nevelést megadhassa, mert hiszen a női nemre vár a családnevelés feladata, amelynek feltételen szüksége a minimális polgári nevelés. Törökszentmiklós nagyközség társadalmának nemcsak kulturális hanem existenciális kérdése a leánypolgári fennmaradásának biztosítása.”³⁹

A polgári fiúiskolához hasonlóan nagy hangsúlyt fektettek a vallásos, hazafias nevelés. „Nevelői eljárásunk egyik kitűzött célja, hogy a gondjainkra bízott leánykákból istenfélő, hazafias, erkölcsös gondolkodású honleányokat neveljünk.”⁴⁰ A hazafiasság érzésének fenntartására az iskolai ünnepek, ifjúsági összejövetelek szolgáltak: Ifj. Vöröskereszt ünnepe, Csecsemővédelem, Magyar ipar pártolása, Hazafias filmek. A Trianoni békeszerződés megkötése után azonban – saját bevallásuk szerint – minden törekvésük az volt, „hogy drága hazánk elszakított területeinek visszaszerzése utáni vágyat és törekvést növendékeink lelkében ébrentartsuk és erősítsük.”

Ha összehasonlítjuk az 1925-26-os iskolai értesítőben szereplő táblázatot (14. számú melléklet) az indulás évében, 1906-ban közzétett adatokkal akkor a következőket állapíthatjuk meg. Már nincsenek döntő többségben az iskolában tanuló gyermeke szülei között a kereskedők és a helyi értelmiség tagjai. A legnagyobb arányban az iparos szülők járatták leányukat polgári iskolába. A mezőgazdaságból élő szülők is nagyobb mértékben taníttatják itt leányukat, mint a kereskedő szülők.

A leányiskolában működött a Dobó Katalin sportkör, valamint a Zrínyi Ilona önképző kör is. Az önképzőkör keretein belül zene és táncoktatáson vehettek részt a tanulók, valamint lehetőségük volt nemzeti érzelmű szavakat előadni és a természet szépségeit ábrázoló rajzok készítésére is. Az Ifjúsági Vöröskereszt Egyesület tagjai zsebkendőket, dívnyapárnákat, terítőket és kis babaruhákat készítettek, melyeket eljuttattak a rászoruló, szegény családok számára. (Az iskola benépesülésére vonatkozó táblázatot lásd a 15. számú mellékletben)

³⁹ Törökszentmiklós és vidéke 1935. április 17.

⁴⁰ Stelczer Adél (1926): *A Törökszentmiklói Polgári Leányiskola értesítője az 1925-26. iskolai évről*. Kongrácz János könyvnyomdája, Törökszentmiklós. 8. oldal

6. A polgári iskola társadalomformáló szerepe

6.1. Emberformáló szerep

„Iskolánk működésének célja az, hogy tanulóinkat megnyerjük a hazaszeretnek, a magyar nemzeti eszmének, a művelődésnek és a vallás ápolásának.”⁴¹ (Magos János igazgató)

A tanári testület tagjai igyekeztek minél jobban megfelelni a nevelés és az oktatás nehéz feladatának. A tanév folyamán értekezleteket is tartottak, ahol főleg nevelési, módszertani kérdésekkel foglalkoztak. Valamint a vallásos és hazafias nevelésre fordítottak nagy hangsúlyt. A római katolikus vallású tanulók tanári kísérettel vettek részt a vasárnapi és ünnepnapon szentmiséken, szentgyónásokon és a szentáldozásokon. Húsvét előtt lelkigyakorlaton is részt vettek. A református tanulók ugyancsak tanári kísérettel vettek részt az Istentiszteleteken, a vallásos estéken és az előkészített növendékek konfirmáltak és Úrvacsorát vettek. A lelki elmélyedésre szánt csendes napokat is megtartották.⁴²

A bennük lévő erő és érték az erkölcsi nevelés szempontjából felbecsülhetetlen. „Az ima a lélek magasba szárnyalása az erkölcsi események felé. A böjt önuralomra nevel bennünket, megtanulunk lemondani alacsony testi kívánságokról magasabb lelki jutalmakért. A fogadalom növeli az akaratunkat és elhatározásainkat, a lelkiismeretvizsgálattal pedig fölfedezhetjük és megvilágíthatjuk saját hibáinkat”.⁴³ Ezért van a vallásos nevelésnek rendkívüli értéke.

A hazafias érzés ébrentartására és fokozására nagy gondot fordítottak. A tanítást mindig az előírt imával és a Magyar Hiszekeggel kezdték és fejezték is be. Felhívták a figyelmet a hadirokkantak tiszteletére és támogatására. Kiemelt figyelmet fordítottak a Nemzeti Zászló kultuszának tiszteletére. A polgári leányiskolában felhívták a növendékek figyelmét az alkohol káros és erkölcsrontó hatására.

„A nevelés legfontosabb célja, hogy a gyermekből erkölcsös, becsületes, munkásember legyen. Erkölcs nélkül az ember veszedelme önmagának és a társadalomnak. Tegyen meg mindent a szülő, hogy gyermekéből testileg-lelkileg derék embert neveljen. Az erkölcs forrása a vallásos érzés. Minthogy ennek az érzelemnek az alapja az Istenben való hit s a benne való föltétlen bizalom, így az első dolog ezt megalapozni, felébreszteni és állandóan ébren tartani.”⁴⁴

A tanárok a szülői értekezletek keretein belül a tanulók szüleit is bevonták a nevelő munkába, hisz a nevelés elsődleges színtere a család. A gyermek nevelése a szülő kötelessége, mely egyformán vonatkozik a gazdag és szegény szülőkre. Becsületbeli kötelessége ez, melyet magukra vállaltak a családalapítással; kötelesség a gyermek és a társadalom iránt is.

Évente átlagosan 2-3 szülői értekezletet tartottak, melyek nagy érdeklődés mellett folytak le. Elsősorban az iskolai rendszabályokat, a tanulás helyes módját és más idősze-

⁴¹ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

⁴² Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

⁴³ Törökszentmiklós és Vidéke 1939. május 10

⁴⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1939. május 10.

rú kérdéseket tárgyaltak meg, de különböző értekezéseket is tartottak, melyek a szülőknek nyújtottak segítséget nevelési kérdésekben. Ilyen értekezések az alábbi címekkel folytak: Magos János: „**A gyermeki lélek fejlődése**”, Molnár Károly: „**A jó szülő**”, Szokolai György: „**Gyermekházugságok**”, Benedek Lajos: „**A szülő nevelői hatása**”, dr. Csergő Mihály: „**A szülő és a gyermek jogi viszonya**”

Az alábbi részlet Benedek Lajos előadásából való: „A jó szülő nemcsak örökdió, hanem irányítja is gyermekét. Nem elégszik meg azzal, amit az iskolában tanul, hanem arra törekszik, hogy a maga tudásából, helyes élettapasztalatából is juttasson gyermekének. Nem könyvbeli tudományt értek, hanem nemes, szép, okos erkölcsi példákat, tapasztalatokat, eseteket, milyeneket minden szülő ismer.

A gyermek fejlődésében a test és a lélek szoros kapcsolata arra int, hogy a test nevelését sem szabad elhanyagolni. A szülőnek ezt is ismernie kell, mert ebben sem minden gyermek egyforma. A beteg test zavaróan hat a lélekre, az egészséges test viszont biztosítja a szellemi fejlődést is. A test nevelésének igen fontos eszköze a jó levegő, a tisztaság, a rendes életmód, a rendes táplálkozás, a helyes munkabeosztás, a vidám környezet.

Az a gondolat, hogy a gyermek szabad idejüket a szabadban foglalkoztatva töltsék el, a cserkészlet intézményében van leginkább megvalósítva. A cserkészlet intézménye kitűnő nevelői eszköz. Népszerűsége annak köszönhető, hogy törvényei a gyermek öntevékenységére van alapítva.⁴⁵

E szellemnek megfelelően már 1925-ben megalakult a polgári fiúiskolában a Hunyadi László cserkészcsapat. A község hagyományos mezőgazdasági jellegéből fakadóan nagy hangsúlyt fektettek a növény és állatvédelem oktatására és a helyes hozzáállás kialakítására. A tanulók egy közel 2200 m² területű kertészeti gyakorló területen - melyet a község ingyenesen biztosított számukra - sajátíthatták el a földművelés, gyümölcs-termesztés fortélyait.

A munkára nevelés ügyét elsősorban a rajz, kézimunka, gazdaságtan és természetrajzi tárgyakkal igyekeztek kapcsolatba hozni.

Az iskolában a nevelés folyamán a szükségeshez képest jutalmaztak és büntettek is. A büntetést leginkább a testi büntetés, vagyis pálcázás formájában alkalmazták. Ebből már a korszakban is nagy viták bontakoztak ki a mindennapi életben éppúgy, mint a helyi sajtóban. A beszámolók szerint nem csak a tanárok egy része, hanem a szülők egy része is az intenzívebb használata mellett foglalt állást. Zeke Dániel a polgári fiúiskolai tanár az alábbi végső megállapítást teszi: „A pálcát tehát hagyjuk meg a tanító kezében, aki azt jószággal és atyai szeretettel alkalmazza a gyermek, a szülők és a társadalom javára.”⁴⁶

6.2. Műveltséget adó szerep

A polgári fiúiskolában, mind a négy osztályban hetente egy hittan órát tartottak, a vallásos elmélyülést szolgálva ezzel. Az első osztályos tananyag a fennmaradt évkönyvek⁴⁷ tanulsága szerint a következő volt.

⁴⁵ Törökszentmiklós és Vidéke 1939. május 3.

⁴⁶ Törökszentmiklós és Vidéke 1933. május 1.

⁴⁷ A Törökszentmiklói Községi Polgári Fiúiskola értesítője. Az 1908-1909-es tanévről.

Magyar irodalomból az értelmes és kellően hangsúlyozott olvasás elsajátítása, az olvasottak tartalmának megmagyarázása és szabadon való elbeszélése, betanult versek szavalása.

Magyar nyelvtanból az egyszerű mondat és a mondatrészek megkülönböztetése, szók, szóhangok, szótagok, betűk, mondatok fajai, szófajok tiszte a mondatban. Hetente 3 órában

Földrajzból Magyarország részletes ismertetése különös tekintettel a természeti viszonyokra, heti 2 órában

Számтанból a számolás és mérés: Természetes számsor, tizedes számrendszer, egész és törtszám, mértékek, átváltás és összevonás. Négy alapművelet egész és tört számokkal. A számok tényezői és többszörösei. Töszám és összetett szám. Osztathóság. Legkisebb közös többszörös. Legnagyobb közös osztó. Időszámítás. Heti 3 órában.

Mértanból geometriai elemek. A pontok, vonalak és szögek fekvései és mérési viszonyai. Az egyenes és görbe vonalak. Az egyenes vonal iránya. Az egyenes és szakasz meghatározása és megnevezése. Alapműveletek egyenesekkel. A legegyszerűbb síkidomok tulajdonságai és átalakítása. Az egyenes és körvonal felosztása egyenlő részekre. Körök és ívek. Szögek: Három és négyszögek osztályozása. Az idomok összeillősége, szimmetriája, hasonlósága és a terület meghatározása. A kerülék és néhány görbe vonal. Hetente 2 óra.

Természetről a téli hónapokban a tananyag az ásványtan volt. Az őszi, tavaszi és nyári hónapokban növénytanból a virágos növény szervei és az egyes osztályokat jellemző növények tárgyaltak. Hetenként 3 órában.

Szabadkézi rajzból kézzel készített rajzokat végeztek az egyenes és görbe vonalakkal. Az ezekből alkotott egyszerű síkdíszítések után átmenet a természet után való rajzolásra. A tanulók által szabadon választott növénylevelek, virágszirmok stb. természetű rajzolása és festése. Hetenként 2 órában.

Mértani rajzból a szerkesztő síkmértan elemei eszközökkel. A vonal, kör, szög. A különféle helyzetű merőlegesek szerkesztése. A három-, négy- és sokszögek. A spirál és csigavonalak. Különböző ellipszisek. Egybevágó, hasonló és szimmetrikus idomok. Mértani síkdíszítések. Hetenként 2 órában.

Énekből szöveges dalok keretében: hangsor, vonalrendszer, violin kulcs, hangjegyek, szünjegyek, hangjegyzár és olvasás. Hetente 1 órában.

Az iskola elvégzéséhez azonban a különböző műveltségi területek magasabb fogú ismerete volt szükséges. Mint látható igen sokrétű ismereteket szerezhettek a tanulók, melyek szervesen kapcsolódtak a mindennapi élet kihívásaihoz. A kimeneti követelmények a következők voltak:

Magyar irodalomból az olvasottak elbeszélése és magyarázása. Költemények szavalása

Nyelvtanból stílus általános törvényei. Az értelmes írás és stílus sajátosságai. Szerkesztéstan. Rhetorika. Elbeszélések és leírások fogalmaztatása. Polgári ügyiratok és okiratok készítése.

Német nyelvből a cselekvő igeragozás. Olvasmányok, versek fordítása magyarról németre. Az olvasottak alapján beszélgetés.

Történelemből a világtörténelem, az ókori, Keleti népek. Görögök és rómaiak története. Középkor. Keresztes háborúk. Germán népek és országuk alakulása. Felfedezések.

Földrajzból a matematikai és fizikai földrajz elemei. A föld alakja és nagysága. A föld mozgása. A föld felülete. Légkör. Apály és dagály. Nap. Bolygók. Űstökösök, meteoritok és hulló csillagok. Álló csillagok. Ködfoltok és csillaghalmazok.

Számtanból a pénz fogalma. A hazai valamint a legfontosabb külföldi pénzrendszerek ismertetése átszámításokkal. Árfolyamszámítás. Lerovás és váltó leszámítolás. Váltókémlés.

Mértanból a földméréstan általában. A tér felmérése és kiszámítási célja és módozatai. A terület felvételt megelőző munkák. A terület felvételnél használt eszközök ismertetése és alkalmazása különféle esetekben. Mérés akadályokkal. Helyrajzkészítés. Térfogat felmérése és köbtartalom kiszámítása alkalmazva ezt a töltések, földkiadások, épületek falai köbtartalmának kiszámításánál.

Természettanból a testek általános tulajdonságai. A testek mozgása. Különböző mozgások. Erő és tömeg. Különböző erők. Erők összetevése és szétbontása. Ugyanazon pontban támadó erők eredője. Különböző pontokon támadó erők eredője. Az ingaforgás és keringés. Az erők egyensúlya. A testek súlyáról. A halmazállapot. Folyadékokról. A légnemű testekről. A munka fogalma. A gépek. Emeltyű. Emeltyűképen működő egyszerű gépek. A lejtő és lejtőképen működő gépek. A gőzgép. Gázmotor.

Szabadkézi rajzból összetett ékítmények rajzolása, festése. Tervezések. Emberi testrészek, állatok, növények, házieszközök stb. természet után való rajzolása, festése, árnyékolása.

Mértani rajzból a mértani testek saját és vetett árnyékának szerkesztése. Metszetek. A látkép szerkesztése.

Az 1920-as évektől kezdve főleg a magyar, a történelem és a földrajzoktatást hatotta át az irredentizmus gondolata. A polgári fiúiskolában a tanulmányi kirándulásokat is áthatalta. A visszacsatolás után látogatást tettek Kassán, Rozsnyón, valamint megtekintették Krasznahorka várát.

Működött a Petőfi Sándor önképzőkör, melynek tagjai az előadói és fogalmazói készségeiket fejleszthették, önállóságra, tárgyilagos kritikai elsajátításra nevelték őket.

A polgári leányiskolában a helyi kirándulásokat részesítették előnyben. Az 1939/40-es iskolaévben a tanulók meglátogattak három különböző témában megtartott járásbíró-sági tárgyalást, ellátogattak a Gözmalomba és a Hűtőházba. Megtekintettek egy „Radion” mosóporral bemutatott nagymosást. Részt vettek a Stefánia Csecsemővédő Intézet egy rendelőóráján, ahol előadást hallgattak a gyermekbetegségekről, az egészséges és a beteg csecsemők gondozásáról. Felkeresték a helyi ecetgyárat és agyagkészítő műhelyt, valamint az év végén látogatást tettek a helyi fényképész laboratóriumában. Elképzelhetjük, hogy milyen sokrétű az a tudás, melyre szert tehettek a fiatal leányok ezeken a tanulmányi kirándulásokon.

A község mindkét polgári iskolája az akkori modern technika újabb vívmányát, az oktatófilmet is igyekezett a tanítás szolgálatába állítani. Az oktatófilmek növény és állattanból, földrajzból, természettanból, vegytanból, magyarból és történelemből kerültek bemutatásra. A bemutatott filmek száma elérte az évenkénti 60-70 db-ot.

6.3. A társadalmi felemelkedést elősegítő szerep

Az iskolai költségek ellenére az iskola-növekvő népszerűségnek örvendett a községben. Az évenként kiadott értesítőkből szereplő kimutatások alapján elmondható, hogy

leginkább a kisiparos, kereskedő és kisbirtokos családok döntöttek a gyermekük polgári iskolában történő tanítása mellett.

Az 1932-es iskolai értesítőtől kiderül, hogy a beiratkozott 179 tanuló közül 132 helybéli és 47 vidéki.⁴⁸ A vidéki tanulók nagy számának az oka a polgári fiúiskola elismert, jó hírneve. Azonban a helyi sajtó szerint még növekedhetne a vidéki tanulók száma, ha az iskola megfelelően olcsó elszállásolást és ellátást biztosítana a vidéki tanulóknak.

Érdekes, hogy az I. osztályt végzett 40 tanuló közül csak 6 szülei voltak kisbirtokosok vagy kisbérletűk, 17 szülője volt iparos vagy kereskedő. Ez az első esetben az osztálylétszámnak csak a 15%, míg az utóbbi esetben 42,5%-. A földműveléssel és az ipar-kereskedelemmel foglalkozó szülők száma körülbelül ilyen arányban volt a többi osztályban is. Ha figyelembe vesszük, hogy ekkor a község több mint 28000 lelket számlált, és hogy a lakosok többsége földműveléssel foglalkozott akkor ez az arány igen elkésztető. A községben a polgári iskola volt az a hely, ahol az elemi iskolánál nagyobb képzettséget szerezhettek a gyermekek és látható, hogy milyen kevés kigazda gyermeke választotta a polgári iskolát ekkor.

A korabeli beszámolók szerint ennek az oka nem lehetett az, hogy drága volt a polgári iskola. „Akármilyen lehet az oka annak, hogy a gazdáink nem taníttatják a gyermekeiket, csak az nem, hogy „drága”. Manapság talán nincs olyan nehéz helyzetben, mint a kereskedők és iparosok és mégis ők taníttatják a gyermeküket, mert tudják, hogy megéri. Csak gazdáinknak nem érné meg?”⁴⁹

A cikk megjelenését követően, de ettől függetlenül az iskola iskolaszéke kénytelen volt a tandíjat 40 pengőről 59 pengőre emelni, holott a lakosság éppen a költségek csökkentését várta. A község polgársága attól tartott, hogy a megemelt költségek miatt még kevesebb gyermek – elsősorban a földművelésből élő szülő gyermeke – fog ezután beiratkozni a Polgári Fiúiskolába.

Az iskolaszéket e határozatában minden bizonnyal az a szempont vezethette, hogy a község terhein valamelyest könnyítsen azáltal, hogy a tandíjából az iskola pénztárába évi 2-3 ezer pengővel több folyjon be. Azonban felmerült a kérdés, hogy valóban így lesz-e hisz nem hagyható figyelmen kívül azon körülmény, hogy a polgári fiúiskola növendékei nagyrészt olyan szülők gyermekei, akik az eddigi 40 pengős tandíjat is csak a legkeservesebb erőfeszítéssel tudták előteremteni. Így azt jósolják, hogy a tanulók létszáma annyira meg fog csappanni, hogy a megemelt tandíj mellett kevesebb fog befolyni, mint alacsony tandíjjal, de magasabb létszámmal.

„Így előáll az a helyzet, hogy a polgári fiúiskola a jobb módú szülők luxus iskolájává válik. Ami pedig a legkárosabb volna nagyon sok szegényebb sorsú szülő kénytelen lenne lemondani arról, hogy gyermekét polgári iskolába járassa. Márpedig a mai időkben a kenyérért való harchoz nemcsak a testi ügyességgel, hanem bizonyos fokú szellemi felkészültséggel is kell rendelkezni. Azért nem mond le szívesen a polgári iskoláról még az olyan szülő sem, aki gyermekét nem hivatalnoki vagy tudományos pályára szánja, hanem az a vágya, hogy gyermekéből értelmes, értelmes gyakorlati ember, iparos, gazda vagy kereskedő váljék.”⁵⁰

⁴⁸ Törökszentmiklós és Vidéke 1932. július 6. *Megjelent a polgári fiúiskola értesítője*

⁴⁹ Törökszentmiklós és Vidéke 1932. augusztus 3.

⁵⁰ Törökszentmiklós és Vidéke 1932. május 11. *Dráguljon-e a tandíj a polg. fiúiskolában?*

Az iskola benépesülésére vonatkozó táblázat szerint valóban volt egy kisebb arányú visszaesés 1932 után, de nem olyan drasztikus mértékű, mint amitől a kortársak tartottak. (16. számú melléklet)

Annai bizonyos, hogy a hagyományokhoz és a múlt emlékeihez ragaszkodni szerető magyar gazdák egy része még akkor is azt mondta: „Engem sem tanítottak, mégis jól megvagyok!” valamint, hogy „Nem akarok urat nevelni a fiamból!”

Pedig már az akkori élet is megkövetelte a gazdától is a jobban kiművelt agyat, éle-tesebb látást, jobb számvetést. Igaz azonban, hogy amíg a gyermekük elérte ezt, addig a szülők nem sok gyakorlati hasznát látták a gazdaságban, sőt a taníttatás bizonyos költségeket is jelentett, de később bőven meghozta a kamatot.

A polgári iskolának köszönhetően megnőtt a polgári foglalkozású emberek száma a községben, ezáltal segítette elő az iskola a polgárosodás folyamatát. Jó példa erre egy 1936-os újságcikk, melyben beszámolnak az 1926-ban végzett tanulók 10 éves osztálytalálkozójáról. A cikkben olvasható a megjelentek névsora és foglalkozása is.

„Megjelent a tanári kar nevében dr. Csergő Mihály tanár, volt osztályfőnök válaszolt kedves emlékidézéssel.

A találkozón megjelent öregdiákok: Buczkó Béla **okl. tanító**, Gregor István **községi tisztviselő**, B. Kiss Imre **okl. jegyző**, Kövics Gyula **gabonakereskedő**, Lázár barna **okl. tanító**, Nagy Gyula **gépész**, Óz Ferenc **vasutas**, Dr. Pollák Sándor **ügyvédjelölt**, Posta József **szobafestő**, Rubinstein György **nyomdász**, Sárosi (Stummer) Sándor **vasutas**, Schnitzer Arthur **órás**, Urbán Máttyás **okl. tanító**, Várady Sándor **jogszigorló**.⁵¹

A polgári iskola elvégzése után a diákok a környéken, Mezőtúron, Kisújszálláson és Szolnokon folytathatták tanulmányaikat. A legnépszerűbb a Szolnoki Felsőkereskedelmi Iskola, melynek 1936-ban – az iskola fennállásának 25. évfordulójára – kiadott leírása szerint 122 törökszentmiklósi születésű fiú és 53 lány tanult az intézményben 1911-1936 között.⁵² Arról sajnos nem áll rendelkezésre adat, hogy hányan tanultak tovább akár itt, akár máshol a polgári iskolában végzett tanulók között. Azonban ha figyelembe vesszük, hogy a törökszentmiklósi községi Polgári Fiú és Lány iskolába nem csak törökszentmiklósi születésű gyerekek jártak, hanem a környék számos településéről pl.: Szolnokról, Rákóczi falváról, Kisújszállásról, Karcagról, Tiszaroffról, Martfűről stb. akkor valószínűsíthetjük, hogy ez a szám jóval magasabb.

7. A polgári iskola hatása

7.1. A sajtó tükrében

Ebben a kulturális intézményekkel oly szűken ellátott község életében eléggé nem méltatható központi jelentősége volt a polgári iskoláknak. Munkálkodásukkal igazi hivatást töltöttek be, eleven lendületű hatáskifejtésükkel, amit nem kis mértékben az tett lehetővé, hogy minden társadalmi réteggel kapcsolatuk volt, különösen a fiúiskolának. Ezen a morális és szociális alapon nyugodott az iskola léte.

A helyi sajtó segítségével a megalakulásától kezdve, az iskola életének minden mozzanatát nyomon követhetjük. Az iskola tanárai gyakran írtak az iskolával vagy az aktuá-

⁵¹ Törökszentmiklós és Vidéke 1936. július 1.

⁵² Kemény László (1936) *Huszonöt esztendő 1911-1936, A Szolnoki Fiú Felsőkereskedelmi Iskola első negyedszázadának története*

lis oktatási kérdésekkel kapcsolatos cikkeket a Törökszentmiklós és Vidéke című helyi lapba. Mind ők, mind az újság szerkesztői sokszor méltatták az iskolát, és annak jótékony hatását, de féltették is a jövőjét.

A kultúra, a tudás, az önzetlen hazaszeretetet véd váraként tisztelték, s így írtak róla: „Az iskola szellemisége láthatatlan hajszálerekkel mélyen begyökeredett községünk kulturális, társadalmi és gazdasági életébe: községünk egyik legjelentékenyebb s mindenre legtevékenyebben ható értékét képezi. Semmi sem demonstrálhatná szebben és igazabban az iskolák és a község osztatlan társadalmi egésze közt létező szerves összeforrottságot, mint az a féltő ragaszkodás s szeretet, amivel itt mindenki az iskolák védelmére kél.”⁵³

A magyarság életében talán sohasem volt olyan nagy jelentősége az iskola eredményes munkájának, mint akkor, mert mint mondták „... ha az ifjúság, - úgy testi, mint lelki – ereje gyenge, akkor bizony gyenge a jövő!”⁵⁴

Ha az iskola jelentőségéről és hatáskifejtéséről írtak, akkor az iskola munkáját az életető és új életet varázsló tavaszi napfényhez hasonlították. Mely csökkenést nem ismerő intenzitással, szeretettel és melegséggel formálta az ifjú lelkeket, vezette azokat a szép, a jó és az igaz üdítő forrásához. Kibontakoztatva ezzel a nemzeti érzést. Az iskola hatáskifejtése egyre növekvő koncentrikus körben nyilvánult meg számukra. „Észrevétlenül, a szellem ígézetével, mindenkire hozzáfér s a szellem erejével nemes hatást gyakorol mindenkire.”⁵⁵

Nagy és értékes ismeretanyagot nyújt, aminek konkrét és reális lényegét és jellegét csak dicsérték a helyi sajtóban. Ez az ismeretanyag az élet valóságával szerves kapcsolatot tartott fenn.

„Az iskola a legőszintébb barátunk. Nem kér a társadalomtól mást, mint azt, hogy dús ajándékait szeretettel fogadjuk el.”⁵⁶

A polgári iskolák működésének számtalan jótékony kimutatható és kimutathatatlan hatása volt a község életének fejlődésére. Négyet emelnék ki ezek közül, melyek a polgárosodás folyamata mellett jelzik az intézmény sikerességének a helyi hatását.

Az első ilyen tényező, hogy 1936-ra megjelent az igény egy felső mezőgazdasági iskola alapítására. Ennek a legfőbb oka, hogy helyben szerettek volna tovább tanulási lehetőséget biztosítani azon kiszegzda szülők gyermekeinek, akik elvégezték a polgári iskolát. A másik nem elhanyagolható indok inkább gazdasági volt. Az új intézménnyel szerették volna idecsábítani a környékről azokat a diákokat, akik tanulmányaikat középfokon szerették volna folytatni.

A számításaik szerint legalább 150 vidéki tanulót lehetne ilyen módon a községbe csalogatni. Ez mind az iskola számára hasznos lenne a kifizetett tandíjakon keresztül, mind a község számára, hiszen ezek a fiatalok itt laktak és éltek, ezáltal jótékonyan hatnának a kereskedelemre is. A tanulók szülei a pénzüket itt költenék el.

„A nagyszámú vidéki tanulók ideözönlése elő fogja mozdítani a polgárság anyagi jólétét. Az iskola felállításának áldásos hasznát veszik a háztulajdonosok, iparosok keres-

⁵³ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 2.

⁵⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 9.

⁵⁵ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 9.

⁵⁶ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 9

kedők, termelők. Sok szorgalmas kis ember, jövedelem és kereset nélkül levő özvegy-asszony tisztességesen megél abból, ha 1-2 vidéki tanulót elvállal teljes ellátásra.”⁵⁷

Ez az elképzelés sajnos nem valósult meg az állami segítség hiánya miatt.

A másik közvetlen hatása a polgári iskoláknak – a helyi sajtó szerint - akkor mutatkozott meg, amikor a Szolnoki Felsőkereskedelmi Iskolába járó gyerekek tömegei kinőttek a vasútállomás várótermét. Történt ugyanis, hogy reggelente 30-40 gyermek ugyanazzal a vonattal indult el az iskolába Szolnokra. A vasútállomás kis várótermei már az ifjúság számára sem voltak elég nagyok, nem is beszélve azokról az emberekről, akik átutazóban voltak, vagy máshová utaztak volna ugyanazzal a vonattal. A probléma főleg télen okozott gondot, hiszen nyáron a jó időben még az állomás előtt is várakozhattak. Felmerült tehát a vasútállomás várótermeinek felújításának és kibővítésének a terve a város előljáróságában.

A polgári fiúiskola épületében kaptak helyet a vasárnap délutánonként működő népies szabadelőadások, melyek egyedül az általános művelődés emelését célozták. 1921 decemberében az alábbi előadások kerültek megtartásra:

- Gyermekvédelem és járványos betegségek
- Irredenta előadások
- Közgazdasági, történelmi és társadalomtudományi előadások
- Földrajzi előadások
- Babonákról, különös tekintettel az orvosi vonatkozásokra, baktériumok, mint betegségek okozói, tuberkulózis, nemi betegségek
- Arany Jánosról
- A gyermeknevelés ferdeségei⁵⁸

Sajnos ekkor még nélkülözniük kellett a mezőgazdasági és háztartási előadókat. Talán ez az oka annak, hogy ezeken az ingyenes előadásokon nagyon kevesen vettek részt. Feljegyeztek olyan esetet is, amikor csak 1 ember hallgatott végig egy hasonló előadást. Az 1930-as évek végén, azonban már ha nem is telt házú, de nagy látogatottságú eseményekké váltak a népies szabadelőadások.

A polgári fiúiskola új épületében kapott még helyet többek között az iparos tanonciskola is.

Végezetül a kulturális élet fellendülésében látom a polgári iskolák hatását. A „Thalia” Kamaraszínház látogatottságában is pozitív tendenciát figyelhetünk meg. A sajtó beszámolója alapján 1937-ben már szép számmal látogatták a polgárok a jó színházi előadásokat. Kiemelkedtek a jó előadások közül a Tündérlaki lányok és a Farkas c. vígjátékok, melyek esetében „A közönség (pedig) bebizonyította, hogy csak az igazi művészetnek van talaja Törökszentmiklóson, mert a „Thalia” Kamaraszínház előadásait szép számban látogatta és a művészeteket, a nemes kultúra zászlóvivőit sok tapssal jutalmazta.”⁵⁹

7.2. Szélpál Árpád visszaemlékezése alapján

Szélpál Árpád Törökszentmiklóson született 1897. november 4-én. Költő, újságíró. Az 1984-ben megjelent emlékiratában írt többek között a Törökszentmiklóson eltöltött

⁵⁷ Törökszentmiklós és Vidéke 1936. augusztus 5.

⁵⁸ Törökszentmiklós és Vidéke 1921. december 7.

⁵⁹ Törökszentmiklós és Vidéke 1937. szeptember 29.

gyermekkoráról. Ezen visszaemlékezés segítségével szeretném bemutatni egy sajátos nézőpontból azt, hogy milyen is volt ekkor Törökszentmiklóson élni, milyen volt a polgári fiúiskolába járni, valamint hogy milyen hatással volt életére a polgári iskola.

Apja úri szabómester volt, aki megrendelésre dolgozott. Nehéz körülmények között éltek, hiszen a megrendelők részletekben fizettek, ha fizettek egyáltalán az elkészített ruhákért, öltönyökért. *„Apám azzal dicsekedett, ha kérdezték, hogy négy fia van, és minden fiának van egy leánytestvére. Lassúbb észjárású ember ezt úgy értelmezhetette, hogy nyolc gyerekről van szó. Öten voltunk, négy fiú és Bertuska. Öt gyereknek kellett enni adni. Öt gyereket kellett ruházni. Nem is értem, hogy telt mindenre. Mert rendesen ettünk, tisztán jártunk.”*⁶⁰ A bátyját, Miklóst a polgári iskola elvégzése után apjuk maga mellé vette inasnak. Azonban neki más sorsot szántak szülei. Édesanyja azt szerette volna, ha orvos lesz belőle. Igaz Törökszentmiklóson nagyközség ekkor 25.000 lelket számlált és 4 orvos is vigyázott az itt lakók egészségére. Szélpál Árpád szerint nem volt szükség ennyire sem, hiszen *„a gazdag embernek kutya baja, a szegény embernek meg nincs ideje betegeskedni annyi a dolga, hogy meghalni sem ér rá.”*⁶¹ Viszont minden orvosnak saját háza, kertje, kocsija – lova, cselédje, egyszóval pénze volt. Az édesapja azonban aranycsillagos vasutast, tanárt vagy bankigazgatót álmodott a fiából.

Abban megegyeztek, hogy jobb sorsot szántak fiuknak, ezért az elemi iskola után Árpád fiukat is beírták a polgári fiúiskolába a várható magas költségek, valamint a rokonok ellenzésének dacára. Mondván, hogy a negyedik polgári után is mehet gimnáziumba a különbözeti vizsga letételével. Ezért külön órán latinul tanult, amit a szülei nem tudtak pénzzel megfizetni, így az apja ingyen vasalta ki „Szabó tanár úr” ruháit.

Az ifjú Szélpál Árpád 1909-ben kezdte meg tanulmányait a Törökszentmiklósi Polgári Fiúiskolában, Ez azt jelenti, hogy még a Polgári fiúiskola új épületének megvalósulása előtt. Művében így hasonlítja össze az elemi iskolát a polgári iskolával:

„Az elemiben karba tett kézzel ülünk, így figyelünk a tanító úrra. Reggel nyolckor már ott vagyunk, és tizenegy óráig maradunk, egyetlen tízperces szünettel, hogy az uzsonnánkat megehessük. Délután kettőtől négyig újra a padban ülünk....

A polgáriban új világba csöppentem. Itt nem kell karba tett kézzel ülni, a tanítás nem nyolctól tizenegyig és kettőtől négyig tart, hanem nyolctól egy óráig, minden óra után tíz perc szünettel. Minden délután szabad, a pénteki tanóra kivételével. Az elemiben minden percben figyelni kell valami újra, hol különben csak önmagukat jelentő betűk csoportosulnak jelentős szavakká, hol a szavak állnak össze, hogy történetet szervezzenek magukból; a számokból egyszeregy lesz, rend, a rendből értelem és titok. A világ mindennap nagyobb a beszéd- és értelemgyakorlatok jóvoltából. Előbb csak annyi, amit magunk körül látunk: ha kimegyünk a tanterem ajtaján, jobb kéz felől Czégény uram háza, szemben a kút a kútban víz, a kútnak kereke... De nemsokára megtudtuk, hogy olyan világ is van, amelynek Csépa vagy Szelevény a neve, és Kunszentmárton a Berettyó vize mellett...

A polgári az életre nevel. Itt nem tágul velünk a mindenség, itt belénk szorítják. Csupa olyasmit kell megjegyezni, amit az élet majd számon kér tőlünk, például azt, hogy hazánk hatvanhárom vármegyére oszlik, vagy azt, hogy a legmagyarabb folyó a Tisza, mert hazánkban, Máramarosban ered, és hazánkban Titelnél ömlik a Dunába. Sajnáljuk

⁶⁰ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 22. oldal

⁶¹ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 46. oldal

*is, hogy a Duna aztán elviszi vizét idegenbe. reggel pontban nyolckor mindenki a helyén ül, de a tanár fél kilenc előtt nem teszi be lábát az osztályba. Hja, a tanár nem tanító, azért tanár. A tanító tanít, a tanár kikérdez. Az elemiben a tanító tud, a polgáriban nekünk kell tudni.*⁶²

A polgári az életre nevelt, és az élethez hozzátartozott a pofon és a nádpálca is. Viszsaemlékezéséből kiderül, hogy nem volt ritka a testi büntetés a polgári iskolában.

A parasztyerekek túlnyomó többsége csak 4 elemi végzett, utána ismétlőiskolába jártak 16 éves korukig, de oda sem rendszeresen. Tavasszal és ősszel ugyanis szükség van a gyerekekre a ház körül és a földeken. Az 1868-ban bevezetett tankötelezettség csak részben valósult meg. A tanítók, tanárok nem tudnak mit tenni, morognak, üzennek a szülőnek. „A parasztember jön mondani, ha a tanító úr nem tudná, hogy az élet előbbre való, mint az iskola: ha a gyerek nem dolgozik, nincs betevő falat.”

A polgári első két osztályába állítása szerint majdnem 30-an jártak. A harmadik és negyedik évfolyamig azonban már nem jutottak el ilyen sokan, csak azok, akik komolyan vették és magoltak. A 28 fős osztályba vele együtt 7 zsidó, 5 paraszti származású gyerek járt, a többiek iparosok, kereskedők vagy hivatalnokok gyerekei.

Allítása szerint élete első riportját a Törökszentmiklósi újság jelentette meg második polgárista korában. Még ugyanebben az évben saját „újságot” indított, amely kettévágott irkából összefűzött lapokból állt. „Forradalmi újítás volt ez a lapkiadás terén: téglalap alakú újság még sohasem jelent meg.”⁶³ Kézzel írta és illusztrálta, aminek következtében nagy népszerűségnek örvendett a lap az osztálytársai körében.

Szélpál Árpád leírásából jó képet kaphatunk arról, hogyan is szórakoztak a a legények és a leányok az 1900-as évek elején.

„Vasárnap délután megelik a tornác legényekkel. Unokatestvéreim hordják a sört a jégveremből. Szemben a tér másik oldalán három egymás mellé állított fapadon, az ünneplőbe öltözött lányok ülnek, akiknek nem jut hely, az a pad mögé áll. Beszélgetnek, nevetgélnek, átpislognak a tornácra, ahol a legények nagy nyugalommal isznak, énekelnek, úgy tesznek, mintha észre sem vennék a lányokat. Így tart ez egy jó órán át. Akkor felcihelődnek, kiállnak a tornác elé, és elrikkantják annak a lánynak a nevét, akivel táncolni akarnak... Azok meg jönnek a párjukhoz engedelmesen, és mennek a nagy fahangárba, ahol a cigányok már cincogtatják a vonót, kezdődik a bál... Gyorsan ürülnek a padok, valamennyi lány táncol már. Az utolsó kettő, aki a padon maradt „petrezselymet árulni”, egy szempillantás alatt eltűnik, hazaszalad szegényével.

A tánc csendesén, módosan indul. A legény a lány két vállára teszi kezét, szálfegyenesen tartja magát, és egy helyben billeg, csak a lány lépked kettőt jobbra, kettőt balra. Majd nekitüzesedik a zene, elkapja a legény a párja derekát, és egyre gyorsabban, egyre vadabban, egyre hangosabb kurjantással, egyre erősebb dobbantással forgatja. A cigányprimás kezében úgy jár a vonó, mint az ördögmotolla, hajtja, erősíti a ritmust, a bódulásig. A színes szoknyaforgatagban villannak a fehér harisnyák, repülnek a kék és piros szalagsokrokban végződő hajfonatok, sivit a lány, lába már nem tapodja a földet, fölötte repül, nem is lány már, madár, gerlice vagy talán fecske, a világ összefolyik előtte, se lát, se hall, de ha beleájulna, akkor sem hagyná abba. Előbb fárad el a cigány keze, lassít a vonó, már jelzi is, hogy vége a vad gyönyörűségnek. A párok szétválnak, a

⁶² Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 89-90. oldal

⁶³ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 106. oldal

*lányok átszaladnak a téren, vissza a helyükre, és keszkenőjükkel legyezik magukat. A legények a tornáczra ülnek, és isszák a sört. Aztán amikor a cigányok újra elfoglalják helyüket... megint kiállnak a legények a tornác elé, hívják párjukat, és újra kezdődik a tánc. Így tart napestig.*⁶⁴

Harmadikos polgáris korában korrepetálta Szinityán, a martfűi Kövér János - uradalom intézőjének fiát. Péter nagyon rossz tanuló volt, nem érdekelte a tanulás, Árpádnak mégis sikerült áthúznia a vizsgán. A jómódú családnál töltötte a nyarat, ahol egy egészen új világ tárult a szeme elé. „*Olyan világ, ahol ebédlőben esznek, hálószobában alszanak, szőnyegen járnak, a reggelit az üveges verandán szervírozzák, szalvétát tesznek a bögre mellé, vaját az asztalra, meg mézet, bödönszámra állá kamrában. És a reggelihez még híg tojást is adnak... Itt cselédnép dolgozik, szakácsné főz, szobalány varrja fel a gombot.*”⁶⁵

Kezdetben nem tetszett neki ez az életforma, idegen volt a számára. „*Minek háromtányéros teríték, ha ehetetlen ételeket raknak rá: tejfellel tönkretett bablevest, vad ízű nyúlgerincet, töpörtővel meghintett túrós csuszát. Adnának inkább paprikás krumplit vagy lekváros derelyét.*”⁶⁶ Nem értette, miért olyan boldogtalan a család, ha megvan mindenük és még csak nem is kell naphosszat dolgozniuk. Péter is állandóan kibújt a tanulás alól, mondván miért tanuljon, mikor ilyen jó körülmények között él.

A nyár hamar eltelt és hazakerült, ahol végre ismét zsíros kenyeret ehetett, de ez a nyár véglegesen megváltoztatta a világról alkotott nézeteit. „*Először néztem körül otthon, először vettem észre, hogy az ágytakaró kopott, hogy a rongyszőnyegek fesledeznek, a vályogfal repedezik. Bementem a nagyszobába, hogy egyedül legyek. Két ócska szekrény nézett rám, egyiknek sem lehet rendesen bezárni az ajtaját. És nincs harmadik szoba, hát még negyedik... Leültem a díványra, éreztem, hogy a rugók kiállnak belőle. Sír-tam.*”⁶⁷

A polgári iskola elvégzése után az előző évben, 1911-ben megnyílt szolnoki felső kereskedelmi iskolában folytatta tanulmányait. A törökszentmiklósi lapba írta első cikkeit, háborúellenes verseit. 1915-ben osztályelsőként érettségizett, így felkerült Budapestre a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság alkalmazottjaként. 1917-ben került kapcsolatba a Galilei körrel, 1928-1939 között a Népszava munkatársa volt. 1933-ban 3 hónapra börtönbe került egy cikke miatt. 1933-tól a Népszava irodalmi rovatának munkatársa lett. 1939-1949 között a Népszava franciaországi tudósítója volt. Francia nyelven publikálta műveit. A Párizs melletti Sceaux-ban halt meg 1987. március 26-án 89 éves korában.

8. Összegzés

A magyar közoktatás minden ágát áthatották a Klebelsberg Kunó által kidolgozott reformok, melyek hozzájárultak a magyar kultúra színvonalának emeléséhez, elősegítették a társadalom műveltségének szélesítését. Elkötelezettsége lehetővé tette, hogy Magya-

⁶⁴ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 110-111. oldal.

⁶⁵ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 119. oldal

⁶⁶ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 121. oldal

⁶⁷ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 123. oldal

rország újra a kultúra és a tudás fellegvárává válhatott. Ha az embert tettei alapján ítéljük meg, akkor méltán nevezhetjük Klebelsberget a legnagyobb hazafiak egyikének.

A klebelsbergi oktatáspolitikai helyi vonatkozásait vizsgálva, megállapítottam, hogy szűkebb szülőházamban is jelentős változásokat hozott ez a korszak az oktatás területén. Az előjáróság már korábban is elhatározta a külterületi állami iskolák építését, ám az ígért támogatást csak Klebelsbergnek köszönhetően kapta meg az 1926. évi VII. tc. alapján. Az új iskoláknak köszönhetően sikerült megoldani a helyi oktatás egyik nagy hiányosságát.

A polgári fiúiskola új épületének megszervezése teljes egészében helyi, azaz civil kezdeményezésre történt. A költségeket teljes egészében állami támogatás nélkül, külföldi hiteltől fizette a község. Ugyanakkor azért is tehetette meg mindezt, mert a népiskola építésének terhére az állam – Klebelsberg politikájának jóvoltából – magára vállalta. A község eladósodása után azonban az állam – noha nem vette át fenntartóként – a polgári iskolák költségének egy részét átvállalta.

A korszak iskolapolitikája jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy városunkban (az egykori községben) egy iskolázottabb munkaerő és egy helyi értelmiség alakuljon ki. Ebben az előjáróságnak, de főleg Erdélyi Kálmán főjegyzőnek, „Törökszentmiklós Bethlen Istvánjának”⁶⁸ ugyanakkora szerepe volt, mint Klebelsberg Kunónak. Mindketten hihetetlen szorgalommal és odaadással szolgálták a község és az ország érdekeit, egy jobb jövő megteremtésén fáradoztak.

A polgári iskola (mind a fiú, mind a lány) sikeres működése bizonyította és talán meggyőzte a helybelieket, hogy a viták ellenére, valós társadalmi igényeket elégített ki a polgári iskola. Átmeneti jellegénél fogva, miután jóval könnyebb volt, mint a gimnázium, hiszen nem kellett sem latin (görög) nyelvet tanulni, ugyanakkor sokkal gyakorlatorientáltabb, „hasznosabb” ismereteket közvetített. Alkalmassá vált arra, hogy a módosabb parasztszaladók, a polgárosultabb kereskedők, vállalkozó retag gyermekei középfokú műveltséget szerezzenek. Ennek birtokában olyan hivatalokat vállalhattak, állásokat tölthettek be, amelyek korábban elérhetetlenek voltak számukra. Sőt némelyeknek megnyílt az út akár a felsőfokú tanulmányok folytatására is. Ha nem is sokaknak, de a tehetségeseknek megadatott, hogy felküzdjék magukat az értelmiség soraiba.

Külön kiemelendő az iskolák tanításon kívüli műveltségformáló szerepe, amellyel becsempészték, népszerűsítették az ismereteket az egyszerű emberek körében (például az önképzőkörök). Résztben hasznos tudást, másrészt háttérismereteket közvetítettek, hogy segítség korszakosítani a gazdálkodást, könnyebbé tegyék a hétköznapi életet, olykor szórakozást kínáltak vagy közösségi akciókat (például a cserebogárgyűjtést) motiváltak.

A polgári iskola végzősei közül kikerült diákok jelentős része épp az iskola által nyújtott tudásnak köszönhette karrierét, és ez által identitásukat. Sokan nem felejtik a szülőföldhöz való kötődést, az anyaiskolát (pl. Szélpál Árpád), tudják, hogy az első lépést a polgárrá váláshoz itt kapták. Nem lévén gimnázium, így Törökszentmiklós iskoláiban kétségtelenül a meghatározó szerepet a polgári iskola kapta. Jó példát mutattak az iskolázottabbak a „kulturális polgárosodásra”, amely a későbbi jövő nemzetek fiainak és lányainak a lehetséges jövőjét jelentette.

⁶⁸ Oravecz Tivadar, Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében. Szakdolgozat

A Horthy-korszakban a klebelsbergi "kultúrfőlény" koncepció megértő felekre talált az alföldi mezővárosok legtöbbszörében, így Törökszentmiklóson is. A helybeliek kinyitották pénztárcájukat, áldozatot hoztak az iskolaügyért, de támogatást remélhettek az állam felől is, legalábbis a népoktatás területén. Ez a sajátos hozzáállás, amely a helyi és az állami erőforrásokat is egyaránt kiaknázza, tette lehetővé a magyarság kulturális felzárkózását, és volt egyben a modernizáció záloga is.

Felhasznált irodalom

- Eötvös József művei. *Kultúra és nevelés*. Magyar Helikon, Bp., 1976. 375. o. Az 1868. évi népiskolai törvény.
- Galsi Zoltán, Csöke Tibor (szerk) (2007-2011): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós
- Galsi Zoltán (2005): *Kuncze Imre emlékkönyv*. A Városvédő és –Szépítő Egyesület, Törökszentmiklós.
- Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklósi kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós
- Galsi Zoltán és Csöke Tibor (2008), *100 éve jelent meg Törökszentmiklós első állandó újsága*. in: Csöke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 42-43.
- Glatz Ferenc (szerk.) (1990): *Tudomány, kultúra, politika Gróf Klebelsberg Kunó beszédei és írásai*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Gróf Klebelsberg Éva beszéde a III. Óballi falunapon, a Klebelsberg Kunó – emléktábla avatásán*, melyet távollétében Hajnal László olvasott fel 2007. szeptember 8-án. In:- Galsi Zoltán, Csöke Tibor (szerk.) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 243. oldal
- Jóburu Magda (1972): *A köznevelés a Horthy-korszakban*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kemény László (1936) *Huszonöt esztendő 1911-1936, A Szolnoki Fiu Felsőkereskedelmi Iskola első negyedszázadának története*
- Klebelsberg Kunó (1928): *A magyar neonacionalizmus*. In: *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei és írásai (1917-1932)*. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc (1990). Budapest
- Klebelsberg Kunó: 1926. A nyolcosztályú népiskola. 364. oldal
- Kovács Endre (szerk.) (1979). *Magyarország története 1848-1890*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1399-1400.o
- Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*.
- Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest. 365-390.
- Oravecz Tivadar (2006): *Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében*. Szakdolgozat
- Ránki György (főszerk.) (1988): *Magyarország története 1918-1945* II. kötet. ú Akadémiai Kiadó, Budapest. 863-873
- Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 172-190.
- Romsics Ignác (szerk.) (2000): *1927. évi XII. törvény a polgári iskolákról* In: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914-1999*. I. kötet. Osiris Kiadó, Budapest. 215-218.

- Soós Kálmán „Pro Urbe Törökszentmiklós” díjas nyugalmazott iskolaigazgató beszédvázlata, melynek felhasználásával emlékezett az iskolateremtő Klebelsberg Kunóra születése 135. évfordulóján a bartapusztai egykori népiskolában 2010 őszén.
- Szabó Antal (2008): *Rövid visszaemlékezés a 2007-ben 150 éves törökszentmiklói vasút történetére*, in: Csőke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): *Törökszentmiklói Kalendarium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 95.
- Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó
- Stelczer Adél (1926): *A Törökszentmiklói Polgári Leányiskola értesítője az 1925-26. iskolai évről*. Kongrácz János könyvnyomdája, Törökszentmiklós. 8. oldal
- T. Kiss Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. MMI-Mikszáth Kiadó, Budapest.
- Törökszentmiklós és Vidéke folyóirat 1921-1939-ig megjelent számai.
- A Törökszentmiklói Községi Polgári Fiúiskola értesítője. Az 1908-1909, 1924-1925, 1934-1947
- A Törökszentmiklói Községi Polgári Leányiskola értesítője. Az 1906-1914, 1922-26, 1931-1939
- Vitéz Szolnoki Scheftsik György (1935): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene*. Dunántúl R. T. és Taizs József, Pécs.
- <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7667> Letöltési ideje: 2012-11-14
- old.hdke.hu/download/Czettler_Antal.pdf Letöltés ideje: 2012.11.03.

Melléletek

Az Osztrák–Magyar Monarchia
utódállamainak részesedése a történelmi Magyarország területéből és népességéből*

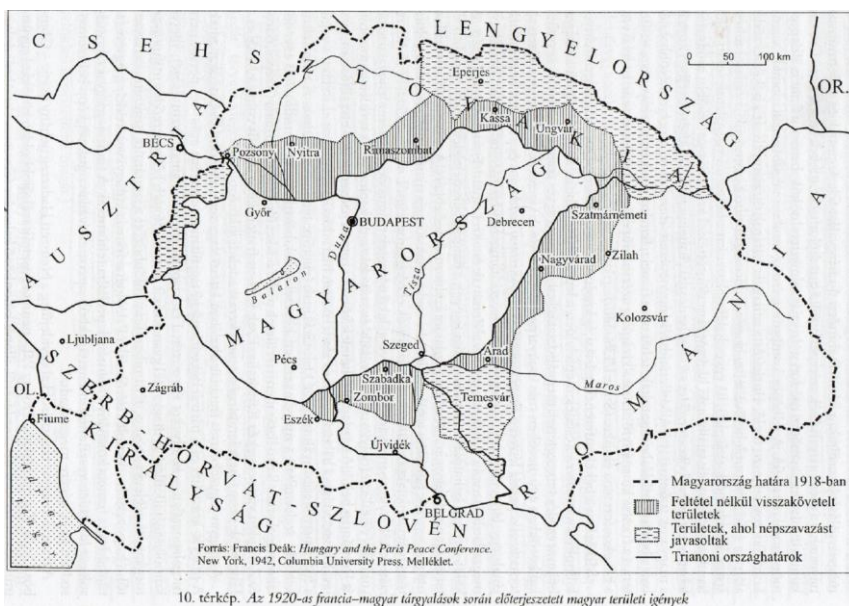
Ország	Térület km ² -ben	Népesség (fő)	Ebből magyar (%)**
Csehszlovákia	61 633	3 517 568	30,3
Románia	103 093	5 257 467	31,6
SHS Királyság	20 551	1 509 295	30,3
Ausztria	4 020	291 618	8,9
Olaszország	21	49 806	13,0
Lengyelország	589	23 662	1,0
Összes veszteség	189 907	10 649 416	30,2
Trianoni Magyarország	92 963	7 615 117	88,3
Történelmi Magyarország	282 870	18 264 533	54,4

Forrás: *Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1940*. Bp., 1940, Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. 22.

* Horvát-Szlavónország nélküli adatok.

** Az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján.

1. számú melléklet⁶⁹

2. számú melléklet⁷⁰

⁶⁹ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 145.

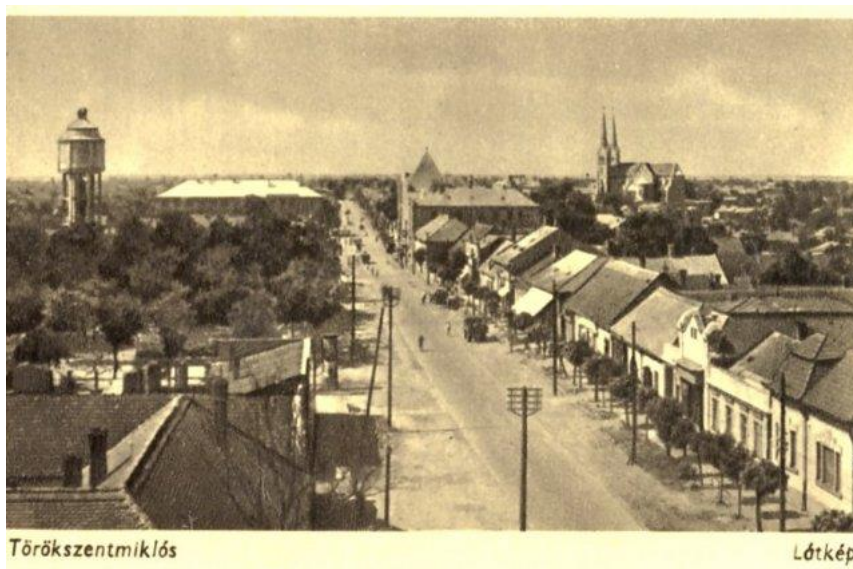
21. táblázat. Középfokú oktatás a két világháború között

Tanév	Középiskolák				Polgárik			
	száma	tanulók száma	tanárok száma	egy tanárra jutó tanuló	száma	tanulók száma	tanárok száma	egy tanárra jutó tanuló
1919/20	129	57 769*	-	-	253	80 051	-	-
1929/30	156	59 244	3362	17,6	353	60 635	4287	14,1
1937/38	173	69 993	3488	20,0	397	93 561	4124	22,6

Forrás: Kubinszky Lajos: *Magyar közoktatásügyi politika a két háború között*. New York, 1953, Magyar Nemzeti Bizottság. 44-47.

* 1923/24

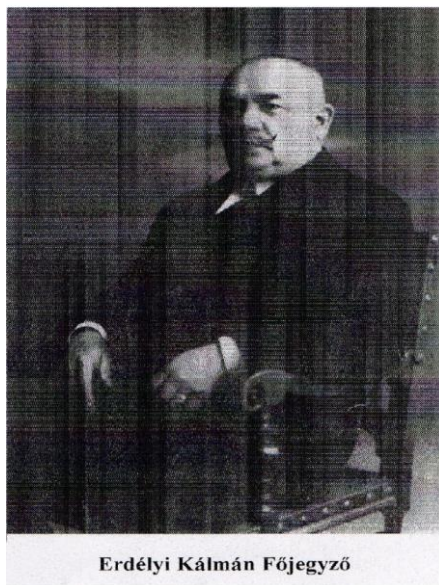
3. számú melléklet⁷¹

4. számú melléklet: Törökszentmiklói látkép 1930-ból⁷²

⁷⁰ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 144.

⁷¹ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 179.

Erdélyi Kálmán Főjegyző

7. számú melléklet⁷⁵

8. számú melléklet⁷⁶

⁷⁴ Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklósi kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós.

⁷⁵ Oravecz Tivadar (2006): *Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében*. Szakdolgozat.

9. számú melléklet⁷⁷

10. számú melléklet⁷⁸

⁷⁶ Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklósi kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. Erdélyi Kálmán főjegyző meglekinti a polgári iskola építését

⁷⁷ Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklósi kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. Csoportkép a polgári fiúiskola építésének alkalmából. Középen Erdélyi Kálmán főjegyző.

Törökszentmiklósi „Pánthy“
róm. kath. leánynevelde.

11. számú melléklet⁷⁹

X.

Statisztikai kimutatások az 1906-07. isk. évről.

	Osztály				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
I.					
A tanulók létszáma :					
Rendes tanuló	7	7	10	2	26
Magán tanuló	5	9	2	3	19

12. számú melléklet⁸⁰

⁷⁸ Oravecz Tivadar (2006): *Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében*. Szakdolgozat.

⁷⁹ <http://www.ivk.hu/Digit/Kepeslap/photos/photo24.html> Letöltve: 2012.11.09.

⁸⁰ Stelczer Adél (1907): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1906-07. iskolai évről*. Rubinstein S. könyvnyomdája, Törökszentmiklós.

	Osztály				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
VI.					
A szülők polgári állása szerint:					
Birtokos és bérlő	1		2		3
Östermelő	1	3			4
Önálló iparos	1				1
Önálló kereskedő	1	2	4	1	8
Köztisztviselő			1		1
Egyéb értelmiségi	2	2	2	1	7
Magánzó	1		1		2

13. számú melléklet⁸¹

A tanulók létszámának alakulata		OSZTÁLY				Összesen
		I.	II.	III.	IV.	
I. A tanulók létszáma	A tanév elején	27	43	29	34	133
	kimaradt	—	—	1	—	1
	később jött	1	—	—	—	1
	A tanév végén	28	43	28	34	133
II. A szülők lakhelye szerint	helybéli	21	31	25	27	104
	vidéki	7	12	3	7	29
III. Vallásfelekezet szerint	róm. kath.	12	27	15	17	71
	református	10	12	8	11	41
	ág. evang.	1	1	—	—	2
	izraelita	5	2	5	6	18
	görög kath.	—	1	—	—	1
IV. Életkor szerint	10 éven aluli	27	42	27	29	125
	10 éven felüli	—	—	—	—	—
	15 évet betöltötte	1	1	1	5	8
V. Anyanyelv szerint	magyar	28	43	28	34	133
	más anyanyelvű	—	—	—	—	—
VI. A szülők foglalkozása szerint	birtokos, bérlő	2	6	3	7	18
	östermelő	1	4	1	2	8
	gazd. alkalm.	1	1	1	1	4
	önálló iparos	8	13	12	9	42
	önálló keresk.	6	2	1	5	14
	közt. alkalm.	2	5	1	4	12
	köztisztviselő	5	4	4	2	15
	magántisztviselő	—	—	2	—	2
	egyéb. értelm.	1	1	2	—	4
	szolgálat. napsz.	1	2	—	1	4
	magánzó	—	3	1	3	7
katon. csendőr	1	1	—	—	2	
nyug. értelmis.	—	1	—	—	1	
VII. Tandij fizetés szerint	egész tand. fiz.	26	35	22	30	115
	fél " "	1	—	1	—	2
	tandij mentes	1	8	5	4	18

14. számú melléklet⁸²

⁸¹Stelczer Adél (1907): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1906-07. iskolai évről*. Rubinstein S. könyvnyomdája, Törökszentmiklós.

D) Az iskola benépesítésére vonatkozó adatok.

T a n é v	Nyilvános tanulók					Magántanulók					Nyilvános és magán-tanulók összesen
	I.	II.	III.	IV.	össz.	I	II.	III	IV.	össz.	
az 1920—21 tanévben	37	26	36	34	133	8	3	7	3	21	154
az 1921—22	39	32	26	33	130	13	4	—	5	22	152
az 1922—23	45	38	31	26	140	7	9	4	1	21	161
az 1923—24	31	38	33	27	129	4	7	4	1	16	145
az 1924—25	43	32	36	33	144	15	6	5	3	29	173
az 1925—26	27	43	29	34	133	6	6	2	2	16	149
az 1926—27	15	23	34	27	99	4	7	3	—	14	113
az 1927—28	30	16	18	37	101	2	3	2	—	7	108
az 1928—29	32	24	19	19	94	5	—	2	1	8	102
az 1929—30	20	28	20	15	83	3	2	—	2	7	90
az 1930—31	44	24	21	22	111	1	2	2	1	6	117
az 1931—32	24	38	20	20	102	4	—	1	—	5	107
az 1932—33	26	22	38	18	104	1	4	—	—	5	109
az 1933—34	20	23	10	33	86	3	1	1	1	6	92
az 1934—35	34	17	22	9	82	5	3	1	—	9	91
az 1935—36	29	31	17	20	97	3	4	2	—	9	106
az 1936—37	30	33	26	16	105	1	1	5	3	10	115
az 1937—38	31	23	30	24	108	4	—	—	2	6	114
az 1938—39	43	38	21	28	130	1	2	2	—	5	135
az 1939—40	35	42	37	23	137	6	2	2	1	11	148

15. számú melléklet

⁸² Stelczer Adél (1926): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1925-26. iskolai évről*. Kongrácz János könyvnyomdája, Törökszentmiklós.

Az iskola benépesülésének visszatekintő táblázata.

T a n é v	Nyilvános					Magán					A beiratkozott nyilvános és magán-tanulók összesen
	t a n u l ó k										
	I.	II.	III.	IV.	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	
o s z t á l y b a n											
1893—94	Részletadatok nincsenek.										23
1894—95											30
1895—96											38
1896—97											49
1897—98											52
189—99											40
1899—900											44
1900—1											40
1901—2											50
1902—3											56
1903—4	27	24	15	10	76	—	1	6	7	14	90
1904—5	19	24	20	14	77	—	2	1	7	10	87
1905—6	24	18	21	17	80	3	—	14	9	26	106
1906—7	30	19	16	21	86	—	4	3	10	17	103
1907—8	26	29	22	16	93	3	5	2	6	17	110
1908—9	28	29	35	18	110	15	9	7	2	53	143
1909—10	22	30	23	32	107	3	9	3	6	21	128
1910—11	37	18	29	24	108	9	8	2	2	21	129
1911—12	29	41	17	25	112	6	6	6	7	25	137
1912—13	43	21	40	14	118	5	2	1	2	10	128
1913—14	46	36	22	38	142	—	4	5	7	16	158
1914—15	40	34	20	36	130	5	4	5	6	20	150
1915—16	45	36	22	26	129	5	4	5	6	20	149
1916—17	50	36	28	25	139	4	3	4	5	16	155
1917—18	58	38	31	19	146	3	3	3	6	15	161
1918—19	61	40	35	28	164	4	6	3	1	14	178
1919—20	38	54	34	29	155	5	7	7	3	22	177
1920—21	50	28	40	27	145	12	8	5	5	30	181
1921—22	45	39	25	38	147	29	12	6	6	53	200
1922—23	64	39	35	22	160	38	37	19	4	98	254
1923—24	50	48	33	33	164	8	11	15	6	40	207
1924—25	65	46	33	29	173	7	4	8	8	27	200
1925—26	48	53	29	29	161	11	4	—	4	19	178
1926—27	34	39	38	25	136	1	5	2	1	9	145
1927—28	24	24	36	36	120	—	1	—	—	1	121
1928—29	32	27	22	35	116	5	5	2	—	12	128
1929—30	40	26	22	19	107	1	1	5	1	8	115
1930—31	52	36	27	22	137	13	7	2	8	30	167
1931—32	40	52	37	24	153	7	2	7	10	26	179
1932—33	41	39	43	32	155	5	6	1	—	12	167
1933—34	37	37	36	37	147	2	1	4	1	8	155
1934—35	31	35	29	30	125	5	1	1	5	12	137
1935—36	33	30	33	27	123	7	9	2	1	19	142
1936—37	51	34	26	31	142	6	3	7	3	19	161
1937—38	35	52	31	27	145	4	3	4	1	12	157
1938—39	47	36	47	32	162	14	3	7	3	27	199
1939—40	63	45	35	48	191	6	8	2	2	18	209
1940—41	55	53	42	33	183	14	12	5	7	38	221
1941—42	50	52	50	36	188	27	15	5	3	50	238
1942—43	51	51	51	50	203	39	22	11	5	77	271
6873											

16. számú melléklet⁸³

⁸³ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43.*
A polgári fiúiskola benépesülése.

*„Csonka Magyarország — nem ország,
Egész Magyarország — mennyország!”*

A
TÖRÖKSZENTMIKLÓSI KÖZSÉGI
POLGÁRI FIISKOLA

ÉRTESITŐJE

az 1934—35. iskolai évről.
Az iskola fennállásának 32-ik éve.

Szerkesztette:
SOLYMOSI OTTÓ
igazgató.

1935.
KONGORÁ CZ JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJA, TÖRÖKSZENTMIKLÓS
Telefon: 21.

17. számú melléklet

1 a. k. szám.
1936. 1. 3. isk. év.

POLGÁRI LEÁNYISKOLAI BIZONYÍTVÁNY

Balogh Margit római kat. vallású tanuló,
született Megyőúton (Pál-Maglócai - Jászok) vm)
1920 évi november hó 25-én, a Törökcsanakúri polgári leányiskola
negyedik osztályában tanított tantárgyakból az 1936. 1. 3. iskolaévben,
mint rendes tanuló a következő osztályzatokat érdemelte:

Magaviselete: példás Szorgalma: _____

Egyes tantárgyakban tanúsított előmenetele:

a) Rendes tantárgyakban:

Hit- és erkölcsstan	<u>jéles</u>	Élet- és egészségügyi ismeretek	<u>jéles</u>
Magyar nyelv	<u>jéles</u>	Háztartási és nevelési ismeretek	<u>jéles</u>
Német nyelv	<u>jéles</u>	Rajz	<u>jéles</u>
Történelem	<u>jéles</u>	Szépírási	_____
Földrajz	_____	Női kézimunka	<u>jéles</u>
Számtan és mértan	<u>jéles</u>	Ének	<u>jéles</u>
Növénytan és állattan	_____	Testgyakorlás	<u>jéles</u>
Ásványtan és vegytan	<u>jéles</u>	_____	_____
Természettan	_____	_____	_____

b) Rendkívüli tantárgyakban:

Német társalgási gyakorlatok	_____	Gépírás	_____
Gyorsírás	_____	Rendkívüli rajz	_____

Írásbeli dolgozatok külső alakja

Az iskolaév alatt mulasztott órák száma: igazolt: 21, nem igazolt: —, összesen: 21

Általános osztályzata

A tanári testület határozata: Polgári iskolai tanulmányait befejezte.

Kelt Törökcsanakúton, 1937 évi június hó 14-én.

Yelliska Eszter
igazgató

Jósh. Ferenc
osztályfőnök

MONDJAM VAGY ÜZENJEM? A FACEBOOK JELENSÉG ELEMZÉSE FIATAL FELNŐTTEK KÖRÉBEN

Szerző: Tűzkő Lili

tuzko.lili@hok.ektf.hu andragógia (BA), III. évf.

Konzulens: dr. Simándi Szilvia adjunktus

I. helyezés

*„A felnövekvő nemzedék számára a számítógép (az Internet) vált a kultúráközvetítés megbízható tanítójává, tanárává, oktatójává.”
/T. Kiss Tamás/*

1. Bevezetés

2010-et írtunk, amikor tanáraink felhívták a figyelmünket a Tudományos Diákköri Konferencián való részvétel lehetőségére. Tanulmányaim során, eddig csak kész kutatásokkal ismerkedhettem meg, de inspirált egy saját kutatás elkészítése is. A témaválasztás kezdetben okozott némi nehézséget, mivel olyan új területen akartam elmélyedni, mely igazán hasznos lehet a későbbiekben mások számára is.

Komoly energiát fektettem a különböző területek megismerésébe, amikor a mindennapjaimat áthálózó jelenség kezdett kiemelten foglalkoztatni. Egyik napon, a hallgatóság számára kevésbé érdekes előadáson ülve arra lettem figyelmes, hogy a toll helyett egyéb eszközök vannak a kezekben. Korábban is észleltem már ilyet, de ekkor a jelentősége jóval nagyobb volt. Hallgatótársaim a ma igen népszerű közösségi oldalt, a Facebookot használták, amikor az oktató éppen a Maslow féle piramis szintjeiről beszélt. Szükség? Mi az? Valójában mire van szükségük a fiatal felnőtteknek?

Ekkor döntöttem el, hogy a Facebookról, mint a közösségi hálózatról és önmagáról a jelenségről szeretnék kutatni a fiatal felnőttek körében. A lehetőség adott, hiszen magam is felhasználó vagyok, illetve olyan közegben vagyok jelen nap, mint nap ahol a kutatásom kivitelezhető. Mivel velük töltöm a mindennapjaimat, így személyes tapasztalatokkal indulok neki a kérdőívem megírásának, de előtte áttekintem a szakirodalmat, hiszen szükségem van a kellő háttéranyagra.

A kommunikáció elengedhetetlen a társadalmi kapcsolatok fenntartásához. Ennek módja igen komoly változásokon ment át az elmúlt években. Megjelent a digitális csatorna, ami háttérbe szorított mindent. Kutatásom során magam is az internetre, a közösségi médiumokra támaszkodom majd.

A Facebook ma már nem csak egy internetes oldal, nem csak egy amerikai egyetemista által megalkotott rendszer (dolgozatomban egyetemistának nevezem az egyetemre és a főiskolára járó hallgatókat egyaránt). A Facebook ma már egy jelenség, ami mindent és mindenkit befolyásol. Ez a közösségi site a felhasználói számára támaszt, lehetőséget nyújthat, ugyanakkor negatívan is befolyásolhatja életüket. Kutatásom számtalan olyan kérdésre keresi a választ, melyek segítségével közelebb kerülhetünk a digitális világ ezen részének megértéséhez. Valóban inkább üzenünk már, ahelyett, hogy mondanánk?

A dolgozatomban két fő részből áll. Az első egység a téma elméleti áttekintése, amihez több szakirodalmat is felhasználok, ezzel is teljes képet kapva dolgozatomban a háttéréről. A szakirodalmi áttekintésemnek Gábor Kálmán, Jancsák Csaba és Ben Mezrich tanulmányai jelentik az alapot. A második egység az önálló **empirikus** kutatásomból és annak elemzéséből áll. Kérdőív, interjú, és megfigyelés segítségével végzem kutatásomat. A kutatás célja, hogy megtudjuk a fiatal felnőttek felhasználói-e a Facebooknak (ha igen miért, ha nem miért). A kérdésekkel választ kapunk arra, hogy mire használják, mit tartanak a leghasznosabbnak és mi a legzavaróbb számukra az oldalon. Összefüggéseket keresek olyan adatokkal, mint az internetezési szokások és az egyetemisták szüleinek végzettsége, vagy az okostelefonok elérése és az órán való internetezés. Rávilágítok a Facebook kultúráközvetítő szerepére, az oldal veszélyeire, és befolyásoló tényezőire.

Azt gondolom, hogy egy olyan területre találtam rá, ami még nem rendelkezik komoly kutatásokkal. Bizom abban, hogy sokaknak majd az én dolgozatomban jelenthet megfelelő szakirodalmat a fent említett kérdéskörben.

2. Információs társadalom

„Üdvözöljük a XXI. század hálópolgárait, akik egy olyan világban élnek, amelyet egy globális kommunikációs csatorna teremtett. Mindenki ugyanannak a hálózatnak a része, noha fizikailag a Föld különböző pontjain élünk. Virtuálisan azonban egymás szomszédjai lehetünk, hiszen a világháló küszöbének átlépésével megszűnnek a földrajzi távolságok” (Herczegh 2009, 305). Ez az idézet jól kifejezi az internet funkcióját. Ma-napság már az életünk részét képezi a legnagyobb természetességgel, hiszen természetes számunkra, hogy bekapcsoljuk a számítógépünket és percek múlva az ismerőseinkkel kommunikálunk, akik akár a Föld másik oldalán is lehetnek.

2.1. Az információs társadalom fogalmi meghatározása

Az „információs társadalom” kifejezés megértéséhez azt a két szót kell először értelmeznünk, amiből felépül a kifejezés is, ez az információ és a társadalom. Nézzük először, hogy az információnak mennyi jelentését értelmezhetjük.

Pintér Róbert szerint, az **információ** minden esetben szubjektív, adott személyhez köthető és adott környezetben nyeri el értelmét. Ebben az értelmezésben az információt, mint létező megfoghatatlan, de kommunikálható, másokkal megismertethető *tudást* érti. Másik értelmezésében az információ mint *dolog* a tudáshoz hasonlóan létezik, csak hogy rögzített, azaz kézzelfogható, idetartozik az adat, ami rögzített tudásnak tekinthető, mert felhasználásához egy adott kontextus ismerete (vagyis az adat rögzítésének struktúrája) szükséges, ami nélkül az adat nem értelmezhető. A harmadik információfogalom az információ mint *folyamat* jelenik meg, amely az informálttá válás folyamatával azonos. Ebben az esetben összeköti az információt mint dolgot az információt mint tudással, de összeköthet két információt mint tudást (a gondolkodás folyamata) és két információt mint dolgot (adatfeldolgozás) is. Tehát Pintér meghatározása szerint, az információ fogalmának értelmezésekor, ezen szintek és azok elemei, a tudás, a kommunikáció, az adat, az informálás, a gondolkodás és az adatfeldolgozás fogalmait kell figyelembe venni (Pintér 2007, 17-20).

Fülöp Géza, „Az Információ” című könyvében az információnak a kialakulásáról, elterjedéséről és a funkciójáról ír. Azt írja, hogy az információ velünk született, de a társa-

dalom csak a huszadik században jutott el a fejlettségének és a bonyolultságának arra a fokára, amelyen az információs kapcsolatok a társadalom „tudatalattijából” a felszínre törtek. „Megnőtt és megváltozott az információ szerepe, robbanásszerűen megnőtt az információ termelése és felhasználása, s nyilván ennek következményeként fejlődésnek indult az információtovábbítás, a hírközlés technikája” (Fülöp 1996).

Ezt követi a kifejezés második szava, a **társadalom** szó értelmezése. A Collins Dictionary of Sociology definiálása szerint a társadalom: „1. Az emberi kapcsolatok/viszonyok teljessége. 2. Bármely, önmagát állandósító-átörökítő emberi csoportosulás, amely többé-kevésbé adott földrajzi területhez köthető, továbbá saját intézményeket és kultúrát birtokol. Idetartoznak a modern nemzetállamok, de a „törzsek” is.” Az imént említett meghatározás hasonlít Pintér Róbert gondolatához, miszerint a modern társadalom gazdasági, politikai, kulturális és földrajzi helyzete viszonylag jól determinálható, és közös nemzettudattal rendelkeznek. Ezért feltehetjük a kérdést, hogy egy adott közösséget mikor nevezünk társadalomnak. Ez több tényezőtől függ. Elsősorban attól, hogy a közösség tagjai mennyire képesek kölcsönhatásba lépni egymással. Továbbá történelmileg a kulturális és intézményi folyamatosság a mérvadó (Pintér 2007, 21).

Az információ és a társadalom kifejezésnek végeláthatatlan meghatározása szerepel a szakirodalmakban. Kutatásom során, a fent leírtakat veszem alapul és azon értelmezések alapján vizsgálódom.

Ezeket a fogalmakat ismerve nézzük meg mit is jelent az **információs társadalom** kifejezés. Ha az információ és annak velejáró jelenségei (pl. a tudás, a kommunikáció, az adatok, az informálás, a gondolkodás és az adatfeldolgozás) célzottabb, fontosabb szerepbe kerülnek, meghatározzák az emberi kapcsolatokat, a térbeli kötődést, az intézményeket, a kultúrát és magát a nemzetállamot is. Ha elfogadjuk, hogy a társadalmi lét egyik legfontosabb jelenléte a kapcsolatok kialakulása, és fenntartása, akkor az információs társadalom éppen ezen a területen jelenthet lényeges változást. Az információs társadalomban, sokkal kisebb költséggel, sokkal *egyszerűbben* sokkal *több ember tud egymással kapcsolatba kerülni*. Ennek következtében elterjedtek és fontos szerepet játszanak az információs és kommunikációs technológiák, amelyek alapjaiban alakították át a társadalmak működését, beleértve a politikát, a gazdaságot, a kultúrát és a hétköznapi életet is. A kulturális szempont szerint, az információs társadalom magyarázata a minket körülvevő globális és digitalizálódó médiakultúra ami az értelem- és jelentésadás elsődleges forrásává válik, és meghatározza életünk kereteit (Pintér 2007, 18-24).

2.2. Az Internet jelensége

A következőkben az internet jelenségét vizsgálom. Az internet jelenleg az információs társadalom egyik legfontosabb, és legjelentősebb csatornája. A vizsgált területem, a Facebook is ezen a felületen található meg.

Az Internet a legújabb, legkiemelkedőbb állomása a tudományos forradalmaknak. Egyfajta nagyobb csomópont, mert egyesíti a tudományos és technikai változások irányait, dimenzióit. Csanády Márton meghatározása a következő: „Az Internet, mint a tudományos-technikai forradalmak mérföldkövei minden esetben, egy innovációs folyamat szerves része, a valóság elemei egy szemléletmód által strukturált elrendezésének kicsúcsosodása” (Csanády 1999).

Az idegenszavak gyűjteménye az internetet a következő „egyszerű”, lényegre törő megfogalmazással írja le: „az egész földet körülölelhető számítógép hálózat” (online idegenszavak gyűjteménye).

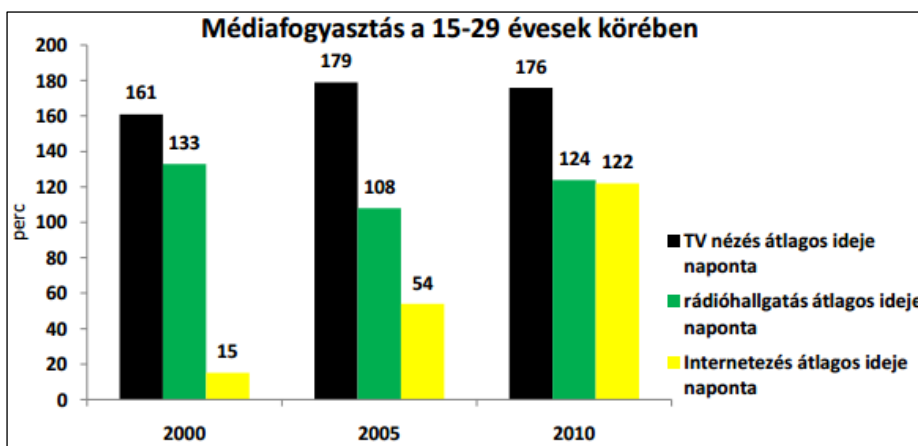
Az Internet természettudományi gondolata Heizenbergnél, a kvantumelméletnél kezdődik, míg technikai értelemben vett első főbb megjelenését Neumann János számítógép konstrukciója adta. Az Internet technikai eszközzé materializálódása az egyén és közösség kontaktusában a hatvanas évekre tehető. „A Hair, Bob Dylan, Johan Baez, Leonard Cohen, Donovan dalai Alain Ginsberg és Ferlinghetti versei, Kerouack Az úton című regénye, a polgárjogi mozgalmak és Martin Luther King jr., Berger és Luckman fenomenológiája, az 1968-as párizsi diáklázadás, az 1968-as prágai tavasz és a környezetvédő zöld mozgalmak eszméi mind annak a folyamatnak a fémjelei, aminek technikai performálódása és szintézise az Internet.” Az Internet új állapotot szül az egyéni szabadságjogok és a fölé- és alárendeltség kérdésében (Csanády 1999).

Az Internet nagy segítséget nyújt az idővel való küzdelemben. Gondoljunk bele, mennyire kedvező lehet az interneten való kommunikáció, tanulás. Az időn kívül pénzt is spórolhatunk az Internet adta lehetőségekkel. Nem kell utazni ahhoz, hogy elolvasson az ember egy könyvet, hogy konzultáljon tanárával vagy kommunikációba léphessen barátaival, rokonaival. Persze az internetnek is van díja, de ha valaki ténylegesen ki tudja használni, akkor mindenképp pénzt spórolhat meg. Arról nem is beszélve, hogy rengeteg díjsomag közül lehet választani. Napjainkban a legnagyobb multikulturális eszközként az Internetet tekinthetjük. Ugyanakkor az Internet radikálisan és kikerülhetetlenül beavatkozik más kultúrákba. Úgy gondolom, ha az ember tisztában van az Internet adta jó és rossz lehetőségekkel, jobban ki tudja használni a pozitív vejejáróit, mint a negatívait.

Az **internet megjelenése** 1957-58-ra tehető. „A Szovjetunió 1957. október 4-én felövi az első mesterséges holdat, a Szputnyikot. Az Egyesült Államok kormánya válaszul a Pentagon fennhatósága alatt a következő évben létrehozza (hivatalos megfogalmazás szerint) a tudományos technikai eredmények katonai célú felhasználásának előmozdítására a Fejlett Kutatási Projektek Ügynökségét (Advanced Research Projects Agency), az ARPA-t.” Majd 1966-ban megalkotják az úgynevezett ARPANET tervet. 1970-ben létrejön az első távolsági kapcsolat az AT&T vonalain az UCLA és a BBN technológiai kutatóközpont között 56 kbps-os sávzélességen. **1985. március 15-én a világ első bejegyzett internet címe lesz a Symbolic.com.** 1990-ben az ARPANET befejezi a tevékenységét és visszavonhatatlanul beköszönt az online korszak. A világ első távvezérelt számítógépe felkapcsolódik a hálózatra. 1991-ben Paul Lindner és Mark P. McCahill létrehozza a Gopher-t, a világ első keresőrendszerét a hálózaton. CERN bejelenti a World Wide Web-et, azaz a jól ismert www.-ot. Az NSFNET-et segítségével Magyarország csatlakozik az Internethez. 1992-ben megjelenik az a kifejezés, hogy „Szörfözni az Interneten”. 1999-ben egy amerikai bíróság meghatározza, hogy a domain nevek (internet cím) valóságos vagyont jelentenek a kereskedelmi védjegyhez hasonlóan. Ebben az évben megkezdődik az MP3 forradalom. 2002-ben hivatalosan is bűncselekmény lesz a hackelés. 2003-ban egyre többen írnak nyilvános internetes naplót azaz blogot. (Úgy gondolom a blogok megfigyelése kitűnő pszichológiai vizsgálati terület lehet.) Ebben az évben elárasztják különböző vírusok az internetet. Ez nagy védekezésre inti a felhasználókat. Az iraki háború fejleményei miatt megjelentek különböző terrorista-site-ok az interneten. 2004-ben a digitális fotózás forradalma miatt, az interneten is jelentős válto-

zások jönnek létre. Ezért a tároláshoz, a feldolgozáshoz és a tartalom szétosztásához kapcsolódó segítségek elérhetőek lesznek a hálózaton (Meixner Zoltán 2005).¹

A korábbi tradicionálisnak tartott (televízió, rádió, újság) média fogyasztására szánt idő folyamatosan csökken, ezzel ellentétben főleg a fiatal korosztálynál figyelhető az internetezésre fordított idő növekedése. Ezt jól ábrázolja a „Médiafogyasztás a 15-29 évesek körében” című táblázat. Általában ha egy tevékenységre szánt idő megnő, valamely másik csökkenéséhez, vagy egyidejű fogyáshoz vezet, ami igen jellemző napjaink felgyorsult világára. Jól láthatjuk, hogy az internet használata 2000 óta ugrásszerűen megnőtt. A 2010-ben (2000-éhoz képest) mért adatok azt mutatják, hogy a TV nézés mutatott növekedést a rádióhallgatással szemben, ami csökkent.

forrás: Bereczki (2011,6)

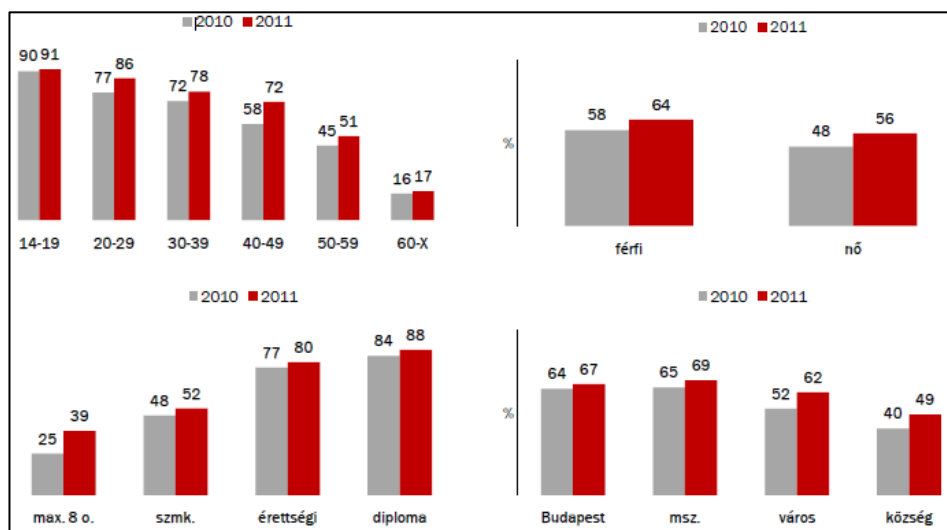
1. táblázat: Médiafogyasztás a 15-29 évesek körében

2012. június 30-án, közel két és fél milliárd internet felhasználót számoltak (Internet World Stats 2012), ami nagyon magas szám, hisz a világ lakosságának az egyharmadát jelenti. Emellett figyelembe kell vennünk azokat a népeket, akik más civilizációban élnek és az internet létéről nem is tudnak, illetve azokat az idős embereket, gyerekeket, és betegeket, akik nem tudják használni az internetet.

A táblázatok (2. táblázat) az internet Magyarországi sajátosságait mutatják be. Megállapíthatjuk, hogy leginkább a 14-19 évesek használják az internetet. A használati idő arányosan csökken az életkor növekedésével. Feltehetően a fiatalok a tanulás, a rendelkezésükre álló szabadidő, és a barátaikkal történő kommunikáció miatt használják sűrűbben az internet adta lehetőségeket. A felmérés szerint több férfi használja az internetet, mint nő. A végzettség növekedése párhuzamban áll az internetezési szokások gyakoriságával. Minél magasabb végzettséggel rendelkezik valaki, annál több időt tölt a világ-

¹ 1993-ban a Fehérház felkapcsolódik a hálózatra: <http://www.whitehouse.gov>. Az elnök e-mail címe: president@whitehouse.gov. Az ENSZ ugyancsak a hálózathoz kapcsolódik: <http://www.un.org> címen (Meixner Zoltán 2005).

hálón. A legnagyobb használat a fővárosban észlelhető. A legkevesebb pedig, a községekben. Ennek több oka van. A fővárosban többen élnek és a keresetük is magasabb, mint a községben élőknek, illetve több munkahely köthető az internet használathoz. Ezzel ellentétben a községekben több a hátrányos helyzetű család, így az internetezési szokások itt hátrébb szorulnak.

forrás: Nemzetközi média és hírközlési hatóság (2012 március)

2. táblázat: Az internet felhasználók száma Magyarországon

2.3. Mobilkommunikáció - „okostelefonok”

Társadalmi alapszükségletté vált a mobiltelefonok használata. Ezt a kijelentést alátámasztja a 2008-ban végzett felmérés miszerint a háztartások 88 százaléka rendelkezik mobiltelefonnal (KSH 2009).

Ma már nem meglepő, ha egy alsó tagozatos gyereknek vagy akár a 75 éves idős embernek van mobiltelefonja. A mai világban az okostelefonok elterjedése mutat növekvő tendenciát. Az okostelefonok léte a kutatási témám fontos eszköze, hisz ezek a telefonok lehetővé teszik, az internetkapcsolatot. Ezekben az eszközökön többek között lehetőség van e-mail küldésére-fogadására, az interneten való böngészésre, a navigáció- és a Facebook használatára.

Az első okostelefon 2000-ben került ki a piacra. Éppen ezért történelméről még nem beszélhetünk ezeknek az eszközöknek, viszont ezalatt, a 12 év alatt rengeteg újításon, fejlesztésen mentek keresztül ezek a telefonok. Ez a folyamat a mai napig megfigyelhető.² Az okostelefonok vétele növekvő tendenciát mutat. 2011 végén, 2012 elején 3 hónap leforgása alatt annyi okostelefont vásároltak a fogyasztók Magyarországon, mint 2010-

² Okostelefonok térhódítása (<http://www.bestmobil.hu/Tudastar/okostelefon>)

ben összesen, azaz 927 ezer készüléket. Világszinten, 2011 végén 157,8 millió okostelefon fogyott (Bodnár 2012).

Napjainkban az okostelefonok nagy hatást gyakorolnak a társas kapcsolatokra is. Rengeteg esetet hallunk, hogy beszélgetés, kommunikáció közben az egyik fél folyamatosan nyomkodja a telefonját. Ez nagy mértékben megváltoztatja a kommunikációt. Egy Los Angeles-i étterem 5 százalék kedvezményt ad annak a vendégnek, aki hajlandó a vacsora erejéig lerakni telefonját. Ezzel is arra hívják fel a figyelmet, hogy legalább a vacsora idejére a telefon nyomkodása helyett inkább egymásra figyeljenek az emberek. Demetrovics Zsolt, az ELTE Klinikai Pszichológia és Addiktológiai Tanszékének docense szerint azonban az okostelefon intenzív használata klinikai értelemben, még nem függőség. Akkor lenne az diagnosztikai értelemben, ha károsodik testi-lelki egészsége, tönkremegy partnerkapcsolata vagy elveszíti a házat vagy a pénzét. „A telefon életünk részévé, kiegészítőjévé vált, szinte a testképünk része. Hozzánk tartozik, a nélkül nem érezzük jól magunkat, nem tudunk megfelelni a szerepeinknek. Ha nincs nálunk telefon, nem látjuk a híreket, nem tudunk időben válaszolni e-mailekre” - mondta a docens (Fábián 2012).

A következő fejezetben a Facebook jelenségét mutatom be, hisz kutatásom fő vizsgálati pontja ez a közösségi oldal. Kitérek az oldal történetére, adataira, és egyéb statisztikáira.

3. A Facebook

A Facebook, megítélésem szerint egy tömegek által játszott internetes szerepjáték, amelyben az a cél, hogy az ember minél több „barátot” gyűjtsön, informálódjon és információt oszthasson meg.

3.1. Facebook története

Mark Elliot Zuckerberg 1984. május 14-én született. Középiskolában kezdett el programozni, főleg a játékok és a kommunikációs szoftverek érdekelték. A Facebook ötletét Mark a középiskolájából hozta magával. Az amerikai középiskolákban olyan számítógépes szoftverek voltak, ahol az adatbázisában minden tanulóról volt egy igazolványkép és egy rövid szöveges információ. Ennek az oldalnak az ottani köznyelvén, Facebook volt a neve. **2004. február 4-én Mark és szobatársai**, Eduardo Saverin, Dustin Moskovitz és Chris Hughes **elkészítették a Harvard megújított „Facebook” verzióját**, „TheFacebook” néven. Az oldal, a Mark középiskolájában (Phillips Exeter Academy) használt, már akkor is Facebooknak nevezett ötletadó szoftverre épült. Az oldalt a thefacebook.com domain címszó alatt lehetett elérni. A TheFacebookot eleinte csak a Harvardhoz tartozó személyek használhatták. Ekkor funkcióiban mindössze annyira volt képes, hogy mindenki létrehozhatott magáról egy adatlapot, és bejelölhette, hogy kivel jár egy előadásra, kurzusra stb. Egy év múlva a Stanford és Yale egyetemek is használhatták az oldalt. 2004 nyarán pedig a nagy népszerűsége való tekintettel, elindították a szolgáltatás középiskolákban is. Sean Parker, támogatta a csapatot, és céget formált a szobatársakból. A sikeres oldalt „kinyitották”, először a Microsoft és az Apple számára, azonban nem telt el sok idő és Sean, úgy döntött, hogy legyen inkább mindenki számára elérhető. **2006. szeptember 26-án tehát publikussá vált a hálózat.** Az válhatott a szo-

ciális háló tagjává, aki 13 évesnél idősebb volt, és saját e-mail címmel rendelkezett (Ben 2010).

A közösségi oldal jelenleg 207 országban, 37 különböző nyelven érhető el (Facebook/Hungary 2012). Naponta több mint tizennégymillió fotót osztanak meg magukról a felhasználók és jelenleg 4,1 milliárd fotó található a hálózaton. Naponta közel százezer új felhasználó regisztrál az oldalon. A Facebook a mai napig „csak” ötszáz alkalmazottal üzemel, ezzel a világ második leglátogatottabb PHP alapú oldala. A Facebook a világháló hatodik leglátogatottabb oldala, amin 1,6 milliárd aktuális bejegyzés található. Több mint 350 ezer minialkalmazás és játék van jelen a hálózaton. 65 millió felhasználó használja mobiltelefonról a Facebookot. Naponta összesen hatmilliárd percet töltenek a netezők az oldalon (HVG 2010).

FACEBOOK SUBSCRIBER GROWTH BETWEEN 2011 AND 2012					
Geographic Regions in order by size	FB Users 31-Mar-2011	FB Users 30-Jun-2011	FB Users 31-Sept-2011	FB Users 31-Dec-2011	FB Users 31-Mar-2012
Europe	200,260,360	208,907,040	214,988,320	223,376,640	232,835,740
Asia	131,556,800	152,957,480	169,392,060	183,963,780	195,034,380
North America	173,640,240	167,999,540	172,636,960	174,586,680	173,284,940
South America	69,594,760	82,207,800	92,049,480	103,294,940	112,531,100
Central America	28,090,240	33,081,140	36,333,060	38,317,280	41,332,940
Africa	27,414,240	30,665,460	34,798,940	37,739,380	40,205,580
Middle East	15,779,440	16,125,180	17,326,520	18,241,080	20,247,900
Oceania / Australia	12,333,780	12,881,560	13,177,360	13,353,420	13,597,380
Caribbean, the	5,362,600	5,903,520	6,182,080	6,218,960	6,355,320
World Total	664,032,460	710,728,720	756,884,780	799,092,160	835,525,280

forrás: <http://www.internetworldstats.com/facebook.htm>

3. táblázat: A Facebook felhasználóinak száma a különböző földrészeken (fő)

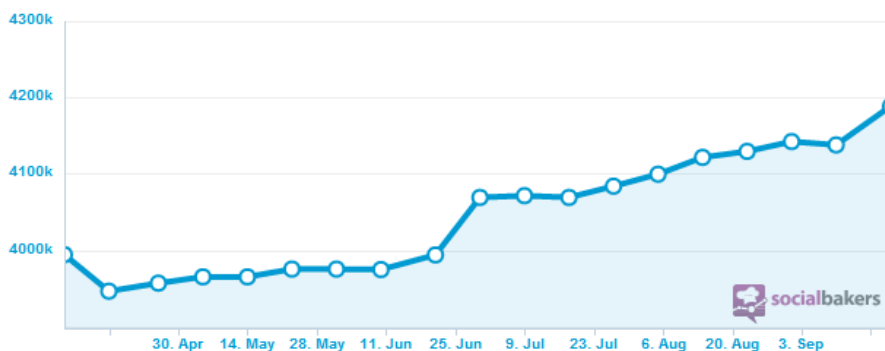
Azt láthatjuk (3. táblázat), hogy folyamatosan növekvő tendencia mutatkozik Európában és az összes többi földrészen, kivéve Észak Amerikában. Az ábra a különböző kontinensek, Facebook felhasználóinak számát mutatja. Egy éves időintervallumot láthatunk, negyedéves lebontásban (2011. március 31- től 2012. március 31-ig). A Facebook Users, azaz a Facebook felhasználók száma minden oszlopban nőtt (kivéve Észak Amerika), ami azt bizonyítja, hogy a Facebook egyre sikeresebb és érdekeltőbb közösségi oldal.

3.2. Facebook Magyarországon

2008. november 26-án elindult a Facebook magyar változata, amely rögtön sikeresnek bizonyult. A fordítást magyar felhasználók végezték és végzik jelenleg is. A Socialbakers adatai szerint Magyarországon 2011. márciusában az aktív felhasználók száma 2.842.400 fő.³ Magyarországon is igen népszerűek a különböző vállalatok Facebook oldalai. Jelenleg a következő öt brand a legsikeresebb a Facebookon: Extreme

³ <https://www.facebook.com/FeszbookHungary/info>

Silver, Túró Rudi, Mekizni jó, Norbi Update, Milka Magyarország. Ez azt jelenti, hogy ezeket az oldalakat kísérik figyelemmel a legtöbben. Ezekon az oldalakon követhetik a márkákat, új termékeket és nyereményjátékokat. Ha bármi kérdésük van a fogyasztóknak, itt rögtön feltehetik és valószínűleg hamar választ is kapnak rá. Ez a lehetőség mind a két félnek hasznos lehet.

forrás: <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/hungary>

4. ábra: Facebook felhasználóinak száma Magyarországon

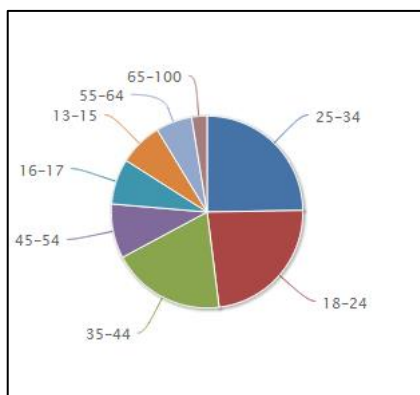
A táblázat a Magyarországon lévő Facebook felhasználók számának alakulását mutatja 2012. április 7-től szeptember 21-ig. Folyamatosan növekvő tendenciát láthatunk, amely jellemzi a Facebook felhasználóinak globális változását is. A legnagyobb növekedés júniusról júliusra következett be. Úgy gondolom ezt döntően befolyásolhatta az aktív nyári időszak, mert a fiatalok körében ez a vakáció időszaka. Ilyenkor több rendezvény van, amit a Facebook is közöl és ekkor új ismerősökre tehet szert az ember. (4. táblázat)

5. táblázat: A Facebook Magyar felhasználóinak elhelyezkedése (fő - %)

forrás: <http://www.internetworldstats.com/facebook.htm> alapján, saját fordítás

Összes felhasználó	4 188 580
Pozíció az országos Facebook felhasználók listáján	39
A felhasználók népességre vonatkoztatott aránya	41,92%
A felhasználók aránya az internet fogyasztók körében	67,82%

Jelenleg Magyarországon (2012. szeptember 24.) 4 188 580 felhasználója van a Facebooknak. Ez a 39. helyet jelenti az országok között, a felhasználók számát tekintve. Magyarország népességének a 41,92 százaléka használja a Facebookot. Az on-line népesség 67,82 százaléka felhasználója a közösségi oldalnak (5. táblázat).

forrás: <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/hungary>

6. ábra: A Facebook felhasználói számának életkor szerinti eloszlása Mo-n (év)

Ha korosztály szerinti besorolás alapján nézzük a felhasználók számát, akkor a 25-34 év közöttiek a legaktívabbak a Facebookon (1 047 145 fő). Őket követik a 18-24 év közöttiek, majd a 35-44 évesek. Ha a nemek szerinti megoszlást nézzük, akkor a nők (52%) vezetnek a férfiakkal (48%) szemben, azaz több női felhasználója van a Facebooknak.

3.3. Facebook „szakszavai”

A Facebook megjelenésével a szókincsünk is gyarapodott. Több olyan szó keletkezett, amit addig nem ismertünk, de mára már a mondatainkban is használjuk (pl. tetszik kifejezést, több esetben átvette a like szóhasználat. Tetszik a ruhád = „likeolom”). Ebben a pontban a Facebookon használt szavakat, kifejezéseket gyűjtöm össze és jelentésüket ismertetem, mivel későbbiekben magam is használni fogom.

Like: A tetszés kinyilvánítása, egy gombnyomással.

Bökés: Az emberek közötti testi érintkezés (bökés, simogatás) virtuális térben történő kifejezése. „Hé itt vagyok, figyelj rám!”

Check In: Tartózkodási hely megadása.

Postolás: Egy bizonyos kép vagy szöveg kihelyezése az adatlapra.

Chat: Szöveges üzenet küldése (a kommunikáció egy időben jön létre a felek között).

Megosztás: Egy másik felhasználó esetleg oldal által közzétett kép, video vagy oldal közzététele a saját adatlapon.

Fényképek/Video hozzáadása: A kezdőlapon fénykép vagy video közzététele.

Cover Photo: Az adatlap tetején található fotó.

Kedvencek: Egyes személyeknek a Facebookon történő tevékenységei jobban figyelemmel kísérése (jelentés érkezik, ha bármit tesznek az oldalon).

Timeline: Idővonal. Az életben történő események időrendben lévő kommunikálása.

Kiemelt Post: Az adatlapon visszamenőleg is külön, kiemelten megjelenik az adott Post.

Hide: Bizonyos postok vagy személyek tiltása (pl. az adott személytől többet nem látunk postot az oldalunkon).

Notification: A Facebook oldal tetején lévő piros színű jelentések.

4. Ifjúsági korszakváltás

Kutatásomat jellemzően az egyetemisták, azaz az fiatal felnőttek körében végeztem. A következőekben az ifjúság fogalmát, az ifjúsági korszakváltást és velejáróit (pl. internet), fogom tisztázni.

4.1. Az ifjúság fogalmának meghatározása

A történelem során különböző módon volt nevesítve ez a társadalmi korcsoportot (például: ifjúság, tizenévesek, fiatalság, fiatal korcsoport, ifjú generáció stb.). Az ifjúságot kutató tudományok, a pszichológia vagy a szociológia, (azon belül az ifjúságszociológia vagy az ifjúságpolitika) különbözőképpen határozzák meg az ifjúságot. „Andorka Rudolf, szociológus szemmel, azokat tekinti fiataloknak, akik „már nem gyerekek, de még nem felnőttek, vagyis nem kezdték el a rendszeres kereső munkát, nem alapítottak családot, vagy egyszerűbben nem rendelkeznek a felnőttek összes jogával” (Andorka 2006). Azaz, az ifjúság ebben az értelemben az az életkori szakasz, amely a gyermekkortól a felnőttkorig tart (Németh 2009).

Az ifjúkor meghatározásával Andorka Rudolfon kívül mások is foglalkoztak. Több szempontrendszer szerinti meghatározással találkoztam, ugyanis nehezen behatárolható ez a korcsoport, „hiszen az ifjú már nem gyerek, de még nem is felnőtt. Az ifjúkor és a felnőttkor határán az ifjú felnőttek is megtalálhatók, biológiai fogalomkörben gondolkodva ők jelentik a posztadolecenseket” (Juhász 2001, 83). Az angolszász irodalomban a gyermekkor és a felnőttkor közötti időszakot jelölik az ifjúság fogalmaként. Általában különbséget „adolescence” (12-18 év) és a „youth” (19-24 év) képez (Mönks és Knoers 1998). A német irodalmakban viszont még több korcsoport megkülönböztetésével találkozhatunk. A leggyakrabban a prepubertás, a pubertás és az ifjúkor felosztást használják. Remplein (1962) tovább osztotta az ifjúkort, a „fiatal krízis” időszakával, amit a pubertás és az ifjúság közé sorolt. Az Ifjúság2004, Ifjúság2008 országos vizsgálatban a 15-29 éveseket sorolják ebbe a korcsoportba. A személyiségfejlődés főbb állomásai mentén három csoportot képeznek. „Különbséget tesznek a 15-18, a 19-24 és a 25-29 évesek között. A megkülönböztetést azzal indokolják, hogy a 15-18 évesekre a képességek, készségek felmérése, a lehetséges fejlődési irányok kiválasztása a jellemző. A 19-24 évesek a keresés (párkeresés, szakmakeresés, munkakeresés) szakaszában vannak, és a 25-29 évesek pedig az életmódjuk, illetve lehetőségeik szerint különülnek el a fiatalabb társaiktól” (Simándi 2012, 53-54).

4.2. Az ifjúsági korszakváltás

A korszakváltás problémájával a magyar szociológia a nyolcvanas években kezdett el foglalkozni, amikor összehasonlító vizsgálatokat tett a nyugati fiatalokkal. Ekkor úgy vélték, hogy a korszakváltás a magyar fiatalok körében késik. Ennek okai az oktatási

expanzió (rendszer váltás előtt) és a piac hiánya. Az utóbbi hiányában nem alakult ki a fogyasztóközpontú társadalom. Ezen okok ellenére az akkori fiatalok körében korábbi önállósodás és kulturális értékváltás következett be. Ezek nem jelentettek lényeges fordulatot. Az ifjúsági korszakváltás nagymértékben a kilencvenes években kezdődött el (Gábor - Jancsák 2002).

A társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás során átértékelődik az iskolai tudás, az iskolában eltöltött idő. A fiatalok önállósodása hamarabb következik be, ugyanakkor az ifjúsági életszakasz egyre inkább meghosszabbodik. A fiatalok autonómiája növekszik, és a közvetlen kontroll, mint a család, a szomszédság, az iskola vagy a különböző ifjúsági szervezetek elvesztik szerepüket. Közvetett kontroll jön létre a fogyasztói ipar és a mass médiák révén. Megváltozik a világ rendje. Az addigi rendszer, hogy a fiatalság rendszerkövetőként jelenik meg, átalakul a korszakváltás során és a fiatalok mintaadóvá is válnak. Az ifjúság mintái az ifjúsági kultúrában foglalják el helyüket (Gábor - Jancsák 2006).

Az elmúlt két évtizedben a fejlett társadalmak ifjúságának közösségi kommunikációja radikálisan megváltozott. A kommunikációs tér eltűnt, és végtelenné vált. Manapság már mi magunk választjuk ki, az interneten keresztül mely virtuális közösségnek leszünk időszakosan tagjai, és hogy melyik on-line felületen tanuljuk az 'igazi' történelmet mint az 'igazi' tudományt. A kommunikációnak eltűntek az időre vonatkoztatható határai is, mert amióta mobiltelefonokkal meg notebook-okkal járunk, azóta bárhol bármikor kapcsolatba kerülhetünk ismerőseinkkel. „Rendkívül érdekes, hogy mennyire jellemző a gyakori sms-ekkel és hívásokkal történő önmegerősítés igénye a fiataloknál. Sokkal többet jelent számukra, ha két barátjukat felhívhatják egy fontos döntés előtt, mintha egy tudományos kötet garantálná a helyes döntést” (Czeizer - Gábor).

Egyre inkább jellemző, hogy diákok lassan több időt töltenek el az internet előtt, mint barátaikkal személyesen (Ságvári 2009). Manapság az internetezés a fiatalok körében döntően a barátokkal való folyamatos kommunikációt jelenti, más, párhuzamos tevékenységek végzése közben (lájkolás, tetszésnyilvánítás, hangulatjel küldés, megosztó portálok küldözgetése stb.). „Átalakult a kapcsolattartás: személyes találkozások helyett a világhálón keresztüli párbeszéd válik jellemzőbbé” (Simándi 2012).

5. A Facebook jelenség vizsgálata a fiatalok körében

Napjainkban a Facebook jelensége majdhogynem mindenki számára ismert, függetlenül attól, hogy felhasználója-e a közösségi oldalnak. Leginkább a fiatal felnőttek, de van, hogy a hatvanas éveiben járók is felhasználói ezen oldalnak. Megdöbbenő számomra, hogy egy pár filléres weboldal, hogyan terjedhetett ki egy egész világot behálózó médiabirodalommá. Miért pont ez a közösségi oldal? Kutatásom során többek között azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy az egyetemisták miért felhasználói az oldalnak, mit tartanak a leghasznosabbnak, vagy a legidegesítőbbnek a közösségi oldalon. Persze azok véleményére is kíváncsi voltam, akik nem felhasználói az oldalnak, éppen ezért úgy szerkesztettem meg a kérdőívemet, hogy az első felére mindenkinek (függetlenül attól, hogy felhasználója-e az oldalnak) legyen lehetősége válaszolni. A kérdőívek írásos formában kerültek kitöltésre. Azért nem webes kitöltést alkalmaztam, mert akkor leszűkítettem volna a kérdőívre válaszolók körét, azokra, akiket az internet segítségével érek el, ami befolyásoló tényezőként hatott volna a kutatásom eredményére. A kitöltés

helyszínei a hallgatói centrum, a kollégiumok, az iskola aulái és tantermei voltak. A kérdőívek kitöltését a hallgatói centrum dolgozói, két hallgató társam és egy veszprémi hallgató segítette. A kitöltés pillanatában mindig jelen volt valaki. Ezzel a felmerülő kérdéseket szeretnénk volna megválaszolni, az esetleges hibás válaszok elkerülése érdekében. A kutatásom bemutatása előtt fontos, hogy tisztázzam a bennem megfogalmazódott kérdéseket, azaz a felállított hipotéziseket ismertetem.

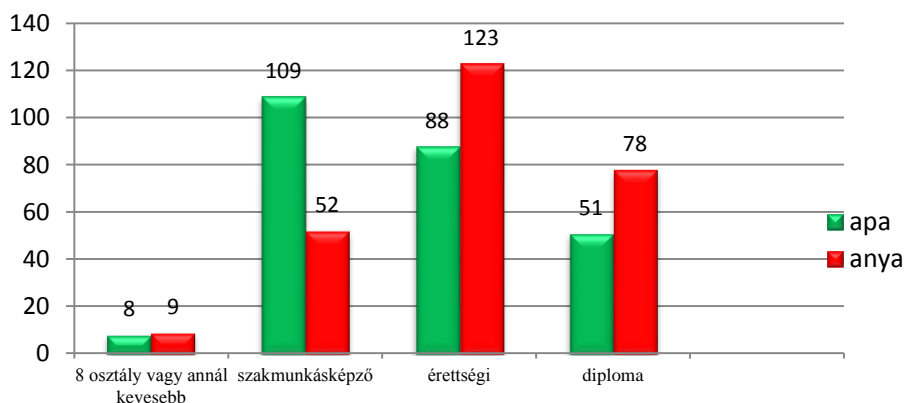
5.1. Hipotéziseim

A kérdőívben szereplő kérdéseimmel, az interjúkkal, saját észleléseimmel és a háttéranyagok megismerésével az alábbi hipotézisekre keresem a választ:

- A Facebook, a fiatalok életének szerves részévé vált, mind a magánélet, mind a fogyasztói életben.
- A fiatalok a Facebook oldalán, több személyes információt osztanak meg, mint gondolnák, azaz nem tudatos Facebook felhasználók.
- Az egyetemisták életében kultúráközvetítő szerepet tölt be a Facebook, mert a programokról, eseményekről legtöbb esetben ezen a közösségi oldalon szereznek tudomást.
- A fiatalok Facebookon lévő ismerőseiket, nem kizárólag valódi ismerősök alkotják.

5.2. Minta bemutatása

A kutatásomban, a megkérdezettek közel egyharmada (26,6%) fiú és közel kétharmada (73,4%) lány. Összesen **263 a válaszadók száma**, ami azt jelenti, hogy 70 fiú és 193 lány vett részt a kérdőívek kitöltésében. A célcsoport az Eszterházy Károly Főiskola és a veszprémi Panonn Egyetem hallgatói. A kérdőív válaszadói főként a főiskola hallgatói. A megkérdezés időpontjában, a Neptun információs bázisa alapján 4185 nő és 1911 férfi aktív hallgató jár a főiskolára. A korhatárt illetően a 18-26 évesek körében vizsgálódunk. A válaszadók fele 20-22 éves, ezt követi a 18-20 év közötti korosztály (43,3%).

7. ábra: A szülők iskolai végzettsége (fő)

A célcsoport alapinformációinak megismerése után a fiatalok internetezési szokásait vizsgáltam. Első pontban a családi környezet megismerésével arra voltam kíváncsi, hogy a család hogyan hat a fiatalok internetezési szokásaira.

Megállapíthatjuk, hogy a szülők iskolai végzettségét illetően az eredmények azt mutatják, hogy az apák főként szakmunkás végzettségűek, az anyák pedig jellemzően érettségivel rendelkeznek. Meghatározhatjuk, hogy a megkérdezett hallgatók többsége nem olyan családból került ki, ahol diplomás szülők vannak (7. ábra).

Azt feltételeztem, hogy összefüggés van a szülők végzettsége és a család anyagi helyzete között, és ez hatással van a megkérdezettek otthoni internet hozzáféréseire. Keresztábrát készítettünk a szülők végzettsége és az internet otthoni hozzáférése között, amely alapján elmondhatjuk, hogy nem tapasztalható semmi összefüggés. A feltételezésem tehát nem igazolódott be, a szülők iskolai végzettségétől függetlenül, mindösszesen 3 fő jelezte, hogy nincs otthon internetkapcsolata. Ez összefüggésben áll azzal, hogy ma egyre természetesebbé válik az internet használata. Egy olyan alapfogyasztású cikké vált, ami megkerülhetetlen, hiszen a hallgatók számára elengedhetetlen annak használata az oktatás miatt (beiratkozás, tantárgyfelvétel, vizsgafelvétel, pénzügyi tranzakciók, stb.) is. A tanulás mellett fontos továbbá a munkahelyek elvárásai és a pénzügyek intézése miatt is. Az internet ma már nem tekinthető luxuscikknek és nem csupán szórakozási lehetőséget biztosít a fogyasztóknak.

5.3. A fiatal felnőttek szabadidő eltöltési szokásai

Fontosnak tartom, hogy kitérjek a fiatalok szabadidő eltöltési szokásaira részletesebben, hisz egy olyan felületet vizsgálok (Facebook), amit a fiatalok leginkább a szabadidejükben használnak. Egy nap 24 órából áll és úgy gondolom egy új szabadidős tevékenység hatással lehet a többi, nem kötelezettségekre fordított idő eltöltésére.

A fiatalok szabadidő eltöltését a **TV nézési** szokások is befolyásolják. Hazánkban a háztartások 99 százaléka rendelkezik televízióval (KSH 2011). Persze ez a százalékos kimutató úgy értelmezhető, hogy egy-egy háztartásban több televízió van. Természetesen a háztartásoknak több mint, az 1 százaléka nem rendelkezik televízióval, de van több háztartás, ahol akár 2-3 vagy több TV is van. Ami a mi esetünkben fontosnak bizonyul az az, hogy a magyar háztartások magas százaléka rendelkezik televízióval. Úgy gondolom, ez a 99 százalék lehet az egyik oka a TV nézés közösségfejlesztésben eltöltött szerepének megváltozásában. Mikor megjelent a televízió, nagy közösségfejlesztő szerepe volt a társadalomban, mert összegyűltek az emberek és együtt nézték a műsorokat, filmeket. Az idő múlásával a családok megtehették, hogy vegyenek egy televíziót, aminek ismét közösségfejlesztő szerepe volt, mert együtt nézte a család a TV-t. Manapság egy háztartásban több TV is van, ami azt eredményezi, hogy elvesztette közösségfejlesztő szerepét és inkább közösségrombolóvá vált, mert külön nézik a családtagok. Véleményem szerint a tévézési szokások külön kutatást érdemelnek, de a témához szükséges adatokat megismerhettük.

Óraszám	Fő
0-1	106
1-2	80
2-3	36
3-4	23
4-5	9
5 -	9

8.táblázat: TV-zéssel eltöltött idő

A (8. táblázatban) megkérdezettek **tévézési óraszámát** láthatjuk egy átlagos napra bontva. Legtöbbször a 0-1 óra közé eső időintervallumot jelölték meg. A létszám arányosan csökken, az órák növekedésével. A várttól eltérő eredményt hozott, mert magasabb óraszámra számítottam. László Miklós, a Hírműsorok generációs szemmel című munkájában a következőt írja: „A használatkutatások tanúsága szerint a fiatalok túlnyomó többsége napi rendszerességgel televíziózik, egy átlagos hétköznapon majdnem 4 órát” (László 2005). A mi esetünkben azért lehet eltérés, mert kifejezetten az egyetemisták körében kutattunk, akik többnyire kollégiumokban laknak, ahol számos szobában nincs TV. De feltehető a kérdés, hogy a válaszok a tényleges óraszámot mutatják-e, azaz azt az időt, amikor megy a TV vagy azt, amikor kifejezetten nézik és figyelik azt. Ez azért vezethet egy újabb kérdéshez, mert a multitasking, azaz a halmozott médiafogyasztás (pl. egyszerre megy a TV és internetezik a személy) egyre inkább jellemző a fiatalok fogyasztási szokásaira. Minden bizonnyal azt az óraszámot jelölték meg, amikor egyéb médiumot nem használnak, nem fogyasztanak.

Ezzel ellentétben vagy pont, hogy párhuzamban a **könyvolvasás** a következő szabadidős tevékenység, amire rákérdeztünk. A legtöbb megkérdezett fiatal felnőtt, (83 fő) havonta egy könyvet olvas, míg 21 egyáltalán nem szokott. Megállapíthatunk, hogy a könyvolvasás háttérbe szorult az IKT (információs és kommunikációs technika) eszközök megjelenésével, de az egyetemisták több könyvet olvasnak a nem egyetemista fiatalokkal szemben. Fellelhető különbség a jelen kutatás és más olyan kutatások között, ahol a célcsoportot a fiatalok jelentik, míg a mi esetünkben az egyetemista fiatalokat. Feltehető a kérdés, hogy az egyetemisták könyvolvasás alatt a kötelező olvasmányokat értik, ami a tanulásukhoz szükséges, vagy az azon kívüli olvasást.

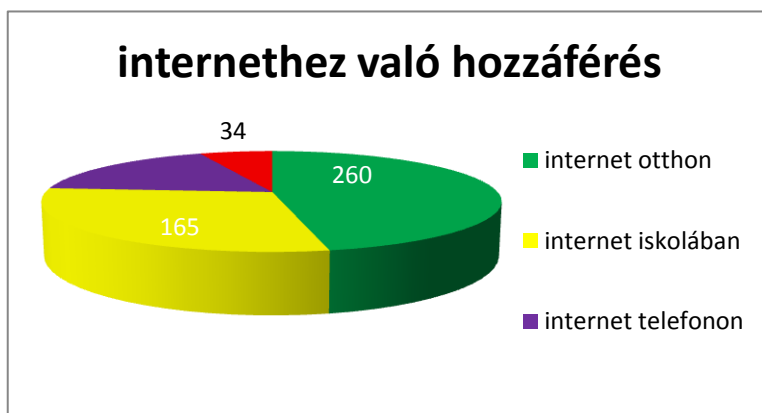
Az egyik legfontosabb és leginkább elengedhetetlen az egyetemisták életében a *Neptun* használata. A Neptun egy egységes tanulmányi rendszer az oktatók és a hallgatók számára, amelyen keresztül a számítógép segítségével adatokat kap a hallgató az egyetemi élettel, tantárgyakkal, követelményekkel, határidőkkel kapcsolatban. Ezen a rendszeren keresztül kell a hallgatónak felvenni tantárgyaikat, és ezen keresztül kell a vizsgákra jelentkeznie. Az oktatók itt hirdetik meg a tárgyakat, vizsgákat, és itt töltik fel a hallgatók vizsgaeredményeit. Ezen a felületen lehetőség van a rendszer felhasználóinak bármilyen üzenet küldésére és fogadására.

Többek között a fent említettek miatt, kutatásunk elengedhetetlen vizsgálási pontja az **internethasználat**. Az eredményeink azt mutatják, hogy a megkérdezettek 100 százalé-

ka internetezik hétköznap. Ez reális, hisz a tanulás velejárója az internet használata. Például internet segítségével kapják a hallgatók a tananyagot vagy ott konzultálnak tanáraikkal. Az interneten több elektronikus könyvtár is létezik, ami egy gyors és „kényelmes” lehetőség a szakirodalmak hozzáféréséhez.

A megkérdezettek több mint 40 százaléka naponta 3-6 órát internetezik. Ez magas óraszám, de reálisnak tekinthető a fent leírtak alapján. Ezt követi az 1 és 3 óra közé eső internetezési óraszám, amit a fiatalok több mint 20 százaléka (70 fő) jelölt meg. A célcsoport közel 20 százaléka (52 fő) 6-9 órát, egy tizede (32 fő) 9 vagy annál több órát tölt internetezéssel. Ha párhuzamba állítjuk ezeket a számokat, akkor láthatjuk, hogy az internetezéssel eltöltött órák, jóval a tévészere fordított idő felett vannak. Ez lehet pozitívum is, ugyanakkor feltételezhető, hogy az internet már a televízió helyét is átveszi a fiatalok mindennapjaiban, hiszen filmekhez, műsorokhoz is hozzá tudnak jutni online formában. Az internetfogyasztásra fordított idő nem minden esetben haszontalan idő, de a válaszokban megjelölt óraszámok nem megnyugtatóak.

Az internetezési óraszám mellett fontos ejtenünk az internet hozzáférhetőségéről is, hiszen ez is olyan információkat nyújthat számunkra, mely a kutatásunk szempontjából nélkülözhetetlen.

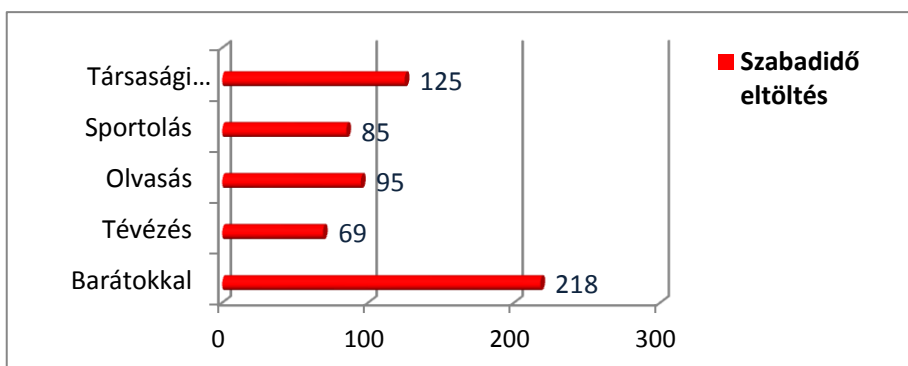
9. ábra: Az internethez való hozzáférési helyszínek (fő)

A megkérdezettek majdnem 100 százaléka (98,8%) hozzáfér otthon az internethez. A fentebb leírtak magyarázzák, hogy miért és hogyan terjedt el ennyire az otthoni internet használata. Ezt követően az iskolában férnek hozzá a legtöbben az internethez. A főiskolákon, egyetemeken vezeték nélküli internet hozzáférés van, ami segíti az egyetemisták internetezési lehetőségét. Arról nem is beszélve, hogy a vizsgált főiskolán egyedülállóan működő laptop program (minden nappali tagozatos hallgató a beiratkozás után kedvezményesen jut notebookhoz) mindenki számára biztosítja az intézmény területén az ingyenes internetfogyasztást. Mivel növekvő tendenciát mutatnak az okos telefonok és laptopok vásárlása is, így valószínűleg ez a szám folyamatosan növekvő tendenciát mutat majd. A kutatás során választ kaptunk arra is, hogy a megkérdezettek közel 40 százaléka (98 fő) rendelkezik olyan telefontal, amin van internetezési lehető-

ség. A legkevesebb számot a nyilvános tereken való internet hozzáférés mutatta (9. ábra).

A célcsoport 97 százaléka úgy véli, hogy az internet használata nem elkerülhető. Úgy gondolom ez érthető, mert a fent említett okok miatt az egyetemisták fontos használati eszköze az internet. A maradék 3 százalék a következő indokokkal magyarázta az internet elkerülhetőségét: „nem a mindennapi élet része” vagy nem jól értelmezte a kérdést és pont arra írt indoklást, hogy miért nem elkerülhető manapság az internet használata. Így ismét megállapíthatjuk, hogy az egyetemisták internet fogyasztók.

Kíváncsi voltam, hogy az egyetemisták az előbb említett szabadidőben végzett tevékenységek mellett, mit szeretnek leginkább csinálni. A kérdőívben az alább felsorolt tevékenységek egymás mellett szerepeltek és a megkérdezettek azokat a programokat, lehetőségeket jelölték meg (akár többet is), amit szívesen csinálnak. Így nem csak azt tudhatjuk meg, hogy mivel mennyi időt töltenek el, hanem egy komplexebb választ kapunk arra, hogy melyik a kedvenc programjuk (természetesen a megadott választási lehetőségek mellett rendelkezésükre állt nekik is különböző programokat beírni).

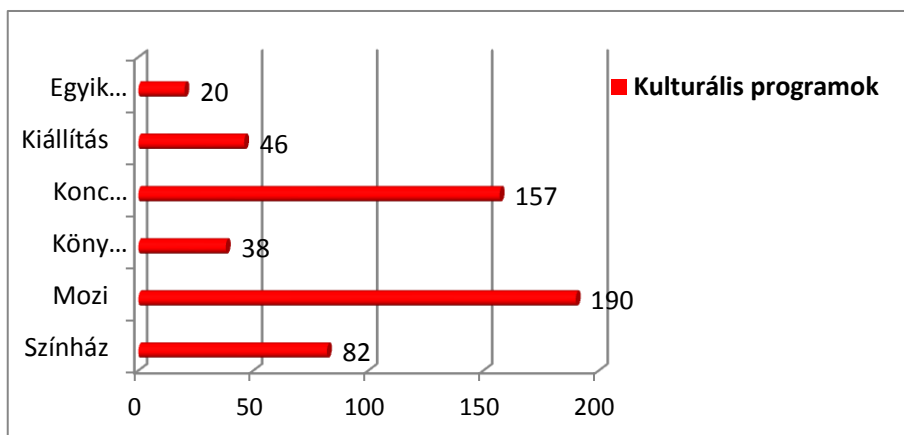

10. ábra: A fiatalok legkedveltebb szabadidőben eltöltött programjai (fő)

A megkérdezett fiatal felnőttek szabadidejükben leginkább a barátaikkal találkoznak és a társasági programokat helyezik előtérbe (10. ábra). Fontos kiemelni, hogy itt a szabadidejük eltöltésére kérdeztünk rá és nem a mindennapi tevékenységükre. Ez azért fontos, mert a harmadik leginkább kedvelt programjuk az olvasás, ami megelőzi a tévészéssel eltöltött szabadidejüket. Ez a szám eltér, több a fiatalok körében végzett kutatástól, de ismét azzal magyarázható, hogy egyetemisták körében kutattunk, akik feltehetőleg többet olvasnak, mint akik nem tanultak tovább. Mindössze 32,3 százalék adta válaszként a sportot, ami kevésnek számít, akár az egészséges életmódot nézve.

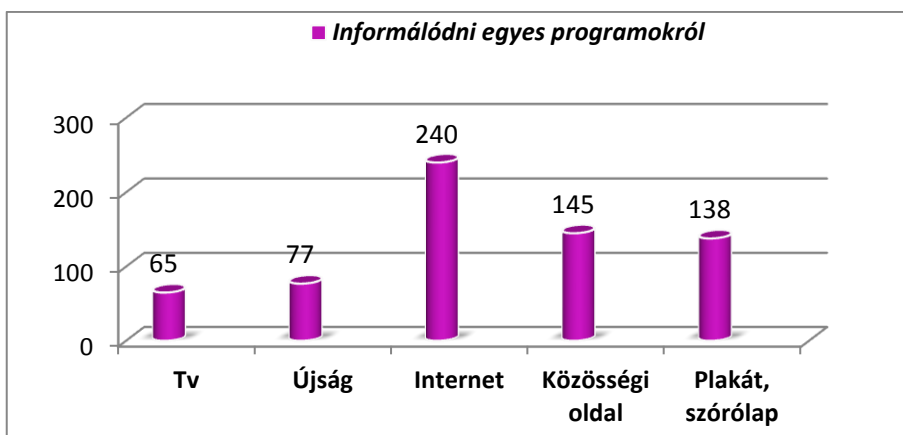
A szabadidejük eltöltése kapcsán rákérdeztünk egyéb kulturális programok látogatására is. Ez a vizsgált terület ugyanolyan rendszer szerint van felépítve, mint az előző kérdés, tehát itt is arra törekedtünk, hogy egy komplex képet kapjunk, hogy a fiatalok mely kulturális programokat szeretik. Ha a színházat, a mozit és a koncertet hasonlítjuk össze, megállapíthatjuk, hogy a mozit és a koncertet helyezik előtérbe a megkérdezett egyetemisták (11. ábra). Ez az eredmény több kutatás eredményével is megegyezik. A mai fiatalok szívesebben mennek moziba vagy koncertre, mint színházba. A kiállítást és

a könyvtárat látogatók száma alacsony. A könyvtárat látogatók száma az utóbbi években drasztikusan lecsökkent. Ennek több oka is lehet. Az egyik az internet megjelenése. Egyszerűbb és kényelmesebb az embereknek otthon megnyitni és elolvasni egy könyvet, mint elmenni a könyvtárba kivenni, majd visszavinni. A másik oka az e-book megjelenése. Az e-book elektronikus, vagyis digitális megfelelője egy hagyományos, nyomtatott könyvnek.

11. ábra: A fiatalok legkedveltebb kulturális szabadidőben eltöltött programjai (fő)

A témához kötődik a fent említett programok informálódási helyének vizsgálata. Fontos tudnunk, hogy a fiatalok a programokról hol és hogyan szereznek információt. Ez azért is elengedhetetlen a Facebook vizsgálatánál, hisz ez a közösségi oldal új kulturális vagy kultúrát közvetítő eszközként jelenik meg az egyetemisták életében. A táblázatban láthatjuk, hogy az interneten és a közösségi oldalakon informálódnak az eseményekről, lehetőségekről (12. ábra). Ennek több oka is lehet. Egyrészt több hirdetés van ezeken a felületeken, mert a célközönséget itt éri el a hirdető leginkább és nem utolsó sorban jóval olcsóbb, mint a tévében vagy újságban, vagy egyéb ATL felületeken (ATL: a hagyományos médiumok útján közzétett reklám) való hirdetés. Az interneten történő kommunikáció azonnal generálja a WOM hatást (WOM: szájról, szájra), melynek köszönhetően egységnyi hirdetés magasabb elérést biztosít, mint az ezzel megegyező számú újságban, egyéb felületen elhelyezett hirdetés. Ha valakinek tetszik, azonosulni tud vele, azonnal megoszthatja azt ismerőseivel, akik ismét továbbküldhetik azt. Az internet és a közösségi oldalak mellett a legtöbben a plakátok és szórólapok segítségével tájékozódnak különböző programokról, eseményekről. Ez a hirdetési felület is sikeresnek mondható. Ugyan drágább lehet, mint az interneten való hirdetés, de ezzel a felülettel rengeteg ember találkozik. Ha csak sétál az utcán, esetleg tömegközlekedéssel vagy autóval utazik, elkerülhetetlen, hogy plakátokat lásson. Ha nem is érdeklő, de többnyire elolvassa. Már csak azért is mondható sikeresnek egy plakáton való kommunikáció, mert semmilyen eszköz nem kell hozzá, illetve nem kerül pénzbe a fogyasztónak, az újsággal, tévével, internettel ellentétben.

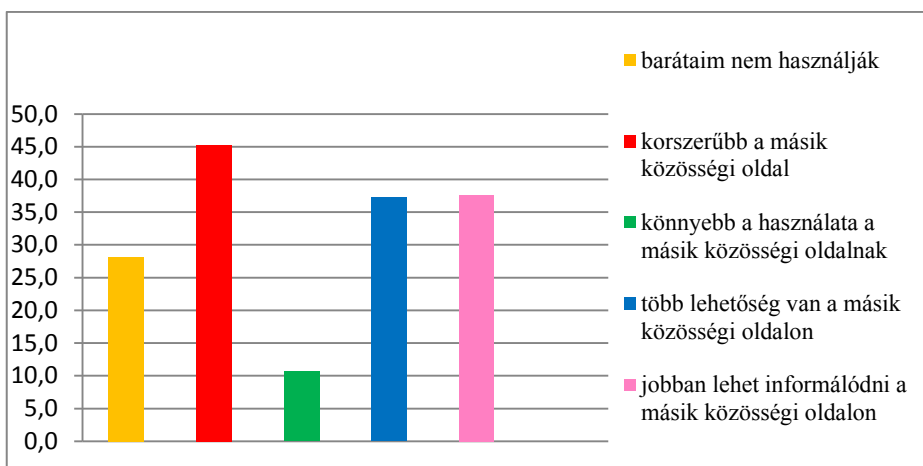

12. ábra: Programokról, eseményekről való informálódás helyszínei (fő)

5.4. Egyéb közösségi oldalak

Kutatásom legfontosabb eleme az **ismerettség hálózat** (angolul *social network*, közösségi struktúra), ami egyének vagy szervezetek kapcsolataiból azt tartalmazza, hogy ezek a szereplők között a szociális kapcsolatok hogyan és milyen módon léteznek, a felületes ismeretségtől az életre szóló barátságig vagy rokoni kapcsolatokig. A kifejezést J. A. Barnes használta először 1954-ben. (Szalóki (2006), 409-421). A közösségi oldalak közül leginkább a manapság oly népszerű Facebook használatát vizsgáltam.

A Facebook jelenség kutatásánál fontos ugyanakkor más közösségi oldalak használatát is vizsgálunk. Különböző kutatások mutatják, hogy Magyarországon a Facebook mellett legtöbbször, az iWiW és a MyVIP közösségi oldal felhasználói. 2010-ben egy a felmérésben a következőt állapították meg: három nagy közösségi oldal közül egyedül a Facebook növekszik. Az iWiW telítettséget ért el, ami napi 1,2-1,3 millió egyedi látogatóval stagnál. A MyVIP 2010 elejétől kezdve hanyatlik. Míg 2010 januárjában napi 600 ezer látogatóval bírt, ez augusztusra 420 ezerre csökkent (Ihász 2010). Mi is ennek a három közösségi oldal felhasználóinak a mozgását, aktivitását kutattuk. A kérdőívben szereplő fiatal felnőttek 98,1 százaléka, azaz 258 fő tagja valamely közösségi oldalnak. Mindössze 4 fő jelezte, hogy nem használja és nem is volt felhasználója egyik közösségi oldalnak sem. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy ezen közösségi oldalak közül van-e olyan amelyiket már nem használja, és ha igen, melyiket. Összesen 201 jelölés érkezett a MyVIP, 60 az iWiW oldalára, azaz a célcsoport 76,4 százaléka már nem használja a MyVIP, 22,8 százalék pedig az iWiW közösségi oldalt. A Facebookra 0 százalék érkezett, azaz aki regisztrált az oldalra, az a kérdőív kitöltésekor is aktív felhasználója volt annak.

13. ábra: A MyVIP és az iWiW felhasználóinak csökkenésének okai (fő)

Látva ezeket a számokat, meg kell vizsgálni az okokat is. Ennél a kérdésnél több válaszadási lehetőség is szerepelt. Összesen 418 válasz érkezett a megadott állításokra, így egyértelműen kijelenthető, hogy a megkérdezettek egy része több okot is megjelölt, amiért már nem használja ezen közösségi oldalakat.

Legtöbben azzal indokolták a közösségi oldalak „elhagyását”, mert már **nem felelnek meg a kor elvárásainak** (13. ábra). A válaszokból következik, hogy a Facebookot azért is használják tehát még mindig, mivel az jóval fejlettebb társainál. Amikor Magyarországon elkezdett nőni a Facebook felhasználóinak száma, az iWiW hasonló technikát épített be az oldalára (pl. like alkalmazása), de nem hozott változást számára. Ebből következtethetünk arra, hogy nem kizárólag a technika az oka az iWiW korábbi sikereinek hanyatlásának. A fiataloknak fontos szempont a márka népszerűsége is. A Facebook mára már nagyobb márkának számít, azaz a fiatalok számára „trendibb” közösségi oldal, mint az iWiW vagy a MyVIP.

Hiába próbálkoznak az elhanyagolt közösségi oldalak hasonló trendeket beépíteni oldaluk felületére, nem tudnak szembeszállni a fogyasztók igényeivel. A megkérdezettek úgy vélik, hogy „jobban lehet informálódni a másik (Facebook) közösségi oldalon” illetve „több lehetőség van a másik közösségi oldalon”. A Facebook egy olyan márka, amit szabadon használhatnak a médiában, így folyamatosan találkozhatunk is vele. Gondolok itt a különböző márkaoldalak jelenlétére, híres emberek oldalaira, nyereményjátékokra vagy kedvelt műsorok nyomkövethetőségére. Amit fontos még megemlítenünk, hogy a Facebook az egész világot behálózó közösségi oldal, míg az iWiW és MyVIP nem.

Legkisebb számban a „mert könnyebb a használata a másik közösségi oldalnak” indokot jelölték meg. Ebből arra következtethetünk, hogy nem könnyebb a Facebook használata, mégis szívesebben használják a felhasználók. A Facebook kezelhetőségének egyszerűségére nem történ utalás, ami azért lehet, mivel több funkció nem magyarul jelenik meg, illetve új kifejezéseket tartalmaz az oldal, ami azelőtt a mindennapi életben

nem volt ismert (pl. like, poke). Ezek nem okoznak gondok, mert ez a generáció az informatika világában nőtt már fel, így könnyedén meg tudja ismerni, alkalmazni tudja az új webes felületeket. Mivel idegen nyelvet is tanulnak, ezért az idegen kifejezések sem jelentenek problémát.

4.4. A Facebook jelenség a megkérdezettek körében

Ebben a részben a vizsgált területem főbb pontjait mutatom be. A következő vizsgálati pontok már „csak” azoknak az eredményét közlik, akik felhasználói a Facebook oldalának.

14. ábra: Facebook felhasználók megoszlása (%)

A megkérdezettek **95 százaléka felhasználója** a vizsgált közösségi oldalnak (14. ábra). Természetesen az is érdekelt, hogy mi az oka annak, ha valaki nem felhasználója a Facebooknak. A következő válaszok érkeztek: „Mert túlzásnak találom azt, hogy a többiek egész nap rajta vannak. Minden levegővételükről hírt adnak a nagyvilágnak. Számomra ez nem egészséges dolog.” „A mostani közösség túlságosan függ tőle, így a valós kapcsolatoktól elszeparálódik.” „Mert látom a barátaimon is, hogy csak felhúzzák magukat rajta, sokkal antiszociálisabbak lesznek tőle.” „Nincs szükségem rá.” „Akiket el szeretnék érní, azokat megtalálom más közösségi portálon is (msn-en) vagy személyesen. Nem szimpatikus, hogy ekkora befolyásoló ereje van az emberek életére.” „Nem tartom fontosnak, hogy legyen.” „Nem tartom a Facebookot hasznos dolognak.” „Nem hiszek az ilyen kapcsolattartásban.” „Időrabló, olyan tartalmak is eljutnak hozzám, amik nem érdekelnek és nincs is rájuk szükségem (pl. reklám).” „A kikkel tartom a kapcsolatot, azokhoz nem kell Facebook. Nem szeretem.”

Fontosnak tartom a téma vizsgálatánál a fent leírtakat elemezni, mert érdekes „kívülálló” vélemények születtek. Akik nem felhasználói a Facebooknak, más szemszögből látják az oldalt vagy annak felhasználóit. Sokan idegesítőnek tartják, úgy veszik észre, hogy idegességet szül az emberek kapcsolataiban és antiszociálisak lesznek tőle, illetve elszeparálódnak a valós kapcsolatoktól. Feltehetően, az utóbbi kettő vélemény egyedi esetekben fordul elő, hisz a megkérdezettek szabadidejükben leginkább a barátaikkal találkoznak, vagy társasági programokon vesznek részt.

A válaszadók több mint 56 százaléka 3-4 éve felhasználója a Facebooknak. Ez azzal indokolható, mert a Facebook magyar változata 2008. november 26-án indult el. Azelőtt is el lehetett érni a Facebook oldalát, csak nem a magyar változatát.

A megkérdezett egyetemisták **több mint 70 százaléka nem olvasta el a felhasználási feltételeket** mielőtt regisztrált a Facebook oldalára. Ennek több oka is lehet. Egyrészt ezek a szabályzatok hosszúak és bonyolultak vannak megfogalmazva. Másrészt azt gondolhatják az emberek, hogy biztonságos, mert rengeteg felhasználója van az oldalnak. Úgy gondolom ez nagyfokú felelőtlenység, hisz így nincsenek birtokában azoknak az információknak, hogy milyen védelmet nyújt az oldal számukra, amelynek jelenleg ők is tagjai. A felhasználási feltételek elolvasása vagy el nem olvasása nem csupán a Facebook esetében érdekes. Az internet felhasználók igen csekély százaléka ismeri meg azokat a „szerződéseket”, melyeket regisztrációkkal ír alá. Ez számos veszélyt hordoz magában.

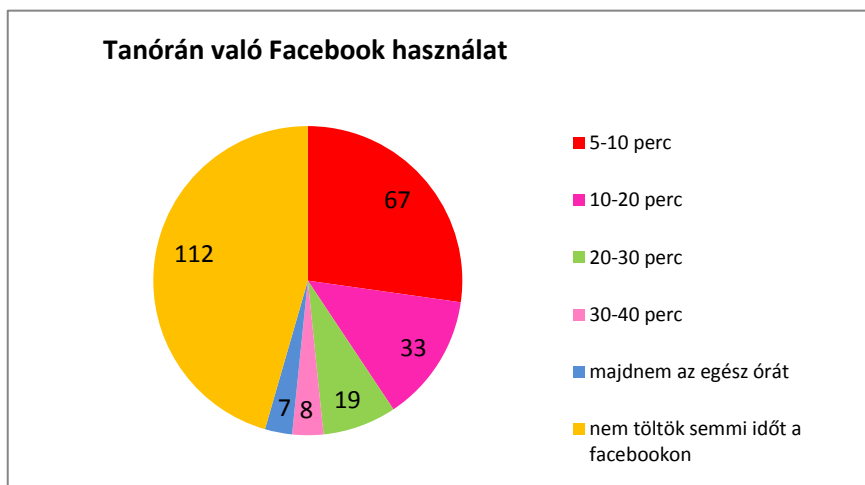
A felhasználási feltételek mellett szükséges kitérni az ezzel együtt kezelendő adatvédelem kérdésére is. Mindannyiunk tulajdonsága, hogy óvjuk titkainkat, jogainkat és mindent csak az arra érdemes ismerőseinkkel, barátainkkal osztunk meg. A megosztás szó itt még teljesen mást jelentett, mint a mai digitális világban. Korábban a megosztást kifejezhetjük a megbeszélés szavakkal is, viszont azóta ez a kétoldalú kommunikáció rendkívül visszaesett. Míg korábban elmeséltem, megbeszéltem a velem történeteket, addig ma megosztom azt egy arctalan tömeggel. A titok ma már nem titok, de mindenki saját elhatározásából döntött így. A napi szintű képfeltöltés, posztolás (kutatásom későbbi részében ezekkel kiemelten foglalkozom majd) nem ismer határokat. Mindent meg akarunk mutatni. Nem feltétlenül hátrány ez csupán, de jelent veszélyeket és kialakíthatja a függést. A munkaerőpiac annyira telített és olyan sokan keresnek ma munkát, hogy az okos Facebook userek használhatják ezt a felületet egy dinamikus önéletrajznak is. Megmutatom, milyen jól nézek ki, miket csinálok stb. Nyilvánvaló, hogy a fejevadász cégek ma már szinte minden esetben „leellenőrzik” a jelentkező vagy kiszemelt adatlapját, amely több információt hordozhat magában, mint azt hinnénk. A vizsgált célcsoport vajon mennyire van ezzel tisztában, mikor az átmulatott éjszakákról nem feltétlenül a CV-be való képeket és tartalmakat publikál?

Manapság az **okostelefonok** vásárlása növekvő tendenciát mutatnak.⁴ Nem teheti meg minden fiatal, hogy okostelefonja legyen, mert anyagi helyzetétől (esetleg a család anyagi helyzetétől) függően tud valaki ilyen készüléket vásárolni. Egy ilyen telefon drágának számít. Egy sikeres műszaki cikk, amely sok műszaki cikket foglal magában. Mít is jelent ez a mondat? Ezek a telefonok olyan funkcióval vannak ellátva, amely több másik készülék funkcióját látják el. Ezek a GPS, fényképező, kamera, zene- és filmlejátszó funkciói. Kis számítógépeknek is szokták nevezni ezeket a telefonokat, hisz alkalmas olyan szerepet betölteni, mint egy személyi számítógép. Ilyen lehet az e-mailek írása, olvasása, interneten való böngészés.

A megkérdezettek több mint fele (51%) rendelkezik okostelefonnal. Ez az adat fontos számunkra, mert befolyással lehet a közösségi oldalak felhasználói körére, ugyanis ezeken a telefonokon lehet internet kapcsolatot létesíteni.

⁴ Egy Nielsen felmérés szerint az olasz fiatalok (15-24 év) rendelkeznek legtöbbször okostelefonnal (Wiezner 2010)

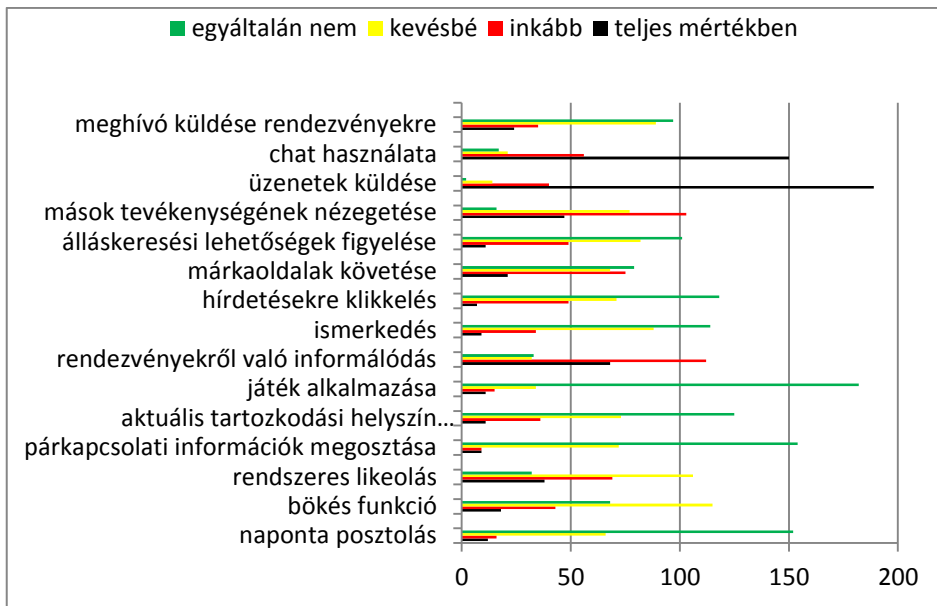
A kérdőívet kitöltők körében 152 fiatal felnőtt rendszeresen használja **mobiltelefonján a Facebook alkalmazást**. Ha ezt az eredményt összehasonlítom az okostelefonnal rendelkezőkével megállapíthatjuk, hogy egyensúlyban áll a két adat. 152 fiatal használja telefonján a Facebook alkalmazást, ebből 120-nak van okostelefonja.

15. ábra: Tanóra közbeni Facebook használat (fő)

A kutatásból kiderül, hogy a kérdőív kitöltőinek **több mint a fele tanórán is Facebookozik (15. ábra)**. Az ábrán azt szemléltettem, hogy ki mennyi időt tölt el a Facebookon egy 90 perces tanórán. Legtöbbször 5 és 10 perc közé eső időintervallumot karikázták be. Ez az idő, pont elég arra, hogy átfussa kezdőlapját, értesítéseit megnézzék, esetleg üzenetet küldjön. Ezt követően a 10-20 percet Facebookozók száma következik. Ez már jelentősebb időtöltésnek számít, ami befolyásolja az órai munkát, az aktív részvételt. A Facebookon eltöltött idő növekedése, arányos csökkenést mutat a megkérdezettek számával. Van olyan – szám szerint 7 fő –, akik majdnem az egész órát Facebookozással tölti. Ezeket a tényeket és számokat vizsgálva feltehetjük a kérdést, vajon hova vezet, mi lesz a mai fiatal felnőttekkel a munka világában? Már az is elszomorító, hogy az előadásokon, tanórákon nem figyelnek, nem összpontosítanak 100 százalékosan. Mi lesz, ha dolgozni fognak? A Facebookhasználat a munka rovására is megy majd?

Viszonylag jól mutat, hogy a megkérdezettek közül 112 fiatal nem használja tanórán a Facebookot. Vajon azért mert tényleg nem érdekli őket, és úgy gondolják, hogy ennek nem ott van a helye vagy csak nincs rá lehetőségük? Fentebb megvizsgáltuk, hogy a megkérdezettek 51 százaléka rendelkezik mindösszesen okostelefonnal, tehát feltehető a kérdés, hogy mi a tényleges ok ennél a csoportnál és ez az adat változni fog-e a jövőben? (az okostelefonokkal rendelkezők száma növekvő tendenciát mutat).

16. ábra: Facebook oldalon „végezhető” tevékenységek

A fenti ábrán (15. ábra) különböző tevékenységeket látunk, amit a Facebook oldalán lehet végezni. A különböző színek azt mutatják, hogy a felsoroltak mennyire jellemzőek a megkérdezettekre. A zöld szín az egyáltalán nem jellemzőt, a sárga szín a kevésbé jellemzőt jelöli, míg a piros az inkább jellemzőt, a fekete a teljes mértékben jellemzőt mutatja. Hogy mit is jelentenek pontosan ezek a tevékenységek, fentebb a 16-17. oldalon megtalálható.

Az első vizsgált tevékenység a „**meghívó küldése rendezvényekre**”. Jól látható, hogy nem igazán jellemző a megkérdezett egyetemistákra ennek a funkciónak a használata. Ez azért lehet így, mert általában ez munkához köthető, mégpedig a rendezvény-szervezéshez vagy rendezvényekkel foglalkozó elfoglaltsághoz. Egy ezzel nem foglalkozó egyetemista esetleg a születésnapjára vagy egyéb bulijára hív meg embereket, ami igen csekély, tehát ez az eredmény reálisnak mondható.

A következő a „**chat használata**”. Ezt a tevékenységet közel 60 százalék teljes mértékben jellemzőnek jelölte. A chat használatnak több előnye is van. Egyrészt ez egy ingyenes kommunikációs eszköz a fiatalok körében. Az információcsere egy időben, azonnal jön létre. Mindkét félnek aktívnak kell lenni ahhoz, hogy a kommunikáció létrejöjjön. Itt létezik olyan lehetőség is, hogy egyszerre többen beszélgetnek egy felületen (ablakban), így többen látják, hogy ki mit ír és azonnal lehetősége van az illetőnek válaszolni. Természetesen mindenki számára látható, hogy a beszélgetésben kik vesznek részt. Továbbá előnye még a chatnek, hogy a világ bármely pontjai között működik az effajta kommunikáció. De ennek a lehetőségnek is van hátránya. Itt kicsit kitérnék a dolgozatom címére. „Mondjam vagy üzenjem?”. A fiatalok, mint a táblázatban is jól látható, az effajta kommunikációra használják leginkább a Facebookot. Vajon az előbb említett előnyök mellett minden esetben jó irányba „viszi el” a fiatalokat a chat használata?

ta? Több helyen lehet olvasni és érzékelni, hogy a személyes kommunikációt felváltja a személytelen kommunikáció. Vajon a chat helyettesíteni tudja a személyes kommunikációt? Úgy gondolom, hogy nem. Ha a fiatalok információcserére használják a chat lehetőségét, úgy vélem az előnyt használják ki az alkalmazásnak, viszont ha a fontosabb megbeszélési valókat is ott teszik meg, akkor a személytelen kommunikáció során a chat negatív oldalával találhatják szemben magukat. Rengeteg félreértés születhet abból, ha nem érzékeljük a non-verbális jeleket a kommunikáció során. Több kutatás szól arról, hogy a fiatalok szabadidejükben leginkább interneteznek, azon belül is Facebookoznak. A mi esetünkben a megkérdezettek 3-6 óra közé eső internetezési időintervallumot jelölték meg a legtöbben és azt is megtudtuk, hogy egy nap körülbelül 5 alkalommal nyitják meg a Facebook alkalmazást. Ez az óraszám a tényleges napnak nagy részét jelenti. Ha az idejük nagy részében Facebookoznak és a Facebookon belül chatelnek, akkor az a tényleges kapcsolataik elidegenedéséhez vezethetnek, úgy, hogy észre sem veszik, hisz a chat látszata a jó kapcsolattartás. A későbbiekben is lesz rá példa, de megállapíthatjuk, hogy a fiatalok jobban szeretnek egyes dolgokat írott formában „megbeszélni”, mint személyesen.

A következő vizsgált tevékenység az „**üzenetek küldése**” a Facebookon. Ez hasonlít az imént említett chat alkalmazáshoz, de több esetben különbözik attól, ezért vizsgáltuk külön őket. Az üzenetek küldése is egy ingyenes kommunikációs eszköz, de itt nem kell jelen lennie a feleknek az információcsere pillanatában. A Facebook idővel olyan lehetőséget fejlesztett az oldalnak, ami egy e-mail levelezőrendszeréhez hasonlít. Már nem csak szöveges üzeneteket lehet küldeni és fogadni, hanem különböző fájlokat is továbbíthatunk (képeket, videókat, szöveges dokumentumokat). A megkérdezettek több mint 70 százalékára teljes mértékben jellemző az üzenetek küldése a Facebookon. Több esetben hasznosnak mondható az üzenet küldése-fogadása lehetőség, de veszélyforrás is lehet egyben. Bárki, aki Facebook felhasználó, küldhet üzenetet bárkinek. Ehhez nem kell, hogy a felek ismerősei legyenek egymásnak. Ezért úgy gondolom, kell, hogy legyen egy bizonyos érett gondolkodása annak, aki felhasználó. Olyan lehetőség is előfordulhat és elő is fordult már, hogy munkalehetőséggel keresnek meg valakit (általában fiatalokat) és a megbeszélés találkozó egy „csapda”. Mivel webes felületről van szó, bárki adatlapját feltörhetik és a személyes adatok sérülése mellett akár üzeneteket is küldhetnek más nevében. Az imént említett veszélyforrások miatt is van korlátozva a Facebook felhasználóinak korhatára. A Facebookra a 13 életévét betöltők regisztrálhatnak csupán, viszont ez könnyen kikerülhető, mégpedig úgy, hogy más születési dátumot ad meg az illető. A mi célcsoportunk a 18-26 évesek. Úgy vélem ez a veszély nem fenyegeti túlzottan ezt a generációt, mert érett annyira a gondolkodásuk, hogy ésszerűen járnak el az ismeretlen üzenetek kapcsán.

A „**mások tevékenységének a nézegetése**” alatt a másik személy adatlapjának, képeinek, kiírásainak, kommentjeinek a megfigyelését értjük. Az erre kapott válaszok különbözőek. A válaszadók 42 és 32 százalékban az inkább és kevésbé válaszokat adták. Itt személybeli különbségek is okozhatják a megosztott válaszokat, de akár azon is el lehet gondolkodni, hogy, akik a kevésbé jellemzőt jelölték be, ők tényleg nem nézik az ismerőseik oldalát, mert nem érdeklí őket vagy csak preztízis válaszként jelölték meg a kevésbé jellemző rájuk, lehetőséget. Mivel ez egy közösségi oldal, ahol az emberek információkat osztanak meg magukról, természetes, hogy megfigyelik a másik által közzétett információt is. Azok körében, akik nézegetik a másik adatlapját, megosztjuk, hogy ki mit

tesz. Valaki kommentet fűz hozzá, valaki a tetszését like segítségével fejezi ki, de van, aki csak megnézi minden következmény nélkül. Úgy gondolom, ha van a válaszadók körében, aki preztízis válaszként a kevésbé jellemzőt jelölte meg ennél a kérdésnél, ő valószínűleg az utóbbit teszi, ha megnézi az ismerősei oldalát.

Az „**álláskeresési lehetőségek nézegetése**” opció meglepő módon a válaszadók többségére nem jellemző, így körvonalazódni látszik a kutatásom során igen fontos felvetés, ami szerint a Facebook adta lehetőségek közül a fogyasztók jellemzően a szórakoztatást és szabadidő eltöltést használják csupán. Ez azért meglepő, mert az egyetemisták körében kutattunk, akik álláskeresés előtt állnak. Vagy az az oka, mert még korainak tartják, vagy egyszerűen nem ezt a felületet használják állások nézegetéséhez, kereséséhez.

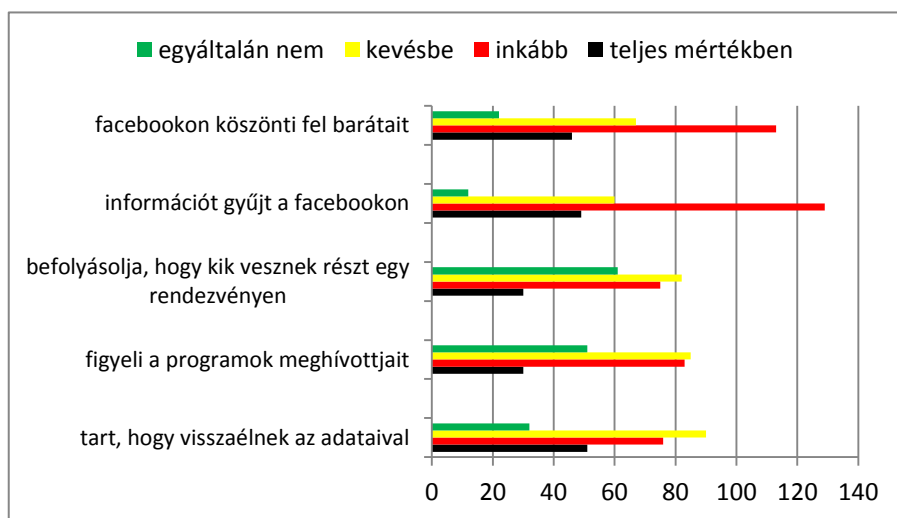
A „**márkaoldalal nézegetése**” megjelölt tevékenységnél sem érkezett egyhangú válasz. A Facebook több szempontból is jó hirdetőfelület. Ezzel már foglalkoztunk korábban is. Ebben az esetben azért érkeztek megosztott válaszok, mert az egyének ízléséről kérdeztünk. Valakit érdekelnek bizonyos márkák, amit/amiket itt követhetnek, valakit nem. Azt viszont megállapíthatjuk, hogy egy működő hirdetőfelületről beszélünk a Facebook esetében.

A „**hirdetésekre klikkelés**” és az „**ismerkedés**” nem jellemző a kérdőívben szerepelt fiatalokra. Az utóbbi adat érdekes lehet egy későbbiekben vizsgált kérdés tekintetében. Ezek szerint a megkérdezettek nem jellemző az új emberekkel való ismerkedés a Facebook oldalán. Ezt ismét presztízsválasznak tartom, hiszen nem szívesen ismerik be, hogy itt ismerkednének, holott ez egy létező és kihasznált funkció (a kérdőívünk utolsó kérdéseire kapott válaszaiból is kiderül).

Ami viszont jellemző a célcsoportra, az a „**rendezvényekről való informálódás**” a Facebook oldalán. Mivel az egyetemisták körében vizsgálódunk, ezért kijelenthetjük, hogy többnyire jellemző rájuk a különböző rendezvényeken való részvétel (rendezvény alatt egyéb bulikat, fesztiválokat, koncerteket értek). Megállapíthatjuk, hogy erről/ezekről leginkább a Facebook oldalán tájékozódnak. Ez a felület azért lehet előnyösebb más hirdető felületeknél, mert itt látják az emberek, hogy kik vesznek részt az eseményen, és ha kérdésük van az oldalon fel is tehetik azt. Ha tetszik nekik a program, egy kattintással ismerőseivel megoszthatják a rendezvényre szóló meghívót (Facebookon való hirdetés előnyei 27-28. oldal). Úgy gondolom, többek között ezek az indokok azok, amiért ez a tevékenység ismert és népszerű a fiatal felnőttek körében.

A legtöbben a „**játék alkalmazását**” zárják ki a Facebookon eltöltött idejükből. Hasonlóan alacsony azoknak a száma, akik a „**párkapcsolati információk megosztása**”, a „**naponta posztolás**” és az „**aktuális tartózkodási helyszín megosztását jelölték meg mint használt funkció**”. Az utóbbiról szeretnék pár szót ejteni. Van egy olyan funkció a Facebookon, hogy „**check in**”. Ez azt jelenti, hogy az ember megjelöli azt a helyszínt, ahol éppen tartózkodik. Ez olyan esetekben lehet érdekes, ha egy rendezvényen van, esetleg külföldön vagy valami nevezetesebb, szép helyen. Ez jól mutathat az illető adatlapján, de egyben veszélyes is lehet. Mindamelllett a Facebook akkor is kiírja az adott város nevét ahol tartózkodik az illető, ha tartalmat posztol (képet, véleményt). Ez pszichológiai szempontból is vizsgálható lehet. Az ember, miért akarja mások tudtára adni, hogy épp a Török tengerparton van? És ezt miért az ismerős ismeretleneknek? A társadalomban elfoglalt helyüket szeretnék úgy pozícionálni, hogy irigyeik legyenek?

A „bökés” és a „rendszeres likeolás” használata ismét megoszlik a megkérdezettek körében. Úgy gondolom itt is a személyiségek különbözősége lehet az ok a változó válaszok magyarázatára. A like funkció jelenségével, Herczog Mária szociológus és Csernus Imre pszichiáter is foglalkozott, a fiatalok szokásaiban rejlő veszélyekről, és azok elkerülésének lehetőségéről, a Fiatalok a változásért elnevezésű rendezvény keretében. Csernus doktor a családon belüli kommunikáció hiányát és a szülők felületességét, mint okokat nevez meg amiért a fiatalok a Facebookon keresik a figyelmet. A likeolás jelentősége a figyelem- és szeretetvágy fiatalok életében jelentős. Azért tesznek föl az oldalukra képeket és azért mutatnak meg magukból minél többet, mert likeokra várnak, vágynak. Ilyen esetben szeretetet kapnak, legalábbis úgy érzik. Ha viszont negatív visszajelzés érkezik, akkor az mélyen érinti őket. Herczog Mária azt mondja, hogy azok a fiatalok, akik szerető közegben nőnek fel, nem veszélyeztetettek, arra fogják használni az internetet és a Facebookot, amire ténylegesen valók. Emellett még a fiatalok rendelkezésére álló szabad idejének a lényeges csökkenésével foglalkozik (Herczog – Csernus 2012)

17. ábra: Facebook adottságai

A fenti táblázatban inkább a személyiségeket vizsgáljuk. Itt is a négyes szempont-rendszert használtuk (teljes mértékben, inkább, kevésbé, egyáltalán nem). Felmerültek bennünk olyan kérdések, hogy a fiatal felnőtteket mik befolyásolják, milyen hatással vannak rájuk az oldal egyes szegmensei.

A leginkább meglepő választ az első vizsgált kérdés adta. A megkérdezettek 64 százaléka inkább vagy teljes mértékben a **Facebookon köszönti fel a barátait** (17. ábra). Úgy gondolom, hogy ez a tény ismét közelebb hozza a kutatásomat a választott címmel: „Mondjam vagy üzenjem?”. A fiatalok többsége jobban szereti Facebookon megírni, hogy boldog születésnapot vagy névnapot, mint felhívni esetleg személyesen megkeresni barátait. A Facebook megalakulása óta jelentősen nőtt a felköszöntések aránya. Az oldalon mindennap követni lehet, hogy éppen kinek van születésnapja. Ez azért jó, mert a

mai rohanó világban figyelmeztet minket az ismerőseink születésnapjára, viszont igen személytelen ez a felkösztöntési mód. Egy távolabbi ismerőst, ha az oldalon köszöntünk föl az még normálisnak mondható, viszont ha a barátainkat is ilyen módon „tiszteljük meg”, az már nem biztos, hogy megfelelő formája az őszinte felkösztöntésnek. Ebben az esetben mi a baráti felkösztöntésre kérdeztünk rá és nem az ismerősök felkösztöntésére. Ezt fontos kiemelni, hisz ez a magas szám nem a Facebook ismerősök felkösztöntésének az arányát mutatja. Ebben az esetben is megállapíthatjuk a Facebook személytelen kommunikációjának a jelenlétét.

A beérkezett adatok alapján láthatjuk, hogy a Facebookon való **információgyűjtés** jellemzi a megkérdezetteket. Véleményem szerint ez a Facebook előnyeikhez tartozik leginkább. Az információ alatt a különböző rendezvények, programok, márkaoldalak, állás lehetőségek, híres emberek, éttermek, szállodák információit értjük. Manapság szinte minden (szállodák, programok, márkaoldalak) és mindenki (híres emberek, együttes, énekes, politikus) készít magának egy profilt. Itt megoszthatja az általa kívánt információkat az emberekkel, akiket ha érdekel, követhetik ezeket az oldalakat. A kérdőívben szereplő fiatalok leginkább az oldal ezen lehetőségét használják ki az általunk megadott lehetőségek közül.

Megosztott válaszok érkeztek a „**befolyásolja, hogy kik vesznek részt egy rendezvényen**” illetve a „figyeli a programok meghívottjait” megadott lehetőségekre is. Ennek több oka is lehet. Egyrészt, egy nagyobb rendezvényen (pl. fesztiválon) nem annyira jelentős, hogy kik azok az emberek, akik jelen lesznek. A fiatalok általában megbeszélik a barátaikkal, hogy elmennek, de a több ezer ember jelentéktelen számukra, nem ad többlet információt. Ha kisebb szabású eseményről van szó, akkor valószínűleg érdeklőket, hogy kik vesznek azon részt (pl. születésnap buli).

Ismét változó a megoszlása a válaszoknak arra a kérdésre, hogy tartanak-e attól, hogy visszaélnék adataikkal. Az általunk végzett kutatás összhangban áll egy amerikai kutatással. Az amerikai The Marist Institute for Public Opinion közvélemény-kutató szerint az amerikaiak **50 százaléká aggódik**, vagy nagyon aggódik, hogy az **adatai rossz kezekbe kerülhetnek**, míg a másik 50 százalék nyugodtan hátradől, és bízik az adatokat kezelő oldalban (HVG 2010). Az az 50 százalék, aki fél adatai kezelése miatt, az miért ad lehetőséget arra, hogy adataival visszaéljenek? Miért generál ő maga tartalmat, adatot? Az amerikai kutatásban a következőt olvashatjuk: „A Facebook amúgy nem igazán törődik a felhasználói adatok titkosságával. Például az oldal mindenhez hozzáférhet, amit mi az oldalon teszünk vagy mondunk.” Akkor az oldalon miért teszünk közzé olyan adatokat, amit nem az egész világnak szánunk? Vagy miért ott küldünk személyes üzeneteket? Úgy gondolom ezekkel a tényekkel nincs minden Facebook felhasználó tisztában. Több ember abban a tudatban van, hogy ha beállítja, hogy csak az ismerősei lássák az általa közzétett adatokat, akkor csak az ismerősei látják. Igaz jelenleg más civil felhasználók nem látják, de a rendszergazdák igen. És ki tudja, hogy még kik? Ismét megemlíteném, mivel webes felületről beszélünk, a hackerektől sem vagyunk biztonságban. Ha a felhasználási feltételeket megnyitom a Facebook oldalán, azon belül is az adatvédelemről szóló részt a következő részletet olvashatjuk: „*A Facebookhoz kapcsolódó minden tevékenységed alkalmával adatokat kapunk rólad: például amikor megnézed egy másik személy idővonalát, üzenetet küldesz vagy kapsz, ismerősöket vagy Facebook oldalt keresel, rákattintasz valamire, megtekintesz valamit, vagy más interaktív tevékenységet végzel, Facebook-mobilalkalmazást használsz, Facebook-kreditet vagy a Faceboo-*

kon keresztül bármi mást vásárolsz. Amikor például fényképeket vagy videókat teszel közzé a Facebookon, akkor olyan további kapcsolódó adatokhoz (vagy metaadatokhoz) is juthatunk rólad, mint a fénykép vagy videó készítésének időpontja, dátuma vagy helye. Adatokat kapunk a számítógépről, mobiltelefonról és más eszközről, amelyet a Facebook elérésére használsz; akkor is, ha több felhasználó jelentkezik be ugyanarról az eszközről. Ezen adatok közé tartozhat az IP-címed vagy az internetszolgáltatásról, helyszínről, a böngésző típusáról (azonosítókat is ideértve) vagy a látogatott oldalakról szóló egyéb adat. Például megkaphatjuk a GPS-koordinátáid vagy más helyszínadatokat, így tájékozathatunk, hogy a közelben van-e valamelyik ismerősöd” (Adatfelhasználási szabályzat).

A fenti részletben jól láthatjuk, hogy többek között milyen információk birtokában vannak a rendszergazdák a felhasználókról.

Két példával szeretném érzékeltetni a Facebookon történő túlzott információáramlás és „információbörze” negatív és pozitív hatásait. Negatív lehet a betörők példája. Ha egy család elutazik otthonról, könnyen ki lehet deríteni, hogy üres a lakás. Ez két esetben jöhet létre. Ha olyanok a családtagok ismerősei (az oldalon), akiket nem ismernek igazán, illetve ha az utazásuk során bárhol bejelentkeznek és bármit posztolnak (mivel az ország vagy a város rögtön látható lesz az oldalukon). Vagy egész egyszerűen, ha kiírják az oldalukra, hogy az elkövetkezendő időben nyaralni lesznek. Pozitív hatása lehet bizonyos rendőrségi ügyekben. Ha keresnek valakit, könnyebben megtalálhatják. Ilyen esetekben a rendszergazdák a rendőrség tudtára adnak olyan információkat is a személyről, ami birtokukban van. Tehát elég csak megnyitni a Facebookot (nem szükséges posztolni az illetőnek) és rögtön be tudják mérni, hogy hol tartózkodik az illető.

A következő vizsgált területünk a Facebook okozta **feltékenységek** jelenléte a fiatalok körében. Úgy gondolom megdöbbentő adatként szolgál, hogy 163 megkérdezett fiatal észlelt már Facebook okozta feltékenységet a környezetében. Fontos a Facebooknak ezen oldalát is bemutatni, mert erőteljes hatással van az emberek magánéletére. Rengeteg oka van, hogy egy pár egyik, vagy mindkét tagja a Facebookon történetek vagy általuk gondolt történetek miatt feltékenykednek és összevesznek. A következő állításokat lehet olvasni az interneten: „A párok ezt a platformot használják arra, hogy a másik felet szakításukról tájékoztassák. Régebben az SMS volt nagy divat. Egy 20 éves férfi azért szúrta le ex-barátnőjét, mert megosztott egy olyan képet, ahol egy másik férfivel látható. Egy 41 éves férfi, azért ölte meg feleségét, mert státuszát házasságról egyedülállóra változtatta meg. Egy feltékeny férfi nagy Britanniában azért végzett feleségével, mert más férfakkal ismerkedett a Facebookon” (Facebook másik arca 2011). Ezek elrettentő példák, de tudnunk kell és látnunk kell, hogy milyen hatással lehet egy ember életére a közösségi média. Feltehetjük a kérdést, hogy ezek valóban igazak és a Facebook volt a kiváltó ok? Persze nem kifejezetten a Facebook, de nagy részben befolyásolta a borzalmas történetek alakulását. Itt sajnos egy személyes példával is meg tudom erősíteni az előbb leírtakat. Egy 17. életévében járó fiatal személyes gondokkal küszködött. Ezt nem érzékelte, vagy nem nyilvánított ennek akkora figyelmet a környezetében. Ez a fiú elhatározta, hogy öngyilkos lesz, és az öngyilkosságának napja előtti napokban több olyan képet osztott meg ismerőseivel, mely egyértelműen utalt szándékára. (kötél, melyen hurok van, stb.) Ez egy utolsó segélykiáltás volt a részéről, melyre nem érkezett válasz. Nem azt állítom, hogy ezeknek a tragédiáknak a Facebook volt az oka. Azt szeretném ezzel érzékeltetni, hogy ezek a tragédiák olyan jelen problémákra világítanak rá, mint az emberek közti figyelmetlenség, a nem törődés és a felszínes kapcsolata-

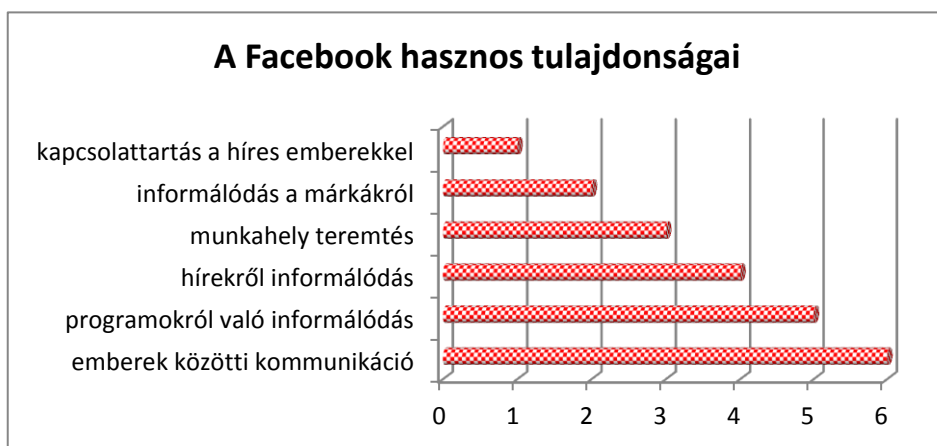
tok kialakulása. A fiatalok több esetben a Facebooktól várják ezeket a hiányzó elemeket az életükben, amit ettől a digitális világtól nem kaphatnak meg. És itt is előkerülhet dolgozatomban címe, hogy a kapcsolat fenntartásához nélkülözhetetlen információkat mondjam vagy üzenjem? Látva a korábbi negatív példákat inkább mondani kellene.

18. ábra: A Facebook zavaróbb tulajdonságai sorrendben

A 18. ábrán zavaró tényezőket láthatunk, amit a megkérdezett hallgatók sorrendbe raktak. A kérdőívben 1-6-ig be kellett számolni a kitöltőknek ezeket a tevékenységeket. Az egyes szám jelöli a legkevésbé zavaró tulajdonságot, a hatos szám a legzavaróbbat. Mivel megoszlott válaszok érkeztek, ezért összesítettük ezeket és a táblázatban az a rangsor látható, amit a többség megjelölt. A mi esetünkben a legkevésbé zavaró tulajdonság a „nyomonkövethetőség”. A megkérdezettek nem zavarja, hogy az oldal segítségével nyomon lehet őket követni. Ennek két oka van. Egyrészt mert nem érdekli őket, hogy mások tudják, hogy hol tartózkodnak vagy nincsenek tisztában egészen az adatvédelmi szabályzatban leírtakkal. A kevésbé zavaró tényezőként a reklámok és hirdetések jelenlétét tartják. Amit ennél zavaróbbnak tartanak az a bökések funkció jelenléte. A bökések funkciót is mindenki használhatja, függetlenül attól, hogy ismerőse-e az illetőnek a másik. Úgy gondolom azért lehet idegesítő a fiatalok számára, mert ennek a funkciónak nincs tartalma, azaz a személy adatlapján megjelenik, hogy valaki küldött egy bökést, de nem zavarja meg a felhasználót. Semmi szöveges üzenetet, képet vagy hangulatjelet nem tartalmaz. Legtöbbször a négyes számot, az ismeretlen emberektől kapott üzeneteknek adták. Itt nem mindig személyes üzenetek érkeznek, hanem körüzenetek, hirdetések. Ez leginkább azért idegesítheti az embereket, mert ha valaki válaszol erre az üzenetre, az mindenkinél megjelenik. Ha ebben a körüzenetben több százan vannak, zavaró lehet a percnkénti notification-ok (értesítések) megjelenése. De olyan is van, hogy személyes üzenetek érkeznek ismeretlen embertől. A legtöbb ilyen üzenet témája az ismerkedés és a munkalehetőség. Ezt a generációt valószínűleg idegesíti, mert nem akar ismeretlen emberekkel ismerkedni, illetve nem hisz az ilyen módon feltüntetett álláshirdetésekből. Majdnem a legmagasabb számot kapta a „kiírások, ami csak két emberre tartozik” tevékenység. Ez alatt, olyan kiírásokat értünk, melyek egy személyes beszélgetést takarnak. (pl. mikor jössz haza? vagy hol találkozunk?) Ezek a kiírásokat minden ismerős láthatja az üzenőfalán. Amellett, hogy valakit ezek nem érdekelnek, rosszul is érintheti őket.

Ezek olyan esetekben jöhetnek létre, mint például, ha valaki kiírja, hogy ötös lett a vizsgaeredménye, a másiknak (aki olvassa a kiírást), pedig pont nem sikerült. A hatos számot az „irreleváns információk megosztása” kapta. Ez az a tevékenység, amit a legidegesítőbbnek tartanak a megkérdezettek. Az irreleváns információk, olyan szavakat jelentenek, mint például a „pff” vagy „hm”. Általában ezekre a kiírásokra azok a reakciók (kommentek) érkeznek, hogy „mi a baj?” vagy „mi történt?”. Ezekre a kérdésekre pedig van, hogy nem érkezik válasz. Ezek a kiírások a többségnek nem értelmezhető. Úgy gondolom akkor szokta az ember ezeket kiírni, ha valakinek „üzeni”, de mégsem többek számára érhető módon fogalmazza azt meg. Mivel az emberek többségében él a kíváncsiság, ezek a kiírások zavaróan hatnak rájuk. Ha nem így lenne, akkor miért ezt a tevékenységet jelölték be a legzavaróbb tulajdonságként?

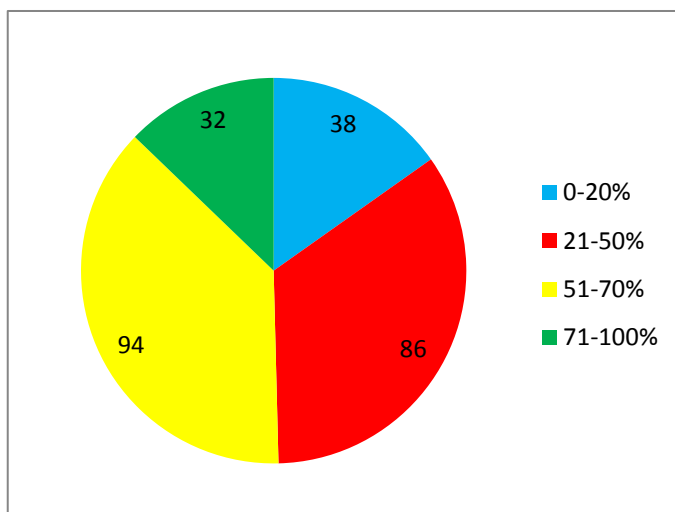

19. ábra: Facebook hasznos tulajdonságai sorrendben

A 19. ábrán a Facebook hasznos tulajdonságait szemléltetjük, ahol hasonlóan állítottunk sorrendet, mint a zavaró tulajdonságok esetében. A megkérdezettek szerint, a Facebook legkevésbé hasznos tulajdonságaként a híres személyekkel történő kapcsolattartást jelölték meg. Ehhez hasonlóan kevésbé tartják hasznosnak az informálódást a márkákról és a munkahelyteremtést. Az utóbbi azért kaphatta a hármast, mert a fentebb, 16. ábra is mutatja, hogy a fiatalok nem igazán használják a Facebook oldalát álláskeresésre. Hasznosabbnak mondják a hírekről, illetve programokról való informálódást az oldalon. Ez ismét megegyezik a 16. ábrán látott adatokkal, mert jellemző a megkérdezettekre, hogy a rendezvényekről a Facebook oldalán informálódnak. Leghasznosabbnak az „emberek közötti kommunikáció” tulajdonságát tartják a Facebooknak. Ez is megegyezik a 16. ábra adataival, mert az egyik leginkább használt kommunikációs eszköze a Facebooknak az üzenetváltás, ami jellemző a megkérdezettekre. Ezek előnyeit és hátrányait már fentebb megvizsgáltuk.

A kérdőívünk végén azt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek, a Facebookon meglévő ismerőseinek hány százalékával beszéltek már személyesen is. A legtöbben (94 fő) az ismerősei 51-70 százalékával, nem sokkal kevesebben (86 fő) az ismerősei 21-50 százalékával beszéltek személyesen. A megkérdezettek közül 38-an írták azt, hogy a

Facebook ismerősei mindössze 0-20 százalékaival kommunikált személyesen. Ezek meglehetősen nagy számok, ha figyelembe vesszük a fentebb leírtakat. A Facebookon rengeteg információ birtokában lehetünk az ismerőseinkről. Úgy gondolom, hogy az ismerőseinket szerencsésebb úgy megválasztani, hogy valamennyire legalább ismerjük is őt. Ha még csak beszélni sem beszéltünk valakivel, akkor nem is ismerhetjük. Ez ismét újabb veszélyforrásokat jelenthet, legalábbis a személyes adatvédelemre nézve biztos.

20. ábra: Facebookon lévő valódi ismeretség (fő)

Nagyon érdekes, mert az angol Facebook, barátoknak nevezi az oldalon „összegyűjtött” ismerőseinket. Merre tart a világ, ha barátoknak nevezünk olyan ismeretlen ismerősöket, akikkel még soha nem beszéltünk és talán azt sem tudjuk, hogy kik ők valójában. Az ismerősök gyűjtögetése ugyanis ismét egy hibás társadalompszichológiai elem. Ha több ismerősöm van, akkor fontosabbnak érzem magam a társadalom számára, holott ez nem így van.

Ezt tovább vizsgálva kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezett fiatal felnőttek a Facebook ismerőseinek hány százalékát tartják barátoknak és hány százalékát ismerősnek. A megkérdezettek közel 1/3-a (36%) jelölte, hogy az ismerőseinek 10 százaléka barát, míg 90 százaléka ismerős. Ugyanennyien írták azt, hogy ismerőseinek 30 százaléka barátjuk és 70 százalék az ismerősük. Ez azért nem mutat számunkra annyira meglehetősen nagy számot, mert az embernek általában nincs sok barátja. Azt viszont egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek többsége a Facebookot nem kizárólag baráti körben használja. Inkább olyan emberek jelentik a Facebook ismerőseiket, akik nem is ismerősük, hisz fentebb láthattuk, hogy számukra az ismerősök olyan embereket is jelentenek, akikkel egyszer sem találkoztak.

5.6. Interjúk összehasonlítása

Annak érdekében, hogy a Facebookról alkotott véleményem megalapozott legyen és a kutatásom széleskörűen tárja fel annak előnyeit és hátrányait, készítettem két interjút. Interjúalanyaim között volt, aki napi szintű felhasználója a közösségi oldalnak, ami mellett ez munkájának is része. Ő egy hazánkban jól ismert multinacionális cég alkalmazottja. A másik megkérdezett pedig az Eszterházy Károly Főiskola egyik oktatója, aki szintén felhasználója a közösségi oldalnak, ugyanakkor kevésbé jellemzi annak használata a mindennapi életét.

Fontosnak tartottam, hogy két olyan személy véleményét is feldolgozzam, akik nem a megkérdezett célcsoport tagjai, mivel így teljesebb képet kaphatunk a Facebook előnyiről és hátrányairól. Az interjúk során törekedtem arra, hogy olyan személyek véleményét, tapasztalatát is megismerjem a Facebookkal kapcsolatban, akik a megkérdezett korosztállyal munkájuk révén kapcsolatban állnak. Egyfelől rákérdeztem, hogy számukra mit jelent a Facebook, milyen előnyeit, hátrányait emelik ki, másfelől milyen tapasztalatokat szereztek a Facebook jelenségről a fiatalok körében.

Kérdéseimet a két interjúalany foglalkozásának tisztázásával kezdtem. Egyikőjük a már korábban említett főiskolai tanár (későbbiekben: oktató), míg másikuk egy multinacionális vállalat egyik alkalmazottja (továbbiakban: menedzser), aki a számomra fontos célcsoportnak készít marketing kampányokat. Mindketten Facebook felhasználók, mely elengedhetetlen a későbbi válaszok megfelelő értékelése miatt.

Arra, hogy mit jelent számukra a Facebook, eltérő válaszokat kaptam, ugyanakkor mindkettőben vannak hasonlóságok. Míg az oktató leginkább az ismerősök bejegyzéseinek figyelemmel kísérését, egy-egy kép lájkolását és a születésnapok nyomon követését nevezte meg, addig a menedzser számára jóval összetettebb jelentéssel bír ez a kommunikációs csatorna. Megkérdezett oktató ritkán oszt meg tartalmat (havonta 1-1 képet, eseményt), számára nem fontos, hogy folyamatosan informálja ismerőseit. A menedzser számára magánszemélyként is kifejezetten fontos a Facebook. Ő lényegesen többet használja. Ezt azzal indokolta, hogy számára olyan platform ez, ahol nyomon tudja követni az ismerősei életét, munkásságát, valamint ő maga is meg tudja osztani a saját életben történeteket másokkal. Az indok továbbá a távolság, ami miatt távol került korábbi osztálytársaitól, barátaitól, viszont a Facebook segítségével - a telefonálástól eltérően - kevesebb időt igényel a kapcsolattartás és az lényegesen egyszerűbb.

Érdekes, hogy az idő, mint tényező megjelent a válaszok ezen szakaszán. Számomra meglepő, hogy ma azért használja inkább a Facebookot valaki, mert ezzel időt spórolhat meg. Kérdés, hogy valóban megfelelőek-e azok a kapcsolatok, ahol az egyszerűsége törekszünk. A menedzser esetében ez azért lehet így, mivel a multitasking ott meghatározóbb, mint az oktató életében. Az oktató nem teheti meg, hogy másra is koncentráljon, míg a menedzser típusú munkakör megengedi, hogy az emailek között 1-1 pillantást vegyen a Facebook profiljára.

Azon interjúalanyom, aki menedzserként dolgozik, bővebben kifejtette azt a kérdésem, hogy mit jelent számára a Facebook. Olyan válaszokkal is indokolta az oldal hasznosságát, miszerint a város, ahol él, rendkívül sok lehetőséget biztosít számára a kikapcsolódás terén és a releváns programokról, lehetőségekről szintén a Facebookról tájékozódik, mivel itt azonnal láthatja a visszajelzéseket is. Emellett szívesen olvassa az általa kedvelt hírességek, politikai személyek blogjait is. A számára fontos emberek munkásságának figyelemmel követése inspirálja, motiválja.

A következő kérdés a munka és a közösségi média viszonyára vonatkozott.

Az oktatóval esetében, az interjú egy olyan kérdéssel folytatódott, ahol arra voltam kíváncsi, hogy van-e a Facebookon lévő ismerősei között olyan, aki a hallgatója is. Kerülnek-e ezen a csatornán interakcióba egymással. Itt a munkahelynek magát a hallgatókkal történő kapcsolattartást is értem, ami nem ér véget a tanórákon, ha kommunikációt folytatnak a Facebookon is. A kérdésre adott válasz eltért attól, amit vártam. Az oktató elmondása szerint inkább a végzett hallgatók jelölik be, akik már nem a főiskolás élményeikkel kapcsolatos információkat osztják meg az üzenőfalon, illetve az oktatásra vonatkozó kérdésekkel nem is keresik meg. Ennek a valószínűsíthető okait azonnal megmagyarázza interjúalanyom, hiszen véleménye szerint a jelenleg is jogviszonyban álló hallgatók azért nem kerülnek kapcsolatba oktatóikkal, mivel tisztában vannak azzal, hogy így több információhoz juthatnak a tanárjaik, mint amiket ők szeretnének. Túlságosan is nyomon követhetőek lennének, ami egy vizsgára való felkészülés, az oktató munkájának véleményezése esetében nem biztos, hogy pozitív. Megemlíti alanyom, hogy volt már olyan eset is, hogy szidták egy-egy tanárukat a hallgatók és közben nem is gondoltak arra, hogy tanáraik is láthatják azt. A munkáját mégis befolyásolhatja a Facebook jelenléte, hiszen tapasztalt olyat is, amikor a saját maga által tartott órán akadt olyan hallgató, aki a jegyzetelés és a figyelem helyett a közösségi oldal használatát választotta. Ez minden bizonnyal kizökkenti a tanárt is, nem beszélve arról, hogy az anyag befogadására így csekély esélye van a hallgatónak.

A menedzser számára más jelentőséggel bír a Facebook használata. Az ő esetében kiemelt fontossággal bír a közösségi média, az úgynevezett social media marketing. Elmondta, hogy használt már a Twitert is, de leginkább a Facebook az, mely napi szintű munkát és feladatokat adnak neki. A munkája kapcsán célcsoportnak nevezett fogyasztók (18-24) szeretnek azonosulni hírességekkel, de ami számára fontosabb, hogy tudnak azonosulni márkákkal is. 2 éve terjedt el Magyarországon, hogy a vállalatok kiemelt projektként kezdtek el foglalkozni a márkoldalakkal. Meglátták a benne rejlő számtalan lehetőséget, hiszen ez jóval olcsóbb, mint weboldalt üzemeltetni, fejleszteni és számtalan tényező miatt hasznosabb is. Gyorsabb és egyszerűbb a kétoldalú kommunikáció, a visszacsatolás. Munkája során Facebook oldalt is üzemeltet, ahol a menedzser által kezelt márka nevében tájékoztatja a fogyasztókat az aktuális promóciókról, eseményekről és mindenről, ami a márkát és őket is érinti/érintheti. Szívesen vesznek a „rajongók” minden tartalmat, mert tudják, hogy közvetlenül a vállalattól kapnak információt. A fogyasztóknak történő kommunikáció mellett a kollégákkal történő kapcsolattartást, egyéb vállalatok munkásságának nyomonkövethetőségét és az üzleti partnerek előzetes szűrését, vizsgálatát emeli ki.

Igen érdekes, hogy mekkora különbség van a Facebook felhasználók között. Az előbb taglaltaknak megfelelően megállapítható, hogy bizonyos esetekben igen fontos szerep tölthet be a közösségi média a munka szempontjából is. Külön személyeket alkalmaznak, akik egy cégen belül csak a közösségi médiával foglalkoznak, mindamelllett, hogy korábban bevált marketing eszközöket helyettesítenek vagy egészítenek ki a közösségi média nyújtotta lehetőségekkel. Az oktató esetében pedig inkább „külső szemlélről” beszélünk, akinek nincs függőségi viszonya a vizsgált digitális világgal.

Kíváncsi voltam, hogy milyen véleménnyel vannak az interjúalanyaim a Facebookról, mint a fiatalok életét befolyásoló tényezőről. A menedzser esetében is megosztottak a pozitív és negatív gondolatok. Örül a közösségi háló megjelenésének, mivel számtalan

kreatív megoldást teremtett már. Gondolt itt az MÉM-ekre, vagy a különböző cégek kampányaira. Külön kiemelte, hogy a hasznosságnak mutatója leginkább abban mérhető, hogy több esetben ennek köszönhetjük, hogy megtaláltak elveszett gyermeket, gyilkost, rablót vagy akár a kapun kisurranó kutyát. Természetesen negatívumokat is felsorakoztatott a válaszaiban. Beszélt arról, hogy minden bizonnyal árt a magányos, sérülékenyebb embereknek ez a világ. A Facebookon mindenki a legjobb arcát mutatja. Gondolt itt a csodálatos tengerparti képekre, ami a nyaraláson készült, a bulifótokra, a képes beszámolókra a sikeres fogyókúráról, stb. Ez minden bizonnyal negatívan érinti azokat, akik nem tehetik meg, hogy nyaralni menjenek, nem járnak bulizni és nem sikerül a fogyás. Összegzésként úgy fogalmazott, hogy „a mai fiatalok életét nem befolyásolja, hanem meghatározza. Ha valami/valaki nincs a Facebookon, az nem létezik. Mindent megosztunk, mindenről beszámolunk. Ez egy olyan világ, ahol a tűzriadó megszólalásakor először írjuk ki kis közösségünknek, hogy tűz van, aztán eredünk csak futásnak. Lájk függők vagyunk. Kell, hogy szeressék, amit csinálók.” Azt magam is tapasztaltam már kutatásom során, hogy létezik az úgynevezett „lájk függőség”. Az emberek bíznak a megerősítésben vagy csupán a visszajelzésben és emiatt osztanak meg mindent társaikkal. Szükségünk van a „lájkokra”, szükségünk van arra, hogy jelezzék nekik: Látjuk, mit csinálsz, tetszik. Ez azonban igen veszélyes, mivel ha elmaradnak a véleménynyilvánítások, akkor az illető azonnal keresi helyét a társadalomban, ami nem kis veszélyt hordoz magában.

Az oktató válaszaiban is fellelhetőek a Facebook pozitív és negatív hatásai. Pozitívum lehet a kapcsolattartás egyszerűsége, hiszen sok esetben azokkal, akikkel az ember nincsen napi kapcsolatban, azokkal is tudja milyen módon a kapcsolatot tartani. Pl. ha az ismerősének gyermeke született, egy-egy fényképet lát a családról, vagy születésnapján fel tudja köszönteni, vagy nincs meg más elérhetősége, ott elérhető. Emellett megemlíti a hátrányokat is, miszerint sok esetben a személyes találkozásokra hat ki ez az arcnélküli kommunikáció. Vannak, akik ott élik ki magukat, percenként érzik szükségét, hogy megosszanak dolgokat magukról. Sok esetben nem is gondolnak arra, hogy ezek az infók „örökre” megmaradnak róluk. Vannak ún. kényes témák (politikai nézet, vallás, anyagiak stb.), amelyeket az ember általában nem szokott világgá kürtölni, de itt gondolkodás nélkül megteszik sokan. Szintén negatívum lehet, hogy a nem körültekintő felhasználók olyan tartalmakat osztanak meg magukról, ami miatt későbbi álláskeresőket nehezíthetik meg, mivel köztudott, hogy a fejtámadások, HR-esek előszeretettel szereznek információkat rólunk a Facebookon.

Arra a kérdésre, hogy ha szabadon dönthetnének, hogy a jövőben legyen-e Facebook vagy sem, egyöntetűen igennel válaszoltak. Ebből is következtethetünk arra, hogy megfelelő körültekintéssel segíthet, megkönnyíteni mindennapjainkat a Facebook.

Összességében megállapítható, hogy a vizsgált korosztályon kívül esők is hasznosnak tartják a Facebook jelenlétét, ugyanakkor szükségét látják annak, hogy a használata megfelelő intelligenciával párosuljon. Ha helyén kezeljük ezt a közösségi médiumot, akkor ez inkább egy lehetőség, mint ártalmas „időrabló”.

5.7. Következtetés

Kutatásom során választ kaptam mindazokra a felvetésekre, melyeket hipotézisként állítottam fel.

„Gondolkodom, tehát vagyok” – mondta Descartes francia filozófus a XVII. században. Ezzel szemben a XXI. század kutatója, Mark Federman azt állítja: „Tweetelek,

postolok, blogolok, tehát vagyok!” Az idő múlásával, a világ sokat változott. Olyan technikai újítások érték és érik mai napig világunkat, ami nagy hatással volt/van az emberi társadalomra. Az egyik ilyen hatást a Facebook jelenség hozta magával. „A Facebook, a fiatalok életének szerves részévé vált, mind a magánélet, mind a fogyasztói életben.”⁵ A kérdőíves kutatásom ezt a hipotézisemet teljes mértékben alátámasztja. A hallgatók által adott válaszok mindegyike utal a folyamatos és nélkülözhetetlen használatra. Naponta átlagosan 6 órát töltenek az interneten, egy nap pedig 5 alkalommal lépnek fel Facebook oldalukra. A mindennapi életünknek kevés olyan eleme van, melyet ilyen gyakorisággal és intenzitással végzünk. Az egyetemisták 56 százaléka még a tanórán is Facebookozik. Ezzel korábban foglalkoztam, ugyanakkor most is kihangsúlyozandó, hogy ez komoly problémát jelent, mivel a figyelem nem az adott anyagra összpontosul. A megkérdezettek 66 százaléka jelezte, hogy párkapcsolatára is hatással van ez a közösségi médium, míg 92 százalékuk ezen a közösségi oldalon köszönti fel barátait. (továbbá a válaszadók 93 százaléka rendszeresen chatel, 99 százalékuk pedig személyes üzeneteket vált a Facebookon)

A százalékok és a mögöttük álló állítások jól mutatják, hogy a fiatalok mindennapjait a Facebook oldalán töltik, ott kommunikálnak és ott osztják meg életük történéseit.

Barack Obama amerikai elnök arra inti az embereket, hogy „Mindenki jól gondolja meg, hogy mit rak ki a Facebookra.” Számos olyan esetet olvastam, ahol a történéseket döntően befolyásolta akár pozitív, akár negatív irányba a Facebook. Az oldalt a fiatalok többsége használja. Naponta fényképeket, zenéket és egyéb, számukra hasznosnak vélt információkat osztanak meg, posztolnak. Azt gondolom, hogy „a fiatalok a Facebook oldalán több személyes információt osztanak meg, mint gondolnák, azaz nem tudatos Facebook felhasználók.”⁶ A kutatásom előtt biztos voltam benne, hogy a fiatalok az adatvédelmi szabályzatot nem olvasták el, mielőtt regisztráltak. Ennek a feltevésnek több oka is volt. Egyrészt mert ez a szabályzat nagyon hosszú, sokrétű és olykor nehezen értelmezhető. Ez a feltevésem beigazolódott. A megkérdezettek több mint 70 százaléka nem olvasta el az adatvédelmi szabályzatot. Ha tisztában lennének az ott leírtakkal, akkor tudnák, hogy egy fénykép feltöltéssel nem kizárólag a fényképet osztják meg. Megosztják a fénykép készítésének helyét, idejét, stb. A rendszergazdák, így a háttérben meghúzódó cégek is több információhoz jutnak rólunk, mint amire mi valaha is gondoltunk. Adatot kapnak arról az eszközről, amivel a Facebookot használtuk és emiatt be tudják mérni akár a pontos GPS koordinátát is. Ez a több oldalas szabályzatnak csak az egyik töredéke. Ha bárkinek elmondtam a szabályzatnak ezt a részét, kizárólag meglepett arcokkal találok találkozni. Többen megijedtek, attól, hogy a pontos tartózkodási helyüket, számukra ismeretlen emberek is tudhatják. A kérdőív elemzésénél a következő adatokat kaptam: A megkérdezett fiatalok 49 százaléka gyakran megosztja az aktuális helyzetét (check in funkció), 54 százaléka az oldalon ismerkedik, míg 72 százaléka naponta posztol. Mivel a válaszadók többsége el sem olvasta a felhasználási szabályzatot, nincs is tisztában vele, hogy nap mint nap, nem csak az általa kívánt adatokat osztja meg, hanem ennél sokkal többet.

A Facebookon történő információáramlás, új lehetőségeket teremt. A digitális világ nem csupán nehézségeket és problémákat okoz. Fontos eleme lehet a kultúra terjesztésé-

⁵ Hipotézis 1.

⁶ Hipotézis 2.

nek is. „Az egyetemisták életében kultúráközvetítő szerepet tölt be a Facebook, mert a programokról, eseményekről legtöbb esetben ezen a közösségi oldalon szereznek tudomást.”⁷ Mivel felhasználója vagyok ennek a közösségi oldalnak, ezért én is folyamatosan kapok meghívásokat különböző koncertekre, jótékonyági rendezvényekre, eseményekre. A megkérdezett fiatalok kulturális szabadidő eltöltésként, moziba, színházba és koncertre járnak leginkább. Az eredmények azt mutatják, hogy ezekről a kulturális eseményekről a legtöbb fiatal az interneten, azon belül is a közösségi oldalon (145 fő) szerez tudomást. Megállapíthatjuk, hogy a Facebook kultúráközvetítő szerepet is betölt az egyetemisták életében. A hipotézisemet alátámasztják emellett a következő adatok: A kérdőívben szereplők 95 százaléka leginkább a Facebookon gyűjt információt, 79 százaléka figyeli a rendezvények meghívottjait és 75 százalékát befolyásolja, hogy kik vesznek részt az eseményeken.

Közösségi médiumról beszélünk. Az ismerősök száma jelenthet presztízst a fiatalok számára, mely egy hamis képet adhat a társadalomban elfoglalt helyzetről. Mit jelent ma a barát kifejezés? Kik az én valódi ismerőseim? „A fiatalok Facebookon lévő ismerőseiket, nem kizárólag valódi ismerősök alkotják.”⁸ Ennél a feltevésnél fontos azt letisztáznom, hogy kit is tartok valódi ismerősnek. A valódi ismerős az az személy, akivel legalább egyszer már találkoztam, személyesen beszéltem vele, tudom a nevét, és ha az utcán találkozom vele, akkor köszönünk egymásnak. Ezt a feltevésemet többek között a következő kérdéssel vizsgáltam: „A Facebook ismerőseid hány százalékával beszéltél már személyesen?”⁹ Ez a vizsgálati pont személyes tapasztalatból ered. Heti rendszerességgel előfordul, hogy olyan emberek jelölnek ismerősnek, akiket nem ismerek. Kezdetben még magam is törődtem azzal, hogy írjak ezeknek az embereknek egy üzenetet, amiben megkérdeztem, hogy honnan ismerjük egymást. Erre olyan válaszok érkeztek, hogy: „sehonnan, csak bejelöltelek”, vagy „láttam van egy közös ismerősünk, ezért bejelöltelek”, vagy mert megegyezett a keresztnévünk és ezért úgy gondolták, hogy akkor ismerősök vagyunk. Kíváncsi voltam, hogy a fiatal felnőtteknek manapság kik jelentik a Facebook ismerőseiket. A válaszok szerint a felállított hipotézisem beigazolódt. A megkérdezettek közül legtöbben (94 fő) az ismerősei 51-70 százalékával, nem sokkal kevesebb (86 fő) az ismerősei 21-50 százalékával beszélt már személyesen. A megkérdezettek közül 38-an írták azt, hogy a Facebook ismerősei mindössze 0-20 százalékával kommunikáltak személyesen. Ezek meglehetősen alacsony számok. Feltehető a kérdés, hogy akkor miért jelölték be, vagy miért fogadták el a bejelölést? Vagy tudjuk-e, hogy mit jelent az ismeretség, vagy ahogy az angol verzióban hívják, a barát.

A jelen kutatásom eredménye **további kutatások alapjául szolgálhat**. Fontos lehet, hogy nagyobb körben hajtsuk végre vizsgálatunkat, hiszen kérdéses az általam kapott válaszok lokalizálhatósága. Láthatjuk, hogy a Facebook közösségi oldal a fiatalok életének szerves részévé vált. Ahhoz azonban, hogy a fiatalok tudatos felhasználói legyenek a Facebooknak, fel kell hívnunk figyelmüket az oldal különböző veszélyforrásaira, mindamellett, hogy annak előnyeiről is beszélünk. Ahhoz, hogy pontos, minden részletre kiterjedő képet kaphassunk, szükséges tovább vizsgálódnunk. Személyes tapasztalatom szerint a fiatalok szívesen töltik ki azokat a kérdőíveket, amelyeknek kérdései közvetlen

⁷ Hipotézis 3.

⁸ Hipotézis 4.

⁹ Saját kérdőív alapján

kapcsolódnak életükhöz (jelen esetben a Facebook közösségi oldal). Véleményem szerint, ha országos szinten megegyezik az a feltevésem, miszerint a Facebook a fiatalok egyik fontos kultúráközvetítő helyszíne, akkor nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a valódi kultúráközvetítésre ezen a csatornán.

6. Összegzés

Eltelt 2 év és a „Mondjam vagy üzenjem? – A Facebook jelenség elemzése fiatal felnőttek körében” című munkám elkészült.

A szakirodalmak, a digitális világra vonatkozó részekén kívül gazdagon a rendelkezésemre álltak, viszont a Facebookkal kapcsolatos anyagok felkeresése komoly nehézséget okozott. Megkérdeztem egy könyvesboltban dolgozó eladót, hogy miért nincs több szakirodalma ennek a témának, mire ezt válaszolta: „*Egy mindennap frissülő oldalról hogy lehetne írni? Egy újabbnak mondott on-line felületről on-line oldalon keressek forrásokat.*” Így is tettem. Rengeteg cikket, több kisebb filmet néztem meg az elmúlt hónapokban. Ekkor szembesültem azzal, hogy a Facebook ma már jóval több, mint egy webes felület. Mondhatjuk ezt azért is, mivel akad olyan szülő, aki a Facebook nevet adja a gyermekének. Ami a nagyságát és monumentalitását jelzi, arra igazán jó példa, hogy naponta több mint tizennégymillió fotót töltenek fel magukról a felhasználók, valamint az, hogy pillanatnyilag 4,1 milliárd fotó található a hálózaton. Mindezek mellett, megfigyelhető, hogy naponta megközelítőleg százezer új felhasználó regisztrál az oldalon. Valószínűleg ez nem véletlen.

A kutatásom hasznos volt, hiszen rávilágíthattam olyan dolgokra, amely tanulságos lehet több ember számára is. Szerettem a témámmal kapcsolatban kutatásokat végezni. Az egyetemisták előszeretettel töltötték ki a kérdőívemet, többen is jelezték, hogy kíváncsiak a kérdésekre kapott válaszok összegzésére. Az interjúkat segítőkész emberekkel végeztem el. Nagyban hozzájárultak ezek a személyes beszélgetések is ahhoz, hogy teljes képet kapjak dolgozatommal kapcsolatban.

Egy külön egyetemistának köszönhetően megszületett egy közösségi oldal Amerikában, amely mára minden földrészen, több országban is elérhető. Megjelenése megváltoztatott mindent, amit korábban a digitális világról hittünk. Jelen van mindennapjainkban az ébredéstől a lefekvésig. Dolgozatomban szemléltettem, hogy mindez mit jelent ma Magyarországon az egyetemisták körében. A jövő kommunikációs forradalma immáron a jelenünk is egyben.

Látva a Facebook adta lehetőségeket és hátrányokat, azt gondolom, hogy számomra nem maradhat kérdés, hogy mondjam-e, vagy üzenjem. Én mondom.

Log out, Kijelentkezés!

Felhasznált irodalom

ADATFELHASZNÁLÁSI SZABÁLYZAT (2012): *Rólad kapott adataink.*

<http://www.facebook.com/about/privacy/your-info> (2012.10.30.)

A FACEBOOK MÁSIK ARCA (2011): *Féltékenység, gyilkosság, irigység.*

<http://seo.co.hu/2011/01/a-facebook-masik-arca-feltekenyseg-gyilkosság-irigyseg/> (2012.10.30.)

A FACEBOOK FELHASZNÁLÓINAK SZÁMA A KÜLÖNBÖZŐ FÖLDRÉSZEKEN (2012):

<http://www.internetworldstats.com/facebook.htm> (2012.12.18)

- BEN MEZRICH (2010): *Véletlenül milliárdos - Hogyan született a Facebook*. Athenaeum 2000 Kiadó.
- BERECZKI ZSOLT GÁBOR (2011): *A Facebook, mint online marketing felület elemzése 6-17.p*
- BODNÁR ADÁM (2012): *Kétharmadával nőtt az okostelefon-piac*.
<http://www.hwsz.hu/hirek/48134/okostelefon-piac-samsung-apple-nokia-sony-ericsson-htc-rim-lg-idc.html> (2012. 10.27.)
- BUDA ZSÓFIA (2011): *Az internet hatása a nyelvhasználatra*.
http://epa.oszk.hu/02000/02051/00025/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemeny_ek_26_2011_szept_089-106.pdf (2012. 09.23)
- CSANÁDY MÁRTON (1999): *Az Internet dimenziói*. In Czeizer Zoltán - Csanády Márton (szerk.) (1999): *Az Internet mítosz*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.
- CZEIZER ZOLTÁN - GÁBOR KÁLMÁN: *Az ifjúsági korszakváltás és az új kommunikációs státusz kapcsolatának vizsgálata*.
http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/22/22_komm_ceizer_kalman.htm
 (2012.11.21.)
- DAVID KIRKPATRICK (2012): *A Facebook jelenség*. Gabo Könyvkiadó és Kereskedelmi KFT.
- DI MICCO, J., GEYER, W., MILLEN, D.R., DUGAN, C., AND BROWNHOLTZ, B. : *People Sensemaking and Relationship Building on an Enterprise Social Networking Site. Proc. HICSS 2009*.
- E-BOOK (2012): <http://itszotar.hu/?q=524> (2012.10.26)
- FACEBOOK/HUNGARY (2012): <http://hu-hu.facebook.com/FeszbookHungary/info>
 (2012.09.24)
- FACEBOOK STATISZTIKÁK (2012): <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/hungary> (2012.09.24.)
- FÁBIÁN Tamás (2012): *Míg a telefon el nem választ*.
<http://www.origo.hu/techbazis/20120831-okostelefonetikett-bovulo-piac-es-atalakult-kommunikacio-hamarosan-afrikaban-is.html> (2012. 10.27.)
- FÜLÖP GÉZA (1996): *Az információ*. Budapest.
- GÁBOR KÁLMÁN – JANCSÁK CSABA (2002): *Ifjúsági korszakváltás*. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.
- GÁBOR KÁLMÁN – JANCSÁK CSABA (2006): *Ifjúságpszichológia szemelvények*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- HERCZEGH JUDIT (2009): *Bevezetés az információs társadalomba, avagy a hálópolgárság alapjai*, In Bajusz Bernadett - Bicsák Zsanett Ágnes - Fekete Ilona Dóra - Jancsák Csaba - Tornyi Zsuzsa Zsófia (szerk.): *Professori Salutem. Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás Tiszteletére*. Debrecen, Dokotranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. 305-313.p.
- HERCZOG MÁRIA – CSERNUS IMRE (2012): *Van élet a Facebookon túl?*
<http://fn.hir24.hu/itthon/2012/07/10/van-elet-a-facebookon-tul/?action=PrintPage>
 (2012.10.29.)
- HVG (2010): *Közösségi oldalak: veszélyesebb, mint gondolná*.
http://hvg.hu/Tudomany/20101105_kozossegi (2012.10.30.)
- HVG: Tények a Facebookról (2010): Kevésbé ismert, izgalmas tények a Facebookról.
http://hvg.hu/Tudomany/20100211_facebook_szulesnap_erdekes_tenyek (2012.12.18.)

- IHÁSZ INGRID (2010): *Közösségi média tények és trendek*.
<http://rabbitblog.hu/2010/09/16/kozossegi-media-tenyek-es-trendek/>
 (2012.10.30.)
- INTERNET WORLD STATS (2012): <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
 (2012.10.26.)
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2011): IKT-eszközök és használatuk a háztartásokban, 2010. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt10.pdf> (2012.10.26.)
- LÁSZKÓ MIKLÓS (2005): *Hírműsorok generációs szemmel*.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_04_tel/03_hirmusorok/04.html
 (2012.10.26.)
- MEIXNER ZOLTÁN (2005): *Az internet története*.
<http://hvg.hu/Tudomany/20041203interhist> (2012.09.23.)
- NÉMETH NÓRA VERONIKA (2009): *Ifjúság és kultúra*. Debrecen.
- NEMZETKÖZI MÉDIA ÉS HÍRKÖZLÉSI HATÓSÁG (2012): *Lakossági internethasználat online piacfelmérés*.
http://nmhh.hu/dokumentum/2220/lakossagi_net_2011_vegleges_webre.pdf
 (2012.12.18.)
- NEPTUN (2012): http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_04_tel/03_hirmusorok/04.html
 (2012.10.26.)
- OKOSTELEFONOK TÉRHÓDÍTÁSA (2012): *Az okostelefonok története és térhódítása*.
<http://www.bestmobil.hu/Tudastar/okostelefon> (2012.10.27.)
- ONLINE IDEGEN SZAVAK GYŰJTEMÉNYE (2012):
<http://idegen-szavak.hu/keres/internet> (2012.09.22.)
- PINTÉR RÓBERT (2007): *Az információs társadalom*. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 17-24.p.
- SIMÁNDI SZILVIA (2012): *IFJÚSÁG – TURIZMUS – TANULÁS. Az ifjú korosztály turisztikai magatartása*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó. 53-60.p.
- SZALÓKI GABRIELLA (2006): *Virtuális együttlét, valós siker: az online közösségek*. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás: könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat. 9. szám. 409-421.p.
- T. KISS TAMÁS (2006): *Kölcsönhatások. A kultúráközvetítés néhány elméleti kérdéséről*. Pécs.
- VAZIRE, S. AND GOLSING, S. 2004. e-Perceptions: Personality impressions based on personal websites. *J. Person. Soc. Psych.* 87, 1, 123–132.
- WIEZNER (2010): *A fiatalok az okostelefonokat kedvelik*.
<http://techcorner.hu/nonstopmobil/a-fiatalok-az-okostelefonokat-kedvelik.html>
 (2012.10.27)

Mellékletek:

1. számú melléklet: A kutatáshoz használt kérdőív

Szia, vagyok, az hallgatója. TDK dolgozatomban a Facebook jelenségét vizsgálom a fiatalok körében. Azért, hogy a kutatásom pontos és hiteles legyen, a te segítségedet is kérném! A kérdőív kitöltése természetesen névtelenül történik. Kérlek, karikázd be a válaszaidat. Segítségedet előre is köszönöm!

- 1) Nemed? 1. Fiú 2. Lány
- 2) Korod: év
- 3) Szakod:
- 4) Mi szüleid legmagasabb végzettsége?
Apa: 1. 8 osztály vagy annál kevesebb 2. szakmunkásképző 3. érettségi
4. diploma
Anya: 1. 8 osztály vagy annál kevesebb 2. szakmunkásképző 3. érettségi
4. diploma
- 5) Hány órát tv-zel hétköznap általában? 1. 0-1 óra 2. 1-2 óra 3. 2-3 óra 4. 3-4 óra
5. 4-5 óra 6. 5 vagy annál több óra
- 6) Szoktál könyvet olvasni? Ha igen, milyen gyakran?
1. naponta 2. hetente 3. havonta
4. még ritkábban 5. évente egy könyvet 6. nem szoktam
- 7) Hány órát internetezel hétköznap általában?
1. 1-3 óra 2. 3-6 óra 3. 6-9 óra 4. 9 vagy annál több óra
- 8) Hol fész hozzá az internethez? (több válasz megjelölése is lehetséges)
1) otthon 2. iskolában 3. telefonon 4. nyilvános tereken 5.
egyéb:.....
- 9) Szerinted manapság az internet használata elkerülhető? (amennyiben igen, szerinted miért?)
1. Igen, mert 2. Nem
- 10) Mivel töltöd általában a szabadidődet? (több válasz megjelölése is lehetséges)
1. barátaimmal való találkozás 2. tv nézés 3. olvasás 4. sportolás
5. társasági programok
- 11) A szabadidődben a következők közül hova mész szívesen? (több válasz megjelölése is lehetséges)
1. Színház 2. Mozi 3. Könyvtár 4. Koncert 5. Kiállítás
6. Egyik sem
- 12) Ezekről hol szoktál informálódni, hírt kapni? (több válasz megjelölése is lehetséges)
1. Tv 2. Újság 3. Internet 4. Közösségi oldalak 5. Plakát,
szórólap
- 13) Rendelkezel okostelefonnal?
1. Igen 2. Nem
- 14) Tagja vagy/voltál valamilyen közösségi oldalnak?
1. Igen 2. Nem
- 15) Melyik közösségi oldalnak/oldalnak vagy/ voltál tagja?
1) Iwiw 2. Myvip 3. Facebook 4. Egyéb:.....
- 16) Ezek közül van, amelyiket már nem használod (ha igen, melyiket)?
1. Igen, a 2. Nem
Ha igen, miért? (több válasz megjelölése is lehetséges)
1. mert barátaid már nem használják
2. mert korszerűbb a másik közösségi oldal

26) Mennyire igazak rád az alábbi állítások?

Állítás	Teljes mértékben	Inkább	Kevésbé	Egyáltalán nem
Tartok attól, hogy visszaélnék adataimmal				
Szabadidőm eltöltését befolyásolják a Facebookon olvasottak				
Figyelem, hogy egy-egy programra, eseményre kik a meghívottak				
Döntésemet befolyásolja, hogy egy-egy eseményen kik vesznek részt				
Információcserére, vagy információk gyűjtésére a Facebook felületét használom				
A Facebookon keresztül köszöntöm fel a barátaimat születés- és névnapjukon				

27) Észleltél már párkapcsolati feltékenységet, aminek a Facebook volt az oka?

1. Igen 2. Nem

28) Melyik tevékenységet tartod a legzavaróbbnak? (tedd sorrendbe, 1: legkevésbé zavaró 6: legzavaróbb)

- ha az emberek apró kis értelmetlen, gondjaikat, gondolatukat kiírják
- ha mindenki előtt beszélnek meg valamit (ami csak rájuk tartozik)
- bökés
- ismeretlen emberektől érkező üzenetek
- reklámok, hirdetések
- nyomkövethetőség

29) Mi a leghasznosabb a Facebookban? (tedd sorrendbe, 1: legkevésbé hasznos 6: leghasznosabb)

- emberek közti kommunikáció
- programokról való informálódás
- a hírekről történő informálódás
- információszerzés a márkákról
- kapcsolattartás a híres emberekkel
- munkahelyeket teremt

30) A Facebook ismerőseid hány százalékával beszéltél már személyesen?

1. 0-20% 2. 21-50% 3. 51-70% 4. 71-100%

31) A Facebookon fellelhető ismerőseid hány százalékát tartod barátodnak, és hány százalékát ismerősödnek?

- 1. 10 % barát, 90 % ismerős
- 2. 30 % barát, 70 % ismerős
- 3. 50 % barát, 50 % ismerős
- 4. 70 % barát, 30 % ismerős
- 5. 90 % barát, 10 % ismerős
- 6. 100% barát
- 7. 100 % ismerős

Válaszaidat még egyszer köszönöm Neked!

2. számú melléklet: Interjúk

(1. interjú)

Mivel foglalkozol?

A Coca-Cola Magyarország Szolgáltató Kft-nél dolgozom. A feladataim közé tartozik az ún. Coca-Cola Student Program koordinálása. Az egyetemi program a vállalat számára egy különösen fontos projekt, mivel egy olyan közegben szólítja meg az egyetemi célcsoportot, ahol a reklámok befogadására viszonylag kicsi a hajlandóság, így olyan kreatív megoldásokkal kell közelhoznunk a fogyasztókat a márkáinkhoz, hogy az ne legyen erőltetett. Célunk az élménymarketing.

Mit jelent számodra magánszemélyként a Facebook?

Magánszemélyként is fontos számomra a Facebook. Egy olyan platform ez, ahol nyomon tudom követni az ismerőseim életét, munkásságát, valamint magam is megoszthatom a saját életem történéseit másokkal. A munkám során távolkerültem szülővárosomtól, volt középiskolámtól, így rendkívül hasznos számomra ez a közösségi oldal. Így lehetőségem van a volt osztálytársaimmal, gyerekkori barátaimmal tartani a kapcsolatot. Tudom, hogy ez nem egyezik meg a személyes találkozásokkal, telefonon történő beszélgetésekkel, de a munkám mellett kevés időm van utazgatni és magáncélú telefonbeszélgetéseket folytatni.

Szívesen követem figyelemmel továbbá, hogy ismerőseim hol helyezkedtek el, milyen projekteken dolgoznak és azt, hogy hogyan élik mindennapjaikat. Valószínűleg boldogulnék ezen információk nélkül is, ugyanakkor mivel ez a lehetőség adott, ki is használom.

Budapesten élek. A város rendkívül sok lehetőséget biztosít számomra a kikapcsolódás terén is. A releváns programokról, lehetőségekről szintén a Facebookról tájékozodom, mivel itt azonnal láthatom a visszajelzéseket is. Emellett szívesen olvasom az általam kedvel hírességek, politikai személyek mikro blogjait is, melyet a Facebookon követhetek. Egy kicsit azonosulni tudok így az ő életükkel, munkásságukkal. Ez sokszor inspirál, motivál.

Munkád során miként használod ki a közösségi médiát?

Munkám során kiemelkedő fontossággal bír a közösségi média, az úgynevezett social media marketing. Használtam már a Twittert is, de leginkább a Facebook az, mely napi szintű munkát és feladatokat ad. A fogyasztók (18-24) szeretnek azonosulni hírességekkel, de ami számomra fontosabb, hogy tudnak azonosulni márkákkal is. 2 éve terjedt el Magyarországon, hogy a vállalatok kiemelt projektként kezdtek el foglalkozni a márkaoldalakkal. Meglátták a benne rejlő számtalan lehetőséget. Ez jóval olcsóbb, mint weboldalt üzemeltetni, fejleszteni és számtalan tényező miatt hasznosabb is. Gyorsabb és egyszerűbb a kétoldali kommunikáció, a visszacsatolás.

A Coca-Cola Magyarország Szolgáltató Kft megbízásából üzemeltetem a Coke Funiversity Facebook oldalt, ahol kapcsolatban állunk több int 30.000 egyetemistával. Itt tájékoztatjuk őket az aktuális promóciókról, eseményekről és mindenről, ami a márkát és őket is érinti. Szívesen vesznek a „rajongók” minden tartalmat, mert tudják, hogy közvetlenül a Coca-Cola-tól kapnak információkat első kézből.

Szintén a munkámhoz köthető, hogy a kollégáimmal Facebook csoportban tartjuk a kapcsolatot. Gyors, egyszerű, mindenki látja. Ez természetesen nem veheti át a helyét a hivatalos és formális kommunikációnak, de tökéletesen kiegészíti azt. A leggyakrabban emailt írunk, telefonálunk, de a kevésbé fajsúlyos információkat, kérdéseket itt tesszük közzé egymásnak. Nehezen tudom már elképzelni a mindennapjaimat ezen, csatorna nélkül.

Számos márká kezeli elsődleges csatornaként a Facebookot. Egyre többször fordul elő, hogy a cégek már nem költenek annyit (és talán nem is költenek) ATL és BTL marketing eszközökre, mivel a célcsoportot közvetlenül a Facebookon akarják és érik is el. Több esetben az egyéb médiaköltségek csak kiegészítik a Facebook kampányokat.

A Facebook számos munkahelyet is teremt. Több ügynökség arra specializálódik, hogy social media managereket alkalmaz, akik a vállalati briefek alapján kezelik az adott márká Facebook oldalát. A forgalmas helyen elhelyezett billboard is lehet sikeres, viszont ott nem látjuk, hogy mennyi embert értünk el valójában. Szerintem nagyon jó az irány. Nehéz lenne nélküle.

Amellett, hogy a márkák miként jelennek meg a Facebookon, meg kell még említeni ennek a hatalmas adatbázisnak azt az előnyét is, ami az üzleti találkozókát előzi meg. Sok esetben üzleti partnereinknek csak a nevét és telefonszámát ismerjük egy megbeszélés előtt. Annak érdekében, hogy a lehető legjobban tudjak felkészülni a megbeszélésre, fontos, hogy megismerjem az illető Facebook profilját is. Így közelebb kerülhetek a személyiségének ismeretéhez, tudom miként néz ki, stb. Sikeresebb lehetek.

Mi véleményed a Facebook közösségi oldal megjelenéséről? Hogy látod, a mai fiatalok életét mennyire befolyásolja?

Magam részéről örülök a megjelenésének. Számtalan olyan kreatív megoldást teremtett már. Gondolhatunk itt az MÉM-ekre, vagy a cégek kampányára egyaránt. Arról nem is beszélve, hogy több esetben ennek köszönhetjük, hogy megtaláltak elveszett gyermeket, gyilkost, rablót vagy akár a kapun kisurranó kutyát. Ezek persze a pozitív hatásai. Minden bizonnyal árt a magányos, sérülékenyebb embereknek. A Facebookon mindenki a legjobb arcát mutatja. Gondolok itt a csodálatos tengerparti képekre ami a nyaraláson készült, a bulifőtőkre, a képes beszámolókra a sikeres fogyókúráról stb. Ez minden bizonnyal negatívan érinti azokat akik nem tehetik meg, hogy nyaralni menjenek, nem járnak bulizni és nem sikerül a fogyás. Ezekre figyelniük kell, mert bizony lehet veszélyes.

A mai fiatalok életét nem befolyásolja, hanem meghatározza. Ha valami/valaki nincs a Facebookon, az nem létezik. Mindent megosztunk, mindenről beszámolunk. Ez egy olyan világ, ahol a tűzriadó megszólalásakor először írjuk ki kis közösségünknek, hogy tűz van, aztán eredünk csak futásnak.

Lájk függők vagyunk. Kell, hogy szeressék amit csinálók. Kékben látjuk a világot.

Ha Te döntenél arról, hogy holnaptól legyen-e Facebook vagy nem, hogyan döntenél?

Mindenképpen legyen.

(2. interjú)

Mi a foglalkozása?

Felsőoktatásban oktató, 12 év oktatói tapasztalattal, ebből 7 év felsőoktatás területén

Ön Facebook felhasználó?

Igen, kb. 2 éve.

Mit jelent számára a Facebook? Mire tudja leginkább használni?

Ismerőseim bejegyzéseinek 1-2 naponkénti figyelemmel kísérése, egy-egy kép lájkolása, születésnapok nyomon követése. Én magam viszonylag ritkán osztok meg dolgokat, kb. havonta 1-1 képet, eseményt, nem érzem szükségét annak, hogy mindig online legyek. Töreksem arra is, hogy az, ami kikerül, később se legyen kínos, vagy ne tudjon kellemetlenséget maga után vonni. Sokan, ahogy látom, nem feltétlenül gondolnak rá.

A hallgatói között van, aki ismerőse a Facebookon? (Ha igen, látott általuk vizsgával vagy tantárggyal kapcsolatos kiírt olyan dolgot ami kellemetlen volt?)

Érdekes, inkább a végzett hallgatók jelölnek be, akik már nem a főiskolás élményeikkel kapcsolatos infókat osztják meg az üzenőfalon. Mivel a hallgatók is tudják, hogy nyomon követhető sok esetben az, amit megosztanak, így feltételezem, ezért inkább nem jelölnek be. De igen, volt már olyan tapasztalatom, hogy szidták egy-egy tanárukat (szerencsére nem engem), és közben nem is gondoltak arra, hogy tanáraik is láthatják. Ilyenkor nem avatkozom bele, mivel nem az én szememnek szánták, mintha nem is láttam volna...

Tapasztalta, hogy az óráján Facebookozott egy-egy hallgatója?

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem. Természetesen próbál az ember ellene tenni, de a mai technika már valóban lehetővé teszi, hogy bárhol, bármikor beléphessen a hallgató a felületre.

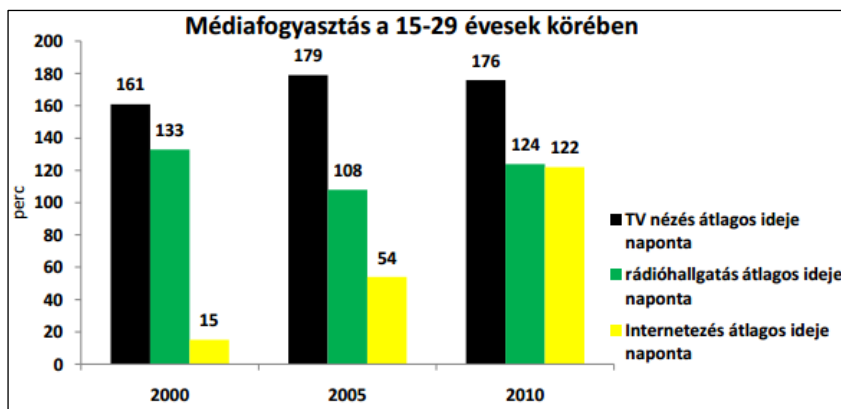
Ön szerint jó hatással van az emberekre a Facebook?

Van jó hatása is, hiszen sok esetben azokkal, akikkel az ember nincsen napi kapcsolatban, azokkal is tudja ilyen módon a kapcsolatot tartani. Pl. gyermeke született, egy-egy fényképet lát a családról az ember, vagy születésnapján fel tudja köszönteni, vagy nincs meg más elérhetősége, ott elérhető.

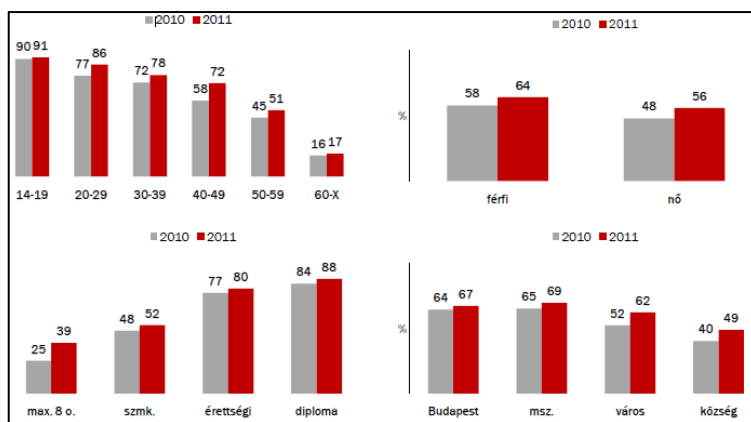
Hátránya is van persze, sok esetben a személyes találkozásokra hat ki. Vannak, akik ott élik ki magukat, percenként érzik szükségét, hogy megosszanak dolgokat magukról. Sok esetben nem is gondolnak arra, hogy ezek az infók „örökre” megmaradnak róluk. Vannak ún. kényes témák (politikai nézet, vallás, anyagiak stb.), amelyeket az ember általában nem szokott világgá kürtölni, sokan nem érzik hol a magánélet és a nyilvánosság határa... A feltöltött képekkel visszaélhetnek, vagy később elhelyezkedéskor lehet kínos: HR-esek beismerik, hogy szoktak a leendő munkavállaló után a facebookon tájékozódni.

Ha Ön dönthetne arról, hogy holnaptól legyen-e Facebook vagy nem, hogyan döntene?
 Legyen, viszont a tudatosabb felhasználásra tanítani kéne a gyerekeket és a fiatalokat.

3. számú melléklet: Táblázatok

1. táblázat: Médiafogyasztás a 15-29 évesek körében (10. oldal)

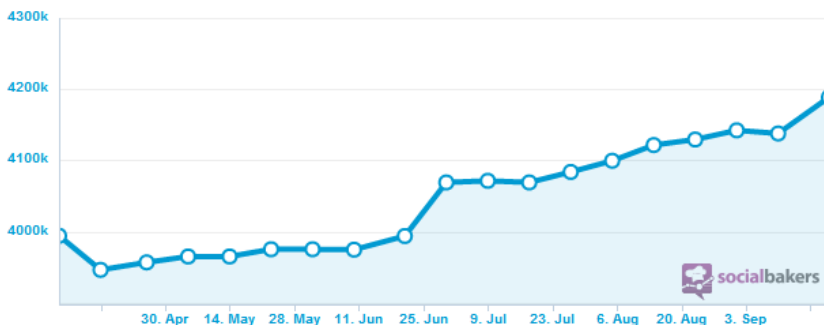
2. táblázat: Az internet felhasználók száma Magyarországon (11. oldal)

forrás: Bereczki (2011,6)

FACEBOOK SUBSCRIBER GROWTH BETWEEN 2011 AND 2012					
Geographic Regions in order by size	FB Users 31-Mar-2011	FB Users 30-Jun-2011	FB Users 31-Sept-2011	FB Users 31-Dec-2011	FB Users 31-Mar-2012
Europe	200,260,360	208,907,040	214,988,320	223,376,640	232,835,740
Asia	131,556,800	152,957,480	169,392,060	183,963,780	195,034,380
North America	173,640,240	167,999,540	172,636,960	174,586,680	173,284,940
South America	69,594,760	82,207,800	92,049,480	103,294,940	112,531,100
Central America	28,090,240	33,081,140	36,333,060	38,317,280	41,332,940
Africa	27,414,240	30,665,460	34,798,940	37,739,380	40,205,580
Middle East	15,779,440	16,125,180	17,326,520	18,241,080	20,247,900
Oceania / Australia	12,333,780	12,881,560	13,177,360	13,353,420	13,597,380
Caribbean, the	5,362,600	5,903,520	6,182,080	6,218,960	6,355,320
World Total	664,032,460	710,728,720	756,884,780	799,092,160	835,525,280

forrás: Nemzetközi mégis és hírközlési hatóság (2012 március)

3. táblázat: A Facebook felhasználóinak száma a különböző földrészeken (fő) (14. oldal)

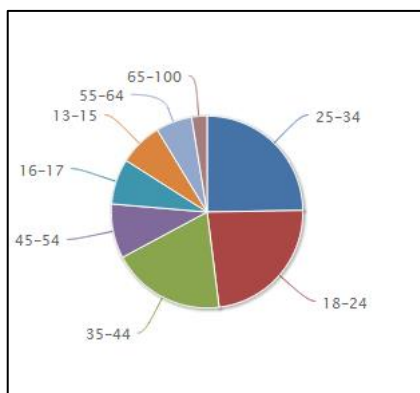
forrás: <http://www.internetworldstats.com/facebook.htm>

4. ábra: Facebook felhasználóinak száma Magyarországon (15. oldal)

5. táblázat: A Facebook Magyar felhasználóinak elhelyezkedése (fő - %) (15. oldal)

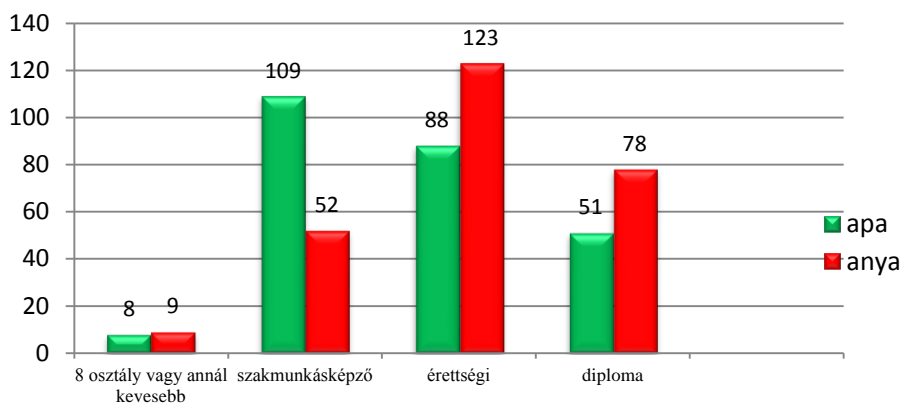
forrás: <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/hungary>

Összes felhasználó	4 188 580
Pozíció az országos Facebook felhasználók listáján	39
A felhasználók népességre vonatkoztatott aránya	41,92%
A felhasználók aránya az internet fogyasztók körében	67,82%

forrás: <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/hungary>

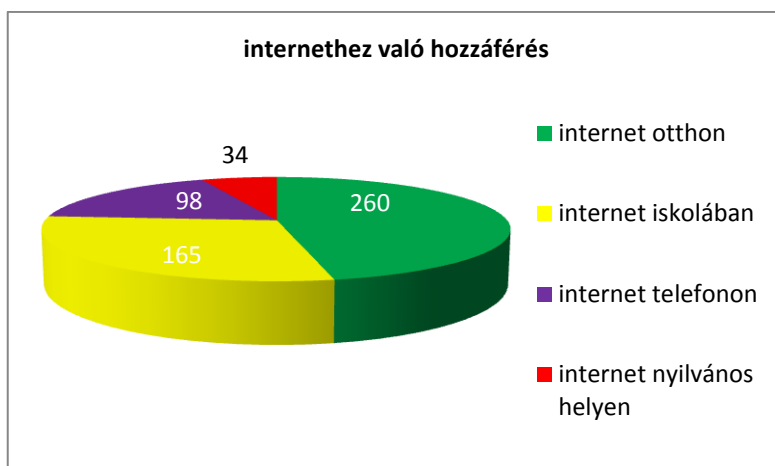
6. ábra: A Facebook felhasználói számának életkor szerinti eloszlása Mo-n (év) (16. oldal)

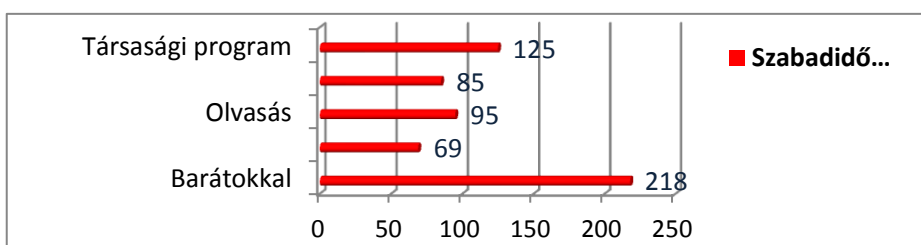
7. ábra: A szülők iskolai végzettsége (fő) (22. oldal)

8. táblázat: TV-zéssel eltöltött idő (24. oldal)

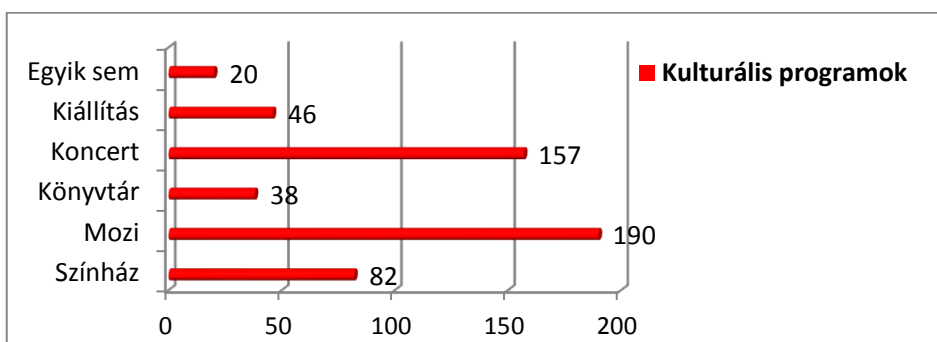
Óraszám	Fő
0-1	106
1-2	80
2-3	36
3-4	23
4-5	9
5 -	9

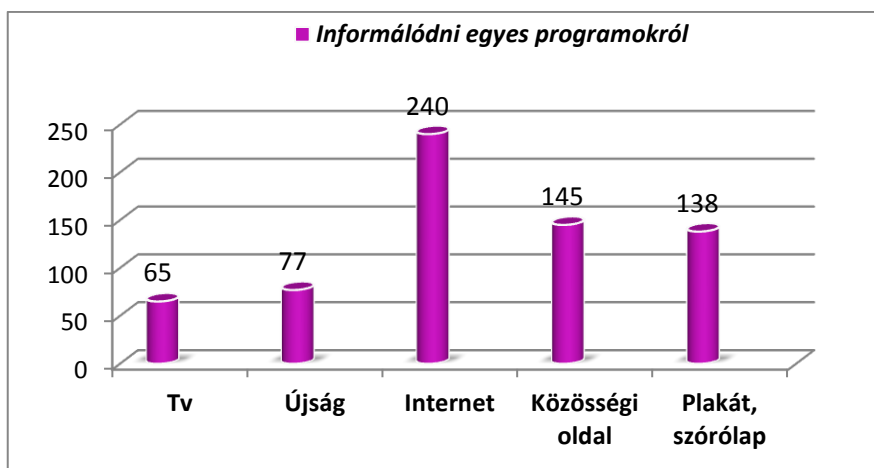
9. ábra: Az internethez való hozzáférési helyszínek (fő) (25. oldal)

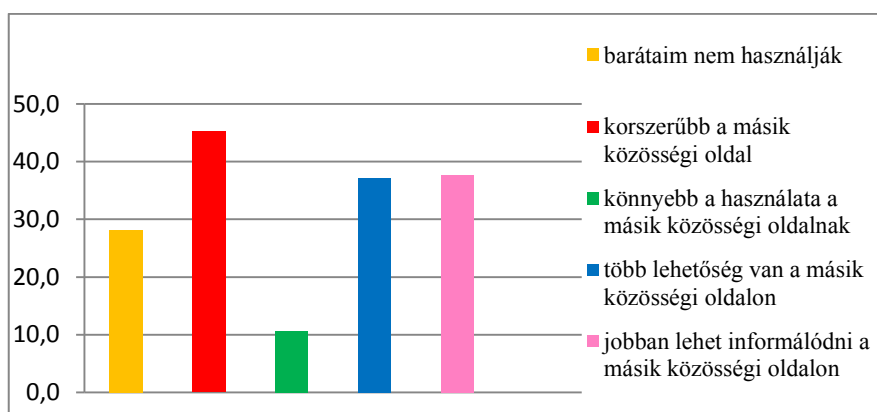
10. ábra: A fiatalok legkedveltebb szabadidőben eltöltött programjai (fő) (27. oldal)

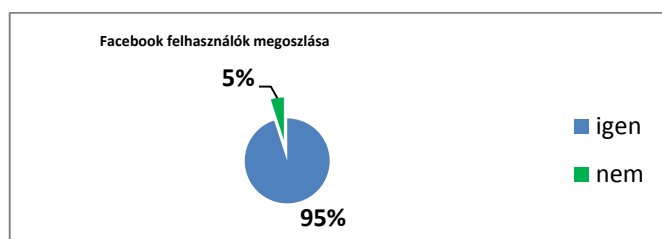
11. ábra: A fiatalok legkedveltebb kulturális szabadidőben eltöltött programjai (fő) (28. oldal)

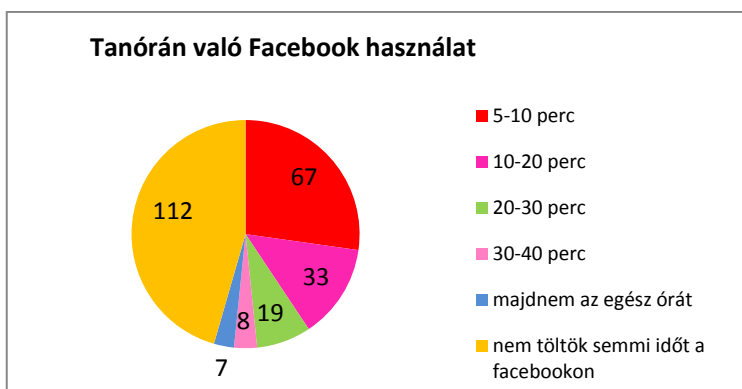
12. ábra: Programokról, eseményekről való informálódás helyszínei (fő) (29. oldal)

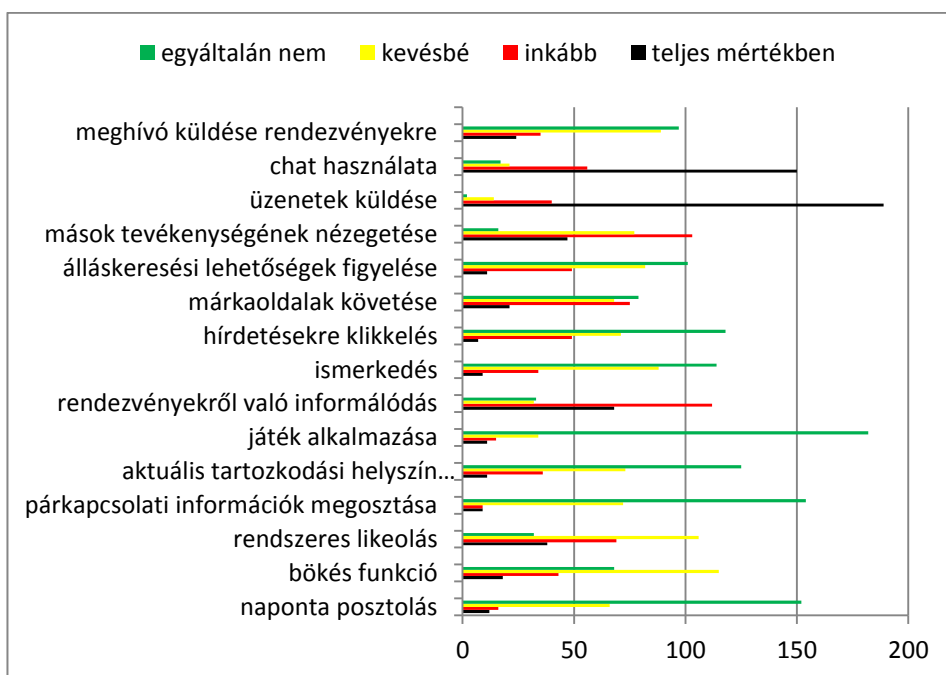
13. ábra: A MyVIP és az iWiW felhasználóinak csökkenésének okai (fő) (30. oldal)

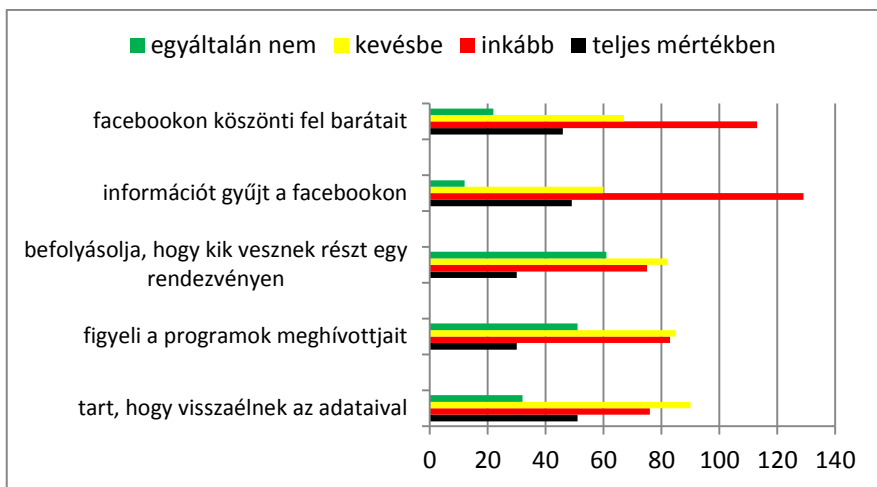
14. ábra: Facebook felhasználók megoszlása (%) (31. oldal)

15. ábra: Tanóra közbeni Facebook használat (fő) (34. oldal)

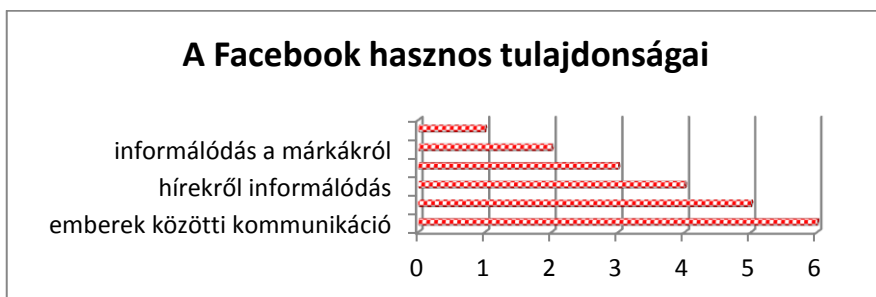
16. ábra: Facebook oldalán „végezhető” tevékenységek (35. oldal)

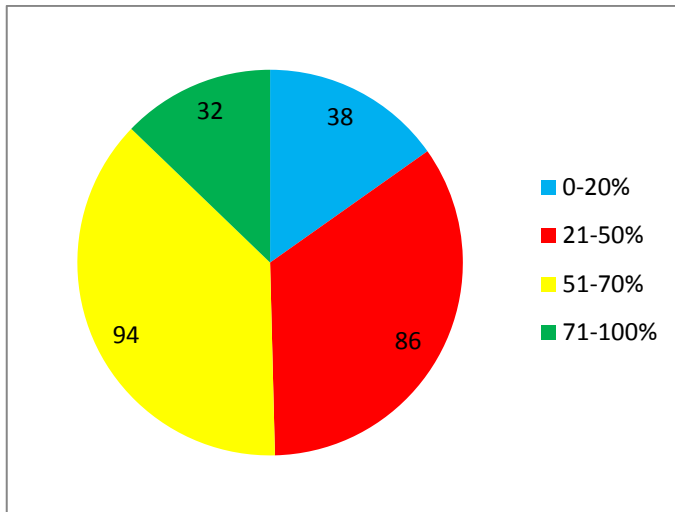
17. ábra: Facebook adottságai (39. oldal)

18. ábra: A Facebook zavaróbb tulajdonságai sorrendben (43. oldal)

19. ábra: Facebook hasznos tulajdonságai sorrendben (44. oldal)

20. ábra: Facebookon lévő valódi ismeretség (fő) (45. oldal)

ETA

Szerző: Bóta Dániel

botad@citromail.hu mozgóképkultúra és médiaismeret (BA), végzett hallgató

Konzulens: Bollók Csaba főiskolai docens, Borbás László tanársegéd

II. helyezés

Bevezetés

Filmem, TDK illetve szakdolgozati munkám is egyben. Régebben, 2011 végén, még olyan elhatározásom volt, hogy két darab filmötletet akartam megvalósítani, külön a TDK-ra, külön a szakdolgozatomra. Persze aztán később beláttam, ha valami jobbat akarok kihozni magamból, csak az egyikre tudok koncentrálni és végül megvalósítani. Így történt, hogy a két különböző, ám témájában hasonló ötletemet összevontam és adtam le a filmet mindkét kiírásra.

Korábban már voltak kisjátékfilmes próbálkozásaim, de azokat inkább ujjgyakorlatnak vagy simán csak gyakorlásnak nevezném. Az igazi kihívást ez jelentette számomra.

Miről szól a film?

Eta 18 éves punk lány, aki egy lakótelepen él. Szeretne kitörni onnan, de nem tudja hogyan. És azt sem, hogy hová. Két dolgot is szeretnék közvetíteni Eta sorsán keresztül. Az egyik a lakótelepek embertelen volta, amely amortizálja a benne lakókat, azok lelki-világát. A másik a punk szubkultúra.

Szinopszis

Miután letisztázódott bennem az ötlet, leírtam szinopszis formájában. Ez egyrészt azért is kellett, mert támogatásra pályáztam a TDK felől, (10 ezer forintot ítéltek meg, korábban 30ezret kaptam ötletem fejlesztésére) másrészt pedig segített a forgatókönyv megírásában. Hasznos volt, de úgy érzem, még többet kell gyakorolnom, ha azt akarom, hogy a jövőben nagyobb összegű támogatással segítsenek meg későbbi terveim fejlesztésére.

Íme:

A panel körülmények és az abban való élet, nem embernek való. Szomorú, de inkább leamortizál, mint épít. Egy lépés előre, kettő lépés hátra. Filmünk lakótelepi környezetben játszódik, főszereplőnk Etelka, becenevén csak Eta. 18-20 éves körüli rossz életkörülményű, punkos kinézetű, lázadó jellem, aki édesanyjával egy panelban éli életét. Az élet számára folytonos kudarc, barátja elhagyta, munkahelyéről kirúgták, egyetlen vágya csupán, hogy kitörjön ebből a környezetből, mely körülveszi őt. Édesanyjával való kap-

csolata meglehetősen rossz, állandó konfliktus van köztük. Édesapja meghalt, halála okát nem tudjuk. A városba érkezik egy fiatal punk srác, Töde, akivel Eta egy punk koncert után ismerkedik meg, méghozzá úgy, hogy a lányt két rossz arcú srác molesztálja, Töde pedig kimentti őt kezeik közül. Sorsuk innentől fogva egybefonódik. Eta elviszi egy ismerőséhez Tödét, ahol fegyvert vásárolnak némi ellenszolgáltatásért cserébe. Céljai elérése érdekében a fiút, felhasználja, hogy kirabolja korábbi munkahelyét, az ételmisszer üzletet. Töde ki is fosztja, majd futásnak erednek, de mire feleszmélnek, balszerencsésükre pont azokkal a srácokkal találkoznak, akikkel korábban már konfliktus támadt a koncert után. Töde átadja Etának a pénzes zacskót, majd arra biztatja, hogy fusson, neki már úgy is mindegy. Visszafordulna Tödéhez, akit már vernek, de meggondolja magát. Hazamegy és kiborítja a megszerzett pénzt. Eta marad.

Karakterlírások

Fontosnak tartom leírni a karaktereket, azok viszonyát egymáshoz, céljaikat, motivációjukat. Ebben a fejezetben szeretnék még kitérni a szereplőkre, és a velük való kapcsolatomra.

ETA – Vitay Janka

TÖDE – Varga Tamás

ANYA – Nádasy Erika

BOLTOS – Budai Irén

FEGYVER DÍLER – Csőke Csaba

TÁMADÓ 1. – Czakó Norbert

TÁMADÓ 2. – Madarasi László

Nálam nem volt casting, minden szereplőt egyenként kellett meg találnom és bizony nem tudtam válogatni. Ez rettentő sok időt igénybe vett és nagyon sok fejfájást okozott. Szerencsémre az Etát alakító lányt nagyon gyorsan sikerült elcsipnem.

ETA

Vitay Janka. Főiskola 1. évfolyam. 19 éves. Szabadbölcsész. Porcelánbaba arcú, pirszinges, felnyírt hajú és az életben is kicsit kihívóan öltözködő, egyébként rendes, barátságos, közvetlen lány. Korábban már dolgoztam vele, egy kisjátékfilm kapcsán, amiben egy prostituált úrnőt, azaz egy dominát kellett eljátszania. Az igazat megvallva akkor nem éreztem jónak és nem is voltam vele megelégedve, aztán mikor ezt az ötletemet kezdtem csiszolgatni, építeni, egyből rá gondoltam és tudtam, hogy el fogja tudni játszani.

Hát mit ne mondjak, sikerült neki. Hozzá tartozik még az is, hogy örömmel fogadta a felkérést, így a karaktert bátran tudtam az ő személyéhez igazítani.

Jó volt vele dolgozni. A szereplők közül Ő tudta a legjobban a dolgát és vele is foglalkoztam a legtöbbet. Hozzá kellett a legnagyobb türelem is, mert néha azért elfáradt és kicsit nyűgös lett.

A film főszereplője a 18-20 év körüli Etelka, akit a történetben csak Etának szólítanak. Átlagos magasságú, punkos kinézetű, haja oldalt felnyírt, orrában karika pirszing, fülében macskás csüngő fülbevaló. Lázadó és kissé vad jellem. Elégedetlenséget, hara-

got táplál környezete és családi helyzete iránt. Nem találja helyét a világban. Cigarettazik, iszik, punk zenét hallgat, forróvérű, könnyen elcsábuló, ugyanakkor hajlamos kihasználni a férfiakat, hogy céljait elérje. Bármire képes. Apja meghalt. Édesanyjával él, vele való kapcsolata rendezetlen, kaotikus.

Bármilyen áron, de szeretne kitörni a lakótelepi életformából és megtalálni helyét a világban. Például van egy jelenet. ETA az erkélyen nyalókázik, mereng. A lakótelepre néz. Tődével való, otthoni dialógusaiban is megerősíti a kitörési vágyát. Meg lehetne még említeni az emeltes ház tetejét, ahol ugyan bezárva, de mégis szabadabbnak érzi magát.

TÖDE

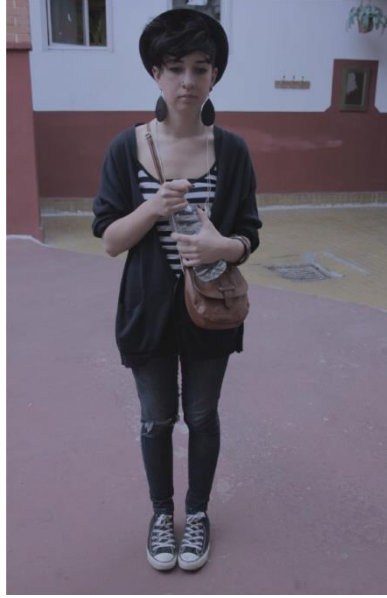
Ő volt az, akit a legnehezebben találtam meg. Mivel filmemben amatőr színészekkel vagy mondhatjuk civil szereplőkkel dolgoztam, egy olyan fiút kellett keresnem, aki vagy képviseli a punk szubkultúrát vagy el tudja azt játszani. Arra az időre át tudjon változni egy punkká. Így találtam meg Varga Tamást, akivel szintén könnyű dolgom volt, mert a főszereplővel igazából is egy párt alkotnak. Ebből azért néha volt is probléma a forgatási idő alatt, de szerencsére ügyesen tudták kezelni. 18 éves, Hódmezővásárhelyen él, előfordult, hogy Egerbe hetente többször is 6 órát buszozott. Jobb fülében fültágitót visel, karján tetoválás. Szakácsnak tanul.

A filmben nem használja a TÖDE nevet. Ő az idegen. Előéletéről nem tudunk, de azt igen, hogy apjával nincs jóban. Kinézete punkos, szűkszavú, keveset beszél. Cigarettazik, zavart állapotában haját fésüli. Például apjához intézett telefonhívása előtt, mielőtt bekopok a fegyver dilerhez vagy a boltrablás előtt.

Nagyobb céljai szerint nincsenek, bár a lelke mélyen szeretne magának egy lányt és megtalálni helyét a világban. Testi és lelki kapcsolat fűzi a lányhoz. Segít neki. Feláldozza magát.

Eta és Töde(Ruhapróba)

Eta

ETA viszonya TÖDÉVEL.

ETÁNAK megtetszik TÖDE. Ez fordítva is igaz. Egy punk koncerten találkoznak, amikor TÖDE kiment a két rosszarcú srác kezei közül. Testi kapcsolat is van közöttük, ez jelezve a padlón való beszélgetésből, mikor is félmeztelenül fekszenek egymás mellett. Szerelem nincs köztük, inkább amolyan haveri kötelék. ETA felhasználja TÖDÉT céljai elérése érdekében. Kirabolgatja vele az élelmiszerboltot, ahol korábban ETA dolgozott. TÖDÉNEK célja nincs, nem lát előre a jövőbe, olyan karakter, akinek előbb vagy utóbb vesznie kell.

ETA viszonya ANYJÁVAL.

Az ANYA egyedül neveli ETÁT. Férje meghalt, alkoholproblémái vannak. Anyagi helyzetük szegényes. Napról napra növekszik a befizetetlen csekkék száma. Kapcsolatuk rendezetlen, amolyan tipikus tinédzser-anyja viszony.

ETA viszonya a BOLTOSSAL.

ETA munkaadója. Parancsolgató, állandóan kritizálja a lányt, édesanyját ismeri, érdeklődik iránta. Állandó kötozködések miatt, Eta otthagyja munkahelyét. Később a helyszín, ETA célpontjává válik.

ETA viszonya a TÁMADÓKKAL.

ETA szemrevaló, vonzó, vad lány, így nem csoda, ha esetenként megtetszik a fiúknak. TÖDE megmenti tőlük. A SRÁCOK akadályként jelennek meg a filmben.

ETA viszonya a DÍLERREL.

A DÍLERREL ismerik egymást, fegyvert vásárol tőle, pénzhányában azonban kénytelen lesz más megoldáshoz fordulni. Ez orális szex. Feltehetőleg már máskor is megtörtént közöttük, mert ETA nem sokat gondolkodott rajta és a DÍLER is egyből belement. A DÍLER izmait fitogtatja, pólót nem hord. Típusa szinte minden emeltes házban megtalálható a lakótelepen.

Eta segítője/akadályozója/ellenfele

ETA – segítője TÖDE, akit felhasznál célja elérésében. – DÍLER, akitől a fegyvert veszik némi ellenszolgáltatásért cserébe – akadályozója a két TÁMADÓ, akik koncert után zaklatták, majd a film végén újra találkozik velük. – ETA kitörési kísérletének akadályozója az egész környezete, addigi élete, valójában még a segítőjének számító haveri köre is, hiszen mindezek olyan mintákat mutatnak neki, amik valódi kitörésre alkalmatlanok, inkább menekülést vagy kétes akciókat jelentenek. – ellenfele a BOLTOS, aki kirúgta munkahelyéről, majd ETA bosszúból kirabolja a boltot.

Akadály a film végén van, ahol újra találkoznak a KÉT SRÁCCAL, de az akadály elhárul, mert TÖDE magára vállalja az egészet és még a pénzt is ETA kezébe nyomja.

Szervezés

A forgatás alatt a legidőigényesebb és legidegölőbb feladatott a filmben részt vevőkkel való egyeztetés és szervezés jelentette. Számptalan olyan alkalom volt, amikor az előre megbeszélt időpontot valaki lemondta. Ilyenkor újra kellett szervezni az egész napot, esetleg egy másik szereplőt kellett rávennem valahogy, hogy próbáljon meg a rendelkezéseimre állni. A folyamatos átütemezések sokszor megbontották egy előre eltervezett nap menetét és ritmusát. Sőt nem mindig sikerült leforgatni az aznapi jelenet adagot. Általában külön táblázatokat készítettem, ahol napi bontásban szerepelt az összes szereplő, helyszín és stábtag. A belső helyszíneket is szabaddá kellett tennem a forgatás idejére, ami nem kevés türelmet és segítőkészséget igényelt a lakások tulajdonosaitól, de általában ezzel nem volt probléma.

Rendező, forgatókönyvíró: Bóta Dániel

Operatőr, vágó: Csanki Krisztián

Technikai asszisztens (fény, hang, kamera): Tisza Balázs

Rendező asszisztens, ruha: Bárdos Éva

Jelenetek

A filmet 20 jelenetre tagoltam. Az átláthatóság kedvéért, a későbbi oldalakon mellékeltem a forgatókönyvet.

1. jelenet. Híd alatt. Nappal. ETA volt barátja fényképére pisil
2. jelenet. Panelház tető. Nappal. ETA a tetőn zenét hallgat, bort iszik, mereng. Itt érzi szabadon és problémáktól mentesen magát.
3. jelenet. Országút. Nappal. TÖDE stoppol, majd felveszi egy kocsi.
4. jelenet. Konyha. Nappal. ETA és ANYJA közös jelenete. Reggeli civakodás.
5. jelenet. Telefonfülke. Nappal. TÖDE apjának telefonál.

6. jelenet. Bolt. ETA egy élelmiszerboltban dolgozik. Főnöke folyamatos beszologatása miatt ott hagyja munkahelyét. Ennek szemtanúja TÖDE.
7. jelenet. Lépcsőház. ETA találkozik ÉVIVEL. ÉVI költözik, ETA hazamegy.
8. jelenet. Erkély. ETA az erkélyen mereng, haverja az esti koncertre hívja.
9. jelenet. Klub előtt. Este. Ez inkább egy átvezető rész, TÖDE meglátja a tömeget amint egy szórakozóhely felé veszik az irányt.
10. jelenet: Koncert. Este. ETA és TÖDE szemeznek a koncerten.
11. jelenet. Koncert után. Este. ETÁT két srác molesztálja, TÖDE kimentí kezeik közül.
12. jelenet. Eta szobája. Este. ETA és TÖDE szexhez készülődik.
13. jelenet. Eta szobája. Este. ETA TÖDE segítségét kéri.
14. jelenet. Folyosó. Nappal. ETA és TÖDE a DÍLERHEZ kopogtat.
15. jelenet. Díler lakása. Nappal. ETÁÉK fegyvert szereznek a DÍLERTŐL.
16. jelenet. Eta lakása. Nappal. TÖDE rájön, hogy átvágták a pisztollyal. Üres táru gázpisztoly van náluk.
17. jelenet. Bolt előtt. Nappal. TÖDE kirabolja a boltot és elszaladnak.
18. jelenet. Híd alatt. Nappal. TÖDÉT megverik a koncert utáni támadók, ETA elfut a pénzzel.
19. jelenet. Eta konyha. Nappal. ETA kiborítja a megszerzett pénzt az asztalra. Anya részeg.
20. jelenet. Panelház tető. Éjszaka. ETA újra tetőn. Mereng még egy utolsó pillantás.

Forgatás

Ebben a részben élményeimet, benyomásaimat, próbálkozásaimat részletezném.

Kézi kamerás stílust használtunk ezzel is erősítve a dokumentarista jelleget. A forgatási napok előtt, rendszeresen kamerapróbát tartottunk az adott helyszíneken és még aznap megbeszéltük a következő felvételi eljárásokat. A forgatáson Canon 550d-vel dolgoztunk 24fps/ 1920x800-as Cinemascope felbontásban. Fix 50-es és 18-55-ös objektíveket használtunk. Technikai felszerelésben segítségemre volt Borbás László tanár úr is. Tőle kaptam derítőt, fejlámpát, mikrofont, átalakítót, csapót, reflektor állványt és monitort melyen átláthatóbbá vált a snittek újranézése.

A szereplők instruálása során, természetesen nem ragaszkodtam a szó szerinti szövegűséghez. Ezt rögtön el is mondtam mindenkinek, hogy nem az a célom, hogy betűről-betűre a halljam vissza a forgatókönyvet. Inkább az volt a kérésem, hogy mindenki a saját nyelvi kifejezőeszközeivel, gesztusaival és szavaival próbálja meg előadni az adott figurát. Nyilvánvaló, hogy bizonyos mondatokat és dialóg részleteket egy az egyben szerettem volna visszahallani.

A forgatás kezdése előtt csináltam a két főszereplővel egy próbát. Azaz két teszt jelenetet vettünk fel. Az elsőben kimentünk egy olyan térre, melynek oldalit padok határolják. Improvizációs gyakorlat. Leültettem Jankát, eszközként pedig cigarettát adtam nekik. Tomi, aki a téren sétált, tüzet akar kérni valakitől, de Jankán kívül nem tud megszólítani mást. Innentől kezdődött az improvizáció kettőjük között. Nos, az igazság, hogy a szereplőknek ez volt az első kamera előtti játékuk és kezdetben nem igazán sikerült.

A második teszt vagy próba felvétel már jobban sikerült, igaz megírt jelenetről volt szó. Veszekedés majd kibékülés. Ekkor már éreztem, hogy működni fognak a filmben.

Előfordult, hogy az amatőr színészek hangulata befolyásolta a forgatást, így hozzáállásuk is csökkent, ellenben egy hivatásos színész szinte végtelenszer képes majdnem azonos a teljesítményt produkálni.

Nullodik nap (Március 15.)

Fuseism

Ez amolyan teszt nap. Nézzük meg, mit tudunk. Kezdsnek este elmentünk az Egrix klub nevű szórakozóhelyre és felvettünk egy punk zenekar (Fusesim) koncertjét. Ezzel fogunk összevágni egy másik részletet, mely kiad egy egészt. Erre azért volt szükségünk, mert a zene és koncert adott volt, de sajnós a szereplők nem értek rá. Tehát mindenképp meg kellett csinálnunk. Pozitívan zártuk a napot.

Első nap (Március 24.)

5. jelenet. 13. jelenet.

Első éles nap. Rengeteg időt elvesztegettünk kisebb-nagyobb problémák miatt. A telefonfülke, ahol forgattunk egy taxi állomáson helyezkedett el. Tehát a kocsik állandó forgalma bonyolította a helyzetet. A későbbiekben nem volt számomra olyan jó ez a jelenet, ezért újra felvettük egy teljesen más helyszínen. Este összeszedtük a lámpákat, a maradék felszerelést és Janka lakása felé vettük az irányt. Ötször vettük fel ezt a részt, megoldva 1 snittben. Kránt alkalmaztunk, a szereplőket felülről vettük, körülbelül mel-
lig. A szobát 2 db 400wattos lámpával világítottuk be.

Második nap (Március 30.)

5. jelenet.

A panelrengetegen át ívelő úttestmelletti telefonfülkénél vettük újra az ötös jelenetet. Ez azért is volt tökéletes a számomra, mert képileg a fülkében tudtuk tartani és a háttérben az autók tömkelege látszott. Rendkívül feldobta a jelenetet. Szerettem volna, ha a forgalom zaja néha elnyomja a beszélgetést.

Fülke

Harmadik nap (Március 31.)

11. jelenet. 14. jelenet.

Az előre eltervezett jelenetekből végül csak kettőt tudtunk felvenni. Eta és Töde a Dílerhez kopogtat. Mesterséges világítást nem használtunk, csak a folyosó ablakán át szűrődő fényt. A másik jelenetre éjszaka került a sor, amikor is Etát zaklatják a koncert után, majd Tomi kiment. Fény szempontjából nagyon keveset tudtuk változtatni. Itt négy szereplőt plusz a stábot kellett egyszerre mozgatnom. 50mm-es fix objektívet használtunk, aminek volt olyan jó a fényereje, hogy egy sima utcai lámpa alatt csináljuk meg a jelenetet.

Negyedik nap (Április 1.)

7. jelenet. 8. jelenet.

A negyedik nap volt először azaz alkalom, mikor Janka és Tomi nem együtt voltak a forgatáson. Tomi hazament. Jankával két jelenetet tudtunk leforgatni és a hozzáállása is jelentősen nőtt.

Az első az a rész, amikor Eta hazafelé tart, majd a lépcsőházban találkozik Évivel, aki éppen költözik. Szerencsére a lakók se zavartak és mi sem. Viszonylag könnyű volt felvenni, de a jelenet szempontjából nem sikerült olyan jól. A filmbe se került be. A nap utolsó jelenete, mikor Eta az erkélyen mereng, majd elhívja egy haverja az esti koncertre. A haver szerepét Magam vállaltam, ezzel is könnyebbé és természetesebbé tudtam alakítani ezt a részt.

Ötödik nap (Április 4.)

1. jelenet.

Ezen a napon csak egy jelenetet tudtunk felvenni. A Töviskes tértől nem messze, egy híd alatt volt ez a rész. Középen az Eger patak zuhogása adta meg az atmoszférát ennek a jelenetnek. Egy totálban felvéve.

Hatodik nap (Április 5.)

6. jelenet.

A hatodik napon Bárdos István élelmiszerboltjában (amely a Szalában található) forgattunk. Rendkívül segítőkész volt és Budai Irénnel (Boltos) is könnyű volt dolgoznom. A helyszínen úgy adta elő a karaktert, hogy hirtelen nagyon megőrültünk. Később, játéka már szinpadiasnak és hadarónak tűnt. Valószínű a jövőben ezt a jelenet újraszem egy férfi boltossal, más (durvább) helyzetbe hozva.

Hetedik nap (Április 6.)

2. jelenet. 20. jelenet.

Ezen a napon el akartam készíteni mindkét tetős részt. A nappalit és az estit egyaránt. Az első tökéletesre sikerült, egy minimális széllel, ami még csak feldobta a jelenet hangulatát. Szerencsére senkinek nem lett baja, nem estünk le a tetőről. Az éjszakai felvételeket is nagyon eltaláltuk, ám utólag visszanézve sötétnek tündek a képek. Kevés lámpát és tág, de kis fényerejű objektívet használtunk. Ezért ezt a részt újravettük a forgatás utolsó előtti napján.

Nyolcadik nap (Április 17.)

10. jelenet. 11. jelenet.

Az először felvett koncertrészlethez kellett tömeget felvennünk, beleértve Etát és Tödét is. Helyszínül ismét az Egrix klub szolgált. Közönségnek nyolc főt táncoltattam meg. A forgatás ideje alatt itt voltunk a legnagyobb létszámban, de úgy gondolom, hogy ez is volt a legszórakoztatóbb mindannyiunk számára. A színpadra hangfalakat tettem, a számítógépből szólt az adott zene, a közönség táncolt a színészek pedig játszottak. A balhézós részt újravettük. Sajnos ez a rész fényerőben nem sikerült a legjobban, ám hangban annál jobban. A színészek játéka is jobban sikerült, mint előzőleg. Ám a minőség miatt mégse ezt a verziót vágtuk a filmbe.

Kilencedik nap (Április 18.)

6. jelenet. 16. jelenet. 17. jelenet. 18. jelenet.

A legjobb nap az egész forgatás alatt. Senki sem fáradt, a szereplők se nyűgösek. Pörgős munka. A szereplők magatartása és hozzáállása már csak azért is meglepett, mert e nap előtt egy héttel korábban már szakítottak. Szerencsére konfliktus nem támadt közöttük, sőt, a forgatásnak köszönhetően újra együtt vannak. Először a belsőt csináltuk meg, Töde rájön átvágták, a gázpisztolyt kapták meg. Világításnak az ablakon beszűrődő fényt használtuk fel. Sikerült hamar megcsinálnunk. Ezután a Tövikes térre mentünk, ahol a maradék jeleneteket vettük fel a hidas részig. A boltnál (Trilla ABC), ahol a külsőt forgattuk, nagyon segítőkész emberek voltak. Amíg az ezután következő elfutós részt csináltuk, vártuk a mellékszereplőket, de nem igazán akartak megérkezni. A forgatás kb. egy órát csúszott. Végül megérkezett mindenki és egy hihetetlen jelenetet sikerült összehoznunk. Talán a kedvencem a filmből.

Csanki Krisztián-operatőr, Bóta Dániel-rendező, Varga Tamás- Töde. (Boltrablás)

Tizedik nap (Április 19.)

3. jelenet. 9. jelenet.

Délutáni órákban kikocsikáztunk az Eger után lévő, Noszvaj település elé. Itt készítettük el a stoppolós részt. Zökkenőmentesen sikerült minden. Este pár perc alatt megoldottuk utcai lámpavilágítással, Töde átvezető részét.

Tizenegyedik nap (Április 20.)

4. jelenet. 19. jelenet. 20. jelenet.

Eta és anyukája részek következtek. Az előző napok mellett, a másik legjobban sikerült forgatási nap. Az anya szerepét Nádasi Erika játszotta, aki bravúrozott játékával. Éjszaka újravettük az esti záró képeket, a tetős részt.

Végül az utómunkáról pár sorban...

Vágás során törekedtünk a dinamikára. Adobe Premier Pro CS5 vágóprogramot használtunk. Az olló Csanki Krisztián kezében volt, Én pedig végig ott ültem mellette és néha nagy csatákat vívtunk 1-1 másodpercért. Utólag lett színezve, mellyel azt a hatást értük el, hogy a szereplőket körülvevő környezet színvilága felerősödjön. Elég sok rész nem került bele, például amikor Eta Évivel találkozik, vagy Töde cigarettát kér egy hajléktalantól. A tapasztalatom az elmúlt időkben, hogy néha a vágás sokkal több időt igényel, mint a felvételi időszak. Nálunk se történt ez másképpen. Rendszerint éjjeleket dolgoztunk, finomítottunk az anyagon, míg végül a film 18 perces lett.

Felhasznált zenék listája

A felhasznált zenék teljesen jogtiszták.

Fuseism - Emil Kraeplin' 2010

Fuseism - I saw the sea '2010

Fuseism - Avoid ' 2010

Blitz - Flowers and Fire '1983

Erase Errata - Fault list '2001

Összegzés

Rengeteg időt, energiát emésztett fel a film bennem. Igazi tanulóiskola volt, ami felkészített az elkövetkezendő forgatásokra. Most már tudom, hogy a jó hang (még a helyszínen!) elengedhetetlen. Zenével, utóhanggal nem lehet megoldani, bár kénytelen voltam ezzel a lehetőséggel is élni. A későbbiekben a szervezéshez legalább még egy emberre lesz szükségem, mert az időm nagy részét ezek megszervezése vette el. Elvárásaimnak megfelel a film, igaz visszagondolva, újra forgatnék néhány részt. A film készítése alatt nemcsak tapasztalatot, de barátokat is szereztem. Én már nem tudom megítélni, hogy milyen lett az elkészült film, mivel annyira benne voltam az eseményekben. Mindenesetre számomra hatalmas élmény volt az egész filmkészítés folyamata és rengeteg tapasztalatot adott a következő projektjeimhez.

Hatások

- Filmek, melyek befolyásolták és segítették a mozgókép elkészítését:
- Derek Jarman – Jubilee (1978)
- Jim Jarmusch - Permanent vacation (1980)
- Alex Cox – Sid and Nancy (1986)
- Hal Hartley - (Trust 1990)
- Hal Hartley - Flirt (1995)
- Mathieu Kassovitz – La haine (1995)
- Tom Tykwer – Lola rennt (1998)
- James Merendino – SLC Punk! (1998)
- Koen Mortier – Ex drummer (2007)
- Andrea Arnold – Fish Tank (2009)

Forgatókönyv

Bóta Dániel

Eta című kisjátékfilm forgatókönyve

Eszterházy Károly Főiskola Eger

Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar

Mozgóképkultúra tanszék

Mozgóképkultúra és médiaismeret

2012

Konzulens: Bollók Csaba

Forgatókönyv

ETA – Vitay Janka

TÖDE – Varga Tamás

ANYA – Nádas Erika

BOLTOS – Budai Irén

FEGYVER DÍLER – Csőke Csaba

TÁMADÓ 1. – Czákó Norbert

TÁMADÓ 2. – Madarasi László

1. HÍD ALATT. KÜLSŐ. NAPPAL.

Helyszínünk egy összefirkált híd alatti beton rész, melyet középen a patak választ el.

A piszkos, üvegszilánkos földön egy fényképet látunk, melyen ETA és volt barátja látható. Vizelet csurdogál rá. ETA a fényképre pisil.

2. LAKÓTELEP. KÜLSŐ. NAPPAL

Eta ziláltan, sietős tempóban, kezében zacskóval átsiet a parkolókon egészen az egyik tízemeletes házig.

FŐCÍM. ETA.

Eta. Stáblista

3. AUTÓSZTRÁDA. KÜLSŐ. NAPPAL.

TÖDE az autósztráda mellett sétál, hátán táska. Kinézete punkos. A környéken épületek nincsenek, csak az autók száguldozását látjuk. TÖDE szájából cigarettalógó ki. Karján tetoválás. Stoppol, de nem áll meg neki senki. Minden elmenő autóra mond valami káromkodást, mást a BMW-re, mást a Suzukira. Erre feszült lesz, elkeseredésében leereszti karját, majd a földre rogyyan. Néhány pillanat múlva, nem messze tőle egy piros Lada típusú jármű áll meg. TÖDE felveszi a földről gyorsan portékáját, majd odafut a kocsihoz és beszáll. Elindulnak a város felé.

4. KONYHA. BELSŐ. NAPPAL.

Helyszínünk egy hosszúkás alakú, ugyanakkor szűkös, rendetlen és lepusztult, szegény környezet. A mosogatóban mosatlan tányérok tömkelege. Szereplőink egy étkezőasztalnál ülnek, melyen dohányzóhamus és papírok találhatóak, az ablak nyitva. ETA kezében cigarettát, melybe időként bele-bele slukkol, közben könyvet olvas. ÉDES-ANYJA csekket válogat, két kupacba szortíroz, előtte kávé. ETA néha rá-rá pillant ANYJÁRA.

ANYA

Igen.

A csekket az asztal szélére teszi.

ANYA

Nem.

A másik csekket az asztal másik szélére teszi.

ANYA

Igen... Nem.

Nem.

Nem.

A műveletet megismétli néhányszor. A „nem” oszlopban jóval több a csekk, mint a másik oszlopban. A nyitott ablakon beszűrődik a kukásautók és a járókelők zaja.

ETA ANYJA a „nem” oszlopos csekket egy kis szekrénybe teszi, a maradék csekket félreteszi. Elindul a mosogató felé, majd abból kivesz egy tányért.

ANYA

Megint nem mosogattál el!

A tányért megmutatja ETÁNAK, majd visszadobja a többi mellé. ETA ANYJA lánya fölé áll.

ANYA

Azzal a... hogy is hívjással mi van? Rég láttam.

ETA

Már nem járunk.

ETA ANYJA nevet.

ANYA

Egy fiú sem képes elviselni Téged!

ETA

Ez nem igaz!

Fordul anyja felé.

ANYA

Dehogynem... dehogynem.

ETA ANYJA visszaül az asztalhoz lányával szemben, egy csésze kávéval.

ETA

Törődj magaddal!

ANYA

Jó lenne, ha beszálnál egy kis pénzzel...

ETA

Nem kéne annyit... olyan vagy, mint apa.

Ezzel ETA feláll a székből, majd elhagyja a konyhát, de közben az ANYJA még utána szól.

ANYA

Amíg az én házamban laksz és az én ételemből eszel, ne szólj egy szót se! Apádat meg ne vedd a szádra! Ha élne, letagadna!

ETA vállára veszi táskáját, majd egy utolsó gúnyos arckifejezést vág ANYJA szemére, ezután becsapja maga mögött a lakás bejárati ajtaját.

5. VÁROS. KÜLSŐ. NAPPAL.

Gépjárművek tömkelegét látjuk, majd az autók mögül feltűnik TÖDE. Egy telefonfülke felé veszi az irányt. Leveszi a kagylót, beüti a telefonszámot.

TÖDE

Hello Apa. Én vagyok.

TÖDE

Csak azért, hívlak, hogy élek még.

TÖDE

Nem.

Közben a telefonfülke üvege mögül pillant ki.

TÖDE

Nem.

TÖDE

Nem!!

TÖDE

Hagyjál már!

TÖDE

Na, pontosan ezért léptem le otthonról!

TÖDE lecsapja a telefonkagylót.

6. ÉLELMISZERBOLT. BELSŐ. NAPPAL.

ETA fülhallgatón keresztül zenét hallgat, közben konzerveket pakol. ETA FŐNÖKE kirángatja a fülhallgatót ETA füléből.

FŐNÖK

Megmondtam, hogy ilyen ruhában ne gyere dolgozni. A karika az orrodban? Már megint benne van?

ETA feszülten, tovább pakolja a konzerveket.

FŐNÖK

Anyád hogy van? Múltkor láttam, elég rossz bőrben volt... Felmostál már?

ETA

Igen, azzal kezdtem.

FŐNÖK

Moss fel újra!

ETA

Mi?

FŐNÖK

Jól halottad.

ETA felkel a földről, a konzervek legurulnak. A pult mögül megfogja cuccait, majd elhagyja a boltot.

TÖDE egy padon ül, nézi a családos embereket. Szemtanúja lesz a nem messze tőle levő élelmiszerboltból kijövő ETA és az ELADÓ közötti vitának.

6/B. UTCA. ÉLELMISZER BOLT ELŐTT. KÜLSŐ. NAPPAL.

ETA egy omladozó vakolatú élelmiszerboltból jön ki, majd becsapja maga után az ajtót. Az üzlet ablakára köp. A boltból kijön az ELADÓ. ETA és az ELADÓ között már több méter távolság van. Az eladó kinyújtott újjal Eta felé mutatva, magyaráz. Eta bemutat neki.

A jelenet szemtanúja a padon üldögélő Töde. Eta, miközben kirúgják, észreveszi Tödét. Rövid szemkontaktus keletkezik kettőjük között. Eta felismeri Tödében a punkot.

7. LÉPCSŐHÁZ. BELSŐ. NAPPAL

Eta bemegy a lépcsőházba. Odamegy a lifthez, megnyomja a hívógombot, de az eszköz nem működik. A lépcsőket választja. Felmegy, mire szembe jön vele egyik lány ismerőse zacskókkal, zsákokkal a kezében.

ETA

Évi! Hát te? Hova mész?

ÉVI

Szia Eta. Ááá, lelépek! Végre összejött!

ETA

Jó neked...Segítsek?

ÉVI

Neem, nem kell. De megyek is. Lent várnak kocsival.

8. SZOBA. BELSŐ. NAPLEMENTE.

ETA nyalókázik az ablakban, fején kendő. Merengően néz ki. Valaki füttyül az ablak alatt. ETA kinyitja az ablakot.

HAVER

Este? Jössz?

ETA

Kopj le!

Eta kidobja ablakán nyalókáját, az a földön széttörik.

HAVER

Ne csináld már, mi van veled?

ETA bezárja az ablakot. Mégis elmegy.

9. VÁROS. KLUB ELŐTT. KÜLSŐ. ESTE.

TÖDE az utcán sétál. Cigit akar kérni a járókelőktől.

TÖDE

Elnézést...

Csak úgy elmennek előtte, meg se állnak neki.

TÖDE

Elnézést, kérhetnék egy szál cigit?

FÉRFI

Felejtsd el!

Ennek szemtanúja volt egy hajléktalan.

HAJLÉKTLAN

Gyere ide!

Egy cigit nyújt át TÖDÉNEK. TÖDE elfogadja.

TÖDE

Köszönöm.

TÖDE elindul, majd visszafordul. Egy kevés aprót ad át a hajléktalannak. A HAJLÉKTALAN köszönetét, intéssel fejezi ki. TÖDE rágyújt a cigire, majd megpillant egy kisebb fiatalokból álló csoportot, akik egy klubba igyekeznek be. Ő is elindul.

10. PUNK KONCERT. BELSŐ. ÉJSZAKA.

Helyszínünk egy klub koncertterme, az együttes a színpadon játszik (FUSEISM), a tömeg vadul táncol, őrjöng. A pogozó punkok között TÖDÉT is felismerhetjük. Az őrjöngés tart még néhány pillanatig, majd a terem szélén megjelenik ETA is, sörrel a kezében. Helyben álldogál, lábai ritmusra járnak, közben iszik. Amint lassan vége a koncertnek szereplőink úgy „találnak egymásra”. Felismerik korábbiól egymást. Látszik mindkettőjük arcán, hogy érdeklődnek egymás iránt.

11. KLUB ELŐTT. KÜLSŐ. ÉJSZAKA.

A helyiség bejárata előtt ETA ácsorog, cigarettázik, majd két fiatal srác zaklatja, nem hagyják békén. A klubbot TÖDE is elhagyja, de meglátja ETA-t, amint zargatják és elindul.

TÖDE

Oi!

A két srác meglátja, hogy TÖDE feléjük közeledik, így abbahagyják a lány zaklatását és TÖDE felé indulnak.

TÖDE

Szólt a haverotok, nem tudom, hogy hívják, de titeket keres.

Majd a srácok és TÖDE találkoznak és szembe állnak egymással, látni, hogy nő közöttük a feszültség. Mélyen egymás szemébe néznek.

SRÁC 1

Dave szólt?

TÖDE

A'sszem.

Még egy utolsó szemezés, majd a srácok TÖDÉT könyökkel oldalba bökkik, melytől TÖDE meginog. A SRÁCOK közben elindulnak a klub felé. TÖDE odamegy a falánál ácsorgó ETAHOZ, aki végignézte az eseményeket. ETA közben már elindult TÖDE felé.

ETA

Jól vagy?

TÖDE

Persze, csak az oldalam...

TÖDE az oldalát fájlatatja.

TÖDE

És te?

ETA

Jól vagyok. Az ilyen barmok mindig megtalálnak.

Közben ETA TÖDÉT próbálja élesztgetni, az oldalát nyomkodja.

TÖDE

Bocsi, de attól tartok nem tudlak haza kísélni.

ETA abba hagyja, az ápolgatást.

ETA

Miért is kéne?

TÖDE nagy nehezen kiegyenesedik.

TÖDE

Mert nincs hol aludnom.

ETA

Ja.

Majd együtt elindulnak.

12. ETA SZOBA. BELSŐ. ÉJJEL

TÖDE az ágyon ül, ETA előtte áll. ETA ledob pár ruhadarabot magáról. TÖDE nyakláncán fogva, magához húzza, majd leveszi róla kabátot. Vadul csókolóznak.

13.SZOBA. BELSŐ. ÉJJEL

ETA és TÖDE fél meztelenül a földön, egymás mellett fekszenek. Teljes sötétség csak a szereplők látszanak. ETA meggyújt egy cigit, majd megkínálja TÖDÉT is. Némán fekszenek egymás mellett.

ETA

Mi a neved?

TÖDE

Nekem nincs nevem.

TÖDE mosolyog, majd némán fekszek tovább egymás mellett. ETA TÖDÉT nézni.

ETA

Segítesz nekem?

FIÚ

Miben kéne?

ETA visszafordul a plafont nézni, ugyanúgy, mint TÖDE.

ETA

Eltűnni innen.

FIÚ

Hidd el! Sehol se jobb!

Csend, csak a füst kifújását halljuk. Majd ETA TÖDÉHEZ fordul.

ETA

Most segítesz vagy sem?

TÖDE

Segítek.

ETA vállom puszilja TÖDÉT.

ETA

Tudok egy helyet, ha benne vagy, de előtte szereznünk kell valamit.

Egymásra néznek.

14. PANELFOLYOSÓ. BELSŐ. NAPPAL

ETA és TÖDE egy panel emeleti folyosóján vannak, a lakás bejárati ajtaján kopogtatnak. Kinyitja egy vékony, KOPASZ SRÁC, beengedi őket, majd szétnéz, van e még kint valaki.

15. SZOBA. BELSŐ. NAPPAL

ETA és TÖDE a kanapén. A helyszín lepusztult, alig van néhány tárgy a szobában. Tipikus narkós lakás, ám szereplőink nem azért jöttek. A KOPASZ SRÁC egy papírzacskót nyújt át ETÁNAK.

ETA belenéz a zacskóba.

KOPASZ SRÁC

15 000.-

ETA

Annyink nincs.

Majd TÖDE is belenéz a zacskóba, kiveszi.

TÖDE

Ez csak egy rohadt gáz pisztoly.

KOPASZ SRÁC

Ez van!

A KOPASZ SRÁC a zacskóért nyúl. Szemével végigméri ETÁT.

KOPASZ SRÁC

Kell vagy nem?

ETA

Kurvára kell! Elhahated.

KOPASZ SRÁC

Biztos vagyok benne, hogy meg tudunk egyezni.

Mosolyog ETÁRA. TÖDE érthetetlenül néz. A KOPASZ SRÁC ETA elé áll szorosán, pont olyan pozícióban vannak, melyről már tudni lehet, hogy mit kér, a KOPASZ SRÁC.

ETA

Neem!

KOPASZ SRÁC

Gyors vagyok, nyugi.

TÖDE

Ne csináld!

KOPASZ SRÁC

Hidd el, van gyakorlata.

ETA

Van más ötleted? Megteszed Te?

ETA feláll, a kanapéról megáll a KOPASZ SRÁC előtt, egymásra néznek, majd ki-mennek ketten a szobából, otthagya TÖDÉT, aki csak maga elé néz, kellemetlenül érzi magát. Egy kis idő elteltével pisztolydörrenés hallatszik. ETA berohan TÖDÉHEZ, majd magával rántja.

ETA

Gyere, húzzunk el!

16. FÜRDŐSZOBA. ETA SZOBÁJA. BELSŐ. NAPPAL

ETA a fürdőszobában megmossa arcát, köp egyet. A csap mellől magához emel egy kis tükröt, megnézi magát, majd megtörli száját. Kimegy a szobába, közben csapkod,

ideges. TÖDÉVEL egymásra néznek, ETA lesüti tekintetét. TÖDE ETÁHOZ közeledik, megsimogatja ETA arcát, majd homlokon csókolja.

17. ÉLELMISZERBOLT. KÜLSŐ. NAPPAL.

ETA és a FIÚ, ETA korábbi munkahelye előtt az élelmiszerbolt előtt áll, teljes fegyverzetben. A FIÚ fejére húzza a maszkot, majd bemegy a boltba, ETA addig kint fedez. Néhány pillanat múlva, kirohan a FIÚ boltból, kezében a megszerzett zsákmánnyal és futnak tovább egyenesen a patak felé, végig a sétányon.

18. HÍD ALATT-PATAKPART. KÜLSŐ. NAPPAL.

Megállnak, kifújják, magukat nevetnek, de mire feleszmélnek, feléjük közeledik két srác, akik az előző esti koncert után zaklatták ETÁT.

SRÁC 1.

Nézzenek oda!

SRÁC 2.

Dave, mi?

Közben már lökdösődnek. TÖDE átadja a pénzzel teli csomagot ETÁNAK.

FIÚ

Fuss! Még egyszer talán találkozunk, addig is sok szerencsét.

SRÁC 2.

Gyere vissza te kurva!

ETA futásnak ered, de egy pillanatilag visszanéz, a távolban már csak azt látja, hogy TÖDÉT a srácok rugdossák a földön. ETA habozik, nem tudja, mit csináljon, vissza akar menni, el is indulna, de megfordul és elfut.

19. PANEL LAKÁS-BELSŐ. NAPPAL.

ETA ziláltan hazaér. Látja, hogy az anyja, a konyhában, üres üvegek társaságában, zenét hallgat az asztalnál. Közben magában énekel. Ledobja a pénzes zacskót a konyhában, majd elhagyja a lakást.

20. TETŐ. KÜLSŐ. ÉJSZAKA

Eta bámul az emeltes ház tetejéről a távolba. ETA marad.

MESÉS-E A TUDÁSUNK A MESÉRŐL, AVAGY MESE HATÁSÁRÓL VALÓ VÉLEKEDÉS VIZSGÁLATA FELNŐTTEK KÖRÉBEN

Szerző: Búdi Boglárka

boglar0816@gmail.com szociálpedagógia (BA), III. évf.

Konzulens: Dr. Ludányi Ágnes tszv. főiskolai tanár

II. helyezés

Bevezetés

A családi környezetben történő meseolvasás a gyermekek életében kiemelkedően fontos, azonban a mai informatikai, és médiabeli sűrűségben tapasztalatom szerint hanyatló tendenciát mutat.

Dolgozatom alapgondolata a mese gyermekekre gyakorolt személyiségfejlesztő hatása. Mindenekelőtt, egy elméleti áttekintés keretében tekinthetjük meg, melyek azok a tényezők, amelyek miatt kihagyhatatlanul fontos egy gyermek életében az olvasott mese, továbbá azt, milyen tényezőket kell figyelembe vennie egy mesét olvasó szülőnek.

A mese vizsgálata egy meglehetősen tág témakör. Ezen tág körön belül, arra voltam kíváncsi, mit tudnak a szülők, a mese fejlesztő hatását tekintve és milyen egyéni tényezőktől függ a mese használata a családi nevelésben. Ezért az elméleti áttekintés keretében kiemelkedő figyelmet fordítok arra, mi történik akkor, ha a szülők nem olvasnak mesét gyermeküknek, valamint arra, hogy a generációk közti különbségek, hogyan jelennek meg a meseolvasás tekintetében. Ez egyfajta felvezetésként szolgál az empirikus eredmények ismertetéséhez.

I. Szakirodalmi áttekintés

I.1. A három–hét éves gyermekek fejlődéslelektani jellemzőinek bemutatása

A mai magyar intézményrendszerben három éves kortól, hétéves korig beszélünk óvodás korról. Ekkor a gyermek életének egy új szakaszába érkezik, amely a kisgyermekkor második, kiteljesedett fázisa. A körülötte lévő felnőttek irányításával temérdek tárgyi cselekvést tanul meg, és önállósága is egyre inkább kibontakozik. A gyermek ekkor számtalan változáson megy keresztül.

A kognitív folyamatok közül egyre inkább előtérbe kerül a képzelet, a fantázia, amellyel igyekszik mindenre magyarázatot adni. Érzelmeivel és fantáziájával függ össze a fokozott meseszeretete is. Igazán csak arra tud figyelni, ami érzelmileg megragadta és érdeklődését felkeltette. Jellemző sajátossága az önkéntelen figyelem és az emlékezet. Testi,-idegrendszeri fejlődését valamint mozgásfejlődését, a fő tevékenységi formája, a játék határozza meg, amely elsősorban a felnőttek tevékenységének utánzására épül. Cselekvési vágya, önállóságra való törekvése, valamint mozgásigénye megnő. A korszak

kot jellemzi a társak iránti fokozott igény, valamint kialakul a gyermek én-tudata és én-képe is.

A végbemenő változások közül egyes kognitív és személyiségbeli jellemzők a kutatás szempontjából kiemelt fontosságúak, így azokkal kiemelten foglalkozom a továbbiakban.

I.1.1. Az emlékezet

Az óvodás kor folyamán az emlékezet teljesítménye folyamatosan nő. A gyermek képes arra, hogy igen nagy mennyiségű ismeretet jegyezzen meg. A mechanikus jelleg mellett, fokozatosan megjelenik a logikai emlékezetbe vésés. Ekkor már az emlékezet hatékonyságát értelmi, logikai szempontok érvényesülése is segíti. Különösen magas az emlékezet hatékonysága a játékokban és az azokhoz kapcsolódó szituációkban. Törekszik a pontosságra, hogy a játék még teljesebb legyen, és így még nagyobb örömet jelentsen számára.

A gyermek emlékezeti tevékenységének kapcsolatát a mesehallgatással Schleinerné (2007) a következőképpen fejti ki:

A mese bevésését és felidézését elsősorban azok az érzelmek segítik, amelyeket a mese hallgatása közben a gyermek átél. Azonosul a mese hőisével, ez segíti őt az emlékezeti tevékenységében. Az emlékezet hatékonysága annál nagyobb, minél tágabb lehetőség nyílik a mesehőssel való együttes cselekvésre, küzdelemre. A kiscsoportos gyermek még változtatás nélkül ugyanabban a formában szeretné visszahallani a mesét, hiszen az ismerős szavak jelentenek számára örömet. Egyáltalán nem zavarja, ha ugyanazt a történetet többször hallja.

Már ekkor képes arra, hogy könnyen emlékezetébe vésson információkat úgy, hogy ez nem jelent számára különösebb erőfeszítést. Ekkor a megjegyzett szavakat vagy szókapcsolatokat inkább érdekességük, hangzatosságuk, vagy az érzelmi átélés miatt jegyzi meg, hiszen sok esetben azok értelmét, tartalmát még nem tudja felfogni.

Óvodáskorban a különböző feladatok, megbízatások, házi feladatok kapcsán, továbbá az intellektuális fejlődés, a gondolkodási műveletek, valamint az akarat fejlődésének hatására megjelenik a szándékos emlékezet. A felidezés szándéka egészen korán jelentkezik a felnőttek kérdéseinek hatására. A bevésés akaratit jellege csak a korszak második felétől alakul ki. A gondolkodás fejlődése nagyban hozzájárul ahhoz, hogy emlékezeti teljesítménye fokozódjon. A rendezést, besorolást, csoportosítást és egyéb műveleteket igénylő feladatok, elősegítik a logikai emlékezet fejlődését.

Az óvodáskori emlékezetnek óriási jelentősége van a személyiség egészének fejlődése szempontjából. Ebben a fontos életszakaszban kapcsolódik be az emlékezet a személyiség kialakulásának egységes folyamatába.

I.1.2. A beszéd fejlődése

A gondolkodásnak és a beszédnek a származástani gyökerei különbözőek, hiszen a gondolkodás a cselekvésből ered, de a beszéd kialakulása a gondolkodásnak és a többi megismerő tevékenységnek felbecsülhetetlenül fontos tényezőjévé válik. A fogalmi gondolkodás a beszédben fejeződik ki, a beszéd belső bonyolult formáinak működését feltételezi.

A beszéd elsődlegesen az emberi kapcsolatok eszköze. A beszéddel ismereteket szerzhethünk és közölhetünk, érzéseinket, gondolatainkat tudathatjuk társunkkal, valamint tudomást szerzhethünk az ő érzelmeiről és gondolatairól is. A gyermek társas igénye növekszik, így a növekvő szociabilitás a beszéd szociális funkcióinak erősödéséhez vezet.

„A fejlődéshez nem akármilyen kontaktusra, nem akármilyen ismereti és érzelmi szinten való kapcsolatra van szükség. Az embergyerek megtanulja a beszédet; ehhez olyan stabil mégis változatos környezetben kell élnie, amely beilleszkedik a társadalom szervezetébe, s olyan beszélőtárs kell neki, akinek beszédszíntvonalja magasabb, mint az övé.” (Mérei-Binét 1993, 56)

A mesehallgatás az aktív szókincs fejlődése terén is fontos szerepet játszik. Hiszen, – mint ahogyan már említettem – az óvodás korú gyermek emlékezete igen fogékony. A korszak első felében a gyermeket főleg a mese jó hangzása, ritmusa, érzelmi telítettsége ragadja magával. Majd a gyermek kérésére történő többszöri olvasás következtében fokozatosan sajátítja el az ismeretlen szavakat. A megjegyzett gyakran ismételt szavak értelmet nyernek a mese megértése által, vagy a felnőtt segítségével.

I.1.3. A képzelet és a fantázia alakulása a vizsgált életkorban

A képzelet kialakulása az emberi fejlődésnek egy viszonylag késői képződménye. Működéséhez emlékképek, tapasztalatok, korábbi átélések szükségesek. Ezekből hoz létre egészet az agy, analízáló és szintetizáló tevékenysége. Tehát a képzelet az emlékezet meglétét feltételezi. A képzelet legfőbb kritériuma a kombinációk minősége, és ezekben a valóság törvényeinek érvényesülésének foka.

„Ismereteinek bővülésével az emlékezet eredményességével, a gondolkodás fejlődésével, és a kritikai képesség fokozásával a képzelet gyors fejlődésen megy át. Míg a 3 évesnél a képzelet legfőbb funkciója a vágyteljesítés és a hiányzó ismeretek pótlása, addig a nagycsoportos gyermek, alkotó képzeletével képes megtervezni építményeit, új meséket kitalálni. A gyermek képzeleti tevékenységének eredményét sokszor valóságos, megtörtént reális tényként közli és így is kezeli. Valóságos eseménynek tartja, mert: erős vágy motiválja képzeletét, vagy hiányos ismereteit pótolja képzeleti képekkel, és a tudati kontroll hiányában nem bizonyosodik meg az irrealitásról.” (Schleinerné 2007, 107)

Fontos azonban, hogy ezt a fokozott fantáziaműködést ne tévesszük össze a hazugsággal, ugyanis a gyermeket ekkor nem a szándékos félrevezetés vezérli. Ezt a sajátosságát a gyermeki fantáziának, fantáziahazugságnak nevezzük.

„A gyermek képzeletének fejlődésében jelentős szerepet játszik a mese hallgatása. A mesehallgatásban – a tárgyi cselekvéstől eltérően – a gyermeknek nincs lehetősége, hogy közvetlenül a cselekvésre támaszkodjon.” (Salamon 1983, 316)

A mesehallgatás absztraktabb jellegű az óvodások gyakorlati tevékenységeinél, s így a képzelet magasabb fokát igényli, de egyúttal annak fejlődését is elősegíti. A gazdagodó fantázia és szókincs teszi lehetővé a mesék tartalmának gazdagítását, terjedelmének fokozatos növelését. Körülbelül három éves korig a gyermek szókincse és fantáziája még szegényes ahhoz, hogy olyan dolgokat képzeljen el, amelyeket ő maga még nem élt át.

Ezért fontos a meseválasztásnál is tudnunk, hogy a három év alatti gyermeket inkább azok a mesék kötik le, amelyek az ő életével kapcsolatos eseményeket dolgozzák fel. A gyermekek fantáziája és szókincse körülbelül négy éves korukra éri el azt a fejlettségi

szintet, amikor igazi meseélvezőkké tudnak válni, el tudják képzelni a leírt csodálatos hősöket és így igazi élményre tehetnek szert.

I.1.4. A gyermeki erkölcs, és a belső szabályozó rendszer

A gyermek erkölcsi fejlődése nagyon összetett. A kognitív fejlődés az erkölcsi fejlődés jellegzetes vonatkozása. Piaget értelmezésében (1978) a korszak erkölcsi ítéletében két fontos jellemzőt lehet megemlíteni.

- A gyermekek és a felnőttek alá-fölérendeltségéből adódóan, a felnőtt tisztelete, egyfajta kényszerrel gyakorol a gyermekre, és az általa mondott törvényeket utánozza, alkalmazza.
- Az óvodás gyerekek másik jellegzetessége az erkölcsi ítéletalkotásban, az immanens igazságba vetett hit. Amely a mágikus, antropomorf gondolkodásból következik.

Az utánzásokkal és hasonlóságokkal átvett viselkedési minták fokozatosan belső rendszerré kezdenek válni. A társadalom értékrendszerét, ítéleti normáit, tilalmi rendjét, viselkedési szabályait a gyerek a szülőktől és a környezete más tagjaitól átvett szokások, vélemények, ítéletek formájában sajátítja el. Az egész életet átszövő azonosítással tanuljuk meg, mit kell tenni, és mi az, ami tilos. Az azonosítási folyamat igazi interiorizálás: a külső belsővé, a tilalom véleménnyé, a szabály meggyőződéssé válik. A gyermek számára ez egy bonyolult folyamat. Szüksége van arra, hogy az ő szintjén nyújtson segítséget neki a felnőtt világ, hogy rendet tegyen lelki háztartásában, s erre támaszkodhasson egész életében.

Erre a segítségre a leginkább egy olyan eszköz alkalmas, amely finoman, mindig csak burkoltan jelzi számára az erkölcsös viselkedés előnyeit. Nem használ fel elvont etikai fogalmakat, csak olyasmit, ami kézzelfogható, és ezért jelent is a gyermek számára valamit. Az ilyen kézzelfogható mondanivalót a gyermek a mesében találja meg.

I.1.5. Az érzelmi és akarati élet

Az emberi egyedfejlődés során az óvodáskor az egyik olyan szakasz, amikor az érzelmi életnek kiemelkedően fontos szerepe van az egész személyiség fejlődésében.

„Mivel a gyermek pszichikus folyamatai önkéntelenül funkcionálnak, működésüket érzelmek aktivizálásával mindenkor kiválthatjuk. Így a megismerés, az intellektuális gazdagodás, az erkölcsi fejlődés, a viselkedés szabályozásának kulcsa az érzelmek mozgósításán keresztül szervezhető meg. Az óvodás emocionális fogékonysága hatással van észlelésére, és gondolkodására is. Nyomot hagy összes pszichés megnyilvánulásán, a gyermek egész pszichés arculatán. Az érzelmek cselekvésre ösztönző, mozgósító ereje rendkívül nagy, amely nemcsak a cselekvés motiválásában nyilvánul meg, hanem végigkíséri a cselekvést, sőt az egyes tevékenység is addig tart, amíg az érzelmek jelen vannak. Az óvodás érzelmeinek fejlődése megmutatkozik az érzelmek nagyfokú differenciálódásában, fokozatos intellektualizálódásában. Az óvodáskor emocionális szférájának sajátosságai mindenekelőtt az érzelmi megnyilvánulások általános dinamikájában mutatkoznak meg.” (Schleinerné 2007, 123-124)

Ekkor a gyermeket gyenge emocionális stabilitás jellemzi. Könnyen kiválthatók erős érzelmi állapotok és hasonló könnyedséggel szűnnek meg. Fontos fejlődés a korszakban az érzelmek bővülése. Megjelennek magasabb rendű érzelmek is, mint erkölcsi, esztéti-

kai, és intellektuális érzelmek. Azonban az érzelmi fejlődésben kialakulhatnak pszichés problémák, melyeket a következő témakör fejt ki részletesebben.

I.1.6. A kettős tudat, mint a kutatás szempontjából egyik lényeges jellemző

Négy-öt éves kor körül a gyermek szívesen lép át a rendkívüliség közegébe, és könnyen közlekedik a saját valósága és egy misztikus másik világ között. A beállítódásnak ez a váltása azt jelenti, hogy a gyermek egy másik tudatszintre lép (tudaton az embernél, belső világunknak összefüggő rendszerét értjük). Anyaga érzelmileg színezett emlékképek, sémák, szavak, és ezekhez tapadó indulattalanított fogalmak. Az átéléseiknek érzékeltes, vagy gondolati élményeiknek a háttere. Ez a rendszer sűríti tapasztalatainkat, magában foglalja ismereteinket, tükrözi bennünk a világot.

„Ilyen szimultán kettős tudattal fogadja be a gyermek a mesét. Nem két egymást nagyrészt kizáró rendszerről van szó, hanem az átélés kettősségéről. A gyerek tudja, hogy a szobában lévő szőnyeg nem repül, hogy a szomszéd kutyája nem szólal meg, s ő semmiféle varázsszóra nem változhat tündérré – mégis örül, hogy a repülő szőnyeg eljuttatja a hőst a céljához, s kétségbeesve várja, hogy a varanggyá változtatott királyfi visszaváltozzék. A kettős tudat a nagyóvodásokra jellemző: ők teljesen beleélik magukat a történésbe, s mégsem tévesztik össze önmagukat a mesehőssel. Kis-óvodáskorban az illúzióknak nagyobb hangsúlya van, a tapasztalatok labilisak, a gyerekeknek önmagáról és a dolgokról való ismeretei elmosódottabbak, így a valóság ellenőrző, szabályozó szerepe kisebb. Ezért, az illúzió sokkal tovább terjedhet.” (Mérei-Binét 1993, 244)

A gyermek fejlődése során felmerülhetnek pszichológiai problémák is, - ahogyan arra az előző fejezetben utaltam is - melyekkel a gyermeknek meg kell küzdeniük. Bettelheim leírja (1985), milyen problémák is merülhetnek fel a gyermeki életben és azt is, hogyan segít ez a kettős tudati állapot, az ezeken történő sikeres túljutáson.

Le kell győznie narcisztikus csalódásait, ödipális konfliktusait, testvérféltékenységét, meg kell tanulnia eltépni a gyermeki függőség szálait, ki kell alakítania magában valamiféle öntudatot, önértékelést és erkölcsi kötelességérzést. Azonban, hogy megbirkózzon azzal, ami a tudattalanjában történik, értenie kell, mi megy végbe a tudatos énjében. Ehhez a megértéshez – és ez által a szembenézés képességéhez – nem tudattalanja mi-benlétének és tartalmának racionális megértésén keresztül juthat el, hanem ábrándok szövögetésével, melynek során történetfoszlányok kitalálásával, rendezgetésével próbál reagálni a tudattalan feszültségekre. A gyermek ezzel a tudattalan tartalmakat tudatos képzelődéssé alakítja, tehát képes foglalkozni ezekkel a tartalmakkal. Éppen ez az, ami-ben a mesék jelentősége felbecsülhetetlen: olyan új területeket nyitnak meg a gyermeki képzelőerő előtt, melyeket magától nem fedezhetett volna fel.

I.2. A mesék világa

Ahogy már a korábbiakban leírtam, a mesék világában kicsit is jártas gyermek tudja jól, hogy a mesék nem a hétköznapi valóság törvényeinek felelnek meg.

A mese a kezdetétől fogva a cselekményén át egészen a végéig azt közli velünk, hogy a történet nem itt és most, nem a reális világban, hanem egy másik térben játszódik, ahol más szabályok érvényesek. Vegyük például a mesék jól ismert kezdetét: „Egyszer volt, hol nem volt”. Ez a pár szó jelen esetben komoly jelentéssel bír, hiszen a gyermek

ezt hallva lényegül át és készül fel rá, hogy mi következik. Ebből a helyzetből a mese jobban művelheti a lelket minden más irodalmi formánál.

A mesék a tudattalan tartalmakat megjelenítő szimbólumok nyelvén szólnak hozzánk; méghozzá egyszerre szólnak tudatos és tudattalan énünk mindhárom rétegéhez, az ösztön- énhez, az énhez, és a felettes énhez egyaránt, továbbá befolyásolják énídeál-szükségletünket is. Ezért aztán rendkívül hatásosak.

A mesék tartalmában a lelki jelenségek szimbolikus formában öltének testet, ezeket a szimbólumokat vonatkoztatja a gyermek magára, belső konfliktusaira és a benne lezajló-dó folyamatokra.

I.2.1. A gyermeknek olvasott mese kiválasztása

Nem tudhatjuk, hogy a gyermeknek a fejlődése adott fázisában, melyik mese jelenti a legtöbbet, így nem dönthetjük el, hogy a sok mese közül melyiket, mikor mondjuk el neki. Ezt csak maga a gyermek döntheti el, hiszen csak ő tudja, hogy a mese milyen erős érzelmeket kelt benne, és hogy mit hív elő tudatából és tudattalanjából. (Természetesen ez nem jelent racionális döntést, inkább érzelmi, implicit emlékezeti választást.)

Sok szülő azt a mesét meséli vagy olvassa fel először gyermekének, amelyik tetszik neki, vagy amelyiket gyermekkorában maga is szeretett. De ha a történet a gyermeket nem köti le, az azt jelenti, hogy életének ebben a szakaszában ezek a motívumok és témák még nem fontosak számára. Ezért nagyon lényeges, hogy minél több mesét megismerjen a gyermek. Hamarosan kiderül, ha valamelyik mese fontos lesz számára, mert spontán reakciókat vált ki belőle, és mert újra és újra hallani szeretné.

A gyermek lelkesedése (ha minden jól megy) átragad a szülőre is, a mese neki is fontos lesz, ha másért nem, akkor azért, mert gyermeke annyira szereti. Később eljön az idő, amikor kedvenc meséjéből a gyermek már mindent magába szívott, vagy már más problémák foglalkoztatják, melyeket más mesék fejeznek ki érzékletesebben. Ekkor egy ideig nem érdekli a régi mese, sokkal jobban élvezi az újat. A mesék kiválasztásában a legjobb megoldás, ha mindig követjük a gyermek kívánságait.

Bettelheim azt mondja (1985), úgy osztályozzuk a meséket, hogy a választásunk eredménye a gyermekünknek „szívből jövő ajándék” legyen. Amikor valaki mesét mond, azt feltétlen a mese élvezetének közös öröméért kell tennie. Míg a gyermek a fantasztikus kalandoknak örül, vagy annak, hogy valamit jobban megértett önmagában, addig a felnőttet a gyermek öröme teszi boldoggá.

A mesének „... nem lehet az a célja, hogy valamiféle meghatározott dolgot kínáljon egy bizonyos személynek. Hasonlíthatjuk a mesehallgatást, a mese képeinek befogadását a magvetéshez: ezeknek csak egy része ver gyökeret a gyermek agyában. Egy részük közvetlenül, tudatos szinten kezd hatni, mások a tudattalanban indítanak be bizonyos folyamatokat. Mások hosszú ideig passzívan várakoznak, mígnem a gyermek eléri azt a fejlettségi szintet, amikor ezek a képzetek is gyökeret verhetnek az elméjében, és ismét mások egyáltalán nem vernek gyökeret. De a jó talajba hullott magvakból gyönyörű virágok és sudár fák sarjadnak – az elfogadtatnak fontos érzelmeket, elősegítenek felismeréseket, táplálják a reményt, és csökkentik a szorongást –, s ezáltal, mind pillanatnyilag, mind hosszabb távon gazdagítják a gyermek életét.” (Bettelheim 1985, 214)

Ha valaki nevelő céllal mond el egy mesét, az valószínű a gyermek tapasztalatait gazdagítja, de az a tündérmeséből tanmesét csinál, valamiféle didaktikus szöveget. Ez legjobb esetben is csak tudatos szinten mond valamit a gyermeknek. Azonban az igazi

irodalom egyik legnagyobb érdeme éppen az, hogy közvetlen kapcsolatot talál a gyermek tudattalanjával.

Fontos, hogy az esti mese egy napirendbe vett pont legyen a családok életében. Ez egyrészt a gyermek napi rutinjának kialakulása miatt is fontos, de legfőképpen azért, hogy a szülő is számíton ezen kötelességére és ne félalomban találkozzon a mesével. Hiszen, ha egy szülő megfelelően átszellemülve mesél a gyermekének, tehát átéli mindazokat az érzéseket, amelyeket a visszaemlékezés ébreszt benne - mit jelentett a mese egykor az ő számára mind pedig azokat, amelyeket jelenleg kelt benne -, akkor a mesehallgató gyermek úgy érzi, megértik leggyöngédebb vágyódásait, leghevesebb kívánságait, legsúlyosabb szorongásait és kínlódásait éppúgy, mint legnagyobb reményeit. Így a gyermek úgy érezheti, hogy fantáziaéletében sincs egyedül, hogy osztozik benne azzal a személlyel, akit a legjobban szeret. Sajnos a mai szülőknek nem, vagy alig meséltek gyermekkorában. Nem részesültek belső életük e hihetetlen örömeiben és gazdagodásában, melyet a mese jelent a gyermeknek.

Ezek a szülők nem képesek spontán módon biztosítani gyermeküknek azt, amit ők maguk sem éltek át kisgyermekként.

I.2.2. A mese megbeszélése

A mese megbeszélése két nézőpontból is értelmezhető.

- Egyrészt akkor, mikor olvasott meséről beszélünk.
- Másrészt, mikor TV-ből, vagy más elektronikus készülékről látott meséről beszélünk.

Az olvasott mese megbeszélése

„A gyermeknek nem kell a mesét elmagyarázni. Az előbbi magyarázatok a tudatos, a gondolkodásban gyakorlott felnőtteknek szólnak, nem gyerekeknek. Ők spontán, a saját szintjükön „dolgozzák fel”, minden hozzá fűzött kommentár nélkül. Aki ennél többet szeretne tenni, az bátorítsa arra a gyermekeket, hogy az egyes részleteket rajzolják és fessék le. Hogy melyik legyen az a részlet, azt a gyermekeknek maguknak kell kiválasztaniuk. A rajzokat aztán nem szabad semmiféle kritérium szerint megítélni. Ha beleéljük magunkat, feltárul előttünk az adott gyermek lelkivilágának egy-egy része. Ez sokkal, de sokkal értékesebb, mint a magunk vélekedése. Ne vegyük félvállról, ugyanazzal a komolysággal beszéljünk a gyermekrajzokról, mint mikor barátainkkal politikai és gazdasági összefüggéseket vitatunk meg. Türelmesen segítsünk a gyermekeknek akkor is, amikor újra meg újra felidéznek a mese egyes részeit, és kérdéseket tesznek fel vele kapcsolatban. A miért kérdésekre ne pszichológiai magyarázatokat adjunk, hanem a cselekmény összefüggéseinek megfelelően. Ne szépítsük a mesebeli eseményt, és ne rontsuk el a varázsát.” (Müller 2005, 278-279)

Néhány évtizeddel ezelőtt a köztudatba kerültek, olyan gondolatok, miszerint a mesék gonosz alakjai szorongást válthatnak ki a gyermekekből. A tömegmédia védelmezői is gyakran hivatkoztak rá, hogy a régi népmesék is tele vannak erőszakos tettekkel. Ezek a mondatok egy mesén felnövő embert nem biztos, hogy eltántorítanak attól a szándékától, hogy olvasson minden este. Azonban, aki nem saját tapasztalata által, hanem, felnőttkorban megszerzett tudásként találkozik a mesével, elbizonytalanodhat a mese fontosságát illetően.

Bettelheim (1985) a következőképpen vélekedik a témáról:

A növekedés közben szerzett egyes élményeknek megvan a maguk ideje; a gyermekkor az az idő, amikor meg kell tanulni a belső élmények és a külvilág között tátongó hatalmas szakadék áthidalását. Az a felnőtt, aki gyermekkorában nem élvezhette a mesék képzeletvilágát, vagy aki elfojtotta magában ezeket az emlékeket, könnyen értelmetlennek, fantasztikusnak, ijesztőnek és teljesen hihetetlennek tartja a meséket. Azt a felnőttet, akinek nem sikerült kielégítően integrálnia magában a valóság és a képzelet világát, zavarba ejtik a mesék. De az a felnőtt, aki saját életében sikeresen integrálta a racionális rendet tudattalanja logikátlanságával szemben megérti, hogyan segítenek a mesék a gyermeknek ebben az integrációs folyamatban.

TV-ből, vagy más elektronikus készülékről látott mese megbeszélése

A kutatásnak nem kiemelt területe az elektronikus formájú mesékhez való viszony elemzése, de mindenképpen szükséges röviden szólni róla, hisz egyfelől érintett a vizsgált korosztály ebből a szempontból, másrészt illusztrálja, hogy a szakirodalom sem egységes az optimális felnőtt reakciók tekintetében.

Ranschburg Jenő (2006) három tényezőnek tulajdonítja azt, hogy a modern mesék képesek lekötni a gyermekeket, és nézettséget képesek szerezni.

- Első a humor, természetesen nem az a humor, amit a Mazsola és Tádétól megszoktunk, ez egy egészen másféle humor. Ezekben a műsorokban, amit a gyerekek néznek, különösen fontos, hogy valakinek a fizikai, vagy mentális bukdácsolásán nevetni lehessen. Ennek valószínűsíthető oka, hogy a gyermekek magukban őrzik azokat a helyzeteket, amelyekben nevetésgesen esetlenek, tehetetlenek és kiszolgáltatottak, és most végre ők azok, akik nevetnek mások hasonló viselkedésén.
- A második tényezőt úgy nevezi, ráismerés. A gyermek számára a tévében látott történet akkor igazán vonzó mese, ha ráismernek azokra a szituációkra, emberi viszonyokra és normákra melyek mentén a játék zajlik.
- A harmadik tényező a történetek mozgalmassága. A gyerekek figyelmét nem könnyű hosszabb ideig lekötni. Ehhez a tartalmi kérdések mellett, a pergő ritmusra, változatos, élénkre vágott képanyagra van szükség. A gyermek általában nem az erőszakot, agresszivitást, hanem a mozgalmasságot akarja látni a képernyőn, „...mert a folyton villódzó, váltakozó képek- ingerek, emelik az agy aktívációs szintjét...”. (Czeigler 2008, 52)

Tagadhatatlan tény, hogy a nyílt fizikai agresszió ábrázolása meglehetősen mozgalmass képsorokat eredményez. Amikor a gyermekműsorok készítői felismerték, hogy a gyermekek odafigyelnek a képernyőn megjelenő erőszakra, azt hitték, hogy ez az agresszivitás iránti kötelező érdeklődés jele. Úgy vélték, hogy az ilyen jelentős, veleszületett érdeklődést érdemes kiszolgálni. Ezután sorra jelentek meg az erőszakosnál erőszakosabb filmsorozatok, pedig a gyerekeknek mindebből csupán a mozgalmass képsorokra lett volna szükségük – az agresszióra nem.

„Nem hiszem ugyan, hogy a televízió- lényegéből adódóan és megmásíthatatlanul romboló hatással lenne a gyermek személyiségére. Ellenkezőleg: a tévénézés, mely a képernyő előtt töltött idő mennyiségében és fontossági ranghelyében zökkenésmentesen beilleszkedik a gyermekek napi tevékenységei közé, és programjaiban megfelel a gyer-

mekkor – még romlatlan – izlésvilágának, mind a tanulásban, mind a színvonalas szórakozás biztosításában nagyon hasznos időtöltés lehet.” (Ranschburg 2006, 38)

Ebben az esetben azonban Vajda azt mondja, hogy ha a gyermek olyan tartalmakat néz, ami életkorának megfelelő, legyen az akár a sokak által szidott Tom és Jerry, és a szülő ott ül mellette biztonságot nyújtva és bármilyen tartalmat megbeszélhet vele nem valószínű, hogy károkat okoz a gyermek fejlődésében.

A TV-ből sugárzott mese, vagy az olvasott mese megbeszélése terén tehát a szakirodalomban is ellentmondásba ütközik, azonban a kutatásnak nem célja a válaszok megtalálása, így ez akár egy újabb kutatás alap gondolatául is szolgálhat.

I.2.3. Erőszakosnak vélt jelenetek kihagyása olvasott meséből

Az olvasott mesének az a nagy előnye a TV-ből sugárzottakkal szemben, hogy a gonoszt, és az emberevő szörnyet a gyermek csak annyira képzelel el rémisztőnek, ami neki még elfogadható. Így lehet, hogy egy mese – habár tartalmaz olyan elemeket, mint például, hogy Piroskát felfalja a farkas – a gyermeki fantáziában mégsem egy vérrel telített jelenetként marad meg.

Bettelheim a következőképpen gondolkodik (1985) arról, mi történik, ha úgy közelítünk egy meséhez, hogy az a gyermekre ártalmas elemeket tartalmazhat.

Ha úgy gondolkodunk, hogy egy gyermekekhez szóló történetben csakis barátságos szörnyek szerepelhetnek, akkor számításon kívül hagyjuk azt a szörnyet, amely a gyermeket a legtöbbet foglalkoztatja: amelyről azt hiszi vagy attól fél, hogy ő maga az. Ha ez a szörny megmarad a gyermek tudattalanjában és nem esik róla szó, a felnőtt megakadályozza azt, hogy a gyermek az ismert mesék mintájára fantáziákat szőjön köré. Az ilyen fantáziák nélkül a gyermek nem ismerheti meg jobban a saját szörnyetegét, és nem kap ötleteket ahhoz sem, hogyan lehet legyőzni. Végeredményben a gyermek tehetetlenül magára marad a legrosszabb szorongásaival. Sokkal tehetetlenebb, mint ha meséket mondtak volna neki, amelyek testet adhattak volna szorongásainak, és megmutatták volna, hogyan lehet felülkerekedni a szörnyeken.

A szörnyek, vagy a negatív elemek kihagyása a meséből, azért is rossz megoldásnak tekinthető, hiszen a gyermek ekkor még kategorizál. Van jó és rossz; a jó-szép, a gonosz-csúnya. Nincsenek átmenetek vagy fokozatok, teljesen egyértelmű külső és belső tulajdonságok vannak. Ha a mese végén a gonosz nem kapja meg méltó büntetését az egyensúly felborul. Ez a gyerek számára azt jelenti: a gonosz él, és bármikor újra támadhat, hiszen ebbe a kategóriába az empatikusság nem fér bele.

I.2.4. Ha nem kap mesét a gyermek

A mese egy olyan irodalmi műfaj, amely utat mutat a gyermeknek, hogyan fedezze fel identitását, és hogyan találja meg helyét a világban. Ráadásul még azt is elmondja, milyen tapasztalatokra van szüksége jelleme továbbfejlesztéséhez. A mese azt sugallja, - így adva pozitív elérhető célt a gyermeknek - hogy a boldog, tartalmas életet bárki elérheti, de csak akkor, ha nem futamodik meg a veszélyek elől és bátran kilép a külvilágba, és saját kezébe veszi sorsát, mert csak így találhat önmagára.

Bettelheim (1985) az álomhoz hasonlítja a mese fontosságát. Ahogy az álomból felébredve ébredünk, jobban szembe tudunk nézni valóságos feladatainkkal, ugyanúgy a mesehős is. Amikor a történet végén visszatér a való világba, jobban és sikeresebben

szembe tud nézni az étellel. Valaki alhat ugyan, de ha álmodni nem engedik, kevésbé sikeresen birkózik meg a valóság problémáival. Tudattalan problémáit nem tudja álmokban feldolgozni, és ez érzelmileg megzavarja. Ha a gyermekek álmai olyan bonyolultak volnának, mint a normális, intelligens felnőtteké, melyekben a rejtett tartalmak részletelesen kidolgozva jelennek meg, akkor a gyermeknek nem volna olyan nagy szüksége a mesékre.

Másrészt viszont, ha a felnőtt gyermekkorában nem ismerte volna a meséket, álmainak tartalma és jelentése szegényebb volna, és kevésbé segítenének neki abban, hogy le tudja gyűrni élete problémáit.

I.3. Generációs különbségek a szülők körében

„A családi rendszer fogalma azon a felismerésen alapul, hogy a viselkedésformák szerveződése egy időtengely mentén képzelhető el. Bármely családban a mindennapi élet szerveződése az adott család fennállásának tartalma szerint épül fel, és magában foglalja mindazt, amit a család az előző generáció sémáiból megtanult. Ezen sémák legnagyobb része minden családban a szokásokhoz híven működik, és a családtagok számára nem tudatos.”(Barnes 1984, 15)

Az információs robbanásnak köszönhetően ezek a generációs sémák egyre változnak. Mikor megjelent a televízió a háztartásokban, annak napirend alakító funkciója lett. „A gyerekek napirendjének végét azonban, a televízió műsor jelenléte megzavarja.” (Erdélyi 1988, 24)

Tehát új eszközök, funkciók és szokások jelentek meg a családok életében melyek átalakították az addigi sémákat. Ez az átalakulás számtalan módon, formában, és szintéren történhetett, ez azonban a gyerekekre is hatással volt.

A ma élő generációknak saját, a többi nemzedék által nehezen átlátható és követhető normáik vannak, az átjárás pedig egyre nehezebb és bonyolultabb. A generációk folytonosságát egyre inkább szakadozottság váltja föl. A családoknak teljesen új problémákkal kell megküzdeniük, mint az azt megelőző években.

Ezek tudatában elmondhatjuk, hogy a mai modern szülők mese elhagyását, a dolgot szempontjából két fő okra vezethetjük vissza.

Egyrészt, mert ők maguk sem kaptak gyermekkorukban mesét, így nem is tudják átérzeni annak hiányát, (ahogy ezt már érintettem) hiszen gyermekkorukban nem sikerült magukban integrálniuk a valóság és mese kapcsolatát.

Amennyiben egy szülő felismeri a mese fontosságát a gyermeke életében, ezt a tudást – mivel saját élményként nem tapasztalta, így sajátélményű tudása sem lehet róla – csak intellektuális úton pótolhatja.

Másrészt pedig okként szolgálhat a modern társadalom életének rendje, ebben érten-dő a nukleáris családmodell elterjedése, a nők munkába állása, és a modern látszólag az olvasott mese szerepeit helyettesítő eszközök széles körű elterjedése.

II. A kutatás bemutatása

Problémafelvetés

A modern társadalomban megállapíthatóan egyre kevesebb szerep jut a mesének, amely azonban mint már említettem, kihagyhatatlanul fontos szerepet játszik a gyermekek életében. Ennek a problémának az okai azonban eddig kevés figyelmet kaptak.

A kutatás célja

A kutatás legfőbb célja az volt, hogy megismerjem a szülők viselkedési szokásait a mesékhez kapcsolódóan. Információt szerezsek arról, hogy mire terjed ki a meséről való tudásuk, és azok felhasználásában jelentkezik-e a tudatosság részükről. Valamint további célként merült fel, megvizsgálni, hogy beszélhetünk-e a transzgenerációs hatás érvényesüléséről a meseolvasáshoz kapcsolódóan.

Hipotézisek

1. A 30 éves kor alatti, és 30 éves kor feletti szülők viselkedérepertoárjában különbség mutatható ki, a meseolvasással kapcsolatban.
2. Azon szülők, akik saját élményként találtak mesével, ezt a saját szülői szerepükben transzgenerációs hatásként, alkalmazzák.

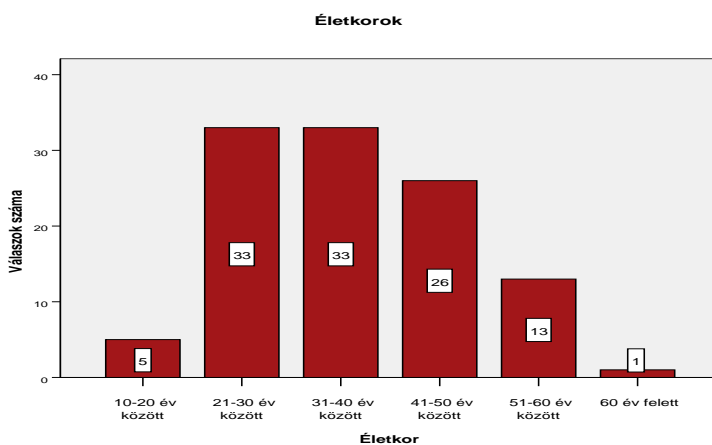
A vizsgálat módszerének bemutatása

A választott módszer a kérdőíves mintavétel volt, a felhasznált kérdőívet a 2. sz. melléklet tartalmazza. A saját készítésű kérdőív önkitöltős és anonim. A kérdőívet bárki kitölthette, aki szülő. A kérdőív kérdései négy fő kérdéskörre oszthatók.

1. A kérdőív első kérdésköre a demográfiai adatokkal foglalkozik, ez a kutatás egyik kiemelten fontos adatát, a kort is tartalmazza.
2. A következő kérdéskör a szülő meseolvasási szokásait és a meséhez kapcsolódó viselkedérepertoárját méri fel.
3. A harmadik kérdéskör arról kíván információt gyűjteni, hogy a szülő mennyire engedi az olvasott mesén kívüli mesékkel való találkozást gyermekének.
4. Az utolsó kérdéskör a szülők gyermekkori meseélményeit és a jelenleg meséhez kapcsolódó tudásukat tárja fel.

A kapott adatok az SPSS statisztikai programmal valamint Excel táblázat segítségével dolgoztam fel.

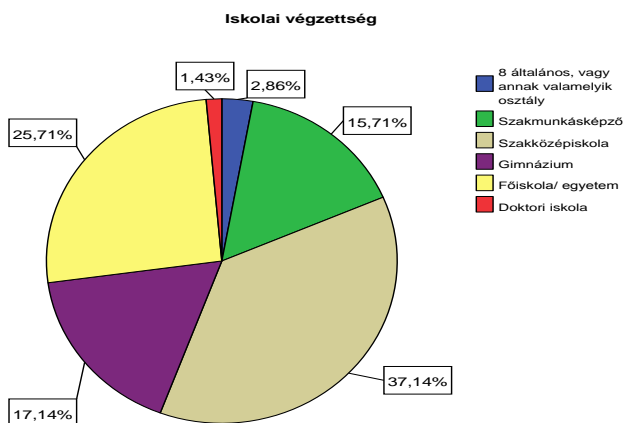
II. 1. A vizsgálati minta bemutatása

A kérdőívet összesen 111 szülő töltötte ki, tehát a teljes elemszám $N = 111$. A kitöltők nagy részben Heves megye és Borsod-Abaúj-Zemplén megye lakosai.

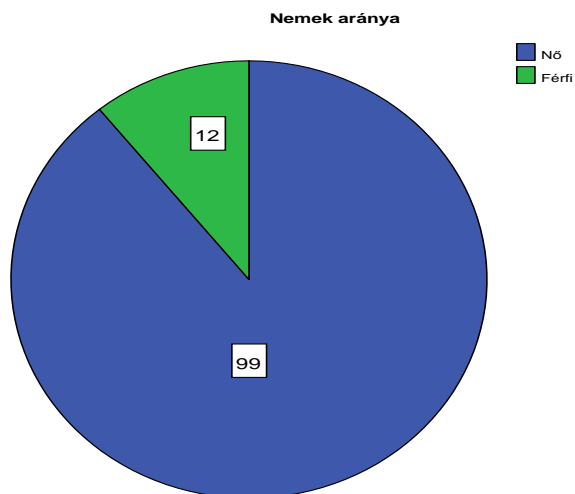
1. Grafikon. A kitöltők életkora

A 1. grafikonon láthatjuk a válaszadók életkori eloszlását, melyből kitűnik, hogy a kitöltők több mint felének életkora 21 és 40 éves kor között oszlik meg. Tehát a mintában több generáció tagjai jelen vannak magas létszámmal, a kiemelt korosztály pedig a minta több mint felét adja.

2. Grafikon. Az iskolai végzettségére vonatkozó adatok.

A 2. grafikon alapján elmondhatjuk, hogy a mintában szereplők között felülreprezentáltak a középfokú végzettséggel rendelkezők. Hiszen, majdnem 70%-a a kitöltőknek az említett kategóriába sorolható.

3. Grafikon. A kitöltők nemek közötti eloszlása.

A 3. grafikon láttán azt lehet mondani, hogy a női kitöltők száma magasan meghaladja a férfiakét.

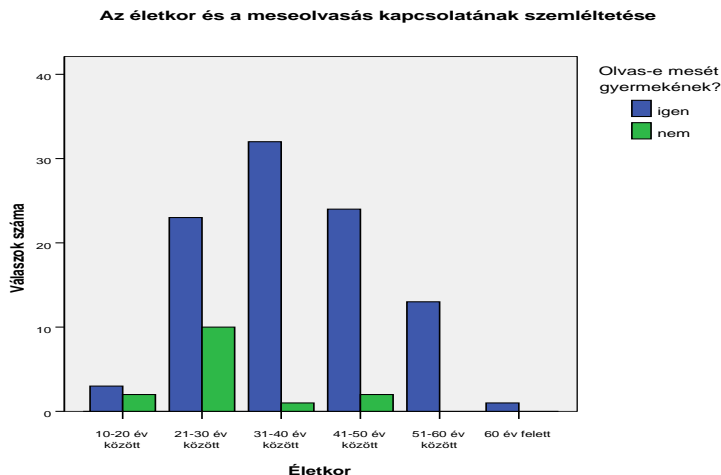
Összevettem a válaszadók korát és mesélési szokásaikat.

Az életkorok és a meseolvasás kapcsolata

Count		Olv as-e mesét gyermekének?		Total
		igen	nem	
A válaszadó kora	10-20 év között	3	2	5
	21-30 év között	23	10	33
	31-40 év között	32	1	33
	41-50 év között	24	2	26
	51-60 év között	13	0	13
	60 év felett	1	0	1
Total		96	15	111

1. Táblázat. A kitöltők életkorának kapcsolata a meseolvasással.

A 1. táblázatban szereplő adatokat jól szemlélteti a 4. grafikon.

4. Grafikon. *A kitöltők életkorának kapcsolata a meseolvasással.*

Az 1. táblázaton és a 4. grafikonon azt láthatjuk, hogy 96 fő válaszolta, hogy olvas mesét gyermekének, és 15 fő válaszolta, hogy nem. Az adat érdekessége abban rejlik, hogy a 15 főből, aki nem olvas, 12 fő tartozik a 30 év alatti korosztályba.

Igy kimondható, hogy a mintában szereplő 30 év alatti szülők kevesebb számban olvasnak mesét gyermeküknek, mint a 30 év felettiek. A 2. táblázatból pedig az látszik, hogy az adatok szignifikáns eltérést mutatnak.

Chi-Square Tests

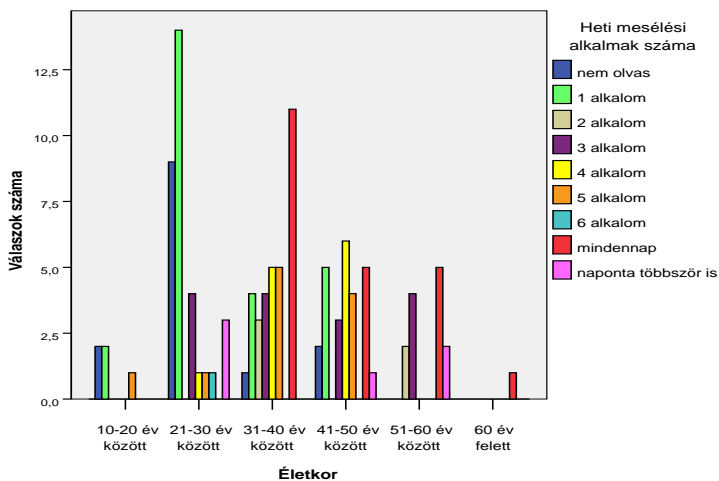
	Value	df	Asy mp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,005 ^a	5	,004
Likelihood Ratio	17,640	5	,003
Linear-by-Linear Association	11,343	1	,001
N of Valid Cases	111		

a. 8 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,14.

2. Táblázat. *Szignifikanciaszint a kor és meseolvasás adatai alapján.*

Az adatok alapján megnéztem a mesét olvasó, eltérő korosztályú szülők között mutatható-e ki különbség, a mesélési szokásaik tekintetében.

Életkorok és a heti meséléssel töltött alkalmak kapcsolatának szemléltetése

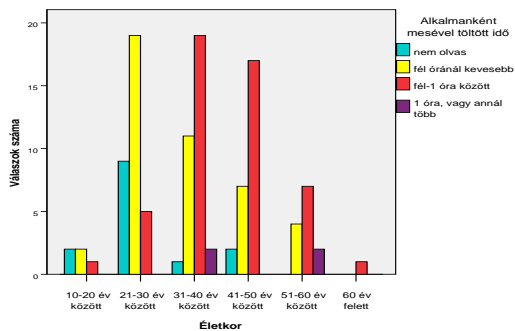

5. Grafikon. A kitöltők kora és a heti mesélésre szánt alkalmak számának kapcsolata.

Az 5. grafikonon láthatjuk, hogy az olvasó 30 év alatti szülőkre, a mesélési alkalmak számának tekintetében sokkal inkább jellemző a heti egy alkalommal történő meseolvasás.

A 30 év feletti szülőkre pedig kiemelkedően jellemző a mindennapos meseolvasás. Fontos továbbá a szélsőséges korosztályt megemlíteni az adatok alapján, hiszen jól látható, hogy a 10-21 éves olvasó szülők esetében a legjellemzőbb a heti egy alkalmas olvasás, amíg ez a mennyiség az 51 év feletti korosztályban meg sem jelenik, sőt a 60 év felettek körében kizárólag a mindennapos olvasást lehet felfedezni.

Életkorok és a mesével töltött idő kapcsolatának szemléltetése

6. Grafikon. A kitöltők kora és az alkalmakkor mesélésre szánt idő kapcsolata.

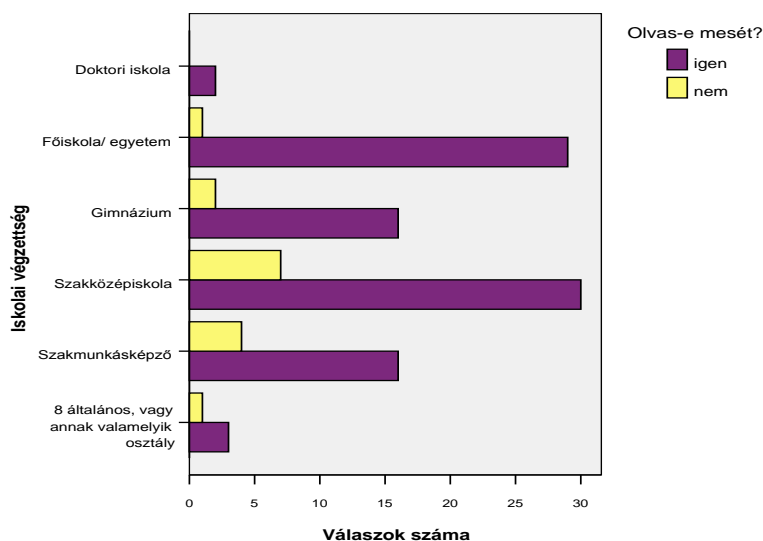
Az előzőekben megtekinthettük, hogy a mesét olvasó szülők milyen alkalomszámmal mesélnek, a 6. grafikonon pedig az alkalmakra szánt időt láthatjuk.

Ez alapján elmondhatjuk, hogy a 30 év alatti korosztály által preferált mesére szánt idő mennyisége, fél óránál kevesebb. Amíg a 30 év felettiokről egységesen elmondható, hogy leginkább fél és 1 óra közötti időtartamban mesélnek gyermeküknek.

Összességében azt lehet elmondani a kor és a meseolvasás kapcsolatáról, hogy a 30 év alatti korosztály tagjai kevesebben mesélnek, mint a 30 év felettiak. Ha a mesét olvasó szülőkre koncentrálunk, akkor pedig egyértelműen leolvasható az adatokból, hogy a fiatalabb korosztály kevesebb alkalommal és kevesebb ideig mesél gyermekének, mint az idősebb korosztály tagjai.

Ha ugyanilyen szempontok alapján megvizsgáljuk az iskolai végzettséget, akkor a következőket mondhatjuk el. A 7. grafikon alapján kiderül, hogy az iskolai végzettséget tekintve, egységes a szülők képe. Minden szintű végzettség esetén az jelenik meg, hogy a szülők nagyrészt egységesen viszonyulnak a meseolvasáshoz. Tehát az olvasás és a nem olvasás kérdésköre iskolai végzettségtől független a mintában. Ezt a megállapítást bizonyítja a 8. grafikon és a 3. táblázat is.

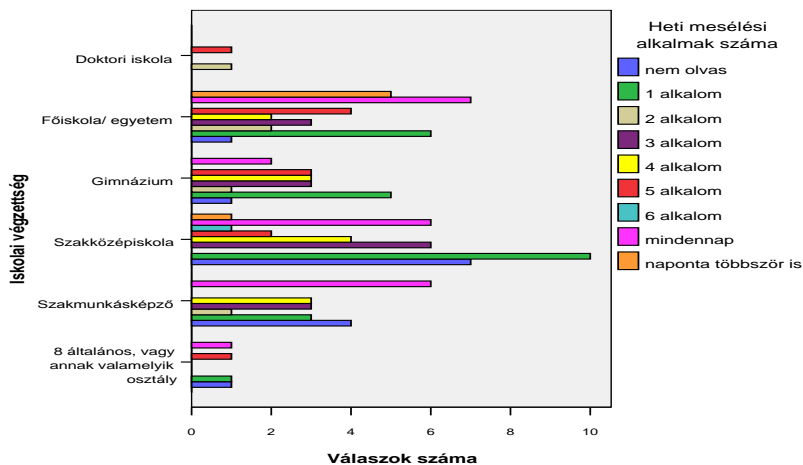
Iskolai végzettség és a meseolvasás kapcsolatának szemléltetése

7. Grafikon. Az iskolai végzettség kapcsolata a meseolvasással.

Ha a meseolvasás alkalmainak számát és idejét tekintve vizsgáljuk meg az iskolai végzettséget, az derül ki, hogy az egy alkalmas olvasás nem elhanyagolható mértékben jelen van a szakközépiskolai végzettségűeknél, de jóval szórtaabb képet mutat a korosztályonkénti vizsgálathoz képest. Mindezt a 8. grafikonon tekinthetjük meg.

Az iskolai végzettség és heti mesélési alkalmak számának szemléltetése

8. Grafikon. Az iskolai végzettség kapcsolata a heti mesélések számával.

A mérésre szánt idő hasonlóan szórt képet mutat az értékek tekintetében. A felsőfokú végzettséggel rendelkezőkről lehet általánosságban a minta alapján elmondani, hogy gyakrabban olvasnak fél és egy óra közötti időtartamban valamint rájuk jellemző leginkább az egy óra vagy annál magasabb időtartamban való olvasás, mint a más típusú végzettséggel rendelkezőkre. Az ehhez kapcsolódó adatokat pedig a 3. táblázat jeleníti meg.

Iskolai végzettség és az alkalmanként mesével töltött idő kapcsolata

Count		Alkalmanként mesével töltött idő				Total
		nem olvas	fél óránál kevesebb	fél-1 óra között	1 óra, vagy annál több	
Iskolai végzettség	8 általános, vagy annak valamelyik osztály	1	2	1	0	4
	Szakmunkásképző	4	7	9	0	20
	Szakközépiskola	7	15	14	1	37
	Gimnázium	1	8	9	0	18
	Főiskola/ egyetem	1	10	16	3	30
	Doktori iskola	0	1	1	0	2
Total		14	43	50	4	111

3. Táblázat. Az iskolai végzettség kapcsolata az alkalmanként mesére szánt idővel.

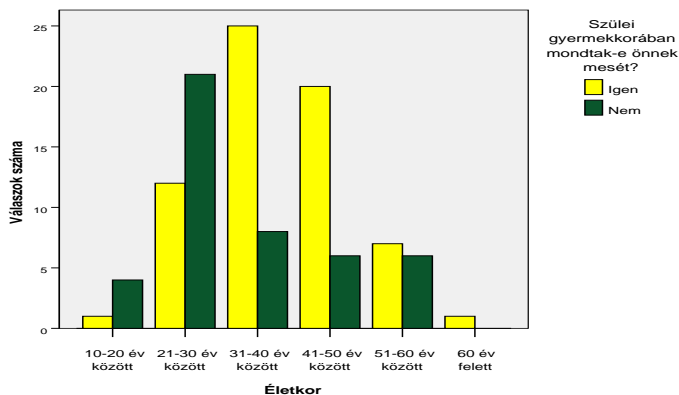
A következőkben a válaszadók gyermekkori meseélményeire vonatkozó adatok kerülnek összevetésre a szülői szerepben megvalósuló mesélési szokásaikkal.

Agyermekkori mesehallás és a korosztályok közötti kapcsolat

Count		Szülei gyermekkorában mondtak önnek mesét?		Total
		Igen	Nem	
Életkor	10-20 év között	1	4	5
	21-30 év között	12	21	33
	31-40 év között	25	8	33
	41-50 év között	20	6	26
	51-60 év között	7	6	13
	60 év felett	1	0	1
Total		66	45	111

4. Táblázat. A gyermekkori mesehallás és a korosztályi megoszlás közötti kapcsolat

A gyermekkori mesehallás és a korosztályok közötti kapcsolat szemléltetése

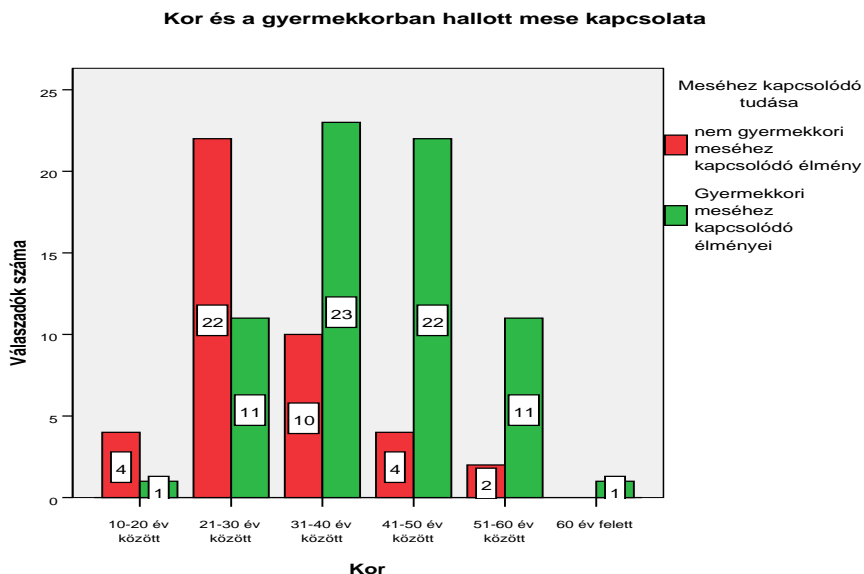

9. Grafikon. A gyermekkori mesehallás és a korosztályi megoszlás közötti kapcsolat

A 4. táblázatban és a 9. grafikonon láthatjuk, hogy a 30 év alatti korosztályra nagyobb mértékben az jellemző, hogy gyermekkorukban nem meséltek nekik szüleik. Azonban a 30 év feletti korosztály válaszai egyértelműen azt mutatják, hogy nekik gyermekkorukban meséltek szüleik.

Ezáltal a 30 év alattiaknak nem is lehet olyan mértékű meseélményük gyermekkorukból, mint az idősebb generáció tagjainak. Ezt a megállapítást a 10. grafikon mutatja be. Ezen azt láthatjuk, hogy a fiatalabb korosztály a meséhez kapcsolódó tudását nagymértékben nem a gyermekkori élményeiből szerezte. Az idősebb korosztályról azonban

egyértelműen az állapítható meg, hogy a meglévő tudása a meséről, a gyermekkori élményeiből származik.

10. Grafikon. A kitöltők életkora és a gyermekkori hallott mese kapcsolata

Ezen információk tudatában, a következőkben megvizsgálom, hogy az adatok alapján beszélhetünk-e összefüggésről a gyermekkori mesét nem halló és a szülői szerepükben mesét nem olvasó szülők között.

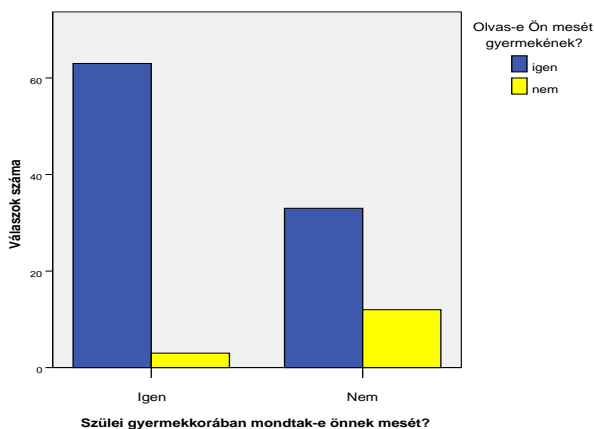
Elsőként azt nézem meg, hogy, gyermekkori mesehallás, milyen kapcsolatban áll a felnőttkorban történő meseolvasással. Ezt az összefüggést az 5. és 6. táblázat, valamint a 11. grafikon mutatja be.

Kapcsolat, a gyermekkori hallott mese és a felnőttkorban való olvasás között

Count		Olvas-e Ön mesét gyermekének?		Total
		igen	nem	
Szülei olvastak-e Önnek gyermekkorában mesét?	Igen	63	3	66
	Nem	33	12	45
Total		96	15	111

5. Táblázat. A gyermekkori hallott mese és a felnőttkorban olvasott mese kapcsolata

Kapcsolat, a gyermekkori mesehallás és a felnőttkorban való meseolvasás között

11. Grafikon. A gyermekkorban hallott mese és a felnőtt korban olvasott mese kapcsolata

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	11,203 ^b	1	,001		
Continuity Correction ^a	9,390	1	,002		
Likelihood Ratio	11,319	1	,001		
Fisher's Exact Test				,001	,001
Linear-by-Linear Association	11,102	1	,001		
N of Valid Cases	111				

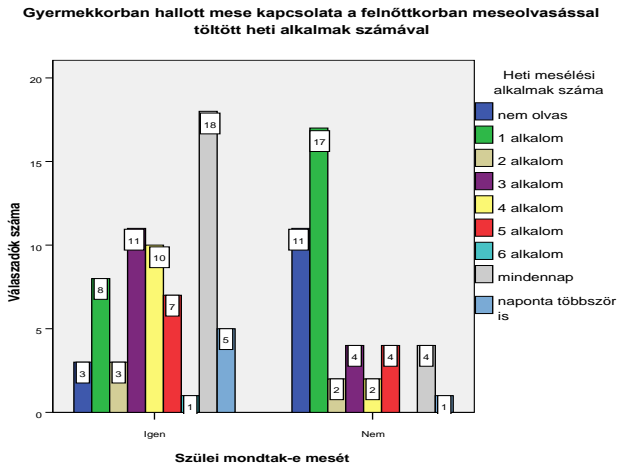
a. Computed only for a 2x2 table

b. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,08.

6. Táblázat. Szignifikanciaszint a gyermekkori mesehallás és a felnőttkori meseolvasás kapcsolatában

Az 5. és 6. táblázaton valamint a 11. grafikonon, azt a szignifikáns különbséget láthatjuk, hogy a nem mesén felnövő szülők jóval gyakrabban választják szülői szerepükben azt, hogy nem olvasnak mesét gyermeküknek, mint a mesén felnövő szülők.

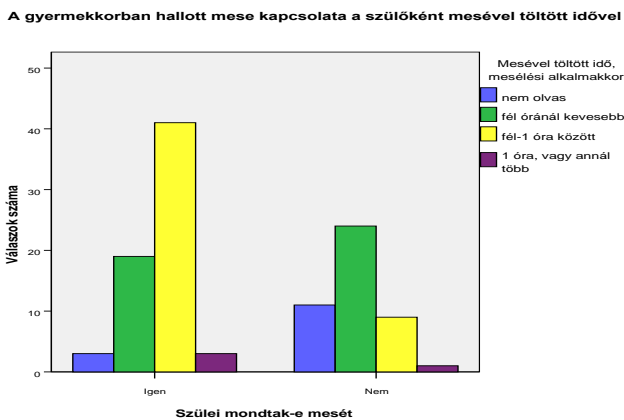
A következőkben pedig, megnézzük az előző adatok továbbviteleként, hogy a meseélményes szülők és a nem meseélményes szülők esetében, milyen különbségek tapasztalhatóak a meseolvasási szokásaikhoz kapcsolódóan.

12. Grafikon. A gyermekkorban hallott mese kapcsolata, a felnőttkorban meseolvasással töltött alkalmak számával.

A 12. grafikonon azt láthatjuk, hogy azok a válaszadók, akik gyermekkorukban hallottak mesét szüleiktől, alkalmasságot tekintve sokkal gyakrabban mesélnek gyermeküknek, mint azon szülők, akiknek gyermekkorából kimaradt a mesehallás.

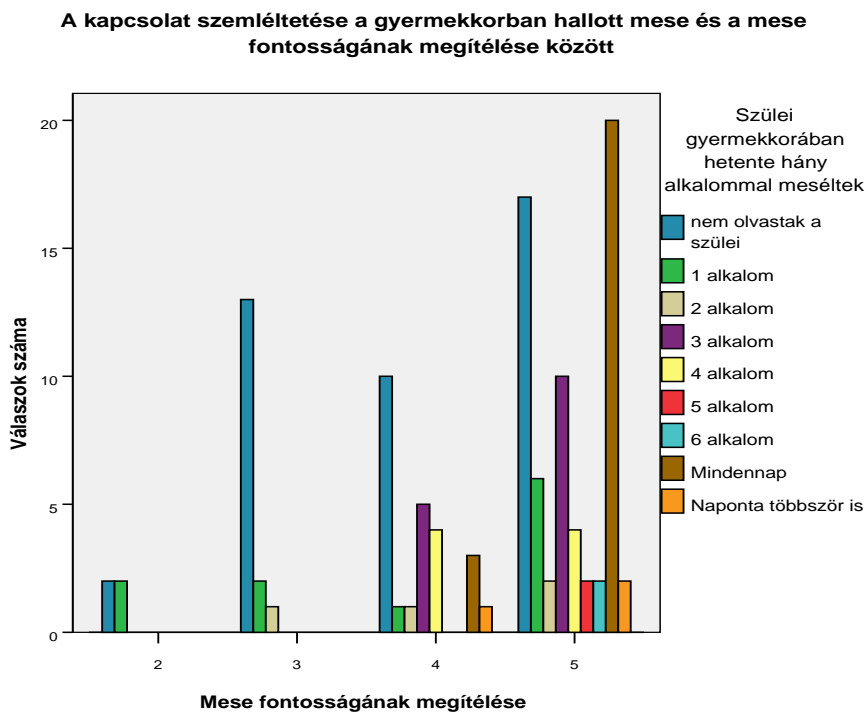
Hasonló összefüggést tár fel a 13. grafikon. A válaszokból egyértelműen leolvasható, hogy a nem mesén felnövő gyerekek felnőttkorban, előnyben részesítik a fél óránál kevesebb meseolvasást, míg azok, akik hallottak mesét leginkább fél és 1 óra közötti időtartamban olvasnak szülői szerepükben gyermeküknek.

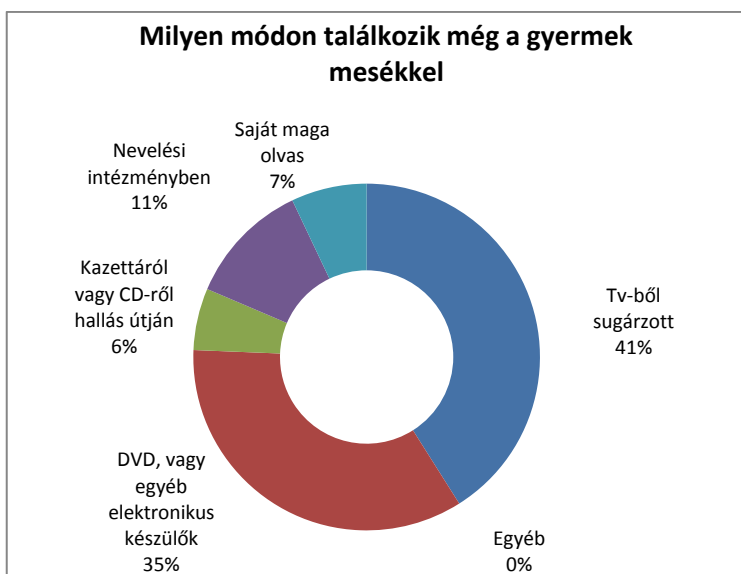
13. Grafikon. A gyermekkorban hallott mese kapcsolata, a felnőtt korban alkalmanként mesével töltött idővel.

Összefoglalva tehát az mondható el, hogy a mesét nem halló gyerekek, felnőttként kevesebben mesélnek, mint a gyermekkorban mesét halló felnőttek. Valamint, ha csak azokat tekintjük, akik olvasnak mesét gyermeküknek felnőttként, megállapíthatjuk, hogy a gyermekként mesét nem halló felnőttek kevesebb alkalommal és rövidebb ideig mesélnek gyermeküknek, mint a mesét halló szülő társaik.

Összefüggés mutatható továbbá ki a válaszadók körében, a gyermekkori meseélmény és a mese fontosságának megítélése között. A 14. grafikonon az látható, hogy azon szülők, akik mesén nőttek fel, a mese fontosságát a gyermek fejlődésében nagyrészt ötösre, azaz a választható legmagasabb értékre jelölték. Akiknek azonban nem meséltek, a megadott értékek közül jóval nagyobb számban, a kisebb fontossági súlyú értékeket jelölték meg.

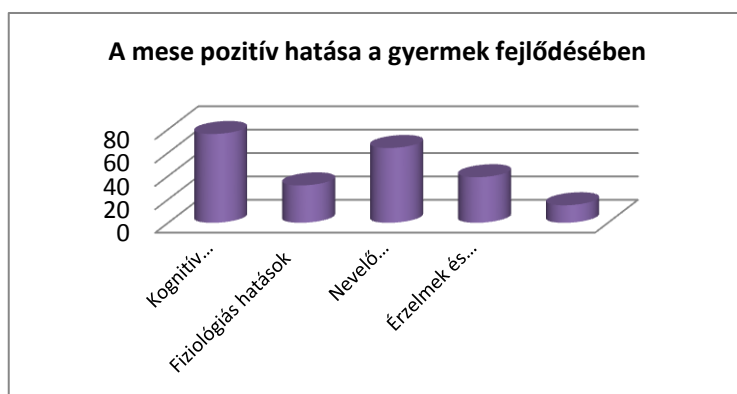

14. Grafikon. A gyermekkorban hallott mese kapcsolata a mese fontosságának megítélése szempontjából

15. Grafikon. A gyermek, mesével való találkozásának egyéb módjai

A 15. grafikonon az látható, hogy a mintában szereplő szülők gyermekeinek, nagymértékben megengedett az elektronikus eszközökről való mesenézés. Az adatok alapján a válaszadók 80%-a megengedi gyermekének, hogy ilyen formában találkozzon mesével. Az adatokból az olvasható le, hogy kiemelkedően magas az olyan eszközök jelenléte a gyermekek életében, amelyek képi és hangai formában egyszerre jelenítik meg a mesét.

16. Grafikon. A mese pozitív hatásának megítélése a gyermek fejlődése szempontjából

A 16. grafikon alapján a válaszadók meséhez kapcsolódó tudását tekintve, elmondhatjuk, hogy a mese jótékony hatásaként legfőképpen, a kognitív ismeretszerzést és

nevelő hatást/ morális tanulságot ismernek. Ha ezt egyfajta elvárásnént értelmezzük, a mesével szemben érdekes adatként merül fel a 17. grafikonon, hogy a válaszadók közül csupán 12-en jelölték meg azt, meseválasztási szempontként. Így, a mintában szereplők esetében, tudatosságról a meseválasztásával kapcsolatban, e tekintetben nem beszélhetünk.

17. Grafikon. A mese kiválasztásának szempontjai

II.2. Részösszegzés

A vizsgált minta alapján az **első hipotézissel** összefüggésben tehát az látszik; hogy a 30 év alatti szülők bizonyíthatóan kevesebben olvasnak mesét gyermeküknek, mint a 30 év felettek. Ha azonban a meseolvasókat leválogatjuk a mintából, és őket vizsgáljuk, a fiatalabb korosztály esetében; kevesebb alkalommal megvalósuló, és rövidebb ideig tartó meseolvasásról beszélhetünk.

Egyértelmű különbségek mutatkoznak tehát a 30 év feletti és 30 év alatti generáció tagjainál, a meseolvasási szokásokban. Az adatok e tekintetben szignifikáns különbségeket mutatnak, az első hipotézis tehát, bizonyítást nyert.

A **második hipotézis** tekintetében az adatok alapján az látszik, hogy; az első hipotézisben megfogalmazott generációs különbségnek – iskolai végzettségtől függetlenül – valószínűsíthető oka lehet, hogy gyermekkorban eltérő meseélményre tettek szert a vizsgált szülők. Az adatok azt mutatják, hogy azok a szülők, aki gyermekkorukban hallottak rendszeresen szüleiktől olvasott mesét, szülői szerepükben ezt a tudást alkalmazzák, és ők is rendszeresen és hosszabb időintervallumban olvasnak mesét gyermekeiknek. Ellenben azok a szülők, akik gyermekkorukban nem élték át az említett élményt, szülői szerepükben kevesebben olvasnak mesét, ha pedig mégis olvasnak, akkor azt kevesebbszer és rövidebb ideig teszik, mint a meseélményes felnőttek.

A vizsgált minta adatai alapján tehát szignifikáns különbség mutatható ki a meseélményes, és nem meseélményes felnőttek mesélési szokásaikban, így tehát a második hipotézis beigazolódott.

III. Összegzés, következtetés

Elemzésem első felében áttekintettem a mese személyiségfejlesztő hatását, mentálhigiénés fontosságát. A második felében pedig megnéztem a különböző korosztályhoz tartozó szülők családjainak mindennapjaiba, hogyan illeszkedik a mese. Az elemzés eredménye igazolja, milyen fontos szerepet kap a gyermekkori meseélmény a felnőttkori meseolvasáshoz kapcsolódó viselkedésben.

A kutatás eredményét a másodlagos szocializációs színtereken lehetne leginkább hasznosítani, hiszen a pedagógiai munka vagy kiegészíti a családi nevelést, és azzal összhangban dolgozik, vagy pedig pótolja, korrigálja azt. Esetünkben az intézményi szakemberek differenciáltabb képet kaphatnak arról, hogy melyik tevékenységük legyen hangsúlyosabb. Az óvoda pedagógusok, alsós nevelők sokat tesznek, és sokat tehetnek a mese említett pszichológia hozamának eléréséhez. A szülőkkel való kapcsolattartási formákba beépíthető az a tudatosító elem, ami a mese élményből kimaradt szülők esetében, kognitív szinten ad információt ennek hasznosságáról nemcsak a gyermeki fejlődés, de a szülő-gyerek kapcsolat minőségének javításáról is.

További kutatási téma lehet még – ami szerepel a terveim között - hogy különböző generációból szerveződött szülőcsoportok attitűdjét a meseolvasással kapcsolatban hogyan, milyen módszerrel lehet hatékonyan alakítani. Összehasonlító vizsgálat tervezhető a csak kognitív szinten információt kapó szülők attitűd—változása, és a strukturált tréningcsoportban érzelmileg is bevonódó szülőcsoportok attitűdváltozásával kapcsolatban.

Másik kutatási téma lehet a jelenlegi adatok alapján, a minta differenciáltabb vizsgálata, település, anyagi helyzet, családszerkezet, a gyermekek száma, és életkora szerint, ezeket jelen dolgozatban nem elemeztem részletesen.

Irodalomjegyzék

- Allport, G. W. (1998): A személyiség alakulása. Budapest. Kairosz.
- Balázsne Szűcs Judit (2003): Az EMBER aki óvodás. Budapest. Szort Bt.
- Barnes, Gill Gorell (1984): Család, terápia és gondozás. Budapest. Animula Kiadó.
- Bettelheim, Bruno (1985): A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Budapest. Gondolat.
- Biczó Gábor (2010): A megértő gondolkodás működése a mesei világlátásban. In: Bálint Péter (Szerk.): A többes azonosság. Hajdúböszörmény. Didakt.
- Bódis Zoltán (2010): Mese és szakrális kommunikáció. In: Bálint Péter (Szerk.): A többes azonosság. Hajdúböszörmény. Didakt.
- Buda Béla (1986): A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Czeigler Orsolya (2008): Én? Te? – Mi! Kaposvár. Saxum Kiadó.
- Gazsó Ferenc – Laki László (2004): Fialok az újkapitalizmusban. Budapest. Napvilág Kiadó.
- Hermann Alice (1979): A gyermekben érlelődik a jövő. Kossuth Könyvkiadó.
- Hermann Alice (1982): Emberré nevelés. Budapest. Tankönyvkiadó.
- Honti János (1975): A mese világa. Budapest. Megvető.
- Lovász Andrea (2007): Jelen idejű holnemvolt. Budapest. Krónika Nova Kiadó.
- Massimo Diana (2006): Felnőtté válás a mesékben. Budapest. Don Bosco Kiadó.
- Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (1993): Gyermeklélektan. Budapest. Gondolat.

- Müller, Paul Emanuel (2005): Figyelem és szeretet. Budapest. Ursus Libris.
- Piaget J. (1978): Szimbólumképzés a gyermekkorban. Budapest. Gondolat.
- Pikó Bettina (2005): Lelki egészség a modern társadalomban. Budapest. Akadémia Kiadó.
- Popper Péter – Ranschburg Jenő – Vekerdy Tamás (2005): Sorsdöntő találkozások: szülők és gyermekek. Kaposvár. Saxum Kiadó.
- Ranschburg Jenő (1996): Szeretet, erkölcs, autonómia. Budapest. Integra – Projekt.
- Ranschburg Jenő (2002): A világ megismerése óvodáskorban. Budapest. Okker Kiadó.
- Ranschburg Jenő (2006): Áldás vagy átok? Gyerekek a képernyő előtt. Kaposvár. Saxum Kiadó.
- Salamon Jenő (1983): Az értelmi fejlődés pszichológiája. Budapest. Gondolat.
- Salamon Jenő (1994): A megismerő tevékenység fejlődéslélektana. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Schleiner dr. Szányel Erzsébet (2007): Fejlődépszichológia. Pécs. Comenius.
- Sugárné dr. Kádár Júlia (1977): A TV- mese hatásának fejlődéslélektani vizsgálata. Budapest. Akadémia Kiadó.
- Tari Annamária (2010): Y generáció. Budapest. Jaffa Kiadó.
- Tari Annamária (2011): Z generáció. Budapest. Tercium Kiadó.
- Vajda Zsuzsanna (2006): A gyermek pszichológiai fejlődése. Szekszárd. Helikon kiadó.

Mellékletek

1. sz. Melléklet

Grafikonok és táblázatok jegyzéke

Grafikonok

1. *Grafikon.* A kitöltők életkora
2. *Grafikon.* Az iskolai végzettségére vonatkozó adatok
3. *Grafikon.* A kitöltők nemek közötti eloszlása
4. *Grafikon.* A kitöltők életkorának kapcsolata a meseolvasással.
5. *Grafikon.* A kitöltők kora és a heti mesélésre szánt alkalmak számának kapcsolata
6. *Grafikon.* A kitöltők kora és az alkalmakkor mesélésre szánt idő kapcsolata
7. *Grafikon.* Az iskolai végzettség kapcsolata a meseolvasással
8. *Grafikon.* Az iskolai végzettség kapcsolata a heti mesélések számával.
9. *Grafikon.* A gyermekkorai mesehallás és a korosztályi megoszlás közötti kapcsolat
10. *Grafikon.* A kitöltők életkora és a gyermekkorban hallott mese kapcsolata
11. *Grafikon.* A gyermekkorban hallott mese és a felnőtt korban olvasott mese kapcsolata
12. *Grafikon.* A gyermekkorban hallott mese kapcsolata a felnőttkorban meseolvasással töltött alkalmak számával
13. *Grafikon.* A gyermekkorban hallott mese kapcsolata a felnőtt korban alkalmanként mesével töltött idővel
15. *Grafikon.* A gyermek, mesével való találkozásának egyéb módjai
16. *Grafikon.* A mese pozitív hatásának megítélése a gyermek fejlődése szempontjából
17. *Grafikon.* A mese kiválasztásának szempontjai

Táblázatok

1. *Táblázat.* A kitöltők életkorának kapcsolata a meseolvasással
2. *Táblázat.* Szignifikanciaszint a kor és meseolvasás adatai alapján
3. *Táblázat.* Az iskolai végzettség kapcsolata az alkalmanként mesére szánt idővel
4. *Táblázat.* A gyermekkorai mesehallás és a korosztályi megoszlás közötti kapcsolat
5. *Táblázat.* A gyermekkorban hallott mese és a felnőtt korban olvasott mese kapcsolata

6. Táblázat. Szignifikanciaszint a gyermekkori mesehallás és a felnőttkori meseolvasás kapcsolatában

2. sz. Melléklet

A felhasznált kérdőív

Üdvözlöm!

Kutatást végzek szülők körében, ehhez kérem a segítségét. A mesékkel kapcsolatos véleményeik, és mesélési szokásaik érdekelnek, amihez kérem, hogy az alábbi kérdőívet töltsék ki.

A kérdőív kitöltése névtelenül történik, az adatokat csak összesített formában mutatom be a dolgozatomban.

A kérdőív kitöltése során válassza, ki kérem, egyik gyermekét és rá vonatkozóan adja meg a válaszokat. Amennyiben gyermeke már felnőtt, gondoljon vissza az ő gyermekkorára. Kérem, kitöltésével járuljon hozzá a kutatás eredményességéhez.

Köszönöm a segítségét!

1. Életkora (Kérem, karikával jelölje válaszait!)

- 1) 10-20 év között
- 2) 21-30 év között
- 3) 31-40 év között
- 4) 41-50 év között
- 5) 51-60 év között
- 6) 60 év felett

2. Neme

- 1) Nő
- 2) Férfi

3. Legmagasabb iskolai végzettsége

- 1) 8 általános, vagy annak valamelyik osztálya
- 2) Szakmunkásképző
- 3) Szakközépiskola
- 4) Gimnázium
- 5) Főiskola/ egyetem
- 6) Doktori iskola

4. Gyermekeinek száma

- 1) gyermek
- 2) gyermek
- 3) gyermek
- 4) gyermek
- 5) vagy attól több gyermek

5. Szokott-e gyermeke olvasott/mondott mesét hallani?

- 1) Igen
- 2) Nem (Kérem, a kitöltést a 11. kérdésnél folytassa)

6. Egy átlagos héten hány alkalommal találkozik gyermeke olvasott/mondott mesével?

1) 1 alkalommal	5) 5 alkalommal
2) 2 alkalommal	6) 6 alkalommal
3) 3 alkalommal	7) mindennap
4) 4 alkalommal	8) naponta többször is

7. Mennyi időt töltenek ilyenkor meséléssel?

- 1) Fél óránál kevesebb
- 2) Fél – 1 óra között
- 3) 1 óra, vagy annál több

8. Ki olvas leggyakrabban mesét a gyermekének? (Több választ is megjelölhet)

- 1) Édesanyja
- 2) Édesapja
- 3) Nagyszülő
- 4) Testvér
- 5) Valaki más: _____

Ha nem Ön az, aki a mesét olvassa a gyermeknek, akkor kérem a 11. kérdésnél folytassa kitöltést.

9. Milyen szempont szerint választ Ön mesét? (Több választ is megjelölhet)

- 1) A gyermek választja
- 2) A mese mondanivalója, témája alapján
- 3) A mese gyűjtője/írója alapján
- 4) Korosztályi/életkori megfelelés alapján
- 5) Nevelési céllal
- 6) Azt olvassa, amit ön is szeretett
- 7) Egyéb: _____

10. Átfutja-e, megismeri-e Ön a mesét, mielőtt felolvassa gyermekének?

- 1) Igen
- 2) Nem

11. Találkozik-e gyermeke más módon mesékkel?

- 1) Igen
- 2) Nem (Kérem, a kitöltést a 13. kérdésnél folytassa)

12. Milyen módon találkozik még gyermeke mesékkel? (Több választ is megjelölhet)

- 1) Tv-ből sugárzott
- 2) DVD, vagy egyéb elektronikus készülékek
- 3) Kazettáról vagy CD-ről hallás útján
- 4) Nevelési intézményekben
- 5) Saját maga olvas
- 6) Egyéb: _____

13. Ön megengedi-e gyermekének a szomorú / ijesztő / agresszív mesejelenetekkel való találkozást?

- 1) Igen
- 2) Nem

14. Ha Ön ilyen jelenetet talál egy mesében, akkor mit tesz?

- 1) Nem tesz semmit, megengedi, hogy találkozzon a jelenettel
- 2) Megengedi, hogy találkozzon a jelentettel, de a mese után átbeszéljük a kérdéses helyzetet
- 3) Ha tudja, megváltoztatja az ilyen jeleneteket
- 4) Eltiltja a gyermekét az ilyen jelenetektől
- 5) Egyéb: _____

15. Kérem, értékelje 1-5-ig terjedő skálán, hogy mennyire fontos a gyermek fejlődése szempontjából a mese! (1- nem fontos; 5- nagyon fontos)

1 2 3 4 5

16. Önnek gyermekkorában a szülei vagy más, olvastak/ mondtak mesét?

- 1) Igen
- 2) Nem (Kérem, folytassa a kitöltést a 19. kérdésnél)

17. Egy átlagos héten hány alkalommal hallotta ezeket a meséket?

1) 1 alkalommal	5) 5 alkalommal
2) 2 alkalommal	6) 6 alkalommal
3) 3 alkalommal	7) mindennap
4) 4 alkalommal	8) naponta többször is

18. Milyen érzelmekkel emlékszik vissza ezekre az alkalmakra?

- 1) Szeretett meséket hallani
- 2) Meghallgatta, de nem hiányzott volna
- 3) Nem szeretett mesét hallgatni

19. Ön szerint milyen pozitív hatásai vannak a mesének?

- 1) : _____
- 2) : _____
- 3) : _____
- 4) : _____
- 5) : _____

20. Mi játszott szerepet az Ön meséhez kapcsolódó tudásában? (Több választ is megjelölhet)

- 1) Tanulmány-szakkönyv olvasása a mese gyermekekre gyakorolt hatásáról
- 2) Gyermekkori meséhez kapcsolódó élményei
- 3) Internetes cikkek/ újságcikkek
- 4) Ismerősök által nyújtott nézetek
- 5) Reklámok adta lehetőségek
- 6) Egyéb: _____

3. sz. Melléklet

Magyar nyelvű rezümé

Mesés-e a tudásunk a meséről, avagy a mese hatásáról való vélekedés vizsgálata felnőttek körében

Dolgozatom alapgondolata a mese gyermekekre gyakorolt személyiségfejlesztő hatása, ezért megnéztem melyek azok a tényezők, amelyek miatt elhanyagolhatatlannak bizonyul az olvasott mese. Azonban e tág témakört egy másik oldaláról szerettem volna vizsgálni. Arra voltam kíváncsi mit tudnak ezekről a tényezőkről a szülők és milyen személyi tényezőktől függ a mese használata a családi nevelésben.

Azt feltételeztem, hogy a különböző generációhoz tartozó szülők, eltérő tudással rendelkeznek a meséről, és eltérő szokásokkal bírnak szülői szerepükben az említett témakörben. Ez a különbség pedig, - feltételezésem szerint - az eltérő gyermekkori meseélményből származik. A vizsgálat a hipotéziseimet igazolta, hiszen a vizsgált adatok szignifikáns különbségeket mutattak a kérdéses témákat tekintve.

A kutatás eredményei arra mutatnak rá, hogy a családokban történő mesélés fontosságára való figyelemfelhívás, valamint a szülőknek való ismeretátadás a meseolvasásról és annak gyermekekre gyakorolt hatásáról kiemelkedően fontosnak bizonyul a mai informatikai, és médiabeli sűrűségben is.

E-PAPÍR ALKALMAZÁSOK KUTATÁSA AZ OKTATÁSBAN

Szerző: Fülep Ádám

fulepadam@gmail.com informatikus könyvtáros (MA), II. évf.

Konzulens: Dr. habil. Kis-Tóth Lajos főiskolai tanár

II. helyezés

A kutatásról

Kutatásom témája az elektronikus könyvek közoktatásban és könyvtárakban való alkalmazhatóságát megcélzó kísérletek bemutatása, azok eredményeinek, tapasztalatainak feltárása és ismertetése, mellyel célom hogy egy nemzetközi kitekintést nyújtsak a külföldi, különböző elektronikus könyv eszközökkel végzett közoktatási, módszertani kutatások legfőbb megállapításairól és egy hazai kísérletről.

A világszerte lefolytatott számos e-papír kísérlet közül a dolgozatomban olyan kutatások kerülnek bemutatásra, amelyek együttesen az alkalmazott módszertani szempontok, a lefedett korosztályok és földrajzi területek által egyrészt egy komplexebb képet adhatnak a problémakörben eddig megfogalmazott megállapításokról, tanulságokról és irányvonalakról, másrészt pedig a kísérletek lefolytatásait, valamint publikálási idejüket tekintve is minél inkább friss és újszerű kutatások.

A kutatás során fellelt külföldi példák nagy számából és módszertani, földrajzi eredetbeli sokszínűségéből is látszik, hogy az elektronikus könyvek közoktatásban való felhasználhatóságának kérdéskörét fókuszba állító pedagógiai kísérletekre az elmúlt években nagy hangsúly került a neveléstudományban. Az elektronikus dokumentumok megjelenésének, s egyre szélesebb körű piaci részesedésének és alkalmazásának napjainkban lezajló korszaka¹ – mely a könyvek és az olvasás harmadik nagy forradalmának kiváltója is lett – az információs kommunikációs technológiák kutatásai révén a neveléstudományban az elektronikus tanulási környezet fejlesztéséhez vezetett. Mindennek a folyamatnak az eredményeként jelentek meg a jövő oktatásának ígéretes eszközeként a hagyományos könyvhasználatot helyettesíteni képes, az információs kommunikációs technológiákra és a virtualításra épülő eszközök, az e-könyvek, melynek együtt élő, különböző elnevezései, mint e-könyv, elektronikus könyv, e-papír, e-book stb. is azt mutatják, hogy még egy, a fejlesztés és fejlődés korai fázisaiban lévő, kiforratlan technológiáról van szó.² A dolgozatom célja, hogy erre is rávilágítson, és rámutasson, hogy az elektronikus könyvekkel a különböző korosztályokban és iskolatípusokban végzett kísérletezéseknek milyen eredményei születtek más országokban és egy hazánkban lefolytatott kísérletben.

¹ KERÉKES Pál: Az elektronikus könyv. Budapest : Ad Librum, 2010. p. 41-48.

² KIS-TÓTH Lajos: E-papír a hazai közoktatásban film, Liceum Televízió 2010

Az elnevezés terminológiájánál fontos megjegyezni, hogy az e-könyv, elektronikus könyv, e-papír, e-book megnevezés alatt a tartalomnak a megjelenését értjük, és semmiképpen sem magát az elektronikus könyv olvasó eszközt.³

A dolgozatomban felsorakoztatott külföldi példák válogatásának további célja, hogy egy előre felállított szempontrendszernek megfelelően (az *e-könyvek tanulástámogató szerepe az oktatás különböző szintjein: a felsőoktatásban, a középiskolában, kiegészülve a használat egy további aspektusának – az elektronikus és hagyományos könyvek összehasonlításának – vizsgálatával, az óvodai és általános iskolai nevelésben, valamint egy felsőoktatási könyvtárban végzett kutatás példájának nyomán*) nyújtson kitekintést nemzetközi szinten a különböző korosztályokra és iskolatípusokra fókuszáló e-papír kísérletekről. Dolgozatomban a mindeddig feltárt e-papír kísérletek közül tehát az eszköz célzottan az oktatás különböző szintjein vizsgáló kutatások egy válogatásának bemutatására, az oktatási környezetben az pedagógiát és nevelést támogató szerepének, lehetséges alkalmazási pontjainak felvázolására, azok eredményeinek, tapasztalatainak a feltárására és ismertetésére kerül sor.

Az elektronikus könyvek tanulástámogató szerepe a felsőoktatásban szempont esetében így esett a választás az alábbi Romániában végzett kutatásra, melynek összefoglaló tanulmánya 2011-ben jelent meg. A kutatási beszámoló, mely az alábbiakban bemutatásra kerül, és amely a *Procedia Computer Science* folyóirat harmadik számában tettek közzé, magyarul *Az elektronikus könyv – egy modern eszköz, amit a tanárok tréning során használtak* címet viseli.

Mindezek előtt azonban fontosnak tartom, hogy e napjaink pedagógiai kísérleteiben és a mindennapi használatban egyre nagyobb szerephez jutó eszközök, vagyis a dolgozatom fókuszában álló elektronikus könyvek kialakulásának kultúrtörténeti hátterét a könyv és olvasás története legfontosabb forradalmi erejű változásainak a láncolatán keresztül vizsgálat alá vegyük.

Az elektronikus könyvek kialakulásának kultúrtörténeti háttere

A könyv az olvasás történetében számos forradalmi, annak kultúráját erőteljesen, többször gyökeresen megváltoztató fejlődésen, újításon ment keresztül az elmúlt évszázadok, évezredek folyamán. Ezek a változások tetten érhetőek mind a könyv anyagának, előállítás módjának, az előállított példányszám változásának a tekintetében, mind pedig az olvasás módja (hangos, mormoló, majd néma olvasás) és célja fejlődésének (a hasznos – a tanulás és információszerzés céljából – és örömszerző olvasás – a szórakozás, a szépség keresése stb. miatt – kialakulása) a tükrében.

Az ókorban, míg a szövegeket kizárólag hangos felolvasással értelmezték az emberek, a 9. századtól kezdődően hangos olvasásról egyre inkább áttértek a néma olvasásra, az (ókori Mezopotámiát jellemző) agyagtábla mellett a Kr.e-i 3. évezredben megjelent először – elsősorban Egyiptomban – a papirusztekercs, majd a 4. század folyamán a kötetzerű könyv, a kódex⁴, mely utóbbi – pont a néma olvasás kialakulásának okozójaként – a 12. századtól kezdve egyre inkább ellátták a megértést segítő központosással, a

³ KERÉKES Pál: *Az elektronikus könyv*. Budapest : Ad Librum, 2010. p. 32.

⁴ FUNKE, Fritz: *Könyvismeret : könyvtörténeti áttekintés / Fritz Funke ; [ford. Magyar István]*. Budapest : Osiris, 2004. pp. 75-81.

szövegrészeket elválasztani és tagolni kezdték.⁵ A 16. században Gutenberg meghonosította a könyvnyomtatást Európában, melynek következményeként az új technológiával előállított könyv új minőségű kiadványokat és olvasói réteget, műfajokat és a könyvku­ltúra intézményesülését hozta magával. Az ezt követő, napjainkban is tartó, (a 20. és 21. század fordulóján bekövetkezett) harmadik nagy paradigmaváltás pedig az elektronikus dokumentumok és információhordozók megjelenése és egyre szélesebb körű alkalmazá­sa⁶ és térnyerése.⁷

Az elmúlt években mindez utóbbinak hatására pedig a társadalomtudományokban és bölcsészettudományokban, így a neveléstudományban is megjelent egy új, (legújabb kori) kommunikációs forradalmat előidéző fejlesztési irányvonal, az információs kom­munikációs technológiák kutatása. A neveléstudomány ezen új kategóriája az elektroni­kus tanulási környezet, melynek a legfőbb jellemzői, s egyben rendszerelemei, hogy elsősorban az információs kommunikációs technológiákat használja, van virtuális di­menziója, amelynek az eszközeivel a tanuló és a pedagógus bármikor elérheti az infor­mációs teret, a tartalmai pedig delokalizáltak, azaz megosztottak. A tradicionális okta­ásban nagyon fontos szerepet játszó könyvek, mint a tanulási környezet hagyományos eszközei, és a nyomtatott szövegek használatára, vagyis az olvasásra, mint kiemelkedő emberi tevékenységre épülő eszközök mellett azonban – néhány próbálkozás ellenére – viszonylag későn jelentek meg a tradicionális használatot helyettesíteni képes, az infor­mációs kommunikációs technológiákra és a virtualitásra épülő eszközök, s ezek haszná­latának új módja és lehetősége, az elektronikus könyvtartalmak befogadó olvasása. Ez az új eszköz a kutatásom középpontjában is álló e-papír, melynek együtt élő, egyetemes érvényű, különböző elnevezései (e-könyv, elektronikus könyv, e-papír, e-book) is jelzik a technológia még kiforratlan és fejlesztés alatt álló voltát.⁸

Mutatja ezt az is, hogy 2010 októberében jelent meg hazánkban az első, összefoglaló jellegű, elektronikus könyvekről szóló szakirodalom, Kerekes Pál munkája. Az immár második, elektronikus könyvként történő kiadását is megelőző könyvben a szerző felállított egy 40 pontos szempontrendszert az elektronikus könyvek előnyeiről. Ezen előnyök maradéktalan felsorolása dolgozatomnak nem célja és kereteibe sem férne bele, az elekt­ronikus könyvek egyre fokozódó terjedésének és alkalmazási területeinek, az e-könyvekkel végzett közoktatási, módszertani kutatásoknak a tekintetében azonban – a Kerekes Pál által lefektetett taxonómiát segítségül hívva – érdemes néhány pontban rávilágítani a pozitívumokra, az eszköz és technológia leendő sikerességének és terjedé­sének a kulcsaira.

Az elektronikus könyv szinte elpusztíthatatlan, nem rongálható, fizikai valójának ér­telmében, vagyis nem árt neki tűz, árvíz, természeti katasztrófa. Az e-könyv környezet-

⁵ BARBIER, Frédéric: L'Europe de Gutenberg (magyar). A modern Európa születése : Gutenberg Európája / Frédéric Barbier ; [ford. Balázs Péter]. Budapest : Kossuth : Országos Széchényi Könyvtár, 2010. p. 62.

⁶ PAPNÉ ANGYAL Ágnes: Az információ és rögzítése : dokumentumismeret / Papné Angyal Ágnes Tóvári Judit, V. Kokovay Zsuzsanna. Nyíregyháza : Dialógus Informatikai Isk., [2002.]
Valamint: Az olvasás forradalmi. URL: <http://krono.inaplo.hu/index.php/inter/weblibrary/783-az-olvasasi-szokasok-megvaltozasarol>. A megtekintés ideje: 2012. június 11.

⁷ KEREKES Pál: E-book kalauz : az elektronikus könyv kisenciklopédiája. Budapest : Kossuth, cop. 2011.

⁸ KIS-TÓTH Lajos: E-papír a hazai közoktatásban film, Liceum Televízió 2010

kímélő, hiszen a gyártása nem igényel nyersanyagokat, energiát. Mint divatcikken megjelenő tartalom, elősegítheti az olvasás népszerűsítését, amely szintén egy fontos aspektus az eszközök közoktatási környezetben folytatott bevalás-vizsgálatának vonatkozásában.

További fontos előnye, hogy az elektronikus könyv vásárlása nem függ az időtől, ugyanis bármikor megvehetőek a tartalmak, s a kiszolgálás non-stop. Az e-könyv könnyen hipertextesíthető, tehát további információk sávok nyithatók a szövegben utalások, belinkelések formájában.

Az oktatás területén is megjelenő számos előnye között tovább szemezgetve, megállapítható, hogy az e-könyvben az elütések és szöveghibák azonnal és folyamatosan javíthatók, amely szintén nagy jelentőséggel bírhat.

Az elektronikus könyv továbbá könnyen „akadálymentesíthető” az olvasásban korlátozottak részére, oldalain a megszokott ábrák és képek mellett multimédiás lehetőségek is biztosíthatók: mindezek az információszerezés hatékonyságának növeléséhez vezetnek.

Az e-könyv azonnali és kezelhető hozzáférést nyújt a diákoknak a sokszor elviselhetetlenül drága tankönyvekhez, mindezek mellett azonban azt is megállapíthatjuk, hogy az elektronikus könyv nyomtatható is, vagy könyv hangoskönyvre, webformátumokra transzformálható.⁹

Az e-könyvek tanulástámogató szerepe

3.1. A felsőoktatásban

The Electronic Book – a Modern Instrument Used in Teachers’ Training Process – egy 2011-es romániai tanulmány

Az elektronikus könyvek tanulástámogató, modern oktatási eszközként szolgáló szerepük vizsgálatára irányuló kutatások között kerül sor a magyarul alábbi címet viselő tanulmány bemutatására: *Az elektronikus könyv – egy modern eszköz, amit a tanárok tréning során használtak*. A kutatást Romániában végezték, a kísérletből készített tanulmány pedig 2011-ben jelent meg a *Procedia Computer Science* folyóirat harmadik számában.

A tanulmány elsőként annak a kérdéskörét tárgyalja, hogy amióta az internet megjelent, s egyben a legnagyobb információforrássá vált, a hagyományos könyvek használata és fogalma drámai módon új értelmezést nyert az elmúlt években. A folyamat részeként mindezzel együtt az elektronikus könyvek jelentősége és használata ugrásszerűen megnőtt, és az utóbbi időkben végbemenő széleskörű elterjedésük, valamint pedagógiai értékük miatt a távoktatás (e-learning) támogatásában is csakhamar fontos szerepet kaptak. A digitális korszakban, az elektronikus könyveken keresztül az elektronikus tudásátadás fontossá vált. A könyvtárak többsége is különböző projekteket kezdeményezett a hagyományos könyvtartalom digitalizálásáért, széles hozzáférési lehetőségeket biztosítva így a felhasználók számára. Ez a hozzáférés pedig nem korlátozza a könyvtár nyitó programját és egy adott kötet másolatainak a számát. Az elektronikus könyvek további előnyeként jegyezték meg költséghatékonyságukat az e-könyvek gyártása és beszerzése tekintetében, valamint a multifunkciós szövegek lehetőségeit és az információk feldolgozását, melyek egyre több olvasót vonzanak a virtuális térben. A felsőoktatás terén,

⁹ KERÉKES Pál: *Az elektronikus könyv*. Budapest : Ad Librum, 2010. p. 14-17.

abból a tényből kiindulva, hogy a tanárok számára korlátozott a szemtől-szembeni, közvetlen gyakorlati oktatást és a (tanulókkal való) különböző, személyes találkozásokat biztosító gyakorlati programok lehetősége, az e-book egy fontos eszközzé vált a különböző gyakorlati kurzusok támogatására, a különféle szervezésű projektek keretében. Ez szintén így volt a három éves *Socrates-Comenius 2.1 European project "FISTE – A Future Way for In-Service Teacher Training across Europe"* elnevezésű, vagyis magyarul a *FISTE, A Jövő Útja Európában a Pályán Lévo Tanárok Továbbképzésének Szolgáltatásában* címet viselő projekt esetében is. A projekt céljai az online kurzusok révén az ICT beintegrálása a hagyományos gyakorlatokba és képzési formákba, valamint az ICT használata során megfogalmazódó oktatói kihívások és megoldások összegyűjtése volt. A kutatás végső, kimeneti szándékaként pedig a legjobb gyakorlatok programjának az oktatás használatába történő átadását nevezték meg. A kísérlet további részletei, valamint összes eredménye és tapasztalata elérhető a projekt lefolytatását követően is működő weboldaláról: <http://fiste.ssai.valahia.ro>.

A kutatás során használt e-könyveket – szintén a FISTE projekt részeként – a Desktop Author (<http://www.desktopauthor.com>) elektronikus publikáló szoftverrel tervezték meg, amely asztali szerkesztőprogram egy forradalminak számító elektronikus kiadó program, egyszerű és intuitív interfésszel. Mint megtudhatjuk a projekt összefoglaló tanulmányából, leginkább kezdőknek tervezték, hiszen nagyon gyorsan és könnyen használható, ugyanakkor alkalmazásával még a kezdők is gyorsan professzionális publikációkat tudnak létrehozni.¹⁰

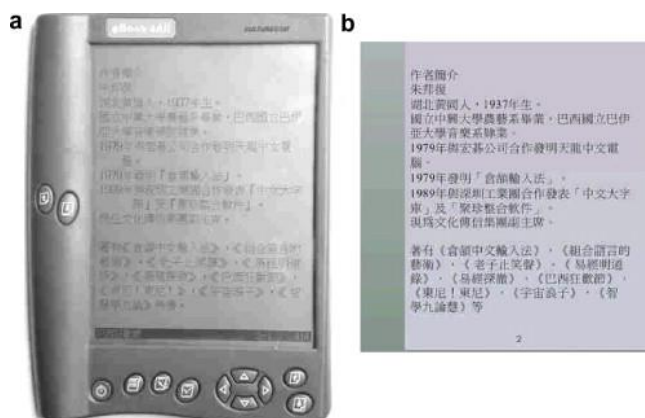
3.2. Egy középiskolai vizsgálat az elektronikus és a hagyományos könyvek sajátosságainak összehasonlítása szempontjából

E-papír kísérlet a Távol-Keleten 16-18 éves fiatalok körében: Usability evaluation of E-books (2009)

Ez a tajvani kutatás részletesen foglalkozik az elektronikus könyvek felhasználhatóságával, és összehasonlítja, hogy milyen különbözőségek és hasonlóságok vannak az elektronikus (e-book) és a hagyományos könyvek (az úgynevezett conventional book, azaz c-book) olvasása között. Mindezt husz 16 és 18 év közötti fiatal felmérésével tették, akiket tantárgyanként 10-10 (átlagosan 2300 kínai karakterből álló) kisregény elolvasásával, és a szövegek tartalmára visszautaló öt kérdéses tesztekkel vizsgáltak az olvasási pontosságuk mérésére. Mint ahogy az a kutatást illusztráló képen is látható, a minél pontosabb összehasonlítás céljából igyekeztek minimalizálni az e-papír és a nyomtatott könyv közötti különbségeket, ezért a két könyvtípus megjelenésében (a megvilágítás-megjelenés arányában és a papír, valamint a betűk méretének és típusának kialakításában) törekedtek a hasonló forma kialakítására. Ezen túlmenően egységesítették a kísérleti környezetet is.

A tanulmányt illusztráló alábbi kép szintén a cikkből származik, amely a kísérlet során használt e-papír olvasót és a c-book megjelenési formáját mutatja be.

¹⁰ GORGHIU, Laura Monica – GORGHIU, Gabriel – BIZOI, Mihai – SUDUC, Ana Maria: The Electronic Book – a Modern Instrument Used in Teachers' Training Process = Procedia Computer Science 3 (2011) p. 563-567.

Forrás: Yen-Yu Kang – Mao-Jiun J. Wang – Rungtai Lin: Usability evaluation of E-books. In: Displays 30 (2009) p. 50.

1. ábra: Az e-book és a c-book

A kutatási összegzésben olvashatjuk, hogy a megvizsgált húsz fiatal alapján az e-könyvek hátrányaként a jóval nagyobb mértékű szemfáradás fogalmazódott meg, melyet az alacsony kontraszt és a kijelző felbontása okozott. „In addition, the reading efficiency for an Ebook was lower than that of a C-book.” – „Ráadásul az olvasás hatékonysága az E-booknál alacsonyabb volt, mint a C-booknál.” – olvashatjuk a tanulmányban. A hagyományos könyvek olvasásával átlagosan kevesebb időt töltöttek el a tanulók (átlag 3062,2 másodpercet), mint az elektronikusokéval (melyekkel pedig átlag 3240,6 másodpercet), vagyis az olvasás sebessége a nyomtatott kiadványok esetében gyorsabb volt. További megállapítást nyert, miszerint az olvasási szokás a hagyományos könyvvel már a gyerekkorban megalapozódott, így az emberek többnyire a nyomtatott könyveket használták, és nem az elektronikusokat.

Az olvasás teljesítményei a két könyvtípuson túlmenően a lányok és fiúk esetében is különböztek: a nemi hatás az olvasás sebességének eltéréseben volt leginkább tapasztalható, így tehát a lányok mind a hagyományos, mind az elektronikus könyvek használatkor magasabb olvasási teljesítményt nyújtottak. Az információk helyes visszahívásának aránya ennek megfelelően a fiúknál, míg a hagyományos könyvek olvasása esetében, az olvasással eltöltött rövidebb idő ellenére 88,4%-os, a lassabban, azaz hosszabb ideig olvasott e-könyvek esetében pedig 86,2%-os volt, addig a lányok az e-bookok használatával már nagyobb százalékban értek el helyes visszahívási arányt. A nyomtatott könyvek olvasásával, a fiúkhöz hasonlóan a lányok is kevesebb időt töltöttek el, az eredmények itt az ő esetükben azonban alacsonyabbnak is bizonyultak. A teljesítmény a lányoknál a nyomtatott könyvek esetében 87,2%-os, az elektronikus kiadványok esetében pedig 90,2%-os értékpárt eredményezett. Mindezekkel együttvéve azonban megállapíthatjuk, hogy ez a tajvani kutatás az e-könyvek ergonómiai kialakításából kiindulva a hagyományos könyvek előnyeire világított rá.¹¹

¹¹ KANG, Yen-Yu – WANG, Mao-Jiun J.– LIN, Rungtai: Usability evaluation of E-books = Displays 30 (2009) p. 49-52.

3.3. E-könyv kísérlet az óvodai és általános iskolai nevelésben

E-papír felmérés óvodások és általános iskolások körében a Közel-Keleten: Reading electronic books as a support for vocabulary, story comprehension and word reading in kindergarten and first grade (2010)

Az elektronikus könyvek közoktatásban történő alkalmazásáról számos módszertani kutatást végeztek az elmúlt években a Közel-Kelet országaiban is. Ezek közül a válogatásba példaként egy olyan kutatás, illetve a kísérletből elkészült beszámoló került, amely célzottan az alapfokú oktatás területén, az óvodai nevelésben, valamint az általános iskola első osztályában vizsgálta az elektronikus könyv felhasználhatóságát. A tanulmány címe magyarul: *Az elektronikus könyvek olvasása támogatja a szókincset, a történet felfogóképességet és az olvasást az óvodában és az első osztályban*. A kutatást Izraelben folytatták le, az alábbiakban ismertetett beszámolója pedig 2010-ben jelent meg a *Computers & Education* 55. kötete első számának lapjain.

Ebben a tanulmányban egy elektronikus meséskönyvön vizsgálták 40 izraeli óvodás gyermek és 50 első osztályban tanuló olvasási hatékonyságát, a gyerekek nyelvét, tudását, szókincset és történetértelmező képességét. Az elemzés idejére a gyerekeket véletlenszerűen két csoportba osztották, melyek közül a beavatkozási csoport ötször használt elektronikus könyvet, míg a kontrol csoport egy iskolai program részeként, rendszeresen találkozott vele. A kísérlet metodikáját jellemzi, hogy a gyerekektől az általuk elolvasott, illetve értelmzett szöveg után tíz szó jelentését kérték vissza, melyek az e-könyv szótárjában is benne szerepeltek. Az e-papír hatásának és óvodai, általános iskolai alkalmazhatóságának a további vizsgálata céljából feladatként kértek tőlük képkiválasztást is, melynek során egy-egy adott szó jelentésére az azokat véleményük szerint legjobban illusztráló képet kellett kiválasztaniuk. A gyerekek eszköz-használatát felmérték emellett a tartalom alapján olyan kérdésekkel is, melyek közül négynek a válasza világosan benne szerepelt a történetben, négyre pedig saját maguknak kellett az olvasmányból következtetni. A kutatás egyik részeredménye az lett, hogy azok a gyerekek, akik használták az elektronikus könyvet, jelentős fejlődést értek el a szóbeli kifejezőmód, a szövegértelmezés és szövegolvasás terén. A kutatás azt is kimutatta, hogy az óvodások előre menetele a szövegértelmezés terén számottevően nagyobb volt, mint az első osztályosoknál. A tanulmány a konklúziójában hatékonynak és a gyerekek jövőjére nézve gyümölcsözőnek nevezte az elektronikus könyveket. További pozitívként emelte ki a cikk írója, hogy már rövid beavatkozás után, ötszöri használatot követően is pozitív hatást gyakorolt az elektronikus könyv. *„Each age group progressed according to its knowledge and abilities.” – „Minden korcsoport előrehaladt a tudásának és képességeinek megfelelően.”*

Tekintve, hogy a kisgyermeknél a szókincs gyorsan fejlődik, és az óvodás korban elsajátított szókészlet szintje előrejelzi a gyermek (későbbi) olvasás és szövegértelmező, -felfogóképességét, egy olyan e-book eszközzel végezték el a kísérletet, amely összhangban van mindezen elvekkel, és célzottan a vizsgált korosztály igényeire, megfelelő opciókat biztosít számukra: ennek megfelelően az eszközök tehát tartalmaztak egy szótárt, melynek segítségével a gyerekek a ritka szavakat könnyen megkereshették, megérthették és elsajátíthatták, valamint lehetőségük nyílt a történetek olvasása mellett bizonyos játék funkciók használatára is.

A kutatás során olyan e-könyvet alkalmaztak, amelyet használtak már korábbi e-papír kísérletekben is. A vizsgált korosztály igényeinek megfelelően egy olyan eszközt

alkalmaztak, amely tartalmazott egy szótárt, melynek segítségével a gyerekek a ritka szavakat könnyen megkereshették, megérthették és elsajátíthatták, valamint lehetőségük nyílt a történetek olvasása mellett bizonyos játék funkciók használatára is.

Az eszközök paramétereivel kapcsolatosan fontos kérdés volt a gazdag interakció és szórakoztató hatások lehetősége, különös tekintettel a nyilvános internet hozzáférés beépítettségére, ezért olyan elektronikus könyvekkel látták el a gyerekeket, amelyek az olvasmányba beágyazott linkekkel – s azokon keresztül elérhető zenékkel, eljátszott történetrészletekkel, stb. – támogatták a történet megértését.¹²

3.4. Az elektronikus könyvek alkalmazása és a használók hozzáállása egy akadémiai könyvtárban

E-book usage in an academic library: User attitudes and behaviors (2009)

A kutatási beszámolónk külföldi e-papír kísérleteiről körképet adó példáinak sorában utolsóként pedig egy olyan kutatást mutatunk be, melyet egy akadémiai könyvtárban végeztek az Amerikai Egyesült Államokban. A kutatásból készült tanulmány magyarul *E-könyv használat egy akadémiai könyvtárban: a használók magatartása és viselkedése* címet viseli. A következőkben ismertetett beszámoló a Library Collections, Acquisitions, & Technical Services folyóirat 33. évfolyamának 2-3. számában jelent meg, 2009-ben.

Ez az amerikai tanulmány egy nagyléptékű felmérés eredményeit mutatja be, melyben megvizsgálták a használók mintáját és az állandó könyvtári látogatókat az elektronikus könyvek irányába. A vizsgálat fókuszában a használók magatartásának és viselkedésének a felmérése állt. A kutatás feltérképezett egy egyetemi közösséget, amelynek tudomása van az e-könyvekről. Ez a csoport részben szereti az e-papírt, részben pedig idegenkedik a könyvek elektronikus formában közölt tartalmától a nyomtatottal szemben. A kutatás egyik kézzelfogható eredménye lett, hogy az elektronikus könyvek használata és elfogadása (elterjedése) olyan szintre jutott, hogy az e-papír beépülhetett a legfontosabb könyvtári szolgáltatások közé. A statisztikák rámutattak, hogy az elektronikus könyvek használata gyors felfutást mutatott az Illinois Egyetem Akadémiai Könyvtárában.

A kutatási tanulmány bevezetőjében a szerző rávilágított arra, hogy a beszámoló írásakor a Sony-tól és az Amazon-tól származó személyes könyv-olvasók jelentékeny mértékű elfogadása és kereskedelmi sikere természetesen megragadta az üzlet és a népszerű sajtó figyelmét, ahogy azt több cikknek a címére, illetve tartalmára való utalással is jelezte. 2008 májusában, a Springer Market Research Departmenttel való szoros együttműködésben, az e-könyveket úgy kezdték használni a hallgatók, az egyetemi karok és az Illinois Egyetem munkatársi közössége, mint „*hasznokat a tudós és tudományos szakkönyvtárak számára.*” A kutatás során a résztvevők tudatosságát, eszköz használatát, megfogalmazott hiányait, valamint az eszközökről alkotott véleményüket vizsgálták meg. A tanulmánynak az elektronikus könyvekről szóló irodalmakat áttekintő részében olvasható az a szintén fontos megállapítás, miszerint az e-könyvek növekvő elérhetősége a használókra és attitűdjükre hatni kezdett, annál is inkább, mert a könyvtárak kritikus tömeget érnek el az e-book gyűjteményekre vonatkozólag, amelyek több hozzáférést és használati lehetőségeket biztosítanak.

¹² KORAT, Ofra: Reading electronic books as a support for vocabulary, story comprehension and word reading in kindergarten and first grade = Computers & Education 55 (2010) p. 24-31.

Az Illinois Egyetem Könyvtára a tanulmány írásakor már hozzávetőlegesen 292.000 elektronikus könyvcímhez biztosított hozzáférést a különböző fajtájú témák területén a különféle kiadóktól és ellátóktól, számos módon. Az elektronikus könyvek vásárlását és az e-könyv tartalmak közreadásának engedélyezését 2005-ben kezdték el. Az idővel egyre növekvő használatarányt kiváltó érdeklődést példázza, hogy 2009 februárjáig az addig eltelt szűk két és fél évben az Illinois Egyetem Könyvtárában 124.026 fejezetletöltést végeztek a Springer e-book gyűjteményekből. A letöltések mutatójának magas száma mögötti tendenciát jól mutatja, hogy míg 2006-ban 26.675 letöltést hajtottak végre, addig 2007-ben már 82.622-t.

A kutatás nagyságáról tanúskodik, hogy mintegy 47.000 hallgatóval (egyetemistával, diplomással és szakemberrel), karral és tudományos személyzettel léptek kapcsolatba az egyetemi emailen küldött felhívással, hogy befejezzék a felmérést. A kutatás során választ adók 40%-a azonosította magát egyetemi tanulóként, 37% doktori hallgatóként és 11% professzorként vagy professzorsegédként a karoktól. A felmérésbe becsatlakozó további résztvevők más egyetemek kutatóiként, dolgozóiként vagy hallgatóiként járultak hozzá a minél reprezentatívabb eredményekhez. A bevont személyek 42%-a tartozott a matematikához és a természettudományokhoz, 27%-a volt a társadalomtudományok területén tanuló, illetőleg dolgozó, valamint 20%-ban vettek részt a humán tudományok képviselői a kutatásban. Még egy érdekes adalék – amit a tanulmány megjegyez – hogy a válaszadók kétharmada fiatalabb volt, mint 30 éves. Mindezek tükrében még érdekesebb az a néhány fontosabb eredmény és mutató, melyek között vizsgáldtunk, mint például az elektronikus könyvek megléte és igénybevehetősége ismeretének a tudatossága. Ennél a kérdésnél az összes válaszadó 55%-a jelölt csak pozitív eredményt, a résztvevők 45%-a nem tudott korábban arról, hogy a könyvtár ajánlott nekik használatra e-könyveket. A kérdést tovább bontva, a diplomások 53%-a tudott a hozzáférés lehetőségéről, míg az egyetemistáknak a visszajelzéseik szerint a 61%-a, vagyis a vizsgálat során is még egyetemi tanulmányokat folytatók mutatták a legnagyobb tudatosságot. Az e-könyvek meglétének ismeretén túl a teljes válaszadó közösség 57%-a jelölte, hogy használta már az elektronikus könyveket. Amíg az egyetemi hallgatók voltak legnagyobb számban, akik tudatában voltak a szolgáltatásnak, ők használták a legkevesebben az e-papírt: 55,5%-ban, míg a diplomások válaszaik szerint 60%-ban. Az e-könyv használatától teljesen elzárkózók aránya 10% volt, akik arra hivatkozva válaszoltak így, hogy nem szeretnek képernyőről olvasni.

A kutatás és a tanulmány a sok érdekes statisztikai eredménye mellett magában foglalt egy részt, melyben a résztvevők e-papírról alkotott személyes véleményüket, tapasztalt előnyeiket és hátrányaikat ismertették. Az eredmények nagyban hozzájárultak az Illinois Egyetem Könyvtárának sikeres munkájához. A felhasználókra vonatkozó tapasztalatokat úgy összegezték a kiértékelő kutatók, hogy az elektronikus könyveknek az időmegtakarítás szempontjából lehet kitüntetett előnyök, hiszen megtalálni bennük egy információt szinte azonnal lehetséges. A felhasználói megjegyzések azokról, amiket nem szeretnek az e-könyvben, szintén fontosak lehetnek, hiszen nagyon tiszták, és arra kellene szolgálniuk, hogy segítsék a könyvtárakat, hogy a kiadókkal együtt dolgozva megszerkesszék és meghatározzák a megfelelő és hatásos funkcionalitását a tartalmaknak. „*The next few years will be an exciting time in the world of e-books.*” – „*A következő*

néhány év izgalmas időszak lesz az e-bookok világában.” – állapította meg összegzésében a kutatás.¹³

Az elektronikus könyvek tanulástámogató szerepét célzottan vizsgáló további kutatások és tanulmányok:

Utilization of e-book among University Mathematics Students (2010)

The educational electronic book as a tool for supporting children’s emergent literacy in low versus middle SES groups (2008)

E-book Use by Students: Undergraduates in Economics, Literature, and Nursing (2007)

The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development (2003)

Az elektronikus és hagyományos könyvek sajátosságait a használat szempontjából összehasonlító, valamint az e-könyv eszközök ergonómiájának és technikájának, funkcióinak vizsgálatát fókuszba állító – a kutatás során eddig feltárt – kísérletek és tanulmányok:

E-books or textbooks: Students prefer textbooks (2010)

Reading electronic and printed books with and without adult instruction: effects on emergent reading (2010)

Ergonomic evaluation of three popular Chinese e-book displays for prolonged reading (2007)

The emergence of the contextual role of the e-book in cognitive processes through an ecological and functional analysis (2005)

Egy hazai kísérlet az elektronikus könyvek alkalmazásáról a középfokú oktatásban

E-papír a hazai közoktatásban módszertani kísérlet (2010)

Az elektronikus könyvekkel végzett külföldi, pedagógiai kísérletek áttekintését megcélzó vizsgálódásunk zárásaként, hazai példaként pedig egy olyan módszertani kutatást és annak legfőbb eredményeit szeretném bemutatni, amely az Eszterházy Károly Főiskola és konzorciumi partnereinek a megvalósításával folytatódott le 2010-ben. Magyarországi viszonylatban az elektronikus tanulási környezetek kialakításának egyik fontos állomása volt az e-book eszközök bevezetése és azok pedagógiai vizsgálatára vállalkozó E-papír a hazai közoktatásban módszertani kísérlet a „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” – TÁMOP-3.1.1-08/1-2008-002 számú kiemelt kutatási és fejlesztési projekt keretében az EDUCATIO Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. megbízásából. Ezt a hazánkban eddig egyedülálló kísérletet az Eszterházy Károly Főiskola, az E-Animation Zrt., az Apertus Közalapítvány a Nyitott Szakképzésért és Távoktatásért, valamint az Apertus Távoktatás-fejlesztési Módszertani Központ Tanácsadó és Szolgáltató Nonprofit Kft. konzorciumi megállapodás keretében végezte az Európai Unió, az Európai Szociális Alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és a Magyar Állam társfinanszírozásával. A kísérlet célja a nagyközönség számára is elérhető, digitális információ megjelenítésére és kezelésére alkalmas, különböző fejlettségi szintű elektronikus könyv jellegű eszközök kipróbálása

¹³ SHELburne, Wendy Allen: E-book usage in an academic library: User attitudes and behaviors = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services 33 (2009) p. 59-72.

volt a mindennapi oktatásban, különös tekintettel az attitűd és tanulási szokásokban bekövetkező változásokra a tanulási-tanítási folyamatban.

Az eszközök bevalás-vizsgálata és pedagógiai alkalmazási lehetőségeinek a feltárása, az eszközrendszer és az interaktív tanulási környezet lehetőségeinek, előnyeinek, illetve hátrányainak a felkutatása kiválasztott tanulócsoportokban történt, a 2010/2011-es tanév őszi félévében.¹⁴

A kutatásba olyan iskolák kerültek bevonásra, amelyek már fejlett informatikai eszközökkel rendelkeznek, és rendszeresen vesznek részt kísérletekben, azaz egy ilyen jellegű kutatás lebonyolítása nem okoz problémát számukra. Az intézmények kiválasztásánál lényeges szempont volt az innovációra való fogékonyság, illetve egy olyan kiemelkedő módszertani kultúra megléte, melyek eredményeként a megújulás szinte alapkövetelmény. Így esett a választás az Eszterházy Károly Főiskola Gyakorló Általános Iskolájára (Eger), illetve a Neumann János Középiskola és Kollégiumra (Eger), valamint az egrieken kívül az Általános Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Szakképző Iskolára (Jászfényszaru), illetve a Bethlen Gábor Általános Iskola és Újreál Gimnáziumra (Budapest), mely utóbb két intézménybe azonban jóval kevesebb eszköz került, így az adatok feldolgozásánál is, a reprezentatív jellegű eredményeket adó iskolák adatai kerültek elsősorban számbavételre.

A kísérlet keretében a 7. és a 11. évfolyam két-két osztálya és az őket tanító pedagógusok lettek ellátva különböző fejlettségi szintű eszközökkel és a tanórákon használt tananyagokkal. A harmadik osztály a kontrollesoport szerepét töltötte be. A módszertani kísérlet a 2010/2011-es tanév őszi félévében egy két hónapos időszakra esett (szeptember 1. – október 31.), és összesen hat tárgyat érintett, amely során a tanulókkal különféle attitűd- és tudásmérő tesztek kitöltésével került vizsgálatra az elektronikus tanulási környezetek hatása a tanítás-tanulás folyamatára. A kísérlet sikeressége érdekében október végéig a tanulók nem használhattak az érintett tantárgyakból hagyományos tanulási eszközöket, azaz tankönyveket, feladatgyűjteményt.

Az eszközök kiválasztása egy előre meghatározott szempontrendszer alapján történt, amely az eszközök jellemző technikai paramétereit, a beépített funkciók számát és típusait, illetve az olvasáson túl jellemző egyéb felhasználási módjait és lehetőségeit tartalmazta.

A kísérletben kétféle eszközt használtak a tanulók és a pedagógusok, egy „alap” kategóriájú, kevesebb extra-funkcióval rendelkező, kifejezetten az elektronikus könyvek olvasására alkalmas DPS E800-ast, illetve egy fejlettebb, több művelet elvégzését is lehetővé tevő Onyx-Boox 60-at, amely pedig érintőképernyős és vezeték nélküli internet elérési lehetőséggel is felszerelt. Mindkét eszköz kijelzője egy speciális úgynevezett e-ink kijelző, amelynek megvilágítását a ráeső fény adja, nem igényel plusz energiaforrást és nem károsítja a szemet.

A kutatásban a humán és a reál tantárgyak közel azonos arányú megtartása volt a cél, így az angol, a matematika, a magyar irodalom, a történelem tárgyak kerültek bevonásra, illetve az általános iskolában még a fizika és a földrajz. A tankönyveket a Nemzeti Tankönyvkiadó bocsátotta rendelkezésre.

A módszereket és a követelményeket tekintve elvárás volt a pedagógusoktól tantárgyanként tíz óraterv elkészítése, melyekben az e-papír és egyéb információs és kommunikációs technikai (IKT) eszközök (például az interaktív tábla) hangsúlyozott megjelené-

¹⁴ RACSKO Réka: E-papír a hazai közoktatásban film, Líceum Televízió 2010

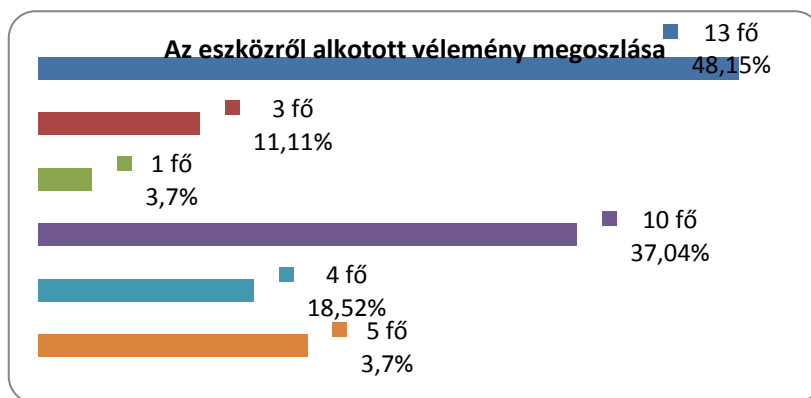
se és alkalmazása volt a cél, valamint minimum két darab videó felvétel készítése az óra egy-egy részletéről. A mérőeszközök a bemeneti- és kimeneti, záró attitűdteszt volt a tanároknak és a tanulóknak, illetve a pedagógusok által összeállított tudásmérő tesztek.

A folyamatos IKT-támogatás nagyon lényeges elemként jelent meg a projekt ideje alatt, amely heti egy személyes kontaktidőponttal valósult meg, mind technikai, mind módszertani szakemberek bevonásával, illetve egy weblapot (www.epapir.ektf.hu) is létrehoztunk fórum lehetőséggel kibővítve, amely a kommunikációt és az információ-áramlást tette még hatékonyabbá.

A kutatás elején hat hipotézis fogalmazódott meg, amelyekre a kísérlet eredményei, mint később rávilágítottak, szinte maradéktalanul be is igazolódtak. A vizsgálat időtartamának viszonylagos rövidege (két hónapos intervalluma) miatt néhány változó mérésére azonban nem volt kellő lehetőség, így a szövegértési- és szövegalkotási kompetenciák fejlődésében, az olvasási szokásokban, valamint a tanulók tudásában bekövetkezett pozitív változások nem tudtak beigazolódni. Ezek változásainak a kimutatására egy hosszabb kísérleti időszakra lenne szükség.

A kutatás egyik végső, kimeneti célja a módszertani és gyakorlati tapasztalatok összegyűjtésével egy kiadvány létrehozása a pedagógusok számára, valamint egy, az elektronikus tanulási környezetek kialakítását segítő és támogató, felhasználható tanulmány készítése, amely több mint 650 oldalas kutatási beszámoló még várhatóan ez évben megjelenik majd.

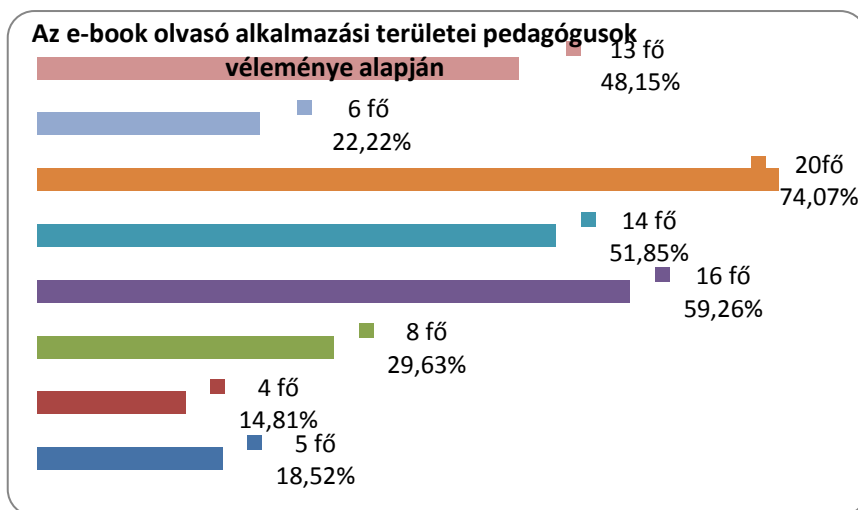
A kutatás igen mélyreható, bemeneti és kimeneti, záró attitűd tesztekkel végrehajtott vizsgálatai pozitív eredményeket hoztak. Az eszköz használatáról, mint az egyik legfontosabb, és a későbbi alkalmazást legdöntőbben befolyásoló, illetve meghatározó kérdésről – amint azt a 2. ábra is mutatja – a pedagógusok közel fele (13 fő, 48,15%) vélekedett pozitívan, csak kisebb arányban nyilatkozták azt, hogy nem ismertek korábban hasonló eszközt (10 fő, 37,04%), illetve nem keltette fel a kísérlet során használt az érdeklődésüket (4 fő, 18,52%).

2. ábra: A pedagógusok eszközről alkotott véleményének megoszlása

Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 206.

A másik hasonlóan lényeges kérdésről, miszerint milyen feladatokra alkalmas leginkább és legkevésbé az eszköz az oktatási munkafolyamatok során, a tanárok döntő többsége (20 fő, 74,07%) úgy nyilatkozott, hogy elsősorban a rövid szövegek, illetve a kötelező irodalmak olvasására (16 fő, 59,26%) használható. E két legnagyobb számban megjelölt felhasználási célterületet az alábbi diagramon (3. ábra) láthatóak szerint a szabadidős tevékenység (14 fő, 51,85%) és a hangoskönyv-hallgatás (13 fő, 48,15%) választai követték. Több olyan egyéb funkció, mint például a feladatmegoldás (8 fő, 29,63%) és lényegkiemelés (4 fő, 14,81%) viszont aránylag kevés válaszadónál jelent meg az alkalmazhatóság szemszögéből pozitívként.

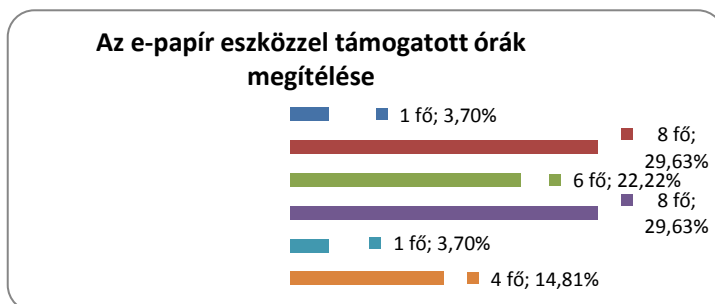

3. ábra: A pedagógusok véleménye az eszközök alkalmazási területeiről

Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 209.

A pedagógusok szemszögéből vizsgált harmadik legfontosabb aspektust, miszerint a tapasztalataik alapján hogyan alakultak az elektronikus könyveszközökkel megtartott órák, a válaszaik tükrében a következők jellemezték. A vélemények meglehetősen vegyes képet mutatnak, hiszen az alkalmazásuk az egymástól jellegükben különböző tananyagoknak, az eltérő felszereltségű eszközöknek, illetve az egyes tantárgyakhoz való használhatóságuknak köszönhetően tárgyanként, illetve iskolaszintenként (az általános és szakközépiskolában) más és más fogadtatást eredményeztek, az utóbbi differenciáltság esetében elsősorban az IKT jártasságnak és felkészültségnek a következményeként. Mindezek fényében a kérdés esetében tehát a válaszok is a szélső kategóriák mentén csoportosultak, ami a pedagógusok részéről a több anyag elérhetősége miatti pozitív megítélés és a tanórák sokkal lassabb és vontatottabb érzékelésének azonos (8 fő, 29,63%) számában jelent meg, amint az a 4. ábrán is látható. A legfőbb pedagógiai lehetőséget a tanárok abban látták, hogy a többféle tankönyv, szöveg- és feladatgyűjtemény

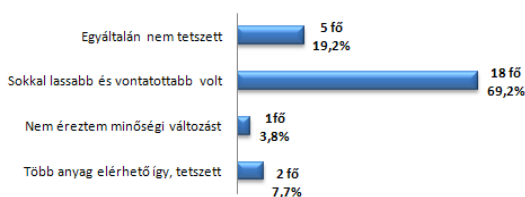
használatával a tananyag színesebbé, ezáltal érdekesebbé, élvezhetőbbé és befogadhatóbbá tehető.

4. ábra: A tanárok véleményének megoszlása az e-könyvekkel támogatott órákról

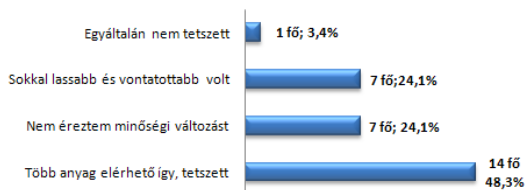
Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 208.

A tanulói attitűdök alakulásánál nagyon lényeges tényezőként – akárcsak a pedagógusok esetében – az elektronikus könyv olvasókkal támogatott órákról alkotott véleményük, illetve az eszközökkel kapcsolatban tapasztalt hiányosságaik említendők. A fejlettebb (Onyx Boox) eszközt használó általános iskolások 18-an, 69,2%-ban jelölték, hogy sokkal lassabbnak és vontatottabbnak érezték az órát az e-papír használatával, míg a középiskolások az elektronikus könyvek által elérhető több anyag miatti tetszésüknek adtak hangot legnagyobb számban (14 fő, 48,3%) ennél a kérdésnél. Mindennek a kérdéskörnek a vizsgálata azért kiemelkedően fontos, mert az órai használat nagyban meghatározza a tanulók későbbi hozzáállását az új eszközök bevezetéséhez és alkalmazásához. A fejlettebb, több funkcióval ellátott eszközt használó 7.A és 11.D osztályos tanulók véleményeinek alakulása látható a következő két diagramon (5-6. ábra).

5. ábra: Az összetettebb, Onyx-Boox 60-as eszközt használó 7.A osztály tanulóinak véleménye az e-papírral támogatott órákról

Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 127.

Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 146.

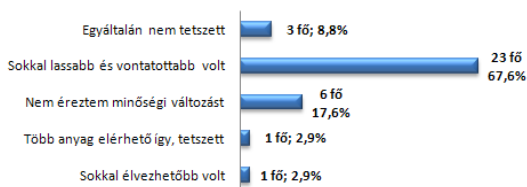
6. ábra: A szintén Onyx-Boox 60-as eszközt használó 11.D osztály tanulójának véleménye az e-papírral támogatott órákról

Az alapeszközt (DPS E-800) használó mindkét évfolyam esetében az órák lassúságának és vontatottságának tapasztalatai jutottak legnagyobb számban kifejezésre, a 7.G osztálynak a 45%-a (9 fő), a 11.E osztálynak pedig a 67,6%-a (23 fő) vélekedett így. Mindezen adatokat mutatja be a következő két (7. és 8.) ábra.

Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 127.

7. ábra: Az egyszerűbb, DPS E800-as eszközt használó 7.G osztály tanulójának véleménye az e-papírral támogatott órákról

Forrás: KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 146.

8. ábra: A szintén alapeszközt használó 11.E osztály tanulójának véleménye az e-papírral támogatott órákról

A diákok körében tapasztalt és megfogalmazott hiányosságok pedig a következőképpen alakultak: az összetettebb eszközt használó 7.A osztályosok az eszközök szintelenségét jelölték meg legnagyobb számban (28 fő, 40,8%), mint legfőbb hiányosságot az általuk használt elektronikus könyvek esetében, míg a 11.D osztályosok a lassúságot (amely a 7.A osztályosok körében a 2. helyen állt), második legnagyobb számban pedig az integrálható fejlesztések lehetőségének hiányát és szintén a szintelenséget. A középiskolások több és differenciáltabb kritériumainak oka abban gyökerezhet, hogy az e-könyv olvasókat sokkal nagyobb arányban használták iskolán kívüli tevékenységek során, illetve az IKT eszközhasználatuk is magasabb szinten áll.

Velük ellentétben az alapeszközt használó 7.G és 11.E osztályosok egyöntetűen (100-100%-ban) az integrálható fejlesztések hiányát nevezték meg az e-olvasók legfőbb gyengeségének, mely után a 7. osztályosok körében legnagyobb számban a szintelenség és kezelés nehézségei (15-15 fő, 56-56%), a 11. osztályosok esetében pedig a lassúság fogalmazódott meg. (18 fő, 43,9%).¹⁵

Összefoglalás – tapasztalatok, eredmények

A dolgozatban bemutatott kutatások legfőbb eredményeit sorra véve, megállapíthatjuk, hogy az e-könyvek használatára, tanulástámogató szerepére vonatkozóan a különböző korosztályokban és eszközökkel végzett kísérletek eltérő eredményeket hoztak. Több olyan kutatás volt, amely a hagyományos könyvek jelenlegi nagyobb népszerűségére világított rá az elektronikusakéval szemben, akárcsak a tanulmányban a második szempont alatt bemutatott *Usability evaluation of E-books* című kutatási beszámoló, vagy a jellegéből adódóan szintén ugyanebbe a kategóriába sorolható *E-books or textbooks: Students prefer textbooks* címet viselő tanulmány.

Mint ahogy az a közoktatás különböző korosztályai és iskolatípusai e-papír kísérleteinek szempontrendszer szerint kialakított dolgozatom utolsó alfejezete alatt felsorolt, eddig feltárt további kutatások számának arányából is látható, a legtöbb e-papír kísérletet célzottan az e-könyvek oktatásban való alkalmazhatóságának, tanulástámogató szerepének vizsgálatára és feltárására vonatkozóan végzik. Az oktatás különböző szintjein (az óvodában, az általános és középiskolában, valamint a felsőoktatás intézményeiben) végzett pedagógiai kísérletek a befogadó csoportok életkori és IKT jártassági sajátosságaiból adódóan természetszerűleg eltérő eredményeket hoztak, mindezekkel együtt azonban megállapítható, hogy az e-könyvek a sokoldalú felhasználhatóságuk, az olvasáson túl elérhető funkcióik miatt egyre fontosabb szerephez jutnak, a felsőoktatásban főként a távoktatási formák és gyakorlati kurzusok, valamint a könyvtári szolgáltatások (a gyors és könnyű információkeresés) támogatására, illetőleg bővítésére¹⁶, a középfokú oktatásban az előbb említett előnyökből és ismérvekből fakadóan (a hagyományos tankönyvi tartalom elektronikus megjelenítésén túl biztosított további funkciók, sokrétűbb felhasználhatóság) a tanulói szokások, a tankönyvhasználat és egyéb ismerethordozók

¹⁵ KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 560.

¹⁶ Lásd például a *The Electronic Book – a Modern Instrument Used in Teachers' Training Process* és az *E-book usage in an academic library: User attitudes and behaviors* című kutatásokat.

(könyvtár, internet) kezelésének pozitív megváltoztatására¹⁷, az óvodai és általános iskolai nevelésben pedig leginkább a beépített szótárfunkció és a további opciók (a történetekhez kapcsolódó játékok, animációk, hanghatások, stb.) támogatásával a szövegértelmezés, a szóbeli kifejezőmód és az olvasás tanulásának terén lehet hatékony szerepe.¹⁸

Az *E-papír a hazai közoktatásban* egrí kutatásban az elektronikus könyveszközök a kutatási eredmények és a projektben részt vevő pedagógusok véleménye alapján elsősorban a középiskolás korosztálynál váltak sikeressé, ami annak volt elsősorban köszönhető, hogy a műszaki felsőoktatási képzésre felkészítő programban részt vevő osztályok emelt szintű informatikát tanulnak, és nagyobb jártasságuk van a képernyőről való tanulásban, illetve az életkori sajátosságok alapján.

A folyamatos IKT-támogatás nagyon lényeges elemként jelent meg a projekt ideje alatt, amely heti egy személyes kontaktidőponttal valósult meg, mind technikai, mind módszertani szakemberek bevonásával, illetve egy weblapot (www.epapir.ektf.hu) is létrehoztunk fórum lehetőséggel kibővítve, amely a kommunikációt és az információáramlást tette még hatékonyabbá.

A kutatás elején megfogalmazott hat hipotézis, amint azokra a kísérlet eredményei később rávilágítottak, szinte maradéktalanul be is igazolódtak. A vizsgálat időtartamának viszonylagos rövidege (két hónapos intervalluma) miatt néhány változó mérésére azonban nem volt kellő lehetőség, így a szövegértési- és szövegalkotási kompetenciák fejlődésében, az olvasási szokásokban, valamint a tanulók tudásában bekövetkezett pozitív változások nem tudtak beigazolódni. Ezek változásainak a kimutatására egy hosszabb kísérleti időszakra lenne szükség. Mindezekkel egyidejűleg is azonban megállapíthatjuk, hogy kísérletünkkel a projekt azon céljának is sikerült eleget tenni, hogy hozzájáruljunk a jövőben egy komplex elektronikus tanulási környezet kialakulásához.

Irodalomjegyzék

- Az olvasás forradalmi. URL: <http://krono.inaplo.hu/index.php/inter/weblibrary/783-az-olvasasi-szokasok-megvaltozasarol>. A megtekintés ideje: 2012. június 11.
- BARBIER, Frédéric: L'Europe de Gutenberg (magyar). A modern Európa születése : Gutenberg Európája / Frédéric Barbier ; [ford. Balázs Péter]. Budapest : Kossuth : Országos Széchényi Könyvtár, 2010. p. 62.
- FUNKE, Fritz: Könyvismeret : könyvtörténeti áttekintés / Fritz Funke ; [ford. Magyar István]. Budapest : Osiris, 2004. pp. 75-81.
- GORGHIU, Laura Monica – GORGHIU, Gabriel – BÎZOI, Mihai – SUDUC, Ana Maria: The Electronic Book – a Modern Instrument Used in Teachers' Training Process = Procedia Computer Science 3 (2011) p. 563-567.
- KANG, Yen-Yu – WANG, Mao-Jiun J.– LIN, Rungtai: Usability evaluation of E-books = Displays 30 (2009) p. 49-52.

¹⁷ Mindezt alátámasztja az *E-papír a hazai közoktatásban* című hazánkban elvégzett 2010-es módszertani kísérletben beigazolódott hipotézis is a tanulói szokások, a tankönyvhasználat és egyéb ismerethordozók (könyvtár, internet) kezelésének pozitív megváltoztatására vonatkozólag.

¹⁸ Ahogy összegzi az óvodai és az általános iskola első osztályban tapasztaltakat az e-papír technológia alkalmazásával kapcsolatban a *Reading electronic books as a support for vocabulary, story comprehension and word reading in kindergarten and first grade* című kutatás.

- KEREKES Pál: Az elektronikus könyv. Budapest : Ad Librum, 2010. p. 14-17., 32., 41-48.
- KEREKES Pál: E-book kalauz : az elektronikus könyv kisenciklopédiája. Budapest : Kosuth, cop. 2011.
- KIS-TÓTH Lajos (szerk.): E-papír a hazai közoktatásban : kutatási beszámoló. – Eger, Líceum Kiadó, 2011. ISBN 978-963-9894-83-9. p. 560.
- KIS-TÓTH Lajos: E-papír a hazai közoktatásban film, Líceum Televízió 2010
- KORAT, Ofra: Reading electronic books as a support for vocabulary, story comprehension and word reading in kindergarten and first grade = Computers & Education 55 (2010) p. 24-31.
- PAPNÉ ANGYAL Ágnes: Az információ és rögzítése : dokumentumismeret / Papné Angyal Ágnes Tóvári Judit, V. Kokovay Zsuzsanna. Nyíregyháza : Dialógus Informatikai Isk., [2002]
- RACSKO Réka: E-papír a hazai közoktatásban film, Líceum Televízió 2010
- SHELBURNE, Wendy Allen: E-book usage in an academic library: User attitudes and behaviors = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services 33 (2009) p. 59-72.

AZ EGRY EGYHÁZI TÁRSADALOM MŰVELTSÉG- ÉS KULTÚRAPÁRTOLÓ TEVÉKENYSÉGE A 18. SZÁZADBAN

Szerző: Lupták Annamária

fulimacis@gmail.com_informatikus könyvtáros (MA) – kulturális örökség
tanulmányok (MA), végzett hallgató

Konzulens: Dr. Tóvári Judit főiskolai tanár

II. helyezés

*„A papság képzettsége és buzgósága kielégítő, a püspökök
nagy figyelmet szentelnek lelkipásztori kötelességeiknek...
Nem tudom, hogy van-e még egy nemzet, ... amely a papság
tekintetében olyan jól állna, mint a magyar.”*
Giuseppe Garampi

1. A kutatás nehézségei

Kutatásomat körülbelül egy éve kezdtem meg, miután ihletet kaptam egy házi dolgozat kapcsán, amelyet az egyik tantárgyra adtam be. Mivel maga a tárgy elég széleskörű ismereteket foglalt magában, így a lehetőségeim is sokrétűeknek bizonyultak. Érdeklődésem mindig a régebbi korok felé húzott, így rögtön szemet szűrt egy cím a megadott listából, amely a következő volt: *Androvics Miklós 1777-es egri könyvtára*. Első olvasásra beleszerettem és megtetszett, habár akkor még nem tudtam semmit róla. Nagy lelkesedéssel kezdtem el a feladat után kutakodni. Egyrészt, mert az Egerről szóló ismereteim ekkor még elég hiányosnak bizonyultak, másrészt pedig izgalmas kihívásnak tartottam, hogy egy egyházi személyről írjak. Aztán később, ahogyan mind jobban beleástam magam a témába jöttem rá, itt bizony többről van szó, mint egyszerű beadandó dolgozat megírásáról. A barokk Egerről rengeteg olvasnivalót találtam, míg magáról a keresett emberről annál kevesebbet.

Kiindulópontként Bitskey István (1941–) kiváló kortárs irodalmárunk, a Debreceni Egyetem neves tanárának hasonló címen kiadott cikkét¹ használtam fel. Ott sok mindent megtudtam Androvics Miklósról (1715-1777), de még mindig nem eleget. A kutatók folytonos információ éhsége hajtott, amikor betértem az Egri Főegyházmegyei Levéltárba és érdeklődni kezdtem a választott egyházi személyről. Kiderült, hogy a levéltárakban² is kevés az anyag rá vonatkozóan. Ez még jobban motivált a kutatásra. Habár nem egy teljesen új témáról van szó, hiszen Bitskey Tanár Úr részletesen foglalkozott vele, azonban fontosnak tartom a közel harminc éve feltárt adatokat felfrissíteni és jobban

¹ Bitskey István: *Androvics Miklós 1777-es egri könyvtára*. - In: Magyar Könyvszemle 90. évf. 3-4. sz. (1974)

² Később a Heves Megyei Levéltárba is átmentem, ahol gyakorlatilag ugyanaz az anyag fogadott.

utána járni a dolgoknak. Az említett Bitskey-cikk az Egri Főegyházmegyei Levéltárban őrzött könyvlistát dolgozza fel, amely valószínűleg Androvics halála után készülhetett, mintegy lajstromként számba vette az elhunyt kanonok könyvtárát. Ez tétélesen 224 darab művet tesz ki. A könyveket halála utána Eszterházy Károly (1725-1799) püspök vette birtokba és az épülő könyvtára gyűjteményébe olvasztotta.

Kutatásomban azt vizsgáltam, vajon ezekből a könyvekből hány maradt fenn napjainkban is. A nyomtatványokat az egri Főegyházmegyei Könyvtár és az egri Hittudományi Főiskola őrzi. A Főegyházmegyei Könyvtárban autopszia útján lehetőségem volt megtekinteni Androvics megmaradt könyveit. Dolgozatomban többek között erről a kutatásról szeretnék beszámolni, milyen eredményekkel jártam és milyen eltérések mutathatók ki a latin nyelvű könyvlistához képest. Továbbá, megpróbálok választ adni arra a kérdésre, hogy miképpen gazdagítja az általam feltárt anyag a 18. századi barokk Eger-ről kialakított képet.

A témában sok vallási jellegű művet olvastam, egyházi vonatkozásokról írok. Itt emelném ki az egri egyház barokk kori története egyik legjobb ismerőjének, Bitskey Istvánnak Egerrel kapcsolatos munkásságát, alapvető fontosságú ebben az esetben. Szívesen forgattam még Fülöp Géza és Szarvasi Margit munkáit is. A szekunder anyag átnézése után kezdtem meg a levéltári kutatásokat. Két helyen jártam, a Heves Megyei Levéltárban és az Egri Érseki Levéltárban. Ezek után mentem az egri Főegyházmegyei Könyvtárba, hogy felkutassam, mennyi könyv élte túl az elmúlt korok véres háborúit.

Kutatásomat nehezítették a Főiskola főépületének felújítási munkálatai, mivel a Főegyházmegyei Könyvtár ebben az épületben található. A könyvtár Barokk-termehosszú zárva volt, ami hátráltatta a munkámat, de végül a kutatást el tudtam ott végezni.³ Amíg nem nyitott ki hivatalosan a könyvtár, addig átnéztem az ún. possessor-füzeteket, amelyeket dr. Surányi Imre (1928-) könyvtáros készített el, aki 1988-tól dolgozik a Főegyházmegyei Könyvtárban.⁴ Ezekből a füzetekből kiírtam azoknak a könyveknek a jelzeteit, amelyek Androvics-bejegyzésre utaltak. Saját magamat a katalógus segítségével ellenőriztem.

Kutatási módszerem az autopszián alapszik, azaz saját kezűleg győződtem meg róla, vajon a possessor-füzetekből kigyűjtött jelzetek helyesek-e és a könyvtár katalógusában talált további művek valóban Androvics kötetek-e. A kanonok kézírása, egyedi vonalvezetése elegendő bizonyítékul szolgált számomra, hogy elhiggyem, azok valóban az ő könyvtárát gazdagították egykoron.

Dolgozatom két nagyobb részből tevődik össze. Az elsőben egy korszakot igyekszem adni arról, hogyan vált Eger a régió központjává, milyen befolyással bírt a katolikus egyház, miben alkottak maradandót a város püspökei és hogyan illeszkedett ebbe bele Androvics munkássága. A második egységben pedig az elvégzett kutatási eredményeimről, újdonságairól számolok be.

³ Itt némi kiegészítést kell tennem: a TDK dolgozatomban a 18. századi egri egyházi társadalom kulturális műveltségét egy ember, Androvics Miklós kanonok könyvhagyatékán keresztül vizsgáltam meg.

⁴ A könyvtár rekatalógizációja 1992 májusában kezdődött és közel tíz éven át tartott. Imre bácsi újra a kezébe vette a könyvtár összes könyvét és elkészítette az állomány cédulakatalógusát, összeállította a possessor-füzeteket. Mindkettő forrásértékű segédeszköz egy-egy téma kutatásánál. A könyvtári állomány online felületének feltöltése jelenleg is tart, tehát csak a hagyományos formák mondhatók egyelőre teljesen feldolgozottak.

Időben a 18. századot vizsgálom a törökök kiűzését követő század eleji újjáépítéstől egészen Eszterházy Károly (1725-1799) egyetemalapítási kísérletéig. Mivel Androvics Barkóczy Ferenc (1710-1765) püspök kanonokja volt, így azt az időszakot fejtem ki a legrészletesebben, a többitől lényegében csak említést teszek.

Dolgozatom kizárólag a társadalom egyházi rétegével foglalkozik, nem részletezem az egyéb csoportokat. Elsősorban arra törekszem, hogy egyháztörténeti megközelítésben mutassam be a 18. századi Egert és ilyen szempontból adjak egy rövid korrajzot.

Munkám egyediségét nemcsak az elvégzett kutatásban látom. A szakirodalom java része külön-külön taglalja azt a három intézményt, amelyek akkor domináltak a korban, nevezetesen: nyomda, könyvtár, egyetem alapítása. Ezek hozzásegítették Egert, hogy barokk központtá váljon és az egyházmegye kulturális vezető szerepet töltsön be. Ezt a hármasságot törekedtem egybefogni és egy egységes képként feltüntetni, mert mint látható lesz, nagyon is összefügg a három dolog. Nincs könyvtár nyomda nélkül, nincs egyetem könyvtár nélkül, és nincs oktatás nyomtatványok nélkül. Eger püspökei a 18. században végig ezt a hármas célt tűzték ki maguk elé. Mivel mindannyian ugyanabban az iskolában tanultak, így nézeteikben sem nagyon tértek el egymástól. Ezért mondhatjuk azt, hogy Eger a barokk kor végén és a felvilágosodás elején egy viszonylag egységes képet mutatott.

2. Művelődés a 18. századi Magyarországon

Annak ellenére, hogy 1686-ban kiűzték Magyarországról a törököt, a század végére még mindig nem csitulnak el teljesen az ellenségeskedések. Az oszmán térhódítás helyett vallásháborúk egész sora indult meg, protestánsok és katolikusok harcoltak egymással: hol az egyik, hol a másik egyház dominált jobban. A Királyi Magyarország területén központi szerepet töltött be a katolikus bécsi udvar, míg Erdélyben a protestáns felekezettűek száma nőtt meg. Így a Habsburg uralkodóknak nemcsak a szokásos állam és egyház viszonyával kellett megbirkózniuk, hanem a különféle felekezetek egymás mellett élésének tényével is.⁵

A 18. század második felétől érvényben volt az állam egyház feletti állandó felügyelete, II. József (1780-1790) türelmi rendelete a katolikus vallás mellett a református, evangélikus, görögkeleti és unitárius egyházak működését törvényesen is engedélyezte. Addig azonban a katolikus vallás látta kárát a legjobban az állami ellenőrzésnek. Mivel a katolikus egyház hierarchikus felépítésű, a püspökök kinevezése a római Szentszék által történt, amely kapcsolatba az állam is beavatkozott. Élve a véleményalkotás jogával, az uralkodói kormány igyekezett a legnagyobb hatású ellenőrzést elérni.⁶ A felekezetek felett gyakorolt állami felügyelet egészen az 1848-as forradalom- és szabadságharcig

⁵ A legradikálisabb változások II. József (1780-1790) uralkodása alatt történtek meg. Neve után csak jozefinizmusnak hívott korszakban átfogó egyházipolitikai változásokat vezetett be. Meghirdette a vallási türelmet a nem katolikus egyházakra vonatkozóan. Feloszlatta az általa haszontalannak vélt szerzetesrendeket – mint pl. a bencés, ciszterci vagy a premontrai rend -, amelyek közül sokat visszavont halálos ágyán. Végül célja a modernizált hatalomgyakorlás, az egyház eszközként való felhasználása volt.

⁶ A katolikus egyház visszaesése nemcsak az állami felügyeletnek köszönhető, hanem a felvilágosodás modern jelenségének is, a természettudományok előrenyomulásának és a társadalom laicizálódásának, világiósodásának.

volt érvényben. Az állam és egyház eme kapcsolatát nevezhetnénk állam egyháziságnak is, azaz az uralkodó a helyi egyháznak formálisan nem a feje, de az egyház bizonyos belső ügyeit szabadon igazgathatta.

Az államegyház gondolatát először Mária Terézia (1740-1780) fogalmazta meg a korban, aki a főkegyúri jogát előszeretettel gyakorolta. Ez a jogforma a magyar uralkodóknak az egyháztól nyert különleges és személyes joga, amelynél fogva az egyházi kinevezéseknél és az egyházak ún. világi vonatkozású ügyeiben a magyar király nem csak felügyeleti jogokkal bírt, hanem egyházhatalmi jogkörrel is rendelkezett. Saját maga alapíthatott püspökségeket, nevezhetett ki papokat, főpapokat. A jog kiterjedt az egyházszerzésre, püspökök, kanonokok kinevezésére.

A következőkben megvizsgálom, hogy Eger hogyan illeszkedett bele ebbe az uralkodói rendszerbe és milyen volt az egyház helyzete. Az újjáépítés során vajon minden olyan egyszerűen ment-e, mint amekkora igény keletkezett a jobb életre a társadalom részéről. Továbbá, bemutatom a század négy legjelentősebb püspökének legfontosabb tetteit, akik felvirágoztatták a várost és olyan szintre emelték, amelynek jegyeit még ma is őrzi Eger. Közülük Barkóczy Ferencsel és jobb kezével, Androvics Miklós kanonokkal fogok a legrészletesebben foglalkozni, hiszen dolgozatom fő elemzési pontjának őt választottam. De mindenképpen meg kell említenem Barkóczy elődjait is, Telekesy Istvánt (1699-1715) és Erdődy Gábort (1715-1744). Bennük fogalmazódott meg először az óhaj, hogy a várost felfejlesszék, és méltó helyet adjanak az egyháznak. Felismerték az iskola, az oktatás fontosságát, ugyanakkor a korra jellemző kényelemszeretet szintén élt bennük. Elengedhetetlennek tartották, hogy a tanítás méltó körülmények között maradjon. Utódaik, Barkóczy és később Eszterházy csupán befejezték azt, amelyet ők nem tudtak megvalósítani hirtelen bekövetkező haláluk miatt.

A teljesség igényére való törekvésem vezetett oda, hogy mindenkiről szót ejtsek, azonban mint mátt fentebb írtam, csak egy valakiről fogok kimerítően írni.

2.1. Eger két korszak mezsgyéjén

Eger a 17. században hódoltsági terület volt. A török elől Kassára menekült egyház ott próbált meg valamilyen közösséget fenntartani. Ebből az időből jelentős a munkássága Kisdy Benedeknek (1598-1660), aki egy szemináriumot hozott létre Kassán és viszonylag sikeresen tudta működtetni azt és egész Felső-Magyarország papi utánpótlásáról gondoskodott.⁷ A török kiűzése után az egri katolikus egyház visszaköltözött eredeti székhelyére. Eger városa a leigázott város képét mutatta, de minden nyomorúsága ellenére megfelelő táptalajt nyújtott az újrakezdéshez, mivel nagyszabású újjáépítésre volt szükség. A főpapoknak és a városvezetésnek nemcsak a város újbóli benépesítésére kellett felügyelnie, hanem az egyházi szervezet helyreállítására is.

A város vezetősége belement abba, hogy itt ismét egy új, minden addiginál hatékonyabb püspöki székhely alakuljon meg. Ehhez kapott óriási segítséget attól a négy püspöktől, akik mindannyian a Collegium Germanicum Hungaricumban tanulhattak. Telekesy István, Erdődy Gábor, Barkóczy Ferenc, és Eszterházy Károly olyan sikereket értek el, hogy joggal mondhatjuk: Eger elérte fejlődése csúcsát, a 18. század egyértelműen a város történelmének virágkora. Az iskolai végzettségen kívül közös volt még e

⁷ BITSKEY István: *Virtus és religio. – Miskolc : Felsőmagyarország Kiadó, 1999. - p. 71.*

püspökökben az egységesség. Különösebb radikalizálódásoktól mentesen végig egyforma elvek szerint alakították a kulturális életet.

A tridenti zsinat (1547-1763) határozata értelmében kötelező volt minden egyházmegyében papképző szemináriumot felállítani, ahol az alsópapságot képezték volna ki. Magyarországon ez a török uralom miatt szinte egyáltalán nem valósulhatott meg. A paphiány ellensúlyozása végett vezették be a licenciátusi rendszert, amely azt jelentette, hogy világi embereket alkalmaztak egy-egy plébánián. Ezek a világi személyek semmilyen egyházi képzettséggel nem rendelkeztek, viszont hithű katolikusoknak számítottak. Feladatuk közé tartozott a szentségek kiszolgálása, hittanoktatás, amelynek keretében részletesen megismerkedtek a Bibliával.⁸

Az igazi újjászervezés csak a török kiűzése után kezdődhetett meg. Az egri szeminárium építésének fontosságát először Telekesy István (1633-1715) ismerte fel, akit a Rákóczi szabadságharc háborús légköre sem fogott vissza attól, hogy a papnövendékeknek méltó helyet biztosítson.

I. Lipót (1640 – 1705) 1699. június 4-én nevezte ki egri püspökké, aki idővel elnyerte Heves és Külső Szolnok vármegyék főispáni tisztét is. Egerbe kényszernyomás hatására jött, mégis - mikor megérkezett és látta a nyomort, nélkülözést a városban, - dönthette el végérvényesen, hogy akcióba kezd, megpróbálva a lehetetlent, fellegvárrá alakítja át Egert.⁹ Egy teljesen új székesegyház építésébe kezdett a régi, romos helyett.¹⁰

Saját költségen alapította meg 1709. augusztus 4-én az egri papnevelő intézetet, amelyet Szűz Máriának ajánlott fel, hogy enyhítse a városban eluralkodó paphiányt. A szeminárium vezetője, prefektusa a káptalan egyik tagja lett, aki hat klerikus oktatóért felelt. Ha fegyelmi eljárásra került sor, akkor a nagyszombati oktatói rend szerint kellett eljárni.¹¹ Ahogyan Bozsik Pál is említi, a növendékeket a püspök vette fel, aki esetenként kikérhette a káptalan tanácsát, püspök hiányában pedig mindig a káptalan döntött.¹² Felvételt nyertek az idősebb tanulók is, de nekik igazolniuk kellett korábbi tanulmányaikat.

Kezdetben 6 főt vettek fel, amely később 10-re bővült. Az alumnusok filozófiát és erkölcsstant tanultak, a szegényebb diákok pedig csak filozófiát.¹³ 1715-ben hat évvel az alapítás után Telekessy már 25 papot szentelt fel.

Utóda Erdődy Gábor (1648-1744), átépítette a szeminárium épületét. Meghívta magához a híres olasz építész, Giovanni Battista Carlone-t (1603-1684), aki az olasz kertművészetet magával hozta és népszerűvé tette Egerben is. Mindez szintén a barokk pompaszeretetet kifejeződését mutatja. Carlone ezen kívül még segédkezett az Irgalmas rend kórházának¹⁴ és a ferencesek templomának¹⁵ felépítésében is. 1727-re fejezte be a

⁸ BITSKEY István: Hungáriából Rómába. – Budapest : Nemzeti Tankvk., 1996. - p. 154.

⁹ SUGÁR István: Az egri püspökök története. – Budapest : Szent István Társulat, 1984. - p. 372.

¹⁰ Az eredeti főszékesegyház, körtemplom alakjában, a mai vár helyén állt, azonban az 1552-es török ostrom során súlyosan megsérült, így a papi testület úgy határozott, hogy a Szent Mihály plébánia templomát nevezik ki az új székesegyháznak. Ez gyakorlatilag a mai bazilika helye.

¹¹ Az újjáépítés során tehát Telekessy még igencsak a jezsuitákra támaszkodott.

¹² BOZSIK Pál: Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig. - Eger : Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1910. - pp. 63-66.

¹³ SUGÁR István: Az egri püspökök története. – Budapest : Szent István Társulat, 1984. - pp. 376-377.

¹⁴ Az egri Irgalmas Kórházat Erdődy Gábor alapította 1728-ban. Itt dolgozott Markhot Ferenc (1718-1796), aki létrehozta az első nyilvános orvosi iskolát, amely az első rendszeres orvosképzést jelentette Magyarországon

munkát egy sokkal nagyobb templomot építette. Valószínűleg ezek a tervek mind római hatásra épültek meg és a barokk kor pompáját tükrözték.¹⁶

Itt röviden pár szót érdemes szólni a barokról, mint korstílusról, hiszen mindenre hatással volt a művészetektől egészen a hétköznapi életig. A barokk a reneszánszhoz hasonlóan egy korstílus, célkitűzése volt, hogy a vallásban újra a katolicizmus domináljon a protestáns nézetek helyett.¹⁷ Az eszme terjesztői, a barokk műveltség és az ellenreformáció gondolatának legfontosabb hordozói a jezsuiták¹⁸ voltak.

Visszatérve Erdődyre, római hazajövele után, 1714-ben XI. Kelemen pápától (1649–1721) megkapta Telekesy teljes utódlási jogát, a szeminárium pedig megkapta az elidegeníthetetlen javak jogát, azaz semmilyen tulajdont sem ruházhattak át más, egyházon kívüli intézményre. Egyházpolitikájára az intenzív, aktív részvétel volt a jellemző. Az egyházmegye többek között az ő sokszor erőszakosnak tűnő lépéseinek is köszönheti a megerősödését. Nagyfokú rámenőssége a protestánsokra is kiterjedt, akiket különféle rendeletekkel korlátozott. 1731-ben vallási határozatok szerint a protestánsok csak a törvényes helyeken gyakorolhattak nyilvánosan vallásosságot. Egyéb utasítások a protestánsokra vonatkozóan: egy jobbágy csak királyi engedéllyel változtathatott vallást, egyes házasságot csak katolikus főpapok előtt köthettek.

A protestánsok visszaszorítása érdekében két új szerzetesrendet hívott meg a városba és telepítette le őket, az irgalmasokat és a trinitárusokat. Továbbá, az ő nevéhez fűződik a püspöki palota megépíttetése is és az a felismerés, hogy az egyházmegyét rendkívül nagy kiterjedése miatt fontos lenne felosztani kisebb részterületekre.¹⁹

1740-ben Foglár György (1670-1754) püspöki vikárius²⁰ létrehozta a Collegium Juridicum Foglarianumot, az egri jogi iskolát, amely szervesen betagozódott az oktatásba. Célja a katolikus jogászok számának növelése, illetve a szegény növendékeknek lehetőség biztosítása a felemelkedéshez.²¹ Ezzel bizonyossá vált, hogy az egyházi jog, teológia, és kánonjog tanítása létfontosságúvá vált a papok életében. A Foglarianum pedig az egri felsőoktatás egyik legjelentősebb intézményeként működött a továbbiakban, amit 1754 után saját irányítása alatt püspöki főiskolává fejlesztette, hozzákapcsolta a jogi akadémiát, így létrejött egy három fakultásból álló egyházi irányítású felsőoktatási intézményt.

¹⁵ Az egri ferences templomot hivatalos nevén a Szeplőtelen Fogantatás Nagyboldogasszony Ferences Templomnak, vagy hétköznapi nevén csak Barátok Templomának hívják. Helye: Kosuth Lajos utca 14.

¹⁶ BITSKEY István: Hungáriából Rómába. – Budapest : Nemzeti Tankvk, 1996. - p. 142

¹⁷ KLANICZAY Tibor: A magyar barokk irodalom kialakulása, 1960. - pp. 319-320.

¹⁸ A jezsuita rendet 1540-ben Loyolai Szent Ignác alapította Spanyolországban. Az ellenreformáció gyors terjedését az 1545-ös tridenti zsinaton magára találó katolikus egyház mellett éppen a jezsuita rend rendkívüli szervezettsége, tökéletes felépítése, katonás fegyelme és az általuk kialakított újfajta magas színvonalú oktatási rendszer biztosította. Új embereszményük a Krisztus katonája elnevezésű férfi volt, az, akit szellemileg is felkészítettek vallása megvédésére.

¹⁹ SUGÁR István: Az egri püspökök története. – Budapest : Szent István Társulat, 1984. - pp. 395-400.

²⁰ A vikárius helynöki pozíciót töltte be. Itt: olyan pap, aki a püspököt segíti az egyházmegye kormányzatában. Feladata mindig csak az egyházmegye egy részére terjedt ki. – *Forrás*: MKL 2006. – p. 349-350.

²¹ BITSKEY István: Püspökök, írók, könyvtárak. - Eger : Heves Múzeumi Szervezet. 1997. - p. 49.

Telekessy és Erdődy, illetve Foglár által megkezdett építkezések, városszépítések mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy Eger kulturális központtá váljék. A szerzetesrendek betelepítése, templomaik felépítése, a szeminárium, a püspöki rezidencia közvetlen hatása a legjobb táptalajnak mutatkozott. Ehhez jött még a városi életmód javítása érdekében végzett tevékenységek, mint a kórház alapítása, utak, hidak javítása, vagy az iskolai lehetőségek kiszélesedése mindenki számára. Ezt az erős kezdést folytatta Barkóczy Ferenc, aki tovább tudta növelni az egyház befolyását, illetve Eger hatalmát a régióban. A következőkben az ő munkásságát mutatom be röviden, hogyan valósította meg törekvéseit; majd rátérek az egyik legfontosabb személyre az életében, Androvics Miklósról, akiről a kutatásaimat is végeztem.

3. Barkóczy Ferenc, a kultúrapártoló püspök

Barkóczy Ferenc 1710-ben született Tavernában.²² Alsó osztályba Kassára járt a jezsuitákhoz. Erdődy Gábor vette fel Egerbe a kispapok közé. 1729-ben filozófiából doktorált a Nagyszombati Egyetemen és még ebben az évben Rómában beiratkozott a Collegium Germanicum Hungaricumba, ahonnan 1733-ban távozott kiváló teológiai értesítővel. 1734-ben Erdődy kanonoknak, majd főesperesnek és egy év múlva egri plébánosnak nevezte ki.

Igen fiatalon, 34 éves korában lett egri püspök, amikor 1744-ben Erdődy halála után Mária Teréziától megkapta a főpapi kinevezést és a püspöki címmel együtt Heves és Külső Szolnok vármegyék főispáni címét is.²³ 1746-ban rendkívüli egyházlátogatást tett, amely a török kiűzése után az első nagyobb vizsgálat volt. Canonica visitatioja során végigjárta Heves, Borsod, Bereg, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa vármegyéket, a lakosság felekezetétől és egyházi jogállásától függetlenül mindenkire ellátogatott. A vizitáció során kétféle kérdésre kereste a választ: milyen az egyház és a lakosság, a plébános és az egyház viszonya. Az Egyházmegyei jegyzőkönyvek katalógusa alapján²⁴ kiderül, miről tudakozódott minden lakótól:

- Az adott plébánia milyen messze van az anyaegyháztól, volt-e a településen korábban plébánia, a jelenlegi mióta működik.
- Van-e templom, milyen az állapota. Milyen állapotban van a plébánia épülete?
- Tartozik-e a plébániához valamilyen alapítvány, mennyi a jövedelme, rendben vannak-e a számadások.
- Miből áll a templom berendezése?
- Milyen a temetők állapota, vannak-e szobrok, keresztek?
- Milyen más vallásos társaságok működnek a településen?
- Mennyi a lakosság száma, életvitele, milyen a vallási összetétele?
- Rendeznek-e búcsúkat, körmeneteket?
- A más vallásúak számára van-e templom?

²² Község Szlovákiában, az Eperjesi kerületben, Varannótól 11 km-re északra. Zemplén vármegyében lévő uradalom volt. A Barkóczyak 1598-ban szereztek birtokot ott.

²³ MESZLÉNYI Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata. – Budapest : Szent István Társulat, 1970. - p. 104.

²⁴ DÓKA Klára (összeáll.): Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 5. – Budapest : Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány, 1998. - pp. 11-14.

- Milyen a plébános kora, képzettsége, nyelvismerete, hol állt eddig szolgálatban?
- Milyen a pap életmódja, kapcsolata a néppel? Hogyan szolgálta ki a szentéseket?
- Tartozik-e a plébániához jobbágytelek?
- Szolgál-e tanító, kántor, sekrestyés? Mennyi ezek jövedelme? Dolgoznak-e mást is?

9. ábra: Barkóczy Ferenc egri püspök képmása

A vizitáció során a püspök meg tudta vizsgálni, hogy milyen épületek maradtak meg a török után, mi lett a református kézbe került templomok sorsa és hányan maradtak katolikusok.

1749-ben hivatalos rendtartást adott ki, a „*lelkek, a templom, a parókia gondozásáról, valamint a plébános személyéről.*”²⁵ Ez az egyházi szabályzat azért volt mérföldkő az egyházmegye életében, mert azelőtt még senki nem adott ki ilyen részletességgel regulát az egyházi élet pontos működéséről.

Barkóczy Eger városképét alapjaiban formálta át. Ekkoriban készült el a minorita, a szervita templom, a vármegyeháza és a kanonoksr, természetesen mindegyik barokk stílusban. Pompakedvelő hírében álló püspök volt, aki mindent megtett azért, hogy terveit megvalósítsa. Így lett az egri püspöki székhely a barokk építészet egyik reprezentatív példája, aminek megvalósulásában nagy szerepe volt itáliai tanulmányainak és a korát valóságosan megélő jellemének.²⁶ Egyesíteni tudta magában egyházas és reformkedvelő felfogását.

Az egri szeminárium megújításában kiemelkedő szerepe volt. Az igazi felzárkózás az ő idejében kezdődött meg. Két legfontosabb feladatának tartotta az egri papnevelést új

²⁵ SUGÁR István: Az egri püspökök története. – Budapest : Szent István Társulat, 1984. - p. 409.

²⁶ Ez nem azt jelentette, hogy a korszak minden eszméjét követte volna, de ismerte azokat és nem zárkózott el megismerni őket.

alapokra fektetni, a jezsuitákat a papnevelés területéről viaszorítani; és a kassai szemináriumot - ami a jezsuiták vezetésére volt bízva - Egerbe hozni és beolvasztani a Telekessy által alapított papnevelő-intézetbe.²⁷

Ezért 1754-ben ezt a szerzetesrendet eltiltotta a tanítástól és világi papokat nevezett ki helyettük. Barkóczy nem volt jezsuita ellenes, csak szerette volna, ha a szerzetesekkel szemben a világi papság nagyobb befolyást gyakorolhatna. Egyfajta egyensúlyt próbált teremteni azzal, hogy a papságra bízta a műveltség terjesztését, akik így mindenképpen kiváltságos helyzetbe kerültek.²⁸

1760-ban a kassai szemináriumot végül áthozatta az egribe, hogy Eger legyen az egész régió központja. Az épületek bővülésével és a növendékek szaporodásával együtt járt a tanári kar alaposabb megszervezése és a tanrendszer kibővítése. Az egri teológiai oktatásban bevezette a héber nyelv kötelező oktatását és az egyházjog tanításához egy janzenista művet vett alapul, Van Espen könyvét.²⁹ Fontos feladatának tartotta tudását átadni a növendékeinek is, így egyszerűbbnek vélte, ha őket egyházmegyei papok tanítják és nem külsős szerzetesársak. Híres mondata híven tükrözi az egész életére jellemző szellemiségét, azaz „*tanúlni tanítás által lehet legjobban.*”³⁰ Az önképzést, önművelést tehát elsődleges feladatnak tekintette. Az iskoláztatáson kívül gondja volt még a könyvtárra is. A könyvtáros feladatait nyolc pontban határozta meg:

- A könyveket időről időre nézze át, és porolja le a könyveket.
- A könyvtár anyaga nem szóródhat szét sehova sem.
- A könyvekről két katalógus készüljön. Egyiket a prefektus őrizze, a másikat pedig maga a könyvtáros.
- A könyveket csak a szeminárium épületén belül lehet használni.
- A papnövendékek sem vihetik magukkal a könyveket.
- A kölcsönbe kiadott könyvek adatait fel kell jegyezni: kinek, melyik napon adta oda. Legkésőbb a vakáció kezdetéig vissza kell őket vinni.
- A megrongálódott könyveket fel kell jegyezni, a sérülésekről tájékoztatni kell a kölcsönzőt.
- A szemináriumból soha nem hiányozhat a tinta.³¹

Ezek az előírások nagyon sokat mondóak. Látni, hogy a könyvtárosnak már a 18. században is fontos feladatokat róttak ki. Nemcsak a rábízott könyvvállományról kellett gondoskodnia, hanem komoly nyilvántartást is végzett. Az, hogy mennyire megbecsült helye volt a szemináriumon belül, mutatja az utolsó pont, a tintára vonatkozó rész, azaz a könyvtáros soha ne hagyja, hogy elfogyjon. Ez valószínűleg az egyházmegye rangjára utal: ha valamilyen fontos személy érkezik oda és aláírásra kerül a sor, vétkes pillanat, ha kiürült tintatartót találnak az érkező felek. Maga a könyvtári állomány rendkívül

²⁷ BOZSIK Pál: Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig. - Eger : Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1910. - p. 100.

²⁸ SZARVASI Margit: Magánkönyvtáraink a XVIII. században. – Budapest : MNM : OSZK, 1939. - p. 21.

²⁹ HERMANN Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. – München : Aurora Könyvek, 1973. - p. 307.

³⁰ BOZSIK Pál: Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig. - Eger : Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1910. - p. 102.

³¹ Kiss Péter: Az egri főegyházmegyei könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története. – In: Agria. – Eger : DIV, 2001. - p. 222

becses szerepet töltött be az intézmény életében. Könyvek onnan ki nem kerülhettek, tehát az egyszerű polgár elől még elzárva őrizték őket. Ezt a folyamatot lentebb fogom részletezni. Nemcsak féltésből védhették ennyire az állományt, hanem az egyházmegye nagy terveihez is valószínűleg fel akarták használni azokat. Valószínűleg az egyetemalapítás után az ott létrejövő könyvtárba akarták ezt az anyagot beolvasztani. A hiányzó darabok összeszedésére pedig sem kapacitásuk nem volt, sem elegendő emberük. A műveket ritkaságuknál, kulturális értéküknél fogva leltárba kellett, hogy vegye a könyvtáros, minden rontott hibáért őt okolták, tehát felelősségteljes munkát végzett, még ha a neve háttérbe szorult is.

A könyvtári feladatokon túl Barkóczy komoly tervezetet nyújtott be annak érdekében, hogy a püspöki iskolát nyilvános egyetemi rangra emeltesse, amelyhez építészeti tervrajzot is készített, hogyan képzei el a leendő univerzitás* otthonát. Az építkezést és Barkóczy elgondolását azonban már Eszterházy próbálta megvalósítani.

A püspökség anyagi helyzete csak a század közepe felé kezdett stabilizálódni, amikor már benépesedtek a birtokok, hiszen a vidéki települések modern városias képét az egyházi személyek építkezései szabták meg. A püspöki palota mellett idővel könyvtárak, majd a század vége felé pedig már a legtöbb helyen nyomdák is üzemeltek.

Barkóczy Ferenc pedig tovább fokozta az amúgy sem szegénynek tűnő környezetet. Pazar nyári palotája Felsőtárkányban állt, Fourcontrastinak nevezte el. Hú követője Androvics Miklós is építtetett emellé egy saját palotát. Barkóczy impozáns lakhelyét az utána következő Eszterházy Károly leromboltatta, mivel felesleges fényűzésnek tartotta.³² Eger déli részén külön Barkóczy-városnegyed épült, ahová egyrészt legodaadóbb hívei költöztek, másrészt pedig itt épült számos olyan épület, amelyet a püspök tervezett. Híres mesteremberek - mint például Fazola Henrik, Josef Gerl,³³ vagy Carlo Adami - segítségét vette igénybe minden egyes kőlerakásnál. Barkóczy püspöksége alatt megszépült a város, tiszta, rendezett körülményeket biztosított az oda betérőknek és az ott lakóknak, míg Eszterházy egyetemalapítási törekvései sem lebecsülendők és csak az akkori országos oktatáspolitikának köszönhető, hogy ez végül nem valósult meg.

Barkóczy egy másik nagyon jelentős tette a vár jogi értelemben vett visszavétele, ami a törökök kiűzése után kincstári tulajdonba ment át és katonai menhelyé alakult át. A kincstárnak nem különösebben értékes vár tulajdonjoga fölötti vita a püspökség és a káptalan között zajlott. Barkóczy egy 13. századi oklevélre hivatkozva a várat a püspököknek követelte és tagadta, hogy az a káptalant illetné. Mária Terézia engedett a követelésnek és ellenszolgáltatás fejében a püspökség birtokába adta azt.³⁴

Barkóczyt Mária Terézia 1761-ben kinevezte esztergomi érsekké, így a püspök távozni kényszerült Egerből. Ezzel együtt a köré csoportosuló irodalmi kör is megkezdte szétszóródását az országban. Ennek oka egyrészt, hogy utódja Eszterházy Károly új embereket ültetett helyükbe, másrészt valószínűleg hirdetni szerették volna a püspök nagyságát szerte az országban. Barkóczy életének eme szakasza azonban már nem tartozik dolgozatom tárgyköréhez.

³² Míg Barkóczy inkább a művészetek, addig Eszterházy főként a tudományok emberének számított. Az ő munkásságuk által vált a század végére az egyik legjobban működő egyházmegyévé egy egri.

³³ Vele készítette el a leendő egyetem tervezetét.

³⁴ SUGÁR István: Az egri püspökök története. – Budapest : Szent István Társulat, 1984. – p. 416.

A következő fejezetben bemutatom azt a folyamatot, amely Egert fejlett kulturális központtá alakította. A három legfontosabb tényezőt emeltem ki: a római kollégiumot, a nyomdát és a könyvtár - egyetem kapcsolatát. Kifejtem, hogyan kapcsolódtak ezek egymáshoz és Egerhez a 18. században.

4. Rómából Egerbe, egy lépésre a megálmódott várostól

4.1. A Collegium Germanicum Hungaricum, az első lépcsőfok

1551-ben, Rómában Loyolai Ignác (1491-1556) félve a protestáns túlerőtől, a katolikus restauráció első lépéseként megalapította a Collegium Romanumot, a jezsuiták akkori legnagyobb számú oktatási intézményét. Fülöp Géza meghatározása szerint kollégiumnak nevezzük „az iskolát, könyvtárat, nyomdát és pasztorációs szervezeteket összefogó intézményeket.”³⁵ A Collegium mai neve Gregoriana.³⁶ 1566-ban emelték egyetemi rangra és az évek során sok fakultással bővült: filozófia, teológia, kánonjog, latin irodalom. Növendékei között tizennégy pápát tartanak számon.³⁷

Visszatérve a kezdetekre, idővel a római kollégium köré még számos más nemzeti tanintézet is társult. Az első ilyen kollégium a Collegium Germanicum volt 1552-ben, amelyet III. Gyula pápa (1487-1555) létesített. Ezt az iskolát XIII. Gergely pápa (1502-1585) szervezte újjá száz növendék számára. 1578-ban megalakult a magyar kollégium is négy tanulóval, azonban ez nem bizonyult elég működőképesnek és két év múlva a pápai bulla értelmében véglegesen egyesült a német intézettel.³⁸ Így lett belőle egy pápai német-magyar kollégium Rómában, a Collegium Germanicum Hungaricum, ahol a város különböző egyetemén tanuló német és magyar katolikus papok tanulhattak.³⁹ Ezek a nemzeti kollégiumok a rómaival együtt kettős vezetés alatt álltak: pápai felügyelet útján a jezsuiták is aktívan részt vettek az irányításban.

A tárgyak oktatása is a jezsuita *Ratio studiorum*, a jezsuiták 1599-ben bevezetett tanulmányi szabályzata szerint zajlott. A dogmatikán kívül a gyakorlati teológiára helyezték a hangsúlyt⁴⁰, de mellette szép számmal tanulták a természettudományokat is. Antik szerzők műveit,⁴¹ humanista alkotásokat mind volt alkalmuk hallgatni a diákoknak. A természettudományok közül kiemelkedik a matematika, mint legfontosabb tantárgy.⁴² A

³⁵ FÜLÖP Géza: Egyházi könyvtárak művelődési és emberformáló szerepe a magyar történelemben. – In: *Kétszáz éves az egri főegyházmegyei könyvtár.* - Eger : EKTF : EFKT, 1995. - p. 27.

³⁶ Római Pápai Egyetem vagy Gergely Pápa Egyetem néven is szerepel.

³⁷ XV. Gergely, VIII. Orbán, X. Ince, XI. Kelemen, XIII. Leó, XII. Piusz, VI. Pál és I. János Pál pápa. Magyar vonatkozású érdekesség: a ma élő személyek közül kiemelkedik Erdő Péter, aki jelenleg Magyarország egyetlen prímása, szintén ott tanult.

³⁸ Fontos hangsúlyozni, hogy összevonásról van szó, nem pedig a magyar intézet beolvasztása a németbe elvről.

³⁹ A papnövendékeket latin kifejezéssel élve alumnusoknak is hívták, akik az alumnátusokban nevelkedtek, azaz olyan bentlakásos iskolákban, amelyek teljes ellátást nyújtó tanintézetnek minősültek.

⁴⁰ FÜLÖP Géza: Egyházi könyvtárak művelődési és emberformáló szerepe a magyar történelemben. – In: *Kétszáz éves az egri főegyházmegyei könyvtár.* - Eger : EKTF : EFKT, 1995. - p. 28.

⁴¹ Cicero, Homérosz, Horatius

⁴² Híres matematika tanár volt Athanesius Kircher,(1601-1680) barokk kori tudós, polihisztor.

diákok ezen kívül nemcsak a római professzorok könyveit, hanem a vendégtanítók alkotásait is nagy haszonnal forgatták, így könnyen szert tudtak tenni egyfajta egyetemes tudásra. Az ismeretek széles körét szerezték meg mind írásban, mind pedig szóbeli szemináriumokra hagyatkozva. Ez a színes, de ugyanakkor egységes tudás megmutatkozik a papnövendékek szokásaiban is. Egerben úgy is mondhatnánk, hogy hivalkodtak ezzel a megszerzett tudással, hiszen főpapjaink könyvtáraiban szinte minden darab fellelhető volt akkoriban. A polcokon ott sorakoztak ezek a remekművek.⁴³

Az alumnusok a Collegium Romanumban hallgatták az előadásokat, az ott zajló eseményeken is mindig részt vettek. A legjelesebb diákok nemcsak a saját nemzeti kollégiumuk előtt léphettek fel valamilyen produkcióval, hanem a Collegium Romanum emberei előtt is.⁴⁴ Az intézményben a tudományos képzésen kívül alapos lelki nevelésben is részesültek a növendékek.

A Collegium Germanicum Hungaricum a 17. századi, a 18. században már elsődleges tanulmányi helyszínül szolgált a magyar egyházi értelmiségnek. A katolikus papság vezető emberei jártak ide, érsekek, püspökök, de akadtak itt kanonokok, prépostok is. A magyar egyháztörténelem érdekessége, hogy a pálos rend⁴⁵ tagjai is előszeretettel látogatták az iskolát. Összesen egy évre egyszerre csak 12 magyar mehetett ki. Bozsik Pál adatai szerint az egri főpásztorok közül tizenketten itt szerezték meg ezt a magas szintű képzettséget. 1625 és 1822 közti időszakban majdnem kétszáz éven át, a kollégiumban tanuló papok közül kerültek ki a főpásztorok, hogy megfelelően kormányozzák az egyházmegyét Egerben.⁴⁶ Országos viszonylatban nézve pedig 1776 és 1800 között tizenkilenc püspökből tizenegy nevelkedett itt.⁴⁷ A tanulmányok befejezése után a hazatérő teológusok szinte kivétel nélkül valamilyen magas főpapi beosztásban tevékenykedtek tovább. Nem elégedtek meg az egyszerű plébániai szolgálattal, hanem terjeszteni szerették volna a megszerzett ismereteket az egyházon belül, remélvén, hogy lelkes követőkre találnak, akiktől szintén nagyon sokat lehet majd tanulni.

Azonban ennek a magas rangra emelkedésnek is megvoltak a maga fokozatai. Először a káptalan, székeskáptalani pozíciókba jutottak, majd a legkiválóbbakból püspökök, érsekek lettek.

Bitskey István hívja fel a figyelmet arra, hogy az intézmény egyetlen hivatalos neve a Collegium Germanicum Hungaricum. Nem létezik más elnevezése, ugyanis sokan azt hiszik, az iskola másik neve a San Apollináré Kollégium, pedig ez egyszerűen csak anynyit jelent, hogy egy ilyen nevezetű kápolna is tartozott hozzá.⁴⁸

Odakint nemcsak tudást, alapvető műveltséget szerezhettek, hanem egyfajta szellemi erőt, bátorságot is magukba szívtak, amellyel később hazatértük után be tudtak kapcsolódni az ellenreformáció küzdelmeibe.

⁴³ Ezt a jelenséget fogom bemutatni Androvics Miklós fennmaradt könyveinek példáján keresztül.

⁴⁴ BITSKEY István: *Iskolai színjátszás a római Collegium Germanicum Hungaricumban.* – In: *Iskoladráma és folklór.* - Debrecen : KLTE Néprajzi Tanszék, 1989. - p. 29.

⁴⁵ A pálos rend az egyedüli magyar alapítású férfi szerzetesrend 1250-től. Alapítója Boldog Özséb (1200-1270) esztergomi kanonok, székhelyük Pécs, Budapest és Márianosztra.

⁴⁶ BOZSIK Pál: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig.* - Eger : Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1910. - p. 22.

⁴⁷ HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* – München : Aurora Könyvek, 1973. - p. 306.

⁴⁸ BITSKEY István: *Püspökök, írók, könyvtárak.* - Eger : Heves Múzeumi Szervezet, 1997. - p. 12.

Ebben az intézményben tanult Eger összes 18. századi püspöke. Bitskey István könyvének függelékében, *A magyarországi alumnusok névsorában*⁴⁹ betűrendben közli azoknak a teológusoknak a nevét, akik 1782 előtt a Collegiumban tanultak. A névsor sokkal teljesebb, mint az eredeti Veress Endre által összeállított jegyzék. Ám ez utóbbiban megtalálhatjuk az illető tanuló teljes anyakönyvi adatait, származását, a kollégiumba kerülésének időpontját, végzését, a tanuló évek utáni további sorsát, és általában a halálának az évét is közli. Androvics Miklósról eddig semmilyen más forrást nem találtam, ahol például a születési körülményeire leltem volna valamilyen adatot; tehát Veress Endre jegyzéke forrásértékű és nagyon fontos hivatkozási pont, mivel alapinformációkat lehet benne találni. A Collegium anyakönyve három hatalmas, vörös bőrkötésű kötetben maradt reánk. 1608-tól folyamatosan vezette a rektor és visszamenőleg is beírta az adatokat. Az első kötet 1552-1715, a második 1716-1780, a harmadik pedig 1818-tól napjainkig tart. 1588-tól írték bele a jelentkező előzetes tanulmányainak színhelyét, ki ajánlotta a Collegiumba, hány éves, van-e egyházi rendfokozata, mennyi a javadalma. 1634-től jegyzik a szülők nevét is, mikor bérmálkozott. 1670-től pedig azt is beírták, mikor tette le a végső fogadalmat arra, hogy betartja az iskola szabályzatát. Külön bekezdésben rögzítik az intézmény elhagyásának dátumát és a további sorsát, szerzett-e valamilyen rangot.⁵⁰ A magyar tanulók albumát a gyulafehérvári Batthyaneum őrzi. Veress Endre szintén abból dolgozott.

Vizsgálódásom csak a 18. századra és Egerre terjed ki, ezért csak a négy egri püspök tanulóéveit tüntetem fel zárójelben. Telekessy István (1657-1661) Győrből érkezett Rómába. Az esztergomi egyházmegyéből ment ki Erdődy Gábor (1703-1706) és Eszterházy Károly (1745-1748), Barkóczy Ferenc (1729-1733) pedig Egert képviselte, míg jobb keze, Androvics Miklós (1736-1740) kanonok szintén Esztergomból érkezett Rómába. Eger felvirágzásához tehát nagyban járult hozzá az a tény, hogy ilyen művelt, ~~kitanult~~ embereket tudhatott egyházán belül. A magyar kollégium történetében ez az időszak a legmeghatározóbb mind részvételi arányát, mind pedig országos viszonylatát tekintve. Veress Endre jegyzékében még számos ismerős pap neve felbukkan. Példaként álljon itt egy pár név: Batthyányi Ignác, Eszterházy Pál, vagy Tarnóczi Pál.

Összességében tehát elmondható, hogy a Collegium Germanicum Hungaricum elsődleges szerepet töltött be a 18. század magyar egyházi életében. Az onnan kikerült papok, teológusnövendékek nemcsak a tervezésben, de a kivitelezésben is alaposan jártak el. Az akkor kialakult városképek máig megőrződtek, a tudomány, kultúra és művészetpártolásuknak köszönhetően pedig maradandó értékek születtek ~~meg~~.

4.2. Második lépés a nyomda felállítása

A nyomda létrehozását Barkóczy Ferenc programszerűen hirdette meg, amely 1755-re létre is jött Typographia Lycei Episcopalis néven. A katolikus egyház célja volt, hogy az egész északkelet-magyarországi régiót a művelődés magas szintjére emelje és képzett, kiművelt, tudós értelmiségi réteget neveljenek ~~ek~~ fel utánpótlásként. Ahhoz viszont feltétlenül szükségét látta egy nyomda működésének, hiszen a könyvekből lehetett mindent megtanulni. A kor amúgy sem viharmentes eseményei, a sokféle eszmeáramlat jelenléte

⁴⁹ BITSKEY István: Hungáriából Rómába. - Budapest : Nemzeti Tankvk., 1996. - p. 228.

⁵⁰ VERESS Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum Magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. - Budapest : Stephaneum nyomda Rt. nyomása, 1917. - pp. XII. – XIII.

a papság szerint csak ártalmasan hathat a növendékekre. Azonban egy irányított oktatási tervvel mindez javíthatónak tűnt, tehát a nyomda felállításának és működésének is hűen kellett követni az egyházi szellemet.

Ecsedy Judit adatai szerint a nyomda alapítása előtt csak Budán, Debrecenben, Győrött, Kassán, Nagyszombatban, Pozsonyban és Sopronban működött érdemben megfelelő nyomdahely.⁵¹ Habár Kassa az egri püspökség területére esett, mégsem tudott elegendő nyomtatványt küldeni az egrieknek, illetve Barkóczy jezsuitaellenes érzése nem engedte meg, hogy egy jezsuiták által vezetett nyomdától kérjen anyagokat.

Az egri nyomda felállításának tehát egyik oka az északkelet-magyarországi régió könyvéhsége, a püspöki terület ellátásának kielégítése volt. Barkóczyt érzékenyen érintette a vidék könyvekkel való ellátása, így azonnal hozzákezdett a munkához. Nyomdásznak Royer Ferenc Antalt⁵² kérte fel, aki a pozsonyi nyomdáját eladva jött Egerbe. Számára előkelőséget jelentett, hogy egy püspöki székhely főnyomdása lehetett. Ez nemcsak megfelelő anyagi bevételt jelenthetett neki, hanem egyfajta szabadságlevelet is, hiszen tudvalevő, hogy szabadalomlevél nélkül nyomtatott.⁵³ Royer eredményes éveket tudhatott maga mögött.

A kiadott művek száma folyamatosan nőtt. Míg kezdetben csak 4-5 nyomtatvány került ki, addig a század végére ez a szám elérte majdnem a húszat is. 1756-ban tizenhárom, 1757-ben tizenöt, 1758-ban tizenhat kiadványt nyomtatott ki. A legtöbb kiadvány teológiai tárgyú volt, latin és magyar nyelvűek.⁵⁴ A kiadványok mennyiségét nézve országos szinten Eger a hetedik helyen állt. Egyedül Nagyszombat, Pozsony, Buda, Kassa, Pest és Kolozsvár előzte meg.⁵⁵

1758-ban Royer Ferenc Antal elhagyta Eger, helyébe Bauer Károly József lépett, Royer sógora, aki szintén Pozsonyból érkezett. 1761-ig a Royer-féle tipográfiát használta, azután pedig már, mint püspöki nyomdász tűnt fel a nyomtatványokon. Bauer Károly Ferenc kiválóan helyettesítette elődjét, azonban a pénzzel nem tudott gazdálkodni. Hatalmas kölcsöneivel a püspökség kasszáját terhelte, ezért az egyház úgymond megvált tőle. Ez a lépés már Eszterházy Károly püspökségének az idejére esik, aki elkerülvén a további súlyos pénzügyi gondokat, maga vette kézbe az irányítást. A nyomdát szervezeteileg hivatalosan is az egri püspökséghez csatolta 1765-ben.

A nyomda további története már elég szétszórt. 1766-ban jogilag a püspöki iskola tulajdonába került. Bauer távozása után egészen 1769-ig nem dolgozott leszerződött tipográfus, amikor Ambró Ferenc⁵⁶ megérkezett. Nem maradt sokáig, azonban elegendő

⁵¹ ECSEDY Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. – Budapest : Balassi, 1999. - p.187.

⁵² Royer 1743-tól a családja pozsonyi nyomdájának volt a vezetője. A műhelyt Landerer János Mihálynak adta el. Egerben 1759-ig tartózkodott, azután Esztergomban, és Kalocsán vezette az érseki nyomdákat, míg 1774-ben Pesten alapította meg önálló nyomdáját.

⁵³ Királyi privilégiumban részesült, mivel hivatalosan az egyházhoz tartozott, az egyházi jogok voltak érvényesek rá.

⁵⁴ BITSKEY István: Püspökök, írók, könyvtárak. - Eger: Heves Múzeumi Szervezet, 1997. - p. 58.

⁵⁵ BITSKEY István: Műveltség és tudomány a barokk Egerben. - In: *Hevesi napló*. - 7. évf. 6. sz. (1998. dec.). - p. 27.

⁵⁶ Ambró Ferenc Egerben csak egyfajta másodszeretpét töltött be, hiszen ő elsősorban az 1770-es váci nyomdaalapításról ismert, illetve innen került ki az *Uránia* (1794-1795) című folyóirat Kármán József szerkesztésében.

számú szakemberrel dolgozott együtt, Ecsedy Judit szerint 5 nyomdásszal és néhány inassal,⁵⁷ így a nyomda a 18. század második felében sikeresnek mondható.

Az egri püspöki nyomda szellemi termésben tehát Royer Ferenc Antal, munkaerőben pedig Ambró Ferenc működése alatt vált igazán hatékonyá. Kiadványai között szerepel számos, a korban kézről kézre járó mű. Gusztinyi János *Üdvösség mannáját* 1759-ben adták ki, Kovács József kanonok egyetlen munkáját, a *Praelectiones theologicae de gratia* Christi-t pedig 1761-ben. Mindkettő hitvitázó, az isteni kegyelemről szóló alkotás. Tematikát tekintve nagy mennyiségben adott ki a nyomda a patrisztika és skolasztika témakörben könyveket. Ide sorolhatók Chrysostomus művei, a *De compunctione cordis* és az *Adversus vituperatores vitae monasticae* 1760-ból. Továbbá, Giuseppe Maria Prola *Örök élet napja* című elmélkedésgyűjteménye is nagyon hasznosnak bizonyult a ferencesek között. A katolikus hitvédelem témában íródott Lodovico Vincenzo Gotti *Az igaz útnak megválasztása* című műve, amelyet 1757-ben adtak ki az egri nyomdából.

A nyomdában külön helyet foglaltak el Ludovico Antonio Muratori (1672-1750) művei, akinek követői lelkesen vallották, hogy a katolikus hit a gyakorlatias feladatok által tud csak igazán előrébb jutni, közelebb Istenhez. Minden lépésében megfontolt, fanatizmustól, erőszakos lépésektől mentes keresztény vallásosságot hirdettek. Ez az eszme az egri főpapok körében sem volt népszerűtlen.⁵⁸

A vallásos, elmélkedő könyveken kívül a nyomda történeti műveket is nyomtatott. A legtermékenyebb minden alkotó közül Ambrosovszky Mihály (1702.1792) egri kanonok volt. Az *Imago orbis* (1759) című írásából évekig tanították a diákokat történelemből. Az *Opusculum* című műve pápaságtörténettel foglalkozik, a *Compendiosa Chronologia Hungariae*-ban pedig az 1759-ig működő magyar nádorok, helytartók, egyházi személyek névsorát írta meg.

Azonban nemcsak teológiai tárgyú műveket adott ki a nyomda, hanem megtalálhatóak voltak az antik görög-római klasszikusok, a felvilágosodás jegyében született alkotások is. Ebbe a csoportba tartozott, pl. Cato *Jó erkölcsre oktató versek* című kiadványa, de az *Angliai méheskert* Szathmáry Király György fordításában is izgalmas kötet a mezőgazdálkodásról és a földművelésről.⁵⁹

A nyomda helyéül sokáig a Foglár utcai épület szolgált, míg Eszterházy 1774-ben a Líceum földszintjén talált neki egy termet, amelyet később háromra bővítettek ki. A nyomda vezetője, miután a püspökség kezére került hivatalosan is, mindig az iskola prefektusa volt.

Folyamatos működésével, aktív részvétellel az egri nyomda előkelő helyet foglalt el a kor magyar nyomdahelyei között. Barkóczy eredeti terve megvalósulni látszott, főleg, ha azt vesszük alapul, hogy ez a 18. századi nyomdaforma egészen a 20. század közepé-

⁵⁷ ECSEDY Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában. – Budapest : Balassi, 1999. - p. 190.

⁵⁸ Muratori leghíresebb műve *A keresztény embernek valóságos áhítatosságáról* szóló értekezés Androvics könyvjegyzékében is olvasható. Valószínűleg a kanonok is figyelemmel kísérhette ennek az új áramlatnak az eseményeit, ezért beszerezte ezt az alkotást, hogy felkészülten tudjon érvelni az álláspontja mellett. Azonban, mint az a fennmaradt könyvekből kitűnik, ez az Egyházmegyei könyvtárban nem maradt meg. Elképzelhető a Hittudományi Főiskola könyvtárában egy példány ebből, ebben azonban csak reménykedni lehet.

⁵⁹ BITSKEY István: Barkóczy Ferenc és egri nyomdája. - In: *Hevesi Szemle*. - 1. évf. 4. sz. (1973). - pp. 39-40.

ig, az államosításig (1949) hasonló elven üzemelt, amikor is megkapta a Líceumi Nyomda nevet. Az államosítás óta némileg új szerepben, de azóta is töretlenül működik.

4.3. Egyetemalapítási kísérlet és a főpapi könyvtárak

Barkóczy Ferenc eredetileg háromfakultásos egyetemet akart létrehozni Egerben a nagyszombati Pázmány Péter által alapította univerzitáshoz hasonlóan.⁶⁰ Eszterházy ezzel szemben négyfakultásos egyetemen gondolkodott, amely egyúttal az ország első ilyen intézménye lett volna. A megvalósítást a következőképpen képzelte el: a Telekessy által alapított szemináriumából nőtt volna ki a teológiai kar, a Foglár féle intézetből pedig a jogi kar. Barkóczy már előzetesen átszervezte a szemináriumi oktatást, amelyről fentebb már volt szó. 1755-től elkezdődött a bölcséleti, vagy más néven filozófiai oktatás is. Eszterházy e három fakultás összevonásából alakította meg a püspöki iskolát. Ehhez még az orvosi képzést kellett volna engedélyeztetnie, mivel az volt a hiányzó negyedik kar.⁶¹

Eszterházy fő indoknak a keleti lakosság könnyű egyetemre bejutási lehetőségét tartotta. Véleménye szerint akkoriban csak a nyugat-magyarországi diákság tudott minden gond nélkül elutazni az említett nagyszombati egyetemre, a Dunától keletre eső területeken élőknek azonban sokszor gondot jelentett az utazás. Eme gond megoldása végett határozta el magát Eszterházy, hogy befejezi elődje elgondolását és megvalósítja Kelet-Magyarország legnagyobb egyetemét.⁶² 1763-ban Mária Teréziának bemutatta terveit, támogatást remélve. Az uralkodónő azonban nem adta jobb kezét az ötletért, így Eszterházy önköltségen látott hozzá az építéshez. 1769-ben az országban elsőként elindította az orvosképzést, a Schola Medicinalist. Mária Terézia a nagyszombati egyetem királyi kézbe jutása után oda rendelte el az orvosi fakultás megindítását. Egerben azért is lett volna célszerű a negyedik fakultás bevezetése, mert a kórház már működött Barkóczy püspöksége óta, míg Nagyszombatban kórház sem üzemelt akkor. Azok, akik orvoslátant akartak tanulni, külföldi egyetemekre kellett menniük, Bécsbe vagy Rómába.⁶³ 1774-ben Eszterházy előírta, hogy a három fakultás költözzön át a felépült Líceum épületébe és ott folyják tovább az oktatás. Az addigi épületek pedig átalakultak kollégiumokká.

Később a Ratio Educationis (1777) kiadása után sem javult a helyzet, hiszen egyetemnek egyedül a Nagyszombatból Budára átköltöztetett iskola – a mai ELTE elődje – számított. Ilyen értelemben a felvilágosult városhoz szükséges három fő dolog egysége felbomlani látszott. Az egyetemi jog megszerzésére tett kísérletek mind a mai napig tartanak a városban.⁶⁴ Amint azt fentebb láthattuk, a nyomda megfelelően működött a kor viszonyaihoz képest, az egyetem viszont egyelőre álom maradt.

Lássuk, mi a helyzet a harmadik, szintén elengedhetetlenül fontos területtel, a könyvtárakkal.

⁶⁰ A három fakultás: teológiai, jogi, bölcséleti-filozófiai

⁶¹ LÖFFLER Erzsébet: Az egi Líceum művelődéstörténeti szerepe a XVIII-XIX. században [elektronikus dokumentum]. – Szöveg. - Hozzáférés módja: URL: <http://efkt.hu/el-adasok-tanulmányok-publikaciok>. [Letöltés: 2012.04.11]

⁶² ANTALÓCZI Lajos: Az Egeri Főegyházmegyei Könyvtár története. - Eger : [s.n.], 1989. - p. 12.

⁶³ SOÓS Imre: Az egi egyetem felállításának terve. - Eger, [s.n.], 1967. - p. 306.

⁶⁴ A legközelebb az elmúlt egy évben került az egyetemi címhez az iskola. Ma már két doktori iskolát működtet, amellyel jelentősen közelebb került az egyetemmé avatáshoz.

A könyvtárak száma csak a század második felében nőtt meg, amikor a gyűjtés tervszerűbbé vált, a könyvek is sokkal nagyobb tömegben készültek. A magán gyűjtés rendszere fokozatosan kikopott, helyébe az egymással versengő könyvgyűjtők léptek, így hozva létre a ma is népszerű könyvtártípus alapjait, a közkönyvtárét. Alapvetően azonban két nagyobb részre oszthatjuk a magyarországi könyvtártörténet eme állomását. A század elején még inkább a barokk szellemiség jegyeit viseli magán, míg az 1770-es évektől inkább a felvilágosodás eszmeisége jellemzi. A barokk könyvtárak tulajdonképpen a monumentális teremkönyvtárak, amikor nemcsak a könyvek díszesek, hanem maga a megőrző hely is pompába öltözik. A barokk könyvtár gyakorlatilag a 16. századtól hódított, nyugaton a fényes udvartartás egyik státuszszimbólumaként szolgált.⁶⁵ A felvilágosodás korának szellemi pezsgéséhez, vitázó kedvéhez járult hozzá, hogy az egyes tékákból az elfogadott műveken túl a radikális könyvek is helyt kaptak, mint például Voltaire, Rousseau vagy Kant, Hegel alkotásai. Egyértelműen nem azért álltak a polcokon, mert birtoklójuk az eszmék hívévé vált volna, hanem az álláspontja megvédése érdekében mindenképpen ajánlatos volt tisztában lenni a kor egyéb irodalmával is. Másrészt pedig Eger sem akart lemaradni a fejlett Nyugat-Európához képest.⁶⁶

Visszatérve a könyvtárak helyzetére, a tudós könyvgyűjtő a barokk pompaszeretet és nagyságra törekvés elvével, de már a modern tudományok információit felhasználva rendezi könyvtárát. Ez a sok könyvtári gyűjtemény is egyfajta korrajz író jegy is, hiszen általuk nemcsak a könyvtárat, mint építészeti jelenséget lehet vizsgálni, hanem magát a gyűjtő egyéniségét is. Gyűjtő személy és megőrző hely összeforr.⁶⁷

A könyvtár egy-egy főúri kastély, vagy főpapi rezidencia elengedhetetlen elemévé vált. Érdekessége a gyűjtésnek, hogy eleinte kínosan ügyeltek a minél drágább, egyedibb könyvek beszerzésére, míg a korszak végére már fontosabbá vált maga a tartalommal való megismerkedés is. A városok helyi nyomdáját részesítették előnyben, de ha külföldről hozattak könyvet, akkor általában a széles műveltségüket, családi vagyoniukat reprezentálták vele. Később, amikor már konkrét felvilágosodás szellemében íródott alkotásokat vitettek a könyvtárakba, azzal egyrészt kifejezik a korrall való haladásuk szándékát, másrészt azonban kifejeznek egyfajta véleményt is. Megítélésem szerint, ha valaki gyűjtötte például a francia forradalommal kapcsolatos műveket, nem biztos, hogy teljesen az eszme rabja volt, de semmiképpen sem mondanám a nézet ellenségének.⁶⁸

A felvilágosodás korában indult meg egyfajta olvasási láz is, amelyet a szakirodalom csak olvasási dühnek szokott hívni. A háborús időszak után az emberek úgymond ki voltak éhezve a hírekre, a nagyobb terjedelmű sorokra. A felvilágosodás kora pedig a

⁶⁵ FÜLÖP Géza: Egyházi könyvtárak művelődési és emberformáló szerepe a magyar történelemben. – In: *Kétszáz éves az egri főegyházmegei könyvtár.* – Eger : EKTf : EFKT, 1995. – p. 29-30.

⁶⁶ BITSKEY István: A barokktól a felvilágosodásig. – In: *Agria.* – 2. évf. 4. sz. (2008). – pp. 106-107.

⁶⁷ Dolgozatomban a kettő eltér egymástól, hiszen én csak a gyűjtőt és a gyűjteményét elemzem, a díszes könyvtár csak Eszterházy idejére készül el, amely már kívül esik a vizsgált korszakon. Azonban az intézmény építészeti jellemzését kihagyva is értékes információkkal szolgál egy-egy gyűjtemény mibenléte.

⁶⁸ Ez a viselkedés egyfajta kultúrát teremtett az egyházi berkekben is. Különösen ebben a században a papok a vallási témájú művek mellett ugyanolyan mértékben gyűjtötték a kor világi tartalmú alkotásait is. Műveltségük szélesítésén kívül értelemszerűen nem fordítottak háttal az egyháznak, de nem is zárkóztak vissza világukba. Erre ez egyensúlytartásra törekedtek egész idő alatt, míg a nyilvános könyvtárak létre nem jöttek.

legideálisabb periódus volt az úgynevezett felvilágosításra. Emberek százai kezdték el újból falni a könyveket, hogy figyelemmel tudják kísérni, mi történik körülöttük a világban. Az olvasáson kívül meg is őrizték az olvasnivalót, mivel szerették ezt a tevékenységet űzni, így lassacskán nem okozott gondot a könyv újbóli megbecsülése. A század végére a magyarországi könyvtermés eljutott arra a szintre, amikor már a főurakon, főegyházi méltóságokon kívül az egyszerű nemes embernek is kedvelt tevékenysége volt az olvasás. A színpompás könyveket felváltotta az egyszerűbb kinézetű, olcsóbb tömegkönyv, viszont tartalmilag ugyanolyan hasznosnak bizonyult, mint elődjük. Kialakult az általános tömegkultúra, mert már a hétköznapi emberek is fontosnak tartották önmaguk művelését, és ehhez elegendő segítséget kaptak a nyomdahelyektől, ahol nagyobb példányszámban, gyorsabban állították elő a könyveket.

A felvilágosodás idejére a főurak szokásai is megváltoztak. Gyűjteményeiket a köz, a nemzet javára ajánlották fel, egész életében azért gyűjtöttek, hogy majd az utókort kiművelhessék általa. Nem volt ez másképp az egyházi könyvtárak esetében sem. A 18. század nagy könyvgyűjtői közül talán a főpapokat illeti meg az elsőség joga, hiszen az ország vezetésében, irányításában nekik volt az egyik legnagyobb szerepük, mint a város földesurai.⁶⁹ Az egyes főpapok könyvgyűjtési szenvedélyéből keletkezett hatalmas gyűjtemények mind egy-egy püspöki, egyházi könyvtár alapját képezték.

Általánosan elmondható, hogy ezek az emberek szinte kivétel nélkül mind Rómában tanultak, ott tettek szert európai szintű műveltségre. Hazatérve valamennyien igyekeztek egyházmegyéjük égető problémáit megoldani, azaz elősegíteni a város gazdasági, kulturális fejlődését. Igyekeztek egyházmegyéjüket akár területileg is bővíteni. Ennek érdekében templomokat, püspöki rezidenciákat építettek teljesen újjá vagy meglévőket újíttak fel, amelyeket a török szétrombolt. Megszervezték a plébániai hálózatot, papnevelőket nyitottak, ahol a papság képzése, kiművelése megkezdődött.⁷⁰

Az elméleti tudáson kívül egy sokkal fontosabb szakértelmet is elsajátítottak a külföldi iskolákban: az irodalompártoló mecénás szerepét tanulták ki. Az egri főegyházmegye főpásztorai az egri műveltség legaktívabb mecénásainak bizonyultak. Kivételt ez alól csak négy püspök⁷¹ képez, akik püspökségük ideje alatt háborús viszonyok között próbálták meg túlélni a veszedelmeket.

Az alapos gyűjtési tevékenységben szerepet játszott a tartalomismereten túl a literatúra iránti lelkesedés, azaz a mecenatúra sem felejtődött el. Az egyházban szintén megfigyelhető a korra jellemző tendencia: a kezdeti inspirálás a külföldön tanult ismeretekből, majd a fokozatos áttérés a honi művek terjesztésére, a kortárs írók támogatására.

⁶⁹ Mindenesetre sokkal befolyásosabb szerepük volt, mint a főuraknak. Egyéb könyvgyűjtő csoportok a főurakon és főpapokon kívül: iskolai anyagok gyűjtői, köznemesek, polgárok. *Forrás: SZARVASI Margit: Magánkönyvtáraink a XVIII. században. – Budapest : MNM : OSZK, 1939. - 131 p.*

⁷⁰ Eger ennek az akciónak a keretében tudott újra megújulni és vezető barokk várossá válni. A kor négy püspöke mind a római Collegium Germanicum Hungaricum tanulója volt, így érthető a város magas fejlettségi szintje.

⁷¹ Szuhay István (1598-1686), Erdődy János (1616-1625), Korompay Péter (1681-1686), Fenesy György (1686-1699). Ők négyen nem tanultak a Collegium Romanumban, így nem tettek szert széleskörű műveltségre, nem hatott rájuk az idegen kultúra, a más nemzetek művészete. *Forrás: BITSKEY István: Püspökök, írók, könyvtárak. – Eger : Heves Múzeumi Szervezet, 1997. - p. 10.*

A főpapok könyvtárait az egyházi palotákban rendezték be, igyekeztek a teremkönyvtárakhoz hasonló külön szobákat létrehozni. A korban létesült nyilvános püspöki könyvtárak elsősorban a püspöki székváros papságának továbbképzését segítették elő, de világiaknak is megengedték használatukat. Egy század eleji rendelkezés szerint az elhunyt papok könyveiből a káptalanoknak jogukban állt könyvtárat alapítani, amelyet aztán nyilvánossá tettek.⁷²

Egerben nyilvános könyvtár csak 1793-ban nyílt meg a liceum épületében 16000 kötettel, amely a régió legjelentősebb intézményévé nőtte ki magát. Eszterházy Károly gyűjteményéről van szó, amely sok más magába olvasztott gyűjteményből állt: az egri püspöki szeminárium könyvtárából, köztük Androvics Miklós gyűjteményéből is; a káptalan könyvtárából, továbbá a gyöngyösi plébánia könyvtárából, Szegedi István ezer kötetéből és a bártfai plébánia könyvtárának anyagából.⁷³ Szintén Eszterházy vezette be a külön teremre nyíló olvasó szobát. Tudományos súlyát csak növelte, hogy az épületben korszerű csillagvizsgálót is berendeztek. A könyvek egy része olasz nyelvű volt. Témák szerint a következő eszmeáramlatokból szemezgetett:

- teológiai indíttatású könyvek, mint a jezsuita teológusok művei,
- a Biblia különféle változatai: latin, héber, vagy görög nyelven,
- a Regnum Marianum, azaz Szűz Mária, mint Magyarország patrónája, Magyarok Nagyasszonya jelenségről íródott közlemények. A barokk kor katolikus eszmevilágának jellegzetes kifejeződése volt ez, azaz újra előtérbe került a hálaadás, amiért Szent István felajánlotta az országot a Szűznek, és azóta különleges pártfogását élvezzi az ország,
- janzenista eszméket képviselők,
- jogi, természettudományi munkák, mint a fizika, vagy a csillagászat,
- történeti téma: a múlt újbóli felfedezése, az egyes jelenségek, nemzetek életének megismerése, egyetemes történelemrajzok,
- földrajzi művek, amelyek gyakran a Compendium szóval kezdődtek, mintegy gyűjtőfogalom élt, jelezvén, hogy az összefoglaló jellegű művekre hasonlítanak. A különféle útleírások, földrajzi tájak megfestése mind ide tartoznak,
- modernebb felfogású, de a felvilágosodással szembenálló reformkatolicizmus képviselői, mint XIV. Benedek pápa vagy Muratori művei,
- filozófiai, társadalombíráló munkák,
- szépirodalom csak elvétve található.

A könyvtár tehát enciklopédikus szándékkal jött létre, azaz „*e gyűjtemények felölelték az összes korabeli tudományát.*”⁷⁴ Ennek oka talán abban rejlik, hogy Eszterházy az épületben egyetemi oktatást szeretett volna megvalósítani, ami kétségtelenül egy magasabb oktatási színvonalat követel meg. A könyvgyűjtő püspök célja nem is lehetett más, mint a tervezett egyetemi teológiai kar oktatóinak és hallgatóinak minél szélesebb körű tájékoztatást biztosítani a korszerű teológiában, egyháztörténetben, egyházjogban, de a művészetekben és a természettudományokban is. Mindezt tette főként latin nyelven,

⁷² Ismeretes, hogy az első nyilvános könyvtárat Klimó György pécsi püspök hozta létre. A használatot minden városlakó számára biztosította. Nagy valószínűséggel ekkor születtek meg az első törvényes rendelkezések a nyilvános püspöki könyvtár működéséről is.

⁷³ LÖFFLER Erzsébet: Az Egri Főegyházmezei Könyvtár. – Eger : EFKT, 2012. – p. 11.

⁷⁴ FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. – Budapest : Akad. K., 1978. – p. 176.

a magyar nyelvű művek száma csekély még ekkor. Az önálló helyet és funkciót kikövetelő könyvtári gyűjtemény a barokk teremkönyvtárban érte el a csúcspontját.

A könyv a tulajdonosával és a könyvtárral együttesen vált meghatározó szimbólummá a korban. Eszterházy halála után a könyvtárba beolvadt magánkönyvtára, amely ezzel együtt nagyjából tizenhárom ezer műre és húszezer kötetre terjedő állomány. Nevezik Eszterházy-gyűjteménynek is.

Dolgozatom következő része, egyben a második nagyobb gondolati egységem Androvics Miklós és az ő könyvhagyatéka. Megpróbálom bemutatni, hogy milyen súlylyal bírt a püspökökhöz képest egy rangban lentebb álló egyházi személy könyvszeretete, illetve milyen értékeket hordozhat magában egy ilyen gyűjtemény.

5. Androvics Miklós, a könyvgyűjtő kanonok

5.1. Töredékes életrajzi adatok

Fiatalkoráról szinte egyáltalán nem maradt fenn forrás,⁷⁵ így a történetet kicsit később kell kezdeni, Androvics érett korától. Családjáról annyit tudni, hogy nem nemes családban született, Márton és Zsuzsanna szülők gyermeke, mélyen vallásosak. Katolikus hit szerint nevelve időben megbérmálkozott. Az alap szintű tanulmányokat Pressburgban és Komáromban végezte, ahol humán tudományokra tett szert. A magasabb szintű tudást, a filozófiát a bécsi papnevelő intézetben, a Pazmaneumban szerezte meg három év alatt. Ezután megkapta az ajánlót az esztergomi érsektől, a vikáriusától, végül 1736. október 23-án beiratkozott a római Collegium Germanicum Hungaricumba. 1737. június 10-én esküt tett, majd felszentelték, 1740. április 28-án papként távozott az iskolából. Többek között az itt szerzett tapasztalatoknak köszönhető, hogy később bibliofil és könyvtisztelő hajlamával kitűnt az egyházi emberek közül.

Tanárai ekképp nyilatkoztak róla: kiváló eszű, becsületes természetű, a tudományok és a teológia mellett elkötelezett embernek tartották. Mások előtt mindig példával járt elöl, feletteseinek mindenben eleget tett, tehát igen nagyra tisztelték. A Collegiumból hazatérve ő is azon igyekezett, hogy az egyházmegyéjének gazdasági, kulturális, társadalmi fejlődését elősegítse templomok építtetésével, plébánia hálózat megszervezésével, illetve papi iskola, szeminárium felállításával.

Androvics életében meghatározó szerepet játszott Barkóczival fennálló kapcsolata. Ezt az ismertséget pecsételte meg a püspök felsőtárkányi palotája mellé építtetett nyaralója, ahol Androvics lakott. Nézeteiben hűen követte példaképét, aki többféle célt próbált működése alatt megvalósítani az egri egyházmegyében, amelyekről azonban fentebb már szóltam.

1752. január elsejétől Barkóczy az egri szeminárium prefektusává nevezte ki, tehát ő lett a papnevelő intézet előljárója, amely tisztséget egészen 1761. április 28-ig töltötte

⁷⁵ Későbbi tetteit megfigyelve azonban nem nehéz kitalálni, milyen gyermekkorra lehetett. Valószínűleg a tanulásra nevelték és műveltségét magától szerezte meg, állandó olvasásának és irodalom, kultúra szerető jellemének köszönhetően.

⁷⁶ VERESS Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum Magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. - Budapest : Stephaneum nyomda Rt. nyomása , 1917. - p. 156.

be.⁷⁷ A prefektusi poszt előtt volt lehetőség a kispréposti és kanonoki hivatásokat is gyakorolni.

A kispréposti tisztség szorosan kötődik a káptalanhoz, amely a megyés püspök tanácsadó testülete volt, a káptalan tagjai pedig a kanonokok és az ő élükön állt a nagyprépost. A nagyprépost egyben a püspök helyettesét is jelentette. A nagyprépostnak volt a helyettese a kisprépost.

A kanonok olyan egyházi személy, aki a káptalan tagja és a püspök közvetlen munkatársa. Szent Ágoston szabályai szerint éltek, vagyis helyben laktak, és közös zsolozsmát tartottak. Az 1723-as országgyűlés rendelte el, hogy kanonok csak az ország törvényeiben és szokásaiban jártas, a hazai nyelvet beszélő pap lehetett. A kanonokokat a püspökök nevezték ki a legéletrevalóbb, legműveltebb plébánosok közül.

A magyar püspökség magasan képzett volt, a keresztény tanítás elkötelezett híveiként tartják számon őket. 1772-től azonban már Mária Terézia rendelkezett a kanonokok kinevezéséről.⁷⁸ Androvics Miklós a feljegyzések szerint 1746-tól gyakorolta a kanonoki tisztséget, és ezt egészen az 1777-es haláláig megtartotta.⁷⁹ Továbbá, jövedelmes főegyházi préposti címmel is rendelkezett az 1770-dik esztendőben.⁸⁰

Androvics 1777. július 21-én halhatott meg, ugyanis a Heves Megyei Levéltárban őrzött feljegyzést erről, ehhez a naphoz írták be. Androvics halálának oka egyfajta vízbetegség volt, amely mai értelemben a vizenyősödéssel, ödémával járó betegségeket jelenti. A tudósításban ez áll: „*Dintussinum aqua ontescute andissimitate meis sacramentis mori.*”⁸¹ Valószínűleg Androvicsnak vese- vagy szívelégtelensége lehetett.

5.2. Androvics, a tervező

A Kossuth utca Eger barokk műemlékekben leggazdagabb utcája a 18. században nyerte el a ma is látható gyönyörű külsejét. Itt foglal helyet, a 4. szám alatt a Kispréposti palota, amely 1758-ban épült Androvics Miklós rendelkezésére azzal a céllal, hogy abban mindenkor a kisprépost lakjon. A pompás barokk stílusú épület szerkezetében egy helyi sajátosságot tükröz, ami Barkóczy udvarának szokásjogához és az érseki palota elrendezéséhez kapcsolódott: a kapualjból a baloldalon indul az emeletre vezető lépcső, hogy a hintóból kiszálló vendéget szertartásszerűen fogadhassák.

Az épületen látható vasrácsokat és az erkélyt Fazola Henrik készítette. A palotának rizalittal díszített homlokzata van, stukkók, fülkeszobrok teszik még hangulatosabbá. A főhomlokzatán Eger és Heves megye címere látható. Ábrázolásán a két bástya között ágaskodó egyszarvú még Fenesy György (1632-1699) püspök címeréből származik. Az unikornis mellső lábai között tartott pallos a földesúri pallosjogot jelképezi. Rajta egy kígyó tekeredik, amely az álnokság, a gyűlölködés hit által való legyőzését szimbolizál.

⁷⁷ A napra pontos adatok a szemináriumi levéltárból erednek. – *Forrás: Bozsik Pál: Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig. - Eger : Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1910. - p. 192.*

⁷⁸ MAMŰL 2006. - p. 81.

⁷⁹ Az egri egyházi fő-megye névkönyve ... - 1849-İK ÉVRE. - Eger : EFKT, 1849. - p. 23.

⁸⁰ U.o. pp. 41-42. – A jövedelmes préposti címen kívül még címzetes prépostsági címeket osztottak ki.

⁸¹ Szabad fordításban: víz lepte el, hogy szentséges halált haljon. *Forrás: HML, Eger, Egri Káptalan Magánlevéltára. Nagypréposti iratok 3. XII-2/d/52*

ja. A karmaival az evangéliumot tartó sas Szent János apostolra és evangélistára, az egri Főegyházmegye védőszentjére utal. Továbbá, híres kép *Az erény diadala a bűn felett* című freskó, amely az emeleti díszterem mennyezetén látható és Kracker János Lukács (1717-1779) festette 1774-ben.

10. ábra: Androvics által építetett Kisréposti Palota

1827-ben egy tűzvész következtében az épület tetőzetét ki kellett cseréltetni.⁸² Az intézményben ma a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, valamint a Történelmi Városok Bizottsága, az ICOMOS⁸³ székel.

Androvics Miklós egyéb építkezései közé tartozik még a bélapátfalvi Szent Anna vagy más néven Gilitka kápolna, amely a település melletti Gilitka patakról kapta a nevét. Négyzetes alaprajzú, oldalhajók nélküli, manzárdtetős építmény. Az oltárképen Szent Anna látható, kezében a gyermek Máriát tartja. Szent Anna az itt lakóknak a szerencsés gyermekáldás és a példamutató gyermeknevelés mintaképe. A kápolna a patak által közrefogott völgyben áll és 1750-ben épült Szűz Mária tiszteletére.⁸⁴

5.3. Androvics, a könyvgyűjtő

Kutatásomat, mint már említettem, Bitskey István cikkére hivatkozva kezdtem el. Először áttanulmányoztam azt, majd hozzáálltam a konkrét könyvek felkutatásához. Az eredményeim mostani elemzésénél is így járok el. Először röviden összegzem a fennma-

⁸² VOIT Pál: Heves megye műemlékei 2. – Budapest : Akad. K., 1972. - pp. 334-338.

⁸³ International Council on Monuments and Sites, azaz Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága. A szervezet a kulturális örökségi helyszínek megőrzésére és védelmére jött létre 1965-ben.

⁸⁴ Magyarország műemlékjegyzéke : Heves megye / köread. a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. – Budapest : KÖH, 2005. - p. 15.

radt könyvlista⁸⁵ legfontosabb tudnivalóit, majd ezt összevettem az általam talált és beazonosított könyvekkel.

A 18. századi könyvgyűjtési szokások lényegében ugyanazok maradtak, mint az előző időszakokban. A teológushallgató hazahozta minden jegyzetét, amelyek között sok volt az olasz nyelvű is. Ez jó kiindulópontként szolgált ahhoz, hogy leendő könyvtárát gyarapítani tudja. A 18. századi magyar könyvkultúrának az egyházi magánkönyvtárak szaporodása mellett másik feltűnő jelensége a főpapi bibliotékák egész sorának létrejötte. Ez természetes következménye a püspökségek újjászervezésének s a katolikus szellemi élet felpezsdülésének.

Androvics is ezen az úton járt el. Amikor befejezte tanulmányait a Collegiumban, akkor hazahozta minden könyvét, jegyzetét és ezt használva kiindulópontként tekintélyes könyvtárat halmozott fel élete hátralévő részében. A püspöki könyvtár Liceumban való megnyitásáig Egerben a kanonoki könyvtárak képviselték a szellemi erőt. A 18. század egri kanonokjai közül szinte mindegyik kivétel nélkül a római Collegiumban végezte tanulmányait, tehát volt honnan tájékozódni. Egészen a halála napjáig lelkesen gyűjtötte a könyveket. Szerepel köztük egy 1777-es kiadású is, *Ejusdem doctrinae* címmel.⁸⁶

Az egyházi könyvtárak anyagainak vizsgálatánál a klasszikus felbontást célszerű alkalmazni. Egyrészt beszélhetünk az általános irányú művekről, mint a történeti, szépirodalmi vagy filológiai alkotásokról; míg a másik csoportot a speciális anyagok alkotják. Ez utóbbiba tartoznak a skolasztikus filozófiai nyomtatványok, az egyháztörténelem egyes korszakaival, a szerzetesrendek történetével és orvostudománnyal foglalkozó kiadványok. Külön plusz kategóriát alkotnak a gyakorlati teológiai művek: a lelkipásztorkodás-tan, erkölcsstan, hitszónoklat, hitoktatás vagy szertartástan könyvei.⁸⁷ Androvics elsősorban vallási jellegű könyveket szerzett be.

Gyűjteményében központi helyet foglalt el a Biblia, a Szentírás-magyarázatok, különféle hitvitázó munkák. Azonban a vallásos áhitaton túl nagy hangsúlyt fektetett a történeti munkák gyűjtésére is. Fontosnak vélte kora szellemiségének, a kortársak alkotásainak a beszerzését is i: polcain különféle filozófiai, államberendezést és társadalmi rendet bíráló könyvek álltak. A gyűjtés szakszerű és kiterjedt, található benne 16. századi művek, mint Josephus Flavius *De antiquitatibus Rom. Francofurti* című alkotása 1580-ból, valamint egy *Rationale supra Missae Sacrificium* című értekezés 1535-ből.⁸⁸ A legtöbb könyve azonban a 18. századból való, amikor ő is élt. Androvics gyűjteményében is megtalálható az 1755 óta működő egri püspöki nyomda termékeinek nagy része, állandó megrendelője volt annak. A következőkben felsorolásszerűen megadom az általam fontosnak vélt címeiket, zárójelbe mellé rövid magyarázatot adok, hogy miért pont azokra a művekre gondoltam.

- Ambrosovszky Mihály: Pázmány kalauzának összefoglalása. Eger, 1760 (Ambrosovszky egyrészt kortársa volt, másrészt pedig az egyházi személyek közül az egyik legjelentősebb historikusa a korban.)

⁸⁵ EFL, AV IV., Acta de studiis et scholis Nr. 543. – A listában a művek teljes címét, szerző nevét, kiadás helyét, idejét és a kötetek számát, méretét láthatjuk.

⁸⁶ EFL, AV IV., Acta de studiis et scholis Nr. 543.

⁸⁷ VARGA Ottó: A régi egyházi könyvtárak. - In: *Magyar könyvszemle* 61. évf., 1. füz. (1937). - pp. 12-18.

⁸⁸ EFL, AV IV., Acta de studiis et scholis Nr. 543

- Magyarország kronológiája. Eger, 1758 (Ez szintén történeti jellegű munka, amely egy könyvet szerető ember polcáról sem hiányozhat)
- Francis Bacon: A tudomány helyzetéről és növekedéséről (Bacon a felvilágosodás előfutára volt, az, hogy Androvics érdeklődött iránta, mutatja, milyen széleskörű tájékozottsággal rendelkezett)
- Muratori: A keresztény ember valóságos áhítatosságáról. Eger, 1763. (Muratori a korban újszerű kereszténységet hirdetett, inkább gyakorlatias jellegű volt, mint elmélkedő. Ez valószínűleg nagyban hathatott Androvics életére is, hiszen a folytonos tettvágy egész életében végigkísérte.)
- Androvics Nicolai Theologia scripta Romae (Ez minden bizonnyal a római tanulmányai alatt begyűjtött kötetek összefoglaló címe lehet.)

Témájukat tekintve tehát Androvics gyűjtötte a görög és latin klasszikusokat, a Magyar Királyság történelmével kapcsolatos írásokat és az európai kortárs műveket egyaránt.⁸⁹ Külön csoportot képez szépirodalom, amelyben az egyik legérdekesebb mű Mézsáros Ignác 1772-ben Pozsonyban kiadott *Kartigam történetei*. A korban a szépirodalmi művek nem voltak gyakoriak az egyházi emberek gyűjteményeiben.⁹⁰

Könyvei között található még pár janzenista művet is. Ennek ugyanaz az oka, mint a Bacon műnek. A janzenizmus⁹¹ egy protestáns mozgalom volt és a Kanonok ismerni akarta, milyen erővel áll szemben egyháza. Ezzel ellentétben XIV. Benedek pápától (1675- 1758) 8 nyolc könyv is sorakozott a polcokon, többségük olasz kiadásokban.

A könyvlistát végignézve tehát véleményem szerint Magyarországon a 18. század közepén a vallási emberek a korszerűsítésre törekedtek a műveltség megszerzése területén. Megállapítható, hogy Androvics inkább a racionális gondolkodásmódot részesítette előnyben. Tékája korszerűnek mondható, hiszen a katolicizmus legmodernebb szerzőinek munkái mellett minden tudományterületről gyűjtött alkotásokat és a felvilágosodás majd minden eszméje hatással volt rá. Kezdeti gyűjtésénél érezhető volt a római hatás, azonban élete végéig nyitott maradt mindenre, érdeklődése sokféle irányba terjedt.

5.4. A könyvek, amelyek kiállták az idők próbáját

Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy ebből a fennmaradt gazdag könyvanyagból vajon mennyi könyv maradhatott meg ténylegesen és melyek azok a konkrét művek, amelyek Androvics Miklós tulajdonában voltak. Ennek megállapítására a possessor-bejegyzések szolgáltak forrásul. Ahol a kanonok kézírását véltem felfedezni, azokat a könyveket neki tulajdonítottam.⁹² Kutatásom folyamatát a dolgozat előszavában

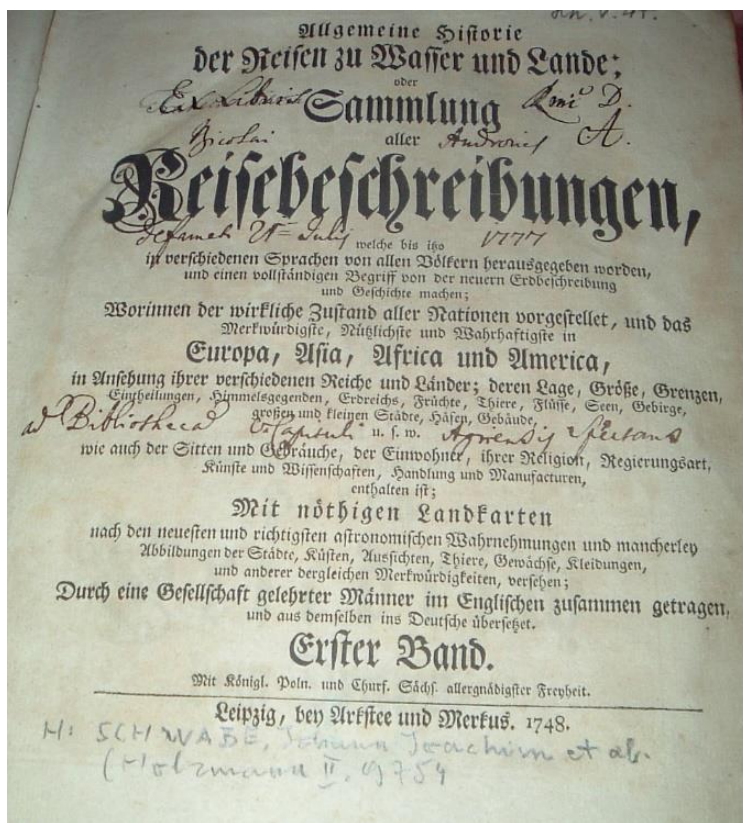
⁸⁹ BITSKEY István: Római hatások a barokk kori magyarországi főpapi könyvgyűjtésben. - In: *Kétszáz éves az egri Főegyházmezei Könyvtár*. - Eger : Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1993. - p. 85.

⁹⁰ Ennek a korszellem lehetett az oka: a felvilágosodásban a racionalista észjárást tartották sokra, nem a szerelmes, érzelmes regényeket. Talán pont ezt oldotta fel később a regény műfajban a realista irányvonal.

⁹¹ A janzenizmus a 17. században terjedt el Európában, megindítója Cornelius Jansen (1585-1638) németalföldi püspökről kapta a nevét. A janzenizmus nem más, mint egy reformmozgalom a katolikus egyházban, főleg a kálvinizmushoz közeledő irányzat. A hit bensőséges átélését hirdette, elvetette a dogmákhoz való kötöttséget és nem ismerte el a pápa, a jezsuita, főpapi hatalmat. *Forrás: KÓSA 2002, 255.*

⁹² A possessorbejegyzésekről saját készítésű fotóimat a 2. számú mellékletben tüntettem fel.

részletesen leírtam. Mindössze pár fontos dolgot emelek ki belőle: a munkámat a Főegyházmegyei Könyvtár possessor-füzetei és katalógusa információiból kiindulva autopszia útján végeztem el, majd kutatómunkám eredményét összehasonlítottam Bitskey professzor úr megállapításaival és következtetéseimet ezek alapján vontam le. Mostanra elmondhatom, a könyvtár állományában az említett segédeszközök felhasználásával maximálisan megtörtént Androvics könyveinek a feltárása. Akkoriban a szokásjog szerint az elhunyt kanonokok könyveit átvitték a szeminárium könyvtárába, a 18. század második felétől pedig a hagyatékok egy részét a püspöki könyvtárnak adták át. Ez utóbbi rendelkezés csak 1814-től vált érvényessé,⁹³ tehát napjainkban még egy hely jöhet biztosan szóba, ahol lehetnek még Androvics-könyvek: a Hittudományi Főiskola könyvtára. A szerencsének köszönhetően egy műre ráakadtam, amelyik további bizonyosságot ad arra, hogy még közel sem ért véget Androvics könyveinek a felkutatása. A Hittudományi Főiskola könyvtári állományában az Androvics-művek felfedezése jelenleg is tart. Bizom benne, hogy az említett egy művön kívül további köteteket fogok találni.

11. ábra: Az Allgemeine Historie, amely nem szerepel a könyvjegyzékben

⁹³ Kiss Péter: Az egri főegyházmegyei könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története. – In.: Agria. – Eger : DIV, 2001. – p. 224

Elemzésemet így két csoportra osztom. A két intézményben végzett kutatási eredményeimet kettévesszem. Először a Főegyházmezei Könyvtárban felkutatott anyaggal foglalkozom.

Androvics Miklós könyvtáráról fennmaradt jegyzék szerint 224 kötetes könyvtárat épített ki élete során. A Főegyházmezei Könyvtárban 50 darab művet tudtam beazonosítani, viszont 1 ezekből nem található meg mindegyik ebben a listában. Ez az ötven darab 127 kötetet tesz ki, rendkívül jó állapotban vannak, sérülésnek szinte nyoma sincs.

Ehhez jön még a Hittudományi Főiskolán lévő eddig megtalált 1 darab mű két kötetben. Összesen tehát 129 kötetet lehet Androvicsnak tulajdonítani, amelyben az ő kézírása szerepel. A bejegyzésre a szépírás jellemző, egyszerű vonalvezetés, a kecses betűk a tulajdonos kiegyensúlyozott, tudatos életére utalnak.

A megmaradt művekből hat nem szerepel a könyvjegyzékben,⁹⁴ onnan tehát csak 44 alkotást lehetett beazonosítani. A többi valószínűleg elveszett az idők során, vagy teljesen más helyre került. A beazonosítást elsősorban a megjelenési hely vagy idő szerint végeztem el, mivel a jegyzék latin nyelvű, Androvics pedig nemcsak latin nyelvű könyveket gyűjtött. „*Könyvvállománya nagyobb részét idegen nyelvű munkákból állt, főként ... görög és német, továbbá francia, s kisebb részt olasz nyelvű könyvekből.*”⁹⁵

A legbiztosabb forrásként mégis a megjelenési idő szolgált, mivel azzal tudtam a leginkább szűkíteni a találatok számát. A művekről részletes bibliográfiai leírásokat készítettem a *Régi nyomtatványok bibliográfiai leírása* című szabvány szerint, amelyeket a 9. és 10. fejezetekben tüntettem fel.⁹⁶

A statisztikát tekintve, vizsgálódásaim során a következőket tudom megállapítani:

- Tematikusan hatféle csoport különíthető el:
 1. *teológia*: prédikációs gyűjtemények, vallásos elmélkedések, liturgikus könyvek, énekeskönyvek, miserend, szentek élete, Szentírás-kommentárok, kazuisztika – erkölcstudomány, etika (19 db mű)
 2. *történetírás*: felirattan – epigrafika, Római Birodalom története, Magyarország háborúi 1000-1709, orosz-török háború 1761-1775, lengyel-török háború 1761-1775, görög történetírás (7 db)
 3. *filozófia*: patológia,⁹⁷ bölcs mondások, ókori klasszikusok (5 db)
 4. jog: egyházi kánonjog, püspöki joghatóság döntései, püspökök kötelességei (6 db)
 5. levelezések (3 db)
 6. Egyéb: magyar irodalom, liber graduálisok. állattenyésztés, reneszánsz kori technikai találmányok, tengeren túli kertművészet, földrajzi utazások, felfedezések, teológiai lexikon, enciklopédia (10 db)

⁹⁴ Tract. de jurisdictione; Liber gradualis 1763; Elementorum; Notitia sanctorum patrum; Allgemeine Historie der Reisen; és a Vertraute Briefe. Ezek számát lásd a bibliográfiai leírásban: 010, 012, 014, 033, 035, 043

⁹⁵ FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. – Budapest : Akad. K., 1978. – p. 234.

⁹⁶ WOJTIILLÁNE Salgó Ágnes (szerk.): K SZ/6 Bibliográfiai leírás. Régi nyomtatványok. - Budapest : OSZK, 2009.

⁹⁷ Egyházatyákkal és tanításaikkal foglalkozó egyházi tudományág, és a keresztény vallásfilozófia első szakasza

- Megjelenés ideje szerint
 1. *legrégebbi kiadás*: 1535-ben Kuffsteinben kiadott mű Berthold von Chiemse-től, latin címe: *Rationale supra Missae Sacrificium*
 2. *17. századból*: 14 mű, 18. századból: 35 db mű
 3. *legfiatalabb*: Amint fentebb említettem, Androvics még halála évében is lelkesen gyűjtötte és vette a könyveket. A könyvlista szerint az 1777-ben beszerzett könyv azonban nem egyezik meg az általam talált művel: XIV. Kelemen pápa diplomáciai értekezése⁹⁸
- Megjelenés helyeként 23 város nevét véltem felfedezni.⁹⁹ A legtöbb könyv Velencéből származik (7 db), 5-5 db könyv a nagyszombati és kölni nyomdából. A sorban ezt követi Lipcse 4 db-al, majd Bécs és Augsburg 3-3 művel. A többi nyomdahelyről 1 vagy 2 könyv maradt fenn. Érdeklőség, hogy az egri nyomdából három könyvet lehet beazonosítani, mind Bauer nyomdász idejéből.

Külön műfajt képeznek az ún. liber graduálisok. Pontos meghatározása szerint liber graduálisnak nevezzük azt a könyvet, amikor „*egy-egy egyetemi tudományos fokozat (gradus) odaítélésekor... az aktuális fokozatot elnyert egyetemi hallgató (graduatus) pályafutásának egy-egy állomására érkezett el, amelyhez egy bizonyos könyv (liber) ajándékozása is társult.*”¹⁰⁰ A liber gradualisok tehát egyfajta kolligátumként reprezentálták a hallgató széles körű megszerzett ismeretét. Két része volt: az ajándékkönyv, amely bármilyen tárgyú lehetett és a protokoll füzet. Ez utóbbiba került bele minden, a diák vizsgájával kapcsolatos információ: a vizsga helye, ideje, résztvevő tanárok, diákok névsora, vizsgatétele. A liber graduális legvégén pedig egy tulajdonképpen köszönetnyilvánítás található a professzora felé.¹⁰¹

Az első nála lévő liber graduális 1759-ből ered, amelyet Lanzmar Ferenc rendezett egybe. Ez a korban addig leghíresebb magyarországi történeti személyiségek életrajzát gyűjti össze latin és német nyelven, kevésbé díszes kötésben.¹⁰² Egy másik liber graduális 1763-as nagyszombati kiadású. A vizsgakönyv átvizsgálóinak Josephus Pintért és ugyancsak Carolus Roth-ot jelöli meg. Az ajándékkönyv tárgya szintén a patológia.¹⁰³ Az első nagyobb tisztség elnyerése a filozófiai doktorátus megszerzése volt, míg a második a teológiai magiszteri cím begyűjtése.¹⁰⁴ A liber graduálisokat a nyilvános viták idejére már készen kellett kinyomtatniuk, amelyeket általában a graduatusi címre vágyakozó tanuló költségén nyomtattak ki.

⁹⁸ Merkwürdige Briefe des Pabstes Clemens des XIV. Lásd: 008-as számú bibliográfiai leírás

⁹⁹ Bécs, Kuffstein, Velence, Nápoly, Ferrara, Róma, Brescia, Kassa, Nagyszombat, Sopron, Eger, Olmütz, Genf, Hága, Köln, Nürnberg, Frankfurt am Main, Lipcse, Halle, Augsburg, Herborn, Lyon, és Würzburg.

¹⁰⁰ SURÁNYI Imre: Eger főpásztorainak, főpapjainak és felsőfokú tanintézményeinek liber gradualisai az egri Főegyházmegyei Könyvtárban. – In: *Emlékkönyv ...Seregély István egri érsek aranymiséje alkalmából.* – Eger : EFKT, 2005. – pp. 177-178.

¹⁰¹ U.o. p. 182.

¹⁰² Mausoleum potentissimorum Hungariae regum et ducum. Lásd: 006-os számú bibliográfiai leírást.

¹⁰³ Liber gradualis 1763. Lásd: 012-es számú bibliográfiai leírást.

¹⁰⁴ A tudományos fokozatok skálája ettől jóval több: baccalaureatus (alsó tudományos fokozat), licentiatus (tanítási jog, a doktorátust megelőző fokozat) és a doctoratus, mint legmagasabb cím, amellyel felsőbb tudományok oktatását végezheték.

Androvics tulajdonában lévő legszebb liber graduális 1764-es kiadású, piros bőrkötésben, aranymetszéssel, amely egyúttal a könyvhagyaték egyik legimpozánsabb darabja is. Témája a patológia, az egyházatyákkal foglalkozó tudományág. A kötet testvére, Androvics János tulajdona volt eredetileg, hiszen a címlapon világosan szerepel az ő neve, tanúbizonyságot téve róla, hogy elérte a baccalaureátus fokozatot.¹⁰⁵ A vizsgán Antonius Muszka és Carolus Roth jezsuita professzorok lehettek jelen, akiknek felajánlhatta könyvét, mert címében őket nevezi meg.

Androvics gyűjteményében sajnos nem maradt fenn az ő bejegyzésével ellátott Biblia-kiadás, pedig a könyvjegyzék szerint lelkes gyűjtője volt. Ellenben egyéb áhítatos könyvek, szentírás-magyarázatok szép számmal állnak rendelkezésünkre.¹⁰⁶

A fellelt könyvek között sajnos nincs meg Josephus Flavius *De antiquitatibus Rom. Francofurti* című alkotása, sem az általam fontosnak vélt fentebb megjelölt művek. Választásom az egrí kiadásokra esett, de sajnos ezek száma elenyésző az ötven darab műben.

A jogi és történeti művek viszonylag egyenlő mértékben vannak jelen. Az ókori klasszikusokból Josephus Langius, Tacitus, Seneca és Cornelius Nepos egy-egy műveit fedezhetjük fel.¹⁰⁷ A szépirodalom egyetlen könyvben képviselteti magát, és ez nem a *Kartigam történetei*, hanem Bertalanffy Pál *A' nagyra vágyódó világ fiának az embernek változó sorsáról irgalmas panaszsza* című mű. Ez egy gyönyörű aranyozott bőrkötésben maradt ránk, piros metszéssel, amelyet Kassán az Akadémiai nyomdában 1761-ben nyomtattak ki.¹⁰⁸

További érdekesség, hogy magyar nyelven összesen egy darab könyvet találhatunk. Ez az állattenyésztéssel foglalkozik, méghozzá a barmok és marhák gondozásával: hogyan kell őket ápolni, gyógyítani. Szatmáry Király György fordította vélhetően latinból vagy németből. 1760-ban adta ki Bauer nyomdája Egerben.¹⁰⁹

Míg korábban a könyvjegyzék megállapította, hogy XIV. Benedek pápától nyolc darab művet is beszerzett, addig napjainkra sajnos ennek szépsége egyelőre egy könyvben mérhető le, a *Casus conscientiae de mandate*-ban. Ebben a pápa a kazuisztikával, azaz az erkölcstudománnyal foglalkozik.¹¹⁰

A Hittudományi Főiskolán talált kétkötetes munkát 1746-ban adták ki Halléban. Siegmund Jacob Baumgarten írta *Samlung von Erleuterungsschriften und Zusätzen zur*

¹⁰⁵ A kötet címlapján olvasható: dominus Joannes Androvics, AA. LL. &Philos. Magister, SS. Theologiae in 4tum annum Auditor. – Az AA. (artium) LL. (liberalium) et Philosophiae Doctor, azaz a szabad művészetek és a bölcsészet doktora. A kötetről további adatokat a 030-as számú bibliográfiai leírásban adtam meg.

¹⁰⁶ Szentírás magyarázatok: Commentariorum in quator libros regum; Opera omnia; In divini et regii prophetae David.

Prédikációs könyvek: Sermoni sacri; Riflessioni Cristiane.

Elméletgyűjtemények: Discorsi vari; Clericus instructus.

Erkölcös életről: De gloria; Casus conscientiae de mandate; Scholae cordis

Ezek számát a közlés sorrendjében lásd a bibliográfiai leírásokban: 015, 017, 032, 003, 004, 044, 001, 041, 049, 028

¹⁰⁷ Novissima polyanthea; Opera; Opera omnia; Quae exstant omnia a mendis. Ezek száma a bibliográfiai leírásban: 018, 040, 047, 050

¹⁰⁸ Bibliográfiai leírásának száma: 026.

¹⁰⁹ A' barmokrul Austriában tett rendelések. Bibliográfiai leírása száma: 022.

¹¹⁰ Száma a bibliográfiai leírásban: 049.

algemeinen Welthistorie címmel, amely az *Üebersetzung der Allgemeinen Welthistorie* című 44 kötetes mű utolsó két darabja. Ezek szerint tehát ebből két példány is fennmaradt Androvics bejegyzésével, csak az egyik a Hittudományi Főiskola, a másik pedig a Főegyházmezei Könyvtárba került be. Ez az egyetlen példány jelenleg, amelyből kettő található az Androvics-hagyatékából.

12. ábra: Franciscus Erasmus alkotása a tengeren túli kertekről

Utoljára hagytam egy felettébb izgalmasnak ígérkező könyvet Franciscus Erasmus-tól, amely a tengeren túli kertművészetről szól.¹¹¹ Ez is a Kanonok széles körű tudását, érdeklődését mutatja és egyfajta új gondolkodást. Androvics, ha úgy tetszik, a barokk és a felvilágosodás határán élt, egyrészt gyűjtötte hivatása műveit, de nem zárkózott el a jövő változásaitól sem, ami a más tárgyú könyvek gyűjtésében mutatkozik meg. Gyűjteménye bizonyos mértékben klasszikusnak mondható, azonban ezek az egy-egy példányban fennmaradt különleges példányok nemcsak tematikájukban, hanem az egyházi érdeklődés megváltozásában is egyedinek mondhatók.

6. A korszak mérlege, célok a jövőben

Dolgozatomban megvizsgáltam, hogyan újult meg Eger a török uralom alóli felszabadítás után. A katolikus egyház miképpen és milyen eszközökkel építtetett püspöki rezidenciát, palotákat, szemináriumot, templomokat, könyvtárat és nyomdát. Láthattuk, a római iskolából kikerülő papok keze által hogyan virágzott fel az élet Egerben, milyen

¹¹¹ Ost- und West-Indischer wie auch Sinesischer Lust- und Stats-Garten. Száma a bibliográfiai leírásban: 042.

vallási élet indult be és legfőképpen hogyan vált a város katolikus központtá az észak-magyarországi régióban.

Az egri egyházmegyében a 18. században mintegy 153 plébánia keletkezett.¹¹² Ez az adat olyan szinten mérhető le, hogy az újjáépítés, felvirágzás, erős központtá válás hármas feladata a városnak tehát sikerült. Az elemzett kor nagyszerű püspökei műveltségüket mind a római Collegium Germanicum Hungaricumban szerezték és sikeresen tudták kamatoztatni itthon mind az egyházszerzés, mind a művelődés- és művészetpártolás területén.

Bemutattam Barkóczy Ferenc püspököt, aki szerintem nemcsak a kor, hanem az egri egyházmegye egyik legjelentősebb püspöke volt. Emellett persze a többi főpap érdeme sem csökken, de Barkóczy indította el azokat a kezdeményezéseket, amelyek alapjaiban változtatták meg a város arculatát, gondolkodását. Az ő jobb keze volt Androvics Miklós, akiről a dolgozatom második fele szólt. Könyvhagyatéka által mutattam be, milyen széles körű műveltségre tett szert a társadalom egyházi rétege, nemcsak vezető szerepük miatt.

Ezzel remélem, eloszlattam azokat a közhelyeszerű téziseket, amelyek szerint egy pap csak vallásos jellegű műveket olvas, használ, mint például a Biblia, a különféle kommentárok, prédikációgyűjtemények és a morális értekezések. Habár Androvicsnak kevés könyve maradt fenn, mégis a repertoár elég bőségesnek mutatkozik. Mindezek mellett pedig elenyészik a könyvek konkrét darabszáma.

A könyvhagyatékából megállapítható, hogy a szellemi élet a 18. században még csak a vidéki területeken alakult igazán ki, nem volt egységes országos központja. A vidék fogalmába itt főleg azok a városok tartoztak bele, amelyek jelentős egyházi erővel bírtak, mint Eger is.

Véleményem szerint eddig nagyon kevés kanonoki könyvtárat dolgoztak fel a kutatók, de Androvics példája jó kiindulópont lehet, mivel egy tipikus könyvtárnak tekinthető, akinél kora összes műfaja, kortárs szerző munkája megtalálható.

Úgy gondolom mindazon túl, amelyet itt leírtam, még mindig sok a pontosításra váró tényező. Ehhez szükséges minél több levéltárban eltöltött idő, hiszen külön nehezítik a kutatást a latin nyelven íródott iratok, ráadásul a régies nyelvezetet követik; ámbar számomra igazi élvezet elmerülni egy ma nem használatos nyelvben. A nyelvkérdésen túl sokkalta fárasztóbb és időigényesebb munka magának a kéziratnak a kiolvasása. Hiába első ránézésre kiváló az esztétikai küllemük, ugyanúgy kell velük foglalkozni, mint minden más kézzel írott művel. Ennek nehézségeit és izgalmait azonban csak munka közben lehet igazán megízlelni. Egy szó mint száz: a kutatás minden részében nagyszerű kalandokban volt részem, mert abból a témából lehet igazán érdekesítő tanulmányt elkészíteni, amelyből kevés szakirodalom maradt az utókorra, amellyel kevesen foglalkoznak és amelyek levéltári iratainak megfejtései is valódi kihívást jelentenek a kutató számára.

Céлом a jövőben felkutatni a Hittudományi Főiskola Könyvtárának régi könyves állományát, remélvén, hogy még több Androvics kötet kerül elő. Ehhez segítségemre lesz a könyvekről készülő katalógus.

Végül, szívesen kutatnék más egyházi személyek után is, olyan feltáratlan anyagokat, amelyeket eddig még nem adtak ki nyomtatásban.

¹¹² HERMANN Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. – München : Aurora Könyvek, 1973. – p. 299.

Remélem, dolgozatommal hozzájárultam a 18. századi magyar művelődéstörténet egy szeletéhez és sikerült egy kicsit jobban megismertetni az egyházi réteg kultúrapártoló tevékenységét, könyvgyűjtési szokásait és elosztatni azt a közhelyet, miszerint a katolikus papok csak katolikus és vallásos könyveket gyűjtenek, olvasnak. Zárszóként Cato híres mondását idézem, mivel ez tükrözi mindazt a folyamatot, amely ekkor Egerben elindult, vagyis „*gyűjtve a bölcs tanokat lelked művelni ne szűnjél, mert tudomány nélkül létünk a halál üres árnya.*”

7. Képek jegyzéke

1. ábra: Barkóczy Ferenc egri püspök képmása270
 Forrás: Barkóczy Ferenc hercegrímás. - In: *Magyarország története III. Károlytól a bécsi congresszusig* / Marczali Henrik. - 8. kötet. - Budapest : Athénum, 1898. - p. 295.
2. ábra: Androvics által építtetett Kisréposti Palota.....284
 Forrás: Saját készítésű fotó
3. ábra: Az Allgemeine Historie, amely nem szerepel a könyvjegyzékben287
 Forrás: Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und Lande. – Leipzig : Arkstee und Merkus, 1748-1749. - 26 cm. - Lh.: EFKT. Hh. V. 47-50.
4. ábra: Franciscus Erasmus alkotása a tengeren túli kertekről291
 Forrás: Ost- und West-Indischer wie auch Sinesischer Lust- und Stats-Garten. – Nürnberg : J. A. Endter, 1668. - 33 cm. - Lh.: EFKT. Nn. IV. 1-2.

8. Felhasznált könyvtárak, levéltárak, gyűjtemények és kifejezések rövidítés-jegyzéke

AV: Archivum Vetus
 Bd.: Band, német kifejezés, jelentése: kötet
 Collegium: Collegium Germanicum ungaricum
 Ed.: editio, latin kifejezés, jelentése: kiadás
 EFKT: Egri Főegyházmegyei Könyvtár
 EFL: Egri Főegyházmegyei Levéltár
 EHFk: Egri Hittudományi Főiskola Könyvtára
 HML: Heves Megyei Levéltár
 Lh.: Lelőhely
 MAMÚL: Magyar művelődéstörténeti lexikon
 MKL: Magyar katolikus lexikon
 OSZK: Országos Széchényi Könyvtár
 P.: pars, latin kifejezés, jelentése: rész
 Th.: Theil, német kifejezés, jelentése: rész
 Tom.: tomus, latin kifejezés, jelentése: könyv
 Vol.: volumen, latin kifejezés, jelentése: kötet

1. Korabeli helynevek feloldása

Agriae	→ Eger
Augustae Vindelicorum	→ Augsburg
Coloniae Agrippinae	→ Köln
Coloniae Allobrogum	→ Genf
Cöln	→ Köln
Ferrariae	→ Ferrara
Francofurti a.M.	→ Frankfurt am Main

Herbornae Nassoviorum	→Herborn (Hessen-Nassau)
Kueffstain	→ Kufstein
La Haye	→ Hága
Leipzig	→ Lipcse
Lipsiae	→ Lipcse
Lugdini	→Lyon
Napoli	→ Nápoly
Neapoli	→ Nápoly
Olomuci	→ Olmütz
Tyrnaviae	→ Nagyszombat
Venetia	→ Velence
Venezia	→ Velence
Viennae	→ Bécs
Vindobonae	→ Bécs
Wirceburg	→Würzburg

Forrás:

MAXWELL, Robert L.: *Latin Place Names* [elektronikus dokumentum], közread. Bibliographic Standards Committee. – Szöveg. – Hozzáférés módja:

URL: <http://net.lib.byu.edu/~catalog/people/rlm/latin/names.htm#top>. [Letöltés: 2012.04.20.]

Az *Agriae* kifejezés a megadott forrásban nem szerepel, de több, mint valószínű, hogy Egert jelenti.

2. Androvics Miklós EFKT-ban őrzött és autopszia útján vizsgált könyvei

001.

Clericus instructus seu doctrina moralis...in singulis anni dies...venerabili clero ad meditando et praedicandum proposita...a quodam parcho anonymo...latinitate donata a quodam canon. Regulari S.P. Augustini. Pars 1-4.

Augustae Vindelicorum : [s.n.], 1752. - 517, 18; 505,15; 18, 484, 581, 18 p. ; 17 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Clericus instructus. Aug. Vind. 1752. – Lh.: EFKT. A.IX. 7-10. – Elmékedésgyűjtemény papság részére

002.

Alstedius, Johannes Henricus (1588-1638)

Encyclopaedia septem tomis distincta. 1-2. Tom. / Johannes H. Alstedius. - Herbornae Nassoviorum : [s.n.], 1630. - 12,1216 p. , 79 t. 3. térkép 6 naptár; 1310 p., 88 t., 2 metszet ; 34 cm

Fehér pergamenkötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Alstsdii Joa. Enciclopedia Herbornae 1630. – Lh.: EFKT. B. IV. 12-13. - Enciklopédia

003.

Colombiere, Claude de la (1641-1682)

Sermoni sacri...tradotti dalla lingua francese nell' italiana. 1-2. Tom. / Claudio Colombiere. – Venezia : Stamperia Baglioni, 1717. - 22, 487;8, 350 p. ; 24 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Colombieri Claudii Sermones. Venetiis 1717. – Lh.: EFKT. E. VI. 9-10/1. - Prédikációgyűjtemény

004.

Colombiere, Claude de la (1641-1682)

Riflessioni Cristiane del ... / Claudio Colombiere. – Venezia : Stamperia Baglioni, 1717. - 112 p. ; 24 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Colombieri Claudii Sermones. Venetiis 1717. – Lh.: EFKT. E. VI. 10/2. - Prédikációgyűjtemény

005.

Plutarchos Chaeronensis (Kr.u. 45-125)

Quae supersunt omnia graece et latine...annotationibus instruxit Io[annes] Iacobus Reiske. 1-5. Tom. – Lipsiae : G. Th. Georgi, 1774-1776. - 66, 867; 972; 940; 1018; 730 p., 5. t. ; 22 cm.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Plutarchus. Lipsiae 1774. – Lh.: EFKT. F. VII. 20-24. – Görög történetírás

006.

Lanzmar Ferenc

Mausoleum potentissimorum Hungariae regum et ducum...cui addita est: Compendiosa Chronologia Hungariae : sive cathalogi...palatinorum et locumtenentum... primatum... episcoporum Agriensium / [coll. Lanzmar Ferenc]. – Agriae : Bauer, 1759. - 14, 239,2; 182; 94 p. ; 17 cm.

Bőrkötés, bordázott, vaknyomásos. - Liber gradualis. 1759. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Ejusdem Mausoleum Hung. Regum. Agriae. – Lh.: EFKT. F. IX. 172. – Magyarországi történeti személyiségek

007.

[Berthold von Chiemsee] (1465-1543)

Tewtsch Rational über das Ambt heiliger mess. + Keligpuchel. Ob. Der kelig ausserhalb der mess zeraichen sey. – Kueffstain : [s.n.], 1535. - [72,76] p. ; 27 cm.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Rationale supra Missae Sacrificium. 1535. – Lh.: EFKT. H. V. 29. – Szentmiseáldozat. – Szentáldozás egy szín alatt

008.

Kelemen, XIV., pápa (1705-1774)

Merkwürdige Briefe des Pabstes Clemens des [vierzehnten] XIV. - 2 Th. – Frankfurt ; Leipzig : Gebr. Van Düren, 1776. - 14, 294, 14; 6,292,12 p. ; 18 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Ex libris Rni D. Nicolai Androvics A. defundi 1777, Spectet libros v.Capituli Agriend. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Celementis P XIV epistolae Francofurti 1776. – Lh.: EFKT. H. VIII. 25. – Egyházkormányzati diplomáciai levelezés

009.

Piasecius, Paulus

Praxis episcopalis et ecclesiastica omnia et singula officium, potestatemque episcopi concernentia complectens / Paulus Piasecius. - 3. ed. - Coloniae Agrippinae : Balthasar ab Egmond, 1665. - 12, 670, 30 p. ; 18 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Possessor bejegyzés: colonia Agrippina sumptibus Balthasar ab Egmond Anno 1665. Nicolai Androvics Canonici Agriensis 1768. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Piasecii Pauli praxis Episcopalis. Coloniae Agrip. 1665. – Lh.: EFKT. H. VIII. 31/1. – Püspöki hatalom. Kötelességek

010.

Wintzler, Christophorus (1569-1623)

Tractatus de jurisdictione episcoporum Germaniae / Christop. Wintzler. - Coloniae Agrippinae : Balthasar ab Egmond, 1665. - 48 p. ; 18 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. – Lh.: EFKT. H. VIII. 31/2. – Püspöki joghatóság. Németország

011.

Jordanus, Pacis

Elucubrationes diversae tribus voluminibus distinctae. Ed...accuratior. / Pacis Jordanus. - Coloniae Allobrogum ; Lugduni : Fratres de Tournes, 1729. - 3 db. : ill. ; 36 cm.

1.Vol. - De re sacra. - 58,520 p.
2.Vol. - De re beneficiaria. - 24,646 p.
3.Vol. - De re judiciali. - 24, 666 p.
Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Jordani Pacis Eppi elucubrationes. Col. Alob. 1729. – Lh.: EFKT. L. III. 29-31. – Egyházi jog. Kánonjog

012.

Liber gradualis 1763. : praeses Josephus Pintér, Carolus Roth : graduatus Joannes Androvics. - Tyrnaviae, 1763, [Typ. Universitatis Soc. Jesu]. - 22 cm

1. Confessionum libri tredecim, [et] Sermones Domini in monte secundum Matthaeum libri duo. - 8, 240, 102 p.

2. Assertiones theologicae de gratia Salvatoris ac de Sacramentis in genere...quas in...Archiepiscopali Societatis Jesu Universitate Tyrnaviensi anno 1763...publice propugnavit...ex praelectionibus Josephi Pintér, Caroli Roth. - 8 p.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Liber gradualis 1763. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. – Lh.: EFKT. L. VII. 21. - Patológia

013.

Genuensis, Antonius

Elementa metaphysicae mathematicum in morem adornatorum. 1-4. Tom. / Ant. Genuensis. - 2. ed. – Neapoli : B. et I. Gessari, 1751. - 24,85,291; 16,303; 16, 392; 32,219, 19,2 p. ; 18 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Genuensis Antonii Elemente metaphysicae. Neapoli 1751. – Lh.: M. I*. 69-72. – Természetfilozófia

014.

Genuensis, Antonius

Elementorum artis logico-criticae libri [quinti] V. / Ant. Genuensis. - 2. ed. – Venetiis : Thomas Bettinelli, 1752. - 12,340 p. ; 18 cm.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. Lh.: EFKT. M. I*. 73. – Természetfilozófia

015.

Mendoza, Franciscus de

Commentariorum in quator libros regum. 1-3. Tom. / Franciscus de Mendoza

1-2. Tom. - Coloniae Agrippinae : P. Henning, 1628. - 30, 564, 40; 12, 636, 91 p.

3. Tom. – Lugdini : I. Cardon, 1631. - 30, 432, 49 p.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Mendoza Franc: Commentarius in 4 Libros ReSum. Colon. Agr. 1628. – Lh.: EFKT. M. III. 29-31. – Szentírásmagyarázat. Királyok könyve

016.

Guevarra, Antonius de

Mons Calvariae oder Passions Concept – und Predigen... : übers. Aegidius Albertinus. - 2 Th. / Ant. De Guevarra. – Cölln : J. Widenfelds Erben : G. de Berges, 1686. - 8,8,340; 375,3 p. ; 21 cm.

Fehér pergamenkötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Ejusdem Mons Calvariae. Coloniae 1686. – Lh.: EFKT. O. I*. 9. – Krisztus szenvedése

017.

Thomasius, Josephus Maria (1649-1713)

Opera omnia : studio curaue Josephi Balnchini Veronensis. / Jos. Maria Thomasius. – Romae : H. Mainardi, 1741. – 38 cm

1/1. Tom. - De liturgia, et psalmodia antiqua Hispanica, Gothica etc. - 48, 311, 136 p. : ill.

1/2. Tom. - Psalterium cum Canticis litterali explanatione dilucidatum. - 137-546 p.

Aranyozott fekete bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Thomasii Jos: Opera. Romae 1741. – Lh.: EFKT. O. III. 2. – Liturgiátörténet. – Szentírás magyarázat. Zsoltárok

018.

Langius, Josephus (1570-1615)

Novissima polyanthea in libros [viginti] XX dispertita : opus...celebriorum, sententiarum : primum quidem a Dominico Nano Mirabellio, Bartholomaeo Amantio, Francisco Tortio...collectum, nunc...opera et studio Josephi Langii. - Francofurti am Main : Haeredes Lazari, 1617. - 12,572, 573-1530, 1 p. : ill. ; 36 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Láng Jos: Polyanthaea. Francof. 1617. – Lh.: EFKT. O. IV. 20-21. – Bölcs mondások

019.

Lana, Francesco (1631-1687)

Prodromo overo saggio di alcume inventioni nuove premesso all' arte maestra / Francesco Lana. – Brescia : Rizzardi, 1670. - 8,252 p., 20 t. ; 30 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Luna Franc, prodromus. Bresciae 1670. – Lh.: EFKT. R. IV. 14. – Reneszánsz kori találmányok

020.

Exempla Biblica in materias morales distributa, olim conscripta a reverendissimo domino, domino Nicolao Hanapo ...nunc vero post complures hujus aurei operis factas editiones in diversis locis, & temporibus, in ordinem alphabeticum redacta. – Wirceburgi : Lochneri & Mayeri, 1744. - 14, 334, 6 p. ; 16 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Androvics 1757-ben írta be a nevét. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Hanapi Nicolai exempla Biblica. Viceburgi 1744. – Lh.: EFKT. R. VIII. 8. – Példabeszéd gyűjtemény. Erkölcsstan

021.

Vita beatae Cunegundis, Regiae Hungariae principis, ac deinde Reginae Poloniae, et patronae Polonico Idiomate a Martino Francovicz... / Transl. Franciscus Petrykovski. – Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis Jesu, 1744. - 23, 162, 7 p. ; 22 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Francovics Mart. Vita B Cunegundis. Tyrn. 1744. – Lh.: EFKT. R. VIII. 13. – Szentek élete. Boldog Kinga

022.

A' barmokrul Austriában tett rendelések, mellyek az 1729dik és 1730dik esztendőkbén uralkodott marha döginék alkalmatosságával az uraságok majorosainak bé adott tudósításokból szedeggettettek, és mind a meg általmazásra, mind a gyógyításra készítettettek...ki botsájtattak / ford. Szattmáry Király György. – Eger : Bauer, 1760. - 120,12 p. ; 17 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Rendelések a barmokrul. Agriae 1760. – Lh.: EFKT. S. X. 22. – Állattenyésztés

023.

Waczulik, Martinus

Cantus Gregorianus, pausarum, tonorum, aliquorum hymnorum et antiphonarum, ac aliorum quae in alma provincia Hungariae Sanctissimi Salvatoris Fratrum Minorum strictioris observantiae...cantari consueverunt. – Olomucii : F.A. Hirnle, 1735. - 108 p. ; 21 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Cantus Gregoriánus Franciscanorum. Olomucii 1735. – Lh.: EFKT. T. VIII. 7. – A ferences rend liturgikus énekeskönyve

024.

Exercitia animae religiosae in beata solitudine, in quibus per peccatricem incipit út tempesive poeniteat...ordinata per R.P. Rupertum Mrm. Streibig. – Sopronii : Typis Joan. Josephi Siess, 1757. - 387 p. ; 17 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – A borítótábla sérült. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Streibig Rup. exercitia animae. Sopron 1757. – Lh.: EFKT. T. IX. 45. – Gyakorlati vallásos útmutató. Léleképítés

025.

Colloquium magistri cum discipulo super systemate praedestinationis divinae altero thomistico altero scholae Societatis Jesu. – Tyrnaviae : Typis Academicis Societ. Jesu, anno 1750. - 159 p. ; 16 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű közlés az eredeti könyvjegyzéken: Praedestinationis de Systemate colloquium. Tyrn. 1750. – Lh.: EFKT. T. X. 17. - Beszélgetésgyűjtemény

026.

Bertalanffi Pál (1706-1763)

A' nagyra vágyódó világ fiának az embernek változó sorsáról irgalmas panaszsza: kit ... a Mennyei Genius...az üdvösséges igasságnak ismertetére oktattya / Bertalanffi Pál. - 2. kiad. – Kassa : Academiai ny, 1761. - 159 p. ; 17 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Bertalanffy Pauli Caelestis genius. Cassoviae 1761. – Lh.: EFKT. T. X. 52. – Bölcselő költemény

027.

Loredano, Gio[vanni] Francesco (1607-1661)

Lettere, divise in cinquantadue capi e raccolte da Henrico Giblet. - 2 P. / Francesco Loredano. – Venetia : Guerigli. - 2 db. – 15 cm

1.P. - 18. ed. - 1673. - 489, 15 p., 1 t.

2.P. - 6. ed. - 1671. - 459, 18 p., 1 t.

Félbőr kötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Loredani Franc: epistolae. Venetiis 1673. – Lh.: EFKT. U. XI. 67-68. - Levelezés

028.

Haeteno, D. Benedicto

Scholae cordis liber tertius : dei erga Cor humanum beneficia / Auctore D. Benedicto Haeteno. – [s.l.] : [s.n.]. - 273-553, 23 p.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Schola cordis. – Lh.: EFKT. Aa. I*. 114. – Elmélkedés. Lelki értekezés

029.

Seivert, Johannes (1735-1785)

Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea / Johann Seivert. – Viennae : J. Th. De Trattner, 1773. - 8, 191,9 p. ; 26 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Seivert Joan: Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia. Viennae 1773. –Lh. EFKT. Cc. V. 40. – Epigrafika. Erdély

030.

Liber gradualis 1764. : praes. Antonius Muszka, Carolus Roth. : graduatus Joannes Androvics. – Tyrnaviae : Typ. Coll. Academici Soc. Jesu, 1764. - 10, 38, 518, 6 p. ; 21 cm

1.Homiliae ad Statuis ad populum Antiochenum habitae : item Homiliae ejusdem de Poenitentia.

2.Assertiones ex universa theologia in...Archi-episcopali Soc. Jesu Universitate Tírnaviensi anno 1764. ...[quas] publice propugnaret Joannes Androvics ... ex praelectionibus Antonii Muszka...et Caroli Roth...sub auspiciis...Caroli e comitibus Eszterházy...episcopi Agriensis.

Aranyozott piros bőrkötés, bordázott, arany metszésű, aranyozott szegélyű. – Liber gradualis 1764. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: S Chrysostomi Joan: Homil. de Statuis. Tyrnav. 1764. – Lh.: EFKT. Cc. VI. 19. - Patrológia

031.

De decreto gratiani dissertatio, quam sub sacratissimis auspiciis Romanorum Imperatricis Mariae Theresiae Hungariae et Bohemiae reginae apostolicae ... praeside Paulo Iosepho Riegergeric...defendendam suscepit Nicolaus Leszkoczy de eadem. – Vindobonae : Typis Ioannis Thomae Trattner, 1760. - 34, 256, 275 [257!] p.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Androvics kézírása át van húzva. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. – Lh.: EFKT. Dd. I**, 76. - Dekrétumgyűjtemény

032.

Apponyi Balázs (†1637)

In divini et regii prophetae David triadem quinquagenariam, seu Psalterium Interpretatio Poetica. - Viennae Austriae : Typ. Matthaei Formicae, 1624. - 12, 644, 2 p. ; 20 cm.

Fehér pergamenkötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Apponyi Blasii in psalterium interpretatio Poetica. Viennae 1624. – Lh.: EFKT. Gg. I*. 28. és RMK III. 1355. – Szentírásmagyarázat. Zsoltárok

033.

[Prileszky, János] (1709-1790)

Notitia sanctorum patrum, qui duobus primis seculis floruerunt : acta et scripta eorum compendio exhibens. – Tyrnaviae : Typ. Academicis Soc. Jesu, 1753. - 4,522 p. ; 18 cm.

Bőrkötés, bordázott. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. – Lh.: EFKT. Hh. I. 37. - Patrológia

034.

Uebersetzung der Allgemeinen Welthistorie die in England durch eine Gesellschaft von Gelehrten ausgefertigt worden. – 26 cm

1-30. Bd. / [George Sale, John Swinton et al.] ...mit Anmerkungen vermeret Siegmund Jacob Baumgarten, Friedrich Eberhard Rambach [et. al.]. – Halle : Johann Justinus Gebauer, 1746-1765. - III., 30 db kötet, 195 t.

31-38. Bd.: Fortsetzung der Allgemeinen Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelerhten in Teutschland und Engeland ausgefertigt von August Ludwig Schlözer, Johann Georg Meusel et al. – Halle : Johann Justinus Gebauer, 1771-1774. - 8 db. – 30 t.

39-44. Bd.: Sammlung von Erleuterungsschriften und Zusätzen zur algemeinen Welthistorie. - 1-6. Bd. – Halle : Siegmund Jacob Baumgarten, 1747-1765. - 6 db. - 16 t.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. –Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Baumgarten Sigis: et continuatorum Historia. – Lh.: EFKT. Hh. V.1-44. – Egyetemes történet

035.

Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und Lande; oder Sammlung aller Reisebeschreibungen, welche in verschiedenen Sprachen von allen, Völkern herausgegeben worden...durch eine Gesellschaft gelehrter Männer im Englischen zusammen getragen, und ... ins Deutsche übersetzt. – Leipzig : Arkstee und Merkus, 1748-1749. - 26, 876 p., 39 t.; 60,520, 36 p., 41 t.; 12, 667, 29 p., 33 t.; 6, 726, 50 p., 46 t. ; 26 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Kötése sérült. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. – Lh.: EFKT. Hh. V. 47-50. – Földrajzi felfedezések. Utazások

036.

Nonnotte, [Claude-Francois] (1711-1793)

Philosophisches Lexikon der Religion, worinnen alle von den Ungläubigen angefochtene Religionspunkte...beantwortet werden : aus dem Französischen. - 1-2. Bd. – Augsburg : Veith, 1775. - 88,686,2; 4,784 p. ; 20 cm.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Lexicon Philosophicum Religionis. Augustee 1775. – Lh.: EFKT. Ii. VI. 25-26. – Teológiai lexikon

037.

Foebeus, Franciscus Antonius

Institutionum juris canonici sive primorum totius sacrae jurisprudentiae elementorum libri quatuor / Franc. Ant. Foebeus. – Venetiis : Nicolaus Pezzana, 1735. - 10,508,10 p. ; 16 cm.

Fehér pergamenkötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Phoebei Franc. Institutiones Juris Can. Venetiis 1735. – Lh.: EFKT. Kk. I*. 23. – Egyházi jog. Kánonjog

038.

[Schmidlin, Johann Christoph]

Geschichte des gegenwärtigen Kriegs zwischen Russland, Polen und der Ottomanischen Pforte. 1-36. Th. - Frankfurt ; Leipzig : [s.n.], 1771-1775. - 40 t. ; 21 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Belli novissimi inter Russiam Poloniam et Tureas Historia. Lipsiae 1771. – Lh.: EFKT. Kk. V. 26-30. - Orosz-török háború 1761-1775. Lengyel-török háború 1761-1775

039.

Nardi, Isidoro

Il segretario principiante, ed istruito, lettere moderne. - 2 P. – Venezia : Francesco Storti, 1729. - 4,200; 300 p. ; 16 cm

Fehér pergamenkötés, bordázott. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Nardi Isidori Secretarius initians. Venetiia 1729. – Lh.: EFKT. Ll. I*. 19. – Levelezés

040.

Tacitus, C[aius] Cornelius (Kr.u. 56-117)

Opera : iterum recensuit notas integras Iusti Lipsii, I. F. Gronovii, Nic. Heinsii et suas addidit Io[annes] Augustus Ernesti. - 2 Tom.- Lipsiae : Weidmann : Reich, 1772. - 60, 896; 752, 174 p., 1 t. ; 21 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Corneli Taciti opera. Lipsiae 1772. – Lh. EFKT. Mm. V. 3-4. – Történet. Római Birodalom

041.

Osorius, Hieronymus

De gloria, libri [quinque] V. ad Ioannem Tertium, Lusitaniae regem. + De nobilitate civili et christiana, libri 5. – Coloniae : Petrus Cholinus, 1627. - 72,447,31 p. ; 14 cm.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Osorii Hyer. de Gloria. Coloniae 1627. – Lh.: EFKT. Mm. VII. 54. – Etika. Erkölciség. Keresztény ember méltósága

042.

[Franciscus, Erasmus]

Ost- und West-Indischer wie auch Sinesischer Lust- und Stats-Garten. – Nürnberg : J. A. Ender, 1668. - 36, 1762, 36 p., 63 t. : ill. ; 33 cm

1.Th. - Die edelsten Blumen, Kreuter, Bäume...in Ost-Indien, Syma und America

2.Th. - Das Temperament der Lufft und Landschafften dasselbst; die Beschaffenheit der Felder, Welder, Wüsteneyen

3.Th. - Das Stats-Wesen, Policity-Ordnungen, Hofsäte, Paläste

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Kötése sérült. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Erasmi Franc: Hortus Ind. et Sinen. Norimbergae 1668. – Lh.: EFKT. Nn. IV. 1-2. – Tengeren túli kertművészet

043.

[Herz, Joseph] (1718-1803)

Vertraute Briefe zwischen einigen Geistlichen von dem vorgeblichen Verderbnisse der Geistlichkeit sammt derselben Hauptquellen. - 2 Bd. - Neue Aufl. – Augsburg : Matthaues Rieger, 1773. - 30, 388, 8, 24; 18, 32, 452, 16 p. ; 17 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Androvics tulajdonbejegyzése át van húzva: Libris mri dni nicolai androvicos, a kézírás nem az övé. Ami be van írva és nincs áthúzva: per countinationem possidet MACA. - A mű nem szerepel az eredeti könyvjegyzéken. – Lh.: EFKT. Pp. I**. 26-27. – Papság. Kritika

044.

Renzi, Bernardine

Discorsi vari. / Bern. Renzi. – Roma : Giosepe Vannacci, 1683. - 34,364,63 p. ; 20 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Renzi Bernardi Sermones. Romae 1683. – Lh.: EFKT. Pp. I*. 26. - Dogmatika. Elmélkedések

045.

[Santagata, Saverio]

Vita del venerabile Francesco Camacho religioso dell' Ordine di S[an] Giovanni di Dio compilata da un sacerdote della Compagnia di Gesu : e dal molto rev[erendissimo] Domenico Maria Betri. – Napoli : Felice Carlo Mosca, 1748. - 10,192 p., 1 t. ; 24 cm

Fehér pergamenkötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: V Camachi Francisci vita. Neapoli 1748. – Lh.: EFKT. Qq. VIII. 10. – Ferenc, Szent, Camacho élete

046.

Histoire des revolutions de Hongrie, ou l'on donné une idée juste de son legitime gouvernement. - 1-6. Tom. - La Haye : Jean Neaulme, 1739. - 6,446; 2, 352; 2, 391; 2, 362; 2, 410; 2, 380, 92 p., 2 t. ; 17 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Hungariae revolutionum historia- Hayae 1739. – Lh.: EFKT. Rr. I**. 29-34. – Történet. Magyarország. Forradalmak 1000-1709

047.

Seneca, L[ucius] Annaeus (Kr.e. 4- Kr.u. 65)

Opera omnia accessit a viris doctis ad Senecam annotatorum delectus. - Ed. Emendator. – Lipsiae : Hered. Weidmanni et Reichium, 1770. - 16, 1010, 107 p., 1 t. ; 21 cm

Aranyozott fekete bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Senecae Annaei opera omnia. Lipsiae 1770. – Lh.: EFKT. Ss. VII. 17. - Filozófia. Latin irodalom

048.

Leurenus, Petrus

Vicarius episcopalis, sive tractatus quaternarius, per quaestiones et responsa canonica deductus / Petr. Leurenus. - Coloniae Agrippinae : Pütz, 1739. - 16, 232, 52 p. ; 36 cm

Aranyozott fekete bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Kötése sérült. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Leurenii Petri Vicarius Epplis. Colon. Agr. 1739. – Lh.: EFKT. Ss. I. 7. – Egyházi jog. Kánonjog.

049.

Casus conscientiae de mandate...Prosperi Lambertini...deinde...Benedicti XIV. propositi atque resoluti : opus confessariis...necessarium. – Ferrariae : Occhi, 1764-1767. - 4, 278; 164; 90, 118 p. ; 24 cm

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Benedicti P XIV: Casus Conscientiae. Ferrariae 1764. – Lh.: EFKT. Uu. VI. 38. – Kazuisztika. Erkölcstudomány

050.

Cornelius, Nepos (Kr.e. 100-25)

Quae exstant omnia a mendis accuratissime expurgata / Nepos Cornelius. – Venetiis : Remondini, 1751. - 120 p. ; 16 cm.

Félbőr kötés. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Corneli Nepotis opera. Venetiis 1751. – Lh.: EFKT. Ww. V. 26/2. – Latin irodalom. Római Birodalom

3. Androvics Miklós EHFK-ban őrzött és autopszia útján vizsgált könyve**001.**

Baumgarten, Siegmund Jacob (1706-1757)

Samlung von Erleuterungsschriften und Zusaßen zur allgemeinen Welthistorie / herausgegeben von Siegmund Jacob Baumgarten [...]. – Halle : Johann Justinus Gebauer. – 35 cm

1. Th. – 1747. – 456, 284 p.

2. Th. – 1748. – 650 p.

Aranyozott bőrkötés, bordázott, piros metszésű. – Pecsétfelirat a címlapon: Az Egri Papnevelő Könyvtára. - Latin nyelvű adatközlés az eredeti könyvjegyzéken: Baumgarten Sigis: et continuatorum Historia Universalis. Hallae 1746. – Lh.: EHFk. D.I.2-3. – Egyetemes történet. Ókor

4. Levéltári források

Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Vetus IV., Acta de studiis et scholis. Nr. 543. *Inventarium Reverendissimi Domini Nicolai Androvics, Praepositi BMV de Castro Agriensi, Canonici Agriensis*

Heves Megyei Levéltár, Eger, *Egri Káptalan Magánlevéltára. Nagypréposti iratok 3. XII-2/d/52 Liber continens acta venerabilis capituli ecclesiae cathedralis agriensis ab anno domini 1705*

5. Felhasznált irodalom

Az egri egyházi fő-megye névkönyve - 1849-İK ÉVRE. - Eger : EFKT, 1849. - 196 p.

ANTALÓCZI Lajos: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története : 1783-1989 / Antalóczi Lajos. – Eger : [s.n.], 1989. - 64 p.

BITSKEY István: Barkóczy Ferenc és egri nyomdája : a magyar könyvnyomtatás 500 éves évfordulóján / Bitskey István. - In: *Hevesi Szemle*. - 1. évf. 4. sz. (1973), pp. 39-40.

BITSKEY István: Androvics Miklós egri könyvtára 1777-ben / Bitskey István. - In: *Magyar könyvszemle*. - 90. évf. 3-4. sz. (1974), pp. 325-331.

BITSKEY István: Iskolai színjátszás a római Collegium Germanicum Hungaricumban / Bitskey István. - In: *Iskoladráma és folklór : a noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások* / szerk. Pintér Márta Zsuzsanna, Kilián István. - Debrecen : KLTE Néprajzi Tanszék, 1989. - pp. 27-33. - (Folklór és etnográfia ; 50.)

BITSKEY István: Római hatások a barokk kori magyarországi főpapi könyvgyűjtésben / Bitskey István. - In: *Kétszáz éves az egri Főegyházmegyei Könyvtár : 1793-1993 : emlékbeszédek* / szerk. Antalóczi Lajos. - Eger : Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1993. - pp. 83-91. - (Különlenyomat az Egri Főegyházmegye Sematizmusa 6-ból)

BITSKEY István: Hungáriából Rómába : a római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés / Bitskey István. - Budapest : Nemzeti Tankvk., 1996. - 267 p. - (Italianistica Debreceniensis. Monográfiák / Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont ; 2.)

BITSKEY István: Püspökök, írók, könyvtárak : egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban / Bitskey István. - Eger : Heves Múzeumi Szervezet, 1997. - 152 p. - (Studia Agriensia, ISSN 0231-0244 ; 16.)

BITSKEY István: Műveltség és tudomány a barokk Egerben / Bitskey István. - In: *Hevesi napló : Heves megyei irodalmi és közművelődési folyóirat*. - 7. évf. 6. sz. (1998. dec.), pp. 24-28.

BITSKEY István: Virtus és religio : tanulmányok a régi magyar irodalmi műveltségről / Bitskey István. - Miskolc : Felsőmagyarország Kiadó, 1999. - 276 p.

- BITSKEY István: A barokktól a felvilágosodásig : kiállítás megnyitó az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban / Bitskey István. - In: *Agria : irodalom, művészet, kritika.* - 2. évf. 4. sz. (2008), pp. 105- 108.
- BOZSIK Pál: Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig : hittudori értekezés / Bozsi Pál. - Eger : Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1910. - 217 p.
- DÓKA Klára (összeáll.) Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 5. : Egri Főegyházmegye / összeáll. Dóka Klára. - Budapest : Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány, 1998. - 214 p. – (Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa / Szántó Konrád. – 5.)
- ECSEDY Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában : 1473-1800 / *V. Ecsedy Judit.* - Budapest : Balassi Kiadó, 1999. - 372 p.
- FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. – Budapest : Akad. K., 1978. – 290 p. – (Irodalomtörténeti könyvtár ; 33.)
- FÜLÖP Géza: Egyházi könyvtárak művelődési és emberformáló szerepe a magyar történelemben / Fülöp Géza. - In: *Kétszáz éves az egri főegyházmegyei könyvtár : 1793-1993 : emlékbeszédek / szerk. Antalóczi Lajos.* – Eger : EKTFF : EFKT, 1995. – pp. 23-33. - (Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola és az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kiadványai ; 1.)
- HERMANN Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig / Hermann Egyed. – 2. jav. kiad. – München : Aurora Könyvek, 1973. – 582 p. - (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae ; 1.)
- KISS Péter: Az egri főegyházmegyei könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története / Kiss Péter. - In: *Agria / szerk. Petercsák Tivadar és Veres Gábor.* – Eger : DIV, 2001. - pp. 221-253. – (Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve ; 37.)
- KLANICZAY Tibor: A magyar barokk irodalom kialakulása : első közlemény / Klaniczay Tibor. - In: *Irodalomtudományi közlemények.* - 64. évf. 3. sz. (1960), pp. 319-341.
- KSZ/6 Bibliográfiai leírás. Régi nyomtatványok : könyvtári és szakirodalmi tájékoztatói szabályzat / a szabályzatot készítette Wojtilláné Salgó Ágnes ; szerk. Berke Barnabásné ; közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság . – Budapest : OSZK, 2009. – 109 p.
- LÖFFLER Erzsébet: Az egri Líceum művelődéstörténeti szerepe a XVIII-XIX. században [elektronikus dokumentum] : elhangzott Besztercebányán 2007. novemberében / Löffler Erzsébet, Balogh Ferenc. - Szöveg. – Hozzáférés módja: URL: <http://efkt.hu/el-adasok-tanulmányok-publikaciok>. [Letöltés: 2012.04.11]
- LÖFFLER Erzsébet: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár / Löffler Erzsébet. – Eger : EFKT, 2012. – 63 p., 15 t.
- Magyarország műemlékjegyzéke : Heves megye / közread. a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. - Budapest : KÖH, 2005, 176 p : ill. – (Magyarország műemlékjegyzéke / Haris Andrea)
- MAXWELL, Robert L.: Latin place names [elektronikus dokumentum] : found un the imprints of books printed before 1801 / created and maintained by Robert L. Maxwell ; közread. Bibliographic Standards Committee. – Szöveg. – Hozzáférés módja: URL: <http://net.lib.byu.edu/~catalog/people/rml/latin/names.htm#top>. [Letöltés: 2012.04.20.]

- MESZLÉNYI Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata : 1707-1945 / Meszlényi Antal. - Budapest : Szent István Társulat, 1970. - 443 p.
- SOÓS Imre: Az egri egyetem felállításának terve : 1754-1777 / Soós Imre. - Eger, [s.n.], 1967. - 431 p. - (Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei ; 5.)
- SUGÁR István: Az egri püspökök története / Sugár István. - Budapest : Szent István Társulat, 1984. - 460 p. - (Az Egri Főegyházmegye schematizmusa ; 1.)
- SURÁNYI Imre: Eger főpásztorainak, főpapjainak és felsőfokú tanintézményeinek liber gradualisai az egri Főegyházmegyei Könyvtárban / Surányi Imre. – In: *Emlékkönyv ...Seregély István egri érsek aranymiséje alkalmából* / szerk. Löffler Erzsébet és Seregély György. – Eger : EFKT, 2005. – 311 p.
- SZARVASI Margit: Magánkönyvtáraink a XVIII. században : főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei / Szarvasi Margit. - Budapest : MNM : OSZK, 1939. - 131 p. - (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai ; 7.)
- SZUROMI Szabolcs Anzelm: Püspöki helynök (szócikk) / Szuromi Szabolcs Anzelm. – In: Magyar katolikus lexikon 11. / főszerk. Diós István. – Budapest : Szent István Társulat, 2006. – pp. 349-350. [lábjegyzetben: MKL 2006. – p. 349-350.]
- TÖRÖK József: Kanonok (szócikk) / Török József. – In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon 5.* / főszerk. Kőszeghy Péter. - Budapest : Balassi Kiadó, 2006. – p. 81. [lábjegyzetben: MAMŰL 2006. – p. 81.]
- VARGA Ottó: A régi egyházi könyvtárak / Varga Ottó. - In: *Magyar könyvszemle.* - 61. évf. 1. füz. (1937), pp. 12-18.
- VERESS Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum Magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai 1. : anyakönyv : 1559-1917 / Veress Endre = Matricula et acta Hungarorum in Universitatibus Italiae studentium : Roma : Collegium Germanicum et Hungaricum 1. : matricula : 1559-1817. – Budapest : Stephaneum nyomda Rt. nyomása, 1917. – 331 p. - (Magyar Történelmi Források = Fontes rerum Hungaricarum ; 2.)
- VOIT Pál: Heves megye műemlékei 2. / Voit Pál. - Budapest : Akad. K., 1972. - 779 p. : ill. - (Magyarország műemléki topográfiája ; 8.)

NŐKÉP A 18. SZÁZADI REFORMÁTUS HALOTTI PRÉDIKÁCIÓKBAN

Szerző: Rácsai Rita

rrita88@gmail.com kulturális örökség tanulmányok (MA), II. évf.

Konzulens: Dr. Verók Attila főiskolai docens

II. helyezés

Bevezetés

A múlt kutatása sokáig egyet jelentett a nagy történelmi események láncolatának vizsgálatával. Ezeket az eseményeket többnyire férfiak alakították - és ahogyan a politikában, a hadviselésben, úgy a tudományban és a művészetben is hozzájuk köthető szinte minden maradandó eredmény. Ha a nők szerepéhez is jutottak a nyilvánosság előtt, az kirívó esetnek számított, semmiképpen sem lehetett általánosnak nevezni. Kimaradtak volna a világ alakításából?

A feminista történetírás radikális elképzelései, bár gyakran jellemezték túlkapások (history helyett herstory stb.), arra mindenesetre felhívták a figyelmet, hogy a történészek által feltárt múltból hiányoznak a nők. Mára a tudomány egyre inkább az elmúlt korok viszonyainak komplex feltárására törekszik, és ehhez mindkét nem életét vizsgálja, hogy érthetőbbé váljanak a múltban lezajlott események.

„Minden sikeres férfi mögött egy nő áll” - tartja a ma már közhelyszámba menő mondás. De vajon milyen nők álltak a múlt sikeres férfijai mögött? Hogyan tették lehetővé ezek az asszonyok, hogy a férjeik elláthassák közfeladataikat? Hogyan biztosították a politikai tevékenység vagy a tudományos munka nyugodt hátterét? Milyen elvárásoknak kellett megfelelniük életük során? És vajon mindezért mennyire becsülte meg őket a férjük, a családjuk, illetve a társadalom? Dolgozatomban ezeket a kérdéseket vizsgálom majd a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának néhány nyomtatványa alapján.¹

Már Dr. Bobula Ida is felhívta a figyelmet a halotti prédikációk forrásértékére 1933-ban megjelent, a 18. századi nőkről írott monográfiájában.² Napjainkban több tudományterület vizsgálja ezeket a szövegeket a genealógiától az egyháztörténeten át a művelődéstörténetig.

¹ Valamennyi vizsgált nyomtatvány a könyvtár B942f helyrajzi számú, halotti prédikációkat tartalmazó kolligátumában található. Idézésükkor törekedtem a betűhű átírásra, azonban a 18. század eleji és a mai karakterkészlet eltérései miatt kénytelen voltam a hiányt az 'f', 'ó' és 'ú' betűkkel pótolni, mivel ránézésre ezek állnak a legközelebb az eredeti karakterekhez. Mivel a nyomtatványok oldalai eredetileg számozatlanok, az oldalszámokat szögletes zárójelben tüntettem fel a hivatkozásokban.

² „...a nőkérdésnek meglepően bő anyaga van együtt a prédikátoroknak ilyen, utólag nyomtatásban is megjelent beszédeiben.” – BOBULA Ida, *A nő a XVIII. század magyar társadalmában*, Bp., Magyar Társadalomtudományi Társulat, 1933, 54.

A nőtörténet ismereteihez a nők ravatala fölött mondott halotti prédikációk kétféleképpen járulnak hozzá. Egyrészt ismertetik a kor általános elvárásait a nőkkel szemben, másrészt konkrét élettörténeteket beszélnek el, amelyek illeszkedhetnek a nőkről kialakult általános képbe, de bizonyos pontokon el is térhetnek attól, megmutatva, mik voltak azok a lehetőségek, amikkel az asszonyok a társadalom rosszallása nélkül élhettek.

Az általam tanulmányozott halotti prédikációk mindegyike a 18. század első felében (1720 és

1734 között) hangzott el nagy tekintélyű, széles körben ismert református férfiak – fontos tisztséget betöltő nemesek vagy híres tudósok - asszonyai felett. Bethlen Judit (†1720) az ifjabb Köleséri Sámuel, külföldön is elismert orvos és természettudós párja volt. Kun Borbála (†1720) annak a Széki Teleki Józsefnek volt a felesége, aki később Bethlen Katát vette el. Köleséri Sára (†1722) férje, Komáromi György éppen Debrecen főbírója volt az asszony halálakor. Ubrisi Mária (†1730) a híres-hírhedt sárospataki professzor, Csécsi János házastársaként hunyt el. Rhédey Krisztina (†1734) tíz évig Bethlen Ferenc felesége volt. Bánffy Kata (†1734) Wesselényi Istvánnal élt 34 éven át házasságban.

Dolgozatomban egyaránt vizsgálom majd az e nőkkel szemben támasztott általános elvárásokat, illetve a prédikációkban megörökített egyedi női életutakat.

1. Igehirdetés a temetésen

A prédikációk fontos szerepet játszottak a kora újkor református emberének életében. Rajtuk keresztül közvetítette a gyülekezet lelkésze az egyház tanításait, normáit, amelyek aztán meghatározták az egész közösség életét, és hatásukat éreztették nemcsak a hívek magatartásában, egymással való érintkezésében, hanem a hivatalos szövegekben: a törvényekben vagy céhszabályzatokban is.³

Különösen fontosnak tekintette a református egyház a temetési igehirdetést, hiszen a szituáció, amelyben ezek a prédikációk elhangzottak, komoly lelki próbatételt jelentett az érintetteknek.

A 18. század embere számára a halál nem volt annyira idegen, mint napjaink társadalmában. A betegápolás otthon zajlott, családi körben, a halálos ágynál pedig megjelentek a távolabb élő rokonok is - a haláleset csak akkor okozott sokkot, ha váratlanul történt, és felkészületlenül érte a hozzátartozókat.⁴ Azonban még így is krízishelyzetet jelentett egy-egy közeli családtag elvesztése. A veszteség feldolgozásában a lelkipásztor igyekezett segítséget nyújtani a hozzátartozóknak.⁵

Nem véletlen, hogy a nyomtatásban fennmaradt halotti prédikációkat általában az elhunytat jól ismerő személy mondta el a búcsúztatáson. Akkoriban a lelkész még tényleges lelkigondozói feladatot is ellátott, megjelent a betegágyánál, a haláleset bekövetkezésétől kezdve pedig közvetlenül tapasztalhatta meg a családtagok gyászreakcióit. Minde-

³ A debreceni kollégiummal kapcsolatban erről ld. *Hajdú-Bihar megye népművészete*, szerk. GAZDA László, VARGA Gyula, Bp., Európa, 1989, 9-10.

⁴ POLCZ Alaine, *Segítenek a rítusok=Letakart tükrök: Halál, temetkezés, gyász*, szerk. ANGYAL Eleonóra, POLCZ Alaine, Bp., Helikon, 2001, 122-123.

⁵ A lelkipásztorok szerepéről a haláleset után ld. FEKETE Károly, *A temetési igehirdetés kérdései*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1993, 12-13. Ugyan a jegyzet napjaink leendő lelkészeinek készült, de a temetési igehirdetés feladataira általában is rávilágít.

zek ismeretében építette fel a temetésen elhangzó prédikációját - úgy, hogy az igazán személyhez szóló legyen, egyúttal segítsen a rokonoknak a halál tényének elfogadásában.⁶

A temetési igehirdetést a református egyház a halálról vallott tanításai miatt minden korban fontosnak tekintette. A reformátusok ugyanis a katolikus egyház híveivel szemben nem fogadják el a purgatórium létezését, és nem ismerik az engesztelő szentmise fogalmát sem. Az egyház tagjai számára egyedül a földi élet minősége dönti el a túlvilágon elfoglalt helyet, a halállal pedig lezárulnak a lehetőségek - az elhunyt lelkének sorsát a gyászoló hozzátartozók utólag már semmiképpen nem befolyásolhatják. Éppen ezért a halotti prédikáció is minden esetben az élők számára íródik. Számukra az életben maradás haladékos jelent: lehetőséget saját maguk jobbá tételére, a hitbéli épülésre, és a lelkésznek feladata, hogy ehhez követendő példát adjon.⁷ Egyed Emese a halotti prédikációkat „a ráhatás-személyiségformálás sajátos módozatainak” nevezi.⁸

E prédikációk hatásukat gyakorta úgy érték el, hogy a halottat állították példaképpül a gyászoló gyülekezet elé. Ezzel kapcsolatban a református egyház többször is kénytelen volt rendelkezni, ugyanis helytelennek találta az ilyenkor bemutatott, erőteljesen idealizált jellemrajzokat. Ezek a leírások nem is annyira a konkrét elhunytól, hanem inkább a kor elvárásairól vallanak, részben a példaadás miatt, részben pedig azért, mert már a kora újkorban is érvényes volt a „halottról vagy jót, vagy semmit” elve.⁹ Az sem elhanyagolható tényező, hogy a halotti prédikációk megrendelői a gyászoló családok voltak, akik érthető módon nem kifejezetten elhunyt szerettük méltatását várták el a prédikátorától, a terhelő részletek nélkül. E családok a prédikátoroknak gyakran egyúttal patrónusai is voltak, tehát a szöveg szerzője anyagilag függött tőlük.¹⁰

A vezető református értelmiség temetési gondosan koreografált események voltak, számos résztvevővel. Maga a ceremónia, illetve az azzal egybekötött halotti tor fontos szerepet játszottak a társas kapcsolatok ápolásában, és nagy fontosságot tulajdonítottak a megfelelő szervezésnek.¹¹

Az illő szertartás lebonyolítása a legközelebbi hozzátartozók feladata volt, a rokonság és az ismeretségi köré pedig az, hogy jelen legyenek: hogy megadják a végtisztesseget az elhunytaknak, a gyászolókat pedig vigasztalják. A temetésen való részvételt keresztényi cselekedetnek tekintették, amiért az összegyűltek méltók Isten áldására.

Az elhunyt méltó meggyászolásának fontosságára a halotti prédikációk maguk is felhívták a figyelmet, bibliai példákra hivatkozva. Így került párhuzamba a feleségét gyászoló férj Jákob özösvetségi alakjával, aki a szülésbe behalt feleségének, Ráchelnek

⁶ E közvetlen kapcsolat mai hiányára szintén Fekete Károly hívja fel a figyelmet, ld. FEKETE, *i. m.*, 6.

⁷ FEKETE, *i. m.*, 15-16.

⁸ EGYED Emese, *A gyászpompa=Néző, játék, olvasó: dráma- és színháztörténeti tanulmányok*, Kolozsvár, Kriterion, 2004, 162.

⁹ NAGY Zsófia Borbála, *Asszonyok árnyékképe: a nőkérdés a halotti prédikációkban=Néző, játék, olvasó: dráma- és színháztörténeti tanulmányok, i. m.*, 140-141.

¹⁰ FARKAS Noémi Tünde, „*Et moriemur*” – *Az halálnak képe halotti beszédben lerajzolva: a megfigyelt és a megfigyelő helyzete a halotti beszéd és a temetési szertartás reprezentációján keresztül=Látás, tekintet, pillantás: a megfigyelő lehetőségei*, szerk. KOVÁCS Éva, ORBÁN Jolán, KASZNÁR Veronika, Bp., Gondolat Pécs, 2009, 229.

¹¹ BOBULA, *i. m.*, 54.

még az utazás kedvezőtlen körülményei között is tartós emlékoszlopot emeltetett.¹² Bethlen Judit váratlanul bekövetkezett halála után a prédikátor fontosnak tartotta megjegyezni a sírnál, hogy nem a temetés külsőségei vagy helyszíne, hanem a kimúlás módja a lényeges az üdvösség szempontjából.¹³ Valószínűleg a férjet a gyásza mellett az is bántotta: feleségét a körülmények miatt nem tudja méltó módon búcsúztatni, hanem éppúgy „útfélen” kell eltemettetnie, mint Jákobnak Ráchelt.

A tehetősebb rétegek törekedtek arra, hogy maradandó emléket állítsanak halottjuknak. Ilyen volt a kőből készült síremlék, de így tekintettek a temetés után nyomtatásban kiadott ún. halottas könyvekre is.

2. A halottas könyvek

Hogy ezeket a kiadványokat a méltó, maradandó emlékállítás egyik lehetőségeként tartotta számon kor embere, arról a nyomtatványok időnként metaforikus címei is tanúskodnak. *Monumentum Funebre* került ki a sajtó alól Köleséri Sárára emlékeztetve, *Colossus Lachrymans*. Az-az: (...) *Siralmas Oszlop* nyomtatott menyé, Was Anna halála után.¹⁴ Bethlen Judit halálára *Temetési Emlekezetnek Oszlopa* íródott. Bánffy Katának és férjének, Wesselényi Istvánnak egyenesen *Mausoleum*, Az-az: *Temetségnek uj Tornya* örzi az emlékét.

A halotti prédikációk lejegyzése és kinyomtatása középkori eredetű hagyomány, német nyelvterületről került át a magyarokhoz.¹⁵ Igazán elterjedté a 17-18. században vált, és leginkább mindvégig református szokás maradt.¹⁶ Eleinte csak a legelőkelőbbek

¹² IMÓZ. 35,16-20.

¹³ SOLYMOSI Mihály, *Temetési Emlekezetnek OSZLOPA*. Mellyet, Azon URI ASZSZONY Teftének, sírbe-való bé-tétele előtt emelt, a' Batzai Templomban, SOLYMOSI MIHÁLY; Vizaknai Prédikátor = LUGUBRE SACRUM. Avagy, Az Iften jó kedvéből adattatott, életében kegyes fzelidségű, hóltta után halhatatlan ditsőséget nyerő, a' földön emlekezetes Ofzlopot érdemlő, valóságos jó Feleségnek le-rajzolásában, A' NEHAI MELTOSAGOS GROFF BETHLEN JUDITH ASZSZONYNAK, TEKINTETES és MÉLTOSÁGOS KERES-EERI KŐLESERI SAMUEL UR, Felséges Római Imperator, Erdélynek örökös Fejedelme, Kegyelmes Urunk Erdélyi Gubernialis belső Secretariussa és Referendariussa, &c. Iften fzerint való minapi fzerelmes Házastársának el-temettetése alkalmatofságával, Böjt elő havának 18 napján, M.DCC.XX. Eftendőben, a' Batzai Udvarháznál, és Templomban lett, alkalmaztató, és a kövítésre mindeneknek elejikke adó, HALOTTI UTOLSO TISZTESSÉG TÉTEL, Kolozsvár, Telegdi Pap Sámuel, évszám nélkül, [25-29].

¹⁴ A Was Anna emlékére megjelentetett halottas könyv csak verseket tartalmaz. *COLOSSUS LACHRYMANS*. Az-az: *Életében drága Virtusokkal fel-ékesítettett, Halálában mindenektől meg-tifzteltetett, Néhai TEKÉNTETES, NEMZETES WAS ANNA ASZSZONYNAK; TEKÉNTETES, NEMZETES C. COMÁROMI ISTVÁN URAMNAK, Tekéntetes Nemes Bihar és Aba-Uj Várme-gyéknek Törvényes Tábla Affefforának fzerelmes Házastársának sírbe való téttetésének ide-jén, érdemlett utolsó tiftességének meg-adására, Sz. Jakab Havának 11. Napján, 1723. Eftend. el-mondattatott, és fellyül meg-nevezett kedves és hűséges Férjének akarattjából, a' N. Debreczeni Reform: Collegiumtól, emlékezetben hagyattatott SIRALMAS OSZLOP, Debrecen, Viski Pál, évszám nélkül.*

¹⁵ FARKAS, i. m., 227.

¹⁶ NAGY, i. m., 137-139.

éltek vele, később aztán elterjedt azok körében is, akik a tudományos életben játszottak kiemelkedő szerepet.¹⁷

A nyomtatásban fennmaradt halotti prédikációk többsége férfiak fölött hangzott el. A nőket búcsúztató nyomtatványok aránya magyar nyelvterületen hozzávetőleg 37%, a németeknél ugyanez 34% körül mozog.¹⁸ Esetükben a halottas könyv megrendelője többnyire a gyászoló férj. Egy-egy kötet általában egy-egy személyhez köthető, de előfordultak esetek, amikor több elhunyt szerepelt egyetlen halottas könyvben. Bánffy Katát férje temetésének előkészületei közben érte a halál. A szertartáson elhangzó, eredetileg a férjet méltató szövegeket az utolsó pillanatban igazították a kettős haláleset-hez, amiért Zoványi György, az egyik prédikáció szerzője nem is felejt el szabadkozni.¹⁹

A nyomtatványok nem csak a szertartáson elhangzott három-négy halotti prédikációt tartalmazták, hanem búcsúztató verseket is, amelyek összefoglalhatják vagy kiegészíthetik az addig elhangzottakat. Nem feltétlenül szavalták el őket a temetésen, az is előfordult, hogy utólag, kifejezetten a halottas könyvek számára íródtak.²⁰

¹⁷ *Uo.* 138.

¹⁸ FARKAS, *i. m.*, 226.

¹⁹ ZOVÁNYI György, *MAUSOLEUM, Az-az: Temetségnek új Tornya. Mellyet, Régen el-tökéltett akarajából építettett, NÉHAI MÉLTOSÁGOS FEJEDELMI Afzfony, Gróf Losontzi BÁNFFI KATA ASZSZONY, b. e. Férjének, N. MÉLTOSÁGOS L. B. HADADI VESSELENYI ISTVÁN Fejedelmi Urnak Ágyas-Házúl nyugodalomra; Melly mikor el-kézfűlt volna, Férjén való fok firánkozása miatt el-bádgvadván, hozzá való búzgó fzerelmében a' tiikos Isteni igazgató által el alutt, Kis- Afzf. hav. 12. napján: Ki-is míg szólhatott, parantsolta fzomorú Árva Gyermekének, hogy b. e. Férjével együtt, magától még életében el kézfűttetett Halotti Pompával egyfzer smind tétefsék azon Maufoleumban 'Sibón Kis -Afzf. hav. 22. napján, Melly ditsőséges, noga fzomorú és ritka példájú Páros Halotti Temetésnek rendelt napján Tanitást tett az Isten befzédéből a' Maufoleum dombján ZOVÁNYI GYÖRGY Magyar-Ország Reformatus Superintendens.= SERKENTŐ ORA. Mellyel, E' nehéz időkbén lelki vigyázásra idvességünk drága köntösének meg-óltalmazására serkengtetetünk ama' Nagy VESSELENYI HÁZBOL ki-jött NÉHAI MÉLTOSÁGOS LIBER BARO HADADI VESSELENYI ISTVÁN ÚR, FELSÉGES URUNK' belső Tanáts Úr Hivének, az Erdélyi három Natio és Statusok bölts Praefidensének, Nemes Közép-Szólnok Vármege' érdemes Fő-Ippánjának, az Erdélyi Reform. Ekléfiák' 's Collegiumok' mind Fő Curatorának, mind édes Atyjának ö Excellentiájának meg-hidegedett tetemei felett a' Koporsó tételkor maga Kolosvári Palotáján tett rövid Tanitásból DÉÁKI JOSEF által, Kolosv. Ref. Ekl. egyik méltatlan Tanítója által; 1734. 4. Máj., Kolozsvár, Szathmári P. Sándor, 1734, [89].*

²⁰ Ubrisi Mária halottas könyvéből nem csak az derül ki, hogy a temetésen elhangzott versek szerzője Pápai M. Mihály, hanem az is, hogy azokat Tornallyai János nemes orátor adta elő. (PÁPAI M. Mihály, *E' SIRALOM' FÖLDÉRŐL Mennyei Hazája felé el-indúltt Léleknek BUTSÚ-VÉTELE, Avagy SZOMORU HALOTTI BUTSUZO MAGYAR VERSEK=TISZTESSÉGNEK KORONÁJA. Mellyel, Néhai áldott emlekezetü, ritka példájú, minden Nemes Virtufokkal, drága jó erköltstsel és ékefséggel fokakat felyül-mult TEKINTETES NEMZETES PESTI UBRISI MÁRIA ASZSZONY; TISZTELETES TUDOS és az egézf Világra ki-terjedett Hirü Máfodik TSEETSI JÁNOS URAMNAK A S. Pataki Collegiumnak már XIX. Efstendöktől fogva-való ditséretes és emlekezetes Profefforának, 's édes Attyának, az ISTEN' Anyafzentegyháza' Nagy Ofzlopának, XVI. Efstendökig és III. Hőlnapig való fzerelmes, ferény és Hüséges Hitves Tárfa, e' Világon való rövid és tsak XXXIII. Efstendöt tartó és mind kedves Férjével, mind maga fzemélyében a' fok háládatlan és irigy Emberektől fok fzenvedést*

Hogy e kiadványok mekkora példányszámban és kinek készültek, az nem egyértelmű. A megrendelők osztogathatták őket ajándékba, de megvásárolhatóak voltak bizonyos könyvkereskedőknél is. A halottas könyvek hagyománya nem csak a családnak jelentett lehetőséget a megemlékezésre – a prédikációk szerzőinek is módot adott arra, hogy gondolataikat publikálhassák patrónusaik költségén, és ezzel növelhessék saját ismertségüket.²¹

A Debreceni Református Kollégium számos halottas könyvet őriz. Hogy a neves iskola összegyűjtötte és megővta őket, azt főként a teológiaoktatás módja magyarázza. A Kollégium diákjai a mai napig úgy tanulják a prédikációírást, hogy régebbi munkákat tanulmányoznak a könyvtárban. Ezekben a prédikációkban megvizsgálják a különböző alkalmakra kiválasztott igehelyeket, illetve azokat az eszközöket, amelyekkel a prédikátor élt - például hogy a temetésekben hogyan kötötték össze a vallás általános üzenetét az örök életről, valamint az elhunyt életének áttekintését és példaszerűségét.²² Ez a 18. században sem volt másképpen. A prédikátorok tanulmányozták elődeik és kortársaik munkásságát, és ami elnyerte a tetszésüket, azt maguk is alkalmazták prédikációik megírásakor.²³ Kun Borbára temetésén Solymosi Mihály megemlíti azokat a „Halotti Prédikációkat, Orációkat, *Elegiákat* vagy firalmas Deák verfeket”, amelyek Bethlen Gábor erdélyi fejedelem első feleségének, Károlyi Zsuzsánnának a temetések elhangzottak, és amelyeket ő maga is nyilvánvalóan jól ismert, hiszen a tartalmukat idézve állítja a hallgatóság elé példaképként az elhunyt nagyasszonyt – egy részletet pedig külön is idéz az elhunyt udvari prédikátorának, Dajka Keserüi Jánosnak a verséből.²⁴ Nem véletlen tehát, hogy számos közös vonás fedezhető fel különböző szerzők művei között.

és üldözést látott élete, nagy hirtelen, többire minden fájdalom, és a' halálnak jelei nélkül 1730. Eftzendőben, 25. Octobris. reggel 10.00 óra tájban el-végeződvn, meg-hidegedett Tefte el-takarításakor és moft újjobban érdeme fzerént MEG-TISZTELTEETT, Kolozsvár, Szathmári Pap Sándor, 1731, [51]. Ezzel szemben Solymosi Mihály Kun Borbála halottas könyvébe írott búcsúverse a keltezése szerint két héttel a temetés után született. (SOLYMOSI=LUGUBRE SACRUM, i. m., [23-28].)

²¹ FARKAS, i. m., 235.

²² FEKETE, i. m., 4-7.

²³ NAGY, i. m., 142.

²⁴ SOLYMOSI Mihály, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK BELSŐ ÉKESSÉGE, és ISTEN ELŐTT KEDVES ÖLTÖZETE. Mellyben fel-öltözvén Szelid és tsendes lélekkel, ékesgette magát fok fzenvedési között-is, egézf életében, A' MÉLTOSÁGOS GROF Széki TELEKI JOSEF Uram' minapi kedves Házsa Társa, NéhAI MÉLTOSÁGOS KUN BORBÁRA ASZSZONY: Életének 36. Házafságának 21. Eftzendejiiglen. Melly drága Öltözetét hagyván fok ízben, életében, 's halála előtt-is, édes jó LEÁNYÁNAK; Moft pedig, minekelötte a' földbe bé-fzállana, utolsó Tifztfeség-tételének emlekezetes BORBÁRA NAPJÁN, Ajánlja, az egézf egybe gyültt Sokaság előtt. minde- kegyes afzfzonyoknak mint fzent életü Sára' igaz hibéli Leányinak, SOLYMOSI MIHÁLY, Vizaknai Prédikátor által; a' Kertsesórai Udvari Templomban, 1720. Eftzendőben, Karátson havának 4. napján=Uo., Kolozsvár, Telegdi P. Sámuel, évszám nélkül, [12-13].*

3. Feleségek, anyák, gazdasszonyok

A nők felett mondott prédikációkban, illetve a halottas könyvekben megjelentetett versekben különösen sok a hasonlóság, ugyanis számukra nem létezett a lehetséges életpályáknak az a változatossága, amelyek nyitva álltak a velük azonos társadalmi helyzetű férfiak előtt²⁵ Az ő útjuk a házasságkötés felé vezetett - a lányokat édesanyjuk egészen fiatal koruktól kezdve, saját példáján keresztül és gondos neveléssel igyekezett felkészíteni a házasesetre.

Mik voltak az elvárások egy férjzett asszonnal szemben? A halotti prédikációkkal foglalkozó tanulmányok háromféle női szerepkörre hívják fel a figyelmet: a feleségére, az anyáéra és a gazdasszonyéra.²⁶ Mivel mindhárommá a házasságkötéssel válhatott a nő, talán mondhatjuk, hogy igazából az utóbbi kettő is a „feleség” státuszhoz kapcsolódott, és a különválasztás alapja inkább csak az volt, hogy ki vagy mi iránt tartozott felelősséggel a ház asszonya. Ezenkívül a feleségnek, mint minden hívőnek, szem előtt kellett tartania vallása gyakorlását és lelke állapotát is.

3.1. Jó feleségek

A feleség kiválasztását a halotti prédikációk nagy körültekintést igénylő feladatként írják le, ami nem is sikerül mindenkinek: „Meg-efik az fokfzor, hogy a' fzenteknek-is boldogtalan házafságok efik; mert ök-is meg-botolhatnak a' házassulásnak útában.”²⁷ Az elkövetett tévedés súlyos következményekkel járt, hiszen a házasságok élethossziglan – tehát az egyik fél haláláig – tartottak, a válás pedig, bár lehetséges volt, ritkaságszámba ment.

A frigyek a legtöbbször nem szerelemből kötettek: a házasulandó felek olykor nem is ismerték egymást előzőleg. „A' kinek az előtt efmeretségében / Nem vóltam, 's tsak akkor eftem-bé kedvében...” – írja az elhunyt feleséget megszólaltatva Pápai Mihály Csécsi János és Ubrisi Mária eljegyzéséről.²⁸ Kun Borbála házasságkötésének napjára emlékezve a prédikátor említést tesz a két örömanyról, Rédei Máriáról és Vér Juditról, akik a vőlegényt, Széki Teleki Józsefet egy igazán erős asszonnal koronázták meg – ők lehettek azok, akik megszervezték a két fiatal egybekelését.²⁹

Mai szemmel nagyon fiatalon mentek férjhez akkoriban a nők. Köleséri Sára még nem töltötte be a tizenötödik évét, amikor Komáromi György menyasszonya, majd felesége lett 1688-ban. Kun Borbára tizenöt évesen ment férjhez. Amikor az ötvenéves

²⁵ NAGY, *i. m.*, 140-141.

²⁶ Uo. 148. ill. BELLÁGH Rózsa, „A jó és bölcs asszony” a 18. századi halotti beszédekben=A nők világa: művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok, szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor, Budapest, Argumentum, 2007, 212.

²⁷ NÁDUDVARI Péter, *A' valóságos jó Feleségnek IDEÁJA=LUGUBRE SACRUM...*, *i. m.*, [11].

²⁸ PÁPAI M. Mihály, *i. m.*, [54].

²⁹ KAMARÁSI György, *JO FELESÉG' CZIMERE. Mellyet, a' fok jelességekkel fénlett, Néhai Méltóságos KUN BORBÁRA Uri Nagy-Afzfony, Méltóságos Széki TELEKI JOSEF Gróf Ur' kedves Házas Tárfu' földbe takarítatásakor, a' Kertsesórai Udvari Templomban, koporsójára ragasztott KAMARÁSI GYÖRGY Fagarafi Református Prédikátor, Salamonnak ama' fzavaiból: Péld. 12:3. Az Erős Afzfony Koronája a' maga Férjének=Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, *i. m.*, [22].

Rhédey Krisztina 1731-ben meghalt, tízévi házasságát követő huszonöt év özvegység állt mögötte, tehát ő is tizenöt évesen kötött házasságot. Ubrisi Mária elmúlt tizenhat éves, amikor Csécsi János felesége lett 1714-ben. Köleséri Sára menyéről, Was Annáról halottas könyve alapján tudjuk, hogy amikor huszonegy évesen, 1723-ban meghalt, már hat éve és huszonnégy hete volt férjnél.

A házasságkötését követően egy nő életében a legfontosabb szerepet Isten után a férje töltötte be. A nő helyét a férjhez képest a Biblia alapján határozták meg, egészen a teremtésre visszamenőleg. Mózes első könyve szerint Isten a férfit teremtette meg elsőként és a saját képmására, míg a nőt másodikként, már a férfi oldalbordájából, a férfi képmására és a férfi kedvéért teremtette az Úr. A nők férjüktől függő helyzetét a bűnbeeséssel és Isten azt követően meghozott ítéletével indokolták: „A’ te akaratod a’ te férjednek birodalmában léfzen; és önéki hatalma léfzen rajtad.”³⁰ Ahogyan Isten parancsol a férfinak, úgy parancsol a nőnek, tartották. A feleség mindeneke-lőtt engedelmességgel tartozott a férjének. Ez alól legfeljebb az menthette fel, ha a férfi akadályozta őt vallása gyakorlásában, különben épp a bibliai eredeztetés miatt keresztényi kötelessége volt teljesíteni az ura akaratát.³¹ Azonban, bár a nő a házasságban alávetett helyzetben volt, a kortársak azt sem tagadták, hogy nagy hatással van férje életére, lelkére és pályafutására.

A temetési prédikációk hosszú listát tárnak elénk a jó feleség tulajdonságairól. Engedelmsége mellett a viselkedésének szemérmesnek, csendesnek, józannak, mértékletesnek, békésnek és szelídek kellett lennie, emellett ügyelnie kellett rá, hogy „társalkodás” során csakis megfelelő szavak hagyják el a száját.³² A helyes magatartásra a nőnek különösen oda kellett figyelnie, hiszen nem csak az ő megítélése múltott rajta. Ha a közösség szemében a viselkedése nem volt megfelelő, azzal saját maga mellett a férje nevére is szégyent hozott.

Amikor az asszony a nyilvánosság előtt mutatkozott, a megjelenésének ápoltnak, rendezettnak és alkalomhoz illőnek kellett lennie. Egy olyan korban, amikor különféle intézkedések születtek a ruhaviselési szokások szabályozására, a halotti prédikációknak is témája volt a női külső. Solymosi Mihály Kun Borbála temetésén ezzel kapcsolatban megengedően nyilatkozik: a ranghoz illő öltözéket Pál apostol sem tiltotta, előkelő környezetben igenis méltó módon kell felöltözni. Ráadásul azt is elismeri, hogy a tiszta és fehér ruhák az élet örömei közé tartoznak. A nők „tífzetséges öltözettel ékesítsék ma-

³⁰ Mózes. 3,16. (SOLYMOSSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [6].)

³¹ SOLYMOSSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [6-7].

³² KAMARÁSI György, i. m., [22]; SZÖDI István, *Az igaz, és Férjéhez hűféges Felefégnék PÉLDÁJA; Mellyet, A' bóldog emlékezetű URI ASZSZONYNAK, TEKÉNTETES NEMZETES KERES-EERI KÖLESÉRI SÁRA ASZSZONYNAK meg-hidegedett Tefte felett, emlékezetire, 's tífzetségére, a' Háznál lévő Gyülekezet előtt le-rajzolt, és befzéllett SZÖDI ISTVÁN, a' Debreczeni Reform. Ekléfiának egyik Tanítója=MONUMENTUM FUNEBRE. Az-az: Iftennek jó-kedvből meg- találtatott, fzelid, és tsendes léleknek rothatatlanságával meg-ékesítettett, igaz, és Férjéhez hűséges Feleségnek, Néhai TEKÉNTETES NEMZETES KERES-EERI KÖLESÉRI SÁRA ASZSZONYNAK; TEKÉNTETES, NEMZETES és VITÉZLŐ COMÁROMI GYÖRGY URNAK, Tekéntetes Nemes BIHAR Vármegyének fzámos Eftendők alatt, érdemes ordinarius Vicé-Ispánnának: Moftan-is pedig Nemes Szabad és Királyi DEBRECZEN Várasának hűféges Fő Birájának fzerelmes Házastársának el-temettetéfének idejekor, Sz. Mihály Havának 8. napján, 1722. Eftendőben, a' Háznál és a' Temető-helyen el-mondattatott, HALOTTI EMLÉKEZETE, Debrecen, Viski Pál, évszám nélkül, [7].*

gokat” – tisztességes öltözködésük költségét pedig a férjeiknek kell állnia, hiszen az ő feladatuk, hogy „feleségeket tiszteletben tartsák”, mindezt bibliai alapon. Cserébe a nőknek mértékletesnek kellett lenniük, nem illett kihívóan ruházkodniuk vagy telhetetlenül folyton újabb és újabb darabokra vágyniuk. A külsejük csinosításával egyetlen férfinak, a férjüknek volt szabad kedveskedniük – a szépítkezés célja nem lehetett az, hogy „máfokat fel-gerjefzzenek”. A túlzásba vitt cifrázkodás – folytatódik a prédikáció – Isten haragját idézi az országra, ahogyan a férfiviseletet és fegyvert magára öltő asszony is helytelenül cselekszik. A korabeli divatról kiderül, hogy a módos nők nyuszt-, hiúz-, nyestprémbe öltöztek, amit bársonnyal, vont arannyal, selyemmel díszítettek – a selymet egyébként a prédikátor a selyemhernyó ganéjaként határozza meg.³³

A kifinomult öltözködést az igehirdetések annyira összekapcsolták a női nemmel, hogy a női lélekkel kapcsolatban is lelki vagy belső öltözékről szólnak a prédikátorok, amire legalább ugyanolyan gondosan kell ügyelni, mint a fizikai ruházatra.³⁴

A szép ruhák és a vonzó külső önmagában kevés volt, a nőktől elvárták azt is, hogy értelmesek – bölcssek – legyenek, hiszen az erős asszony „Férjfiui elmével vetélkedő nagy elméjű” nő.³⁵ A vizsgált prédikációkban kevés szó esik az eltemetett nők műveltségéről, de általában elmondható, hogy bölcsességük és tanultságuk nem a szó szoros értelmében vett tudományos ismereteket takart, hanem gyakorlatiasságot és életbölcsességet, aminek ószövetségi mintája Abigail, valamint bibliai és vallásos tudást, amellyel kapcsolatban a „jól tanult Lídia” szerepelt a nők példaképeként. Kun Borbárával kapcsolatban a bölcsességről mint a „kegyefség tudományáról” szól a prédikáció. Lánya, Teleki Krisztina is az üdvösség tudományát tanulva készült a felnőtt életre.³⁶ „Bárfony áross Lydia: Iften igéjének fzeretöje 's olvasója” volt Bánffy Kata.³⁷ Köleséri

Sáráról is kiderül, hogy „magánofon Iften' bezfédének olvasásában *hűféges* és *fzorgalmatos: gyermekségétől fogva tudta a' Sz. Iráfokat, mellyek ötet bölttsé tették az idvefségre.*”³⁸ Rhédey Krisztinának „jól tanult lelke” volt, ami szintén vallásos tudást

³³ SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [7-8], [10-11].

³⁴ Ld. SOLYMOSI, *Az Istenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m.; VÁRADI TZELEK Sámuel, *AZON B. EMLEKEZETÜ TEK: TISZTELETES, NEMZETES ASZSZONYNAK Az ő Eleihez való takarittatásakor; a' gyáfzos és fíralmas Háznál öfzve-Gyült, Nagy, és Jeles Sokaság előtt, Azon, már említett EGYHÁZI SZOLGA által, lött HALOTTI PRÉDIKÁLLÁS=HALOTTI SIRALOM, és TISZTESSÉG-TÉTEL. Az-az: A' ki-nyomozhatatlan útagon járó ISTENNEK, meg- vizsgálhatatlan, böltis ítéletiből, teménytelen, 's hirtelenül. az élök' földjéről ki-vágatott: igaz termékeny Szölötönek; életében. jó Férje fzerelmes, és hűséges, elalutt Házastársának: úgmint Néhai TEK: TISZTELETES NEMZETES UBRISI MÁRIA ASZSZONYNAK; TISZTELETES, NEVEZETES, TUDOS TSÉTSI JÁNOS UR-NAK, A' Sáros-Pataki Nemes Collegiumnak, mint példában, már fok izben, tűznek lángjaival küzfködő; de a' meg-emézfztödéftől, Ifteni erő által meg-tartatott tövis- bokornak: valósággal pedig, az Ifteni tanúságoknak, a' józan elmei böltselkedéseknak, és a' tífztességes tudományoknak, magvető, terjefztő helyének; már fok ezfztendök alatt, Első, érdemes, hűséges, igazgató, élezfztgető, 's ékesítő, Profefforának, fzemei' kívánságának, gyönyörűségének, utólsó meg-tífzteléfekor. 1730-dik Ezfztendőben, Mindfzent Havának 26. és 29-dik napjain lött, fzent ELMÉLKEDÉSEK, Kolozsvár, Szathmári Pap Sándor, 1731, [23].*

³⁵ KAMARÁSI, i. m., [19].

³⁶ SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [13], [15].

³⁷ ZOVÁNYI, i. m., [91].

³⁸ SZÖDI, i. m., [11].

jelentett.³⁹ Talán olvastak, tanultak mást is a 18. század elejének asszonyai, de az elvárás feléjük mindenestre az volt, hogy behatóan ismerjék a saját hitüket, és erre neveljék gyermekeiket is. (Az sem mellékes, hogy ha tudjuk róluk: olvasták a Bibliát, akkor azt is tudjuk, hogy tudtak *olvasni*.)

Ubrisi Mária ismereteiről viszont részletesen tudósít a halottas könyve. A sárospataki professzor Csécsi János feleségének előzetes műveltségéről nincs említés, de úgy emlékeznek meg róla, mint aki tudós férjének érdeklődő és fogékony hallgatósága volt. Mihályi Kováts István az özvegyet megszólítva elmondja, hogy „...veled való lakásában töled, mint bölts és Tudós Férjétől eleget tanúlt, gyakran értekeződött az égen ragyogó 's tündöklő szép tsillagoknak neveirül az *Aftronomiáról*: gyakran *difcurrált* 's befzélletett veled fzent dolgokról *Theologicumokról* és *Philofophicumokról*; befzélletett a' léleknek halhatatlanságáról és az örökélettről, (:a' mellyet el-ért,;) mellyet magam-ís hallottam. Gyönyörködött a' szép hiftoriai befzélletésekben.”⁴⁰

Ugyan nem várták el minden feleségtől, hogy széles körűen - gyakran külföldön is - képzett, tudományos vagy politikai tevékenységet folytató férfinak egyúttal méltó szellemi partnere is legyen, de Ubrisi Máriával kapcsolatban elismerően szólnak a prédikációk az asszony elméjéről, és cseppet sem tartják helytelennek, hogy érdeklődött a férje szakmai tevékenysége iránt.

A nő, mint az öltözködéssel kapcsolatban láttuk, csinosíthatta magát, hogy a férje tetszését elnyerje, de fontos volt, hogy kizárólag az övét. A férjhez való hűség volt az

³⁹ RÁCZ Kelemen, *DRAGA NYERESÉG, Mellyet; Eletében tellyes fzívéből lelkéből kerefett, és halálában az ő idvezítő KRISTUSÁban meg-nyert, Amaz ISTENt félő, jámbor életű, ISTENéhez nagy fzeretetű és állhatatofságú Kegyes Özvegy Ur Afzfzony. A' Néhai MÉLTOSÁGOS GROFF BETHLENI BETHLEN FERENTZ Ur, HÁZAS-TÁRSA Néhai MÉLTOSÁGOS REDEI KRISTINA Afzfzony, Mellyet E' tsekély Prédikátióban foglalt és ezen idvezült Ur Afzfzony' utolsó tífzesség tételekor el-mondott a' Sir felett az Erdő Szent Györgyi Reformat. Templomban az egyben gyült Frequentia előtt, a' meg-keferedett Uri Atyafiaknak vigafztaláfokra RÁCZ KELEMEN A' Buni Reformatata Udvari Ecclefiának Prédikátora. 1731. Eftzendőben Szent Iván havának 10. napján=SZORGALMATOS MARTHA és BUZGÓ MARIA. Kiknek, Amaz Iftenfélő, drága erköltsü, Iftenéhez, Kriřtusához, fzent Vallásához nagy buzgóságú, fzemes gazda-afzfzonyságával mezfze terjedt hirü nagy Uri Afzfzony a' Néhai Bóldog Emlekezetü MÉLTOSÁGOS GROFF BETHLENI BETHLEN FERENTZ UR ÖZVEGYÉNEK, MÉLTOSÁGOS REDEI KRISTINA Afzfzonymnak, Örökké fenn maradandó emlekezetire nyomtatatta-ki, egyik halálán, 's töle való el-válásán, fzívesen kefergő igaz teftvér Attyafia Mélt. BARÓ ANDRASI FERENTZ. Mindenektl követendő szép példája. Mellyet ezen idvezült UR Afzfzony hidegedett tetemeinek Koporsóban való tétettésekor e' tsekély Prédikázióban foglalt és el-mondott meg-keferedett Uri Attyafiainak vigafztaláfokra 1731 eftzendőben Böjt-elő Havának negyedik napján az egyben gyült frequentia előtt Nagy Búnón RÁCZ KELEMEN Buni Reformatus Prédikátor, Kolozsvár, Szathmári Pap Sándor, évszám nélkül [44].*

⁴⁰ MIHÁLYI KOVÁTS István, *MENNYEI KÍVÁNATOS ÖRÖM, Mellyben E' fok nyomorúságokkal tellyes Világbul szép tsendes halála után bé-érkezett a' Szentek Serege közzül, ama' bóldog emlekezetü, fzelid erköltsü, jámbor, kegyes és ISTENét igazán félő, NEHAI NEMZETES UBRISI MARIA ASZSZONY, A' Sááros Pataki N. Collegiumnak érdemes és hafznos TISZTELETES és TUDOS PROFESSORANAK, Szerelmes Házas-Társ, kedves Felesége, fzeme, fzíve gyönyörősége, kinek fzomorú temetésekör e' MENNYEI ÖRÖMRÖL együgyően tanított 's prédikállott a' Sááros Pataki Templomban: MIHÁLYI KOVÁTS ISTVÁN, A' Pétrahai H. C. L. SZ. G. L. T. Kriřtus JÉfusnak méltatlan Szolgája, és a' Zempl. Ven. Tractusnak Nótariuffa=HALOTTI SIRALOM és TISZTESSÉG-TÉTEL, i. m., [46].*

egyik legfontosabb kötelesség a nő számára a házasságban. A férfiak számára a házasságban az egyik legaggasztóbb kérdést az jelentette, vajon gyakori és hosszas távolléteik idején otthon maradó feleségük hogyan viselkedik távollétükben, szem előtt tartja-e férje tisztességét. A prédikációkban felbukkannak magukat másoknak csinosító asszonyok, akik alig várják, hogy az uruk elmenjen otthonról, és elrettentő antik példákkal is találkozunk erkölcsstelen nőkkel kapcsolatban. A paráznaság az egyik legsúlyosabb vétéség volt, amit házasságba lépő nő elkövethetett, de, mint azt a prédikációk kiemelik, ez az éppen búcsúztatott feleséggel sohasem fordulhatott volna elő, férje bízhatott benne, és nyugodt lehetett akkor is, amikor nem tartózkodott odahaza.⁴¹

A férjek betegsége esetén az ápolás, az orvosi ellátásról való gondoskodás a feleség feladata volt. Ubrisi Mária nyolc hónapon át tartó súlyos betegsége idején várandósan is ápolta a férjét, amikor pedig gyógykezelésre Eperjesre vitték őt, a feleség oda is vele tartott, és mindent megtett az állapota jobbra fordításáért.⁴²

Nem csak testi, hanem lelki támasza is volt férjének a jó feleség. A példamutatóan erkölcsös, hívő asszonyok a férjük hitbéli épülését is elősegítették. Éva bűnét ugyan nem felejtette az egyház, de a helyesen élő nők egyúttal Sára, Ábrahám példaszzerűen jó feleségének lányai is voltak, akik olykor férjüknél is nyitottabbak lehettek a transzcendens világra, ezért aztán tanácsaikra érdemes volt hallgatnia a férfinak, ahogyan Isten sugallatára Ábrahám is meghallgatta Sárát.⁴³ A jó feleség lelki támaszt jelentett a férjének a nehézségek idején vagy betegsége alatt, felvidította, kereste a kedvét és megbecsülte. A „megférhetetlen”, Sárospatakon kollégája ellen hadakozó Csécsi János mellett Ubrisi Mária úgy jelenik meg, mint lelki fegyverekkel hadakozó férje harcostársa.⁴⁴

Vajon a társadalmi és egyházi elvárások betartásán túl mennyi érzelmű férj meg egy 18. század eleji házasságban? Láttuk, hogy a házastársak általában nem szerelemből köteleződtek el egymás mellett egy életre – ilyesmire a prédikációk egyike sem tesz említést -, akkor hát hogyan érezhettek egymás iránt? A halotti prédikáció műfaja nem feltétlenül képes valós választ adni a kérdésre, hiszen inkább az elvárások jelennek meg benne, nem pedig az érintettek tényleges érzelmei - de már ezek az elképzelések is sokatmondóak lehetnek.

A feleségeket a kötetek és prédikációk címei nemcsak kedves, hanem gyakran szerelmes házastársként írják le, a Wesselényi István után haló Bánffy Kata pedig úgy szerepel, mint aki „Férjén való fok firánkozása miatt el-bádgyadván, hozzá való búzgó fzerelmében a' titkos Ifteni igazgatás által el alutt”. Temetésén Zoványi György drámai példákat sorol arról, hogy szerelmes nők mi mindenre voltak képesek férjük életének megmentéséért, vagy hogyan követték a sírba bánatukban az általuk olyannyira szeretett férfit. „Erős volt e' kettő között a' fzeretet, mint a' koporsó, kemény mint az Halál, a' vizek azt el nem ólthatták” – emlékezett a házaspárra a prédikátor, Szathmári Mihály halotti oratóijában pedig a gyászoló asszony férje „lelkének fele”.⁴⁵

⁴¹ SZÖDI, *i. m.*, (5); NÁDUDVARI, *i. m.* [11].

⁴² MIHÁLYI KOVÁTS, *i. m.*, [46].

⁴³ SOLYMOSSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASSZONYNAK...*, *i. m.*, [9].

⁴⁴ VÁRADI TZELEK Sámuel, *i. m.*, [18-32].

⁴⁵ ZOVÁNYI György, *i. m.*, (83; 89-90); SZATHMÁRI Mihály, *HALOTTI ORATIO. Mellyet, NÉHAI HADADI LIBER BARO MELTÓSAGOS VESSELENYI ISTVÁN ÚR Ő EXCELLENTIAJA Sok jeles Virussai 's Méltóságos Tifztségei fzerint NAPI fényekkel vetélkedő*

Kun Borbála nem kényszerből volt jó feleség, Teleki Józsefet tiszta szívből szólította édes urának egészen addig a napig, amikor végül a karjaiban halt meg.⁴⁶ Az Ubrisi Mária halottas könyvében megtalálható egyik cím szerint az elhunyt asszony Csécsi János „Szerelmes Házas-Társas, kedves Felesége, fzeme, fzive gyönyörűsége” volt. Kettejük kapcsolatáról azt is tudjuk, hogy amikor a férj nem sokkal az asszony váratlan halála előtt Ungvár vármegyébe utazott, Ubrisi Mária nem akarta, hogy a férfi magára hagyja, indulásakor csaknem fél mérföldön át elkísérte, majd sírva tért haza.⁴⁷

A megözvegyült férjek a prédikációk szerint keservesen megsiratták elveszített feleségüket, Köleséri Sámuel siránkozó, „nagy bánattal tellyes” levelekben adta hírül felesége halálát ismeretségi körének. Az özvegy bánatát a prédikátorok természetesnek tartják, csupán a gyász túlkapásaival szemben intik, illetve figyelmeztetik, hogy a társ halála is egyike a házasságban felmerülő legnagyobb kísértéseknek, ezért aztán legyen erős, és bánatában ne kezdje el méltatlanul számon kérni Istent, miért kellett a feleségét elveszítenie.⁴⁸ Hasonlókat olvashatunk a többi prédikációban is – a megözvegyült férj bánata minden esetben érthető és indokolt.

A halotti prédikációk nem adhatnak választ arra, valójában hogyan éltek együtt a bennük lefestett férjek és feleségek. Hosszas, más dokumentumokat érintő kutatások sem feltétlenül tárnak fel az igazságot. De az, ahogyan a korabeli ember a jó házasságot elképzelte, mégis elárulja, hogy a békés, meghitt együttélést tekintették ideálnak, a kiegyensúlyozott házaselet titka pedig egymás kölcsönös megbecsülése és segítése volt. A házastársi szeretetet nagy értéknek tartották, megható példáit nem csak bibliai és történelmi anekdotákban, hanem az elhunytak életében is fel tudták mutatni. A szeretet együtt járt a harmónia fenntartásával a közös élet során, áldozatkészséggel a társ súlyos betegsége esetén és a halála utáni mélységes gyásszal, fájdalommal.

Az a szerelem, amit a halotti prédikációk bemutatnak, nem valamiféle szenvedélyes, lángoló érzelem, hanem férfi és nő sírig tartó, erős szövetsége, ami átvészeli a nehéz időszakokat is, és átsegít az élet megpróbáltatásain.

Éppen ezért tévedés a kora újkori házasságot úgy elképzelni, mint egy csak gyermeknemzési célú intézményt, bár természetesen fontos része volt ez is.

tündöklései után lött fok rendbéli fetéséget okozott EL-ENYÉSZÉSEKOR Követén azt Ábigail elméjü minapi Szerelmes H. Társának MELTOSÁGOS GRÓF LOSONTZI BÁNFFI KATA ASZSZONYNAK-is Szomorú példájü Ecliffisse és Halála Síralmas Nemzetünknek Sorsán bánkódván, mondott 'Sibón, 1734 -dikben Aug. 22-dik napján SZATHMÁRI MIHÁLY, m Vársárhelyi N. Collegium' együgyü Tanítója=SERKENTŐ ORA, i. m., [106].

⁴⁶ SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [14].

⁴⁷ MIHÁLYI KOVÁTS István, *MENNYEI KÍVÁNATOS ÖRÖM...*, i. m., [46].

⁴⁸ SOLYMOSI, *Temetési Emlekezetnek...*, i. m., (28-29); NÁDUDVARI Péter, *A' valóságos jó Feleségnek IDEÁJA; Mellyet a' Palotán öfzve-gyültt frequentia előtt le-rajzolt, és a' meghólt Méltóságos Gróf BETHLEN JUDIT ASZSZONYRA, lélek és igfság fzerint fjabott NÁDUDVARI PÉTER, a' Száfvárosi Refor. Ekléfiának Plébánuffa, és azon Capitulumnak Decanuffa, 1720. efszendönem. Böjtölő hav. 18-dik napján=LUGUBRE SACRUM...*, i. m., [11].

3.2. Gondos anyák

A feleség leglényegesebb feladatai közé tartozott, hogy gyermekeket szüljön a férjének. Nádudvari Péter egy helyen kifejti, hogy a házasság állapota kedvesebb Istennek, mint a szüzesség, hiszen a feleségeknek köszönhető, hogy „a' fzent mag fzaporodik”.⁴⁹

Mivel a nők fiatalon házasodtak, nagyon korán megkezdték a várandósságok sorozatát, ami kezdetleges egészségügyi viszonyokkal társulva gyakran okozta az anyák halálát vagy tartós gyengélkedését.⁵⁰ A gyermekhalandóság még ennél is tragikusabb képet mutatott. Köleséri Sára tizennégy gyermeknek adott életet, akik közül azonban csak öten éltek túl anyjukat.⁵¹ Bánffy Kata nyolc gyermekéből négyet veszített el.⁵²

Ubrisi Mária kilenc gyermeket szült, közülük négyet eltemetett. Az emlékére kiadott halottas könyvből szokatlan részletességgel olvasható ki tizedik terhességének tragikus végkimenetele. Az asszony nem sokkal a szülés várható időpontja előtt még aktív volt, ráadásul férje elutazása miatt rá maradt az egész ház gondja. Talán nem is aggódott különösebben, hiszen János fiát sokkal zaklatottabb körülmények között várta férje súlyos betegsége alatt. Egyik este aztán hirtelen rosszul lett tört rá, ami heves fájdalmakkal és erős vérzéssel járt.⁵³ Anyi ereje még maradt, hogy másnap hajnalban elbúcsúzzon az időközben hazaérkezett férjétől, de délelőtt tíz óra körül meghalt. Csécsi Jánost a felesége temetésén Mihályi Kováts István azzal vigasztalja: jobb, hogy az asszonnal együtt a magzat is odaveszett, hiszen különben az öt árva mellett még egy dajka nélkül maradt csecsemőt is nevelnie kellene.⁵⁴

Bethlen Judit halálát a temetésen elhangzott prédikációk nem részletezik, de a szüléssel és anyasággal kapcsolatban homályos bibliai utalások mintha azt sejtetnék, hogy ő is egy szerencsétlenül végződött terhesség következtében hunyt el.⁵⁵

A prédikációk a gyermekek elnevezésének okát két esetben említik, egyszer Csécsi János és Ubrisi Mária János fiával kapcsolatban – az anyja nevét viselő legidősebb lányra az egyik kötetbeli vers tér ki -, sokkal érdekesebb viszont Rhédey Krisztina keresztnevének története.⁵⁶

⁴⁹ NÁDUDVARI, *i. m.*, [10].

⁵⁰ BELLÁGH, *i. m.*, 212.

⁵¹ SZÖDI, *i. m.*, [4-5].

⁵² SZATHMÁRI Mihály, *HALOTTI ORATIO. Mellyet, NÉHAI HADADI LIBER BARO MELTÓSÁGOS VESSELENYI ISTVÁN ÚR Ö EXCELLENTIAJA Sok jeles Virussai 's Méltóságos Tifztségei fzerint NAPI fényekkel vetélkedő tündöklései után lött fok rendbéli fetétséget okozott EL-ENYÉSZÉSEKOR Követvén azt Ábigail elméjü minapi Szerelmes H. Társának MELTÓSÁGOS GRÓF LOSONTZI BÁNFFI KATA ASZSZONYNAK-is Szomorú példájü Eclipsisse és Halála Siralmas Nemzetünknek Sorsán bänkódván, mondott 'Sibón, 1734-dikben Aug. 22-dik napján SZATHMÁRI MIHÁLY, m Vásárhelyi N. Collegium' együgyü Tanítója=SERKENTŐORA, i. m., [105]*

⁵³ VÁRADI TZELEK, *i. m.*, [31-32].

⁵⁴ MIHÁLYI KOVÁTS, *i. m.*, [46-47].

⁵⁵ SOLYMOSI, *Temetési Emlékezetek..., i. m.*, [22-25].

⁵⁶ VÁRADI TZELEK, *i. m.*, [31].

Róla ugyanis fennmaradt, hogy édesanyja, Serédi Zsófia még a születése előtt, egy temetésen elmondott prédikációban halotta a Krisztina nevet, ami akkor annyira megtetszett neki, hogy elhatározta: ha a gyermeke lány lesz, erre a névre keresztelteti majd.⁵⁷

Az anyától elvárták, hogy gondoskodjon gyermekei vallásos neveléséről, hogy istenfélő hívekké váljanak. (Természetesen nem csak neki, hanem az apának is jó példát kellett mutatnia.) Köleséri Sára temetésén elhangzott, hogy gyermekei lelki épülésére reggelente és esténként is szánt időt.⁵⁸

A fiúkat igyekeztek taníttatni, így például apja mintájára az ifjabb Csécsi Jánost is tudományos pályára szánták szülei, Köleséri Sára és Komáromi György két idősebb fiáról pedig megtudjuk, hogy anyjuk halálakor már ők maguk is politikai tisztségeket viseltek.⁵⁹ A lánygyermekek otthon, az anyjuktól lesték el mindazt, amit a háztartásról és a helyes női viselkedésről tudniuk kellett későbbi életük során.

Bánffy Kata már férjezett lányait úgy említik a temetésen, mint akik édesanyjuk házasságának láttán sajátították el a párjukkal való harmonikus együttélés módját.⁶⁰ Kun Borbála halálakor Teleki Krisztina éppen férjhez menetelére készülve maradt árván. A prédikátor megdicséri őt, amiért erkölcsös, keresztényi viselkedés terén mindig hűen követte az édesanyja példáját. Azonban azt sem titkolja, hogy az anya korai halálával az ifjú Krisztina milyen nehéz helyzetbe került:

„Kívánta ugyan látni örömdetet, fiettezte jó karban venni dolgaidat; de mikor legjobban gyönyörködik vala benned; magad is mikor leg-inkább ragafzkodol vala hozzá, és fokot várfsz vala jó és fzíves Anyai indulatjától, jövendő előmeneteledre; főt körülötted való dajkálkodását, tanáts-adását, édes Anyai segítségét, mikor leg-fzívesebben óhajtod vala; akkor hagy-a-el, elég gyáfzodra és fzomoruságodra!”⁶¹

Az anyák tehát gondoskodtak fiaik és lányaik keresztény neveléséről, és elindításukról felnőtt életükbe. De vajon milyen lehetett eközben anyák és gyermekek kapcsolata?

Valaha elterjedt nézet volt, hogy a kora újkorban, amikor még nagyon magas volt a gyermekhalandóság, a szülők kevésbé ragaszkodtak a gyermekeikhez, a velük szembeni viselkedésük inkább távolságtartó volt, szinte rideg. Mára a kutatások ezt megcáfolták.⁶²

Köleséri Sára nem csak abban volt példamutató, ahogyan nevelte a gyermekeit, hanem abban is, mennyire szerette őket.⁶³ Kun Borbárát a halála előtt az aggasztotta a legjobban, mihez kezd majd nélküle a fia és a lánya. A halotti prédikációkból nem csak az derült ki, hogy Krisztina sorsát igyekezett egyengetni, hanem az is, hogy József úrfi a

⁵⁷ RÁCZ, DRÁGA NYERERESEGE..., i. m., [43].

⁵⁸ SZÖDI, i. m., [12]. - Mindez talán az apai példa hatása volt, hiszen az idősebb Köleséri Sámuel nagy fontosságot tulajdonított a házi áhítatoknak, a témával kapcsolatos művét pedig még a 19. században is olvasták a debreceniek. (CSORBA Dávid, *A zászlós bárány nyomában: a magyar kálvinizmus 17. századi világa*, Budapest, Kálvin, 2011, 17.)

⁵⁹ MIHÁLYI KOVÁTS, i. m., [47].

⁶⁰ SZATHMÁRI, i. m., [109].

⁶¹ SOLYMOSSI, *Az Ifjenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [15].

⁶² A témával foglalkozó tanulmánykötet: *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucinmerecskét nekünk”*, szerk. PÉTER Katalin, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 1996.

⁶³ SZÖDI, i. m., [13].

névnapján minden évben verssel köszöntötte fel az édesanyját.⁶⁴ Ubrisi Mária gyermekei közül a prédikációk kiemelik Jánost, aki az apja után kapta a nevét, és akit egy nehéz élethelyzetben az anyja úgy képzelt el, mint későbbi támaszát a férje halála után. Végül az apa életben maradt, de a fiúhoz továbbra is nagy reményeket fűztek a szülei.⁶⁵ Gyalakúti Lázár János, a költő fiatalon verset írt édesanyja emlékére annak halottas könyvébe.⁶⁶ Kun Borbála temetésén életben maradt, idős édesanyját Solymosi Mihály nem is nagyon próbálja vigasztalni, hiszen az anyák számára felnőtt, családos gyermekük halála is élethosszig tartó fájdalmat jelent.⁶⁷

A nők nem feltétlenül csak a saját gyermekeiket nevelték. Bethlen Juditot korai elárvulása után Klára nővére vette magához, és a Bánffy családnál nőtt fel.⁶⁸ Rhédey Krisztina, akinek saját gyermekeiről nem tesznek említést a halotti prédikációk, Pongráz Györgyné Rhédey Anna asszonyt és Bánffy Zsuzsánnát saját lányaiként szerette. Az épp akkoriban nősülő Bánffy Péter boldogságát is nagyon szerette volna látni – de a férfi párjával már nem találkozhatott a halála miatt.⁶⁹ Úgy tűnik tehát, hogy bár neki magának nem volt vér szerinti gyermeke, anyai érzéseit a rokonságában sikerült kamatoztatnia.

3.3. Szemes gazdasszonyok

A jó feleség segítette férje munkáját az *aeconomia* terén is. Hagyományosan a férfi feladata volt a döntés a gazdasági kérdésekben, de ha valamilyen hivatalos elfoglaltsága elszólította otthonról, akkor a felesége vette át tőle a családi javak kezelését. Ugyanez történt akkor is, ha a férfi lebetegedett.

Mivel a férj közeleti tiszttsége vagy szakmai tevékenysége sok időt és energiát igényelt, a háztartás vezetése a nő feladata volt. Az igazán jó feleség mellett „nem fzukség a' Férfiúnak mindent a' házban a' maga fzemeivel meg-tekinteni” – mondja Szödi István Köleséri Sára temetésén.⁷⁰ A nő uralma otthona falain belül a férfi nő fölötti uralmához hasonló. Ahogyan Isten a férfi nevében parancsol a feleségének, úgy parancsol a feleség a férj nevében a háznépének.⁷¹

Teszi ezt „illendő és meg-mérséklett keménységgel”.⁷² De nem csak parancsol, ügyelnie is kell rájuk, gondoskodni fizikai szükségleteikről és lelki életükről egyaránt.

⁶⁴ SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, [14-15].

⁶⁵ MIHÁLYI KOVÁTS, *i. m.*, [47].

⁶⁶ GYALAKUTI LÁZÁR János, „Mind jók 's mind gonofzok az Urtól fzármaznak...”=*LUGUBRE SACRUM...*, *i. m.*, [31-32].

⁶⁷ SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, *i. m.*, [14].

⁶⁸ SZATHMÁRI Mihály, *HALOTTI ORATIO. Mellyben, Az Iftentől tanítatott Jó Léleknek, az örökké megmaradandó halhatatlan kintsre, és ditsöségre való bölts, és maga természetivel megegyező vágyakozásáról, a' feljebb jelenttetett Iftenfélő Néhai MÉLTOSÁGOS GROF URI ASZSZONY Tefte felett, a' Batzai Udvarháznál, röviden bezfélgetett SZATHMÁRI MIHÁLY, a' S:p. M:Vásárhelyi Reform: Collegium Profeffora=LUGUBRE SACRUM*, *i. m.*, [19].

⁶⁹ RÁCZ, *SZORGALMATOS MARTHA...=SZORGALMATOS MARTHA...*, *i. m.*, [21].

⁷⁰ SZÖDI, *i. m.*, [7].

⁷¹ Uo. [9-11].

⁷² NÁDUDVARI, *i. m.*, [11].

Míg a bibliai Márta alakja máshol úgy szerepel, mint aki a krisztusi tanítást hallgató testvérével, Máriával szemben a fizikai világra fordít nagyobb figyelmet, a jó gazdasszonyokat vele azonosítani elismerést jelentett. Azt tartották ideálisnak, ha egy nőben a két viselkedésminta egyesült, tehát odahaza Mártaként viselkedett, a templomban pedig nyitott szívvel hallgatta az igét, mint Mária. Ez a kettősség gyakran előkerül a prédikációkban.⁷³ A szorgalom a nők nagyra becsült erénye volt. Halottas könyve szerint Ubrisi Máriának a halálát is ez okozta, hiszen még nem sokkal a szülés várt ideje előtt is tevékenykedett az otthonában, hogy ezzel épp házon kívül tartózkodó férjének kedveskedjen.⁷⁴

A jó gazdasszony nem csak megtartotta és gyarapította a család javait, hanem bőkezűen adakozott is. Rhédey Krisztina például amellet, hogy „Iften fzoigait az Iften titka-
inak hűséges sáfárit, Mint mennyei Urának *legatufsit*” támogatta, és a „*Collegiumok, lelki Dajkák*, Scholák” részére is adományozott, „nem utálta meg a’ fzegényeket is, mert volt egy ajtaja Házának, mellyen a’ fzegények minden *audentia* nélkül bátran bé járhattak.”⁷⁵ De nem csak ő, mások is adtak az egyházak, a kollégiumok és a szegények javára. A jótékony asszonyokat az újszövetségi Tábithával állították párhuzamba a prédikációk, aki híres volt jócselekedeteiről, és végül pártfogoltjainak köszönhetette, hogy Péter apostol segítségével feltámadt a halálból.⁷⁶

3.4. Özvegység

Főként a házas nők halála után jelentek meg halottas könyvek, elsősorban a férjek állítottak velük emléket feleségüknek. Ezért aztán a házasságról tudhatunk meg a legtöbbet a nők életéről szóló halotti prédikációk alapján, a Rhédey Krisztina emlékére kiadott nyomtatvány viszont arról beszél, hogyan élhetett megfelelően egy korabeli özvegyasszony.

Akkoriban akár a férfi, akár a nő vesztette el házastársát, főként fiatalabb korban célszerű volt újjaházasodnia. Bethlen Judit először Lázár György felesége volt, később hozzáment Köleséri Sámuelhez, elhunyt férje orvosához. Erről viszont a halotti prédikációkban nem történik említés, az előző házasság tényére csak az elhunyt feleség három gyermekének vezetékneve utal.

Gróf Bethlen Ferenc felesége, Rhédey Krisztina viszont nem ment még egyszer férjhez, miután tízévi házasság után, alig huszonöt évesen özvegyen maradt. A halottas könyvből nem derül ki, hogy ez az elhunyt férje iránti mély érzelmeinek vagy esetleg a házasságról szerzett kellemetlen tapasztalatainak következménye volt. Mindenesetre ezután élete hátralévő huszonöt évét mint

⁷³ A Rhédey Krisztina koporsóba tételekor elmondott prédikáció címe *SZORGALMATOS MARTHA és BUZGO MARIA*, amelyben a példamutató özvegyasszonyt mindkét nőalakkal párhuzamba állítja Rác Kelemen, de a halotti versekben is gyakoriak a Kun Borbálát méltatóhoz hasonló sorok: „Házánál volt *Mártha*, / Templomban *Mária*...” (SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [16].)

⁷⁴ VÁRADI TZELEK, i. m., [32].

⁷⁵ RÁCZ, *DRAGA NYERESEGE...*, i. m., [46].

⁷⁶ SOLYMOSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [16]; SZÖDI, i. m., [13]; RÁCZ, *SZORGALMATOS MARTHA...*, i. m., [24]; ZOVÁNYI, i. m., [91].

„ISTENT félő, jámbor életű, ISTENéhez nagy fzeretető és állhatatofságú kegyes özvegy Úr Afzfzony” töltötte el.⁷⁷

Rhédey Krisztina tevékeny életet élt. Okos gazdasszony volt, aki a vagyoniát megfelelően igazgatta. Halála után a sareptabéli özvegyhez hasonlították, aki úgy tudott önzetlenül adni, hogy közben mégis megmaradtak a javai. Tekintélyes vagyonából bőkezűen támogatta az egyházat, az akadémiai diákokat, a szegényeket.⁷⁸ Saját költségén adatta ki Dobrai Csulak Sámuel *Lelki olaj* című művét 1730-ban, amit sokakhoz el is juttatott. (Ezért egyébként támadások is érték a prédikátor által pontosabban meg nem nevezett irigy és farizeus személyek részéről.)⁷⁹ Az általa támogatottakkal kapcsolatot tartott. Kedvelte a beszélgetéseket, egyháziakkal és világiakkal egyaránt megfelelően el tudott társalogni az adott illetőt érintő témákról.⁸⁰

Társadalmi kapcsolatain kívül a családi kötelekeit is gondosan ápolta, a rokonait nagyon szerette. Közeli hozzátartozói a halála után nem csak formalitásnak tekintették a gyászt, hanem legbelül is érezték - derül ki a halottas könyvéből, amit egyébként szintén egy „halálán, ’s tőle való elválásán, fzívesen kefergő igaz teftvér Attyafia”, báró Andrassy Ferenc rendelt meg.⁸¹

Ahogy a feleség, úgy az özvegy magatartásának is példásnak kellett lennie, ami Rhédey Krisztina esetében teljesült, hiszen méltón gyászolta párját huszonöt éven át. Özvegyként továbbra is halott férje nevéért tartozott felelősséggel: „difzire éle ez e’ Groffi Háznak a’ Bethlen Familiának Méltóságát, Tifztefségét, fzép hírét nevét mindenkör maga előtt vifeli vala, néhai bóldog emlékezetű Méltóságos Férje nevét halálíg ditséretefen megtartá”.⁸²

A prédikációk végén versben is lefestett özvegyiséget halványan még ennyi év elteltével is áthatotta a bánat: a feleség „Hufzon-öt eíztendön keservek Márája” volt, akinek férje halálával „napja lön homályos”.⁸³ Eközben mégis egy kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező nő képe rajzolódik ki előttünk, aki egyedül is megállta a helyét a világban, és tartalmas életet élt - halála után pedig számos híve hálásan emlékezett meg róla.

4. Hitélet

A házasság követelményei mellett, mint az egyház valamennyi tagjának, a nőknek is figyelembe kellett venniük a vallás általános előírásait, életük minden területén Istennek tetszően viselkedni, illetve megfelelően gyakorolniuk a hitüket, hogy biztosítsák lelkük üdvösségét, és haláluk valóban *meboldogulás* legyen.

A nő helyét az egyház ugyan alárendeltnek jelölte ki a házasságban és általában az életben, de ez az üdvösség szempontjából nem jelentett valamiféle behozhatatlan hátrányt. „Bizony fzemély- válogatás nélkül, Iften’ tekinteti előtt betsületesek, a’ Sárá-

⁷⁷ Ld. Rác Kelemen prédikációjának címét.

⁷⁸ RÁCZ, *DRAGA NYERESSEG...*, i. m., [46].

⁷⁹ UŐ., *SZORGALMATOS MARTHA...*, i. m., [20].

⁸⁰ UO., [19]; UŐ., *DRAGA NYERESSEG...*, i. m., [46].

⁸¹ Ld. kötet cím, ill. RÁCZ, *DRAGA NYERESSEG...*, i. m., [47-49]

⁸² UO., [49].

⁸³ RÁCZ, *SZORGALMATOS MARTHA...*, i. m., [24]; UŐ., *DRAGA NYERESSEG...*, i. m., [50].

nak nem csak fíjai; hanem, hitbéli leányi-is (..) Mert a' mi Urunknál Iftenünknel nintsen fzemély válogatás a férjfiu és az afzfzony között; hanem minden valaki az Iftent felé, és igazságot tselekedik, kedves Iften előtt...”⁸⁴

A hit megélésének bibliai példájául a nők elé Máriát állították. Mária a Krisztust vendégül látó Márta testvére volt. Míg Mártát lefoglalták a vendéglátás feladatai, addig Mária leült Jézus lábaihoz, és a tanításait hallgatta. Amikor a nővére megjegyzést tett erre, Jézus így felelt neki: *”Mártha, Mártha fzorgalmatos vagy, és fokra igyekezel, de egy a' fzükséges dolog: Mária pedig a' jobb réft válafztotta melly el-nem vétetik ő töle”*.⁸⁵ Ezzel a prédikátorok arra akarták emlékeztetni az asszonyokat, hogy bármekkora felelősséggel tartoznak a háztartásért, gazdaságért és más világi dolgokért, számos feladatuk mellett nem szabad megfeledkezniük a lelkükről sem. Az egyház a nőktől is elvárta hitük alapos ismeretét és vallásuk e szerint történő gyakorlását nem csak a templomi istentiszteletek alkalmával, hanem otthonuk falai között is. A hívó asszony rendszeresen imádkozott, valamint odafigyelt családja és háznépe lelki életére is.

Az élete során őt érő csapások sem tántoríthatták el hitétől, azokat Isten akaratába való belenyugvással kellett túrnie.⁸⁶

Az Istenbe vetett bizalom fontos mércéje volt a betegségek viselése, a haldoklás és meghalás módja. A vizsgált prédikációk erre minden esetben viszonylag részletesen kitérnek. A súlyos betegségeket, akár gyors lefolyásúak voltak, akár hosszas szenvedéseket okoztak a halál előtt, a példamutató elhunyt a szövegek szerint csendes, beletörődéssel és Isten felé fordulva viselte, Rhédey Krisztina például betegsége alatt böjtölt, és napi két-három órát imádkozott, Kun Borbára szintén imádkozott és magában zsolnárt énekelt a halálos ágyán. Viszont ez nem jelentette, hogy a haldokló és a hozzátartozói emellett ne tettek volna meg mindent a gyógyulás érdekében a korabeli egészségügyi lehetőségekhez mérten. Széki Teleki József költséget nem kímélve próbálta elősegíteni felesége gyógyulását, és halála előtt az özvegy Rhédey Krisztina is „El- követte (...) az efzközöket”. Az orvostudományhoz fordulni baj esetén nem volt elítélendő dolog, ha a beteg közben „a' nyavalyának ki menetelit Iftenre bizta”.⁸⁷ Velük ellentétben Bánffy Kata nem igyekezett kigyógyulni betegségéből, és halálért fohászzkodott, de ez a férje iránt érzett gyász következménye volt, nem pedig valamiféle vallási fanatizmusa.⁸⁸

A halotti prédikációk érthető módon igyekeznek a gyászolók számára valami szépet találni az elhunyt halálában. Ez lehet az, hogy hosszas haldoklása alatt mellette voltak a szerettei, de arra is kitérnek, hogy az elhunyt gyakorlatilag élete utolsó napjáig aktívan megélte a hitét, és így távozott az életből. A halotti prédikációk tehát nem csak élni tanították a temetésre összegyűlt közösséget, hanem emlékeztették a híveket a halál elkerülhetlenségére, és bemutatták nekik a helyes élet mellett a helyes halál mintáját is.

⁸⁴ SOLYMOSSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [4].

⁸⁵ Lk. 10,38-42. (RÁCZ, *SZORGALMATOS MARTHA...*, i. m., [3].)

⁸⁶ KAMARÁSI, i. m., [19].

⁸⁷ RÁCZ, *DRAGA NYERESEG...*, i. m., [46-47]; SOLYMOSSI, *Az Iftenben bizó KEGYES ASZSZONYNAK...*, i. m., [13-14].

⁸⁸ T. CSEPREGI Ferenc (?), *SZENT LETZKE=SERKENTŐ ORA*, i. m., [59].

Befejezés

„Bizonyos, hogy voltak a régi időkben is felemelő példái a hitvestársi, szülői és gyermeki szeretetnek, de a családi élet harmóniája nem volt gyakoribb, mint ma. Csupán a hierarchia volt erősebb; nagyobb a fegyelem és nagyobb a dolgok rendjének megváltoztathatatlanságában való hit” - írta Bobula Ida az 1930-as években.⁸⁹

Mint korábban említettem, a halotti prédikációk sosem mutatják be a teljes igazságot, inkább csak az elvárásokat. Ezek a magánélet területén csaknem ugyanazok voltak, mint Bobula Ida korában vagy napjainkban. Az otthoni harmónia, a házastársak közötti meghitt kapcsolat, megbecsülés és bizalom, a gyermekek gondos, szeretetteljes nevelése és a közös munkálkodás a család javainak gyarapításáért olyan értékek, amelyek az azóta eltelt évszázadokban is megőrizték aktualitásukat. Ami folyamatosan változott, az a fentiek megvalósításáról vallott elképzelés.

A vizsgált prédikációk egyetlen vallás vezető értelmiségének asszonyaival foglalkoznak. Ezeknek a nőknek meghatározott helyük volt az otthoni hierarchiában – férjükhöz képest alá-, de a háznéphez képest fölérendelt. A ház urának tekintélye erős volt és elméletileg megkérdőjelezhetetlen. De ugyanazok a prédikációk, amelyek ezt a megfélebbíthatetlen fölényt hirdették, arra is felhívták a figyelmet, hogy az engedelmes és jó asszonyok férjüktől kellő megbecsülést érdemelnek.

Míg férfi hozzátartozóik előtt pályák sokasága állt nyitva, e nők számára a házastársi szerep volt az egyetlen lehetőség. Feleség státuszuk pontosan körülhatárolt feladatkörrel járt, a férfi és a nő szerepei között éles választóvonal húzódott. A férfiak életük során, munkájukkal összefüggésben sokak életére hatottak közvetlenül. A nők terepe a családi otthon, birtok, illetve a jótékonykodás volt, viszont a prédikációk alapján ők is megérdemelték az elismerő szavakat haláluk után mindazért, amit életükben tettek.

Az általam vizsgált halotti prédikációkban búcsúztatott női lelkeket az egyház nem tekintette másodrangúnak, az elhunytakról való méltó megemlékezés pedig a nőkre is vonatkozott. A mozgásterük ugyan korlátozott volt, de ezeket az asszonyokat becsülték azért, amit életükben tettek.

Hogy ez kijárt nekik, arról nyomtatott halottas könyveik is tanúskodnak.

⁸⁹ BOBULA, *Uo.*, 41.

BIOERÓZIÓS NYOMOK KOVÁSODOTT FÁK MARADVÁNYAIN A MAGYARORSZÁGI MIOCÉNBŐL

Szerző: Tari Georgina

taringina@freemail.hu földrajz (BSc), végzett hallgató

Konzulens: Dr. Dávid Árpád főiskolai docens

II. helyezés

Bevezetés, célkitűzés

A különféle famaradványokon tengeri és szárazföldi környezetben sokféle élőlény alakíthat ki bioeróziós nyomot. A famaradványok és a rajtuk megjelenő életnyomok a kovagéllel történő átitatódás eredményeképpen a későbbi földtörténeti korokra jól megőrződhetnek. A különféle bioeróziós nyomok tanulmányozásával pedig értékes ősföldrajzi és őskörnyezeti információkat kaphatunk az egykori lelőhelyekre vonatkoztatva.

A dolgozat célkitűzése vizsgálni és bemutatni harminchat magyarországi lelőhelyről származó miocén korú kovásodott famaradványon előforduló szárazföldi és tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomokat, azoknak a famaradványokon való előfordulásának gyakoriságát, elhelyezkedését; valamint leírni a létrehozó szervezeteket és meghatározni a kovásodott famaradványokat a lehető legmagasabb szinten.

A kapott adatok alapján végül paleoökológiai és ősföldrajzi következtetéseket teszek.

A dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségéért sokaknak tartozok köszönettel. Köszönöm Dr. habil Fűköh Leventének, a Mátra Múzeum igazgatójának, hogy lehetővé tette számomra a múzeum Paleobotanikai Gyűjteményében található kovásodott famaradványok vizsgálatát. Köszönöm Fodor Rozáliának, a gyöngyösi Mátra Múzeum muzeológusának, múzeumpedagógusának a kovásodott famaradványok azonosításában nyújtott segítségét. Köszönettel tartozom Kovács Tibornak, a gyöngyösi Mátra Múzeum entomológusának, hogy felvilágosítást adott a recens rovarok bioeróziós nyomairól. Köszönöm Jorge Genise-nek, a Buenos Aires-i (Argentína) Természettudományi Múzeum (Museo Argentino de Ciencias Naturales) szakemberének, hogy szakmai tanácsaival segítette kutatásomat.

Hálával tartozom hallgatótársaimnak, Balaska Piroskának, Bíró Juditnak, Herenik Gábornak, Kelemen Gergőnek, Nagy Krisztinának, Pintér Lillának és Sági Annának, hogy a terepbejárásokon való részvételeikkel segítettek a kovásodott fák maradványainak gyűjtésében.

2. A kovásodásról és a kovásodott famaradványokról általában

A kovásodott famaradványok a földtörténeti múltban élt egykori fák és farészek fossziliái.

A kovásodott ősmaradványok az egyik legjobb megtartású kövületek, ezért hazánk területéről az eddig ismert legidősebb kovásodott famaradványok perm korúak (GÉCZY, 1989; SZÓNOKY, 2004; ÉBERHARDT – SZENDRÓDI, 2005).

A kovásodott famaradványok a valódi fossziliák csoportján belül a pszeudomorfozák közé tartoznak, amely arra utal, hogy anyagkicserélődéssel járó fosszilizáció során őrződtek meg (BOGSCH, 1970; SZÓNOKY, 2004).

A kovásodás megfelelő környezeti feltételek mellett bármely földtörténeti periódusban bekövetkezhetett. Hazánk területéről előkerült kovásodott famaradványok lehetnek perm, alsó- és középső-jura, kréta, eocén, oligocén, miocén és pliocén korúak. Többségük azonban miocén korú, mivel az akkor működött vulkánok nagymennyiségben szolgáltatott riolitot, amelynek hidrotermális bomlása során kovagél keletkezett (GÉCZY, 1972; FÖZY – SZENTE, 2007).

A kovagél vegyi (kémiai) és szerves eredetű lehet. Kiválása a nyomás, a hőmérséklet és a pH viszonyoktól függ. A kémiai kicsapódás során keletkező kovaanyag a felszíni és a vízalatti mállás, a felszíni és a vízalatti vulkáni és utóvulkáni működés eredménye. Vulkánműködéskor a folyamatot kísérő, kovasavban gazdag, meleg vizes feltörések biztosítják a kovaanyagot. A kovasavban gazdag víz fokozatosan kitölti a famaradványok repedéseit és hézagait, amely során a fa rostjai szilikátmolekulákkal töltődnek fel.

A szerves eredetű kovagél felhalmozódását pedig kovavázis élőlények, a kovamoszatok (Diatomaceae), a sugárállatkák (Radiolaria), és a kovaszivacsok (Silicispongia) eredményezik (VADÁSZ, 1955; VADÁSZ, 1963; GÉCZY, 1972; BALOGH, 1992; ÉBERHARDT – SZENDRÓDI, 2005; FÖZY – SZENTE, 2007).

A kovásodás sekély vízzel borított környezetben (folyótorkolat, deltaüledék, kiszáradó partszegély, lagúna), kovaoldat jelenlétében következik be.

A kovával való átitatódás feltétele, hogy a sejtekben a szerves kolloidanyag tartalma lecsökkenjen, azaz a sejtszövet kiszáradjon. A folyamat során az amorf kvarc pedig kitölti a fa sejtüregeit, továbbá beépül a sejtfalak anyagába.

A kovával történő átitatódás alacsony hőmérsékleten végbemenő, kívülről befelé haladó, lassú, hosszadalmas folyamat, amelynek eredményeképpen a fa szövete kiválóan megőrződik (VADÁSZ, 1963; GÉCZY, 1989; SCHWEINGRUBER ET AL. 2006).

A kovásodott ősmaradványok megtartási állapota szerint a kovásodás több típusát különböztetjük meg. Ha a kovagél a farész hézagait, üregeit tölti ki, akkor „kovásításról” beszélünk. Abban az esetben, amikor a kovaanyag teljes mértékben átitatja a fatestet, akkor azt „átkovásításnak” nevezzük. Ha a szerves anyag elpusztul és az egész famaradvány kovaanyagúvá válik, akkor pedig „megkovásodásról” beszélünk (VADÁSZ, 1963).

A kovásodott famaradványok autochton és allochton módon halmozódhatnak fel. Abban az esetben, amikor a fákat, illetve a farészeket a vulkáni tufaszórás vagy a víz gyorsan előnti, akkor azok autochton módon, helyben, akár függőleges helyzetben megkovásodhatnak. Állóhelyzetben megőrződött kovásodott fatörzseket találhatunk hazánk területén Buják és Sajókeresztúr környékén. A kovásodás azonban kizárólag a faanyagra fejt ki hatását, ezért gyakori eset, hogy törmeléként tovább szállítódnak, amely során felszínük erősen erodálódik, koptatódik. Ekkor allochton felhalmozódásról beszélünk, mert a kovásodott famaradványok vízszintes helyzetben, töredékes állapotban, távoli helyen őrződnek meg. Allochton felhalmozódás esetén pedig koruk nem egyezik meg azoknak a képződményeknek a földtani korával, amelyekből előkerülnek (ANDREÁNSZKY, 1954; VADÁSZ, 1963; BELLÁNÉ PELSŐCZI, 1992).

3. A bioerózió

3. A bioeróziós nyomokról általában

A bioeróziós nyomok a nyomfossziliáknak azon típusai, amelyeket élő szervezetek hoznak létre szilárd aljzaton. Tanulmányozásukkal az őslénytan paleoichnológiai tudományága foglalkozik.

A „bioerózió” fogalmat C. NEUMANN vezette be 1966-ban a „biológiai erózió” rövidített formájaként, amelyet élő szervezet által szilárd aljzatba történő behatolásaként értelmezett (DÁVID ET AL. 2002).

Bioeróziós tevékenységre számos élőlény képes. Tengeri környezetben fás aljzaton gombák, kagylók, csigák és rákok hozhatnak létre nyomokat.

Szárazföldi környezetben fás szubsztrátumon pedig rovarok, rágcsálók és madarak bioeróziós tevékenysége ismert. A különféle élőlények élettevékenységei során keletkezett bioeróziós nyomok mikroszkopikus (mikrobioerózió) és akár több centiméteres nagyságúak (makrobioerózió) is lehetnek (SCOTT, 1992; DÁVID ET AL. 2002; DÁVID, 2009).

A fás szubsztrátum, amely lehet allochton és autochton egyaránt, rugalmas és könnyen emészthető aljzatként szolgál a bioerodáló szervezetek számára (PEMBERTON ET AL. 2004).

3.1. Szárazföldi környezetben fás aljzatot bioerodáló élőlények

A szárazföldi környezetben fás aljzaton bioeróziót végző élőlények közül az Ízeltlábúak (Arthropoda) törzsébe tartozó rovarok (Insecta) igen nagy jelentőségűek.

Az Insecták osztályán belül sajátos szereppel rendelkeznek a xilofág, azaz a fátetető fogyasztó rovarok. Máig vitatott, hogy Földünkön mikor jelentek meg első példányaik. Egyesek szerint már a karbontól, míg mások szerint a perm-től, vagy csak a triász-tól élnek első képviselőik (BROMLEY, 1970; BOUCOT, 1990; SCOTT, 1992; TAPANILA ET AL. 2012).

A fátetető fogyasztó rovarok fejlett rágó szájszerv típusal rendelkeznek, amellyel könnyen képesek a faanyagot összeaprítani, bélesatornájukban pedig a szimbiózisban élő cellulózbontó baktériumok különféle vitaminokat és aminosavakat termelnek, amelyek segítségével könnyedén képesek lebontani a faanyagot. A szűbogarok rágógyomrában pedig szklerotin fogak találhatóak, amelyek a táplálék további aprításában vesznek részt. A kifejlett rovarok mellett a fátetető a lárvák fogazott szájszerveik és erős rágóik segítségével ugyancsak erőteljesen pusztítják, ugyanis táplálkozás céljából a faanyagban különféle „lárvajáratokat” készítenek, amelyek száma utal arra, hogy mennyi lárva bioerodálta a faanyagot (GENISE, 1995; DARVAS – MAJER, 1997; CSÓKA – KOVÁCS, 1999; TRASER, 1999; <http://szellemirto.hu>).

A fátetető fogyasztó rovarok táplálékforrása egyaránt lehet élő és holt faanyag. Rend szerint azonban a xilofág rovarok az elpusztult fában és cserjékben, vagy a még élő fászfű növények elhalt részeiben táplálkoznak, amelyeket szaproxilofág rovaroknak nevezzük (CSÓKA – KOVÁCS, 1999).

Xilofág faj számos rovarrendben található. A fátetető fogyasztó rovarok főbb rend szer tani csoportjai az alábbiak: bogarak (Coleoptera), hátyásszárnyúak (Hymenoptera), lepkék (Lepidoptera) és kétszárnyúak (Diptera) (CSÓKA – KOVÁCS, 1999).

A rovarok szárazföldi környezetben a fás aljzaton rendszerint táplálkozásuk során készítik bioeróziós nyomaikat. Az életnyomok alakja igen változatos és nagyrészüik fajspecifikus, ezért tanulmányozásukkal megismerhetjük a létrehozó szervezetek életmódját.

A rágások egyaránt előfordulhatnak a fa kérgén, a háncsban és a fatestben is. A famaradványokon megjelenő furatok iránya hosszirányú és sugaras lehet. Abban az esetben, amikor a fa erezetével párhuzamosan készíti járatait a rovar, akkor a furatok a famaradvány szálirányával párhuzamosak, ha viszont az évgűrűkkel párhuzamosan fúr a rovar, akkor a járatok sugaras irányúak.

A fatestben megjelenő rágások jellegzetessége, hogy az azt létrehozó rovar kizárólag egy lyukat készít, amelybe lerakja petéit. A petékből kikelő lárvák pedig a kivájt lyukakban élnek és táplálkoznak (SCOTT, 1992; GENISE, 1995).

A háncsban megjelenő furatok főként a szúbogarak (Scolytidae) élettevékenysége során alakulnak ki, amelyek rendszerint a frissen elpusztult, még nedves famaradványokban rágnak.

A szúbogarak esetében megkülönböztetjük a fatestben, valamint a háncsban költőket. A fatestben költő szűfélék táplálkozásuk során rendszerint nem a faanyagot fogyasztják el, hanem a fatestben megjelenő járatok falán megtelepedő gombákat. A háncsban költő szúbogarak viszont a kéreg alatt készítik járataikat, amely során a fatestet nagymértéken pusztítják, a faanyagot pedig elfogyasztják (SCOTT, 1992; MERKL, 1997).

A szúbogarak fás aljzatot bioerodáló élettevékenységének két típusát különböztethetjük meg. Egyik esetben a nőtény a szabadban párosodik, megtermékenyülése után pedig egy kis lyukon keresztül bejut a fa kérge alá és ezután megkezdik rágni a közel egyenes irányú járatát és annak falára lerakja petéit. Később a petékből kikelő lárvák az „anyajáratra” merőlegesen megkezdik rágni táplálkozás céljából a háncsban „lárvajárataikat”.

A lárvák később a járatok végén bábkamrát készítenek, ahol bebábozódnak és a kifejlett rovar, azaz az imágó végül egy kis lyukon keresztül távozik a szabadba.

A másik esetben viszont a nőtény egy úgynevezett „nászkamrát” készít a fa belsejében és a fatest belsejében termékenyül meg, majd a „nászkamrából” kiindulva kezdi meg rágni „anyajaratát” (ENDRÖDI, 1959; SCOTT, 1992).

A szúbogarak életmódja nagymértékben meghatározza a rágásképek morfológiáját. Monogám fajok esetében az „anyajarat” többnyire egy egyenes járat, bigám életforma esetében általában kétágú, míg poligám fajoknál több „anyajarat” keletkezik, mivel a megtermékenyített nőtények mindegyike saját „anyajaratot” készít (ENDRÖDI, 1959).

A szúbogarak mellett a fatestben gyakoriak a cincérfélék (Cerambycidae) által készített bioeróziós nyomok is. A cincérek legkorábbi fosszilis maradványai a harmadidőszak elejéből ismertek. A cincérfélék petéiket rendszerint az elhalt famaradvány ágainak, törzsének kérgére, a kéregrepedésekbe vagy a kéregtelen farészre rakják le. A lárvák pedig általában a kambiumban és a szíjácsban fejlődnek ki, mert a legtöbb cincér nem rendelkezik a faanyagot, a cellulózt lebontó celluláz enzimmal (CSÓKA – KOVÁCS, 1999; TRASER, 1999).

Szárazföldi környezetben fás szubsztrátumon ismert a harkályok (harkályalakúak) bioeróziós nyoma is. A harkályok a Gerincesek (*Vertebrata*) törzsén belül, a Madarak (*Aves*) osztályának, a Tarajos szegycsontúaknak (*Carinatae*) az egyik rendjét alkotják.

Németország területén tengeri üledékekben már kora – oligocén (30 – 34 millió éves) korú harkály maradványát találták meg. Irodalmi adatok alapján tehát Földünkön az oligocéntól élnek harkályok (MAYR, 2006).

Csőrük erős, vésőszerű, nyelvük pedig vékony, messzire kinyújtható, vége szigonyos. Farkuk erős, merev, kihegyezett tollak építik fel. Lábuk kúszóláb, végükön erős karmokkal. Lábaik, karmaik és farktollaik segítségével a fák függőleges törzssein és ágain is képesek kúszni. A fatestben rejlő táplálékot a vésőszerű csőrük, az erőteljes nyakizomzatuk és a hosszasan kiölthető nyelvük segítségével szerzik meg (DUDICH – LOKSA, 1969; RÓZSA, 1997).

Táplálékuk rovarok, rovarlárvák, amelyeket csőrük és nyelvük segítségével akár a fakéreg alól is képesek kivájni. A rovarok járataiba, a repedésekbe főregyszerűen jut be nyelvük, a táplálékukat pedig ragacsos nyáluk vagy szigonyos nyelvcsúcsok segítségével szerzik meg. A rovarlárvák könnyen emészthető és energiadús táplálékforrások, ezért gyakori, hogy egy nap alatt akár 100 szulárvát is elfogyaszt egy harkály.

A trópusi és a mérsékelt öv lakói, Európában tíz fajuk honos, Madagaszkár és Óceánia területén azonban egyetlen képviselőjük sem fordul elő. Rendszerint fatörzsbe vájt odúkból költenek. Fészkelő- és lakóhelyüket kizárólag olyan fába vájják, amelynek belseje korhadt. (DUDICH – LOKSA, 1969; MAUERSBERGER, 1972; LAYBOURNE ET AL. 1994; BREHM 1995; RÓZSA, 1997; CSÓKA – KOVÁCS, 1999; BENZ ET AL. 2006).

3.2. Tengeri környezetben fás aljzatot bioerodáló élőlények

Tengeri környezetben fás szubsztrátumon bioeróziós nyomokat kialakító szervezetek közül nagy jelentőségűek a Puhatestűek törzsébe (Mollusca), a kagylók (Bivalvia) osztályába, a Lamellibranchia alosztályba, az Eulamellibranchia öregrendbe, a Fűrőkagylók (Pholadidae) családjába tartozó *Teredok* bioeróziós tevékenysége.

Járataik készítésében a héjaik első felületén található éles bordák vannak segítségükre, amelyeket „reszelőként” használnak, úgy, hogy a lábaikat a bisszusszal az aljzathoz rögzítik, az elülső és hátulsó lábviasszahúzó izmaikat pedig felváltva összehúzzák, amely által a héjuk előre-hatra billeg. A fába történő fűrés során keletkezett fűrészport pedig szimbionta baktériumok által termelt celluláz enzimeik segítségével bontják le (VÁGVÖLGYI, 1997).

A *Teredok* fűrésai palack alakúak, az úgynevezett *Teredolites* életnyomnembe tartoznak, amelyek a kora-kréta időszaktól napjainkig előfordulnak. Rendszerint a hosszú járataikat hámjuk vékony mészréteggel bélel ki, gyakran a fűrésok falain pedig a fás szubsztrátum szöveti sajátosságai is megfigyelhetők (DUDICH – LOKSA, 1969; KELLY ET AL.

1984; BROMLEY, 2004; PEMBERTON ET AL. 2004; DÁVID, 2009).

A tengeri környezetben bioeróziót végző élőlények közé tartoznak az ízeltlábúak (Arthropoda) törzsébe, a rákok (Crustacea) altörzsébe, a felsőbbrendű rákok (Malacostraca) osztályába tartozó ászkarák (Isopoda).

Az eddig ismert legrégebbi Isopoda lelet felső karbon időszak. A triász és a jura földtörténeti korban már széleskörűen elterjedtek a Sphaeromatidea csoport tagjai, amelyek a tengerek litorális, szublitorális régiójában éltek. Később pedig fokozatosan az első szárazföldi példányok is megjelentek Földünkön (HORNUNG, 1997; BRANDT ET AL. 1999).

Az ászkarákok életük korai szakaszában még nem képesek járatokat fúrni a fatestbe, mivel erőtlenekek és izomzatuk nem elég fejlett, ezért ekkoriban igen nagy szükségük van az életerős, kifejlett egyedek védelmére. A kifejlett példányok azonban gyakran készíté- nek járatok a fatestbe (THIEL, 2001).

Az ászkák rendszerint egy síkban kigyózó helyváltoztatással a fás szubsztrátumon csőszerű táplálkozási haladást és egyben lakóhelyet is szolgáló járatrendszert alakítanak ki. A csövek rendszeréből álló járatokat rágóik segítségével készítik, amelyek több hó- napon vagy éven keresztül ideiglenes vagy állandó lakhelyként szolgálnak számukra. Gyakori eset azonban, hogy a kivájt lyukakat nem csak lakóhelyként, hanem szaporodás- ra is felhasználják (BOGSCH, 1970; THIEL, 2001).

Az ászkarákok táplálkozás nyomai (*Cibichnia*) a legelési nyomok (*Pascichnia*) közé tartoznak (BOGSCH, 1970; HAUCK ET AL. 2008).

4. Kutatástörténet

A kovásodott famaradványok vizsgálatát a magyar paleobotanikusok közül a 19. szá- zad második felében FÉLIX JÁNOS kezdte meg.

Munkáját GREGUSS PÁL, a szegedi egyetem botanikusprofesszora folytatta, aki fő- ként a Cserhát és a Mátra területéről származó középső miocén korú kovásodott fama- radványokat vetette vizsgálat alá és számos értékes adatot szolgáltatott a nyitvatermők és a zárvatermők xylofagiájáról.

A magyar paleobotanikusok közül kiemelkedik TUZSON JÁNOS munkássága is, aki- nek 1911-ben jelent meg értekezése a „Balaton-monográfia” című sorozatban, amelynek tárgya a Balaton-felvidéki fosszilis fák.

TUZSON JÁNOS tanítványa, ANDREÁNSZKY GÁBOR pedig a harmadidőszaki flóraegyüttesről (szarmata, oligocén) szolgáltatott értékes adatokat, továbbá 1954-ben megírta az első magyar nyelvű ősnövényntani könyvet is (FÖZY – SZENTE, 2007; GÉCZY, 2008).

A magyarországi kovásodott famaradványok földtani tulajdonságairól sok értékes adatot szolgáltatott VADÁSZ ELEMÉR. LEGÁNYI FERENC pedig közel hatvan éven keresz- tül gyűjtött a Bükk-hegység területéről kovásodott famaradványokat, amelyek többsége ma a gyöngyösi Mátra Múzeum Paleobotanikai Gyűjteményében található (BOGSCH, 1970).

A 19. század közepétől kezdve a magyar paleobotanikusok körében az Ipolytarnóc határában fekvő kovásodott fatörzs állt a figyelem középpontjában. A famaradványról elsőként KUBINYI FERENC, az első magyar paleontológus készített tanulmányt. A ková- sodott famaradványt később számos paleobotanikus megvizsgálta: FÉLIX JÁNOS, STAUB MÓRICZ, TUZSON JÁNOS és GREGUSS PÁL. Az ipolytarnóci kovásodott fenyőtörzs törté- netét pedig TASNÁDI – KUBACSKA ANDRÁS (1977) foglalta össze (FÖZY – SZENTE, 2007; GÉCZY, 2008).

Napjainkban a Kolozsvári Egyetem munkatársai, VREMIR MÁTYÁS és kollégái a lámkeréki kovásodott famaradványok korának vizsgálatát végzik.

Továbbá CZIER ZOLTÁN és MIHAI POPA a Kárpát-medence, főként a romániai lelőhe- lyek jura ősnövényeivel foglalkoznak (FÖZY – SZENTE, 2007).

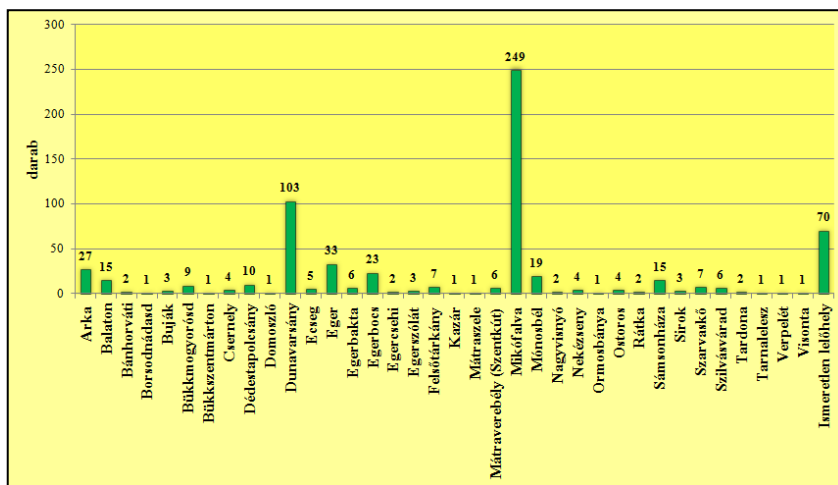
2009-ben az egeri, Eszterházy Károly Főiskola Földrajz tanszékének hallgatója, NAGY KRISZTINA pedig tafonómiai megfigyeléseket végzett a Dunavarsány környéki kavicsbá- nyák területéről származó miocén korú kovásodott famaradványokon.

Mikófalva környékéről származó kovásodott famaradványokon előforduló bioeróziós nyomokról pedig DAVID ÁRPÁD (2010) közölt adatokat.

5. A vizsgált kovásodott famaradványok lelőhelyeinek földrajzi elhelyezkedése

Dolgozatomban harminchat lelőhelyről előkerült kovásodott famaradványt vizsgálok. Harmincöt feltárás az Északi-középhegység mintegy százötven kilométer hosszú vonalában, a Cserhát, a Mátra, a Bükk és a Cserhát hegyvonulatai között helyezkedik el.

A harminchatodik lelőhely az Alföldi Duna-völgy területén, a Csepeli-sík északkeleti részén található (1., 2. ábra).

1. ábra: A vizsgált kovásodott famaradványok lelőhelyek szerinti megoszlása

Saját magam két lelőhelyen folytattam terepbejárást. Három alkalommal végeztem gyűjtőmunkát a Mikófalvától nyugati irányba elhelyezkedő Szőke-hegy környéki vízmosságok területén. 2010-ben pedig egy alkalommal a Dunavarsány határában egykor működő Aqua Kft. kavicsbánya területén gyűjtöttem kovásodott famaradványokat.

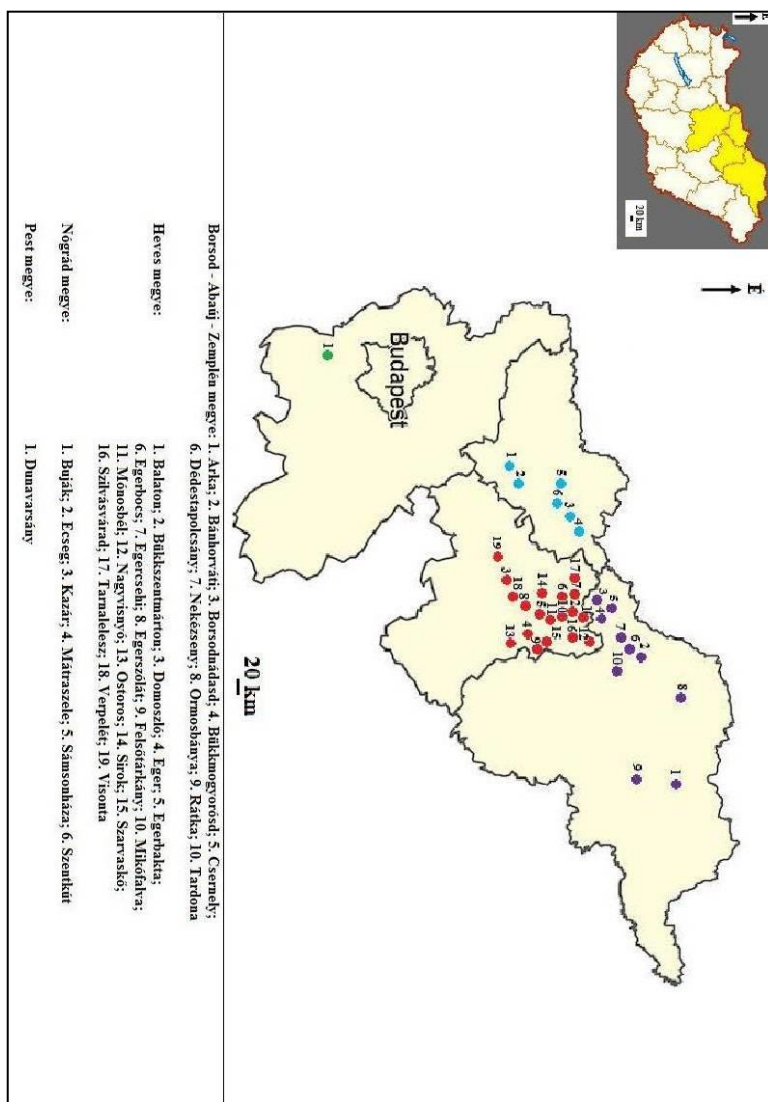
Mikófalva és a tőle nyugati irányban található Szőke-hegy környéki vízmosságok az Észak-Magyarországi-középhegység nagytáj, az Észak-Magyarországi-medencék középtájon belül elhelyezkedő Ózd-Egercséhi-medence kistáj keleti részén fekszenek. A kistájat északi és nyugati irányból a Pétervársári-dombság, keleti irányból az Upponyi-hegység, az Északi-Bükk, a Bükk-fennsík és a Déli-Bükk, déli irányból pedig az Egri-Bükkalja határolja (KERESZTESI, 2010).

A vizsgált lelőhelyek Mikófalvától nyugati irányban helyezkednek el négy négyzetkilométeres területen, a Bükk hegységet déli irányból szegélyező dombvidéken. A feltárásoknak jól meghatározható természetföldrajzi határa nincs (3., 4. ábra).

Dunavarsány és a határában egykor működő kavicsbánya az Alföldön, azon belül a Dunamenti-síkság középtájon, a Csepeli-sík kistáj északkeleti részén fekszik. A kistájat

északi irányból a Pesti-hordalékkúpsíkság, keleti irányból a Pilis-Alpári-homokhát és a Kiskunsági-homokhát, déli irányból a Solti-sík, nyugati irányból pedig a Közép-Mezőföld, a Váli-víz síkja, az Érd-Ercsi-hátság, a Tétényi-fennsík, a Budaörsi- és Buda-keszi-medence határolja (KERESZTESI, 2010).

A vizsgált lelőhelyek Dunavarsánytól 1,5 km-re délnyugatra, a Dunától 2 km-re keletre helyezkednek el egy nagy kiterjedésű kavicsbánya területén, amelyet jelenleg nem művelnek (5., 6. ábra).

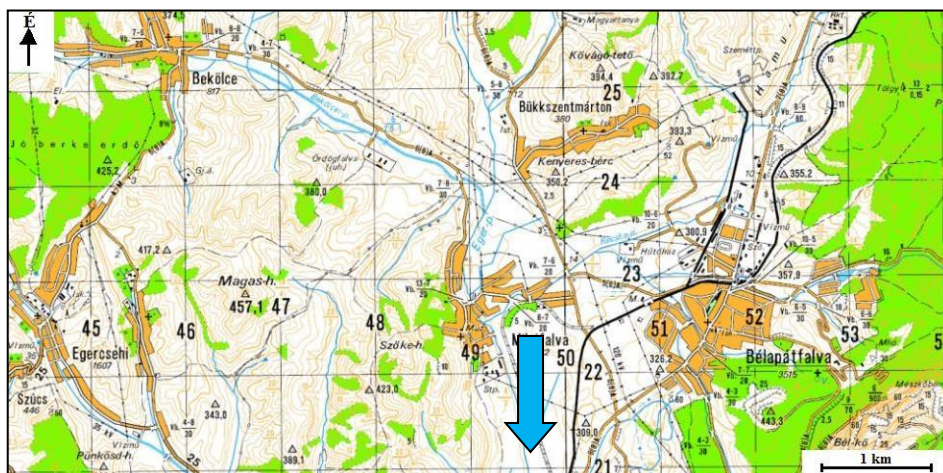

2. ábra: A vizsgált kovásodott famaradványok lelőhelyeinek földrajzi elhelyezkedése

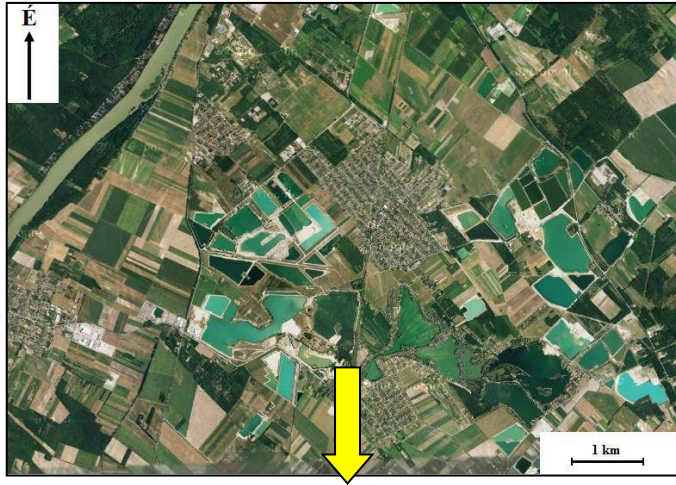
3. ábra: A Szőke-hegy földrajzi elhelyezkedése Mikófalvától nyugatra

(Google Earth nyomán)

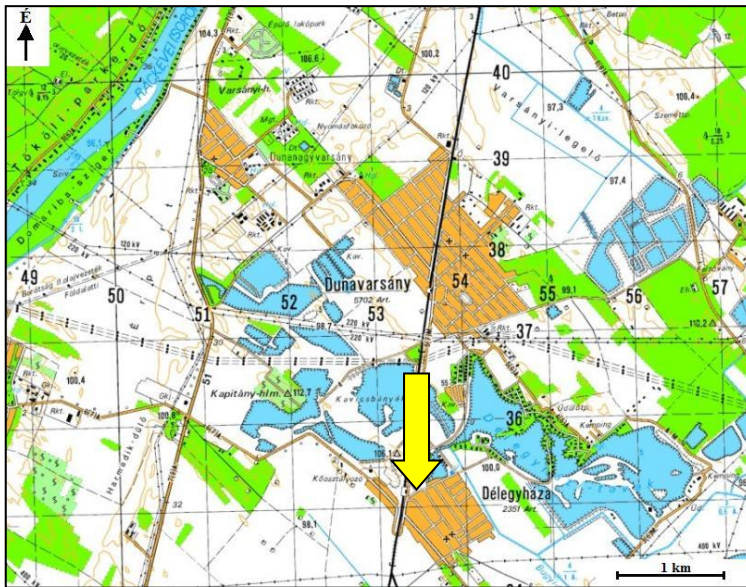
4. ábra: A Szőke-hegy földrajzi elhelyezkedése Mikófalvától nyugatra

(Cartographia, Budapest, 1985)

5. ábra: Az Aqua Kft. kavicsbányájának földrajzi elhelyezkedése Dunavarsánytól dél-nyugatra

(Google Earth nyomán)

6. ábra: Az Aqua Kft. kavicsbányájának földrajzi elhelyezkedése Dunavarsánytól dél-nyugatra

(Cartographia, Budapest, 1985)

6. A vizsgált kovásodott famaradványok lelőhelyeinek földtani bemutatása

A dolgozatomban vizsgált harminchat lelőhelyről előkerült 659 darab kovásodott famaradvány miocén és pleisztocén képződményekből kerültek elő (7., 8. ábra).

A Kárpátok belső vonulata mentén a kora- és a középső miocénben savanyú (riolit) és neutrális (andezit, dácit), a késő miocénben és a pliocénben pedig bazisos (bazalt) vulkanizmus folyt. A területen elhelyezkedő fák nagy részének szövetébe pedig a savanyú vulkáni működés során szolgáltatott kovagél beépült és a kovásodás eredményeképpen ezek a fák, famaradványok jól megőrződtek a későbbi földtörténeti periódusokra (BUDAI – KONRÁD, 2011).

Az észak-magyarországi területről előkerült kovásodott famaradványok miocén korú sekélytengeri kifejlődésű, homokos, kavicsos, agyagos képződményekből, valamint pleisztocén korú folyóvízi üledékekből és löszből származnak (7. ábra).

A terület felszínén, illetve a felszín közelében miocén képződmények jellemzők. Az alsó-miocén földtörténeti kort homok, homokkő, agyag, a kárpáti transzgressziót barnakőszén-telepek és slír, a középső-miocént pedig riolittufa képviseli. A riolittufa jelenlétét magyarázza, hogy a miocén folyamán három szakaszban, 21 – 13 millió éven keresztül vulkáni működés zajlott a területen (PENDELÉNYI, 2002; ÁDÁM ET AL. 2010).

Az alábbiakban az Észak-Magyarország területén előforduló miocén formációkat GYALOG LÁSZLÓ (2005) alapján írom le (7. ábra).

A vizsgált területeken előforduló kovásodott famaradványok az alábbi formációk képződményeiből kerülhettek elő: Pétervásárai Homokkő Formáció (${}^p\text{Mer} - e$; ${}^p\text{M}$); Budafoki Formáció (${}^b\text{Me}$); Salgótarjáni Barnakőszén Formáció (${}^s\text{Mo}$; ${}^s\text{M}$); Garábi Slír Formáció (${}^g\text{Mk}$; ${}^g\text{M}$); Egyházasgergei Formáció (${}^e\text{Mk}$; ${}^e\text{M}$); Lajtai Mészke Formáció (${}^l\text{Mb}$; ${}^l\text{M}$); Bádeni Agyag Formáció (${}^b\text{Mb}_1$; ${}^b\text{M}$); Kozárdi Formáció (${}^k\text{Ms}$; ${}^k\text{M}$); Erdőbényei Formáció (${}^e\text{bMs}_2 - \text{Pa}_1$; ${}^e\text{bM}$); Sajóvölgyi Formáció (${}^s\text{vMb} - \text{Pa}_1$; ${}^s\text{vM}$).

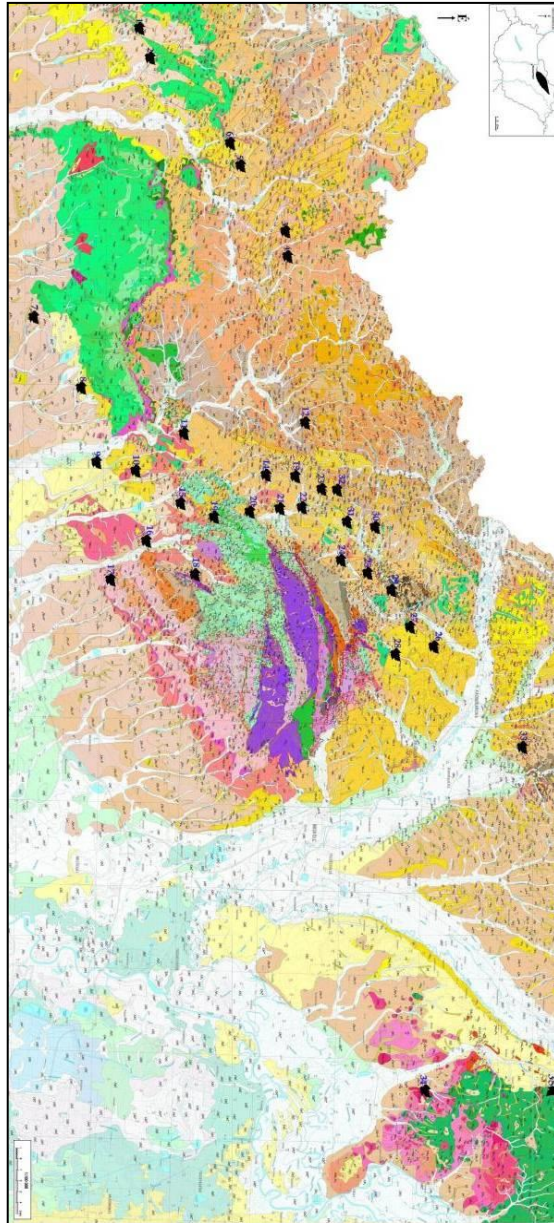
A pleisztocén során következett be Földünkön az utolsó nagy jégkorszak. A Kárpát-medence területét azonban az északi irányból dél felé nyomuló szárazföldi jégtakaró nem érte el, ezért a területen periglaciális éghajlat uralkodott (FÖZY – SZENTE, 2007).

A jégkorszak során a Kárpát-medence területén az éghajlati változások mellett szerkezeti módosulások is bekövetkeztek. A Kárpátok hegyláncai emelkedni, az alföldi területek pedig süllyedni kezdtek. A süllyedés mértéke egyes alföldi területen akár az 500-700 métert is elérte. A szerkezeti változások következtében pedig megváltoztak a környezeti feltételek, módosult a vízrajz és kialakultak a mai folyók ősei (FÖZY – SZENTE, 2007).

Az Alföldi – Duna – völgy kialakulása a pleisztocén utolsó interglaciálisában kezdődött. Ezt bizonyítja a Taksony – Délegyháza – Bugyi – Bankháza területén a felszínhez közel elhelyezkedő kavicssteraszban előforduló utolsó jégkori kriotubációs jelenségek (PÉCSI, 1967).

A völgy süllyedése egy északkeleti-délkeleti vetődés mentén indult meg. Az árokban pedig fokozatosan felhalmozódtak az Ős-Duna által szállított durvaszemű üledékek (HÁMOR – SZENTGYÖRGYI, 1981).

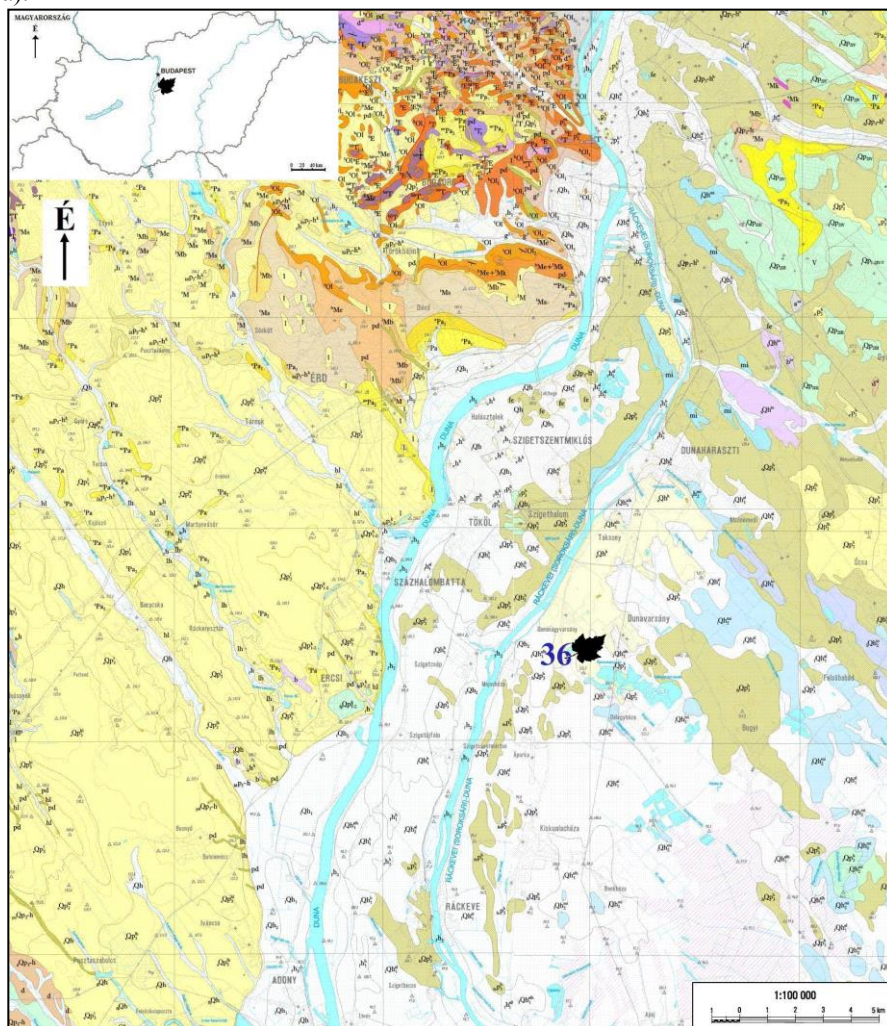
Az ártéri üledékek alatt átlagosan 10-20 méter vastagságú kavicsréteg helyezkedik el. Az osztályozatlan kavicsösszlet fekjét felső-miocén korú képződmények, agyag, kőzetliszt és homok alkotja, amelyek felszíne egyenetlenül nyugatról kelet felé, valamint északról dél felé haladva fokozatosan mélyül. Taksony-Délegyháza-Dunavarsány térségében a legkisebb a kavicsösszlet vastagsága (kb. 6-7 méter), az Alföldi-Duna-völgy többi részén azonban 10 és 40 méter között alakul.

7. ábra: Az észak-magyarországi lelőhelyek környezetének földtani képződményei

A kavicsösszletet Szigetszentmiklóson, Kiskunlacházán, Bugyin, Délegyházán, Adonyban, Dunavarsányban, Halásztelken építési célokra bányásszák (ÁDÁM ET AL. 2010; KUTI, 2010).

A Dunavarsány határában egykor működő Aqua Kft. kavicsbányájának területéről gyűjtött kovásodott famaradványok a terület felszínét vastagon borító felső – pleisztocén korú folyóvízi kavicsból és homokos kavicsból (f_{Qpk3}) álló rétegekből kerültek elő (8. ábra).

8. ábra: Dunavarsány és környékének földtani képződményei

7. Kutatási módszerek

Dolgozatom 36 lelőhelyről származó 659 darab kovásodott famaradványon végzett megfigyelés, vizsgálat eredményeit tartalmazza (1. ábra). Ebből 313 darab kovásodott famaradványt egyénileg, két év terepi munka során, a Mikófalva határában elhelyezkedő Szőke-hegy környéki vízmosások és a Dunavarsány külterületén található egykori Aqua

Kft kavicsbányájának osztályozatlan kuléjából gyűjtöttem össze (2., 3., 4., 5., 6. ábra). Háromszáznegyvenhat darab kovásodott famaradvány pedig a gyöngyösi Mátra Múzeum Paleobotanikai Gyűjteményének részét képezi.

Vizsgálataim elején a saját magam által gyűjtött kovásodott famaradványokat langyos vízben áztattam, amelyhez 10 literként 0,3 liter 35%-os hidrogén-peroxidot adtam.

Az áztatást követően körömkefe segítségével is gondosan megtisztítottam a famaradványokat, majd megszáritottam őket. Ezt követően pedig megkezdtem a saját és a múzeumi példányok makroszkopikus és mikroszkopikus vizsgálatát, amely során kézi nagyítót és mikroszkópot használtam.

Kutatásaim során számos magyar és idegen nyelvű szakkönyvet és szakcikket tanulmányoztam (BROMLEY, 1970; SCOTT, 1992; GENISE, 1995; BOWES, 1996; CSÓKA – KOVÁCS, 1999; THIEL, 2001; BROMLEY, 2004; LIEUTIER ET AL. 2004; PEMBERTON ET AL. 2004; GRIMALDI 2005; SCHWEINGRUBER ET AL. 2006; HAUCK ET AL. 2008; KRASSILOV – RASNITSYN, 2008), valamint az Internet által nyújtott segítséget is felhasználtam. Az irodalmak alapján tanulmányoztam a kovásodás folyamatát, a kovásodott famaradványokat, a létrehozó szervezeteket és az általuk kialakított bioeróziós nyomok jellegzetességeit.

Továbbá recens bioerodált ág- és törzsmaradványokat gyűjtöttem, amelyeket összehasonlító anyagként használtam fel.

Dolgozatom tárgya 659 darab kovásodott famaradványon előforduló bioeróziós nyom vizsgálata. Megfigyeléseim kiterjedtek a kovásodott famaradványok alakjára, méretére és koptatottságára. Négy darab dunavarsányi famaradványból pedig a Természet Világa folyóiratban 2008-ban HABLY LILLA által írt a „Magyar Florida, avagy Bük-kábrány igazi arca” című publikációja alapján háromirányú (keresztesisizolat, érintő- és sugárirányú hosszsisizolat) vékonycsisizolatok készültek, amelyeket polarizációs mikroszkóppal vizsgáltam meg.

A famaradványok fajszintű meghatározásában HARASZTY ET AL. 1982, SCHWEINGRUBER ET AL. 2006 művei, valamint ANDREÁNSZKY GÁBOR feljegyzései, valamint recens rovarok által bioerodált ág- és törzsmaradványok voltak segítségemre.

A bioeróziós nyomok vizsgálata során figyelembe vettem azok méretét, alakját és a famaradványon való elhelyezkedését.

Mind a szárazföldi, mind a tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomokat alaktani sajátosságaik alapján csoportosítottam. Megállapításaimat dendrogramon ábrázoltam (19. – 21. kép), valamint minden morfológiai csoportról rajzokat készítettem (8.3. fejezet).

A kovásodott famaradványokon előforduló bioeróziós nyomok vizsgálatában BROMLEY, 1970; GENISE, 1995; CSÓKA – KOVÁCS, 1999; TÓTH, 1999; THIEL, 2001; BROMLEY, 2004; PEMBERTON ET AL. 2004 és HAUCK ET AL. 2008 művei, valamint recens minták voltak segítségemre.

A kapott statisztikai adatokból végül táblázatokat és diagramokat készítettem a Microsoft Office Excel 2007 és a DataScene program segítségével.

Az ősmaradványokról pedig FujiFinepix S9500, és FujiFinepix HS 20 típusú fényképezőgépekkel fényképeket készítettem.

8. Megfigyelések

Dolgozatom 659 darab kovásodott famaradványon végzett megfigyelés, vizsgálat eredményeit tartalmazza.

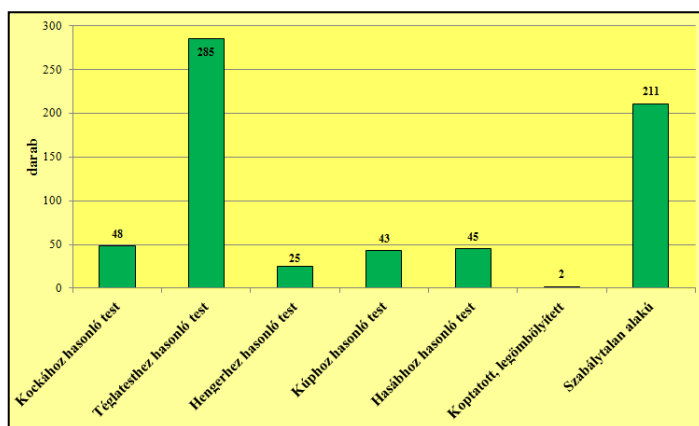
Ebből 313 darab kovásodott famaradvány saját gyűjteményi anyagom részét képezi. 346 darab kovásodott famaradvány pedig a gyöngyösi Mátra Múzeum Paleobotanikai Gyűjteményében található. A vizsgálati anyag 60 darab bioerodált kovásodott famaradványt tartalmaz.

8.1. A vizsgált kovásodott famaradványok alakja, mérete

Az általam vizsgált 659 darab kovásodott famaradvány különböző méretű és megtartású. A kovásodott famaradványok között a téglatesthez hasonló (43,3%) és a szabálytalan (32,0%) formájúak dominálnak. Mindezek mellett azonban előfordul kockához (7,3%); hasábhöz (6,8%), kúphoz (6,5%), hengerhez (3,8%), valamint koptatott, legömbölyített formához (0,3%) hasonló alakú famaradvány is.

A kovásodott famaradványok rendszerint jó megtartásúak és nagymértékben át vannak kovásodva. A vizsgálati anyagnak körülbelül 32,3%-a, azaz 213 darab famaradvány felszínén lehet legszembeütőbben megfigyelni szállítódás közbeni koptatottság nyomait, amelyre a szabálytalan és a koptatott, legömbölyített formájúak utalnak.

A kovásodott famaradványok alak szerinti megoszlását a 9. ábra mutatja.

9. ábra: A vizsgált kovásodott famaradványok alak szerinti megoszlása (n=659)

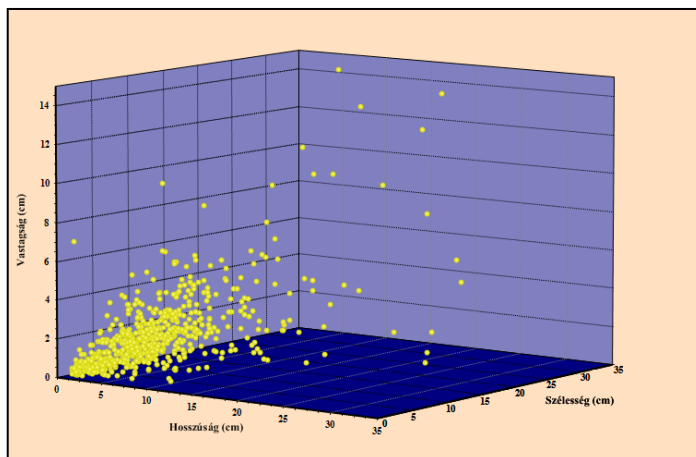
A vizsgálati anyagban a famaradványok a néhány centiméterestől a több centiméteres nagyságig egyaránt előfordulnak (10. ábra). Hosszúságuk 1,1 cm és 200 cm közötti, szélességük 0,4 cm és 55 cm közötti, vastagságuk pedig 0,4 cm és 24 cm között alakul.

A vizsgált kovásodott famaradványok 98,9% – a, azaz 652 darab famaradvány hosszúsága 1,1 cm és 45 cm közötti, szélességük 0,4 cm és 31 cm közötti, vastagságuk pedig 0,2 cm és 15 cm közötti.

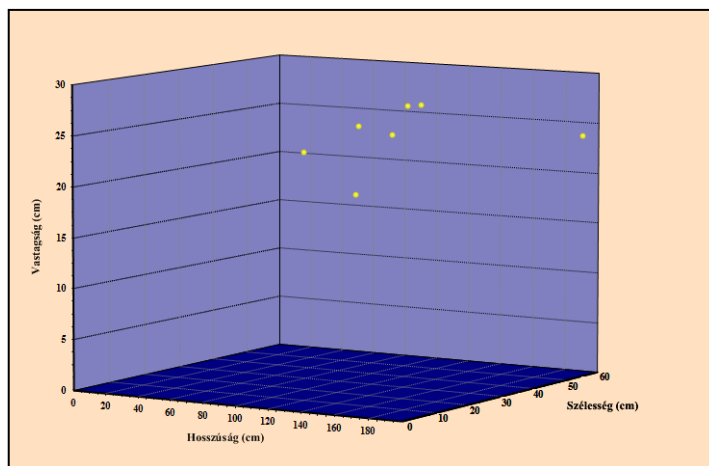
A megfigyelt kovásodott famaradványok 1,1% – a, azaz hét darab famaradvány hosszúsága pedig 66 cm és 200 cm közötti, szélessége 36 cm és 55 cm közötti, vastagsága

18 cm és 27 cm között alakul, amelyek a gyöngyösi Mátra Múzeum kiállítótermében és a múzeum udvarában találhatóak (11. ábra).

A kovásodott famaradványok méreteinek adatait a Melléklet, 1. táblázata tartalmazza.

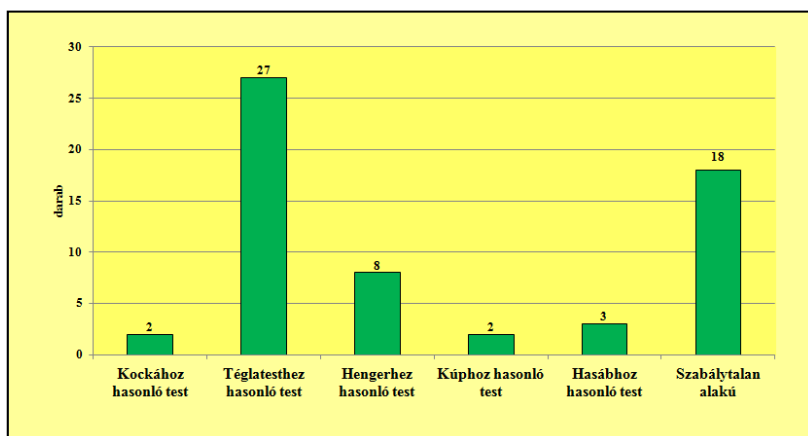
10. ábra: A vizsgált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása (n=652)

11. ábra: A vizsgált legnagyobb méretű kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása (n=7)

A vizsgálati anyagban 60 darab kovásodott famaradványon található bioeróziós nyom. A bioerodált famaradványok között a téglatesthez hasonló (45,0%) és a szabálytalan alakúak (30,0%) vannak többségben. Mindezek mellett azonban megfigyelhetők hengerhez (13,4%), hasábhöz (5,0%), kúphoz (3,3%) és kockához (3,3%) hasonló formájúak is.

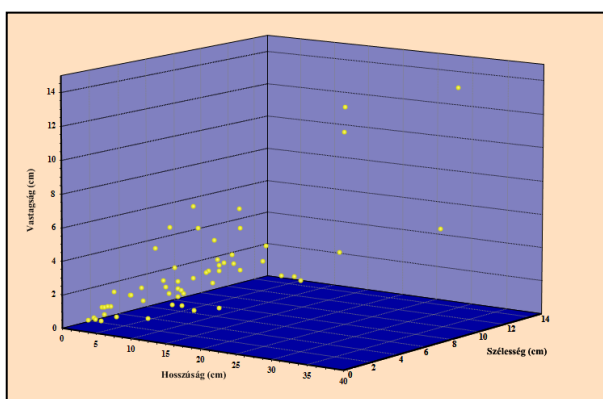
A bioerodált kovásodott famaradványok alak szerinti megoszlását a 12. ábra mutatja.

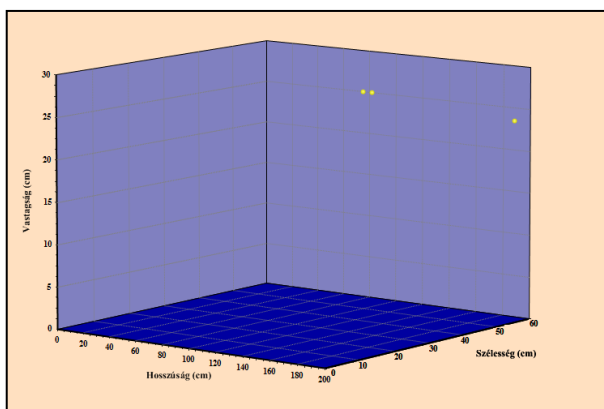
12. ábra: A bioerodált kovásodott famaradványok alak szerinti megoszlása

57 darab bioerodált kovásodott famaradvány hosszúsága 1,9 cm és 37,6 cm közötti, szélessége 0,9 cm és 14,3 cm közötti, vastagságuk pedig 0,3 cm és 13,2 cm között alakul (13. ábra). 3 darab famaradvány hosszúsága azonban 108 cm és 200 cm közötti, szélessége 43 cm és 55 cm közötti, vastagsága pedig 24 cm és 26,5 cm között alakul (14. ábra).

A kovásodott famaradványok méreteinek adatait a Melléklet, 2. táblázata tartalmazza.

13. ábra: A bioerodált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása (n=57)

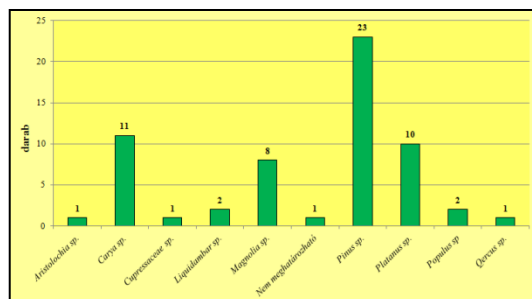

14. ábra: A legnagyobb méretű bioerodált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása (n=3)

8.2. A bioerodált kovásodott famaradványok taxonok szerinti megoszlása

ANDREÁNSZKY GÁBOR feljegyzései, a tanulmányozott összehasonlító anyagok és a vékonycsiszolatok alapján megállapítottam, hogy a bioerodált kovásodott famaradványok között többségben a *Pinus* sp. (38,3%), a *Carya* sp. (18,3%), a *Platanus* sp. (16,7%) és a *Magnolia* sp. (13,3%) taxonok fordulnak elő leggyakrabban. Kisebb számban még *Liquidambar* sp. (3,3%), *Populus* sp. (3,3%), *Aristolochia* sp. (1,7%), *Cupressaceae* sp. (1,7%) és *Quercus* sp. (1,7%) is megtalálható. Egy kovásodott famaradvány esetében az erős kovásodás miatt nem látszódnak a szöveti sajátosságai, ezért nem lehet meghatározni.

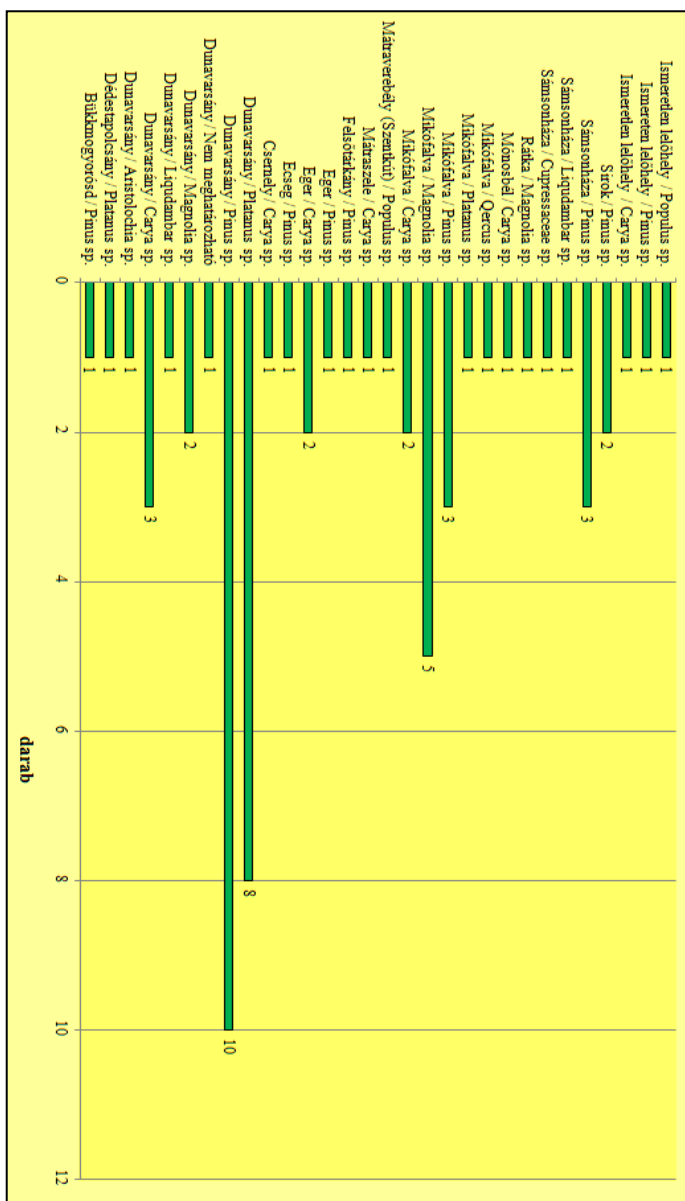
A bioerodált kovásodott famaradványok taxonok szerinti megoszlását a 15. ábra mutatja.

15. ábra: A bioerodált kovásodott famaradványok taxonok szerinti megoszlása

A legtöbb *Pinus* sp. (10 darab), *Platanus* sp. (8 darab) és *Carya* sp. (3 darab) Duna-varsány területéről származik. A *Magnoliák* legtöbbje (5 darab) pedig Mikófalva területéről került elő.

A bioerodált kovásodott famaradványok taxonjainak lelőhelyek szerinti megoszlását a 16. ábra mutatja.

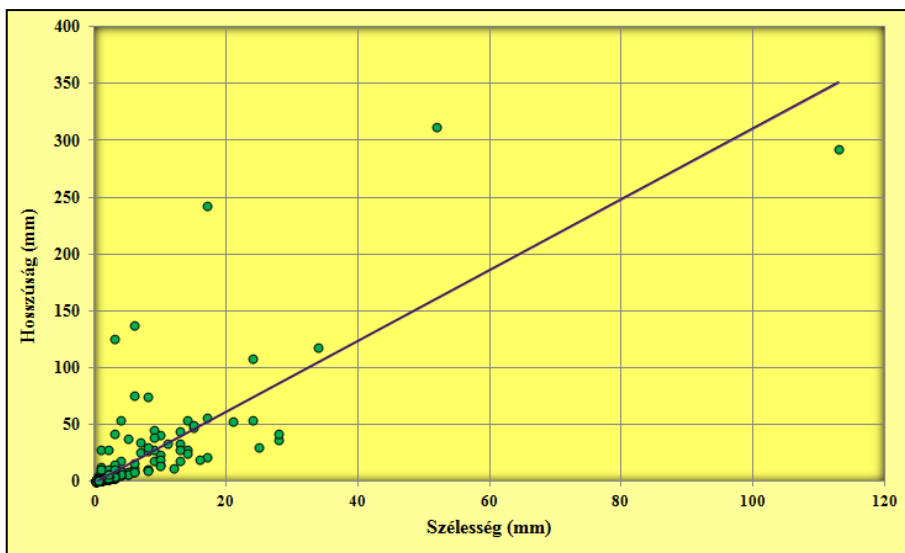

16. ábra: A bioerodált kovásodott famaradványok taxonjainak lelőhelyek szerinti megoszlása

8.3. A megfigyelt bioeróziós nyomok morfológiája

8.3.1. A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok alaktani csoportjai

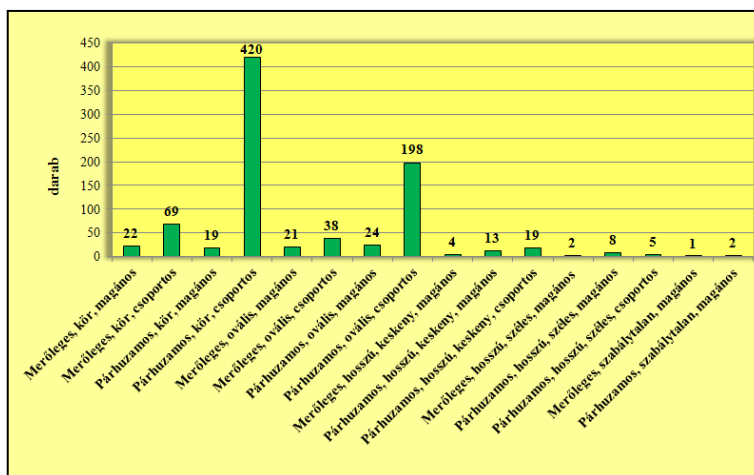
Az általam vizsgált kovásodott famaradványokon a szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok száma 865 darab. Hosszúságuk 0,1 mm és 312 mm közötti, szélességük pedig 0,1 mm és 52 mm között alakul (17. ábra).

17. ábra: A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok méret szerinti megoszlása ($n=865$)

A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok alaktani csoportjait tekintve két fő típust különböztettem meg aszerint, hogy az adott életnyom a famaradvány szálirányára merőlegesen, vagy azzal párhuzamosan helyezkedik el.

Az altípusok meghatározásánál egyrészt a bioeróziós nyomok alakját vettem figyelembe, miszerint elkülönítettem a kör, az ovális, a hosszú és keskeny, a hosszú és széles és a szabálytalan alakúakat. Másrészt pedig, megfigyeltem, hogy az azonos alakú életnyomok a famaradványokon magánosan vagy csoportosan helyezkednek-e el. A morfológiai csoportok darabszám szerinti megoszlását a 18. ábra mutatja.

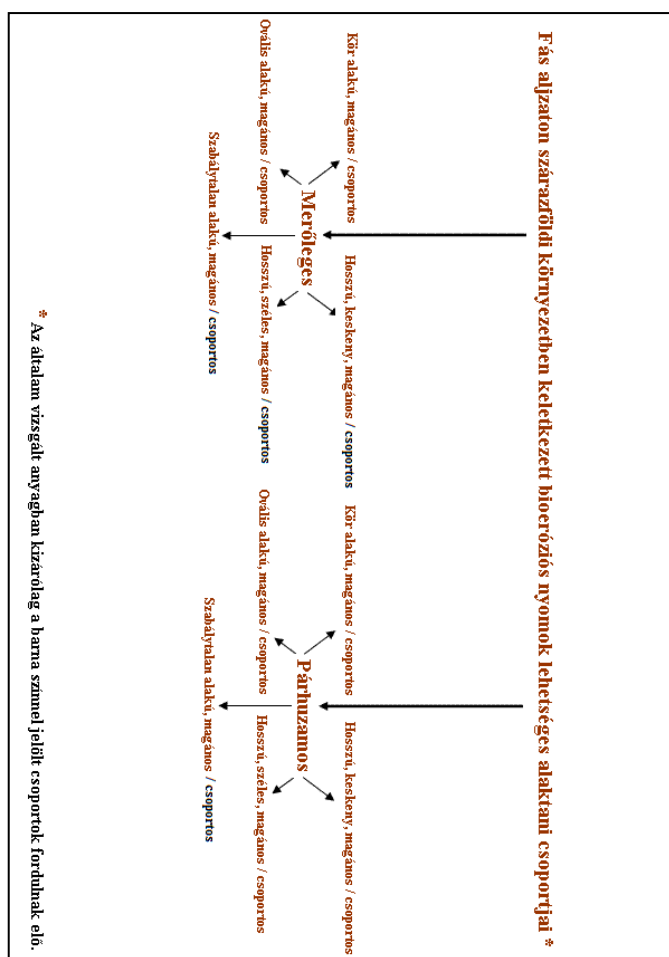
(Az alábbi rajzokon a famaradvány szálirányát kék színű nyíl jelzi, a településnevek után zárójelben pedig az adott lelőhelyről előkerült kovásodott famaradványok száma van feltüntetve.)

18. ábra: A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok morfológiai csoportjainak darabszám szerinti megoszlása (n=865)

Az általam kialakított morfológiai típusok az alábbiak (19. ábra):

1. Szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok
 - 1.1. Merőleges bioeróziós nyomok
 - 1.1.1. Merőleges, kör alakú
 - 1.1.1.1. Merőleges, kör alakú, magános
 - 1.1.1.2. Merőleges, kör alakú, csoportos
 - 1.1.2. Merőleges, ovális alakú
 - 1.1.2.1. Merőleges, ovális alakú, magános
 - 1.1.2.2. Merőleges, ovális alakú, csoportos
 - 1.1.3. Merőleges, hosszú, keskeny,
 - 1.1.3.1. Merőleges, hosszú, keskeny, magános
 - 1.1.3.2. Merőleges, hosszú, keskeny, csoportos
 - 1.1.4. Merőleges, hosszú, széles,
 - 1.1.4.1. Merőleges, hosszú, széles, magános
 - 1.1.4.2. Merőleges, hosszú, széles, csoportos
 - 1.1.5. Merőleges, szabálytalan alakú
 - 1.1.5.1. Merőleges, szabálytalan alakú, magános
 - 1.1.5.2. Merőleges, szabálytalan alakú, csoportos
 - 1.2. Párhuzamos bioeróziós nyomok
 - 1.2.1. Párhuzamos, kör alakú
 - 1.2.1.1. Párhuzamos, kör alakú, magános
 - 1.2.1.2. Párhuzamos, kör alakú, csoportos

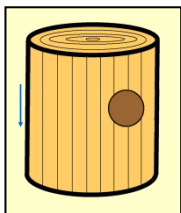
- 1.2.2. Párhuzamos, ovális alakú
 - 1.2.2.1. Párhuzamos, ovális alakú, magános
 - 1.2.2.2. Párhuzamos, ovális alakú, csoportos
- 1.2.3. Párhuzamos, hosszú, keskeny
 - 1.2.3.1. Párhuzamos, hosszú, keskeny, magános
 - 1.2.3.2. Párhuzamos, hosszú, keskeny, csoportos
- 1.2.4. Párhuzamos, hosszú, széles
 - 1.2.4.1. Párhuzamos, hosszú, széles, magános
 - 1.2.4.2. Párhuzamos, hosszú, széles, csoportos
- 1.2.5. Párhuzamos, szabálytalan alakú
 - 1.2.5.1. Párhuzamos, szabálytalan alakú, magános
 - 1.2.5.2. Párhuzamos, szabálytalan alakú, csoportos

19. ábra: A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok alakitani csoportjai

8.3.1.1. Merőleges, kör alakú, magános fúrások

(1. tábla, 1. kép)

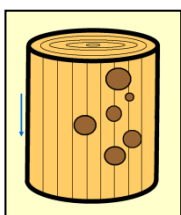

22 darab bioeróziós nyom kör alakú, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkednek el. Átmérőjük 0,2 mm és 3 mm közötti.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Bükkmogyorósd (1), Csernely (1), Dédestapolcsány (1), Dunavarsány (6), Mátraszele (1), Mátraverebély (Szentkút) (1), Mikófalva (1), Sámsonháza (1) területéről származnak, egy darab famaradvány pedig ismeretlen lelőhelyről került elő.

8.3.1.2. Merőleges, kör alakú, csoportos fúrások

(1. tábla, 2. kép)

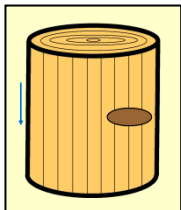

69 darab bioeróziós nyom kör alakú, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkednek el. Átmérőjük 0,1 mm és 3 mm közötti.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dédestapolcsány (1), Dunavarsány (2), Mikófalva (2), Mónosbél (1) és Sámsonháza (3) területéről származnak.

8.3.1.3. Merőleges, ovális alakú, magános fúrások

(2. tábla, 1. kép)

21 darab bioeróziós nyom ovális alakú, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkednek el.

Hosszúságuk 1 mm és 8 mm közötti, szélességük pedig 0,8 mm és 4 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Bükkmogyorósd (1), Csernely (1), Dunavarsány (6), Mátraszele (1), Sámsonháza (2) területéről származnak, egy famaradvány pedig ismeretlen lelőhelyről került elő.

8.3.1.4. Merőleges, ovális alakú, csoportos fúrások

(2. tábla, 2. kép)

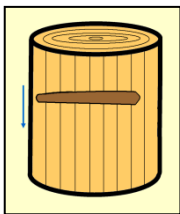
38 darab bioeróziós nyom ovális alakú, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkednek el.

Hosszúságuk 0,7 mm és 15 mm közötti, szélességük pedig 0,4 mm és 10 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dédestapolcsány (1), Dunavarsány (3), Mátraszele (1), Mónosbél (1) és Sámsonháza (2) területéről származnak.

8.3.1.5. Merőleges, hosszú, keskeny, magános fúrások

(3. tábla, 1. kép)

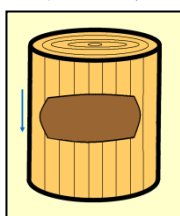

4 darab bioeróziós nyom alakja hosszú, keskeny, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkednek el.

Hosszúságuk 28 mm és 5 mm közötti, szélességük pedig 1 mm. Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dunavarsány (3), Ecseg (1) és Sirok (2) területéről származnak.

8.3.1.6. Merőleges, hosszú, széles, magános fúrások

(3. tábla, 2. kép)

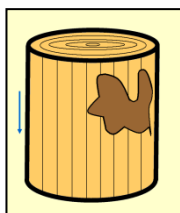
2 darab bioeróziós nyom alakja hosszú, széles, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányával merőlegesen helyezkednek el.

Hosszúságuk 108 mm és 292 mm közötti, szélességük pedig 113 mm és 24 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Mikófalva (1) és Sirok (1) területéről származnak.

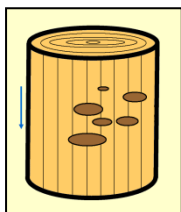
8.3.1.7. Merőleges, szabálytalan alakú, magános fúrás

(4. tábla, 1. kép)

1 darab bioeróziós nyom alakja szabálytalan, amely magánosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkedik el.

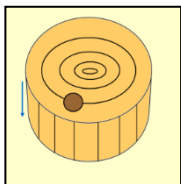
Hosszúsága 31 mm, szélessége pedig 4 mm. Az életnyomot tartalmazó famaradvány Dunavarsány területéről származik.

8.3.2.1. Párhuzamos, kör alakú, magános fúrások (4. tábla, 2. kép)

19 darab bioeróziós nyom kör alakú, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el. Átmérőjük 0,2 mm és 12 mm közötti.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dunavarsány (13) és Mikófalva (1) területéről származnak.

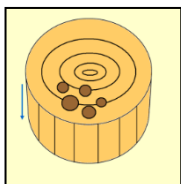

8.3.2.2. Párhuzamos, kör alakú, csoportos fúrások (5. tábla, 1. kép)

420 darab bioeróziós nyom kör alakú, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Átmérőjük 0,2 mm és 3 mm közötti.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dunavarsány (14), Mikófalva (3) és Sámsonháza (1) területéről származnak.

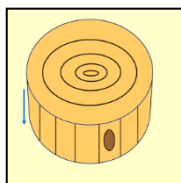

8.3.2.3. Párhuzamos, ovális alakú, magános fúrások (5. tábla, 2. kép)

24 darab bioeróziós nyom ovális alakú, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Hosszúságuk 1 mm és 25 mm közötti, szélességük pedig 0,5 mm és 14 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dunavarsány (15), Mikófalva (6), Rátka (1), Sámsonháza (1) területéről származnak, egy famaradvány pedig ismeretlen lelőhelyről került elő.

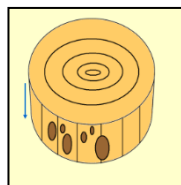
8.3.2.4. Párhuzamos, ovális alakú, csoportos fúrások

(6. tábla, 1. kép)

198 darab bioeróziós nyom ovális alakú, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Hosszúságuk 30 mm és 0,8 mm közötti, szélességük pedig 30 mm és 0,2 mm között alakul.

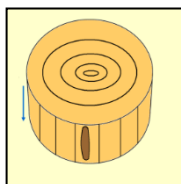
Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dunavarsány (4), Eger (2), Mikófalva (3) és Sámsonháza (1) területéről származnak.

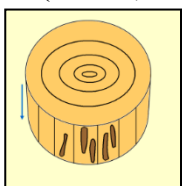
8.3.2.5. Párhuzamos, hosszú, keskeny, magános fúrások (6. tábla, 2. kép)

13 darab bioeróziós nyom alakja hosszú, keskeny, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Hosszúságuk 137 mm és 3 mm közötti, szélességük pedig 9 mm és 0,3 mm között alakul. Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Dunavarsány (4), Mikófalva (3), Rátka (1) és Sámsonháza (1) területéről származnak.

8.3.2.6. Párhuzamos, hosszú, keskeny, csoportos fúrások (7. tábla, 1. kép)

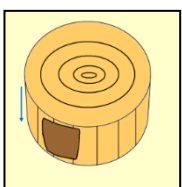

9 darab bioeróziós nyom alakja hosszú, keskeny, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Hosszúságuk 243 mm és 4 mm közötti, szélességük pedig 17 mm és 0,2 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Eger (1), Mikófalva (3) és Rátka (1) területéről származnak.

8.3.2.7. Párhuzamos, hosszú, széles, magános fúrások (7. tábla, 2. kép; 8. tábla, 1. kép)

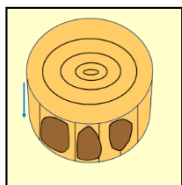
8 darab bioeróziós nyom alakja hosszú, széles, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Hosszúságuk 312 mm és 27 mm közötti, szélességük pedig 52 mm és 4 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Csernely (1), Eger (2), Felsőtárkány (1), Mikófalva (2), Rátka (1) területéről származnak, egy famaradvány pedig ismeretlen lelőhelyről került elő.

8.3.2.8. Párhuzamos, hosszú, széles, csoportos fúrások

(8. tábla, 2. kép)

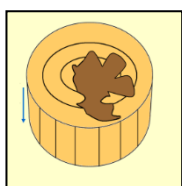

5 darab bioeróziós nyom alakja hosszú, széles, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

Hosszúságuk 118 mm és 33 mm közötti, szélességük pedig 11 mm és 34 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Eger (2) és Mikófalva (2) területéről származnak.

8.3.2.9. Párhuzamos, szabálytalan alakú, magános fúrások (9. tábla, 2. kép)

2 darab bioeróziós nyom alakja szabálytalan, amelyek magánosan, a famaradvány szálirányával párhuzamosan helyezkednek el.

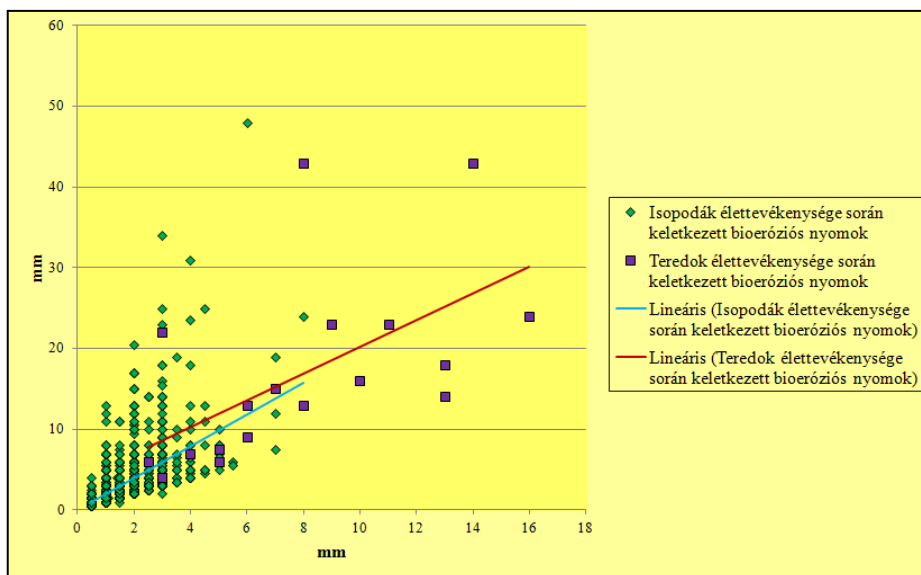
Hosszúságuk 5 mm és 42 mm közötti, szélességük pedig 0,5 mm és 28 mm között alakul.

Az életnyomokat tartalmazó famaradványok Mikófalva (1) és Sámsonháza (1) területéről származnak.

8.3.2. A tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomok alaktani csoportjai

Vizsgálati anyagomban 2 darab kovásodott famaradványon fordulnak elő tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomok, amelyek száma 1869 darab. Ezekből 19 darabot *Teredok*, 1850 darab életrnyomot pedig *Isopodák*, hoztak létre. A *Teredok* élettevékenysége során keletkezett nyomok hosszúsága 4 mm és 43 mm közötti, szélességük pedig 2,5 mm és 16 mm közötti. Az *Isopodák* által létrehozott bioeróziós nyomok hosszúsága 0,5 mm és 48 mm közötti, szélességük pedig 0,5 mm és 8 mm között alakul.

A tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomok méret szerinti megoszlását a 20. ábra mutatja.

20. ábra: A tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomok méret szerinti megoszlása (n=1869)

A tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomoknak kétféle típusát különböztettem meg morfológiájuk szerint: henger alakú és palack alakú. Az altípusok megállapításakor egyrészt az életrnyomoknak a famaradvány szálirányához viszonyított helyzetét vettem figyelembe, másrészt azt, hogy magánosan vagy csoportosan helyezkednek-e el.

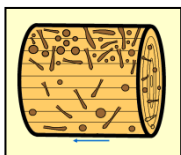
Az általam kialakított morfológiai típusok az alábbiak (21. ábra):

1. Tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomok
 - 1.1. Henger alakú bioeróziós nyomok
 - 1.1.1. Henger alakú, magános
 - 1.1.1.1. Henger alakú, magános, merőleges

- 1.1.1.2. Henger alakú, magános, párhuzamos
- 1.1.1.3. Henger alakú, magános, a famaradvány szálirányával szöveget bezáró
- 1.1.2. Henger alakú, csoportos
- 1.1.2.1. Henger alakú, csoportos, merőleges
- 1.1.2.2. Henger alakú, csoportos, párhuzamos
- 1.1.2.3. Henger alakú, csoportos, a famaradvány szálirányával szöveget bezáró
- 1.2. Palack alakú bioeróziós nyomok
- 1.2.1. Palack alakú, magános
- 1.2.1.1. Palack alakú, magános, merőleges
- 1.2.2. Palack alakú, csoportos
- 1.2.2.1. Palack alakú, csoportos, merőleges

8.3.2.1. Henger alakú, csoportos, a famaradvány szálirányával merőleges/párhuzamos/ szöveget bezáró fúrások

(9 – 11. tábla, 1., 2. kép)

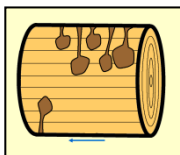

1850 darab bioeróziós nyom alakja hengerhez hasonló, amelyek csoportosan, a famaradvány szálirányára merőlegesen, azzal párhuzamosan vagy 0° és 90° közötti szöveget zárnak be. Hosszúságuk 0,5 mm és 48 mm közötti, a szélességük pedig 0,5 mm és 8 mm között alakul. Az életnyomokat 2 darab kovásodott famaradvány tartalmazza, amelyek közül az egyik Eger területéről, a másik pedig ismeretlen lelőhelyről származik.

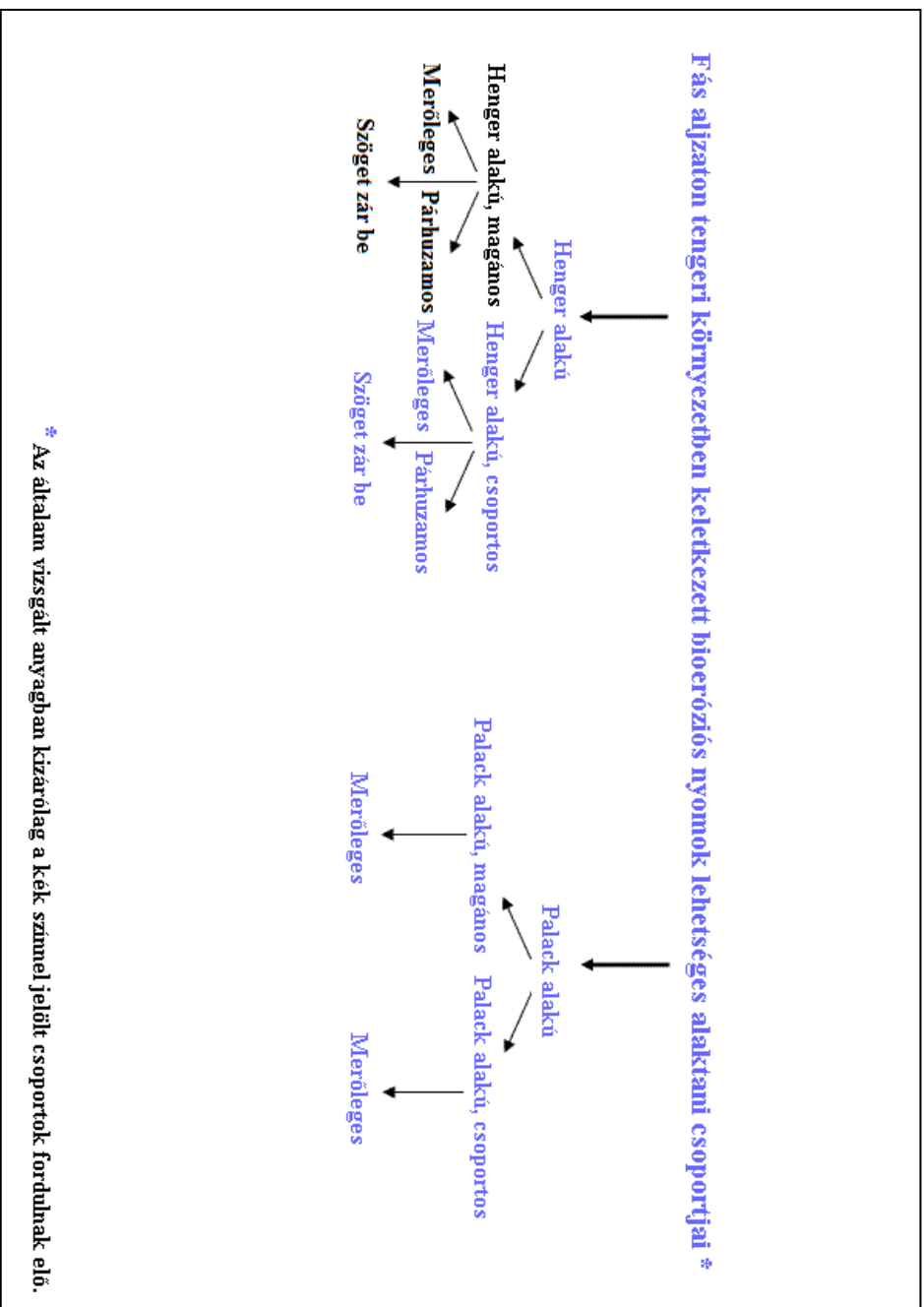
lelőhelyről származik.

8.3.2.1. Palack alakú, magános / csoportos, a famaradvány szálirányára merőleges fúrások

(9 – 11. tábla, 1., 2. kép)

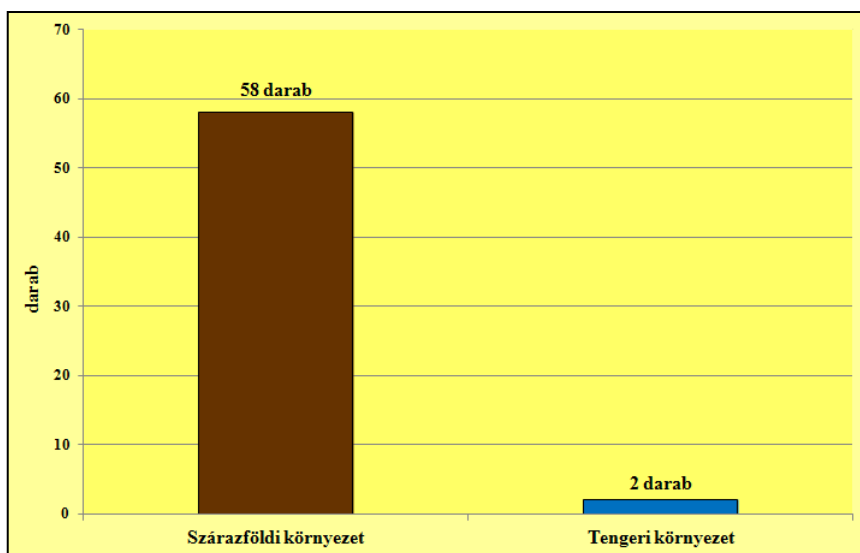
19 darab bioeróziós nyom alakja palackszerű, amelyek magánosan vagy csoportosan a famaradvány szálirányára merőlegesen helyezkednek el. Hosszúságuk 4 mm és 43 mm közötti, a szélességük pedig 2,5 mm és 16 mm között alakul. Az életnyomokat 2 darab kovásodott famaradvány tartalmazza, amelyek közül az egyik Eger területéről, a másik pedig ismeretlen lelőhelyről származik.

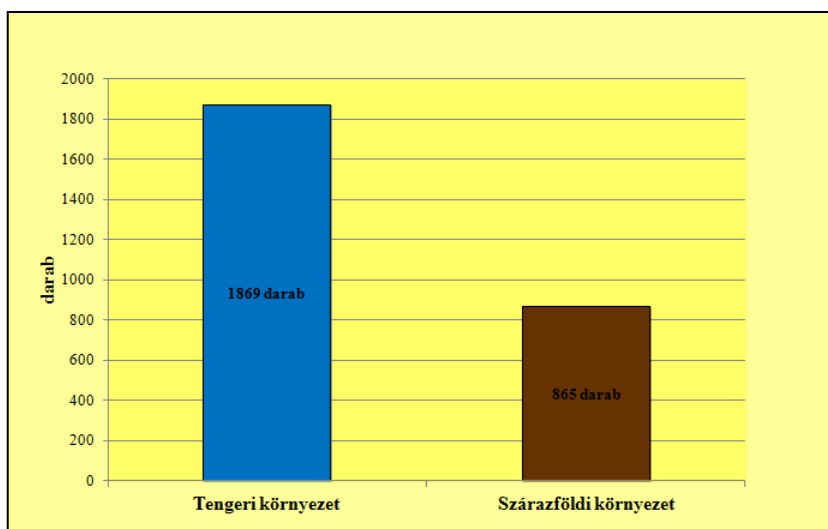
21. ábra: A tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomok alaktani csoportjai

8.4. A kovásodott famaradványokon megfigyelt bioeróziós nyomok létrehozó szervezetei

A megfigyelt 659 darab kovásodott famaradvány között 60 darabon található bioeróziós nyom. A létrehozó szervezetek élettevékenysége eredményeképpen 58 darab famaradványon szárazföldi környezetben, 2 darab famaradványon pedig tengeri környezetben alakultak ki a bioeróziós nyomok (22. ábra).

22. ábra: A bioerodált kovásodott famaradványok környezet szerinti megoszlása (n=60)

23. ábra: A vizsgált bioeróziós nyomok környezet szerinti megoszlása (n=2734)

A bioerodált kovásodott famaradványokon 2734 darab bioeróziós nyom figyelhető meg, amelyekből 865 darab szárazföldi, 1869 darab pedig tengeri környezetben keletkezett (23. ábra).

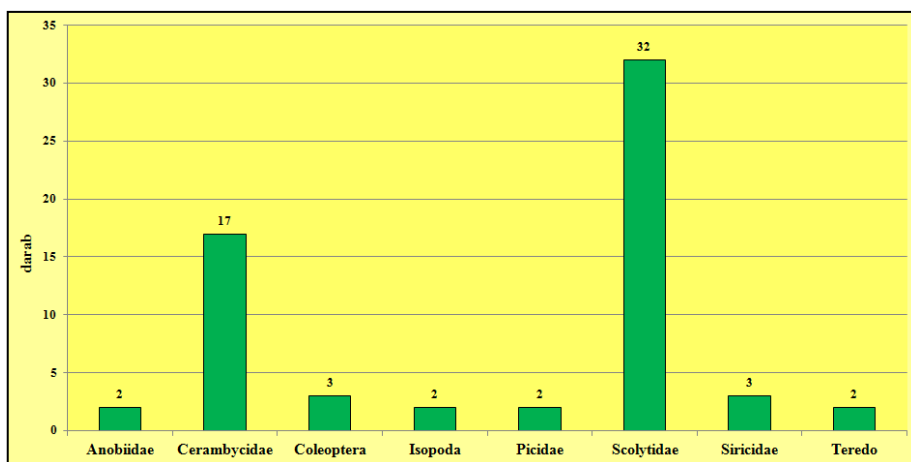
A vizsgált 2734 darab bioeróziós nyom közül 1869 darab bioeróziós nyomot tengeri környezetben *Teredok* (19 darab) és *Isopodák* (1850 darab) és hoztak létre, 865 darab életnyom pedig szárazföldi környezetben rovarok (863 darab) és madarak (2 darab) élettevékenysége során keletkezett.

A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomokat létrehozó szervezetek az Insecta osztályon belül a Coleoptera (Bogár) rend, az Anobiidae család (Álszűfélék), a Cerambycidae család (Cincérfélék), a Scolytidae család (Szűfélék) és a Siricidae család (Fadarazsak) közül kerültek ki. Az Aves osztályon belül pedig előfordul a Picidae család (Harkályfélék) képviselőinek táplálkozás- és lakásnyoma.

A tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomokat a Bivalvia osztályba tartozó *Teredok*, valamint a Malacostraca osztályba tartozó *Isopodák* hozták létre.

A szárazföldi környezetben bioerodált kovásodott famaradványok közül 3 darabon Coleoptera (Bogár), 2 darabon Anobiidae, 17 darabon Cerambycidae, 2 darabon Picidae, 32 darabon Scolytidae, 3 darabon Siricidae képviselőinek bioeróziós nyoma figyelhető meg. A tengeri környezetben bioerodált kovásodott famaradványokon *Teredok* és *Isopodák* életnyomai 2-2 darab kovásodott famaradványon fordulnak elő.

A bioerodált kovásodott famaradványokon előforduló bioeróziós nyomok megoszlását a létrehozó szervezetek alapján a 24. ábra mutatja.

24. ábra: A bioerodált kovásodott famaradványokon előforduló bioeróziós nyomok megoszlása a létrehozó szervezetek alapján

A Coleoptera rend képviselőinek bioeróziós nyoma 3 féle famaradványon fordul elő, amelyek az alábbiak: *Carya* sp. (1 darab), *Magnolia* sp. (1 darab), *Platanus* sp. (1 darab).

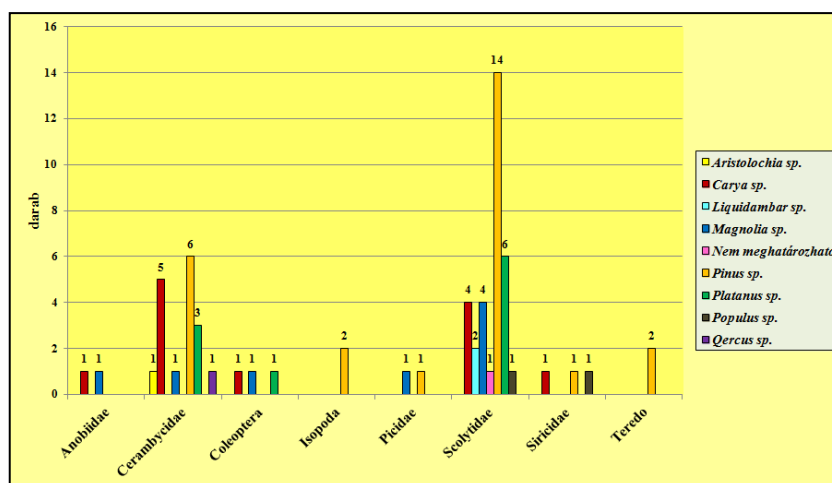
Az Anobiidae család tagjainak bioeróziós nyoma 2 darab famaradványon figyelhető meg, amelyek az alábbiak: *Cupressaceae* sp. (1 darab) és *Magnolia* sp. (1 darab).

17 darab kovásodott famaradványon Cerambycidae életnyomát figyeltem meg, amelyek az alábbiak: *Aristolochia* sp. (1 darab), *Carya* sp. (5 darab), *Magnolia* sp. (1 darab), *Pinus* sp. (6 darab), *Platanus* sp. (3 darab), *Quercus* sp. (1 darab). 2 darab kovásodott famaradványon Picidae életnyoma található, amelyek az alábbiak: *Magnolia* sp. (1 darab) és *Pinus* sp. (1 darab).

32 darab kovásodott famaradványon Scolytidae bioeróziós nyoma fordul elő, amelyek az alábbiak: *Carya* sp. (4 darab), *Magnolia* sp. (4 darab), *Liquidambar* sp. (2 darab), *Pinus* sp. (14 darab), *Platanus* sp. (6 darab), *Populus* sp. (1 darab), valamint egy darab famaradvány az erős kovásodás miatt nem határozható meg.

3 darab kovásodott famaradványon pedig Siricidae életnyoma figyelhető meg, amelyek az alábbiak: *Carya* sp. (1 darab), *Pinus* sp. (1 darab) és *Populus* sp. (1 darab).

A tengeri környezetben keletkezett *Isopodák* és *Teredok* élettevékenységeinek nyomai 2 darab *Pinus* sp. kovásodott famaradványon fordulnak elő.

A létrehozó szervezetek megoszlását a famaradványok taxonjai között a 25. ábra mutatja.

25. ábra: A létrehozó szervezetek megoszlása a famaradványok taxonjai között

9. Elemzés, értékelés

Kutatásaim során 659 darab kovásodott famaradványt vizsgáltam, amelyek 36 lelőhelyről származnak és miocén korú homokos, kavicsos üledékekből kerültek elő. Hatvan darab kovásodott famaradványon találtam bioeróziós nyomokat, amelyek közül 865 darab szárazföldi, 1869 darab pedig tengeri környezetben keletkezett.

A vizsgálatok során gyarapodtak ismereteink a fosszilis flórákról, valamint a bioeróziós nyomok segítségével következtethetünk az egykori erdei életközösség rovar faunájára, valamint az egykori tengeri környezetre.

A szárazföldi környezetben az egykori erdei életközösségben egyaránt előfordultak nyitvatermő és zárvatermő fák, valamint fás szárú kúszónövények. Ezek a növények elpusztulásuk után elegendő ideig (1-10 év) álltak szálaban vagy heverték az erdő talaján ahhoz, hogy a farontó rovarok lárvái megtelepedjenek bennük és kialakítsák jellegzetes bioeróziós nyomaikat. A rovarok lárvái bioeróziós nyomaikat elpusztult fákbán alakították ki. A cincérlárvák még szálaban álló fákbán hozták létre nagyméretű, mély járataikat a fatestben. A kovásodás után, a szállítódás közbeni mechanikai hatások következtében a famaradvány az egykori járatok mentén darabolódott fel, töredezett össze. Az egykori erdei életközösségnek a rovarok mellett a madarak is tagjai voltak. Bioeróziós nyomaik alapján harkályok jelenlétére következtethetünk. Egy-egy kovásodott famaradványok fordulnak elő lakás- és táplálkozásnyomaik.

Az elpusztult növénymaradványok később viharok alkalmával a szárazföldi környezetből rövid távon (5-10 km) tengeri környezetbe szállíthatódtak, majd a kovásodásuk előtt a partközeli környezetben halmozódhattak fel. Erre utal az, hogy a famaradványokon előforduló puhatestűek és izeltlábúak bioeróziós nyomai is előfordulnak.

A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomok elhelyezkedésében szabályszerűségeket nem figyeltem meg, míg a tengeri környezetben keletkezett életnyomok az egykori uszadékfáknak csak az egyik oldalán helyezkednek el. A tengeri környezetben bioerodálódott famaradványoknak azon részei, amelyeken nem található életnyomok, a tenger aljzatába süllyedtek és ezért nem tudtak megtelepedni rajtuk a létrehozó szervezetek lárvái.

A vizsgált kovásodott famaradványok legtöbbje utólagos alakváltozáson esett át, amelyre kis méretük utal. A famaradványok rendszerint nem helyben temetődtek be, hanem szállítódás után összetöredezett állapotban halmozódtak fel. A kovásodott famaradványok rendszerint nagymértékben át vannak kovásodva, ezért jó megtartásúak. A vizsgálati anyagnak körülbelül 32,3%-a, azaz 213 darab famaradvány felszínén lehet legszembetűnőbben megfigyelni szállítódás közbeni koptatottság nyomait, amelyre szabálytalan és koptatott, legömbölyített formájuk utal.

A szállítódás közbeni koptatódás és az utólagos rétegnyomás által bekövetkezett deformáció egyes esetekben nehezítette az életnyomok felismerését.

A vizsgált kovásodott famaradványok színe a világosszürkétől a sötét barnáig változik. A bioeróziós nyomok megoszlását tekintve azonban a szín nem meghatározó.

A szárazföldi környezetben élt fás szárú növények szubtrópusi klímára utalnak. A tengeri környezetben bioerodálódott famaradványok tanulmányozásával pedig arra következtethetünk, hogy azok a tenger litorális régiójában halmozódtak fel.

10. Összegzés

Kutatásaim során 659 darab kovásodott famaradványt vizsgáltam meg. 313 darab kovásodott famaradványt saját magam két év terepi munka során gyűjtöttem össze a Mikófalva határában elhelyezkedő Szőke-hegy környéki vízmosások területéről, valamint a Dunavarsánytól délnyugatra körülbelül 1,5 km-re elhelyezkedő egykori kavicsbányák osztályozatlan kuléjából. 346 darab kovásodott famaradvány pedig a gyöngyösi Mátra Múzeum Paleobotanikai Gyűjteményének részét képezi. A vizsgálati anyagban 60 darab famaradványon figyeltem meg szárazföldi és tengeri környezetben keletkezett bioeróziós nyomot.

A vizsgálati anyag 60 darab bioerodált kovásodott famaradványt tartalmaz. 58 darab famaradványon megfigyelt 865 darab bioeróziós nyom szárazföldi, 2 darab kovásodott famaradványon előforduló 1869 darab életnyom pedig tengeri környezetben keletkezett.

A bioerodált kovásodott famaradványok között a *Pinus* sp., a *Carya* sp., a *Platanus* sp. és a *Magnolia* sp. taxonok fordultak elő leggyakrabban. Kisebb számban *Liquidambar* sp., *Populus* sp., *Aristolochia* sp., *Cupressaceae* sp., és *Quercus* sp. is megfigyelhető.

Egy kovásodott famaradvány esetében pedig az erős kovásodás miatt nem látszódnak szöveti elemi, ezért faj szinten nem lehet meghatározni.

A szárazföldi környezetben keletkezett bioeróziós nyomokat létrehozó szervezetek az Insecták osztályán belül a Coleoptera (Bogár) rend, az Anobiidae család (Álszűfélék), a Cerambycidae család (Cincérfélék), a Scolytidae család (Szűfélék) és a Siricidae család (Fadarazsak) közül kerültek ki, az Aves osztályán belül pedig előfordult a Picidae család (Harkályfélék) képviselőinek táplálkozás- és lakóhelynyoma is.

A tengeri környezetben létrejött életnyomok pedig *Teredok* és *Isopodák* táplálkozás- és lakásnyomai.

A famaradványok pusztulásukat követően 6 – 18 hónapig szubareális viszonyok között halmozódtak fel, amely során rovarok és harkályfélék bioerodálták őket. Tengeri környezetben pedig a litorális környezetben ülepedtek le a famaradványok, amelyeket *Teredok* és *Isopodák* bioerodáltak.

11. Irodalom

- ÁDÁM, L. – JUHÁSZ, Á. – MAROSI, S. – MEZŐSI, G. – SOMOGYI, S. – SZILÁRD, J. (2010): Földtan. – In: DÖVÉNYI, Z. (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 34 – 35; 824 – 825. pp.
- ANDREÁNSZKY, G. (1954): Ösnövénytan. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 20. p.
- BALOGH, K. (1992): Kovaüledékek. – A kovaüledékek anyagának eredete. – Az opálki-választó szervezetek. – In: BALOGH, K. (szerk.) (1992): Szedimentológia III. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 14 – 18. pp.
- BELLÁNÉ PELSŐCZI, M. (1992): Szénkőzetek. – A növényi anyag felhalmozódásának módja. – In: BALOGH, K. (szerk.) (1992): Szedimentológia III. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 249 – 250. pp.
- BENZ, B. W. – ROBBINS, M. B. – PETERSON, A. T. (2006): Evolutionary history of woodpeckers and allies (Aves: Picidae): Placing key taxa on the phylogenetic tree. – Molecular Phylogenetics and Evolution, v. 40, 389 – 399 pp.
- BOUCOT, A. J. (1990): Evolutionary Paleobiology of Behavior and Coevolution. – Elsevier, Amsterdam, 371 p.
- BOGSCH, L. (1970): Általános őslénytan. – Tankönyvkiadó, Budapest, 128 – 181 pp.
- BOWEN, B. G. (1996): A colour atlas of plant structure. – Manson Publishing, UK, 192 p.
- BRANDT, A. – CRAMEY, J. A. – POLZ, H. – THOMSON, M. R. A. (1999): Late Jurassic tethyan ancestry of recent southern high-latitude marine isopods (Crustacea, Malacostraca). – Paleontology, v. 42, 663 – 675 pp.
- BREHM, A. (1995): Az állatok világa 9. - Madarak. - Veréb-szerű madarak – Szalakóta-szerű, kakuk-szerű, lile-szerű madarak. – Kassák Kiadó, Budapest, 99. p.

- BROMLEY, R. G. (1970): Borings as trace fossils and *Entobia cretacea* Portlock, as an example. – In: CRIMES, T. P. – HARPER, J. C. (eds.): *Trace fossils*. – Geological Journal Special Issues, 3, 66. p.
- BROMLEY, R. G. (2004): A stratigraphy of marine bioerosion. – In: MCILROY, D. (ed.) (2004): *The Application of Ichnology to Palaeoenvironmental and Stratigraphic Analysis*. – The Geological Society, London, 462 p.
- BUDAI, T. – KONRÁD, GY. (2011): Magyarország földtana. – Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Pécs, 78 p.
http://www.mafi.hu/static/microsites/foldtan/Mof_jegyzet.pdf
(legutolsó megtekintés: 2012. április 12. 22:21)
- CSÓKA, GY. – KOVÁCS, T. (1999): Xilofág rovarok. – Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 19 – 29; 47. pp.
- DÁVID, Á. – FÜKÖH, L. – VARGA, J. (2002): Bevezetés az őslénytanba és a paleoökológiába. – EKF Liceum Kiadó, Eger, 32. p.
- DÁVID, Á. (2009): Bioeróziós és patológiás elváltozások az egerien Mollusca faunáján. – *Disszertáció az Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszékéről* 3. 29 – 33. pp.
- DÁVID, Á. (2010): Borings of xylophagous insects in early Miocene petrified woods (Mikófalva, Bükk Mountains, Hungary) – Simposio Latinoamericano de Icnología 2010, São Leopold, RS, Brasil, Abstracts, 21. p.
- DARVAS, B. – MAJER, J. (1997): A rovarok általános felépítése. – In: PAPP, L. (szerk.) (1997): *Zootaxonómia*. – Magyar Természettudományi Múzeum, Dabas – Jegyzet Kft., Dabas, 154. p.
- DUDICH, E. – LOKSA, I. (1969): Állatrendszertan. – Tankönyvkiadó, Budapest, 267; 602. pp.
- ÉBERHARDT, B. – SZENDRŐDI, T. (2005): A mi fáink. – MERITUM TEXT Kft., Dunaújváros, 30 – 32. pp.
- ENDRŐDI, S. (1959): Szübugarak. – Scolytidae. – In: *Fauna Hungariae* (Magyarország Állatvilága), X, 9. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 81 p.
- FÖZY, I – SZENTE, I. (2007): A Kárpát-medence ősmaradványai. – Gondolat Kiadó, Budapest, 23; 104 – 288; 364. pp.
- GÉCZY, B. (1972): Ősnövénytan. – Tankönyvkiadó, Budapest, 19 – 21. pp.
- GÉCZY, B. (1989): Őslénytan. – Universitas Kiadó, Budapest, 37. p.
- GÉCZY, B. (2008): A magyarországi őslénytan története. – Hantken Kiadó, Budapest, 39; 87. pp.
- GENISE, J. F. (1995): Upper Cretaceous trace fossils in permineralized plant remains from Patagonia, Argentina. – *Ihnos*, v. 3, 287 – 299. pp.
- GENISE, J. F. (1995): A new insect trace fossil in Jurassic wood from Patagonia, Argentina. – *Ihnos*, v. 4, 1 – 5 pp.
- GRIMALDI, D. – ENGELS, M. S. (2005): *Evolution of the Insects*. – Cambridge University Press, New York, 755. p.
- GYALOG, L. – BUDAI, T. (2005): A sorozat térképein előforduló egységek rövid leírása. – Negyedidőszakainál idősebb képződmények. – Kainozoikum. In: GYALOG, L. (szerk.) (2005): *Magyarászó Magyarország fedett földtani térképéhez (az egységek rövid leírása) (1: 100.000)*. – Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest, 108 – 132 pp.

- HABLY, L. (2008): Magyar Florida, avagy Bükkábrány igazi arca. – Természet Világa, 139. évf. 4. sz. 178 – 179 pp.
- HÁMOR, G. – SZENTGYÖRGYI, K. (1981): Magyarország szerkezetének és földtörténetének vázlatja. – Miocén. – *In*: Jámbor, Á. (szerk.) (1981): Földtani kirándulások a Magyarországi molassz területeken. – Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest, 75. p.
- HARASZTY, Á. – FRIDVALSZKY, L. – GRACZA, P. (1982): Mikroszkópos növényanatómia. – Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 118 – 128 pp.
- HAUCK, T. E. – DASHTGARD, S. E. – GINGRAS, M. K. (2008): Relationships between organic carbon and Pascichnia morphology in intertidal deposits: Bay Of Fundy, New Brunswick, Canada – *Palaios*, v. 23, 336 – 342. pp.
- HORNUNG, E. (1997): Isopoda. – *In*: PAPP, L. (szerk.) (1997): Zootaxonómia. – Magyar Természettudományi Múzeum, Dabas – Jegyzet Kft., Dabas, 138. p.
- KELLY, S. R. A. – BROMLEY, R. G. (1984): Ichnological nomenclature of clavate borings. – *Palaeontology*, 27, pp. 793 – 807 pp.
- KERESZTESI, Z. (2010): Térképek. – *In*: DÖVÉNYI, Z. (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 35; 824. pp.
- KRASSILOV, V. – RASNITSYN, A. (eds.) (2008): Plant-Arthropod Interactions in the Early Angiosperm History: Evidence from the Cretaceous of Israel. – Pensoft Publishers, Bulgaria, 223 p.
- KUTI, L. (2010): Dunavarsány, kavicsbányák. – *In*: BUDAI, T. – GYALOG, L. (szerk.) (2010): Magyarország földtani atlasza országjáróknak. – Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest, 212 p.
- LIEUTIER, F. – DAY, K. R. – BATTISTI, A. – GRÉGOIRE, J.-C. – EVANS, H.F. (eds.) (2004): Bark and Wood Boring Insects in Living Trees in Europe, A Synthesis. – Springer, Netherlands, 569 p.
- MAUERSBERGER, G. (1972): Uránia állatvilág. – Madarak. – Gondolat Kiadó, Budapest, 302 p.
- MAYR, G. (2006): First fossil skull of a Palaeogene representative of the Pici (woodpeckers and allies) and its evolutionary implications. – *Ibis*, v. 148, 824 – 827. pp.
- MERKL, O. (1997): Bogarak (Coleoptera) rendje. – *In*: PAPP, L. (szerk.) (1997): Zootaxonómia. – Magyar Természettudományi Múzeum, Dabas – Jegyzet Kft., Dabas, 211. p.
- NAGY, K. (2009): Őslénytani megfigyelések Dunavarsány környéki kavicsbányákban. – Szakdolgozat. – Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 90. p.
- PEMBERTON, S. G. – MACEACHERN, J. A. – SAUNDERS, T. (2004): Stratigraphic applications of substrate-specific ichnofacies: delineating discontinuities in the rock record. – *In*: MCILROY, D. (ed.) (2004): The Application of Ichnology to Palaeoenvironmental and Stratigraphic Analysis. – The Geological Society, London, 32 – 33 pp.
- PÉCSI, M. (1967): Alföldi Duna-völgy. – *In*: PÉCSI, M. (szerk.) (1967): A dunai Alföld. – Magyarország tájfeldrajza I. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 172. p.

- PENTELENYI, L. (2002): A Bükkalja I. Földtani vázlata. – *In*: BARÁZ, Cs. (szerk.) (2002): A Bükki Nemzeti Park /Hegyek, erdők, emberek/. – Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Eger, 206 p.
- LAYBOURNE, R. C. – DEEDRICK, D. W. – HUEBER, F. M. (1994): Feather in amber is earliest new world fossil of Picidae. - *The Wilson Bulletin*, v. 106, 18-25. pp.
- SCHWEINGRUBER, F. H. – BÖRNER, A. – SCHULZE, E. – D. (2006): *Atlas of Woody Plant Stems. – Evolution, Structure, and Environmental Modifications.* – Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New – York, 210. p.
- SCOTT, A. C. (1992): Trace Fossils of Plant. – *Arthropod Interactions.* – *In*: MAPLES, C. G. – WEST, R. R. (eds.) (1992): *Trace Fossils, Short Courses in Paleontology* 5. 197 – 210 pp.
- SZÓNOKY, M. (2004): A Föld és az élet fejlődése. – JATEPRESS Kiadó, Szeged, 19 p.
- RÓZSA, L. (1997): Madarak (*Aves*) osztálya. – *In*: PAPP, L. (szerk.) (1997): *Zootaxonómia.* – Magyar Természettudományi Múzeum, Dabas – Jegyzet Kft., Dabas, 348. p.
- TAPANILA, L. – ROBERTS, E. M. (2012): The Earliest Evidence of Holometabolon Insect Pupation in Conifer Wood. - *PLoS ONE*, v. 7, e31668
- THIEL, M. (2001): Parental care behavior in the wood-boring isopod *Sphaeroma terebrans*. – *In*: *Isopod systematics and evolution (Crustacean Issues 13.)* – A. A. Balkema, Rotterdam, 267 – 276. pp.
- TRASER, Gy. (1999): A rovarok testfelépítése (Eidonomia és Anatomia) és élettana (Fiziológia). – *In*: TÓTH, J. (szerk.) (1999): *Erdészeti rovartan.* – Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 50 – 53. pp.
- VADÁSZ, E. (1955): *Elemző földtan.* – Bevezetés a földtanba. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 191. p.
- VADÁSZ, E. (1963): Magyarországi kövesedett famaradványok földtani kérdései. – *Földtani Közlöny*, 93. 505 – 544 pp.
- VÁGVÖLGYI, J. (1997): Puhatestűek (Mollusca) törzse. – *In*: PAPP, L. (szerk.) (1997): *Zootaxonómia.* – Magyar Természettudományi Múzeum, Dabas – Jegyzet Kft., Dabas, 84 p.

Internetes oldalak

Országgh Béla: *Rovarirtás.*

http://szellemirto.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=61&Itemid=73
(legutolsó megtekintés időpontja: 2012. június. 17. 11:31)

12. Mellékletek

12.1. Táblázatok

1. táblázat: A vizsgált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása

A vizsgált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása (n= 659)			
	Hosszúság (cm)	Szélesség (cm)	Vastagság (cm)
1.	9,3	8,2	2,3
2.	7,5	1,2	0,3
3.	12,8	4,9	0,9
4.	21	11	3
5.	18,7	5,5	1,4
6.	9	5,7	1,6
7.	5,5	4,3	1,8
8.	4,9	3,6	2,1
9.	5,2	4,9	0,7
10.	6	3,5	0,6
11.	9,3	4,8	0,6
12.	5,9	5,7	1,9
13.	6,7	3,3	2,2
14.	4,3	4,5	1,8
15.	4,4	3,5	1,9
16.	5,4	3,3	1,4
17.	5,3	3,7	1,6
18.	6,8	5,6	2,8
19.	5,4	0,9	0,9
20.	6,5	3,9	1
21.	8,6	5,7	2,2
22.	8,3	3,6	1,4
23.	9,9	2,2	2,5
24.	11,3	4,5	2
25.	6,8	1,4	1
26.	8	10	2,7
27.	6,7	5,1	2,7
28.	7,9	7	4,3
29.	7	3,1	1,4
30.	6,2	3,2	1,6
31.	6,4	7	2
32.	7,5	2,3	2,8
33.	6,3	5,5	1,6
34.	5,7	2,7	1,7
35.	3,2	3	1,9
36.	4	3,4	2,1
37.	4	4,1	0,8
38.	3,8	3,6	1,1
39.	7,2	5	0,7

40.	12,3	3,6	1,9
41.	5,6	5,4	1,9
42.	5,8	4,5	1,9
43.	8,7	2	0,7
44.	2,5	3	2,3
45.	8,9	2	1,3
46.	5,2	1,5	1,1
47.	6,3	5,5	1
48.	7,4	1,8	1,1
49.	4,4	4,5	1
50.	6,8	3,6	2,4
51.	14,2	9,7	3,5
52.	6,5	4,3	2,4
53.	6,5	3,5	1,5
54.	6,5	3,5	1,7
55.	3,9	2,2	1,4
56.	9	3,8	2,4
57.	6,3	5	2,3
58.	4,8	5,6	2,2
59.	3,9	1,8	0,5
60.	4	3,1	0,6
61.	3,7	2,4	0,9
62.	3,6	5,2	2,2
63.	3,9	2,9	1,6
64.	12,3	2,5	1,8
65.	12,1	2,6	2,4
66.	7,8	5,5	6,5
67.	7,2	7,8	5,8
68.	7	3,7	1,9
69.	7	8,5	4,5
70.	8,8	5,5	3,4
71.	9,3	5,6	3,6
72.	8,2	9	2,3
73.	12,6	9	4,6
74.	15	13,2	2,6
75.	14,3	8,8	2,2
76.	14,5	9,6	1,9
77.	7,3	4,4	3,5
78.	6,5	7,6	1,9
79.	5,8	4,8	1,6
80.	3,5	4,9	1
81.	7	4,8	1,8
82.	10,5	4,8	2,5
83.	8,8	4,9	3,5
84.	6,9	4,6	1,5
85.	5,9	2	1,9
86.	8,5	3,7	1,9
87.	8,8	5,4	2,2
88.	8,8	10,4	3,3

89.	8,5	5,9	2,6
90.	16,5	12	3
91.	12	5,3	3
92.	10	2,9	1
93.	5,9	6	2
94.	18	6,9	1,4
95.	13,7	7,8	1,6
96.	6,7	2,5	0,5
97.	9,3	5,6	1
98.	3,3	3,2	0,5
99.	6,5	3,7	2,5
100.	6	4,5	3,8
101.	8,5	2,5	1,3
102.	15,6	3,5	1,6
103.	8,9	3,9	0,7
104.	7,3	7,7	3,1
105.	10,8	6,5	3,5
106.	5,9	8,2	1,7
107.	8	7,8	1,1
108.	4,6	4,5	0,5
109.	4,6	3,8	1,1
110.	4,4	2,3	1,8
111.	7,2	2,4	1,5
112.	6,5	5,5	2,5
113.	9	2,5	1,3
114.	2,8	4	0,8
115.	5,4	3,3	2,2
116.	5,9	3,6	1,4
117.	4,8	1,8	1,9
118.	10,6	10,8	2,4
119.	8	6,8	2,8
120.	5,8	5,7	2,3
121.	4,3	6,1	2,5
122.	5,5	2,4	2,3
123.	5	2,4	2,2
124.	9,8	4,4	3,6
125.	9	8,3	6
126.	5	7,3	4,8
127.	4,7	5,3	3,9
128.	5,1	5	3,3
129.	2,2	4,2	3
130.	9,3	7,1	4,9
131.	6,2	6,8	2,8
132.	4,2	5,3	1,6
133.	5,4	3,9	1,1
134.	4,9	2,5	2
135.	9,7	3,4	3
136.	8,6	4,8	2,4
137.	8,8	4,2	2

138.	6,8	1,8	0,8
139.	11,3	7,6	2,4
140.	10,5	8,9	1,3
141.	20,7	9,8	5,4
142.	36,5	5	3
143.	9,3	7	3
144.	7,2	5,8	3,1
145.	7,9	3,8	3,5
146.	6,3	6	2,2
147.	8,3	4,6	1,6
148.	8,6	5,3	2,5
149.	8	4,7	1,5
150.	18	10	4,6
151.	9,7	4,4	1,6
152.	4,6	4,3	3,2
153.	7,8	3	1,5
154.	3,9	4,6	1,8
155.	7,8	4,5	2,7
156.	9,8	6,3	4
157.	7,8	5,5	2,2
158.	6,8	6	3,3
159.	16,9	6,3	6,3
160.	5,3	2,7	1,1
161.	2,8	5,6	4
162.	12	4,7	2,6
163.	12,3	6	3,3
164.	9	3,4	2,5
165.	5,5	2,2	1,9
166.	13,5	9	4
167.	14,3	10,6	1,3
168.	14,3	10,2	1,5
169.	8,3	3,2	2,2
170.	11,1	3,8	2,7
171.	9,3	3,8	3,7
172.	7,2	6,1	3,4
173.	5,7	3,8	1,6
174.	4,2	3,1	3
175.	4,7	4,1	1,6
176.	9,8	5,8	2,6
177.	3,3	4,5	1,1
178.	4,3	4,8	1,4
179.	7,4	4,7	1
180.	6,4	3,5	1,1
181.	5,6	3,6	1,6
182.	9	4	4,6
183.	7,8	3	1,3
184.	6,8	5	2,8
185.	4,3	3,6	2,7
186.	7,3	4,7	1,4

187.	6,4	2,7	1,3
188.	7,5	4,3	1,6
189.	8,4	2	1,2
190.	4	3,9	1,2
191.	3,7	2,1	0,5
192.	3,4	2,1	0,8
193.	4,5	2,6	0,6
194.	6,9	7,6	2,8
195.	7,8	3,4	1,9
196.	5,3	3,9	2,1
197.	3,6	2,1	2
198.	12,3	7,8	1,4
199.	10,8	8,8	1,3
200.	10,8	7,3	1,3
201.	5,7	5,4	2,7
202.	11,5	4,2	1,7
203.	13,1	7,3	5,8
204.	4,6	2,3	2,1
205.	4,8	3,3	1,1
206.	5,7	1,3	1,1
207.	3	1,6	0,4
208.	12,8	4,9	4,3
209.	14,4	9,3	1,8
210.	15,2	10,4	2,5
211.	6,2	3,8	1,2
212.	8,5	3,8	4,6
213.	6,3	4,4	1,5
214.	10,4	3,8	3,3
215.	9,8	4,9	4,6
216.	5,1	4,9	3
217.	11,8	4,6	2,7
218.	11,8	6,4	4,8
219.	4,7	5,5	4,3
220.	3,5	3,3	1,8
221.	6,1	2,7	2,4
222.	9,3	4,6	2,7
223.	7,3	5,8	6,5
224.	11,2	8,1	2,6
225.	8,2	5,3	3,2
226.	7,2	6,2	3,3
227.	8,1	6,2	3,1
228.	9,2	6,3	4,8
229.	6,4	7,6	3,3
230.	5,9	7,6	1,8
231.	10,7	7,9	4,2
232.	9,6	6,2	5,8
233.	20,7	9,8	4,9
234.	23,8	12,3	4,9
235.	16	5,6	3

236.	5,7	7,8	9,8
237.	15,3	11,5	4,8
238.	8,3	10,4	8,6
239.	9,2	4,3	2,3
240.	9,9	5,7	4,3
241.	6,4	8,5	5,7
242.	15,8	14,2	2,2
243.	24,5	16,5	2,5
244.	15,3	10,1	6,3
245.	18	5,7	3,5
246.	37,6	8,4	6,3
247.	7,8	20,8	9
248.	14,7	8,8	6,7
249.	14,8	3,7	4,8
250.	14,3	7,4	4,8
251.	5,5	5,8	5,3
252.	11,1	6,7	4,5
253.	8,1	2,7	0,7
254.	8,3	3,2	1,7
255.	5,5	3	1
256.	5,3	2,9	1,2
257.	3,2	5,8	1,3
258.	23,6	10,4	5,3
259.	11,7	9,8	4
260.	15,5	9,4	6,5
261.	6,8	10,7	4,2
262.	7,5	7,4	4
263.	2,5	4,3	2,3
264.	5,9	3,2	2,1
265.	5,3	6,5	0,8
266.	4,5	2,3	1,7
267.	5,7	2,8	1,9
268.	4,8	3,7	2,2
269.	5,2	5,6	1,1
270.	7,6	3,1	2,6
271.	4,5	4,5	2,4
272.	4,2	1,6	1,1
273.	9,6	6,8	2,6
274.	11,3	6,1	1,8
275.	5,4	3,1	1,3
276.	5,6	3,7	1,4
277.	2,7	2,6	1
278.	5,1	1,1	0,6
279.	10,2	10,8	4,9
280.	6,6	4,6	0,8
281.	7,7	2,4	2,3
282.	6,7	5,5	1,3
283.	6,5	6,4	2,4
284.	7,2	2,8	2,2

285.	8,8	4,6	1,2
286.	5,3	3,9	0,6
287.	10,3	4,4	3,5
288.	5,2	3,3	0,7
289.	2,6	11,2	3,4
290.	9,6	3,8	1,1
291.	9,1	7,4	3,3
292.	10,5	3,5	0,7
293.	8	2,9	2,7
294.	9,4	4,5	3,3
295.	8,2	2,8	1,6
296.	6,7	2,7	1,4
297.	5,2	4,9	1,9
298.	5,7	4,7	3,1
299.	2,5	4,7	2,5
300.	9,8	11,2	2,8
301.	6,7	6,5	1,6
302.	16,4	6,3	3,6
303.	12,7	6,6	2,6
304.	9,8	6,7	2,2
305.	10,2	7,8	5
306.	5	3,4	1,2
307.	7,8	5,7	1,8
308.	8,7	7	1
309.	14,3	6,4	1,7
310.	13,3	14,5	5,8
311.	34,3	12,3	7
312.	16,3	10,2	7,3
313.	11,8	9,8	3,3
314.	10,9	7,2	2,2
315.	6,3	4,2	2,2
316.	6,7	4,2	2
317.	8,9	3,8	2,8
318.	10,3	2,8	0,3
319.	10,5	8,1	2,7
320.	14	8,3	5,3
321.	15,3	19,9	10
322.	25,6	13,4	10,3
323.	8,1	9,2	6,1
324.	9	7,8	4,7
325.	11,5	9,8	3,3
326.	9,3	6,8	4,5
327.	17,8	12,6	0,8
328.	29	15,3	8,9
329.	29,2	14,3	13,2
330.	20,6	16,8	13,9
331.	9,8	2,7	1,1
332.	6	5,4	2,7
333.	9,8	8,9	4,3

334.	8,2	2,7	2,7
335.	10	4,7	2,2
336.	66	36	22
337.	30	16	15
338.	95	37,5	18
339.	88	42	24,5
340.	108	47	26,5
341.	124,2	43	27
342.	86,5	53	23
343.	200	55	24
344.	45	31	11
345.	12	25	15
346.	20,4	10,3	10,8
347.	6,5	5,8	3,5
348.	6,3	3,8	1,3
349.	5,6	4	3,8
350.	7,9	6,7	1,6
351.	6,3	3	0,3
352.	5,7	4,2	3,1
353.	4,2	2,1	1,1
354.	5,9	3,5	1,3
355.	6,3	3,7	1,3
356.	7,5	3,8	2,7
357.	5,2	5,1	3,8
358.	4,8	4,3	2,1
359.	8,1	6,4	2,2
360.	8,1	6,7	1,8
361.	5,8	4,9	1,8
362.	7,4	7,3	1,1
363.	7,2	2,7	1,3
364.	9,6	5,1	1,2
365.	4,6	6,1	2,4
366.	7,1	4,9	2,1
367.	5,7	3,2	3,6
368.	4,5	4,3	3,7
369.	4,7	4,8	1,9
370.	4,7	3,4	2,5
371.	3,2	4,4	1,8
372.	4,8	2,6	1,4
373.	2,2	2,2	1,6
374.	3	1,4	1,1
375.	1,3	2,1	1,1
376.	3,2	1,3	0,4
377.	2,2	1,1	0,6
378.	2	1,4	0,7
379.	2,4	0,9	0,4
380.	2,1	1,2	0,8
381.	2,1	1,3	0,4
382.	1,4	1	0,5

383.	1,2	1,1	0,9
384.	1,5	0,9	0,7
385.	9,4	8,4	2,2
386.	9,7	5,7	3,8
387.	5,7	2,3	1,9
388.	5,2	3,4	2,4
389.	4,9	3,7	1,8
390.	3,8	3,3	1,4
391.	3,9	5,1	3,6
392.	3,1	5,2	2,2
393.	3,3	1,7	1,4
394.	6,7	2,2	1,7
395.	2,7	2,3	1,2
396.	2,3	3,1	2,2
397.	2,6	3,3	1,2
398.	4,9	3,2	0,8
399.	2,1	2,3	0,4
400.	3,1	2,6	0,9
401.	2,8	1,6	0,6
402.	4,2	1,4	0,7
403.	3,2	1,1	0,4
404.	3,7	1,7	0,4
405.	2,8	2,6	0,3
406.	2,4	3,3	0,4
407.	3,4	1,4	1,1
408.	2,9	1,2	0,4
409.	4,3	1,2	1,1
410.	5	2,6	0,9
411.	1,8	1,7	0,4
412.	2,7	1,1	0,9
413.	3,6	1,2	0,6
414.	4	1,7	0,9
415.	2,9	1	0,4
416.	3,3	0,5	0,4
417.	2,3	3,5	0,8
418.	2,9	2,2	0,6
419.	1,7	1,4	0,6
420.	2,7	1,4	0,4
421.	2,6	2	1
422.	2,6	3,7	1,7
423.	2,4	0,8	0,6
424.	1,7	1,3	1,2
425.	4,1	1,3	0,7
426.	1,8	0,7	0,7
427.	2,4	0,9	0,4
428.	3,2	1	0,6
429.	1,9	0,9	0,4
430.	1,9	1,9	0,9
431.	3,1	0,9	0,5

432.	2,3	1,1	0,7
433.	3,8	0,9	0,5
434.	2,1	1,5	0,6
435.	3	1,6	0,7
436.	2,6	1,8	0,3
437.	2,3	1,7	0,4
438.	2,6	1,4	0,6
439.	1,7	2,2	0,8
440.	3,1	1,7	0,4
441.	2,5	0,9	0,5
442.	2,9	1,8	0,3
443.	2,3	1,7	0,4
444.	2,5	0,7	0,5
445.	3,1	1,8	0,6
446.	2,6	1,7	0,2
447.	2,7	2,4	0,7
448.	2,4	1,5	0,7
449.	3,6	1,1	0,4
450.	3,7	1,2	0,8
451.	4,1	1,5	1,4
452.	1,8	1,1	0,9
453.	2,1	1,9	0,3
454.	1,8	3,4	1,7
455.	2,7	1,2	0,6
456.	4,3	1,1	0,8
457.	2	1,8	0,6
458.	3,4	1,7	1,9
459.	2,9	1,1	0,9
460.	3,3	1,3	0,8
461.	2,4	1,7	1,7
462.	2,2	0,9	0,7
463.	1,3	0,4	0,4
464.	2,5	1,9	1
465.	1,9	0,7	0,4
466.	2,3	0,9	0,4
467.	2,1	1,4	0,8
468.	1,2	0,6	0,2
469.	1,1	2,5	0,4
470.	2,2	2	0,3
471.	1,8	0,4	0,2
472.	1,1	1,9	0,7
473.	1,4	1,1	0,6
474.	2,6	2,8	0,6
475.	1,8	0,7	0,2
476.	2,1	1,5	0,4
477.	1,4	0,8	0,6
478.	2,7	0,9	0,4
479.	2,2	0,9	0,7
480.	2	2,8	1,1

481.	3,4	1,9	0,7
482.	3,2	1,9	1,1
483.	2	1,9	0,9
484.	1,9	1,3	0,5
485.	3,1	3,3	1,2
486.	12,1	3,3	0,8
487.	4,4	1,2	0,4
488.	2,9	1,3	0,6
489.	1,7	1,1	0,5
490.	1,8	0,8	0,6
491.	2,3	0,7	0,2
492.	1,9	0,7	0,4
493.	6,2	2,8	2,1
494.	5,4	7,8	1,8
495.	4,8	2,1	0,7
496.	4,3	4,1	0,9
497.	3,3	1,4	0,6
498.	1,8	5,1	3,6
499.	3,7	1,4	1,1
500.	16,2	5,9	4,1
501.	11,3	1,8	0,3
502.	5,1	0,8	0,3
503.	8	2,1	1,9
504.	6,4	1,9	0,8
505.	7,8	1,4	1,2
506.	8,1	2	1,1
507.	4,1	1,2	0,3
508.	4,3	1,2	0,3
509.	5,8	1,2	0,3
510.	7,8	7,1	2,4
511.	7,1	8,3	2,2
512.	12,5	5,7	2,8
513.	10,9	4,7	2,4
514.	10,9	3,8	2,8
515.	9,3	6,5	2,4
516.	7,8	5,8	3,2
517.	5,8	3,4	0,8
518.	8,7	8,7	2,3
519.	9,6	6,6	3,8
520.	4,8	13,9	4,2
521.	14,4	8,3	4,3
522.	21,3	11,6	4,1
523.	14,7	13,4	2,7
524.	16,3	5,8	3,7
525.	32,8	9,8	1,9
526.	34,3	8,6	3,6
527.	26	4,5	2,3
528.	7,6	3,3	2,4
529.	7,4	3,9	1,6

530.	9,2	3,9	3,4
531.	9,8	4,3	0,7
532.	11,6	4,8	3,1
533.	6,6	6	4,3
534.	6,2	3,4	1,8
535.	9,7	7,4	3,4
536.	11,3	3,4	2,2
537.	3,8	3,2	1,7
538.	6,6	3,4	3,4
539.	8,3	6,2	5,9
540.	11,4	4,5	2,9
541.	4,4	4,6	3,4
542.	11,8	5,4	3,3
543.	7,4	12,4	5,3
544.	3,9	2,4	0,7
545.	3,7	1,8	0,7
546.	3,9	4,4	2,2
547.	2,4	1,8	1,3
548.	6,6	1,5	0,8
549.	8,6	7,9	5,1
550.	16,7	8,5	8,3
551.	9	5,1	4,4
552.	14,8	9,4	5,1
553.	9,8	4	3,3
554.	7,3	5,3	2,2
555.	9,1	7,8	4,7
556.	7,9	3,4	1,5
557.	4,4	6,1	1,8
558.	8,6	4	1,5
559.	18,3	11,5	12
560.	17,8	12,4	5,2
561.	7,3	3,8	1,2
562.	9,8	7,3	3,8
563.	17,1	6,1	1,8
564.	3,8	4,8	4
565.	6,4	3,8	2,7
566.	11,5	5,1	2,3
567.	11,2	9,8	4,9
568.	14,4	6,4	2
569.	11,1	3,7	1,8
570.	13,9	3,7	2,8
571.	12,6	4	0,9
572.	5,5	2,4	0,4
573.	5,3	3,8	1,7
574.	10,1	3,8	2,6
575.	6,1	3,6	1,7
576.	16,8	7,1	2,9
577.	14,5	7,6	3,7
578.	9,4	6,3	2,8

579.	17	5,4	4,6
580.	6,8	4,7	3
581.	8,8	6,8	3,2
582.	7,5	3,9	1,7
583.	8,7	7,9	4,2
584.	8,7	5,1	2,1
585.	7,8	6,5	3,2
586.	7,4	6,6	3,4
587.	9,7	4,6	2,6
588.	7,6	3,1	2,7
589.	7,2	5,6	1,4
590.	10	3,3	2,8
591.	6,1	2,2	2,4
592.	5,2	1,2	0,5
593.	9,7	3,5	2,2
594.	13,2	5,8	2,3
595.	7,3	3,8	1,8
596.	7,5	4,8	1,7
597.	5,3	5,4	2,8
598.	8,3	4,8	3
599.	6,5	3,1	2,9
600.	7,3	3,9	3,7
601.	9,8	4,4	3,3
602.	5,5	3,4	1,9
603.	6,8	4,8	2,4
604.	6,5	4	2,4
605.	5,8	3,8	2,3
606.	6,6	2,6	2
607.	10	5,8	2,7
608.	9	6,2	5,1
609.	6,6	3,1	1,5
610.	4,3	3,8	1,4
611.	6,6	5,8	1,4
612.	7	2,7	2,8
613.	7,1	2,3	1,8
614.	6,5	4,4	2,1
615.	7,8	4,3	2,1
616.	12	6,4	3,2
617.	7,8	5,3	3,2
618.	8,9	12	5,7
619.	8,8	6	2,6
620.	18,2	8,7	2,8
621.	3,8	5,8	5,1
622.	20,8	5,4	3,2
623.	6,3	6,1	2,4
624.	8,9	5,1	3,4
625.	3,3	1,2	1,2
626.	3,5	1,3	1,2
627.	3	0,9	0,4

628.	3,1	1,7	1,1
629.	3,6	1,9	2
630.	2,5	1	0,6
631.	1,7	1,7	0,7
632.	2,3	1,2	0,4
633.	3,3	2,2	0,4
634.	3,9	1,5	1,9
635.	2,3	1,6	0,3
636.	4	2,8	0,9
637.	4,2	2,8	0,8
638.	3,4	1,8	1
639.	4,3	2,2	1,7
640.	2,6	1,6	0,9
641.	1,8	1,4	0,7
642.	2,7	1,1	0,6
643.	2,2	1,8	0,4
644.	2,8	1,7	0,3
645.	1,2	0,9	0,7
646.	1,4	1,4	1,4
647.	2	1,4	0,8
648.	2,2	0,7	0,6
649.	1,4	1,1	0,3
650.	1,8	0,7	0,2
651.	1,3	1,1	0,2
652.	1,9	0,8	0,6
653.	1,1	0,7	0,5
654.	1,6	1	0,4
655.	1,9	0,8	0,3
656.	1,1	1	0,4
657.	1,2	0,8	0,5
658.	1,4	1,1	0,3
659.	1,4	0,9	0,3

2. táblázat: A bioerodált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása

A bioerodált kovásodott famaradványok méret szerinti megoszlása (n= 60)			
	Hosszúság (cm)	Szélesség (cm)	Vastagság (cm)
1.	9,3	8,2	2,3
2.	12,8	4,9	0,9
3.	9,3	4,8	0,6
4.	4,4	3,5	1,9
5.	7,9	7	4,3
6.	7,2	5	0,7
7.	3,9	2,9	1,6
8.	14,5	9,6	1,9
9.	5,9	2	1,9
10.	8,8	10,4	3,3
11.	16,5	12	3
12.	12	5,3	3
13.	9	8,3	6
14.	5	7,3	4,8
15.	4,2	5,3	1,6
16.	9,3	7	3
17.	8,3	4,6	1,6
18.	14,3	10,2	1,5
19.	7,3	5,8	6,5
20.	37,6	8,4	6,3
21.	5,4	3,1	1,3
22.	6,6	4,6	0,8
23.	16,4	6,3	3,6
24.	10,2	7,8	5
25.	29,2	14,3	13,2
26.	108	47	26,5
27.	124,2	43	27
28.	200	55	24
29.	20,4	10,3	10,8
30.	6,3	3	0,3
31.	1,9	0,9	0,4
32.	3,8	0,9	0,5
33.	3,7	1,2	0,8
34.	3,2	1,9	1,1
35.	11,6	4,8	3,1
36.	9,7	7,4	3,4
37.	11,8	5,4	3,3
38.	4,4	6,1	1,8
39.	8,6	4	1,5
40.	18,3	11,5	12
41.	3,8	4,8	4
42.	11,5	5,1	2,3

43.	8,8	6,8	3,2
44.	7,5	3,9	1,7
45.	9,7	4,6	2,6
46.	9,7	3,5	2,2
47.	7,5	4,8	1,7
48.	5,3	5,4	2,8
49.	6,5	4	2,4
50.	12	6,4	3,2
51.	8,8	6	2,6
52.	3,8	5,8	5,1
53.	20,8	5,4	3,2
54.	3,3	1,2	1,2
55.	3,5	1,3	1,2
56.	3,1	1,7	1,1
57.	3,6	1,9	2
58.	2,5	1	0,6
59.	2,3	1,2	0,4
60.	3,3	2,2	0,4

DIGITÁLIS ARCHÍVUMOK FORRADALMA

Szerző: Tóth Dalma Veronika

shatten@citromail.hu informatikus könyvtáros (MA), II. évf.

Konzulens: Dr. Tóvári Judit főiskolai tanár

II. helyezés

Bevezetés

„A homo digitalis, vagyis a modern kor embere a tér és idő szabadságát kapta meg az új évezredben. Ott áll egy forradalmian globális változás küszöbén, ami olyan változásokat generál, mely kétségkívüli hatással lesz az emberi kommunikáció jövőjére.”¹

Dolgozatom célja megismertetni az olvasót a digitális archiválási kezdeményezésekkel és a felmerülő problémákkal azáltal, hogy a Kongresszusi könyvtár digitalizálási kezdeményezéseit összehasonlítom az Európai Unió digitalizálási kezdeményezéseivel, valamint felhívom az olvasó figyelmét a digitálisan tárolt nagy mennyiségű anyagok fontosságára. Dolgozatom kiterjed a különböző archiválási módszerekre, a bemutatott projektek segítségével, valamint a már létező digitális archívumokon keresztül a megvalósulás különböző módjaira. Mindenekelőtt azonban, szükség van a digitalizálás technikájának strukturáltabb bemutatására is, hogy megértsük a digitális források, és azok tárolási módszereinek, megjelenítésének, és rendszerezésének módját. Részletesen taglalom az elektronikus dokumentumok formai feltárásának problémáit is, hiszen a formai feltárás a tartalmi feltárás mellett lényeges a visszakereshetőség szempontjából mely a digitális archiválás egyik fő célja a megőrzés mellett.

Korunk elektronikus, digitális forradalmának jelképe a számítógép, úgy ahogyan az első ipari forradalomé a gőzgép volt. A számítógépek lettek azok a fegyverek, amelyekkel a társadalom a forradalmat véghezvitte, olyan kommunikációs csatornák jöttek létre, amelyek következtében a térbeli és időbeli határok megszűnnek.

A digitális archívumok létrejötte forradalmasította a dokumentum típusát is, már nemcsak digitális dokumentumról, hanem digitális forrásról beszélünk, létrejött egy új elektronikus forrás típus, amely lehetővé teszi a széleskörű hozzáférést az interneten keresztül is, mindez szükségessé tette, olyan információs eszközök megteremtését, amelyek lehetővé teszik a megőrzést és a széleskörű keresését, feldolgozást digitális környezetben is, valamint megnyitja virtuális polcait az oktatás számára a számítógépes tudományok felé.

A hozzáférést lehetővé tevő eszközök közül talán a legkézenfekvőbb az internet, amely rendkívül nagy és sokrétű, kismértékben feltárt adattömeg, amely képlékenyen folyamatosan változik és átalakul, a tartalmi és formai visszakeresési szempontok pedig sok esetben hiányosak. Kutatók naponta jelentetnek meg új cikkeket, tanulmányokat a világhálón, már nem a papír alapú, hanem az elektronikus utat használva a publikálás

¹ A homo digitalis kora [weboldal]

eszközeként, amelyek a „nyílt hozzáférési kezdeményezések” (Open Access Initiative) következtében, mindenki számára elérhetőek.

Az internet egy dinamikusan változó környezet, az adatok gyorsan megváltozhatnak, elveszhetnek, elavulhatnak. Nem biztos, hogy amit ma olvasunk rajta, azt holnap ugyanott megtaláljuk.

A digitalizálás fő célja, hogy a társadalmi, földrajzi, és kulturális határok áthidalásával, az információk mindenki számára elérhetőek legyenek, a tárolás és a megjelenítés egységes szabványokon alapuljon, hogy a digitalizálás leghatékonyabb módszerei és az intézmények közötti kommunikáció segítségével a leghatékonyabb eszközök, és befektetések kerüljenek kiaknázásra. Ez a fő célja mind az Európai Unió digitalizálási stratégiájának (ahogy azt a Lundi alapelvekben is megfogalmazta) mind pedig a Kongresszusi könyvtár digitalizálási terveinek. Az országok, nemzetek könyvtárai által kidolgozott digitalizálási stratégiák és technológiák elsajátítása, és kidolgozása kifejezi a könyvtár képességét is ön maga átalakítására.

Az elmúlt évtizedekben a könyvtári digitalizálás jelentős hatást gyakorlott a megőrzés eddig bevett stratégiájára, ezáltal magára a könyvtár- és információtudományra is. Ahogy egyre több intézmény digitalizálja gyűjteményét a folyamatot körülvevő stratégiai alapelvek, szabványok, technológiai problémák megoldása egyre fontosabbá válik.

Az Institute of Museum and Library Services felmérése alapján az amerikai egyetemi könyvtárak egyharmada, a közkönyvtáraknak pedig egynegyede végez digitalizálást, azonban sokuknak nincsenek irányelveik, ezeknek a munkálatoknak a formáját és kivitelezését illetően.²

A digitalizált forrásokra vonatkozólag a könyvtáraknak létre kell hozniuk azokat a szabványokat, amelyek segítenek a megőrzés és kiválasztás kritériumainak, módszereinek meghatározásában. Technikailag több ezer könyvtárnak van működő digitális könyvtári állománya, amelyik a többivel nem kompatibilis, közös keresésre alkalmatlan, és sok esetben nehezen integrálható. Mindez azonban óriási akadályt állít annak a célnak, amiért a digitalizálás megkezdődött, hiába történik meg a papír alapú források elektronikussá válása, ha nem jut el minden releváns információ a felhasználókhoz mivel nincs meg a megfelelő kapcsolat és kompatibilitás az intézmények között.

Dolgozatom célja, hogy a két digitalizálási stratégia (Európai Unió és Kongresszusi Könyvtár) bemutatásával, és összehasonlításával reflektáljak a digitális archiválási problémákra, párhuzamos tevékenységekre, melyek tanulmányozásának segítségével kidolgozható egy olyan stratégiája, amely megvalósíthatja a digitalizálás fő céljait.

I. Digitalizálás kezdetei

Szakértői becslések szerint 1500 és 1800 között körülbelül 1 millió könyv jelent meg a világon. 1800 és 1900 között mintegy 5 millió, a 20. században pedig hozzávetőlegesen 20 millió.³ Valamint nem ejtettünk még szót egyéb információhordozókról: mint audiovizuális dokumentumok, képek, periodikumok.

² SZALÓKI Gabriella(2006)

³ MÜHLBERGER, Günter és GSTREIN, Sylvia (2010)

Az információs társadalom – melynek fogalma az 1960-as években jelent meg, és a tudást, az élethosszig tartó tanulást a gazdagság és a hatalom fő forrásaként tételezi⁴ – elkerülhetetlenné tette a kulturális örökség digitális megőrzését az utókor számára. Azonban a kulturális örökséget nemcsak megőrizni kell, hanem hozzáférhetővé is tenni, a hozzáférés segítségével megismerkedhetünk más nemzetek kultúráival, történelmi értékeivel, kincseivel, és a hagyományátadás egy új dimenziója nyílt meg. Ilyen mennyiségű dokumentum digitalizálása több évtizedig tarthat. Kezdeményezések, digitalizálási projektek már elkezdődtek. Azonban ezeket a dokumentumokat nem elég csupán digitalizálni, szükség van elérhetővé tételükre, hosszú távú megőrzésükre, megfelelő feldolgozásukra. A könyvtáraknak kiemelkedő szerepe van és lesz az információk gyűjtése és őrzése mellett azok feltárásában, közzétételében, szolgáltatásában, elterjesztésében.

Maga a feladat az idők során sem változott a végrehajtáshoz szükséges eszközök viszont a fejlődtek. A Gutenberg - galaxist, vagyis a nyomtatás korát követte a XIX - XX. században Neumann számítástechnikai, elektronikai galaxisa, amely új távlatokat nyitott az adat megőrzés terén kulturális és kommunikációs forradalmat robbantva ki. Így tehát a nyomtatást követően az elektronika, számítástechnika vállalta magára az információ megőrzést, feldolgozást, tárolást s rendszerezést, azaz a könyvtári, levéltári munka lényegét.

A könyvek szerepe napjainkban is fontos pozíciót tölt be, ezért mostanra már nem csupán nyomtatott formában, hanem elektronikusan is hozzá juthatunk. A digitalizált könyvek sokak számára könnyebben hozzáférhetőek, hiszen az internet földünket áthálózó fonalain át, manapság bárholnan beszerezhetjük a kívánt irodalmi művet, vagy számunkra lényeges, szükséges információkat, amely nem csupán írásos dokumentum, digitalizált könyv lehet, hanem hanganyag és videó felvétel is.

Ahogy a könyvek folyamatosan elektronikus dokumentumokká alakultak át, úgy jöttek létre az nemcsak elektronikus könyvtárak is, hanem a digitális archívumok is, ezzel mintegy változtatva s kibővítve intézményességét.

II. Miért fontos és szükséges a digitalizálás? Mit érdemes digitalizálni és hogyan?

A digitalizálás egyik oka a kulturális örökség megóvása, például egy jelentős mértékben sérült dokumentum, amely már nem alkalmas a használatra információ közvetítésre sem alkalmas, ezért nem tudja ellátni megfelelő funkcióját, ilyenkor főleg az állomány védelem az elsődleges szempont.

Másrészt szeretnénk, ha a dokumentumban szereplő információ mindenki számára megismerhetővé váljon, ezért szeretnénk közzé tenni a világhálón, azok számára, akiknek a dokumentum a maga fizikai valóságában nem elérhető.

A digitalizálási archiválás legfontosabb része a dokumentumok kiválasztása, ha nem lehetséges a teljes gyűjtemény digitalizálása. A dokumentumok kiválasztási szempontjait maguk a projektek határozzák meg, valamint, hogy mi a projekt célja. Állomány megőrzés vagy esetleg az oktatás segítése? De dokumentumok kiválasztása során arról is képet kapunk, mit tekint egy nemzet, mint tekint egy könyvtár kulturális örökségnek.

⁴NYÍRI Kristóf (1999)

Az elvégzendő digitalizálási munkákat tartalmi szempontból is koordinálják. Ilyen például a Minerva projekt Európában, amely 2001-ben jött létre, és először fogalmazta meg az uniós államok koordinációs kötelezettségét.⁵

Valamint fontos szempont a szolgáltatás jogi kérdései, hiszen egy digitalizált anyag online publikálásánál figyelembe kell venni a szellemi termékről szóló jogszabályokat. Ha a szerzői jog nincs a digitalizáló birtokában, akkor csak az alkotó, ill. a jogbirtokos engedélyével lehet publikálni a dokumentumot. Ez persze felveti azt, hogy a publikálás után az illető dokumentum bárki kezébe eljuthat. Azonban ma már erre is sokféle műszaki megoldás kínálkozik pl. digitális vízjel.⁶

III. A digitális forrás, és feldolgozásának problémái

A könyvtár századokon keresztül az írásos dokumentumok őrzője volt. A technika térhódításával, és az információs társadalom nagymértékű fejlődésével azonban elengedhetlenné vált, az elektronikus dokumentumok feldolgozása és visszakereshetőségének biztosítása. Az információ szolgáltatása és közvetítése vált elsődlegessé.

A különböző dokumentumok fokozatosan alakultak át nyomtatottból digitális forrásokká, mivel ezek a dokumentumok digitálisan kódoltak és használatuk csak számítógépes hardver- és szoftvereszközökkel valósulhat meg, az elsődleges problémát az jelenti, hogyan történjen meg úgy feldolgozásuk, hogy az archívumokon belül vagy magán az interneten visszakereshetők legyenek.

A visszakereshetőség biztosításához elengedhetetlen a dokumentumok tartalmi feltárása mellett a megfelelő formai feltárás is. Nyilvánvaló, hogy az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos fogalmakat nem csak összegyűjteni kell, hanem a lehető legpontosabban meg kell adni meghatározásukat is.

Tehát az elektronikus dokumentum, meghatározás információhordozó fajtájára vonatkozik azok a dokumentumok, amelyek rögtön digitális dokumentumként születtek meg, nyomtatott változatuk nincs.

„Elektronikus dokumentumnak (bibliográfiai forrásnak) azok az objektumok nevezhetők, amelyek digitálisan kódoltak és használatuk csak számítógépes hardver- és szoftvereszközökkel valósulhat meg.”⁷

A digitális forrás meghatározás azonban nemcsak az adathordozó fajtájára vonatkozik, ugyanis ide sorolhatjuk azokat a dokumentumokat is, amelyek eredetileg analóg formában léteztek és később került sor a digitalizálásukra, valamint azok a dokumentumok, amelyek csak digitális formában léteznek.

Miután a fogalmak tisztázása megtörtént „mikroszkóp alá vehetjük” hogyan is történik, meg a feldolgozási folyamat, milyen problémákat vet fel a bibliográfiai források új dimenziója.

A metaadatok a dokumentum formai feltárására szolgálnak, nevezhetjük bibliográfiai rekordnak is. A leírás tárgya a mű a szellemi tartalom forrása, legyen az elektronikus vagy nyomtatott.

⁵ BAKONYI Géza és KOKAS Károly (2006)

⁶ BAKONYI Géza és KOKAS Károly (2006)

⁷ TÓVÁRI Judit (2009)

„A formai adatok szerinti feltárás elsődleges célja a dokumentum minden kétséget kizáró azonosítása, a keresett mű vagy dokumentum megtalálása a katalógus vagy bibliográfia által közölt adatok alapján.”⁸

Jelentős problémát képez a forráshelyek meghatározása.

A számítógépes dokumentumban lévő belső forrás a főforrás. Az ilyen információk rendszerint a címképernyőn, a főmenüben vagy a dokumentum kezelőprogramja által kiírt szövegekben található.

Azonban olyan esetekben, mikor a belső források nem elegendők a katalogizáláshoz, választhatók más források is a következő sorrendben:

A számítógépes dokumentumok fizikai hordozójára ragasztott címkék.

Melléklet. Itt is felmerülhet egy fontos probléma akkor, ha a mellékleten is szerepel információ, amely a mellékletre vonatkozik. Ezért a melléklet esetén gondosan meg kell különböztetni, hogy melyik információ vonatkozik a kísérőanyagra és melyik magára az elektronikus dokumentumra. Ha a tartóban több dokumentum is van, és csak azon található meg a közös főcím, akkor a tartón lévő információt részesítjük előnyben az egyes dokumentumok címkéivel szemben.

De az olyan az esetekben, mikor az a forrás, amelyet előnyben kellett volna részesíteni a fenti sorrend alapján, nem tartalmaz megfelelő adatokat a katalogizáláshoz, mert az abban található információ kétértelmű vagy hiányos, valamint nincs olyan azonosítható forrás, amely állandóan kapcsolatban van a leírandó egységgel, azt a forrást kell előnyben részesíteni, amelyik a legmegbízhatóbban azonosítja a művet vagy műveket.

Az adatok leírásánál, a legelső, amelyre különös figyelmet kell fordítanunk a Cím és szerzőségi közlés az első adatsoport.

Főleg a távoli elérésű elektronikus források jelenthetnek problémát.

Maga a főcím kiválasztása akkor okozhat nagyobb gondot, ha a főcím teljes alakban, és betűszóként is szerepel. Például a National Geographic, Figyelő. hu, vagy a TMT elektronikus változata.

Ilyenkor figyelembe kell venni azt is, hogy a betűszó és a teljes címalak ugyanazon forráshelyen szerepel e. Ha ugyanazon forráshelyen szerepel a teljes alak minősül főcímmel, akkor is, ha a betűszó a tipográfiaiilag kiemelt. Ha viszont az elsődleges forrás a főcímet csak betűszó, és a teljes címet csak a sorrendben hátrább álló főforrások valamelyike vagy másodlagos forrás tartalmazza akkor, az elsődleges forráson közölt betűszó minősül főcímmel.⁹ Például az fn.hu esetében.

A főcím után szöveges zárójelben mindig közölni kell a dokumentum típus megnevezését, attól függően, hogy milyen típusú elektronikus dokumentum. Ez azért nagyon fontos, hogy egyértelmű legyen, hogy az adott dokumentum milyen formában visszakereshető.

A szerzőségi adatoknál mindenképpen fel kell tüntetni a szerzőségi funkciót is. Valamint további problémát jelenthet az is, ha például a nyomtatott időszaki kiadvány szerkesztője is szerepel a dokumentumban. Ilyenkor figyelembe kell venni, hogy nem a nyomtatott kiadvásról készítjük a leírást, hanem az elektronikusról, így az elektronikus dokumentum szerkesztője kell, hogy szerepeljen szerzőségi adatként.

⁸ TÓVÁRI Judit (2002)

⁹ TÓVÁRI Judit (2004)

Elektronikus időszaki kiadvány esetében fontos szerepet játszik a számozás. Itt ugyanazok a szabályok érvényesülnek, mint a nyomtatott periodikumok esetében. A számozási adatszoportban akkor írhatunk le adatot, ha a leírás az első részegységről készült. Ha katalógus számára készül összefoglaló szintű nyitott leírás céljára, akkor a számozási adatokat az időszaki kiadvány az aktuális főcímhez kapcsolódó legelső részegységről kell venni.

Az időszaki kiadványok leírásának szabványa azonban megengedi, hogy összefoglaló szintű nyitott leírás számára az adatokat (a számozás adatszoport kivételével) valamely közbenső részegységről vegye. Ebben az esetben ez a részegység képezi a leírás alapját. Ha tehát a legelső részegység nem áll rendelkezésre, a számozás adatszoport adatai bizonytalanok, ezért nem írhatók le.¹⁰ Számozási adatszoportban: Szögletes zárójelben kérdőjel és a nyitottság jele szerepel.

Ez akkor jelenthet problémát, ha dinamikus weblapról van szó. A dinamikus weblap tulajdonképpen elektronikus napilap, amely folyamatosan frissül. Ebben az esetben nem ismerhetjük, az első részegységet, hiszen archívuma sincs, ahonnan visszakereshető lenne.

A speciális adatokban fel kell tüntetni az elektronikus dokumentum formáját, szöveg, kép, weblap, webhely, pdf fájl, world fájl, vagy html. Miért fontos ez? Elsőre nem is gondolnánk, mennyire nagy jelentősége van, például mikor hivatalos Európai Unió dokumentumot keresünk, ez esetben ugyanis a kötelező fájl formátum szöveges dokumentumok esetében az EU-ban pdf.

A megjelenés adatszoport leírása akkor jelenthet problémát, ha például nem található meg a megjelenés helye, vagy a kiadó neve. Ha nincs megjelenési hely akkor szögletes zárójelben s.l vagyis sine loco hely nélkül. Ha pedig a kiadó neve hiányzik akkor s.n vagyis sine nome név nélkül. Semmi képen sem írhatjuk be a hiányzó adatok helyére a nyomtatott változat megjelenési adatait, mert a leírás az elektronikus dokumentumról készült.

Ezen kívül problémát jelenthet az is, ha egy elektronikus könyvtár közöl egy digitalizált dokumentumot, amelyben szerepel az eredeti, nyomtatott dokumentum kiadásának helye és ideje, vagy a kiadó neve. Ebben az esetben az elektronikus könyvtár a kiadó, hiszen az közölte a dokumentumot. Például Szabó Magda Régimódi történet című műve elektronikus formában megtalálható a PIM-en, a dokumentumban pedig szerepel a Szépirodalmi kiadó, valamint, hogy 1978-as kiadás. Azonban ez a nyomtatott dokumentum adata az elektronikus dokumentumot a PIM adta ki 2010-ben. Soha sem szabad elfelejtenünk mi is pontosan a leírás tárgya.

Rendkívül fontos az URL feltüntetése, hiszen így lehet eljutni a dokumentumhoz. Valamint nem elhanyagolható a letöltés dátuma sem, hiszen az elektronikus távoli elérhető dokumentumok, akár mikor elveszhetnek, és nem lesznek visszakereshetőek.

Bár a távoli elérhető dokumentumok nagy kihívást jelentenek nem elhanyagolhatóak a DVD és CD-ROM-ok leírása során jelentkező problémák sem. Bár ebben az esetben a forráshelyek meghatározása könnyebb, hiszen elsődleges forrás a belső forrás. Mégis vannak olyan DVD-ROM-ok, amelyek egy teljes könyvtári anyagot magukba foglalhatnak. Ilyenkor felmerül a kérdés, miről készüljön a leírás, magáról a DVD-ROM-ról vagy pedig az abban található művekről, estenként videókról, lexikonokról vagy szótárakról.

¹⁰ TÓVÁRI Judit (2004)

Például Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz című műve, az Arcanum DVD könyvtár 5. részében jelent meg, sok más művel együtt. Ilyenkor a DVD-ROM-on található minden dokumentumot fel kell dolgozni, hogy visszakereshetővé váljanak.

A CD-n DVD –n megjelenő dokumentumok számbavétele a könyvtárakban könnyebben megoldható probléma, hiszen ezek a kiadványok rendelkeznek fizikai hordozóval a hagyományos értelemben vett könyvtári anyag fogalmába könnyebben beilleszthetők. Komoly problémát okoz azonban a távoli elérésű dokumentumok kezelése. Fontos, hogy ezeket a dokumentumokat is be kell vonni a bibliográfiai számbavétel körébe, mint a hagyományos dokumentumokat. Az elektronikus dokumentumok feldolgozására jöttek létre azok a módszerek, amelyek a metaadatokkal jellemzik a leírandó információt. A metaadat rendszerek közül a Dublin Core áll legközelebb a könyvtári katalogizáláshoz.¹¹

A HUNMARC rekord a mutatóban, a tájékoztató és bibliográfiai adatmezőkben tartalmaz információkat a feldolgozott elektronikus dokumentumra vonatkozóan. A gépi katalogizálással nem változik, továbbra is célja a feltárás, azaz a keresett dokumentum megtalálásának és azonosításának a feladata.

Azonban a felhasználó nemcsak formai szempontok alapján kereshet, hanem tartalmi, szemantikai szempontok alapján is. Mindezt végezheti teljesen más számítógépes környezetben, amely befolyásolhatja a formátum létét és szabad alkalmazhatóságát.

IV. A digitálisan archivált források visszakereshetőségének alapjai a metaadat szabványok

Az elektronika segítségével lehetővé válik nagyobb tároló kapacitás létrejötte, amelynek segítségével nem csak a szurrogátumok, de a teljes dokumentumok is elérhetővé válnak. Nem utolsó szempont az sem, hogy az elektronikus könyvtárak, és archívumok létrejöttével digitalizálás is nagy színteret kapott, a dokumentumok digitalizálása pedig megkönnyíti a frekvenciált dokumentumokhoz való hozzáférést is.

A visszakereshetőség biztosításához elengedhetetlen a dokumentumok a speciális célnak megfelelő formai, tartalmi feltárási mód megválasztása.

Az elektronikus dokumentumok katalogizálási szabályaival az ISBD/ER valamint az ISBD/CF foglalkozik. Az IFLA szervezet által kiadott nemzetközi szabványok elektronikus dokumentumok és a számítógépes információforrások könyvtári katalogizálásához. A szabvány korábbi változata, az ISBD (CF) (Computer Files) elsősorban az önálló hordozón (CD-n, mágneslemezen) megjelenő kiadványok leírásáról rendelkezett, az ISBD ER már a távoli elérésű, hálózati információforrások bibliográfiai feldolgozását is szabályozza.

A digitális archiválás lényege, hogy a dokumentumokat virtuálisan tároljuk és tesz-szük közzé. A dokumentumok azonban korántsem egységes formátumokban tárolódnak, miközben a felhasználó ettől teljesen függetlenül szeretne hozzáférni a tartalomhoz.

Például a képminőségre vonatkozó szabványok, amelyeket a független könyvtári projektek és digitális könyvtári szervezetek tettek népszerűvé. A Vizuális Források Egyesületének (Visual Resources Association = VRA, 2004.) alapvető kategóriái leírják a vizuális kultúra alkotásait, és az azokat dokumentáló képeket.

¹¹ HORVÁTH Tibor-PAPP István (2003)

A könyvtári kezdeményezések a minimális dpi használatra, a bitmélységre, a tömörítésre és a fájlformátumokra vonatkozó szabványokat dolgoznak ki a digitális könyvtári galériák és az elsődleges, ún. mesterpéldányokra, hogy a felhasználó formátumtól függetlenül is hozzáférhessen a képekhez. A Brown Egyetem Afro-Amerikai kottagyűjtemény képleírásai például a mesterképeket jó minőségben tartalmazzák: TIFF formátumban 300 dpi-vel, míg a képgalériában lévő képeket JPEG formátumban, speciális pixelméretben és színmélységben tárolják (Library of Congress, 2003.). A PDF fájl az egyik legelterjedtebb formátum a szöveges és képi állományok formázására.¹²

Az általánosan elterjed formátumok problémája azonban az, hogy hétköznapi felhasználó számára elválaszthatatlan módon, egy állományban írják le egy dokumentum tartalmát, szerkezetét és formátumát, azaz megjelenési módját. A tárolt tartalom helyes megjelenítése csak a dokumentumtípust ismerő megjelenítővel lehetséges. A legtöbb elterjed formátumról az is elmondható, hogy míg a formai megjelenésre nagy hangsúlyt fektetnek, csekély fontosságot tulajdonítanak a szemantikának.

A szöveges tartalmak elektronikus tárolásának problémáit vizsgálva a jelenlegi fájlípusok kevésbé alkalmasak a hosszú távú kompatibilitásra, a maradandó értelmezhetőség biztosítására. A szöveges dokumentumok megfelelő tárolására olyan formátum, szabvány, technológia alkalmas, amely biztosítja a tartalom és a formátum különválasztását, ugyanakkor a szöveg szemantikai elemzését megkönnyítő metaadatok tárolását és, az adatok közötti kapcsolatok webes környezetben történő alkalmazását is.

A könyvtári digitalizálási gyakorlatokban használt szabványok és irányelvek projektenként változnak. Az évek során az egyetemi, iskolai és szakkönyvtárak kialakították saját digitalizálási eljárásukat. Néhány régebbi és több újabb szabvány széles körben elfogadott, és alkalmazják őket a könyvtári digitalizálási projekteken. A metaadat- és kép-minőségsszabványok és irányelvek általánosan keresettek a digitalizálási projektek tervezésekor. A *Digitális Könyvtári Szövetség (Digital Library Federation)* honlapján található szabványok közül néhányat kiemelten használnak.

A mai napig elterjedt metaadatszabványok a Dublin Core, az RDF¹³, az EAD¹⁴, a TEI, az SGML, az XML és a HTML. A MARC formátum szabványos adatsereformátumként használatos a katalógusrekordok elektronikus megjelenítéséhez; ezt használják a Kongresszusi Könyvtár Amerika Emlékezete digitális könyvtári projektben is. A MARC bonyolultsága, és a forrásmunkák közötti komplex hierarchikus és más kapcsolatok kifejezésének nehézségei miatt, más szabványok is elterjedtek, mint például a Dublin Core és az *RDF (Resource Description Framework = Forrásleíró keretrendszer)*.

A *TEI-t (Text Encoding Initiative = Szövegekódolási Kezdeményezés)* eredetileg közösségalapú szabványnak fejlesztették ki szövegek kódolására és cseréjére. Azóta nemzetközi és interdiszciplináris szabvánnyá lépett elő, amely segít a könyvtáraknak és múzeumoknak, kiadóknak és az egyes kutatóknak bemutatni irodalmi és nyelvészeti szövegeket online kutatás és tanítás céljából, egy kódolt sémával, mely maximálisan kifejező és minimálisan elavult.¹⁵

¹² SZALÓKI Gabriella (2006)

¹³ Az RDF háromrészes szabályból áll, ami a forrást, a tulajdonságot és a metajelölési utasítást tartalmazza. A Dublin Core és az RDF korlátai a komplex metaadat-leírás során derülnek ki.

¹⁴ Kódolt levéltári leírás

¹⁵ SZALÓKI Gabriella (2006)

SGML

A metaadatszabványok egyre rugalmasabbak, egyre komplexebb jelölési kérdésekkel számolnak, de még mindig relatíve könnyű őket használni. Az SGML és az XML metaadat mezőjelölő lehetőségeket kínál, amelyek más metaadat-szabványokkal kombinálva sokkal nagyobb rugalmasságot eredményez; a Virginiabeli Alexandriai Könyvtár történelmi gyűjteménye például előszeretettel használ XML-t a forrásdokumentumok jelölésére.¹⁶

Az 1986-ban létrejövő SGML jelölőnyelv lényege az volt, hogy az egyszerű, mindenféle formázást mellőző szövegben, speciális jelölőkkel, metaadatok beágyazását tette lehetővé. Ezek segítségével a dokumentum készítője biztosíthatta a szöveg számítógépes, szemantikai elemezhetőségét.¹⁷

Az SGML jelölőnyelvet eredetileg arra tervezték, hogy nagy terjedelmű ipari, kormányzati dokumentációkat információ veszteség nélkül lehessen mozgatni a különböző szoftverkörnyezetek között.

A SGML egyik fontos alapelve volt, hogy a tartalmat és szemantikát tároló szövegben nem tette lehetővé a megjelenítési formátumok rögzítését. A formai jegyek leírására kizárólag külső állományokban volt lehetőség.¹⁸

1996-ban a World Wide Web Consortium új, az SGML alapjain felépülő nyelv megalkotásába fogott, melyet XML-nek neveztek el (Extensible Markup Language). Céljük egy szabadon felhasználható, az SGML hátrányait kiküszöbölő, de erőnyeit megtartó jelölőnyelv kialakítása volt.¹⁹

XML

Az XML tulajdonképpen az SGML továbbfejlesztett változatává vált, mely egy olyan jelölőnyelv, amely az adatok szerkezetének leírását teszi lehetővé.

Fontos jellemzői:

- biztosítja a szöveges dokumentumok eltérő hardver, szoftverkörnyezetek közötti átvitelét
- biztosítja a szöveg számítógépes programokkal történő szemantikai elemzését
- megtartja a szöveg emberi olvashatóságát, értelmezhetőségét

Az XML úgynevezett leíró jelölést alkalmazó jelölőnyelv. Az XML-el jelölt dokumentum szövegében jelölők helyezkednek el pl.: <szervo>, <cim>, ezek arra szolgálnak, hogy azonosíthatóvá tegyék a szöveg egy-egy részletét, és biztosítsák annak értelmezését.

Az internet elterjedésével hatalmas mennyiségű elektronikus forrás jött létre, a felhasználók pedig próbálnak megbirkózni ezzel, azonban sokszor eltévednek az adatok kusza rendszerében. A teljes szövegű keresőrendszerek ugyan valamennyire megkönnyítik az eligazodást, azonban nem képesek annyiféle szempont szerinti szűkítésre és olyan pontosságú találati listák előállítására, mint ami például a bibliográfiai leíró szabványo-

¹⁶ GOLDEN Dániel [et al.] (1998)

¹⁷ GOLDEN Dániel [et al.] (1998)

¹⁸ TÓVÁRI Judit ,SZABÓ Bálint (2011)

¹⁹TÓVÁRI Judit ,SZABÓ Bálint (2011)

kon alapuló és szabályozott információkereső nyelvet használó könyvtári katalógusoknál megszokott.

Az elektronikus források maguk után vonták azt az igényt, hogy a katalógusokon keresztül ne csak a bibliográfiai adatok, hanem teljes szövegű dokumentumok is megtalálhatók legyenek valamint képesek legyenek hipertextkapcsolatok alkalmazására.

MARC, MARCXML

A MARC formátumot használó webalapú katalógusok a dokumentumok között csak a közös elemek – pl. szerző, tárgy, cím szavai – szerint képesek hierarchikus kapcsolatot teremteni. Bár a MARC változó mezőhosszakat enged meg, nem ad helyet linkek elhelyezésére.²⁰

A hipertext struktúrájú internetes környezethez való jobb alkalmazkodás érdekében egyes intézmények – az OCLC, a WWW-konzorcium és a Library of Congress – már kutatják a lehetőségeket a bibliográfiai leírásnak az internet céljára alkalmasabb nyitott kódolására.²¹

A Library of Congress 1995 és 1997 között dolgozta ki a MARC rekordok XML környezetben való megjelenítését. Az XML formátumú MARC rekordok egy az egyben a MARC rekordok szemantikáján alapulnak, annak adatai XML struktúrába konvertálva jelennek meg. Az XML segítségével nemcsak az elektronikus források megjelenését, hanem tartalmának szemantikai struktúráját is le lehet írni.²²

Dublin Core

A Dublin Core 1995-ben indult, nevét az elemek felsorolását rögzítő 1996-os dublini konferenciáról kapta, amelyen könyvtárosok, digitális könyvtárak kutatói, tartalomszolgáltatók és jelölőnyelv-szakértők találkoztak, hogy információforrások keresésére vonatkozó szabványokat korszerűsítsenek. Ez a rendszer eredetileg nem is könyvtári alkalmazásra készült, hanem arra, hogy weben fellelhető egymástól nagymértékben különböző elektronikus dokumentumokat le lehessen írni, és visszakeresésüket könnyebbé tenni.²³ Azóta a Dublin Core nemzetközi szabvánnyá vált, s alapjául szolgál több más metaadat sémának. A Nemzeti Digitális Adattár is a használói közé tartozik.

A „core” szó arra utal, hogy egy minimális adatelem-készletet kívántak definiálni, ami bármilyen digitális objektum leírására alkalmas és nem igényel szakképzettséget, amely legnagyobb előnyét és a hátrányát is jelenti. Ezek a metaadatok könnyen előállíthatók és feldolgozhatók, ugyanakkor nem alkalmasak a dokumentumok jellemzőinek részletes leírására. Ezért az eredeti, 15-féle adatelem később tovább bővült és alapul szolgált jóval összetettebb metaadat-formátumokhoz.

A Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület létre hozott egy DC-generátort²⁴, hogy így is elősegítse a metaadatok használatának hazai terjedését. Ezzel az egyszerű űrlappal az eredeti, 15-féle metaadat állítható elő, kiegészítve néhány fontosabb adattal,

²⁰ GÓTH László (2000)

²¹ TÓVÁRI Judit ,SZABÓ Bálint (2011)

²² TÓVÁRI Judit ,SZABÓ Bálint (2011)

²³ HORVÁTH Tibor és PAPP István (2003)

²⁴ MEK Dublin core generátor

majd bemásolható a leírt dokumentumba (vagy egy rámutató HTML oldalba), valamint elmenthető XML formátumban, és így a dokumentum már alkalmas lesz arra, hogy bekerüljön különböző metaadatgyűjtő rendszerekbe, megkönnyítve annak megtalálhatóságát. Fontos szempont az is, hogy a DC ezzel segíteni tudja a hipertext struktúrájú internetes környezethez való jobb alkalmazkodást, amelyre a MARC eleinte nem tudott lehetőséget biztosítani.

A metaadatok alkalmazásának a Dublin Core következtében történő elterjedése során nagy számban jelennek meg új metaadatsémák, illetve létező sémák kombinációi, variációi. A szemantikus web eszközei használhatók a metaadatok és sémáik ábrázolására és kezelésére.

Az MTA SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztálya részt vett a CORES európai projektben, melynek célja volt, hogy segítséget nyújtson a metaadat-szerkesztőknek a metaadatszabványok és -megoldások együttműködésének növelésével, és a különféle metaadatsémák nyilvántartásával. A szemantikus web technológiákra építve elkészítettek egy metaadat-nyilvántartást és egy metaadatsémák létrehozására-újrahasznosítására szolgáló kliensalkalmazást, amely a metaadatsémák újrahasznosításához a nyilvántartásban már szereplő adatokat használja.²⁵

METS

A strukturális metaadatok speciális kategóriát alkotnak, és a digitális könyvtárak hosszú távú őrzési szempontjából is fontosak. 2002-től sikerült világviszonylatban (nemzeti könyvtári szinten) elfogadtatni a METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) szabványt, amelynek gondozója a Kongresszusi Könyvtár.²⁶ Összetett objektumok belső szerkezetének definiálására használják. A METS objektumok előállíthatók a DigiTool rendszerén belül, vagy azon kívül is, offline módon. Az első esetben is két módszer van: vagy egy „szülő” rekordhoz kapcsolják a betöltött fájlokat „fizikai szerkezeti térképek” hozhatók létre, vagy pedig be kell tartani bizonyos fájlnev szabályokat így egy hierarchikus megjelenésű „logikai szerkezeti térképeket létre hozva. A leíró metaadatokat a Meditor programmal lehet ilyenkor hozzáadni ezekhez az összetett objektumokhoz, és ugyancsak ezzel lehet szerkeszteni a szerkezeti térképek címkéit. Mivel ez egy időigényes folyamat, csak olyankor használják ezt a módszert, amikor az objektum többféle fájltypusból áll. Ha sok, de azonos formátumú fájl alkotja az objektumot, akkor inkább több lépésben offline módon készítik el a METS XML-t és azt töltik be a DigiTool-ba.²⁷

PREMIS

Az adminisztratív metaadatok különfélék lehetnek, számos könyvtárban a dokumentumok hosszú távú megőrzése szempontjából fontosnak vélt adatok leírását szolgálják: pl. hogyan keletkezett a dokumentum, hogyan digitalizálták, szabályozták e mik a technikai paraméterei, milyen alkalmazások szükségesek a használatához stb. Idetartozik a *PREMIS (PREservation Metadata Implementation Strategies)*, szintén a

²⁵ FÜLÖP Csaba és KOVÁCS László (2004)

²⁶ PRÓKAI Margit (2007)

²⁷ DRÓTOS László (2012)

Kongresszusi Könyvtár gondozásában. A PREMIS lényeges azoknál az egyes elemeknél, amelyek közötti kapcsolatokat is meg kell valahogyan őrizni, hogy megmaradjon az eredeti kontextus, amiben azok megjelentek.

A Digitális Könyvtári Szövetség saját ajánlásokat és útmutatókat állított össze a *jó példa* kritériumaihoz. Ez elsősorban a metaadat-kódolást, átvitelt, elektronikus erőforrás-menedzsmenet, útmutatást a gyűjteményépítéshez, tartalmat, engedélyeket, monográfiák sokszorosítását, képminőség és keresési protokollokat tartalmaz.

V. A digitális archiválás, és közzététel fő problémái, megoldásai

Technológiai problémák

További lényeges szempont az, hogy bár a könyvtár nem kutatási és fejlesztési intézmény, mégis az ilyen munkák elkerülhetetlenek, ezért a legújabb technikát kell alkalmazni

A legfontosabb technológiai kérdések és problémák a könyvtárak számára gyűjteményük digitalizálásakor a nyomtatott információk beviteli eljárásai. Ezért a következő szempontok rendkívül fontosak:

- A folyamatnak, egyszerűnek, a berendezések használatának könnyűnek kell lennie.
- A kötések ne kelljen eltávolítani a könyvekről.
- A képfeldolgozó szoftvereknek legyen kiegyenesítő funkciójuk, a létrehozott képet rendbe lehessen hozni, azaz, maradjon meg a könyv eredeti állapota.

Egyre szélesebb körben terjednek a színskálás és az egyszerűsített képfeldolgozó szoftverek, mint amilyenek a *Paint Shop Pro* és az *Adobe Photoshop* adott verziói. Másik tendencia a felszerelt kamerák használata digitalizálásra, a síkágyas szkennerekkel szemben.²⁸ A legfontosabb technológiai kérdés a digitális kép megjelenítése a könyvtár honlapján, valamint tárolása a könyvtár belső szerverén. A nagyobb képek letöltéséhez hosszabb időre van szükségük a felhasználóknak.

A *Nyílt Archívum Kezdeményezés (Open Archive Initiative = OAI)* két fő célja olyan protokollok kifejlesztése, amelyek létező internet-protokollokon alapul (HTTP, IP, TCP); egyszerűsíti a metaadatok átvitelét az információkeresés és megtalálás számára; valamint olyan protokoll kifejlesztése, amely a létező metaadat-szabványokon alapul, meghagyja a 15 Dublin Core adatelemet minimális segédinformációként a dokumentumhoz.

A visszakereshetőség lehetséges eszköze a metaadatgyűjtő protokoll

Az *OAI-PMH (Protocol for Metadata Harvesting = Metaadatgyűjtő Protokoll)* első verziójának (2001-ben jelent meg) alapvető céljai: egyszerűsítse a kivitelezést és megvalósítást, lehetővé tegye az összetett keresést, felhasználja a létező internet-protokollokat és metaadatszabványokat.

Az OAI-PMH kétféle közreműködőből áll:

adatszolgáltatókból: akiknek az információ a birtokában van és hozzáférhetővé teszik metaadataikat az OAI-PMH szabványokon és protokollokon keresztül;

²⁸ SZALÓKI Gabriella (2006)

hálózati szolgáltatókból: akik összegyűjtik a metaadatokat új információforrások, portálok építéséhez adott témakörökben.

Az adat- és hálózati szolgáltatókon alapuló OAI-PMH protokoll a korábban a felhasználók számára nem elérhető információkat három egyszerű lépésben szolgáltatja:

- metaadatrekordok gyűjtése a hálózati szolgáltató adatbázisának feltöltéséhez;
- metaadatok keresése a hálózati szolgáltató adatbázisában;
- a kiválasztott dokumentumok megjelenítése, amelyek még mindig a tárolószervereken vannak.

Az OAI-PMH egyszerűen és hatékonyan oldja meg a metaadatrekordok összetett keresését, a protokoll rugalmassága pedig lehetővé teszi, hogy különböző tudományágakhoz és különböző típusú erőforrásokhoz igazodjon, ami a könyvtárosok számára leginkább szimpatikus. Az OAI-PMH nem korlátozódik a digitális világra (szövegekre, állóképekre, hanganyagokra, animációkra vagy videókra), hanem a fizikai gyűjteményeknél is használható. Nem korlátozódik semmilyen konkrét tudományágra, hanem úgy tervezték, hogy bármilyen formátumot vagy információ típust és -forrást kezelni tudjon. Az OAI-PMH a Dublin Core-t tekinti alapvető metaadatszabványnak, de bármelyik más metaadatszabvánnyal összeegyeztethető többek között a MARC formátummal is.²⁹

Az adatszolgáltatók sokfélék: az irodalmi gyűjteményektől (*A Celebration of Woman Writers, 2004.*) a szájhagyomány (oral history) történeteit őrző gyűjteményekig (*Caltech Archives Oral Histories Online, 2002.*), a matematikaitól (*Mathematical Science Eprint Archive, 2003.*) a vallásiig (*Mormons and Their Neighbors, 2003.*). A hálózati szolgáltatók elsősorban egyetemi intézetekhez kapcsolódnak. A legtöbb hálózati szolgáltató szoftvert is szolgáltat a felhasználónak a metaadatgyűjtéshez: *Grenstone, EPrints, The Arc* és *Torii*.³⁰

Az OAI-PMH metaadat-keresés a könyvtárak közötti átjárhatóság szempontjából lesz fontos eszköz.

A *FEDORA* nyílt forrású digitális gyűjteménykezelő rendszer, amely *Rugalmas Kiterjeszhető Digitális Dokumentumtároló Architektúrán (Flexible Extensible Digital Object and Repository Architecture)* alapul. Tulajdonságai közül a legfontosabbak: a hozzáférés-szabályozás, hitelesítés, XML-alkalmazás és tárolás, OAI metaadatgyűjtő szolgáltatás, keresőfelület a teljes szövegű és mezőspecifikus kérésekhez.

Digitális tartalmak hosszú távú archiválása a Rossetta rendszerben

A hosszú távú archiválás célját kitűző Rossetta rendszer a technológiai problémák műszaki megoldásaként szolgálhat, amelyen keresztül szemléletesen bemutatható a megőrzés és közzététel folyamata.

2007-ben a mormon egyház bejelentette, hogy a szélesebb körű hozzáférhetőség érdekében digitalizálja gyűjteményét, a gyűjtemény nagysága miatt szükség volt egy új digitalizálási rendszer kidolgozására, a tesztelések során kiderült, hogy a rendszer egy példánya könnyedén elbír 50 millió rekordot, és 200 ezer 10kb méretű adatállományt képes feltölteni kevesebb, mint 24 óra alatt.³¹

²⁹ SZALÓKI Gabriella (2006)

³⁰ SZALÓKI Gabriella (2006)

³¹ DANCS Szabolcs (2012)

2009-ben jött létre, a rendszer magját az ISO szabványként elfogadott Nyílt Archiválási Információs rendszer (OAIS) elnevezésű referenciamodellben meghatározott hat funkcionális entitás alkotja: befogadás, digitális objektum tárolása, adatkezelés, adminisztráció, megőrzés tervezése és a hozzáférésről való gondoskodás

A rendszer több metaadat szabványt is támogat például: . METS, Premis, OAI-PMH. Moduláris felépítése a digitális objektumok teljes tartamát lefedi, bármilyen formátumú tartalomról legyen is szó. Az egyes modulok és az adatbázis különböző fizikai vagy virtuális kiszolgálókra telepíthetők, de van „mind az egyben” megoldása is, amikor a modulok egyetlen szerveren foglalnak helyet.³²

További dedikált kiszolgálókkal, munkaállomásokkal bővíthető, valamint az egyes modulokhoz más-már tároló hardver rendelhető.

Rossetta rendszer architektúrája

A felhasználói azonosítást a Patron Directory Service segítségével történik, a digitális tartalom létrehozója ezen keresztül feltölti az adatállományokat és a rájuk vonatkozó leíró információkat a raktárszerverre, ahol ezek raktározási tevékenységként (nem véglegesített tartalmakként) tárolódnak. A közbülső kiszolgáló (Staging Server) ahova már információs csomaggá konvertálva érkezik a tartalom. Ez után az illetékes munkatársak eldöntik, hogy megőrzik vagy elutasítják az anyagot. A Permanens raktárba ezután kerülő intellektuális entitásokként meghatározott tartalmakat nem lehet frissíteni, ha mégis módosítani szeretnék vissza kell mozgatni a közbülső kiszolgálóra. Ezután jut el a megfelelő jogosultságokkal bíró felhasználók és a gyűjtemény gazdái számára.³³

Megőrzési modul: Célja, hogy eszközként szolgáljon a tartós megőrzésre eltárolt digitális gyűjteményeket fenyegető lehetséges kockázati tényezők leírásához, a fenyegetett gyűjteményrészek azonosításához a kockázati tényezők (elavulás, a vonatkozó alkalmazás inkompatibilissé válása) kiiktatására vonatkozó tervek elkészítéséhez és megvalósításához. A következő alapmodulokból épül fel: formátumkönyvtár, kockázatelemzés, megőrzéstervezés, megőrzés-végrehajtás.

A hosszú távú megőrzés garantálásának kulcsmomentuma a kockázatelemzés, ennek során derül ki, hogy milyen aktuális vagy jövőbeni kockázatforrást jelenthet egy formátum elavulás vagy inkompatibilissé válása. A permanens raktárba kerülő állományok mind átesnek a kockázat elemzésen. Ez alapján indul ki a megőrzéstervezés, amikor előbb kijelöli a fenyegetett objektumok egy teszhalmazát, meghatározza a kiértékelés során alkalmazandó ismérveket, majd alternatív módszert alakít ki a gyűjtemény szempontjából kockázatot jelentő formátumú digitális objektumok megőrzésére. Végül következik a megvalósítás, a források konvertálásának eredményeit a tervben megfogalmazott ismérvek alapján értékeli ki.

VI. Az archívum

Az archívum szót a latin *arca* (biztos hely: szekrény, láda) és a görög *arkhé* (államhivatal, kormány) szavakból származtatják, melyek a sokoldalú archívum fogalom lényege-

³² DANCS Szabolcs (2012)

³³ DANCS Szabolcs (2012)

VII. A kulturális örökség digitális archiválásának felelőssége Európában és az Egyesült Államokban

Lényeges különbség már ott megmutatkozik, hogy az Egyesült Államokban leginkább az egyetemi könyvtárak vesznek részt digitalizálási projekteken, általában más intézményekkel, például nemzeti könyvtárral és múzeumokkal együttműködésben. Ezek általában sokkal nagyobb projektek, mint azok, amiket az iskolák vagy közkönyvtárak végeznek, ennek a fő oka az, hogy az egyetemi könyvtárak könnyebben férnek hozzá történelmi dokumentumokhoz és tárgyakhoz, valamint sokkal több alapítványi támogatást kapnak az anyagok hosszú távú megőrzéséhez.

Minden intézménynek megvan a maga feladata, hogy milyen dokumentum típusokat kell digitalizálniuk, valamint melyek azok a források, amelyek nemzetközi és kulturális érdeklődésre tartanak számot elsősorban Amerika történelméből:

- Az egyetemi könyvtárak más országokból származó régi folyóiratokat és tárgyakat, pénzérméket, művészeti és zenei anyagokat, gyermekirodalmat, történelmi képeket és dokumentumokat digitalizálnak.
- A közkönyvtárak inkább a kisebb, helytörténeti gyűjteményekre koncentrálnak.
- Az iskolai könyvtárak elsősorban a nagyobb könyvtárak online gyűjteményeihez kapcsolódó virtuális könyvtárakat, más könyvtárak speciális közösségek igényeit kielégítő digitális gyűjteményeket hoznak létre.

Az Európai Unióban viszont másképp közelíti meg a digitalizálás feladatának felelősségét. Az Európai Unió szerint a nemzeti kulturális örökség digitalizálása alapvető fontosságú társadalmi érdek, és a tagállamok feladata, mert az információs társadalom több és minél gyorsabban megszerezhető információt igényel, valamint az információhoz való hozzáférés biztosításának legjobb és leggyorsabb módja a digitális környezet, ennek pedig alapfeltétele a digitalizált tartalom szolgáltatása és létrehozása. Mindezzel pedig megalapozza a teljes digitális Európa létrejöttét. A hazai könyvtári stratégiában is kiemelt helye van a digitalizálásnak, az Európai Unióhoz való csatlakozás után nemzeti kulturális örökségünk bemutatásának és hozzáférhetővé tételének ez az egyik legfontosabb lehetősége. A tagországok közgyűjteményi hálózatnak ebben különösen nagy szerepet kell vállalnia.

Az Európai Unió, oltalmazni és védeni kívánja a kulturális örökséget, valamint arra törekszik, hogy ezeket széles körben hozzáférhetővé is tegye, hogy a sokszínű kulturális paletta sokak számára megismerhetővé váljon. A könyvtárak szolgáltatásainak alapja, a forrásokhoz való hozzáférhetőség biztosítása, ezért az Európai Unió szorgalmazza fejlesztésüket, tervezésüket.

Bármilyen tervezéshez fogjunk hozzá a digitális tartalmakkal kapcsolatban, nem kerülhetjük meg a digitális források tanulmányozását, hiszen így tudunk beépülni a nemzetközi és nemzeti tevékenységekbe.

VIII. Szerzői jogi kérdések a könyvtári digitalizálásban, Európában és az Egyesült Államokban

A szerzői jog az egyik legfontosabb kérdés a könyvtári gyűjtemények digitalizálásában. A digitalizálás, a digitális tartalom megjelenítése, az internet felveti a szerzői jog problémakörét, melynek erősen korlátozó hatása van.

A szerzői jogi törvény (1999. évi LXXVI. törvény) meghatározza, hogy védett-e a szellemi termék, ha igen, engedélyköteles/díjköteles felhasználásnak minősül-e az általunk tervezett cselekmény. Ha erre is igen a válasz, meg kell vizsgálni, nem esik-e cselekményünk a törvényben felsorolt szabad felhasználási cselekmények valamelyike alá.

A copyright, azaz szerzői jog a szellemi terméket védi és a szellemi munkát végző alkotókat illeti meg. A szerzői jog kétféle jogot biztosít a szerző számára: gazdasági és erkölcsi jogot, melyek a szerző életében és a halálát követő hetven évben állnak fenn. A szerzőket tehát többféle kizárólagos joggal ruházza fel a törvény, hogy szellemi termékkel kívánságuk szerint rendelkezzenek: eladhatják, átruházhatják, vagy engedélyezhetik a felhasználását. Az egyes országokban érvényes szerzői jogi törvényeket a nemzetközi egyezményekben és szerződésekben foglalt elvek alapján fogalmazzák meg.

Az európai közkönyvtárak valamennyi gyűjteményét - nyomtatott, analóg vagy digitális formában - védi a szerzői jogi törvény. Jogi hagyományok területén azonban különbség van az Európai Unió tagországai között. Az európai kontinens országai a magánjog szerint járnak el, míg az Egyesült Királyságban és az Ír Köztársaságban a közjogot alkalmazzák. A magánjog szerint a szerzőknek elidegeníthetetlen joguk van a szellemi alkotásukhoz, más szóval ez állampolgári joguk. A közjog szerint azonban a szerzői jog nem alanyi joga az egyénnek, azt törvényben kell garantálni. Ez a lényeges különbség magyarázhatja meg, miért okozhat, okozhatott nehézséget az Európai Unió tagállamaiban a szerzői jogokkal kapcsolatos törvények összehangolása.

Az Európa Tanács 1988 óta dolgozik a szerzői jogok egységesítésén, ennek eredményeképpen mára a tagállamokban a szerzői jogokra vonatkozó törvények hasonlóak. Különbségek főleg a kivételekben és a korlátozásokban találhatók. A szerzők kizárólagos jogát bizonyos különleges körülmények között korlátozni kell, hogy a kutatással, oktatással és stratégiai célokkal kapcsolatos információk feleslegesen ne essenek szerzői jogi korlátozás alá. Így biztosítható mindenki számára a szabad hozzáférés az információhoz és a kulturális örökséghez. Kiegyensúlyozott szerzői jogi törvényekkel elérhető, hogy szerzők és jogtulajdonosok is erős és hathatós védelmet kapjanak, másik oldalról pedig a felhasználókat a szabad hozzáférés ösztönözze alkotásra, kutatásra, művelődésre.³⁵

COMMUNIA

A tematikus hálózati együttműködés a kulturális javak, a szellemi alkotások és általánosságban a digitális közkinccs hozzáférhetőségéhez kapcsolódó szerzői jogi szabályozásban kíván referencia pontként működni Európában. A hálózat munkájában elsősorban európai és tengerentúli szervezetek, könyvtárak, archívumok, egyetemek, kutató központok, művészeti alapítványok és a témában érdekelt további intézmények vesznek részt.

Az együttműködés keretében a tagok ajánlásokat fogalmaznak meg az Európai Bizottság felé az uniós szerzői jogi irányelv revíziójának előkészítéséhez, melyre a digitális környezet megváltozott információfogyasztási szokásai miatt vitathatatlanul szükség van. A projektben hat munkacsoport hat különböző aspektusból közelíti meg a hozzáférhetőség jogi szabályozása által felvetett kérdéseket. A projekt résztvevői a digitális közkinccs vonatkozásában megvizsgálják a tudományos-kulturális fejlődés, a technológiai

³⁵ SZALÓKI Gabriella(2006)

innovációk, a társadalmi és gazdasági változások valamint a digitális technológiák rohamos terjedése által keletkező kihívásokat, és megkeresi a lehetséges válaszokat ezekre.³⁶

Az Egyesült Államok 108 bekezdésből álló szerzői jogi törvénye kimondja, hogy a könyvtáraknak és levéltáraknak joguk van másolatok készítésére még akkor is, ha a művek szerzői joggal védettek. A könyvtárak és a levéltárak nem készíthetnek másolatot kereskedelmi céllal, és minden másolatnak tartalmaznia kell egy, a szerzői jogról szóló megjegyzést.³⁷

Minden 1922 előtt megjelent dokumentum szabadon felhasználható, és a szerző beleegyezése nélkül digitalizálható. Ha azonban bármilyen formátumban lévő mű nem a szerzői jogvédett időszak utolsó 20 évében van, nem biztos, hogy legálisan közzétehető az interneten. Ha egy dokumentum még szerzői jogvédelem alatt áll, csak házi használatra digitalizálható.³⁸ A szerzői jogvédelem ismertetése intézetenként eltérő, de ahogy Európában úgy az Egyesült Államokban is az oktatási célú hozzáférést és letöltést lehetővé kell tenni.

A könyvtári eszmét, a kulturális örökség megőrzését és szolgáltatását napjainkban összhangba kell hozni az információs társadalom gondolatával. Ha engedély vagy térítés nélkül semmit sem lehetne megtekinteni, elolvasni, felhasználni vagy lemásolni, az elektronikus környezetben az információforrásokat a nagyközönség azon tagjai számára vásárolnák meg és tennék elérhetővé, akik fizetni képesek érte, s így a társadalom az információval rendelkezők, illetve az abból kizártak körére szakadna, bővítve ezzel a digitális szakadékot.

Meg kell azt is vizsgálni, hogy a könyvtárak és a szerzői jogosultak között létrejött kényes egyensúlyt milyen módon, mennyiben érinti a digitalizálás, a digitális archiválás és az archivált anyagok szolgáltatása. A nyomtatott dokumentumok terén gondosan kidolgozott szerzői jogi irányelvek és gyakorlat jött létre, amely biztosítja a használók és a jogtulajdonosok jogai közötti egyensúlyt. Ennek az egyensúlynak fenn kell maradnia digitális környezetben is.

A digitális könyvtárak többnyire csak olyan dokumentumokat szolgáltathatnak, amelyek elektronikus úton való terjesztése nem tiltott, tehát vagy már elévült a szerzői jog - a szerző halála után hetven évvel -, vagy a szerző, illetve a jogtulajdonos engedélyezte, hogy a mű bekerüljön a digitális könyvtár dokumentumai közé.

A jelenleg hatályos szerzői jogi törvény szerint a digitális könyvtárak zárt hálózaton keresztül, oktatási, tudományos céllal továbbíthatják tartalmaikat. Több nagy könyvtár így helyi hálózaton osztja meg dokumentumait, de az interneten nem publikálja.

XI. Problémák, amelyek felmerültek a digitális archiválás során Európában és az Egyesült Államokban

Mint minden tervezés megvalósításában itt is szerepelnek gátló tényezők, amelyek megnehezítik, hogy a kulturális és tudományos kincsek, forrásainak kihasználása megvalósuljon. Ezek lehetnek társadalmi, gazdasági, kulturális problémák, amelyek akadályoz-

³⁶ COMMUNIA The European Thematic Network on the digital public domain [weboldal]

³⁷ SZALÓKI Gabriella (2006)

³⁸ SZALÓKI Gabriella(2006)

hatják a lehetőségek megteremtését, mint például Európában, de lehetnek technológiai problémák, is mint a Kongresszusi Könyvtár esetében. Míg az Európai Unió társadalmi és kulturális problémákkal találja szemben magát, mivel tagországai nemcsak különböző társadalmi, politikai helyzetben vannak, hanem nyelvük is különböző, addig a Kongresszusi könyvtár inkább technológiai akadályokkal küzd. Az Európai Unió közös kulturális értéket akar létre hozni, azonban a minden tagországnak megvan a maga kultúrája, és minden ország mást tart fontosnak a kultúra megőrzése szempontjából. Az Egyesült Államokban egységesebb az államok közötti kulturális kapcsolat. Ezért jelentősen különböznek a digitális archiválást gátló tényezők is, de az Egyesült Államokban felmerülő technológiai problémákkal az Európai Unió ugyanúgy szembe találhatja magát.

Az Európai Unióban minden intézmény egymástól teljesen függetlenül, egymástól elszigetelten végzi digitalizálási munkálatait, amely attól is függ, hogy ezek az intézmények melyik tagországban található, milyen szabványaik, terveik, céljaik vannak, milyen társadalmi, politikai háttérben működnek. A kommunikáció a tagállamok és az intézmények között (sőt egy tagállamon belüli intézmények között is) nem megfelelően működik, így sokszor párhuzamos munkák folynak, párhuzamos befektetésekből.

Az Egyesült Államokban viszont az intézmények egymással összeköttetésben működnek, bár mindegyik intézmény más típusú dokumentumokat digitalizál ennek ellenére egységes céljaik, szabványaik vannak folyamatos az intézmények közötti kommunikáció.

Az Európai Unió digitális archiválást gátló tényezők

Ha a befektetések nem megfelelőek, nem elég körültekintőek, könnyen hamar elavuló, rossz minőségű források jöhetnek létre, amelyek javítása később újabb, tehát dupla annyi befektetést igényel majd.

Hiányoznak ezen kívül a közös szabványok, alapelvek, amelyek biztosítani kívánják a könnyebb hozzáférést. A nemzetek nemcsak sokszínű kulturális örökséget képviselnek, hanem nyelvük is igen sokszínű. A több nyelven való hozzáférést segítő megoldások és rendszerek szükségesek a hozzáférés biztosításához.

A különböző nemzetek különböző politikai háttérrel rendelkeznek különböző jogszabályaik, törvényeik vannak, ide tartozik a szerzői jog a szellemi tulajdonjog kérdése is, hiszen ezek között is egyensúlyt kell teremteni. Meg kell érteni és alkalmazni kell a jogkezelési megoldásokat.

Nincs meg a kellő kapcsolatteremtés a kultúra területén zajló és az új technológiákkal kapcsolatos programok között.

De az intézmények digitalizálás irányában történő elkötelezettsége is különböző, nem minden intézmény számára jelent fontos tevékenységet, ezért a befektetett erőfeszítések sem sokszor megfelelőek. A digitalizálás költséges igényes technológiát igénylő tevékenység, amely új készségeket, új tudást, új hozzáállást és új gyakorlati megoldások elsajátítását is igényli.

A megfelelő befektetések mellett lényeges a különböző tagállamok elkötelezettsége szükséges e problémák megoldásához. Ilyen megoldások lehetne egy fórum létrehozása, amely irányítja a kommunikációt a tagállamok intézményei között. Ez a koordinációs csoport megalakítása keretet teremthet a folyamatos vitához, tapasztalatcseréhez és beszámolókhöz.

Ezután szükség van olyan központi webhely létrehozására, amelyek biztosítják a friss, nyilvánosan hozzáférhető és könnyen érthető információkat közlő forrásokat.

Hogy a párhuzamos kezdeményezések elkerülhetőek legyenek népszerűsíteni és támogatni kell a legjobban bevált gyakorlat alkalmazását a tagállamokon belül. Ahhoz pedig, hogy meg lehessen állapítani, melyik a legjobban bevált gyakorlat ki kell alakítani egy keretrendszert, amely biztosítja a benchmarking³⁹ megoldások alkalmazását országos koordinációs szervezetek és hálózatok révén, amelyet közös megoldással kiválasztott jellemzők alapján határoznak meg: közvagyon, jogok egységes kezelése, célok, megvalósítás módja.

A létrejött projektek széles körben való elterjesztése pedig szükségessé tenné az országos nyilvántartások létrehozását. Ezeket a nyilvántartásokat pedig hozzá kéne igazítani a különböző technológiai feltételekhez: tartalom minősége, használhatósága, egységes hozzáférhetősége, szoftvereszközök kedvezményes elérhetősége kompatibilitása, a hosszú távú elérhetőséget és hozzáférhetőséget elősegítő szabványok és műszaki megoldások kifejlesztése.

Kongresszusi könyvtár problémái digitális archiválás során

A történeti gyűjtemények digitalizálása nem szokványos feladat. A szabványos letapogató berendezések (szkennerek) papírlapoldalak és diafilm digitalizálására készültek. Az ilyen munkára vállalkozó cégeknek nincs gyakorlatuk nagyformátumú negatívok vagy mikrofilm digitalizálásában, ugyanakkor a sérülékeny eredetiek helyett általában ezeket kapják meg. A kötött művek letapogatására csak mostanában jelentek meg készülékek, ezek lassúak és drágák.

A tervezés, a projektmenedzsment és a minőségbiztosítás időt vesz igénybe. A szkennelés csak a projekt egy része. Munkaidőfaló és szaktudásigényes a munkafolyamatok tervezése, az anyagok előkészítése digitalizálásra, az előrehaladás figyelése és a minőség-ellenőrzés. A külső szerződőknek részletes utasításokat kell elkészíteni, és ezek végrehajtását kisebb mintákon kell ellenőrizni.

Egyedi és állandó azonosítókat kell használni a katalógustételeket és más leíró elemeket a tárolt dokumentummal való összekapcsoláshoz. A korai elnevezési rendszer lehetővé teszi a digitalizálás és a leíró anyagok párhuzamos elvégzését, megkönnyíti a projekt- és minőség-ellenőrzést minden szinten. Minden tétel két részből álló logikai nevet kapott, az egyik a gyűjteményt, a másik azon belül a tételt azonosítja. A digitális archívum hierarchikus rendbe szervezett állományok halmaza, és a logikai nevek egy táblázatban kereshetők. A tervek szerint a jövőben a logikai nevek lesznek az ún. Uniform Resource Name azonosítók, amelyek globálisan egyediek, állandóak és helyfüggetlenek.⁴⁰

A leírások egyneműsége nem praktikus. A digitális másolatok igénylik a keresés és a tallózás támogatását az azonosítást megkönnyítő leírásokkal. Ez időigényes feladat, megalkotásuk jelentős kutatómunkát is igényelhet.

³⁹ A benchmarking kezdeményezések az alábbi célok elérését szolgálják: mások gyakorlatának megismerése; az egyes fejlődési fázisok és az akadályozó tényezők megjelenésének figyelemmel kísérése a más országokban történtek elemzésével; a kulturális intézmények bekapcsolódásának, bemutatkozásának segítése.

⁴⁰ SZALÓKI Gabriella (2006)

Sok gyűjteménynek van egyfajta (gyakran nem is publikált) leírása, amely tartalmazza a gyűjtemény célját, tartalmát, szellemi kontextusát stb., és egy strukturált listát az elemekről. Egy másik megközelítés a ún. csoportszintű katalogizálás, amely a tételek logikai csoportjaira vonatkozik. Az archiválási gyakorlatot kell integrálni az automatikus rendszerekbe. A probléma az, hogy ez a gyakorlat nem egyforma, a digitális archívumot azt felismerve kell építeni, hogy a leírások szintje és szerkezete (a metaadatok forrásai) rendkívül változatosak.⁴¹

A projekt során gyakran felvetődött kérdés volt a digitális másolat eredetiségének megőrzése. Ennek két aspektusa is van: mennyire hű másolat az eredetihez képest, és szabad-e az olvashatóság érdekében technikai javításokhoz - pl. kontrasztkiemeléshez - folyamodni. A technikai kereteit lépésről lépésre fejlesztette ki, úgy, ahogy azok jelentkeztek, és úgy vette használatba az új technikákat, szabványokat és a nemzeti infrastruktúra újdonságait, ahogyan azok megjelentek.⁴²

X. Európában és az Egyesült Államokban folyó digitalizálási projektek a megvalósulás eszközei

Az információforrásokat egyre nagyobb mértékben gyártják, terjesztik, kezelik és érik el digitális formában, ezzel mintegy újfajta digitális örökséget teremtve. A digitális örökség tehát olyan forrásokból épül fel, melyek digitálisan lettek megalkotva, vagy létező analóg forrásokból digitális formába lettek öntve. Az Európa Unió és a Kongresszusi Könyvtár is fontosnak tartja, hogy a digitalizált kulturális örökség fennmaradása átgondolt gyártását, kezelését és menedzsmentet igényel. A digitalizálás jogi és intézményi hátterének megteremtése mellett természetesen a kiválasztás alapelvei is fontosak. Az a jó, ha a kiválasztás megfontolt döntéseken alapszik a következők figyelembevételével:

A digitalizálás alkalmával az információt vonjuk ki a dokumentumból, tehát a tartalmat őrizzük meg, nem a dokumentumot magát. Értelemszerűen azt kell elsősorban digitalizálni, amely dokumentumból 5-10 éven belül eltűnik a tartalom, mert maga a dokumentum használhatatlan lesz. Ennek kicsit talán ellentmond, hogy a digitalizálást ne csak a megőrzés eszközének tartsuk, hanem célja van: a hozzáférés és a visszakeresés biztosítása.

Habár a megőrzés az elsődleges célja számtalan digitalizálási projektnek az Egyesült Államokban is, a legtöbb projekt végcélja a szélesebb hozzáférés lehetővé tétele ezekhez a gyűjteményekhez, elősegítve az oktatást, a megismertetést és a további kutatásokat.

1997 előtt a digitalizálási projektek elsősorban nagy egyetemi könyvtárakhoz kapcsolódtak, napjainkban azonban a közkönyvtárakban is növekszik a számuk. *Scally* 1997-es felmérésében csak az 50 000-en felüli közönséget kiszolgáló közkönyvtári igazgatókat kérdezték meg. A válaszok alapján megállapították, hogy elsőprő többséggel a fényképgyűjtemények (77,1%) élveznek prioritást a digitalizálás során. Ezt követték a kéziratok (31,2%), könyvek és naplók (28,6%), képeslapok (25,7%), térképek és folyóiratok (14,3%), hangfelvételek (2,9%) és más dokumentumok (20%). Miért választották az igazgatók ezeket a dokumentumokat? Egyharmaduk mondta azt, hogy hozzáférhetővé

⁴¹ SZALÓKI Gabriella (2006)

⁴² SZALÓKI Gabriella (2006)

akarták tenni a sérülékeny anyagokat, míg a különleges gyűjteményekhez való internetes hozzáférés 66,7%-ban volt motiváló tényező.⁴³

Webarchiválás

Az 1996-ban az Internet Archive létrejöttének célja nem csak a megőrzés, hanem főleg a szabad, ingyenes és folyamatos hozzáférés biztosítása a történelmi és kulturális digitális gyűjteményekhez. Ezért fejlesztették ki saját digitális gyűjteményüket, és ösztönzik más szervezetek közreműködését. Gyűjteményük szöveges, hangzó és mozgókép-állományokat tartalmaz. A kezdeményezés alapjának elsődleges motivációja a civilizáció rögzített alkotásainak csökkenése, valamint a világméretű érdeklődés támogatása a gyűjteményezés és az internetes könyvtárak terén. Szöveges gyűjteményeik: *Digitális Gyermekkönyvtár (Childrens' Digital Library)*, *Gutenberg Projekt (Gutenberg Project)*, *Arpanet*, *Millió Könyv Projekt (Million Book Project)* és a *Nyitott Forrás Könyvek (Open Source Books)*. Érdekes, nyomtatható könyvgyűjteményük útmutatót ad a könyvek nyomtatásához és kötéséhez.

Az Internet Archive hanganyaggyűjteménye élőzenei anyagok átörökítését szolgálja. A gyűjteménybe kerülés feltétele: azoknak a művészeknek a felvételeit foglalja magába, akik engedélyezik ennek a nem kereskedelmi, élő hanganyagának a szabad terjesztését és letöltését. A zenészeknek elmondják, hogy ezeket az előadásokat rögzíthetik, vagy eladhatják, de kereskedelmi anyagok nem lehetnek részei a gyűjteménynek. A művész megtartja a szerzői jogot, tehát a szokásos korlátozások érvényesek.

Bár az Internet Archive próbálja a teljes webet megőrizni, valójában csak a felszíni, robotokkal bejárható webhelyeket gyűjti össze, és azokat sem teljes mélységig. A kiválasztási kritériumok sokféle lehetnek: gyakori szűkítési szempont a domén illetve aldomén (pl. gov vagy nasa.gov), de vannak témakörökre vagy eseményekre specializálódott archívumok (pl. választások, konfliktusok), és van, amikor médiatípus(pl. videók) vagy műfaj jelent válogatási szempontot. Mindegyikre illetve mindezek kombinációira léteznek példák a világban. Európában sok ország menti a teljes nemzeti webteret, vagy akár más domének alatt levő, de nemzeti nyelvű vagy témájú oldalakat is.⁴⁴

Francia könyvtárosok olyan archívumot akarnak létrehozni, amely a francia társadalom és kultúra sokszínűségét tükrözi, függetlenül a lementett tartalom értékétől vagy népszerűségétől, nemcsak szépirodalmi, szakirodalmi vagy művészeti forrásokat gyűjtenek, hanem reklámokat, bulvár híreket és pornográfiát is. Ezen kívül a Francia Nemzeti könyvtár e-naplókból is készített egy válogatást.

Az amerikai Kongresszusi Könyvtár többek között szeptember 11-i események, illetve az iraki háború internetes forrásait is elmentette.

Az Internet Archive sok más mellett szoftverekből, valamint videojátékokról készült felvételekből alakított ki részgyűjteményeket.

A Preserving Virtual Words projekt az online virtuális világok megőrzésére specializálódott

Az Internet Archivum egyik érdekes alkotóeleme a *Régmúlt Gépezet (The Wayback Machine, 2003)*; lenyűgöző próbálkozás a web archiválására URL és dátum alapján. Az

⁴³ SZALÓKI Gabriella (2006)

⁴⁴ DRÓTOS László (2012)

1996-ban indult kezdeményezés elérhetővé teszi a közönség számára a honlapokat függetlenül attól, hogy mi volt eltűnésük oka.

Az amerikai iskolai könyvtárak pénz- és időhiány miatt elsősorban ugrópontokat tartalmazó digitális könyvtárakat hoznak létre más online gyűjteményekhez, ahelyett, hogy maguk digitalizálnának. Az internetalapú gyűjtemények használatával, mint például a *Kongresszusi Könyvtár Amerika Emlékezete Gyűjtemény (Library of Congress' American Memory Collection)* és más történelmi gyűjtemények, a tanárok arra ösztönzik a diákokat, hogy több részletesebben tanulják a történelmet.

Kongresszusi Könyvtár Nemzeti Digitális Könyvtár projektje

Az Egyesült Államokban 1996. óta a Kongresszus támogatásával folyik a Nemzeti Digitális Könyvtár projekt a Kongresszusi Könyvtár, valamint több egyetemi könyvtár részvételével. A Kongresszusi Könyvtár öt éves programja azt célozza, hogy saját nyomtatott és nem-nyomtatott anyagából elkészítse az amerikai történelmi és kulturális forrásanyag kezdeti magját digitális formában, amelyet bárki elérhet hálózaton keresztül.

A munka egyik tényezője a heterogén anyag kiválasztása és digitalizálása. A másik tényező a kényelmes és hatékony hozzáférés kialakítása széles használói kör számára az iskolás gyerekektől a kutatókig. A program 1994. évi indulásakor 200 americana gyűjteményt vettek számba, mint lehetséges elemet, és figyelembe vették az elosztott gyűjtemények lehetőségét is, együttműködve más könyvtárakkal. A projekt előzményei közé számítják az 1982-87 közötti Optikai Lemez pilot programot és az 1989-94 között futott Amerikai Emlékezet pilot programot, ez utóbbi CD-ROM-on és analóg videolemezen rögzített forrásokat.⁴⁵

Egy 1996 áprilisából származó beszámoló 12 történelmi gyűjteményt jelez elérhetőnek az Amerikai Emlékezet háloldalakon), az 1920-as évekből származó hanganyagokkal és mozifilm-részletekkel, több mint 30.000 képpel és természetesen szöveges dokumentumokkal. A gyűjtemények egységesek, de integritásuk változó. Egy részük koherens archív anyag egy-egy személyről vagy intézményről; második csoportra a speciális eredeti forma jellemző, pl. eredeti dagerrotípiák gyűjteménye; a harmadik csoportot a tematikus antológiák jelentik. A gyűjtemények mérete is változó, vannak fotógyűjtemények 600 és 25.000 képpel. Új irányként jelentkezik az oktatási gyűjtemények képzése. A gyűjtemények egységesek, de integritásuk változó. Egy részük koherens archív anyag egy-egy személyről vagy intézményről; a második csoportra a speciális eredeti forma jellemző, pl. eredeti dagerrotípiák gyűjteménye; a harmadik csoportot a tematikus antológiák jelentik. A gyűjtemények mérete is változó, vannak fotógyűjtemények 600 és 25 000 képpel. Új irányként jelentkezik az oktatási gyűjtemények képzése.⁴⁶

Más könyvtárak különleges gyűjteményeket digitalizálnak a fogyatékkal élők igényeinek kielégítésére. A *Kanadai Nemzeti Intézet* olyan digitális könyvtárat fejleszt, ami lehetővé teszi „az elektronikus könyvek Braille és nagybetűs verzióinak nyomtatását, valamint hangoskönyvek letöltését az internetről.”

⁴⁵ The Library of Congress American Memory [weboldal]

⁴⁶ HORVÁTH Péter, KOLTAI Tibor

További érdekesség még, hogy 1956-ban Eisenhower elnök által a magyarok ügyeinek koordinálására megbízott Tracy Voorhees gyűjteményének egy részét pont mostanra digitalizálták, és rengeteg magyar vonatkozású anyagot tartalmaz.⁴⁷

Europeana

Az Europeana 2008-ban jött létre, és közel 2 millió digitális dokumentum volt rajta elérhető, noha Európában eddig csupán a könyvek 1%-át digitalizálták. Az Europeanában megjelent dokumentumok típusai nagyban eltérnek.

Például Franciaország adja a legtöbb digitalizált dokumentumot, emellett jelentős forrásokat találhatunk többnyire a világnyelveket beszélő tagországok dokumentumai között. Az arányokból az is kitűnik, hogy milyen anyagi, illetve politikai elkötelezettség van az adott országban a kulturális digitalizálás mellett. A magyar forrásoknak mindössze csupán 1%-át találhatjuk meg, melynek nagy részét a NAVA Nemzeti Audiovizuális Archívum adja.⁴⁸

2010-ben hozzáadott új tételek között szerepel:

- 1221-ből származó bolgár pergamenkézirat, amely a bolgár nyelvtörténet jelentős nyelvemléke az 1547-ben kiadott első litván könyv, Catechismusa prasty szadei;
- Arisztotelész Technē rētorikēs című művének 1588-ból származó ógörög és latin nyelvű példánya;
- Jan Steen 17. századi holland festő festményei;
- Goethe és Schiller német írók teljes életműve;
- 1907-ből származó dán mozgóképfelvételek az Alkotmány napján tartott megemlékezésről;
- az írországi Glendalough kolostorról az I. világháború előtt készült fényképfelvételek.

Az Europeana gyűjteményének 64 százalékát teszik ki a digitalizált fényképek, térképek, festmények, múzeumi tárgyak és más képek. A gyűjtemény 34 százaléka digitalizált szöveg, a portálon több mint 1,2 millió teljes könyv tekinthető meg online, illetve tölthető le. A szövegek között számos ritka kézirat és 1500 előtti ősnymtatvány (incunabulum) található. A gyűjtemény kevesebb, mint két százalékban tartalmaz videó- és hanganyagokat. Az Europeana gyűjteményében elérhető anyagok nagy része régebbi, azaz szerzői jogvédelem alatt már nem álló mű. Ez főként a jogvédelem alatt álló vagy ismeretlen jogtulajdonossal rendelkező, gazdátlan anyagok digitalizálásához és hozzáférhetővé tételéhez kapcsolódó nehézségek miatt van így, hiszen még abban az esetben is nehézségek merülnek fel, ha ezek az anyagok már nem szerezhetők be kereskedelmi forgalomban.⁴⁹

Az Europeana-ban található tartalmakat négy típusba sorolhatjuk:

- Szövegek: könyvek, levelek, levéltári anyagok, disszertációk, versek, újságcikkek, faksimilék, kéziratok és kották.
- Képek: festmények, rajzok, nyomatok, fényképek, múzeumi tárgyakról készült fotók, térképek, grafikus tervek, vázlatok, kották.

⁴⁷ HAJNAL Ward Judit (2012)

⁴⁸ KORENY Ágnes (2009)

⁴⁹ Ritkaságokat digitalizálnak az Europeanában (2010)

- Mozgóképek: filmek, híryanagok, televíziós programok
- Hanganyag: zene, hangzó szöveg hengerről, kazettáról, lemezről rádióközvetítésekben

Gallica

A Gallica, a franciák elektronikus könyvtára a 90-es évek elejétől létezik: a kurrens és nem kurrens digitális dokumentumokat szolgáltatja, az Europeana legfontosabb francia együttműködő partnere. Az eltelt 15 évben sokféle projektben sok dokumentumot digitalizáltak, a Gallica olyan enciklopédikus könyvtár, amely a legnagyobb francia írók és gondolkozók műveit mutatja be a világnak.⁵⁰ A Gallica elsősorban könyvek képfórmátumában való digitalizálását és szolgáltatását végzi, valamint már számítógép által generált szöveges formátumokat is. A szövegekhez számítógép-generált hanganyag is elérhető, amely a lapon található valamennyi karaktert felolvassa.

Ebooks Libres & Gratuits

Az Ebooks Libres & Gratuits elsősorban francia nyelvű irodalmi műveket tartalmaz, de fellelhető a gyűjteményben számos eredeti, nem francia nyelven írt szöveg is.

Deutsche Digitale Bibliothek

A Deutsche Digitale Bibliothek digitális könyvtár 2012-ben nyitotta meg virtuális kapuit tervezik, hogy nemcsak szöveg alapú tartalmak lesznek láthatók, hanem szobrok 3D-s megjelenítése, valamint képek és filmek.

XI. Digitalizálási projektek, archívumok a megvalósítás eszközei

A digitális archívumok forradalmának következményei a digitalizálási projekteken keresztül mutathatók be leginkább. A szóba kerülő könyvtári projektek és archívumok példaként szolgálnak a digitalizálás tevékenységének összegzésére.

Mindenféle hosszú távú archiválásnak lényeges előfeltétele a gondos tervezés. A megfelelő stratégia kialakításához szükség van a „megőrzési szándék” megfogalmazására, vagyis világosan és tárgyilagosan végig kell gondolnunk, hogy mit és hogyan akarunk valójában megőrizni, ezt tűzik ki célul a különböző archiválási projektek.

Az Egyesült Államokban a Digitális Könyvtári Kezdeményezés (Digital Library Initiative) projektjeinek célja létrehozni digitális gyűjteményeket, az ezekhez szükséges technológiát és az egészet beilleszteni a globális információs infrastruktúrába. A projekt 1994 őszén kezdődött és négy év alatt kell végre hajtani. Miközben mindegyik fejlesztő csoport elvégez egyfajta 'prototípus vagy tesztrendszer vizsgálatot, kutatási terveik, módszereik, gyűjteményeik és megcélzott használói körük lényegesen különbözik.

Az összes program közös tevékenységei közé tartozik a felhasználókra vonatkozó kutatás. A digitális könyvtár és a multimédia-dokumentumok használata új helyzetbe állítja a felhasználót is, így a programok azt is vizsgálták, hogy miként reagálnak a fel-

⁵⁰ Burmeister Erzsébet (2011)

használók az új technikára, illetve miként lehet az információkeresést kényelmesebbé és hatékonyá tenni.

Az Egyesült Államok Digitális Könyvtári Kezdeményezésével Európa részéről leginkább az eEurope kezdeményezés hozható párhuzamba, mivel szintén az „információs társadalom mindenkinek” megvalósításának kezdetét tűzi ki célul. A program 1999 decemberében indult el az Európai Bizottság kezdeményezésére. Legfontosabb célja volt az állampolgárok, az otthonok, az iskolák, a vállalatok és a közigazgatás teljes körű bevonása a létező és kifejlesztés alatt álló digitális rendszerekbe és az Internet felhasználói körébe. Tehát, hogy az internet a mindennapi élet minden területén megtalálható legyen, ezáltal megkönnyítve életünket.⁵¹:

Az eredeti eEurope program legfontosabb célkitűzése - az alapszolgáltatások online elérhetővé tétele, az Internet széleskörű elterjesztése - 2002-re tulajdonképpen megvalósult az egész Európai Unióban, ezért létrejöttek az eEurope+ 2003 és az eEurope2005 programok.

Az eEurope+ 2003 a célok kiterjesztéséről szólt. Ez elsősorban a csatlakozó országokra vonatkozott, másfelől pedig arról, hogy a fejlődés gyors és hatékony legyen szükségessé vált egy összehangolt fejlesztési terv kidolgozása. Ennek eredményeként megszületett az eEurope+ akcióterv, amely a 13 csatlakozó országra vonatkozóan az előzőekben ismertetett három célkitűzést még egy ponttal egészítette ki. Ennek célja az Európán belüli digitális megosztottság minimalizálása volt.

Mind az Egyesült Államok mind pedig az Európai Unió fő céljaként tekintett, hogy biztosítsa, hogy a felhasználók minél jobban ki tudják használni az információs társadalom kínálta előnyöket. Az ipari forradalom óta ezek a legnagyobb és az egész világot érintő változások. Nem csak a technikáról szólnak; mindenkire és mindenhol hatással lesznek. Közelebb hozhatják a városi és vidéki közösségeket, hozzájárulhatnak a jóléthez és a tudás megosztásához.

További projektek az Egyesült Államokban

Stanford Egyetem 'Infobus'

A Stanford Egyetem 'Infobus' elnevezésű digitális könyvtár projektjének célja a rendszerek együttműködő-képességének összehangolása. Olyan technikák kidolgozása, amelyek egyformán hozzáférést nyújtanak mindenféle információs forráshoz, legyen az személyes, hagyományos könyvtári gyűjtemény. Gyűjteményük elsősorban a számítástechnikai irodalom, de a világhálót, mint egészet tekintik. A projekt magja az Infobus-protokoll futtató próbarendszer. Ez biztosítja a különböző szolgáltatásokhoz és információs forrásokhoz az egységes hozzáférést. Kutatási témáik felölelik az információ elosztó és kommunikációs modelleket, az információs kliensinterfészeket, információkereső rendszereket és kereskedelmi tranzakciós modelleket jogi és közgazdasági vonatkozásaikkal.⁵²

⁵¹ KORENY Ágnes(2000)

⁵² Röscheisen, Martin (1997)

Carnegie Mellon Egyetem 'Informedia' Digital Video Library

A Carnegie Mellon Egyetem 'Informedia' Digital Video Library projekt célja létrehozni egy interaktív, online digitális video könyvtárat, amelyben a felhasználók archivált tudományos és matematikai video anyagokhoz tudnak hozzáférni. Hanganyagot, képeket, természetesnyelv-megértő technológiát integrálva, különböző helyekről származó, különböző tartalmú 1000 órányi video anyagot dolgoznak fel. A kutatás kiterjed az ember-gép kapcsolatra, a személyiségi jogokra és a biztonságra.⁵³

Electronic Environmental Library

Berkeley Egyetem Electronic Environmental Library projekt a környezetgazdálkodás témakörében osztott könyvtárat kíván létrehozni, amely egyaránt tartalmaz képeket, szöveget, térképeket, hangot, videofilmeket, numerikus adatbázisokat kifejezetten olyan hozzáférési technikákkal, amelyet a képzetlen olvasó is használni tud.⁵⁴

Santa Barbara Egyetem Alexandria projekt

Santa Barbara Egyetem Alexandria projekt célja egy felhasználóbarát digitális könyvtár létrehozása térképek, képek és térinformatikai adatok archívumaiból. Az adatok és dokumentumok kezdetben az egyetem környezetére vonatkoztak és ezt szélesítik a program során, bevonva más könyvtárakat is. Kutatási területeik: térinformatikai adatok indexelése, amely széleskörű keresést tesznek lehetővé, a nagy adattömeg miatti teljesítményproblémák, térinformatikai metaadat-modellek, a térinformatikai rendszerek követelményei a felhasználó szemszögéből.⁵⁵

Michigan Egyetem Digital Library projekt

Michigan Egyetem Digital Library projekt tartalmilag a föld- és űrtudományokra irányul. Több ezer felhasználót és információforrást kíván összekötni felsőoktatási campusokat, főiskolákat, közkönyvtárakat. Rendszerbe kívánja foglalni azt a hatalmas tömegű információt, amely a hálózaton található és a legkülönbözőbb formátumú, a könyvtári katalógusoktól az enciklopédiákon, szótárakon, folyóirat-cikkeken és adatbázisokon át a levelezőcsoportokig. Egyik mellékprogramjuk az ún. Journal Storage Project, amely 10 közzéadású folyóirat összes számának digitalizálását tűzte ki célul.⁵⁶

Illinois Egyetem Interspace Digital Library projekt az egyetem műszaki közössége számára fejleszt digitális könyvtárat. A gyűjtemény magját a SGML formátumú folyóiratok képezik. Kialakítanak egy 'könyvtártól a közönség felé' modellt: egy olyan gyűjteményt, amelyben a dokumentumoknak egyedi nevük van, a szerzők által generált indexelés, egyenrangú állomások közötti architektúra, amely támogatja a többszörös forrásból származó hálózati objektumok kölcsönhatását és analízisét. A kutatási témák közé

⁵³ Informedia Digital Video Understanding [weboldal]

⁵⁴ HOUSE, Van Nancy [et.al][elektronikus dok]

⁵⁵ Alexandria Digital Library

⁵⁶ MLibrary University of Michigan

tartozik a szemantikus dokumentum-visszakeresés műszaki fejlesztése, a jövő skálázható információs rendszereinek prototípus-fejlesztése, az Interspace.⁵⁷

Az Európai Unió és tagállamainak néhány projektje

Az eContent⁵⁸ program előtérbe helyezte az európai digitális tartalom interneten történő fejlesztését és felhasználását, valamint az európai weboldalak nyelvi sokszínűségét.

A program indításának alapja az a felismerés volt, hogy az internet elterjedésében rejlő lehetőségek kihasználása akkor a leghatékonyabb, ha a felkínált digitális tartalmak érdekesek és érthetőek a felhasználók számára.

CACAO

A CACAO (Cross-Language Access to Catalogues and On-line Libraries) projekt célja olyan fejlődőképes infrastruktúra létrehozása, amely lehetővé teszi az elektronikus könyvtárakban és könyvtárkatalógusokban rendelkezésre álló többnyelvű szöveges tartalmak elérését, megértését valamint az ezekben való tájékozódást, ezáltal segítve az felhasználókat, hogy jobban hozzáférhessenek a rendelkezésre álló információkhoz. Lehetővé teszi a felhasználó számára a saját anyanyelvén való lekérdezést, tetszőleges nyelvű dokumentumok és tartalmak megtekintését.⁵⁹

A projekt által kínált megoldások lehetővé teszik a digitális könyvtárakban és katalógusokban található többnyelvű tartalmakhoz való hozzáférést, azok megértését és a keresését. Ezáltal az európai felhasználók könnyebben hozzáférhetnek az európai tartalmakhoz.

A program lényeges tevékenysége, hogy használatával könnyen kiegészíthetőek a könyvtárkatalógusok és elektronikus könyvtárak. Ennek megvalósításához a következő elemeket sorolja fel:

- megbízható természetes nyelvfeldolgozó technikák: Olyan nyelvfeldolgozó eszközök kifejlesztése, amelyek a többnyelvű tartalom ellenére is biztosítják a visszakereshetőséget.
- a rendelkezésre álló információkinyerő rendszerek: Célja az információhoz való megbízható széles körű hozzáférhetőség.
- a többnyelvű erőforrások karbantartására szolgáló eszközök: Biztosítják a folyamatos frissítést, új nyelvek bevitelét, a már bevitt nyelvek ellenőrzését

A jelenlegi digitális könyvtárakhoz és katalógusrendszerekhez kapcsolódó, tetszőleges nyelvre kifejlesztett rendszer összekapcsolja a nyelvtechnológiákat a meglévő információkereső rendszerekkel. Ezen kívül biztosítja azokat az eszközöket, amelyekkel a többnyelvű források folyamatosan és megbízhatóan lekérdezhetők. Ennek eredménye-

⁵⁷ HORVÁTH Péter és KOLTAY Tibor(1998)

⁵⁸ Az eContent az európai tartalomipar szereplőit fogta össze: a digitális tartalmak előállítóit és tulajdonosait mind a magán- mind a közszférában, valamint mindazokat a cégeket, intézményeket, szakértőket stb., amelyek tervezéssel, adatbázis-készítéssel, elektronikus szolgáltatásokkal, nyelvi opciókkal, a felhasználó igényei szerinti testre szabással foglalkoztak. Eszközként a következőket jelölte meg: az európai digitális tartalom fejlesztésének serkentése a világhálón és a soknyelvűség elterjesztése az információs társadalomban.

⁵⁹ EUROPA:BIZOTTSAG Cacao projekt [html szöveg]

képpen a felhasználó saját nyelvű keresésére az összes releváns forrás megjelenik találatként, függetlenül annak nyelvétől.⁶⁰

A projekt célja összefoglalva, hogy a lekérdezést végző keresőmotornak ismernie kell az elektronikus könyvtárak egyedi szerkezetét, katalógusait a többnyelvű erőforrásoknak könnyen és dinamikusan frissíthetőnek kell lenniük, kompatibilisnek kell lennie a főbb könyvtári szabványokkal, a felhasználói lekérdezéseket és az eredmények megjelenítését vizsgálni és tesztelni kell, és képesnek kell lennie nagy mennyiségű adatok kezelésére.

British Library

Nagy-Britanniában több jelentős program fut, de a British Librarynek nyilvánvalóan döntő szerepe van. Célja a dokumentumellátó szolgáltatásainak kiterjesztése digitális forrásokból származó, folyóiratcikkre vonatkozó információs szolgáltatásra, továbbá az eddiginél jobb rendelési és küldési szolgáltatásra alapozva; jobb hozzáférés a történeti gyűjteményeihez; a növekvő digitális gyűjteményeinek kezelését biztosító infrastruktúra létrehozása, és a brit kötelesepéldány-szabályozás kiterjesztése a nem nyomtatott anyagokra. Három forrásból kívánja építeni a digitális könyvtárat: a könyvtár meglévő anyagainak digitalizálása, vásárlás és licencek vásárlása, köteles példányok.⁶¹

Elosztott Digitális Tudományos Könyvtár

Németországban a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatásával folyik az Elosztott Digitális Tudományos Könyvtár kialakítása. Céljai a tudományos könyvtárak modernizálása és ésszerűsítése, elektronikus publikálás a tudományos könyvtárak szakirodalmi és információs szolgáltatásában/kínálatában, könyvtári állományok retrospektív digitalizálása.⁶²

Cseh Köztársaság digitalizálási programja

A Cseh Köztársaságon digitalizálási programjában szerepel a kívülre elszármazott kulturális objektumok felkutatása, azzal a céllal, hogy azokat visszaszolgáltassák Csehországba, eredeti tulajdonosaikhoz. Az érintett műtárgyakról adatbázist építenek. Kibővítik a múzeumok nemzetközi, országos, regionális és települési tájékoztató rendszerekbe való bevonásának módszertanát. A múzeumok anyagából virtuális kiállításokat szerveznek, az idegenforgalmi fejlesztésekkel összhangban. Az ingó kulturális örökség megóvása elnevezésű program a veszélyeztetett kulturális objektumok számbavételére irányul.

A nemzeti könyvtár projektjei: a Memoria Mundi Series Bohemica és a Kramerius.

A digitalizálási munkákat azért indították meg, mert a régi, többnyire egyedi dokumentumokhoz a kutatók nehezen tudtak hozzáférni: a helyszínre kellett utazniuk, vagy mikrofilmen másolatot lehetett rendelniük; ezért úgy vélték, hogy a digitális másolatok a

⁶⁰ EUROPA.BIZOTTSAG Cacao projekt [html szöveg]

⁶¹ HORVÁTH Péter, KOLTAI Tibor (1998)

⁶² HORVÁTH Péter és KOLTAI Tibor (1998)

legtöbb szakember igényeit ki fogják elégíteni, és a szélesebb nagyközönség számára is felhasználhatók lesznek.

A digitalizálási próbálkozásoknak nagy lökést adott, amikor az UNESCO Memory of the World programja keretében képek digitalizálását és egy CD-ROM elkészítését kérte a nemzeti könyvtártól. Ezt az első, a nemzeti könyvtár válogatott kincseit bemutató CD-ROM-ot főként az oktatásban használták. 1995–96-tól a nemzeti könyvtár eseti digitalizálási tevékenysége digitalizálási programmá szélesedett, ekkor létesült a digitalizálási központ is. Összefoglalóan elmondható, hogy a nemzeti könyvtár digitalizálási tevékenységének kettős célja van: egyrészt az állományvédelem, másrészt a sérülékeny és ritka dokumentumok használatba adása.

Az UNESCO által kezdeményezett, 1996-ban indult Memoria Mundi Series Bohemica-projekt keretében a cseh nemzeti könyvtár régi és ritka dokumentumait (kb. tízezer középkori kéziratot és 4000 ősnymotatványt) az interneten teszik hozzáférhetővé, a bel- és külföldi nagyközönség érdeklődésére számot tartó dokumentumokat pedig CD-ROM-on is közreadják.⁶³

A digitalizálási tevékenység másik fő iránya a sajtóarchívumok digitalizálása. Az ezzel foglalkozó Kramerius program 2000-ben kezdődött a nemzeti könyvtárban, ennek állományában szinte teljességgel megtalálhatók a 19. és 20. századi hírlapok.

Észtország digitalizálási programja

DEA – Digital Newspapers in Estonia – az Irodalmi Múzeum, a nemzeti könyvtár és a tallinni műszaki egyetemi könyvtár közös projektje keretében a legrégebbi észt hírlapokat (1857–1920) digitalizálják, és teszik hozzáférhetővé a nagyközönség számára.

SETOMAA – Az Irodalmi Múzeum és a tartui egyetem régészeti tanszékének közös projektje egy nagy hagyományokkal rendelkező déli megye múltbéli és jelenlegi kultúrájának megőrzésére.

A Kanut Országos Állományvédelmi Központ⁶⁴ digitalizált múzeumi tárgyak gyűjteménye. Az észt múzeumok „Vörös Könyve” a veszélyeztetett múzeumi tárgyak digitális gyűjteménye. Az Észt Nemzeti Televízió archívuma 2004-től a híreket és a sportműsorokat digitális formátumban őrzi meg. A televízió fotóarchívumát is digitalizálják.

Érdekesség, hogy a Kanut restaurálás előtt digitalizáltatta a tallinni városháza XVI. századi képes faliszőnyegeit. A későbbiekben a digitális képek alapján újrászótták a szőnyegeket, a digitális felvételeket pedig archiválták, és a kutatók rendelkezésére bocsátották. A tartui Szépművészeti Múzeummal együttműködve a Kanut virtuális kiállítást rendezett „Modernizmus az észt képzőművészetben a XX. század elején” címmel, amely a nagyközönség számára tette hozzáférhetővé ezt az anyagot.⁶⁵

⁶³ Digitalizálási stratégiák szakirodalmi szemle (2005)

⁶⁴ www.kanut.ee

⁶⁵ Digitalizálási stratégiák szakirodalmi szemle (2005)

Finnország digitalizálási programja

The Registry of Archaeological Sites – a régészeti lelőhelyek folyamatosan épülő adatbázisa közel 15 ezer műemléket tart nyilván.

Scientific Journals PeriPlus projekt célja az, hogy a tudományos folyóiratokat a weben is elérhetővé tegyék. További cél a szerzői jogkezelő rendszerek kialakítása, és bizonyos folyóiratok kísérleti digitalizálása.⁶⁶

Az Agricola történettudományi-kutatási portál. Célja a finn történettudományi kutatás és oktatás népszerűsítése, valamint kapcsolatteremtés a történeti tárgyú információkat gyűjtő és létrehozó intézmények és az információk felhasználói között.

A kifejtett kezdeményezések áttekintése után összességében elmondható, hogy jelentős előre lépések történtek, célok és feladatok tekintetében is szükséges. Az innováció, az infrastruktúra szempontjából is elengedhetetlenek ezek a fejlesztések. További előrelépést jelent a bibliográfiák szöveges és tartalmi feltárása annak lehetővé tételével, hogy a bennük tükrözött dokumentumokhoz építsenek ki kapcsolatokat.

Véleményem szerint a digitalizálási kezdeményezésekre nagy szükség van, hiszen olyan értékekhez is hozzáférhetünk, amelyeket talán soha sem látnánk. Olyan ablakot nyit a világra, amelyet mi magunk tárhatunk egyre szélesebbre, hogy azon át a technológiát kihasználva megelevenedjen előttünk a történelem.

XII. Digitális archívumok jövője

A digitális források különböző formátumokban léteznek a hálózaton, ezért a könyvtárosoknak meg kell határozniuk az elérési útvonalat a forrásokhoz, és meg kell könnyíteni a hozzáférést a felhasználóknak. Meg kell tanulniuk, hogy miképpen lehet integrálni a digitális állományokat saját gyűjteményükbe, és számolniuk kell azzal, hogy jelentős szerzői jogi problémák is felmerülhetnek. Meg kell tanulniuk azt is, hogyan kell megkeresni a digitális szoftvert, és hogyan kell megszerezni azokat az oktatási erőforrásokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a használóknak megfelelő kiszolgálást nyújtsanak. Valamint figyelembe kell venniük azt is, hogy a digitális dokumentumok nem tartanak olyan sokáig, mint a hagyományosak. Láthatjuk, hogy a digitalizálás terén még mindig a kísérletezés és az útkeresés korszakában vagyunk, ahol most kristályosodnak ki a legjobb megoldások, a technika lehetőségei naponta bővülnek és ez egészen új perspektívát vethet fel.

Következtetések

Az évszázadok alatt létrehozott kulturális örökség fennmaradásáról gondoskodni kell, ezt mind Európában mind pedig az Egyesült Államokban felismerték. Mindannak amit megőrzi a társadalom számára, fontos, hogy hozzá lehessen férni és használni lehessen. A társadalom folyamatos átalakuláson megy keresztül, dokumentumok helyett már információkat keres, a technológia fejlődése összefonódik a társadalom fejlődésével és létre jön az információs társadalom. Kulturális örökségünk megőrzéséhez fel kell használnunk a legújabb technikai, technológiai megoldásokat,

⁶⁶ Digitalizálási stratégiák szakirodalmi szemle (2005)

valamint irányelveket kell készíteni a munka minél pontosabb és hatékonyabb elvégzéséhez. Stratégiai, fejlesztési terv azonban nem csak egy országnak szükséges, hanem az intézmények számára is, erre mutat rá a Kongresszusi Könyvtár is.

Az Európai Unió az egyes országok kultúráját, kulturális termését ugyan „magánügyként” kezeli, de mégis úgy látja, hogy a tagállamok kulturális öröksége egy egészet alkot. Ezért születnek újabb és újabb alapelvek, dokumentumok, kezdeményezések arra, hogy össze lehessen hangolni a tagországokban folyó munkát. Elsősorban a rendelkezésre álló anyagi erőforrások függvénye, hogy a múltban felhalmozott tudás vagy milyen ütemben digitalizálható, tehető hozzáférhetővé mindenki számára. Az intézményeknek fontos, legyenek azok Európában vagy az Egyesült Államokban, hogy részt vegyenek a munkában, megmutassák a nagyvilágnak magukat és a gyűjteményüket. Ahogy a szolgáltatók ismerkednek a modern technikai megoldásokkal és alkalmazzák azokat, úgy indul el ez a folyamat a felhasználók körében is. Az információrengetegből meg kell találniuk, ki kell választaniuk azt, amire szükségük van.

Az Európai Unió és az Egyesült Államok is tudatosan törekszik arra, hogy a világ sokrétű kultúrája fennmaradjon. A legfontosabb kulcsszó az együttműködés, ehhez azonban konkrét célokat kell kitűzni, meghatározni a gyűjteményterületeket, az elvégzendő feladatokat. A Digitális Archívumok és digitalizálási projektek is bizonyítják, hogy a munka minden esetben hasznos akár a jelen, akár a jövő társadalmának, ezért azt a lehetőségeket kihasználva folytatni kell.

A Digitális Archívumok forradalma változást hozott az információkeresésben és tárolásban, és gyökeres változásokat eredményezett az információs társadalomban, a digitális archívum és a digitalizálási projektek forradalmának eszközeit a lehető leghatékonyabban kihasználva olyan átjárót képezhetünk, amely hídként szolgálhat a digitális szakadék⁶⁷ felett.

Felhasznált irodalom

- Alexandria Digital Library <<http://www.alexandria.ucsb.edu/>> (Letöltés ideje 2012.12.01)
- BAKONYI Géza, KOKAS Károly (2006) *Bevezetés a könyvtári informatika alapjaiba*. Szeged : JATEpress. ISBN: 9634827640. 15-17p.
- COMMUNIA *The European Thematic Network on the digital public domain* [weboldal]
- DANCS Szabolcs (2012). *Digitális tartalmak hosszú távú megőrzése a Rosetta Rendszerben*. Tudományos és műszaki tájékoztatás 59.évf 5. szám p.192-199 ISSN 0041-3917
- Digitalizálási stratégiák szakirodalmi szemle (2005). Összeállította és fordította Hegyközi Ilona. Budapest 10p.-53p.
- DRÓTOS László (2012) *Intézményi repozitórium fejlesztése a DigiTool rendszerrel*. E-TMT 59.évf 4.szám <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5603&issue_id=536>(Letöltés ideje: 2012. 11.12)

⁶⁷ Az információs társadalomban szakadék képződik a digitális írástudatlanok és az írástudók között. Az előbbieket nem élvezhetik a technológiai fejlődés nyújtotta előnyöket, miközben tartósan kiszorulnak a gazdaság azon növekvő területeiről, amelyeken az infó-kommunikációs eszközök használata olyan alapkövetelménnyé vált, mint a hagyományos írni-olvasni tudás.

- DRÓTOS László (2012) *Összefoglaló a webarchiválásról*. E-TMT 59. évf 5. szám <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5613&issue_id=537> (Letöltés ideje:2012.12.01)
- FÜLÖP Csaba, KOVÁCS László (2004). *Metaadatsémák és a szemantikus web* [elektronikus dokumentum]: egységesítés és specializáció a metaadatok világában. E-TMT 51. évf. 7. szám <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3648&issue_id=452> (Letöltés ideje: 2012. 11.12)
- GOLDEN Dániel [et al.] (1998). *Virtuális örökkévalóság: objektumok a digitális könyvtárban* [elektronikus dokumentum] E-TMT. 45.évf 8-9.szám. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2017&issue_id=3> (Letöltés ideje: 2012.11.18)
- GÓTH László (2000). *Webalapú nyilvános online katalógusok: a hagyományoktól az innováció felé* E-TMT. 47. évf. 11. sz. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1503&issue_id=30> (Letöltés ideje: 2012.10.08)
- HAJNAL Ward Judit (2012). Könyv, könyvtár, könyvtáros, (21. évf.) 12. sz. ISSN 1216-6804. 47-56.p.
- HORVÁTH Péter, KOLTAI Tibor. (1998) *Digitális könyvtárak és projektek* <mek.oszk.hu/03100/03110/.../tamerika.htm>(Letöltés ideje: 2012.12.05)
- HORVÁTH Péter, KOLTAI Tibor. (1998) *Digitális könyvtárak a világban* [elektronikus dok] E-TMT 45. évf.7. szám <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2011&issue_id=1> (Letöltés ideje:2012.12.11)
- HORVÁTH Tibor-PAPP István (2003): Könyvtárosok kézikönyve 2. Budapest: Osiris kiadó ISBN 9633895235. 220p.-222p., 268p.
- HOUSE, Van Nancy [et al.]. *Needs Assessment and Evaluation of a Digital Environmental Library* [elektronikus dok]: the Berkeley Experience <<http://people.ischool.berkeley.edu/~vanhouse/dl96.html>>(Letöltés ideje: 2012.12.01)
- Informedia Digital Video Understanding [weboldal] <<http://www.informedia.cs.cmu.edu/>>(Letöltés ideje: 2012.12.01)
- KORENY Ágnes.2009. *Európeana*, Tudományos és műszaki tájékoztatás[online], 2009. 56.évf 11-12.sz <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5230&issue_id=510>(Letöltés ideje: 2012.12.05)
- Magyar nemzeti levéltár Heves megyei levéltára [elektronikus dokumentum]:A levéltár története. <http://www.hevesarchiv.hu/id-24-leveltarunk_tortenete.html> (Letöltés ideje: 2012.11.18)
- MEK Dublin core generátor <<http://mek.oszk.hu/dc/>>
- MLibrary University of Michigan <<http://www.lib.umich.edu/michigan-digitization-project>>(Letöltés ideje 2012.12.01)
- MÜHLBERGER, Günter, GSTREIN, Sylvia (2010). *Elektronikus könyvek rendelésre EOD: az európai digitalizáló szolgáltatásról . Könyvtári figyelő*, 1.évfolyam 2.szám .138 p. ISSN 0023-3773

- NYÍRI Kristóf (1999). *Információs társadalom és nemzeti kultúra* [elektronikus dokumentum]. In.: *INCO*, 1. szám. <<http://www.inco.hu/inco1/infoert/cikk0.htm>> (Letöltés és 2012.10.10)
- PRÓKAI Margit (2007). *A digitális könyvtárak szabványai* [elektronikus dok]: új rövidítések E-TMT 54. évf. 4. szám <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4683&issue_id=481>(Letöltés ideje: 2012. 11.12)
- RÖSCHEISEN, Martin (1997). *The Stanford InfoBus and Its Service Layers* [elektronikus dok]< <http://ilpubs.stanford.edu:8090/463/1/2000-42.pdf>> (Letöltés ideje: 2012.12.01)
- SZALÓKI Gabriella (2006). *Jó példák, szabványok és módszerek a könyvtári dokumentumok digitalizálásához*[elektronikus dok]: állapotjelentés az amerikai könyvtárak digitalizálási gyakorlatáról. E-TMT. 53. évf. 6. sz. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4446&issue_id=473>(Letöltés ideje: 2012.10.08)
- A homodigitalis kora [weboldal].<<http://homodigitalis.hupont.hu>> (Letöltés 2012.10.10)
- The Library of Congress American Memory [weboldal]:Mission and History <<http://memory.loc.gov/ammem/about/index.html>> (Letöltés ideje:2012.11.11)
- TÓVÁRI Judit (2002). *Bibliográfiai adatfeldolgozás* [felsőoktatási tankönyv] : Könyvek bibliográfiai leírása . Nyíregyháza, Dialógus kiadó, 26 p.
- TÓVÁRI Judit (2004). *Bibliográfiai adatfeldolgozás* [felsőoktatási tankönyv],: Időszaki kiadványok bibliográfiai leírása Nyíregyháza, Dialógus kiadó 48.p
- TÓVÁRI Judit , SZABÓ Bálint (2011). *Metaadattárolási technológiák* [elektronikus tananyag] Digitális tankönyvtár <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_32_metaadat_tarolas_scorm_02/233_az_xml_kialakulsa.html>(Letöltés ideje: 2012.11.18)
- TÓVÁRI Judit.(2009) *Az elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak dokumentumainak feltárása.* [elektronikus dokumentum]. Távoktatási tananyag. Bíróképző Akadémia

TÁRSADALMI CSOPORTOK LAKÓHELYI ELHELYEZKEDÉSÉNEK VIZSGÁLATA A DUALIZMUSKORI EGERBEN

Szerző: Berecz Anita

anita.berecz87@gmail.com kulturális örökség tanulmányok (MA), végzett hallgató

Konzulens: Dr. Pap József egyetemi docens

III. helyezés

Bevezetés

A dolgozatom témája a társadalmi csoportok lakóhelyi elhelyezkedésének vizsgálata a dualizmus korszakában, Egerben. A rendelkezésemre álló források teljes körű elemzéséből elsősorban azt próbálok kimutatni, mennyire lehet egyértelmű a társadalmi csoportok lakóhelyi koncentrációja a belvároson belül. Aprólékos elemzésre van lehetőségünk az adott témában, hiszen egy 19. századi városi társadalomban már a hétköznapi emberek szintjén is végezhetünk kutatásokat.

A városi társadalom lakóhelyi szegregációját a vagyoni helyzet alapján próbálok bemutatni. A vagyoni helyzet vizsgálatára a dualizmus korszakában többféle forrás létezik. A leggyakrabban elemzett virilis jegyzékek az elit gazdasági helyzetének kimutatására alkalmasak. A házassági szerződések, a végrendeletek a hozomány összetételéről illetve a hátrahagyott vagyonról árulkodnak. A hagyatéki leltárakból pedig leginkább a lakások berendezéséről tájékozhatunk.¹ Jelen esetben, Egerben a forrás adottságok leginkább a vagyoni helyzet feltérképezésére adtak lehetőséget, hiszen a töredékekben fennmaradt hagyatéki iratokból pontos következtetéseket nem lehetett volna levonni.

A másik, fő vizsgálati szempont a tulajdonos-bérlő viszonyrendszer kikutatása a belvároson belül. A különböző adó kategóriák szerint besorolt személyek tulajdonhoz való viszonyát vizsgálom a várost is felosztó négy negyeden belül. A mikrotörténelmi jellegű kutatásom továbbá az életmódra, lakásviszonyok vizsgálatára, városi térszerkezet vizsgálatára és a társas élet színhelyeire terjed ki.² Vizsgálom, hogy a korban általánossá vált bérházak városon belül többnyire melyik területen helyezkedtek el illetve a lakóközössége milyen társadalmi összetételű emberekből állt össze. Fontos vizsgálati szempont továbbá a házak lakásminősége a különböző negyedeken belül illetve a lakásmobilitás változásának alakulása is.

A téma elemzése első lépésként az Egri Körzeti Földhivatalban fellelhető 1890-es kataszteri térképről és a hozzájuk kapcsolódó (25 doboz) tulajdonlapok segítségével vált

¹ Güntner Péter: A vagyon kutatásának nominális forrásai a századfordulón, Letöltés ideje: 2012.04.05.

² Gyáni Gábor, Az utca és a szalon, A társadalmi térhasználat Budapesten, (1870-1940), Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998, 11

lehetőségessé, amelyről az egész belváros területének ingatlan viszonyai illetve ezek tulajdonjogi változását feltérképeztem.

A vizsgált tulajdonlapok alapját az 1886. évi telekkönyvi betétek szerkesztéséről szóló XXIX. törvény adta.³A törvény értelmében tulajdonlapoknak három részből kellett állniuk: az A) a birtokállási lap, amely az ingatlan tárgyi adatait tartalmazta (helyrajzi szám, ölben megadott terület, utcanév, házszámmal). A B) tulajdoni lapon a tulajdonos neve, a tulajdonszerzés alapja szerepelt (adás-vétel, ajándék, öröklés, csere). Közös tulajdon esetén a tulajdonostársak neve mellett feltüntették az őt megillető tulajdoni hányadot is, tört számmal. A C) teherlapra jegyezték be az ingatlant terhelő jogokat (zálogjog, haszonbérlet). 1960-ig lényegét tekintve ez a telekkönyvi rendszer volt hatályban. Ekkor újra szabályozták a telekkönyvet és bevezették az állami földkönyvet.⁴Ezt követően, 1973-ban bevezették az egységes ingatlan nyilvántartási rendszert. A legtöbb vizsgált telekkönyvben 1978-as pecsét szerepel.

A kutatás időintervallumának kijelölését alapvetően befolyásolta a források fellelhetősége, hiszen az 1870-től korábban épült házak tulajdonosait a birtokívek tartalmazták, melyek mára már nagyrészt megsemmisültek, erősen hiányosak, érdemi eredményeket nem lehetett volna kimutatni belőlük. Azonban, a birtokívekről a tulajdonlapokra való áttéréskor a legtöbb ingatlantulajdonos már birtokolta az adott házat, ezért a kezdeti időpont már korábban kezdődik, így a felvett adatok 1863-tól 1942-ig terjednek.

A kutatás másik fő szála az volt, hogy a tulajdon lapokon szereplő ingatlantulajdonosokat a városi adót magába foglaló 1883-as adójegyzékkel vettem össze. A korban, így Egerben is, az adófizetők listáját egy Adókönyvben vezették, amelyben ekkor még nem választották szét a különböző adókat.

A dualizmus ebben a szakaszában, Egerben a következő adónemeket vetették ki: 1, Földadó 2, Házbér adó 3, Házosztály adó 4, I. osztályú kereseti adó 5, II. osztályú kereseti adó 6, III. osztályú kereseti adó 7, Tőke kamat és járadékadó 8, Általános jövedelemi pótdadó 9, Fegyveradó.⁵Jelen esetben két legfontosabb adóalap a házbér és házosztály adó volt. A házbér adó alapját az az összeg adta, melyet a kibérelt házért, házrészért vagy egyéb épületért fizettek. Ez úgy történt, hogy az összes házbér 30%-át levonták épület fenntartás címen és így maradt összeg 16%-a lett maga a házbéradó. Például ha valaki 200 ezüsförintot kapott a bérleménye után, abból 60 forintot vontak le, és az így maradt 140 forint 16%-a⁶ 22 forint lett.

A következő adófajta, a házosztály adó alapját azok a házak és lakrészei képezték, melyeket nem adtak bérbe. Nem adóztak az Isten tiszteletre szánt épületek vagy helyiségek; iskolák és tanítói lakások, a gazdasági épületek és cselédlakások. Az épületek a lakrészekszáma után voltak megadóztatva. Azonban a konyha, pince, kamra, padlás továbbá az ólak, istállók nem tartoztak az adó alá.

³ Dr. Fenyő György- Dr. Vincze László: A magyar ingatlan nyilvántartás 1993. Erdészeti és Faipari Egyetem Földmérési és Földrendezési Főiskolai Kar, Székesfehérvár 16

⁴ Dr. Petrik Ferenc: Ingatlan-nyilvántartás. Kommentár a gyakorlat számára. Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest 2006. 18.

⁵ 1875. XXIX. törvénycikk, Kereset adóról

⁶ 1883. XLVI. Adótelek módosítása törvénycikk értelmében a következő évtől 16%-ról 15%-ra szállították le, Matlekovits Sándor: Magyarország államháztartásának története 1867-1893, Budapest, Magyar Királyi államnyomda, 1894, Bevezető rész

1881-ben az érsekség elrendelte a városra vonatkozó adózás menetének összegzését, ezáltal készült el egy pár lapból álló összefoglaló munka „Általános szabályok az állami adók kivetésére nézve az egri főkáptalani uradalmat érdeklőleg” címmel. A különböző lakrészek megadóztatását a következőkben közölt táblázattal szemléltette Hangonyi Sándor, Eger al – számvevője.

Osztály	Lakrész	Kivetett adó (ezüstforint)
I.	1	1
II.	2	3
III.	3	5
IV.	4-5	10
V.	6-7	15
VI.	8-9	22
VII.	10-11	30
VIII.	12-13	36
IX.	14-15	45
X.	16 és ennél több	-

1. táblázat: A lakrészek után fizetett adóösszeg

Amennyiben egy épületben 15 lakrésznél több volt, a 16-tól már minden helyiség után 4 forint adó járt. 10 évi adómentességet élveztek azok a házak (általános jövedelmi pótagó elengedése nélkül), melyek újonnan épültek, az újrabeépített házak után pedig 8 év adómentesség járt.

Az első osztályú kereseti adóba a cselédek tartoztak, ahol a családfő után 2 a családtag után 1 ezüstforint adót kellett fizetni.⁷

A második osztályú kereseti adóba azok tartoztak, akiknek a föld-, ház vagy tőkeamatot együttesen számították. Amennyiben az előző évben 50 forintnál kevesebb volt akkor 2 forint adóösszeg járt utána, ha ezt meghaladta, akkor 3 forint, illetve ha a 100 forintot is meghaladta, akkor 4 forintot adót vont maga után.

Az adózó személy ezen kívül tartozhatott a harmadik osztályú kereseti adó alá is, amennyiben haszonbérelt és egyéb ipar üzlettel nem bírt. A tőkeamat és járadékadó tárgyát képezte az a vagyon, melyet közvetlenül nem érintett a föld-, ház- és kereset adó. Ilyenek voltak a kocsmá-, malom-, vadászati-, halászati-, révjog, amelyek után az adó a tiszta jövedelem 10%-át képezte.

Az összeírásban ugyan feltüntették a tisztviselők neveit, azonban ők adómentességet élvezhettek, így nem adóztak.⁸ Természetesen ez nem jelentette azt, hogy nem rendelkeztek semmilyen bevétellel.

Az Adófőkönyv, továbbá feltüntette az adott személy ingatlanhoz való viszonyát, azaz háztulajdonos volt az illető vagy csupán bérelte az adott ingatlant. Ez az információ jól hasznosítható, hiszen ennek tudatában kimutatható a tulajdonos - bérlő viszonyrend-

⁷ A következő évtől a napszamosok adómentességet élveztek, melyet az 1883. X. törvénycikk mondott ki

⁸ 1875. XXIX. törvénycikk, Kereset adóról

szer a belváros területén. A két forrásnak így, együtt vizsgálva kiemelkedő értéke van, hiszen lehetővé vált számomra a kijelölt időmetszetben, 1883-ban, rekonstruálnia különböző társadalmi csoportok lakóhelyi elrendeződését. A forrás egyetlen hátránya, hogy a több ingatlant birtokló, tehetősebb polgárok esetében nem lehet megállapítani, hogy maga a tulajdonos is osztozott-e a lakótereen az ott feltüntetett egy-két bérlővel.

A harmadik meghatározó forrás egy 1884-es évi Házadó összeírás, amely jelentősen különbözik az egyéb, ehhez hasonló városi adóösszeírástól, hiszen ebben csupán az ingatlantulajdonosok nevei szerepelnek, illetve az adott házhoz tartozó, tulajdonost megillető házbérlőjévedelem éves összege.⁹ A forrás továbbá részletezi az ingatlanban található szobák, konyhák, padlások, pincék számát és a házhoz tartozó bolthelyiség/kocsmakávéházi helyiségeket, és hogy ezekből mennyit adtak bérbe az adott évben.

A források feldolgozásához, mikrotörténeti elemzéséhez a Microsoft Access adatbázis kezelő programot használtam fel, amelyet 3 éve fejleszték és bővítik a kigyűjtött adatokkal, a statisztikai elemzéseket pedig az SPSS program segítségével végeztem el. Az adatok vizuális megjelenítésére, jobb illusztrálására a közeljövőben szeretnék elkészíteni egy digitális térképet. Az adatbázisom jelenleg 4200 személy, 2809 tulajdoni viszony (öröklés, vásárlás) található. Az általam megvizsgált épületek mintegy 478 ingatlant foglalnak magukba, melyeknek ingatlantörténete a legtöbb esetben 1870-től egészen 1958-ig tart.

A felhasznált forrásban a lakóházakat négy negyedhez rendelték, amely a korban, nagyban segítette a városi adminisztrációt, mintegy közigazgatási funkciót látott el. Ennek gyökerei egészen a 17. századra nyúlnak vissza és máig élő hagyományai vannak a negyedek biztonságát és rendjét felügyelő fertálymesteri tisztségnek is. A kutatásom során eddig, főleg ezeket a negyedeket tudtam felhasználni, majd a digitális térkép lehet az az eszköz, amelynek segítségével pontosítani tudom a város társadalmi struktúráját.

Eger a XIX. század végén

Eger a XIX. század végén az ország csendesen fejlődő, nyugodt hangulatú kisvárosai közé tartozott. Rendezett tanácsú város lévén, adott volt a polgári kor új településfejlesztő tényezőinek a kiépülése, azonban a városra jellemző egyfajta vontatott modernizáció. Leginkább a megyeszékhely emelte magasabb rangsorba a települési hierarchiában, de a gazdasági fejlődési lehetőségeket nem igazán tudta kihasználni, jelentős ipar sem tudott kifejlődni.

A század második felében rengeteg kezdeményezést tettek a gyáripar megteremtésére, azonban ezek mind tőkeszegények voltak, nehézségekbe ütköztek, így a megalakuló vállalkozások száma folyamatosan csökkent. A korban jelentős beruházásnak számított a Cukorgyár, Schwarz-féle gőzmalom vagy az Első Egri Kályhagyár Társaság. A kezdeti sikerek és nagyobb induló tőke ellenére, pár éven belül - tőkehiány miatt - mindegyiket felszámolták. Hátráltatta továbbá a kedvezőtlen gazdasági helyzetből való kihátrálást az is, hogy a város mellé csupán vasúti szárnyvonal épült.

A mezőgazdaság is nehéz helyzetbe került a XIX. század második felében. A lakosság túlnyomó többsége valamilyen formában, kapcsolatban állt a szőlőtermeléssel. Az 1886-os filoxéravész sokak megélhetését megnehezítette, hiszen három év alatt a megye szőlőterületeinek jelentős része kipusztult. Ez nagymértékben súlytotta Egert is, növelte

⁹ Heves Megyei Levéltár, Városi adóösszeírás, V-74/23, 1884

a munkanélküliek számát, ami pedig szociális feszültségek kiváltója lett. Többek között ennek enyhítésére hozták létre 1894-ben az Egri Dohánygyárat.¹⁰ A bortermelés mellett jelentős volt a gyümölcs - dió, szilva, körte, barack - illetve a zöldség-termelés.¹¹

A nehéz gazdasági helyzet azonban nem gátolta a város szellemi, kulturális kisugárzását, Eger a századfordulón leginkább iskolaközpontként tudta fenntartani központi szerepét, és vált Észak-Magyarország egyik kulturális centrumává. A város 1870 körül tervezte a meglévő ciszterci gimnázium mellé egy reáliskola felállítását, azonban ez csak 1890-re valósulhatott meg. Továbbá, 1888-ban az Angolkisasszonyok nevelőintézetének felsőbb leánygimnáziuma nyílt meg, ami 1898-ban állami polgári leányiskolával bővült. A felsőoktatást, az Érseki Hittani Intézet, a Római Katolikus Papnevelő Intézet illetve a Római Katolikus Érseki Jogliceum és a Tanítóképző képviselték.

A városban az állandó színházépület csak 1904-ben épült meg, de sokáig még nem rendelkezett állandó társulattal, ennek ellenére folyamatosan nagy volt az igény a színházi kultúra kiépítésére. A 19. század második felére a sajtó is megélenkül, rendszeres, különböző politikai irányzatú lapkiadás kezdődött. Legnépszerűbb az Egri Újság, a Hevesmegyei Hírlap, Egri Egyházmegyei Közlöny, Népiskolai Tanügy, Hevesmegyei Tanügy voltak.

A városban található társadalmi egyesületek száma a kortárs értékelés szerint igen kevés volt. Kiemelkedő szerepe volt a Kaszinónak, az Egri Clubnak (Új Kaszinó), a Polgári Lövésztársulatnak, Egri Olvasó Nőegyletnek, Egri Dalkörnek, Atlétikai Klubnak, Önkéntes Tűzoltó -, és mentő-egyletnek, a Keresztény Iparoskörnek, Katolikus Legényegyletnek, Egri Izraelita Nőegyletnek és Hevesmegyei Nőegyesületnek.¹² Itt székelt Heves vármegye törvényhatósága, az egri járás szolgabírói hivatal, a királyi törvényszék és járásbíróság, Pénzügyigazgatóság, Királyi Adófelügyelőség, Királyi Tanfelügyelőség, továbbá Államépítészeti Hivatal, Pénzügyőr-biztosi állomás, Adóhivatal, Ügyvédi iroda, Királyi közjegyző, Állami állatorvos, Szőlészeti és borászati állami közeg, Csendőrszaksz-parancsnokság, állandó vegyes felügyelő bizottság.¹³ Bár a város a római katolikus egyház egyik központja a zsidóság szerepe és jelentősége nagyban befolyásolta Eger kulturális és gazdasági életét. A zsidók egri letelepedésük viszonylag későn kezdődhetett el, 1863-ban már viszonylag nagy volt a kereskedők és iparosok súlya Egerben.¹⁴ A betelepedésük idejében, a városban már jelenlévő nagyszámú német és görög kereskedő konkurenciájával is meg kellett küzdeniük. A helyi zsidókat leginkább a kis- és nagykereskedők, házalók, alkuszok körében találhattuk meg. (mikor)

Eger a népességkoncentrációt tekintve 1787-ben még kilencedik volt a legnagyobb lakosságú városi hierarchiában, azonban ez 1910-re már megváltozott.¹⁵ Beluszky Pál és Győri Róbert XIX. századi statisztikák és az 1910. évi népszámlálási adatok alapján egy városhierarchiát állítottak fel.¹⁶ Ennek értelmében Eger a fejlett megyeszékhelyek közé

¹⁰ Nagy József, Eger története, Gondolat, Budapest, 1978, 293.

¹¹ Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, 1909.

¹² Breznay Imre: Eger múltjából, 87.

¹³ Orbánné Szegő Ágnes: Egri zsidó polgárok 2005.VPP. Bt. Budapest. 48.

¹⁴ Orbánné Szegő Ágnes, 49.

¹⁵ Gyáni Gábor - Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 57.

¹⁶ Beluszky Pál- Győri Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2005. 102.

tartozott. Ennél a típusnál a város társadalmi összetétele, gazdasági funkciója, foglalkozási szerkezete, lakosság száma, városképe meglehetősen heterogén csoportot képzett, amely természetesen Egerre is jellemző volt.

1870-es népszámlálás adatai szerint a belvárosban 6708 ember lakott, ebből 3524 férfi és 3184 nő, az összlakosság 19.404 fő volt, ebből 9760 férfi és 9644 nő.¹⁷ Az 1910. évi népszámlálási adatok alapján a polgári lakosság száma 26.807 fő, ebből 12.703 férfi és 14.104 nő.¹⁸ Vallási összetételüket vizsgálva a városban 23.905 római katolikus, 2695 izraelita vallású, 760 református, 180 evangélikus, 81 görög katolikus, 45 görög keleti, 5 unitárius és 4 baptista élt.¹⁹

Tulajdonosok és bérlők

Az 1883-as belvárosra vonatkozó Adóösszeírás felhasználása lehetőséget nyújtott a városban adózó polgárként feltüntetett személyek vizsgálatára. A forrás a belvárosban 1248 adózó személyt és szervezetet regisztrált. A lakosság fennmaradó részét a nem adókötelesek vagy 16 éven aluli gyermek adták, hiszen ez jelentette az adóköteles kort.²⁰ Az Adófükönyvben szereplő magánszemélyekhez rendelt adó alapján 6 csoportot alakítottam ki. A csoportok kialakításában meghatározó elv volt az, hogy az illető mennyit adózott a házak lakrészeinek száma után. Az első adó kategóriába tartozó személyek 3 vagy annál kevesebb lakrészrel bírtak. A második adó kategóriába 4 lakrész után, a következőben 5 vagy 6 lakrész után fizettek. A negyedik kategóriában ugyanez 8 vagy 9 lakrészt jelentett.

Az alábbi táblázat a lakosság a négy negyed szerinti megoszlását szemlélteti, függetlenül attól, hogy az illető tulajdonos volt vagy bérlő. A táblázatban közölt adatok alapján a második negyed bizonyult a legnépesebbnek, a lakosság 30%-ának jelentette a terület a lakóhelyét. A második legsűrűbben lakott negyed az első (25%), majd ezt követi a negyedik (22%) és a harmadik negyed (21%). A negyedekhez rendelt %-ok tüntetik fel, hogy az adó kategóriához tartozó személyek hány %-ban voltak jelen az adott negyedben.

A következőkben a különböző adó kategóriák szerint csoportosított személyek, negyedek szerinti lakóhelyét és ingatlanhoz tartozó viszonyát taglalom.

¹⁷ Eger. 1870. 02. 24, 8. szám

¹⁸ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Szerkeszti és kiadja A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Atheneum, Budapest. 1912–1920. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912). 188.

¹⁹ Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, 1909.

²⁰ 1875. évi XXIX. törvénycikk 5. paragrafus, A kereset-adóról

Ne- gyed	Adókatégória						Összesen
	0,1-5	5-10	10-25	25-50	50-100	100-1300	
1.	145	59	42	38	17	14	351
	24%	29%	18%	31%	27%	58%	25%
2.	128	51	105	57	35	10	386
	21%	25%	45%	47%	56%	41%	30%
3.	170	41	45	11	3	0	270
	28%	20%	19%	9%	5%	0%	21%
4.	161	51	42	16	7	0	277
	27%	25%	18%	13%	11%	0%	22%
Ösz- szes	604	202	234	122	62	24	1248

2. táblázat: A lakosság negyedek szerinti eloszlása, adókatégórián belüli százalékos megoszlással

Legkisebb adókatégória

A legnépesebb csoportot a legkevesebb adót fizetők alkották, tehát azok, akik a legkevesebb jövedelemmel rendelkeztek. Adókatégória szerint az első és második katégóriába tartoztak, amely 1 és 10 közötti forintot jelentett. A két katégóriát nem választottam szét, hiszen lényeges különbségek nem domborodtak ki közöttük a vizsgálatok során. A városban a gyáripar kezdetleges kiépülésével fokozatosan csökkent és szegényedett el a városban élő lakosság. Az adott időszakban csökkent az önálló iparosok száma, egy 1890-es kimutatás szerint még 4069 iparos volt, 1892-ben azonban mindössze 3727.²¹ Mint a legtöbb kisvárosban, így Egerben is, az iparosok rákényszerültek arra, hogy valamilyen formában kiegészítsék jövedelmüket, hiszen a foglalkozásuk nem járt annyi jövedelemmel, hogy fel tudták volna magukat tartani.²² Egerben ezt a szőlőtermelés biztosította, amit épp a vizsgált korban ért csapást.

A belvárosban élő legkisebb adót fizető 320 ingatlantulajdonos lakóhelye a negyedek közötti eloszlást figyelembe véve a harmadik és negyedik negyedre lokalizálható. Az azonos adókatégóriába eső személyek között a harmadik negyedben 47% és 30%-nak és a negyedik negyedben 34% és 28%-nak állt tulajdonában ingatlan. Ugyanez a szám, a magasabb presztízsű második negyedben 2% és 8% illetve az első negyedben 18% és 40%. Ha utcákra lebontva vizsgáljuk meg a szóban forgó csoport legnagyobb számban előforduló tulajdonbirtoklását, kitűnnek az utcák közül a Bárány, Servita, Görög és a Bérc utca.²³ Mindenképp hangsúlyozni kell, hogy maga a tény, miszerint a csoportba tartozó személyek egy része ingatlantulajdonos volt, nem bír nagy jelentőséggel, hiszen az említett házak alapterülete, szobaszáma messze elmaradt például az első negyedbeli fő utcát (Széchenyi) jellemző lakások minőségétől.

²¹ Nagy József, Eger története, Gondolat, Budapest, 1978. 292.

²² GyániGábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 298.

²³ Minden utca a jelenlegi utcanévvel van feltüntetve, zárójelben feltüntetve a régi nevével.

A csoport 320 tulajdonosa között 21 személyt találtam, akinek több ingatlan állt a tulajdonában, saját vagy felesége nevében. Ezeket az ingatlanokat túlnyomó többségben szintén a harmadik negyedben birtokolták, közöttük 8 személynek két ingatlan is szerepelt a neve alatt. Két személy emelkedik ki leginkább ebből a csoportból, akiknek feleségükkel együtt három ingatlan is tulajdonukban állt. A többségnek bérleménye volt az első vagy a harmadik negyedben, amely feltételezhetően vagy a munkavégzés helyéül szolgált vagy a tulajdonos egy olcsóbb ingatlanban élt, de a tulajdonában lévő házat bérbbe adta, hogy jövedelemét kiegészítse.

A legkevesebb adót fizető, saját tulajdonnal nem rendelkező személyek a harmadik negyedben béreltek legtöbb ingatlant. A harmadik negyedben a nyilvántartott adófizetők 26%-a, a negyedik negyedben 45% élt a bérlők közül. Ugyanakkor a bérlőknél viszonylag éles különbségek mutathatóak ki a többi negyednél. A második negyedben ez az arány 78%, az első negyedben pedig 50%. (lásd 4. táblázat) Ami azt jelenti, hogy a belvárosi összlakosság, saját tulajdonnal nem rendelkező személyek túlnyomó többsége ebből a rétegből került ki.

A legkisebb adó kategóriába került csoportok foglalkozásának vizsgálatánál szembe-tűnő a nagyszámú házbirtokos illető. Emellett a tradicionális iparos foglalkozások - csizmadia, asztalos, ácssegéd, cipész – voltak még jelen. A személyek aprólékos elemzése, esetleges életutak bemutatása már nem lehetséges, hiszen a városi közéletben elég csekély szerepet tölthettek be, ezáltal ma már nehezen rekonstruálható.

	0,1-5	5-10	10-25	25-50	50-100	100-1300	Össze-sen
1.negyed	36 18%	39 40%	27 17%	27 32%	10 20%	9 50%	148 23%
2.negyed	4 2%	10 8%	61 39%	38 45%	29 59%	9 50%	151 24%
3.negyed	96 47%	34 30%	39 25%	7 8%	3 6%	0 0%	179 28%
4.negyed	69 34%	32 28%	30 19%	12 14%	7 14%	0 0%	150 24%
Összesen	205	115	157	84	49	18	628

3. táblázat: A belvárosi lakosság ingatlanbirtoklási aránya

Középső adó kategória

A következő, legvegyesebb és legösszetettebb (harmadik és negyedik) adó kategóriába tartozó személyek adója 10 és 50 ezüstforint közé tehető. Az adó kategória első felébe eső ingatlan birtokló személyek igen jelentős hányada, szám szerint 39%-a rendelkezett ingatlanal a második negyedben, ami a belvárosi összlakoságnak csupán a 10% - a volt. Ebben a csoportba tartozó személyek oszlanak el legvegyesebben a különböző negyedekbe belül. A harmadik negyedben belül 25%, a negyedik negyedben 19%, az első negyedben 17% volt a csoport tagjainak aránya. Természetesen a második negyedbeli tulajdonbirtoklás dominált, azonban ehhez hasonló szóródás egyik rétegnél sem volt megfigyelhető. A bérlők szintén a második negyedben (56%) fordulnak elő legnagyobb számban.

Az adókatégória második felébe eső személyek (25 és 50 ezüsterő) között már éle-
sebb volt a negyede közötti elosztás. A csoportba tartozó személyek lakóhelye legin-
kább a legnagyobb presztízzsel bíró második negyede (45%) és az első (32%) negyede
lokálizálható, a többiben elenyésző az arányuk, harmadik negyede 8%, a negyede
pedig 14% birtokol ingatlan.

A csoportba tartozó személyeket bérlőként legnagyobb számban a második negyede-
ben találjuk meg a belvárosban (51%), a város többi területén számuk ehhez képest ele-
nyésző (első negyede 27, második 11%, harmadik 11%). Ennek ellenére a meglévő ada-
tokban nem találunk olyan személyt, akinek több ingatlan állt volna a tulajdonában.
Tehát, az ingatlanhalmozóként nem tarthatjuk számon ezt a csoportot.

Az adókatégóriába tartozó személyek foglalkozásuk alapján is csoportosíthatjuk. Az
értelmiségiek közül legtöbbször orvos, mérnök, törvényszéki bíró, a vagyonos iparosok
közül pedig bodnár, csizmadia, hentes, szűcs fordul elő. Ebben a csoportban találjuk meg
például Sajósy Alajos festőt, aki a második negyede birtokolt ingatlan, 1868-tól
1899-ig az egri ciszterci főgimnáziumban tanított rajzot, emellett az Egri Érseki Tanító-
képzőben is oktatott.²⁴

A 25-től 50 forintig terjedő intervallumban leginkább olyan személyek tűnnek fel,
akik kereskedelemmel foglalkoztak vagy vállalkozást vezettek. Közülük legmagasabb
jövedelemmel rendelkezők aranyművesek, bőr-, rőfös-, búza-, kalapkereskedők, szesz-,
divatárus, szoda-, szappan-, porcelán „gyárosok” vagy kávézó tulajdonosok voltak. Kö-
rükben megjelentek továbbá a különböző társadalmi szervezetek igazgatóságának és az
ügyvédi kamarának a tagjai, azaz az értelmiségi réteg. Példaként említhetjük Braun Ká-
rolyt, aki a Széchenyi utcán birtokolt ingatlan, több szervezet igazgatótanácsának is a
tagja, továbbá a Dalkör és a Zene egyesület elnöke volt és a Kaszinó választmányi tagjai
között is megtalálhatjuk a nevét. Vagy ide tartozott Schönberger Soma orvos. Ő a máso-
dik negyede bérlet házat, 1867-ben Heves vármegye tiszteletbeli főorvosa lett, majd
1871-től 1877-ig a Hevesmegyei Jótékony Nőegylet majd 1874-ben az Egri Önkéntes
Tűzoltó és Mentőegyesület orvosa is volt. Schönbergernek meghatározó szerepe volt
abban, hogy a városban izraelita elemi iskola nyíljon.²⁵ Kiss István, aki 1874-től 1906-ig
az Egri érseki Jogakadémia tanára volt, szintén a fő utcán bérlet ingatlan. Kiss emellett,
több lapot szerkesztett, így több éven keresztül vezette az „Eger” című népszerű hetila-
pot is.

Ebben a csoportban is elterjedt volt, már-már elvárhatónak mondható, a közéletben
való aktív részvétel. A fontos tisztségeket betöltött személyek nem csupán egyetlen
társadalmi egyesület tagjai voltak. Számukra a különböző egyesületekhez befizetett tagsá-
gi/részvényes díjak, és az egyesület életében való részvétel bizonyára jelentős presztízst
biztosított. A csoport tagjai közül legtöbbször természetesen Kaszinó életében vállaltak
valamilyen szerepet, de sokan képviselték magukat az Önkéntes Tűzoltóegyesületben is.

Általánosságban elmondható, hogy ebbe a csoportba olvadt bele az 1884-es városi
közgyűlésen megválasztott városi képviselő testület 31 tagja is,²⁶ közöttük, az ingatlan
birtoklás tekintetében, szintén érzékelhető némi elkülönülés. A városi vezetők sorában
17 személynek állt tulajdonában ingatlan, 8 bérlő volt illetve 6 személyről nincsenek

²⁴ Kiss Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából 1944-ig, Eger, 2007, 223.

²⁵ Kiss, 227.

²⁶ Eger, Politikai és vegyes tartalmú hetilap, 1884. március 27. 13. szám, XXIII. évfolyam

információim. A tagok lakóhelye egy jól körülhatárolt területre lokalizálható: többnyire szintén a Servita és a Balassa Bálint utcába tömörültek, de előfordulnak még a Bárány, Vécsey vagy a Nyár utca is. Két olyan kivétellel találkozhatunk, ahol az ingatlantulajdonos a szűkebb belváros területén, a Zalár és a Széchenyi utcában is rendelkezett ingatlannal. Az ingatlant birtokló személyek között nem volt olyan tulajdonos, aki bérbe adta volna a házát. Valószínűsíthető, hogy az illető az adatbázisban mellé rendelt házban lakott, hiszen az adatok szerint nem volt bérleménye a város többi pontján sem. Ingatlanhalmozás csupán két esetben fordul elő. Tehát ennek a csoportnak nem jelentett bevételi forrást a tulajdon bérbeadása. Fontos megjegyezni azonban, hogy ők is beleolvadtak abba a csoportba, ahol a személyeket jellemző egyedüli foglalkozás a házbirtokos volt, tulajdonuk-lakhelyükön pedig a harmadik és negyedik negyedben volt megtalálható. Példaként említhetjük, Tanca Lajos városi képviselőt, aki egy 4 szobás házat birtokolt a harmadik negyedben. Tanca közéleti szerepei közül ki kell emelni, hogy ő volt az Egri Keresztény Iparoskör, majd elnöke. Emellett tagja volt a vármegyei törvényhatósági bizottságnak, a római katolikus iskolaszékek, az iparostanonc iskola felügyelő bizottságának valamint a tűzoltó és a legényegylet választmányának.²⁷

Negyed	Adókatégória						Összesen
	0,1-5	5-10	10-25	25-50	50-100	100-1300	
1.	109	20	15	10	5	3	162
	27%	23%	20%	27%	50%	75%	26%
2.	122	41	42	19	5	1	230
	31%	47%	56%	51%	50%	25%	38%
3.	74	7	6	4	0	0	91
	18%	8%	8%	11%	0%	0%	15%
4.	92	19	12	4	0	0	127
	23%	22%	16%	11%	0%	0%	21%
Összes	397	87	75	37	10	4	610

4. táblázat: *Bérlők aránya a negyedeken belül, adókatégórián belüli százalékos eloszlással*

Ebbe a körbe tartozó bérlők, ebben az esetben is más negyedekben bukkantak fel. A saját tulajdonnal nem rendelkező városi képviselőket leggyakrabban a szűkebb belváros területén (második negyed) találhatjuk meg. Sajnos a legtöbb esetben a lakóhelyüként kijelölt ingatlanról nincsenek tulajdonosi adataim, viszont három személy esetben azonosítható a bérbeadó. Hevesvármegye főjegyzője, Zalár József, például a Jókai utcában (második negyed) bérelt lakást, egy szintén városi képviselőtestületben tisztséget betöltő barátjától. Luga László lakhelye, az általa igazgatott érseki nyomda volt, amely a Líceum épületében volt megtalálható. Dombay Tádé orvos, pedig az Érsekség épületében lakott, amely nyilvánvalóan munkahelyéül is szolgált. Érdekes megjegyezni, hogy Luga, Zalár és Dombai nem Egerben születtek, és, mint az a tulajdon-nyilvántartásból látható, nem is szereztek ingatlant a településen.

²⁷ Kiss, 248

Legfelső adókatégória

A korabeli adminisztráció által vezetett Adófükönyvben szereplő legtöbb adót fizető személyeket az 50 és 100 illetve efülötti teherrel megrótt csoportba soroltuk. Ez a réteg a belvárosi lakosságnak csupán 6%-át tette ki. Ebbe a kisszámú, nagy befolyással rendelkező társadalmi csoportba külfönböző foglalkozást üző személyek között tartoztak, köztük természetesen a városi virilisek, tehát a legtöbb adót fizető polgárok.²⁸

A legnagyobb adófizetők, virilisek listáját, az adóhivatalok, az 1870. év 42. törvény-cikk értelmében minden évben kötelesek voltak összeírni, amit elkészítettek természetesen Egerben is.²⁹ Ezen listákból a dolgozat elkészítése során az 1883. évit vizsgáltam. Ez a gazdasági elit, főleg a második (59%) és kisebb mértékben az első negyedben (20%) volt megtalálható, mint ingatlanulajdonos, többi negyedben arányuk (6%) elenyésző. Lakóhelyi elhelyezkedésüket vizsgálva, általános jelenségként figyelhető meg az is, hogy egy szűkebb területre való koncentrálódtak. A leginkább preferált utcák között szerepelt a Széchenyi utca első fele, a Szent János, Jókai utca (régii Cukor utca), Kossuth utca (régii Káptalan), Érsek utca (régii Kossuth) és a Zalár utca (régii Piac). Ezek az utcák keresztezték egymást, illetve az utcán belül közel helyezkedtek el ingatlanjaik, így egykét lakóház kivételével egymás szomszédságában vagy egymástól kis távolságban helyezkedtek el ingatlanjaik. A tulajdonosok az adott ingatlanban éltek, hiszen a források nem említenek olyan esetet, ahol ehhez a csoporthoz tartozó ingatlanulajdonosok bérlőként szerepeltek volna a város egyéb pontjain. A legtöbb adót fizetők közül (negyeden belül) csupán 2% volt bérlők aránya, és ők is kizárólag az első és második negyedben éltek. Majzik Viktor alispán például csupán csak bérelte a Széchenyi utcai házat, ingatlan nem áll a birtokában, hiszen tarnamérai származású, földdel és ingatlanal is ott rendelkezett. Kánitz Lipót, aki jelentős szerepet töltött be a város életében, az első negyedben házat bérelt. Kánitz még 1849-ben alapította meg az 1907-ig működő keményítőgyárát. Emellett fűszerkereskedése volt az egri piacon, illetve komoly érdekltségei a borkereskedésben. 1870-től a zsidó elemi iskola iskolaszéki tagja, továbbá több éven keresztül a zsidó hitközség elnöke volt.³⁰ Imre Miklósnak a második negyedben állt tulajdonában egy 20 szobás ház.³¹ Imre foglalkozása ügyvéd volt, tanulmányait Egerben végezte. 1884-ben érseki jogtanácsossá nevezték ki, illetve egy évvel később a Heves megyei Takarékpénztár elnöke lett. Ezen kívül több intézmény elnökségi tisztét is betöltötte: Egri Ügyvédi Kamara, Egri Dalkör, Egri Kaszinó. Az 1873-ban alapult Egri Kereskedelmi és Ipari Hitelintézet alapítói között is feltűnt a neve.³²

Foglalkozásukat tekintve a csoport tagjai leggyakrabban az értelmiségiek – orvos, ügyvéd – voltak, rajtuk kívül vagyonos iparosok, borkereskedő, liszt- szeszárus, szabó, egyháziak és tőkepénzesek olvadtak közéjük.

²⁸ Eger, Politikai és vegyes tartalmú hetilap, 1883. április 5, XXII. évfolyam, 14. szám

²⁹ Budapest legnagyobb adófizetői 1873-ban=Vörös Károly: Hétköznapiok a polgári Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténet tanulmányok, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997. 225.

³⁰ Kiss, 123.

³¹ HML, Városi adóösszeírás, V-74/23, 1884

³² Kiss, 125.

Szervezetek, mint ingatlan tulajdonosok

A különböző szervezetek közül több is jelen volt az egri ingatlanpiacon. Az egyesületek is törekedtek saját székhely létrehozására, tudomásom szerint ezt a Széchenyi utcán lévő Kaszinónak,³³ az Új Kaszinónak³⁴ (Sors utca mai Maczky Valér I.),³⁵ valamint a Legényegyletnek sikerült megvalósítani. Az iparos mesterek közül az ácsok, a csizmadiák és a szücsmesterek tartottak nyilván úgynevezett „céh házat”, melyek mindegyik esetben a negyedik negyedben helyezkedtek el. Legtöbb ingatlannal (9) maga a város rendelkezett, tulajdona legfőképp a második (itt volt megtalálható a legtöbb bérlő is) és a negyedik negyedre lokalizálható. Az egri Takarékpénztár bérlőként volt feltüntetve egy Széchenyi utcában, azonban az első és harmadik negyedben tulajdonnal rendelkezett. A századfordulóra ez a tendencia megváltozott, hiszen a hitelintézetek lettek, melyek jelentős szerephez jutottak az ingatlanhalmazok között.

Bérházak, bére adott házak

A századfordulót megelőző évtizedekben országszerte nagy problémát jelentett a felgyorsuló népességnövekedés, és az ezzel együtt járó lakbérek és telekárak emelkedése a lakáspiacon. Az adott korszakban Eger népességszáma nem növekedett számottevően, ez leginkább a külvárosra volt jellemző. A belvárosban, legfőképp a második negyedben, érzékelhető volt egy enyhe túlnépesedés. Így, Egerben is megjelentek az emeletes, zártudvaros, függőfolyosós bérházak, melyeket a tömbök legértékesebb telkein, a sarkokon próbáltak építeni, ha erre lehetőség nyílt. A városban a klasszikus értelemben vett bérházakat csupán a szűkebb belvárosi területen – a második negyedben – találhatunk, ott is csupán kettő-hármat. A város távolabbi pontjain inkább nagy alapterületű, 10-15 vagy annál több szobával rendelkező családi házakat adták ki bérleménybe. A tulajdonlapok sok esetben a bérházakat társasházként tüntették fel, ezek azonban valószínűleg csak utólagos bejegyzések lehetnek, hiszen a fogalom jogi értelemben is csak 1924-ben került bevezetésre.

A téma feldolgozása során kiszűrtem az adatbázisomból szereplő tulajdonosok közül azokat a személyeket, akik 1883-ban ingatlant birtokoltak. Így a tulajdonosokat össze tudtam egyeztetni az Adóösszeírásban szereplő bérlőkkel. A rendelkezésünkre álló adatok alapján elmondható, hogy a bérlők csoportját – adó kategóriára való tekintet nélkül – legnagyobb számban a szűkebb belvárosi részen, a második negyedben (230 személy) találjuk. Ezt követően az első negyedben (162), a negyedik (127) majd a harmadik (91) negyedben volt a legtöbb bérlő. A leginkább preferált terület a városban – ahol a bérházaként, bére adott házként funkcionáló épületek is elhelyezkedtek – a Széchenyi utca első fele, a Szent János, a Zalár, a Kossuth, és a Dobó utca volt. Ebben valószínűleg közrejátszott az a tény is, hogy a belvároson belül itt találkozhatunk a legnagyobb alapterületű, legtöbb szobával rendelkező, bérlők fogadására alkalmasak házakkal. Figyelembe véve azt, hogy a második és az első negyeden belül találjuk a legnagyobb számban a vagyonos ingatlan tulajdonosokat, a területársadalmilag erősen vegyes összetételű.

³³ 3715. telekkönyvi betétszám, régi 292-es helyrajzi szám, EKF

³⁴ 1029. telekkönyvi betétszám, régi 287-es helyrajzi szám, EKF

³⁵ Bakos József – Fekete Péter: Eger és Felnémet földrajzi nevei II. A belterület nevei, Egri honismereti és helytörténeti füzetek, 4. szám, Eger, 1973.

A következőkben két nagy alapterülettel és több szobával rendelkező ház bérlőit mutatom be. A Széchenyi utca 3 szám alatt lévő 13 szobás ingatlan épületében - 1883-ban – 7 bérlőt találunk. Három személy közülük a harmadik adó kategóriába tartozott, egy - egy az első, második és negyedik kategóriába, egy pedig nem adózott. Foglalkozásuk szerint megtaláljuk közöttük a kályharaktárost, írnokot, bádogost, szóda és porcelán gyárost, sírkőárust, kávést és csapost. Viszonylag azonos adó kategóriába tartoznak egy Dobó utcai ingatlan bérlői. A 16 szobás épületnek 5 bérlője volt (szíjgyártó, ócskaárus, főzőné, órás, cipész), akik legfőképp az első és második adó kategóriából kerültek ki.

Általánosságban elmondható, hogy a bérlők a legkisebb adót fizető polgárok köréből került ki. Nem rendelkeztek magas jövedelmi bevétellel, és valószínűsíthető, hogy plusz jövedelmi forrással (például földből származó jövedelemmel) sem. Hiszen az adóösszeg, amit fizettek, megfelelt a hozzárendelt lakrész után fizetendő adónak, tehát csak az ingatlan tulajdonuk után voltak adókötelesek. Foglalkozásukat tekintve kis jövedelemmel rendelkező iparosok alkották a bérlők csoportját, illetve ebbe a rétegbe olvad bele az értelmiségiek egy része is (tanítók, ügyvédek, postai alkalmazottak). A további kutatás során mindenképp meg kell határozni, hogy a bérbe adott ház tulajdonosa az adott ingatlanban lakott-e. Hiszen egészen más szociális helyzetre utal, ha a belvárosi tulajdonos egy másik, jelenleg még nem ismert külvárosi ingatlanban élt és úgy adta bérbe a belvárosi házat, vagy esetleg a bérbe adott ház egy részében húzta meg magát, és jövedelem kiegészítés miatt kényszerült a bérbeadásra. A bérházak természetesen szintén egy másik kategóriát jelentettek. A kutatás további feladata lesz annak meghatározása is, hogy mely házak voltak az igazán nagy presztízsű ingatlanok a szűkebb belváros területén belül is. További problémát jelent az, hogy a kutatott forrásból nem derül ki az, hogy az adott ingatlanban feltüntetett személyek vajon csak egy-egy szobát béreltek-e. Amennyiben ez beazonosításra kerülne, akkor ez magyarázatul szolgálna arra, hogy a nagyobb alapterületű házakban miért volt kevés bérlő. Hiszen, akkor az azt jelentené, hogy ezeket a házakat egy-egy személy bérelte családjával, társadalmi rangja reprezentálásaként.

Lakásmobilitás

A bérlők lakás-mobilitására vonatkozó vizsgálat ma már természetesen nehéz vállalkozás, hiszen, mint az alábbi példák is mutatni fogják, a lakóhely változtatás igen gyakori jelenség volt, sőt legtöbb esetben idő sem volt, hogy regisztrálják az évente vezetett Adófükönyvben személyek néhány hónapos időtartamú lakóhelyét. Vizsgálatom kiindulópontjaként annak a 13 belvárosi háznak az esetét választottam, amelyben az adott évben – 1883-ban – kettő vagy annál több bérlőt jegyeztek fel. Ezt követően áttekinttem egy hétéves időszakot, azt vizsgálva, hogy mennyire volt intenzív jelenség a lakóhelyváltoztatás.³⁶

A Széchenyi utca 3. (régii házszám) (lásd melléklet) egyike volt a legtöbb szobával rendelkező épületeknek. A házban összesen 15 helyiség – 7 szoba, 4 konyha, 1 bolthelyiség, padlás, pince, kamra – volt.³⁷ A bérleményeket, a szobák méreteit, bérleti díjait nem sajnós említik a források. Az első tulajdonosokról kevés információval rendelkezem. Az épületet 1873-ban vásárolták meg 84000 forintért. Tulajdonosai között 11 személy – dr.

³⁶ Gyáni Gábor, *Az utca és a szalon, A társadalmi térhasználat Budapesten, (1870-1940), Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998*

³⁷ Heves Megyei Levéltár, Városi adóösszeírás, V-74/23, 1884

Hartl Sándor valamint testvérei és vejei – szerepelt. Az 1883-as évben, a ház lakói között, találunk írnokot, bádogost, szóda- és porcelán gyárost, sirkőárust, kávést, csapost továbbá egy kályharaktárost. Ők az átlagoshoz képest magasabb adót fizettek. Két éven belül a lakók csoportja teljes egészében kicserélődött, és a következő években folyamatosan érkezett egy-két újabb személy az ingatlanba. A vizsgált években a leghosszabb bérlet négy évig tartott.

Egy közelében lévő, összesen 20 helyiséggel (ebből 13 szoba) (lásd melléklet, Maczky Valér utca) rendelkező épületnek közel öt éven keresztül nem volt lakója, hatodik évben a forrás feljegyzése szerint egyházi tulajdonba kerül.³⁸

Utolsó példammal arra szeretnék rámutatni, hogy a bérlők korántsem csupán a szobákat bérelték ki, hanem, jövedelmi viszonyaiknak megfelelően, gyakran csupán a konyhát vagy éppen a padlást. Éppen ezért érdekes nyomon követni egy Zalár utcai ingatlan (lásd melléklet) történetét. Az adott ingatlanok a nagy jövedelemmel rendelkező szeszáros, Fischer Dávid volt a tulajdonosa. A házban összesen 22 helyiség volt, 6 szobáról, 3 bolthelyiségről, 3 konyháról, 2 padlásról, 4 raktárról van tudomásom.³⁹ Az első három évben a tulajdonosnak csupán két bérlője akadt, viszont 1887-től jelentősen megugrott a bevételének összege. 1886-tól fokozatosan növekedett a bérlők száma: 1888-ban 6, majd a következő évben már 10 bérlője volt az ingatlanoknak.

Általánosságban azonban nem ez volt a jellemző. A megvizsgált hét év során két éven belül a helyben maradt bérlők közé legalább két új lakó érkezett, a folyamatosan helyben maradok aránya nagyon alacsony volt. Általánosítani, természetesen nem szabad, de azt kijelenthetjük, hogy a bérlők nem jelenthettek nagyon biztos jövedelemforrást a tulajdonosok számára, hiszen számos ház több éven keresztül üresen állt. Bár a bérházak az ország többi részén, főleg a fővárosban, a haszonszerzés fontos tárgyai voltak, ez nem tűnik túl jellemzőnek Eger esetében.⁴⁰

Ingotlanminőség az egyes negyedekben

Az egeri épületek építéstörténetéről csekély információ áll a rendelkezésünkre az eddig megjelent munkákban. A legtöbb adatot Heves megyei műemléki topográfiájából kaphatjuk, mely azonban csupán a műemlékekre korlátozódik. A műemlék épületek történetét az 1900-as évek elejéig mutatja be az 1972-ben elkészült, Dercsényi Dezső és Voit Pál szerkesztésében megjelent nagyszabású munka, mely megjelenését követően – minden hiányosság ellenére – a várossal foglalkozó épülettörténeti fejezeteknek szinte egyedüli forrása napjainkban is.⁴¹ A város építéstörténetében az első jelentős, a mai napig ható változás a 18. század 20-as, 30-as éveiben történt, amikor a középkori alapokra új barokk épületek épültek.⁴² A 19-20. század folyamán a világi célú barokk épületek nagy számban semmisültek meg, helyükön más stílusú épületeket emeltek. Ennek ellenére azonban a belvárosban található épületek meghatározó jellegét ma is a barokk stílus

³⁸ HML, Városi adóösszeírás, V-74/38, 1884

³⁹ HML, Városi adóösszeírás, V-74/23, 1884

⁴⁰ Hanák Péter, Polgárosodás é urbanizáció, Bécs és Budapest városfejlődése a 19. században, Budapest Negyed 22, 1998/4 <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00017/061-110.html>

⁴¹ Dercsényi Dezső: Heves megye műemlékei II. Magyarország műemléki topográfiája, Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.

⁴² Nagy József, Eger története, Gondolat, Budapest, 1978, 259.

adja. Az újonnan emelt épületek leginkább alapterületükben tértek el egymástól, hiszen éles szintkülönbségekről nem beszélhetünk, legjellemzőbbek az egy, de leginkább kétemeletes ingatlanok.

Az egri lakáskultúra bemutatása, lakásleltárak, hagyatéki iratok feldolgozása Eger esetében felettébb nehéz vállalkozás, hiszen a rendelkezésünkre álló adatok igencsak szegényesek, mivel a legalapvetőbb iratokat, lakásleltárakat, hagyatéki illetve gyámeljárási iratokat erősen kiselejtezték. Rendszerezett iratok nem maradtak fenn. Ezért az ingatlanok minőségére csupán az alapterületből, a Házadó összeírásban szereplő szobaszámból és az ezért fizetett adóból lehet következtetéseket levonni.

Ha összehasonlítjuk a négy negyedet, akkor jelentős különbségek rajzolódnak ki. Ennek bemutatására végeztem egy statisztikai elemzést, melynek segítségével a különböző elemek – negyedbeli elhelyezkedés, lakásméret, bérleti díj, házbér jövedelem – vizsgálható. Első lépésként szeretném felvázolni, az egyes negyedekben megfigyelhető, szobaszámokból adódó jelentős különbségeket. A házak pontos alapterülete nem minden esetben áll rendelkezésemre, így arra a szobák száma enged következtetni. A szobák számának eloszlását a következő táblázat szemlélteti:

	Összes szobaszám	Átlag szobaszám	Középső 50% intervalluma		Szélsőértékek	
			Minimum	Maximum	Minimum	Maximum
1.negyed	51	5,51	4,57%	6,45%	2	13
2.negyed	75	9,07	7,99%	10,14%	3	24
3.negyed	48	4,13	3,38%	4,87%	1	15
4.negyed	21	3,05	2,29%	3,80%	1	8
Összesen	195	6,27	5,66%	6,88%	1	24

5. táblázat: A szobaszámok eloszlása negyedenként

A megvizsgált negyedekben legnagyobb alapterülettel, ezáltal legtöbb szobaszámmal rendelkező házak a második negyedben voltak jelen számottevően. A jelenség meglepő, hiszen ezen a terület álltak épületek legkorábban, majd ez a terület bizonyult idővel szűkösnek. Az építkezések következtében azonban valószínűleg ezek a házakat bontották le és építettek a helyükön nagyobb alapterületű épületek. A második negyed minden tekintetében eltérést mutat a város többi területeihez képest. Elsősorban, a vizsgált 75 ház között itt találjuk a legkiugróbb szélső értékeket a szobák számát illetően. A legtöbb szobával rendelkező ház tehát itt található, 24 szobával, ezt követi szélső értékek vizsgálatában, a harmadik (15 szoba), az első (13) és negyedik (8) negyed. A második negyed átlagos szobaszáma 9, ami szintén messze meghaladja az összes negyedben átlagosan előforduló szobaszámot. A többi negyed –átlagos szobaszámot vizsgálva – jelentős mértékben nem különböznek egymástól. A második negyedet követi az első (5szoba), a harmadik (4szoba) végül a negyedik negyed (3 szoba).

A legszerényebb lakáskörülmények között, tehát a harmadik és negyedik negyed lakói éltek. Ezekben a negyedekben már mérséklődött a másik két negyedben tapasztalt nagyarányú eltérés az ingatlanok között. A Házadó összeírás alapján elmondható, hogy

ezekben a negyedekben fordulnak elő a leggyakrabban az egyszobás épületek. A tulajdonosoknak gyakran még ezeket is bérebe kellett adniuk, és rákényszerültek arra, hogy életterüket egy – két bérlővel megosszák. Kiugró különbségként tapasztaljuk, hogy épp a harmadik negyedben található egy 15 szobával rendelkező házat.

A szobák száma azonban nem vonja maga után értelemszerűen a legtöbb bérebe adott szobák számát. A negyedek között egyedül itt nem találunk kiugró különbségeket az értékek között. Minden negyedben nagy volt a bérebe adott szobák aránya. Az első negyedben átlagosan 69%, a második negyedben 70%, a harmadik negyedben 72%, végül a negyedik negyedben 73%-ban adták ki a szobákat, amely nem feltétlenül jelentette azt, hogy minden szobának külön bérlője volt.

	Szoba-szám	Átlag jövedelem	Középső 50% intervallum		Szélsőérték	
			Minimum	Maximum	Minimum	Maximum
1.negyed	48	244, 60	160,2	329,09	10	1210
2.negyed	75	437, 12	338,67	535,57	55	2500
3.negyed	48	94, 23	66,66	121,80	10	455
4.negyed	21	54, 57	30,21	78,93	12	210
Összesen	192	261, 43	212,49	310,37	10	2500

6. táblázat: Házbér-jövedelem

Az 1884-es statisztika alapján megállapítható, hogy tulajdonosok a bérebe adott szobákért átlagosan 265 és 383 ezüstforint házbért kaptak a szűkebb belvárosi területeken. A legnagyobb bérleti díjjal, ebből következően legmagasabb presztízzsel rendelkező házak is egy szűk belvárosi sávban koncentrálnak: Jókai, Szent János és Kossuth utcában lévő ingatlanokért kapták a tulajdonos legjelentősebb összeget. A tulajdonosok, a harmadik negyedben átlagosan 94ezüstkorona bevételre tettek szereztek az ingatlanok bérbeadásából, míg a negyedik negyedben ez az összeg csupán 54 forint volt. Természetesen a bérleti díj nagyban függött a lakások szobaszámától és a bérebe adott szobák számától.

A századfordulót követő évek gazdasági átalakulása és az egri ingatlanpiac

A kiegyezés után elinduló gazdasági fellendülés Heves megyében kevésbé érezte hatását. Az országos átlagtól is elmaradó gazdasági fejletlenségen csupán az 1880–90-es években elindult modernizáció segített valamennyire. A már meglévő egy-két bányászati üzem, pénzügyintézet és gőzmalom mellett ebben az időszakban létesült a hitelintézetek többsége, kisebb-nagyobb iparvállalatok zöme, amely a munkásszám tekintetében is már a gyári termelésre kezdett hasonlítani.⁴³ A századfordulót megelőző két évtizedben a folyamatos technikai korszerűsítés, az állam iparfejlesztő, támogató törvényei hatására Heves megyében is megnövekedett a vállalat és gyáralapítási kedv. Egyre inkább kezdett háttérbe szorulni a tradicionális kisipar.

Az 1890-es években elszaporodtak a nagy tőkével rendelkező, részvénytársasági alapon szerveződő takarékpénztárak, bankok. A városban alapított pénzügyintézetek létrejöttében nagy szerepe volt a zsidó polgároknak. 1876-ban alakult meg az Egri Takarékpénztár Rt, 1894-ben az Agrár Takarékpénztár Rt.-t, amely idővel a Magyar Általános Hitel-

⁴³ Kriston Pál: Heves megye iparosítása a dualizmus korában, Eger, 1992, StudiaAagriensia 13.

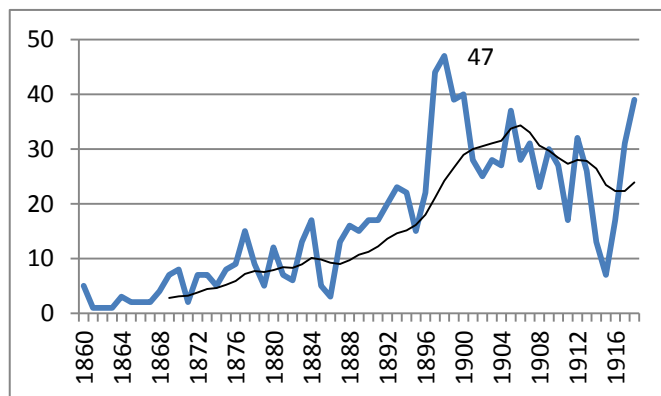
bank alintézete lett. Alapítója Kánitz Dezső egri születésű, a város életében jelentős szerepet betöltő személy. A Hevesmegyei Hitelbank Rt. igazgatóságában, az 1906-os alapításkor, a tíz igazgatósági tagból hatan zsidók voltak. A szintén 1906-ban alapult a Hevesmegyei Népbank Rt.-nek a hét igazgatósági tagja közül öt volt zsidó származású.⁴⁴

A századfordulót követően a már meglévő vállalkozások jelentősen kibővítették termelésüket. A korszak legjelentősebb beruházása a megye első dohányfeldolgozó üzeme, az Egri Magyar Királyi Dohánygyár volt. Jelentős színvonalbeli emelkedés és mennyiségi növekedés jellemezte például az Első Magyar Lakatos és Lemezárugyár Rt.-t, amely 1902-től kibővítette gyártmányainak körét. Magyarországon addig még nem gyártott konyhafelszerelési és háztartási termékekkel jelentkezett, mellyel országos hírűvé vált. A legrégebbi malomüzem a megyében, Klein és Weinberger gőzmalma 1909-ben részvénytársasággá alakult, Egri Gőzmalom Részvénytársaság néven tovább folytatta eredményes működését.

Általánosságban elmondható, hogy az imént felvázolt megélnékülő gazdasági élet jelentősen éreztette hatását az egri ingatlanpiaci változásokon. A következő rész ennek a folyamatát mutatja be.

Ingatlanértékek változása a 19-20 század fordulóján

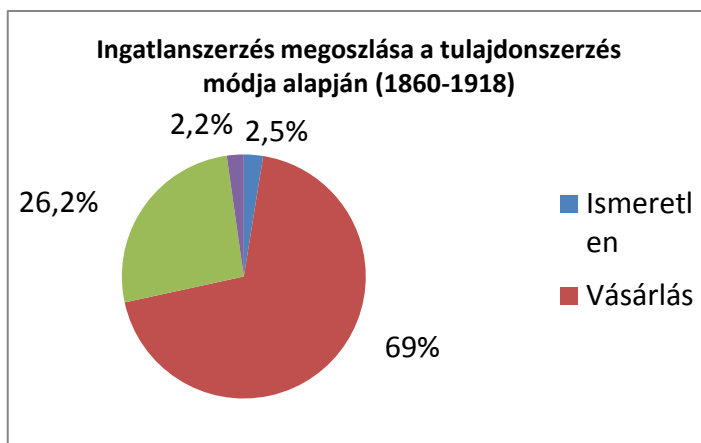
A tulajdonviszonyok változásának vizsgálatához egy külön adattábla áll rendelkezésemre, amelyen a tulajdoni lapokon található információkat rögzítettem. A legkorábbi adat 1839-ből származik a legkésőbbit pedig 1987-ben vezették fel a lapokra. Ebben az elemzésbe az 1860 és 1918 közötti időszak bejegyzéseit vontam be, méghozzá úgy, hogy a tulajdonhoz jutás kezdetét vettem figyelembe. Az eddig feltárt iratokból – az adatgyűjtés teljes mértékben lefedi az 1839-től a 1952-ig terjedő időintervallum minden egyes tulajdonváltását – 982 egyedi adat áll rendelkezésemre. Ennek időbeli eloszlását mutatja a következő ábra.

7. táblázat: Tulajdonviszony-változás időbeli megoszlása Egerben (1860–1918) a tíz éves átlagot ábrázoló vonallal

⁴⁴ Orbánné Szegő Ágnes: Egri zsidó polgárok, 48.

Az ábrán jól látható, hogy az ingatlanpiac alakulása koránt sem volt egyenletes a teljes elemzett időszakban. Míg az 1890-es évek elejéig évente 1 és 17 ház cserélt gazdát, addig 1890-től 1918-ig 17 és 47 csere történt. A csúcspontot az 1898-as év jelentette, a maga negyvenhetes értékével, majd megfordult a tendencia és 1915-ig egy csökkenő trend jellemezte az ingatlanforgalmat. Fontos azonban megvizsgálni azt is, hogy milyen okok álltak a tulajdonváltás mögött, melynek megoszlását mutatja a következő ábra:

8. táblázat: Ingatlanszerzés megoszlása

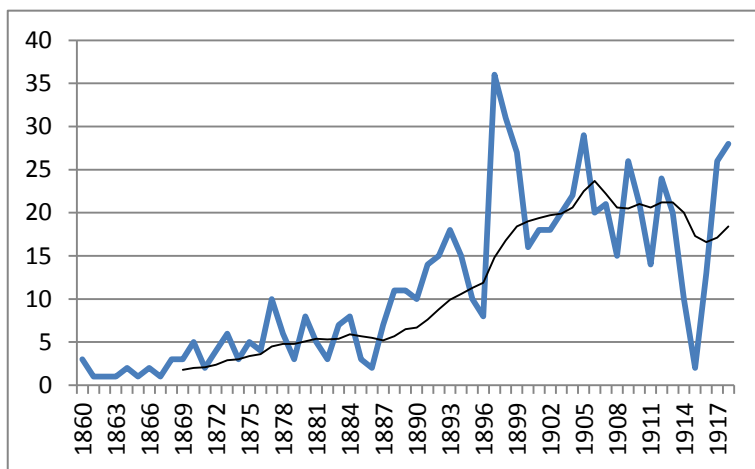
Mint az az ábrából is jól látszik, a leggyakoribb tulajdonszerzési mód a vásárlás volt, ami azt feltételezi, hogy az adott korszakban jelentősen kicserélődött a belváros lakossága, hiszen az új tulajdonosok csak az esetek körülbelül negyedében jutottak családi örökség, vagy ajándékként az ingatlanjukhoz.

Első lépésben arra kerestem a választ, hogy megfigyelhető-e valamilyen különbség az egyes időszakok és negyedek esetében? Kimutatható-e olyan periódus, vagy terület, ahol a vásárlás gyakoribb volt az átlagnál? Tehát meghatározható-e egy nagyarányú lakosságcsereidőszak vagy hely? A kérdések megválaszolásához először az egyes évtizedek adatait vettem össze egymással:

Tulajdonszerzés kezdete	Tulajdonszerzés módja								Összes
	Vásárlás	Ajándékozás	Öröklés	Ismeretlen					
1860-as évek	64,3%	18	10,7%	3	25,0%	7			28
1870-es évek	64,0%	48	1,3%	1	29,3%	22	5,3%	4	75
1880-as évek	60,7%	65	1,9%	2	31,8%	34	5,6%	6	107
1890-es évek	69,2%	184	3,4%	9	22,9%	61	4,5%	12	266
1900-as évek	69,0%	205	2,0%	6	27,9%	83	1,0%	3	297
1910-es évek	75,6%	158	5%	1	23,9%	50			209
Összesen	69,0%	678	2,2%	22	26,2%	257	2,5%	25	952

9. tábla: Tulajdonszerzés kezdete évtizedes bontásban - tulajdonszerzés módja kereszt-tábla

A táblázat adataiból látható, hogy a vásárlások aránya jelentős változást mutatott, hiszen a maximális és a minimális érték között 14%-os eltérés figyelhető meg, amely az 1880-as években érte el a minimumot és az 1910-es években a maximumot. A vásárlások évenkénti megoszlását mutatja a következő ábra:

10. táblázat: Házeladások időbeli megoszlása Egerben (1860–1918) a tíz éves átlagot ábrázoló vonallal

Az ingatlanvásárlások esetében is hasonló tendencia figyelhető meg, mint ami a teljes ingatlanpiac esetében látható volt. 1890 előtt az eladott lakások száma 11 és 1 között változott évente, míg 1890 után 6 év kivételével 11 fölötti értékeket találtam. Ha a 10 éves átlagot ábrázoló vonal alakulását vizsgálom, akkor látható, hogy a kilencvenes évek elejétől elindult ingatlanpiaci konjunktúra, visszaesésekkel, amely a század első évtizedéig tartott, majd a visszaesés vált uralkodóvá. A mélypont 1915-ben következett be, amikor csupán két ház cserélt gazdát. 1917–18-ra azonban újabb fellendülés mutatkozott az ingatlanpiacon és éves szinten 26-28 lakás cserélt gazdát.

Az ingatlanpiac alakulását természetesen a halálozási arány is befolyásolhatta, éves szinten 5-10 ingatlan került az örökösökhöz. De 1900-ban kiugróan magas, 24 örökösödés történt, amelynek pontos oka jelenleg ismeretlen. Ez a kiugró érték csökkentette az 1900-as években a vásárlások jelentőségét. Ha a nagyjából 10, valószínűleg valami járványos megbetegedéssel indokolható halálozási többletet nem vesszük figyelembe, akkor megállapíthatjuk, hogy a vásárlások ingatlanpiaci jelentősége fokozatosan növekedett az 1890-es éveket követően.

Ezt követően a negyedek összehasonlítására térek át. Első lépésként azt vizsgálom, volt-e oly negyed, ahol a vásárlás jelentősége nagyobb volt az átlagnál. Ezt egy oly módon mutatom be, hogy a negyedben tapasztalható évtizedenként számolt vásárlási arányból kivonom a városra jellemző értéket (7. tábla: vásárlás %-os adata), ha negatív számot kapok, akkor a vásárlás szerepe a negyedben a városi átlagtól elmaradt, ha pozitívot, akkor pedig meghaladta azt.

Időszak	Város negyedei			
	I.	II.	III.	IV.
1860-as évek	2,4%	19,0%	-21,4%	2,4%
1870-es évek	11,0%	-14,0%	2,7%	-10,2%
1880-as évek	6,8%	-43,1%	4,8%	13,2%
1890-es évek	-0,3%	-13,6%	4,2%	2,8%
1900-as évek	1,0%	6,4%	2,7%	-7,9%
1910-es évek	2,8%	9,6%	-9,8%	6,5%
1860-1918	1,8%	-4,8%	-0,1%	1,0%

11. táblázat: A vásárlások arányának negyedenként számolt értéke és a városi adatok közötti különbség

A táblázat egy igen érdekes dologra vezet rá minket: a vásárlás jelentősége a szűkebb belvárosban, a legnagyobb presztízsű második negyedben volt a legalacsonyabb, ennek ellentétjeként természetesen itt figyelhető meg leggyakrabban az öröklés, mint tulajdonátadási forma. A századfordulón azonban jelentős változás kezdődött, hiszen a városi átlagot jóval meghaladó jelentőségre tett szert itt az ingatlaneladás. Ezek az adatok azt mutatják számunkra, hogy a 20. század elején jelentős mobilizációs térré alakult át a második negyed, míg a 19. század második felében inkább az alacsonyabb presztízsű területekre érkeztek új tulajdonosok. Az adatsorok alapján felállíthatunk egy olyan hipotézist, hogy a város második negyede a századfordulóig őrizte kiemelt státuszát, de a századforduló után, a magasabb lakásminőséget képviselő, addig külvárosi területeken nyitottak olyan utcákat, ahova megindult az elit kitelepülése. Ezzel párhuzamosan természetesen elitcsere is folyhatott. A folyamatok részletes elemzése azonban már külön kutatást fog igényelni.

A második negyed viszonylagos stabilitását mutatja az is, hogy a teljes korszakot tekintve, itt volt a legalacsonyabb a gazdát cserélt házak száma (első negyed 240, második negyed 151, harmadik negyed 306, negyedik negyed 274).

A tulajdonlapi bejegyzések bizonyos esetekben tartalmazzák az ingatlan vételárát, sajnos ezt nem minden esetben vezették fel, csupán 344 esetben ismert ez az adat. A vételár elemzéséhez több fontos információ is hiányzik: a helyrajzi számokon kívül nem ismert pontosan és/vagy általánosan az ingatlan minősége, kiterjedése. Ezek hiányában pontos és részletes elemzést nem tudtam végezni, csak jelzésértékű adatokat közölhetek. Ezt a kérdést is tovább kell kutatni.

Az ingatlanok árára vonatkozó információkat az 1890-es évek közepétől kezdték el igazán vezetni, így ezek a számok egy jól körülhatárolható időszakból származnak. Pontosabban abból a periódusból maradtak fent, amikor az ingatlanpiac élénkülését tapasztaltam. Az 1891 előtti 4 adatot kihagytam a számításból.

Az ingatlanárakat szintén az ANOVA módszerével lehetne vizsgálni, az adatok azonban nem felelnek meg a statisztikai előfeltételeknek, így ezeket ezzel a módszerrel nem lehet elemezni. Arra azonban lehetőség volt, hogy a különböző csoportokat leíró statisztikai táblát elkészítsem:

	Ingatlanok száma	Átlagos ingatlanár (korona)	Középső 50% intervalluma		Szélsőértékek	
			Minimum	Maximum	Minimum	Maximum
1. negyed	75	10541,6	2000	13200	300	90000
2. negyed	56	37894,7	9325	43200	800	180000
3. negyed	102	7241,7	1380	6000	100	200000
4. negyed	108	9759,0	2400	10150	100	105000
Összesen	341	13798,7	2170	13850	100	200000

12. táblázat: *Ingatlanárak megoszlása negyedenként Egerben, 1891-1918*

A táblázat jól mutatja, hogy jelentős különbség figyelhető meg a negyedek között. A szűkebb belvárosban csaknem négyszerese volt az átlagos ingatlanár annak a szintnek, mint amit másik három negyedben tapasztalhatunk. Az első, a harmadik, és a negyedik negyed ingatlanárai között volt ugyan különbség, de ez nem volt oly jelentős, mint ami a második negyed esetében tapasztalható. A szélsőértékek maximumai azonban azt is mutatják, hogy a magas áru ingatlanok elhelyezkedése csak nagy vonalakban felelt meg a városi negyed beosztásnak.

A későbbiekben az ilyen problémák kiküszöböléséhez fogom elkészíteni a digitális térképet, melynek segítségével a belváros belső hierarchiája reményeim szerint pontosabban ábrázolható lesz majd. Valamint kísérletet teszek az átlagos négyzetméterár meghatározására is.

Összegzés

Egerben a társadalmi csoportok lakóhelyi elhelyezkedése a tulajdonos-bérlő viszonyrendszer tekintetében egyáltalán nem annyira tipikus, mint ahogy azt feltételeznénk. Konkrét tényezők alapján összetevődött – viszonylag azonos jövedelemforrás, adóösszeg - csoportok nyomán követésével észrevehető, hogy szűken elhatárolt, konkrét elit negyedek nem rajzolódnak ki a városon belül. Éppen ezért, arányaiban vizsgálva az egész belvárosi polgárság lakóhelyét, nem tapasztalunk éles szegregációs törekvéseket az adott korban. Hiszen a szűkebb belváros utcáinak – azaz a Széchenyi, Érsek, Szent János, Zalár, Kossuth, Dobó és a Jókai utca – birtokos és bérlő arányát tekintve viszonylag egyenletesen oszlott meg, a terület a város társadalmi csoportjainak metszéspontjának is nevezhető. Általánosságban elmondható hogy, a lakhely és a lakástulajdon jellegét (bérlő vagy saját) erősen befolyásolja a jövedelem.

A korban, a nagyobb városokban népszerűvé illetve szükségessé váló bérházak Egerben nem játszottak jelentős szerepet, hiszen csupán kettő-három, klasszikus értelemben vett bérház volt található a belváros területén. A bérházakban élő bérlő lakóközösség társadalmi összetétele viszonylag vegyesnek mondható. Továbbá, a bérlők lakásmobilitására vonatkozó vizsgálatok értelmében megállapítható, hogy az adott évben igen intenzívnek nevezhető a lakhely változtatások aránya. Az egri lakásminőség bemutatásakor, ha összehasonlítjuk a négy negyedet, akkor jelentős különbségek rajzolódnak ki közöttük. Kiemelkedő értékeket szintén a második negyedben találunk, itt helyezkedtek el a legnagyobb alapterülettel, egyben a legnagyobb szobaszámmal rendelkező házak. A dolgozat fontos részét jelenti a századfordulót megelőző és ezt követő ingatlanulajdoni mozgás a városon belül. A tulajdonváltozás vizsgálatok legfontosabb eredmény az elit

lakóhelyi áthelyeződése, amely a Hatvani negyedbe való átköltözést jelentette. Ennek pontos elemzése még további kutatást igényel.

A kutatásom során a következő lépésként ugyanezeket a szempontokat szeretném megvizsgálni és az adatokból megállapítani, mennyire szilárdult vagy éppen változott meg a társadalmi csoportok különélése - kijelölve egy újabb időmetszetet - az 1908-as évek végét. További kiegészítésre szorul a földviszony-rendszer feltérképezése a belvárosi lakosság körében, hiszen az adózó polgárok adóösszegébe a föld értéke után fizetett adó is beletartozik. Véleményem szerint a város, a korban, nem tartozott a népszerű letelepedési helyek közé, az emberek inkább az iparosodottabb, jobb megélhetési lehetőségeket biztosító főváros vagy külföld felé vették az irányt.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Szerkeszti és kiadja A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Atheneum, Budapest. 1912–1920.
A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912).
- Bakos József – Fekete Péter: Eger és Felnémet földrajzi nevei II. A belterület nevei, Egri honismereti és helytörténeti füzetek, 4. szám, Eger, 1973.
- Beluszky Pál- Györi Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2005.
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, 1909.
- Breznay Imre: Eger múltjából
- Budapest legnagyobb adófizetői 1873-ban=Vörös Károly: Hétköznapiak a polgári Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténet tanulmányok, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997.
- Dercsényi Dezső: Heves megye műemlékei II. Magyarország műemléki topográfiája, Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.
- Dr. Fenyő György- Dr. Vincze László: A magyar ingatlan nyilvántartás 1993. Erdészeti és Faipari Egyetem Földmérési és Földrendezési Főiskolai Kar, Székesfehérvár
- Dr. Petrik Ferenc: Ingatlan-nyilvántartás. Kommentár a gyakorlat számára. Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest 2006.
- Eger, Politikai és vegyes tartalmú hetilap, 1883. április 5, XXII. évfolyam, 14. szám
- Eger, Politikai és vegyes tartalmú hetilap, 1884. március 27. 13. szám, XXIII. évfolyam
- Güntner Péter: A vagon kutatásának nominális forrásai a századfordulón
- Gyáni Gábor - Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- Gyáni Gábor, Az utca és a szalon, A társadalmi térhasználat Budapesten, (1870-1940), Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998
- Hanák Péter, Polgárosodás é urbanizáció, Bécs és Budapest városfejlődése a 19. században, Budapest Negyed 22, 1998/4 <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00017/061-110.html>
- Heves Megyei Levéltár, Városi adóösszeírás, V-74/23, 1884
- Kiss Péter: Hatszáznyegen Eger múltjából 1944-ig, Eger, 2007
- Kovács Béla: Agria Recuperata, A töröktől visszafoglalt Eger újjáépítésének első éve, A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 13., Eger, 2006.
- Kriston Pál: Heves megye iparosítása a dualizmus korában, Eger, 1992, StudiaAgriensia 13.

Matlekovits Sándor: Magyarország államháztartásának története 1867-1893, Budapest,
Magyar Királyi államnyomda, 1894, Bevezető rész
Nagy József, Eger története, Gondolat, Budapest, 1978
Orbánné Szegő Ágnes: Egri zsidó polgárok 2005.VPP. Bt. Budapest.
1875. évi XXIX. törvénycikk 5. paragrafus, A kereset-adóról

NŐK FÉRFIAS MUNKAKÖRBEN

Szerző: Czeglédi Alexandra

alexandra.czegledi@gmail.com nemzetközi tanulmányok (BA), III. évf.

Konzulens: Dr. Krasztev Péter főiskolai docens

III. helyezés

Dolgozatomban a társadalmi nemek tanulmánya, mint szubjektív tudomány biztosítja az elméleti hátteret. A nemi szerepek és nemi sztereotípiák szempontjából vizsgálom a férfias munkát végző nők munkaerő-piaci helyzetét és lehetőségeiket, valamint a nemi identitás kialakulására hatást gyakorolt társadalmi tényezőket veszem sorra.

A dolgozat három fő részre tagolható. Az első egység elméleti áttekintést nyújt, ami a társadalmi nem, a nemi identitás és a nemi sztereotípiák kérdését tárgyalja, illetve a társadalmi tényezők hatását a nemi szerepek felosztásában.

A második részben egy történeti áttekintéssel folytatom, amely a nők férfias munkakörbe való belépést tárgyalja. Nemzetközi kitekintésként a második világháború hatását értékeltem, hogy hogyan hatott a női munkavállalásra és a nemi szerepek alakulására. Ezután a hazai helyzetre koncentrálna, az államszocializmus alatti férfias munkát végző nő képét hasonlítottam össze az aktuális munkaerő-piaci helyzettel, és ugyanakkor a nemi szerepek alakulást is vizsgáltam.

A dolgozatomban harmadik részében az empirikus kutatás eredményei, a narratív élettörténeti interjúk kivonata és elemzésük található. A kutatás célja az volt, hogy képet kapjak a mai társadalomban jelenlévő nemi szerepekről és sztereotípiákról, valamint a női nemi identitás kialakulásáról. Az interjúalanyok tapasztalatai alapján a mai magyarországi munkaerő-piaci esélyeket is sikerült felmérni. A kutatás során arra voltam kíváncsi, hogy a jelenlegi magyar társadalomban milyen változások mennek végbe a nemi szerepek terén, hogy milyen sztereotípiákkal kell szembenéznie egy férfias munkát választó nőnek.

A konklúzióban a hagyományos nemi szerepek, a sztereotíp kategorizálás negatív hatásait értékelem, ami gátat szabhat a nemi identitás szabad fejlődésének és a nemek közötti egyenlőség megteremtésének. A nemi szerepek terén való változást a nők férfias munkavállalásában és az óvodai nevelés reformjában látom.

1. Bevezetés

Dolgozatomban a nemi szerepek történelmi változása és a női és férfi munkakörökre vonatkozó elképzeléseke kialakulása közötti összefüggéseket próbálom meg értelmezni. Elméleti keretként a társadalmi nemek tanulmánya szolgál. Ennek a nemzetközi kontextusban gender studiesnak nevezett diszciplínának a segítségével próbálom meghatározni a társadalmi nem fogalmát. Ennek felfogása abból indul ki, hogy a nemi szerepeket, és a hozzájuk kötődő sztereotípiákat az adott társadalom formálja. A dolgozatomban vázolólok, hogy ma Magyarországon milyen női szerepek közül választhatnak a felnövő generáció tagjai, valamint azt, hogyan kapcsolódik ez a választás a szakmai és magánéleti

döntésekhez. A vizsgálni kívánt kérdés megválaszolásához két részprobléma áttekintésén keresztül igyekszem eljutni: Milyen változások mennek végbe a jelenlegi magyar társadalomban a nemi szerepek terén? Milyen sztereotípiákkal kell szembenéznie egy férfias munkát választó nőnek?

Dolgozatomban olyan női életutakat és pályákat elemzek és hasonlítok össze, melyekben a nők nem hagyományos szerepekhez igazodó hivatást, munkát választottak.

Azt, hogy hogyan jutottam el a témához egy hétköznapi és triviális példával tudnám szemléltetni. A társadalom által kreált női-férfi szerepeket jól illusztrálja a szoknya és a nadrág viselete: a nők nem hordhattak vagy nem hordtak nadrágot egészen a 20. század elejéig. Az 1920-as években még furcsának számított, ha egy nő nadrágot viselt, csak otthoni viseletként vagy sportolásnál volt elfogadott a női nadrág.¹ Ma már nincsenek ilyen megkötések a nadrág viseletével kapcsolatban, egy nő választhat, hogy szoknyát, vagy nadrágot szeretne hordani. A férfiaknak viszont maradt a nadrág, mint elfogadott maskulin ruhadarab. A társadalom a nemi viselkedés terén is hasonlóan megkülönböztetés alkalmaz, korlátokat és szabályokat alkot az elfogadott nemi viselkedésre, és ugyanígy határozza meg a nemek szerinti munkamegosztást, a foglalkozások nemhez társítását, mint ahogy a ruhadarabok esetében teszi. A behatárolt szerepfelosztások átalakítása is lassú és nem feltétlenül racionális társadalmi folyamat, ugyan úgy, mint a szoknyáról a nadrágra való áttérés. Úgy gondolom, hogy a férfias hivatást választó nők hozzá tudnak járulni ahhoz, hogy módosuljon a társadalom gondolkodása a nőknek és férfiaknak szánt szerepekről, és képesek a kialakult sztereotípiák megtörésére. A nemek közötti egyenlőség állapota minden bizonnyal akkor lesz megvalósítható, ha nők és férfiak megkülönböztetése megszűnik és megkötések nélkül, személyiségüknek megfelelő társadalmi szerepeket vállalhatnak. A nők irracionális szempontok mérlegelése nélkül választhatnak, milyen szerepet vállalnak, mint ahogyan azt is megválaszthatják, hogy éppen szoknyát vagy nadrágot viselnek alkalomtól függetlenül.

A dolgozatomban a nők munkaerő-piaci helyzetét a társadalmi nem szempontjából vizsgálja. A gender kutatása lehetővé teszi a társadalmi jelenségek kettős vizsgálatát: egyrészt a gender objektív jellege a társadalom és intézményei által, az emberek felé közvetített nemi identitásról való tudásban nyilvánul meg, másrészt ennek a szubjektív megélését, az egyén szubjektív tapasztalatait is jelenti. Tehát az objektív nemi identitáskategóriák csak a szubjektív használatukon keresztül jönnek létre. A társadalmi nemek tanulmánya az objektív-szubjektív kettősségével nyújt többet, mint a többi diszciplína. A dolgozatomban az egyéni identitások kialakulását empirikus módszerrel, interjúkon keresztül vizsgálom, ami a kutatás szubjektív jellegét adja.²

Az empirikus módszer alkalmazásának célja, hogy az egyéni tapasztalatokat az interjú során megismerjem. Ezt azért tartom fontosnak, mert a személyes megismerés útján szerzett tapasztalatok alapján következtethetünk komplexebb társadalmi jelenségekre. Foucault megfogalmazásával élve: a tapasztalat egyedi formája egyetemes struktúrák kikötője lehet.³

¹ Divattörténet: Olvasóterem: A nadrág története, divattortenet.hu

² Magyar-Vincze Enikő (2006): A gender fogalma, *Feminista Antropológia elvek és gyakorlatok között*. Desire Alapítvány kiadó, Kolozsvár, 30-31.

³ Paul Rabinow (1984): Foucault, Előszó a szexualitás történetének 2. kötetéhez, *The Foucault reader*, Pantheon Books, New York, 335.

Azért, hogy jobban megértsem a jelenséget, öt interjút készítettem olyan nőkkel, akik – a közvélekedés szerint – maszkulin hivatást választottak. Narratív interjúzási módszerrel öt különböző életutat ismerhettem meg. A szakmai különbözőségektől eltekintve azokat a közös pontokat kerestem az interjúkban, amelyek választ adhatnak a következő kérdésekre:

- Miért választ ma Magyarországon egy nő férfias munkát?
- Mi az oka és milyen motiváció áll a háttérben?
- Tudatos bizonyítási vágy motiválja ezeket a nőket, vagy a szocializációjuknak és sajátos élethelyzetüknek köszönhetően kerültek a munka világának férfiak által uralt területére?
- Hogyan élnek meg nőiességüket a férfias hivatás mellett?
- Milyen nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök vannak jelen a rendszerváltás utáni magyar társadalomban?
- A politikai szabadság növekedése milyen mértékben hatott a sztereotípiák lebontására?

2. A társadalmi nem fogalma

A társadalmi nem fogalmának lényegét egy közkeletű szállóigével lehetne a legszabatosabban illusztrálni: Simone de Beauvoir, francia feminista író-filozófus világitott rá elsőként, hogy „Az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik.” Ezt 1949-ben írta *A második nem* című könyvében, s ennek a gondolatnak köszönhetően tekintik azóta is a társadalmi nemek tanulmányának előhírnökének. A gender studies alaptézise ugyanis az, hogy nővé a neveltetésünk során válunk, a környezet, a normák, amiben élünk formálnak azzá. Csak a biológiai és fizikai tényezők révén nem beszélhetünk nőről vagy férfiről. Beauvoir megközelítése mutat rá, hogy komplexebb és többrétű problémakört vet fel a nemek tanulmányozása.⁴

A biológiai nemünk (angolul: *sex*) adott, amely alapján nőkről vagy férfiakról beszélünk. A *sex* tehát a nemek közötti biológiai és fiziológiai különbségekkel magyarázható. A társadalom férfi dominanciáját és a nők alárendelt viszonyát biológiailag determinálták és konzerválták, a természet rendjeként értelmezték. Emellett a társadalomban jelen van egy hatalmi rendszer, ami az embereket elkülöníti és rangsorolja nemi hovatartozásuk alapján. A társadalmi nem (angolul: *gender*) fogalma tehát, a társadalom által konstruált, nők és férfiak közötti szerepfelosztást jelenti, amit az adott társadalom (földrajzi, kulturális, politikai, vallási vagy etnikai hovatartozástól függően változó) általános normaként, „normális” szerepként határoz meg a nők és férfiak csoportjának és ezzel egy időben különböző tulajdonságokat, értékeket és ismert viselkedési formákat rendel hozzájuk.⁵ A biológiai nem felismerésétől kezdve az egyén egy tanulási folyamatban vesz részt (szocializáció), ami szakaszokra bontható az élete során. A gyerekekben óvodás korukban tudatosan saját nemük, ebben az időszakban már tudnak különbséget tenni a szülők neme között is. Ettől az életszakasztól kezdődően beszélhetünk a társadalmi nemi szerepek felismeréséről is. Az egyén fizikai és pszichés fejlődésével együtt kialakul a

⁴ Simone de Beauvoir (1947): *Le deuxième sexe* (extraits), Gallimard, Paris 1-3.

⁵ Magyar-Vincze Enikő (2006): *A Gender fogalma. Feminista Antropológia elvek és gyakorlatok között*. Desire Alapítvány kiadó, Kolozsvár, 28-34.

nemi identitása is, elsajátítja lépésről lépésre, szakaszból szakaszra, sokszor készen kapott, megkonstruált szerepeket is. **A nemi identitás kialakulása és a nemi szerepek elsajátítása**

2.1. A nemi identitás

A nemi identitás egyfajta önazonosság-tudat, ami a társadalmi lét során manifesztálódik (pl. öltözködésben, viselkedésben, értékválasztásban) a nemi szerepekre reflektálva, tehát a két fogalom nem helyettesíthető egymással.⁶ Az egyént különböző környezeti hatások érik, ez alapján határozza meg magát saját társadalmán belül, identitását elemekből (a nemi szerepekből) építi fel. Az önazonosság kialakulása, a szerepek elsajátítása a nemi szocializáció folyamán történik, társadalmi tényezők közvetítésével. Az elsődleges és másodlagos szocializációs közegek, a családnak és az iskolának fontos szerepe van a nem tanulása során.

A szülők a gyereket nemük szerint nevelik, „fiús” és „lányos” ruhákat és játékokat vásárolnak nekik, más-más viselkedést várnak el egy kislánytól, mint egy kisfiútól.⁷ Dorinától, katonanő interjúalanyomtól való idézet jól tükrözi a szerepfelosztások jelenlétét az óvodai nevelésben: „*Igazából kiskoromban imádtam babázni, meg minden ilyen lányos dolgot, bár már oviban is inkább a fiúkkal játszottam általában.*” A helyesnek és ártalmatlannak vélt elkülönítés magában hordozza a férfiktól és nőktől elvárt viselkedések jegyeit, a kategorizált csoportok jellemzőit. A lányok nem agresszívek, fizikai erőszakra ritkábban hajlanak, tehát ilyen értelemben gyengébbek, mint a fiúk. A fiúk a sírás leplezésével, vagy visszafojtásával kevésbé mutatják ki érzelmi, vagy fizikai fájdalmukat, s ettől erősebbnek látszanak. A nőt, mint jelzõt helyettesítõ gyengébbik nem kifejezés is erre az alá-, fölérendeltségi viszonyára mutat rá. A példán keresztül igyekeztem szemléltetni a nemi szocializáció azon elemét, ami hozzájárul a nemek közötti egyenlõtlenségek újratermelõdéséhez, a hagyományos nemi szerepek konzerválásához. Az óvodai és iskolai évek ezen felosztás mentén járulnak hozzá az egyén nemi szocializációjához. A szülõk és a társadalmi intézmények a hagyományos nemi szerepek átadásával azt akarják elérni, hogy a gyerekek minél könnyebben beilleszkedjenek a társadalomba azáltal, hogy koruk férfi- és nõ-ideáljának megfeleljenek.

2.2. Az identitás kialakulását befolyásoló tényezõk

A meghatározó társadalmi tényezõk közé sorolható a kortárs csoportok, a média, a társadalom aktuális politikai diskurzusa, amelyek szintén befolyásolják az egyén nemi identitásának kialakulását, ugyanakkor hatással lehetnek a családra is. A tömegkommunikáció, mint definíciós küzdõtér értelmezhetõ, a társadalmi változások, a korszak trendváltásának színtere, így képes a nemi szerepek ábrázolására, amit az adott kor, a társadalom domináns ideológiájával összeegyeztetve teszi.⁸ A nõi szerepeket a média képes közvetíteni az egyén és család felé, magazinok, tv, rádió, plakátok, és hirdetések formájában jelen vannak az egyén környezetében. Akaratunk ellenére is találkozunk

⁶ Shuvo Ghosh (2012): Gender role. *MedSPACE*. Definitions.

⁷ Anthony Giddens (2008): Szocializáció, életút öregedés. Nemi szocializáció. *Szociológia*, 6. fejezet, Osiris, Budapest, 145-147. old.

⁸ Margit Patrícia (2002): A nõk reprezentációja. *Médiakutató*: Kisebbségi rovat.

velünk az utcán, és a közintézményekben, így biztosítva a folyamatos információátadást a nemi szerepekről, a követendő vagy elvetendő mintákról. Az egyén szűk családi és iskolai terén kívül a média is felelős a nemi identitás kialakulásáért, az általunk vizsgált esetben a női szerepek megjelenítéséért. Példaként idézném Hajnalkát, minősített hegesztő interjúalanyomat: „*Második osztályban Xéna voltam farsangkor, a harcos királylány, ahogy a sorozatban mondták mindig. Nagyon tetszett, sokat néztem azt a filmet. Én is szerettem verekedni.*” Hajnalka jól tudott azonosulni, a tévé képernyőn megjelenő hősnővel, ami hozzájárulhatott nemi identitásának formálódásához. Az interjú során többször is utalt az említett sorozatra és a szerepazonosulásra.

Harmadik fontos tényezőként értelmezhető az adott politikai rendszer, amiben az egyén él, és a politikai diskurzus, amit közvetítenek felé. A politikai ideológia egyfajta világnézetet, értékeket ajánl a társadalom tagjainak, képet alkot a megfelelő társadalmi rendről és ennek fényében meghatározza a társadalmi érvényesülés módozatait.⁹ A nemi identitásképzés fontos elemévé válik a politikusok által közvetített üzenet, az ideológia mentén kialakított intézményrendszer, ami határokat szab az egyén cselekvésterének.

A politikai hatalom és az egyén kapcsolatának értelmezésénél Michel Foucault gondolatmenetére támaszkodnék: a politikai hatalom beavatkozik a magánszférába, folyamatos felügyelet, kontrol alatt tartva az egyén, amit test ellenőrzésének metaforájával fejez ki szemléletesen. A polgári társadalom diskurzusával kapcsolatban használja a hatalom elnyomó képességét, ami nemiségre (testre) is kiterjed, meghatározza a társadalmi normákat és értékeket.¹⁰

Az dolgozatomban a felsorolt tényezők szempontjából tekintem át az államszocialista éra hatását: mely tényezők járultak hozzá a női nemi identitás kialakulásához, milyen nőideált közvetített a rendszer. A mai magyarországi helyzetet ugyanebből a szemszögből kísérel meg bemutatni. Az államszocialista és átmeneti korszak összehasonlítását a férfias területen elhelyezkedő nők szempontjából végzem el, arra is keresve a választ, hogy milyen okokra vezethető vissza a nők pályaválasztása és miben különböznek az őket ért hatások a két korszakban.

2.3. A nemi szerepek és a nemi identitás

A nemi identitás fogalmát főként egy oldalról szeretném vizsgálni, a női identitást, pontosabban a férfias hivatást választott nőkéét. Azért tartottam fontosnak a nemi identitás és nemi szerepek fogalmának tisztázást és viszonyuk értelmezését, mert a kutatásom során olyan női életutakat ismertem meg, ahol nem csak tisztán, hagyományos értelemben vett, és megkonstruált női szerepekből merítették saját női identitásuk kialakítása során. Egyetemi szakuk, munkájuk kiválasztásakor az ellenkező nemnek szánt szerepet/szerepeket is magukra vállalták. A férfias hivatást választott nők a munkaerőpiacon nagyobb hátránnyal indulnak, mint feminin munkát vállalt társaik, a nemi diszkrimináció mellett sztereotípiákkal, megbélyegzésekkel is szembekerülnek. Az interjúzás, mint a kutatásom fő része, azt is szolgálja, hogy az interjúalanyok segítségével feltárjam, hogy

⁹ John T. Jost, Christopher M. Federico, and Jaime L. Napier (2009): Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. *Annu. Rev. Psychol.* 60:307–37.

¹⁰ Paul Rabinow (1984): Truth and Method. Truth and Power. Part I. *The Foucault reader*, Pantheon Books, New York, 63–64.

ma Magyarországon milyen nehézségekkel és sztereotípiákkal kell számolnia a maszkulin területen elhelyezkedő nőknek.

3. A nemi sztereotípiák

3.1. Sztereotípiák

Ha a nők helyzetét vizsgálom, a társadalmi nem fogalmával egyidejűleg a nemi sztereotípiákra is ki kell térnem, akár egy társadalmon belül, akár a munkaerőpiacon. Először is a sztereotípiák jelentését kell tisztázni, hogy a nemiség kontextusában is megértsük viselkedésüket. Tehát a sztereotípiák olyan általánosító vélemények, amelyek negatív, pozitív, vagy semleges elképzelések, és előítéletek együttesét alkotja. Más megfogalmazásban, olyan szélsőségesen leegyszerűsített és széles körben elterjedt közvélekedések egy közösség tagjairól, melyek ellenállnak a tapasztalatnak és nem vesznek tudomást az egyéni különbségekről. A szó görög eredetű, a *stereos* és *typos* elemekből áll, amit kemény, merev formának vagy sablonnak fordíthatunk.¹¹ Már a kifejezés etimológiája is az mutatja, hogy a társadalomban jelen lévő, nehezen megváltoztatható berögzödésekéről van szó, amelyek hosszabb történeti múltra tekintenek vissza és a szocializáció során rögzülnek. A sztereotípiák megalkotása egyidejűleg kategorizálást is jelent, az egyén a társadalmat csoportokba rendezi, hogy megtalálja helyét és a többiekhez képest is definiálja saját magát. Ez egyén szempontjából a sztereotípiák, a társadalmon belüli könnyebb boldogulást elősegítő elemek, világ megismerésének mellékterméke.¹²

3.2. A nemi sztereotípiák

A nemi kategóriák feltűnőbbek az egyén számára, például az azonos életkorúak, bőrszínűek vagy nevűek csoportja. Egy embernek legelőször a nemét határozzuk meg és csak azután a korát, származását, és egyéb társadalmi kategóriába való besorolást. Így a legelső találkozás során a nemekkel kapcsolatos sztereotípiák fogalmazódnak meg bennünk, és feltűnik, ha valaki a nem nemének „megfelelően” viselkedik (ezt az észrevételünket általában negatívnak értékeljük).¹³ Ha például egy férfit „tetten érnek” olyan tevékenység, munka közben, amit női szerepként ismert el társadalmunk, például házimunka végzése vagy műkörmépítés közben, akarva-akaratlan az első reakciónk negatív lehet. Nem véletlenül tartja a közvélemény a főzni, mosni, takarítani szerető férfiről, hogy pipogya, azaz papucs, vagy a kozmetikaiparban elhelyezkedő férfiakat homoszexuálisnak bélyegzik. Ha egy olyan nővel találkozunk, aki férfias munkát végez, azonnal kivetítjük rá a szocializációnk során elsajátított nemi sztereotípiákat, hiszen az egyén nemét nehezen tudjuk összeegyeztetni az általa végzett tevékenységgel, ami nem „neméhez illő”. Adatközlőim mindennapjait is átszövik a fent felsorolt nemi sztereotípiák. De pontosan mit értünk nőkhöz és férfiakhoz kötődő sztereotípiákon? Melyek azok a tulajdonságok, amiket a két nemhez párosítunk?

¹¹ Sztereotípiák és etnokulturális sztereotípiák. *Szótár plurális társadalmaknak*

¹² Szabó Elvira (2012): Bennünk szunnyadó sztereotípiák. Mindennapok, *Online pszichológia*

¹³ Kovács Mónika (2007): Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk, *Education folyóirat*, 2007/I. szám, 99-105.

3.3. Hagományos szerepek

A hagyományos szerepek kialakulását az őskorra vissza tudjuk vezetni, a munkamegosztással körvonalazódtak a nemi szerepek is. A férfiak vadásztak, zsákmányt ejtettek, a családfenntartó szerepét töltötték be. A nők kialakították a közös otthonukat, nevelték a gyerekeket és gyűjtögetéssel szereztek élelmet. A munkák felosztása, az elkülönült szerepek még nem utaltak státuszbeli különbségekre. Ha vallástörténeti szempontból vizsgáljuk a nemi szerepeket, akkor Ádám és Éva bibliai történetét felidézve megállapíthatjuk, hogy a nőt, másodikként teremtette Isten, Ádám oldalbordájából. Tehát korunkat uraló hagyományos szerepkörök kialakulásának eredete évezredekre nyúlik vissza, a sztereotípiák, a nőies és férfias tulajdonságokról kialakult vélemények megegyeznek a bibliai képpel.¹⁴

Férfias tulajdonságnak és viselkedésként fogadjuk el az agressziót, a vezetői szerepet, a dominanciát, a jó térbeli tájékozódás képességét, a kitarását, és az érzelmek leplezését. Nőiesnek ítéljük meg a gyengédséget, a ragaszkodást, az érzelmek megnyilvánulását, a dependenciát. Csak pár példa arra, hogy milyen jelzők alapján beszélünk nőről vagy férfiről, amelyekre épülnek a nemekkel kapcsolatos sztereotípiák. A férfi, mint az erő, a bátorság megtestesítője, a nő, mint a gyenge, védelemre és gondoskodásra szoruló lény.

3.4. Patriarchális rend

A biológiai különbségekre épülő társadalmi konstrukciós tulajdonságok két csoportja között alá-, fölrendeltségi viszony van. Egy stabil társadalmi rendszerben, ha interdependencia van az alacsony és magas státuszú a csoportok között, erős konszenzus uralkodik a csoportokra vonatkozó sztereotípiák tartalmát illetően. Az alacsonyabb státuszú csoport a stabilitás igénye miatt a magasabb önértékelésre irányuló motiváció háttérbe szorul.¹⁵ Jelen esetben a nők és férfiak csoportja közti viszony értelmében a nők megalakulók, elfogadják a rend fenntartása érdekében a második nem szerepét és a hozzájuk társuló évezredek sztereotípiákat, egyszerűen biológiai okokra vezetik vissza jelenlegi helyzetüket. A patriarchális társadalom rendjét a sztereotípiák elfogadásával legitimálják.

Patriarchális rend alatt olyan társadalmi rendet értünk, ahol nagyobb részben a férfiak töltik be a hatalmi pozíciókkal az intézményekben. A latin „*pater arch*” kifejezésből ered, ami apai rendet, apák uralmát jelenti; a férfi, mint családfenntartó és a közösség legfontosabb személye jelent meg már az ókori görögöknél is. Ugyanakkor a férfíágon való öröklődési rendre is utal a kifejezés, és a nők helyzetének meghatározására, miszerint a nő ki van zárva a hatalmi és öröklődési rendből.¹⁶ Az utódok világra hozatala és nevelése, mint a társadalom fenntartását biztosító reprodukciós folyamat része, fontos szerepet szánt a nőknek, a férfiaknak azonban csak az utódnemzésben volt kiemelt szerepük. Az első letelepült közösségek, és a kézművesség megjelenése hoz változást az őskor végén, amikor a nő mágikus szerepe eltűnik, a férfi dominancia és a nő alárendelt-

¹⁴ Ranschburg Jenő (1998): Szerepek és Tulajdonságok. III. fejezet, *A nő és a férfi*, Cser, Budapest, 65-68.

¹⁵ Kovács Mónika (2007): Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk, *Education folyóirat*, 2007/I. szám., 105-114.

¹⁶ Patriarchy. *International Encyclopedia of Social Sciences* 2008, Encyclopedia.com

sége együttesen járul hozzá a patriarchális társadalom megszületéséhez. Ez a társadalmi rend – természetesen számos transzformációt követően - máig fennmaradt, de az emberi jogok egyetemes térnyerésével már nem beszélhetünk a nők össztársadalmi elnyomásáról, mint a 20. századot megelőző időszakban, amikor a férj szabta meg a feleség jogainak korlátait.

Az alárendeltségi szerep ma is érvényben van, amit a férfidominanciájú, politikai hatalmi rendszerre vezetnek vissza. Hazánkban még mindig a hagyományos szerepfelosztások vannak főként érvényben, ami sztereotípiák társadalmi jelenlétének kedvez, ugyanakkor a tanult szerepeket egyszerű elfogadásának is. Bizonyos szerepek a társadalom ideálképehez való igazodási kényszer „erőlteti” a nőkre, amit a politikai diskurzuson és a médián keresztül közvetítenek felénk. A politikai hatalom birtokosai szinte kizárólag csak férfiak, így beszélhetünk a modern társadalmakban is férfidominanciáról.

A feminista mozgalmak gyorsítottak fel, kivívták a nőknek is járó alapvető emberi jogokat, megadták a szabad útválasztás lehetőségét, és a női identitás kiteljesedését. A tanult szerepek és viselkedési minták átadása a női szabadság mellett megmaradt, az alá-, fölérendeltségi viszonyhoz társuló tulajdonságokkal a hagyományos szerepek is konzerválódtak.

3.5. Nemi sztereotípiák a munkaerőpiacon

A nemhez kötődő sztereotípiák a munkaerőpiacon vannak jelen a legérzékenyebb módon. A munkamegosztás ősi jellegéből adódóan külön kategóriák alakultak ki, amit nőiesnek vagy férfiasnak tartunk. A már többször említett erős-gyenge, vezető-megalkuvó, érzelmileg zárt-nyitott ellentétpárokra alapján beszélhetünk foglalkozások közötti választóvonalakról. A sztereotípiák jelenlétével behatárolódnak bizonyos területek, amelyeket csak nőknek vagy férfiaknak tulajdonítanak, az ideálképeket látják alkalmasnak egy-egy munkára. Férfias „terepként” beszélünk a politika világáról, a mérnöki foglalkozásokról, az ipari, fizikai munkákról. Női munkák közé sorolhatóak az oktatási és nevelési foglalkozások, a szépségipar területe, a házimunka, és a gyereknevelés.

A mindennapok során találkozunk olyan esetekkel, amikor valakit már az állásinterjú előtt elutasítanak, egyszerűen csak a nemére hivatkozva. Például, ami egyik interjúalanyommal, Hajnalkával eset meg: Miután Hajnalka megszerezte a minősített hegesztői végzettséget, munkakeresés során elutasították, egyszerű indokként a nemét jelölték meg. „*Csak férfiakat veszünk fel!*”

A munkaerő-piaci diszkrimináció mindennapos jelenség, egy demokratikus társadalomban az egyén neme pedig nem lehet kizáró tényező, ráadásul sokszor az esély megadása nélkül szelektálnak. A munkaadónak határozott elvárásai vannak az alkalmazottai-val szemben és már az első benyomás eldöntheti, hogy alkalmazzák-e vagy sem a jelentkezőt. A csinos nőkről kialakult egy kép, miszerint nem tudásának és teljesítményének köszönheti előrelépését, ugyanakkor ezt a behatárolás a férfiak esetében már nem jellemző. A másik fontos tényező a családi állapot és a gyerekek, a nőknél hátrányt jelent, előléptetésre is kevesebb esélye van egy házas, gyerekes, vagy gyermekvállalást tervező nőnek. Ezzel ellentétben a házas, megállapodott férfi képe pozitív, megbízható személyiségre utal, így az ranglétrán való feljebb lépésre is nagyobb esélye van, mint hasonló helyzetű nőtársának.

A nemi sztereotípiákhoz igazodó elvárásoknak kell megfelelnie a munkavállalónak, egy nőtől elvárják a segítőkészséget, amíg egy férfitől határozott, célratörő fellépést

várnak el. A sikeres felvétel, vagy a problémamentes beilleszkedés érdekében a munkavállalók a sztereotípiáknak megfelelően viselkednek.¹⁷

3.6. Státuszinkonzisztencia

A hozott példák alapján fontos megvizsgálni néhány alapvető fogalmat, ami a nőket érintő nemi sztereotípiákhoz kapcsolható. A státuszinkonzisztencia fogalma a nők iskolázottságához és munkaerő-piaci pozíciójához kapcsolódik. Az oktatásban a részvételi arányokat tekintve a nők előnye, míg a munkaerőpiacon a nők hátránya figyelhető meg a férfiakhoz képest. Tehát a nők az iskola elvégzése után kisebb eséllyel tudnak elhelyezkedni a szerzett végzettségüknek megfelelően, mint a férfiak. Ebben az esetben akkor beszélünk státusz inkonzisztenciáról, mikor magas végzettséggel rendelkező nő alacsonyabb rendű munkát végez (a társadalom egészét vizsgálva a férfiakat is érinti). Ehhez kapcsolódóan megvizsgálnék még két fogalmat, mely részben magyarázatot adhat arra, miért gyakoribb a jelenség a nők körében.

3.7. A horizontális és vertikális szegregáció

A horizontális szegregáción a nemek szerinti foglalkozások elkülönítését értjük.¹⁸ A nemi sztereotípiáknak köszönhetően nem csak a magánéletben, és a társas viselkedésben elvárt szerepek különültek el, hanem a fentebb már említett nőies és férfias tulajdonságok alapján különültek el a munkakörök is. Ezért beszélhetünk szegregációról, mert a foglalkozási ágazatokat nemek szerint határozzák meg munkaerőpiacon. Ha jobban megvizsgáljuk ezen felosztást, a feminin szakmák és pozíciók sokszor társadalmilag és anyagilag is kevesebb megbecsüléssel járnak, ami szintén a nők hátrányos helyzetét bizonyítja.

A vertikális szegregáción a munkahelyi ranglétrán való elhelyezkedést értjük, ami a hierarchiában való előrejutási lehetőségeket foglalja magában. A beosztási szinteken egyre feljebb haladva, akkor is jelentősen csökken a nők aránya, ha megfelelő képzettséggel rendelkeznek. A gazdasági élet legfelsőbb vezetői között nem, vagy csak csekély számban találunk nőket. Elnőiesedett foglalkozások esetében is a vezető pozíciókat többségében férfiak töltik be, például az iskolaigazgatók között is sok a férfi. A vertikális szegregáció jelenségével együtt alakult ki az üvegplafon elmélet: a nők egy láthatatlan plafonba ütköznek a karrierépítés során, vagyis azonos szakmai felkészültség esetén is lényegesen kisebb eséllyel futnak be munkahelyi karriert, mint a férfiak.¹⁹

Az vertikális szegregáció és az üvegplafon-jelenség minden országban vizsgálható a munkaerőpiacon (megjegyzendő, hogy nem csak a nőket érint), a nők esetében a nemi szocializációra, a hagyományos szerepek elsajátítására és a nemi sztereotípiák meglétére vezethető vissza.²⁰ A nők „megalkuvó” másodrendű szerep elfogadása miatt nem töre-

¹⁷ Nemi sztereotípiák a foglalkoztatásban és megoldási lehetőségei, Nemzetközi példák, Karrier, *Bérbarométer.hu*

¹⁸ Fényes Hajnalka (2010): Előnyök az oktatásban, hátrányok a munkaerőpiacon. *Educatio folyóirat* 2010/IV szám

¹⁹ Nagy Beáta (1997): Karrier nő módra. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI, Adatbak, Női adattár

²⁰ Kissné Dr. Novák Éva (2010): Nők felsőfokon: női oktatók aránya az egyetemen, az üvegplafon tükrében, *nokert.hu*

kednek magasabb pozícióra, és a tanult szerepükhöz igazodva elfogadják a férfit, mint vezetőt, illetve a nemi sztereotípiák jelenléte miatt akadályokba ütköznek a karrierépítés során.

A fentiek – legalább részben – rávilágítanak arra, hogy a férfias hivatást vállalt nőknek milyen jellegű nehézségekkel kell szembenézniük a munkaerőpiacon. Az interjúzás során szakmai kiválóságukat és kitartásukat kell bizonyítaniuk a jövőben munkahelyükön, de a nemi sztereotípiákkal, kategorizálásokkal is szembe kell nézniük.

4. Nők a munkaerőpiacon, az egyetemeken, férfifoglalkozásokban

4.1. A női munka

A dolgozatom első részben kitértem a történelem során ki alakult női-férfi munkamegosztásra. A nőknek meghatározott területeken dolgozhattak, például már az ókorban különvált a nyilvánosság és az intim tereken végzett munka. A nők otthon, a ház körül dolgoztak, a férfiak a nyílt tereken tevékenykedtek (beleértve a közéleti szereplést is). A nőknek joguk volt a munkához, fizikai munkát végezhettek, de a szellemi tevékenység a férfiak kiváltsága maradt. Az alá- és fölérendeltségi viszony kialakult a munkavégzés tekintetében is: a női munkát másodlagosnak tartották, így a bérezése is alacsonyabb volt. A tehetősebb réteg asszonyai nem dolgoztak, egyetlen feladatuk az volt, hogy jó anyák és feleségek legyenek, illetve vezessék a dolgozó férfi háztartását. A társadalom alsóbb rétegeit képviselő nők fizikai munkára kényszerültek, hogy biztosítsák saját megélhetésüket.

A 19. század folyamán az ipari forradalom hatására a női munkaerő is megnőtt a városokban, vidéken pedig a mezőgazdaságban vállaltak munkát. Ha a munkásosztály kizsákmányolásáról beszélünk a kapitalizmus megjelenésével, akkor nem hagyhatjuk szó nélkül azt a tényt sem, hogy a kevésbé értékesnek, bár szükségesnek tekintett női munkát rosszabbul fizették, ráadásul a nők munkakörülményeire is kevesebb figyelmet fordítottak, mint a férfiakéra. A **newcastle-i kereskedelmi bizottság jelentéséből például meg tudhatjuk, hogy** a nők tömeges foglalkoztatottságának gazdasági indoka volt, de mivel gyengébbek, mint a férfiak, ezért alacsonyabb volt a bért. Ugyanebben az időszakban, a századfordulón következett be egy pozitív irányú változás a dolgozó nők életében. A női munka állami szabályozása is megkezdődött Nyugat-Európában, ami nem volt zökkenőmentes, a nők nem tömörültek szakszervezetekbe jogaik érvényesítése érdekében, elfogadták alárendelt, és kizsákmányolt helyzetüket. Például tíz órában szabályozták a munkaidőt, bevezették a heti kötelező pihenőnapot, a nők szabadon rendelkeztek bérükkel, és szülési szabadságot is biztosított a törvény nekik.²¹A 20. század elején az iparosítás folyamatával lépnek be a nők tömegesen a munkaerőpiacra. Az okokat vizsgálva a nők részéről anyagi kényszerről beszélhetünk, míg a fejlődő gazdaság részéről a növekvő munkaerő-igény kielégítéséről.

²¹ D. László Ágnes (2010): Munkajogi szabályok. VI. A FRANCIA FORRADALOMTÓL AZ IPARI FORRADALOMIG (18.-19. század), *Az európai nők története* (Tanulmány), D. László Ágnes blogja

4.2. Nők az egyetemeken

Az iskolázottság tekintetében az Egyesült Államok volt az első ország, amely megnyitotta egyetemei kapuját a női hallgatók előtt. Így a 19. század végén így lehetővé vált, hogy a nők orvosok, ügyvédek, legyenek, vagyis az addig férfiasnak tartott pályák is megnyíltak előttük. Ezt a példát Európában legelőször Svájc követte, azután Oroszország. A többi ország csak nehezen, kényszeredetten engedtek, és a legtöbb helyen csak fokozatosan nyerhettek bebocsátást minden fakultásra a nők.²² Magyarországon például a nők egyetemi tanulmányait a filozófiai, orvosi és gyógyszerészi karokon először az 1895. évi Királyi Rezolúció tette lehetővé. Minden nőnek, aki egyetemi tanulmányokat kívánt folytatni, kérvényt kellett benyújtania a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz.²³ A 19. század végén Angliában a szüffrazsettek harcoltak a nők választójogáért, és olyan reformokért, mint a nők egyenlő joga az oktatás és a munkavállalás területén. A szüffrazsettek elítélték a nők családon belüli alárendeltségét, és célul tűzték ki a nők nagyobb szerepvállalási lehetőségének biztosítását a közéletben.²⁴ A mozgalom, bár az első világháború idején elhalt, sokban hozzájárult a nők helyzetének javulásához, az egyetemek megnyitásához, így újabb „maszkulin területek” váltak elérhetővé a nők számára is.

4.3. A világháborúk hatása a női munkavállalásra

A nők munkavállalási lehetőségében az első, de főleg a második világháború hozott nagy változást, amikor a nehéziparban és a hadiüzemekben is szükség volt a női munkakerőre, hogy a hadi gazdaság fenn tudjon maradni. Ugyanakkor a nők tradicionális szerepe is erősödött a háborús időkben a család egyedüli védelmezőjének szerepe, a gyerekek nevelése, és ellátása is a nőkre marad. A férfiak besorozásával megnövekedett munkaerőhiány olyan kampányokat is életre hívott, amelyek a nőket ismét munkába toborozták. A nőket olyan kettős propaganda célozta meg, amely egyszerre tartotta őket otthon szerető feleségként, ugyanakkor visszavárta a munkahelyre, kötelességtudó munkásként.²⁵ Ez a kettősség jól mutatja a nők másodlagos szerepét, miszerint a tisztességes családjának szerepét megőrizve (férjüket haza várva a frontról) helyettesíteni kell a férfiakat a munkaerőpiacon, a férfi szerepeket is vállalniuk kell a szükséghelyzetben.

A politikai propaganda jeleníti meg a nőket először maszkulin munkakörben, arra ösztönözve őket, hogy vállaljanak részt a haditermelésben, vegyék át férjeik szerepét. Például az amerikai kormány reklámügynökségekkel együttműködve jelentetett meg olyan plakátokat és szlogeneket, amik a nők háború alatti munkavállalását népszerűsítették. Az egyik leghíresebb ilyen plakát 1942-ben jelent meg „*We can do it!*” felirattal,

²² D. László Ágnes (2010): A szüffrazsettek. VII. EMANCIPÁCIÓ (20. század), *Az európai nők története* (Tanulmány), D. László Ágnes blogja

²³ Vámos Éva: A nők részvételének megteremtése a tudományban és technikában Magyarországon – recepciók sorozata, *A honi Kopernikusz-recepciótól a magyar Nobel-díjakig. Recepció és Kreativitás*, Nyitott magyar kultúra, MTA

²⁴ Názer Ádám (2007): Harc a női jogokért. Szüffrazsettek, A 20. századi nő, *Rubiconline*, 2007/8.

²⁵ Ruth Tudor (2000): Áttekintés a XX. századi nők történetéről: történeti erők, történeti fejlemények és eseménysorok, II. A XX. SZÁZADI NŐK TÖRTÉNETE – XX. SZÁZADI NŐTÖRTÉNET, *Nők a XX. században*, Tanári kézikönyv osztálytermi felhasználásra, Európa Tanács

amin fizikai erejével büszkélkedő munkásnőt jelenítettek meg.²⁶ A plakát a férfias munkát végző nő szimbóluma lett, de csak az 1970-es, 1980-as években vált híressé *Rosie the Riveter* név alatt, majd a nőjogi harcosok szimbólumává lett. A háború alatt az Egyesült Államokban rendszeresen jelentek meg fotók gyárban dolgozó nőkről, akik pozitív képet festettek a nők háború alatti munkavállalásáról. Többek között Marilyn Monroe is, mielőtt filmcsillaggá vált, a férfias munkát végző nő képében jelent meg, amikor egy repülőgépgyárban, munka közben lefotózták.²⁷

A háborús időszakban a nők esélyt kaptak arra, hogy bebizonyítsák: férfias helyzetekben is megállják a helyüket, függetlenül tudnak lenni férjüktől és új társadalmi szerepeket is képesek elsajátítani. A 20. század első felében történt eseményeknek köszönhetően új munkalehetőségek és intézmények nyíltak meg a nők előtt. A korszak hozzájárult a lehetséges női szerepek bővüléséhez, de nemek közötti egyenlőséget, és az azonos bérezést nem valósította meg. Ugyanakkor a férfias munka vállalása egyfajta hatalmi nyomás, illetve propaganda eredménye volt. Az egyetemi oktatásba való bekapcsolódás már a nők saját döntésén, és anyagai-társadalmi helyzetén is múlt. A 20. század első felében így nem beszélhetünk szabad női identitásképzésről, mikor a politikai hatalom erőteljesen meghatározza az emberek sorsát.

5. Nők férfias munkakörben, női szerepek a szocialista időszakban

5.1. A nők helyzete az államszocializmusban

A második világháború után a magyarországi nők társadalmi, jogi helyzetében tanulási lehetőségeiben és munkaerő-piaci szerepében jelentős változás ment végbe. A nők jogi helyzetének rendezése a háború után szinte azonnal elkezdődött, az 1945-ös választási törvény megteremtette az általános, egyenlő és titkos választójogot, amely már a nőkre is kiterjedt. Ugyanakkor nőtt a nők szerepvállalása a politikai életben. A nők személyiségi jogainak érvényesítése terén fontos lépés volt, hogy 1954-től kezdve már a 14. életévüket betöltött lányok is személyi igazolványt kaptak a fiúkkal együtt, addig a férjhez ment nő adatait a férje bejelentő lapjára vezették fel. A nők látszólag elindultak az egyenjogúsághoz vezető úton. Az államszocialista propaganda szándéka az volt, hogy a köztudatban még mindig erőteljesen élő hagyományos női szerep gyökeresen alakuljon át és formálódjon ki nálunk is a szovjet értékrendszer szerint élő dolgozó nő típusa.²⁸

5.2 Nők férfias foglalkozásokban

A férfias munkát végző nő képe a rákosi korszak egyik szimbólumává vált. Férfifoglalkozásokban előszeretettel jelenítették meg a nőket: traktoristalányként, kőművesként vagy buszsofőrként. Az államszocialista időszak hivatalos diskurzusának propagandajel-szava volt, hogy a hatalom feltétel nélkül támogatja a nők munkába állását, ezzel a nők egyenjogúságát is hirdetve. Az 1950-es években példaképként jelentek meg a férfias munkát végző nők (főleg a traktoros lányok), ami a nők és férfiak munkaerő-piaci

²⁶ A kép a mellékek fejezetben, 1. számú mellékletként szerepel

²⁷ Jack Doyle (2009): *Rosie The Riveter, 1942-1945*, *PopHistoryDig.com*

²⁸ Pukánszky Béla (2007): *Nőkép, női szerepek és iskoláztatás a második világháború után. Társadalmi nemek, Tanulmányok, Educatio folyóirat, 2007/IV. szám, 555-558.old.*

egyenjogúságát volt hivatott hirdetni. Az 1948-ban beindított országos munkaversenyben a nőknek is szerepet szántak, hiszen a politikai ideológia szerint a nők és férfiak azonos munkateljesítményre képesek. A nagyipari dolgozók versenyének célja a norma túlszárnyalása, a nehézipar fellendítése és a kommunista tervezgazdaság fenntartása volt. A propaganda a helyzetet a nők egyenjogúságaként és a nagy lehetőségek koraként mutatta be, hiszen a nők előtt megnyílt a „karrier” lehetősége az élmunkás-kitüntetésekkel. A kitüntetett munkásnőkből később még a politikai élet szereplői is lehettek (újabb férfias terep). Például Nagy Józsefné, kitüntetett szövőnőből lett könnyűipai miniszter.²⁹ Újságcikkek és fotók jelentek meg a korabeli újságokban ezekről a nőkről, a párt támogatását élvező kiválasztottak példaképként jelenhettek meg nőtársaik előtt (hasonló megjelenítésben, mint a második világháború alatt propagált munkásnők).

5.3. Az államszocializmus politikai diskurzusa

A női és férfi munkaerő egyenlő módon való kezelése, csak a propagandában jelent meg, ugyan úgy, mint a női munka értékelése. A szocialista politika egalitárius diskurzusa a patriarchális társadalmi rend leépítését célozta az esélyegyenlőség megteremtésével, amit a nők férfias munkavállalásával próbáltak meg alátámasztani. Valójában a gazdasági érdekek álltak a háttérben, így nem beszélhetünk egységes, célzott nőpolitikáról sem az államszocializmus alatt. Az egyenlősítés állami önkény parancsára történt, de látszólag a nők tudatos döntése volt a munkavállalás, főleg a férfias terepeken való helytállás. Az egyenlőség képének fenntartása a társadalomban patriarchális családi renddel párosult, amit a nők és férfiak közös ellenkezéseként lehet értelmezni. A korszak egy kettős nemi szocializációt eredményezett, aminek hatására az államszocialista korszak generációja ambivalensen élte meg a nemi szerepeket.³⁰ A Rákosi-korszak egyenlőségi törekvéseit átélte a nők, akik fizikai, férfias munkára kényszerültek egyfajta nosztalgiát éreztek a hagyományos szerepek iránt, mivel továbbra is fontosnak tartották a család és a gyerekek védelmezőjének szerepét.

A Kádár-korszak már egészen másképpen jelenítette meg a férfifoglalkozásokban dolgozó nőket. Modernizációs diskurzusként értelmezhető, hogy a Kádár-korszakban gyakori volt a Rákosi- és a Kádár-rendszer szembeállítás. A Kádár-korszakban a kollektív teljesítményeket értékelték, a korábbi gyakorlatot pedig túlzásnak tartották, amikor egy-egy személyt kiemeltek, mint élmunkás (sztahanovista). A férfiakkal egyenrangúként dolgozó nők megjelenése is a Rákosi-rendszer túlkapásait szimbolizálta, az erőltetett férfiasításként értelmezték,³¹ és rámutattak a nők rossz munkakörülményeire. Ennek következtében a hatvanas években negatív töltetűt kapott a Rákosi korban pozitívan értékelt munkásnő képe.

²⁹ Tóth Eszter Zsófia (2010): III. Nők férfias terepeken és férfifoglalkozásokban. Nők a szocialista időkben, *Kádár lányai*, Nyitott Könyvműhely Kiadó KFT, Budapest, 53-64. old.

³⁰ Geambasu Réka (2004): Társadalmi nem és poszt-szocialista társadalmi változások. *Erdélyi társadalom*, Mezöny, 2. évfolyam 1. szám, 165-168. old.

³¹ Tóth Eszter Zsófia (2009): A traktoroslánytól a buszvezetőnőig. Nők férfifoglalkozásokban a szocializmus kori Magyarországon, *Nő történelem*, *Rubiconline*, 2009/4.

5.4. A hagyományos szerepek konzerválása, a feminizmus hiánya

A váltást részben az extenzív iparosítás végéhez köthető: a hatvanas évek végén már nem volt akkora szükség a munkásnőkre, ekkor vezették be a GYES-t, és az egyenjogúság emlegetése is háttérbe szorult. A hagyományos szerepeket a Kádár-korszak diskurzusa konzerválta, az erőltetett „férfiasítás” és a férfias szerepek betöltésének elutasításával. Ekkor kerültek újra előtérbe a férfiak és nők közötti különbségek, és fontos lett a nő, mint anya, mint a háztartás vezetője, a család összetartója.³² Az államszocialista korszakban kettős terhet jelentett a felülről irányított, kikényszerített emancipációs kísérlet; a nőknek egyszerre kellett megfelelniük a munkahelyükön és a családban, ahol nem alakultak át a hagyományos férfi és női szerepek,³³ így férjüktől nem számíthattak segítségre a házimunkákban. A gazdasági teljesítmény visszaesésével egyre kevesebb munkaerőre lett szükség, így először a nőket bocsátották el (ami szintén jelzi a másodlagos szerepüket az államszocialista korszakban is, akár csak a világháborúk alatt). A GYES bevezetése, ami lehetővé tette, hogy az anyák otthon maradjanak gyermekeikkel, szintén a hagyományos nemi szerepeknek kedvezett.

Az államszocialista korszakról azt gondolnánk, hogy a nők kettős leterheltségével hozzájárult a nők emancipációjához, vagyis a nők a férfiak teljesen egyenlő jogi, társadalmi és politikai megítéléséhez.³⁴ A nyugati, alulról szerveződő feminista mozgalmak célja is a női emancipáció elérése volt. A 1960-as években a nők az élet valamennyi területén egyenjogúságot, egyenlő fizetést, karrierlehetőségeket, politikai képviselőt követeltek, s ekkor került újra terítékre az abortuszhoz és a fogamzásgátláshoz való jog. A jogokért folytatott küzdelem mellett a feminizmus 1970-es évektől kezdődően az informális, hétköznapi elnyomó magatartás-, tudás- és nyelvi formákra is figyelmet fordított.³⁵ Ezzel szemben Magyarországon ugyanebben az időszakban a hagyományos szerepek konzerválása történt, hiszen a nőknek a szocialista, paternalista állam ellenőrzése alatt nem is lett volna lehetőségük bármilyen társadalmi mozgalom elindítására.

Ebben a kontextusban az emancipáció hiányáról beszélhetünk a szocializmus alatt. Magyarországon szinte semmit nem lehetett tudni a nyugati feminista mozgalmak sikeréről és a nők problémáira érzékeny törvényalkotásról. Valós ismeretek hiányában, részben a konzervatív propaganda hatására a feminizmust, mint negatív, radikális férfigyűlölő irányzatot tartották számon hazánkban. Ugyanakkor a propaganda célokat szolgáló sajtó üzenete az volt, hogy vissza kell állítani a nemek közötti „természetes rendet”, véget kell vetni a nők önzésének és érvényesülési vágyának, hasonló jelszavakkal élve, mint: *A fiúk nem főznek, a lányok nem szerelnek.*³⁶

Az ígért egyenjogúság helyett az újkonzervatív propagandának csak a nők leterheltségének növelését sikerült elérnie: a Kádár-korszak „visszalépése” a Rákosi-korszakhoz

³² Matalin Dóra (2011): Egyenlőség akkor és most – Csak bögetik Kovács Katit a magnóban. Kádár leányai, *Népszabadság*

³³ *Slachta Krisztina: Kádár-korszak, társadalmi átalakulás a Kádár-korszakban (1956-1989), Árkádia*

³⁴ Nők emancipációja. Kislexikon

³⁵ Bozóki A. - Sükösd M. (1991): A „nőiség” mint felforgatás: a feminizmus és az anarchista szellemiség, *Anarchizmus*, (Modern ideológiák) Századvég Kiadó, Budapest

³⁶ Lévai Katalin (2000): Miért nincs Magyarországon feminizmus? *A nő szerint a világ*, Osiris, Budapest, 195-200.old

képest, az egyetlen engedélyezett ideológia nevében a nyugati ideológiáktól elzárkózó rendszer a nőket beletörődésre kényszerítette. Választás és ismeretek hiányában a nők a hagyományos szerepekkel azonosultak, ehhez mérten építették női identitásukat és adták át a következő generációnak is. A politikai hatalom és a média egyfajta manipulációjának eredménye lett a rendszerváltáskor felismert társadalmi elmaradottság, a tradicionális értékek szerinti nemi szerepfelosztás (ami újabb elmaradottságot jelentett a nyugati társadalmakhoz képest).

6. Nemi szerepek, a nők helyzete és lehetőségei Magyarországon

6.1. A rendszerváltás utáni helyzet

Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat alapján elmondhatjuk, hogy ma Magyarországon a családorientált társadalmak közé sorolható, ami a hagyományos női szerepeket prioritásként kezeli. A tradicionális szerepfelosztás a többségi társadalom által elfogadott, ideálképként él a magyar társadalomban. A konzervatív szellemiség uralja a nemi szerepek kérdését, a nők munkavállalása, a gazdasági aktivitás, mint kényszer jelenik meg, ugyanis a családfenntartó szerepet a férfiaknak szánják. A felmérések azt mutatják, hogy Magyarországon a hagyományos szerepek felcserélését a többség határozottan ellenzi.³⁷ Az államszocializmusban kialakult értékrend átöröklődött a rendszerváltással, és a nemzetközi összehasonlító felmérések is azt mutatják, hogy a magyar társadalom erősen ragaszkodik a hagyományos értékekhez.

Azt gondolhatnánk, hogy az új ideológiák beáramlásával már változás tapasztalható a nemek kérdésének terén, de csak úgy, mint a gazdasági rendszer átalakítása, ez egy lassú folyamat. A munka nélkül maradt nők a család és az otthon védelmezőjének szerepét tölthették be újra, így anyagilag teljes mértékben a családfenntartótól, a férfitől függték. A politikai diskurzus konzervatív jellege a rendszerváltás után is megmaradt, ami a család fontosságát és a nő anyai szerepét hangsúlyozta.

6.2. Hagyományos és modern értékek

A férfi-női szerepekkel kapcsolatos össztársadalmi elvárás nem feltétlenül esik egybe az egyén individuális beállítottságával. Lehetséges, hogy az egyén alapvetően modern gondolkodása ellenére a társadalom egészére inkább a tradicionális beállítottság, értékrend jellemző. Ez az eltérés feszültségeket generálhat az egyén és a társadalom viszonyában, megnehezítve az egyéni életcélok megvalósítását, akár a karrierrel, akár a családi élettel, gyermekvállalással kapcsolatosan.³⁸ A mai magyarországi nemi szerepek kérdéséről jelen van a társadalom és az egyén közötti feszültség, ami a tradicionális és a modern értékek egyidejű meglétével magyarázható. A szocializmusban felnőtt generáció a hagyományos mintákat adta tovább gyerekeinek, akiket már a rendszerváltás utáni nyitottság jellemez (főként az internet terjedésével). Másrészt az Európai Unióba való

³⁷ Pongrácz Tiborné (2005): Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI, Adatbank, Női Adattár

³⁸ Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit (2011): Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI, Női Adattár

belépéssel a nemek esélyegyenlőségének biztosítása terén számos kötelezettséget vállalt Magyarország, amiket csak hagyományos szerepekkel és a nemi sztereotípiákkal szakítva lehet megvalósítani.

A jogi szabályzás, a diszkrimináció tilalma, az európai uniós irányelvek, és a közösségi politika elviekben biztosítják a lehetőséget arra, hogy az egyén saját céljai és értékrendje szerint cselekedjen és válassza meg hivatását. Biztosítani szeretnék többek között: az egyenlő bánásmódot a munkaerő piacon, az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét, vagy a nők közéleti szereplésének erősítése. Az Európai Unió és a tagállamok erőfeszítései ellenére a nemek közötti esélyegyenlőség még ma sem valós jelenség, legfeljebbpolitikai irányelv. A legtöbb országban még mindig jelentősek a bérkülönbségek, elvéve találni csak nő minisztert vagy magas szintű gazdasági vezetőt, mindennaposak a diszkriminatív álláshirdetések.³⁹ Ma is (akárcsak az államszocializmus alatt) egyfajta esélyegyenlőségi diskurzussal találkozunk, a nemzetközi szinten elfogadott „gender mainstreaming” elvével, ami „a nemi szempontok érvényesítésének folyamatát jelenti minden tervezett tevékenységben, beleértve a törvényhozást, a politikaalkotást, és a programok tervezését is, valamennyi területen, minden szinten.”⁴⁰ Ezek megvalósítása nehézkes egy tradicionális értékeket képviselő és sztereotípiákkal terhelt társadalomban.

Ahogy a dolgozatom első fejezetében már kifejtettem, a nőknek munkavállalásuk során olyan rejtett, diszkriminatív társadalmi mechanizmusokkal kell szembenéznük, amiket ugyan felismer a társadalom, de számos kutatás és felmérés igazolja jelenlétüket (például az üvegplafon-jelenség), valamint azt, hogy nehezen, vagy egyáltalán nem lehet kiküszöbölni őket. A hagyományos értékek, a nemi szerepfelosztások és a sztereotípiák együttes jelenléte termeli újra a diszkriminatív helyzeteket, amelyek ellen jogilag nem lehet fellépni, vagy egyszerűen csak nem mernek az érintettek.

Az esélyegyenlőségi politikával és a nemzetközi tapasztalatcsere előmozdításával ma Magyarországon a demokrácia és jogegyenlőség szellemében szabad választási lehetősége van a nőknek, a családjára és a dolgozó nő szerepét is vállalhatják, elviekben a keretek adottak. A kérdés az, hogy mennyire sikerül ma céljai és értékei szerint cselekedni a nőknek és milyen diszkriminatív helyzetekkel szembesülnek tanulmányaik, de főleg munkavállalásuk során.

Dolgozatom első felében a nemi identitás kialakulását meghatározó tényezőket vettem sorra, majd a nők munkaerőpiaci-helyzetét meghatározó jelenségeket. Az interjúk értékelését ezen szempontok alapján végzem. A második részében arra szeretnék választ kapni, hogy a hagyományos és modern értékek skáláján hol helyezik el magukat, és milyen értékeket képviselnek interjúalanyaim. A tradicionális és modern szerepek közül mit vallanak magukénak, és hogyan építik fel női nemi identitásukat ebben a kettős értékrendű szakaszban, ahol a társadalmi elvárások ütköznek az egyéni célokkal. Az interjúk összehasonlítása és értékelése során választ szeretnék kapni arra, hogy ma Magyarországon minek hatására választanak a nők férfias munkát, mi motiválja őket, mind ez hogyan függ össze a mai társadalomban élő nemi szerepekről alkotott képpel. Némileg

³⁹ Mit tesz az EU a nők és férfiak közötti esélyegyenlőségért? Nők és férfiak közötti esélyegyenlőség az Európai Unióban és Magyarországon, *Tudományos és Innovációs Dolgozók Szakszervezete*

⁴⁰ A gender mainstreaming elméletéről. Nemre való tekintettel, *Kézikönyv a nők és férfiak közötti társadalmi egyenlőség érvényesítésének elméletéről és gyakorlatáról*, E/004. számú Fejlesztési Partnerség Budapest, 2008.

általánosabban fogalmazva: a férfias munkát választó nők háttérhelyzetét arra használom fel, hogy rajta keresztül próbáltam meg értelmezni a fentebb feltárt, történelmi és társadalmi tényezőkből táplálkozó kettősség természetét.

7. Interjúk

7.1. Módszertan

Dolgozatom utolsó részében bemutatom az interjúkból megismert élethelyzeteket és a megkísérlem levonni a végkövetkeztetést. Az elméleti és történelmi alapvetés után az öt interjút hasonlítottam össze és értékeltem adott szempontok alapján. A narratív interjúzási technikával az volt a célom, hogy a kiválasztott öt nő életéről, életútjáról és jövőbeli céljaikról információkat, kisebb elbeszélést kapjak. Azért ezt a technikát választottam, mert úgy gondolom, hogy az egyéni tapasztalatok olyan tudást képviselnek, amelyek képesek visszatükrözni a magyar társalom egy egészen mikro-szintű, de fontos problémáját: a határhelyzetben lévő nők helyzetét a munkaerő piacon, férfias munkakörben. A narratív élettörténeti interjúkban az emlékezés során az alany identitása nyilvánul meg, egyfajta önbemutatót végez, miközben a társadalmi valóságról is képet kapunk.⁴¹Saját történetüket, más-más szempontból közelítették meg, de helyzetükből adódóan hasonló tapasztalatokkal bírnak, ami egyértelművé teszi, hogy a relatíve konzervatív-patriarchális közegben szocializálódott, de individuálisan magasabb szabadságszintet igénylő nők sajátos csoportot képeznek korunk magyar társadalmában

Empirikus munkám kiindulási pontjának Magyar-Vincze Enikő megfogalmazása szolgált: „a feminista kutatásnak a nők megélt tapasztalataira kell rávilágítania, ezért ennek legmegfelelőbb kutatási módszerei a minőségi módszerek”. Ugyanakkor a szerző is kiemeli, hogy a statisztikáknak sokszor meggyőzőbb erejük van, mint egy-egy narratívának, egy táblázat vagy egy diagram jobban szemlélteti például a nők politikai részvételének arányát vagy a munkaerő piaci helyzetét. A statisztikák kitűnően használhatóak arra, hogy rámutassanak a létező társadalmi problémák meglétére, és arra, hogy a rendszer-mechanizmusok egyenlőtlenségek termelnek.⁴²

A Magyar-Vincze Enikő szerint azon kutatások tekinthetők feministának, amelyek a nőkkel és a nemek közötti hatalmi viszonyokkal kapcsolatban tesznek fel kérdéseket, ezeket a való életből veszik és alárendeltek (a nők) szemszögéből tekint a kutatás tárgyára. Ezen fajta megismerés nem újabb elméletek gyártását célozza, hanem az egyén életútjának megismerésén keresztül a nőkkel kapcsolatos társadalmi problémákra kíván reagálni, és megoldási lehetőségeket keresni arra, hogy miként lehet a hatalmi viszonyokat partneri kapcsolattá alakítani. Az empirista feminizmus szerint a nők azért tudnak hiteles képet adni a nők helyzetéről, mert tapasztalataikat megosztva tudást adnak át, alárendelt helyzetükből kifolyólag jobban belátják a társadalmi rend egész spektrumát

⁴¹ Kovács Éva (2006): Interjúk módszerek és technikák, 5. előadás az adatfelvétel módszerei, Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban, *Szabadszöveg*

⁴² Magyar-Vincze Enikő (2006): A feminista megismerés problémái, I.A feminista szemlélet, *Feminista Antropológia elvek és gyakorlatok között*. Desire Alapítvány kiadó, Kolozsvár, 39-40.

(mint az uralmi státuszban lévők, jelen esetben a férfiak), akiknek nem érdekük a status quo megváltoztatása.⁴³

7.2. Szempontok

Ebben a feminista szemléletmódban végeztem a kutatásom, és kértem fel az adatközlőket, hogy meséljék el élettörténetüket. Vezérfonalként annyit határoztam meg, hogy a kérdésem, amire minden esetben választ szerettem volna kapni az a volt, hogy miért is választották ezt a pályát, és hogyan élték meg ezzel kapcsolatos tapasztalataikat eddigi életük során. Az összehasonlítás fejezetben a fő kérésem az volt, hogyan alakult a női identitásuk, milyen elemekből építkeztek és hogyan fogadta környezetük, illetve maguk az interjúalanyok hogyan élték meg (a sokszor diszkriminatív) élethelyzeteket, továbbá hogyan, milyen értékek alapján helyezik el magukat a relatíve patriarchális magyar társadalomban.

8. Az interjúk feldolgozása és összehasonlítás

Öt interjút készítettem 20-23 éves korosztályban, olyan nőkkel, akik már túl vannak a sikeres pályaválasztáson, a munkaerőpiacra nemrég, vagy még nem léptek be. A közös bennük, hogy mint az öten tudatosan férfias pályát választottak, jelenleg képzik magukat vagy gyakorlatot szereznek a munkájukban. Így talán elmondható, hogy abban az időszakban készültek az interjúk, amikor friss és új élmények érték az adatközlőket, pár éve, van, aki csak pár hónapja került be a férfiak által dominált területre.

Adatközlőimről fontosnak tartom elmondani, hogy mind az öten nyitottak voltak az interjúval kapcsolatban, még ha nem is tudták pontosan, hogy mit várok el tőlük. A narratív interjúzás lényegét figyelembe véve, csak annyit kértem tőlük, miután megadtam a témám főcímét, hogy meséljék el az élettörténetüket. A találkozások során már egy sztereotípiát sikerült megcáfolni, hiszen mind az öten nőies vonásokkal rendelkeznek és sem gesztusaikban, sem egyéb megnyilvánulásukban nem véltem felfedezni maszkulinnak tartott jegyeket. Külső megjelenésük alapján nem tudná senki behatárolni, hogy mivel is foglalkoznak, hogy férfias foglalkozást választottak. A szocializmus szimbólumai, a férfias nőkről alkotott kép sem áll összhangban interjúalanyaim kinézetével.

8.1. Hajnalka, minősített hegesztő

Első interjúalanyom a 22 éves Hajnalka volt, aki nemrégiben végzett minősített hegesztői tanfolyamot. Hajni egy kis lélekszámú településen nőtt fel két idősebb bátyjával, a Bükk-hegységben. Gyerekkorában sok időt töltött a nála nyolc, és hat éves bátyjaival, akik nehezen kezelték a kislány állandó jelenlétét, de ennek ellenére mindenhova magukkal vitték, és engednék neki, hogy részt vegyen a játékaikban. Például amikor motort szereltek, Hajni akkor is csatlakozott hozzájuk és próbált segíteni nekik. Az általános iskolában verekedett, kergetőzött a fiúkkal, ahogy ő megfogalmazta, volt olyan rossz, mint a fiúk. Hajni mindig is *fiúsabbnak* tartotta magát az átlagnál, nem sírt sokat gyerekként. Tinédzser korában terepnadrágot hordott, rockzenét hallgatott, és boksztolt a báty-

⁴³ Magyar-Vincze Enikő (2006): A feminista megismerés problémái, I.A feminista szemlélet, *Feminista Antropológia elvek és gyakorlatok között*. Desire Alapítvány kiadó, Kolozsvár, 35-47.

jával. Az általános iskolából kikerülve, egy műszaki középiskolában tanult tovább, ahol a lányok aránya elenyésző volt a fiúkéhoz képest. Hajni hamar beilleszkedett a közösségbe és megtalálta a közös hangot osztálytársaival. A harmincnégy fős osztályban tíz lány tanult, de Hajni a fiúkkal több időt töltött az iskola falin belül és kívül is. A középiskolás éve alatt viszonylag jó kapcsolatba került velük, de bizalmi szálak nem kötődtek egyik kortársához sem, csak *havernak* tartotta őket. Osztálytársai is elfogadták és befogadták a maszkulin közösségbe, és ha szexuálisan vonzódtak is hozzá, nem nyilvánították ki. Tizenévesen érdeklődött a motorok iránt, több alkalommal is volt balesete, de mindezek ellenére mai napig is szereti a kétkerekű járműveket. Első komoly párkapcsolatában jól érezte magát, olyan dolgokat ismert és tanult meg párja mellett, amit ma is szeret, és szeretni is csinálni a közeljövőben, ekkor kezdett el hegeszteni. Tizenhét éves korában, a középiskola alatt, első kapcsolata alatt kezdett el dolgozni a vendéglátásban. A továbbtanulás nem foglalkoztatta, de már a vendéglátásban sem érezte jól magát, többször váltott munkahelyet is. Az érettségi után elkezdett egy mixer tanfolyamot, hogy képesítést szerezzen, majd a kezdeti kudarcok ellenére sikerült bekerülnie egy államilag finanszírozott hegesztői képzésre. A nyolc hónapos tanfolyam alatt szembe kellett néznie a nehéz fizikai munkával, a férfiak csodálkozó tekintetével, volt, amikor szexuális közleledésükkel is. A szakmai végzettség megszerzése után újabb nehézségekkel találkozott, már a munkaerő-piacon, a munkaadók, vagy neme miatt vagy munkatapasztalat hiányában utasították el. Jelenleg is munkát keres párjával együtt, akit a tanfolyamon ismert meg és szintén minősített hegesztői végzettséggel rendelkezik.

8.2. Ágnes, mérnökinformatikus hallgató

Ágnes, 20 éves, idén sikeresen felvételizett a miskolci egyetem mérnökinformatikai szakára. Már gyerekkorában érdekelték a számítógépes programok. Édesapja másodálásban informatikus, így kislányként volt alkalma közelebről is megismerni a számítógépes technika világát, mikor együtt javították a számítógépeket. Szemüveges, rövid hajú kislányként volt rá alkalom, hogy fiúnak nézték, de ő magát sosem tartotta fiús lánynak. Általános iskolában az egyik tanárnője *úriembernek* szólította, mivel hogy külső megjelenése alapján fiúnak tartotta. Ági ennek hatására el kezdett szoknyát hordani, megnövesztette a haját, és lányokkal barátkozott. Ma már szívesen hord szoknyát és karcúsított ruhákat, de ebben nagy szerepe a táncnak is. Tíz éves korától, heti két alkalommal járt táncolni, ahol *rákényszerült a női szerep elsajátítására* és a fellépések alkalmával mini ruhákban kellett megjelennie a színpadon. Ugyanakkor a táncot fontosnak tartja, hiszen akkor a férfi irányítja a nőt, de mégis együttműködnek a lépésekben. Ágnes a táncot a hagyományos szerepek egyik terének tekinti és a mai helyzetet a megvalósult egyenjogúságként. *Merni kell másnak lenni*, ahogy ő fogalmazott, traumaként élte volna, meg ha a karácsonyfa alatt nem matchbox kisautók várják, hanem egy sminkkészlet. Húsz éves korára már tudta, hogy mivel is szeretne később foglalkozni, informatikusként szeretne alkotni valami maradandót az utókor számára. Az egyetemi csoportban egyedüli lány, de könnyen beilleszkedett a fiúk közé a közös érdeklődési körüknek köszönhetően. Észre sem veszi, hogy nincs más lány rajta kívül a társaságban, annyira jól kijön a csoporttársaival, de a *női dolgokat* a barátnőivel beszéli meg. A jövőben szeretne elhelyezkedni az informatika világában. Ági tudja és fel is van rá készülve, hogy akár állásinterjúk során is, lehetséges, hogy a férfi jelölteket részesítik majd előnyben, hiszen az informatika hagyományosan értelemben férfias terület. A szükséges motiváció meglétével, a

szakmai tudás elsajátításával, és hallgatótársaival, később munkatársaival kialakított jó munkaviszony talán már csökkenteni tudja hátrányos helyzetét a munkaerőpiacon, és sikeres lehet abban, amit igazán szeret.

8.3. Viktória, rendőrnő

Viktória, 22 éves, rendőrnőként dolgozik jelenleg. Viktória egy kis Borsod megyei faluban született. Már óvodában fiús kinézte volt, nagyszájú, akaratos gyerekként verekedni is szeretett. Gyerekkorában sok időt töltött fiúkkal, akikkel együtt focizott és játszott, főleg az unokatestvérével töltötte ideje nagy részét. Nagy hatással volt rá a Rendőrakadémia című film, amikor is eldöntötte, hogy rendőr lesz. Később egyre jobban eltávolodott gyerekkori álmától. Szeretett táncolni, de a rózsaszínt és a hercegnős játékokat sosem kedvelte. A színjátszás is érdekelt, így dráma tagozatra jelentkezett, ahova felvételt nyert. A gimnáziumi évei meghatározóak voltak számára, de tudta, hogy a színjátszás nem neki való. A középiskola végén nem talált olyan egyetemi szakot, ami felkeltette volna érdeklődését. A pályaválasztás során figyelembe vette szülei tanácsát, érdeklődési körét, ugyanakkor változatos munkát akart végezni a jövőben. A rendőrség anyagi és munkalehetőség szempontjából biztos pontnak, és jó választásnak tűnt. A többszörös túljelentkezés ellenére Viktóriának sikerült átmennie a fizikai, az orvosi és műveltségi felvételin. A képzés nem volt egyszerű, de személyiségére és fizikai erőnlétére pozitív hatással volt, rendet és fegyelmet tanult. A gyakorlatokon a férfiak szintjén teljesített, még ha többször is kellett bizonyítania a kételkedő kiképzőknél. Viktória a gimnáziumban elsajátított színészi képességeit a rendőr szakmában jól tudja kamatoztatni. Ahogy ő fogalmazott, munka közben is szerepet játszik, a civil személyiségétől teljesen el kell vonatkoztatnia. Munkája során érik nőként „inzultusok”, a férfiak megjegyzései mindennaposak. Viktória szerint a férfiak erőfölényén szellemi fölényrel tud felülkerekedni. A magánéletét teljesen elválasztja a munkájától. A határozott, kemény fellépés jellemző rá munka közben, a párkapcsolatában és a civil életben érzékeny, nőies, de ugyan úgy határozott is tud lenni. Kollégái rendszeresen bókolnak neki, de megtanulta kezelni a helyzetet. Szereti, ha munkahelyén is *nőként kezelik*, a férfiak fizikai erőfölényét elismeri, nem hisz a különbségeket figyelmen kívül hagyó egyenlő bánásmódban. Negatív, és pozitív hatások egyaránt érik, de kitartásával és határozottságával nőként is megállja helyét a szakmában.

8.4. Veronika, mérnökhallgató

Veronika, 23 éves, gépészmérnöknek tanul a fővárosban, az egyetem mellett dolgozik. Veronika egy kisvárosban nőtt fel, a nála 4 évvel fiatalabb húgával együtt. 17 éves volt, amikor szülei elváltak, édesapjával semleges kapcsolata volt, édesanyjával viszont jó a viszonyuk. Már az általános iskolában kitűntek képességei, a matematika és a számok világa már ekkor közel állt Veronikához. Versenyekre, szakkörökre járt, és az édesanyjával is gyakorolt, hogy minél jobb eredményeket érjen el. Hetedik osztályos korában ment gimnáziumban, ahol nem fektettek elég hangsúlyt a versenyre való felkészítésre. Veronika nem tartotta jó osztályközösségnek a középiskolás csoportját, kevés fiú osztálytársa volt, és a tízedik osztálytól kezdve csak lányok maradtak. 14 éves korában tudatosult benne, hogy jobban érzi magát fiúk társaságában. A gimnáziumi lányközösségben nem mindig érezte jól magát, a *kibeszélésekkel és félremagyarázásokkal* szemben

a nyílt véleményvállalást többre értékelte. Vera már általános iskolás korától kezdve zenélt, furulyázott, majd fuvolázott. Ennek köszönhetően bekerült egy zenekarba, így egy új társaságba is, ahol a fiúkkal is megtalálta a közös hangot. Mikor a pályaválasztásra került sor, Veronika tudta, hogy képességeiből és érdeklődéséből kifolyólag, természettudományos pályán szeretne elhelyezkedni. Döntésében meghatározó tényező volt, hogy édesanyja is gépészmérnöki végzettséggel rendelkezik, és magas kereseti lehetőség. Az akkori párja igyekezett lebeszélni a fővárosi iskoláról, ahol komoly követelményrendszernek kell megfelelni, de végül a gépészmérnöki szak mellett döntött, és felkerült Budapestre. Az egyetem mellett Vera dolgozni kezdett, diákmunkákat vállalt, hogy biztosítani tudja a megélhetését. A munkát és az egyetemet nehezen tudta összeegyeztetni, romlott a tanulmányi átlaga, és a kollégiumból is elküldték. Az egyetemen kezdetben csak fiúkkal barátkozott, évek teltek el, mire lányokat is megismert. A szakirányon összesen hatvan fő tanul, ahol a lányok száma körülbelül tíz. Kezdetben tettek kétértelmű megjegyzéseket rá a fiúk, de az egyetemen és a munkahelyén is, aki ismeri, az tudja, hogy ezt jobb elkerülni. Veronika jobban érzi magát fiúk társaságában, elmondása szerint ott nincs *csacsogás, lelkizés, se játszmák*. A szaktársai részéről is kölcsönös az elfogadás, segítőkészek és befogták Veronikát a közösségbe. Ugyanakkor az oktatók részéről nem mindig pozitívak a visszajelzések. Több olyan eset is volt, amikor a neme miatt érezte magát hátrányos helyzetben adatközlőm. Például egyik oktatója nyíltan közölte vele: „*Magából aztán nem lesz mérnök.*”. A másik eset az volt, amikor a konzulense, a szoknya-dekoltázs párosítást javasolta, ami hozzájárulhat a vizsgán való sikeréhez. Veronika szerint teljes mértékben emberfüggő, hogy hogyan viszonyulnak hozzá a férfias pályán. Jelenlegi munkahelyén, a multinacionális környezetben nem érzi hátrányos megkülönböztetésnek jelét, ami szerinte az etikai szabályokkal magyarázható. A szakmájában is elismerik a cégnél.

8.5. Dorina, katonanő

Dorina, 21 éves, katonai kiképzésen vesz részt jelenleg is. Adatközlőm Heves megyében nőtt fel, 15 éves volt, amikor szülei elváltak. Édesapjával nem ápolt harmonikus kapcsolatot, de mindig is bizonyítani szeretne neki, hogy végig tudja vinni elhatározásait. Gyerekkorában szertett babázni, *lányos dolgokat csinálni*, de az óvodában inkább a fiúkkal játszott. Tizenévesen több életpályát is elképzelt magának, a táncosnőtől kezdődően az igazságügyi orvos szakértőig. Elszántan állt hozzá az orvosi karrierhez, hiszen boncolásra is járt, de a több éves tanulás igénye miatt feladta terveit. Tizenévesen bekerült egy fiú társaságba, ahol nem kellett hallgatni a lányok *hisztériáit*. A gimnázium utolsó éveiben, bűnügyi nyomozó szakirányra készült, ami miatt a szemét is megműtette. De hamar rájött, hogy ezek az egyetemi órák nem neki valók. Az interneten keresgélve talált rá a hadtudományi kar, katonai vezetői szakára, ami elnyerte a tetszését, hiszen a tanulás mellett, a fizikai kiképzés is a képzés része. Egy főhadnaggyal, és a képzésben résztvevőkkel is sikerült beszélnie, aki megpróbálta lebeszélni a szakról Dorinát, mert szerintük nőként nem állta volna meg a helyét. Dorina terveit a sikertelen felvételi hiúsította meg, de ennek ellenére kitartott célja mellett, és megfogadta, hogy megszerzi a hadnagy címet. Első lépésként jelentkezett egy katonai toborzóba, szinte azonnal értesítették, hogy részt vehet a kiképzésen. A fizikai kiképzés megterhelő volt, hogy lesérülve, betegen érkezett haza, de mindig várta a folytatást. Dorina szerencsésnek tartja magát, hiszen olyan felettese van, aki biztatja, ha fogytán van az energiája. Interjúalanyom pár

hónapja kezdte a kiképzést, még negatívumok nem érték, katonatársainak 90 százaléka is elfogadta a lányokat a csoportban. Elmondása szerint van egy-két társa, akit zavar, ha tőlük jobban teljesít egy feladatot. Dorinának már pár hónap alatt sikerült bebizonyítani, hogy megállja helyét a férfias terepen. Körülbelül a száz fiú mellett kilenc lány kezdte el a kiképzés, de pár hét után ketten feladni kényszerültek, mivel lelkileg és fizikailag sem bírták a leterhelést.

8.6. Hagyományos értékek: nőies és férfias tulajdonságok

Az interjúból arra következtettem, hogy az adatközlők a hagyományos értékrendeket ismerik, szocializációjuk során elsajátítottak ugyan úgy, mint a magyar társadalom tagjainak többsége. Miután felvázoltam nekik, milyen témán dolgozom, élettörténetüket a női és férfi tulajdonságokhoz mérten mesélték el. Többen kiemelték, hogy mit tartanak nőies viselkedésnek és mit férfiasnak, tehát tudatosan reflektálnak a nemi szerepük egyes elemeire, ami elüt az átlagos magatartástól.

Például Hajnalka többször is hangsúlyozta, hogy fiúsabb volt, és kevesebbet sírt, mint a lányok, ezzel is arra utalva, hogy férfiasnak tartott tulajdonságai is vannak. Ágnes az élettörténetét egy szembeállításal indította: *„Szeretem a rózsaszínt, a magas sarkú cipőket, a mini-ruhákat, a táncot, a cicákat, a női magazinokat lapozgatni, sütni, főzni, vásárolni. Szeretem a sört, az autókat, legfőképpen a Formal-et, meccset nézni, számítógépes játékokkal hajnalig játszani, tudni mi az a console, lagg, frag, FPS.”* Ebben az idézetben is felfedezhető a különböző tulajdonságok besorolása, a nőies és férfias kategóriákba.

Ágnes elmondása szerint, nem gondolkozott ezen a jelenségen, csak miután felkértem az interjúra, amiből kiderül, hogy a hagyományos értelemben vett nőies és férfias minták közé pozicionálja magát. Ugyanakkor egyfajta kényszerként élte meg a nőies ruhákat és viselkedési formák elsajátítását. *„10 évesen íratlak be szüleim egy művészet-oktatási intézménybe, ahol heti kétszer társastáncot és egyszer néptáncot tanultam. Mint tudjuk mindkettő páros tánc, így rá voltam kényszerülve a női szerep eljátszására.”* Ez az este jól mutatja, a társadalmi kategorizálást, a női szerepek konstrukcióját és a velük járó megfelelési kényszert. Sokszor észrevétlenül is engedünk a társadalmi normáknak, ahelyett, hogy egy egyéni identitásunkat kezeljünk prioritásként.

8.7. Sztereotípiák

Az interjúban saját magukat pozicionálták a férfias és nőies értékek skáláján, de az interjúalanyok közül többen is hoztak arra példát, a legtöbb esetben negatív tartalmú eseteket, amikor munkájuk, tanulmányaik során be kategorizálják őket. Vagy is személyiségük és képességük ismerete nélkül, nemük szerint, nőiesnek vélt tulajdonságokat és képességeket társítottak hozzájuk. Az interjúalanyok sokszor szembesülnek a nemi sztereotípiákkal, ami a női identitás bizonyos számú szerepre és viselkedési mintára való leegyszerűsítését jelenti.⁴⁴

Veronika műszaki egyetemen szerzett tapasztalatai kitűnően példázzák a sztereotip magatartást: *„... záróvizsga előtt egy-két héttel, találkoztam a konzulensemnel, aki annyit tudott hozzátenni, hogy ne izguljak menni fog, szépen ki kell öltözni, mini szoknya-*

⁴⁴ CEFA asbl (2009): Qu'est-ce qu'un stéréotype appliqué au genre ? *Analyse* N° 9.

dekoltázs. *Én pedig köpni-nyelni nem tudtam, hogy ez most ennyire egyszerűnek néz, hogy e nélkül nem mennék át...*” Veronika esete egy mindennapos sztereotípiára mutat rá, ami a nők többségével megesik, ha megmérettetés előtt áll, legyen az vizsga, felvételi, vagy állásinterjú. Az említett konzulens a „tanácsával” arra utalt, hogy a szoknya-dekoltázs párosítás csökkentheti a hátrányos helyzetét férfi szaktársaival szemben, vagy is a külső megjelenésével akár javíthat a vizsgaeredményén. Ez a megjegyzés magában hordozza a nők hátrányos helyzetének elismerését, illetve konzerválását. A sztereotípiák miatt sokan hajlamosak azt feltételezni, hogy a nőknek nincs műszaki érzékük, vagy nem rendelkeznek mérnöki tulajdonságokkal, így a női adottságnak vélt, csinos, elegáns megjelenésük segítségével sikerülhet javítani (vagy rontani) a vizsgaeredményeiket.

Második példaként Dorina esetét hoznám fel, amit az alábbi módon mesélt el nekem: *„...elkezdtem beszélgetni egy másodéves sráccal, és egy főhadnaggyal, aki, amikor meghallotta, hogy engem a katonai vezetői alapszak érdekel, annyit mondott: Ne, mert nő vagy! Akkor döntöttem el, hogy de, nekem ez kell, ezt szeretném csinálni és egy óra alatt sikerült is meggyőzőnem, hogy ott a helyem.”* Egyrészt ezen eset is jól tükrözi a nőkkel szemben felállított sztereotípiákat, hiszen mikor Dorina elmondta, hogy katonának készül, a nemére hivatkozva próbálták lebeszélni elhatározásáról, hiszen gyenge nőként nehezen állná meg a helyét a férfiak között. Másrészt, amikor már volt lehetősége Dorinának beszélni a céljairól és képességeiről, saját identitásának világába betekintést nyújtania, akkor már sikerült meggyőzni hallgatóságát, és ugyanakkor megtörni a vele szemben felállított sztereotípiákra alapozott előítéleteket.

A nők gyakran szembesülnek a nemi sztereotípiákkal a mindennapok során a magánéletben, de a munkahelyen és az oktatási rendszeren belül nehezen, vagy nem tudnak ellenük fellépni. Nem mindig kapnak lehetőséget a bizonyításra, ha igen újra és újra bizonyítaniuk kell, hogy képesek akár férfias munkát is végezni. A nemi alapon történő kategorizálás feloldására a megoldás, ha a nők saját identitásuk alapján cselekszenek, majd bizonyítanak, végül megcáfolják azokat, és nem idomulnak a behatárolt szerepekhez.

8.8. Szocializáció

Az egyén életében a szocializáció meghatározó folyamata a nemi szerepek eltanulásában és a nemi identitás alakulásában is befolyásolja. Az egyéni tulajdonságok mellett az interjúalanyok érdeklődési körének kialakulásában nagy szerepet játszott a közvetlen környezet, az első szocializációs közegek, a család, a család egy-egy tagja, akire mintaként tekinthettek pályaválasztásuk során.

Ágnes és Vera esetében a szülők foglalkozása megegyezik a választott pályájukkal, mindketten mérnöknek tanultak tovább. Hajnalka és Viktória gyerekkorában pedig a fiúkkal való közös nevelkedés, a fiú rokonok és a testvérek voltak hatással rájuk. Az mindegyik interjúalanyomra igaz, hogy közvetlen környezetükből kaptak megerősítést és biztatást, ami sokat segített abban, hogy a számukra megfelelő pályát válasszák.

A család mellett a kortárscsoporthoz és a párkapcsolati tapasztalatok is befolyásolják az egyént döntéseiben. Például Hajnalka pálya-, és munkaválasztását párkapcsolatai is befolyásolták: *„Dáviddal három évig voltunk együtt, hegesztő volt a szakmája. Ő mutatta meg először, hogy mi is ez, néha hegesztettem is vele. Emlékszem akkor hegesztettem először, de nem utoljára. Vele sok mindent átéltem, amin most megyek keresztül jelenleg,*

főleg a munkahelykeresést. Láttam, hogy mennyi pénz van ebben a szakmában, a hegesztéssel jól lehet keresni, én meg nem akartam csóró lenni.”

8.9. A nemi és a szakmai identitás

A dolgozatom előző fejezetében már vázoltam a mai magyarországi helyzetet a nemek szempontjából, ami alapján elmondható, hogy egyszerre vannak jelen a hagyományos, és modern értékek is a társadalomban. Erre a kettőségre az interjúalanyaim történeteiből is következtethetünk.

Akik a magánéletükbe is betekintést engedtek, azokról elmondható, hogy szakmájukon kívül, a párkapcsolataikban is a főleg hagyományos értékeket követik. Például Ágnes a táncban azonosul a tradicionális nő szereppel, Viktória a magánéletében a *nőies* tulajdonságokat vallja magáénak. Ugyanakkor az mindegyik interjúalanyomra igaz, hogy a szakmájukban, a munkájuk során főként a férfiasnak tartott tulajdonságokkal azonosulnak.

Tóth Eszter Zsófia a Kádár leányai című könyvében említést tesz a „munkahelyi nemről” és a „magánnemről”. A férfias foglalkozást választott nők idomulnak férfi munkatársaikhoz, beszédstílusukban, bizonyos esetekben az öltözködési stílusukban is. Az otthoni környezetükben viszont magánnemük szerint viselkednek, amiben főként a női tulajdonságok fedezhetőek fel.⁴⁵ Ez az elmélet érvényes azon nők többségére, akik férfi-területen dolgoznak.

Viktória a színészet és a munkája között vont párhuzamot, ami bizonyítja, hogy a munkahelyen szerepeket játszik, a civil életben megváltozik a viselkedése. A munkahelyi és magánnem létét szintén Viktória példája tükrözi: *„Én személy szerint próbálok a munkámból a magánéletbe a legkevesebbet átvinni, próbálok kettéválasztani a két dolgok, úgyhogy én mindig azt mondom, hogy én, ahogy kilépek az ajtón, és leteszem az egyenruhámat velem ne bánjanak rendőrként.”* Persze vannak olyan tulajdonságok, amelyek élete mindkét területén jelen van, Ő maga a határozottságát emelte ki, hiszen a magánéletében is ugyan olyan határozott a fellépése, mint rendőrként a munkahelyén.

A kettős magatartás persze egyénfüggő is, de a férfias munkát végző nőknél nagyobb különbségek érzékelhetők a munkahelyi viselkedésben, illetve az otthoni, magán környezetben kialakult magatartásmódok között, amik a hagyományos értelemben vett férfias nőies tulajdonságokhoz kötik.

9. Konklúzió, összegzés

„Ha a gender sztereotípiákkal szakítva mutatjuk be a nemeket az óvodától az általános iskolai tankönyveken keresztül a reklámokig, akkor jelentősen hozzájárulhatunk a két nemre szabott társadalmi elvárások kiegyenlítődéhez, és így az egyén könnyebben kibontakoztathatja törekvéseit, mert biológiai neméhez nem kapcsolódnak majd tabuk, elérhetetlenek tűnő vágyak, amikor a pályaválasztásáról gondolkodik. Fiúk is választhatnak megbélyegzés nélkül gyermekneveléssel, gondozással összefüggő pályákat, és lányok is meg merik majd célozni bátran az informatikus vagy a politikusi életpályáját,

⁴⁵ Tóth Eszter Zsófia (2010): III. Nők férfias terepeken és férfifoglalkozásokban. Nők a szocialista időkben, *Kádár lányai*, Nyitott Könyvműhely Kiadó KFT, Budapest, 63.

ha éppen ahhoz van affinitásuk,⁴⁶ - mutat rá Szekeres Valéria a társadalmi intézmények által közvetített nemi sztereotípiák meglétére, és a hagyományos intézményrendszerek átalakításának igényére.

Valójában ahhoz, hogy a jelenlegi hagyományos szerepfelfogások változzanak, Magyarországon a szocializáció első lépcsőin kell érdembeli változást elérni. A családon belül a szülőknek, a gyerekek nevelése során figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy nemi sztereotípiáktól mentes értékeket adják át a következő generációnak. Hiszen a társadalmi konvenciók és a sztereotípiák egyfajta kettős létbe kényszerítik a magyar társadalom tagjait, a hagyományos és modern értékek közepette, és korlátozhatják a szakmai-, vagy magánélet szabad megválasztását. Ugyanakkor az intézményeknek, óvodáknak, és iskoláknak is új pedagógiai szemléletet kell alkalmazniuk, amin az adott rendszer politikai vezetői és diskurzusa változtathat.

A konzervatív politikai diskurzus és a média konzerváló szerepe sem elhanyagolható, ha a nemi sztereotípiákról, és az általuk fenntartott, ezen sztereotípiákon alapuló női-férfi szerepekről van szó. Magyarországon, ha felmerül az újfajta nevelés és oktatás kérdése, részben a konzervatív média és a politika hatására, a társadalom többsége elutasítóan reagálnak, abszurdumnak tartják. Nem egy homogenizációs folyamatról van szó, nem is a nemek közötti határok elmosásáról, és egy egységes nem kialakításáról. Olyan pedagógia stratégiáról, ami nem különíti el a fiú és lány gyerekeket szerepük szerint, hagyja kibontakozni az egyéniségüket és nem „erőlteti” az egyénre a társadalmi konstrukciókat, szabad utat enged a lányoknak a lövöldözős játékok kipróbálásában, a fiúktól sem veszik el a babát, vagy a főzőedény készletet. Nem hangzik el az óvodában: „Neked ezt nem illik, az a fiúk, vagy a lányok dolga.”

A magyar többségi értelmezésben ez nevelési forma úgy jelenik meg, mintha nemi identitászavaros, urambocsá homoszexuális egyéneket nevelne a gyerekekből. Ezen megállapítás szintén téves, hiszen csak a merev kategóriák megszüntetéséről, az éles határvonalak elhomályosításáról van szó, a nemi identitás szabad, és önálló felépítését célzó, nemi egyenlőség megteremtéséről. A hagyományos nemi szerepek fenntartják és újratermelik a nemek közti egyenlőtlenségeket, amelyek többnyire a nőket érintik hátrányosan, legitímálják a nők másodlagos, alárendelt szerepét. A pedagógusok képzésében nem fordítanak kellő hangsúlyt sem a multikulturális nevelésre, sem a nemi szocializáció témájára, így nehezen lehet elősegíteni a különböző kultúrákból származó gyerekek óvodai együtt-nevelését, a nemi sztereotípiák felszámolását, illetve kialakítani egy együttműködőbb szemléletmódot és viselkedésmintákat.

Az Európai Unió Oktatási Információs Hálózata jelentésében elmarasztalta Magyarországot, amiért az oktatás területén semmit sem tesz a nemek közti egyenlőség megteremtése érdekében. Az ENSZ is kifogásolta, hogy Magyarország nem tesz eleget a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolásáért az oktatás területén és szerinte a magyar kormánynak feladata lenne, hogy az oktatási rendszer segítségével előmozdítsa a nemek közötti egyenlőséget, többek között a nők és férfiak egyenlőségét korlátozó sztereotípiák visszaszorításával.⁴⁷ Nagy valószínűséggel elmondható, hogy ez az új szemléletmód, amit a norvégok már évtizedekkel ezelőtt bevezettek. Részben a nemek egyenlőségének biztosítására való törekvés is hozzájárult (például az egyenjogúsági

⁴⁶ Szekeres Valéria (2011): Előítélet, vagy jólét és termékenység. *Népszabadság*

⁴⁷ Rédei Dorottya (2010): Veszélyes ideológiák az óvodában? *Közoktatás, Eduline*

törvény) ahhoz, hogy Izlanddal az élen vezetik az ENSZ Életkörülmények Fejlettségi Indexének listáját.⁴⁸

A politikai döntések hatással vannak a társadalomra, a politikai vezetők és tanácsadók döntenek az irányvonalakról, amik a társadalmi intézmények kialakítását meghatározzák. Ezáltal az elsődleges, és a másodlagos szocializációs közeg is változik, ami a nemi identitása kialakulásának legfontosabb színtere.

A másik fontos elem a nemi sztereotípiák leépítésében az egyéni szemléletváltás. Ha tudatosulnak bennünk, hogy a nemi sztereotípiák milyen nehézségeket okoznak a társadalmi lét során a nőknek, akkor tudatosan tehetünk ellenük, gyermekeinket nem a hagyományos szerepek szerint neveljük. Itt kiemelném interjúalanyaimat, azokat a nőket, akik kellő motiváció révén bizonyítottak, és pályafutásuk során még több alkalommal szeretnék megmutatni a társadalomnak, hogy a leegyszerűsített kategorizálás már nem állja meg helyét Magyarországon. A létező sztereotípiák ellenére is vállalták, hogy a férfiak szereptárából kölcsönöznek, így megcáfolva azokat. Ha munkahelyükön, vagy az egyetemen sikerült bizonyítaniuk, hogy képesek ugyan azt a munkát elvégezni, mint férfi társaik, és környezetükkel is sikerül elfogadtatni magukat, akkor jó esély van arra, hogy változást értek el a nemi szerepek terén. Remélhetőleg az utánuk következő generációnak már könnyebb lesz elhelyezkedni ugyanabban a környezetben. Például, ha egy cég mérnöknőket vagy minősített hegesztőnőket már alkalmazott, (és férfi kollégáikkal azonos szinten teljesítettek) akkor nagy esély van arra, hogy a következő női munkavállalókat előítéletek nélkül fogadja. Ez az elfogadás mind a munkavállaló és a munkaadó helyzetét is megkönnyítené, elkerülve a diszkriminatív helyzeteket, és egy lépéssel közelebb kerülne a társadalom is a nemek közti esélyegyenlőség megteremtéséhez.

A dolgozatom célja ugyanakkor az is, hogy a férfias munkát végző nők munkaerőpiaci helyzetének és nemi identitásuk kialakulásának tényezőivel rámutassak egy tágabb, társadalmi szinten értelmezett problémára. A nők alárendelt helyzetére, a második nem szerepére, ami meghatározza a nők és férfiak életpályáját egyaránt, felosztva a domináns és alárendelt szerepeket. A hagyományos nemi szerepekről azonban kiderült, hogy nem genetikailag kódoltak, hanem a patriarchális társadalom termékei. Funkciójuk, hogy megerősítsék azt a szociális egyenlőtlenséget, amelyre épülnek. Az egyenjogúság ellenzői mindig a □természetes nemi különbségekre□ hivatkoznak, hogy férfi-kiváltságaikat fenntarthatassák, a nőket pedig a magánéletben és a közéletben egyaránt alárendelt helyzetbe szorítsák.⁴⁹

Az egyenlőtlenségek felszámolását a magánszférában kell kezdeni, a hatalmi viszonyok megszüntetésével és az alárendelt szerepek elutasításával. Ha a magánszférában már sikerül átalakítani a hatalmi viszonyokat egy együttműködésen alapuló partneri kapcsolattá, akkor az a munkaerőpiacra is hatással lenne. Dolgozatomat Sylviane Agacinski a *Nemek politikája* c. könyvében megfogalmazott javaslattal zárom: Első lépésként a nők otthoni kizsákmányolását kell megszüntetni, és értéknek kell tekinteni a házimunkát. Erre a megoldás pedig az, hogy a nőkhöz hasonlóan a férfiak is kiveszik a részüket a házimunkából és a gyerekevelésből, mint ahogy a nők férfiként dolgoznak.⁵⁰

⁴⁸ Nemez közötti egyenlőség. Esélyegyenlőség, Társadalom, Norvégiáról, *Norvégia hivatalos honlapja Magyarországon*

⁴⁹ Dr. Szilágyi Vilmos (2010):, I. Bevezetés: A nemek viszonyának problematikája. A *nemek viszonyának jövője* (a magánéletben és közéletben), Részletek, Háttér kiadó

⁵⁰ Sylviane Agacinski (2001): . L'universel masculin. *Politique des sexes*, Seuil, Paris, 107-119.

Felhasznált irodalom:

- Anthony Giddens (2008): *Szociológia*, Budapest
<http://hu.scribd.com/doc/51329288/Anthony-Giddens-Szociologia> (2012.10.11. 13:10)
- Bozóki A. - Sükösd M. (1991): A „nőiség” mint felforgatás: a feminizmus és az anarchista szellemiség, Utószó, *Anarchizmus*, (Modern ideológiák) Századvég Kiadó, Budapest, <http://mek.oszk.hu/02000/02003/html/nter1881.htm> (2012.11.03. 11:55)
- D. László Ágnes (2010): A szüfrazsettek. VII. EMANCIPÁCIÓ (20. század), Az európai nők története (Tanulmány), D. László Ágnes blogja,
<http://agnesdlaszlo.wordpress.com/2010/07/13/a-nok-tortenete-tanulmany-3/>(2012.11.02. 12:03)
- D. László Ágnes (2010): Munkajogi szabályok. VI. A FRANCIA FORRADALOMTÓL AZ IPARI FORRADALOMIG (18.-19. század), *Az európai nők története* (Tanulmány), D. László Ágnes blogja,
<http://agnesdlaszlo.wordpress.com/2010/07/13/a-nok-tortenete-tanulmany-3/>(2012.11.02. 12:03)
- Dr. Szilágyi Vilmos (2010):, I. Bevezetés: A nemek viszonyának problematikája. *A nemek viszonyának jövője* (a magánéletben és közéletben), Részletek, Háttér kiadó, <http://www.szexualpszichologia.hu/nemekviszonya.html> (2012.11.06. 24:01)
- Fényes Hajnalka (2010): Előnyök az oktatásban, hátrányok a munkaerőpiacon. *Educatio folyóirat*, 2010/IV szám, http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=82 (2012.10.30. 22:10)
- Geambasu Réka (2004): Társadalmi nem és poszt szocialista társadalmi változások. *Erdélyi társadalom*, Mezőny, 2. évfolyam 1. szám,
http://erdelyitarsadalom.adatbank.transindex.ro/pdfdok/et3_tanulmany_3_1.pdf (2012.10.05. 14:22)
- Jack Doyle (2009): Rosie The Riveter, 1942-1945,
PopHistoryDig.com, <http://www.pophistorydig.com/?tag=we-can-do-it-poster> (2012.11.02. 11:02)
- John T. Jost, Christopher M. Federico, and Jaime L. Napier (2009): *Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities*. *Annu. Rev. Psychol.* 60:307-37. 2009.
http://www.psych.nyu.edu/jost/Political%20Ideology__Its%20structure,%20functions,%20and%20elective%20a.pdf (2012.11.23 22:10)
- Kissné Dr. Novák Éva (2010): Nők felsőfokon: női oktatók aránya az egyetemen, az üveglafon tükrében.
<http://www.nokert.hu/index.php/tudatossagnoeves/munka-jog/701-nk-felsfokon>
- Kovács Éva (2006): Interjú módszerek és technikák, 5. előadás az adatfelvétel módszerei, Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban, *Szabadbolcsészet*,
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=835&tip=0 (2012.11.04. 11:22)
- Lévai Katalin (2000): Miért nincs Magyarországon feminizmus? *A nő szerint a világ*, Osiris, Budapest
- Magyari-Vincze Enikő (2006): *Feminista Antropológia elvek és gyakorlatok között*. Desire Alapítvány kiadó, Kolozsvár

- Margit Patrícia (2002): A nők reprezentációja. *Médiakutató*, Kisebbségi rovat, http://www.mediakutato.hu/cikk/2002_03_osz/06_a_nok_reprezentacioja (2012.11.23. 20:11)
- Matalin Dóra (2011): Egyenlőség akkor és most– Csak bögetik Kovács Katit a magnóban. Kádár leányai, *Népszabadság*, http://nol.hu/belfold/20110122-kadar_leanyai (2012.11.03. 22:30)
- Nagy Beáta (1997): Karrier nő módra. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI, Adatbank, Női adattár, <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/nagybea97.html> (2012.11.02. 16:53)
- Názer Ádám (2007): Harc a női jogokért. Szüfrassetek, A 20. századi nő, *Rubiconline*, 2007/8. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/harc_a_noi_jogokert_szufrassetek/ (2012.11.02. 13:34)
- Paul Rabinow (1984): Truth and Method. Truth and Power. Part I, *The Foucault reader*, Pantheon Books, New York
- Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit (2011): Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI, Női Adattár http://www.tarsadalomkutatasi.hu/kkk.php?TPUBL-A-942/publikaciok/tpubl_a_942.pdf (2012.11.01. 22:48)
- Pongrácz Tiborné (2005): Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, TÁRKI, Adatbank, Női Adattár, <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a966.pdf> (2012.11.02. 22:46)
- Pukánszky Béla (2007): Nőkép, női szerepek és iskoláztatás a második világháború után. Társadalmi nemek, Tanulmányok, *Educatio folyóirat*, 2007/IV. szám, 555-558.old. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=67 (2012.11.04.15:11)
- Ranschburg Jenő (1998): Szerepek és Tulajdonságok. III. fejezet, *A nő és a férfi*, Cser, Budapest, 65-68.old.
- Rédai Dorottya (2010): Veszedelmes ideológiák az óvodában? Közoktatás, *EduLine*, http://eduline.hu/kozoktatasi/2010/8/31/20100830_gender_nemi_sztereotipusok_ovoda (2012.11.05. 12:49)
- Ruth Tudor (2000): Áttekintés a XX. századi nők történetéről: történeti erők, történeti fejlemények és eseménysorok, II. A XX. SZÁZADI NŐK TÖRTÉNETE – XX. SZÁZADI NŐTÖRTÉNET, *Nők a XX. században*, Tanári kézikönyv osztálytermi felhasználásra, Európa Tanács, <http://www.altusoft.com/history/ruthtudor/2.html> (2012.11.02. 22:34)
- Simone de Beauvoir (1947): *Le deuxième sexe (extraits)*, Gallimard, Paris, <http://fr.scribd.com/doc/8320520/Le-deuxieme-sexe-extraits-Simone-de-Beauvoir>
- Slachta Krisztina*: Kádár-korszak, társadalmi átalakulás a Kádár-korszakban (1956-1989), *Árkádia*, http://arkadia.pt.e.hu/tortenelem/cikkek/kadar_korszak (2012.11.03. 16:07)
- Sylviane Agacinski (2001): L'universel masculin. *Politique des sexes*, Seuil, Paris

- Szabó Elvira (2012): Bennünk szunnyadó sztereotípiák. *Mindennapok*, Online pszichológia, <http://www.onlinepszichologia.hu/mindennapok/bennunk-szunnyado-sztereotipiak> (2012.11.28. 21:46)
- Szekres Valéria (2011): Előítélet, vagy jólét és termékenység. *Népszabadság*, http://nol.hu/lap/forum/20100812-eloitelet_vagy_jolet_es_termekenyseg (2012.11.05. 22:14)
- Tóth Eszter Zsófia (2009): A traktoroslánytól a buszvezetőnőig. Nők férfifoglalkozásokban a szocializmus kori Magyarországon, *Nő történelem*, *Rubiconline*, 2009/4. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_traktoroslanytol_a_buszvezetonoig_nok_ferfifoglalkozasokban_a_szocializmus_kori_magyarorszagon/ (2012.11.02. 12:04)
- Tóth Eszter Zsófia (2010): III. Nők férfias terepeken és férfifoglalkozásokban. Nők a szocialista időszakban, *Kádár lányai*, Nyitott Könyvműhely Kiadó KFT, Budapest
- Vámos Éva: A nők részvételének megteremtése a tudományban és technikában Magyarországon – recepciók sorozata, *A honi Kopernikusz-recepciótól a magyar Nobel-díjakig, Recepció és Kreativitás*, Nyitott magyar kultúra, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet, Magyar Tudományos Akadémia, http://www.phil-inst.hu/recepcio/hm/6/609_belso.htm (2012.11.02. 22:06)
- Források, dokumentumok:
- A gender mainstreaming elméletéről. I. fejezet, Nemre való tekintettel, *Kézikönyv a nők és férfiak közötti társadalmi egyenlőség érvényesítésének elméletéről és gyakorlatáról*, E/004. számú Fejlesztési Partnerség Budapest, 2008. <http://www.berbarometer.hu/main/karrier/nok/Nemre-valo-vegleges.pdf> (2012.11.01. 23:02)
- A nadrág története. *Divattörténet*, Olvasóterem, <http://divattortenet.hu/bongeszde/olvasoterem.php?m=olvas.menu&p=olvaso/a-nadrag-tortenete3> (2012.08.12. 10:02)
- CEFA asbl (2009): Qu'est-ce qu'un stéréotype appliqué au genre ? *Analyse N° 9* <http://www.asblcefa.be/cefa/images/pdf/analyse09.pdf> (2012.11.10.15:42)
- Mit tesz az EU a nők és férfiak közötti esélyegyenlőségért? Nők és férfiak közötti esélyegyenlőség az Európai Unióban és Magyarországon, *Tudományos és Innovációs Dolgozók Szakszervezete*, <http://www.tudosz.hu/aktualis/egyenlo.html> (2012.11.03. 11:02)
- Nemez közötti egyenlőség. Esélyegyenlőség, Társadalom, Norvégiáról, *Norvégia hivatalos honlapja Magyarországon*, http://www.norvegia.hu/About_Norway/policy/Eselyegyenlseg/gender/ (2012.11.05. 09:37)
- Nemi sztereotípiák a foglalkoztatásban és megoldási lehetőségei, Nemzetközi példák, *Karrier*, *Bérbarométer.hu*, <http://www.berbarometer.hu/main/karrier/nemisztereo-1.pdf> (2012.10.30. 15:55)
- Nők emancipációja. *Kislexikon*, http://www.kislexikon.hu/nok_emancipacioja.html (2012.11.03. 12:03)
- Partiarchy. *International Encyclopedia of Social Sciences* (2008), <http://www.encyclopedia.com/topic/Patriarchy.aspx#1> (2012.11.30. 22:12)

Shuvo Ghosh (2012): Gender role. *Medspace*, Definitions,
<http://emedicine.medscape.com/article/917990-overview> (2012.10.11. 11:23)
Sztereotípiák és etnokulturális sztereotípiák. *Szótár plurális társadalmaknak*,
<http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=79> (2012.11.28. 22:40)

AZ ÖNKÉNTES MUNKA ÉS A PÁLYAVÁLASZTÁS KAPCSOLATA

Szerző: Horváth Erika

greenfan@mailbox.hu szociálpedagógia (BA), végzett hallgató

Konzulens: Dr. Fazakas Ida adjunktus

III. helyezés

Bevezetés

A dolgozatom témája, a 2011-ben, a középiskolákban elindított önkéntes munka megvalósulása és annak hatása a középiskolás diákok pályaválasztási elképzeléseire. A pályaválasztás – pályaeorientáció kérdéskörét szeretném vizsgálni egy sajátos aspektusból. A kutatás tervezése során több szempont is előtérbe került, míg végül aktualitása miatt, az önkéntes munka vizsgálata mellett döntöttem.

Ez a kérdés első sorban az aktualitása miatt keltette fel érdeklődésemet, mivel a középiskolások számára előírt „kötelező” önkéntes munka megítélése nem egyértelmű sem a tanulók sem a tanárok körében. Sokan vélekednek úgy, hogy egy középiskolás diáknak, annyi teendője van, és olyan követelményeket támasztanak az érettségire való felkészülés időszakában, hogy nincs idejük még plusz feladatot is vállalni. Azonban tanulmányaim során közelebb kerültem a pályaeorientációhoz, mint módszerhez, ahol konkrét lehetőségként fogalmazódik meg az önkéntes munka, mint adott pályára, foglalkozásra való szocializációs esély és hasznos tapasztalatszerzés lehet. Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy hasznos lehet, de nagyon fontos az eljárás mód, ahogyan bevisszük ezt az iskolába, a diákok életébe. Több kutatás is igazolja, hogy nem árt, ha a diákok már korai életszakaszukban találkoznak a munka fogalmával, de nem mindegy, hogy milyen formában. Ha olyan munkát kell végezniük, ami nem érdekli őket és nem érzik hasznos időtöltésnek ezt, egyáltalán nem lesznek motiváltak és az eredménye egy rosszul megválasztott munkának az lehet, hogy felnőtt korukban nem szeretnek majd dolgozni, rossz hatással lehet ez a munkára való szocializációban. Viszont, ha olyan munkát végezhetnek, amit szívesen csinálnak, érdekli őket, akkor pozitív hozzáállásuk lesz a későbbi életük során is a munkához. Ezen előzmények mentén jutottam arra, hogy megvizsgálom, hogyan működik az önkéntes munka az iskolákban, felmérem, hogy a tanulók, hogyan vélekednek az önkéntes munka fontosságáról és ennek a pályaválasztásukhoz való viszonyát vizsgálom meg.

Dolgozatomban bemutatom a pályaválasztási elméleteket, az iskolai pályaeorientációs munka tartalmát és módszertanát és a középiskolai önkéntes munka jellemzőit és elvárásrendszerét. A kutatási részben az önkéntes munka és pályaválasztás összefüggései kapcsán a vizsgálat hipotéziseit, a mintát és a módszereket, majd az eredményeket.

I. Szakirodalmi áttekintés

1. A pályorientáció fogalma, tartalma, elméleti megközelítései

A rendszerváltás idején, a pályaválasztás fogalmát felváltotta a pályorientáció fogalma, de nem honosodott meg a pedagógiai közgondolkodásban. (Fazakas 2009) „Pedagógiai fejlesztési folyamatként és alapvetően a pedagógus részfeladatként tekint az orientációs munkára, amely feladat ellátásban osztozik a pályorientációs tanárral, diák-tanácsadóval – e szakterületen speciálisan is képzett, de alapvetően pedagógiai háttérrel is rendelkező szakemberekkel.” (Borbély-Pecze 2010, 9) Ebben a felfogásban a pályorientáció: „... olyan folyamat, amely a tanuló egyéni igényeinek figyelembevételével segíti a megfelelő pálya, szakma kiválasztását, a lehető legszélesebb információnyújtás révén.” (Szilágyi – Völgyesy 1996, 59)

Ebben az olvasatban a pályorientáció olyan folyamat, amely a gyerekek egyéniségére épít, az individuum, mint legfontosabb elem jelenik meg benne. Nem egy előre elgondolt séma alapján működik, hanem az adott személyre szabottan.

Egyik célja a pályorientációnak, hogy megfelelő működésével elérje azt, hogy minden ember a számára legmegfelelőbb iskolába, vagy munkahelyre kerüljön. „Először az iskolai orientációnak, majd a hivatali orientációnak kell elérnie, hogy minden dolgozó, minden állampolgár arra a helyre kerüljön, amely legjobban megfelel (képeségeinek), és amelyen legjobb teljesítményt nyújthatja.” (Kollár 1988, Id. Borbély-Pecze 2010, 9) Ebből is látszik, hogy az egyén a mérvadó a pályorientáció folyamatában.

„A pályaválasztási tanácsadás célra orientált, problémamegoldó tevékenység, amely személyes kontaktuson keresztül valósul meg a tanácsadó és a tanácskérő között. Célja, hogy egy meghatározott kérdéskör tisztázódjék a tanácsadó segítségével úgy, hogy információáramlás történik, a tanácskérő igénye szerint.” (Szilágyi 2005b, 15)

A pályaválasztási tanácsadás magában foglalja a pályaválasztási felvilágosítást, az értékelési és önértékelési eszközöket, a tanácsadási interjúkat, a pályaválasztási, oktatási programokat, bevezető programokat, a munkakeresési programokat és az átmeneti szolgáltatásokat. Az oktatási programok abban segítenek az egyénnek, hogy öntudatosságuk és pályakezelési készségeik fejlődjenek, valamint fel tudják mérni lehetőségeiket. (Fazakas 2009)

Szilágyi (2005a) azt mondja, hogy „a pályorientáció folyamatelvre épülő tanácsadási eszköz, amely az egyén igényeire válaszolva segíti a megfelelő pálya, szakma kiválasztását, és, amely folyamatban az egyén megtud, megtapasztal és megtanul önmagáról olyan tulajdonságokat és jellemzőket, amelyek iskolaválasztásban, szakmatanulásban, pályatervezésben és életpálya építésben hosszútávon meghatározóak lehetnek.” (Szilágyi 2005a, 22)

Hazánkban a pályaválasztási tanácsadás közel ötven éves intézményesített múlttal rendelkezik, ennek ellenére, fogalmi, elnevezésbeli és tartalmi zavarok egyaránt jelen vannak a magyar nyelvhasználatban a pálya-tanácsadási szakma területét illetően. (Borbély-Pecze 2010)

A sikeres pályaválasztási döntéshez olyan tájékozási folyamatra van szükség, melynek során a fiatal, életkorának megfelelő önismerettel és öndefinícióval gazdagodik. Ezekon felül ismernie kell a társadalmi környezetének gazdasági jellemzőit, képzési lehetőségeit, továbbá valódi ismeretekre kell szert tennie a pályák világáról. A magyar kuta-

tók véleménye egybehangzó azon tekintetben, hogy a pályaeorientáció tartalmi összetevői az önismeret, a pályaismeret és a képzési lehetőségek ismerete. (Fazakas 2009)

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a pályaeorientáció egyik alappillére az önismeret. „Az egyén képessége arra, hogy saját erőforrásait megismerhesse azok optimális felhasználásáról, fejlesztéséről maga dönthessen.” (Borbély-Pecze 2010, 37) „A pályaeorientáció folyamatában az öndefiníció kialakításához meghatározott személyiség-tulajdonságok megismerése és elemzése révén juthatunk el.” (Szilágyi 2002b, 8) „A pályaeorientáció során fejlesztendő önismereti elemek a következők: érdeklődés, készség, érték, munkamód.” (Fazakas 2009, 19)

Az érdeklődésre nagy hangsúlyt fektetnek a pályaeorientáció folyamatába. „Az érdeklődésen a személyiség érzelmekkel telített tartalmi irányulását értjük, amely szubjektív értékkel látja el a tárgyat, amire irányul.” (Csirszka 1966 Id. Fazakas 2009) Az érdeklődés megismerését nagyban segíti az a megfigyelés, hogy mennyire érezzük magunkat fáradtnak az adott tevékenység végzése közben. Az érdeklődéssel végzett tevékenység közben kevésbé fáradunk el, mint abban, amelyet érdeklődés nélkül végzünk. (Fazakas 2009)

„A megelégedettség élményének fejlettebb formája az, amikor a cselekvő személynek fontos, hogy a cselekvés milyen egyéni képességeket mozgog meg. Itt már megjelenik annak a lehetősége, hogy a megelégedettséget a cselekvő maga is befolyásolni tudja.” (Szilágyi 2005b, 35) Tehát, a képességeink és azok fejlesztése szükséges ahhoz, hogy elégedettséget érezhessünk egy-egy elvégzett feladat után.

A pályaeorientáció tartalmának másik jelentős és meghatározó eleme, az önismeret mellett, a pályaismeret. „A személyiségben rejlő lehetőségek feltárásán túl a pályaismeret, a pálya-munka világában való jártasság adja. A pályalélektan témakörén belül a pályaismeretre vonatkozó információk elkülönített területet jelentenek.” (Fazakas 2009, 22) A foglalkozások számának növekedése és a pályák színes világa azt eredményezi, hogy sok pályaválasztó tanuló nehezen igazodik el a pályák világában. A pályaismeret a szervezett pályatanácsadáshoz szükséges háttértudást jelenti. (Fazakas 2009) „Az optimális pályaválasztási döntés támogatásához ismerni kell az embert és a személyiségjellemzőit, valamint a foglalkozásokat és azok követelményeit, amelyeket az emberrel szemben támasztanak.” (Fazakas 2009, 23)

A pályaeorientáció elméleti megközelítése

A pályaeorientációnak sokféle megfogalmazása és értelmezése található a szakirodalomban. A pályaeorientáció fogalmának teljes megértéséhez meg kell határoznunk, hogy egyes elméletalkotók pontosan mit is gondolnak a pályaválasztásról és ennek összetevőiről. (Fazakas 2009)

„Fontos ezt az áttekintést megtennünk, mert a fogalmak a pályaválasztási tevékenységhez kapcsolódtak. A gyakorlatorientált tanácsadói tevékenység kevésbé igényelte az elméleti alapot, így először részterületekre vonatkozóan alakultak ki nézetazonosságok, majd a XX. század második felében törekedtek nagyobb ívű elméletalkotásra a kutatók. A pályaválasztási elméletek ma már rendkívül szerteágazóak, és sajátosan értelmezik vagy magyarázzák az egyén és környezete közti interakciót.” (Fazakas 2009, 7)

„Az egy szakma, egy műhely, egy élet rendszere a gazdasági fejlődéssel összhangban felszámolta önmagát. Az iskolaválasztás már középiskolás, sőt felső fokokon is, csak a kezdeti orientációs szerepét töltheti be, de azt legalább be kellene, hogy töltsse. Felkészít-

ve a fejlett világban született minden eddigi történelmi kornál tovább élő fiatalokat egy minden eddiginél hosszabb és változatosabb szakmai életútra, elősegítve az általános kompetenciák megszerzését és begyakoroltatását. Amíg a XIX-XX. század fordulóján egy átlag európai harminchét évet élt meg, ma ez hetvenhárom év, azaz még ha az 1900-as évek kezdetén tizenkét évesen munkába is állt valaki, alig negyed évszázadig kellett naprakész ismeretekkel rendelkeznie egy, a mai szemünkkel nézve lassan változó, kevés ipari találmányt felvonultató és relatíve kevés szakmát, foglalkozást, szakképzést ismerő világban. Addig a ma fiataljai több ezer munkakör és több száz foglalkozás, valamint az ezekhez kötődő több mint ezer szakképzés között válogathatnak, miközben negyven, ötven aktív év áll előttük, még akkor is, ha századfordulós társaikhoz képest jóval később, átlagosan huszonhárom évesen lépnek ki a munkaerőpiacra. Eközben a választott szakma, foglalkozás, pálya talán el is tűnik, mire életútjuk közepére érnek, ezzel párhuzamosan pedig új munkakörök majd szakképzések és végül foglalkozások alakulnak ki a semmiből.” (Borbély-Pecze 2010, 10)

„A korszak meghatározó elméleti szakembere volt Csirszka János, aki a pályaválasztási tanácsadást úgy definiálta, mint célirányos és segítő szándékú beavatkozást, ez a fajta felfogás volt az, amelyből napjaink tanácsadási elmélete és gyakorlata is táplálkozik. A rendelet a következőképpen osztotta fel a pályaválasztási tanácsadási tevékenységeket:

1. Pedagógiai pályairányítás, amely a szülők és az iskola, vagyis a primer és a szekunder szocializációs színterek együttműködésére épített.

2. Pályaválasztási felvilágosítás a hiányos pályaismeret pótlása volt a funkciója.

3. Pályaválasztási szaktanácsadás, ezt végezte pszichológus. A szolgáltatás az ifjak 5%-ra terjedt ki.

4. Pályaalkalmasság vizsgálat, ez pszichológusi és orvosi együttműködésre épített. Konkrét kérdésre adott választ: a megfelelő pályára alkalmas-e a fiatal?

4.1 Az előző pontból következett az átirányítás eleme, amely az alkalmasságvizsgálaton nem megfelelő minősítést kaptak számára próbált alternatívákat találni.” (Borbély-Pecze 2010, 40)

„A nemzetközi elméletek fejlődésének alakulását több szerző is leírta és bemutatta (Csirszka 1966, Rókusfalvy 1969, Völgyesy 1976, Ritoókné 1986, Váriné 1987, Zakar 1988, Szilágyi 1993). Az elméletek csoportosításakor elfogadtuk Szilágyi (1993) felosztását, aki öt csoportba sorolta (a csoportosítás részben megegyezik Zakar (1988) felosztásával) az elméleteket, és bemutatta a magyar szerzők, elméletalkotók munkájának kapcsolódási pontjait is.” (Fazakas 2009, 7)

„Az áttekintésre kerülő elméletek a személyiség és a kultúra, az egyén és a környezet közötti kapcsolatoknak különféle magyarázatát adják. Ezekben az elméletekben más-más komponensekre tevődik a hangsúly, és így az elméletek e hangsúly eltolódása révén válnak igazán különbözőkké. A pályák világában történő tájékozódás támogatását, az egyéni pályaorientáció vezetését, szervezését magyarázó elméleti megközelítéseket Szilágyi (1993), a pályaválasztást meghatározó pszichológiai jellemzők hasonlósága alapján az alábbi öt fő csoportba sorolta: a pályaalkalmasságra alapozó megközelítés, a személyiség pszichodinamikai felfogására épülő elméletek, a döntést, mint centrális mozzanatot kezelő elméletek, fejlődéselvet hangsúlyozó elméletek, valamint a szociokulturális meghatározottságra épülő elméletek.” (Szilágyi 2000, 35-37)

A pályalkalmasságra alapozó megközelítések, mint a nevük is mutatja, az alkalmaság szempontjaira helyezik a hangsúlyt, a szakmai követelmények, valamint a pályaválasztó személyiségjegyeinek összekapcsolásában látja a pályorientáció megoldását. A pszichodinamikai elméletek a gyermekkori élményekre, hajlamokra éleződnek ki, amelyek kialakítják és szabályozzák a személyiség egész kognitív struktúráját. A döntésméleti koncepciók pedig megpróbálják a pályaválasztás folyamatát, választási és döntési folyamatokkal magyarázni, megvilágítani. A fejlődés lélektani elméletek abból indulnak ki és arra építenek, hogy a szakmaválasztás szempontjából fontos személyiségjegyek az élet melyik szakaszában jelennek meg és ebben az életszakaszban a környezet, milyen elvárásokat támaszt a fiatalokkal szemben. A szociokulturális elméletek kiindulópontja pedig az előre adott életpályanormák és az, ahogyan ezek időben meghatározzák a különböző pozíciók egymáshoz kapcsolódását. (Szilágyi 2000)

„Több kutató (Herr-Cramer 1992, Szilágyi 2005a, Ritoók 2008) egyetért abban, hogy Donald E. Super nevéhez fűződik a pályaválasztás legátfogóbb és legdifferenciáltabb fejlődépszichológiai elméletének kidolgozása. A pályaválasztás fejlődés lélektani szemléleten alapuló felfogását sokan magukénak vallják, és kutatások sorozata foglalkozik napjainkban is e kérdéskörrel. Az ide tartozó elméleti megközelítéseket komplexitásra törekvő pályaválasztási elméletek csoportjába soroljuk.” (Fazakas 2009, 9)

Super (1968 Id. Szilágyi 2000) munkásságára az jellemző, hogy az alkalmaságpszichológiát próbálja vegyíteni a fejlődés pszichológiai elvekkel, így a pályaválasztási elmélet helyet a pályafutást meghatározó elmélet kidolgozásán munkálkodott. Super (1968 Id. Szilágyi 2000) azt hangsúlyozza, hogy a pályaválasztás nem egy egyszeri esemény, hanem egy életen át tartó folyamat. Azt mondja továbbá, hogy a választás fogalmát a pályán való fejlődés fogalmával kell helyettesíteni. A pályán való fejlődést, a növekedés és a tanulás folyamatként határozza meg, ami magában foglalja a pályán való viselkedést, és a viselkedés teljes repertoárjának alkalmazását, valamint, az egyén képességeinek és hajlamainak folyamatos fejlődését és alakulását. Ilyen értelemben a pályafejlődés felöleli a fejlődésnek minden olyan aspektusát, amit a munkával kapcsolatosan lehet megnevezni. Ezáltal a pályakeresés és az egész pályán való fejlődés, a teljes személyiségfejlődés egyes részévé válik.

A szakmai fejlődéssel szoros kapcsolatban áll a pályarérettség fogalma. Ez alatt Super (1968 Id. Szilágyi 2000) nem egy előre meghatározott érettséget ért a szakmai élet kezdetén, hanem a pályán tanúsított magatartás fejlettségi szintjét. Ilyen értelemben pályarérett, azaz ember, akinek a pályán tanúsított magatartása megfelel az adott életkorra jellemző szakmai fejlődési folyamatnak.

Super (1968 Id. Szilágyi 2000) bevezeti továbbá a szakmai fejlődési feladatok fogalmát. Ezen azok a cselekvések értendők, amit a társadalmi elvárások definiálnak, s az egyénnek abban az életszakaszban meg kell azokkal birkóznia.

A harmadik fogalom a Superi (1968 Id. Szilágyi 2000) elméletben, az önmegfogalmazás, azaz öndefiníció, amelyen azt a képet érti, ami az egyénnek saját magáról megvan. Azt kihangsúlyozza ezzel kapcsolatban, hogy az egyénnek csak annyiban lehet saját magáról kialakított képe, amennyiben azt bizonyos szerepekben, szituációkban, funkciókban és emberek közötti kapcsolatokban megéli.

Az önmegfogalmazás, a szakmai fejlődésnek egy olyan szakasza, amely először családi környezetben kezdődik, aztán elővételezve szakmai szituációkra helyeződik, majd szakmai szituációkban próbál megvalósulni.

Kiemelném az öt stádiumból a felfedezés (keresés) stádiumát. Ezt Super (1968 Id. Szilágyi 2000) 15-24 év közötti időre jelöli. Ebben a szakaszban a fiatal kipróbálja magát az iskolában, a szabadidejében és a részidős elfoglaltságokban. Ez annak az időszaknak is, amikor megismerkedik különböző szakmai lehetőségekkel is. Fontossá válik az ön-vizsgálat, az önismeret, meghatározzák a szakmát az iskolai tapasztalatok, és a szünidős tevékenységek, valamint az alkalmi munkavállalásokból, pl.: nyári munkából szerzett élmények.

Ezt a fázist Super (1968 Id. Szilágyi 2000) három alfázisra bontja:

1. puhatolózás fázisa: 15-17 év, kísérleti jellegű, a választások nem tartósak, és kipróbálásra kerülnek vagy a fiatal fantáziájában, vagy a valóságban is. Ebben a szakaszban a valóságot a szakkörök, alkalmi munkák, edzések, tanfolyamok jelentik. Itt konkrétan kifejezésre kerülnek az egyéni képességek, érdeklődések, egyéni értékek, valamint ideiglenes szakmai döntések történnek.
2. átállási, vagy átmeneti fázis: 18-21 év, az előző szakaszban megfogalmazott gondolatok, kísérleti elképzelések között megfogalmazódnak a dominánsak. Kísérletet tesz a fiatal, hogy elképzeléseit szakmai területen realizálja.
3. kipróbálás fázisa: 22-24 év, a megfelelőnek ítélt szakmai területek lokalizálódnak. Itt az próbálja ki a fiatal, hogy az általa választott szakmához mennyire teherbíró, és elemzi, hogy megfelel-e az életpályájának a választott szakmai terület. Ellenőrzi, hogy az öndefiníciójuk és a szakmai szerep közötti egybevághóság milyen minőségű.

Tehát Super (1968 Id. Szilágyi 2000) elmélete szerint a pályaválasztás egy élethosszig tartó folyamat, amely a személyiséget és a pályával kapcsolatos követelmények egymásra hatásának dinamikus egységben kezeli.

„A szakmai pályaerettség fogalmát öt elemből építette fel – tervezési készség, aktivitás, informáltság, döntési kompetencia, realitásorientáció. A szakmai fejlődési feladatokon azokat a cselekvéseket érti, amelyeket társadalmi elvárások definiálnak, és amelyekkel az egyének, meghatározott életszakaszokban megküzdenek. Super (1995) az egyes életszakaszokra egymástól világosan megkülönböztetett szakmai feladatokat dolgozott ki. Véleménye szerint az egyes életszakaszokban a fejlődés eredményesen irányítható, egyfelől az életkorra jellemző szakmai fejlődési folyamatok támogatásával, másrészt a valóság-megismerésben, és az öndefiníció kialakulásában nyújtott támogatással. Így a pályaválasztási tanácsadás/pályaelettség számára is ezeket a feladatokat fogalmazza meg.” (Fazakas 2009, 10)

„A hazai pályaelettség kutatásokban már korán megjelenik a munkatevékenységnek az életút egészében történő elhelyezésének az igénye. Csirszka János 1963-ban fogalmazza meg, hogy „az ember-pálya megfelelési viszony nem egyirányú csupán, hanem kölcsönös, azaz mind a pálya, mind az ember, mint követelmény, és lehetőség áll egymással szemben.” (Szilágyi 2000, 86)

„Jelentős kutatási eredmények fűződnek Rókusfalvy Pál nevéhez (1963, 1969, 1982), aki a pályafejlődést „alkalmazkodási folyamatnak, illetve tevékenységnek” tekinti. A pályaelettség kialakulását általánosan képző, szakmai képző és felnőtt szakmai tevékenységre osztja.” (Szilágyi 2000, 86)

„A 60-as években megkezdődött Magyarországon a vita a pályaválasztási érettség kialakíthatóságáról és igen jelentős előrelépés volt annak elfogadtatása, hogy ez tizen-

négy éves korra igen jó pedagógiai ráhatások mentén sem alakul ki feltétlenül.” (Fazakas 2009, 11)

„Völgyesy (1976) a következőket írja: „...a pályaválasztási döntést meghatározó belső feltételek szervesen kapcsolódnak a személyiség általános jellemzőihez, de ezen felül rendelkeznek bizonyos autonómiával, amelyek adott fejlettségi szinten határértékkel is meghatározhatóak.” (Szilágyi 2000, 90)

A pályaválasztási döntés meghozatala előtt meg kell találni azokat a személyiségjegyeket, amelyek befolyásolása, fejlesztése révén, érzelmileg megalapozott, a személyiség megfelelő önismeretére épülő szerepelképzelés alakulhat ki. (Völgyesy – Szilágyi 1979)

„Szilágyi (1982) kutatása, – amelyben az orvosválasztás folyamatának pszichológiai törvényszerűségeit vizsgálta –, újabb lépést jelentett a hazai pályafejlődés-elméletek sorában. Szerinte az „életpályát [...] a személyiségfejlődés szempontjából a pályaválasztási érettség, pályaaérettség és önmegvalósítási érettség folyamatában írhatjuk le, amelyhez a képzésre való alkalmasság, a pályaalakalmasság, illetve a beválás szakaszai kapcsolódnak”. (Fazakas 2009, 12)

„Lényeges kutatási eredményeket ért el Ritoók Pálné a pályaidentifikáció fogalmkörének differenciálásával. A pályaidentifikációt olyan viszony fogalomnak tekinti, amely a pálya követelményrendszere és a munkát végző ember domináló személyiségjegyei közötti megfelelés minőségének mutatója az életpálya és a személyiség fejlődési folyamatának dinamikus tükrözője, amelyben megmutatkozik az egyén pályaválasztásával kapcsolatos elégedettsége, eredményessége, társadalmi aktivitása, amely jelzi az egyén munkájában való megvalósítását is.” (Szilágyi 2000, 93-94)

A pályaválasztás, mint fogalom tartalma: „az egyén a fennálló lehetőségek alapján önállóan, céljának megfelelően kiválaszt egy olyan foglalkozást, tevékenységet, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom és/vagy a maga számára értéket tartalmazó munkát végezhesen. A hangsúly az egyén és környezete közti interakciós folyamaton van, amely folyamat, döntéssel zárul és ez adja a későbbi pályája kiindulópontját”. (Szilágyi 2000, 16-17)

2. A pályaaorientáció módszertana

„Ha a módszereket úgy vizsgáljuk, mint pályaaorientációhoz kapcsolódó ismeretek, amelyek speciális felkészültséget igényelnek a tanároktól, és ezekhez önálló órakeretet is rendelünk, akkor a pályaaorientációt végző tanári tevékenységet három fő típusba sorolhatjuk: tanár és tanuló közös tevékenységei, tanári önálló feladatok és tanári közösségben végzendő feladatok

A tanácsadó tanár speciális tevékenységeit, amelyeket a tanulókkal együtt végez, a következőkben határozzák meg:

- felvilágosítás,
- előadás,
- filmvetítés,
- látogatások szervezése (üzemi, munkahelyi, intézményi stb.),
- csoportos foglalkozás vezetése (órakeretben vagy szakköri formában),
- csoportos beszélgetés,
- csoportos tanácsadás,
- egyéni tanácsadás.

Völgyesy, a pályaorientációnak, mint tevékenységnek, több formáját is leírja: rövid egyéni és csoportos tájékoztató, informáló tanácsadás (beszélgetés egy tanácsadóval), csoportos tanácsadás (beszélgetés több résztvevővel és egy tanácsadóval), munkatevékenységek kipróbálása csoportban (a beszélgetés mellett, saját élményű tapasztalatszerzés a különböző tevékenységekről).” (Fazakas 2009, 52)

A pályaorientáció módszerei közül kiemelkedik a csoportos foglalkozás és a számítógéppel támogatott információ átadás. Ezek, az iskolai oktató-nevelő munkához jól illeszthető szakmai tevékenységek. Az egyéni foglalkozást, az egyéni pályaválasztási tanácsadást általában nem sorolják a pedagógiai tevékenység módszereihez, mivel ez speciális felkészültséget igényel. (Szilágyi 1996).

„A csoportos foglalkozás egy hosszabb időtartamból tematikusan felépített foglalkozássorozathoz áll. A strukturált csoportfoglalkozás tematikája elsősorban a pályaorientáció szempontjából fontos önismereti jellemzőkre, az öndefiníció fejlesztésére helyezi a hangsúlyt, de minden esetben próbálja ezeket összekapcsolni pályaismerettel is. A csoportos foglalkozás időtartama egy alkalommal általában két tanítási óra, legalább kilencven perc és kiscsoportban történnek, amelynek létszáma tizenkettő, tizenöt fő. A csoportos foglalkozások mindig információt adnak, és az információ elsajátításában lehetőség nyílik arra, hogy a csoporttagok egymástól tanuljanak, egymástól szerezzenek információt, valamint az új információkat valamilyen módon a gyakorlatban kipróbálják és önmagukra is vonatkoztathassák. A résztvevők involválódnak, személyes tapasztalatuk vagy élményük keletkezik a foglalkozás során. A strukturált csoportfoglalkozásnak meghatározott forgatókönyve van, kötött felépítésű, öt elemet tartalmaz:

- Hangulatteremtés – mint módszer azt jelenti, hogy elvlasztjuk a hagyományos ismeretátadástól ezt a foglalkozási formát.
- Célkitűzés – mint módszer azt jelenti, hogy tudatosuljon a résztvevőkben, ma mit kell tenniük önmagukért.
- Ismeretfeldolgozás – mint módszer azt jelenti, hogy meghatározott tartalmú strukturált gyakorlatok segítségével dolgozza fel a csoport a témát.
- Személyes hozam – mint módszer azt jelenti, hogy egyéni megnyilatkozásokat hívunk, kérdésekre válaszokat gyűjtünk, amiben a résztvevők megfogalmazzák, mit kaptak, mit nyertek a foglalkozás révén.
- A következő foglalkozás előkészítése – mint módszer azt jelenti, hogy az ismeretfeldolgozás szakaszában sokszor építünk a résztvevők önálló munkájára, amit két foglalkozás között kell elvégezniük, pl. interjúkészítés, folyóirat, cikkek olvasása vagy önéletrajz írása stb.” (Fazakas 2009, 53)

„Külön módszertani részt képviselnek a számítógéppel támogatott rendszerek a pályaorientációs folyamatban (Szilágyi-Völgyesy 1996). Ezek az önértékelő eljárások és információt szolgáltató programok a pályaorientációban fontos önismereti elemek mentén, úgynevezett „térképet rajzolnak a személyiségről” (Szilágyi 2000, 169) és ezeket összeillesztik pályaaajánlatokkal. Az önértékelő eljárások, többnyire kérdőív formájú, „világos célkitűzéssel, értékelés kulccsal és értelmezési kerettel rendelkező önismeretet támogató eszközök”. (Fazakas 2009, 54)

„Az iskolai pályaorientációs munkából hiányzik a pályaismeret bővítésének sajátos módszertana, pedig „nyilvánvaló, hogy a pályaismeretnek permanensnek kell lennie, amely egyaránt támaszkodik az iskolai képzés különböző tartalmaira, illetve azokra az

egyéb tevékenységekre és hatásokra, amelyek a fiatal, a társadalom különböző szegmenseiben érik (család, szabadidő, stb.).” (Szilágyi 2005b Id: Fazakas 2009, 54)

3. A munka fontossága

A pályaválasztást meghatározó elemek között szerepel, az önismereten túl a pályák ismerete, így a munkára való szocializáció általános értelemben is nagy hangsúlyt kap. A pályaválasztás fontosságát nem tagadhatjuk, tudjuk, hogy komoly, az életünk minőségét meghatározó momentumok múlhatnak azon, hogy megtaláljuk e személyiségünknek megfelelő pályát. Azonban el kell ismernünk ezzel párhuzamosan azt is, hogy az ideális pálya, szakma megtalálása, csak abban az esetben lehetséges, ha megfelelő pályaorientációs munkát párosítunk mellé. Ehhez azonban tagadhatatlanul hozzátartozik a tapasztalatszerzés, hiszen mind tudjuk, hogy elméletben sok dolog szép és jó, de a gyakorlat nem minden esetben tükrözi ugyanazt. Szem előtt kell tartanunk a munkatapasztalat fontosságát minden pályaválasztás előtt álló fiatal esetében, hiszen abban az esetben tud felelősségteljes döntést hozni a pályaválasztásával kapcsolatban, ha az elmélet és a gyakorlat egyaránt beigazolja számára, hogy a választott pályáról való elképzelése, valamint a realitás összetettségük.

Fazakas (2009) kutatásában vizsgálta a tanulók pályaismereti szintjét, és arra a következtetésre jutottak, hogy a tanulók pályára vonatkozó ismerete szűk, csak a statikus pályákat ismerik megbízhatóan.

Bár kevés szakirodalmi kutatás található ebben a tárgykörben, Csíkszentmihályi (2011) írásából megtudhatjuk - egy amerikai diákokon végzett vizsgálat eredményein keresztül - hogyan készülnek a fiatalok, néhány éven belül elkezdődő későbbi életükre, jövőjükre.

„A középiskolások túlnyomó többsége – egyes felmérések szerint 80%-a – vallja úgy, hogy hivatást szeretne magának választani.” (Csíkszentmihályi 2011, 23) Ehhez elengedhetetlen, hogy egyénre szabottan részesülhessenek a diákok pályaorientációs oktatásban, amely elősegítené, hogy megfelelő önismeret és pályaismeretre tegyenek szert, s így önmagukhoz leginkább megfelelő szakmát válasszanak, így megvan az esélye annak, hogy a választott szakterület, szakma, hivatássá válhat. (Csíkszentmihályi 2011)

„Ha a munka jellegű tevékenységekhez pozitív asszociációk tapadnak, akkor a diákok valószínűleg pozitív elvárásokat alakítanak ki leendő munkájukkal szemben, és lelkesen fogják keresni a munkalehetőségeket. Ugyanígy persze, ha az ivódik beléjük, hogy a munka fárasztó és értelmetlen, nehezen lehet, majd bármilyen, a későbbi munkájukkal szembeni kreatív és motivált hozzáállást előcsalogatni belőlük.” (Csíkszentmihályi 2011, 24) – Véleményem szerint – és ezt a gondolatot, Csíkszentmihályi (2011), fent említett írásával szeretném alátámasztani – ha a kötelezően bevezetett önkéntes munka nem felel meg a középiskolások érdeklődési körének és készségeinek, akkor hiába tudják majd megfelelően ellátni feladataikat, nem érzik majd eredményesnek magukat a végzett munkában és ez kialakíthat bennük egy bizonyos fokú alulmotiváltságot, a jövőbeli munkavállalásukkal kapcsolatban.

Számomra nagy kérdés, hogy mi motiválhatja a gyerekeket abban, hogy önkéntes munkát végezzenek, főleg mivel jelen esetben kötelező tevékenységről beszélünk. „Napjainkban az anyagi szempontok ismét kezdenek előtérbe kerülni. A fiatalok azért becsü-

lik meg a munkát, mert a munka által nyújtott estközök segítségével költséges fogyasztási és szabadidős igényeket lehet kielégíteni.” (Csíkszentmihályi 2011, 28-29)

Egyik legfontosabb dolog lenne a gyerekek felnőtt világba való szocializációjukhoz, a munka pozitív felfogása, mondhatni egy pozitív munkaetika kialakítására lenne szükség. (Csíkszentmihályi 2011, 31)

„A közhiedelem szerint, ha egy munka kötelező, akkor elidegenítő is.” (Csíkszentmihályi 2011, 32) Ezt a rövid gondolatot azért tartottam fontosnak megemlíteni, mivel kutatásom elsődleges ihletője a közeljövőben bevezetni kívánt közösségi szolgálat, „kötelező” önkéntes munka, amely több ízben is ellenszenvet vált ki az érintettekben.

„Annyi biztos, hogy a közhiedelemmel ellentétben a legtöbb munkát belső motiváció kíséri.” (Csíkszentmihályi 2011, 33) – Meglátásom szerint, éppen ezért, ha az önkéntes munkát összekapcsolnánk, és szerves részeként építenénk be a pályaorientációba, akkor nem vennék el a belső motiváció esélyét, hiszen ha azt próbálhatom ki, ami érdekel, akkor az is lehet, hogy még örülök is neki, hogy kötelezővé tették.

Csíkszentmihályi (2011) szerint a fiatal korosztály teljes mértékben elszigetelődik a felnőttektől, csak a saját korosztályuk társaságát keresik, ezért nem találkoznak értelmes dolgokkal. Ez az önkéntes munka azonban arra is lehetőség, hogy együtt végezhesék a munkát, ami érdekli őket.

A fiataloknak meg kellene ismerniük, hogy milyen munkalehetőségekre számíthatnak (pályaorientáció) és gyakorolniuk kellene azokat a képességeket, amelyek segítségével majd ki is tudják használni lehetőségeiket. Az én véleményem szerint így fonódik össze ez a két dolog, hiszen az önkéntes munka a legjobb színtér lehetne arra, hogy a képességeiket kipróbálhassák, gyakorolhassák, vagy adott esetben azt mondhassák, hogy ez nem nekem való, ezt nem tudnám, vagy nem akarom csinálni.

Gyakorlati szempontból az amerikai fiatalok előnyben vannak, mivel sokkal hamarabb kezdenek el részmunkaidős munkákat vállalni, jóval hosszabb ideig is végeznek munkát, mit más társadalmakban élő kortársaik. Átlagosan öt, hat órát dolgoznak hetente, illetve otthon a ház körül is sokkal több munkát végeznek, mint kortársaik más országokban. (Csíkszentmihályi 2011) Sokak szerint ez a munkával való korai találkozás alkalmas arra, hogy a fiatalokban kialakuljon az a fajta felelősségérzet, szociális készség és fegyelem, melynek későbbi munkahelyeiken hasznát tudják majd venni. (Mortimer 1995 Id. Csíkszentmihályi 2011) Olyan véleményeket is hallani, hogy egyes alacsony szintű, tipikusan a fiatalokra szabott rutinmunkák, például a gyermekfelügyelet, az újságkihordás, vagy a gyorséttermi kisegítés, csak arra jók, hogy egyszer és mindenkorra kiábránduljanak a munkából (Greenberger - Steinberg 1986 Id. Csíkszentmihályi 2011). – Ez azt jelenti, hogy szükséges lenne, hogy korai életkorban már találkozzanak a munka világával, de nem mindegy, hogy milyen jellegű az a munka, amit végeznek. Életüknek ez az eseménye, mindent eldönthet, amit a későbbiekben a munkáról, a munka világáról gondolni fognak, és mint tudjuk gondolataik a tetteik meghatározó rugói lesznek. „Egyáltalán nem haszontalan dolog egy gyorsétteremben megtanulni azt, hogy miként kell a vásárlókkal és a munkatársakkal bánni, de ha az ifjú emberben nincs a munkája iránt lelkesedés és tettekkészség, akkor a későbbi fejlődéséhez ez kevés.” (Csíkszentmihályi 2011, 42)

„...a középiskolás diákok már magukévá tették azokat az értékeket, amelyeket a választott foglalkozások feltételezetten képviselnek. Talán nincsenek pontosan tisztában azzal, hogy mivel jár az adott foglalkozás, mennyi tanulás szükséges hozzá, vagy milyen

jövedelemre számíthatnak, de egészen biztosan tudják, hogy milyen értékek fontosak és kevésbé fontosak azon a területen.” (Csíkszentmihályi 2011, 83)

Ez az eredményük összecseng a fent idézett pályaismereti kutatással, vagyis az amerikai tanulóknak sincs pontos ismeretük a foglalkozásokról, és a pályaismeretük nem mutatott összefüggést a szociális helyzetükkel és tanulmányi eredményükkel. A mai fiatalok azért nem képesek határozott foglalkozási identitás kialakítására, mert kevés valós ismerettel rendelkeznek azokról a munkákról, amelyeket valószínűleg végezni fognak. Bár konkrét elképzeléseik és világosan megfogalmazott céljaik vannak, de a többség nagyon keveset foglalkozik mind tudás, mind gyakorlat és tapasztalatszerzés szempontjából a vágyott felnőtt karrierjével. (Csíkszentmihályi 2011, 86)

Az európai iskolai és iskolán kívüli pályaaorientációs tevékenységek között is találunk olyan modelleket, amelyek hangsúlyozzák a pályaismeret, munkatapasztalat szerepét, akár az önismeret elé is helyezve azt. Néhány olyan modellt mutatok be, amelyben ez tetten érhető.

Osztrák modell

Már alsó tagozattól kezdve végeznek törekvéseket (pl.: nevelési tanácsadó) annak érdekében, hogy a pályaaorientáció időben elkezdődjön. A tényleges pályaaorientáció a 7. és 8. osztályosoknak kötelező. Formailag lehet külön tanegység, illetve beépülhet más tantárgyakba is. Amennyiben önálló tanegységként működik, akkor ezen keretek belül megkezdődik a munka világára való hangolódás, elkezdődik a kapcsolatfelvétel különböző cégekkel, találkozásokat szerveznek gyakorlati szakemberekkel. (Austria VET System CEDEFOP 2011)

Német modell

Németországban a gyerekek munkaszocializációja kötelező jelleget ölt. Ez két féle módon történhet, az előző modellhez hasonlóan önálló tanegységként, vagy más tantárgyakba építve. Miután a munka világába való bevezetés hangsúlyos szerepet kap, így Németországban is lehetőséget biztosítanak, hogy a tanulók személyes tapasztalatokat szerezhessenek különböző intézményekben. (Germany VET System CEDEFOP 2011)

„Az északi országok – Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország – iskoláiban sem egységes a pályaaorientáció, de jelen van az általános iskolák tanterveiben, és egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a tanulók egyéni igényeinek a kielégítésére is.” (Fazakas 2009, 44)

Dán modell

Dániában törvényi szabályozás alatt áll a pályaválasztás rendszere. A tankötelezettség 16 éves korig szól, a 9. osztályig. A 10. osztály, amely úgynevezett „hídépítő tanfolyam”, választható. Azok számára működik, akik a kötelező tanulmányaik befejezésekor sem tudnak pályaválasztási döntést hozni. A pályaaorientációnak külön tanóra van biztosítva, amelyet tanácsadók végeznek. (Denmark VET System CEDEFOP 2011)

Finn modell

Finnországban szintén törvény határozza meg a pályaválasztás idejét és időtartamát. Már általános iskolában elkezdődik a pályaeorientáció. Fontosnak tartják a munkatapasztalat szerzést, így a gyerekeknek lehetőségük van évente két hétre egy-egy munkahelyre ellátogatni. (Finland VET System CEDEFOP 2011)

Svéd modell

Hasonlóan az előzőekben említett északi országokhoz, Svédország is nagy hangsúlyt fektet a munkatapasztalatra, így a 15 év körülieknek, egy-két hetes gyakorlatokat szervez. Ezzel arra törekszik az iskola, hogy a gyerekek személyes tapasztalatokat gyűjtsenek és minél több szakmát megismerjenek. (Sweden VET System CEDEFOP 2011)

4. Az önkéntes munka és pszichológiai hatásai

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése nagyon nehezen tudta megfoghatóvá, egyértelművé tenni az önkéntes munka fogalmát. Több tényező is befolyásolhatja, mint például a történelmi viszonyok, a politika, a vallás, valamint a kultúra is. Három pontot sikerült megfogalmazni, amely általánosan elfogadott:

1. „Önkéntes tevékenységet elsősorban nem anyagi ellenszolgáltatásért végeznek, de a kiadások megtérítése vagy jelképes fizetség megengedhető.
2. A tevékenység „önkéntes”.
3. Más személy vagy a társadalom hasznára kell, hogy irányuljon.” (Zsók – Garas 2012, 2)

Megfogalmazódik az önkéntes munka sok előnye, akár a pályaeorientációt, akár a társadalmi szerepekre való szocializációt tekintjük tágabb értelemben.

Érdekes megfigyelni, hogy mennyire kevés szakirodalom foglalkozik kifejezetten ezzel a kérdéskörrel. Pedig ha igazán belegondolunk, el kell ismernünk, hogy ha egy fiatal önkéntes munkát végez, az sok pozitívummal jár. Vannak társadalmi jelentőségei annak, ha fiatalok tömegesen vesznek részt közösségi szolgálati vagy önkéntes tevékenységekben: „kipróbálhatják magukat addig ismeretlen terepeken, így nagyobb esélyük van a megfelelő pályaválasztásra, később több esélyük lesz boldogulni a munkaerőpiacon, erősödik a társadalmi kohézió, mivel lehetőségük nyílik más társadalmi háttérű emberekkel, fiatalokkal találkozni, sőt együtt is működni.” (Galambos 2011, 6)

Van továbbá „egy személyes szint ahol komoly változás, fejlődés történik (minden eddigi mérés és kutatás ezt bizonyítja), és ez a leglátványosabb a nyolc európai kulcskompetencia azon négy kompetenciájának a szintjén, amit a magyar iskolák a leginkább elhanyagolnak: a tanulás tanulása, szociális/társas és civil készségek, kezdeményező/vállalkozási készségek, kulturális érzékenység és kifejezés.” (Galambos 2011)

Ma már az önkéntesség széles korosztályokat és társadalmi rétegeket érinthet. Fontos cél a gyerekek oktatása, szocializálása, nevelése, amelyhez elengedhetetlen, hogy kisebb közösségek tagjai legyenek. Egy pályakezdő esetében előnyös olyan helyen megszerezni az első munkatapasztalatokat, ahol a felelősség még kisebb. A fiatalok esetében kiváló lehetőség a munkatapasztalat megszerzésére, valamint a pályák színes skálájának megismerésére. Több piaci szervezet figyel fel arra, hogy azon szakembereinek, akik önkéntes munkát végeznek, megfigyelhető a kreativitásuk, munkakedvük növekedése, sokol-

dalúak lesznek általa az alkalmazottak, valamint nem utolsó sorban javítja a munkatársak közösség érzetét. Ezen felül az önkéntesség segít abban, hogy megértsük és jobban átlásuk a társadalom sokszínűségét, valamint a vállalt önkéntes munka jellegétől függően segíthet kialakítani egyfajta szociális érzékenységet. Végül az a tény sem elvetendő, hogy azok a fiatalok, aki munkatapasztalatokat szereznek az önkéntes munka segítségével, felnőtt korukban nagyobb valószínűséggel vállalnak szerepet a civil életben. (Zsók – Garas 2012)

A fiatalkori önkéntes szolgálattal szerzett tapasztalat azonban nemcsak a későbbi „civilitásukat” determinálhatja, hanem pályorientációjukat is. A mai középiskolások körében nagyon gyakori az a dilemma, hogy vajon merre is induljanak érettségi után. Sokan szembesülnek ezzel a problémával, s továbbtanulásuknál leggyakrabban nem saját érdeklődésüket részesítik előnyben, hanem bizonyítványuk átlagát és a felsőoktatási intézmények éppen aktuálisan „divatos” szakjait. Megkockáztatható az a kijelentés, hogy a mai középiskolás diákok érdeklődési köre viszonylag szűk körű. Az iskolai kötelezettségek mellett csak kevés diáknak vannak olyan tevékenységei, melyeket saját akaratából és tetszéséből választ. Rengeteg különóra járnak (nyelvi órák, felvételi előkészítők), hogy „versenyképesek” legyenek a felvételikén, viszont ezekből gyakran kimarad az emberi tényező, és gyakran túl specifikusak, az itt szerzett tudás szinte csak az adott megmértetésen számít többlettudásnak, azonban a diákok a valódi életben nem veszik többé hasznát. (Czike 2001 Id. Zsók – Garas 2012)

Az önkéntességet olyan társadalmi tőkének tekintjük, amely számos módon járul hozzá a társadalom integráltabb működéséhez. A kapcsolataiban gazdagabb, színesebb egyénekből, közösségekből álló társadalom feltétlenül emberibb hely a benne élők számára. (Czike 2001 Id. Zsók – Garas 2012)

„A fiatalok önkéntes munkájuk során olyan ismereteket és főképpen készségeket, szerepeket sajátítanak el, amelyekre életük során sokszor lehet szükségük, azonban az iskola hagyományos keretein belül nehezebben tanulhatják meg. Ilyen például a problémamegoldó szemléletmód, kritikai gondolkodás, kreatív, új ötletek megtalálása, saját társadalmi szerepük felelősségének kipróbálása stb. Ezek mellé sorolhatóak még azok a készségek, amelyeket az adott munka elvégzése során specifikusan tanulnak meg. (Pl.: betegápolás, számítógépes ismeretek stb.) Az önkéntes munkát vállaló fiatalok általában nyitott és szolidáris személyiségek, illetve munkájuk során mindenképpen azzá válnak. Emellett nyitottságuk megragadható a service learning programokban, s tökéletes terep az „aktív állampolgárságra” való neveléshez. Az önkéntes munka – és ezen keresztül áttételesen a service learning programok – hatalmas erőforrásbázist jelenthetnek a civil szervezetek számára.” (Zsók – Garas 2012)

Felmerül az a kérdés, hogy miért nem terjedt el az önkéntes munkavégzés, ha ennyi előnnyel jár? – Minden bizonnyal gazdasági, történelmi, politikai, egyéb okai vannak, mivel látszik, hogy az iskolai „kötelező” önkéntes munka is sok ellenérzést váltott ki az érintettek közül. Nem az előnyeiket, hanem a büntetés jelegét hangsúlyozták.

Láttunk példákat a pályorientációs modellek kapcsán, hogy az északi országok és német nyelvterületen ez általánosabb, hogy a gyerekek önkéntes munkát vagy munkatapasztalatot szereznek. Az amerikai irodalomban (Csíkszentmihályi, 2011) is gyakrabban dolgoznak, mint itthon.

A mai társadalmi helyzetben ahhoz, hogy jó fogadtatásban részesüljön az önkéntes munka, szerencsés lenne ennek a pályaválasztásra, munkára való szocializációs hatását

mérni és hangsúlyozni. Így talán nem egy kötelező penzum lenne a tanulók és iskolák számára, hanem jól megtervezett pályorientációs folyamatként lehetne használni.

5. A hazai gyakorlat jellemzői - Új törvényjavaslat: Közösségi szolgálat a középiskolákban

A Köznevelési törvény közösségi szolgálatra vonatkozó része: „Az érettségi bizonyítvány kiadásának feltétele ötven óra közösségi szolgálat elvégzésének igazolása. Az érettségi bizonyítvány kiadásához a közösségi szolgálat végzésének igazolását először a 2016. január 1-je után megkezdett érettségi vizsga esetében kell megkövetelni. Közösségi szolgálat: szociális, környezetvédelmi, a tanuló helyi közösségének javát szolgáló, szervezett keretek között folytatott, anyagi érdektől független, egyéni vagy csoportos tevékenység és annak pedagógiai feldolgozása.” (2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, Magyar Közlöny 162. szám, 2011. december 29.)

Véleményem szerint a közösségi szolgálat csak egy sok próbálkozás közül. Egy-két területet lefednek, de ennél sokkal több lehetőség létezik a pályák világában. Az általánosan megfogalmazott céljuk: „hogyan tapasztalati tanuláson keresztül fejlesszék demokratikus készségeiket, személyes és szociális kompetenciáikat, szociális érzékenységüket.” (Galambos – Matolcsi 2012, 6)

A helyes sorrend az lenne, hogy felmérjük a diákok igényeit, érdeklődését, véleményét az önkéntes munkáról. Mi érdekli, mit csinálna szívesen és a kimondott, diákok által megfogalmazott tevékenységi körökhöz keresni befogadó intézményt. Az, ha választhatnak egy megadott listából, tevékenységi körből, nem feltétlenül fog összefüggést mutatni a diákok egyéni érdeklődésével, illetve nem támogatjuk a saját döntést. Azt gondolom, hogy amennyiben nem a gyerekek igényeire hangolja az iskola az önkéntes munka lehetőségeit, abban az esetben ez nem lesz más, mint egy kötelezően elvégzendő feladat. Így a valódi célját és értelmét nem nyeri el, hiszen nem illeszkedik a diákok egyéniségéhez.

„Az iskola közösségi szolgálat egy szervezett keretek között végzett tevékenység, amely a helyi közösség érdekeit szolgálja, miközben biztosítja a résztvevők személyes fejlődését és tanulását is.” Mindenekelőtt egy pedagógiai eszköz. (Galambos – Matolcsi 2012, 6)

Ebben az esetben nem beszélhetünk önkéntes munkáról és ezt a közösségi szolgálat kidolgozói is kijelentik: „Az iskolai közösségi szolgálat kapcsán nem szerencsés önkéntes munkáról beszélnünk, hiszen egy olyan iskolai elvárás semmiképp sem lehet önkéntes, amelynek nem teljesítése komoly szankciókkal jár.” (Galambos - Matolcsi 2012, 6)

II. A kutatás hipotézisei és módszere

Ma a XXI. században sem engedhetjük meg magunknak, hogy figyelmen kívül hagyjuk a fiatalok pályaválasztási döntéseit. Meglátásom szerint sok pályaválasztás előtt álló diák, már csak az utolsó pillanatokban kezd el kapkodni és gondolkodni, hogy hova tovább. Akkor előveszik az éppen aktuális felvételi kézikönyvet, amelyben minden egyetem és főiskola felsorakoztatja karonként a meglévő szakokat, követelmények szerint. A diákok többsége az alapján választ szakot, amelyhez olyan tantárgyak a feltételek, amelyből a legjobbak voltak eddigi tanulmányaik során. A középiskolai évek alatt belé-

jük épül az a gondolkodás, hogy azt kell tanulnom, amiből ötös vagyok. A mai leggyakoribb felfogás, hogy a pályaválasztás az egy- két hónap alatt meghozható, egyszeri döntés. Tapasztalatom, hogy a fiatalok többsége segítséget várna ennek a döntésnek a meghozatalához. Hiszen vannak pályák, amelyek elterjedtek így, vagy úgy a köztudatban és itt megáll a pályák világáról való tájékozottság. Ha minden pályaválasztás előtt álló fiatal számára egyértelművé tudnánk tenni, hogy a pályaválasztás nem egy egyszeri döntés, hanem egy hosszú folyamat, és nem tíz, vagy húsz, hanem több száz szakma közül válogathatnak, akkor bizton állíthatom, hogy több elégedett szakember sétálhatna be a munkahelyére. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a hazai sajátosságokat munkalehetőség és keresettség szempontjából sem, de azt gondolom, hogy a pályaválasztási döntés meghozatalakor nem lehet az egyetlen cél, hogy keresett legyen az adott szakma. Ha a fiatal nem érdekeli, amit tanul, nem érzi magát képesnek rá, tulajdonképpen nem is erre vágyott, de azért választja, mert erre van igény, az illető nem lesz hiteles a szakmájában, ezáltal nem fog munkát kapni, még ha keresett is az a szakma. Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a pályaválasztási döntés, ahhoz, hogy egy életet lehessen rá alapozni, egy komoly önismereti folyamatnak kell megelőznie. Az lenne a megfelelő, ha minden pályaválasztás előtt álló fiatal megkapná a szükséges segítséget ahhoz, hogy képet kapjon önmagáról, az érdeklődéséről, a képességeiről, az értékeiről és mindenről, ami a megfelelő öndefiníció kialakulását elősegítheti, továbbá kapjanak lehetőséget arra, hogy megismerjék a pályák óriási világát.

Az önkéntes munka sok esetben a szociális érzékenység gondolatát eredményezi az emberekben. Aki önkéntes, tehát önzetlenül, ingyen segít másoknak, az minden bizonytalansággal szociálisan érzékeny és kizárólag a szociális szférában dolgozhat. Emiatt, a téves felismerés miatt, ez beépült a köztudatba. Ezek szerint, elképzelhetetlen, hogy egy fiatalember, akit érdekel az autószerelés, ellátogasson egy autós műhelybe és ott önkéntes munkára vállalkozzon? Vagy egy színészi pálya után érdeklődő fiatal, kipróbálja magát egy amatőr színházban? Az önkéntességnek nem kell feltétlenül a szociális segítségnyújtásról szólnia. Elmehet egy festő mellé önkénteskedni, az, aki szobafestő szeretne lenni. Miért is fontos ez? Amellett, hogy valaki megfelelő öndefinícióval rendelkezik, és ismeri a pályák világát, ez alapján már tudhatja, hogy milyen irányba szeretne elmozdulni szakmailag. Az önkéntes munka, de egy iskolai gyakorlat is arra megfelelő és véleményem szerint szükséges, hogy megismerhesse, láthassa a fiatal, hogy mivel jár az a szakma, amit választani szeretne. Tapasztalatot szerezhet nem csak a munka világáról, de arról az adott szakmáról, ami iránt érdeklődik. Ezek után még mindig mondhatja azt, hogy ez a munkakör nem neki való. Könnyebb egy előzetes munkatapasztalat után azt mondani, hogy megnéznék más szakmákat, mint egy, már fizetett, bejelentett munkahelyen rádöbbenni, hogy ez nem az ő világa, nem ezt kellett volna választania. Akkor már elvesztődik az ember a félelemben, miszerint: felnőtt fejjel, család mellett tanuljak egy másik szakmát, keressek másik munkát? Kevesen engedhetik meg maguknak, hogy kilépjenek egy biztos munkahelyről, még ha nem is szeretik, amit csinálnak. Ezért van a pályaaorientáció és ezért kell összehangolni az önkéntes tevékenységgel, hiszen a kettőnek az együttes ereje nagy segítség lehet abban, hogy megfelelő pályát válasszanak az emberek maguknak.

Ez a kutatás abból a célból született, hogy az önkéntes munka és a pályaválasztás kapcsolatát vizsgálja, és ez alapján kiderítse, hogy igazak-e a feltevések, miszerint e két folyamat között szoros összefüggés lehetséges, avagy sem.

1. A kutatás hipotézisei

Feltételezzük, hogy az önkéntes munka munkatapasztalata és a tanulók pályaválasztási elképzelései között összefüggés mutatható ki, vagyis:

1. Feltételezzük, hogy a tanulók szeretnék kipróbálni a választott pályát az önkéntes munka során, amely meg is erősíti őket a pályaválasztási elképzelésükben.
2. Feltételezzük, hogy mind a pályaválasztási elképzelésben, mind az önkéntes munka választásában megjelenik az érdeklődés és a tapasztalatszerzés fontossága.

2. A kutatás módszere

– Kérdőív

Az önkéntes munkát végző középiskolások, pályaválasztási elképzeléseit, önkéntes munkájukat, valamint e kettő összekapcsolódását vizsgáló kérdőív.

A kutatás módszereként alkalmazott kérdőívet saját összeállítás, a kérdések a kutatás hipotéziseihez alkalmazkodva, három kérdéskört tartalmaznak. A kérdések első része (1-9. és 15. kérdés) a végzett önkéntes munkára vonatkozik, egy második része (10-11-13. kérdés) a pályaválasztási elképzelésekre, és egy harmadik rész (12. és 14. kérdés) a végzett önkéntes tevékenység, illetve a pályaválasztás közötti kapcsolatra kérdez rá.

Az első kilenc kérdés kizárólag az önkéntes munkára koncentrálódik. Ezek közül az első hat kérdés azt igyekszik feltérképezni, hogy hogyan választott az illető önkéntes munkát, mi alapján tájékozódott, mikor végzi és mióta tart, vagy mennyi ideig tartott az önkéntes munkavégzés, illetve, hogy hogyan készült fel az önkéntes tevékenységre. Ezek a kérdések azért fontosak, hogy lássuk azt, hogy önszántából választotta e, vagy a külső környezet nyomására kezdett el önkénteskedni, szabad döntési lehetősége volt e abban, hogy mi legyen a tevékenységi köre az önkéntes munkájának, vagy megadott helyszínek és munkakörökből választhatott, tájékozódott e előtte megfelelően, komolyan vette/veszi e a feladatot. A 7. és 8. kérdés arra vonatkozik, hogy megbeszéli e valakivel a tapasztalatait, ha igen, akkor kivel, valamint, hogy a szülei, hogyan vélekednek az önkéntes munkáról. A 9. kérdés arra vonatkozik, hogy miben segítette a végzett tevékenység, hiszen megtudhatjuk, hogy van e hozama az önkéntes munkának, vagy sem.

A kérdőív 10. 11. és 13. kérdése kifejezetten a pályaválasztási döntésekre, elképzelésekre, jövőbeni tervekre kérdez rá. A kérdések célja, hogy képet kapjunk arról, hogy a fiatalok milyen viszonyban állnak a pályaválasztással, van e konkrét elképzelésük, vagy inkább bizonytalanok a kérdésben.

A 12. és a 14. kérdések a pályaválasztás és az önkéntes munka közötti kapcsolat létezésére várják a válaszokat. A 12. kérdés konkrétan rákérdez arra, hogy az önkéntes tevékenység elindította e valamilyen szakma irányába az illetőt. Ennél lényegre törőbben nem tudhatjuk meg, hogy van e kapcsolat a két folyamat között. A 14. kérdés szintén ezt a témakört feszegeti, de részletesebben. Ennél a kérdésnél lehetőség adódik a fiatalnak, több állításról eldönteni, hogy milyen mértékben igaz, vagy nem igaz rá, milyen szinten befolyásolta, ha befolyásolta egyáltalán az önkéntes tevékenység a pályaválasztási elképzeléseit. E két kérdés segítségével pontos képet kaphatunk, hogy van e szoros összefüggés, vagy nincs az emlegetett folyamatok között.

A kérdőív 15. és egyben utolsó kérdése arra tér ki, hogy ha a diák teljesen önállóan választhatna önkéntes munkát, akkor mi alapján döntene. Itt a válaszlehetőségek közül kiderül, hogy ki az, aki saját döntést hoz, vagy a szülei döntésére hagyatkozik, illetve, hogy ha saját döntés, akkor a saját érdeklődés, vagy a nehézségi fokozat, vagy jutalomra való vágy az, ami segíti az önkéntes munka kiválasztását.

Összesen a tizenöt kérdésből nyolc zárt kérdés, hat választásos ésegy rangsorolós kérdést tartalmazott a kérdőív.

A kutatás folyamata

A kérdőívek nyomtatott és online verzióban is elkészültek. Így több fórumon tudtam elérni a középiskolás fiatalokat. Előzetesen azt gondoltam, hogy mivel a számítógép és az internet rengeteg idejét elveszi a fiataloknak, így az online verzió lesz az eredményesebb. Felvettem a kapcsolatot önkéntes középiskolásokkal, és email levelező rendszeren keresztül küldtem el nekik a kérdőívet, valamint hirdettem közösségi oldalakon, mivel ott igazán sok középiskolást tudok elérni. Az előzetes elképzeléseimhez képest a tapasztalat az, hogy nem foglalkoznak az online kérdőív megkeresésekkel. Összesen huszonöt kérdőív került kitöltésre online, tíz nap alatt.

Ezen felül megkerestem olyan középiskolákat, amelyekről előzetes tájékozódás alapján tudtam, hogy a diákjaik részt vettek önkéntes programban. Ez alapján a megkeresésem alapján, összesen negyvenhét kérdőív került kitöltésre, két egri középiskolában.

Ezen felül egy egri, illetve egy káli ifjúsági irodába beérkező fiatalok körében tettem fel a kérdést, miszerint végeztek e önkéntes tevékenységet és az igen választ adókkal szintén töltöttem ki kérdőívet. Erről a fórumról huszonhárom kitöltött kérdőív került bele a kutatásba. Összesen tehát kilencvenöt középiskolás, önkéntes fiatal töltötte ki a kutatáshoz elkészített kérdőívet.

3. A kutatás mintája

A kutatás mintáját olyan középiskolás tanulók alkotják, akik vélhetően részt vettek önkéntes munkában. Olyan egri középiskolásokat próbáltunk elérni papír ceruza kérdőív formájában, akik érintettek a kérdéskört illetően. Volt előzetes adatunk azokról a középiskolákról, amelyek megnyerték a TÁRS –program pályázatát és elindult az önkéntes program, de kiderült, hogy a négy, nyertes egri középiskolában nagyon kevés olyan tanulót találtunk, akik valóban részt vettek ezen program keretein belül, önkéntes munkában, mivel még nem kötelező ez számukra. A négy iskola közül csupán egy, a Kossuth Zsuzsanna [Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium](#) volt az, ahol a segítségemre voltak és nagyobb létszámú tanuló tudott beszámolni erről a programról.

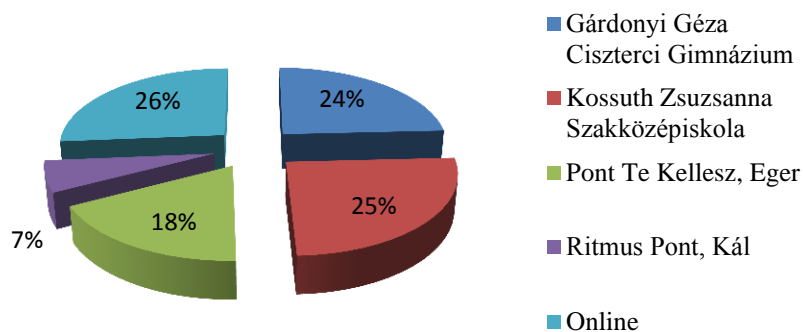
Az Andrassy György Katolikus Közgazdasági Szakközépiskolában mindösszesen négy fő vette részt a programban, de ők szülői beleegyezés híján, nem érhetőek el.

A Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium Szakközépiskola és Kollégiumdiákjai a „72 óra kompromisszum nélkül” önkéntes programon végzett tevékenységük tükrében tudtak nyilatkozni, míg a már említett Kossuth Zsuzsanna [Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium](#) tanulói között vannak, akik kórházi önkéntes munkában vettek részt.

Online felületen próbáltuk növelni az adatok számát, a fent említett nehézségek ellenére összesen huszonöt kérdőívet kaptunk vissza. Ezek nagy részét Vörös Keresztes önkéntes tanulók töltötték ki, Miskolc, Eger, Szerencs és Budapest városokból.

Továbbá két, egy egri és egy Eger környéki település ifjúsági irodájában szólítottunk meg fiatalokat azzal, hogy végeztek-e már valamiféle önkéntes munkát életük során. Összességében a minta iskolatípusonkénti megoszlása a következő.

A válaszadók iskola, intézmény szerinti megoszlása (N=95)

1. ábra

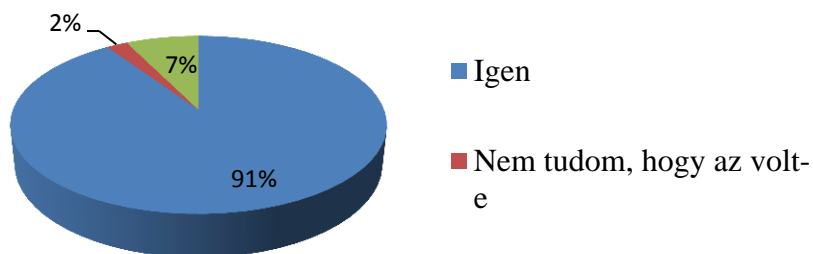
4. A kutatás eredményei

A kérdőívben három kérdés csoportot határoztunk meg, az eredményeket ennek mentén mutatom be.

a. *Az önkéntes munkára vonatkozó eredmények*

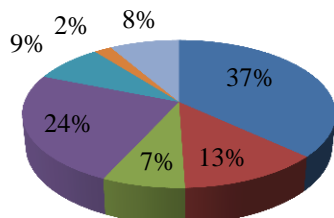
Az első kérdés csoportra vonatkozóan hat kérdés eredményét mutatom be, amelyek az önkéntes munkára vonatkoznak.

Önkéntes program részese már volt (N=95)

2. ábra

Reakció a „kötelező” önkéntes munkára (N=95) ■ Örültem neki, hogy tapasztalatot gyűjthetek

■ Nem örültem, mert így is sok dolgom van

■ Hasznosnak találom, de nincs jól megszervezve

■ Jó lenne, ha jutalmaznák valamivel (pl. felvételi pont vagy tanóra beszámítás)

■ Eddig is önkénteskedtem, semmi új nem volt számomra

■ Nem tudtam, mit is jelent igazán, de belevágtam

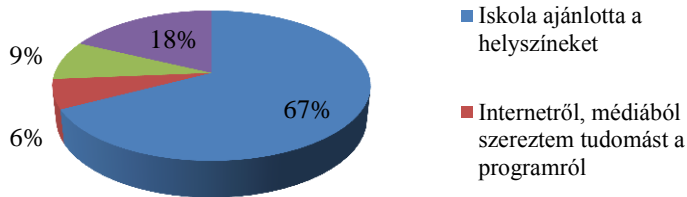
■ Egyéb

3.

A megkérdezett tanulók 98 % biztos abban, hogy végzett már élete során valamilyen önkéntes munkát, ebből 7% válaszolta azt, hogy már több éve folytat önkéntes tevékenységet. A maradék 2% elmondása szerint, nem tudja eldönteni, hogy az a tevékenység, amelyet végzett önkéntes munkának számít-e vagy sem.

Egy, az önkéntes munkára vonatkozó kérdések közül, kifejezetten arra volt hivatott, hogy azt megtudjuk a válaszokból, hogy a tanulók, mit éreztek, amikor megtudták, hogy az érettségi bizonyítvány megszerzéséhez ötven órányi „kötelező” önkéntes munkát, hivatalos nevén közösségi szolgálatot kell végezniük. A válaszadók 37% örült ennek a lehetőségnek, mivel tapasztalatot gyűjthetnek ez által. Ennél valamivel kevesebb, 24% gondolja úgy, hogy ez egy jó dolog lenne, abban az esetben, ha jutalmaznák valamivel, mint például, ha beleszámítana a felvételi pontszámokba. A kérdőívet kitöltő tanulók 13%-a mondta azt, hogy nem örült ennek a hírnak, mert már így is sok dolguk volt és ez jelentősen megnehezíti a dolgukat. Azok válaszai mellett, akik örültek ennek a lehetőségnek, további 9% mondta azt, hogy eddig is végzett önkéntes munkát, így nem volt új számukra a dolog és nem érintette őket érzékenyen, majd további 7% válaszolta azt, hogy jó dolognak tartják, de véleményük szerint nem megfelelően szervezték meg az alapján, amit eddig tapasztaltak belőle a TÁRS- program kapcsán. További 2% vélekedett úgy, hogy nem tudták pontosan, hogy ez mit is jelent, de elkezdtek ezzel foglalkozni. A válaszadókmaradék 8%-a, az egyéb válaszlehetőséget jelölte meg és kivétel nélkül azt az okot tüntették fel, hogy nekik még nem kötelező.

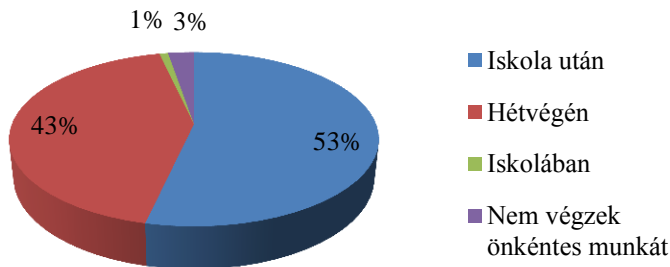
Helyszín vagy program kiválasztása (N=95)

4. ábra

Érdekesnek találtuk azt a kérdést, hogy azok a tanulók, akik önkéntes munkát végeznek, vagy végeztek, mi alapján választották meg a munka helyszínét, programját. A válaszadók jelentős többsége, összesen 67%-a mondta azt, hogy számukra az iskolájuk ajánlotta a helyszíneket. Ezzel szemben sokkal kevesebb, mindössze 18% gondolta úgy, hogy önmaga keres helyszínt, programot, a saját elképzeléseinek megfelelően. További 9% szülőktől, baráti körből, valamint 6% internet és média segítségével szerzett tudomást a programokról.

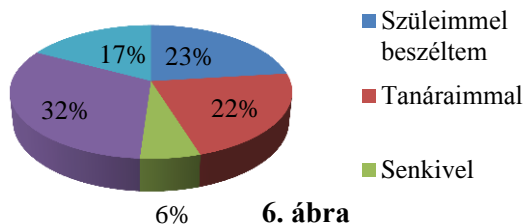
Önkéntes munkavégzés ideje (N=95)

5. ábra

Az 5. számú ábrán azt láthatjuk, hogy az önkéntes munkát végző tanulók, mikor szánják időt erre a tevékenységre. A többség, összesen 53% iskola után végez önkéntes munkát. Ezen felül 43% mondja azt, hogy hétvégén van ideje az önkéntességre. A válaszadók mindösszesen 1% végez önkéntes tevékenységet az iskolában és további 3% jelölte azt a választ, hogy nem végez önkéntes munkát. Akik az utóbbi válaszlehetőséget választották, azok a kérdőív első kérdésére, azaz, hogy végez-e önkéntes tevékenységet, javarészt azt válaszolták, hogy nem tudják, hogy önkéntes tevékenység volt-e, amit csináltak.

Kivel beszélt az önkéntes munkáról (N=95)

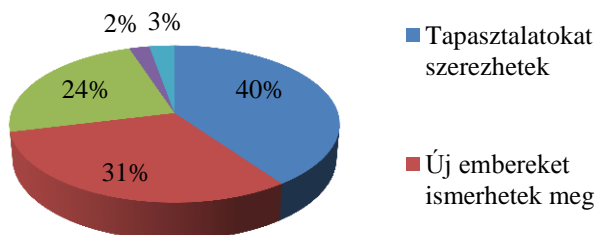

6. ábra

A következő önkéntes munkára vonatkozó kérdés az volt, hogy a tanulók kivel beszéltek az elvégzett önkéntes munkáról. A válaszadók 32%-a beszélte meg a társaival, barátaival, 23% beszélt róla a szüleivel, nem sokkal kevesebb, 22% beszélt meg tapasztalatait a tanáraival, 17%-uk az önkéntes munka szervezőjével és csupán 6% mondta azt, hogy senkivel nem beszélt az önkéntes tevékenységéről.

Talán az egyik legfontosabb szempont az önkéntes munkával kapcsolatban, hogy mi-
ben segíti az a tanulókat. Mivel leginkább az tudja megmondani, aki működik benne, így fontosnak találtuk a tanulókat megkérdezni arról, hogy mi-
ben segített nekik az önkéntes tevékenységük.

Az önkéntes munka miben segít a tanulóknak (N=95)

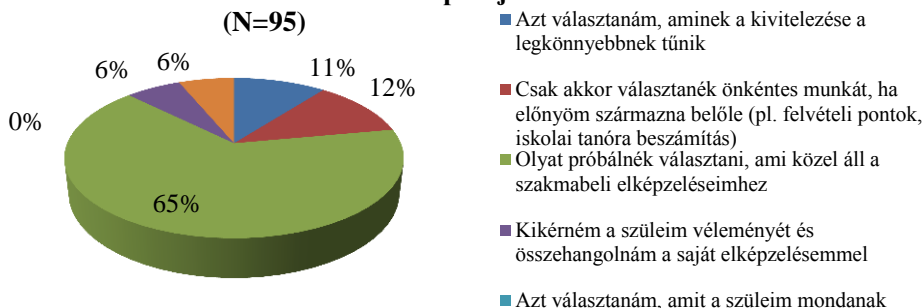

7. ábra

A válaszadók 40%-a mondta azt, hogy tapasztalatszerzésnek volt jó a végzett tevé-
kenysége. További 31%-uk válaszolta azt, hogy új embereket ismerhetett meg a munka-
végzés alkalmával. Ezen felül 24% nyilatkozott úgy, hogy abban segítette őket, hogy
megízlelhették mit is jelent dolgozni. A maradék 5%-ból pedig 2% az, aki nem ezzel
szeretne foglalkozni, így elmondása szerint nem segítette őt, és további 3%, akit nem
érdekelt, amit csinál, de egy jó szórakozási lehetőségnek fogta fel.

b. A pályaválasztásra vonatkozó kérdések

Önkéntes munka választásának szempontjai

8. ábra

A második kérdéscsoportba tartozó kérdések arról szóltak, hogy a tanulók, hogyan vélekednek a pályaválasztásról, milyen a hozzáállásuk és, hogy foglalkoztak e már vele. Természetesen, vannak olyan kérdések is, amelyek nem közvetlenül érintik ezt a kérdést, de összefüggésbe hozhatók vele, mint például a következő.

A válaszadók 65%-a azt válaszolta, hogy olyat próbálna választani, ami közel áll a szakmabeli elképzeléseikhez. További 12% mondta, hogy csak akkor végezne önkéntes munkát, ha jutalmazná valamivel. A könnyű kivitelezés mellett a válaszadók 11%-a döntött, majd további 6% gondolja úgy, hogy kikérné a szülői véleményét, majd azt összevetné a saját elképzeléseivel. Azt a válaszlehetőséget, hogy a szülői választása mellett döntene, a megkérdezettek 0%-a választotta. Az egyéb választ jelölő 6%, minden esetben azt írta erre a kérdésre, hogy azért végez önkéntes munkát, hogy segítsen másokon, nem pedig azért, hogy ebből saját hasznot húzzon.

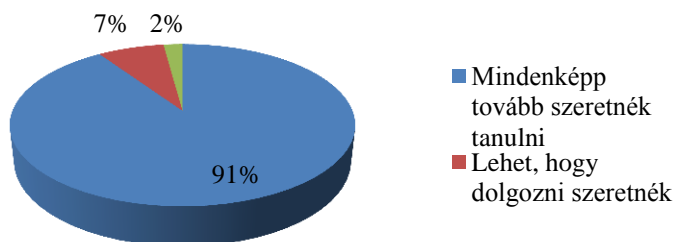

9. ábra

Az első olyan kérdés, amely kizárólag a pályaválasztási elképzelésekkel kapcsolatos, pontosan az volt, hogy mit gondolnak a tanulók a saját pályaválasztásukról. A válaszadók 43%-a mondta azt, hogy sokat gondolkodott már azon a kérdésen, hogy hova menjen továbbtanulni. Nagy a létszáma azoknak, akik konkrétan tudják, hogy merre indulnak

tovább. Amellett, hogy sokaknak konkrét elképzelései vannak, természetesen akadnak olyanok is, akik bizonytalanok ebben a kérdésben, ez 15%-a a válaszadóknak, további 3%-uk pedig elmondása szerint fél a pályaválasztástól. A fennmaradó 6% is kettéoszlik, ugyanis 4% mondta azt, hogy foglalkoztatja ez a kérdés, de segítségre lett volna szüksége hozzá és a maradék 2% nem foglalkozott még az előtte álló pályaválasztással.

Jövőbeli tervek (N=95)

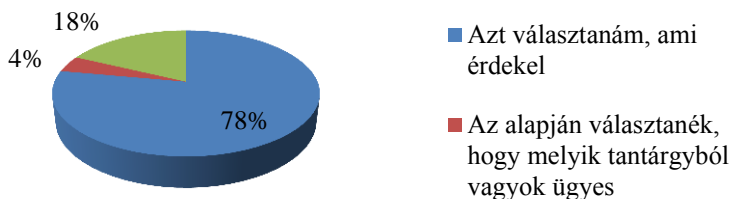

10. ábra

A pályaválasztási elképzelésekhez szorosan kapcsolódnak a fenti adatok, amelyek azt mutatják nekünk, hogy a megkérdezetteknek milyen jövőbeli terveik vannak. A válaszadók hatalmas többsége, összesen 91%, minden esetben tovább szeretne tanulni, ha befejezte a középiskolát. További 7% gondolja úgy, hogy nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a középiskolai tanulmányi befejezése után, munkát keressen. A fennmaradó 2% pedig úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nincs elképzelése arról, hogy mi fog történni vele a jövőben.

Mielőtt rátérnénk a harmadik kérdéscsoportra, amely az önkéntes munka és a pályaválasztás kapcsolatát vizsgálta, van még egy kérdés, amely kizárólag a pályaválasztási elképzelésekkel áll kapcsolatban.

A pályaválasztás szempontjai (N=95)

11. ábra

Szerettük volna megtudni, hogy ha jelen élethelyzetükben választanának a fiatalok pályát, szakmát, akkor mi lenne a legfontosabb szempont, ami alapján döntenének. Összesen öt válasz lehetőségből, az ábrán látható három választ jelölték a tanulók. Legnagyobb arányban az érdeklődés szerepel, tehát a szakirodalomban megfogalmazottaknak

megfelelően valóban az érdeklődés a legnagyobb súllyal van jelen a tanulók választásában.

Az önkéntes munka választása és a pályaválasztás közös kiinduló eleme lehetne az érdeklődés felmérése és tudatosítása a tanulóknál.

A kérdőívet kitöltő középiskolás fiataloknak 78%-a az alapján választana foglalkozást, ami megfelel az érdeklődésének. A mai anyagi viszonyokhoz mérten eléggé meglepő, de összesen 18% mondta azt, hogy a fő szempont az lenne, hogy sok legyen a fizetés. Még meglepőbb, hogy mindössze 4%-a a tanulóknak döntene a tantárgyi eredményesség alapján.

c. Az önkéntes munka és a pályaválasztási elképzelések kapcsolatát vizsgáló kérdések

A 13. kérdés nyolc állítása, egytől ötig skálán vizsgálta az önkéntes tevékenység, valamint a pályaválasztási elképzelések kapcsolatát. Az egyes szám jelölte, ha egyáltalán nem igaz az állítás, a kettes, ha kevésbé igaz, a hármas, ha közepesen igaz, négyes, ha részben igaz és az ötös, ha teljes mértékben igaz.

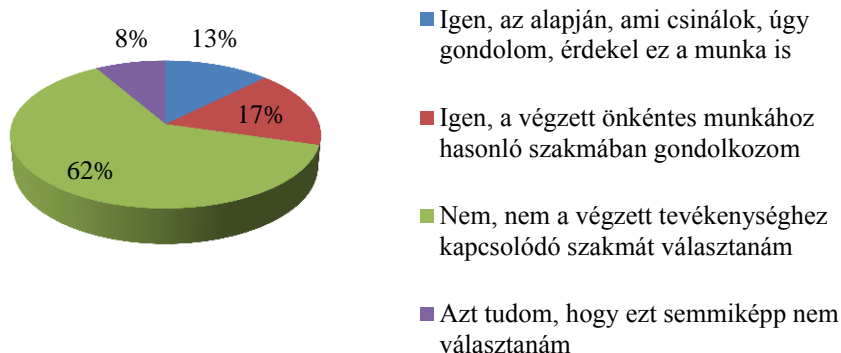
Az önkéntes munka segítette-e a pályaválasztási elképzeléseidet?	Átlag	Szórás
Még több dolog érdekel	3,88	5,459
Tapasztalatszerzésnek mindenképp jó, de a pályaválasztásomat nem befolyásolja	3,49	1,536
Nem befolyásolt	3,32	1,613
Nem választanám, amit csináltam	2,80	1,555
Nem segítette az elképzeléseimet	2,77	1,425
Nagyon érdekel, amit dolgozok, ezért lehet, hogy ilyen pályát választok	2,76	4,531
Igen, megerősített az elképzeléseimben	2,36	1,368
Elbizonytalanodtam	1,35	0,769

1. táblázat

Az 1. számú táblázatban láthatjuk az átlagok alapján kialakult választási sorrendet. Az állítások közül magas átlaggal szerepel a tanulók választásában, hogy az önkéntes munka kapcsán még több dolog érdekl. Ugyanakkor a magas szórás (5,45) mutatja, hogy nem volt egységes a tanulók választása erre az állításra vonatkozóan. A sorrendben második kijelentés viszont alacsony szórás mellett jellemzi a válaszadók választását, vagyis a tapasztalatszerzést emelik ki a tanulók, az önkéntes munka kapcsán. A középmezőnyben (a 3. 4. 5. kijelentés) szintén alacsony szórás mellett, azok a kijelentések vannak, amelyek arra utalnak, hogy az önkéntes munka nem befolyásolta, nem segítette a pályaválasztási elképzeléseit. A sorrend végén szerepelnek azok a kijelentések, amelyek az érdeklődést vagy annak megerősítését tartalmazzák. Végül a tanulók választásából egyértelműen látszik, hogy nem bizonytalanította el őket az önkéntes munka a pályaválasztásukat illetően.

Ugyanennek a kérdésnek a százalékos megoszlását láthatjuk a következő diagramon.

Az önkéntes tevékenység és pályaválasztási elképzelés kapcsolata (N=95)

12. ábra

A diagramon láthatjuk, hogy a végzett önkéntes munka elindította e a fiatalt valamely szakma irányába. A válaszadók 62%-a úgy gondolja, hogy a végzett önkéntes tevékenység semmilyen szakma felé nem adott neki iránymutatást. Összesen 30% mondja azt, hogy a végzett munka elindította őt, mégpedig ennek a 30%-nak a 17%-a, az önkéntes munkájához hasonló szakmában gondolkodik, míg a 13%-a azt nyilatkozta, hogy más egyebek mellett ez a tevékenység is érdekli, nem idegen tőle ez a foglalkozás. A fennmaradó 8% pedig egyértelműen kijelenti, hogy azt a foglalkozást semmiképpen sem választaná, amelyet önkéntes tevékenysége során végzett.

d. *Összefüggések az önkéntes munka választása és az egyéb külső tényezők között*

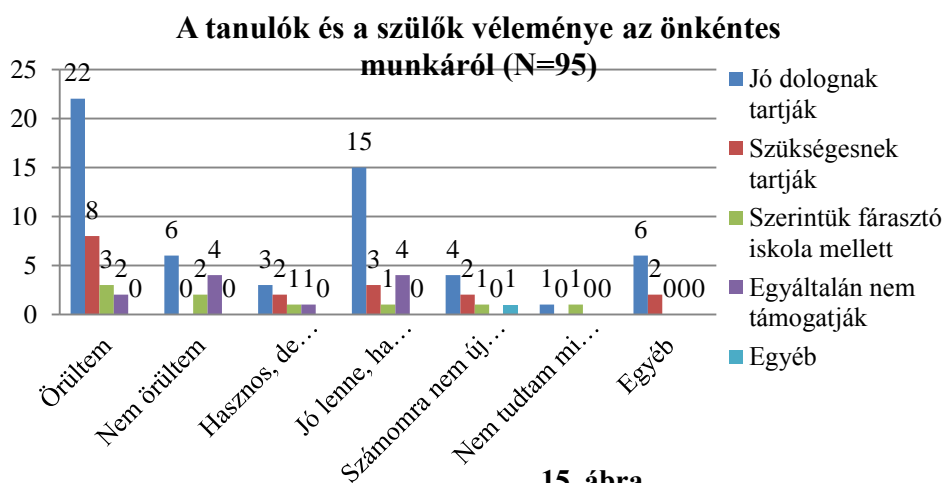

13. ábra

A dolgozat következő részében a különböző kérdések keresztezését követjük nyomon, melyek segítségével összefüggéseket próbáltunk keresni az önkéntes munka megválasztása és a között, hogy megbeszéltek e a szüleikkel a tapasztalataikat, továbbá, hogy a szülők és a tanulók önkéntes munkáról alkotott véleménye. Végül pedig azt vizsgáltuk, hogy a helyszínen megválasztásának módja befolyásolta-e, megerősítette-e a pályaválasztási elképzeléseket.

Én azt látom a fenti eredményekből, hogy nincs összefüggés a között a két összetevő között, hogy a szülő véleménye alapján döntenek e, illetve a között, hogy megbeszéltek e a szüleikkel a tapasztalataikat, hiszen láthatjuk, hogy a többség ugyan beszélt a szüleivel az elvégzett önkéntes munkáról, de ők nem a szülői vélemény, hanem saját érdeklődés alapján választanának önkéntes munkát, ha önálló döntést hozhatnának.

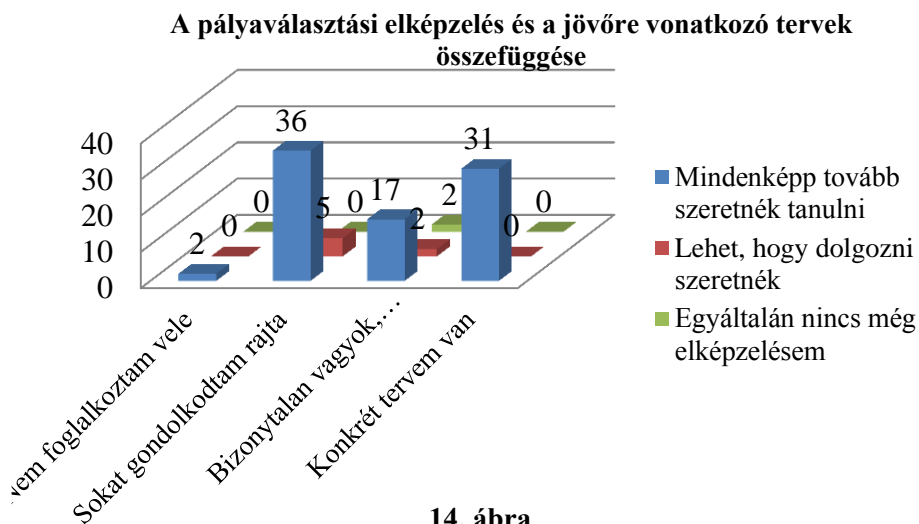
A kérdőívben szerepelt kérdés arra vonatkozóan, hogy a tanulók hogyan vélekednek az önkéntes munkáról, illetve olyan is, hogy a szülőknek mi a véleménye erről.

15. ábra

A fenti ábrán azt láthatjuk, hogy a gyerekek és a szülők véleménye milyen viszonyban áll egymással. Azon diákoknak, akik örömmel vették ezt a hírt, leginkább az ő szüleik tartják jó dolognak és szükségesnek az önkéntes munkát. Azon szülők gyerekei, akik jó dolognak tartják az önkéntes munkát, maguk is örülnek és szükségesnek tartják. Továbbá, ugyanebből a körből gondolják, hogy jó lenne, ha jutalom is járna érte.

Most nézzük meg azt, hogyan aránylik egymáshoz az, hogy ki, mit gondol a pályaválasztásáról, valamint a jövőbeli terveik.

14. ábra

A 14. számú ábrán azt láthatjuk, hogy akik már foglalkoztak ezzel a kérdéssel, valamint, akik bizonytalanok és félnek, továbbá, akiknek konkrét terveik vannak, többségében mind tovább szeretne tanulni. Mindössze két főt számláltunk, aki mindenképp tovább szeretne tanulni, de még egyáltalán nem foglalkozott a pályaválasztásával. Azok közül, akik félnek tőle és bizonytalanok, két fő gondolja úgy, hogy dolgozna, valamint szintén két fő, akinek semmilyen elképzelése nincs még a jövőjéről.

Az adatok feldolgozásakor összefüggéseket is vizsgáltunk – az összefüggések erősségének vizsgálatakor Pearson-féle khi-négyzet értéket számoltunk – amely lehetővé tette a több változós eljárások alkalmazását. (A kutatásban elfogadott szignifikancia szint $\chi^2 < 0,05$.)

Az önkéntes munka helyszínének kiválasztása és a pályaválasztási elképzeléseket vizsgáló állításokra adott válaszok között kerestünk összefüggéseket.

Igen, megerősített az elképzeléseimben	Pearson-féle χ^2 együttható			
	Iskola ajánlotta	N	Én magam kerestem	N
Egyáltalán nem igaz	0,065	52	0,054	52
Közepesen igaz	0,067	21	0,056	21
Teljes mértékben igaz	0,020	22	0,017	22

2. táblázat

A fenti táblázatban láthatjuk, hogy azok a tanulók, akik maguk keresték az önkéntes munka helyszínét, vagy akiknek az iskola ajánlotta fel a helyszínt, összefüggést mutatnak abban a tekintetben, hogy megerősítette őket a pályaválasztási elképzelésükben, mivel ezt a kijelentést mindkét esetben, teljes mértékben igaznak vélték.

5. A kutatás hipotéziseinek igazolása

A kutatásunkban feltételeztük, hogy az érdeklődés alapján választott önkéntes munkatapasztalat és a tanulók pályaválasztási elképzelései között összefüggés mutatható ki. A kapott adatok alapján bizonyítjuk ennek a kijelentésnek az érvényességét és részletesen kitérünk az egyes összefüggések magyarázatára.

Az első alhipotézist, miszerint - **Feltételezzük, hogy a tanulók szeretnék kipróbálni a választott pályát az önkéntes munka során, amely meg is erősíti őket a pályaválasztási elképzelésükben** - igazoltnak véljük.

A tanulók 37%-a örült az önkéntes munkának, valamint további 27% szintén örömmel fogadta, azzal a különbséggel, hogy jutalmat remélne a befektetett energiáért cserébe. A 9. kérdés esetében azt láthattuk, hogy sok mindenben segítené a tanulókat az önkéntes munka, legnagyobb arányban azonban a tapasztalatszerzést emelik ki, illetve emellett az új emberek megismerése és a munka kipróbálásának lehetősége is szerepet játszi. A legfontosabb eredmény ehhez a 15. kérdésre adott válasz, amelyben láthatjuk, hogy a hat lehetőség közül 65%-ban a szakmabeli elképzeléshez közel álló önkéntes munkát próbálnák ki a tanulók. Az összefüggések vizsgálatakor (2. számú táblázat) megerősítődött az a feltevésünk, hogy az önkéntes munka akár a tanuló saját választása, akár az iskola ajánlata a helyszín, mindenképpen megerősítette a tanulókat a pályaválasztási elképzelésükben. Mindezen adatok tükrében úgy gondoljuk, hogy a tanulók szeretnék kipróbálni a választott pályát az önkéntes munka során és ez támogatja őket a pályaválasztási elképzelésükben.

A második alhipotézisünket, miszerint - **Feltételezzük, hogy mind a pályaválasztási elképzelésben, mind az önkéntes munka választásában megjelenik az érdeklődés és a tapasztalatszerzés fontossága** – igazoltnak tekintjük.

A tanulók az önkéntes munka előnyeit 40%-ban a tapasztalatot, 31%-ban az új emberek megismerését és 24%-ban a munka, mint tevékenység kipróbálását fogalmazták meg. A tanulók 91%-a szeretne tovább tanulni, vagyis a végzettségi szint megjelölése egyértelmű, hogy diplomás pályára készülnek az általunk vizsgált iskolák tanulói. A pályaválasztási elképzeléseikre vonatkozóan, a tanulók, több mint egyharmadának konkrét pálya elképzelése van. Legtöbben (43%) azt jelölték meg, hogy sokat foglalkoznak a kérdéssel és a maradék 15% pedig bizonytalan a pályaválasztási elképzeléseit illetően. A válaszadók 78%-a pedig a pálya kiválasztásának elsődleges szempontját az érdeklődésben látja. Mint azt korábban jeleztük, az önkéntes munka során is a legmagasabb arányban (65%), a pályaelképzelésükhöz közel álló tevékenységben próbálnák ki magukat.

Egy érdekes ellentmondásszerű kapcsolódást találunk az 12. számú ábra, mely szerint a tanulók 62%-a nem az önkéntes munkában kipróbáltakat választaná szakmájának. Ez az adat viszont, jól láthatóan differenciálódik, ha megnézzük, hogy a tanulók csupán 18%-a választotta saját maga a helyszínt és 67%-ukban az iskola által ajánlott helyszínen próbálták ki magukat. Ezért nem találtunk elemezhető adatot az olyan tanulókra, akik érdeklődésüknek megfelelően kerestek volna önkéntes helyet. Viszont láthatjuk (2. számú táblázat), hogy az önkéntes munka összefüggést mutat azzal, hogy megerősítette a tanulók pályaelképzelését. Végül fontos eredmény az 1. számú táblázatban lévő adatok, ahol egyértelműen látszik, hogy a tapasztalatszerzés kiemelkedik az önkéntes munka és a pályaválasztási elképzelés kapcsolatából, mivel ezt magas átlag és alacsony szórás mellett választották a tanulók. Mindezek tükrében tudjuk, hogy az önkéntes munka megvá-

lasztásának és a pálya elképzelés szempontjai közül kiemelkednek az érdeklődés és a tapasztalatszerzés.

6. A kutatási eredmények összegzése és következtetések

Az első kérdéscsoportba tartozó kérdések az önkéntes munkára vonatkoztak. Foglalkoztunk azzal, hogy a tanulók milyen arányban vettek részt önkéntes programban, hogyan választották meg a helyszínt, mikor végzik az önkéntes munkát, kivel beszéltek meg a tapasztalataikat, tovább arról is kérdeztük őket, hogy milyen reakció követte a hírt, hogy önkéntes munkát kell végezniük az érettségi bizonyítvány megszerzéséhez.

Ezek közül néhány érdekességet emelünk ki, részletesebb áttekintést teszünk és következtetéseket próbálunk levonni.

A kérdőívet kitöltő tanulók reakcióinak százalékos megoszlása azt mutatja, hogy ebben a kérdésben nagyon megoszlik a vélemény az érintettek között. Amint azt a 3. számú ábrán is láthatjuk, a válaszadók legnagyobb része (37%) örül neki és lehetőségnek fogja fel. Ezen felül azonban sokkal érdekesebb átgondolni a többi lehetséges választ, amelyet nyomon követhetünk a diagramon. Ezek mindegyike enged némi következtetést. Először azt a fonalat ragadnám meg, hogy jó dolog lenne, ha jutalmaznák valamivel. Felmerül a kérdés, hogy mennyire vannak tisztában az önkéntes munka fogalmával, ők mit értenek alatta. Hiszen tudjuk, hogy épp az a legfontosabb megkülönböztetője a klasszikus értelemben vett munkától, hogy ingyen és mindenféle „kézzel fogható” nyereség nélkül végzi az illető. Ha megjelenik az igény arra, hogy kapjanak érte valamit, akkor már nem beszélhetünk önkéntes munkáról. A törvényi megnevezés már megváltozott közösségi szolgálatra, az önkéntes munka helyett, hiszen többen felháborodásukat fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy, amit kötelezővé tesz az oktatásügy, azt nem nevezhetjük önkéntes munkának. A köztudatba azonban nagyon hamar beépült az elnevezés és továbbra is aktuális a kérdés, miszerint: Hogyan lehet önkéntesnek nevezni azt, amit kötelezően teljesíteni kell? Ha ebből a szemszögből vizsgáljuk, mondhatjuk azt, hogy mivel az érettségi bizonyítvány feltétele lesz az 50 órányi elvégzett közösségi szolgálat, ugyanúgy, mint a matematika, vagy a történelem vizsga, úgy tulajdonképpen ezért is járhatna „jutalom”. Így azonban ismét oda térünk vissza, hogy ebben az esetben már nem beszélhetünk önkéntességről. Ehhez a gondolatmenethez kapcsolnám azt a válaszlehetőséget, miszerint hasznos lenne, de nincs jól megszervezve. Párhuzamot vélek felfedezni a két dolog között. Az, hogy a tanulók jutalmat várnának az elvégzett tevékenységért, összefüggésben lehet azzal, hogy egyesek szerint nincs jól megszervezve. További szoros párhuzamot tudunk vonni a megszervezettség mértéke és aközött, hogy voltak, akik azt sem tudták, hogy miről szól pontosan, de mivel meg kell csinálniuk, így elvégzik. Ebből azonnal levonható a tanulság, hogy érdemes és fontos lenne a jól megszervezett önkéntes munka, hiszen többről kéne szólnia, mint arról, hogy muszáj, mert máskülönben nem kapható meg az érettségi bizonyítvány.

Vannak adataink arról, hogy a fiatalok hogyan/ kitől kaptak információt az önkéntes munka lehetőségéről. Az internetről és a médiából informálódók aránya, csupán 6%. Ebből azt láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy naponta több órát ülnek a fiatalok az internetet böngészve, arra nagyon kevesen használják, hogy önkéntes munka lehetőséget keressenek. Magas szám jelöli azon szülőket, akik jó dolognak és szükségesnek tartják az önkéntes tevékenységet. Ahhoz az adathoz képest, engem meglepett, hogy a tanulók,

mindösszesen 9%-a szerzett tudomást önkéntes lehetőségről a szüleiktől. Tehát ez alapján azt mondhatjuk, hogy a szülők, bár jó dolognak tartják, nem sokat foglalkoznak a kérdéssel.

A válaszadók, mindössze 18%-a mondta azt, hogy önmaga választotta az önkéntes munka helyszínét, annak érdekében, hogy az érdeklődésének megfelelő feladatot végezhesen. Ez a szám azért nyugtalanító, mert, ha az önkéntes munkának arra az előnyeire gondolunk, miszerint az ott szerzett tapasztalatok segíthetik a pályaválasztási döntésének meghozatalát, akkor kevés olyan diák van, aki kihasználja az önkéntes munka ezen előnyét. A tanulók legnagyobb részének (67%-a) az iskola ajánlotta az önkéntes munka helyszínét. Ebből láthatjuk, hogy az iskolák kiépítik néhány intézménnyel a kapcsolatot és ezeket a lehetőségeket ajánlják a diákságnak. Felmerül a kérdés, hogy ha az iskola egy adott kört ajánl meg, akkor nem a tanulók egyéni igényei szerint fognak önkéntes helyet keresni, ami pedig fontos lenne. Egy lehetséges megvalósítási mód, amely ennek épp az ellenkezője és jól használható a tanulók pályaaorientációjához, hogy felmérjük a tanulók mely szakmák iránt érdeklődnek, milyen képességekkel rendelkeznek és ennek megfelelő intézményeket keressünk. Ehhez azonban az is kell, hogy megfelelő pályaaorientáció folyjon az iskolában.

A válaszadó majdnem azonos arányban beszélnek az önkéntes munkáról a szüleikkel és tanáraikkal, pedig az iskola nagyobb szerepet vállal az önkéntes helyek szervezésében. Bennem felmerül a kérdés, hogy tudják e, hogy milyen munkakört végzett a tanuló, hogy mivel jár egy ilyen munka, hogy milyen módon és milyen minőségben sikerült elvégezni a tevékenységet. A legilletékesebb az önkéntes munka megbeszélésében az maga az önkéntes szervező vagy koordinátor, mert ő tudhat a legtöbbet a végzett munkáról. Ugyanakkor ez a tanulók esetében a barátaik (32%), mert ebben a közegben a legközvetlenebb a viszonyuk valószínűleg. Egy gondolat erejéig visszautalnék Csíkszentmihályi (2011) kutatására, amelyben azt írja, hogy a fiatalok elszigetelődnek a felnőttek világától, és javarészt csak a saját korosztályuk társaságát keresik. Ugyanakkor kérdéses, hogy az a tanuló, aki a barátaival beszélt a munka során szerzett tapasztalatokról, élményekről, ugyanolyan mértékű megerősítést, visszajelzést kapott e, mint az a 17%, aki az önkéntes munka szervezőjével beszélt erről? A kérdés az, hogy a barátok, a tanárok és a szülők milyen tudással és mennyi információval rendelkeznek az elvégzett tevékenységről. Hiszen feltételezzük, hogy az önkéntes munka szervezője mindezekkel tisztában van és jelen volt, amikor a tanuló végezte a feladatait. Ezzel szemben a szülők, barátok és a tanárok nem voltak jelen, nem ők osztották ki a feladatokat és nem ők kísérték nyomon a munkavégzést, csupán a tanuló elmondásaira tudnak hagyatkozni. Így aztán a kérdés jogosan merül fel.

Az önkéntes munkát végző tanuló megkaphatná a pályaaorientációs csoportokon a megfelelő feldolgozási módokat, amelyek az elvégzett tevékenységgel kapcsolatosak és jól beépíthetők a pályaválasztási folyamatba.

A 7. ábra adatait látva, azt mondhatjuk, hogy a megkérdezett tanulók legnagyobb része felismeri az önkéntes munka jótékony hatásait, hiszen összesen 64%-uk gondolja úgy, hogy tapasztalatokat szerezhetsz, illetve megízlelheti, hogy mit is jelent dolgozni. Emellett elengedhetetlen az a gondolat is, hogy új embereket ismerhetnek meg a fiatalok. Tudjuk jól, hogy a mai világban a kapcsolati tőke növelése nagyon fontos. Minél több embert ismerünk, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy fontos információk jutnak el hozzánk, például egy álláslehetőségről, vagy éppen egy számunkra szükséges szolgál-

tatásról. Tehát a tapasztalatszerzés, a munka világának megízlése és a kapcsolati tőke növelése, a tanulók szerint az önkéntes munka előnyei közé sorolhatóak, amelyek az élet több területén is kiaknázhatóak a későbbiekben. Ezen a diagramon látható eredmények, nagyon kedvezőek abból a szempontból, hogy a válaszadó töredék, mindössze 5%-a vélekedett úgy, hogy nem segítette semmiben, vagy nem érdeklő az önkéntes munka, amit végzett. Ebből arra következtethetünk, hogy vannak, akik az önkéntes munka előnyeit azzal kötik össze, hogy érdekelte e őket a tevékenység. Hiszen, mivel nem érdekelte, mivel nem ezzel szeretne foglalkozni, így nem segítette semmiben. Bizonyára pedig gyűjtött tapasztalatot, hiszen bármit is csinált, vagy jó, vagy rossz tapasztalata biztosan volt arról a tevékenységről, de mivel nem érdekelte kifejezetten, így nem társítja hozzá a tapasztalatszerzés lehetőségét.

A második kérdéscsoportba a pályaválasztásra vonatkozó kérdések tartoztak, illetve az, hogy a tanulók milyen szempontok alapján választanának önkéntes munkát, ha saját döntésük lenne ebben a dologban.

Arra vonatkozóan, hogy a fiatalok mi alapján választanának önkéntes munkát, érdekes megfigyelni, hogy míg a kérdőív elején a válaszadók 24% azt válaszolta, hogy jó lenne, ha jutalmat kapnának, ennek csupán a fele, 12% mondta azt, hogy csak és kizárólag abban az esetben végezne önkéntes munkát, ha jutalmaznák. Tehát kevesebben vannak azok, akik csak jutalomért dolgoznának, mint azok, akik úgy gondolják, hogy jó lenne, ha járna érte valami plusz. Az, hogy a könnyű kivitelezés nem a leggyakoribb válasz, pozitív, hiszen ez alapján azt mondhatjuk, hogy nem jellemző az, hogy túl akarnak lenni rajta és nem az az elsődleges szempont, hogy minél egyszerűbb és gyorsabb legyen megoldani a feladatot.

A tanulók legnagyobb része az alapján választana önkéntes munkát, hogy mi áll közel a szakmabeli elképzeléséhez. Ez azért fontos, hiszen ebből láthatjuk, hogy amennyiben a tanulók a saját kezükbe vehetnék az irányítást abból a szempontból, hogy milyen önkéntes tevékenységet végezzenek, akkor a meghatározó az lenne, hogy ki, milyen pályára szeretne tovább tanulni. Ebbe fontos lenne belekapaszkodni, amennyiben azt szeretnék, hogy a felnövekvő generáció olyan szakmákat képviseljen, amelyet szeretne és szívesen lélekkel tudná és akarná is csinálni.

Ezek az adatok azt tükrözik, hogy nagyobb arányban vannak azok, akiket már foglalkoztat ez a fontos kérdés, sőt jó néhányan vannak, akik konkrét tervekkel várják a pályaválasztási döntésük meghozatalát. Nyilvánvaló, hogy más szerepe lehet az önkéntes munkának azon tanulók esetén akik már valamilyen konkrét pályaválasztási döntéssel rendelkeznek, és azok esetében akik még a döntést megelőző szakaszban vannak és akik még bizonytalanok vagy segítséget várnak az elinduláshoz.

Mind a három csoport esetében célszerű lehetne dolgozni a megszerzett (munka)tapasztalattal.

Akiknek szilárd elképzelésük van a pályaválasztásukról, azokkal másképp kell foglalkozni. Én azonban nem mondanám azt, hogy velük nem szükséges, hiszen ők már készen állnak, ők már tudják, hogy mit szeretnének. Az ő esetükben megoldható egy olyan foglalkozás, amely azt térképezi fel, hogy mire alapozták a döntésüket, azok a tanulók, akik elmondásuk szerint már döntöttek. A pályaeorientációs szakembereknek azonban, minden esetben meg kell győződnie arról, hogy a befolyásoló tényezők reálisak és valóban a tanuló elképzelései, érdeklődés és képességei alapján született az a döntés, továbbá arról is jó tudni, hogy az adott szakról szerzett információk mennyire

helytállóak, igazak, valóságok. Azokkal, akik már foglalkoztak a kérdéskörrel, sokat gondolkodtak rajta, bizonytalanok, vagy félnek tőle és azokkal is, akik segítséget vártak volna hozzá először is el kell hitetnünk, hogy ez nem rossz dolog és nem kell tőle félni, mert van módja annak, ami alapján adekvát döntést tudnak hozni. Az adatok azt mutatják, hogy a többség tanácstalan és segítségre szorul, de ennek ellenére foglalkoztatja őket a kérdés, tehát könnyen bevonhatóak lennének egy olyan folyamatba, amely előrejuttatja őket ebben a nehéz döntésben. Azokban, akik még nem foglalkoztak vele, de már abban a korban vannak, hogy ideje lenne, erősíteni kell a kérdés fontosságát és rávezetni őket arra, hogy az ő érdeke, hogy időben elkezdjen foglalkozni vele. Arányaiban elenyészőnek mondhatjuk azt a számot, amely azokat jelöli, akik még nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

A 10. számú ábrán láthatjuk, hogy a tanulók továbbtanulási szándéka nem kétséges, de mindössze 33%-a tudja konkrétan hogy mit szeretne, a maradék 77% esetében megerősítődik a pályorientáció fontossága és a minta 65%-a a választott pályát kipróbálná önkéntes munkája során. Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy mivel nagy arányban vannak azok, akiknek szükségük van pályorientációra és azok is, akik szívesen kipróbálnák magukat önkéntes munkában, így van igény egy komplex, átfogó folyamatra, amely eredménye egy megalapozott pályaválasztási döntés.

A 12. számú ábráról azt olvashatjuk le, hogy a minta kétharmad része (62%) úgy gondolja, hogy az elvégzett önkéntes tevékenység semmilyen szakma irányába nem indította el. Korábban azt is láthattuk a 4. számú ábrán, hogy ugyanilyen nagy arányban vannak azok is, akik az iskola által ajánlott lehetőségekből választottak. Vagyis mondhatjuk azt, hogy a nem érdeklődés alapján kiválasztott önkéntes munka, tevékenység nem bír orientáló jelleggel a tanulók életében. Nem meglepő, hogy az iskola által ajánlott önkéntes helyek között vélhetően nem szerepeltek olyan tevékenységek, amelyek összeegyeztethetők lettek volna a tanulók pályaeérdeklődésével, így aztán Csíkszetmihályi (2011) kutatásának megfelelően itt is láthatjuk, hogy tapasztalatszerzésre lehetőséget adott, de nem erősítette meg a munka-pályaválasztását a tanulóknak, pedig az eredmények azt mutatják, hogy a tanulók vágyanak arra, hogy érdeklődésüknek megfelelő önkéntes munkában próbálhassák ki magukat.

Ugyanakkor nem elhanyagolható a minta egyharmad része, akik megerősítést kaptak a munkájuk során (Legnagyobb részt ezek a tanulók a Kossuth Zsuzsanna Szakközépiskola, Szakiskola tanulói és inkább szakmai gyakorlat).

A válaszok arányát tekintve, jogosan merül fel a kérdés, hogy mi alapján kellene önkéntes tevékenységet választani. Hiszen annál, ha abszolút semmilyen irányba nem veti az embert egy elvégzett tevékenység, az is sokkal jobb és előrébb visz, ha legalább arra rájön, hogy ez semmiképp nem akarja csinálni. Még abban az esetben, ha a három legkevesebb százalékkal rendelkező választ összevonjuk, és ezekre úgy tekintünk, hogy vagy pozitív, vagy negatív, de valamilyen hatást sikerült az önkéntes munkának kiváltania, szakmai tekintetben, még abban az esetben is kevesebb, a tanulóknak összesen 38%-a érzi, hogy szakmailag meghatározó volt számára az önkéntes tevékenység. Azt gondolom, hogy a pályaválasztás szempontjából, nagyon fontos lenne, ha az önkéntes munkát végző fiatalok, egy bizonyos irányt vegyenek az adott munkával kapcsolatban. Azt is eredménynek tartom, ha azt tudja mondani, hogy ez semmi pénzért nem csinálnám, hiszen önmagáról szerzett újabb ismeretet. Ezáltal már meg tudja indokolni, hogy adott szakmát, miért nem választaná, vagy éppen miért választaná. Ez azt engedni feltételezni,

hogy ha az önkéntes munkát 67%-ban nem az iskola, hanem inkább a tanulók, saját elképzeléseikhez mérten választhatnák, akkor valószínűleg kevesebb lenne az a 62% is, akit semmilyen szakma irányába nem indított el az elvégzett tevékenység.

A kutatás eredményeit látva, elmondhatjuk, hogy a tanulók fejében vannak kapcsolódási pontjai az önkéntes munkának és a pályaválasztási elképzeléseknek. Az eredményekből magasan kitűnik az érdeklődés és a tapasztalatszerzés fontossága és ezek kapcsolata. Ez alapján megszervezhető egy komplex folyamat, amely egybefűzi a pályaaorientációt és az önkéntes munkát. Az érdeklődés köré szervezett pályaaorientációs foglalkozás alkalmazásával segíthetünk a tanulónak abban, hogy megfelelő pályaismeretre tegyenek szert, valamint, hogy megalapozott elképzelésük legyen azokról a pályákról, amelyek a személyiségüknek, terveiknek, képességeiknek, munkaértékeiknek megfelelő. A folyamat kvázi második lépéseként pedig az lenne a cél, hogy a pályaaorientációs folyamatban részt vett tanulók érdeklődésének megfelelő önkéntes munkák szerveződjenek. A kutatás eredményei azt tükrözik, hogy mind azok a diákok, akik már foglalkoztak a pályaválasztással és azok is, akik még nem, az érdeklődésüknek megfelelő önkéntes munkát választanának. Vagyis, ha egy jól megszervezett pályaaorientációs folyamatban feltárulnak a személyre szabott érdeklődések, akkor egyénekhez mérten szerveződhet az önkéntes munka, amelyben a legnagyobb előnyt, a tapasztalatszerzés jelenti a fiataloknak. Kipróbálhatják, hogy megfelel-e az elképzeléseiknek a választott pálya és ez alapján elérhetjük, hogy a pályaválasztás alkalmával, jól megalapozott és az egyén számára megfelelő döntés szülessen. Ezzel azt valószínűsíthetjük meg, hogy ne csak véletlenszerű legyen, ismét egy kötelező program kivitelezése, hanem a tanulók fejében is tudatosan, valamilyen céllal jelenjen meg. Egy sikeresebb program lenne, konkrét célokkal, jobban kivitelezve.

7. Kitekintés, a kutatás folytatása

A kutatásom hipotézisei, miszerint azt feltételezzük, hogy a tanulók szeretnék kipróbálni a választott pályát az önkéntes munka során, és ez meg is erősíti őket a pályaválasztási elképzelésükben, továbbá, hogy az mind a pályaválasztási elképzelésben, mind az önkéntes munka választásában megjelenik az érdeklődés és a tapasztalatszerzés fontossága, igazolódtak a kutatás során. Eredményeinkből arra a következtetésre jutottunk, hogy az önkéntes munka, beépíthető a pályaaorientációs folyamatba és a kettő összekapcsolása által, nagy mértékben segíthetjük a pályaválasztás előtt álló fiatalok önismereti fejlődését, valamint a tapasztalatszerzést. Ezekkel az összetevőkkel esély nyílik, hogy mindenki az egyéniségéhez és elképzeléseihez megfelelő pályát választhassa magának.

A pályaaorientáció módszertana tartalmaz egy jól ismert, strukturált csoportfoglalkozást, amelynek lényege minden esetben az információ nyújtása. Az információszerzés közben a csoportfoglalkozás résztvevőinek lehetősége nyílik arra, hogy egymástól tanuljanak és egymástól szerezzenek számukra új információt. (Szilágyi 1996)

A strukturált foglalkozás kötött felépítésű és általában öt elemet tartalmaz. Első a hangulatteremtés. Ezzel az a cél, hogy elválasszuk ezt a csoportformát a hagyományos ismeretfeldolgozási módoktól. Általában zenét, játékot, fejtörőket alkalmazunk. A második elem a célkitűzés. Mint módszer azért használjuk, hogy tudatosítsuk a résztvevőkben, hogy az adott napon mivel fogunk dolgozni és mit kell megtenniük magukért. Ezt követi az ismeretfeldolgozás, melynek lényege, hogy meghatározott feladatokon keresz-

tül dolgozza fel a csoport az adott témát. A következő elem a folyamatban a személyes hozam, amelyen keresztül válaszokat kérünk a csoporttagoktól arra vonatkozóan, hogy mit kaptak az alkalomtól, mivel gazdagodtak magukról. A befejező eleme a foglalkozásnak a következő foglalkozás előkészítése, amelyben a csoporttagok önálló munkáira összpontosítunk. Ezeket a feladatokat két alkalom között kell elvégezniük, majd az adott foglalkozáson megbeszéljük, felhasználjuk valamilyen formában az elkészített feladataikat. (Szilágyi 1995)

Ennek a strukturált csoportfoglalkozásnak a módszertani megoldásába építem bele az önkéntes munkát.

A foglalkozás célja bizonyos szintű önismeret fejlesztés, öndefiníció kialakítása a csoporttagokban, információ nyújtása a munkaerőpiacon megjelenő foglalkozásokról, pályákról, a csoporttagok érdeklődésének és képességeinek megfelelően, illetve az érdeklődés alapján kiválasztott pálya, önkéntes munkában való kipróbálása, tapasztalatok gyűjtése.

Az önkéntes munkát és a pályaválasztást egybefűző programterv

Célcsoport: gimnáziumi 10-11. osztály; 15-17 évesek

Időtartam: 5 x 60 perc + az önkéntes munkavégzés ideje

1. alkalom: Bevezető foglalkozás + Tevékenységeink

Hangulatteremtés: Jelnevek: minden csoporttag kiválaszt egy általa kedvelt tevékenységet, de úgy, hogy a tevékenység kezdőbetűje megegyezzen a keresztneve kezdőbetűjével. (pl.: alvás Anna; olvasás Orsi) Az első ember elmondja az így alkotott nevét, a következő elmondja az előtte elhangzottat és a sajátját. A harmadik ember az előző ketőt és a sajátját és így tovább. A végén a neveket kitűzzük. A játék célja, hogy a csoportvezetők és a csoporttagok megtanulják egymás nevét, illetve, hogy a csoporttagok megérkezzenek a csoportfoglalkozás közegébe.

Célkitűzés: A mai alkalommal először is szeretnénk megbeszélni a csoportfoglalkozás alapvető szabályait, értem ezalatt, hogy hány alkalommal találkozunk még, milyen időközönként és milyen időtartamban, valamint a kezdés időpontját. Továbbá, hogy ti, mint csoporttagok és én, mint csoportvezető mit vállalunk ezzel a csoportfoglalkozással és kinek mi lesz a szerepe. Miután ezzel végeztünk, ami nem vesz sok időt igénybe, rátérünk a mai foglalkozás fő kérdéskörére, ami nem más, mint a tevékenységek, amelyből az előző játékban már kaptunk egy kis ízelítőt. A foglalkozás célja, hogy minél több általunk ismert, majd általatok kedvelt tevékenységet sorakoztassunk fel és ismerjünk meg, majd ezekhez lehetőség szerint társítsunk különböző foglalkozásokat.

Ismeretfeldolgozás: mindenki kap egy lapot, amire egyéni munkában 10 tevékenységet kell felírniuk. Miután ezzel elkészültek, közössé tesszük az összegyűjtött tevékenységeket. Egy ember felolvassa, amit ő összegyűjtött, azok felkerülnek a táblára. A soron következő ember a már elhangzottakat kihúzza a listájáról és csak a még nem említett tevékenységeket olvassa fel. Így minden tevékenység felkerül a táblára, amit a csoporttagok egyenként összegyűjtöttek. Ismét egyéni munka következik, mindenki kiválaszt a papírján szereplő tevékenységek közül hármat, ami a leggyakrabban megjelenik a mindennapjaiban és tegye azt a hármat fontossági sorrendbe. Oly módon ismertetik a csoporttagok a 3-3 tevékenységet, hogy miután felolvasták, azután a rangsorban első helyen

szereplő tevékenységről konkrétumokban nyilatkoznak. (Hányszor jelenik meg naponta az életében és miért épp erre esett a választása?)

Személyes hozam: Ki, mit nyert ettől az alkalomtól?

Következő foglalkozás előkészítése: A következő alkalomra mindenki az általa kiválasztott három tevékenységhez próbáljon keresni olyan pályát/pályákat, amelyek felkel-
tik az érdeklődését.

2. alkalom: Érdeklődés + Pálya

Hangulatteremtés: az előző alkalommal kapott házi feladat felhasználása. A hozott foglalkozások közül kiválaszt egyet, majd el is mutogatja a többieknek.

Célkitűzés: a mai foglalkozás célja az lenne, hogy összefogó képet kapjunk a saját érdeklődésünkről és, hogy ezekhez milyen pályákat tudnánk hozzárendelni.

Ismeretfeldolgozás: érdeklődés fogalmának összerakása. Egyéni munka a következő lépés, amiben mindenki kitölti az érdeklődésről szóló kérdőívet (Érdeklődés – 2 kérdőív), majd, amikor minden tag végzett a kérdőív kitöltésével, akkor kiértékeljük közösen, és megtudjuk, hogy kihez, melyik érdeklődési terület áll a legközelebb. A következő lépésben, mindenki a kérdőívből kiderült, három rá leginkább jellemző érdeklődéssel dolgozik tovább. Először is egy gyors körben meghallgatjuk, hogy ki mennyire ért egyet a kérdőív eredményével. Én viszek be rengeteg pályát, mégpedig úgy, hogy a kérdőívben szereplő összes érdeklődési körhöz legyen bőven, és ezeket jól látható helyen függesztem ki. A csoporttagok ugyanúgy egyesével elmondják a 3 legfőbb érdeklődésüket, és a megadott listából választhatnak, illetve egészíthetik ki egymásnak, maguknak saját tudásuk szerint. Az eredmény várhatólag ugyanaz, miszerint mindenki sok, az érdeklődésének megfelelő pályával gazdagodik.

Személyes hozam: Az első feladatban elmutogatott pálya, mennyire tükrözi az érdeklődési köreit?

Következő foglalkozás előkészítése: Mindenki válassza ki a listájáról a legszimpatikusabb pályát és a következő alkalomra ahhoz gyűjtsön információkat! (mit csinálnak ezen a pályán? ki alkalmas erre a pályára? hol dolgoznak? milyen eszközökkel? stb)

3. alkalom: Önkéntes munka kiválasztása az érdeklődési területekhez

Hangulatteremtés: Mi a hangulatom? A mai ráhangoló játékunk, hogy a csoport körben áll és mindenki az előtte lévő ember hátára ragaszt egy cédulát, majd ráír egy hangulatot, kedélyállapotot. A feladat, hogy mindenki beszélgetéseket kezdeményezzen barchoba szerűen és megtudja, hogy milyen hangulat ő ma. Majd egy gyors körben megbeszéljük, hogy mennyire jellemző ma valójában rá az adott hangulat.

Célkitűzés: a mai foglalkozáson felidézük az előző alkalommal személyenként kialakult érdeklődéseket. Majd az otthonra kapott feladattal foglalkozunk, kinek mit sikerült összegyűjtenie. Ennek alapján a foglalkozás végére kiderül, hogy egyes csoporttagok érdeklődési köréhez, mely foglalkozások illenek, és azokat hol van lehetőségük kipróbálni.

Ismeretfeldolgozás: előre elkészített kártyákon kérdések szerepelnek, egy kártyán több kérdés is szerepelhet. A tagok egyenként húznak egy-egy kártyát és a kérdéseket az előző alkalom végén kiválasztott pályára vonatkozólag kell megválaszolniuk. Előre összegyűjtött intézménylistát készítek erre a foglalkozásra, azok alapján, hogy az előző alkalommal az Érdeklődés 2 kérdőív, mely pályákat eredményezte a tagoknak. A kérdések megválaszolása után, mindenki kap időt arra, hogy három, az érdeklődésének leginkább megfelelő pályát felírjon egy lapra. Miután ezzel végeztek, kifüggesztem az intéz-

mény listát és egyéni munkában minden tag az általa felírt pályához párosít intézményeket, amelyekben úgy gondolja, hogy azt végezheti. Amikor mindenki elkészül a saját listájával, egyenként ismertetik a csoport többi tagjával és pontosítjuk az esetleges tévedéseket. A kör végére mindenkinek lesz egy listája, ami személy szerint a saját érdeklődéseikhez választott pályákat és az azokhoz tartozó intézményeket tartalmazza.

Személyes hozam: kinek mennyi újat hozott ez a mai alkalom, milyen munkatapasztalatot szerezneél szívesen?

Következő foglalkozás előkészítése: a következő foglalkozásig sok idő telik el, pontosan x hét azért, hogy a csoporttagoknak legyen ideje önkéntes munkát keresni a listájukhoz megfelelően, majd dolgozni önkéntesként benne, majd értékeljük együtt a tapasztalatokat. Tehát a következő foglalkozásra mindenki önkéntes munka végzésével készül. Az önkéntes munka megkereséséhez természetesen minden segítséget a tanulók rendelkezésére bocsátok, mint csoportvezető, de célozom az is, hogy a megkeresést maguk a diákok tegyék meg személyesen, ezzel gyakorolva a hivatalos szituációk egyikét.

4. alkalom: Beszámoló az önkéntes munka tapasztalatairól

Hangulatteremtés: mindenki mond 3 szót, ami eszébe jut a mögötte álló x hétről és a végzett munkáról.

Céltűzés: ez alkalommal mindenki beszámol az elmúlt hetekben végzett önkéntes munkáról.

Ismeretfeldolgozás: először egy körkérdéssel indítjuk a beszélgetést. A kérdés így szól: Hogyan érezted magad a munkavégzés közben?

Két egyforma létszámú csoportot alakítunk. Egyik csoport tagjai kört formálnak, és kifelé fordulnak a körből, majd a másik csoport tagjai szembe állnak velük. Felteszünk egy kérdést és a szemben álló párok két-három perc alatt meg kell válaszolják egymásnak, majd a csoportvezető jelzésére a külső kör jobbra halad egyet és újabb kérdésről, egy újabb emberrel beszélgetnek. A kérdések a következők lehetnek:

- Mit szerettél legjobban a végzett tevékenységben?
- Mit szerettél legkevésbé a végzett tevékenységben?
- Mit tudtál meg magadról a munka közben?
- Mit szerettél volna elérni ezzel a munkával?
- Szerinted sikerült e megvalósítani a céljaidat?
- Mit tanultál meg a választott munkáról?
- Említs meg egy pozitív dolgot a munkával kapcsolatban?

Személyes hozam: hogyan kívánják beépíteni a jövőben a megszerzett tapasztalataikat?

Következő foglalkozás előkészítése: Írjatok erre a papírra (előre elkészíti a csoportvezető) gondolatokat, amely az önkéntes munka kapcsán van bennetek, mi volt nagyon jó, elfogadható és rossz.

5. alkalom: A végzett önkéntes munka értékelése

Hangulatteremtés: előre elkészített kártyákból húznak a csoporttagok. A kártyákon tevékenységek szerepelnek. A feladat, hogy a kihúzott tevékenységhez mondjanak foglalkozásokat.

Céltűzés: ez alkalommal a tagok értékeli a végzett önkéntes munkájukat.

Ismeretfeldolgozás: Az értékelés módja a következő lesz. Három ív csomagolópapírt helyezek a kör közepére, három különböző címmel. Első az áll, hogy: AMI MŰKÖ-

DÖTT. A másodikon: AMI KEVÉSBÉ MŰKÖDÖTT. A harmadik: AMIT MÁSKÉPP TENNÉK.

A résztvevőknek előveszik az elkészített feladatukat, amelyet az előző alkalom végén kaptak, ha nem készítették el, akkor cetliket adunk és most kell megírniuk. Amikor ezzel végeztek, egyesével elmondják a lapjaikon szereplő gondolatokat és felragasztják a megfelelő csomagolópapírra. Ezzel értékelik saját működésüket, illetve képet kapnak a többiek tapasztalatairól is.

Beszélgetés indítása arról, hogy megerősítette vagy megnehezítette a választását. Az adott tevékenység és foglalkozás megismerése milyen hatással volt rád? A tevékenység vagy a szakma képviselése volt könnyebb?

Milyen tulajdonságai – érték, érdeklődés, képesség- lettek „kipróbálva”?

Érdekel-e amit csináltál, szívesen végeztél?

Könnyű volt vagy nehéz, amit csináltál?

Fontos-e neked ez a tevékenység vagy nem fontos? Mit fejezel ki magadból általa?

Személyes hozam: Mit tanultál magadról és a munkáról az önkéntesség kapcsán?

Következő foglalkozás előkészítése: mindenki hozzon egy olyan tárgyat, ami az ő életében fontosnak ítélt értéket/értékeket szimbolizálja. Fontos az instrukció, hogy szigorúan tartsák titokban a tagok egymás előtt, hogy ki, milyen tárgyat hozott!

6. alkalom: Lezáró foglalkozás

Hangulatteremtés: az előző foglalkozás végén elhangzó feladat összekapcsolása, a mai alkalommal. A kör közepén ott van a számára értéket szimbolizáló tárgy. A mai hangulatteremtőnk úgy fog kinézni, hogy egy ember elkezd, kiválaszt egy tárgyat a kör közepéről és elmondja, hogy szerinte mit szimbolizálhat a tulajdonosának, majd meg kell tippelnie, hogy kié lehet. Végül a tárgy kerüljön a tulajdonos kezébe, aki reflektál az előtte elhangzó tippekre. Ily módon végig megyünk az összes hozott tárgyon.

Céltűzés: ez alkalommal egy kötetlenebb, személyesebb alkalom lesz, azért, hogy pozitív érzésekkel zárjuk a közös munkát, valamint, hogy minden csoporttag emlékekkel mehessen haza.

Ismeretfeldolgozás: A csoporttagok körben ülnek, mindenki mond magáról három dolgot, ezek egyike füllesztés. A csoporttársaknak kell kitalálni, hogy melyik az.

A következő játék neve: EGYSZERŰEN CSAK NEVETNI

Mindenki súg a bal szomszédjának egy ajándékot, a jobbnak pedig egy ajándék felhasználhatóságát. Ezután, mindenki elmondja a kapott ajándékát és, hogy mit kell vele csinálnia. Pl.: „Szép szempillaspirált kaptam és be kell kereteznem.”

Személyes hozam: Mindenki mondja el azt az érzést, ami elsőre eszébe jut az együtt töltött időről.

A foglalkozás zárása: mindenki kap egy lapot, aminek a tetejére felírja a nevét, majd egyel tovább adja jobbra. Akinek a nevét a lap tetején látják, annak írnak egy-egy pozitív gondolatot, egy-egy pozitív megerősítést.

Irodalomjegyzék

- Austria Overview of the Vocational Education and Training System, 2011, Thematic Overviews, Refer Net Austria
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2011/2011_CR_AT.pdf - letöltés: 2012. október 30.
- Borbély-Pecze Tibor (2009): Új LLG (lifelongguidance) szabályozás. In: Szakoktatás 2009, 3. szám
- Borbély-Pecze Tibor (2010): Életút támogató pályaorientáció. A pályatanácsadás szerepének, tartalmának, művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei. Phd dolgozat, ELTE, Budapest
- Csirszka János (1966): Pályalélektan. Budapest, Gondolat kiadó.
- Csikszentmihályi Mihály (2011): Életre hangolva. Budapest, Nyitott Könyvműhely Kiadó Kft.
- Denmark Overview of the Vocational Education and Training System 2011, Thematic Overviews, Refer Net Denmark
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2011/2011_CR_DK.pdf - letöltés: 2012. október 30.
- Fazakas Ida (2004): A pályaorientáció azonosságai és különbségei a magyar és a román iskolarendszerben. (szakdolgozat) SZIE, GTK, Elméleti és Alkalmazott Pszichológia Tanszék
- Fazakas Ida (2009): A pályaismeret és jelentősége. TÁMOP 2.2.2. „A pályaorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése” című projektjéhez kapcsolódó módszertani segédanyag, Székesfehérvár
- Fazakas Ida (2009): Az iskolai pályaorientációs tevékenység új módszertani lehetőségei. Phd dolgozat, ELTE, Budapest
- Finland Overview of the Vocational Education and Training System, 2011, Thematic Overviews, Refer Net Finland
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2011/2011_CR_FI.pdf - letöltés: 2012. október 30.
- Galambos Henriette Rita (2011): Öntsünk tiszta vizet a pohárba! Forrás: Internet: http://tani-tani.info/ontsunk_tiszta - letöltés: 2012. június 30.
- Galambos Henriette Rita – Matolcsi Zsuzsa (2012): Módszertani kézikönyv az iskolai közösségi szolgálati tevékenységek és projektek megvalósításához. Budapest, Demokratikus Ifjúságért Alapítvány.
- Germany Overview of the Vocational Education and Training System, 2011, Thematic Overviews, Refer Net Germany
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2011/2011_CR_DE.pdf - letöltés: 2012. október 30.
- Hidvégi Péter (2004): Pályaorientáció vagy szakmai orientáció?: utak és tévutak a mai pályaválasztási és szakképzési gyakorlatban. In: Szakoktatás, 2004. 54. évf. 6. sz.
- Jámbori Szilvia (2007): Hogyan tervezik a serdülők a jövőjüket? Szeged, SZEK JGYF Kiadó.
- Lannert Judit (2009): Tanulási életút-tanácsadás és versenyképesség. Forrás: Internet: <http://www.ofi.hu/tudastar/2-tanulasi-eletut/tanulasi-eletut> - letöltés: 2012. június 30.
- Nagy József (2007): Kompetencia alapú, kritériumorientált pedagógia. Szeged, Mozaik Kiadó.

- Sweden Overview of the Vocational Education and Training System, 2011, Thematic Overviews, Refer Net Sweden
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2011/2011_CR_SE.pdf - letöltés: 2012. október 30.
- Szilágyi Klára (1995): Pályaorientáció, Bp., Kollégium Kft.
- Szilágyi Klára (1996): A tanácsadó tanár módszertani lehetőségei az iskolában, EKTF, Eger
- Szilágyi Klára (2000): Munka- pálya tanácsadás, mint professzió. Budapest, Kollégium Kft.
- Szilágyi Klára (2005a): A pályaorientáció folyamatának korszerű értelmezése a felnőttképzésben. Budapest, Nemzeti Szakképzési Intézet.
- Szilágyi Klára (2005b): A fiatalok és felnőttek pályaorientációs és karrierépítési készségeinek színtje, fejlesztésének lehetőségei. Kutatási záró tanulmány, Felnőttképzési Kutatási Füzetek. Budapest, NFI.
- Szilágyi Klára -Völgyesy Pál (1979): A pályaválasztási döntéselőkészítés pszichológiai és pedagógiai lehetőségei. Budapest, FPK.
- Szilágyi Klára -Völgyesy Pál (1996): Pályaorientáció. Gödöllő, GATE Tanárképző Intézet.
- Takács Ildikó (2006): A munkahelyi szocializáció és a munkahelyi beilleszkedés pszichológiai tényezői. In: Mészáros Aranka (Szerk.): A munkahely szociálpszichológia jelentésvilága I. Egyének és csoportok. Miskolc, Z-Press Kiadó Kft.
- Tóth Edit (2008): Vitapontok a képzés világa és a munka világa között. In: Bábosik István (Szerk.): Az iskola korszerű funkciói. Budapest, OKKER Kft.
- Zsók Ágnes – Garas Ildikó (2012): Az „önkéntességből való tanulás” és a DIA-modell mint a pedagógiai módszerek kiszélesítési lehetőségei. In: Új Pedagógiai Szemle 7–8. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00073/2003-07-lk-Tobbek-Onkentessegbol.html>
 - letöltés: 2012. június 30.
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, Magyar Közlöny 162. szám, 2011. december 29.) - <http://www.bmknet.hu/index.php/szakmai-hirek-szakmai-128/friss-szakmai-49/90684-az-iskolai-kozoessesegi-szolgalatrol> - letöltés: 2012. október 30.

A MEZŐKÖVESDI RÓMAI KATOLIKUS ELEMI NÉPISKOLA A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Szerző: Jacsó Rita

jacso.rita@gmail.com andragógia (BA), III. évf.

Konzulens: Dr. Tengely Adrienn főiskolai docens

III. helyezés

Előszó

Dolgozatom témája szülővárosom, Mezőkövesd népoktatása a 20. század elején, ezen belül a Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola, valamint az iskola által folytatott népművelő tevékenység. A téma kiválasztásában több dolog is motivált. Egyrészt itt élek születésem óta, az általános iskolát is itt végeztem el, éppúgy, ahogy szüleim és nagyszüleim is tették. Ebből adódóan kiskoromtól kezdve sokat hallottam a helyi iskolákról, nagymamám rengetegszer mesélte, milyen is volt az ő idejében a tanítás. Olvasmányaim során mindig is érdeklődéssel töltött el a régi, vidéki iskolák világa, melyekről Móra Ferenc, vagy Gárdonyi Géza írtak. A Szent István Katolikus Általános Iskolában töltött éveim alatt magam is éreztem a régi iskolák hangulatát, hiszen ez az intézmény az 1926-ban felépített Zárda iskola épületében működik. Az iskola nagy gondot fordított a hagyományok ápolására, valamint a diákok hitbéli nevelésére. Az osztályommal együtt látogattuk meg először a városunkban – akkor még a Galériában – működő Iskolatörténeti Gyűjteményt, amely akkor nagy hatással volt rám, hiszen belépve a régi idők iskoláját láthattuk társaimmal együtt, annak berendezéseivel, eszközeivel, tankönyveivel együtt. Középkorai tanulmányaimat az egri Dobó István Gimnáziumban folytattam, amely szintén egy régi, nagy múltú intézmény és választásomban talán az iskola hangulata is közrejátszott, mert sokkal közelebbinek éreztem magamhoz ennek az iskolának a falait, mint több fiatalabb, modernebb iskoláét.

Mikor gondolkodni kezdtem dolgozatom témáján örömmel fedeztem fel, hogy lehetőség van iskolatörténeti munka megírására is és megérett bennem az elhatározás, hogy ezzel kapcsolatban szeretnék kutatást végezni. Mikor kutakodni kezdtem a témával kapcsolatban, többen is javasolták, hogy keressem fel Répászky Zoltán tanár urat, aki az Iskolatörténeti Gyűjtemény vezetője is egyben. Segítségével választottam ki városunk oktatásának eddig még feltáratlan részét, melyről átfogó tanulmány eddig még nem készült.

Miután hozzákezdtem a munkához ráébredtem, hogy milyen remek szakemberek tanítottak az itteni iskolákban, valamint milyen magas színvonalú, lelkiismeretes oktatás is folyt városunkban a század elején. Szabó Zoltán, a jeles író-szociográfus írja városunkról:

„Nem tudok e vidéken más helységet, ahol a nép segítségére annyit és oly hozzáértően kiáltottak volna az intelligencia tagjai, mint Mezőkövesden.”¹

Ezért is gondolom, hogy a népoktatás területén remek példát adhat a városunkban folytatott munka. Továbbá az is nyilvánvalóvá vált kutatásaim során, hogy a helyi pedagógusok példaértékű, újító munkássága országos szinten szinte teljesen ismeretlen. A magyar közoktatás története nem tartja számon az városunkban éveken át működő summásiskola történetét, melyet Abkarovits Jenő és társai hoztak létre, hogy a szegény, távoli földeken dolgozni kénytelen családok gyermekei is elsajátíthassák az elemi ismereteket. Ugyanígy kevés szó esik a városunkban nagy sikerrel működő népfőiskoláról, mely 1922-ben nyílt meg és egészen 1938-ig működött megszakitás nélkül, majd rövid időre ismét megnyílt és munkásságát abban az időben kezdte meg, mikor még nem voltak hazai népfőiskolai hagyományok, melyekre hagyatkozhatott volna. Ez megerősítette szándékomat, hogy városom népoktatását válasszam témámnak.

Kutatásom során fel szeretném deríteni, hogy a kor oktatáspolitikájának előírásai hogyan, illetve milyen mértékben is valósultak meg városunkban, az népiskola milyen módon próbálta a segíteni és fejleszteni a gyermekeket, milyen volt a lakosság hozzáállása az iskolához és magához az oktatáshoz, valamint az iskola hogyan tudott alkalmazkodni Mezőkövesd helyi sajátosságaihoz. Ezzel kapcsolatban be kívánom mutatni a gazdasági továbbképző ismétlődő iskola munkáját, valamint a summásiskola működését, mely a helyi vándormunkás gyerekek oktatásának problémáját kívánta megoldani. Az iskola oktatómunkájának kapcsán ki szeretnék térni az iskola tanítóinak munkájára, annak színvonalára, valamint az általuk végzett elemi iskolán kívüli népművelő tevékenységre, melynek legkiválóbb példája a városunkban létrehozott népfőiskola. Képet kívánok adni ennek létrejöttéről, fogadtatásáról, szakmai munkájáról, valamint hosszú évek alatt elért eredményeiről is.

Munkám során a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban, az Egri Főegyházmegyei Levéltárban, valamint a mezőkövesdi Szent László Plébánián kutattam a korabeli naplókat, levelezéseket, jegyzőkönyveket. Ezeken túl a 20. század eleji helyi lapokból, például a Mezőkövesd és Vidéke című heti közlönyből, a Mezőkövesdi Újság, valamint a Borsod című hetilapból is szereztem információkat, továbbá nagy segítséget nyújtott kutatásaimhoz a mezőkövesdi Iskolatörténeti Gyűjtemény, valamint vezetője, Répászky Zoltán. Az Iskolatörténeti Gyűjtemény városunk iskolatörténeti emlékeinek egyik fő őrzője. Célja az iskolákhoz kapcsolódó „szellemi és tárgyi értékek” megmentése.² A Gyűjtemény anyaga főként a 20. századból, főként annak első feléből származik. Répászky Zoltán tanár úr pályája kezdetétől fogva gyűjtötte a régi tanterveket, tankönyveket, de a gyűjtés csak az 1980-as évek közepétől vált tudatossá, mikor egy iskolából régi iskolapadokat, táblát, számológépet és hasonló berendezési tárgyakat sikerült szereznie. Ezek, valamint a korábban összegyűjtött dokumentumok váltak a Gyűjtemény alapjává, melynek első bemutatása 1991-ben történt és 1993-tól állandó kiállításként működik. A kiállítás egyik célja, hogy a felnövekvő generációk megismerkedhessenek

¹ Szabó (1938) 83. p.

² RÉPÁSZKY Zoltán: *A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény.* 2004. <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=568> (2012. 03. 03.)

nagyszülei, dédszülei iskolájával, így rendszeresen fogadnak iskolás csoportokat, ezen túl a Gyűjtemény kiváló forrásul szolgál pedagógusok, diákok és kutatók munkáihoz.³

1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

1.1. Oktatástörténeti áttekintés

A dualizmus alatt az elemi iskolai oktatás irányvonalát az 1868. évi Eötvös-féle törvény (1868:38. tc.) határozta meg.⁴ A törvény, melyet 1868. december 15-én szentesített a király, kimondta az általános tankötelezettsége, megelőzve ezzel Európa több országát. A törvény pénzbüntetés terhe mellett kötelezte a szülőket, hogy gyermekeiket hat és tizenkét éves koruk között iskolába járassák. Az oktatás nem vált ingyenessé, de az igazoltan szegény szülők gyermekei mentesültek a tandíj alól. A törvény hatására létrejött a hatosztályos elemi népiskola. Az elemi iskola után a 12. életévüket betöltött gyerekeknek ismétlő iskolába kellett járniuk, ahol nyáron heti két, télen heti öt óra volt a kötelező óraszám. A törvény létrehozta a felsőbb népiskolát is, melyet minden ötezer lakos feletti településen létre kellett hozni. A városi elemi iskolákban már minden osztály számára külön tanítót rendelt el, de a falusi tanító továbbra is egyedül foglalkozott a hat osztállyal. Kimondta, hogy egy tanító egyszerre nem foglalkozhat 80-nál több gyerekkel. A törvény toleranciát tanúsított a nemzetiségekkel szemben, kijelentette, hogy minden gyermeket az anyanyelvén tanítsanak a népiskolában. Meghatározta az iskolaszék, a népiskolai hatóságok és a tanfelügyelők hatáskörét is. A törvény az elfogadását követező évtizedekben folyamatosan fejtette ki hatását. Eötvös is tisztában volt azzal, hogy a fejlődés nem lesz töretlen. 1870-ben készített kutatásából kiderül, hogy a községek 15% egyáltalán nincs iskola. Ennek ellenére az iskolát látogató gyerekek száma fokozatosan nőtt. Míg 1872-ben a tanköteles gyerekek 55%-a járt iskolába, 1896-ban már 79%, 1913-ban pedig már 93%-a.⁵

1908-ban ingyenessé vált az elemi iskolai oktatás. Az egyházakat az állam segéllyel kárpótolta ez elvesztett tandíjakért.⁶

Hatalomra kerülését követően a Tanácsköztársaság az összes egyházi tulajdonban lévő iskolát államosította. Céljuk az egyház és az állam szétválasztása volt, a hitoktatás eltörléséről való döntést azonban a helyi tanácsokra bízták. Innentől kezdve az iskolák a tanácsok irányítása alá tartoztak. Hozzáálltak a nyolc évfolyamos általános iskola kialakításához, melyben 14 éves koráig minden gyermek ingyen tanulhatott volna.⁷

A Tanácsköztársaság bukását követően annak összes közoktatásra vonatkozó intézkedését hatályon kívül helyezték a 4507/1919. VKM sz. miniszteri rendeletben (1919.

³ RÉPÁSZKY Zoltán: A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény múltja, jelene, jövője. In. *Matyófld.* 2001. 65-68. p.

⁴ Kóte (1978) 877. p.

⁵ PUKÁNSZKY Béla: Pedagógia és iskoláztatás 1867-1919 között. In. PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (szerk.): *Neveléstörténet.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012. 02. 08.)

⁶ Kóte (1978) 878. p.

⁷ HAJDU Tibor: Az 1918-1919. évi forradalmak művelődéspolitikája. In. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 246-247. p.

augusztus 10.). Ezzel egy időben megkezdődött a forradalomban résztvevő tanárok, tanítók és diákok felelősségre vonása. Úgy vélték, a Tanácsköztársaság romboló hatást gyakorolt az ifjúság erkölcsére, éppen ezért visszatértek a szigorú, vallási alapokon nyugvó neveléshez. Az 1919. szeptember 15-én kiadott rendelet visszaállította a kötelező vallásoktatást és a nevelésben is központi szerepet szánt a hitnek.⁸ A katolikus nevelési nézet szerint a gyermekeket Isten parancsainak követésére tanították, a morál alapjait a vallási parancsokra vezették vissza.⁹

Még évtizedekkel az Eötvös-féle népiskolatorvény után is magas volt az elemi iskolából kimaradók aránya. Az 1920/21-es tanévben az tanköteles gyerekek 22,7%-a nem járt iskolába. Az 1921. évi XXX. tc. („az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról”) elrendelte, hogy a gyermekeknek hat éves koruktól kezdődően kilenc éven át nyilvános oktatásban vegyenek részt. Ebből hat év elemi iskola, három pedig ismétlő. A törvény kötelezővé tette az istentiszteletek látogatását vasárnap, illetve ünnepnapokon. A tankötelezettség végrehajtását továbbra is számos tényező akadályozta. Sok helyen továbbra is a megengedettnél több diák jutott egy tanítóra, 200 községnek pedig még mindig nem volt iskolája.¹⁰

„Ha az állam egyfelől kimondja – érvelt Klebelsberg – az általános tankötelezettséget, akkor másfelől, a terhek nagy részét viselje és ezáltal tegye is lehetővé a tankötelezettség végrehajtását. A népoktatásnak olyan súlyos problémájáról van szó, amelyen nem lehet sem törvénnyel, sem rendelettel, sem a tanügyért való lelkesedéssel, sem ékes-szólással segíteni, hanem igenis téglával és malterral: népiskolák tömeges építésével és pedig ott, ahol helyszüke miatt beiskolázatlan gyerekek élnek.”¹¹

1925 augusztusában vette kezdetét az iskolaépítési akció, melynek során a tervezett 3400-3500 tanteremből 3508 készült el, az előirányzott 1700 tanítói lakásból pedig 1604. A korszakban a népoktatás követelményeinek középpontjában az írás, olvasás és a számolás tanítása állt. Klebelsberg fő célja az analfabetizmus visszaszorítása volt. Horthy Miklós kormányzó 1928-ban a nyolcosztályos elemi iskola kialakítására szólította fel a minisztert. Az elkészített törvénytervezet szerint a hatosztályos népiskolát fokozatosan kell nyolcosztályossá alakítani. Erre 2 éves mezőgazdasági, vagy ipari továbbképző iskolának kell épülnie. Ezzel együtt a tankötelezettség 14, majd 16 éves korra emelkedett volna. A nyolcosztályos képzés 1940 szeptemberétől lett volna kötelező, azonban a be-köszöntő gazdasági válság miatt a törvénytervezet elfogadására nem került sor. Ennél fogva csak néhány település szervezte meg.¹²

⁸ MÁRKUS László: A művelődéspolitikai program céljai és megvalósításuk a 20-as években. In. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 863. p.

⁹ Lászlóné KISS: Kindergarten Education and Music Education Based on Christian Values; View of Man in Christian Pedagogy. In. Gabriella PUSZTAI (szerk.): *Religion and Values in Education in Central and Eastern Europe*, Régió és Oktatás IV. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development - University of Debrecen, 2008. 144. p.

¹⁰ T. Kiss (1998) 66-67. p.

¹¹ T. Kiss (1998) 67-68. p.

¹² T. Kiss (1998) 68-78. p.

Klebensberg miniszterségének vége felé, az 1930-31-es tanévben már a tanköteles gyermekek 92%-a látogatta a népiskolákat.¹³

Hóman Bálint 1932-ben került a VKM élére és egy év kihagyással 1942-ig maradt kultuszminiszter. A harmincas években a nemzetté nevelés gondolata került az oktatás középpontjába, még a valláserkölcsei neveléssel szemben is. A korszakban folytatódott a nyolcosztályos népiskola kialakítása. Az 1937/38-as tanévben a körülbelül 7000 elemi iskola közül csak 100 volt nyolcosztályos.¹⁴ Végül az 1940:20. törvénycikk tette kötelezővé a nyolcosztályos elemi iskolát, de a tanító- és tanteremhiány, valamint a második világháború miatt nem terjedhetett el.¹⁵ Ennek ellenére a legtöbb településen megszerverték a nyolcosztályos tanítást.¹⁶ (Mezőkövesden csak a Szent Alajos iskolában jött létre a nyolcosztályos elemi iskola, Kövesdi Dezső tanító vezetésével.)

Az egyházi fenntartású népiskolák a huszadik század első felében mindvégig többségben maradtak. Az 1936/37-es tanévben például a népiskolák 43,4%-át a katolikus egyház tartotta fenn. Ezen belül 41,4% tartozott a római katolikus hitfelekezethez. Ezáltal nagy felelősség hárult az egyházra, hiszen a népesség csaknem felének alapfokú oktatásáról kellett gondoskodnia.¹⁷

1.2. Mezőkövesd múltja

Városunk neve okleveleinkben először 1275-ben fordul elő. Az említett oklevél arról tudósít, hogy Kövesd lakatlan. Városunk egyike volt azon településeknek, amelyek a tatárjárás után legkésőbb tértek magukhoz. Még az 1332-1335-ös pápai tizedlajstromokban sem tesznek róla említést. A legelső oklevelekben található megnevezések a „Kövesd” alak régies változatai. Csak a 15. század közepe táján tűnik fel a „Mezőkövesd” alak. Városunkról a 14. századból nem maradt fenn adat, így nem tudhatjuk miként regenerálódott a település. Legközelebb 1408-ban bukkan fel „Kewesd” néven. Azt is tudjuk, hogy Zsigmond király vásártartó helységgé tette Mezőkövesdet. Erről 1416-ból származnak írásos adatok.¹⁸

Városunk 1439-től kezdve több mint 400 éven át a Diósgyőri Koronauradalom birtokában volt. Ennek köszönhetően a korai feudalizmus idején kedvező helyzetet élvezett, gyakran részesült különböző kedvezményekben. 1464 fontos fordulópontra volt Kövesd életében, Mátyás király mezővárosi szabadságlevelet adott a településnek. A 16. század során Mezőkövesd több dél-borsodi településsel együtt véglegesen behódolt a török hatalomnak. Eger elvét követően egymástól eltérő adatokat találunk városunk sorsáról. Egyes források szerint egy egész évszázadra elnéptelenedett, mások szerint ugyan kisebb

¹³ BEREND T. Iván: Az iskolai képzés kereteinek kibővülése. In. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 805. p.

¹⁴ PUKÁNSZKY Béla: A harmincas-negyvenes évek nevelésügye. In. PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012.02.08.)

¹⁵ T. Kiss (1998) 78. p.

¹⁶ PUKÁNSZKY Béla: A harmincas-negyvenes évek nevelésügye. In. PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (1996): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012.02.08.)

¹⁷ Mészáros (1997) 141. p.

¹⁸ Dr. Sárközi (1975/1) 39-43. p.

lélekszámmal, de lakott volt.¹⁹ A törökök uralom alatt városunk elveszítette ősi kiváltságait és a kivonulás után csak lassan indult meg a népesedés, egészen a 18. század elejéig inkább csökkent a lélekszám.²⁰

Az évszázadok során többször is vizsgálat alá vonták Mezőkövesd kiváltságlevelét. Városunknak végül 1784-ig kellett várnia, hogy mezővárosi jogai egy újabb írásos okmányban kapjanak megerősítést. A 18. század végén és a 19. század első felében gyarapodás és terjeszkedés jellemezte a település életét. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan vált városunk a folyamatosan növekvő születésszám miatt a „szapora szegénység népévé”.²¹

Köztudott, hogy a mezőkövesdieket a környező települések lakói a matyó névvel illetik. A matyó név elsőként a 19. század első felében tűnt fel a Kassai Szókönyvben: „Mezőkövesd, Szentistván és még Tard népes községekben egy tájszólás, viselet, szokás, jellemvonás tekintetében mintegy különvált fajtát képezi a magyar népnek...” Valójában az Alföldön élő református nép matyónak csúfolta a közte élő katolikusokat, tehát nem csak a kövesdiekre vonatkozott a megnevezés. A gúnynévre azonban büszkén tekintettek őseink, mivel azt a városunknak mezővárosi szabadalomlevelet adó Mátyás királlyal hozták összefüggésbe.²²

1868-ban megállapodás született a Miskolc-Hatvan vasútvonal megépítésére. Az 1869-ben megnyitott vasút fontos szerepet játszott abban, hogy Mezőkövesd bekapcsolódhatott országunk vérkeringésébe. Ezt követően azonban nagy veszteség érte városunkat. 1887. január 21-én, 423 év után elvesztette mezővárosi jogi helyzetét és nagyközséggé vált. Ennek ellenére a helyiekben megmaradt a városi öntudat és Mezőkövesd továbbra is városként szerepelt néha még hivatalos iratokban is.²³

A 20. század változásai csak lassan honosodtak meg Mezőkövesden. Bár „város” volt, a helyiek kitaróan ragaszkodtak hagyományaikhoz. Ez a fajta szemlélet sokszor a változások éles elutasításában nyilvánult meg, ezáltal gyakran állta útját a település fejlődésének, az oktatás, iskoláztatás kapcsán is gyakran hatott visszahúzó erőként.²⁴

Az 1910-ben tartott népszámlálás szerint Mezőkövesdnek 17 202 lakosa volt, és közülük 17 153 volt magyar. A lakosság csaknem egésze (16 264 fő), a római katolikus hitfelekezethez tartozott, mellettük még 217 református, illetve 669 izraelita vallású személy élt Mezőkövesden.²⁵

Városunk a 20. századra elszegényedett. 17 000 lakosa közül mintegy 13 000 föld nélküli summás család tagja volt. A summás a nyár során idegen birtokokra szegődött dolgozni, majd egész télen az így keresett pénzből, valamint élelmiszerből kényszerült megélni. Gyakran megesett, hogy tavasz felé már éhezett a család. Az első világháború áldozatai csak növelték a helyiek nyomorát. A Tanácsköztársaság kikiáltásáról 1919. március 22-én kapott hírt városunk. Az események fogadtatásáról eltérő információink vannak. A Mezőkövesd és Vidéke című lap szerint a nép a „legfenségesebb nyugalommal” vette tudomásul az eseményeket. Más források szerint az emberek jelentős része

¹⁹ Dr. Sárközi (1975/1) 46-67. p.

²⁰ Dr. Szigethi (1929) 624-625. p.

²¹ Dr. Sárközi (1975/1) 94-103. p.

²² Dr. Szigethi (1929) 628-629. p.

²³ Dr. Sárközi (1975/1) 127, 134. p.

²⁴ Dr. Sárközi (1975/1) 138. p.

²⁵ A történelmi Magyarország atlasza és adattára. Pécs, Talma Kiadó, 2001. 138. p.

lelkesen fogadta a Tanácsköztársaságot, mert sorsa javulását várta tőle. Több helybéli, köztük gimnáziumi tanárok is kiálltak mellette és megválasztották a Munkás-Paraszti Tanácsot. A Tanácsköztársaság bukása után városunkban is felelősségre vonták a rendszer támogatóit.²⁶ Négy tanítót is felmentettek állásukból az eseményekben való részvétel miatt.

Egy, az 1920-as években újságcikk szerint „az éhség és a nyomor soha nem sejtett méreteket öltött” és bár több módon próbálják támogatni a szegény rétegeket, ezek a kezdeményezések nem járnak jelentős eredménnyel. Városunk szociális helyzetén a nyervevényes évekre sem sikerült javítani.²⁷

Szabó Zoltán az 1937-ben megjelent Cifra nyomorúság című munkájában meglehetősen sötét képet fest a kövesdiek életéről. A matyók állapotának szempontjából két körülményt tartott meghatározónak: Egyrészt a három matyó település vallásával elkülönült a főként protestánsok lakta térségben, másrészt Mezőkövesden problémák jelentkeztek a földbirtokok eloszlását illetően. A város lakossága ötven év alatt megkétszereződött, így a birtokok rendkívüli módon felaprózódtak. A helyiek terjeszkedni nem tudtak, a környéken pedig nem akadt ipartelep, amely a föld nélkül maradt parasztságot foglalkoztatni tudta volna. Ebből kifolyólag a város jelentős hányada távoli birtokokon dolgozó idénymunkássá, úgynevezett summássá vált. Mindezek ellenére népművészete, valamint színpompás ruhái miatt a köztudatban idealizált kép élt Mezőkövesdről.²⁸

2. A MEZŐKÖVESDI RÓMAI KATOLIKUS ELEMI NÉPISKOLA

2.1. Mezőkövesd alsó fokú oktatásának áttekintése

Sajnos nincsenek pontos adataink arról, hogy városunkban mikortól is folyt elemi oktatás. Mivel a középkorban az oktatás és az egyházak története szorosan összekapcsolódott, városunk oktatásának kezdeteit is a helyi plébánia létrejöttétől számítjuk, a kibocsátott anyakönyvek alapján 1676-tól. Egyes feltételezések szerint azonban már korábban is létezhetett plébánia a településen. Mezőkövesd a 15. század derekán már mezővárosi kiváltságokat kapott, így feltételezhető plébánosi székhely megléte, tehát az oktatási tevékenység kezdete is korábbra tehető.²⁹

Források szerint városunkban a török hódoltság alatt is működött egy plébániai iskola, 1740-től pedig már egy fából emelt iskolaépület is volt a településen. Az 1746-ban készült egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint azonban csak 20 tanulója volt az iskolának, ami a környékbeli településekhez viszonyítva igen alacsony szám. Az 1770-es években már másik, 80 tanuló elhelyezésére alkalmas épületben folyt a tanítás, melyet a város plébánosa, Répássy András emeltetett. (Ezt nevezték Főtéri, vagy Templomtéri iskolának.) Az iskolamester jövedelméből 75 tanuló jelenlétére következtethetünk.³⁰ Ebben az időben már egy tanítónő is dolgozott a városban, aki 45 leányt nevelt.³¹

²⁶ Papp (1975) 175-187. p.

²⁷ Papp (1975) 191. p.

²⁸ Szabó (1986) 65-67. p.

²⁹ Kápolnai (1994) 67, 69. p.

³⁰ Kápolnai (1994) 70, 72. p.

³¹ Dr. Sárközi (1975) 97. p.

Az iskolaügy kapcsán városunk előjárósága és a Diósgyőri Koronauradalom a XIX. század elején komoly ellentétbe került egymással. Egy 1784-ben megkötött szerződésben volt ugyanis leírva a közoktatás teherviselésének megosztása, ugyanakkor az állítólag megkötött szerződés elveszett, a megállapodás nem volt egyértelmű. Ebből az okból kifolyólag a leánygyermek iskolájának létrehozását 1817-ben elhalasztották, mivel annak költségei immár csak a várost terhelték volna. Bár nem tudni pontosan melyik évben, a leányok iskolája végül elkészült, de azt az 1845-ben bekövetkező árvíz elpusztította.³²

Az 1844-es évben az iskolába járók száma az előző évi 237-ről mintegy kétszeresére nőtt, 1845-ben pedig már 480 gyerek tanult a két iskolában. 1845 után a városi normaiskola nem vált főelemivé, viszont 1846-ban új iskola létesült, így Mezőkövesd diákjainak már három épület állt a rendelkezésére. Ez csak átmenetileg javított a helyzeten, mert a tanulók létszáma 1853-tól már 700 körül mozgott. 1857-ben újabb két iskola – egy fiú és egy leány – megépítéséről határozott a város. Valójában legalább négy iskola megépítésére lett volna szükség, hiszen legalább 500 gyermek nem járhatott iskolába helyszűke miatt. 1858-tól már öt iskola működött városunkban, ami azonban még mindig kevés volt, mert időközben a város népessége is növekedett, már kilencezer körül mozgott. 1870. évi adatok szerint a 6 és 11 év közötti gyerekek alig több mint fele látogatta csak az iskolát. Ennél alacsonyabb arányszámok a környék települései közül csak Tardon voltak. A hetvenes években városunk lakosságának csak 7 %-a járt iskolába, miközben a környékbeli települések lakóinak 10-15%-a.³³ Ekkorra a felsőbb hatóságok már tíz elemi iskola létesítését tartották volna szükségesnek, ugyanakkor ebből kezdetben csak kettő valósult meg. 1882-ben megvásárolták a városunkban található, a koronauradalom birtokában lévő sörgyár épületét és azt iskolai célokra alakították át (a későbbiekben is a „Serház iskola” névvel illette a köznyelv). Ugyanakkor a régi városháza épületét is felajánlották oktatási célokra, mely „Régi városháza iskola” néven vált ismerté. A fejlesztés lassú volt, 1883-ban még csak az eredeti 5 iskola működött Mezőkövesden. 1894-ben a már átalakított Serház iskola mellett egy új, két tantermes iskola épült fel két tanítói lakással. 1898-ban a római katolikus iskolaszék az összes népiskolát kész lett volna átvállalni saját terhére, amennyiben felekezeti jellegűvé alakíthatta volna azokat. Bár már a 19. században is nagy előrelépés volt tapasztalható, városunk iskolaügyének fejlődésében csak a polgárság megerősödése hozta el a minőségi változást a századforduló után.³⁴

2.2. Az iskola szervezete, az iskolaszék működése

A város képviselő-testülete 1899-ben az összes iskolát átadta a római katolikus felekezetnek. Innentől az épületek fenntartásának felelőssége is a felekezetet terhelte, amely így 5000 forint adót vetett ki híveire, hogy tőkéje legyen az iskolák fenntartásához.³⁵ A város csak a már 1868 előtt is működő öt iskola fenntartási költségeit vállalta továbbra

³² Dr. Sárközi (1975) 115. p.

³³ Kápolnai (1994) 75, 76. p.

³⁴ Dr. Sárközi (1975) 139. p.

³⁵ Ismeretlen szerző: Hírek. In. *MkV*. III. évf. 23. sz. (1899) 2. p.

is.³⁶ (Az iskola itt nem épületet, hanem tantermet jelöl. Az öt iskola valójában három épületben helyezkedett el.)

1899-től kezdve tehát egészen az 1948-as államosításig felekezeti iskola működött Mezőkövesden. Az iskola fenntartóinál meg kell különböztetnünk a jogi és az anyagi fenntartót. Az anyagi fenntartó kötelessége az iskola fenntartási költségeit rendelkezésre bocsájtani. Ide tartoznak az építési és karbantartási költségek, a bútorok és taneszközök költségei, valamint a „tanszemélyzet helyi illetményei”. A jogi fenntartó az egyházzal és az állammal szemben felelős az iskoláért.³⁷ Ez alapján tehát a század közepe felé az iskolai termék több mint felének a katolikus hitfelekezet volt az anyagi fenntartója, ennél valamivel kisebb rész tartozott a politikai községhez. A harmincas években például a hitfelekezet 15%-os, a politikai község pedig 45%-os pótdát fordított az iskolák fenntartására.³⁸ Ezen felül az állam segítséggel járult hozzá az iskola működtetéséhez.³⁹ 1912-ben a fenntartás nehézségei miatt ugyan szóba került, hogy a politikai község nagyobb arányban vegye ki részét az iskolaépítésekben, de erre végül nem került sor.⁴⁰ Ennek egyébként sem lett volna gyakorlati haszna. Mezőkövesd majdnem egyöntetűen római katolikus volt, a hitközség csaknem azonos volt a politikai községgel, így ebben az esetben sem nőtt volna jelentősen az adóztatható személyek száma.⁴¹ A jogi fenntartó minden esetben a római katolikus hitfelekezet volt.

Városunkban még egy izraelita, valamint egy magán fenntartású elemi iskola is működött, de ezek nem rendelkeztek jelentősebb látogatottsággal. 1909-ben az izraelita iskolában két tanerő tanított 74 diákot, a magán iskolában pedig egyetlen tanító foglalkozott 34 diákkal. A gyerekek számottevő része, 2098 fő a katolikus felekezeti iskolába járt.⁴²

A Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola, mint katolikus iskola az egeri egyházmegyei főhatóság irányítása alá tartozott. Tevékenységét, döntéseit az egyházmegye vizsgálta felül és hagyta jóvá. Az egyházi felügyeletet az egyházmegyei tanfelügyelői hivatal gyakorolta.

Az Eötvös-féle törvény kimondta, az iskolák a község hatósága alá tartoznak, amely hatóságát az általa választott, legalább kilenc tagú iskolaszéken keresztül gyakorolja. Ezen tagokon kívül a helybéli lelkészek és a népiskola tanítója, vagy a tanítói testület választott képviselője is tagjai az iskolaszéknek. Az iskolaszék tagjait háromévente választják újra. A törvény pontosan meghatározza az iskolaszék feladatait, melyek főként a fenntartással, finanszírozással, személyi állománnyal és ellenőrzéssel kapcsolatos kérdéseket ölelték fel.⁴³

³⁶ SzLP. Mezőkövesd város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei 1899. február hó 17.

³⁷ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 108831/923 *Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei.* Eger, Egri Érseki Líceumi Nyomda, 1931. 7. p.

³⁸ Dala (1938/1) 1. p.

³⁹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 56/938

⁴⁰ Répászky (1994) 57. p.

⁴¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297.53/923

⁴² B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági bizonyítvány 1909

⁴³ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360> (2011.10.11.) 116-121. §

A szabályoknak megfelelően Mezőkövesden is megalapult az iskolaszék és folyamatosan működött egészen az államosításig. Az iskolaszéknek mindig megvolt az egyházi elnöke (a város plébánosa), a jegyzője (általában a helyi igazgató), az iskolaszéki gondnoka, valamint a század elején egy világi elnök is ismert (ez a főjegyző, gazdagabb kereskedő, vagy iparos lehetett). Az iskolaszék létszáma változó volt. Leggyakrabban húsz fő körül mozgott, de arra is akadt példa, hogy száznál is több tagot választottak meg.⁴⁴ Az iskolaszéken belül az egyes ügyek intézésére külön bizottságokat hoztak létre, például építő bizottságot, vagy számvizsgáló bizottságot. Az iskolai mulasztások elbírálására havonta más-más személyeket neveztek ki.⁴⁵

2.3. Az iskola elhelyezkedése, épületei

Az népiskola elhelyezkedésének talán legnagyobb sajátossága, hogy sosem rendelkezett önálló iskolaépülettel. Az iskola mindig is több épületben volt berendezkedve, melyek szétszórva helyezkedtek el a település minden részén. Ezek általában vályogból épült, cserép, vagy palatetővel rendelkező építmények voltak.⁴⁶

Az 1945 előtt működő „iskolák” a következők voltak:

Zárda iskola – 12 tanterem

Szent Imre iskola – 8 tanterem

Bogácsi úti iskola – 2 tanterem

Linka iskola (Zupkó-féle iskola) – 1 tanterem

Templomtéri iskola (Főtéri iskola) – 2 tanterem

Sörház iskola (Serház iskola) – 6 tanterem

Szentistván úti iskola – 3 tanterem

Régi városháza iskola – 3 tanterem

Vasút utcai iskola (Szent Alajos, vagy Sima iskola) – 4 tanterem

László Károly, vagy László iskola – 2 tanterem⁴⁷

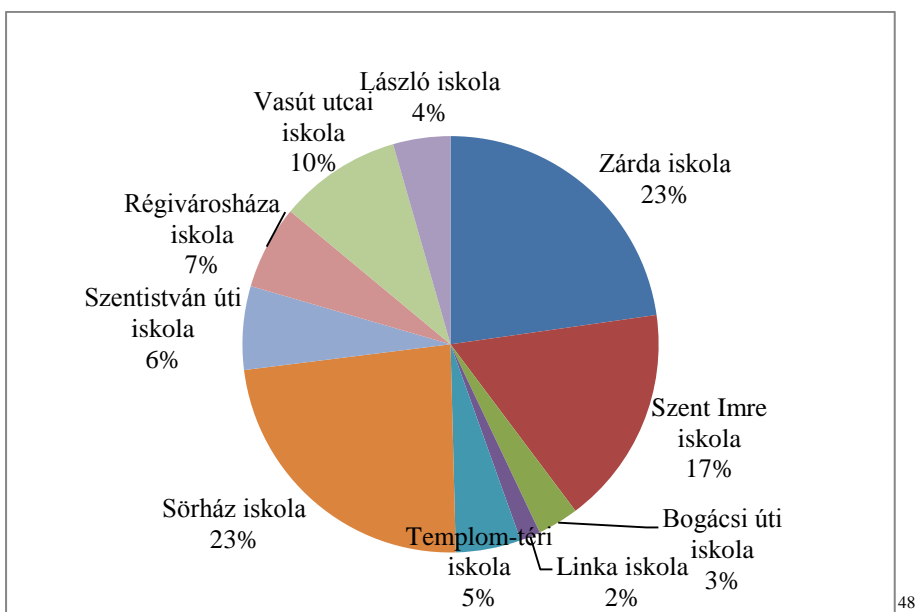
Mint az 1. ábrán is látható, a város legnagyobb férőhelyű iskolái a Serház iskola, majd a 20-as években megépült Zárda (12 terem), valamint a Szent Imre iskola (8 tanterem) voltak. Ezek fogadták a tanulók jelentős részét. Mellettük még a század közepe felé is nagy szerepet játszottak a régebbi, 19. században, vagy a 20. század elején létrehozott épületek. Ezek általában 1-6 tantermet foglaltak magukba, de a leggyakoribbak a 2-3 tanteremes iskolák voltak. A Linka iskola csak egyetlen tanteremmel rendelkezett, tehát csekély számú tanuló fogadására volt csak alkalmas. Ennek ellenére fél évszázad alatt sem sikerült elérni, hogy épülete felszámolásra kerüljön.

⁴⁴ Répászky (1994) 52-53. p.

⁴⁵ SzLP. Mezőkövesdi Római Katolikus Iskolaszék jegyzőkönyve 1909. augusztus 22.

⁴⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. A mezőkövesdi róm. kath. felekezeti jellegű iskolák vagyoneleltára az 1913 és 1922-ik évről.

⁴⁷ PAP János: Gondolatok a mezőkövesdi iskolák elmúlt 100 évéről. In. *Matyóföld.* (1996-97) 40. p.

1. ábra: Az egyes iskolába beiratott tanulók aránya az 1931/32-es tanévben

Szokás volt minden gyermeket az otthonához legközelebb található iskolába beírni, de léteztek kivételek. A Serház iskolát például 1922-től főként a summás gyerekek részére tartották fenn, ők tehát a város távolabb eső részeiből is ide jártak tanulni, a Linka iskolában pedig hagyományosan a lányosztályok voltak elhelyezve.⁴⁹

A korban a település négy tizedre volt felosztva. Ezek szerint az épületek eloszlása a következő volt:

- I. tized: Régi városháza és Zárda iskola
- II. tized: Bogácsi úti és Linka iskola
- III. tized: Templomtéri, Szentistván úti és Szent Imre iskola
- IV. tized: László Károly, Vasúti iskola és Serház iskola (a III. és a IV. tized határán)

Az épületekhez általában egy, vagy két tanítói lakás is tartozott. Ezek általában 2 szobával, egy konyhával, kamrával és pincével ellátott vályogházak voltak.⁵⁰

Problémát okozott, hogy ezen épületek jelentős része eredetileg nem iskolának épült. A Régi városházi iskola például az új helyre költöző városháza épületében működött. Ebből is adódik, hogy a termék adottságai sem az egészségügy, sem a nevelésügy szempontjából nem voltak megfelelőek. A királyi tanfelügyelő 1922-ben tett látogatásakor

⁴⁸ EFL Mkpi. 3401/1931; (A Serház iskolába jelentkező summás diákok csak októberben iratkoztak be. Számukat 600-650 körülire becsülték, így én a két érték közötti 625 fővel számoltam.)

⁴⁹ Sch. 1900-1942; EFL Mkpi. 235/1927

⁵⁰ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.

például valamely épület mély fekvését és a jobboldalról érkező fényt kifogásolja, valamint hogy egy iskola nem rendelkezik előszobával, így az ember az udvarról azonnal a tanterembe érkezik.⁵¹ Ez a tanítást is zavarhatta, valamint télen a megfelelő hőmérséklet biztosítását is nehezebbé tette.

Az iskolaszék az 1920-as évek elejére sem volt képes megoldani az épületek problémáját. A hívektől nem tudott több adót beszedni, így a minisztériumtól tervezett állami segílyt kérni.⁵² 1923-ban annyira szegényletesnek találták a termék állapotát, hogy az iskolaszék kötelességévé tették, építtessen meg két év alatt 14 tantermet, valamint hozzon létre 14 tanítói állást is. Kiemelték, hogy az épületek és az állások létesítése rendkívül fontos, tehát nem tehető függővé az állami segíly elnyerésétől.⁵³

A következő sorok alapján pontosabb képet kaphatunk a tanterem állapotáról. A dolgozatot Kovács Mátyás, a népfőiskola egyik hallgatója írta 1926-ban a Templomtéri iskoláról:

„Szomorú, szegényes a Népfőiskolánk tanterme. Mégis örömmel járunk ide, mert a tanterem szegénységét pótolja amit itt tanulunk.

A terem alacsony, menyezete gerendás, a padlója hiányos. Jobbról is, balról is két-két ablak van, de a terem sötét.

A fal szerény ékességei: elől a feszület, jobbról Magyarország kiluggatott térképe. Négy oszlopban sorakoznak a kopott padok, hátul középen egy szekrény. Elöl jobbról a tábla, balról egy rozoga kályha, mellette dobogón a tanító asztala és egyetlen széke.

Nem válik Mezőkövesdnek dicséretére ez az iskola. Szép iskolában mi is szívesebben tanulnánk.”⁵⁴

Az iskolák rossz állapota a gyermekük továbbtanulását szem előtt tartó szülőket is zavarta. Ennek következtében 1925-ben a módosabb szülők elkérték a gimnázium egy nélkülözhető tantermét, valamint arra kérték a városunkban tevékenykedő nővéreket, hogy gyermekeik taníttatására hívjanak a településre még egy rendtagot, aki az említett teremben tarthatna órákat.⁵⁵

Szentgyörgyi József főtitelendő, gimnáziumi tanár egy tanító-szerzetesrend letelepítésében látta a probléma megoldását. Sikerült megnyernie az egri érsek és Dr. Kiszely Pál jegyző támogatását. Az iskola építéséhez a város ingyen adott át egy üresen álló telket, az állam pedig több mint egymilliárd koronát folyósított az iskola létrehozására. 1927-ben az iskolát az Isteni Megváltó Leányai apácarendek adták át. Az 1849-ben Franciaországban megalapított rend 1863-ban érkezett hazánkba. Magyarországi központjukká Sopron vált. A nővérek egyaránt foglalkoztak szegények, árvák és betegek ellátásával, valamint oktatással is. Az 1927/28-as tanévben 13 nővér kezdte meg munkáját városunkban.⁵⁶

1926-os megnyitását követően a Zárda iskola (hivatalos nevén az Isteni Megváltó Leányai leánynépiszkolája) vált Mezőkövesd legújabb, legtöbb tanteremmel rendelkező

⁵¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.

⁵² EFL Mkpi. 1053/1922

⁵³ EFL Mkpi. 2971/1923

⁵⁴ Kovács (1972) 51. p.

⁵⁵ EFL Mkpi. 4117/1925

⁵⁶ VARGA Renáta: *A mezőkövesdi Szent István Katolikus Általános Iskola története*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar, 2002. 19-23. p.

iskolájává, így többen szerették volna ide írtni gyermeküket. A nővérek 1929-től az elemi első osztályát követően csak leány osztályokat indítottak. A szülők kérték, hogy fiúk taníttatását is vállalják, mivel az egészségtelen, magas létszámú osztályokban nem látták biztosítva gyermekeik továbbtanulását. Az egri érsek elzárkózott a kéréstől, mivel az egyház erkölcsileg nem tartotta szerencsésnek a koedukált oktatást.⁵⁷

Bár a Zárda, valamint a Szent Imre iskola megépülése sokat javított az iskola helyzetén 1942-ben még mindig három 120 és két 60 éves iskola állapotára érkeznek panaszok. Három iskolaépületben, található öt tanterem állapota tarthatatlan volt. (Ezek közül az egyik a Linka iskola, másik kettő pedig feltehetően a László és a Templom téri iskolák voltak.) Ezek közül egy semmiféle udvarral nem rendelkezett, a másik pedig a főút vonal mentén helyezkedett el, pornak és zajnak kitéve. A tantermek mérete egyik iskolában sem érte el a kívánatos. Az említett három iskola továbbá nedves és dohos is volt, amely tüdővész kialakulását is okozhatta. (Az említett betegség gyakori volt városunkban.) A problémát egy hat tantermes és két tanítói lakással rendelkező iskolával tervezték megoldani, de ez már nem valósult meg.⁵⁸

2.4. Az oktatás körülményei

Mint ahogy a termék állapota, gyakran azok felszereltsége sem felelt meg a kor kívánalmainak. Az Eötvös törvény szerint az iskolákat lehetőség szerint földgömbökkel, térképekkel, természetrajzi ábrákkal kell ellátni.⁵⁹ Ennek ellenére 1905-ben még levélben kérnek Magyarországot térképet az egyik iskola számára és némely tanteremben még 1922-ben is csak egy fészület és egy térkép található a falakon. Az oktatási eszközök hiányán túl olyan alapvető felszerelések is hiányoznak, mint például a padok. 1923-ban arról adnak jelentést, hogy a tanulók egy része a földön ülve vesz részt az órákon, 1936-ban pedig azt kifogásolják, hogy még mindig nem cserélték le a régi rendszerű, úgynevezett „hosszú padokat”.⁶⁰

Leltár az 1938-1942 évekre: „Serház”- iskola jobboldali, középső tanterem ⁶¹

fészület	1	szívgárda füzet	1
asztal (fiókos, festett, zárral)	1	„Tanterv és Utasítás” (katolikus iskolák)	1
szék (hajlított fából)	2	„Utasítás” (1935. évi)	1
dobogó	1	„Tanterv és Utasítás” (1937. évi püspöki)	1
tábla állvánnyal	1	ajtó (réz kilincsel)	1
szekrény (2 ajtó, 3 polccal és 5 fogással)	1	ablak (12 üveg)	1
vaskályha (friedlandi)	1	villanyhuzal égő nélkül	1

⁵⁷ EFL Mkpi. 3401/1931

⁵⁸ EFL Mkpi. 1262/1942

⁵⁹ 1868. XXXVIII. 11. §

⁶⁰ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1923. január 27., 1932. november 20.

⁶¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Leltár az 1938-1942 évekre „Serházi”- iskola, jobboldali, középső tanterem.

széntartó	1	térkép új	1
szénlapát	1	szellőztetőrost (lánc nélkül)	4
tűzpiszkáló	1	méterrúd	1
kettős pad	15	„Fogalmazási eredmények” c. könyv	1
fogas (4 fog)	1	előszobai fafogas	4
szemléltetőkép (7 gazdasági, 6 egészségügyi)	13		

Mint a fentebbi leltár anyagából is látható, a század elejéhez képest nagy előrelépés történt a tantermek felszereltségében, ugyanakkor az még a korszak vége felé sem volt teljes. Még itt is csak a térkép és a méterrúd van jelen az alapvető szemléltető eszközök közül, de már több gazdasági és egészségügyi szemléltető ábra is található a tanteremben. Térképből egyetlen darab van (feltehetőleg Magyarországé), tehát a külföldi országok gazdaságának tanításához még mindig nincs szemléltető eszköz. A tanító számára csak egyetlen szék található a teremben, tehát az érkező iskolafelügyelőt csak a saját helyével kínálhatja meg a tanító. A tanterembe bár már be van vezetve az áram, a lámpát mégsem használják.

A körülmények tekintetében további problémát jelentettek a magas létszámú osztályok. 1904-ben 2224 tanuló jutott 20 tanteremre, ami azt jelenti, hogy egy tanító átlagosan 111 gyermeket kénytelen oktatni, de a század elején akadt 170 fős osztály is.⁶² Ezt követően fokozatos javulás mutatkozott, az osztálylétszámok csökkentek. 1922-ben tíz állami tanerő dolgozott az elemi népiskolában. Az iskolaszéknek döntenie kellett, vagy saját alkalmazásába veszi a tíz tanítót, vagy az állam rendelkezésére bocsátja őket. A népiskola költségvetése nem engedte, hogy alkalmazza a tanítókat. (Alkalmazásuk évi 40 ezer koronába került volna a felekezetnek.) Ennek következtében az 1923-mas tanévre 35 tanítóból tíz elhagyta az iskolát⁶³ 1922-ben jelentik, hogy városunkban 31 tanító foglalkozik 2400 diákkal, tehát egy tanítóra átlagosan 77 tanuló jut. Ez az eltérő teremméretek, valamint a különböző szempont szerint való csoportosítás (nem, lakóhelyhez való közelség) miatt azt eredményezte, hogy néhány tanító még ekkor is száznál nagyobb létszámú osztályt vezetett.⁶⁴ Az ilyen osztályok zsúfolásig teltek, innen is eredt az, hogy a tanulók egy része a földre kényszerült. Ezek a létszámok messze a megengedett fölött voltak, hiszen az Eötvös-féle törvény már 1868-ban kijelentette, hogy egy tanítóra maximum 80 tanuló juthat.⁶⁵ 1922-ben Nehéz János királyi tanfelügyelő a 40 és 60 fő közötti osztályok kialakítását tartotta reálisnak és ennek eléréséhez a félnapos tanítás bevezetésében látta a megoldást.⁶⁶

Mint a 2. ábrán is látható az 1915/1916-os tanévben már jócskán voltak az előírásoknak megfelelő 80 fő alatti osztályok, ugyanakkor még mindig akadtak 140 fő feletti is. (Az tanévben 54 és 150 fős osztályok is működtek, így az egyik tanító szinte százgyerekekkel többet tanított, mint a másik.) Megoldás lehetett volna a létszámok kiegyenlítése,

⁶² Ismeretlen szerző: Vezércikk. In. *MkV.* VIII. évf. 27. szám (1904) 1. p.

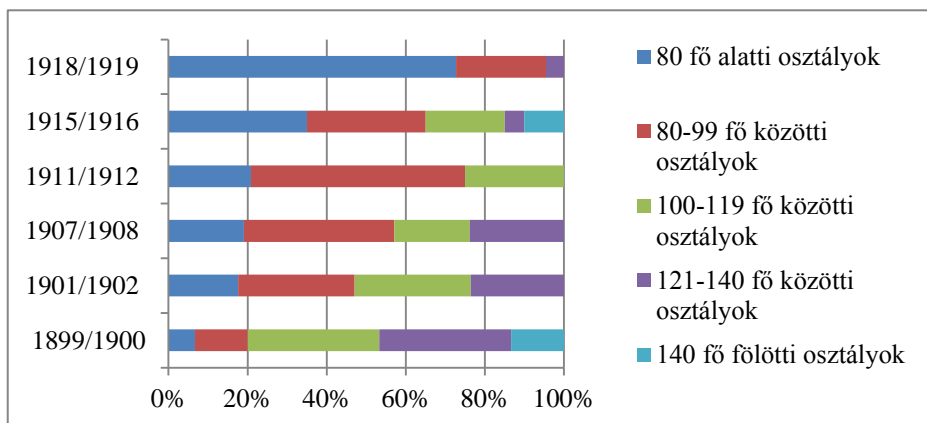
⁶³ Ismeretlen szerző: Iskolaszéki ülés. In. *Borsod.* II. évf. 23. sz. (1922) 3. p.

⁶⁴ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.

⁶⁵ 1868. XXXVIII. 34. §

⁶⁶ Ismeretlen szerző: Mezőkövesdi iskolaügy. In. *Borsod.* II. évf. 15. sz. (1922) 3. p.

de az alacsony létszámú osztályok nem vehettek át gyermekeket, egyrészt az évfolyamok és a nemek megosztottsága, másrészt a kisméretű tantermek miatt.⁶⁷

2. ábra: A Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola osztálylétszámainak megoszlása a század elején⁶⁸

Az 1920-as években felépített Zárda, illetve Szent Imre iskolákkal, továbbá az ezekben létesült tanítói állásokkal sikerült normalizálni a magas osztálylétszámokat, az új épületek korszerűsége ellenére azonban megmaradtak a régi, leromlott állapotú termek is. Több tanterem állapotával még 1938-ban sem volt megelégedve az egészségügyi hatóság, továbbá ebben az évben a Templomtéri iskola egyik osztályában tizenkét tanuló kapott tbc-t.⁶⁹ Ebben az említett épület állapotai is közrejátszhattak. Meg kell említeni, hogy bár az osztálylétszámok jelentősen csökkentek, még a negyvenes évekre sem sikerült az osztályok létszámát a kívánatos 40 fő alá csökkenteni.⁷⁰

2.5. Az oktatás hatékonysága, eredményei

2.5.1. A tanítói kar

Az iskola tanítóinak megválasztása az iskolaszék, vagy az egyházközségi képviselő-testület feladata volt. Miután döntést hoztak az új tanerő személyéről, a választás eredményét megküldték az egyházmegyei főhatósághoz, amely kinevezte az új tanítót.⁷¹ A döntésnél fontos volt a pályázó végzettsége, hogy milyen eredménnyel végezte el a tanítóképzőt, feltehetően előnyt jelentett, ha az illető korábban már tanított, vagy helyettesített a városban (a minősítési táblázatokban ezt gyakran említik), továbbá fontos szem-

⁶⁷ Sch. 1900, 1902, 1908, 1912, 1916, 1919

⁶⁸ Sch. 1900, 1902, 1908, 1912, 1916, 1919

⁶⁹ Dala (1938/6) 2. p.; Dala (1938/1) 2. p.

⁷⁰ Sch. 1941, 1942

⁷¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Kivonat – Iskolaszéki ülés 1924. augusztus 10.; EFL Mkpi. 4316/1938

pont volt a jelentkező vallása, illetve annak gyakorlása is.⁷² Szokás volt az iskolaszéki gyűlés előtt sorra felkeresni az iskolaszéki tagokat és elbeszélgetni velük, így ez a találkozás is nagyban befolyásolhatta a döntés meghozatalát. A tanítóválasztásról szóló jegyzőkönyvek tanulsága szerint a jeles eredménnyel elvégzett tanítóképző nem volt garancia a megválasztáshoz. Megesett, hogy az iskolaszék egy elégséges eredménnyel végzett tanítót választott meg a jelessel szemben, mivel az illető korábban már helyettesített a településen.⁷³

Általában már a tanítói állás hirdetésénél megadták, hogy férfi, vagy női tanerőt keresnek.⁷⁴ Amennyiben lehetőség volt rá, a leány osztályokat női, a fiú osztályokat pedig férfi tanerő tanította, ugyanakkor a gyakorlatban ez nem mindig valósulhatott meg.⁷⁵ Arra is volt eset, hogy a szülők külön kérték, hogy a leány osztályokat tanítónők vezessék, mivel azok nagyobb hangsúlyt tudtak fektetni a kézimunka oktatására, valamint néhányan úgy vélték, a férfi tanítók túl szigorúak a lányokhoz.⁷⁶

A tanítók három beosztásban végezheték munkájukat: Voltak „rendes tanítók”, „állami beosztottak”, valamint „ideiglenes helyettesek”.⁷⁷ Egy 1938-ban megjelent cikkben Csöngedy Ferenc tanító szintén három csoportra osztja a tanítókat, de más szempontok szerint. Nála az első csoportot a Zárda iskolában tanító „szerzetesnők” képzik, a másodikat a rendes (10 hónapos) tanítási időben dolgozó „civil tanerők”, a harmadikat pedig a summásiskolában tanító civil tanerők. A felosztás ellenére hangsúlyozza, hogy a három csoport tagjainak munkája az apróbb eltérések mellett „egybehangzó”.⁷⁸

A tanítók fizetése több részből tevődött össze. 1898-ban például a következő javadalmak illették a tanítót:

1. Megadott készpénz
2. A tanulók után fejenként fizetendő tandíj
3. 4 öl tűzifa értéke készpénzben
4. 14 katasztrális hold szántóföld haszonélvezete
5. Lakás udvarral és melléképületekkel⁷⁹

Bár a felsorolt javadalmak első látásra bőségesnek tűnnek, a valóságban a helyi tanítóknak gyakran kellett nélkülözniük. A kapott szolgálati lakások az iskola épületeihez hasonlóan régiek voltak.

A század első felében nagy problémát jelentett, hogy a falusi felekezeti tanítók jövedelme igen alacsony volt. Magával a pénzösszeggel, a tanító szolgálati lakással, illetve a kapott kert, vagy föld minőségével is akadtak gondok.⁸⁰ Mezőkövesden is folyamatos konfliktust jelentett, hogy a felekezeti tanítók fizetése nem érte el az állami tanítóké, tehát a katolikus elemi népiskola tantestületének tagjai is jóval kevesebb bérért voltak

⁷² EFL Mkpi. 4038/1939

⁷³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 4214/1924

⁷⁴ Álláshirdetések. In. *Népiskolai Tanügy.* 32. évf. 37. sz. (1905) 296. p.

⁷⁵ Sch. 1900-1942

⁷⁶ SzLP. Iskolaszéki jegyzőkönyv 4/1900

⁷⁷ Répászky (1994) 63. p.

⁷⁸ Dala (1938/1) 2. p.

⁷⁹ SzLP. Zupkó Erzsébet tanítói díjlevele 1898

⁸⁰ Mészáros (1997) 143-144. p.

kénytelenek dolgozni, mint az állami tanítók.⁸¹ Az alacsony fizetések az iskolaszéki jegyzőkönyvek, az egri egyházmegyének küldött levelek valamint a helyi lapok állandó témái. 1907-ben a felekezeti tanítók fizetésük megemeléséért indítottak mozgalmat.⁸² 1924-ben a fizetésük egy részének késedelméért emeltek szót a tanítók.⁸³ A problémát folyamatos államsegélyekkel igyekeztek megoldani.⁸⁴ A korszakban jellemző jelenség, hogy a felekezeti tanítók fizetésének jelentős részét az állam állta, itt is tapasztalható volt.⁸⁵

A tanító kötelességeit a következőképpen írja le egy 1924-ből származó díjlevél:

*„A tanító ezért a javadalmazásáért köteles az iskolaszék által reábizott osztályt, vagy osztályokat a magyar püspökkari tanításterv alapján személyesen tanítani; katolikus vallás, erkölcsös magyar nemzeti szellemben nevelni; katolikus tanítóhoz illő életet élni; tanítványait a szokásos istenítiszteletre elvezetni, ott rájuk felügyelni; a gyermek-kart tanító társaival felváltva tanítani; mindennemű adót és illetéket jövedelme után pontosan megfizetni.”*⁸⁶

A tanítók tehát magánemberként is kötelesek voltak az iskola szellemiségét, valamint a katolikus hitet képviselni. A hitéletben való részvételhez hozzátartozott például a szentségekhez való hozzájárulás, a különféle lelki gyakorlatokon való részvétel is. A tanítóknak továbbá együtt kellett működniük a helyi plébánossal, valamint járattatniuk kellett a katolikus sajtótermékeket. Feladataik közé tartozott, hogy katolikus egyesületekben és szervezetekben is tevékenykedjenek, továbbá kötelességük volt önmaguk folyamatos fejlesztése, továbbképzése is.⁸⁷

Több évben megfigyelhető, hogy a tanítók száma megegyezik a tantermekével, vagy esetleg egylet több annál. A településen általában kevesebb tanító dolgozott, mint szükséges lett volna, és ők az ideálisnál jóval nagyobb létszámú osztályokat vezettek.⁸⁸ Az új tantermek építésével, az osztálylétszámok csökkenésével, valamint a tanulók számának emelkedésével párhuzamosan nőtt a tanítói állások száma. A század elején az iskola csak 20 tanítóval rendelkezett és 1919-ben még mindig csak 25 volt a tantestület létszáma. Az ugrásszerű növekedést a Zárda létrejötté jelentette, melyben általában 12 nővér tanította a diákokat. Így az 1920-as évek végétől nagyjából állandóvá vált a 45 fős tanítói létszám. (Általában 32-33 civil tanító és 12 nővér.) Innentől kezdve az államosításig jelentős változás már nem történt a tanítók létszámát tekintve.⁸⁹

Az elemi iskolai oktatáson túl a tanítók gyakran kapcsolódtak be más iskolák, tanfolyamok oktatásába is, valamint különböző közösségi tevékenységekből is kivették a részüket. Többet oktattak például a helyi ipari tanonciskolában, analfabéta tanfolyam-

⁸¹ Ismeretlen szerző: A községi tanítók mozgalma. In. *MkV*. XVI. évf. 7. sz. (1911) 3. p.

⁸² Ismeretlen szerző: A községi tanítók mozgalma. In. *MkV*. XVI. évf. 7. sz. (1911) 3. p.

⁸³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Levél az iskolaszéknek, 1924.

⁸⁴ EFL Mkpi. 5423/1932

⁸⁵ Mészáros (1997) 143. p.

⁸⁶ Szentgyörgyi István tanítói díjlevele 1924-ből. Iskolatörténeti Gyűjtemény.

⁸⁷ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. *Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei*. Eger, Egri Érseki Liceumi Nyomda, 1931. 12.

⁸⁸ P
Sch. 1900-1942

⁸⁹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági Bizonyítvány 1907.; Sch. 1900-1942

okon, vagy az 1922-ben elindított népfőiskolán. Ezen túl akadt közöttük Szivgárda vezető, leventeoktató és cserkészparancsnok is.⁹⁰

2.5.2. A tanítók oktatómunkájának minősége

A népiskola tanítóinak munkájáról főként a tanfelügyelők feljegyzéseiből, valamint a korabeli levelekből szerezhetünk információt. A tanítók teljesítményét, illetve a diákok elért eredményeit nagyban befolyásolták az oktatás körülményei, az osztályok létszáma és az iskola felszereltsége, melyek sok esetben nem voltak megfelelőek. Ezen felül gyakran a szülők hozzáállása sem segítette elő a pedagógusok munkáját, hiszen a parasztcsaládok gyakran nem tartották fontosnak az elemi iskola elvégzését.

Általánosságban elmondható, hogy a helyi tanítók a nehézségekkel szembenézve, a fent említett körülményekhez, illetve a helyiek igényeihez maximálisan alkalmazkodva végezték munkájukat. Ennek legjobb példái a Mezőkövesden működő summásiskola, az analfabéta tanfolyamok, valamint a népfőiskola voltak, melyekre a későbbiekben részletesebben is kitérek majd.

Az 1920-as években tett látogatás alkalmával még több szabálytalanságot is találtak az oktatómunkát illetően. Az írás, olvasás oktatásánál a lassú haladást említik meg (másodikban még szótagolva olvasnak a gyerekek), valamint a szépírás és a betűalakítás terén elért haladás sem kielégítő több osztályban. Kifogásolták továbbá az egyes osztályok eltérő haladási ütemét. Több tanítót is figyelmeztettek, hogy ne hanyagolják a beszéd és értelem gyakorlat elnevezésű órát, valamint ne vonják össze más tanórákkal. Felszólítják a tanítókat, hogy írassanak több dolgozatot, valamint rendszeresebben javítsák azokat. A dolgozatok rendszeres íratásának és javításának problémája összefüggött a magas osztálylétszámokkal is. A gyakran száz fő feletti osztályokban a tanító nem tudta naprakészen javítani a dolgozatokat.⁹¹ A megengedtnél magasabb létszám nyomhatta rá a bélyegét az írás és olvasás oktatására is, hiszen kevés idő jutott egyetlen diákra. A látogatás alkalmával két idős tanítót alkalmatlannak minősítettek munkájuk folytatására, mivel „tanulmányi előmenetelt” nem tudtak elérni diákjaiknál. Emiatt nyugdíjazásukat kezdeményezték. Ennek ellenére a tanítók igyekezetéről, munkájuk minőségéről összességében elismeréssel nyilatkoztak és néhány osztály teljesítményét pedig átlagon felülnek értékelték.⁹²

A korszak alatt az oktatásügy fejlődésével, a körülmények javulásával párhuzamosan az oktatók munkájának minősége is folyamatos fejlődést mutat. A harmincas évekből származó jegyzőkönyv már nem említ alapvető, a tananyag elsajátítását akadályozó hibákat. Ez a változás az osztályok létszámának csökkenésével, a háborús veszteségek kiheverésével, valamint a két új iskola, a Zárda és a Szent Imre iskola megnyitásával is összefüggésbe hozható. Az egy tanítóra eső diákok száma is jelentősen csökkent, így nőtt az egyes gyerekekre jutó idő, valamint fegyelmezettebbé váltak az osztályok, ebből adódóan a tanítók munkája is hatékonyabbá vált.⁹³ Az iskolafelügyelő itt már csak néhány osztálynál említ az elvártnál gyengébb számolási, vagy helyesírási készséget, ezen felül csak néhány módszerbeli eltérésre és az előírások pontosabb betartására hívja fel a

⁹⁰ SzLP. Évzárójelentés 1929/30 iskolai évre.

⁹¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1923. január 27.

⁹² Ismeretlen szerző: Az iskolaszék ülése. In. *Borsod*. II. évf. 26. sz. (1922) 3. p.

⁹³ Sch. 1900-1942

tantestület figyelmét. Gyakran visszatérő megjegyzés, hogy a tanító kevés szemléltetést alkalmaz (például földrajznál nem rajzol), nem magyarázza el az ismeretlen szavak jelentését, illetve sokszor nem elég gyakorlatiasan közelíti meg az egyes tárgyakat. Az előírásoknak megfelelő óravázlattal nem minden tanerő rendelkezik, továbbá sokszor hiányzik a nevelési cél kitűzése is.⁹⁴ Visszatérő probléma továbbá, hogy néhány idősebb, tapasztaltabb tanító nem követi elég pontosan az utasításokat.⁹⁵

A negyvenes évek elején a gyenge helyesírási, vagy számolási készségeket már nem egyes osztályokra, hanem csak egyes tanulókra vonatkoztatják. Ezek tehát már nem a tanító munkájának hiányosságait mutatják, inkább a tanulók egyéni adottságait, szorgalmát. Néhol a példák alkalmazását, a tanulók beszédmódját éri kritika, de a tanítás egésze és az elért eredménnyel az iskolafelügyelő meg van elégedve.⁹⁶

Itt fontos megemlíteni, hogy a Zárda iskola a nővérek lelkiismeretes munkájával kitűnt a többi iskola közül. Általában az itt tanuló osztályok előmenetele kapta a legtöbb dicséretet. Egy ellenőrzés alkalmával a felügyelő külön tanácsolja, hogy a tanítók látogassák meg a Zárdát, hospitáljanak és tanuljanak a nővérektől.⁹⁷

Összességében nézve az oktatói munka hiányosságai nagyrészt a háború alatti kimaradásokból, a parasztság gyermekeinek mulasztásaiból, valamint a magas osztálylétszámokból adódtak. A század közepéhez közeledve a fejlesztések hatására (summásiskola bevezetése, új épületek...) ezek a problémák fokozatosan megoldódtak. Ezzel párhuzamosan a megfelelő feltételek mellett a népiskola tanítói egyre magasabb színvonalon végezték munkájukat.

2.5.3. Az iskola és a család viszonya, ezek hatása az iskolázatásra

A gyermekek iskolázatásának kérdésében a legnagyobb szerepe a családnak, valamint a család vagyoni helyzetének volt. Városunk lakosságának jelentős része mezőgazdaságból élt, ami az oktatás szempontjából nem volt éppen kedvező. Egyrészt a szülőknek gyakran szükségük volt a munkáskézre, így nem engedhették meg, hogy a gyermek végigjárja az iskolaévet, az ily módon lemaradt tanulókat pedig nehéz volt a többiekhez felzárkóztatni. (Ennek orvoslására jött létre 1927-ben a summásiskola.) Ugyanakkor nem csak a summás gyerekeket maradhattak el a tanulás terén. A tavasz beköszöntével a földbirtokos parasztságnak is szüksége lett volna a gyermekek munkájára, így gyakran még a tanév vége előtt kivették őket az iskolából. Erre utal a Borsod hetilapban 1922. április végén megjelent közlemény is:

„Felhívjuk a tanköteles gyermekek szülőit, hogy gyermekeiket a tanítók előzetes engedélye nélkül még a legszorgosabb munkára se fogják el az iskola látogatásától, mert az igazolatlan mulasztások a törvény teljes szigorával lesznek büntetve.”⁹⁸

⁹⁴ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.

⁹⁵ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv: 1939. évi január hó 14-én tartott módszeres értekezlet.

⁹⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv Mydlo Antal körzeti iskolafelügyelő 1939-1940 évben tett látogatásáról.

B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1941. március 28. az iskolafelügyelő évi látogatásával kapcsolatos módszeres értekezletről.

⁹⁷ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv: 1939. évi január hó 14-én tartott módszeres értekezlet.

⁹⁸ Ismeretlen szerző: Szülők figyelmébe. In: *Borsod*. II. évf. 16. sz. (1922) 3. p.

Másrészt a szülők nem, – vagy csak részben – tartották szükségesnek az iskola által nyújtott ismereteket. A 19. század közepén elhangzott kijelentés, miszerint a parasztye-
reknek a négy osztály is elég, túlélte a századfordulót, hiszen még a népfőiskola beindí-
tásakor is akadtak hangok, melyek szerint a parasztok már így is túl sokat tudnak, nem
szükséges őket tanítani.⁹⁹ Ezekből következik, hogy gyakran maguk a szülők sem jártak
elő jó példával, hiszen sok maga sem tudott írni, olvasni. (A korszakban a felnőttek egy
része analfabéta tanfolyamokon, valamint a népfőiskolán igyekezett pótolni lemaradását,
de ez korán sem volt mindenkire jellemző.)¹⁰⁰ A nép hozzáállását szintén negatívan
befolyásolta, hogy a felekezeti iskolát a hívek adójából tartották fenn, az oktatás tehát
pluszköltséget jelentett a gyakran igen szűkös anyagi körülmények között élő emberek-
nek. Mivel az elemi oktatás ügyének fontosságát nem érezték át, a ráfordított pénzre
felesleges kiadásként tekintettek. Erre utal a Schimmer József igazgató által írt újságcikk
is:

*„Meg kell hát értetnünk a néppel, hogy a népiskolák és az azokra fordított költségek
az ő számára termik meg a legnemesebb gyümölcsöket és hogy minden krajczárt, melyet
sajnál vagy elvon az iskolától, önmagától vonja el. Meg kell értetnünk vele, hogy azok,
akik a népiskolák felállításával őt anyagilag igénybe veszik és érte dolgoznak, az ő igazi
jótévedői, jóakarói: mert ezek magukhoz akarják felemelni.”¹⁰¹*

Probléma volt továbbá a hiányos otthoni nevelés, valamint az, hogy az otthoni, illetve
az iskolai nevelés ellentétes volt egymással. A kettő összehangolása céljából különösen
fontosnak tartották a családlátogatásokat és a szülői értekezleteket, hiszen gyakran a
szülőket is tanítani, nevelni kellett. (Erre jó alkalom volt a népművelés, hiszen egy anal-
fabéta tanfolyamon való részvétel alakalmával a szülő is megismerkedhetett a gyerekek
tanítójával, illetve a tanulás nehézségeit is megtapasztalhatta, miután esetleg jobban
értékelt a gyermeke eredményeit.)

Mezőkövesd lakossága jórészt két táborra oszlott: a földes gazdák és a földnélküli
summások táborára. Az előbbi csoport jobb körülmények között élt, vagyonosabbnak
számított és elsősre úgy gondolnánk, hogy gyermekei is jobban teljesítettek az elemiben.
Egy tanító azonban, aki egyaránt tanított általános tantervű és summás osztályokban is,
állította, a summás gyermekeket könnyebb formálni, jobban igyekeznek tanulmányaik-
ban, míg a földes gazdák gyermekei gyakran érződik szüleik büszkesége és függetlenség-
ge.¹⁰² Az eltérést az is okozhatta, hogy míg a summás gyerekek keményen dolgoztak
sorsuk jobbrafordulásáért, addig a földes gazdák gyermekeinek erre nem volt szüksége,
hiszen jövőjük biztosítva volt, előre tudták, hogy ők is a családi földeken dolgoznak
majd.

Az iskoláztatás szempontjából a szülők lehetőségein, illetve hozzáállásán túl fontos
tényező volt a gyermek vallása. A korban jellemző módon a családok ragaszkodtak hoz-
zá, hogy gyermekük a saját hitfelekezetük iskolájába járjon. Katolikus gyerek ritkán járt
református iskolába és fordítva. A szülők sokszor inkább vállalták, hogy a gyermek

⁹⁹ BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 35. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népmű-
velés. In. *Borsod*. II. évf. 36. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf.
40. sz. (1922) 1. p.

¹⁰⁰ Ismeretlen szerző: Felhívás! In. *MkV*. XIV. évf. 46. sz. (1909) 1. p.

¹⁰¹ SCHIMMER József: Társadalom és nevelés. In. *MkV*. III. évf. 49. sz. (1899) 1. p.

¹⁰² Dala (1938/3) 1-2. p.

másik településre járjon tanulni.¹⁰³ A korabeli naplók alapján ez figyelhető meg városunkban is. A népiskola diákjai szinte kivétel nélkül római katolikus vallásúak voltak.¹⁰⁴

2.6. A gazdasági továbbképző ismétlő iskola

Az 1868-as Eötvös-féle törvény kimondta, hogy az elemi hat osztályát elvégzett, 12. évüket betöltött gyermekek három évig ismétlő iskolába kötelesek járni.¹⁰⁵

Az 1896. november 16-ai 60764. számú rendelet szerint pedig:

„Oly községekben, a melyekben a lakosság túlnyomó része gazdálkodással (földművelés, szőlőszet, kertészet, gyümölcsészet stb. foglalkozik s a mely községekben osztott (több tanítóval bíró) elemi iskola, vagy iskolák vannak, köteles a község az 1868. évi 38. t. cz. 50§-a alapján a gazdasági ismétlő iskolát felállítani. Ezen kötelezettség alól csak az esetben menthető fel a község, ha ilyen ismétlő iskolát más jogosított iskola fenntartó (p. o. állam, hitfelekezet stb.) állít.”¹⁰⁶

A Mezőkövesd és Vidéke lapban 1898-ban megjelent cikk a gazdasági ismétlő iskola létrehozását sürgeti a fenti rendeletre hivatkozva. A cikk írója hosszasan taglalja, hogy a modern gazdaságban már nem elég az idősektől elsajátított ismeretek továbbvitele, a hatékony gazdálkodáshoz korszerű ismeretekre is szükség van, melyek éppen egy ilyen iskolában lennének elsajátíthatók. Kiemeli, hogy a városban 15 tanító dolgozik, így nem lenne nehéz elindítani egy gazdasági ismétlőt.¹⁰⁷

Bár a településen korábban is működött egy ismétlő iskola, de az nem rendelkezett gazdasági jelleggel.¹⁰⁸ Végül 1904-ben hozták létre a gazdasági ismétlőt, mely az katolikus elemi népiskolához tartozott, így ahhoz hasonlóan a hitközség volt a jogi fenntartója.

A tanítás az elemi iskola tantermeiben folyt és a közvetlen felügyeletet is a római katolikus iskolaszék látta el.¹⁰⁹ Az ismétlő indulásakor a tanítók évi 100 korona, az iskola igazgatója pedig évi 200 korona „ismétlő iskolai tanítói fizetést” kapott a rendes, elemi iskolai fizetése mellé.¹¹⁰ Az 1926-os adatok szerint az ismétlő iskola tanítói nem rendelkeztek szakképesítéssel, csak elemi iskolai oklevéllel. A királyi tanfelügyelőség engedélyezte, hogy szakképesítés nélkül is oktathassanak.¹¹¹

Az ismétlőt 1907-ben meg akarták szüntetni, de Vass Imre esperes, a tanító egyesület elnöke az iskolatípus megtartása mellett foglalt állást, azzal a kitétellel, hogy annak megreformálására mindenképpen szükség van.¹¹²

¹⁰³ Mészáros (1997) 140. p.

¹⁰⁴ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási naplók 1900-1947

¹⁰⁵ 1868. XXXVIII. 48. §

¹⁰⁶ Ismeretlen szerző: Gazdasági ismétlő iskola. In. *Mezőkövesd és Vidéke*. II. évf. 5. sz. (1898) 1. p.

¹⁰⁷ Ismeretlen szerző: Gazdasági ismétlő iskola. In. *Mezőkövesd és Vidéke*. II. évf. 5. sz. (1898) 1. p.

¹⁰⁸ Sch. 1900.

¹⁰⁹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére.

¹¹⁰ SzLP. Jegyzőkönyv: 1904. október 16.

¹¹¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére.

¹¹² Ismeretlen szerző: Tanító gyűlés. In. *MkV.*. XII. évf. 24. sz. (1907) 2. p.

A gazdasági ismétlőnek három célja volt. Egyrészt a hat év alatt elsajátított közismereti tárgyak ismétlése, elmélyítése, korszerű gazdasági ismeretek nyújtása, valamint a fiatalok hitbeli és erkölcsi nevelése. Az iskolába mind fiúk, mind pedig lányok járhattak, őket elkülönített osztályokban tanították külön tanterv szerint. A gyakorlati ismeretek közül a fiúk talajművelést, növénytermesztést, borászatot és méhészetet, míg a lányok konyhakertészetet, állattenyésztést, háztartást, valamint kézimunkát (horgolást, varrást, kötést és hímzést) sajátíthattak el az évek során.¹¹³

A képzés heti egy napon, csütörtökön folyt, mivel Mezőkövesden ez volt a vásár napja. Az tanév két félévében eltérő órarend alapján tanítottak. Kezdetben a téli félévben 5, a nyári félévben pedig 2 órán vettek részt a tanulók.¹¹⁴ Később az órák száma emelkedett: a téli félévben heti 7 órában tanultak a diákok. Itt az idő több mint felében gazdálkodási ismeretek elsajátítása történt. A fennmaradó időben tanulták a közismereti tárgyakat, valamint egy órában a hittant. A nyári félévben csak heti 4 órában folyt az oktatás és ilyenkor csak gazdálkodási ismereteket tanultak a diákok.¹¹⁵

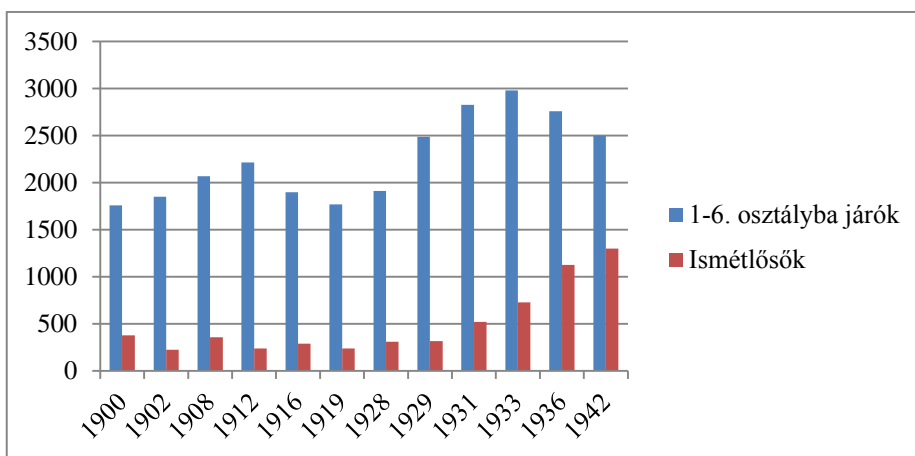
A közismereti tárgyak mind a fiúk, mind a lányok esetében a számtan, az olvasás, valamint az írás és fogalmazás voltak. (A fiúk „számtan és mértan” órákra jártak, tehát a mértani ismerteket csak az ő oktatásukban tartották szükségesnek.) A közismereti tárgyakat, valamint a hittant és erkölcstant mind a három évben tanulták az ismétlősök. A gazdálkodási tárgyak közül a fiúk első évben talajművelést, növénytermesztést és állattenyésztést tanultak, másodikban „gyümölcsfa tenyésztést” és állattenyésztést, harmadikban pedig berendezést, gazdasági törvényeket, borkezelést valamint gazdasági építészetet és számviteltant. A lányok a gazdálkodási tárgyak közül mindhárom évben tanultak háztartást, kertészetet valamint kézimunkát. Ezen felül az első évben selyemhernyó tenyésztést és tejgazdaságtant, másodikban baromfitenyésztést és tejgazdaságtant, harmadikban pedig baromfi- és sertésenyésztést.¹¹⁶ Az órarend a korban jellemző hagyományos munkamegosztás elvárásaihoz alkalmazkodott. A lányok tanterve a házkörül teendőkre terjedt ki, valamint a hagyományosan nők által folytatott mezőgazdasági munkákra, a fiúk oktatásánál törekedtek valamivel magasabb szintű ismeretek elsajátítására (gazdasági törvények, számviteltan). A tanterv, illetve az egyes tantárgyak jól alkalmazkodtak a helyiek elvárásaihoz, hiszen a népesség túlnyomó többsége mezőgazdaságból élt és általában gyermekek is a szülők foglalkozását vitték tovább. Akik pedig mégis magasabb végzettséget szerettek volna adni a gyermeküknek, azok a helyi polgári iskolát, vagy a gimnáziumot választhatták.

¹¹³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére.

¹¹⁴ SzLP. Jegyzőkönyv: 1904. október 16.

¹¹⁵ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Tananyagbeosztás a mezőgazdasági továbbképző ismétlőiskola III. fiú-osztálya számára.; Tananyagbeosztás a mezőgazdasági irányú továbbképző leányiskola I. osztálya számára.

¹¹⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Órarend a mezőkövesdi továbbképző gazdasági népiskola részére.

3. ábra: A hat osztályos elemibe és az gazdasági ismétlőbe járók arányának alakulása

Mint a 3. ábrán látható, bár a gazdasági továbbképző megszervezését követően valamivel megugrott az ismétlőbe járók száma, a növekedés nem volt folyamatos, többször szakították meg hosszabb-rövidebb visszaesések. A gyors és folyamatos létszámnövekedésre egészen a harmincas évekig kellett várni. A negyvenes évekre a gyerekeknek már több mint felét írták ismétlőbe a hat osztály elvégzését követően.

A lányok számára az ismétlő iskolát 1926-tól kezdődően főként a Zárda iskola tartotta. Míg a század elején a lányok a fiúknál valamivel kisebb arányban járták ki az ismétlőt, a tízes évek közepén már kiegyenlített volt a nemek aránya, majd meg is fordult. A húszas évektől kezdve a lányok nagyobb arányban tanultak tovább az ismétlőben.¹¹⁷ Ennek oka egyrészt a szemléletváltás lehetett, mely egyre fontosabbnak értékelte a lányok taníttatását is, valamint a háború után, valamint a gazdasági világválság miatt sok családban nem tudták nélkülözni a fiatal fiúk munkáját, így őket már nem írták be az ismétlőbe, továbbá aki taníttatni akarta a fiát, egyre inkább a gimnáziumot választotta a sima ismétlő iskola helyett.

2.7. A mezőkövesdi summásiskola

2.7.1. A summás gyerekek kimaradásai

„... a summások olyan cselédpótló (félleg cseléd), nagyrészt vándor mezőgazdasági idénymunkások, akik törvényes keretek között, még a feudális-rendi világban kialakult munkaszervezeti formákban, általában csapatvezető bandagazdák irányításával, első-sorban az ezer holdnál nagyobb birtokokra szerződtek le...”¹¹⁸

¹¹⁷ Sch. 1900-1942

¹¹⁸ Dr. Sárközi (1975/2) 365. p.

A summásság megjelenésének és elterjedésének egyik oka a 19. század első felében rohamossá váló telekaprózódás volt. A földnélküli zsellérek száma 1847-ben 411 fő volt, alig egy évvel később már 695-re becsülték számukat.¹¹⁹

A földnélküli zsellérek eleinte még csak a közeli szőlőkbe jártak dolgozni, egy 1841-ből származó jegyzőkönyv viszont már az Alföldre távozó családot említi. A vándormunka 1846-ra már széleskörűen elterjedt, de maga a summásság csak a 20. század fordulója körül bontakozott ki teljes mértékben. 1898-ban 2369, míg 1913-ban már 4374 fő szegődött el summásnak. A szegénység 1945-ös földhöz jutása után pár évvel a summásság intézménye teljesen megszűnt.¹²⁰

A summásság nem csak a felnőtteket érintette. Az első világháború alatt általánossá vált, az idősebb gyerekek summásmunkája is. Őket „félkezes”-eknek hívták, mivel a férfiak bérének felét kapták, csakúgy, mint az asszonyok. Ezen gyerekek nem végezheték el tanulmányaikat, mivel a munka miatt fél évet távol töltöttek otthonuktól.

A summások gyermekeinek oktatása már a kezdetektől gondot okozott. A háború után, az 1920-as évek elején egyre többen sürgették a probléma megoldását. Sorra jelentek meg cikkek a helyzet tarthatatlanságáról.

Az Eötvös-féle törvény kimondta:

„Minden szülő vagy gyám, ide értve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy házi szolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésökről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg 15-ik év betöltéséig.”¹²¹

Eszerint a summásgazdáknak kötelességük lett volna a hozzájuk beosztott gyermekek iskoláztatásáról gondoskodni, ám a gyakorlatban ez nem valósult meg. Ezt kifogásolja a Borsod hetilapban megjelent cikk is. Követeli, hogy a gyermekek iskoláztatásának felelősségét viselje mind a szülő, mind a munkaadó, illetve amennyiben ez nem történik meg, az illető fizesse meg a bírságot. Az lett volna ideális, ha a munkaadó beiskolázza a summások gyermekeit és azok a másik településen járnak ki az osztályt, vagy amennyiben a hazatérésük késő ősre tolódik, a másik településen kezdenék meg az iskolát, megelőzve a lemaradást, így hazatérve gond nélkül be tudnának kapcsolódni a munkába. A Borsod című hetilap szorgalmazta, a községi tisztviselő kösse ki a szerződésben, hogy a munkaadók gondoskodjanak a gyerekek iskoláztatásáról.¹²² A lap még külön felhívásban is kérte a szülőket, ragaszkodjanak a gyermekek beiskolázásához, ugyanakkor a gyakorlatban ez nem valósult meg.¹²³

Mivel a tankötelezettséget ekkor már törvény írta elő, és be nem tartása pénzbírságot vont maga után a szülők az iskolaigazgatóhoz fordultak „felmentésért”. Abkarovits Jenő kitartóan próbálta rávenni a summás családokat gyermekeik taníttatására, ám kevés sikerrel ért el. Még ha egyet is értett a család az iskoláztatás fontosságával, akkor sem engedhették meg egy kereső ember munkájának kiesését, hiszen az megélhetésüket veszélyeztette volna. Inkább vállalták a büntetés megfizetését, mintsem, hogy a gyermek kere-

¹¹⁹ Dr. Sárközi (1975) 119. p.

¹²⁰ Dr. Sárközi (1975/2) 363-377. p.

¹²¹ 1868. XXXVIII. 1. §

¹²² V.P.: A summás-szülők gyermekeinek iskoláztatása. In. *Borsod*. II. évf. 12. sz. (1922) 2. p.

¹²³ Ismeretlen szerző: Summás lakóink figyelmébe. In. *Borsod* II. évf. 13. sz. (1922) 3. p.

setéről kelljen lemondaniuk.¹²⁴ A summások kisebb gyermekeiket ugyan gyakran hagyták itthon a rokonokra, vagy szomszédokra bízva, de ezek a gyerekek is libapásztornak szegődtek egy-egy gazdához, tehát az iskolaévet nekik sem volt módjukban végigjárni.

Ezek a gyerekek okozták a legnagyobb gondot az elemi iskola tanítóinak. Az elemi iskola úgy kezelte őket, mintha végleg távoztak volna. Törzskönyvi lapjaikat abba a községbe küldték, ahová summásnak szegődtek, ott azonban nem iskolázták be őket, hiszen akkor nem dolgozhattak volna.¹²⁵ A summásság leteltével későn, – valamikor szeptember eleje és november vége között – kapcsolódtak be a tanulásba. Az osztály szeptember elején indult és naponta szállingóztak be a summás gyerekek, akiknek néha csak egy, de néha akár három hónap anyagát kellett pótolniuk. Egy osztályban 20-25 summás tanuló rettentően meg tudta nehezíteni a haladást, mivel a tanítóknak egyenként kellett gondoskodni a felzárkóztatásukról, miközben a szeptember elején kezdett tanulók már előrébb jártak az anyagban. További nehézség volt, hogy nem csak az évelejéjtől jelenlévő diákok és a summás gyerekek között volt tudásbeli eltérés, hanem az egyes summás tanulók között is, hiszen nem volt mindegy, hogy a gyerekek két hét, vagy két hónap lemaradását kell-e behoznia. A korán távozó tanulók nem kaphattak bizonyítványt, így tankötelezettségüket meghosszabbították, ami a felsőbb osztályokban létszám-torlódáshoz vezetett.¹²⁶

2.7.2. A summásiskola létrejötte, működése

Petreczky Jenő, miskolci királyi felügyelő egy 1927 márciusában tartott értekezleten javaslatot tett a probléma megoldására. A tervezet szerint a Serház iskola hat tantermét ezentúl csak a summás gyerekeknek tartanák fenn.¹²⁷ (Végül úgy alakult, hogy a Serház, valamint a Templomtéri iskolában is oktattak summás osztályokat.¹²⁸) A képzést az „osztatlan hat osztályos iskolák részére kiadott tanterv keretei között” létrehozott tanmenet szerint tervezték megvalósítani.¹²⁹

Mivel a gyerekek csak október végétől április végéig voltak itthon, tehát a tíz hónap helyett csak hat hónapot tölthettek az iskolapadban, a tanítók az évközi szünetek kihasználásával, illetve megrövidítésével igyekeztek pótolni az elveszett időt. Kimondták, hogy a summásiskolában minden nap (a vásár napján is) folyik majd a tanítás, valamint a karácsonyi és húsvéti szünetek időtartamát két napra szándékozzák csökkenteni. Problémát jelentett, hogy télen a korai, illetve a késői órákban nem tudták megvilágítani a termeket, így az egyházmegyei főtanfelügyelőtől kérték a villanyáram bevezetését az említett épületbe. Megegyeztek, hogy az iskolaigazgató pontos tervezetet fog benyújtani, valamint a summás tanulók jelenlegi és várható számáról is jelentést készít.¹³⁰

Az iskola igazgatósága egyetértett az ötlettel, de csak az esetben tartotta azt valóban hatékonynak, ha az egyes osztályok száma nem haladja meg a 40-45 főt. Ezt szem

¹²⁴ ABKAROVITS Endre: Emlékezés a summás-iskola megteremtőjére. Kézirat. Mezőkövesd, Iskolatörténeti Gyűjtemény.

¹²⁵ Dala (1938/4) 1-2. p.

¹²⁶ Dala (1938/1) 2. p.

¹²⁷ EFL Mkpi. 3996/1927

¹²⁸ EFL Mkpi. 4508/1927

¹²⁹ EFL Mkpi. 3996/1927

¹³⁰ EFL Mkpi. 3996/1927

előtt tartva nem hat, hanem nyolc teremre lett volna szükségük. Hangsúlyozták, hogy szükség van a tanítói létszám megtartására, valamint két megüresedett hely betöltésére is.¹³¹ Mivel a tanítási idő rövidebb volt, mint a többi osztály esetében itt a szokásosnál is nagyobb nehézséget okozott volna a magas létszám, valamint a tanítók beosztása.

Abkarovits Jenő igazgató tanító, valamint Füstös Pál iskolaszéki elnök 1927. július 20-án kelt levelükben kérik az egyházmegyei főtanfelügyelőt, hogy hagyja jóvá a „summás iskola ügyében hozott iskolaszéki határozatot”, mely az oktatás helyszínéül a hat tantermes Serház iskolát jelöli ki. Itt a tanítás időtartamát egységesen nyolc és tizenkettő, délután pedig kettő és négy óra között szabályozták.¹³²

Kezdetben csak évről-évre engedélyezték az iskola működését és gyakran ellenőrizték a tanítók munkáját, továbbá az évről-évre tartott vizsgákon a kultuszminisztérium megbízottja, valamint az egri egyházmegyei tanfelügyelőség küldötte vizsgálta a summásiskola hatékonyságát. Dala József cikke szerint a hatóság nem igen bízott az iskolaforma eredményességében, de az évek során bebizonyosodott, hogy az iskola tanítói és a summás gyerekek remek munkát végeznek.¹³³

A summásiskola november elején kezdődött és április végéig tartott, így gyakorlatilag négy hónappal kevesebb ideig folyt a tanítás, mint a többi osztályban. Ugyanakkor a szünetek elhagyásával sikerült elérni, hogy a tanítási idő megközelítse a rendes tanmenetű osztályokét. A „rendes” osztályokban heti 30, míg a summásiskolában heti 36 óra volt a munkaidő, így sikerült elérni, hogy a summásiskola tanítási ideje csak 100-120 órával legyen kevesebb, mint a többi osztályé.¹³⁴

A summás osztályok csak az elemi iskola negyedik, ötödik és hatodik osztályában kerültek megszervezésre, de arra is volt eset, hogy harmadik osztályt is indítottak. Az egyes évfolyamok indítása nem minden esetben volt rendszeres. Volt év, mikor nem indult harmadik, vagy hatodik, de arra is volt példa, hogy csak negyedik és hatodik osztály indult, az ötödik pedig kimaradt.¹³⁵ Általában vegyes osztályok voltak, de néhány évben külön fiú és leány osztályt is szerveztek.¹³⁶ Az osztályok létszáma negyven és hetven fő között mozgott. (Tehát nem teljesült a tanítók alacsony létszámokról szóló kérése.) A summásiskola tanulóinak száma évi 100 és 250 között mozgott.¹³⁷ (Itt ki kell emelni, hogy nem minden summás család vette igénybe a külön számukra kialakított képzési formát.)¹³⁸ Szükséges lett volna az alsóbb osztályokban (I. II. III.) is megszervezni a summásiskolát, de ez csak terv maradt.¹³⁹ (Bár III. osztály indítására akadt példa.)¹⁴⁰

¹³¹ EFL Mkpi. 3996/1927

¹³² EFL Mkpi. 235/1927

¹³³ Dala (1938/2) 1. p.

¹³⁴ Dala (1938/1) 2. p.

¹³⁵ EFL Mkpi. 4508/1927; B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.; Sch. 1922-1942

¹³⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási napló 1930-31.

¹³⁷ Sch. 1922-1942

¹³⁸ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási napló 1930-31

¹³⁹ Dala (1938/2) 1. p.

¹⁴⁰ Dala (1938/2) 1. p.

A summásiskolában való munka a tanítóktól is rendkívüli elhivatottságot és rátermettséget követelt, hiszen megfelelő érzékkel kellett kiválasztani a tananyag gerincét, valamint elhagyni a kevésbé fontos részeket. Rövidebb idő alatt kellett átadni az ismereteket és kevesebb volt az idő az ismeretek „leülepedéséhez” is.

Meg kell jegyezni, hogy sok gyerek még a hat hónaposra rövidített iskolaévet sem tudta végigjárni. A summás osztályok naplóiban sorra találkozhatunk a „szorgalmi idő meghosszabbítva” bejegyzéssel, valamint hogy a diákok sokszor már április elején-közepén, de néha már márciusban eltávoztak az iskolából. Az is problémát jelentett, hogy nem minden summás tanuló iratkozott a summás osztályokba, így nekik még kevesebb esélyük volt, hogy elvégezzék tanulmányaikat.¹⁴¹

Bár a summásiskolában hat hónapra csökkentették a tanévet, de a gazdasági ismétlődő iskolára ez nem volt érvényes. Az ismétlődőbe járó summás gyerekek társaiknál jóval később kezdték a tanulást, majd korábban is fejezték be. Tálás Béla tanfelügyelő 1936-os beszámolója szerint november 6-a és 20-a között az I. fiúosztályban a 83 főből még csak 26, míg a II. osztályban 82-ből csak 47 volt jelen.¹⁴²

A fennmaradt feljegyzésekből alapján a diákok a rövidített tanidő alatt is sikeresen elsajátították a szükséges ismereteket, készségeket. A tananyagban való jártasságuk a normál tanrend szerin haladó osztályokéval hasonló szinten volt, esetenként meg is előzte azokat. A körzeti iskolafelügyelő 1940-ben tett látogatása alkalmával megállapítja, hogy a summás osztály olvasási és helyesírási készsége jó, logikusan számolnak, az írásbeli munkák, fogalmazások kifogástalanok, stílusuk fejlett, valamint földrajz tárgyból is igen tájékozottak.¹⁴³ Csöngedy Ferenc tanító például állította, a summás gyermekek formálhatóbbak, mint gazdagabb társaik, mivel utazásaik révén szélesebb látókörrrel rendelkeznek, továbbá tisztában vannak vele, ha boldogulni akar, jobban kell teljesíteniük a többiekénél.¹⁴⁴

2.8. Az elemi népiskolához kapcsolódó egyéb népművelő tevékenységek

A népiskola az elemi iskolában való tanításon túl még rengeteg területen látott el oktatási, nevelési vagy művelődéssel kapcsolatos feladatokat. Az 1925-ben a Mezőkövesd és Vidéke Újságban is megjelent Ének a falusi tanítóról című vers például nagyon jól példázza a hivatás sokszínűségét.¹⁴⁵

A század első felében több alkalommal tartottak úgynevezett népi előadásokat. Ezek a téli hónapok vásár és ünnepnapjain kerültek megszervezésre a Templomtéri iskola épületében. Ezen előadások főként a mindennapi életben, a gazdálkodásban szükséges ismeretek átadását, valamint a magyar irodalom és történelem alapjainak a bemutatását szolgálták. A tudományosabb témák közül az érthetőbb és laikusok számára is érdekes tárgyak kerültek terítékre. Tartottak előadásokat például Jókai Mórról, Petőfiről, az ős-

¹⁴¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási napló 1930-31

¹⁴² B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.

¹⁴³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv Mydlo Antal körzeti iskolafelügyelő 1939-1940 tanévben tett látogatásáról.

¹⁴⁴ Dala (1938/3) 1-2. p.; Dala (1938/4) 1-2. p.

¹⁴⁵ GESZTI Flótás: Ének a falusi tanítóról. In. *Matyófold*. 2000. 44-45. p.; RÉPÁSZKY Zoltán: Mezőkövesd és Vidéke (1897-1944) – Mezőkövesdi Újság (1998-2002) iskolatörténeti sajtóbibliográfiája. Mezőkövesd, Iskolatörténeti Gyűjtemény.

ember kultúrájáról, a légnemű anyagokról, a csillagászat fejlődéséről, a hétköznapi ismeretekhez kapcsolódóan például a vasútról, valamint egészségtanhoz kapcsolódó témákról is. A tanfolyamok népszerűségét mutatja, hogy rendszeresen 150-200 fő zsúfolódott be a szűkös körülmények között tartott előadásokra.¹⁴⁶

Katolikus iskola révén a hittantanárok szervezték meg a Szívgyárda nevű szervezetet, mely a 6-14 éves fiúk és lányok vallási és hazafias nevelésére volt hivatott. Ennek vezetéséből főként a tanítónők vették ki részüket, volt, hogy egyszerre több mint tíz is. Az iskola természetesen részt vettek a 13-21 év közötti fiúk részére szervezett leventemozgalom, valamint a cserkészlet vezetésében, továbbá az iskolából kikerült lányok számára szervezett Mária Kongregáció munkájában is. A tanítók az ipari tanonciskolában és az analfabéta tanfolyamokon is tanítottak.¹⁴⁷

2.8.1. Az analfabéta tanfolyamok

A helyi tanítók az elemi iskola falain kívül is felvették a harcot az analfabetizmus ellen. Az 1869-es népszámlálási adatok szerint Mezőkövesden az írni-olvasni tudók aránya messze elmarad Borsod megye, illetve az egri járás eredményeitől. (Városunk is az egri járáshoz tartozott.) Bár a valódi analfabéták aránya nem volt túl nagy, a lakosság jelentős része csak olvasni tudott. A férfiaknak csak 34%-a, a nőknek pedig csak 10%-a tudott írni és olvasni egyaránt. Ezt követően az analfabetizmus gyors csökkenését figyelhetjük meg. Ennek ellenére még a századfordulón is 38,6%, 1910-ben pedig 28,6% volt az analfabéták aránya.¹⁴⁸

1920-ban még mindig 22,8% volt az írástudatlanok aránya a hat évesnél idősebb népesség körében, tehát jelentős volt azoknak a száma, akik nem végezték el a hat osztályt, vagy ha elvégezték, akkor sem tudtak írni, olvasni. Az 1920-ban tartott népszámláláskor például gyakran válaszolták: „Csak az iskola mellé jártam.”, illetve „1-2 évig jártam iskolába, de nem tudok sem írni, sem olvasni.”¹⁴⁹ Tehát mind a lakosság hozzáállásával, mind az oktatás minőségével problémák mutatkoztak. A nagy osztálylétszámok, valamint a lemaradók miatt is nehéz volt a tanítók helyzete, valamint a világháború is akadályozta az oktatás folytonosságát.

Analfabéta tanfolyamot először 1909-ben indítottak. A Mezőkövesd és Vidéke című lapban megjelent felhívás kiemeli, hogy minél több, az általános választói jog gyakorlására képes magyar embert szeretnének adni a hazának.¹⁵⁰ Az oktatást az elemi népiskola tanító folytatták a téli hónapok alatt.

Ezen tanfolyamok sikeres elvégzése tette lehetővé a felnőttek számára, hogy később népfőiskolai vagy egyéb tanfolyamokon is részt vehessen. Erre utalnak Sáfrány István

¹⁴⁶ Ismeretlen szerző: Vasárnapi tanítások. In. *MkV.* XVI. évf. 52. sz. (1911) 2. p.; Ismeretlen szerző: Ismeretterjesztő előadás. In. *MkV.* XIX. évf. 5. sz. (1914) 2. p.

¹⁴⁷ SzLP. Évzárójelentés 1929/30. iskolai évre; B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. *Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei.* Eger, Egri Érseki Liceumi Nyomda, 1931. 12. p.; Magyar Katolikus Lexikon: Szívgyárda. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%ADvg%C3%A1rda.html> (2012.04.01.)

¹⁴⁸ Kápolnai (1975) 447. p.

¹⁴⁹ Kápolnai (1975) 445. p.

¹⁵⁰ Ismeretlen szerző: Felhívás! In. *MkV.* XIV. évf. 46. sz. (1909) 1. p.

népművelési titkár szavai is, mikor egy tanfolyam vizsgáján felszólította a tanítókat, tanítsák továbbra is a jelenlévőket.

2.8.2. A mezőkövesdi népfőiskola

Városunkban 1922-ben indult meg a népfőiskolai képzés és egészen 1937-ig folyt megszakítás nélkül. Ezt követően 1941-től 1944-ig ismételten megnyitotta kapuit. Hosszú és eredményes munkája ellenére ritkán esik említés a mezőkövesdi népfőiskoláról. Bayer István 1987-ben megjelent cikkében jegyzi meg, hogy még 1934-ben - tehát működése alatt - sem szerepelt a Forrás című folyóirat népfőiskoláknak szentelt tematikus számában.¹⁵¹ Szabó Zoltán 1938-ban megjelent Cifra nyomorúság című művében olvashatjuk:

„...a gimnázium egyik tanára 14 éve vezet egy népfőiskolát, 180 hallgatója van, jó részt summások.”¹⁵²

A mezőkövesdi népfőiskola úttörő munkát végzett, hiszen az ilyen típusú oktatáshoz még nem volt kidolgozott módszer, tanterv. Ezt a tanároknak kellett kidolgozniuk úgy, hogy azok a helyiek igényeihez, körülményeihez is alkalmazkodjanak.¹⁵³

Bár megszervezése főként a főgimnázium tanárának, Peczina Endrének a nevéhez, valamint gimnáziumhoz fűződik, az elemi népiskola több tanítója is éveken keresztül tanított a népfőiskolán (Abkarovits Jenő, Bérces László, Bódy Kálmán, László Károly...), valamint a képzés első szakaszában az elemi iskola egy épülete, az úgynevezett Templomtéri iskola szolgált az előadások helyszínéül.¹⁵⁴

2.8.2.1. A népfőiskola mozgalom áttekintése

A népfőiskolai mozgalom Dániában indult meg a 19. század közepén. A polgári társadalom kialakulását kísérő gazdasági és politikai változások hívták életre a népművelés ezen formáját. A mozgalom elindítása egy Grundtvig nevű evangélikus lelkész nevéhez fűződik, aki alacsonynak találta a dán parasztság műveltségi színvonalát. Programjának célja a „keresztény világnézetten alapuló, nemzeti műveltséggel rendelkező, jól gazdálkodó, nemzeti öntudattal rendelkező állampolgárok nevelése” volt.¹⁵⁵

1865 és 1869 között 85 új népfőiskola létesült Dániában. A század vége felé volt év, mikor a 20 év körüli népesség 13%-a vett részt a népfőiskolák előadásain. A mozgalom fokozatosan terjedt át Észak-Európa más országaira (Norvégiában 1864-ben, Svédországban 1868-ban nyílt meg az első népfőiskola), majd az Egyesült Államokra (1878) és Angliára (1899).¹⁵⁶

¹⁵¹ Bayer (1986-87) 54-55. p.

¹⁵² Szabó (1986) 83. p.

¹⁵³ Bayer (1986-87) 54-55. p.

¹⁵⁴ Répászky (2011) 7. p.

¹⁵⁵ H. SAS Judit: Népfőiskolák, gazdakörök, olvasókörök (részlet). In H. KOVÁCS Éva – SZIGETI TÓTH János (szerk.): *Fél évszázad két évtizede 1930-1950 Műveléstörténeti Szemelvénygyűjtemény*. Budapest, Múzsák közművelődési Kiadó. 1984. 61-62. p.

¹⁵⁶ SZIGETI Tóth János: *A népfőiskola a XIX-XX. században, szerepe és fejlődése a magyar művelődésben*. Debrecen, KLTE, 1999. 35-49. p.

www.felnottoktatasesztergom.com/dokumentumok2011/nftortenet.doc (2012. 03. 17.)

Bár a népfőiskola gondolata csak a 20. század elejére érte el országunkat, már korábban is voltak a népfőiskolai mozgalommal hasonló vonásokat mutató kezdeményezések. Ennek egyik kiemelkedő példája a Tessedik Sámuel evangélikus lelkész munkássága. Tessedik népműveléssel kapcsolatos gondolatait A parasztember Magyarországon mi csoda és mi lehetne? című művében foglalta össze, majd Szarvason gazdasági és ipari tanintézetet szervezett, mely ugyan rövid életű volt, de hosszú évekre példát állított a népművelők elé. A népfőiskolák másik előfutára a makfalvi Wesselényi Kollégium volt, melyet báró Wesselényi Miklós hozott létre 1835-ben. A Kollégium öt tantermes iskolájában 10-16 éves fiatalokat oktattak főként gyakorlati ismeretekre.

Az első népiskolákkal foglalkozó magyar mű a Guttenberg Pál által írt Iskolai képek a jövő századból (1895). A népfőiskola tényleges megvalósítására csak 1914-ben, Bajszentivánon került sor. Kecskeméten is terveztek népfőiskolát indítani, de erre a világháború kitörése miatt már nem került sor. A háború után először Szegeden, majd Kecskeméten indult népfőiskolai tanfolyam. Az 1920-as évek után mintegy hetven népfőiskola működött az országban, ezekről azonban kevés adat maradt fenn. A korból Mezőkövesd, Szanda, Ménfőcsanak és Pilis népfőiskolái azok, melyekről néhány információval rendelkezünk. Csak ezt követően, a harmincas években következett be a népfőiskolák valódi virágzása.¹⁵⁷

2.8.2.2. A népfőiskola fogadtatása

A summás gyerekek oktatásához hasonlóan a felnőttek tanulatlanságának problémájára is az 1920-as években érkezett meg a válasz. 1922-ben a város vezetőinek, valamint a főgimnázium tanárainak és az elemi népiskola tanítóinak összefogásával született meg városunk népfőiskolája.¹⁵⁸

A Borsod hetilap már korábban is beszámolt a Magyarországon elindított népfőiskolai tanfolyamokról, valamint azok eredményeiről. 1922 tavaszán bejelentik, hogy kormány húsz népfőiskola megnyitását tervezi a már működő tizenkettő mellé. A cikk írója reméli, hogy Mezőkövesd is szóba kerül, mint népfőiskola indítására alkalmas település.¹⁵⁹

Bódy Kálmán tanító 1922. augusztus 12-én megjelent Népművelés című cikkében számol be a népfőiskola indításáról:

„Tehát itt Mezőkövesden, mely központ, itt is > népfőiskolát < óhajtnak szervezni a téli hónapokban, amikor a földműves ember legjobban ráér.”

A cikk írója a nyugathoz való felzárkózás alapjának a nép műveltségének növelését tekinti, melynek egyik leghatékonyabb eszköze a népfőiskolai tanfolyamok szervezése. Jelentkezésre biztatja a város lakóit.¹⁶⁰

A népfőiskola ötlete nem élvezhetett egyöntetű támogatottságot. Többen úgy vélték, a parasztoknak nincsen szükségük az iskola elvégzésére, továbbá nem is képesek ezen

¹⁵⁷ KOVÁCS Bálint: A magyar népfőiskolák múltja 1948-ig. In. HARSÁNYI István (szerk.): *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, Püski Magyar Népfőiskolai Társaság, 1991. 39-55. p.

¹⁵⁸ Répászky (2011) 2. p.

¹⁵⁹ A Borsod fővárosi tudósítója: Harminczkét népfőiskolát szervez a kultuskormány. In. *Borsod*. II. évf. 15. sz. (1922) 2. p.

¹⁶⁰ BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 32. sz. (1922) 2. p.

ismeretek elsajátítására. Volt, aki egészen odáig ment, hogy a parasztok már így is jóval többet tudnak, mint amire szükségük lenne. Az elkövetkezendő hónapokban Bódy Kálmán több alkalommal válaszol ezekre a véleményekre, kiállva a népfőiskola szükségessége mellett, továbbá példákat hozva a nép tudatlanságának következményeire.¹⁶¹

2.8.2.3. A népfőiskola létrejötte, működése

1922 szeptemberében a vallás és közoktatásügyi miniszter dr. Bocsánszky Lukácsot bízta meg Borsod megye szabadoktatásának a megszervezésével. Bocsánszky szabadoktatási bizottságot szervezett, majd Mezőkövesden megszervezte ennek albizottságát, a szabadoktatási járási albizottságot. Ennek elnöke Zsóry Lajos főszolgabíró, társelnöke pedig Kiss László apát-plébános lett, valamint 12 tagú bizottságot választottak, melynek tagjai csak kövesdi tanítók és tanárok lehetnek.¹⁶²

Városunkban egyrészt nem volt lehetőség a bentlakásos képzés megvalósítására, másrészt nem is volt rá szükség, hiszen a résztvevők helyi lakosok voltak.

A népfőiskola tanítási tervét Peczina Endre főgimnáziumi tanár állította össze. Az oktatást hármás célkitűzés jellemezte: A cél egyrészt az elemi iskolában el nem sajátított ismeretek pótlása volt, hiszen az akkor még igen nagy létszámmal működő osztályokban sokaknak nem sikerült megfelelően elsajátítaniuk az írás, olvasás és számolás készségeit. Másrészt fontos volt a műveltség emelése, melyben a kor szellemének megfelelően nagy szerepet kapott a nemzeti érzés és az erkölcsös világnézet. Harmadrészt a földművelésnél gyakorlatban is hasznosítható ismeretek átadása is cél volt.¹⁶³

Az eredeti tanítási tervben 11 tantárgy szerepelt:¹⁶⁴

1. Társadalmi és erkölcsi ismeretek – heti 1 óra
2. Magyar nyelv, fogalmazás és irodalom – heti 4 óra
3. Magyar történelem – heti 2 óra
4. Állampolgári ismeretek – heti 2 óra
5. Mezőgazdasági földrajz – heti 2 óra
6. Számtan és mértan – heti 4 óra
7. Néprajz – heti 1 óra
8. Mezőgazdaság és állattenyésztés – heti 2 óra
9. Közgazdaságtan – heti 2 óra
10. Népegészségügy – heti 2 óra
11. Hazafias ének – heti 3 óra

A végleges változatban szétválasztották az eredetileg „Magyar nyelv, fogalmazás és irodalom” nevű, heti négy órára tervezett tárgyat. Végül „Magyar nyelv és fogalmazás” valamint „Magyar irodalom” néven indultak a tárgyak három, illetve egy órában. A szétválasztás célja talán az arányok hangsúlyozása volt. Feltehetően nem akarták, hogy esetlegesen az irodalom váljék hangsúlyossá, hiszen az írás fejlesztése, a szövegalkotás elsajátítása volt az elsődleges cél. Az első változatban az állampolgári ismereteket és a

¹⁶¹ BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 35. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 36. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 40. sz. (1922) 1. p.

¹⁶² Ismeretlen szerző: Népfőiskola Mezőkövesden. In. *Borsod*. II. évf. 38. sz. (1922) 1-2. p.

¹⁶³ Dala (1942) 11. p.

¹⁶⁴ Ismeretlen szerző: Népfőiskola Mezőkövesden. In. *Borsod*. II. évf. 38. sz. (1922) 2. p.

közgazdaságtant külön tárgyként kezelték heti két-két órában. Végül a két tárgy csak együttesen kapta meg a heti két órát. A tervek szerint heti egy órában néprajzot is oktattak volna, de ez a végleges tanteremben már nem szerepelt. A „Számтан és mértan” oktatását végül heti négyről három órára csökkentették. Az eredetileg tervezett heti három énekórát végül egy órára csökkentették le.

A népfőiskola végleges tanítási terve a következő volt: ¹⁶⁵

1.	Társadalmi és erkölcsi ismeretek	1 óra	Szentgyörgyi József főgimnáziumi hittanár
2.	Magyar nyelv és fogalmazás	3 óra	Peczina Endre főgimnáziumi tanár
3.	Magyar irodalom	1 óra	Peczina Endre
4.	Magyar történelem	2 óra	Kaszás József főgimnáziumi tanár
5.	Állampolgári ismeretek/közgazdaságtan	2 óra	Zapotóczky Andor tb. főbíró
6.	Mezőgazdasági földrajz	2 óra	Bódy Kálmán tanító
7.	Számтан és mértan	3 óra	Abkarovits Jenő igazgató-tanító
8.	Mezőgazdaság és állattenyésztés	2 óra	dr. Végh Gyula tanár
9.	Egészségtan	2 óra	dr. Korányi Árpád községi orvos
10.	Ének	1 óra	Gaal István főkántor

A tantárgyak közül a későbbiekben a fogalmazás és a számтан volt a legnépszerűbb, míg a gazdasági tárgyak iránt a résztvevők jóval kisebb érdeklődést mutattak. ¹⁶⁶

Végül 1922. november 12-én a Korona-szálló nagytermében ünnepélyes keretek közt megnyitották városunk népfőiskoláját. ¹⁶⁷ A tanfolyam november elejétől március végéig tartott. Ebben a mezőgazdasági munkák idejének figyelembevételén túl a summás hallgatók nagy száma is közrejátszott. ¹⁶⁸ A szorgalmi idő 12 hétből állt. Egy héten 18 óra volt a tanítási idő, melyet napi 3 órára osztottak szét. (De volt, hogy indultak más óraszámú csoportok is) Az oktatás este öttől nyolc óráig tartott. ¹⁶⁹ A népfőiskolába bekerülhetett minden 18 és 40 év közötti férfi, aki tudott írni és olvasni. ¹⁷⁰

Az oktatás első szakasza 1938-ig tartott Peczina Endre főgimnáziumi tanár vezetésével. 1941-ben Dr. Papp Zoltán iskolaigazgató nyitotta meg ismét a népfőiskola kapuit, mely innentől Széchenyi Népfőiskola néven működött. ¹⁷¹

A képzés a népfőiskola működésének első szakaszában a Templomtéri iskolában folyt. Csak 1941-es újraindulását követően költözött át a helyi gimnázium tantermeibe. ¹⁷²

¹⁶⁵ Ismeretlen szerző: A népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 42. sz. (1922) 2-3. p.

¹⁶⁶ Dala (1942) 12. p.

¹⁶⁷ Ismeretlen szerző: Megnyitották a népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 46.sz. (1922) 2. p.

¹⁶⁸ Ismeretlen szerző: A népfőiskola megnyitója. In. *Borsod*. II. évf. 44. sz. (1922) 3. p.

¹⁶⁹ Dala (1942) 12. p.

¹⁷⁰ Ismeretlen szerző: A népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 42. sz. (1922) 2-3. p.

¹⁷¹ KOVÁCS Mátyás: A Népfőiskola megnyitóján. In. *Kévébe gyűjtött kalászkok*. Mezőkövesd, Hajdu Vinpress, 2000. 92-93. p.

Időközben a népfőiskolában tanított tárgyak is változtak. Működésének tízedik évében például „időszerű kérdések” és méhészet oktatása is bekerült a népfőiskola tananyagába. 1941-es újraindulását követően az oktatott tárgyak is módosultak a kor követelményeinek megfelelően:

- magyar nyelv és irodalom (népdal, népzene, népművészet, magyarságtudomány, fogalmazás, ügyiratok, mit olvassunk?);
- történelem (nemzeti történelem, a parasztság és a matyóság története);
- gazdasági földrajz, társadalmi ismeretek, nemzetpolitikai kérdések;
- egészségtan (elsősegélynyújtás, lakás, betegségek megelőzése);
- közgazdasági és közigazgatási ismeretek (áralakulás, parasztszövetkezetek, földkérdés, termelés és értékesítés, községháza, ipari közigazgatás);
- természetrajz (kísérletek, a növények táplálkozásában szereplő anyagok vegytana, a növények életjelenségei és életfeltételei);
- mezőgazdaság (növénytermesztés, állattenyésztés, gazdasági üzemtan);
- erkölcs- és világnézettan.¹⁷³

A népfőiskolában a tanév általában március közepéig tartott, a hallgatók ekkor vizsgáltak le és kaptak látogatási-, valamint végbizonyítványt. Ez csak a népfőiskola sikeres elvégzését igazolta, a továbbtanuláshoz nem volt elég.¹⁷⁴

A népfőiskolai oktatás nem csak a tantervben szereplő anyagok átadását jelentette. Tevékenysége mind idejét, mind tartalmát tekintve túlnőtt a tervezetteken. Kovács Mátyás visszaemlékezése szerint sokan jóval a kilenc órai befejezést követően is az iskolában maradtak gyakorolni, sokszor akár éjfélig is és a tavasz beköszöntével is kintartottak az iskola mellett, mikor napközben már a földeken kellett dolgozniuk. A népfőiskola 1925-ben ötvenkötetes vándorkönyvtárat kapott, mely nagy népszerűségnek örvendett a hallgatók körében.¹⁷⁵ Peczina Endre 1931-es tanévvégi beszámolójában említi, hogy a népfőiskola könyvtárának 83 állandó olvasója volt, akik a tanév alatt 769 könyvet olvastak el, a legnépszerűbb szerzők pedig Gárdonyi, Schandl és Bittera voltak.¹⁷⁶ Dala József későbbi beszámolója már Mikszáthot, Jókait, Gárdonyit és Rákosit említi, mint legnagyobb olvasottságnak örvendő írókat.¹⁷⁷

2.8.2.4. A képzésben résztvevők és az elért eredmények

A népfőiskola iránti nagy érdeklődést mutatja, hogy az 1923/24-es tanévben már három tanfolyamot szerveztek: Az első az előző évhez hasonlóan a 18 éven felüli férfiak számára indult heti 21 órában, a második a 15-18 éves fiatal férfiaknak heti 12 órában, a

¹⁷² Kovács (1972) 52. p., Bayer (1986-87) 57. p.

¹⁷³ Bayer (1986-87) 57. p.

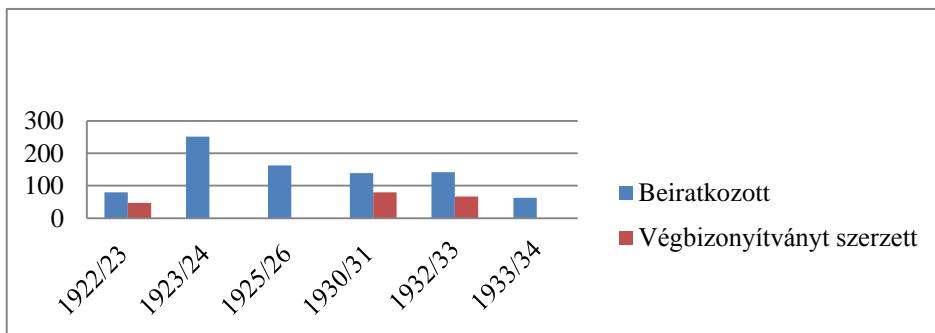
¹⁷⁴ Répászky (2011) 5. p.; Dr. BAYER István – KOCSIS Béla: Felnőttoktatás, levelező tagozat. In: Dr. BAYER István (felelős szerk.): *A mezőkövesdi I. László Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 75. évében (1911-1986)*. Budapest, Pátria Nyomda, 1986. 188-190. p.

¹⁷⁵ Kovács (1972) 50. p.

¹⁷⁶ Ismeretlen szerző: Mezőkövesd az analfabétizmus ellen. *Mezőkövesdi Újság*. III. évf. 10. sz. (1931) 2. p.

¹⁷⁷ Dala (1942): 13. p.

harmadik pedig a 15 éven felüli lányoknak, illetve asszonyoknak heti 10 órában.¹⁷⁸ Az egyes csoportok létszáma ekkor 81, 90, illetve 80 fő volt.¹⁷⁹ Az 1925/26-os tanévben elvált a kezdők és a haladók csoportja.¹⁸⁰

4. ábra: A népfőiskolába beiratkozottak és a végbizonyítványt szerzetek aránya

A népfőiskolának működése első szakaszában (1922-1938) összesen 1767 hallgatója volt, akik közül 839 járta végig a tanfolyamot. Újraindulását követően (1941-1944) további 320 főt vettek fel. Közülük 119 fő végzett. Egész működésének során tehát 2077 hallgató fordult meg a népfőiskola falai között, akik közül 958 szerezte meg a végbizonyítványt. Mivel a summások munkájuk révén sok helyre eljutottak, világlátott emberek voltak, így sokszor nyitottabban viszonyultak a népfőiskola adta lehetőséghez, mint a földbirtokos parasztok. Ezt bizonyítja, hogy a népfőiskola első szakaszában végzett tanulók csaknem 68%-a a summások közül került ki és csak 32% volt a birtokos parasztok aránya.¹⁸¹

A nagyfokú lemorzsolódás oka az idősök visszaemlékezései szerint egyrészt a summásságra távozó hallgatók kimaradása, valamint, a résztvevők közül többen nem bírták a népfőiskolában megkövetelt szellemi munkát. A fiataloknál a farsangi lakodalmi időszak is kimaradásokhoz vezetett, mivel a legények sok meghívást kaptak és a lakodalmak időpontja egybeesett a népfőiskola előadásaival. Az évek tanulsága szerint a legkitartóbbak a fiatal családos férfiak voltak.¹⁸²

A tanfolyamot elvégzettek közül többen kiemelkedtek a szegény paraszti sorból és iparossá, kereskedővé, postássá, rendőrré stb. váltak.¹⁸³ A résztvevők magas száma, valamint az elért eredmények alapján a mezőkövesdi népfőiskola méltó helyet érdemel a korszak népművelésének történetében.

¹⁷⁸ Ismeretlen szerző: A mezőkövesdi népfőiskola új tanéve. *MkV.* XXVII. évf. 41. sz. (1923) 2. p., Ismeretlen szerző: Az iskolán kívüli népoktatás. In. *MkV.* XXVIII. évf. 1. sz. (1924) 2. p.

¹⁷⁹ Ismeretlen szerző: Az iskolán kívüli népoktatás. In. *MkV.* XXVIII. évf. 1. sz. (1924) 2. p.

¹⁸⁰ Kovács (1972) 50. p.

¹⁸¹ Dala (1942) 12. p.

¹⁸² Dala (1942) 12. p.

¹⁸³ Répászky (2011) 8. p.

3. ÖSSZEGZÉS

Kutatómunkám során megerősödött bennem a bizonyosság, hogy a régi korok oktatásának történetét valóban érdemes kutatni, illetve megismerni, mivel sok hasznos tapasztalathoz juthatunk. Sok 20. század elején született megállapítás, valamint módszer még ma is követendő lehet, illetve néhány az oktatás terén jelenlévő problémát a mai napig sem sikerült megoldani. (Elgondolkodtató például, hogy a Bogácsai úti iskola század elején felépített, szűkös épületében a mai napig működik egy kiegészítő iskola.) Levéltári kutatásaim során olyan információkat is volt szerencsém találni, melyek eddig nem képeztek tanulmányok tárgyát, így ismeretlenek voltak.

A kor anyagait feltárva nyilvánvaló vált, hogy ez elemi népiskola, valamint annak tanítói lelkiismeretes, a közösség körülményeit és érdekeit szem előtt tartó munkát végeztek. A gyakran rosszul felszerelt, túlszűfolt iskolában is igyekeztek a lehető legtöbbet kihozni a rájuk bízott tanulókból.

A gazdasági továbbképző ismétlő iskola biztosította, hogy a diákok a hat éves elemi iskolai képzés után ne távolodjanak el azonnal a tanulástól, illetve az iskolától. Az iskola a már megszerzett ismeretek gyakoroltatása, szinten tartása mellett a hétköznapi életben hasznosítható, a házkörüli és a földeken való munkához kapcsolódó információt is nyújtott a földműves családok gyermekeinek. Munkája által a gyermekeknek több idejük jutott az alapvető ismeretek elsajátítására, valamint a gyerekek sok, a későbbiekben fontos ismerethez jutottak.

A summásiskola létrehozásának köszönhetően az évek során több száz gyermek kapta meg a hat osztály elvégzéséről szóló bizonyítványt, akik a külön számukra létrehozott tanrend nélkül minden bizonnyal lemorzsolódtak volna.

A népfőiskola munkája szintén elismerésre méltó eredményeket szült, hiszen működése során több mint kétezer hallgató fordult meg padjaiban, akik közül közel ezer tanuló a végbizonyítványt is meg tudta szerezni. Munkája különösen fontos volt a főként mezőgazdaságban dolgozók által lakott városban, ahol az emberek gyakran még az elemi iskola elvégzése után sem tudtak megfelelően eligazodni az akkoriban már gyorsan változó világ információi, összefüggései között.

4. RÖVIDÍTÉSEK

- 1868. XXXVIII. = 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360> (2011.10.11.)
- Bayer (1986-87) = BAYER István: A mezőkövesdi népfőiskoláról. In. *Matyóföld*. (1986-87)
- B-A-Z.mLt.IV. = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. Alsószolcai Fióklevéltár
- Dala (1938/1) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 32. sz. (1938)
- Dala (1938/2) = DALA József : Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Második közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 33. sz. (1938)
- Dala (1938/3) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Harmadik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 34. sz. (1938)
- Dala (1938/4) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Negyedik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 35. sz. (1938)
- Dala (1938/6) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Hatodik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 37. sz. (1938)

- Dala (1942) = DALA József: A gimnázium Széchenyi-Népfőiskolája. In. Dr. PAPP Zoltán (szerk.): *A Mezőkövesdi Királyi Katolikus Szent László Gimnázium (VIII. oszt. reál-gimnázium) évkönyve az 1941-42. iskolai évről, fennállásának harmincegyedik esztendejéről*. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1942
- Dr. Sárközi (1975/1) = Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Mezőkövesd története (1275-1918). In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. Sárközi (1975/2) = Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Elvándorlás, summásjárás. In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. Szigethi (1929) = Dr. SZIGETHI Györfly István: Mezőkövesd. In. Dr. HALMAI Béla – LESZIH Andor (szerk.): *Magyar városok monográfiája, Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyelőre egyesített vármegyebeli községek*. Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1929
- EFL = Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum
- Kápolnai (1975) = KÁPOLNAI Iván: Történeti-statisztikai vizsgálódások. In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Kápolnai (1994) = KÁPOLNAI Iván: Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. század derekáig. In. *Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum*. 1994/1-2.
- Kovács (1972) = KOVÁCS Mátyás: A mezőkövesdi Népfőiskoláról. In. *Matyófold 1972*
- Kőte (1978) = KŐTE Sándor: A századforduló iskolarendszerének fő jellemzői. In. HANÁK Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890-1918*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1978
- Mészáros (1997) = MÉSZÁROS István: *Magyar iskola: 996-1996*. Budapest, Eötvös József Kiadó, 1997
- Mkpi. = Mezőköved plébániai iratai
- MkV. = Mező-Kövesd és Vidéke, Mezőkövesd és Vidéke
- Papp (1975) = PAPP Zoltán: Mezőkövesd története 1918-tól 1945-ig. In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Répászky (1994) = RÉPÁSZKY Zoltán: Képek a mezőkövesdi rk. iskolaszék történetéből. In. *Matyófold 1994*
- Répászky (2011) = RÉPÁSZKY Zoltán (2011): Népfőiskola Mezőkövesden. Kézirat. Elhangzott: Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2011
- Sch. = Egri Főegyházmegyei Levéltár: Schematismus Cleri Archi-Dioecesis Agriensis
- Szabó (1986) = SZABÓ Zoltán: Cifra nyomorúság. In. *A tardi helyzet – Cifra nyomorúság*. Budapest, Akadémiai Kiadó, Kossuth Könyvkiadó, Magvető Könyvkiadó, 1986.³
- SzLP. = A mezőkövesdi Szent László Plébánia levéltári anyaga
- T. Kiss (1998) = T. KISS Tamás: *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. Vác, Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, 1998

5. FORRÁSOK

Levéltári források:

A mezőkövesdi Szent László Plébánia levéltári anyaga:

1. SzLP. Zupkó Erzsébet tanítói díjlevele 1898
2. SzLP. Mezőkövesd város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei 1899. február hó 17.

3. SzLP. Iskolaszéki jegyzőkönyv 4/1900
4. SzLP. Jegyzőkönyv: 1904. október 16.
5. SzLP. Mezőkövesdi Római Katolikus Iskolaszék jegyzőkönyve 1909. augusztus 22.
6. SzLP. Évzárójelentés 1929/30 iskolai évre

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. Alsószolcai Fióklevéltár:

1. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági Bizonyítvány 1907
2. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági bizonyítvány 1909
3. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. A mezőkövesdi róm. kath. felekezeti jellegű iskolák vagyonleltára 1913
4. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922 ápr. hó 8-án tartott értekezletről.
5. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.
6. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. A mezőkövesdi róm. kath. felekezeti jellegű iskolák vagyonleltára 1922
7. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1923. január 27.
8. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297.53/923
9. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 108831/923 Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei. Eger, Egri Érseki Líceumi Nyomda, 1931
10. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 4214/1924
11. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Levél az iskolaszéknek, 1924
12. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Kivonat – Iskolaszéki ülés 1924. augusztus 10.
13. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére
14. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Tananyagbeosztás a mezőgazdasági továbbképző ismétlőiskola III. fű-osztálya számára, Tananyagbeosztás a mezőgazdasági irányú továbbképző leányiskola I. osztálya számára.
15. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Órarend a mezőkövesdi továbbképző gazdasági népiskola részére.
16. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.
17. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 56/938
18. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv: 1939. évi január hó 14-én tartott módszeres értekezlet
19. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv Mydlo Antal körzeti iskolafelügyelő 1939-1940 évben tett látogatásáról
20. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1941. március 28. az iskolafelügyelő évi látogatásával kapcsolatos módszeres értekezletről
21. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 28/1941
22. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Leltár az 1938-1942 évekre „Serházi”- iskola, jobboldali, közezső tanterem
23. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási naplók 1900-1947

Egri Főegyházmegyei Levéltár:

1. EFL Mkpi. 1053/1922
2. EFL Mkpi. 2971/1923
3. EFL Mkpi. 4117/1925
4. EFL Mkpi. 235/1927
5. EFL Mkpi. 3996/1927
6. EFL Mkpi. 4508/1927
7. EFL Mkpi. 3401/1931
8. EFL Mkpi. 5423/1932
9. EFL Mkpi. 4316/1938

10. EFL Mkpi. 4038/1939
11. EFL Mkpi. 1262/1942
12. Sch. 1900-1942

Korabeli lapok:

Borsod hetilap:

1. V.P.: A summás-szülők gyermekeinek iskoláztatása. In. *Borsod*. II. évf. 12. sz. (1922)
2. Ismeretlen szerző: Summás lakóink figyelmébe. In. *Borsod* II. évf. 13. sz. (1922)
3. Ismeretlen szerző: Mezőkövesdi iskolatügy. In. *Borsod*. II. évf. 15. sz. (1922)
4. A Borsod fővárosi tudósítója: Harminczkét népfőiskolát szervez a kultuskormány. In. *Borsod*. II. évf. 15. sz. (1922)
5. Ismeretlen szerző: Szülők figyelmébe. In. *Borsod*. II. évf. 16. sz. (1922)
6. Ismeretlen szerző: Iskolaszéki ülés. In. *Borsod*. II. évf. 23. sz. (1922)
7. Ismeretlen szerző: Az iskolaszék ülése. In. *Borsod*. II. évf. 26. sz. (1922)
8. BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 32. sz. (1922)
9. BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 35. sz. (1922)
10. BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 36. sz. (1922)
11. Ismeretlen szerző: Népfőiskola Mezőkövesden. In. *Borsod*. II. évf. 38. sz. (1922)
12. BÓDY Kálmán: Népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 40. sz. (1922)
13. Ismeretlen szerző: A népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 42. sz. (1922)
14. Ismeretlen szerző: A népfőiskola megnyitója. In. *Borsod*. II. évf. 44. sz. (1922)
15. Ismeretlen szerző: Megnyilt a népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 46.sz. (1922)

Mezőkövesd és Vidéke hetilap:

1. Ismeretlen szerző: Gazdasági ismétlő iskola. In. *Mezőkövesd és Vidéke*. II. évf. 5. sz. (1898)
2. Ismeretlen szerző: Hírek. In. *MkV*. III. évf. 23. sz. (1899)
3. SCHIMMER József: Társadalom és nevelés. In. *MkV*. III. évf. 49. sz. (1899)
4. Ismeretlen szerző: Vezércikk. In. *MkV*. VIII. évf. 27. szám (1904)
5. Ismeretlen szerző: Tanító gyűlés. In. *MkV*. XII. évf. 24. sz. (1907)
6. Ismeretlen szerző: Felhívás! In. *MkV*. XIV. évf. 46. sz. (1909)
7. Ismeretlen szerző: A községi tanítók mozgalma. In. *MkV*. XVI. évf. 7. sz. (1911)
8. Ismeretlen szerző: Vasárnapi tanítások. In. *MkV*. XVI. évf. 52. sz. (1911)
9. Ismeretlen szerző: A mezőkövesdi népfőiskola új tanéve. *MkV*. XXVII. évf. 41. sz. (1923)
10. Ismeretlen szerző: Az iskolán kívüli népoktatás. In. *MkV*. XXVIII. évf. 1. sz. (1924)

Mezőkövesdi Újság:

1. Ismeretlen szerző: Mezőkövesd az analfabétizmus ellen. *Mezőkövesdi Újság*. III. évf. 10. sz. (1931)
2. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 32. sz. (1938)
3. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Második közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 33. sz. (1938)
4. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Harmadik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 34. sz. (1938)
5. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Negyedik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 35. sz. (1938)
6. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Hatodik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 37. sz. (1938)

Egyéb lapok:

- Álláshirdetések. In. *Népiskolai Tanügy.* 32. évf. 37. sz. (1905)

Egyéb korabeli források:

- DALA József: A gimnázium Széchenyi-Népfőiskolája. In. Dr. PAPP Zoltán (szerk.): *A Mezőkövesdi Királyi Katolikus Szent László Gimnázium (VIII. oszt. reálgimnázium) évkönyve az 1941-42. iskolai évről, fennállásának harmincegyedik esztendejéről.* Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1942

6. BIBLIOGRÁFIA

- BARCZY Miklós: A mezőkövesdi ismétlő-gazdasági iskolatörténete. In. *Matyóföld.* (1996-97)
- BARCZY Miklós: A mezőkövesdi summásiskola története. In. *Matyóföld.* (1996-97)
- BAYER István: A mezőkövesdi népfőiskoláról. In. *Matyóföld.* (1986-87)
- BEREND T. Iván: Az iskolai képzés kereteinek kibővülése. In. Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- Dr. BAYER István – Kocsis Béla: Felnőttoktatás, levelező tagozat. In. Dr. Bayer István (felelős szerk.): *A mezőkövesdi I. László Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 75. évében (1911-1986).* Budapest, Pátria Nyomda, 1986
- Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Analfabetizmus Mezőkövesden az első világháború előtt. In. *Matyóföld.* (1986-87)
- Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Elvándorlás, summásjárás. In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája.* Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Mezőkövesd története (1275-1918). In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája.* Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. SZIGETHI (1929) = Dr. Szigethi Györfly István: Mezőkövesd. In. Dr. Halmai Béla – Leszih Andor (szerk.): *Magyar városok monográfiája, Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyelőre egyesített vármegyebeli községek.* Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1929
- HAJDU Tibor: Az 1918-1919. évi forradalmak művelődéspolitikája. In. Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- H. SAS Judit: Népfőiskolák, gazdakörök, olvasókörök (részlet). In. H. Kovács Éva – Szigeti Tóth János (szerk.): *Fél évszázad két évtizede 1930-1950 Műveléstörténeti Szemlénygyűjtemény.* Budapest, Múzsák közművelődési Kiadó, 1984
- KÁPOLNAI Iván: Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. század derekáig. In. *Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum.* 1994/1-2.
- KÁPOLNAI Iván: Történeti-statisztikai vizsgálódások. In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája.* Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Lászlóné KISS: Kindergarten Education and Music Education Based on Christian Values; View of Man in Christian Pedagogy. In. Gabriella PUSZTAI (szerk.): *Religion and Values in Education in Central and Eastern Europe,* Régió és Okta-

- tás IV. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development - University of Debrecen, 2008
- KOVÁCS Bálint: A magyar népfőiskolák múltja 1948-ig. In. Harsányi István (szerk.): *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, Püski Magyar Népfőiskolai Társaság, 1991
- KOVÁCS Máttyás: A mezőkövesdi Népfőiskoláról. In. *Matyófold* 1972
- KÖTE Sándor: A századforduló iskolarendszerének fő jellemzői. In. Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890-1918*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1978
- MÁRKUS László: A művelődéspolitikai program céljai és megvalósításuk a 20-as években. In. Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- MÉSZÁROS István: *Magyar iskola: 996-1996*. Budapest, Eötvös József Kiadó, 1997
- PAP János: Gondolatok a mezőkövesdi iskolák elmúlt 100 évéről. In. *Matyófold*. (1996-97)
- PAP János: Lapok Mezőkövesd város és járás iskolatörténetéből. In. *Matyófold*. (1976-78)
- PAPP Zoltán: Mezőkövesd története 1918-tól 1945-ig. In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- PUKÁNSZKY Béla: A harmincas-negyvenes évek nevelésügye In. Pukászkzy Béla – Németh András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012.02.08.)
- PUKÁNSZKY Béla: Pedagógia és iskoláztatás 1867-1919 között. In. Pukászkzy Béla – Németh András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012. 02. 08.)
- RÉPÁSZKY Zoltán: Abkarovits Jenő. In. *Mezőkövesdi Újság*. XIV. évf. 16. sz. (2002)
- RÉPÁSZKY Zoltán: Abkarovits Jenő volt mezőkövesdi igazgató-tanító élete és munkássága. In. *Matyófold*. (2000)
- RÉPÁSZKY Zoltán: A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény múltja, jelene, jövője. In. *Matyófold*. 2001
- RÉPÁSZKY Zoltán: *A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény*. 2004. <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=568> (2012. 03. 03.)
- RÉPÁSZKY Zoltán: Az alsófokú oktatás vázlatos története és tanulságai. In. Pap János (szerk.): *Mezőkövesd a millennium évében*. Mezőkövesd, Petőfi Nyomda, 2000
- RÉPÁSZKY Zoltán: Képek a mezőkövesdi rk. iskolaszék történetéből. In. *Matyófold* 1994
- RÉPÁSZKY Zoltán: Mezőkövesd és Vidéke (1897-1944) – Mezőkövesdi Újság (1998-2002) iskolatörténeti sajtóbibliográfiája
- SZABÓ Zoltán: Cifra nyomorúság. In. *A tardi helyzet – Cifra nyomorúság*. Budapest, Akadémiai Kiadó, Kossuth Könyvkiadó, Magvető Könyvkiadó, 1986.³
- SZIGETI TÓTH János: *A népfőiskola a XIX-XX.században, szerepe és fejlődése a magyar művelődésben*. Debrecen, KLTE, 1999. www.felnottoktatasesztergom.com/dokumentumok2011/nftortenet.doc (2012. 03. 17.)

T. KISS Tamás: *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. Vác, Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, 1998

VARGA Renáta: *A mezőkövesdi Szent István Katolikus Általános Iskola története*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar, 2002

MI LESZ BELŐLÜK...???

VIZSGÁLAT GYERMEKOTTHONBÓL KIKERÜLT FIATAL FELNŐTTEK KÖRÉBEN

Szerző: Kele Nikoletta

nikuci14@hotmail.com szociálpedagógia (BA), III. évf.

Konzulens: Dr. Czövek Andrea főiskolai docens

III. helyezés

1.Bevezető

Az Eszterházy Károly Főiskola szociálpedagógus hallgatójaként írom az Országos Tudományos Diákköri dolgozatomat. Tanulmányaim során részletesen tanulhattam az állami gondoskodásban nevelkedő gyerekekről. Személyes tapasztalattal is rendelkezem, mivel édesanyám több mint 20 éve gyermekotthonban dolgozik. Kiskorom óta folyamatos kapcsolatom van az ott nevelkedő gyerekekkel. A nevelők minden nyáron szerveztek egy hetes tábort a csoportjuk számára, ahova engem is magukkal vittek. Együtt aludtam a gyerekekkel és részt vettem velük az összes programon. A tábor végére mindig arra kértek, hogy költözzek be hozzájuk. Az év többi napján is voltak különböző események. Anyukám gyakran ment a gyerekekkel kirándulni, korcsolyázni vagy rossz idő esetén moziba. Örömmel csatlakoztam minden egyes rendezvényhez, ahol fergetegesen éreztük magunkat. Természetesen az évek során változott a csoport összetétele, de nagyon sok gyerekekkel együtt nőttem fel. Az idő múlásával megnőttek ők is és persze én is. Kikerültek az állami gondoskodás rendszeréből a nagybetűs életbe, míg én egy másik városban kezdtem el felsőfokú tanulmányaimat. A gyermekvédelemről nagyon részletesen és sokat tanulhattam. Megismerkedtem az 1997. évi XXXI. törvénnyel, amely a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról szól, illetve a szakmában jártas gondolkodók könyvével. A tapasztalataimat és ismereteimet összegezve kérdések merültek fel bennem. Ezen gondolatok után jutottam el oda, hogy mi lesz azokkal a fiatalokkal, akik gyermekotthonban nevelkedtek. Hogyan hatnak, illetve mennyire segíti az őket érintő jogszabályok és a nevelők elvárásai, nevelése, gondozása. Szüleikkel való kapcsolattartás milyen módon befolyásolta az életük alakulását? Hova jutottak illetve, hogy állják meg a helyüket a mindennapokban? A bennem felmerülő kérdésekre a könyvekben vagy nem találtam meg a választ, vagy csak néhány állítással találkoztam, amelyek csak feltételezések voltak, így a kutatásom során keresem a válaszokat, összefüggéseket, amiket szakmai szemszögből figyelek és elemzek.

Elsőként elméleti áttekintést teszek mindarról, ami az állami gondoskodásban élő gyermekek életével, mindennapjaival összefüggnek. A továbbiakban bemutatom a kutatásomat. Ezek után pedig az általunk felállított két hipotézisemhez kapcsolódó adatokat, eredményeket ismertetem, részletezem, illetve az összefüggéseket vizsgálom. Végül az eredményeket összegzem.

Véleményünk alapján a válaszok visszacsatolást adhatnak a törvény által felállított szabályokról, a nevelők munkájáról illetve a családdal való kapcsolattartás milyenségéről. Reméljük, hogy ha hiányosságokra derülne fény, akkor azokon elgondolkozva illetve a nehézségek esetén valamilyen szintű megoldásokat, véleményeket javasolhatunk abból a célból, hogy az állami gondoskodásba nevelkedett fiatalok élete könnyebb legyen a kikerülés után.

2.Család

„Az anyák és apák (...) egy életre nyomot hagynak bennünk, és nem számít, hogy egész életünkben voltak velünk vagy csak egy napig.”

Nalini Singh

A család fogalmának bemutatása a témánk szempontjából azért fontos, hogy bemutassuk, honnan érkeznek a szakellátásba a gyerekek, fiatalok és lásuk, mit hoznak onnan. Az elkövetkezendőekben szó lesz a család funkciójáról, illetve a családi életciklusokról. Az általam mintául szolgáló fiatalok a család egy adott szakaszából kerültek az állami gondoskodás rendszerébe. A gyerekek a családjukban valamilyen értéket, normát és szerepeket sajátítanak el, ami fontos lesz a későbbiekben a szakellátáson belül.

A **család fogalmának** definiálásával nagyon sok tudományterület foglalkozik. Ha egyszerűen szeretnénk meghatározni a család fogalmát akkor azt, mondhatjuk, hogy a családot más csoportoktól az különbözteti meg, hogy különmemű személyekből áll, akik különböző generációkhoz tartoznak. A család nem új tagok fölvétele által egészül ki, hanem reprodukálja önmagát. (Bodonyi et. al. 2006)

A néprajzi megközelítés a családok három típusát különbözteti meg a házasság szerint. E szerint a monogám, poligám és a poliandrén házasság típusát különböztethetjük meg. (Bodonyi et. al., 2006)

A jogi megközelítés nagy részben családon belüli leszármazási viszonyok megoszlását vizsgálja, így a jelenlegi jogszabályunk szerint egyenes ági rokonságok alkotják a magcsaládot. Ha legalább egy közös rokon van, a felek között akkor oldalági rokonságról beszélünk. (Bodonyi et. al. 2006)

Pszichológiában csoportnak nevezzük a személyekből kialakult együtteseket, amelynél a legkisebb csoport a pár. Köztük szimbolikusan és gyakorlati értelemben is kölcsönös függőség alakul ki, melynek oka, hogy bizonyos szükségleteik individuálisan nem elégíthetők ki. Az elsődleges csoport a család, ami tartalmazza a párt és gyermeket. (hu.wikipedia.org/wiki/Csoport_(pszichológia) 2012.12.18.) Egy család létrejöttéhez tehát szükség van a gyermekekre is, vagyis mondhatjuk azt, hogy az első gyermek születésével egy új család is születik.

A szociológiában a család az egy olyan együtt élő kiscsoport melynek tagjait házassági kapcsolat vagy leszármazás, azaz vérségi kapcsolat köt össze. A szülőket és a velük együtt élő nem házas gyermekeiket nukleáris családnak nevezzük. Több generációs együttélésre nagycsalád, míg valamely szülő hiányára a csonkacsalád kifejezést használja a tudomány. (Andorka 2006)

Bármely családról is beszéljünk elmondható, hogy minden esetben **funkciót** tölt be. A család gazdasági funkciója, hogy meghatározott szintű gazdálkodást folytat, a biológiai funkcióján az utódok nemzését, míg a szociális funkció a gyermekek olyan normára,

értékre nevelést értjük, amely segít, hogy a társadalom értékes hasznos tagjává váljon. A társadalomba való beilleszkedés során az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, és az elvárt viselkedés módokat. Mások viselkedése is befolyásolja ezt a folyamatot. A gyermek viselkedés módokat tanul, indulatokat szabályoz, megtanulja az érzelem kifejezés formáit, elsajátítja a tárgyakkal való bánásmódot, kialakítja, fejleszti a gondolkodást, önkifejezést, megismeri a konfliktusmegoldás legfőbb eszközeit a szocializáció során. A család az a közeg, ahol az ember felnőtté válása folyik. A család az elsődleges szocializációs színtér. (Kósné, Járó, Kalmár 1982) A gyermek életében az első közösség, amely hatást gyakorol rá, fejlődését elősegíti. (Bagdi 1995)

A család ősi intézmény, amely valamennyi kultúrában létezik. Az egyén és a társadalom között közvetítő kiscsoport, ebből következik, hogy elsődleges közvetítő társadalmi egység. Az elsődlegesség oka az, hogy a legkorábbi életszakasztól hat a gyermekre és a család fejlődése során új és új elvárásokkal fordul a gyermek felé. Az érzelmi kötelékek erőssége pedig érzelmi és viselkedés béli modelleket vés be a személyiségbe, melyet tovább viszünk az életünkben. (Bagdi 1995) Itt találkozunk először az emberi viszonylatokat alakító és szabályzó és-e kapcsolatokban alakuló érzelmekkel, magatartási normákkal, értékekkel. (Kósné, Járó, Kalmár 1982) A család a gyermek nevelését igyekszik a társadalmi normáknak, szabályoknak megfelelően elvégezni, amely lehet spontán illetve tudatosan alakított. A család kettős vezetésű kiscsoport. Hagyományosan az apa a családot kifelé képviseli, ő az úgy nevezet instrumentális vezető. Az édesanya az expresszív-emotív vezető, akinek a fő feladata a családi harmónia az érzelem teli kontaktusok fenntartása, megőrzése és gazdagítása. Mára már ezek a szerepek kiegyenlítődtek. A családon belül nagy szerep a jut a benne élők problémáinak megoldására és itt kevesebb az alkalmazkodási erőfeszítés szükségessége. Ha a fejlődő személyiség nem kapja meg a szükséges támogatást, akkor érzelmileg elbizonytalanodik. Az a család melynek légköre nem megfelelő, más normaszegő kiscsoportok felé taszíthatja a gyereket, melyben deviáns normákat tanul. A család egésze a felnövő gyermek lelki egészségnek döntő tényezője. (Bagdi 1995)

2.1 Családi életciklusok

„A gyermekek fejlődése számára a szülők a családban biztosítják az irányítást, a védelmet, a gondoskodást és a viselkedést illető impulzusokat és határokat.” (Kopp, Berghammer szerk. 2005 17o.) A gyermekben tiszta határvonalak segítik a megfelelő családi funkciók által az önkontroll, az erkölcsi normák, a szükséges korlátok kifejlődését.

Egy család fejlődése szakaszokra osztható, amit Hill és Rogers (In. Dr. Biró, Dr. Komlósi 2001) nyolc szakaszban különít el. A családváltozásait elsősorban azokra az eseményekre vezetik vissza, amelyek alapvető változásokat hoznak az egész család életében. A gyermek növekedése, fejlődése folyamán változik a család funkciója és a gyermek családjához fűződő kapcsolata. Kezdeti védelemnyújtás és teljes függés állapotát a családon kívüli kapcsolatok bővülésével, a szerzett és spontán hatások differenciálódásával fokozatosan az önállósodás és függetlenedés váltja fel. Serdülő és ifjúkorban, a gyermek élethelyzetétől és egyéni sajátosságaitól függően, egyre inkább a szimmetrikus kapcsolat válik a jellemzővé. Családi és társadalmi tapasztalatok eredményeként, a család fejlődésének, változásának folyamatában alakul ki a világgal és önmagával kapcsola-

tos értékrendszer és formálódik a gyerek magatartása. Mind az erkölcsi, és társas érzelmek és magtartás, mind az intellektuális fejlődés szempontjából igen lényeges, hogy milyen helyett foglal el a gyerek a családi struktúrában. (In. Dr. Biró, Dr. Komlósi 2001) A családban elfoglalt hely tudatosodása fontos szerepet kap az „én” önállósodása és a másoktól történő elhatárolása útján az én tudat alakulásában. (Kósáné, Járó, Kalmár 1982)

Az első szakasz az újonnan házasodottak. Ebben az életciklusban az összehangolódásról, az összecsiszolódásról beszélünk. Korai házasság esetén problémaként jelentkezhet, hogy a fiatalok nincsenek felkészülve a házasságra. A két önálló individuum, egymással eltérő házassági modellt, szerepelvárásokat próbálja érvényre jutatni úgy, hogy közben a másik fél szempontjait is figyelembe veszi, és mindez nehézséget okoz a pár tagjainak. Az alkalmazkodás mellett nehézséget jelenthet a fiatal házások számára a megoldatlan lakáskörülmény is. (In. Dr. Biró, Dr. Komlósi 2001)

A következő szakasz a csecsemős család. Az édesanya korábbi életmódja teljesen megváltozik, mivel középpontba a gyermeke kerül. Az először szült anyák bizonytalanok, ügyetlenek és elégedetlenek lesznek önmagukkal szemben, illetve gyakran féltékenyek lesznek férjükre és a nagyszülőkre. Az anyák igyekeznek mindent megadni a gyermekük számára és gondolataikban folyton a gyermek jár. Ennek a következménye lehet a krónikus kimerültség, illetve a magányosság mindkét szülő esetében. Az apák kielégítetlenek lehetnek a partneri szerepben és ilyenkor előfordulhat, hogy elhagyják a családot. (In. Dr. Biró, Dr. Komlósi 2001)

A harmadik szakaszt a kisgyermekes család szakaszának hívjuk. Ebben az életciklusban megváltozik a család napirendje. A gyermek óvodába kerül, és az édesanya munkába áll. A gyeseen lévő anyák várják a munkába lépés idejét a bekövetkező változatosabb életmód reményében. A munkáltatók nem fogadják mindig örömmel az anyákat, mivel a gyermekük betegsége esetén szabadságra, táppénzre kényszerülnek. A visszailleszkedés olykor nem zökkenőmentes. A nő egy személyben anya, feleség és dolgozó nő újra, így kevesebb ideje jut az otthoni teendőkre. Ennek következményében a férjnek részt kell vállalnia a gyermeknevelésében, a házimunkában. A férfiak ezt presztízsvesztesként, családfenntartó szerepüknek csökkenéseként élik meg, ami nyílt konfliktushoz vezethet. (In. Dr. Biró, Dr. Komlósi 2001) Ezt követi az iskolás gyermeket nevelő család. A kortársaival a közös élmények igénye után vágyik az iskolás. A szülők pedig ekkor válnak újabb gyereket, ami következtében fellép a már meglévő gyermekükben a testvér féltékenység. (Bagdi 1995)

A serdülőt nevelő család az ötödik szakasz. A pubertáskor a felnőtté válás folyamatának bevezető szakasza is egyben. A szülők általában ragaszkodnak az aszimmetrikus helyzethez, a régi értékekhez. Ilyenkor nagyobb a hajlam a különféle csoportokba való belépésnek, mert itt kapja meg a serdülő azt a visszajelzést, amire vágyik. Fenn áll a veszélye ezekben az esetekben, hogy deviáns rossz társaságba keveredik a fiatal. Szám-talan külső és belső átalakulás után megszilárdulnak a kipróbált és bevált szokások is és a károsak is. A személyiség lassan beépül a felnőtt világba. Fontos a család részéről, hogy károsodásmentesen átvezesse a gyermekét az ifjúkorba. Az érett személyiség az önállóság, a tudatosság, spontaneitás és intimitás tényezőiben fejeződik ki. (In. Dr. Biró, Dr. Komlósi 2001)

Felnövekedett gyermeket kibocsátó családban gyakori, hogy a kibocsátás csak elvi szinten valósul meg. A gyerek szeretne független lenni, de nem tud, mivel anyagilag a

szülőtől függ. Ha sikerül a gyerekeknek elhagyni a szülői házat, akkor leginkább az anyának ez fájdalmat jelent. Üres fészeknek nevezzük, ha már csak a szülők élnek együtt. (In. Dr. Biró, Dr. Komlói 2001)

Magára maradt még aktív házaspár elnevezésű szakaszban az előző életperiódussal szoros kapcsolat figyelhető meg. A gyerekek elhagyták a szülői házat, ami lényeges változás a házaspár életében. A munka világába még aktívan dolgozik a férj és a feleség is. Számukra az, hogy ketten maradtak, pozitív és negatív változást is eredményezhet. Pozitív változás lehet, hogy újra megtalálják közösen a boldogságot, a szabadság örömet okozhat számukra, illetve több szabadidejük lesz. Ezzel szemben negatív változás, ha kiderül, hogy nincs egymásnak mit mondaniuk, elhidegülnek egymástól és a háttérben lévő problémák felszínre törnek. Ennek következményében nő a konfliktus és a feszültség. (In. Dr. Biró, Dr. Komlói 2001)

Végül az inaktív, öregedő házaspár szakasza következik. A nyugdíjazás ebben az időszakban történik. Az emberek úgy érzik, hogy nincs már rájuk szükség. Az unokákra való vigyázás, hobbi illetve a kiskert, vigasztalást nyújthat az idős ember számára. Ez az időszak a megözvegyülés időszaka is, aminek feldolgozásában a család támogatása segíthet. Az idős korban ekkor megjelenik a magánytól és a haláltól való félelem. (In. Dr. Biró, Dr. Komlói 2001)

„A családi rendszer változásai maguk is lehetnek sérülékenységet fokozó vagy a stresszhatásokat enyhítő változások.” (Kopp, Berghammer szerk. 2005 171o.) Ha nem birkóznak meg a fejlődés feladatival, akkor a család felbomolhat. A komplex család rendszerének működését befolyásolják a krónikus betegségek illetve a mentális zavarok. Terhelően hat a gyermekre a kóros családi rendszer. (Kopp, Berghammer szerk. 2005)

3. Gyermek fejlődése

„A személyiség az egyén jellemző viselkedését és gondolkodását meghatározó pszichofizikai rendszerek dinamikus szerveződésének tekinthető.” (Kopp, Berghammer szerk. 2005 145o.) A személyiségfejlődés, valamint a kóros személyiség és a viselkedésmintázatok létrejöttét különböző értelmezési keretek között határozhatjuk meg. A családfejlődéshez hasonlóan a gyermek személyiségnek fejlődése is szakaszos. Ezek a szakaszok és a rájuk jellemző válságok előre megjósolhatóak. Erik H. Erikson a személyiség pszichoszociális keretében nyolc adott szakaszhoz kötődő kritikus feladatot határoz meg. A pszichoszociális elmélete a személyre ható belső és külső hatásokat három részre tagolja testi, lélektani és szociális tényezőkre, ahol az Én, mint e faktorok integrátora jelenik meg. Elméletének fontos részét képezi, hogy minden szakaszban van egy pozitív és egy negatív összetevő, ami a választás szociális interakciójának hatására megy végbe. A kríziseket az élet természetes velejárójának gondolja. A krízis eredménye lehet pozitív és negatív is. Pozitív abban az esetben, ha a személyt gazdagító módon befolyásolja. A krízis következtében létrejehet patológiás egyensúly mely pszichoszomatikus tünetképződéshez, drogfügyasztáshoz vagy devianciához is vezethet. A legsúlyosabb kimenetele a krízisnek a pszichózis valamint az öngyilkosság. A személyiség fejlődés során nyolc egymást követő szakaszt határoz meg, amelyeket célok és feladatok jellemeznek. A kritikus célok és feladatok során bizonyos én-minőségek alakulnak ki. Egy adott szakasz teljesítése azt az érzést kelti az egyénben, hogy a következő szakasz eredményes teljesítésére szintén képes lesz. Abban az esetben, ha egy fejlődési szakasz zavart, akkor a következő szakaszban az egyénnek nehézségei lehetnek. „Epigenetikus megközelítésnek

nevezzük azt a szemléletet, ami szerint az új szakasz épsége részben a megelőző kiterjedésétől függ.” (Kopp, Berghammer szerk. 2005 153o.) A szakaszok fejlődés-lélektani és patológiai vonatkozásait Erik H. Erikson az alábbi táblázatban összegezte.(1. Ábra)

Csecsemő		
ősbizalom versus Az anyatej hozzáférhetősége Mély alvás A belek ellazultsága Az anya távozása mentes váratlan dühkitöréstől vagy szorongásos reakciótól	bizalmatlanság Szkizoid vagy depresszív visz- szavonultság	Társadalmi intéz- mény vallásos affiliáció
Kisgyermek		
Autonómia versus önkontroll az önbecsülés elvesztése nélkül jó akarat, büszkeség jogos ön érzet jogszerű függetlenség igazságérzet	szégyen és kétség csökkent önbecsülés titkolózás üldöztetés érzet	 gazdasági ethosz
Óvodáskor		
Kezdeményezés versus szeretetteli laza jó ítélő erő energikus feladatra kész	bűntudat hiszterikus elutasítás bénultság, gátlásosság tehetetlen túlkompenzáló pszichoszomatikus tünetek moralizálás	 törvény és jog
Iskoláskor		
Iparkodás, tevékenység versus produktivitás feladat teljesítés folyamatos figyelem ismétlés, gyakorlás eszköz használat	kisebrendűségi érzés elégtelenség érzet középszerűség visszahúzóds, önkorlátozás beszűkülés konformitás	 technológiai ethosz
Kamaszkor		
Identitás versus idealizmus azonosulás és integráció bizalom tisztélet	szerep diffúzió pszichotikus epizó- dok szexuális indentitása szélsőséges azono- sulás	 ideológia és arisz- tokrácia
Ifjúkor, korai felnőttkor		
Intimitás versus elkötelezettség önfeláldozás kompromisszum készség szexualitás, megfelelő nemi kapcsolatok	elszigetelődés önfeloldozás távolságtartó maga- tartás személyiség zavarok	 erkölcsi érzék
Felnőtt kor		
Alkotóképesség versus a következő generáció létrehozása, felnevelése produktivitás és kreativitás	megrekedtség korai leépülés	

	önszeretet hűtlenség	a termékenység ethosza
Idősebb felnőttkor		
Integritás versus meggyőződés a rendről és jelentés teliségről szülők megújult szeretete saját életstílus védelme érzelmi integráltság	kétségbeesés halálfélelem	 jótékonyság

13. Ábra Fejlődési szakaszok és társadalmi intézmények Erikson szerint (WW Norton 1968)

Az életszakaszokban jelentkező kritikus feladatokra szükség van a következő szintre való eljutáshoz. (Kopp, Berghammer szerk. 2005) A családgondozó mikor kiemeli a gyermeket a családjából a gyermek fejlődésének egy adott szakaszában teszi ezt. A gondozásba vételnek vannak életkori sajátosságai.

A gyermek számára az első életév rendkívüli jelentőséggel bír. (Bagdi 1995) A gyermekben ebben az egy évben még nem erősödik meg a szelektív kötődés így a gyermek számára nem a személyes kapcsolat elvesztése miatt nehéz, mivel ebben a szakaszban a csecsemő számára pótolható lenne az anya egy hasonló odafigyeléssel, szeretettel közelítő, kizárólagos kötődést biztosító személlyel. A gondozásba vétel során az anya személyének pótolása válik nehézséggé. A szimbiózis megélésének hiányában az én differenciálódása az idő előre halad tával nem tud egészséges módon végbemenni, így a gyermek személyiségfejlődése se tud egészséges irányba elindulni. Az ilyen hospitalizált gyermeknél a kötődés gátolatlan lesz, felnőtt korban pedig asszocialitás lesz jellemző a személyre. A piciknél megfigyelhető még a lelki illetve testi fejlődés elmaradása a kortársaihoz képest. (Kothencz et. al. 2009)

1 és 3 éves kor között alakul ki a gyermeknél a belső tilalom és szabályzó rendszer. Az utánzás spontán beleszövődik a gyerekek játéktevékenységébe, mindennapjaikba. Az utánzás tehát maga nem szándékos és nem is tudatos dolog. Az azonosulás pedig már kettős szálon halad a fejlődésben. Az identifikáció mozgató ereje az anya távolléte által kiváltott félelem. A gyermek ekkor úgy kezd viselkedni, mint az édesanyja, így saját magatartásával igyekszik megszemélyesíteni a szülőt. Ennek következményében sajátjává válik a sokféle gesztus, érzelem mely eredendően az anyjáé, ez a folyamathasonulással zajlik. Közbe a gyermek beleélő és átélő képessége is fejlődik, amit empátiának nevezünk. Az empátia a másik ember mély, árnyalt, érzelmileg azonos hullámhosszon, értelmileg pedig világosan átélt megértését jelenti. Ha ez hiányzik az emberből, akkor nem képes tekintettel lenni környezetére. Az apa szerepének is van jelentősége, ami az azonosulás folyamatába nyilvánul meg, ugyanis az apa a társadalmi viselkedés normáit közvetíti a gyermeknek. Az édesapáknak demonstratív, normatív és irányító funkció vannak. Megjelennek a gyermek életében a külső elvárások, amelyhez a gyermek viselkedésének illeszkednie kell. Ezek a normák korlátozzák és késleltetésre készítetik a gyermek azonnali kielégülést kereső vágyait, kívánságait. A tiltás vagy a parancs a szabályok megtanulását eredményezik, de ezek nem válnak a viselkedés meghatározó értékévé. A büntudatnak meghatározó szerepe a van a pozitív önkontrollban. Ha gyermekben jelentkezik a vágy, akkor először a külső kontrol érvényesül, majd annál a gyermeknél, aki már önmagának mondja, hogy „nem szabad”, a belső tilalom erős. Ha a csábítás

győzne, de ijedten meggondolja magát akkor már a tilalom a belsővé válás útján van. A pozitív önkontrol kialakulása innen már csak egy lépés, amihez a lelkiismeret szükséges. Mindez lehetővé teszi, hogy a gyermek egy esetleges külső büntetőtől óvja meg magát. (Bagdi 1995) 1 és 3 éves kor között mivel már kialakult a specifikus kötődés a szülők iránt, nehézséget okoz számukra a gyermekotthonba, lakásotthonba való kerülés. Az új környezet a kisgyermek számára ijesztően hat. (Balogh 2004) A családjából kiemelt gyereket csecsemőotthonba helyezik el ahol előírás, hogy minden gyermekre egy nevelő nagyobb figyelmet fordítson, de ennek ellenére szabályozzák azt is, hogy ez a személy erős kötődést ne alakítson ki a picivel. Mahler (In. Kothencz et. al 2009) megfogalmazása szerint ez az időszak a gyakorlás fázisa és ekkor fordul a gyermek a külvilág felé, aminek az alapfeltétele a biztos kötődés. A csecsemőotthonokban mivel nem alakul ki egy biztos kötődés a gyermek befelé fordulóvá, visszahúzódóvá illetve szorongóvá válhat. (Kothencz et. al. 2009)

Az óvodáskor háromtól 6-7 éves korig tartó időszak, amikor a gyermek nagy fejlődési változásokon megy keresztül. Az én-tudattal rendelkező gyermek kiszakad, a családból belép az óvodába, ami számára másodlagos szocializációs közeg. Itt is meg tanul alkalmazkodni a gyermek egy másik módon, mint a családjában. Az óvodásban új értékrend, norma, szabály rendszer alakul ki. Új szokások is kialakulhatnak a gyermeknél, amire a család befolyásolóan hat. Az érdeklődése széleskörű miközben fokozottabban fordul a valóság felé. A gyermek kutat az ok-okozati függések után, a világ minden kérdésére választ vár. Képzetele az óvodás korú gyermeknek élénk. Három, négy éves korban a mese és valóság tudat még nem különül el, mindez csak az óvodáskor végére valósul meg. Szintén erre az időpontra tehető értékítéletében való szándéknak a kialakulása, ami a kiscsoportos gyereknél nincs még jelen. Háromtól hét éves korig elsődleges tevékenysége a gyermeknek a játék. Játékosan végzi a munkát és a tanulást is. (Balogh 2004) 3-7éves kora között állami gondoskodásba kerülő gyermeknél jellemző a csalódottság érzése, illetve megjelenik náluk a hiányérzet, hisz ekkor már viszonylag stabil kapcsolata szakad meg a szüleivel. A gyermeknél a gyászreakció mélysége és lefolyása attól függ, hogy mennyire volt ambivalens a szülővel való kapcsolata. Az érzelmi zavar magatartási problémaként jelentkezik. E fejlődési szakaszában integrálódik a jó és a rossz én kép és tárgykép, amely biztos kötődési pont híján nem tud megtörténni. A gyermeknél kialakulhat ennek következtében borderline személyiség, illetve antiszociális fejlődés. (Kothencz et. al. 2009)

A gyermek életében a játék tevékenységet felváltja a tanulás, az ismeretei bővülnek, amit egyre több külső élmény alakít. A család biztonságának igénye mellett már a 6. életév körül bekövetkezik a társas kapcsolatok fejlődésének nagy fordulata, melyet át-pártolásnak nevezünk. A társas viselkedés át-pártolódik a gyerektársakra a vele egykorú gyerekekre. A kortársaival a közös élmények igénye után vágyik az iskolás. A szülők pedig ekkor vállalnak újabb gyereket, ami következtében fellép a már meglévő gyermekükben a testvér féltékenység. (Bagdi 1995)

Kisiskoláskorban a gyermek tudatában van helyzetével, amikor kiemelik a családjából. Az érzelmi kötődés nehezen tehető át a szülőről a nevelőre. A gyerekek ebben az életkorban bármit megtennének, hogy visszakerüljenek a családjukba, az esetek nagy százalékában még a bántalmazó illetve az alkoholista szüleikhez is. A leválást nehezíti az ambivalens, valamint a büntudattal terhelt kötődés. A gyerekeknek nagy a szeretet

igényük, amelyet közönybe, dacba burkolnak. Állandó konfliktus jellemzi a nevelővel való viszonyukat. (Kothencz et. al. 2009)

A kamasz identitása változásokon megy keresztül. Az identitás maga az önmagáról kialakított testi, cselekvési viszonylat és értéképzetek egysége. Ennek három szakasza van a pubertás korban. Az első, amikor fantáziájában éli át az új képet, ezután ennek a külső kellékeit valósítja meg, és végül az új külsőhöz illő viselkedésmódot gyakorol be. A serdülőkor a biológiai, pszichés átalakulás ideje is. A másodlagos nemi jellegek megjelennek, ami testi szempontból közelíti a gyermeket a felnőtthez. A kamasz célja, hogy felnőtté váljon. Számára úgy tűnik ekkor, hogy minden és mindenki megváltozott, ezért átmenetileg bezárul saját világába. Ez egy önvédelmi visszavonulás, mert így nem jut sem érzelem, sem energia másokra. A gyermek igyekszik önállósodni, de nem találja a helyét a világban. Meg kell dolgozni azért, hogy megértse a világot és önmagát. A küzdelem maga ellen és az új identitás kialakulásáért folyik, nem pedig a szülők ellen. A serdülő igyekszik elszakadni a családtól. (Bagdi 1995)

A serdülőkorú gyerek családból való kiemelésénél figyelembe kell venni, hogy ki kezdeményezte az állami gondoskodásba való bekerülést. Ritkán fordul elő, hogy maga a fiatal kéri az átmeneti nevelésbe vételt. Egyre gyakoribb hogy a kamaszokat állami gondozásba adják a szülők, mivel nem tudják kezelni gyermekeik magatartásbeli problémáit, úgy érzik tehetetlenek. A deviáns életforma is oka lehet a bekerülésnek. A fiataloknál a szülőkben való csalódás illetve a kitiszítottság érzése csak nehezíti a beilleszkedést a csoportba, valamint a nevelők iránti bizalmat is gátolja. Serdülőkorban a gondozásba vétel következménye lehet, hogy a gyermek önbecsülése teljesen romba dőlhet. A kortárs csoportjában keres támaszt a fiatal, amit aztán gyakran galerikben talál meg. (Kothencz et. al. 2009)

4. Nevelési stílusok és hatásai

A szülők nevelési módja meghatározza a gyermek egészséges fejlődését, aminek négy összetevője van: a szülők kapcsolatának kiegyensúlyozottsága és nevelési módjuk összhangja, szeretet és bizalom a gyermek iránt, a gyermek személyiségéhez igazított nevelési módok, és az oltalmat nyújtó szülői magatartás.

Ha a nevelő magatartásmódokat, légkört és hatásokat a család emocionális klímája, nevelési rugalmasság és a követelményekre vonatkozó határozottság és erő szempontjából értékeljük akkor **nyolc nevelési módot** találunk Bagdi Emőkére hivatkozva (1995)

Harmonikus nevelésről akkor beszélünk, ha a gyermeket meleg családi légkör és szülői bizalom veszi körül. Az elvárások következetessége erőt és oltalmat sugároz a gyermek felé, aki ennek következtében megérti, hogy a szülő érte és nem ellene van. Aktív, jó önkontrollal rendelkező, felelősségvállaló személyiség alakulhat ki.

A liberális nevelésnél hiánytalan az érzelmi légkör. A gyermek és a szülő kapcsolata ebben az esetben bizalom teli és kölcsönös elfogadáson alapszik. A szükséges korlátozás és terhelés nem éri el azt a szintet, melyben a gyermek megfelelő időben átélheti azokat az akadályokat, amelyekkel későbbi felnőtt korszakában találkozni fog. Ebből következik, hogy nehezen tanulja meg az önérvényesítő tendenciák korlátozását. Könnyen sztárkövetővé válhat a gyermek. Önálló kreatív személyiség fejlődik. Mivel elegendő szeretet kap, így képes az érzelmi kötődésre.

Az ambiciózus nevelés szintén meleg családi légkörben zajlik, ahol elegendő terelő támaszt kap a gyermek, biztonságos és kedvező klímában fejlődhet. Problémát a szülők

rugalmasságának hiánya, illetve a zárt áthágtatlan korlátok jelentenek. Az elvárások szigorú nagy erővel viszi a gyermeket új és új teljesítmények elérése felé a szülői követelményeknek megfelelő területeken. Szorgalmas és kötelességtudó lesz a gyermek, akinek a lelkiismeret kontrollja erős.

Végül az utolsó meleg nevelési stílus a túlvédő. Egyoldalúan dominál a gyermek iránti szeretet, a szülői aggodalom gumiketrecbe zárja őt. Nem mer vállalkozni családon kívül semmire, mert mindent a szülők tesznek meg helyette. A családi kötelék biztonságából nem mer kimozdulni, védekező visszavonulás jellemzi. Önállótlan és függő gyermek lesz, aki indulatait elfojtja. Passzív, engedelmes, jó gyermek lesz, aki feszülten lép át a számára sokféle konfliktust rejtő felnőttkorba.

A szülők egyenrangú partnerként kezelik a gyermeket és elvárásai a gyermekhez igazodnak a hideg demokratikus nevelésnél. A gyermek iránti szeretet azonban nagyon nagy hiányosság, amely a gyermekben nyugtalanságot és hiányérzetet képez. Az ilyen gyermek törekvő, és empatikus készsége kevésbé fejlett. Feladatokat könnyen vállal és jól is teljesíti, de a motiváltság hiányzik.

Az egyik legveszélyesebb nevelési mód az elhanyagoló nevelés. Itt hiányzik a szülői szeretet, biztonság és védelem. A korlátozás hiányában pedig agresszív viselkedés alakulhat ki a későbbiekben. Külső és belső normavilág se fejlődik ki teljesen. Kontrollhiány és agresszív hajlama miatt prekliminális személy alakulhat ki, akinél nagy az esély a bűnözővé válásra.

A vasfegyelmes, drilles nevelés jellemzője a merevség és a nevelési elvekhez való ragaszkodás. Megfélemlítés, parancs, büntetés hatására a gyermek fokozottan szorongóvá válik. Azonosulási készségeit a rettegés és a félelem olyan erővel irányítja, hogy ugyanolyan hideg ember válik belőle, mint a szülei. Az agressziót hajlamos maga felé fordítani.

Végül a diszharmonikus nevelés, amit érzelmileg elhanyagolt környezet jellemez. Csekély mértékű a szeretet, nincs biztonságos háttér, valamint terelő és támogató erő. A gyermek állandóan bizonytalanságban és szorongásban él. Ezek következtében hibás személyiség fejlődik ki. (Bagdi 1995)

Felnőtteknél és a gyermekeknél megfigyelhetőek **az én egyensúly védelem eszközei**. Az ember törekszik az egyensúlyt megteremteni az életben, legyen szó bármilyen családi körülményről, nevelési stílusról. Ha a saját lelki állapotainkat a környezetnek tulajdonítjuk, akkor kivetés hajlammal beszélünk. Tagadás abban az esetben áll fenn, amikor úgy viselkedik az ember, hogy minden énével az összeférhetetlen dolgokat akarja kizárni, ebben az esetben gyakori a „nem én” kifejezés. Az anuláció tipikus gyermekkori játékkörfordulat mely tovább fejlődik a felnőttkorra is. Ha egy élményt megfosztunk érzelmi és indulati jelenségeitől, akkor valójában a lényegét vesszük el, és ezzel közömbösítjük, érdektelenné tesszük magunkat; ez az izoláció. Amikor már a lelki ismeret is belép az önszabályzásba akkor alakulhat ki az elfojtás, mint védelmi mód. Végül, de nem utolsósorban az áttolás technikája, amikor érzelmek, vágyak és az indulatok áttolásában két jellemző vonás nyilvánul meg. Az egyik esetben-előnyben részesítjük azokat a tárgyakat, amelyek hasonló funkcióval rendelkeznek, mint érzelmeink, vágyaink. A másik eset, amikor a személy indulatát a pótcselekvés elvezeti, az érzelmet pedig pótolja, ugyanakkor a tett nem követi büntetés. Vannak még én védő technikák, amik a belső konfliktusok elkerülését is szolgálják ilyen a racionalizálás, reakcióképzés és a kompenzáció. (Bagdi 2004)

5. Gyermekvédelem meghatározása

A kutatásom során a mintámat a szakellátásból kikerült fiatalok képzik. Az állami gondoskodásban nevelkedett fiatalok bekerülésének előzményei meghatározóak az életükben. A család életébe való beavatkozás, védelembé vétel, veszélyeztetettség és az átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel mind a gyermekvédelem részét képzik. A történelem során a gyermekvédelem nagyon sokat változott, alakult.

A gyermekvédelemben releváns az állam szerepe. Az állam szabályozza a társadalmat, ezen belül a családot illetve a családban élő gyermeket. Normalizáció fogalma egy helyzet, amit a társadalom még elfogadhatónak vagy elfogadhatatlan minősít. (Szöllősi 2003) Ez a nézőpont megjelenik a gyermekvédelemben, amit Parton (In.: Szöllősi 2003) fogalmaz még úgy, hogy „az állam egyik eszköze a polgárok magatartásának szabályozására.” (Szöllősi 2003 79o.) Tehát az állam meghatározza a szülő viselkedését, ami befolyásolja a gyermeket, hisz ezt fogja követni ő is majd felnőtt korában.

A család autonómiájának kérdése a gyermekvédelemben állandó dilemmát jelentett. A szülők saját meglátásuk alapján nevelik gyermeküket és, ha ez nem egyezik a társadalomban elfogadott normákkal, akkor ebbe beavatkozik az állam. Nem egyszerűen a társadalom feletti kontrollról van szó, hanem szülő és gyerek kapcsolatának befolyásolásáról.

A gyermekvédelem története során jól megfigyelhető, hogy a közösség szerepe meghatározó volt évszázadokon keresztül. A közösség látta el a gyermekvédelmi feladatot. Miután a magán és a közügy kettévált, az emberek eltávolodtak egymástól, és nem avatkoznak be egymás magánéletébe. Ha probléma, normától eltérő helyzet áll fenn akkor társadalmi szinten a köznevelésben szabályozzák a helyzetet. Szankciók követik a normától eltérő viselkedéseket, amivel tisztában van minden állampolgár, és mindaddig el is várja ezt, amíg nem az ő életét befolyásolja. (Szöllősi 2003)

„A gyermekvédelmi politika olyan intézményesült politikai program, amely tartalmazza a gyermekvédelemre vonatkozó érvényes közösségi célkitűzéseket, és a célok megvalósítására rendelt eszközöket.” (Szöllősi 2003 85o.) A döntés, meghozatalakor figyelembe kell venni a szakmai csoportok véleményét és a társadalmi elvárást. Nem biztos, hogy minden probléma eljut ilyen szintre, és nem biztos az sem, hogy épp a kívánt eredmény jön létre. Közpolitikai folyamatától függ mindaz, hogy a gyermekek problémáinak kezelése mikor válik állam feladatává. „Nem minden probléma válik közügyggyé, hanem csak azok, amelyek felkerülnek a nyilvánosság, illetve ennek hatására a politika napirendjére.” (Szöllősi 2003 86o.) A döntést befolyásolják a gyermekvédelem történeti hagyományai és a jelenleg működő rendszer.

„A család és az állam közötti viszony jellege szerint **Harding a gyermekvédelem négy történelmileg kialakult típusát** különböztette meg.” (Szöllősi 2003 87o.)

Laissez fair típus esetében a család hierarchiájának rendjébe tartozik a gyermek gondozása és ellátása, illetve a gyermek magatartásának kontrollja. Ebben az esetben az állam beavatkozása csak szigorú körülhatárolt esetekben lehetséges.

Az állami paternalizmus és a gyermekvédelme típus elfogadja, és az állam kényszerítő beavatkozását szükségesnek tartja. Ennél a típusnál a cél, hogy súlyosabb esetekben, mint a bántalmazás vagy rossz színvonalú nevelés esetén, megvédje a gyermeket.

A vér szerinti család és a szülői jogok védelme elismeri, hogy szükség van a beavatkozásra a gyermek érdekében, de fontosnak tartja a család autonómiáját.

A gyermek jogainak érvényesítése a gyermekek felszabadtása, a gyermek jogaira-autonómiáira helyezi a hangsúlyt. (Szöllősi 2003)

A gyermek autonómiája kapcsolatban van a család önállóságával is. Ha beleszól az állam a család életébe, úgy beleszól a gyermek életébe is. A gyermek, a szülők és az állam egy gyermekvédelmi háromszöget alkotnak. A gyermek a családi burokokban él, amit a társadalmi elvárás szerint az állam szabályoz. A korlátozás oka, hogy a szülő veszélyes lehet a gyermekére. A kialakult problémát úgy kellene kezelni, hogy a családot rendszerként értelmezve, az egész rendszerben pozitív irányú változás következzen be. Ha a gyerekeket kiemelik a családból, akkor az a szülők számára is negatív stigma.

A gyermekvédelmi beavatkozások során mindvégig a gyermek érdeke, védelme áll a középpontban. Gyermekre irányul minden tevékenység, azonban az új gyermekvédelmi szemléletnek megfelelően a család rendszerszemléletű megközelítése az alapja a beavatkozásnak. A gyerekekre irányuló közcselekvést a következő táblázatban szemléltetem. (2. Ábra)

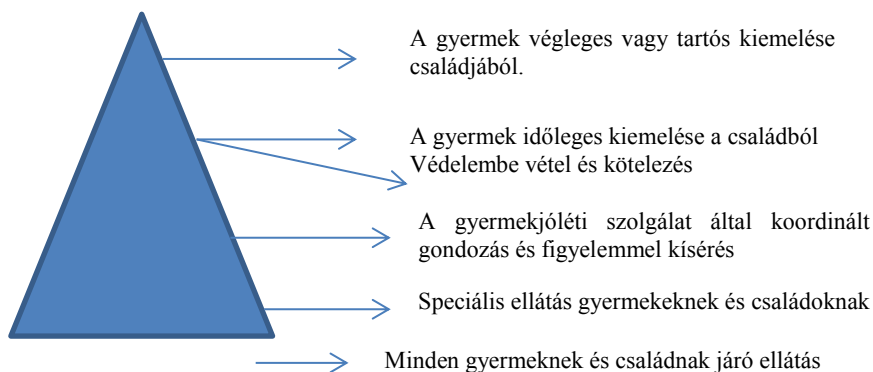
	Normális	Kivételes
Szükséglet-orientált	<ul style="list-style-type: none"> • Közösségi felelősség vállalás. • Tiszteletben a család autonómiája. • Család dönti el, hogy kéri-e a támogatást, szolgáltatást. • Pl.: Bölcsőde 	<ul style="list-style-type: none"> • Minden gyereknek feltétel nélkül részesülnie kell a szolgáltatásból. • Kötelezően igénybe vevő szolgáltatás. • Közszolgáltatás
Probléma-orientált	<ul style="list-style-type: none"> • Nem kötelező. • Igénybe vételt a szülő dönti el. • Önkéntesen igénybe vehető. • Problémakezelő szolgáltatás. • Pl.. Egészségügyi szolgáltatás 	<ul style="list-style-type: none"> • Kötelezően igénybe veendő problémakezelő szolgáltatások. • Család autonómiáját nem hagyják érintetlenül. • Különválasztják a szülőt és a gyereket.

14. Ábra

Ha a nevelés, gondozás a normától eltérő akkor beavatkozhat az állam. De hogy mi a normális azt mindig az adott korszakban az adott társadalom határozza meg. Probléma esetén így az állami kontrol lép életbe. A „probléma” kifejezés azt üzeni, hogy a szülők ártanak a gyermeküknek. Ez a kijelentés negatív értelemben definiálja a családot. Végleges megoldás a gyermek kiemelése szokott lenni. A gyermekvédelemben dolgozóknak meg kellene figyelnie, hogy a gyermek fejlődésére milyen mértékben, fokban okoz hátrányt a család. Ma a gyermekvédelemben azt a helyzetet tekintik problémának, amelyet besoroltak a gyermekvédelmi intézményrendszer által kezelendő problémák közé. (Szöllősi 2003)

Gyermekek Jogairól Szóló ENSZ Egyezményt 1991ben ratifikálták hazánkban, négy évvel később 1995-ben hozott változást a magyar családjogban és megszületett a 1997.évi XXXI. törvény, amely a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásáról szól. Az új gyermekvédelmi törvényünk tágabb megközelítésben határozta meg a gyermekvédelmi gondoskodás rendszerét.(Dr. Filó, Dr. Katonáné Dr. Pehr 2006) Sokan a gyermekvédelmet a családjog részeként értelmezik így az 1997. évi XXXI. törvényt sokan bírálják. 1994-ben az Európai Tanács koherens és integrált családpolitikát javasolt, majd ezt a gondolatát egészíti ki két évvel később a gyermeket szolgáló stratégiai szükségességről szóló közgyűlési határozat. (Szöllősi 2001/4) A törvény alaptézise, hogy a gyermek személyiségének pozitív irányú fejlődése egy kiegyensúlyozott, boldog és szeretetteljes családi légkörben valósul meg. Ennek megvalósulásához az államnak kellő támogatás kell nyújtania a családok számára. Minden lehetőséget meg kell adni a családok számára, hogy a gyermekneveléssel kapcsolatos problémáikat meg tudják oldani és ne kerüljön sor a tartós nevelésbe vételre. (1997.évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról, 7§) „ A gyermek a szülőtől vagy más hozzátartozótól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el. A gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani” (Kothencz et. al. 2009 436 o.) Magyarországon a gyermekvédelmi rendszer működtetése az állam és az önkormányzat feladatai közé tartozik. Három fő feladatot különböztetünk meg. A legfontosabb a gyermek saját családjában való nevelkedésének elősegítése. A következő cél a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése illetve kialakulása esetén a megszüntetése. A harmadik feladata az államnak, hogy a gyermek számára biztosítson helyettesítő védelmet, ha szükséges. (Domszky 2004)

A családok és a gyermek életébe való beavatkozás időpontját és mértékét precízen meghatározni nagyon nehéz. A **gyermekvédelemnek három fontos funkciója** van amelyek a következők: a megelőzés, a beavatkozás, illetve az utógondozás. Herczog Mária (2003, 34o.) mindezt a következőképpen foglalja össze (3. Ábra):

(Herczog Mária 2003)

3. Ábra A gyermekvédelem fontos funkciói

Az ábra jól szemlélteti, hogy a mai gyermekvédelem széles bázisát a megelőzés képezi, és a tetőpontra jelenik meg a gyermek családból való kiemelése.(Herczog 2003)

6. Veszélyeztetettség

10 éves előkészület után 1989. november 20.-án New Yorkban fogadta el az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése a „**Convention on the Rights of the Child**”. 1990. szeptember 2.-án lépett hatályba az egyezmény, amiben az elvek 54 cikkben vannak megfogalmazva. Ebben a dokumentumban foglalták össze azoknak a jogoknak a minimumát, amelyeket minden államnak, aki elfogadta, biztosítani kell az ott élő gyermekek számára. A gyermek jogairól szóló egyezményt USA, Szomália és Dél-Szudán kivételével minden államban ratifikálták, így a Föld szinte összes gyermekére és fiataljára vonatkozik 18 éves korig. Magyarországon az 1991. évi LXIV törvényben hirdették ki, amely négy évvel később 1995-ben hozott változást a magyar családjogban. „A korszerű gyermekvédelem megteremtésének jogi kereteit hozta létre hazánkban az 1997. évi XXXI. törvény, amely az eddigieknél jóval szélesebb körben építette ki a gyermekvédelmi gondoskodás rendszerét.” (Dr. Filó, Dr. Katonáné Dr. Pehr 2006, 15 o.) A magyar állam célja, hogy elősegítse a gyermek családi környezetében történő ellátást és nevelést, illetve megelőzze a gyermek kiemelését a családjából.

Az 1997. évi XXXI. törvény megszületése után is dilemma maradt a szakemberek számára, hogy mit is jelent a veszélyeztetettség fogalma pontosan. A mérlegelés nehéz feladat, mivel ha túl korán elszakítják a gyereket a szüleitől, akkor fenn áll a veszélye, hogy lehetet volna segíteni a családon és megoldódott volna a krízis. Ha viszont később kerül a gyermek állami gondoskodásba, akkor több negatív tényező éri a gyermeket. Nagy dilemma, hogy mi számít veszélyeztetettségnek.

Különböző szakirodalomban különböző megállapításokat találunk arra vonatkozóan, hogy mi a veszélyeztetettség fő forrása. Ha a gondolati keretet le szeretnénk szűkíteni, akkor két elképzelést tudunk megfogalmazni. Az egyik meglátás szerint a probléma a gyermek érzelmi szükségleteinek a kielégítésében van elsődlegesen, ami összefügg szociális és környezeti hatásokkal. Ezzel szemben másik elképzelés azt mondja, hogy elsődleges a szociális és gazdasági probléma és ezek határozzák meg a lelki problémákat. Herczog Mária írásaiban hangsúlyozza, hogy mindezek együttesen hatnak. A veszélyeztetett gyermeket és a családját komplexen kell kezelni. (Herczog 2003)

A megnevezésről arra lehet következtetni, hogy valamilyen helyzet hátrányos a gyermek számára és ezt meg kell szüntetni. Szöllősi Gábor (2003) két fajta felfogást említ, az egyik a pozitivista a másik pedig a konstrukcionista. A pozitivista gondolkodásmód azt állítja, hogy „ami veszélyeztetettség az veszélyeztetettség” (Szöllősi Gábor, 2003, 77o.) míg a másik felfogás szerint „a veszélyeztetettség, amit a társadalom annak minősít”. (Szöllősi Gábor, 2003, 77o.)

Magyarországon a gyermekvédelemben alapfogalomként jelenik meg a veszélyeztetettség. A fogalom értelmezése nélkül nem érthetőek a gyermekvédelmi intézkedések és azok magyarázatai. A veszélyeztetettségnek általában két csoportját különítik el. A bántalmazás és az elhanyagolás képi a két csoportot, melyek további területekre bonthatók. „A veszélyeztetettség tehát egy nagyon tág kategória. Azt, hogy mi tartozik a fogalom körébe mindig az adott kultúra, társadalmi normák, szokások, családkép határozzák meg. „ (Domszky 2004 37 o.)

Herczog Mária (2003) foglalkozik a **veszélyeztetettség** fogalmával. Többnyire egyet értés mutatkozik abban, hogy a veszélyeztetett gyermek a társadalom által elfogadottnak vélt fejlődéstől eltér, és mindezt magatartásbeli és viselkedésbeli okokról ítélik meg. Ha

preventív célúan közelítjük meg a veszélyeztetettséget, akkor ezeknek a magatartásjegeknek a kialakulását igyekszünk megelőzni. A veszélyeztetés meglétről a lehetséges fennálló okok alapján döntenek.

Vannak olyan gondolkodók, akik négy főcsoportba sorolják a veszélyeztetettséget meghatározó okokat. Ide tartozik a környezet, gyermek személyisége, anyagi okok valamint az egészségügyi okok. Az ok és az okozat keveredik nagyon sok esetben. Herczog Mária (2003) a négy főle kategorizálást az előbbi gondolat miatt se fogadja el, továbbá úgy véli, hogy a regisztrálás nem teszi lehetővé a hatékony prevenciós munkát. Ha a regisztrálást úgy értelmezzük, hogy ez támpontot ad a megelőzés és a beavatkozás stratégiájának a kialakításában, akkor a veszélyeztetettség fogalmát annyira kellene szűkíteni, hogy az intervenció célját és irányát meghatározza. Ezen gondolatból következik, hogy a családot, mint egészet kell kezelni. A probléma a családrendszer működésének valamiféle zavara. Ebből következik, hogy a családban jelentkező problémák megoldását a családban, annak környezetében, és a családi kapcsolatokban kell megvalósítani. (Herczog 2003) „A veszélyeztetés meghatározása a törvény szerint olyan emberi magtartás, mulasztás vagy egyéb körülmény folytán kialakult állapot, amely a gyermek testi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja, vagy akadályozza.” (Herczog 2003 183 o.)

7. Gyermekvédelmi gondoskodás

A **gyermekjóléti szolgálat** a gyermek érdekében történő feladatokat, célokat valósítja meg a paragrafusok alapján. A gyermekjóléti szolgálatnak négy fő területet kell ellátnia. A gyermek családban történő nevelését elő kell segíteni annak érdekében, hogy a gyermek fejlődését biztosító támogatásokról értesüljön a család és igénybe vegye. Tanácsadást szervezhet, vagy ehhez hozzájuttathatja a gyermeket és a szülőket illetve hivatalos ügyek intézésében segítheti őket. A gyerekek számára szabadidős programot szervez, annak hasznos eltöltése céljából, illetve devianciák kialakulásának megelőzése miatt. A másik fő célja a veszélyeztetettség kialakulásának megelőzése. Ezen gondolat alapján észlelő és jelzőrendszert működtet állami szervekkel illetve magán személyekkel. Feladata még hogy az előidéző okokat feltárja és ezek megoldására javaslatot tegyen. A veszélyeztetettség kialakulása esetén családgondozást végez a gyermekjóléti szolgálat családgondozója. A családi konfliktusok megoldására igyekszik, annak érdekében, hogy a gyermek fejlődésében ne alakuljon ki zavar, sérülés. Végül feladata, hogy a családból mégis kiemelt gyerekeket visszahelyezze a családjában. Gyakran sem a család, sem a szociális szakember nem látják át, hogy a krízishelyzet jó esély lehet a változásra, miközben a változás ereje a családban van. Kívülről csak segítheti a családgondozó, de a döntést a családnak kell meghozni. (Herczog 2005)

Általában az elhanyagoló viselkedéssel fenyegető családokban előforduló rizikófaktorok a következők lehetnek: már az apát és az anyát erőszakos cselekedet érte, bántalmazott vagy elhanyagolt volt; egyedülálló különélő szülővel vagy mostohaszülővel él együtt a gyermek; a közömbös, intoleráns vagy túl aggódó nevelés; 21. életévnél fiatalabb anyák körében nagyobb a rizikófaktor, koraszülöttek, kis súlyúak akiket elválasztanak az édesanyjukról több mint 24 órára. A mentális betegségek illetve a szociális problémák is növelhetik a problémák kialakulásának esélyeit. (Herczog 2005)

A **védelembé vételi eljárás** a gyermekjóléti szolgálat javaslatára indul meg. A családgondozó nyilatkozik az alapellátás eredménytelenségének okairól. Védelembé vétel

oka lehet, hogy a gyermek szülője vagy más törvényes képviselője az alapellátás önkéntes igénybevételével nem tudja, vagy nem akarja megszüntetni a veszélyeztetettséget jelentő tényezőket, valamelyik szülő szabálysértést elkövetett el, vagy a rendőrség, az ügyészség, a bíróság bűncselekmény elkövetésével vádolja. Védelembe veszik a 14. életévét be nem töltött gyermeket, aki a nyomozást megtagadja. A gyermekjóléti szolgálat családgondozója megküldi az adatlapot, környezettanulmányt és a gondozási tervet a helyi illetékes jegyzőnek. Véleményt nyilvánít a veszélyeztetettség okairól, javaslatot tesz a kirendelhető családgondozó személyére, illetve a szükséges intézkedésekre.

Nagyon sok szociális szférában dolgozó, gondolkodó írt könyvet a problémás családról és a velük foglalkozott családgondozóról. **Berg, Isoo Kein** (In.: Bagdi 1995) gondolatainak középpontjába a **családorientált megközelítés** áll. A cél tehát a család erősítésével biztosítani a gyermek jólétét. Mindez úgy megy végbe, hogy szülők és a gyerekek kapcsolatát erősíteni kell, amihez fel kell használni a család belső erőforrásait illetve a közösségi források hálózatait is. A problémát, célokat a családdal együtt kell meghatározni így megnő a család saját kompetenciájába vetett bizalom, és képes lesz hatékonyabban működni. A családgondozás során az ok-okozati összefüggést ki kell bontani, hogy a hibás működés felszínre kerüljön. (Berg, Insoo Kim, 1995) Ha ezeket szem előtt tartjuk, akkor ezzel a hozzáállással kevesebb traumát és nehézséget okozunk. Korábban a gyermekvédelemben épp az volt a probléma, hogy a szülővel szemben lépett be egy családba a hatóság képviselője. Ennek következtében nem tudott jó kapcsolatot kialakítani a szülőkkel, hiszen bűnösnek látta őket.

A családgondozó képes lehet segíteni a megoldás meg találásában, abban az esetben, ha a szülők gyengeségei, hiányosságai helyett az általuk megtett és megtehető erőfeszítéseket veszi figyelembe. Tehát a szülőket nem szabad feladatuk ellátására alkalmatlannak látni, mert akkor tényleg kimerítő és hálátlan lesz a munka. A rendszerszemlélet is megjelenik a családgondozásban. Nem személyhez kötöten kell értelmezni a felmerülő problémákat, hanem annak e rendszernek a sajátosságaként, amelyben kialakult. Figyelembe kell venni, hogy a család is állandóan változik, fejlődik, tagjai oda-vissza hatásban állnak. Ebből következik, hogy az állandó egymásra hatás miatt minden apró, egyéni szinten zajló változás az egész rendszert érinti.

Ha a családban fenn áll a testi, érzelmi, értelmi és erkölcsi veszélyeztetettség akkor a gyermeket átmeneti vagy tartós nevelésbe veszik. Nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy bentlakásos intézményben helyezhetik el, és gyámot rendelnek ki. Gyám kirendelésére azért van szükség, mert a szülők felügyeleti joga szünetel az átmeneti vagy tartós nevelés ideje alatt.

Átmeneti nevelésbe vételre tehát akkor kerül sor, ha a gyermek fejlődését a családi környezet veszélyezteti és a veszélyeztetettséget az alapellátás keretén belüli szolgáltatással és a védelembe vétellel megszüntetni nem lehetett. A gyámhivatal által hozott határozat azonnal életbe lép, fellebbezésére való tekintet nélkül. Egyéni elhelyezési terv szerint addig kell biztosítani a nevelőszülőnek, gyermekotthonnak illetve a bentlakásos intézménynek az ellátást, amíg a gyermek családja képessé válik a gyermek visszafogadására. A hatóság folyamatosan figyelemmel kíséri a gyermek és szülő kapcsolatát a szakellátásba kerülés után. Ha szülő a gyermekével nem tartja a kapcsolatot, illetve ha a magatartásán, életvitelén, körülményein nem változtat, abban az esetben a szülő felügyeleti jogának megszüntetéséért a gyámhivatal pert indít el. A gyám tájékoztatása alapján évente felülvizsgálják, hogy a gyermek átmeneti nevelése megszüntethető-e. Meg-

szűnhet, ha az ok már nem áll fenn. Megszűnhet akkor is az átmeneti nevelésbe vétel, ha a gyermeket tartós nevelésbe veszik, örökbe fogadják, nagykorúvá válik vagy a bíróság döntésére a külön élő szülőknél vagy egy harmadik személynél helyezik el.

A tartós nevelésbe vételről is a gyámhivatal dönt. A határozatban, ami azonnal végrehajtható fellebbezési tekintet nélkül. Tartós nevelésbe vételre akkor kerül sor, ha szülő vagy mindkét szülő felügyeleti jogát a bíróság megszüntette, a gyermeknek egyik vagy mindkét szüleje elhalálozott és nincs felügyeletet gyakorló szülője, illetve ha a gyermek ismeretlen szülőktől származik. Ezekben az esetekben egyéni elhelyezési terv szerint gyermekotthonban, nevelőszülőnél vagy bentlakásos intézményben helyezik el a gyermeket és gyámot rendelnek ki számára. A gyám jelzésére a gyámhivatal évente felülvizsgálja a tartós nevelésbe vételt annak érdekében, hogy elősegítse a gyermek mihamarabbi örökbefogadását, ha viszont ez nem lehetséges, akkor tartós családpótló környezetet. Az átmeneti nevelésbe vételhez hasonlóan megszűnik a tartós nevelésbe vétel is a gyermek örökbefogadásával, vagy a nagykorúvá válásával. Abban az esetben is véget érhet a tartós nevelés, ha a szülő személye és környezete alkalmas a gyermek gondozására, nevelésére.

8.Minden, ami gyermekotthon

*„Az otthon ott van, ameddig ellát vaksötétben két szemünk.”
Roy és Ádám*

A szakellátás rendszerén belül helyezkedik el a gyermekotthon, ahol az általam kutattott célcsoport nevelkedett. Az 1997. évi XXXI. törvény alapján a gyermekvárosok átalakultak gyermekotthonokká, vagy létrehozták ezeket. Speciális gyermekotthonok is létrejöttek a fogyatékos és pszichiátriai betegek számára, de mivel ők nem képzik a kutatásom alapját, így részletesebben nem foglalkozom velük. A gyermekotthon 12-40 fő befogadására alkalmas intézmény, amely önálló lakóegységekből áll. A lakásotthon egy olyan gyermekotthon, amely legfeljebb 12 gyermeknek az ellátást biztosítja családias körülmények között, önálló lakásban vagy családi házban. A gyermekotthon tehát egy otthont nyújtó ellátás az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermekek számára. Az átalakulás, akár csak külföldön, nálunk sem ment zökkenőmentesen. Prochaska (In.: Kothencz et. al. 2009) egyes írásaiban kiemeli, hogy a létszámeszközektől nem lett egyszerűbb a helyzet, hisz az új struktúrában új feladatok kerültek előtérbe.

A gyámhivatal egyéni elhelyezési terve határozza, meg a gyerekek számára az intézményt ahová elhelyezésre kerülnek. Az elhelyezési folyamat során a gyermeknek fel kell dolgoznia azt a traumát, ami a családból való kiemeléssel érte. Súlyos veszteséget jelent annak a következménye, hogy a számára fontos személyektől el kell válnia. Ebben az esetben sérül a gyermek önértékelése, személyes és kulturális identitása. A nevelők feladata, hogy segítsék a gondozottjuk pozitív önértékelésének kialakítását illetve, hogy megértse ki is ő valójában. A team számára a legjobb mód a cél eléréséhez, a gyermek családjával való kapcsolattartás támogatása, erősítése. (Herczog 2005) Napjainkban a befogadási program alapelvei közé tartozik a szülőkkal való együttműködés, valamint a feladatokba való bevonásuk. A történelem során nem tartották lényegesnek a szülők bevonását, inkább ártó környezetnek vélték őket. (Herczog 2005) Az intézmény együtt

működik a családdal foglalkozó gyermekjóléti szolgálattal, területi gyermekvédelmi szakszolgálattal illetve a gyámhivatallal, annak érdekében, hogy segítse a gyermek visszakapcsolását a családjába. A családi kapcsolattartás sikerességének a következtében megerősödik a gyermek identitása, és ez által megpróbálja elfogadni, megérteni szülei viselkedését. A sikeresen megszervezett kapcsolattartás bizonyítja a gyermek számára, hogy szülei szeretik és ő fontos nekik. A folyamatos találkozás reményt ad a gyerekeknek, valamint segíti a gyermek büntudatának enyhítését, és növeli a család összetartó erejét és szerepére való alkalmasságát. A kapcsolattartás sikertelensége esetén tartós nevelésbe vétel majd az örökbefogadás előterjeszhető. A gyermek vérszerinti családjával, testvéreivel való találkozásnak gyakoriságáról valamint a családjába visszakapcsolásának elősegítése érdekében a gyámhivatal a kapcsolattartásról döntést hoz. Meghatározza a kapcsolattartás formáját, helyszínét és gyakoriságát. (1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról 34 §) Herczog Mária (2005) szerint csoportmunkában együttműködést kell megteremtteni, előkészíteni. A gyermek és a szülő találkozási folyamatos és időszakos is egyben, ami igazodik a házirendhez és a gyermek tartózkodási helyén valósul meg. (4. Ábra)

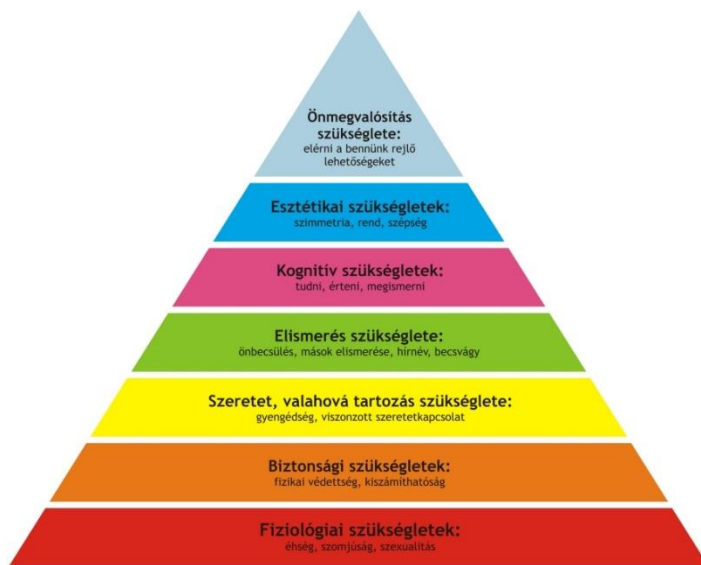
A látogatások eredménye	Működtető	Szülőnél	Rokonoknál	Semleges helyszínen
Előnyök	Könnyen megfigyelhető a családsegítő által. Szükség esetén beavatkozás lehetséges	A szülő és a gyermek otthonosabban érezheti magát.	A rokoni kapcsolatok fenntartása, a gyermek otthonosabban érezheti magát	A helyszín kevésbé terhelt érzelmileg mint a szülők .
Hátrányok	Hidegnek személytelennek érezhető. A szülő és a gyermek kényelmetlenül érezheti magát. Meghittség hiánya.	A lakáskörmények és a háztartás problémái esetleg továbbra is megoldatlanok.	A szülők úgy érezhetik, hogy a rokonok család kritikát gyakorol felettük. Néhány esetben kiterjedtebb család nem biztonságos a gyermeknek.	Meghittség hiánya.

4. Ábra Forrás: FIKSZ, könyv a nevelőszülőknek, Család, Gyermek, Ifjúság Egylet, Budapest, 1998)

A gyermekotthonban kulturált és zavartalan környezetet kell biztosítani a felügyelt kapcsolattartás keretén belül. Levelezésre, elektronikus levelezésre, telefonos kapcsolattartásra valamint ajándékozásra, csomagküldésre is lehetőség van. A törvény engedélyezi azt is, hogy a szülője vagy más kapcsolattartásra jogosult hozzátartozója el is viheti a gyermeket legfeljebb két napra, de hosszabb idő esetét is megállapíthatja a gyámhivatal.

Tájékoztatni köteles a gyermekotthon a gyámhivatalt a kapcsolattartás alakulásáról, mivel ha huzamosabb időn keresztül nem valósul meg, akkor a gyermek örökbe fogadható lesz. A gyámhivatal feladatának körébe tartozik a gyermek gyámjának a kinevezése. A szerv irányítja, felügyeli a gyám tevékenységét a feladatának ellátásához pedig a területi gyermekvédelmi szakszolgálat nyújt segítséget. A nevelők feladata közé tartozik felkészíteni a gyermeket a családi életre és az önálló élettervezésre. A törvényi meghatározza, hogy a fiatalok számára segítséget kell nyújtani a sikeres iskolai tanulmányokhoz és valamilyen szakma megszerzéséhez. Biztosítja továbbá a gyermekotthon, hogy az ott élők vallási vagy lelkiismereti meggyőződését szabadon megválaszthassák. Szakmai programba foglalják a nevelési gondozási rendszert, nevelési célt, alapelveket és módszereket. Mára már általános tapasztalattá vált, hogy a szakmai programok csak formálisan meglévő dokumentumok. A nevelők munkáját egyre inkább az életrend és a napi-rend, a gondozottak akciói, kezdeményezései és az ő spontán reakcióik valamint a főnökeik elvárásai alakítják. (Kothencz et. al. 2009)

Szükségletek, igények és érdekek a gyermekotthonokban. A három kifejezés nem egy definíciót jelöl meg. Külön-külön értelmezhető mind három szó. A gyermek személyisége biológiai, pszichológiai és szociális tényezőkből épül fel. Az egészséges személyiség feltétele a szükségletek kielégítése. A Maslow piramis tagozódása különíti el a szinteket. (5. Ábra) (Atkinson et. al., 2005)

5. Ábra Maslow szükségleti hierarchiája

Forrás: Atkinson-Hildgard-Smith-Nolen 2005, *Pszichológia, Osiris Kiadó*

Legalul található a mindennapi élethez szükséges biológiai szükségletek és a tetején pedig az önmegvalósítás szükséglete. Az egyénnek vannak igényei, ami megmutatja, hogy a szükségletek kielégítésére mikor, milyen mértéken és hogyan van szükség. Egy

gyermekotthonban figyelembe kell venni több gyermek érdekét is és ezek esetleges ütközését. „Az igények tehát érdekként öltenek formát a személyek közötti interakciókban.” (Józsa In.: szocpd_szochalo_mit_tegyünk.pdf 2012.12.19 1o.) Ahhoz, hogy a gyerekek szükséglete, igénye illetve érdeke kielégítődjön jogi és szakmai szabályok járulnak hozzá. Ezek a feladatok az állami gondoskodás ideje alatt a nevelőkre hárulnak. Ha az állami gondoskodásban élők szükségleteit teljes mértékig kielégítik, akkor figyelő-elismerő nevelői attitűdről beszélhetünk, de ha az ellenkezője valósul meg akkor súlyosan elutasító-elhanyagoló a gondoskodás. A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozóktól implicit módon elvárt az elkötelezettség. Elkötelezetnek, kell lennie szakmája, illetve a gyermek iránt. Észlelnie kell a szükségleteket, amire megfelelő módon reagálnia kell. Verbálisan felszínre kerülő vágyak, kívánságok kielégítése könnyen teljesíthető. A látens problémákat a nevelőknek felszínre kell hoznia mielőtt még súlyosabb probléma nem alakul ki. Mindkét esetben a gyermek szükségleteire reagál, így mondható, hogy munkája szükségletorientált. Az elkötelezettséghez kapcsolódik az intenzitás. Megmutathatja, hogy a nevelő-team milyen mértékben elkötelezett. A nevelők feladata a szükségletek felkutatása, majd közösen, mindenki álláspontját figyelembe véve meghatározni a szükségletet és ennek megoldására irányuló módszereket. Ehhez fontos az összehangolt folyamatos munka a cél elérése érdekében. Információkat a nevelőknek meg kell osztania egymással, hogy munkájuk sikeres legyen. Komplex munkát végeznek mivel a gyermek szükségleteit, család háttérét illetve az intézményekkel való kapcsolattartást is állandóan szem előtt tartják. „A komplexen végzett szükségfeltárás fogalmán tehát azoknak a módszereknek és intézkedéseknek az összehangolt és dinamikus működését értem, amellyel felfejthetővé és okozatilag is érthetővé válnak a gyermekek életkori és egyedi fejlődésének törvényszerűségéből, esetleges fejlődési eltéréséből, deficitjeiből, sérüléseiből eredő, többnyire nehezen átlátható pszichés védőfalakkal körbezárt szükségleteik.” (Józsa In.: szocpd_szochalo_mit_tegyünk.pdf 2012.12.19 3o.) A gyermekotthonoknak rendelkezniük kell erőforrásokkal mindehhez. Kutatások mutatják, hogy az intézmények azokra a gyermeki szükségletekre-igényekre reagálnak, amit meghatároz az intézmény célként. Eldönti, hogy mire használja fel anyagi erőforrásait és ehhez igazítja, a gyermek szükségleteit, igényeit, érdekeit.

Meg kell adni a gyermekek számára azt a lehetőséget, hogy kapcsolatot tarthasson a családjával. A kapcsolattartásra megfelelő helyet és időkeretet kell biztosítani. A Maslow piramisba ez a szeretet és, valahova tartozás szükségleti szintjéhez tartozik. Kulturális és sportfoglalkozásokat kell szervezni a gyerekek számára illetve biztosítani kell a lehetőségeket a tovább tanuláshoz. Számítógép használatát engedni kell a gyerekeknek, hogy információhoz jussanak. Sokszínű terápiák segíthetik feldolgozni a család hiányát vagy a problémák feldolgozását. A finanszírozást a vezetőnek ehhez kell igazítani, hogy biztosítsa a gyermek szükségleteit, ami ahhoz vezet, hogy a gyermek szükségleteinek kikerülése után meg tudja állni a helyét az életben. Nem elegendő csak a programszervezés illetve a tárgyi eszközök biztosítása, szükséges a gyermek pszichés mentális egyensúlya is. Az a gyermek, akit a családjából kiemelnek, vagy elveszti a családját, az érzelmileg sérül. A csoportban dolgozó felnőttek feladata felismerni a problémát, sérülést. A gyermek személyiségstruktúrájában és magatartásjegyeiben található meg ezek a szükségletek. Értelmezni kell a nevelőknek a megnyilvánult viselkedést és a hozott problémát. Meg kell találniuk a beavatkozási pontot, hogy a gyermek rehabilitációjához, illetve az egészséges személyiségfejlődéséhez a lehetőséget biztosítsák. A módszerek helytelen

kiválasztása vagy a folyamat közben nem megfelelő irányba való módosítása csak nagyobb problémát okoz, mint amivel a gyerekek érkeztek a szakellátásba. A módszereknek, eljárásoknak, eszközöknek egyénre szabottnak kell lenniük. Mindenkinek egyéni nevelési gondozási tervet kell készíteni ahol nem szabad csak meg szokott sémákkal, sablonokkal dolgozni.

Eddigiekben már volt szó a szükségletekről illetve az igényekről most pedig az érdekeket mutatom be a szakellátás tükrében. Az érdek megjelenhet csoportszinten, illetve gyermekotthoni szinten is. A feladat az érdekek összegyűjtése összehangolása és megvalósítása. Nem lehet egy gyerekcsoport érdekét a másikéhoz képest alacsonyabb vagy magasabb rangúnak tekinteni. Mindenkinek ugyan olyan joga van érdekeit érvényesíteni. A legfontosabb hangsúly az összhangon van.

Összegezve a szükséglet-orientált intézmény szemléletét elmondható, hogy itt „A gyermek felé közvetített üzenet arról szól, hogy késztetéseit, vágyait, feszültségeit ne zárja belső világába, mert az a környezet számára fontos és érdekes.” (Józsa In.: szocpd_szochalo_mit_tegyünk.pdf 2012.12.19 11o.). Azt a célt kell szolgálni, hogy a gyermekek átélhessék mindazt a figyelmet, törődést, aktivitást, foglalkoztatást, amire aktuálisan szükségük van. Ha mindezek megvalósulnak, akkor lehet sikeres egy fiatal felnőtt kikerülése a szakellátásból. (Józsa In.: szocpd_szochalo_mit_tegyünk.pdf 2012.12.19.)

9. A kutatás bemutatása

A kutatásomban arra keresem a választ, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült fiatalok hogyan tudnak megküzdeni az önálló, felnőtt élet feladataival, és hogy milyen helyzetek megoldására tanultak stratégiát a gyermekotthonban, illetve milyeneket hoznak az eredeti családjukból – ha hoznak ilyet.

9.1.Hipotézisek

A gyermekotthonban támasztott implicit és explicit elvárások befolyásolják a fiatal felnőttek megküzdési területeit.

A bekerülés ideje és a kapcsolattartás minősége meghatározza, hogy a fiatal milyen mértékben követi a családjának mintáit.

9.2.Operacionalizálás

Implicit elvárások:

Implicit elvárásoknak azokat a ki nem mondott elvárásokat nevezzük a kutatásban, amelyeket a nevelők attitűdjéből, reakcióiból a fiatalok elvárásként fogalmaztak meg önmaguk számára. Az implicit elvárások többnyire olyan viselkedési formák, amit nem tanítottak nekik, nem csináltak együtt a nevelőkkel de saját megélésük szerint meg kellett tanulniuk, meg kellett felelni ezeknek. A közösségben éléshez szükséges viselkedési és tevékenységi formák mentén vizsgáltuk az implicit elvárásokat

Explicit elvárások:

Az explicit elvárásokon a jogban megfogalmazott tevékenységeket értjük, valamint azokat, amelyeket a szakmai programok is tartalmaznak. Ezekben, a tevékenységekben a nevelők konkrétan segítettek. A fiatalok által kimondott nevelői elvárások mentén vizsgáljuk ezeket.

Kapcsolattartás minősége:

A kapcsolattartás minőségén azt vizsgáljuk, hogy megvalósul-e a sikeres kapcsolattartás, aminek jellemzője, hogy megerősödik a gyermek identitása és ez által megpróbálja elfogadni szülei viselkedését, bizonyítja a gyermek számára, hogy szülei szeretik és ő fontos nekik. A folyamatos találkozás reményt ad a gyerekeknek, valamint segíti a gyermek büntudatának enyhítését, és növeli a család összetartó erejét és szerepére való alkalmasságát.

9.3.Minta bemutatása

Mintánkat az állami gondoskodásban nevelkedett fiatalok képezik. A mintavételi eljárás a hólabda módszerrel történt. A megkérdezettek további két főnek a telefonszámát adták meg. Minden esetben előzetes telefonos egyeztetésre került sor az interjú helyének és az időpontjának meghatározására. 26 főből 5 főtől visszautasító választ kaptunk, 3 fő az előre megbeszélt találkozón nem jelent meg, majd keresésünkre későbbi időpontot nem adott meg. 1 fővel egészségügyi okok miatt nem tudtam találkozni.

Végül a mintát 17 fő képezi, amiből 10 fő nő és 7 fő férfi. A megkérdezett fiatalok közül 10 fő három éves kora előtt került gyermekvárosba (6 fiú és 4 lány) 8. életév határán 3 fő és kamaszkorban pedig 4 fő került gyermekotthonba, akik lányok.

A kikerülés idejét 3 intervallumra lehet osztani. A 18. életév végén 19 életév elején 6 fő ellátása szűnt meg, 21. életév végén 22. életév elején 5 fő, valamint 24. életév végén 25 életév elején szintén 5 fő lépett ki az önálló életbe. 17 főből 5-nek van saját lakása ebből ketten egy párt alkotnak, velük a saját lakásukban találkoztam. 10 fővel a jelenlegi albérletében, 2 fővel a régi gyermekotthonukban került sor az interjúra.

9.4.Mérőeszköz bemutatása

Strukturált interjút használtunk mérőeszközként. Előre meghatározott kérdésekkel mentem a 17 fő fiatalhoz.

Az interjú öt kérdéscsoportot tartalmaz.

- I. Bevezető kérdéssor. Ezzel igyekeztem ráhangolni a beszélgetésre az interjúalanyokat.
- II. Tapasztalatok, napi rutin, és olyan tevékenységek megismerése, amelyben segítséget kaptak a fiatalok a gyermekotthonban
- III. Kapcsolat a szülőkkel (itt szükséges volt kétféle kérdéssor, mert azoknak a fiataloknak, akik korán kikerültek a családból, nem lehetnek emlényeik a családban töltött időkből)
- IV. Kapcsolattartás a szülőkkel
- V. Az önálló élet a gyermekvédelem rendszeréből való kikerülés után

Az interjú bevezető kérdéssel kezdődik, ezután direkt kérdés következik majd mélyítő, pontosító, irányító kérdéseket foglalmaztunk meg. Zárt kérdésre igen választ egy nyitott kérdés követette.

Nagyon sok esetben érzelmileg erősen érintette a fiatalokat az interjú. Voltak olyan válaszadók is, akik egy-egy kérdésre az érzelmi érintettség miatt nem is szerettek volna válaszolni. Az interjúk végén elmondták, hogy nagyon sok érzelmet váltottak ki belőlük a kérdések. Elmondták, hogy ebben a témában valójában nem beszélnek senkivel. Kivételes alkalomnak számított, hogy a családjukról beszéltek. A párkapcsolatban élő fiatalok megdöbbenésükről számoltak be a végén, hogy olyan válaszokat adtak, amiről még párjuk sem tud. Strukturált interjút használtunk, hogy legyenek a válaszok elemezhetőek. Az előre meghatározott kérdések által mérhetővé válik a kutatás. Voltak olyan esetek ahol több kérdés feltevésével jutottam el a válaszokhoz.

10.A gyermekotthonban támasztott implicit és explicit elvárások befolyásolják a fiatal felnőttek megküzdési területeit

Az általunk felállított hipotézist a strukturált interjú elemzése révén vizsgáljuk. A kérdésekre adott válaszok sok esetben látens módon tükrözik a feltételezésünket. Az implicit és explicit elvárásokat a tevékenységeket vizsgálva állapítottuk meg. Az implicit elvárások esetén a közösségben szükséges viselkedési és tevékenységi formák mentén vizsgáltuk a válaszokat. Az explicit elvárásoknál a jogban megfogalmazott tevékenységeket valamint olyanokat néztünk, amibe a nevelők konkrétan segítettek.

Az implicit elvárásokat és ehhez kapcsolódóan a fiatal felnőttek megküzdési területeinek összefüggését bizonyítjuk be elsőként.

Az implicit elvárások esetében többnyire olyan viselkedési formák valamint tevékenységi formák kerültek felszínre, amit nem csináltak együtt a nevelővel, de saját belátásuk szerint meg kellett tanulniuk.

Ebbe a kategóriába sorolható a felnőtt **tisztelete**. 17 fő 38-szor említett olyan mondatot, ami a felnőtt iránti tiszteletét tükrözi. Egy női válaszadó azért tiszteli nevelőjét, mert „felnevelt”.

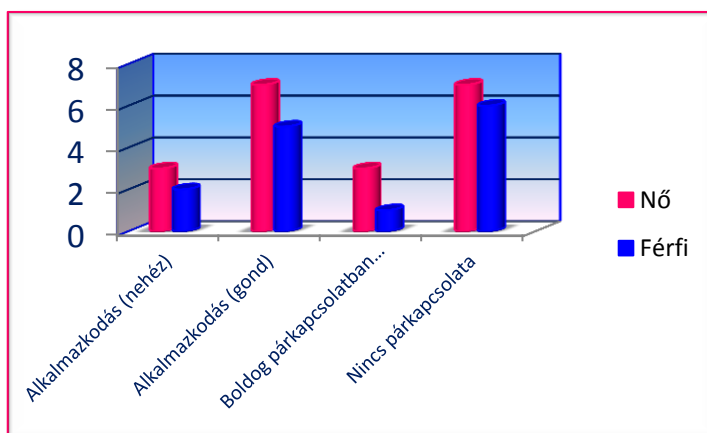
A gyermek **feltárulkozása** az implicit elvárások rendszerébe tartozik. 17 főből 12 fő beszélt arról, hogy a nevelőkkel sokat beszélgettek. 6 válaszadónál összesen 8 alkalommal került említésre, hogy családjáról beszélt a felnőtteknek. „Elmondtam nekik, hol nőttem fel.” mondat tükrözi a legjobban az állításunkat. „Nevelőktől kértem segítséget.” „Nagy segítségre voltak nekünk.” mondatok tartalmazzák, hogy lelki problémáról 12 főnél 24-szer tesznek említést. Lelki problémáik, és a családjukban történt események megoldására csak olyan esetben kerülhet sor, ha a gyermek ezt elmondja. 12 fiatal felnőtt említette, hogy „segítettek”. Ebből következik, hogy megoldás született a problémáikra tehát megosztották azt. „Bármilyen nehézségem támad, az életben a nevelőkre bármikor számíthatok.” mondat hangzott el egy lánytól, ami alátámasztja az előző állításunkat. 12 főből 11 fő lány és 1 fiú. A maradék 5 főből csak 1 fő lány és 4 fő fiú van, akik nem nyíltak meg nevelőiknek. Egy fiú a következő szavakkal fogalmazta meg mindezt „Több bizalmat kell befektetni a nevelők részéről a gyermekekbe.”

A lakásotthon rendjéhez **alkalmazkodniuk** kellett, illetve kirándulások, mozi látogatások alkalmával alkalmazkodni kellett a szabályokhoz. A 12 fiatal tesz említést arról, hogy családjában alkalmazkodási nehézségek voltak. Milyen módon lehet egy olyan

csalásban alkalmazkodni ahol az anya vagy az apa alkoholista? 11 fő számolt be arról, hogy valamelyik szülege alkoholista volt. „Édesapám alkoholista volt.” mondat 9-szer hangzik el. Minden gyermek valamilyen módon alkalmazkodott ehhez. 9 fő beszélt arról 3 esetben, hogy emiatt nem járt iskolába vagy sokat csavargott, nem járt időbe haza. A 11 fő azt is elmondta, egy lány szavával élve, hogy „Én másképp akarom csinálni, mint a szüleim. Én nem leszek olyan.” A megkérdezett fiatal felnőttek arra a kérdésre, hogyan emlékeznek vissza az állami gondoskodásban eltöltött évekre 12 fő említi, hogy „Nehéz volt alkalmazkodni mindenkihez.” 3 fő nő és 2 fő férfi az-az összesen 5 fő említette azt, hogy számára nem jelent gondot az alkalmazkodás. 12 főből 12 fő említette azt, hogy „Megtanultam alkalmazkodni.”. Egy fiú részletesebben mesélt minderről. Tőle tudtuk meg, hogy alkalmazkodni kellett a többi társához, akivel együtt nevelkedett illetve a felnőttek elvárásaihoz.

Egy testvérpár tett említést arról, hogy arra tanították őket a nevelők, hogy nehézség esetén **küzdjenek a céljukért**. A testvérpár női tagja a következőket említette „Megtanultam, hogy mindent el lehet érni, amit csak akarsz.” A fiútestvér a következő mondatot 5-ször is elmondta, hogy „Nincs lehetetlen csak tehetetlen.” A 2 fő fiatal felnőtt 19-szer is tett hasonló kifejezést az interjú alatt.

Az implicit elvárások valóban meghatározzák, a fiatal felnőttek megküzdési területeit a válaszaik ezt a feltételezésünket bizonyítják. Elsőként az alkalmazkodás és a párkapcsolati nehézségek közötti összefüggéseket ismertetjük. Bizonyítható, hogy kapcsolat van köztük. 5 fő említette, hogy az alkalmazkodás nem jelent gondot számára addig 4 fő él boldog párkapcsolatban. 5 főből 3 nő és 2 férfi volt. A 4 főből 3 nő és 1 férfi. Boldog párkapcsolatban élő férfi szintén a kutatásunk mintáját képző nővel él együtt. 4 fő közül egy fő él házasságban. 12 fő számára jelent az alkalmazkodás nehézséget addig 13 főnek nincs kiegyensúlyozott párkapcsolata. 2 fő férfi és 1 fő nő, akik azt mondták az egyik válaszadó szavával élve, hogy „se veled, se nélküled” kapcsolatban él. 5 fő nő és 4 fő férfi, akinek nincs „szerelme”. Az alkalmazkodás és a párkapcsolat közötti nexust a következő oszlop diagram szemlélteti. (6. Ábra)

6. Ábra

12 főből 5 fő említette azt „nem tudok úgy ragaszkodni”. 6 fő pedig azt mondta, az egyik fiú szavával élve határozom meg ezt, is mint az előző kategóriát is, hogy „nem könnyű megtalálni a megfelelő személyt”. 1 fő azt is említette „nem számíthatok senkire”.

A családalapítás 1 férfi és 3 nő esetében merült fel, de az állami gondoskodás ideje alatt a családalapítással kapcsolatban csak 1 fő beszélgetett a nevelőjével. A 4 fő, akinél felmerül a családalapítás kérdése, most is boldog párkapcsolatban élnek. „Nem volt téma a családalapítás.” és hasonló mondatok 26-szor hangzanak el 12 fő esetében.

17 főből 15 fő adott nemleges választ arra a kérdésre, hogy „ahhoz, hogy a munka világában megálld a helyed kaptál-e segítséget az intézményben”. Minden esetben megkértük őket, hogy beszéljenek a munkahelyükkel kapcsolatos tapasztalataikról. 17 fő mondta azt, egy válaszadó gondolatával élve, hogy „Munkahelykeresés az nagyon nehéz volt.” 10 fő gondolja azt, hogy a munkahely megtartása is nehéz. Mindkét állítást 6 fő említette. A munkahely megtartásának nehézségét kettő okban látják a fiatal felnőttek. 2 fő említette, hogy „mikor ott léépítés volt elküldtek”. 8 fő a „beilleszkedést” említette. 6 fő részletesen beszélt erről a témáról. Egy fiatal férfi gondolata foglalja össze a másik 5 fő véleményét így az ő mondatait ismertetjük. „Beilleszkedés szerintem nagyon nehéz. Ne viselkedjek a munkahelyemen úgy, mint egy állami gondozott. Az emberekben az állami gondozottakról negatív kép él. Az állami gondozottakról kialakult kép, hogy hülyék, nincs családjuk, lazák, bűnözők. Többször tapasztaltam. Többször mondták.” A 6 fő azt is elmondta, hogy nehézség számukra elviselni mindent, azaz nem tudnak alkalmazkodni a helyzethez. Arra kérdésre, hogy „gondold végig, hogy az önálló életben milyen kihívásokkal találkoz szembe magad” 15 fő említette a munkahelyet.

„Amikor szembe találsz magad egy kihívással milyen jellegzetes reakcióid vannak” kérdéskor 4 fő utalt a káromkodásra. 13 fő arról számolt be, hogy inkább átgondolja a helyzetet. Az implicit elvárásoknál jelentkező illem követelése itt jól tükröződik, hogy kihíváskor csak 4 fő káromkodik.

12 főből 2 fő említette meg, hogy az állami gondoskodás ideje alatt „megtanultam, mindent el lehet érni.” 10 fő hasonló gondolatokról nem tett említést. 17 főből 17 fő mondta azt, hogy jobb, hogy állami gondozott voltam, mint, hogy otthon kellett volna felnőni. 2 női válaszadó szavaival élve „Én örülök, hogy állami gondozott voltam.” „Nekem intézetben jobb volt a helyzetem mintha otthon a szüleimnél laktam volna.”

1997. évi XXXI törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról szóló törvény rendelkezik arról, hogy az állami gondoskodásból kilépve a fiatalok otthontermelési támogatásban részesüljenek. Az otthontermelési támogatás segítséget nyújt abban, hogy a fiatalok kikerülve a szakellátásból telekhez, saját lakáshoz vagy albérletre jussanak. A törvény alapján ezt az összeget igényelhetik a fiatalok bérlakás bérleti díjának kifizetésére. Valójában 8 fő mesélt arról, hogy albérletre nem kapták meg a pénzt. 8 főből 3 lány 5 fiú. Az egyik lány felháborodtam mesélt minderről. „Ki kellett nyomtatni a törvényt, hogy az otthontermelési támogatást felhasználni mire lehetséges. Albérletbe akartam menni és úgy felhasználni a pénzt. Azt mondták, arra nem lehet, mert kidobom a pénzt.” 8 főből 8 fő beletörődött ebbe, nem küzdöttek a céljukért. Ebbe a 8 főbe nem tartozik bele az a 2 fő aki „nincs lehetetlen csak tehetetlen” gondolatait hangsúlyozta az interjúk alatt. Mindkét fiatalnak saját lakása van. Továbbá 4 fő lánynak é 1 fő fiúnak van saját lakása. Összesen 7 főnek van saját ingatlana. 7 főből 2 fő egy párt alkot, így közös otthonuk van. 2 főnek pedig olyan lakást vásároltak, ami nincs télsítve. Az egyik lány a

következő képen nyilatkozott ezzel kapcsolatban. „Olyan ingatlant vásároltak, ami nincs télisítve. Télen meg kell oldanom, hogy valahol lakjak Valahogy mindig meg kellett oldanom.” Ez a 2 fő jelenleg albérletben él. Összességében elmondható, hogy a 7 fő, akinek saját lakása van abból 2 fő egy párt alkot, 2 főnek nincs télisítve a lakása, 1 fő jelenleg Hollandiába dolgozik, és saját lakását kiadja tehát csak 4 fő él saját lakásában. 13 fő él jelenleg albérletben ebből 7 fő lány és 6 fő fiú. Ebben az esetben 3 fő lány 6 fő fiú, aki azt mondta, hogy „albérletből albérletbe járunk”. Nem küzdenek állandó albérletért illetve saját lakásért. Az állam által nyújtott otthonteremtési támogatásból egy lány szavaival élve csak „Kukutyinbakonyán” tudna házat vásárolni, de ott pedig nincs munkalehetőség számukra.

Az explicit elvárások a szakmai programokban és a jogszabályokban is megtalálhatóak. A vizsgált szakellátásból kikerült fiatalok interjújából következő elvárásokra derült fény. A strukturált interjúban kérdések szerepeltek az állami gondoskodásba való bekezdéssel kapcsolatában. A kérdésekre adott válaszokból kiderül, hogy a gyermekotthonok állapota nagymértékben különbözik a fiatalok otthonaitól.

A megkérdezett 17 főből 14 fő gondolja úgy, hogy a szakellátás színvonala jobb, mint családjuké. Ide tartozik az a 6 fő is, akik csecsemőotthonokban nevelkedtek, de később volt módjuk megismerni a családjukat. „Minden adott volt a gyermekotthonban.” hangzanak el hasonló gondolatok az interjú során. 14 esetben a családoknak a lakásában nincs bevezetve a víz és a WC sincs bent. A gyerekeknek kútra kellett kimenni, ha fürdeni szerettek volna.

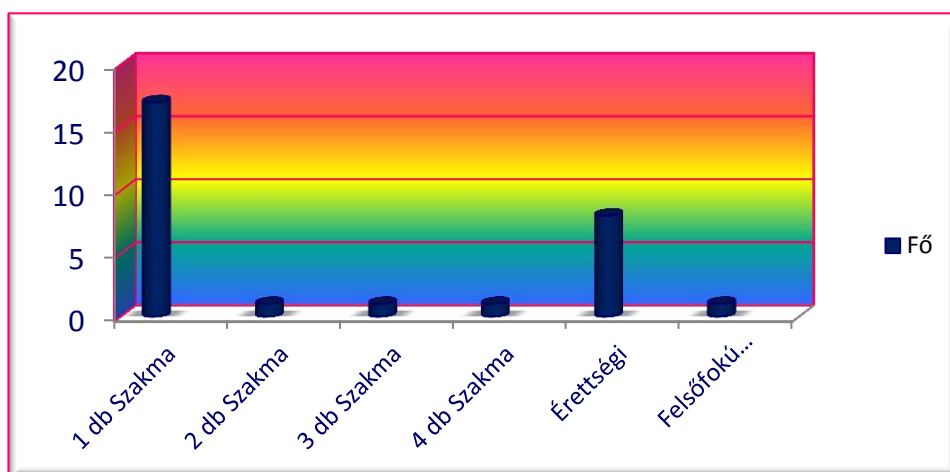
Egy testvérpár részletesen mesélt arról, hogy hetente kétszer de maximum háromszor fürödtek 14 főből 10 említette, hogy a nevelők minden este elmondták nekik, hogy menjenek zuhanyozni. Ebből következik, hogy elvárták a nevelők, hogy a **személyes higiénijuk** megfelelő legyen.

17 fő mesélt arról, hogy a csoportjuknak volt egy mosógépe és ott mosott mindenki. Egyszerre akár több gyermek ruháját is kimosták. „Megtanultam mosni” mondat 17 főnél hangzik el 19szer. Továbbá „Nekünk kellett takarítani” tartalmú kifejezések 17 fő esetében 26-szor hangzott el. Minden nap volt, aki a folyosót, konyhát, WC-ét, fürdőt takarította. Az igazságosság és a nyomon követhetőség érdekében táblázatot készítettek a nevelők és a gyerekekkel együtt megbeszélték, ki melyik nap melyik feladatot vállalta. „**Megtanultam tisztán élni.**” és „Meg tanultam rendet rakni magam körül.” mondatok jól reflektálják a nevelők elvárásait. Releváns az is, hogy „**Meg tanultam főzni.**” mivel minden fiatal elmondta az interjú során. Volt olyam fiatal férfi ki 6-szor is elkezdte beszélni a főzésről. Tőle részletesen megtudtuk, hogyan tanulnak meg főzni az-az mik a nevelők elvárásai. Az adott napon a konyhás feladata, hogy mosogasson és segítsen a főzésben a nevelőknek, de bárki bármikor saját akaratából vagy kérésre segíthet. A főzés kapcsán tudtuk meg, hogy segítettek a fiatalok a gondozóiknak a zöldségek pucolásában, hús vágásában vagy épp sütésben.

A legtöbbször említett explicit elvárás a **tanulás volt**. Az összes megkérdezett fiatal felnőtt minimum 3 alkalommal is beszélt erről. 3 fő említette meg azt, hogy minden tárgyi feltételt biztosítottak számukra. „Füzet, táska, füzet, radír.” mondat mutatja ezt. 4 fő említette, hogy önállóan tanult, még 12 fő mondta, hogy tanultak vele és mindig kikerdezték őket. Az ösztönzést mind a 17 fő megemlítette. A csoportvezetők intézték a továbbtanulási papírjaikat, erről számolt be 3 fő. Elmondták azt is, hogy ennek ellenére az összes felnőttől folyton hallották, hogy”Suli, suli, suli.” „Folyamatosan ezt hajszolták

nekünk.” , „Sulykolták belénk.” . A megkérdezett 17 fő fiatal felnőttből mindenkinek van szakmája, 8 fő érettségivel rendelkezik. 1 főnek 2 szakmája, 1 főnek 3 szakmája, 1 fő kivételesnek számít, mivel 4 szakmája is van. Ezen kívül az egyik lánynak van felsőfokú szakmai végzettsége, és egy fiú elkezdte főiskolai tanulmányait, amit még nem fejezett be, de tervei között szerepel a diploma megszerzése.

Az iskolai végzettségeket a következő oszlopdiagram szemlélteti.(7. Ábra)

7. Ábra

A hipotézisem miszerint a gyermekotthonban támasztott implicit és explicit elvárások befolyásolják a fiatal felnőttek megküzdési területeit ez az explicit elvárások területén is igazolható.

Az explicit elvárások között szerepelt a takarítás, ami nem jelent gondot a fiatal felnőttek mindennapjaiban. Az interjú önálló életvezetésre vonatkozó kérdéssorában a megkérdezett 17 főből arra a kérdésre, hogy, hogyan telt a napja, 13 személynél hangzottak el rendrakáshoz kapcsolódó kifejezések. 6 esetben mondták azt, hogy „Takarítottam.” de volt 4 olyan eset, amikor ép érkezésemkor mosogattak. Elmondták a fiatalok, hogy ez nem jelent számukra nehézséget, problémát. 5 esetben hangzott el, hogy „Megtanultam mosni, takarítani, háztartást vezetni.” 17 főből 17 főnek a főzés nem jelent akadályt tudtuk meg az interjú folyamán.

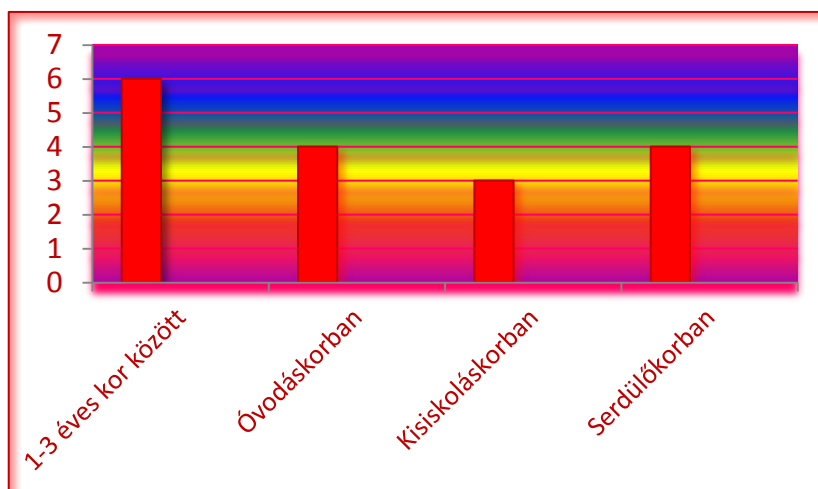
Az implicit elvárások és a fiatal felnőttek megküzdési területei közötti összefüggésnél fényt derült arra, hogy probléma számukra a munkahely találása, ha mégis sikerül, akkor a fizetésük kevés és a munkahely megtartása sem könnyű feladat. Hangsúly ebben az esetben a kevés fizetésen van, mivel ebből kell gazdálkodniuk minden nap. 14 fő beszélt arról, hogy „sikerül” kijönni a fizetéséből még 3 fő kicsit nehézkesen, de megoldja. Az interjú során kiderült 9 főnél, hogy az állami gondoskodás ideje alatt megtapasztalhatták, hogy kell a pénzzel takarékoskodni. A férfi válaszadók többször említettek pénzzel, takarékoskodással kapcsolatos mondatokat, mint a női válaszadók.

Ha a kikerülés időpontját és a megküzdési területeket figyeljük meg akkor elmondható, hogy nincs köztük összefüggés. Mindegy, hogy hány éves korában kerül ki, mert ugyan úgy nehézség a fiatal számára a párkapcsolat, munkahely vagy a lakhatás. Könynyedség mindenkinek a főzés, takarítás és 14 főnek a pénzzel való gazdálkodás.

11.A bekerülés ideje és a kapcsolattartás minősége meghatározza, hogy a fiatal milyen mértékben követi a családjának mintáit

A bekerülés ideje a kapcsolattartás minősége meghatározza, hogy a fiatal milyen mértékben követi a családjának mintáit. A bekerülés idejét vesszük alapul, és ehhez kapcsoljuk a strukturált interjúban felelet kérdéseket, amik az interjú III és IV szakaszában a családra vonatkoztak majd ugyanazok a kérdések visszaköszöntenek a végén az egyénre vonatkozóan.

A bekerülés időpontját főkre lebontva a következő oszlopdiagram szemlélteti.(8. Ábra)

8. Ábra

6 fő ebből 3 fő lány és 3 fő fiú, aki 1-3 éves kor között került állami gondoskodásba. Mind a 6 fő elmondta, hogy csecsemőotthonban nevelkedtek 3 éves korokig, utána Sátán található gyermekvárosban éltek kisiskoláskorukig, ahonnan a miskolci gyermekotthonba kerültek, és itt kikerülésig nevelkedtek.

Náluk a kapcsolattartáshoz kapcsolódó kérdéseknél az első kérdésünk az volt, hogy „találkozott-e valaha szüleivel?” 6 főből 6 találkozott az állami gondoskodás ideje alatt szüleivel. 6 főből 5 szerette volna látni szüleit. 1 fiú a következő képen fogalmazott. „Természetesen tudni akartam kik a szüleim.” 6 főből 5 egyformán mesélt az első találkozásról a szüleivel, ami mindenki esetében a serdülőkor végén valósult meg. 5 főből 3 fő (1 lány és 2 fiú) csak az édesanyjával találkozott. 2 fő (1 lány és 1 fiú), mindkét szülő-

vel találkozott Az első találkozásról mind az 5 fő hasonló módon mesélt. „Elsőnek a lakásukba találkoztunk. A környezet, jaj. Elég durva volt a környezet. Gettó, gettó. Gettó helyen laktak, és annak megfelelő környezetben laktak. Nem mondhatnám, hogy összkomfortos volt. Az első találkozáskor leültünk beszélgettünk igazából. Arról beszélgettünk mi van velem, mi van velük stb.

„Mi jellemezte ezután a kapcsolatukat velük?” kérdésre szintén egyformán fogalmazott mind az 5 fő. A találkozást követő egy éven belül minimum 2-szer maximum 6-szor találkoztak a szüleikkel. Telefonon havonta tartotta mind az 5 fő a kapcsolatot. Levelezés formájában nem tartotta egy fő sem a kapcsolatot. Csomagot, ajándékot csak az első találkozáskor kapott mind az 5 fő. Az első év után a találkozások száma csökkent majd vége lett mind az 5 fő esetében. 4 fő elmondta, hogy mióta kikerült a „nagybetűs életbe” telefonon nagyon ritkán ő felhívja szüleit, hogy „Mi van velük?”. 1 főnek meghalt az édesanyja az első találkozást követően két hónapon belül.

Mind a 6 fő esetében az intézmény családgyógyozója kereste fel a családtagokat. Azok a fiatal felnőttek, akik 1-3 éves koruk között kerültek állami gondoskodásba elmondható, hogy szüleikkel a kapcsolatuk szinte egyáltalán nem volt vagy csak időszakos. A pár találkozás alkalmával csak megfigyelhették, hogy hol, milyen körülmények között, hogyan él családjuk távol a várostól. Minderről megdöbbenve meséltek. Megtudtuk az interjú során, hogy tisztálkodásra alkalmas helység nincs és nincs bent WC sem a lakásban. A körülmények nagyon szegényesek, és étel alig jut az asztalra.

Szüleik között rossz viszonyt tapasztaltak meg mivel mind az 5 fő elmondta, hogy mikor otthon voltak akkor is vitatkoztak szüleik.

Jelenleg az a 6 fő, aki már csecsemő korában szakellátásba került városban él. 6 főből 3 lánynak van saját lakása ebből 2 főnek nincs télisítve a ház így ez a 2 fő albréletben él. Albréletben a régi állami gondozott társaikkal élnek együtt mondta el mind az 5 fő. Elmondták tisztálkodásra van lehetőségük és egy nap többször esznek. Mind a 6 fő napi egyszer eszik meleg ételt, amit ő főz.

„Milyen ünnepeket ünnepsz meg?” kérdésre különböző válaszok érkeztek a női és férfi válaszadóktól. 3 lány elmondta, hogy ők a régi állami gondozott társaikkal ünneplik a karácsonyt. Az egyik hölgy részletesen a következőképpen mesélt minderről. „Most a karácsonyt tervezzük, hogy nálam lesz megtartva, ugye baráti körben ünnepeljük a karácsonyt. Mindig összejön a kis társaság, és mindig együtt vagyunk Olyan, hogy egyedül talán nem is volt. Hát reggel elkezdünk főzőcskézni. Ugye egésznap szinte a konyhába vagyunk. Szokásos menü van, töltött káposzta, húsoleves, saláta, rántott hal, sütemények. Hasonló úgy, mint bent. Ugye este a szokásos ajándékozás. Megvacsorázunk, beszélgetni szoktunk, kártyázni szoktunk, társasozni szoktunk. Van karácsonyfánk is persze.” 3 férfi a karácsonyt nem minden éven ünnepli meg. „Hogy miért?” kérdésre csak annyit mondtak, hogy hangulatuktól és pénztől függ. Majd kis idő múltán újra beszélni kezdtek a karácsonyról, amikor azt mondta el mind a 3 férfi „Nincs családom.”

A szüleiknek iskolai végzettsége nyolc általános vagy szakmával rendelkeznek, gondolja az 5 fő, de valójában nem tudják, hogy mi a szüleik iskolai végzettsége. 5 fő esetében hangzott el „Fogalmam sincs.” mondat. 1-3 éves kor között bekerült fiatal felnőttek legmagasabb iskolai végzettségük 6 főből 6 főnek van szakmája, és 4 főnek van érettségije.

4 fő ebből (1 lány és 3 fiú), aki óvodáskorban került a szakellátásba. Ez a 4 fő még az 1997.évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról szóló

törvény megszületése előtt került be állami gondoskodásba. Mind a 4 fő kitért arra is az interjú során, hogy a törvény megszületése után milyen változásokat tapasztaltak meg.

Maga a jogszabály a családjukkal való kapcsolattartásukat nem befolyásolta elmondásuk szerint. 4 fő kapcsolattartása 3 különböző módon alakult. 1 fő nem emlékezett az otthon történt dolgokra, amit 9 alkalommal is megemlített. Tőle is megkérdeztük találkoztott-e már valaha a szüleivel, amire a következő válasz született. „Egy nap beállított apám. El akartak vinni hozzájuk, de a nevelők nem engedték. Utána még jöttem egyszer, de én nem voltam otthon, mert Nyíregyházán voltam és abba maradt. Szerettem volna megismerni őket gyerek fejjel, de most nem. Nem tartom velük a kapcsolatot. Tavaly vagy tavalyelőtt felhívott apám, jó lenne, ha lemennék hozzájuk, hát jó majd egyszer, ha úgy látom. Azt tudom, hogy vidéken élnek.” Jelenleg ez a férfi albérletben él volt állami gondozott társával együtt.

„Mi jellemzi a viszonyod, akikkel együtt laksz?” kérdésre azt mondta, hogy „Jó.” bővebben annyit mondott, hogy „Jól megvagyunk. Nincs köztünk feszítő. Együtt nőttünk fel. Ismerem gyerekkorom óta.”

Szülei iskolai végzettségéről nem tud semmit a férfi, de véleménye szerint „Szüleimnek szerintem csak nyolc általánosa van.” A férfi legmagasabb iskolai végzettsége érettségi és ő az a személy, aki elkezdte főiskolai tanulmányait, de abba hagyta mivel pénz hiányában nem tudta folytatni, de tervei között szerepel.

Étkezési szokásairól elmondható, hogy napi háromszor étkezik, és ebből egyszer kerül meleg étel az asztalra. Ünnepekkel kapcsolatban azt mesélte, hogy régen a gyermekotthonban megünnepelték, de ő nem minden éven ünnepli „mert nincs kivel, nincs család”.

1 fő férfi, aki óvodáskorban került állami gondoskodásba ő kisiskoláskor vége fele haza került 2 évre majd serdülőkorban visszakérte magát a szakellátásba. „Voltam otthon fiatal koromban 4 éves koromra nem emlékszem. Mikor megint otthon voltam arra már emlékszem. Az nem volt jó. Rosszul teltek akkor a napjaim. Kaptam mindenért. Mikor újra haza kerültem 11 éves voltam. Bátyám haza akart menni, haza szeretet volna menni, de abban az időben úgy volt a gyámügy, hogy testvéreket nem szakítanak el, magyarul nagyon sok beleszólásom nem volt, úgy hogy engem is vittek haza. Hát a feltételek megváltoztak. Anyukám haza költözött nagymamámékhoz Meg volt a ház. Elvileg élhető lett volna a körülmény, csak a nevelés... Az egész családdal együtt éltem. Nagymamámék, nagybátyámék, nagybátyám családja, nekik is voltak gyerekeik. 3 gyerekük volt. Hát hivatalosan akkor négyen voltunk testvérek, de csak hármanan laktunk otthon. Mi családunk, nagybátyám családja, nagymamámék, úgy ennyi. Hát, amikor akartunk lefűrödhettünk. Nem volt fürdő szobánk. Kútra kellett menni meg kellett melegíteni a vizet. Úgyhogy így nem voltunk behatárolva. Nem szabályoztak minket.” Az ő esetében könnyen elemezhetővé válik, hogy milyen egyezés vagy épp különbség van a szülei és az ő élete között. Édesapjáról nem tud semmit, mivel szülei 4 éves korában elváltak.

A fiatal férfi jelenleg boldog párkapcsolatban él volt állami gondozott társával együtt. Közösén vásároltak egy bérházi lakást, ahol tisztálkodásra van lehetőségük. Étkezési szokása rendszertelen. Családjában is rendszertelenül étkezett mivel „nem volt mit enni”. Elmesélte ha „Segély volt akkor volt pénz, volt mit enni. Hónap végén már nem jutott kajára.” Elmondta, most van mit enni és „Megéhezem akkor eszem, ha éjszaka 11 kor, akkor éjszaka 11 kor.” Két éve csak alkalmi munkából tartja fent magát, még

édesanyja nem dolgozott. A férfi és párja a hölgy fizetéséből tudnak megélni. Elmesélte, hogyan ünnepelték otthon a karácsonyt. „Karácsony nem nagyon volt. Fenyőgally volt nagyzömével. Mikor volt pénz arra raktunk szaloncukrot is, mikor nem, akkor nem. Nagyzömével nem ünnepeltünk.” Az elkövetkezendő karácsonykor fát vesznek a párjával, ajándékot, viszont nem, mert spórolnak. Különleges ételt se főznek, itt gondolunk a töltött káposztára, halászlére vagy a bejglire, mert „ha megkívánom előtte való héten akkor, akkor főzzük meg”.

Végül 2 fő aki 1 fiú és 1 lány, ők egy testvérpár akik óvodáskorukban kerültek be a gyermekotthonba. A mintát képző 17 főből az ő kapcsolattartásuk az édesapjukkal kiemelkedik a többi közül. Bekerülésük után édesanyjuk látogatta őket, de a gyámság alatt álló édesapjuk „nem mondott le „a gyerekeiről. Az apa „minden hétvégén” látogatta a gyermekeit. A fiatal felnőtt férfi elmesélte, hogy „Father mindig hozott cukrot, csokit, gyümölcsöt.”. Az apa folyamatosan érdeklődött „hogyan vagyunk?”, „hogyan vagy a suliban?”. A testvérpár női tagja elmondta, hogy folyamatosan írt levelet az apjuk, amire mindig ő válaszolt, illetve hetente vagy kéthetente felhívta őket telefonon. A férfi válaszadótól megtudtuk, hogy születésnapra, Mikulásra, Karácsonyra mindig kaptak ajándékot. Míg az apa a szülei gyámsága alatt állt, addig a gyerekei a nyári szünetet otthon tölthették. A testvérpár női tagja „patronáló családhoz mentem Hollandiába” és ott ment férjhez. „Jelenleg férjemmel, kislánnyal, és a kutyámmal lakom.” mondta a hölgy. Bérszámfejtőként dolgozik jelenleg. Megtudtuk tőle, hogy édesapjával havonta egyszer minimum telefonon beszél, illetve nyáron hazalátogat Magyarországra, amikor 1 hetet édesapjával töltenek el. A testvérpár férfi tagja Hollandiában talált magának munkát, de itthon van saját lakása is. Ő az édesapjával sűrűbben telefonál illetve nyáron 1 hetet, télen pedig 2 hetet is itthon tölt az apukájával. Mindkét fő naponta többször étkezik és napi egyszer meleg ételt is. Ők a karácsonyt megünneplik. A hölgy Hollandiában a családjával a férfi pedig itthon az édesapjával. Nyáron nyaral a testvérpár mindkét tagja, gyerekkorukba is „father vitt minket strandra”. Az apa és fia is cigizik derült ki mikor érdeklődtem van-e különleges szokásuk. Iskolai végzettségük tekintetében az apának egy szakmája van, fiának szintén egy szakmája van még lányának egy szakmája és egy érettségije van. Az óvodáskorban bekerült gyerekek, hogy milyen módon követik, a családok mintáit attól függ milyen volt a kapcsolattartás minősége.

Kisiskoláskorban 3 fő (2 nő és 1 férfi) került szakellátásba. Szakirodalomban azt olvashatjuk, hogy ezekben az években már tudtában vannak a gyerekek a helyzetükkel, ami körbeveszi őket. Az interjú során adott válaszok alátámasztják ezt a gondolatot.

„Juj, voltam otthon, bár ne mentem volna. Kaptunk egy kimenőt. Volt egy papír, amire ráírták, mikor visznek el minket, és mikor hoznak. Haza mentünk. Eleinte tök jó volt. Először még igényeltük, de mikor szembesültünk. Hallod, kis házba élt a nagynénjém, anya, apa, nagybátyám. Hát akkor szembesültem azzal, hogy egy idő után nem volt mit enni. Cigány nagynénjém csinálja a vakarót. Én meg néztem már akkor, mi ez. Néztem nagynénjém viszi anyámat. Nem tudtam hova mentek, mentek kukázni. Nénjém tanította anyámat kukázni. Ez 13-14 éves koromban volt, mikor egyszer mentem hozzájuk. Kukáztak a húgomnak Mc Donald-s menüt, és azt adták neki. Akkor azt mondtam kész, én vissza akarok menni. Én többet nem jövök haza. Én többet nem is voltam otthon. Kézzel-lábbal vártam, hogy leteljen az idő és vigyenek haza (gyermekotthonba). Addig örüljenek, még itt vagyok. Többet nem jövök.” Mind a 3 fő arról szá-

molt be, hogy a víz nem volt bevezetve a házukba illetve a WC az udvaron volt. Jelenleg mind a 3 fő albérletben él régi állami gondozott társaival együtt.

„Jó a viszonyunk.” kifejezést 5-ször említette 3 fő. Otthon nem volt pénz karácsonykor „Éheztünk.” hangzik el 11-szer a 3 fő esetében. Mind a 3 fő az önálló életben megünnepeli a karácsonyt, a lakótársaikkal, akikkel együtt tartják meg az ünnepet.

A 2 fő szüleinek az iskolai végzettsége nyolc általános és 1 fő estében a szüleinek szakmája van. Az ő iskolai végzettségük sokkal magasabb, mint a szüleié. 1 fő nő válaszadónak, akinek, a szüleinek nyolc általános iskolai végzettsége van, addig neki szakája. 1 főnek felsőfokú szakképzettsége van, illetve négy szakmája, és 1 fő férfinak egy szakmája és érettségije van.

Étkezési szokásaik nem kiegyensúlyozottak. Otthon „éheztünk”, jelenleg van pénzük ételre csak „össze-vissza eszek”.

A szüleik viszonyáról kérdeztük a fiatal felnőtteket és mind a 3 esetben az édesapa alkoholista volt. Anyjuk „nem merte otthagyni” édesapjukat. „Folyton kiabáltak, veszekedtek.” 3 fő esetében hét alkalommal hangzott ez el. A megkérdezett 3 fő közül 1 nő jelenleg boldog párkapcsolatban él, de elmondta, hogy eddig „a párkapcsolataim nem voltak zökkenőmentesek”. 2 főnek pedig nincs párkapcsolata. Arra a kérdésre, hogy „mi okoz nehézséget az életben” mindkét fő megemlítette, hogy „nincs barátnőm” „Már nem vagyunk együtt, nincs pasim.”

Az állami gondoskodás ideje alatt szüleiktől nem kaptak levelet, csomagot csak egyszer vagy kétszer, még a „bekerüléskor”. 1 fő lány elmesélte, hogy próbált volna levelezés formájában kapcsolatot tartani. „Én írtam vagy egyszer kétszer, de nem válaszoltak vissza. Borítékot is küldtem, bélyeget is küldtem, papírt küldtem. Lehet tollat is kellett volna. Várjál, hazudok. Egyszer visszaírt, egyetlen egyszer. Akkor is hosszú levelet írtam. Egyetlen egyszer tényleg visszaírt. Ugyan abba a borítékba, amit elküldtünk, benne kis papírral. Csak annyi volt, ha apámról tudok, valamikor szóljak neki, hogy személyigazolványt meg ilyeneket szerezz meg, meg menjen dolgozni. Hát mi közöm volt hozzá. Rólam semmit nem kérdezett, hogy mi van velem, mi van az iskolával, tanulsz, vagy mi van az öcséiddel.” 1 fő férfi járt haza szülőfalujába a nagynénjéhez a nyári szünetben. Telefonon mind a hárman tartják a szüleikkel a kapcsolatot, ami mind a 3 esetben azt jelenti, hogy évente 1-szer felhívják őket. A kisiskoláskorban bekerült 3 fő esetében elmondható, hogy a kapcsolattartás a bekerüléskor volt, később ez elmaradt. Ők próbáltak kapcsolatot tartani a szüleikkel, de haza nem szerettek volna menni. Az otthon töltött évek befolyásolóan hatnak jelenlegi életükre.

Serdülőkorban 4 fő került gyermekotthonba. Ők már az 1997.évi XXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról szóló törvényt követően kerültek gondozásba. A 4 főből minden válaszadó nő. 2 fő esetén az állami gondoskodásba való bekerülést megelőzte családgondozás. A 2 fő fiatal felnőtt arról az időszakról, amikor családgondozó lépet az életükbe elmondta, hogy „Hozzánk jártak a gyerekjólétitől. Jártak ki. Ruhákat kaptunk meg ilyeneket. Különösebben nagy hatása nem volt. Megnézték, hogy vagyunk, meg minden rendben van e, ennyi. Mikor nagyobb lettem velem is beszélgettek, de többnyire amúgy anyámmal. Nem tudom miről beszéltek, mert kimentem a gyerekekhez. Semmi nem változott akkor az életünkön. Nem csak az a nő, hanem a védőnő is próbált változtatni. Ne legyünk ennyien, amibe igaza volt. Hát túl sokan voltunk testvérek. Az anyagiak nem voltak nagyon fényesek. Apám ivott.” A másik 2 fő egy testvérpár, akiktől megtudtuk, hogy az apa alkoholista volt és az édesanyjuk elhagyta az

apukájukat. Ők pedig ott maradtak a férfivel és azóta nem is hallottak anyukájukról. A két lánynak van egy harmadik lány testvérük, aki jelzett a gyermekjóléti szolgálat felé és a jelzésre azonnal kiemelték a gyerekeket a családból.

Az ő házukba be volt vezetve a víz és a szennyvízelvezető, de mivel nem fizették a számlákat így elzárták a vizet és kikötötték az áramot. Az egyik lány viccesen megjegyezte „Komfortos lakásban laktunk.” A mási 2 fő esetében nem volt víz a lakásban, Mind a 4 fő a kútra járt vízért, ha fürdeni szerettek volna. „Heti kétszer vagy lehet háromszor fürödtünk.” mesélte a 4 fő válaszában. Jelenleg 3 fő albréletben él és 1 fő él párjával, aki szintén állami gondozott volt.

Az édesapjuk és édesanyjuk között rossz volt a viszony mind a 4 esetben. 4 főből 1 él boldog párkapcsolatban 2 főnek nincs „párja” és 1 fő „se veled, se nélküled” kapcsolatban van. Mind a 4 fő esetében az apák legmagasabb iskolai végzettsége egy szakma. A testvérpár az édesanyjukról nem tud semmit, a 2 fő esetében az anyának szakmája és érettségije van. A testvérpár mindkét tagjának szakmája és érettségije van. Az egyik lánynak érettségije, míg a másik fiatal felnőttnek egy szakmája van.

Elmesélték, hogy karácsonykor volt fájuk, de ajándékot nem kaptak illetve édesapjuk mindig részeg volt. Ők karácsonykor állítanak fát, de „ajándékot nem minden évben” vesznek testvéreiknek, lakótársuknak. 1 lány elmesélte, hogy „Előző évben karácsonykor úgy berúgtam, hogy taxival kellett haza hozni. Amúgy, ja Barcikára tűzjátékra indultam.” 4 főből 4 fő mondta 5-ször, hogy születésnapkor fogyasztanak alkoholt.

„Otthon nem volt mit enni.” válaszolja 4 fő az étkezéssel kapcsolatos kérdésre. A mostani étkezési szokásukról elmondható, hogy „napi 3-szor” étkeznek. „Minden nap főzünk szinte.” említi 4 fő.

A szülők közti viszony rossznak minősíthető mert „Folyton kiabáltak, veszekedtek, mert apa ivott.” .

A kapcsolattartásról elmondható, hogy az elején látogatták őket fél évig kétszer - háromszor. A testvérpár elmondta, hogy az édesapjuk nővé operáltatta magát. „Ciki volt.” „Ne égessen.” ezért nem engedték az apjuknak, hogy látogassa őket inkább „elbujtunk” mondta az egyik fiatal felnőtt. A másik fő esetén fél év után a látogatások száma csökkent. 4 főből egy se kapott levelet, csomagot, ajándékot szüleitől. Telefonon csak a testvérpár tartotta ritkán a kapcsolatot az édesapjukkal. A másik 2 fő szülei annyira szegények voltak „nem tudtak telefonálni”. Jelenleg mind a 4 fő tartja telefonon a kapcsolatot a szüleivel, de minden esetben ők keresik szüleiket.

A bekerülés ideje, kapcsolattartás minősége meghatározza valóban, hogy milyen mértékben követi a családi mintát a fiatal felnőtt. Kapcsolattartásról összességben elmondható, hogy mindegy, hogy mikor került a fiatal felnőtt az állami gondoskodásba, mert 15 főnél a látogatás csak időszakos volt. 1-3 éves kor között bekerült gyerekek esetében az első találkozás és utána 2-3 alkalom, óvodáskorban, kisiskoláskorban, serdülőkorban pedig a szakellátásba kerülésük és utána 2-3 alkalommal valósult meg a kapcsolattartás. Egy testvérpár esetében pozitívan kiemelkedő a kapcsolattartás, mivel az édesapjuk hetente látogatta őket és csomagot, ajándékot mindig vitt a gyerekeknek. Folyamatosan tartották a kapcsolatot telefonon és levelezés formájában. A testvérpár jelenleg is találkozik édesapjukkal. 15 főből 10 fő tartja telefonon a kapcsolatot a szüleivel. 2 fő nem tartja a kapcsolatot, de tudja „mi van velük”, 2 fő pedig egyáltalán nem tartja a kapcsolatot. A kapcsolattartás minősége következtében kevésbé sajátítja el a családi mintát. 1-3 éves kor között kerültek állami gondoskodásba náluk nem volt olyan családi

minta, amit átvegyenek. Óvodáskorban bekerültek esetén 1 fő nem követi a családi mintát, 1 fő átvette egy részét, mivel néhány évre haza került, 2 fő, aki a testvérpár, a kapcsolattartás intenzitása miatt több a családi mintát tud követni. Kisiskoláskorban már látják és felfogják, hogy mi történt a családjukban. Serdülőkorbán bekerült tisztában vannak a családjuk helyzetével. Minél később kerültek állami gondoskodásba, annál többször említették, hogy „Én másképp akarom csinálni, mint a szüleim. Én nem leszek olyan.”

12.Összegzés

Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy az állami gondoskodásból kikerült fiatalok hogyan tudnak megküzdeni az önálló élet kihívásaival, és a kapcsolattartás minőségének függvényében, mennyiben követik a szüleik mintáit.

A szakirodalmi áttekintés során bemutattuk, hogy a családi életciklusokkal járó változásokhoz való alkalmazkodás kihívást jelent a családok számára. A mintába bekerült fiatalok közül hat fő 1-3 éves kora körül került ki a családjából, vagyis a kisgyerekes család ciklusából, ahol a szülőknek az új szerepüket, a szülő szerepet kellene megtanulni, és a hozott apa és anya szerepmintát egyeztetni. Négy fő óvodás korban került állami gondoskodásba, vagyis amikor az óvoda és a család eltérő érték- és norma rendszere ütközik össze. Négy fő pedig a serdülőkorbán, amikor a fiatal kritikus a környezetével, és a gyermek és szülei között egy új, partneri viszonyt kellene kialakulni. Három főt kisiskoláskorban emeltek ki a családból, amikor a társadalmi elvárásokat erősen közvetítő iskola a családtól együttműködést vár, a család viszont nem biztos, hogy képes erre, és nem biztos, hogy érti az iskola elvárásait. A diszfunkcionálisan működő családok nem tudták megugrani a változással járó feladatokat.

A szakirodalmi áttekintésből az is kiderült, hogy a gyermekeknek fejlődési feladataikat kell teljesíteni az adott szenzitív időszakokban. A mintába bekerült fiatalok közül hat főnek a biztonság kielégítése sérült, ami kötődési zavarokhoz vezet, a többi fiatal is önbecsülésében, a környezete felé való nyitottságában sérült.

A szülői nevelői attitűd hatásai is bemutatásra kerültek az irodalmi áttekintésben. A szülők nevelői attitűdjéről nem derült ki sok információ, de annyit tudhatunk, hogy több fiatalnak alkoholistá szülei voltak, illetve mély anyagi, egzisztenciális, megélhetési gondokkal küzdöttek. A gyerekek nevelésére nem maradhatott sok energia, türelem, vagy éppen szándék. A szülőkkel való viszonya a mintába bekerült fiataloknak ambivalens lehetett. Ez látszik az elmondottakból is. Nem akarnak úgy élni, mint a szüleik, de a kapcsolattartás számukra fontosabb, ők kezdeményezik – ha nem is túl sikeresen.

Az elméleti áttekintés után a kutatásunkat mutattuk be.

Az első hipotézis kapcsán az implicit elvárásokat vizsgáltuk, vagyis azokat, amelyeket a nevelők attitűdjéből, reakcióiból a fiatalok elvárásként értelmeztek önmaguk számára. Ilyen implicit elvárásként határoztuk meg az interjúk alapján a nyitottságot, tiszteletet, alkalmazkodást, a célokért való küzdést. Ezek az elvárások olyan követelményt állítanak a fiatalok elé, amelynek teljesítésében éppen az élettörténetük eseményei állítanak akadályt. Abban kellene támogatni a gyermekeket szociális, pedagógiai, pszichológiai módszerekkel, hogy képesek legyenek nyitni mások felé, képesek legyenek olyan szociális érzékenységre, empátiára, ami a környezetükhöz való alkalmazkodást segítheti, és tisztelni kellene őket, hogy ők is képesek legyenek erre másokkal szemben. Józsa

Viktor megfogalmazza, hogy a nevelőknek az állami gondoskodásban élő gyermekek szükségleteire, igényeire és érdekeire kellene reflektálnia, de helyette ők állítják fel a gyerekekkel szemben a szükségleteiket, igényeiket és érdekeiket.

A mintába került fiatalok önálló életében ezekhez, az implicit elvárásokhoz kapcsolódó életfeladatok okoznak nehézségek. A nehézségek közé tartozik a párkapcsolat, (ide kapcsolható a kötődés, tisztelet, alkalmazkodás), munkahelyi beilleszkedési gondok, és lakás problémák.

Az első hipotézishez tartozik az explicit elvárások vizsgálata. Az explicit elvárások a jogszabályban, szakmai programban megfogalmazott és a nevelők által elvárt követelmények. Ide tartozik a főzés, takarítás, takarékoskodás, tanulás. Az interjúkból kiderült, hogy a fiataloknak nem okoz gondot az önálló életükben a főzés, a kevés fizetés beosztása sem, és mindegyik fiatal magasabb iskolai végzett szerzett, mint a szüleik, és amilyen esélyük a családban lett volna.

A második hipotézisünk szerint a bekerülés ideje és a kapcsolattartás minősége meghatározza, hogy a fiatal milyen mértékben követi a családjának mintáit.

Kapcsolattartás minőségéről összességben elmondható, hogy az független attól, hogy mikor került a fiatal az állami gondoskodásba. Mind a 15 fő esetében a látogatás időszakos volt. 1-3 éves kor között bekerült gyerekek esetében az első találkozás és utána 2-3 alkalom, óvodáskorban, kisiskoláskorban, serdülőkorban pedig a szakellátásba kerülés-kor és utána 2-3 alkalommal valósult meg a kapcsolattartás. Egy testvérpár esetében pozitívan kiemelkedő a kapcsolattartás, mivel az édesapjuk hetente látogatta őket és csomagot, ajándékot vitt a gyerekeknek. Folyamatosan tartották a kapcsolatot telefonon és levelezés formájában. A testvérpár jelenleg is találkozik édesapjukkal.

Ha a sikeres kapcsolattartás ismérve, hogy erősíti a gyermek identitását, segít megérteni a szülők viselkedését, és erősíti a családi kapcsolatokat, akkor egyik gyermek esetében sem teljesült ez a minősége a kapcsolattartásnak. A testvérpár esetében az apa kitartó igyekezete erősítette a családi kötődést, ami meg is maradt országhatárokon keresztül is. Azonban a gyermekotthon és szakellátás szakemberei nem segítették a sikeres kapcsolattartást a fiatalok elmondása alapján. A sok szégyennel, büntudattal, dühvel terhelt szülőgyerek viszony rendezéséhez, a kiemelés körülményeinek megértéséhez, a fiatalok elmondása alapján, nem kaptak segítséget. Csak a találkozás lehetősége jutott nekik, és az események feldolgozásának hiányában, megmaradt továbbra is az ambivalens kötődés. 15 főből 10 fő tartja telefonon a kapcsolatot a szüleivel. 2 fő nem tartja a kapcsolatot, de tudja „mi van velük” 2 fő pedig egyáltalán nem tartja a kapcsolatot.

A kapcsolattartás minősége következtében inkább elutasítják azokat a körülményeket, amelyeket a szüleiknél láttak. Minél később kerültek állami gondoskodásba, annál többször említették, hogy „Én másképp akarom csinálni, mint a szüleim. Én nem leszek olyan.” Azonban arra nem kaptak mintát, hogy hogyan lehet sikeres a párkapcsolat és a családi élet. Így esetleges, hogy valóban képesek lesznek-e másképp megvalósítani az életüket, mint a szüleik.

Összességében a második hipotézisnél elmondható, hogy a bekerülés ideje meghatározó a családi minta átvétele szempontjából. Ezt tudatlanul átvesszük a szocializáció során. A kapcsolattartás hatása nem derül ki az interjú alanyok elmondásából. Abból inkább a kapcsolat feldolgozatlanágának következményei látszanak.

A kutatás eredményeként elmondható, hogy a törvényben meghatározott feladatát teljesíti a gyermekotthon, és ezek segítenek a fiataloknak az önálló életük vezetésében.

Azonban a jog nyelvén nem megfogalmazható feladatokra, vagyis a gyerekek szükségleteire nem érzékeny a rendszer. Így azokat a szükségleteket, amelyeket a család nem tudott kielégíteni – ami a kiemelés oka – azt a gyermekotthon sem elégíti ki. A diszfunkcionális családban szerzett sérüléseket, tapasztalatokat nem írja felül a gyermekvédelmi rendszer sem.

A kapcsolattartás abban jelenthetne segítséget a gyermeknek, és családjának, hogy a kapcsolat erősödjön, a közös felelősségvállalással a szülői szerepek erősödjenek, és a családtagok közötti viszonyok rendeződjenek. Ehhez nem elég a találkozás lehetőségének biztosítása. A szociális szakma módszereivel és/vagy pszichológiai módszerekkel szükséges támogatni a kapcsolattartást. Egy folyamaton kell végig kísérni a szülőket és a gyermeket, amíg megértik mi történt, érzelmileg képessé válnak ennek feldolgozására, majd rátalálnak saját szerepeikre, és végül képesek lesznek családként funkcionálni.

Irodalomjegyzék

- Andorka Rudolf** (2006): Bevezetés a szociológiába
Budapest Osiris Kiadó
- Atkinson- Hildgard- Smith- Nolen** (2005): Pszichológia
Budapest Osiris Kiadó
- Bagdi Emőke** (1995): Családi szocializáció és személyiségzavarok
Budapest Nemzeti Tankönyvkiadó
- Bagdi Emőke** (2004): Családi szocializáció és személyiségzavarok
Budapest Nemzeti Tankönyvkiadó
- Balogh Éva** (2004): Fejlődéslélektan
Debrecen Didakt
- Berg, Insoo Kim** (1995): Konzultáció sokproblémás családokkal
Budapest Animula Kiadó
- Bodonyi Edit- Busi Etelka- Hegedűs Judit- Magyar Erzsébet- Vizely Ágnes** (2006):
Család, gyerek, társadalom
Forrás: <http://mek.niif.hu/05400/05461/05461.pdf>
- Domszky András** (2004): Gyermekvédelmi szakellátás. Segédanyag a szociális szakvizsgálóhoz
Budapest Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet
- Domszky András** (2009): A konstruktív nevelés gyermekotthoni modellje
In.: Kapocs VIII. évf. 1. szám
- Dr. Biró Sándor –Dr. Komlósi Piroska** (2001): Családterápia olvasókönyv
Budapest Animula Kiadó
- Dr. Filó E.- Dr. Katonáné Dr. Pehr E.** (2006): Gyermeki jogok, gyermekvédelem
Budapest HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó
- FIKSZ** (1998): Könyv a nevelőszülőknek
Budapest Család, Gyermek, Ifjúság Egylet
- Gill Gorell Barnes** (1991): Család, terápia és gondozás
Budapest Animula Kiadó
- Herczog Mária** (2003): Gyermekvédelmi kézikönyv
Budapest KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó
- Herczog Mária** (2005): Gyermekvédelmi kézikönyv (új kiadás)
Budapest KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó

- Józsa Viktor:** Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek védelmében
 Forrás: szocpd_szochalo-mit_tegyunk.pdf 2012.12.19.
- Kopp Mária** (2005): Orvosi Pszichológia
 In.: Kopp Mária- Berghammer Rita (szerk.) Orvosi Pszichológia
 Budapest Medicina Könyvkiadó RT.
- Kothencz János- Kothenczné Osváth Viola- Balog Mária- Pál Melinda- Balogh Zsolt** (2009): Rólük...értük...II.
 Szeged Állami Gondoskodásban Élő és Veszélyeztetett Fialok Támogatásáért országos közhasznú Alapítvány
- Kósáné Ormai Vera- Járó Katalin- Kalmár Magda** (1982): Fejlődéslélektani vizsgálatok
 Budapest Tankönyvkiadó
- Lázár Imre** (2005): A családfejlődés elmélete
 In.: Kopp Mária- Berghammer Rita (szerk.) Orvosi Pszichológia
 Budapest Medicina Könyvkiadó RT.
- Lázár Imre** (2005): Erik H. Erikson (1902-1992) pszichoszociális fejlődés modellje
 In.: Kopp Mária- Berghammer Rita (szerk.) Orvosi Pszichológia
 Budapest Medicina Könyvkiadó RT.
- Lázár Imre** (2005): Fejlődéslélektan
 In.: Kopp Mária- Berghammer Rita (szerk.) Orvosi Pszichológia
 Budapest Medicina Könyvkiadó RT.
- Szöllősi Gábor** (2001/4): A gyermekjóléti szolgáltatás előzményei, közpolitikai kapcsolatai és funkciói
 In.: Család, Gyermekek, Ifjúság 2001/4
- Szöllősi Gábor** (2003/2): A gyermekvédelmi probléma mint társadalmi konstrukció
 In.: Esély 2003/2
1997. évi Törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról
 Forrás: net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV 2012.11.27.
 hu.wikipedia.org/wiki/Csoport_(pszichológia) 2012.12.18.
- Nalini Singh** <http://www.citatum.hu/kategoria/Csalad> 2012.12.13.
- Roy és Ádám** <http://www.citatum.hu/kategoria/Otthon/3> 2012.12.13.

INTERJÚ kérdések

I: Bevezető kérdések

Keresztneved:

Hogy telt a napod?

Ha visszatekintesz gyerekkorodra, akkor, hogyan teltek a napjaid?

Gondolkodtál-e régen, hogy hogyan fog telni a napod, ha kikerülsz? Úgy telnek –e napjaid?

II. Tapasztalatok, napi rutin, és olyan tevékenységek megismerése, amelyben segítséget kaptak a fiatalok a gyermekotthonban

Hány évesen kerültél állami gondoskodásba?

Hogyan emlékszel vissza az itt eltöltött évekre?

Az intézményi nevelés mellett szereztél-e tapasztalatot a nevelőszülői ellátásról? / Ha IGEN:

Milyen volt tapasztalatod?/

Ha ki kellene, emelni 4 legfontosabb tapasztalatot az állami gondoskodás ideje alatt mi lenne az?

Mit gondolsz arról, hogy az állami gondoskodás alatt mennyire sikerült felkészülni az életre?

Ezekre a kihívásokra való felkészülésedet miben segítette és miben nehezítette az intézményi ellátás?

Tanulmányaidhoz kaptál-e bármilyen segítséget az intézményen belül? / Ha IGEN: Kitől kaptál segítséget? Milyen segítséget?

Ahhoz, hogy a munka világába megállj a helyed kaptál-e segítséget az intézményben? / Ha IGEN: Kitől? Milyet?

Családalapítással, családdal kapcsolatos felfogásról kaptál-e segítséget valakitől?

Szerinted befolyásolta-e életed alakulását, hogy intézetben nevelkedtél? Hogyan?

Ha rajtad múlna, változtatnál gyermekotthonos nevelésen? / Ha IGEN: Mit?/

III. Kapcsolat a szülőkkal

Hogy teltek otthon a napjaid?

Hol éltél?

Kivel laktál együtt?

Szüleid iskolai végzettsége?

Mi volt a szüleid foglalkozása?

Kérlek, mesélj az étkezési szokásaitokról!

Milyen lehetőséged volt a tisztálkodásra?

Volt a családnak különleges szokása? Ha igen mi?

Milyen ünnepeket ünnepeltetek meg otthon és hogyan?

Milyen volt a szüleid viszonya?

Kérlek, gondold végig, hogyan neveltek a szüleid!

Hogyan emlékszel vissza arra az időszakra, amikor családgondozó lépett az életetekbe?

Hogy emlékszel vissza a bekerülés pillanataira? (GYIVI)

Hogy emlékszel vissza a gyermekotthonba kerülés pillanataira?

III/1. Kapcsolat a szülőkkal, azoknak a fiataloknak esetében, akik 3 éves koruk előtt kerültek állami gondoskodásba, vagyis nem emlékezhetnek a bekerülés előtti időkre

Mit éreztél, mikor más gyerekeket látogattak a szülei?

Szeretted volna a szüleidet felkeresni?

Találkoztál-e a szüleiddel valaha?

Ki segített felkeresni őket?

Mi történt az első találkozás alkalmával?

Mit éreztél az első találkozáskor?

Mi jellemezte ezután a kapcsolatodat a szüleiddel?

Milyen gyakran találkoztál a szüleiddel otthon?

Hol éltek a szüleid?

Milyen volt otthon a családod étkezési szokása mikor otthon voltál?

Milyen lehetőséged volt a tisztálkodásra?

Mit tapasztaltál milyen volt a szüleid között a viszony?

Milyen volt a szüleiddel a viszonyod?

IV. Kapcsolattartás a szülőkkal

Milyen gyakran látogattak a szüleid?

Mi jellemezte a kapcsolattartást? Mi történt? Mit vittek?

Milyen gyakran találkoztál a szüleiddel otthon?

Tartottátok-e a kapcsolatot levelezés formájában? Milyen gyakran?

Tartottátok-e a kapcsolatot telefonon? Milyen gyakran?

Kaptál tőlük ajándékot, csomagot? Milyen gyakran?

Milyen gyakran találkozol most a szüleiddel?

Mi jellemzi a kapcsolattartást?

V. Önálló élet a gyermekvédelmi rendszerből való kikerülés után

Hány éves voltál mikor kikerültél?

Hogyan emlékszel vissza erre az időszakra?
Mi segített a legtöbbet?
Ki segített a legtöbbet? Kihez fordulhattál?
Mindennapi életed tervezése során kikre számíthatsz, ha hirtelen segítséget kell kérned?
Ha visszatekintesz, eddigi életedre milyen főbb fordulópontokat tudnál megemlíteni?
Kérlek, gondold végig, hogy az önálló életben milyen kihívásokkal találkozsz szembe magad?
Hogyan vélekedsz olyan helyzetekről, amelyek próbára tesznek?
Hol élsz jelenleg?
Kivel laksz együtt?
Mi jellemzi a viszonyod azokkal, akikkel együtt laksz?
Mi a legmagasabb iskolai végzettséged?
Mi a foglalkozásod?
Van különleges szokásod?
Kérlek, mesélj az étkezési szokásaidról!
Milyen lehetőség van a tisztálkodásra?
Milyen ünnepeket ünnepelsz meg most és hogyan?

A MISKOLCI SZABADKŐMŰVES PÁHOLY(OK) TEVÉKENYSÉGE

Szerző: Lupták Annamária

fulimacis@gmail.com informatikus könyvtáros (MA) – kulturális örökség
tanulmányok (MA), végzett hallgató

Konzulens: Dr. Verók Attila főiskolai docens

III. helyezés

*„Oly világot teremtének Miskolczon, mely az egész tájra,
mely az egész hazára kilövelé sugárait.”*

Kazinczy Ferenc

1. Törekvések a szabadkőművesség megértésére

„A szabadkőművesek igazi tettei oly nagyok és annyira előre mutatnak, hogy csak századok elteltével állíthatjuk, ők tették! Pedig minden, ami jó e világban, jegyezd meg, a világon tőlük származik. És továbbra is a jóért munkálkodnak a világban...”¹ – figyelmeztetett a németek egykori legnagyobb szabadkőműves tudósa Gotthold Ephraim Lessing, nem túlozva kijelentésével. A szabadkőművességet az idők folyamán sokféle-képpen értelmezték, amely felfogások merőben ellentétesek egymással. Hallani róluk, mint egy hatalomra törő, gátlástalan szervezetről, akik összeesküvések által akarnak uralmat maguknak; de vannak olyan nézetek is, melyek szerint egy igen magasan művelt réteg próbál jobbítani a társadalom sorsán. Kik voltak akkor a szabadkőművesek? Mit akartak? Polgárpukkasztást vagy társadalmi beilleszkedést? Szerb Antal, kiváló írónk, sajátos humorával tüzdelt jellemzését idézném, aki szerint a szabadkőművesek „olyan alakok, akik titokban összejönnek, és nem tudom, mit csinálnak.”² Valójában egy titkosnyílt társaságként működtek, bárkit taggá avattak, akit eléggé inspirált az egyénekre épülő, világ fölött álló közösség létrehozásának a megvalósítása, de az egyén a belépésével örök hűséget és titkosságot fogadott vezetőjének.

Jelen dolgozat a fent említett kétféle nézet közül az utóbbival foglalkozik, az irodalom-pártoló, műveltségterjesztő szabadkőművesekkel. A szabadkőművesség megítélése napjainkban elég megosztónak mondható. Mellőzöm a politikai és mindenfajta összeesküvésről szóló elméletek elemzését, állásfoglalás megfogalmazását; továbbá nem célom a különféle, olykor mesébe illő, sok helyen túlmisztifikált történetek kérdéskörét, hitelességét igazolni. Sokan érdeklődnek a téma iránt, de kevés az igazán értékes, forrásértékű szakirodalom róla. Úgy gondolom, a szabadkőművesség egyes területeinek mélyebb feltárása hozzásegítheti a kutatókat egy objektívebb kép kialakításához. Ezért választot-

¹ LESSING 2008, 24.

² SZERB 1957, 34.

tam egy konkrét páholy elemzését, hogy általa jobban megismerjük a szabadkőművesség igazi lényegét, és ne csak a felszínes okkultista slágereket hangoztassuk mindig.

Ezzel a dolgozattal szeretném megcáfolni a tévesen, rosszul megítélt szabadkőművesek intézményét. Remélem, az általam felkutatott információk alapján egy egészen más kép tárul elénk, és kimutathatóvá válik, hogy egy páholy története az idők során hogyan változott. Részletesen a 18. századi miskolci Erényes Világpolgárhoz nevezett páholyt próbálom meg rekonstruálni a fennmaradt töredékes adatokból.

Választásom egyik oka, hogy jómagam Miskolcra származom és mindig is érdekelt a szülőföldemmel kapcsolatos minden olyan esemény, amelynek nem szentelnek elég figyelmet a kutatók. Másodsorban pedig fontosnak tartom, hogy készüljenek úgynevezett helyi szintű elemzések is. Feltevésem szerint Miskolc ebben az időben központi szerepet töltött be a vidéki szabadkőművesség történetének alakulásában. Ez a páholy a hazai szabadkőműves kultúra kialakulásának egyik fellegváraként működött 1781-1788 között. Sikerei között tartják számon Kazinczy Ferenc tagságát, Gróf Szendrői Török Lajos (1748-1810) odaadó, mindent feláldozó munkásságát, amely a 19. századi reformmozgalmak előkészítéséhez járult nagyban hozzá. A dolgozatban röviden az ő munkásságukra is kitérek.

Miskolc az 1700-as évek elején, a Rákóczi-szabadságharc után sorozatos járványokban szenvedett, kolerában, hastífuszban és pestisben. Azonban a század második felében újra virágzásnak indult a város. 1724-ben a Borsod vármegyei igazgatóság megyeszékhelynek jelölte ki, mert központi helyen feküdt, és a sok haláleset ellenére is nagyszámú lakossággal rendelkező mezőváros volt. Az első telekösszeírás 1703-ban már megtörtént, amelyet csak 1726-ban követett újabb.³

Dolgozatomat három fő részre osztottam. Az elsőben egy rövid áttekintést adok a magyarországi szabadkőművesség kezdeteiről, milyen hatásokra indult meg ez a tevékenység, hol alakultak az első páholyok. Itt a dátumok és nevek pontosításához Abafi Lajos *A szabadkőművesség története Magyarországon* című, 1993-ban megjelent reprint kiadását vettem alapul, de említést teszek néhány eltérésről is, amelyeket más szakirodalmakban véltem felfedezni. A második nagyobb egységben bemutatom a miskolci páholy 18. századi kezdeti működését, majd a harmadik részben pedig rávilágítok arra a problémára, amely a 20. századi páholy szellemiségét vette körül; illetve szólok még a témával kapcsolatos további terveimről.

2. A szabadkőművesség megjelenése Magyarországon

Magyarországon a felvilágosodás eszméi a társadalmi megkésetttség és a polgárosodás hiánya miatt viszonylag későn, a 18. század harmadik harmadában és részben átalakulva, új célkitűzéseket teremtve terjedtek el. Az uralkodó dinasztia közvetítésével gyökerezett meg, első emberei a kormányzat szolgálatában álló arisztokraták voltak.

³ A telkek összeírása mindig valamiféle adóztatással függött össze. Az adózás miatt tehát minden évben végigmentek a telkeken, és megállapították, hogy ki mekkora nagyságú telken élt. Ezek az országos adók, a tized és portális adók miatt történtek. A város szintén egyéb adózások miatt írta össze a telkeket.

A bécsi központban⁴ testőrködő Bessenyei György (1746-1811) fő művének, az *Ágis tragédiájának* megjelenésétől (1772) számítjuk hagyományos értelemben a felvilágosodás korszakát hazánkban. Az eszmék főként a szépirodalomban terjedtek, amelyet jól mutat az a példa is, hogy ekkortól kezdődött meg az anyanyelv fejlesztéséről és elfogadtatásáról szóló harc.

A 18. századi Magyarország több szempontból is széttöredezett volt: a művelődés, oktatás alacsony szinten állt; a cenzúrát a katolikus papság⁵ tartotta kézben. Amíg Nyugaton az új társadalmi réteg, a polgárság egy új, elfogadhatóbb életért küzdött, addig nálunk számuk igen elenyészett a többi réteghez képest. Érvényességet csak a nemesség⁶ szerezhetett magának, a polgári származásúakat kizárták a hivatalokból. Ebben a sok darabból álló országban próbált egységet kovácsolni a szabadkőművesség intézménye, amelynek terjedése egy felülről lefelé tartó folyamatban figyelhető meg. A fentebb említett nemesi réteg erős jelenléte arra enged következtetni, hogy a polgári származásúak eleinte csak igen kevesen lehettek a magyar páholyokban.⁷

Magyarországon tehát nem volt számottevő a polgárság száma, éppen ezért az új világszemlélet iránt elsősorban néhány nagy műveltségű főúri család és főleg közép- és kismemesség értelmiségivé váló rétege lett fogékony. A felvilágosodás magyar hívei az elmaradottság leküzdését, a kulturális haladás igényét, a magyar nyelv művelésének feladatát sürgették. Az új eszmék elterjedésében nagy szerepe volt a bécsi udvari közelségnek.

A zilált viszonyok, a vallási kérdések feszültsége és a középosztály teljes hiánya miatt tehát nem volt kezdetben olyan szinten rendezett a szabadkőművesség helyzete hazánkban, mint az Európa többi részén kimutatható.

Az első páholy Habsburg területen, Bécsben alakult meg, 1742-ben, A *három ágyúhoz*⁸ néven, amely I. Ferenc (1792-1835) kezdeményezésére jött létre. Ennek a páholyoknak volt többek között tagja Báróczy Sándor (1735-1809), akit az első magyar szabadkőműves irodalmárként tartanak számon.⁹ Már ekkor fokozatosan bevonták a páholy-munkákba a főnemeseken kívül a köznemeseket és a feltörekvő polgárokat is. A magyar polgárság első öntudatra ébredéséhez a szabadkőművesek nagyban hozzájárultak. A páholy összejövetelek összehozták az amúgy egymástól távol álló osztályrétegeket.

⁴ Nem szabad elfeledkezni arról, hogy Magyarország ekkor a Habsburg Birodalom része volt.

⁵ Ti. ezt a korszakot nevezik a jezsuita rend fénykorának. Mária Terézia 1777-ben oszlatta csak fel.

⁶ Az igazi vezetés a nemesség kezében volt, akik közül kevesen tartoztak az elégedetlenek táborába, hiszen az állami élet főbb posztjait mind ők töltötték be. Politikai befolyásuk erősebbé tette őket, mintsem egy feltörekvő osztályréteg átvehette volna a hatalmat. *Forrás*: BALÁZS 2007, 92.

⁷ A polgári réteg kialakulása a nemesség-polgárság ellentétből eredeztethető. A polgárság a nemesektől elirigyelt előjogokat szerette volna magának, ugyanolyan hatalmat kieszközölni a felsőbb vezetéstől, mint amilyen nekik volt. Ehhez a társadalmi csoporthoz nagyrészt az elégedetlen köznemeselek csatlakoztak, így sikerült végül elismertetni magukat a nemesi körökben is. Erre a legjobb színhelyül a páholyok szolgáltak, ahol a polgári egyenlőség gondolata nyugodtan gyökeret verhetett. *Forrás*: JANCSÓ 1936, 19-21.

⁸ H. Balázs Éva szerint téves ez az elnevezés, eredetileg *Aux trois canons* néven futott, helyesen fordítva: A három kánonhoz, vagy A három törvényhez. *Forrás*: BALÁZS In: Világosság 18 (1977), 217.

⁹ JÁSZBERÉNYI 1998, 187.

Magyarországon először Erdélyben, még hozzá Brassóban alakult szabadkőműves páholy 1750-ben Seuler G. Márton brassói szenátor és adószedő kezdeményezésére *A három oszlophoz* cím alatt szimbolikus páholyt, és a *Négy holdhoz* cím alatt skót rítus szerint működő páholyt hoz létre¹⁰, német, osztrák és lengyel hatásra. A magyarországi szabadkőművesség történetének első szakasza tehát ekkortól kezdődött el.

A nehéz indulás dacára a század közepére a magyar szabadkőművességet is elismerték külföldi társaik. 1750 után létrejött páholyok:

- 1767-ben a nagyszebeni *Szent András*,
- 1770-ben lengyel emigránsok által Eperjesen *Az erényes utazóhoz*,
- 1774-ben Selmecebányán *Az erényes emberbaráthoz*,
- 1774-ben Pozsonyban *A Hallgatósághoz*,
- 1776-ban Pesten *A Nagyszívűséghez*,
- 1781-ben a miskolci *Az erényes Világpolgárhoz*, és
- 1781-ben Balassagyarmaton *Az erényes zarándokhoz* címzett páholyok.¹¹

Ebből a felsorolásból fontos kiemelni, hogy a selmecebányai, miskolci, és balassagyarmati páholyok anyaközpontja az eperjesi páholy, amely jól látható az elnevezésük-ből is. Ez részben a térbeli és megalakulásuk időbeli közelségének tudható be. A nevek első tagja mindegyikben az 'Erényes' jelzőt használja, amely minden bizonnyal az erényekre törekvést jelenti, míg a második tagrész általában egy-egy köznévi. Zarándok vagy utazó lehet, aki a földön járva keresi az igaz igazságot; emberbarát, aki embertársait szolgálja; és világpolgár, aki hazája felé teszi meg kötelességeit.¹² A szabadkőművesség tehát főként tartományi székhelyeken és a jelentősebb szabad királyi városokban jelentkezett elsősorban. Láthatjuk, hogy ezek a központok nagyrészt egybeesnek a felvilágosodás gócpontjaival is. Kiemelkedő közülük Bécs, Pest és Erdély szerepe.¹³

Külön említést érdemel az ún. Draskovich-rendszer, amely a mai Horvátország területén működött. Gróf Draskovich János (1740-1787) és gróf Niczky István II. József katonai seregében szolgáltak és a vitézkedés mellett páholyt is alapítottak. Politizálóbb színezetű volt, mint az ország többi páholya, a korban elég merésznek számító társadalmi reformot sürgetett. Draskovich fő célja közé tartozott a más országoktól, főként Ausztriától és Lengyelországtól független, önálló szabadkőműves szervezet létrehozása. Alapelvük volt, hogy egyesítsék a hűségese, elszánt, köztiszteletben álló férfiakat, akiknek nemes lelkük van és a szabadkőműves ügyet a leghatékonyabban tudják üzni. Draskovich lemondása után a páholytagok más páholyokban működtek tovább.¹⁴

¹⁰ Abafi a rítusok és fokozatok alapján különböztette meg az egy szervezeti egységen belül működő két páholyt. A skót rítus az úgynevezett magas fokokon belül létezik, II. Frigyes (1712-1786) porosz király emelte 25-ről 33 fokra, azonban ez jóval csak a halála után lépett életbe, 1801-ben. A 33 fok pontos neveit lásd az 1. számú mellékletben! Balassa József szerint 1750-ben csak skót rítus alatt *A három oszlophoz* címzett páholy alakult meg. *Forrás*: BALASSA 1924, 43.

¹¹ Balassa József adatai megegyeznek Abafival. Kosáry azonban tévesen jegyzi meg, hogy Nagyszebenben 1764-ben alakult meg a páholy, mivel akkor még csak az engedélyt kapta meg a működésre. Az eperjesi páholy neve sem egyezik, *Az erényes utazóhoz* helyett, *Az erényes szarmatához* kifejezést használja. *Forrás*: KOSÁRY 1983, 324.

¹² BERÉNYI 1997, 577.

¹³ JANCsó i.m., 26.

¹⁴ REINALTER 1983, 187-189.

A 18. századi magyar szabadkőművesség történetében fontos szerepet játszott II. József király 1785-ös rendelete, amelyben kikötötte, hogy csak olyan nagyvárosokban létezhettek páholy, ahol főbb kormányhivatalok működtek, a többi helyen betiltotta mindegyiket. A tagok neveinek listáját fel kellett küldeni a kormányba, hogy elejét vegyék a kivizsgálásoknak. Ezt a határozatot csak az 1790-ben bekövetkező halálakor vonta vissza.¹⁵ Ezzel a rendelkezéssel gyakorlatilag ellehetetlenítette a vidéki páholyok fejlődését, és a nagyvárosokra is szigorú ellenőrzés vonatkozott.

A jozefinisták teljes mértékben támogatták a felvilágosodás törekvéseit. Polgárosodást akartak, a társadalmi rend modernizálását, de nem küzdöttek a nemzeti függetlenségért. Azok a köznemesek viszont, akik szembeszálltak II. Józseffel, bár konzervatívok voltak politikai szempontból, akarva-akaratlanul a nemzeti függetlenség harcosai lettek. Kazinczy Ferenc ismerte fel, hogy egyetlen útja maradt a magyar erők érvényesítésének: a nyelvújítás.¹⁶

Később a reformkorban is folytatódtak ezek a tevékenységek: tovább védtek a magyar nyelv ügyét, de divatba hozták a magyaros öltözködést is. Érzékenyebbé váltak a közművelődés és tudomány iránt, és az első nemzeti intézményeink megalakulásában is nagy szerephez jutottak.¹⁷ Ide sorolható a kamarai tisztviselőképző (1763), a Selmecbányai Bányászati Akadémia (1770), a Nagyszombati egyetem Budára helyezése (1777), Tessedik Sámuel szarvasi mezőgazdasági gyakorlati iskolája (1780), Széchényi Ferenc által alapított Nemzeti Múzeum (1802. november 26.), és a Magyar Tudós Társaság (1827. ápr. 11.).¹⁸

A magyar szabadkőművesség jelentősége kimerült még olyan tettekben is, mint a szociálisan hátrányos helyzetű emberek támogatása, szegény gyermekek oktatása, az egyes társadalmak és a különféle vallások közötti feszültségek csökkentése.¹⁹ Sokrétű tehát a tevékenységi skála, amelyek soha nem egyszerre hatottak, hanem fokozatosan terjedtek szét az élet minden területére a hatásuk, ahogyan a kialakulásuk sem egyidejűleg történt Európában, s Magyarországon.

Vitatott továbbá, hogy vajon hányan lehettek szabadkőművesek ekkor. Különböző adatok állnak rendelkezésünkre e tekintetben. Jancsó Elemér 1936-ban megjelent műve szerint az 1780-as években már nagyjából kétezer magyar volt valamilyen páholy tagja, akik a legmagasabb társadalmi körökből kerültek ki; ám egy negyven évvel később kiadott cikkben H. Balázs Éva ezt a számot már ezerre teszi, akiknek 75%-a a hivataloktól eltiltott nemesek, földbirtokos emberek.²⁰

A számokon túl érdemes szót ejteni arról is, hogy kik voltak konkrétan a tagok. Számos híres, nagynevű családnévvel lehet találkozni. A legjobb szemléltetéshez álljon itt egy névlista, amely töredék formájában áll a rendelkezésünkre. A nevek közül csak

¹⁵ SZENDREI 1904, 671.

¹⁶ A jozefinizmus legnagyobb hibájaként tartják számon a német nyelv kötelezővé tételét, agresszív erőltetését. Ennek következménye volt a nyelvi nacionalizmus megindulása. A magyar felvilágosodás első szakaszában a nemesség által vezetett nemzeti mozgalom célkitűzései nem estek egybe a társadalmi átalakulás, haladás eszméivel.

¹⁷ SCHÖN In: Magyar tudomány 107 (2000), 1340.

¹⁸ KÖPECZI 1986, 372.

¹⁹ JANCÓSÓ i.m., 28.

²⁰ Az említett adatok pontos megtekintéséhez lásd: JANCÓSÓ i.m., 28. és BALÁZS In: Világosság 18 (1977), 219.

azokat említem itt meg, akik dolgozatom szempontjából fontosak. E nyomtatott forrás fölé kézirással az alábbi útmutató van feljegyezve: „*helyet foglaltak a ... a legelőkelőbb magyar udvarbeli képviselői.*”²¹ Ezután felsorolja az illetékes neveket, mint például: Ragályi, Királyi-Szathmáry, Bernáth, Majthényi, Berzeviczy, Fáy, Komáromy, Vay, Melczer, Kazinczy, Horváth Ádám, Aranka György, Báróczy Sándor. A nevek felsorolásán túl a személyek méltatása is olvasható. „*Magyarország színe-java, az állam főméltóságai, az egyház, hadsereg és irodalom dísze-fénye mint páholytisztelő a főmesteri tisztségtől a templomőri tisztségig – vagy mint egyszerű tag tevékenyen részt vett a páholyok munkáiban.*”²²

Az események további alakulásában, a francia forradalom után bizonyos politikai radikalizálódás következett be. Az értelmiség egy kiscsoportja megpróbálta összekapcsolni a nemzeti és a polgári törekvéseket. A magyar jakobinus mozgalom, melynek élén Martinovics Ignác (1755-1795) állt, a hatóságok gyorsan és könnyen elsöpörték: a vezetőket kivégezték, és sokan börtönbe kerültek. Az ezt követő uralom I. Ferenc alatt a politikai életet 30 évre lehetetlenné tette. Az uralkodó 1794-ben végleg feloszlatta a páholyokat, s ezzel lezárult a szabadkőművesség első nagyobb ideje Magyarországon. Ezután egyedül a levelezés segíthetett fenntartani a szabadkőművesség intézményét, amely többek között Kazinczy Ferenc esetében is megfigyelhető.²³ I. Ferenc törvénye 1868-ig volt érvényben, amely egyúttal a magyar szabadkőművesség második nagy korszakát jelenti, de az már a 19. század eseményei közé tartozik. A Martinovics-féle pereljárás és az őt követők történetét azonban nem áll módomban itt tárgyalni, mert az terjedelmét tekintve egy külön tanulmány anyagát képezné.

A dolgozat következő részében áttérek a miskolci páholy történetére. A rendelkezésemre álló adatokból megpróbálom felállítani az események helyes sorrendjét és választ adni arra a kérdésre, hogy miképpen befolyásolták a páholy működését a különféle határozatok.

3. A miskolci Erényes Világpolgárhoz címzett páholy története

Az Erényes Világpolgárhoz címzett páholy 1781-ben alakult meg Gróf Szendrői Török Lajos vezetésével, és egészen 1788-ig működött. II. József 1785-ös rendelete után illegalitásba kényszerült, de ez nem zavarta munkájukat mindaddig, míg végleg feloszlottak. A tagok ezután más páholyokban folytatták tevékenységüket, hiszen az nem volt titok senki előtt sem, hogy egy ember egyszerre több páholy tagja is lehetett. 1794-ben még egy rövid fellángolás erejéig összeültek, de a tiltó törvény miatt rövidesen újra szétváltak.

A téma iránti érdeklődésem közel három éve tart, az alapvető szekunder irodalmak átolvasása után kellőképpen elmélyítettem az alapvető irodalmak ismereteit. Itt főként *Abafi Lajost* és *H. Balázs Évát* emelném ki, akik a kor jeles szakértői. Az előbbi nevéhez a korszakról és a témáról készült legfontosabb történeti munka kapcsolódik,²⁴ amelyről később még bővebben lesz szó. H. Balázs Éva 2006-ban halt meg, hagyatéka a Magyar

²¹ MOL P1134, 3. dob.

²² U.o.

²³ BALÁZS In: Világosság 18 (1977), 221-222.

²⁴ Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn von Ludwig Abafi, 5 Bände. 1899.

Országos Levéltárban található, ma még sajnos nem kutatható, de remélhetőleg hamarosan azzá válik, így még többet lehet megtudni majd a témával kapcsolatban.

Kisebb részben járult hozzá a kutatásomhoz, de sok hasznos információt találtam a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár Helyismereti részlegében is. Itt találkoztam először *Szendrei János Miskolc monográfiája* című művével, amely az első monografikus alkotás a várossal; illetve szabadon hozzáférhettem Kazinczy nyomtatásban megjelent több mint húsz kötetes levelezéseihez is. A folyóiratok közül a *Kelet* és a *Világosság* számait forgattam.²⁵

A levéltári kutatásokat a Magyar Országos Levéltárban és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban végeztem el. A fő nehézségem még mindig az volt, hogy kevés a fennmaradt anyag. Ám minden probléma forrása Dégre vezethető vissza. Aki a 18. századi szabadkőművesség történetének részleteit akarja vizsgálni, annak számolni kell ezzel a kérdéssel. A dégi Festetics-kastélyban évtizedekig hevert a 18. század szabadkőműves iratgyűjteménye, amelyről senki nem tudott. A Dunántúlon található dégi kastély a Festetics család birtoka volt. Déget Festetics Pál vásárolta meg 1769-ben. A kastély tipikus arisztokrata módon reprezentálta a család hatalmát, elrejtve legnagyobb különlegességét, mégpedig a szabadkőműves mozgalomhoz tartozását. Az összejövetelekre a kastély díszterme adhatott otthont, amely kellően el volt rejtve az idegen szemek elől. A terembe az egyik főhálószobán keresztül is be lehetett jutni. Legárulkodóbb jele a szabadkőművesség tényének, a padlón található nyolcágú csillag, mint szabadkőműves szimbólum.²⁶

Itt őrizték hosszú évtizeden át azokat a szabadkőműves köteteket, amelyeket Festetics Antal vásárolt meg Aigner Ferenc Ádám (1751-1810) kapitánytól, páholytagtól. Az iratok nagyságát körülbelül 115 kötetre és több mint százezer jegyzőkönyvre, levélre lehetne becsülni. Más források szerint Aigner kapitány rózsakeresztesek levelezéseit is összegyűjtötte, nemcsak a szabadkőművesekét.²⁷ Ezt a könyvállományt csak a 19. században fedezte fel Abafi Lajos, aki ebből írta meg a felvilágosodás kori magyar szabadkőművesség történetét öt kötetben. Először 1890-ben adta közzé munkáját német nyelven, majd 1900-ban pedig magyarul. Az eredeti levéltári anyagok megsemmisültek a második világháborús zűrzavarok következtében, azonban Abafinak gondja volt arra, hogy a legfontosabbokról másolatokat készítsen. A pusztulás következtében különféle szerződések, költségvetések, elszámolások, levelek lettek oda.

Később e másolatokat dolgozta fel H. Balázs Éva, aki így rekonstruálni tudta a hiányzó adatokat. Az Abafi által elkészített másolatok a MOL-ban ma már kutathatók, és amint fentebb írtam a H. Balázs Éva jegyzetei még nem. Abafi másolatait azonban volt alkalmam átvizsgálni. Ezek között akadtam rá jó néhány levélre, rendelkezésre, amelyeket Török Lajos hozott, mint nagymester. Az iratok a *P szekcióban* találhatóak az *Egyesületek iratai* azon belül a *Szabadkőműves szervezetek levéltára* csoportban, amelyből

²⁵ E kettőn kívül azonban még számos más szabadkőműves irányultságú lap indult a 19. században, mint pl. a *Szabadkőművesi figyelő. A magyarországi szabadkőművesek közlönye* című Pesten havonként kétszer megjelenő lap 1873-tól. Ez a szabadkőművességről általánosságban jelentetett meg cikkeket. Érdekessége, hogy ebben közölték először Kazinczy Ferenc Aranka Györgyhöz írt azon levelét, amelyben feltárja szabadkőműves szerepét. A cikk megtalálható az OSZK Mikrofilm Olvasójában, a mikrofilm száma: FM3/9688

²⁶ SISA 2005, 27.

²⁷ BALÁZS In: *Világosság* 18 (1977), 222-223.

két dobozt kértem ki. Egyik a P1134-es jelzet alatt található *Vegyes iratok gyűjteménye*, ahol a fennmaradt Abafi másolatokat tekinthettem át; a másik pedig a P1129-es jelzettel bíró *Előre páholy 1912-1920* között. Ez utóbbi a miskolci páholy huszadik századi működésének anyagát fogja közre. Az 1795-ös császári betiltó törvény után Miskolcon már csak a 20. században alakult meg újra a páholy. A köztudatban úgy él, mint egy politikai célokkal vezérelt páholy, ám az általam látott források nem ezt bizonyítják. Nem egy elemében elődjét, pont a dolgozatban tárgyalt 18. századi páholyt magasztalja, követi. Elég, ha csak a hivatalos pecsétekre gondolunk, amely egy az egyben megegyeznek, csak a páholy neve és dátuma más. A 20. században működő páholyról azonban később még bővebben lesz szó.

Az Országos Széchényi Könyvtárban további adatokat találtam a miskolci páholyról, amelyek alapján sikerült egy sorrendet felállítanom a meglévő forrásaimról. Ezek segítenek megállapítani, hogy milyen időszakokban hol és milyen információk jelentek meg a páholy működéséről. Dolgozatom szerkezete erre épül, kiegészítve a többi anyaggal. Mikrofilmen megnéztem a már említett két szabadkőműves folyóiratot és kézbe vettem Abafi Lajos 1899-ben megjelent német nyelvű munkáját, a *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn* öt kötetét.

A történeti szálak jobb megértését segíti Kazinczy Ferenc szabadkőműves gondolatvilága is. Lelkesedése az ügyhöz nagyon jól nyomon követhető a különféle feljegyzéseiben. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Mikrofilmtárában beleolvashattam a K605-ös mikrofilmbe. Ez egy német-magyar kéziratmásolat, a német *Journal für Freim. Als manuskript gedruckt für Brüder und Mesiter des Ordens. Herausgegeben von den Brüdern der Wien by Christian Friedrich Wappler* című folyóiratról kimásolt szabadkőműves tárgyú írásokat, cikkeket tartalmaz, amelyekhez Kazinczy magyar nyelvű jegyzeteket írt.

A miskolci megyei levéltárban átnéztem Kazinczy Ferenc levelezéseinek itt őrzött példányaikat és telekkönyvekből felkutattam a szabadkőművesek lehetséges találkozóhelyét. Kazinczy levelei a tárgyalt időszakon túliak, azonban érdekességként megemlítem majd azokat a gondolatait, amelyekkel a szabadkőművesi virtust ápolta. nagyon érdekesítő volt a sorok között kihámozni a világosság szavait. A miskolci szabadkőművesek összejövetelének feltételezett helyét két telekkönyv alapján állapítottam meg: az 1781-es conscriptio szerint, amikor maga a páholy is megalakult, és egy 1793-as alapján, amelyben a páholyalapító lakáskörülményeiről kaphatunk egy részletesebb képet.

Kutatásom állomásainak ismertetése után nézzük meg részleteiben, hogyan is működött Az erényes Világpolgárhoz címzett páholy Miskolcon. Először az alapítás körülményeiről írok, majd az elvégzett feladatokról, külön hangsúlyozva Török Lajos és Kazinczy Ferenc szerepét.

3.1. A páholy megalakulása utáni első évek

A szabadkőművesség 19. századi újraindulása után megjelenő szabadkőműves folyóiratokból elsőként a Kelet 1881. év legelső januári száma közölt fontos információkat a miskolci páholyról. Ezt a cikket Belányi Ferencz (1844-1881) írta, aki magyar királyi pénzügyigazgatási titkár volt. Szabadkőműves irányultságú munkája *A magyarországi Jánosrendi...Galilei-páholy évkönyve* címet viseli, 1876-ból.²⁸ A következőkben azzal az

²⁸ SZINNYEI 1891, 785-786.

írásával foglalkozok, amely a témához elengedhetetlen forrásértékkel bír.²⁹ A Kelet című folyóirat német nyelvű változatában az Orientben található ez a cikk.³⁰ Ebben Belányi hangsúlyozza, hogy a felvidéki páholy szívességéből, a Besztercebányai páholyban a nagypáholy néhány ősi iratait tanulmányozásra átengedték,³¹ amelyből egyértelműen kitűnik, hogy az 1781-1788 között Miskolc keletén a Virtuosorum Cosmopolitarum³² cím alatt egy ősi skót páholy állt, amely német és latin nyelven működött. A szerző a megalakulás utáni első évekkel foglalkozik és a kezébe került anyagokból feltérképezi, vajon mikor is alakult meg pontosan a páholy Miskolcon és kiket vettek fel tagjaik közé legelőször. Németről fordítva a következőkről van szó:

A jelekből következtetni lehet arra, hogy Szent András lovag magas fokainak odaadása után, aki a Zinnendorf³³ rendben állt, és amelyet a németországi szabadkőműves nagypáholy gyakorolt, Ausztriában és Magyarországon is elterjedtek ezek a fokok. Egy korábbi feljegyzésből kiderült,³⁴ hogy Miskolcon 1785-ben az említett cím alatt egy páholy állt, de sem az alapítás, sem az ezt megelőző évek páholygyűlései nem voltak köztudottak a nagyközönség előtt.

Belányi Ferenc tanulmánya nagyon érdekes megvilágítást vet fel, annak tudatában, hogy milyen anyagokat talált meg a páholy életéről. Ezek felsorolva a következők:

- Egy ősi skót mester és Szent András lovag felvétele, német nyelven
- Egy kiemelkedő skót páholy nyitóülése, német nyelven
- Instrukciók a három fokhoz, amit valaki hallás után leírt, rossz német helyesírással
- A kincstárnok számlái 1781. június 20-tól 1781. szeptember 13-ig Ratocinium³⁵ címmel és Gróf Török Lajos aláírásával, mint kincstárnok, latin nyelven
- Névjegyzék a kifizetésekről, azok tételeiről. Ugyanaz a kézírás, mint az előző pontban, latin nyelven.
- Bevételi igazolás Kassáról Ratiocinium címmel, ugyanerre az időre, a szertartásmester Puky aláírásával latin nyelven.
- Kiadások jegyzéke szintén Kassáról Erogatio³⁶ címmel, aláírás nélkül 1781-1784-ig latin nyelven.
- Jegyzék Kassa bevételéről cím és aláírás nélkül 1782 és 1783 között latin nyelven
- Nyugta egy kölcsönről, 100 rajnai aranyról, 1783. október 17-től, Gróf Török Lajos aláírásával, latin nyelven.
- Nyugta 2 rajnai forint, 24 krajcár átvételéről, 4 báránybőrért 1784. január 16-tól, Gróf Török Lajos aláírásával latin nyelven.

²⁹ BELÁNYI In: Orient 7 (1881), 5. - Helye: OSZK Mikrofilm Olvasó, a mikrofilm száma: FM3/7029.

³⁰ A lap a magyarországi János-rendű Nagypáholy hivatalos közlönye 1874-től.

³¹ Az író szintén lábjegyzetben megjegyzi: ennek a cikknek ebben a számban kellett megjelenie, mivel a közlés jogát csak január elsejétől engedték meg.

³² Erényes Kozmopolitákhoz/Világpolgárokhoz

³³ Szabadkőműves Johannita rend.

³⁴ Belányi hivatkozása szerint ez a cikk a Bécsi Szabadkőműves Újság 1786-os év első füzetében jelent meg, mint első közlemény a páholyról. Ennek felkutatása még folyamatban van.

³⁵ A szó a latin eredetű ratio kifejezésből ered, jelentése itt: elszámolás, számvevés.

³⁶ Az erogatio szintén latin szóból származik, jelentése: kifizetés, kiadás

- Nyugta 1784. július 1-től, 100 rajnai forintról, Gróf Török Lajos aláírásával latin nyelven
- Kincstárnok elszámolása 1784. augusztus 25-től, Szathmáry Király József aláírásával latin nyelven
- A páholy leltára 1788. október 3-ai dátummal aláírás nélkül latin nyelven.

Az írásokon kívül rálelt még egy mesterkötényre zöld foglalatban, minden sarkában egy rózsával, egy felhajtókával a mellrészen, egy szépen faragott kalapácsra mahagóni fából és egy vaspecsétre, amelyen Mózes egy égő bokor előtt áll, amint térdelve közelít felé, előtte pásztorbot és a cipője fekszik, míg a háttérben egy erdős vidék látható. A képet szőlőlugas futja körbe, azon a szőlőfürtök egy koszorút alkotnak és az alábbi felirat olvasható alatta kapitális betűkkel felírva: solve calceamenta tua quia terra, quam calcas, sancta est. Exod. 3. V. 5. Magyarra fordítva ez azt jelenti, hogy szabadulj meg a sarudtól, mert a föld, amelyen jársz, szent, idézve a Kivonulás könyvének 3. fejezetének 5. verssorából.

Belányi a fennmaradt dokumentumokból megállapította, hogy a páholy élete valószínűleg az 1781-es év elején kezdődött, mert az egyik elszámolás a Tableau-ról,³⁷ a pecsét beszerzéséről, a mester, legény és inas választásáról és más tárgyak vásárlásáról számolt be. A feljegyzés megemlíti, hogy székmesternek gróf Török Lajost választották és három testvér is megkapta a felvételt, nevezetesen Óváry Lajos, Keil János és Vay József. 1781 és 1782-ben a páholy 23 taggal rendelkezett, akik nagy valószínűséggel az alábbi sorrendben lettek felvéve:

- Gróf Török Lajos (1781. évben, nagymester és kincstárnok)
- Vay József (már 1781, június 20-án felvétetett)
- Ragályi István (mint Vay)
- Gróf Török József
- Beck Pál
- Keil János (mint Vay)
- Puky András (a páholy szertartásmestere, 1782/83-ban³⁸)
- Óváry Lajos (a felvétel után a páholy szónoka lett 1783-ban, felvétele ideje, mint Vay Józsefé)
- Mayor Zsigmond (4. és 5. fokig emelkedett, 1781. október 15-én vették fel)
- Gróf Aspremont János
- Szathmáry Király József, a páholy kincstárnokmestere 1781. június 23-án vették fel első fokra, a második fokra 1782. április 16-án lépett.
- Fay Barnabás, 1781. október 15-én 3. fokba lépett
- Melczer László, első fokban 1781. október 15-én volt, másodikban 1782. október 5-én, míg harmadikban 1782. november 26-án.
- Radvánszky Ferenc
- Gróf Nugent Ferenc, második fokban 1782. október 5-én volt.
- Fay Ábrahám
- Marjassy István, harmadik fokban 1782. április 16-án
- Komáromy György, első fokban 1782. április 16-án

³⁷ A szó a latin eredetű tabula – tábla, írás, jegyzék, irat kifejezésből ered. Itt jegyzőkönyvet jelent, amelyben azokat a férfiakat sorolták fel, akik ténylegesen részt vettek a páholy munkájában.

³⁸ Felvételének idejét a cikkben elírták, helyesen 172/83-ban volt szertartásmester, és nem 1872/73-ban.

- Péczely István, első fokban 1782. április 16-án
- Fráter István, első fokba 1782. április 16-án, második fokba 1783. április 3-án lépett
- Báró Henninger János
- Ragályi József, első fokba 1782. október 3-án vették fel, másodikban 1782. október 5-én
- Egger József

Az 1782/83-as jegyzőkönyvekből még kiderül, hogy 1783. február 12-én Pogány Lajost vették fel, így a páholy 24 tagú lett.

A páholy első rituális ülése 1781. június 23-án történt meg. Ezen a napon felvették Szathmáry Király József főadószedőt, aki később alispáni tisztséget is betöltött. Megérkeztek a szabadkőműves használati tárgyak is. Az említett dátum előtt felvett testvérek pedig már régebbi kőművesek voltak, vagy az András lovagsághoz tartoztak, tehát már mindenképpen kőművesekké váltak a szabad ég alatt.

A páholy a Baksai házat bérelte ki az ülésekhez. Tizenhat rajnai aranyat fizettek két-éves bérlését. Erről lentebb még bővebben lesz szó. Az egyéb költségek közé tartozott a felvételi illeték, amely kezdetben négy rajnai forintot és tizennyolc krajcárt tett ki, továbbá a társulási adó négy rajnai forintot, tizenhat krajcárt; a mester támogatásáé ugyanannyi. A felvételi díjat később felemelték tizenkét rajnai forint, ötven krajcárról tizenkilenc rajnai forintra, míg a társulási adó a régi maradt. A negyedik és ötödik fokokhoz csak egy testvértől szedtek be tizenkét rajnai forint, ötven krajcárt. Az éves tagdíjat legalább egy körmöcbányai dukátban³⁹ szabták meg.

A legnagyobb költségeket a Bécsbe küldött delegáció utazási díjai tették ki. A kezdeti nyolc rajnai forint harminkét krajcárt később felemelték húsz-harminc aranyra.

A páholy kezdetben rendszertelenül működött, de már 1781. szeptember hónaptól kimutatható egyfajta szabályosság. A jövedelmeket a kincstárnok vagy a páholyunka előtt vagy után szedte be, negyedévről negyedévre bejegyezték. Ezek igazolják, hogy nemcsak évi, hanem felvételi és támogatói díjakat, gyűjtések eredményeinek összegét is állandó jelleggel rögzítették. A kincstárnokra van bízva a páholy pénzügyeinek a vezetése.

Azt, hogy a páholy munkája milyen hosszú volt, mikor szüntették meg a munkájukat, nem eruálható. Legalábbis Belányi szerint. A páholy virágzását 1781 és 1787 közé teszi, azonban szóvá tesz még egy utolsónak vélt ülést.

Eszerint feltételezi, hogy 1788. október 3-án páholyunka történt, mert egy ismeretlen testvér, aki az említett napon a páholy leltárát felvette, kivette ugyanazon a napon a hivatali jelvényeket és egyenként a kőművesi tisztségeket, amelyet csak akkor tettek meg, ha páholyunkára gyűltek össze. II. József király tilalma után csak titkos találkák történhettek. Aki tudott ezekről ott volt időben, és folyt ez mindaddig, míg a nemzet hagyományos elnyomása kezdetét nem vette.

A cikk megjelenését nem követte újabb, habár az író említést tesz a folytatásról, amelyben a páholy berendezését és a szertartásokat akarta közelebb vinni az olvasókhöz, mivel szerinte a felsorolt dokumentumok elég anyagot nyújtottak volna a további kutatásokhoz. Azonban hirtelen halála miatt nem tudta befejezni munkáját. Erről ad cikke elején tudósítást Abafi Lajos: „*Bold. eml. Belányi Ferencz t. megkezdte, de fájdalom*

³⁹ Az akkori Magyarország legjelentősebb pénzverdéje Körmöcbányán működött. Ott verték az úgynevezett dukátot, azaz a szintizsta aranypénzt. A dukát a korabeli Európa egyik kedvelt fizetőeszköze közé tartozott.

befejezetlenül hagyta hasonczímű cikkét a „Kelet” 1881. 1. számában.”⁴⁰ Abafi azonban kibővítve előde írását többféle verzióban közölte a páholy történetét megjelenő munkáiban, amelyet a következő fejezetben pontosítok.

3.2. A páholy működése

Abafi elsőként a fentebb említett cikkben foglalkozott a miskolciakkal. A Világosság, ahogyan alcíme is szól, szabadkőműves érdekeket képviselő lap volt a 19. század utolsó harmadában. Gelléri Mór (1854-1915) alapította 1882-ben. Mielőtt Abafi kinyomatatta a szabadkőművesség történetét megíró összefoglaló munkáját, előtanulmányokat közölt többek között ebben a folyóiratban.⁴¹

A nevezett cikk *Az Erényes Világpolgárok páholya Miskolcon* címet viseli és 1884. november 20-án jelent meg. Ebben a cikkben Abafi kezébe jutott eredeti latin nyelvű páholy jegyzőkönyv fordítását közölte. Megemlítette még, hogy ezt jórészt kiegészítésképpen akarta közölni, hiszen a munkát már Belányi Ferenc⁴² öelötte megkezdte. Habár az nem derül ki, hogy Belányi honnan vette az adatokat. Abafi saját közlését újítónak tüntette fel, egyrészt mert a jegyzőkönyvet közli, másrészt pedig elmondása alapján sok új információt osztott meg az olvasókkal, mint elődje. Ezen kívül, részletes adatokkal mutatta be a páholytagok rövid életét, főképpen a közvetlenül a páholyba lépés előtt szakaszt, felhasználva Nagy Iván *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal* című többkötetes lexikonját. Az eltérések főként a felvételeknél előkerülő neveknél fordultak elő, pl. Pogány Lajosról már egyáltalán nem ejtett szót, akit 1782-ben vettek fel Belányi szerint. Abafi kevesebb hangsúlyt fektetett a pénzügyek tisztázására, inkább egyfajta történeti időrendbe akarta tenni az eseményeket, hogy legyen tisztázott ki mikor lépett a páholyba be. Ehhez volt nagyon fontos a jegyzőkönyvet látni, amelyet volt alkalmam nekem is megtekinteni.

A MOL-ban a P1134-es számú gyűjteményben a szabadkőműves Protokollok, jegyzőkönyvek időrendben láthatóak, viszonylag jól követhető sorrendben. Mivel azonban ezek Abafi által másolt anyagok, így az ő jelzései szerint is vannak sorrendbe téve, azaz nagy valószínűséggel a dégi levéltár által használt jelzetrendszer alkalmazta. A miskolci páholyhoz több jelzet is tartozik: Merthinini an Rutil 10/5, 80: XLV. 1.; Goboli an Rutil 2/5, 80: XLVI. 41.; Merthinini an Rutilus 14/5, 81: XLVI. 1.; Merthinini an Rutilus 2/7, 81: XLVI.1.; Merthinini an Bonacibaos 27. Juni 1781: XLVI. 1, XLVII. 137.; Rutil an Merthinini 20, Juni 1781: XLIII. 10.; Merthinini an Bonacibaos 2. Juli 1781: XLVII. 140, XLVI. 1.; Merthinini an Rutil 2. Juli 1781: XLVI. 1.; Rutil an Merthinini 13. August und 5. Sept. 1781: XLIII.10. Ezek alatt a számok alatt található bejegyzések alkotják a páholyról szóló jegyzőkönyvet. Mára sajnos nem maradt fenn a teljes protokoll, csak bizonyos részei, legalábbis eddig még nem sikerült a nyomára bukkanom. A XLVI.1. és a XLIII.10-es számúakat találtam meg.⁴³

⁴⁰ ABAFI In: Világosság 3 (1884), 89.

⁴¹ Fontos szabadkőműves lapok még, ahová Abafi is publikált: Hajnal 1871-től, Kelet 1871-től német nyelven Orient néven felváltva, Szabadkőművesi figyelő 1873-tól

⁴² Belányi Ferenc 1881-ben volt a Kelet című folyóirat főmunkatársa

⁴³ Részletesen: Merthinini an Rutil 10/5, 80: XLV. 1; Merthinini an Rutilus 14/5, 81: XLVI. 1.; Merthinini an Rutilus 2/7, 81: XLVI.1.; Rutil an Merthinini 20, Juni 1781: XLIII. 10.; Merthinini an Rutil 2. Juli 1781: XLVI. 1.; Rutil an Merthinini 13. August und 5. Sept. 1781:

A megtalált jegyzőkönyv kilenc összejegyzetéről, azaz nyolc munkáról számol be. Eszerint 1781. május 18-án, az első összejegyzetelen részt vett Török Lajos és az eperjesi páholy régi tagjai. Ők a következők: Vay József Szabolcs megye alispánja, majd a Magyar Udvari Kancellária tanácsosa; Kiscsoltói Ragályi István Borsod vármegye alispánja; Fay Barnabás borsodi főjegyző; Török József, testvére Lajosnak és a debreceni kerületi tábla ülnöke; Bekényi Beck Pál császári királyi kamarás; Kail János miskolci gyógyszerész; Bizáki Puky András földbirtokos, Óváry László földbirtokos; és Major Zsigmond zempléni főjegyző és főispán. Főmesternek Török Lajost választották, akitől a szellemi világosság átadását várták. Ezek az emberek tehát az egész régióból jöttek, Borsodon kívül egy-egy páholyülésen képviseltette magát Szabolcs és Zemplén megye is.⁴⁴

A páholy első felügyelője Potthornyai Imre lett, az eperjesi anyapáholy küldöttje, aki ezt az újonnan alakulást kihirdette. Később első felügyelő Vay József lett, második Ragályi István, a szónok Óváry László, a titkár pedig Fay Barnabás volt. Kail János személyi bizonytalan. Nagy Iván könyvében Keill néven kereshető, csak feltételezni lehet a két személy azonosságát.⁴⁵ A felügyelő a páholy legelőkelőbb tisztviselője, míg a főmester a páholy elnöke, külügyekben páholya képviselője.

Mindebből látható tehát, hogy az Erényes Világpolgárokhoz nevezett páholy tagjai a páholy megalakulása előtt mind az eperjesi páholy tagjai voltak. Kiválasztották a főmestert és az egyéb tisztségeket, alapokmányukról másolatot készítettek. A jegyzőkönyveket latinul írták, mindegyik lapra rányomtatták az A.: V.: E.: N.: É.: M.: kezdetű feliratot. Ezt kétféleképpen is lehet fordítani. Szendrei szerint a páholyülések megnyitása előtt felesküsznek az Istenre, aki minden tökéletesség legtisztább feje, hogy az őszinteséget el nem hagyják.⁴⁶ A szabadkőműves jelzések magyarázatának hivatalos kiadványa szerint pedig a Világegyetem Nagy Építőmesterének a dicsőítésére jegyzik fel az ülésen elhangzottakat.⁴⁷

A második munkanapra rögtön másnap került sor. Eszerint betérjesztettek további két új tag felvételét, Szathmáry Józsefet és Melczer Lászlót, akiket a jegyzőkönyv csak profánoknak hív. Melczer borsodi aljegyző volt, később Borsod vármegye országgyűlési képviselője. Fölvételük rögtön megtörtént a következő okok miatt: a páholy nemrég alakult, növekedése folyamatos, tehát ildomos, ha minél több tagot számlál; és a személyeket mindenki a lehető legjobban ismerik, így nincs gond lelkük tisztaságával. A szabadkőművesi feladatok közül kiemelkedik a keresők figyelése és jó útra térítése, hogy elnyerhessék ők is a tagságot.

Abafi cikke részletesen szól Török Lajos pénztárnoki feladatiról is 1781. Június 26-tól szeptember 14-ig, kitől milyen összegeket szedet be. A páholy összes bevétele 31 forint 16 krajcár-ra rügött, amely sokkal kevesebb volt, mint amennyi kiadásuk. A költsé-

XLIII.10. A jegyzőkönyvről készült képet lásd a 2. számú mellékletben! *Forrás: MOL P1134, 3-4. dob.*

⁴⁴ FARAGÓ (szerk.) 2000, 37.

⁴⁵ A korban egyáltalán nem volt gyakori a nevek egységes helyesírása. A Kail név éppen úgy előfordulhatott Keill, Keil vagy Kali néven is. Kutatásaim során a különféle forrásokban eltérően szerepeltek időnként a nevek. A Vay család például Valy, Ragályiak Ragáli formában is olvashatóak.

⁴⁶ SZENDREI i.m. 657.

⁴⁷ MOSAIK 1875, 16.

gek között olyan tételek is szerepelnek mint a titulo gratificationis⁴⁸ célból küldött pénzmennyiség az eperjesi anyapáholyaknak.

A harmadik jegyzőkönyv csak öt hónap múlva íródott meg már 1782-ben. E hanyagságot a korban zajló zavargásokkal magyarázzák, de részletesen nem tér ki rá, miféle gondot okozott a páholyak az összeülés. Az egyetlen részletes kidolgozás a szertartásról az építészeti rajz. Vay, Ragályi István, Keil és Óváry felléptek a második és harmadik fokra, mivel addig csak az első fokkal bírtak. Fölvették Aspremonth József grófot és Bernáth Lászlót inas fokba. Később újabb két taggal bővültek báró Orczy Józseffel, aki Békés megye főispáni helytartója volt az időben és Ócsai Balogh Pétert, nógrádi alispánt. Az új tagokról elmondható, hogy mindenki kiváló férfiúi magatartást tanúsított. Melczer László pénzügyi titkárt időközben felváltotta Radvánszky Ferenc.⁴⁹ A jegyzőkönyv még a pénzügyi kifizetéseket említi, amely az 1782-es esztendőben rendben lezajlott. Kazinczy följegyzése szerint Melczer László jezsuita rokona miatt mondott le a szabaddóművesi tagságáról.⁵⁰

A negyedik munkán még mindig Török Lajos a rendes főmester, míg az első felügyelő Vay József, második felügyelő Ragályi István is maradt a posztján, Óváry László mint szónok folytatta munkáját. Új emberek is feltűnnek, Puky András szertartásmester és Fáy Barnabás lett az új titkár. A munka egy irat felolvasásával kezdődött, a felső fokok egyesítéséről, amelyet a Varsói páholyban kezdeményeztek és másolatban küldtek meg a miskolciaknak.⁵¹ Inasok közé vették fel a következő személyeket: Ragályi József, Komaromy György, Peczely István, Nougent gróf, és Fráter István. Figyelem alá került Fejérváry Károly, Okrutzky, Szakácsy, Reindl, Kozma és Domancsics.

Az ötödik jegyzőkönyvben ismét feltűnik egy újabb név: Fáy Ábrahám mint templomőr. A szertartásoknak megfelelő eljárással Komáromy Györgyöt és Peczely Istvánt felvették a páholyba. Ezek részletes leírását Abafi is taglalja. Profánok közül most Plathy Imrét figyelik meg.

A hatodik jegyzőkönyv egyik helyettes Máriássy István, akit mesterfokra is emeltek, a páholyülés vendége pedig Pothornyay Imre volt. Az ajánlott személyek neve ismeretlen, plébános és érsek posztban lévő személyeket említ a jegyzés. Abafi itt írja, hogy ez a munka elég lagymatag és hiányos. Hanyagnak és könnyelműnek nevezi, mert nem nevezi meg pontosan az ajánlott embereket, a főmesteri jóváhagyás sem zajlott le a megfelelő lépésekben. Fráter Istvánt a következő gyűlés alkalmával fölvették, de fontos megjegyezni, hogy az illető fölvétele alkalmával még nem érte el a nagykorúságot. A nyolcadik munka vendége Hanzély Márton volt, a témát pedig Török Lajos bécsi utazásának élménybeszámolója képezte. Az utolsó fennmaradt jegyzőkönyvben Ragályi Józsefet elfogadják páholytagnak.

⁴⁸ Kitüntetés ajándékozása révén. Ez egyfajta kedveskedés volt a páholy felé, hála valamilyen munka miatt.

⁴⁹ Miután Miskolcon 1788-ban végleg megszűnt a páholy Radvánszky Besztercebányán alapított új páholyt.

⁵⁰ ABAFI In: Világosság 1 (1882), 95. vagy lásd: MTAKM K605. - E kéziratkötet a német Journal für Freem. Als manuskript gedruckt für Brüder und Mesiter des Ordens. Herausgegeben von den Brüdern der Wien by Christian Friedrich Wappler című folyóiratból kímásolt szabk tárgyú írásokat tartalmazza, amelyek némelyikéhez Kazinczy magyar nyelvű jegyzeteket írt.

⁵¹ Ez azt is jelenti egyben, hogy a miskolci páholy a varsói és elfogadott skót rítus szerint működik, tehát az eperjesi anyapáholyon kívül a varsói páholy védelme alatt is áll.

A munkamenetek felsorolása itt véget ér, ugyanis mint dolgozatom első részében említettem, I. Ferenc császár betiltotta a szabadkőművesek tevékenységét. A páholy egészen 1788-ig titokban még tovább működött, ezután pedig a szabadkőműves tárgyak egy részét szétszórták egymás között és a tagok vidéki kastélyaikba, lakhelyeikre szállították. Nevezetesen: „4 salamoni öltözéket jelvénnel együtt, 2 skót mesteri, 4 mester- 3 legény- és 1 tanoncöltönyt, 1 főmesteri és 1 szónoki jelvényt...egy háromszöget.”⁵² A tárgyak másik része Ragályi István Gömörmegyei alsó szuhai kastélyába kerültek: 1 alkotmánykönyv, 1 jegyzőkönyv, a 3 alsó fok szertartása, 7 tanonc- 4 legény, 11 mester-, 4 skót mester- és 9 salamoni öltözék etc.

1794-ben egy rövid időre újra feléledt a páholy. Tagjai ekkor: Máriássy István, Eötvös József, Kazinczy Ferenc, Ragályi István, Rhédey Lajos, Darvas Ferencz, Fáy Ferenc és Zsóy Ferenc.⁵³

A MOL-ban fennmaradt jegyzőkönyv töredék felsorolja a miskolci tagok szabadkőműves neveit. Eszerint Török Lajost Zophorus Ekeodeon, Vayai Vay József volt Hoyas Vivus de Japca, Ragályi István Philolophus a Retactis de Kuysa.⁵⁴ A többi tag nevééről levéltári forrás nem maradt fenn, azonban Szendrei gondosan lejegyezte ezt művében, bár Török Lajosnál más nevet tüntet fel.⁵⁵ A kimaradt páholytagok nevei tehát Szendrei szerint: Vay Miklós: Vociny Vasul, Kail János: Enias Kalion, Orczy József: Zophorces Borcas, Kazinzy pedig Orpheus.⁵⁶

Miskolc történetének legfrissebb monográfiájában eltérések találhatók az eredeti jegyzőkönyvhöz képest. 1781. május 18-a után nem másnap, hanem csak ősszel ülészeket újra a szabadkőművesek. Akkor avatták fel Szathmáryt, Aspremonthot, Bernáthot, Melczert és nem 1782-ben.⁵⁷ Érdekes ez az eltérés, hiszen Miskolc mindkét monográfiája, a Szendrei-féle és a legújabb is Abafira hivatkozva írja meg a város 18. századi szabadkőműves tevékenységét.

3.3. A Baksai-ház eredete

A páholyról szóló anyagok kutatása közben vettem észre azt a furcsaságot, hogy egy forrás sem említi meg, milyen rendeltetése volt a Baksai-háznak, ahol összegyűltek időről időre a tagok. Már Belányi is csak Baksainak említi, Abafi pedig valószínűleg átvette tőle. Egyáltalán ki lehetett ez a Baksai és milyen funkciót töltött be a korban? Mivel semmilyen utalást nem találtam, így eldöntöttem, megpróbálom felkutatni, hová is jártak Törökék. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban végeztem kutatásaimat, ott volt szerencsém megnézni az 1781-es Conscriptiot⁵⁸ és egy majd tíz évvel későbbi, 1793-as telekösszeírást.⁵⁹ Ezekben fedeztem fel olyan adatokat, amelyek segítségével egy kicsit közelebb vihetem az olvasót a város történetéhez. Dolgozatomnak ebben a fejezetében

⁵² ABAFI In: Világosság 3 (1884), 98.

⁵³ ABAFI 1993, 349.

⁵⁴ MOL P1134, 3. dob.

⁵⁵ Rutil Vendogrának hívja. – *Forrás: SZENDREI i.m., 657.*

⁵⁶ SZENDREI i.m., 657.

⁵⁷ FARAGÓ (szerk.) 2000, 813.

⁵⁸ A város utcahálózataról készült 1781-es térképet lásd a 3. számú mellékletben!

⁵⁹ A legrégebbi térképhez is köthető miskolci telekkönyv 1817-ből maradt csak fenn.

elkalandozunk a városban, az egyes utcákban, kiderítve, hol laktak a páholytagok és mekkora birtokokkal rendelkeztek.

Az 1781-es összeírásban 2317 név tűnik fel, ebből 826 lakos nemesi eredetű. Nevük mellé feljegyezték azt is, hogy hány kéménnyel és pincével rendelkeztek az egyes lakosok. Az 1780-as, 1790-es éveket tekintve ez az egyik legbővebben összeírt lista.⁶⁰ A Baksai ház kiderítésére tett kísérlet viszonylag pozitívnak mondható. Két lehetséges Baksairól tudom azt állítani, hogy kettejük közül bármelyikük háza állhatott a szabadkőművesek rendelkezésére, ha azt vesszük alapul, hogy a Baksai egy személy volt. Egyikük nemes Baksai István, aki a Nagy Hunyad utcán lakott. Egy kéménnyel és két pincével rendelkezett. Ez az utca a belvárosban található, akkoriban a főutca egyik mellékutcája volt. A város nyugati vége mellett épült ki.

A másik Baksai, Tekintetes Baksai Sigmond úr, aki a Pappszeren lakott, egy pincével és egy kéménnyel bírt.⁶¹ A Pappszer Miskolc régi utcanevei közül a legnépszerűbb. Nevében a szer szó jelent, ebben az értelemben tehát utcasort, Pappszer a Papnak a sora. Az utcasor és környéke a protestánsok kezében állt évekig, akik az ott épület templomot gondozták az utcába települt zsellérekkel.⁶² A szabadkőművesi képbe mindkét ember beleillik. Az első a nemesi származása és lakhelye miatt. A század végére egyre több nemes embert avattak szabadkőművessé, míg nemsokára látni fogjuk, az akkori tagok közül sokan laktak a belvárosban. Miért ne gyűltek volna össze a lakhelyükhöz közeli házban.

A második Baksai pedig a vallása és szintén a lakhelye miatt jöhet szóba. Tudvalevő, hogy a szabadkőműves páholyokba bármilyen vallású ember jelentkezhetett, a protestáns nézet tehát nem volt akadály, minthogy az sem ahol lakott. A Pappszer kiesett a belvárosi légkörből, mégsem a város szélén helyezkedett el, így elérhető távolságban volt a páholytagok lakásaihoz. Baksai Sigmond 1772 és 1783 között volt Miskolcon református lelkész, a páholyt pedig 1781-ben alapították, azaz időben rendben van.⁶³ Az egyes irodalmak eltérnek a név írását illetően. Abafi magyar kötetében és a Miskolc monográfia legújabb kötetében Baksay-ként tüntetik fel a nevet, nem pedig Baksainak.⁶⁴

A szabadkőműves ülések során ritkán megfordultak Vay Józsefné Piacz utcai házában is, mivel férje Vay József előkelő páholytagja volt a miskolciaknak. Ez a ház egy-egy pincével és kályhával rendelkezett, de 1785-ben leégett.⁶⁵ Az első tiltó rendelkezés pont 1785-ben született II. József által. Érdekességként merülhet fel, vajon miért éghetett le az említett ház. A Vay-ak ma is fennmaradt háza a Széchenyi utca sétáló részén található, a színház és a Sötétkapu között.

Végül érdemes pár szót ejteni arról is, hol lakott az alapító, gróf Török Lajos. Házhelyéről csak az 1793-as telekösszeírásban szerepelnek adatok. Eszerint a Horváth Lajos utcában lakott az 59-60. szám alatt, amely átnyúlt a Pece patakon.⁶⁶ Mellette lakott test-

⁶⁰ RÉMIÁS 1997, 111-112.

⁶¹ BAZ MLT, IV. 1501/b

⁶² MARJALAKI 1958, 139-140.

⁶³ A református egyház Miskolcon. – Szöveg. – Hozzáférés módja: URL: <http://www.uni-miskolc.hu/~bolbaju1/38.pdf>. [Letöltés: 2012.04.29.]

⁶⁴ ABAFI 1993, 199. és FARAGÓ (szerk.) 2000, 813.

⁶⁵ A Piacz utcát később átnevezték Fő utcának. *Forrás: BAZ MLT, IV. 1501/b*

⁶⁶ MARJALAKI 1958, 149-150.

vére gróf Török József is, ez az oka a dupla házászámnak. A feljegyzések szerint házuk kő épület volt, kő istállóval és kocsiszínnel. Az utca az Újvárosban található, ma is ezen a néven szerepel a térképeken. A Török család Miskolcon belül és a város környékén több földdel rendelkeztek. Birtokuk volt még a Zsolcai töltésen, az Örvény-szögben, a Galagonyás pincéknél, a Bedeg-völgyben, Birsalmáson, a Szentpéteri kapunál, Bugyiknál, Déllőkön, Játék helyen, a Rakottyás szögben, Ruzsinban, és a Bábonyibércen.⁶⁷

Miután ismertettem a legfontosabb helyeket, bemutatom Az erényes Világpolgárhoz címzett páholy két leghíresebb tagját, az alapítót és vejét. Megvizsgálom a páholyban betöltött szerepüket, és a szabadkőművességhez, mint eszméhez való viszonyulásukat.

3.4. Gróf Szendrői Török Lajos, az alapító

A Török család régóta élő familia, első ismert tagja a 16. században működő Török Bálint, aki az egri és a borsod-vármegyei szendrői vár vajdája volt. Török Bálint fiának a fia, Ferenc alapította meg az ifjabb grófi ágat. Címerükben egy aranyszínű ágaskodó oroszlán látható, amely egyik lábában egy szintén aranyszínű kivont kardot tart, míg a másikban egy levágott török fejet.⁶⁸

Gróf Szendrői Török Lajos, 1748-ban született gazdag családban. Apja Gróf Török József kancelláriai tanácsos, kamarai elnök volt. A misztikus tudományok iránti érdeklődése már egészen kisgyermek korától megfigyelhető nála. Azonban mégsem az alkímiával való foglalatosságait emelném ki, hanem azt az áldozatos munkáját, amelyet az orvostudomány fejlődéséért tett, nevezetesen, hogy egy nagyon fontos szert fedezett fel a kolera gyógyítására. Ezt rusztinktúrának nevezte el, amely egy olyan kormozott színű folyékony gyógyszer volt. Gyógyereje az „*égyényes jellegű és rothasztó kórokbán*”⁶⁹ szenvedőknek segített. Kazinczy Ferenc fiát, Antoniust is ezzel kezeltette később Gönc-Ruszkán. A készítmény címkéje az alábbi szöveggel árulta magát: „*ezt bátran beveheted, a nélkül, hogy miatta netalán előállandó mellékes vagy utóbajra csak gondolnod is kellene. Ha az utasítást pontosan megtartod: életed megmaradása felől előre is teljes bizalommal lehetsz.*”⁷⁰ Az egyes gyógyszerek eme elismerése nagyon fontos volt a korban, hatalmas tekintélyt adott készítőjének, hiszen orvosok nemigen dolgoztak még akkor a városban. Megrendelésre írták fel csak a szükséges pirulákat, a beteghez nem jártak ki, és különféle Füves könyvekből állították elő a főzeteket. A század elején főként, de még a század második felében is előfordultak a járványok pusztító hullámai. Felszerelés és munkaerő hiányában pedig igencsak kiváló eredménynek számított, ha valamilyen szer gyógyító erővel bírt, mint Török felfedezése is.⁷¹

Később, 1776-ban feleségül vette Roggendorf Alojziát, egy lányuk született, Török Sophie, aki 1804-ben Kazinczy felesége lett. Innen ered a két szabadkőműves mester rokoni kapcsolata.

1785-1795 között Török Lajost a kassai tanulmányi kerület igazgatójának választották. Az iskolai oktatásban egy sokkal gyakorlatiasabb irányt akart követni, a hazája jóléte érdekében, amelyet a színvonalas oktatás és igaz erkölcs követése nélkül politikailag

⁶⁷ BAZ MLT IV. 1502/b

⁶⁸ Főrangú első családok, 1. kötet, pp. 255-256.

⁶⁹ GARZÓ (szerk.) 1873, 4.

⁷⁰ U.o., 10.

⁷¹ JÁRMAY 1993, 120.

elképzelhetetlennek tartott.⁷² Nevelésről vallott elveit írta meg az *Etwas von der Erziehung* című pedagógiai művében. Életének 62. évében hunyt el 1810. június 23-án a Zemplén vármegyei Nagykázmérban.

A miskolci páholy megvalósításához Eperjesről kért segítséget, ahonnan meg is kapta a 3. rendfokozatig szóló salamoni fokokat; a berendezési tárgyakat azonban már a pesti Nagylelkű páholytól küldte el. Miután Kassán *Az Égő bokorhoz* címzett páholy megszűnt, Török eleinte ezt a nevet akarta adni a miskolci páholyoknak is, végül csak a pecsét maradt meg a kassaiaktól.⁷³ A névválasztás során igyekeztek arra gondolni, hogy milyen értékeket fog a páholy képviselni, mit akarnak megvalósítani. Éppen ezért *Az erényes világpolgárhoz* kifejezés a társaság belső működésére utal. Szerintük az erény „*olyan értékes tulajdonság, mely az embert magatartásában, viselkedésében irányítja... jellemzője: a bölcsesség, a bátorság, a mérséklet, az igazságosság.*”⁷⁴ A világpolgár szó a mindenkit befogadó egyesülésre utalhat.

Török Lajos az alapítás okát a fiatal, tehetséges írók egybefogásában, pártfogásában, támogatásában látta. A páholy céljai között szerepelt a szép, rút, tökéletes és hibás életformák közötti különbségek megtanulása; a tudományok ápolása; és a reformerek nevelése a haza ügyeiért. A páholy tevékenységével szintén hozzájárult a 19. századi reformmozgalmak előkészítéséhez. Ezek a nemes feladatok már ekkor kibontakoztak és terjedtek az egész régióban. A reformkorban létrejövő egyesületek eleinte mind a szabadkőműves páholyok szervezési rendszerére hasonlítottak, azok mintáira alakultak meg.⁷⁵ Továbbá, Török Lajos fontos kötelességének tartotta a mester-legény közti harmonikus kapcsolat kialakítását, vagyis a mester ismerje inasa tudásszintjét, és ne hagyja, hogy eltévedjen vagy letérjen a kijelölt útról.

A páholy alapszabálya tiltotta a hitbéli és politikai vitákat, kizárták az istentagadókat, mivel az Erényes Világpolgárok szellemiségében a hit és az erény nagyon szorosan összekapcsolódott, elválaszthatatlanok voltak egymástól.⁷⁶ A szabadkőművesek istenképében Isten, a Világ Nagy Építőmestere, akinek bölcsessége határtalan, „*nevében azon legmagasabb lény fogalmát központosítják..., amelyben az emberiség minden faja és nemzedéke az Istenséget...tiszteli.*”⁷⁷

A páholyban minden vallást tiszteletben tartottak, mindenki lelkiismerete szerint járt el, kötelességüket ellátták és törekedett arra, hogy csak jókat keressen és csak jókat vegyen fel tagjai közé.⁷⁸

A 18. századi miskolci társadalom rögtön a bizalmába fogadta Török Lajost, mert „*minden cselekedetében... festette magát a szív, s jelenléte mágusi erővel parancsola csendes tisztelést.*”⁷⁹ Fontos tettei közé tartozik még a miskolci szabadkőműves könyvtár megalapítása is, azonban erről nem maradt fenn anyag, csak utalások.

⁷² ABAFI 1889, 228-229.

⁷³ KODEK 2011, 137.

⁷⁴ ÁGOSTON 1999, 103-104.

⁷⁵ SZEGŐFI 1997, 221.

⁷⁶ MISKOLCZY 2009, 43.

⁷⁷ MOSAIK i.m., 20.

⁷⁸ TOLDY 1859, 47.

⁷⁹ SZENDREI i.m., 656.

3.5. Kazinczy Ferenc kapcsolata a páhollyal

Kazinczy Ferenc (1759-1831) birtokos nemesi családban született Érsemlyén. Tanulmányait a sárospataki kollégiumban végezte, majd Kassán, Eperjesen és Pesten volt joggyakornok, ahová későbbi élete során is számtalanszor visszatért. Nagy érdeklődéssel fordult a klasszikus és külföldi irodalom felé. 1776-ban lefordította németből Bessenyei egyik regényét. 1786-ban a kassai tankerület elemi iskoláinak felügyelője volt, és terjesztette II. József eszméit, aki mellett élete végéig kitartott.⁸⁰

A szabadkőművességgel joggyakornok korában ismerkedett meg. Szabadkőműves ténykedését sosem titkolta, számos alkalommal értett egyet vele, tagságáról ő maga vallott a *Pályám emlékezete* című művében, illetve levelezéseiben is utal rá. Ennek hatása leginkább a nyelvművelő mozgalmakban játszott szerepében mérhető le. Az irodalmi munkáját összekötötte a feudalizmus elleni harcával, a felvilágosodás eszméinek terjesztésével.

A felvilágosodást az emberi boldogulás alapelveinek tekintette. Szerinte a nemzeti haladás akadálya a vallási türelmetlenség és a sajtószabadság hiánya. A maga feladatát a lelkek felvilágosításában és a tudás terjesztésében látta.⁸¹

Batsányi Jánossal (1763-1845) és Baróti Szabó Dáviddal (1739-1819) együtt indította 1780-ban első irodalmi folyóiratunkat magyar nyelven a kassai Magyar Museumot, de munkáját abbahagyva kilépett a laptól, miután összekülönbözött Batsányival. 1790-ben azonban önálló folyóiratot indított Orpheus néven, amelynek programja egyértelműen szabadkőműves indíttatású volt.⁸² A lapot a felvilágosodás orgánumának szánta, négy tárgykörrel foglalkozott egyszerre: igaz gondolkozás, nyelv tökéletesítése, a magyar nemzet kultúrája, karaktere, végül által apróbb írásoknak nevezett levelezések. Az Orpheus rendszeresen csak 1792-ig működött, összesen csak nyolc szám jelent meg.

Feudalizmusellenessége, felvilágosult gondolkodásmódja és a társadalmi haladás iránti rokonszenve a magyar jakobinus társaság közé keverte. Nem is kérdés, hogy a Martinovics-mozgalomban való részvétele miatt 1794-ben letartóztatták. Előbb halálra akarták ítélni, végül csak várfogságot kapott.⁸³

Kiszabadulása után feleségül vette Török Lajos lányát és Bányácska⁸⁴ nevű birtokára költöztek, ahol egy ideig csak az irodalomnak élt, otthonát igazi szellemi központtá fejlesztette ki, és az ország szinte minden tudósával, írójával levelezett. Ezekben a levelekben nem rejtette véka alá véleményét, érzéseit a szabadkőművességgel kapcsolatban. Aranka György (1737 – 1817) író és szabadkőműves társához 1790. március 25-én kelt leveléből kiderül milyen a szabadkőművesség helyzete Magyarországon akkoriban: „Nagy még a' setétség, kedves Barátom!”⁸⁵ A bizonytalan útkeresés helyzetével mások

⁸⁰ ABAFI 1889, 249.

⁸¹ KUPÁN 2009, 93.

⁸² Kazinczy szabadkőműves neve is az Orpheus volt. Orpheus a görög mitológiában egy bölcs mesternek számított, aki folyton a lantján játszott, hogy megmentsse az argonautákat a bűvös szírhangoktól.

⁸³ Több mint hat évig raboskodott Spielberg, Kufstein és Munkács váraiban.

⁸⁴ Ennek a birtoknak adta a Széphalom nevet.

⁸⁵ KAZ. LEV. II., 51.

is egyet értenek Kazinczyval. Horvát András levele is erről árulkodik: „*sem a mostani idő az, mely a Sötétséget a Világosságtól elválasztaná*”⁸⁶

Ennek ellenére Kazinczy nem hátrált meg, a szabadkőművességről vallott gondolatai már-már életfilozófiájává vált, mondhatnám azt is, hogy életének egyik legfontosabb hitvallása volt. Ekképp beszél szabadkőműves szerepéről:

„*Én nekem a' kőművesség olyan társaság, a' melly egy kis karikát tsinál a' leg-jobb szívű emberekből; mellyben az ember el-felejtí azt a' nagy egyenetlenséget, a' melly a' külső világban van; a' mellyben az ember a' Királyt és a' leg alatsonyabb rendű emberi testvérének nézi, a' mellyben el felejtkezík a' Világ esztelenségei felől, 's azt látván, hogy minden tagban egy Lélek, t.i. a' jónak szeretete, dolgozik, öröm könnyeket sír, a' mellyben sokkal biztosabb Barátokat lél, mint a' külső Világban; a' mellyben kiki igyekszik ember társainak nyomorúságát a' szerint a' mint tehetsége engedí, könnyíteni, a' mellyben kiki olvasni, tanulni, szerzetes atyjafiait munkái, írásai, példái által tanítani tartozík; - az illyes társaság nékem kedvesebb.*”⁸⁷

Érdekesség továbbá, hogy Kazinczy vetette fel elsőként a női páholyok szükségességét is, mivel a szabadkőművességnek akkora a társadalomformáló ereje, hogy az mindenkire kihat, az alsó rétegektől kezdve a tudós férfiakig, és természetesen a nőkre ugyanúgy.

Kazinczy legfontosabb szabadkőműves alkotása a Káté, amelyben összegzi szabadkőműves gondolatait, és irányelveket mutat minden tagnak az élethez; illetve részletesen taglalja az inas beavatásának szertartáskönyvét. Mivel Kazinczyt igen nagy becsben tartották a miskolciak, így elképzelhető, hogy használták kátéja egy részét. Eltérések azonban még így is akadnak, amelyet az alábbi táblázatban vetettem össze. Forrásként Miskolczi Ambrus elemzését használtam fel, aki egyik tanulmányában elemezte és közölte Kazinczy kátéját.⁸⁸

	Miskolci káté	Kazinczy kátéja
<i>Szertartás rendje</i>	Bonyolultak	3 oszlop: erő (testvérek egyetértése), körültekintés (erkölcsökben), szép
<i>Titkosság jellege</i>	Több benne a misztika és a szimbólum	Kevésbé misztifikált
<i>Erények típusai</i>	Igazi erények: tiszta, jogos, igaz	Erények 3 foka: hallgatás, buzgalom, türelem
<i>Kozmopolitizmus, világpolgárság jelenléte</i>	Kisebb népek egy nemzeté válása	A kisebb népek egyenjogúságra törekednek a hatalmasabb népekkel.

A miskolci páholyba 1784-ben vette fel Török Lajos. A mesterrel való megismerkedését meséli el a Pályám emlékezete című művében, és Toldy Miklós is beszámol erről 1859-ben megjelent munkájában. Ezek alapján felvázolható, hogy Kazinczy miképpen került kapcsolatba a miskolciakkal. Fráter István indította el a szabadkőművesség útján,

⁸⁶ BAZ MLT XIV/18.

⁸⁷ KAZ LEV II., 53.

⁸⁸ MISKOLCZY In: Irodalomtörténet 90 (2009), [4. sz.], 470-471.

vele beszélte meg, hogy valóban kőműves szeretne-e lenni. 1783-ban megtudta, hogy Girálton és a Szirmayak között egy lózsi⁸⁹ működött. Tállyán megismerte Török Lajost, amelynek eredménye lett, mint már tudjuk, a miskolci páholyba való fölvétel. Így emlékezik meg erről Kazinczy: „*Ki vala boldogabb mint én, midőn Miskolcon januárus 16. arcomra nyomá első csókját.*”⁹⁰

Nemcsak a miskolci páholy működése alatt, hanem annak feloszlata után is folyamatos levelezésben volt szabadkőműves társaival. A szabadkőművesség mondhatnánk állandó téma volt író és válaszoló között. Ezt mutatja az alábbi részlet is, amely töredék formájában maradt ránk, ismeretlen személy írta Kazinczynak a haza és a világosság dolgairól:

„*De így ír egy derék Tudósunk: Némellyek a régi magyar könyvekhez járulnak Világosságért, nem ugyan hogy azokat kövessék egészen, hanem csakhogy belőlök azt szedjék ki, a mi hypothesisaikbe illik... Az egyenes összetartó szív, a szervesen gondolkozó lélek, a buzgó törekvés és a Szent Hazafiság tegyenek bennünket édes nemzetünk előtt ismeretesekké.*”⁹¹ Az író ezzel azt akarja megmutatni, hogy a szabadkőművesek mennyire sokra tartották a műveltség megszerzését, a könyvekből való olvasást.

Kazinczy a páholyban titkári feladatot látott el, mint az egyik fennmaradt leveléből kiderült. Nagy Iván másolta le azt a levelet, amelyben a miskolci páholy válaszol a ballassagyarmati Erényes Zarándokhoz címzett páholy küldeményére. Ebben Kazinczy aláírása alatt ott található a titkár szó, így feltételezhető, hogy ellátott ilyen irányú feladatokat is.⁹²

Toldy még úgy említi a páholy betiltása utáni időket, hogy Kazinczy nem tudta mi lett a lózsi további sorsa, míg Abafi egyértelműen utal az 1794-es rövid újraindulásban Kazinczy is tag volt.

A következőkben, egyúttal dolgozatom utolsó fejezetében az Előre páholyt mutatom be, amely a második működő páholy volt Miskolcon.

4. A 20. századi újraindulás

Miskolcon hosszú évtizedekig nem működött páholy. Miután 1788-ban végleg feloszlatták a páholyt, anyagát szétszórták, a tagok szétszéledtek más páholyokba, főként pestiekbe. Hivatalosan 1868-ban engedélyezték újra Magyarországon páholy alapítását. Innen számítva egészen napjainkig nevezzük ezt az időszakot a szabadkőművesség 2. szakaszának hazánkban.

A városban csak 1913. március 8-án alakult meg a páholy, „*hogy régi vágyunknak megfelelően megalakítsák páholyukat...Ez alkalomra...mintegy hetven vendég...gyűlt össze különböző keletekről nyilván, hogy kifejezést adjanak annak a nagy jelentőségnek, melyet a magyar szkség a miskolcz alakulásnak tulajdonit.*”⁹³ A páholy előkészületeit már 1912-ben elkezdték, amelyről egy levél tanúskodik. Egészen 1920-ig működött, amikor belügyminiszteri rendelet útján végérvényesen megszüntették. Működése alatt

⁸⁹ Kazinczy rendszeresen lózsinak hívta a páholyt.

⁹⁰ TOLDY i.m., 51.

⁹¹ BAZ MLT XIV/18.

⁹² BUSA 1990, 25-26.

⁹³ MOL P1129, 1. dob.

többféle feladatot próbált meg teljesíteni. Fontosnak tartotta a nemzeti kultúra fejlesztését, de ugyanakkor anyagilag támogatta a helyi jótékony célú intézményeket is.

A páholy anyaga a MOL-ban található a P1129-es jelzetszám alatt. Megtekintettem a különféle jegyzőkönyveket, felvételi iratokat, leveleket, körözhvényeket, meghívókat, a páholy saját kiadványait, anyakönyveket, pénztárkönyveket, és elavult iktatókönyveket. A megadott évkörben 1912 és 1920 között hiánytalanul meg van minden, nem hiányzik egy év sem, sorba rendezve az események történései szerint.

A tagdíj befizetések füzetben teljes vagyonskimutatás látható 1910 januárjától. Szerepel benne:

- Rendes tagdíj, rendkívüli tagdíj befizetések név szerint felsorolva,
- Felvételi és felszerelési költségek,
- Tartozások, mulasztások vezetése,
- Jótékony célú bevételek
- Gyűjtésekre szánt összegek

A pénztári helyzet ismertetésén túl rendszeres névsort vezettek 1915 és 1919 között. Az illetők nevei sorszámmal ellátva, honnan és mikor érkezett, milyen páholy tagja volt előtte; illetve az egyén sorsát is bejegyezték.⁹⁴

A páholy anyakönyvében hatvan ember van regisztrálva, mind férfiak, előkelő foglalkozásúak, mérnökök, orvosok, igazgatók, fő ellenőrök. Sok név át van azonban húzva, az okára eddig nem sikerült rájönnöm. Adatok, amelyeket felvettek a leendő tagokról: név, születési hely, születési idő, családi viszony, profán foglalkozás, lakhely, kezes neve, felvétel ideje, ki vette fel, kiválás ideje, kiválás módja, megjegyzések szabadkőművesi tevékenységéről és profán életviszonyairól. Külön anyagot képeznek az elbocsátási okmányok, amelyek hivatalos pecséttel ellátott iratok. Felvezették rá az illető rangját, de az elbocsátás maga nincs megindokolva. Keletkezési helye mindegyiknek Kassa.

A páholy anyagai között azonban nemcsak ilyen statisztikai adatokat találhatunk, hanem a különféle jegyzőkönyvek, munkatábla kivonatok, jelenléti ívek is mind olvashatók, sőt nagyon finoman kidolgozott építészeti alaprajzok szintén gazdagítják a páholy megmaradt anyagát. Több gépelt oldal szól a páholyalapítási törekvésekről, üdvözlésekről, illetve az engedélyező hivatalos levél pecséttel ellátva ugyancsak fellelhető. Az Előre páholy rendszeres levelezésben állt más páholyokkal is, főként a kassai Resurrexit nevezetűvel, ezeknek a leveleknek a többsége fennmaradt. Érdekes csoportot alkotnak az úgynevezett asszonyi hálalevelek. Olyan asszonyok többoldalas levelei ezek, akiket a páholy nagylelkűen segített.

A jegyzőkönyvek tematikájukat tekintve nagyon sokszínűek. Találtam egy értekezést arról, hogy a modern szabadkőművesség 200. évfordulójára⁹⁵ akarnak valamilyen megemlékezést, egy világkongresszust Londonban, mint a szabadkőművesség szülővárosában, amelyre a miskolci páholy is készülni akar valamivel.

A páholy fő feladatai között szerepelt a szociális feladatok erősítése, a szünidei gyermektelepek figyelemmel kísérése, a Vöröskereszttel való együttműködés, és a Világ című napilapban való rendszeres közlések, illetve a lap támogatása. Ezek a tevékenysé-

⁹⁴ Pl. ha valaki beküldött egy gyászjelentést, azonnal törölték az aktuális tagok közül. Állapotához ekkor a következőt írták be: törölve, ok: halál

⁹⁵ Londonban a Lúdhöz és rostélyhoz címzett fogadóban gyűltek össze először az emberek 1717. június 24-én, Szent János napján, ahol megválasztották az első nagymestert Anthony Sayert (1672-1741). A modern szabadkőműves páholy születésének kezdőnapja ez.

gek kísértetiesen hasonlítanak elődje munkáihoz. Sok forrásban olvastam, hogy a páholy főleg a politikai állapotok miatt jött létre, az akkori kormányokat támogatva, azonban mindezt nagyban megcáfolja a MOL-ban talált anyag együttes. Az Előre páholy főmestere dr. Sidlauer Ármin már a páholy nyitó ünnepén elmondta, milyen nagyra tartja az elődök munkálatait. Párhuzamot von az Erényes Világpolgárokhoz páholy és a mostani alakulás között. Az első miskolci páholy tagjai az akkori világ nagy urai voltak, akiknek a felsőbb hatalmak rendelkezései miatt kényszerűségből fel kellett hagyniuk a világosság terjesztésével a városban. Legerőteljesebben Kazinczy igyekezett ennek ellenállni. Ezzel szemben az újkori alakulás már a társadalmi dolgozó osztályrétegeket gyűjti egybe, olyan embereket, „*kik kenyerüket nehéz munkával keresik meg.*”⁹⁶ A miskolci szabadkőművesség régebben a nemesek-polgárok ügyét segítette elő, a 20. század elején pedig a munkásosztályt próbálta meg támogatni. Célul tűzték ki az új páholy anyagi és társadalmi megerősödését, csak úgy, mint őse. A főmester szerint eme két tényező hiánya okozza általában a páholyok elgyengülését. Kiemeli, hogy „*nem kell azonnal fényes szentélyekre gondolni, mert alapos munka a szerény szobában is végezhető.*”⁹⁷ Meghirdeti szabadkőműves programjukat: a munkásosztály segítségével, a munkába minden társadalmi réteget be kell vonni, mert csak így tudják megmondani, melyik része fáj a városnak, amelyet szükséges javítani. A páholy alapfeladatának tekinti Kazinczy megkezdett munkásságát folytatni a régi hagyományok felélesztése által.

Az Előre páholy azonban nemcsak kötelességében hasonlított elődjéhez, hanem az elveiket is hűen követték. Igen nagyra becsülték Kazinczyt és társait, akik kozmopolitáknak nevezték magukat, mert minden lépésükben a művelt Nyugat felé tartottak, hogy kihozzák az országot a keleti elmaradásból, a kulturálatlanság állapotából. Sidlauer Ármin szerint a helyzet azóta csak némileg javult, Magyarország keveset lépett előre a Nyugathoz képest a kultúra terén, de a páholy ezért is jött létre, hogy hozzájáruljon a hátrányok lefaragásához. Ezért ugyanazt a kozmopolitást vállalták fel, mondván: „*Kazinczy példáját méltán követhetjük s ha ezt megtesszük, akkor szki kötelességet teljesítettük.*”⁹⁸

A hű követés legimpozánsabb megjelenítése a páholy pecsétjében mutatkozik meg. A nevét és mottójukat leszámítva egy az egyben megegyezik a két páholy pecsétje.⁹⁹ A képen Mózes térdel az Égő Csipkebokor előtt, a kép körül a páholy neve és alul a *per aspera ad astra* felirat. Ennek jelentése: sanyarúságon át az Ég, a csillagok felé. Mindez a páholy céljaira, feladataira utal. Sok a tennivaló, de rendületlenül az Úr, a Világ Építőmestere irányába fordulva kell tevékenykedni.

A két miskolci páholy sorsa egy levéllel fonódik végleg össze¹⁰⁰, amelyben az Előre páholy tudomására kerül, hogy Pesten két szabadkőműves kötényt, és egy jelvényt őriznek, amely a miskolci Erényes Világpolgárokhoz tartozott hajdanán. A levél a továbbiakban azt tudakolja meg, hogyan tudná ezeket a szabadkőműves tárgyakat Miskolcra eljuttatni eredeti, méltó helyére. Mindez bizonyítja, hogy a 18. században Miskolcon

⁹⁶ MOL P1129, 1. dob.

⁹⁷ U.o.

⁹⁸ U.o.

⁹⁹ A pecsétéről készített képeket lásd a 4. számú mellékletben!

¹⁰⁰ A levelet és átiratát lásd az 5. számú mellékletben!

működött páholy emléke nem tűnt el nyomtalanul. Elveiket, eszméiket, és tárgyi tulajdonuk egy részét hűen megőrizte utódja a 20. századi Előre páholy.

Végezetül szeretnék pár szót ejteni az Előre páholy kiadványairól, mert úgy gondolom, sokat elárulnak szellemiségükről. A szociális ténykedésükhöz íródott *A rokkantak ügye* című rövid művecske, amelyet 1915. október 2-án terjesztett elő dr. Gencsi Samu páholytag. Ebben kifejti, kit nevezhetünk rokkantnak és milyen szempontokat kell figyelembe venni, ha egy rokkanttal találkozunk. Ezen kívül, elolvastam az 1916-ban megjelentetett *A Miskolcz keletén dolgozó Előre szabadkőműves páholy szabálya* című könyv, amely a páholy szabályzatát tartalmazza. Ebben a fentebb említett célok és feladatok mind megtalálhatóak: kit vesznek fel, milyen díjakat kell befizetni, a tagokat milyen jogok és kötelességek illetik meg, kik lehetnek a tisztviselők, milyen bizottságok alakulnak, és ki kezelheti a páholy vagyionát. A Kazinczy féle világpolgár elmélet, a világbékére törekvésről szóló gondolatait osztotta meg dr. Szerényi Nándor a *Világkultúra* című röpiratában, amelyben többek között kifejti azt is, mi lehet a tartós világbéke alapja és biztosítéka.

A páholy negyedik kiadványát dr. Sidlauer Ármin főmester adta közre, *A szabadkőművesség czélja és feladata* címmel, amely egy székfoglaló beszéd volt a páholy első munkaiülésén. Rögtön a mű elején érződik a régi korok szellemisége, ahogy a résztvevőkhöz szól: „*Szeretett testvérek! Visszaszáll a lelkem ez órában a múltba, a régi, régi múltba s az örök kelet derűs-borús homályából előtűnedeznek az elköltözött ősök dicső, ragyogó szellemei: Török és Kazinczy testvérek szellemei...a szabadkőművesi szerszámok lábaik előtt hevernek. Köszöntve intenek felém, s én fejemet meghajtva, leboruló hálás tisztelettel visszaköszöntök. Egy nagy, oly régóta – több mint száz év óta – parlagon heverő szabad térre mutat az ujjuk, Kelet felé... a virtuózus kozmopoliták néhai műhelye.*”¹⁰¹ Ezután, felszólított mindenkit, hogy kövessék elődjüket, hozzájuk hasonlóan vegye fel mindenki a saját szerszámát, és ami mindenkitől kiellik, azt tegye meg hazája virágzása érdekében.

5. Tovább az úton

Ebben a dolgozatban bemutattam a szabadkőművesség megjelenését Magyarországon, és a hazai két nagy korszakból részletesen foglalkoztam az elsővel, azon belül is a miskolci páholy történetével. A rendelkezésemre álló töredékes forrásokból megpróbáltam egy teljes összképet adni a páholy életéről. Munkámat könnyítette, hogy a különböző szerzők más-más dolgot emeltek ki, így ezek összevonásával és újragondolásával remélem sikerült jobban megvilágítani a páholy működését, és megértetni a szabadkőműves mozgalmak céljait.

A szabadkőműves közösségek cselekedetei minden kulturális intézményre erősen kihatottak: egyházra, iskolákra, irodalomra etc. Vezér eszméik közé tartozott a tolerancia, az emberség, a testvériség és a felebaráti szeretet. Ez nem volt másképp a miskolciak esetében sem.

Magyarországon, Pesten és Budán kívül számos vidéki város vált a szellemi-politikai élet centrumává, közülük is kiemelkedett a miskolci páholy. Kialakulásuk hazánkban is elősegítette az új társadalmi réteg felemelkedését, a polgárság nemzetté válását. A Ka-

¹⁰¹ MOL P1129, 1.dob.

zinczy és köre által szerkesztett Magyar Museum, vagy az önálló lap, az Orpheus, a későbbi Magyar Tudós Társaság létrejötte mind azt mutatja, hogy valami olyan megmozdulás indult be, olyan fejlődés vette kezdetét, amely a mai napig érezteti hatását. Ez pedig a szabadkőműveseknek köszönhető, mivel a korabeli magyar kultúra fő terjesztői között mindvégig az élen jártak.

A szociális érzékenységüket a 20. században újra alakuló miskolci páholy történetén keresztül mutattam be.

A jövőben szeretném a 18. századi anyagok közül H. Balázs Éva hagyatékát megtekinteni. Feltételezem, hogy egy mélyebb kutatómunkával fellelhetők még más cikkek a páholyról és foglalkoztak vele mások is. További terveim között szerepel az Előre páholy anyagának részletesebb megvizsgálása.

Távlati céljaim között szerepel a kassai és az eperjesi levéltárak felkutatása, hiszen, mint anyapáholyok valószínűleg sok rejtett kincset rejtegetnek magukba, amelyek még felfedezésre várnak.

Ezzel a dolgozattal és a további elhatározásaimmal szeretnék hozzájárulni a 18. század magyar művelődéstörténetének alaposabb megismertetéséhez, hiszen ahogy Horatius mondja: *„jól kell ismerned minden kor egyéni vonását, s azt, hogy az évekkel, mint változik egyre a jellem.”*

6. Felhasznált könyvtárak, levéltárak, és gyűjtemények rövidítésjegyzéke

BAZ MLT: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár

KAZ.LEV.: Kazinczy Ferencz levelezése

MOL: Magyar Országos Levéltár

MTAKM: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Mikrofillmtár

OSZK: Országos Széchényi Könyvtár

7. Levéltári források

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR, IV. 1501/b, Miskolc város tanácsának iratai, Species XXI. 1781. Conscriptio Miskolc [idézve: BAZ MLT IV. 1501/b]

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR, IV. 1502/b, Miskolc Város Quantualis és Királyi Városi Deputatiojának iratai [5.doboz]. 1793. évi telekösszeírás Miskolc városról [idézve: BAZ MLT IV.1502/b]

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR, IV. 501 Mappa Regio Coronalis Oppidi Miskoltz. 1781. évi térkép Miskolc városról

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR, XIV/18. Kazinczy Ferenc levelezése más személyekhez 1808-1818. [2. doboz] [idézve: BAZ MLT XIV/18.]

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Előre páholy. 1912-1920. Jegyzőkönyvek, felvételi iratok, levelek, körözlvények, meghívók, a páholy kiadványai P1129. 1. doboz 1. tétel [idézve: MOL P1129, 1. dob.]

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Vegyes iratok gyűjteménye. 1862-1920. A Festetics család dégi levéltárának anyagából összegyűjtött másolatok, feljegyzések. P1134. 3. doboz 1. tétel 18. szám 15-359 + 402-406

[idézve: MOL P1134, 3. dob.]

- MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Vegyes iratok gyűjteménye. 1862-1920. A Festetics család dégi levéltárának anyagából összegyűjtött másolatok, feljegyzések. P1134. 3. doboz 1. tétel 18. szám 1037-1597 [idézve: MOL P1134, 3. dob.]
- MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Vegyes iratok gyűjteménye. 1862-1920. A Festetics család dégi levéltárának anyagából összegyűjtött másolatok, feljegyzések. P1134. 4. doboz 1. tétel 18. szám Bd. 46-106 [idézve: MOL P1134, 4. dob.]
- MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA MIKROFILMTÁR, Auszüge aus dem Werk Journal für Freymaurer Wien 1784, gedruckt Cristian Friedrich Wapfter. K605 (B8234) [idézve: MTAKM K605]

Felhasznált irodalom

- ABAFI Lajos: *Kazinczy Ferencz szabadkőművesi följegyzései*. In: Világosság. Szabadkőművesi érdekeket képviselő lap. Kézirat szabadkőművesek számára. 1 (1882. október 1.), 13. sz., pp. 94-98.
- ABAFI Lajos: *Az Erényes Világpolgárok páholya Miskolcon*. In: Világosság. Szabadkőművesi érdekeket képviselő lap. Kézirat szabadkőművesek számára. 3 (1884. november 20.), 10-11. sz., pp. 89-100.
- ABAFI, Ludwig: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich – Ungarn. Fünfter Band*. Budapest : Martin Bagó§Sohn, 1889. 381 p. [idézve: ABAFI 1889]
- ABAFI Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. (Az Akadémiai Kiadó reprint sorozata) Budapest : Akadémia, 1993. 470 p. [idézve: ABAFI 1993]
- A református egyház Miskolcon. – Szöveg. – Hozzáférés módja: URL: <http://www.uni-miskolc.hu/~bolbaju1/38.pdf>. [Letöltés: 2012.04.29.]
- ÁGOSTON István György: *Gróf Török Lajos emlékezete*. In: Széphalom. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 10. Sátoraljaújhely : Kazinczy Ferenc Társaság, 1999. pp. 99-112.
- BALASSA József: *A szabadkőművesség története*. (Mindent tudók könyvtár, 6.) Budapest : BÉTA Irodalmi Résztvénytársaság Kiadása, 1924. 90 p.
- BALÁZS Éva, H.: *A szabadkőművesség a XVIII. században*. In: Világosság 18 (1977), pp. 216-223.
- BALÁZS Éva, H.: *Hétköznapi élet a Habsburgok korában. 1740-1815*. (Mindennapi történelem) Budapest : Corvina, 2007. 196 p. [idézve: BALÁZS 2007]
- BELÁNYI, Francz: *Die Loge der „tugendhaften Cosmopoliten” (□Virtuosorum Cosmopolitarum) im Or. Miskolcz 1781-1788*. In: Orient. Amtliches Organ der Johannis-Grossloge von Ungarn. Manuscript für BBr. Freimaurer. / Redacteur: Br. Alexander Uhl. - Autorisirte deutsche Ausgabe des ungarischen Originals. - 7 (1881. január 1.), pp. 5-6.
- BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: *Miskolc és környéke szabadkőművesi páholyneveinek vizsgálata*. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Miskolc, 1995. augusztus 28-30. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 209.) Budapest ; Miskolc : Magyar Nyelvtudományi Társaság – ME BTK, 1997. pp. 576-582.
- BUSA Margit: *Kazinczy, a szabadkőművesek titkára*. In: Széphalom. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 3. Miskolc : Kazinczy Ferenc Társaság, 1990. pp. 24-33.

- FARAGÓ Tamás (szerk.): Miskolc története 1702-1847. (Miskolc története 6 kötetben. főszerk. Dobrossy István, III/1.) Miskolc : BAZ MLT : HOM, 2000. p. 37.
- FARAGÓ Tamás (szerk.): Miskolc története 1702-1847. (Miskolc története 6 kötetben. főszerk. Dobrossy István, III/2.) Miskolc : BAZ MLT : HOM, 2000. pp. 813-814.
- Főrangú családok. 1. kötet. Budapest : Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 1888. (Magyar nemzetiségi zsebkönyv). 558 p.
- GARZÓ Gyula (szerk.): *Néhai Gróf Török Lajos cholera ellen alkalmazott rusztinctúrája, s az ezen üldözött gyógyszer fényes sikerének okiratai.* Kecskemét : Sziládi Károly fiának nyomdájában, 1873. 49 p.
- JANCSÓ Elemér: *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII-ik században. Irodalomtörténeti tanulmány.* Kolozsvár : Ady Endre Társaság, 1936. 281 p.
- JÁRMAY Gyula: *Orvoslás Miskolcon a 17-18. században.* In: Herman Ottó Múzeum közleményei, 28. Miskolc : HOM, 1993. pp. 119- 122.
- JÁSZBERÉNYI József: *Horváth Ádám és Kazinczy Ferenc kapcsolatai a szabadkőművességgel.* In: Tanulmányok a régi magyar irodalomról. (Studia litteraria, tomus XXXVI.) Debrecen : KLTE, 1998. pp. 186-206
- Kazinczy Ferencz levelezése. 1790 –1802.* Második kötet. Közzéteszi Váczy János. Budapest : MTA, 1891, 626 p. [idézve: KAZ. LEV. II.]
- KODEK, Günter K.: *Von der Alchemie zur Aufklärung. Chronik der Freimaurerei in Österreich und den Habsburgischen Erblanden. 1717-1867.* Wien : Löcker, 2011. 319 p.
- KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1983. 757 p.
- KÖPECZI Béla: *A francia felvilágosodás.* (Európa nagy korszakai. Franciaország) Budapest : Gondolat, 1986. 476 p.
- KUPÁN Árpád: *Kazinczy Ferenc, a magyar szabadkőművesség első nagy személyisége.* In: A bölcsőtől a sirig. 250 éve született Kazinczy Ferenc. Nagyvárad : Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság és a Varadinum Script Könyvkiadó, 2009 (Partiumi füzetek, 58), 150 p.
- LESSING, Gotthold Ephraim: *Szabadkőműves párbeszéddek. Ernst és Falk.* Budapest : Pallas, 2008. 74 p.
- MARJALAKI Kiss Lajos: *Miskolc régi mellékutcai.* In: A Herman Ottó Múzeum évkönyve 2., szerk. Komáromy József. Miskolc : HOM, 1958. pp. 133-153.
- MISKOLCZY Ambrus: *Kazinczy Ferenc szabadkőműves kátéja.* In: Irodalomtörténet 90 (2009), [4.sz.], pp. 462-509.
- MISKOLCZY Ambrus: *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig I. Orpheus világában, avagy a magyar demokratikus politikai kultúra kezdetei.* (Kisebbségkutatás könyvek) Budapest : Lucidus Kiadó, 2009. 158 p. [idézve: MISKOLCZY 2009]
- Mitterdorfer Gusztáv: MOSAIK. *Szabadkőművesi jelzések magyarázatai.* Budapest : Hungária páholy, 1875. 53 p. [idézve: MOSAIK 1875]
- REINALTER, Helmut: *Freimaurer und Geheimbünde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa. Erste Auflage.* Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1983. 403 p.

- RÉMIÁS Tibor: *Miskolc mezőváros 18. századi lakóinak jogi státusa és rétegződése*. In: A Herman Ottó Múzeum évkönyve. 35-36. évf. Miskolc : HOM, 1997, pp. 97-152.
- SCHÖN István: *Első nemzeti intézményeink megalakulása és a szabadkőművesek*. In: Magyar tudomány 107 (2000), [11.sz.], pp. 1339-1351.
- SISA József: *A dégi Festetics-kastély*. (Épített örökségünk) Budapest : Műemlékek Állami Gondnoksága, 2005. 152 p.
- SZEGŐFI Anna: *Az első világháború előtt alakult miskolci egyesületek*. In: Levéltári évkönyv, 9., szerk.: Dobrossy István. Miskolc : BAZ MLT, 1997. pp. 213-269.
- SZENDREI János: *Miskolcz város története. 1000-1800*. (Miskolcz város története és egyetemes helyirata, 2. kötet) Miskolc : kiadja a város közönsége, 1904. 733 p.
- SZERB Antal: *A Pendragon-legenda*. Budapest : Magvető, 1957. 291 p.
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái. I. kötet*. (A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnyomat-sorozata) Budapest : Hornyánszky Viktor, 1891. 1440 p.
- TERHART, Franjo: *Freimaurer*. München : Diederichs Kompakt, 2004. p. 62.
- TOLDY Ferenc: *Kazinczy Ferenc és kora*. – Pest : MTA, 1859. 218 p.

MELLÉKLETEK

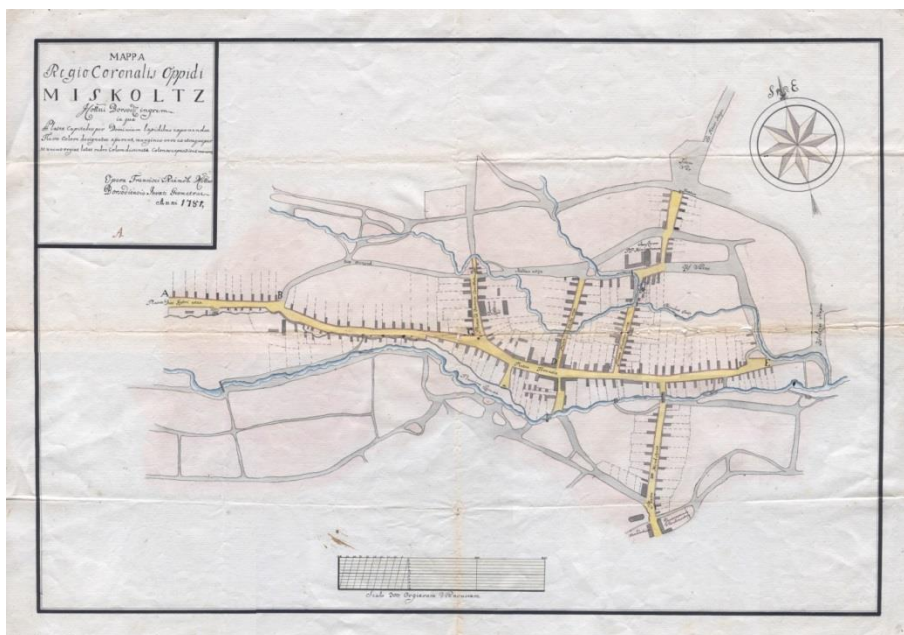
1. számú melléklet

Ősi és elfogadott Skót Rítus 33 fokának nevei német és magyar nyelven

1. Lehrling – inasfok
 2. Geselle – legény
 3. Meister – mester
 4. Geheimer Meister – titkos mester
 5. Vollkommener Meister – tökéletes mester
 6. Geheimer Sekretär – titkos titkár
 7. Vorgesetzter und Richter – Elöljáró és bíró
 8. Intendant der Gebäude – Épületfelügyelő
 9. Auserwählter Meister der Neun – A kilences kiválasztott mester
 10. Auserwählter Meister der Fünfzehn – A 15-ös kiválasztott mester
 11. Erhabener Auserwählter Ritter – Fenséges Kiválasztott Lovag
 12. Großmeister – Architekt – Nagymester építész
 13. Royal Arch – Királyi Boltív
 14. Großer Auserwählter – Nagy kiválasztott
 15. Ritter des degens – vitéz/kard lovagja
 16. Prinz von Jerusalem – Jeruzsálem hercege
 17. Ritter vom Osten und Westen – Kelet és Nyugat lovagja
 18. Ritter Rosenkreuzer – Rózsakeresztes lovag
 19. Groß-Pontifex – nagy pontifex (főpap)
 20. Großmeister aller Symbolischen Logen – minden szimbolikus páholy nagymestere
 21. Noachite oder Preußischer Ritter – noachite vagy porosz lovag
 22. Prinz vom Libanon – Libanon hercege
 23. Chef des Tabernakels – a Tabernákulum főnöke
 24. Prinz vom Tabernakels – a Tabernákulum hercege
 25. Ritter der ehernen Schlange – örök gonosz lovagja
 26. Prinz der Gnade – Kegyelem hercege
 27. Ritter der Tempels – Templomos lovagok
 28. Ritter der Sonne – Naplovagok
 29. Groß-Schotte des heiligen Andreas – Nagy Skót Szent András
 30. Ritter Kadosch – Kaddosch lovagja
 31. Großinspektro-Inquisitor-Kommandeur – főinspektor-inkvizitor-kommandós parancsnok
 32. Meister des Königlichen Geheimnisses – Királyi Titkok tudója
 33. Souveräner General-Groß-Inspektor – Általános Nagy Inspektor Egyeduralkodója
- Forrás: TERHART, Franjo: *Freimaurer*. München : Diederichs Kompakt, 2004. p. 62.

3.számú melléklet

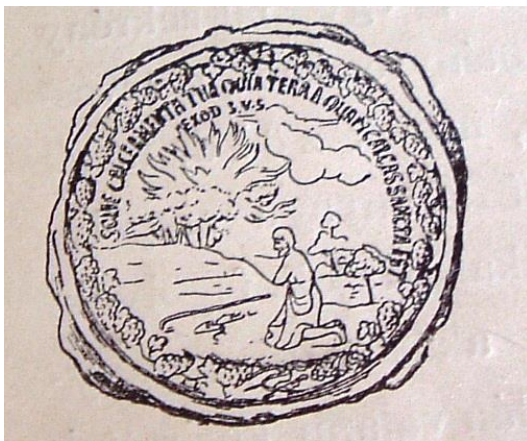
Miskolc utcahálózatáról készült térkép 1781-ből

Forrás: BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR, IV. 501
Mappa Regio Coronalis Oppidi Miskoltz. 1781. évi térkép
Miskolc városról

4.számú melléklet

A két páholy pecsétje

A felső képen látható az Erényes Világpolgárokhoz címzett páholy pecsétje, a Kivonulás Könyvéből vett idézettel, míg az alsón, az Előre páholyé Per aspera ad astra felirattal.

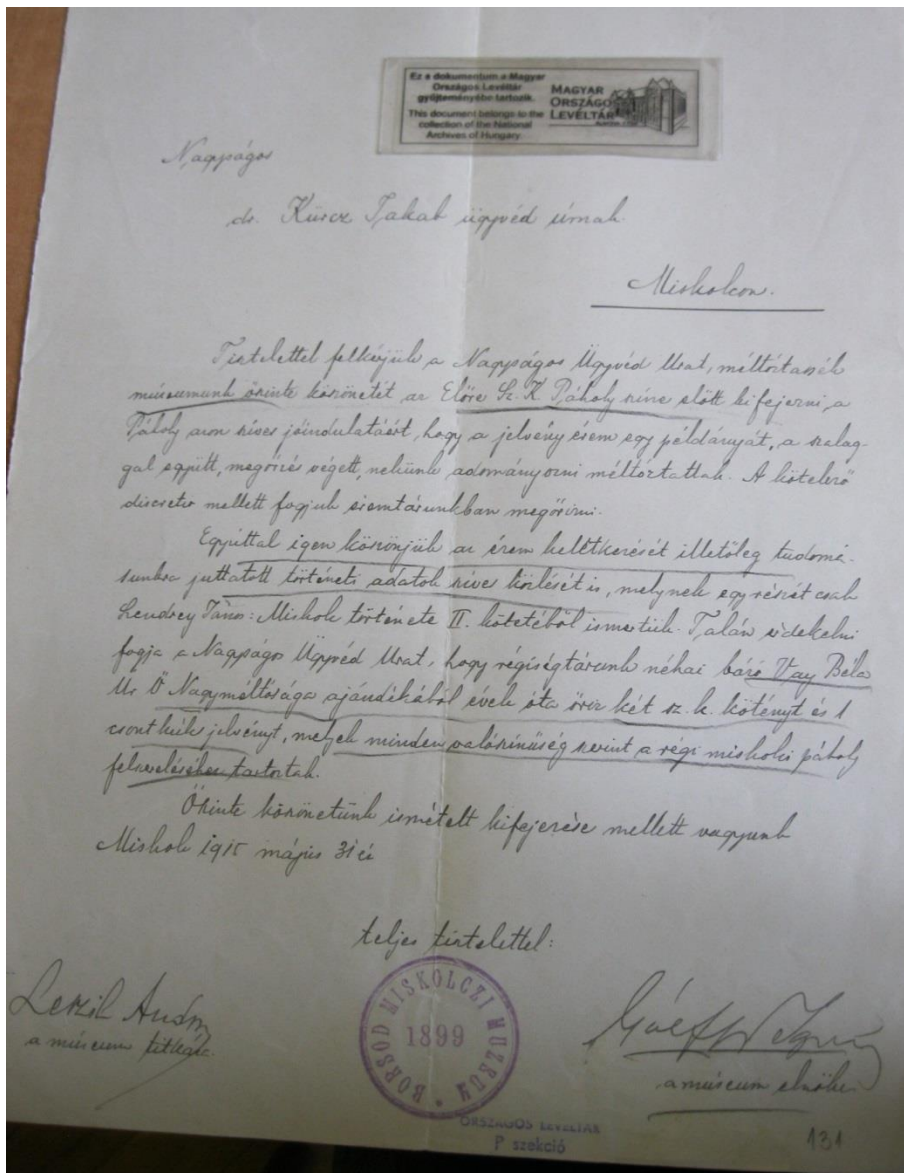
Forrás: SZENDREI János: Miskolc város története. 1000-1800. (Miskolc város története és egyetemes helyirata, 2. kötet) Miskolc : kiadja a város közönsége, 1904. 733 p.

Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Előre páholy. 1912-1920. P1129

5.számú melléklet

Levél és átirata szabadkőműves tárgyak helyéről

Nagyságos dr. Kürcz Jakab ügyvéd Úrnak Miskolcon

Tisztelettel felkérjük a Nagyságos Ügyvéd Urat, méltóztassék múzeumunk őszinte köszönetét az Előre Sz.K. Páholy színe előtt kifejezni a Páholy azon szíves jóindulatáért, hogy a jelvény érem egy példányát, a szalaggal együtt, megőrzés végett, nekünk adományozni méltóztattak. A kötelező discretio mellett fogjuk éremtárunkban megőrizni.

Egyúttal igen köszönjük az érem keletkezését illetőleg tudomásunkra juttatott történeti adatok szíves közlését is, melynek egy részét csak Szendrey jános: Miskolc története II. kötetéből ismertük. Talán érdekelni fogja a Nagyságos Ügyvéd Urat, hogy régiségtárunk néhai báró Vay Béla Úr Ő Nagyméltóságos ajándékából évek óta őriz két sz.k. kötényt és egy csont kék jelvényt, melyek minden valószínűség szerint a régi miskolci páholy felszereléséhez tartoztak.

Őszinte köszönetünk ismételt kifejezése mellett vagyunk.

Miskolc 1915. május 31-én

Teljes tisztelettel: Leszik Andor a múzeum titkára, ... a múzeum elnöke

Előre páholy kiadványai I. A szabadkőművesség czéja és feladata : székfoglaló beszéd az „Előre” páholy első munkáján, - elmondotta: Sidlauer Ármin dr. főmester

Márkus Samu tv. Könyvnyomdája, BP., V., Korall utca 6-8. szám.

Forrás: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Előre páholy. 1912-1920. P1129.

A VIDÉK VÁLTOZÁSA A XXI. SZÁZAD ELEJÉN /FALUFEJLESZTÉS, TURIZMUS/

Szerző: Maszlák Csaba

turizmus-vendéglátás (BA), végzett hallgató

Konzulens: Dr. Tóthné Igó Zsuzsanna gyakorlatvezető tanár

III. helyezés

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Napjainkban egyre több szó esik a vidék felemelkedésének fontosságáról. A média napról napra beszámol, különböző, a falvakban élő lakosságot támogató programokról. Az országos politika közleményeiben is egyre nagyobb helyet foglal el a vidéki élet értékeinek hangsúlyozása.

A nagy ipari/szolgáltatási központoktól távol eső települések kezében két meghatározó eszköz van: a mezőgazdaság és a turizmus. Ez a két eszköz, habár távolinak tűnik egymástól, összekapcsolható, együtt fejleszthető.

A mára túlnyomó részt előregedő, a fiatalok elvándorlása által sújtott települések, kihasználatlan értékeket rejtjenek. Ezek az értékek, a jelenlegi, nem túl kedvező, és bizonytalan gazdasági helyzetben is, kiváló alapot nyújthatnak a biztos megélhetést elérni kívánók számára.

Az Európai Unió területének több mint 91%-át vidéki térségek alkotják. Ezekben a területeken él a lakosság több mint 56%-a. Ezekről a területekről általánosságban elmondható, hogy a városi térségekhez képest kisebb az egy főre jutó átlagjövedelem, kevésbé kiépült az infrastruktúra és fejletlenebb a szolgáltatási ágazat is. Az Európai Unió Vidékfejlesztési Politikája ezeknek a térségeknek a felzárkóztatását, fejlesztését szolgálja. A vidékfejlesztés az 1698/2005/EK tanácsi rendelet értelmében három tematikus tengely köré szerveződik:

- „a mező- és erdőgazdálkodási ágazat versenyképességének javítása,
- a környezet és a vidéki tájak állapotának javítása,
- a vidéki térségekre jellemző életminőség javítása és a vidéki gazdaság diverzifikációjának ösztönzése.”

Az egyensúly közeli állapot létrehozásának érdekében a tagországoknak mindhárom területen forrásokat kell biztosítani. Ezeknek a forrásoknak a meglétét bizonyítják a témakörben kiírt pályázatok is. (<http://ec.europa.eu>)

Észak-Magyarország. A rendszerváltás előtt itt élők, vagy ide látogatók, még emlékezhetnek a nehézipari központokra, a nagyberuházásokra, lakótelep-építésekre stb. A fiatalabbak már csak elmondásokból ismerhetik a térség régi fénykorát. Napjainkban sokan emlékeznek nosztalgiával ezekre az időkre. Az elveszett egykori fénykor visszatérését többen a turizmus fejlesztésének segítségével látják elképzelhetőnek. A gazdaság élénkítését, az infrastruktúra, az életfeltételek javítását már nem az egykor munkásairól

gondoskodó nehézipari nagyvállalatok, hanem egy dinamikusan fejlődő szolgáltatási ág, a turizmus elterjedésében, pozitív multiplikátor hatásában látják. (Lengyel (2002) 6-23. o.)

Dolgozatom témája az előzőekben említett falvak fejlesztési lehetőségei, a turizmus - vidékfejlesztés kérdéskörének bemutatása, elemzése. Az elméleti megfogalmazásokat az Észak-magyarországi régió három megyéjében elhelyezkedő települések példáján keresztül kívánom alátámasztani.

Szubjektív indokok is közrejátszottak a témaválasztásomban. Elmaradott vidékről származom, és látom, hogy mennyi érték hever kihasználatlanul. Utazásaim során pozitív tapasztalatokra tettem szert, és láttam, hogy odafigyeléssel, akarattal, a meglévő értékek turizmusba emelésével milyen sikereket lehet elérni.

A dolgozatom célja, hogy pozitív példákon keresztül bemutassam a régióban a falusi turizmus létjogosultságát, gazdaságra gyakorolt hatását, és a benne rejlő perspektívákat.

Céлом eléréséhez a turizmussal, gazdasággal, fejlesztéssel foglalkozó szakirodalom eredményeit dolgozom fel. Az elméleti munkákon kívül értékelem a régióval foglalkozó gazdasági, turisztikai és foglalkoztatási felmérések adatait. A falusi turizmus létjogosultságát, ismertségét a látogatók körében, saját kérdőíves kutatásom adatainak elemzésével támasztom alá.

Többek között a következő kérdésekre keresem a választ:

- Mennyire széles a falusi turizmus iránt érdeklődő látogatók köre?
- A falusi turizmus ténylegesen hozzájárul-e a vidékfejlesztéshez?
- Milyen forrásokból valószínűsíthető meg a falusi turizmus feltételrendszere?

Hipotéziseim között szerepel, hogy a magyarországi lakosok körében népszerű a falusi turizmus. Szintén valószínűnek tartom, hogy a földrajzi helyzet erősen befolyásolja, hogy mely térségekből érkeznek a falusi turizmus látogatói. Meglátásom szerint, ha mérsékeltén is, de a falusi turizmus hozzájárul a vidékfejlesztéshez.

2. AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ ADOTTSÁGAI, VIDÉKFEJLESZTÉS ÉS TURIZMUS KAPCSOLATA

Magyarország területét hét tervezési-stratégiai és kilenc turisztikai régióra lehet osztani. A turisztikai régiók a következők:

- *Nyugat-Dunántúl,*
- *Közép-Dunántúl,*
- *Dél-Dunántúl,*
- *Balaton,*
- *Budapest és környéke,*
- *Dél-Alföld,*
- *Észak-Alföld,*
- *Tisza-tó,*
- *Észak-Magyarország.*

Az **Észak-magyarországi régió** Magyarország észak-keleti részén helyezkedik el, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye területe tartozik hozzá. Központja: **Miskolc**. Északon Szlovákia, nyugaton és délen Közép-Magyarország, Észak-Alföld, és a Tisza-tó régiója határolja. A régió területe 13 429 km², az ország területének 14,4%-át fedi le. Területét és népességét figyelembe véve negyedik a régiók sorában Magyarországon. Észak-Magyarország adottságai alapján az ország egyik legváltozatosabb régió-

ja. Itt található az Északi-középhegység és az Alföld. Természeti értékei között megtalálhatóak a gyógyvíz-, hévíz- és ásványvízforrások is. Az ország védett területeinek 22%-a itt található. A régió történelmileg kötődik a határ szlovák oldalához. A régió gazdaságára természeti adottságai és történelmi hagyományai miatt elsősorban a nehézipar és a bányászat gyakorolt jelentős hatást. A rendszerváltás, a gazdasági szerkezetváltás után ezek az iparágak visszaszorultak, kibocsátásuk visszaesett, jelentőségük csökkent. A térség hasznosítható idegenforgalmi adottságai természeti környezetében, kulturális értékeiben, néprajzi hagyományaiiban, gyógyvizeiben, és borkultúrájában rejlik. (www.norda.hu)

2.1. Nógrád megye bemutatása

Nógrád megye, Pest, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék, illetve a Szlovák Köztársaság által körülölelt területen fekszik. Magyarország második legkisebb, a régió legkisebb kiterjedésű és népességű megyéje. Itt található a Börzsöny, a Cserhát a Mátra, és a Karancs-Medves vidék is. A rendszerváltás óta eltelt két évtizedben alapos változásokon ment keresztül ez a terület. Az egykor nagy horderejű bányászat, kohászat elsoványodásával mára a gépipar, az elektronika, az építőanyag-ipar nyert fontosabb szerepet.

Az idegenforgalomban kedvező folyamatok kerültek előtérbe. A kulturális programok száma nő, színvonaluk javul, egyre több látogatót vonzanak a különböző vásárok, kulturális- és sportrendezvények. A megye idegenforgalmi adottságai kihasználásra érdemesek. Az ország több történelmi és kulturális értéke közül itt található Hollókő, mely település a világörökség része. (www.norda.hu)

2.2. Heves megye bemutatása

Területileg az egyik legkisebb megye Magyarországon. Természeti környezete változatos. Itt találhatóak az ország magasabb hegységei: a Mátra, az ország legmagasabb pontjával, a Kékessel és a Bükk, a Bükki Nemzeti Park több mint egyharmadával. Hazánk ismert történelmi helyszíne, mert Szent István király Egerben alapította az első tíz püspökség egyikét 1009-ben, és itt zajlott a közismert török várostrom is 1552-ben.

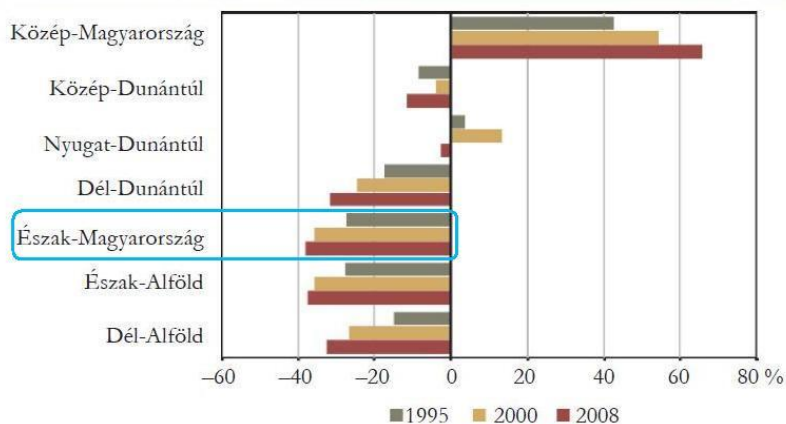
Idegenforgalmi szempontból történelmi nevezetességei, műemlékei, természeti adottságai (víznyelők, karsztforrások, kénes és szénsavas forrásvizek, gyógyvizek), borvidékei, néprajzi hagyományai számottevőek. (www.norda.hu)

2.3. Borsod-Abaúj-Zemplén megye bemutatása

Mai nevét 1950-ben kapta, miután Borsod, Abaúj, Torna és Zemplén megyéket közigazgatásilag egyesítették. A megye területén két nagytáj található, az Északi-középhegység és az Alföld. A megye a nehézipar egykori fellegrárai közé tartozik. A rendszerváltás után válságba került a kohászat, a bányászat, a gépipar, és a megyében szintén jelentős vegyipar termelése is visszaesett. A válság és visszaesés negatív munkanélküliséget eredményezett. Az utóbbi pár évben a külföldi tőke, növekvő érdeklődést mutat a megyeszékhely, Miskolc iránt. A város igyekszik ezt az érdeklődést hasznosítani, és távlati céljai között szerepel, hogy a Szlovákia, Ukrajna és Románia határain is átnyúló régió gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi központjává fejlődjön. (www.norda.hu)

2.4. A régió gazdasági jellemzői

A gazdasági fejlettség mérésére, összehasonlítására a legelterjedtebb gazdasági mutató az egy főre jutó GDP (bruttó hazai termék). A következő ábra az egy lakosra jutó országos GDP adatoktól való eltérést mutatja régióként:

Forrás: Belyó (2010) 52-54. o.

1. ábra. A régiók egy főre jutó GDP értékének eltérése az országostól (%)

A grafikonból jól látszik, hogy 1995-ben Észak-Magyarország és az Észak-Alföld maradt el az országos átlagtól. Ez a szám mindkét terület esetében körülbelül 27%-os lemaradást jelent. A leszakadás a jelenhez közelítve nem hogy csökkent, hanem a kétezres évekhez közelítve jelentősen, azóta kisebb mértékben nőtt. Az itt szereplő 2008-as adat szerint eléri a 38%-ot. Az azóta eltelt közel négy évben sem történt pozitív változás, ezt a kérdést illetően. Mi lehet ennek az oka? A fő okot a gazdasági szerkezetváltásban, a nehézipar leépülésében, új, nagy gazdasági jelentőséggel bíró iparágak meghonosodásának elmaradásában kereshetjük. A kétezres évek első évtizedének végén bekövetkező jelentősebb visszaesés okaihoz pedig az előzőeken kívül hozzáadhatjuk az egész világot sújtó gazdasági válság hatásait.

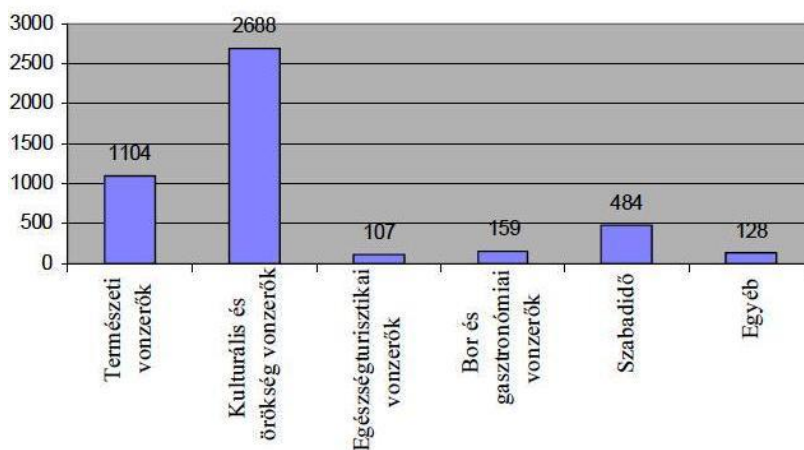
Magyarországon az 1980-as és 1990-es évek fordulóján bekövetkezett rendszerváltás időszakáig a teljes foglalkoztatottság elve volt érvényben. Hivatalosan munkanélküliek nem léteztek, minden dolgozni akarónak volt munkahelye, habár olykor előfordult, hogy tevékenységük csak látszathasznót biztosított munkaadójuk (legtöbb esetben az állam) számára. Ezt a jelenséget nevezte a korabeli szakirodalom „kapun belüli munkanélküliségnek”. A nem szocialista berendezkedésű országokban jelenlévő nyílt munkanélküliség az 1980-as évek végén jelent meg Magyarországon. (Fejes (2006) 11-12. o.)

Mára a munkanélküliség az ország egyik vezető gazdasági problémájává nőtte ki magát. A teljes foglalkoztatottságtól 2009-re az Észak-magyarországi régióban az állást

keresők aránya a munkaképesekhez képest 14-15%-ra emelkedett. Ez az év tekinthető a gazdasági visszaesés mélypontjának. Szintén megfigyelhető, hogy a fejlett térségek erősebben vonzzák a betelepülni vágyó beruházókat, mint az elmaradottak. Észak-Magyarország az utóbbi csoportba tartozik, ezért eleve hátránnyal indul a beruházók kegyeinek megszerzéséért folyó versenyben. Szintén érdemes megemlíteni az elvándorlást, ami a terület lakosságához viszonyítva szintén kiemelkedik negatív szempontból, az ország többi régiója közül. Az ország településeinek száma emelkedésnek indult az 1990-es években, legfőképp a korábban közigazgatásilag összezsúfolt települések szétválásának köszönhetően. Szintén megfigyelhető ebben az időszakban az urbanizáció folyamata is, egyre több település kapott városi rangot. Mindezek ellenére Magyarország településeinek körülbelül 90%-a községekből áll. Ezekben a településeken él a lakosság 31%-a. Ezek közül a települések közül is a kisebbek (aprófalvak, törpefalvak) legnagyobb számban Nyugat- és Dél-Dunántúlon, és Észak-Magyarországon fordulnak elő. (Belyó (2010) 53-55. o.)

Az előző adatokból jól látszik, hogy legkönnyebb a régió hátrányaira fényt deríteni. Ezek a hátrányok viszont előnyökké is kovácsolhatóak. Remek példa lehet erre az elmaradott aprófalvak térsége, mely kiváló táptalajt biztosíthat a falusi turizmus terjedésének. Következik ez abból, hogy amit egyesek elmaradottságként értékelnek, az mások számára lehet érték is.

Adatok az egész régió turizmusát illetően:

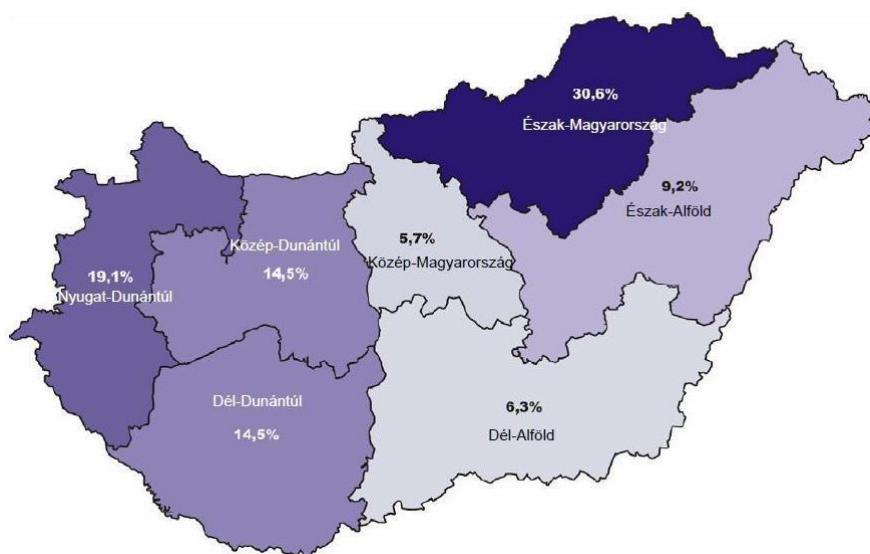
Forrás: Piskóti (2006) 5. o.

2. ábra. Összevont vonzerők megoszlása (db)

A fenti ábra az egész régió vonzerőinek látványos csoportosítását szemlélteti. A vonzerők típusok szerinti megoszlásából kitűnik, hogy a régió elsősorban természeti környezetre, építészeti örökségére, népművészetére és hagyományaira építhet turisztikai szempontból. Az észak-magyarországi táj igen változatos képet mutat. Az Északi-középhegység tagjai mellett fellelhetőek az Alföld nyúlványai, a Sajó síksága, és több,

idegenforgalmi szempontból még felfedezetlen, dombvidék. Az épített örökséget tekintve megcsodálhatóak több száz éves egyházi épületek, kúriák, kastélyok, mívés középületek és hagyományos falusi lakhelyek is. Még a régió több településen megismerhetőek a régi hagyományok, megtekinthetőek a népművészet remekei. A kulturális és örökség vonzerők egymagukban nagyságrendekkel meghaladják az összes többi vonzerő számát. Éppen ezek a vonzerők szolgáltatathatják a falusi turizmus egyik alappilléret. Az ilyen értékeknek a hasznosításával lehetőség van vonzó szolgáltatási kör kiépítésére, mely növelheti a területre érkező vendégek számát. A régiónak meglévő értékeire kell alapozni fejlesztési irányvonalainak megvalósítása során. Az ország észak-keleti része számára ezek a vonzerők jelentik idegenforgalmi potenciálját. (Piskóti (2006) 4-6. o.)

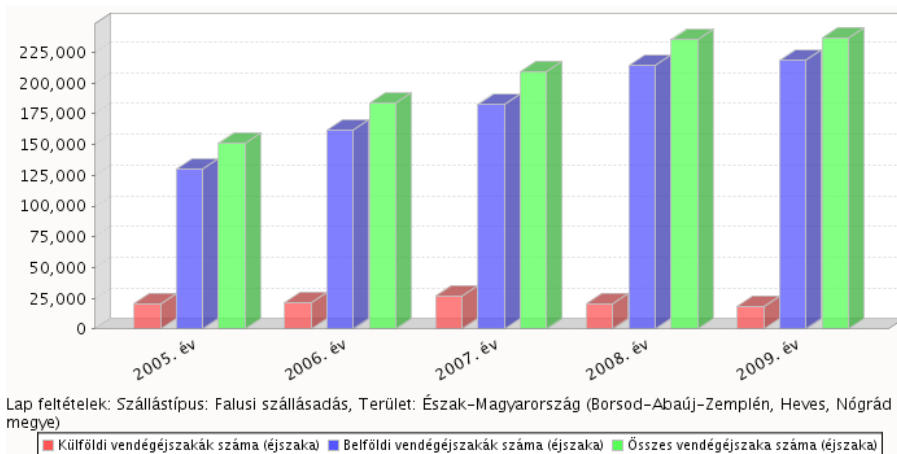
A harmadik ábra a falusi szállásadás férőhelyeinek megoszlását mutatja országosan.

Forrás: Probáld (2010.) 40. o.

3. ábra. A falusi szállásadás férőhelyeinek megoszlása régiók szerint, 2009. július 31.

A térkép számadataiból és színezetéből kitűnően látszik, hogy vizsgált térség kiemelkedik az ország más régióival szemben. Az országosan kiépült falusi szállásadás férőhelyek közel harmada ebben a régióban található meg. Az elmúlt évek pályázati lehetőségei is segítették a falusi szálláshelyek egyre több településen történő megjelenését. Ezeket a lehetőségeket, mint a nagy számban kiépült szálláshelyek számából is feltételezhető, többen sikeresen kihasználták. Ez a számadat nem lehet pusztán a véletlen műve. Egy gazdasági ágazat (például falusi turizmus) csak akkor jelenik meg jelentős számban egy adott területen, ha abban az ott élők perspektívát, jövedelem kiegészítési, megélhetőségi, fejlődési lehetőséget látnak.

Forrás: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> (letöltve: 2010. szeptember 21.)

4. ábra. Magán szálláshelyek vendégforgalma Észak-Magyarországon (éjszaka)

A grafikonra rápillantva is szembeötlő, hogy az előzőekben ismertett negatív gazdasági adatok mellett pozitív ellenpéldákról is beszélhetünk.

1. táblázat: Magán szálláshelyek vendégforgalma Észak-Magyarországon (éjszaka)

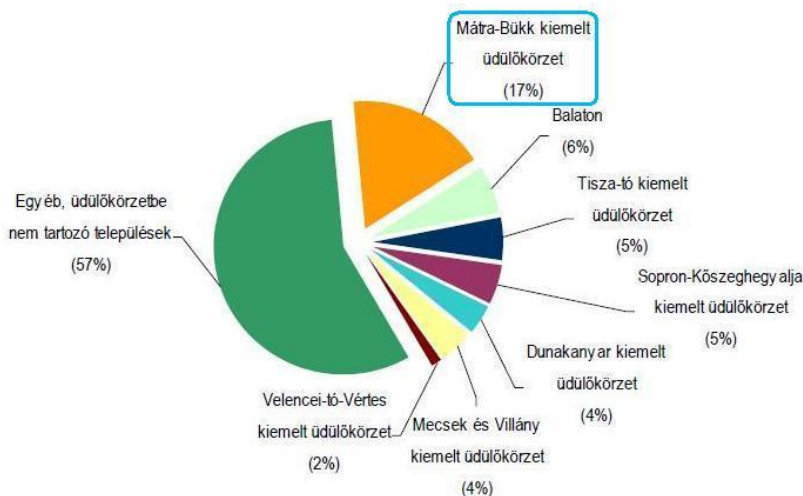
Időszak	Mutatók		
	Külföldi vendégéjszakák száma (éjszaka)	Belföldi vendégéjszakák száma (éjszaka)	Összes vendégéjszaka száma (éjszaka)
2005. év	20934	129933	150857
2006. év	21641	161773	183414
2007. év	27084	182280	209364
2008. év	20882	214138	235020
2009. év	18726	218132	236858

Forrás: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> (letöltve: 2010. szeptember 21.)

Elég csak az elmúlt pár év adatait számba venni, hogy a magán szálláshelyek vendégforgalmának alakulásánál egyértelmű növekedő tendencia legyen megfigyelhető (a külföldi vendégéjszakák stagnálása, kismértékű csökkenése mellett). Mint az adatokból kitűnik, ezt a tendenciát a gazdasági válság megjelenése sem törte meg.

Természetesen az nem jelenthető ki, hogy a gazdasági válság semmilyen negatív hatása nem érződött a régióban. Az előzőekben elemzett időszakot követően, egy megkérdőjelezhető, és az országos átlagtól kisebb mértékű szállásdíj bevétel elmaradás figyelhető meg. Ez a megtörés viszont csak átmenetinek mondható. A Központi Statisztikai Hivatal 2011-es évi adatai már emelkedést mutatnak. (Tóth-Dávid [2010] 60-63 o.)

A következő ábrát megnézve, szintén a falusi szállásadásra összpontosítva, kitűnik a régió, azon belül is a Bükk és Mátra vidékének, kiemelkedő szerepe.

Forrás: Probáld (2010) 48. o.

5. ábra: Falusi szálláshelyek vendégejzszakáinak megoszlása üdülőkörzetek szerint, 2009 (%)

Miért fontos a falusi turizmus? Jelentőségét többféleképpen is indokolhatjuk:

- Elsősorban kiegészítő (alternatív) jövedelmet biztosít a vidéki családok számára,
- A rendelkezésre álló természeti és szellemi értékeket (hagyományok, szokások stb.) hasznosítja,
- Hozzájárul a lakosság elvándorlásának megakadályozásához,
- Építően hat a helyi közösségekre,
- Segít fenntartani a vidéki életformát,
- Hozzájárul a vidékfejlesztéshez.
- stb.

(Szabó (2009) 24-28. o.)

2.5. A régió SWOT analízise (GYELV-elemzés)

Egy ilyen egyszerű, mégis rengeteg hasznos információt közlő elemzés sokban segíthet nem csak a szakembereknek, hanem a mindennapi élet „egyszerű” emberének is mely területek azok, amelyeket érdemes fejleszteni, és kiderülhet az is, hol jelentkeznek a legnagyobb problémák. A GYELV elemzések nagy előnye, hogy a lehetőségek felmérésével alternatívákat mutat a jövőbeni fejlesztésekhez, de mindezek mellett rámutat a kutatott tárgyat fenyegető veszélyekre is.

2. táblázat: Az Észak-magyarországi régió SWOT analízise

<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Egyedülállóan gazdag kulturális kínálat, • Egyedi természeti értékek, • Nagy vonzerővel rendelkező kiemelkedő rendezvények, • Férőhelyek száma, szállástípusok aránya, jó középkeletű ellátottság, • M3 autópályán Budapestről 1-1,5 óra alatt elérhető. • Fiatalok erősödő nyelvtudása, • Az egri Eszterházy Károly Főiskola, a gyöngyösi Károly Róbert Főiskola, és egyéb középiskolák turisztikai képzési programjai, szakembergárda jelenléte <p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kínálat fejlesztése, • Határokon átnyúló értékek összekapcsolása, • Mezőgazdaság és turizmus összekapcsolása, együttes fejlesztése, • Önkormányzatok, vállalkozások, civil szervezetek együttműködése, • Adottságok, nevezetességek nagy körben történő ismertetése, • Szezonális csökkentése 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Értékek alacsony kihasználtsága, • Nyelvismeret hiánya, • Az adottságok többsége helyi vonzerőt képvisel, szélesebb körben nem ismert, • Koordinátlanság, főszezoni koncentráltság, • Szezonális jelleg, • Magas minőség hiánya, illegális szobakiadás, falusi minősítés nem teljes, területi elosztás egyenetlen, • Helyi értékek ismeretének hiánya, • Tájékoztató táblák hiánya <p>Veszélyek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tervezési szintek összhangjának hiánya (régió- megye- kistérség), • Érdeklentétek, • Forráshiány, • Rossz megközelíthetőség, • Környezetszennyezés, • Elvándorlás, • Falvak elnéptelenedése, • Hagyományok homályba veszése
--	--

Forrás: Piskóti (2006) 68-72. o. alapján, saját szerkesztés

Jelentős problémaként jelentkezik a nyelvtudás hiánya, amely miatt a külföldi vendégek sok esetben más célpontokat választanak.

A szezonális jelleg átalakítása igen fontos fejlesztési lehetőséget rejt. A programkínálat egész évesre bővítése nagyobb vonzerőt és egész éves biztos jövedelmet eredményezne. A kulturális és természeti értékek népszerűsítésére, ismertségének növelésére több figyelmet kellene fordítani. Nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az adottságok védelmére, fejlesztésére. Mindenképpen megőrzésre érdemes, jelentős értéket képvisel a gazdag kulturális kínálat. A lehetőségek kihasználása szinte kötelező feladat.

2007 decemberében megtörtént Magyarország Schengeni Egyezményhez való csatlakozása. Magyarország több határvonala (köztük a magyar-szlovák határ) bárhol szabadon átjárható. A természeti értékek nem a mesterségesen meghúzott határok mellett helyezkednek el, hanem azok sok esetben szétszabdalták őket. Jelenleg nagy lehetőségek nyílnak ezen adottságok újbóli összekapcsolására.

Magyarország egykor Európa vezető mezőgazdasági termelői közé tartozott. Ez sajnos mára megváltozott, az ország mezőgazdasága háttérbe szorult, egyre kevesebb jöve-

delmet biztosít művelőinek. A turizmus összekapcsolása a mezőgazdasággal mindkét ágazat számára előnyöket ígér.

A települések érdekei sokszor egybeesnek az ott működő vállalkozások érdekeivel. Az érdekek közös kezelése, megvalósítása mindkét fél számára előnyöket tartogathat.

Fontos problémaként jelenik meg a tervezési szintek összhangjának hiánya. A régió, a megyék és a kistérségek érdekeinek összehangolása közös érdek. Egy felülről vezényelt tervezés komoly problémák bölcsője lehet.

A veszélyek között jelenik meg a forráshiány problémája. Erre megoldást jelenthet az Európai Unió számos pályázati lehetősége. A magyar állam is kedvező hitelhetőségekkel biztosíthatja a pályázatokhoz a legtöbb esetben elengedhetetlen önrészt.

Az elemzésből is jól látszik, hogy régióban megvannak az alapvető adottságok a falusi turizmushoz, de a gyengeségek miatt a fejlesztés csak bizonyos előfeltételek megteremtése mellett kivitelezhető.

2.6. A falusi turizmus fejlesztési stratégiája

Jelenleg Magyarország turizmusának fejlesztési irányvonalát a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (2007-2013) jelöli ki. A Stratégia fő területi prioritás típusainak egyike a rurális térségek turisztikai fejlesztése. Ebbe a körbe sorolható a falusi turizmus, és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások együttes megújítása, korszerűsítése. A Stratégia az egyes termékelemek hálózatba szervezését, és térségi szinten működő szakmai szervezeti háttér megvalósítását is támogatja. (<http://www.eturizmus.pte.hu>)

A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiával egy időben készült az Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK) is. Ez a szerencsés egybeesés, megfelelő alapot biztosított a két tervezet elképzeléseinek összehangolására. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiából kiindulva készítették el az egyes turisztikai régiók saját stratégiáikat is. 2006-ben elkészültek a regionális stratégiák, amelyek az egyes régiók egyedi adottságait vették figyelembe. Nem történt ez másként az Észak-magyarországi régió esetében sem. A régió stratégiai prioritásait három szegmensben, egy 3D stratégiában foglalták össze:

- 1.D: Versenyképesség növelése a funkcionális területeken való beavatkozással (fogadóképesség javítása, versenyképes termékkínálat megteremtése, hatékony desztináció-menedzsment rendszer kialakítása),
- 2.D: Kijelölt termékprioritások (egészség-turizmus, kulturális turizmus, bor- és gasztronómiai turizmus, aktív turizmus, falusi turizmus, öko-turizmus, tematikus utak),
- 3.D: Területi prioritások (Eger és térsége, Miskolc-Bükk, Gyöngyös-Mátra, Aggtelek és térsége, Tokaj és Zemplén, Szécsény-Hollókő-Ipolytarnóc)."

A stratégia prioritásait áttekintve látható, hogy a fő prioritások között szerepel a falusi turizmus fejlesztése is. Ez a tény is lendületet adhat/adott a további építkezéshez.

A régiók közötti együttműködésre is találhatóak példák. Az Észak-magyarországi régió az Észak-alföldi régióval együttműködve közös regionális hálózati rendszert hozott létre, melyek céljai között szerepel a két régió versenyképességének javítása, a nemzetközi ismertség növelése, és az egyedi értékek magasabb szintű hasznosítása.

(Molnár (2007) 197-203. o.)

A fejlesztési együttműködések, nem csak nemzeti, hanem nemzetközi szinten is megtalálhatóak. A nemzetközi fejlesztési programok egyik képviselője a régiót érintő Ma-

gyarország–Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködés Operatív Program 2007-2013. Az operatív program a turizmus területére irányuló prioritásokkal is rendelkezik.

A turisztikai prioritások a következők:

- Turisztikai termékek közös fejlesztése,
- Turisztikai látványosságok, és a hozzájuk kötődő infrastruktúra fejlesztése,
- Turisztikai desztináció menedzsment szervezetek létrehozása, működtetése, hálózatba szervezése,
- Közös, többnyelvű marketing tevékenység megszervezése. (www.husk-cbc.eu/hu)

2.7 A falusi turizmus és a vidékfejlesztés kapcsolata

Az infrastruktúra fejlesztés/vidékfejlesztés nélkül a falusi turizmus fejlesztése elképzelhetetlen. Ez a két fogalom szimbiózisban áll egymással.

A Vidékfejlesztési Minisztérium, Vidékfejlesztésért Felelős Államtitkársága, saját honlapján (<http://www.kormany.hu/hu/vidékfejlesztési-miniszterium/vidékfejlesztésért-felelos-allamtitkarsag/felelossegi-teruletetek>), felelősségi területeinek meghatározásánál az alábbiakban fogalmazza meg a vidékfejlesztés és a falusi turizmus kapcsolatát:

„A vidékfejlesztés célja, hogy visszaadja a vidéki élet értelmét, becsületét, vonzerejét. Feladatunk, hogy javítsuk a kistelepüléseken élők életminőségét, megteremtjük a helyi közszolgáltatásokat, biztosítsuk az ország belakottságát, valamint hazai és uniós forrásokra támaszkodva fejlesszük a helyi kis- és közepes méretű családi gazdaságokat, feldolgozó üzemeket és vállalkozásokat. A falusi turizmus támogatása lehetővé teszi a vidék életképességének, jövedelemszintjének javítását, a vidéki munkahelyek megtartását és újak teremtését.”

A vidékfejlesztés általános céljai több ponton találkoznak, megegyeznek a vidéki turizmus fejlesztési céljaival. Ide sorolható a falvak fejlesztése, felújítása, mint általános cél, melynek eszköze lehet a szállásadás feltételeinek fejlesztése, tájékoztató táblák elhelyezése. A vidéki térségek infrastruktúrájának fejlesztése hozzájárul a turisztikai fogadó területek könnyebb megközelíthetőségéhez. A régióra jellemző termékek termelésének támogatása a vonzerőfejlesztés egyik eszközévé válhat. A környezetvédelem erősítése hozzájárul a vidéki környezet népszerűségének, természeti értékeinek megőrzéséhez. A természet ápolása, patakmedrek, tanösvények, erdei utak karbantartása, tisztítása segíti a vidéki tájra alapozott tematikus utak kialakítását, sikeres fenntartását, fejlesztését. (László (2010) 71. o.)

A vidékfejlesztés hosszú távú céljai között szerepel a gazdasági diverzifikáció megteremtése. Ennek egyik eszköze a mezőgazdasági termelés bevételeit kiegészítő falusi turizmus meghonosítása. A jövedelem-kiegészítő funkció mellett a falusi turizmus hozzájárul a mezőgazdaság vidéki értékeket megőrző funkciójához is. A falusi turizmusnak három funkciója figyelhető meg:

1. Kiegészítő árbevétel- és jövedelemforrás,
2. Segíti a lakosság helyben tartását, a hagyományápolást, a helyi értékek megőrzését,
3. Jelentős szerepet játszik a biodiverzitás fenntartásában (Muhi (2010) 354. o.).

Számos tévhit létezik a vidékfejlesztéssel és a falusi turizmussal kapcsolatban. Sokan egyfajta csodaszerként gondolnak a falusi turizmusra. Több településen is úgy gondol-

ják, hogy a falusi turizmus önmagában képes a válságba került települések és a mezőgazdaság felvirágoztatására. Ez az elképzelés alapvetően nem rossz, hibája az egy tevékenységre koncentrációban áll. A falusi turizmus egyedüli fejlesztése, önmagában kevés a vidéki települések felvirágoztatásához. A fejlesztéseknek hatással kell lennie a vidéki élet egészére. (www.videkfejlesztés.net)

A területfejlesztés és a turizmus fejlesztése jelentősen összekapcsolódik. A turizmus és a területfejlesztés integrált, egységben történő kezelése ismert a turizmus multiplikátor hatása révén. A régióban, mint fejlesztési egységben való gondolkodás, akkor a leg-sikeresebb, amennyiben a régió igazgatási, területfejlesztési és táji határai megfelelnek egymásnak. Jelenleg Magyarországon kettősség figyelhető meg a területi felosztásban. Egyszerre vannak jelen tervezési-statisztikai és funkcionális régiók. Ez a kettősség nehezíti a tervezést és a forráselosztást, allokációt. A turisztikai vonzerők képezik a fejlesztések alapját. A vonzerők több esetben is átnyúlnak a megyék közigazgatási határain, ezért a turisztikai kistérségek és termékcsoportok alkotják a fejlesztési programok alapját. A 2007-2013 közötti időszakot átölelő Regionális Operatív Programok (ROP) mind a hét tervezési-statisztikai régiót illetően tartalmazznak turisztikai vonatkozásokat. (<http://www.eturizmus.pte.hu>)

Az alábbi táblázat ezeket a turisztikai vonatkozásokat foglalja össze régiók szerinti bontásban.

3. táblázat: A Regionális Operatív Programok idegenforgalmi vonatkozásai

Régió	Prioritás	Célok
Dél-Dunántúl	„A turisztikai potenciál erősítése a régióban”	<ul style="list-style-type: none"> A turisztikai magterületeken húzó turisztikai termékek fejlesztése és komplex térségi turisztikai termékcsoportok kialakítása Turisztikai szolgáltatások kínálatának és turisztikai infrastruktúra fejlesztése és bővítése Pécs Európa Kulturális Fővárosa 2010 program fejlesztésének megvalósítása Hatékony marketingstratégiát megvalósító desztináció-menedzsment szervezet kialakítása
Észak-Alföld	„A turisztikai potenciál erősítése”	<ul style="list-style-type: none"> Versenyképes turisztikai termék- és attrakciófejlesztés A turizmus fogadási feltételeinek javítása A turisztikai szervezetei és Működési feltételek javítása
Nyugat-Dunántúl	„Turizmusfejlesztés - A Pannon örökség megújítása”	<ul style="list-style-type: none"> Pannon-termál program kiszélesítése Pannon Kulturális Út Tájegységi ökoturisztikai (aktív) programok fejlesztése Kereskedelmi szálláshelyek fejlesztése Helyi, térségi desztinációmenedzsment-szervezetek, turisztikai klaszterek létrehozása, fejlesztése

Észak-Magyarország	„A turisztikai potenciál erősítése”	<ul style="list-style-type: none"> • Térségi turisztikai vonzerők, termékek és tematikus hálózatok fenntartható fejlesztése • A kereskedelmi szálláshelyek és szolgáltatásaik fejlesztése • Helyi, térségi desztinációmenedzsment-szervezetek létrehozása, fejlesztése • Regionális klaszterközpont létrehozása és tevékenységének támogatása
Közép-Dunántúl	„Regionális turizmus-fejlesztés”	<ul style="list-style-type: none"> • A turisztikai kínálat és fogadókészség minőségi fejlesztése • A turizmus menedzsmentjének és marketingjének erősítése
Dél-Alföld	„Turisztikai célú fejlesztések”	<ul style="list-style-type: none"> • „Dél-Alföld Spa”, egészségturisztikai létesítmények komplex fejlesztése • Kulturális és szellemi értékekre épülő turizmus • Aktív turizmus • Vonzerőkhöz kapcsolódóan a szálláshelyek mennyiségi és minőségi fejlesztése
Közép-Magyarország	„A régió vonzerejének fenntartható fejlesztése”	<ul style="list-style-type: none"> • A régió turisztikai versenyképességének fejlesztése • A természeti örökség megőrzése, rehabilitációja és megújítása • A turizmus, a szabadidő és sportgazdaság fejlesztése, valamint a természetvédelem, a természeti környezet rehabilitációja

Forrás: <http://www.eturizmus.pte.hu> alapján

A Regionális Operatív Programok mellett a vidékfejlesztéshez nélkülözhetetlen forrásokat biztosított az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP). A program konkrét célkitűzései között szerepelt többek között a vidéki infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése, valamint a falusi és kulturális turizmussal szintén szoros kapcsolatban álló célkitűzés, a vidék kulturális örökségének védelme. (<http://www.nfu.hu/avop>)

Az „Új Magyarország” Vidékfejlesztési Program (2007-2013) 5.3.3.2.2. számú Falumegújítás és - fejlesztés című fejezete is több olyan területet említ, melyek elengedhetetlenek a sikeres falusi turizmus lebonyolításához. Ebbe a körbe tartozik a települések arculatának javítása, a vidéki térségek vonzerejének növelése érdekében. A támogatott tevékenység típusok közé tartoznak a kisléptékű infrastrukturális fejlesztések, pihenőterületek, parkok, sétányok kiépítése, fejlesztése. Az elnyerhető, vissza nem térítendő támogatások mértéke száz százalék. A program közvetlenül kapcsolódik a „Vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése” és a „Turisztikai tevékenységek ösztönzése” intézkedésekhez. A program készítői külön kiemelik, hogy az egyes településekről kialakított kedvezőbb kép, növeli annak idegenforgalmi vonzerejét.

A „Turisztikai tevékenységek ösztönzése” intézkedés vidékfejlesztéshez kapcsolódó alapját az adja, hogy a turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások megjelenése jelentős szerepet képvisel a rurális területek gazdasági átalakulásában. Az idegenforgalomban

keletkezett bevétel erősíti a helyi gazdaságokat, kiegészítő jövedelemforrást jelent. Ezáltal regionális gazdasági hátrányok csökkenhetnek, és javul az életminőség. Az intézkedés céljai között szerepel a helyi idegenforgalommal kapcsolatos szolgáltatások bővítése, minőségük javítása. Szintén kiemelt helyen említik az agrárium és turizmus kapcsolatát, a helyben megtermelt termékek idegenforgalomban történő felhasználását, értékesítését. Az intézkedés célja továbbá a vidéki foglalkoztatottsági számok javítása, munkahelyek megőrzése, és újak létrehozása. „Az intézkedés célja a fenntartható falusi és agroturizmus infrastruktúrájának és szolgáltatásainak, továbbá a turizmus vidéki formái közül a természeti környezet elemeire épül aktív turizmusnak a fejlesztése.” A dolgozat témáját adó falusi turizmushoz kapcsolódóan támogatók nyerhetnek el minőségi magán szálláshelyek és az azokhoz kapcsolódó szolgáltatások kialakítására, fejlesztésére, korszerűsítésre. A támogatások vissza nem térítendőek. A támogatás mértéke függ a pályázók körétől és a földrajzi elhelyezkedéstől. Az önkormányzatok, önkormányzati társulások, egyházak száz százalékos támogatásban részesülhetnek. A természetes személyek mikro – kis - és középvállalkozások maximum az összköltség ötven százalékos mértékéig támogathatók, abban az esetben, ha a megvalósítás helyszíne a legelmaradottabb kistérségek valamelyikébe esik. Egyéb esetben a támogatás mértéke az összköltség maximum negyvenöt százaléka. (<http://umvp.eu>)

Az Új Széchenyi Terv akciótervei között szerepel az Észak-Magyarországi Operatív Program Akció Terv (2011-13) elnevezési tanulmány. Az akcióterv második és ötödik prioritása közvetlenül kapcsolódik az idegenforgalomhoz és a vidékfejlesztéshez. A Turisztikai potenciál erősítése című második prioritás célkitűzései között szerepel a turisztikai vonzerők látogatottságának, és vendégéjszakák számának növelése, mindezek mellett pedig a szálláshelyek kapacitás-kihasználtságának javítása. Az ötödik prioritás, amely a Térségi közlekedés fejlesztése elnevezést viseli, kiemelt ügyként kezeli a turisztikai attrakciós célpontok megközelíthetőségének javítását.

(www.nfu.hu/uj_szechenyi_terv)

A falusi turizmus fejlesztésénél kiemelten kezelendő a turizmus és agrárszektor, a helyi gazdaságok kapcsolatának erősítése, a helyben előállított nyersanyagok és termékek idegenforgalomban történő felhasználása, értékesítése. A támogatandó célok között szerepel a településekép rekonstrukciója, amely jótékony hatást gyakorolhat a falvakba turisztikai céllal ellátogatók/visszatérők létszámára. (<http://www.eturizmus.pte.hu>)

A dolgozat következő részében esettanulmányok segítségével szemléltetem a vidékfejlesztéssel és a falusi turizmussal kapcsolatos, sikeres projekteket. Példáimat az Észak-magyarországi régió három megyéjéből választottam.

3. Esettanulmányok

3.1. Nógrád megye

Ebből a megyéből *Kozárdot* mutatom be a sikeres vidékfejlesztés és falusi turizmus példajaként.

„*Kozárd. Egy aprócska falu a Cserhát alján. Kozárd. Egy zöld völgyben megbúvó gyöngyszem a Palóc Út déli kapujában. Kozárd. 1000 év Küzdelem, Hagyomány, Megújulás és Remény. Kozárd. A küzdelmesen élő falu modellje Magyarországon. Kozárd. A magyar szellem és a vidék művészetének hírvivője Európában.*”

Az előbbi idézet a Kozárd község honlapjára látogatókat köszönti.

Kozárd egy 180 lelkes kistelepülés, Salgótarjától 30km-re délre, a Pásztói kistérségben. Mint az ország kis településeinek túlnyomó többsége, ez a község is a vidék hanyatlásának, pusztulásának elszenvedője volt. A településen a rendszerváltás időszakáig, mint Magyarország számtalan vidéki településén a mezőgazdaság, és a termelő szövetkezet jelenléte volt meghatározó. Az 1990-es években a termelő szövetkezetek megszűntek, a helyi mezőgazdasági termelés elveszítette vezető megélhetést biztosító rangját. Kozárdon is nőtt a munkanélküliség, a fiatalok elvándoroltak. Nagyjából tíz évvel ezelőtt történt „valami”. A település lakói ráébredtek, hogy tenni kell a fejlődés érdekében. Ehhez a tenni akaráshoz jó ötletek is párosultak. Ezeknek a jó ötletek a falusi turizmus megvalósítása köré csoportosultak. Az itteni lakosok, nem abból próbálták építkezni, hogy amivel nem rendelkeznek, hanem a meglévő, egy időre feledésbe merült értékekből.

A helyiek elképzelései több ponton találkoztak az ország vidékfejlesztési programjainak terveivel. Ennek is köszönhetően több terv megvalósítására nyílt lehetőség pályázatok nyújtotta anyagi támogatások folyósítása mellett. A községi megvalósult programok és beruházások közül több is támogatásban részesült. A Nemzeti Fejlesztési Terv I. időszaka alatt több mint harminc projektet indított a település, amellyel a pásztói kistérség legsikeresebb településévé vált fejlesztési szempontból. A Magyarország – Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 keretében Palóc Hagyományörző Galéria került kialakításra. A létesítés célja a palóc értékeket bemutató tárgyak bemutatása és értékesítése. Ezen kívül a létesítmény információs pontként is működik, így segíti a helyi idegenforgalom sikeres lebonyolítását. Szintén pozitív példaként említendő a Cserhát Natúrpark 2009-es létrejötte. A Natúrpark huszonkét nógrádi települést foglal magába, köztük Kozárdot. A szerveződés célja a természeti értékek, a táj védelme, és turizmus, legfőképp a szelíd falusi turizmus szolgálatába állítása. A mindennek megvalósulása, a falusi turizmus jövedelem kiegészítő hatása által gazdasági előnyt is nyújt a helyi lakosság számára. A Cserhát Natúrpark megalakítására az „Új Magyarország” Vidékfejlesztési Program (2007-2013) támogatásával került sor. Az Új Széchenyi Terv keretein belül, a Környezet és Energia Operatív Program pályázati forrásának támogatásával valósult meg a „Napelemes energiatermelés a kozárdi községhez” projekt. Ennek a fejlesztésnek köszönhetően jelent meg egy megújuló energiaforrás, a napelemes energiatermelés egy apró vidéki településen. (www.palocut.hu, www.toosz.tsoft.hu, www.kozard.hu, <http://umvp.eu>)

Jelenleg hat vendégház fogadja az ide érkezőket, és egy helyi magyar és palóc ételleket kínáló étterem is üzemel. Természetesen a vendégházak és az étterem önmagában még kevés a turisták idecsábításához, ahhoz attrakciók, rendezvények szükségesek. Ezek közé sorolható például a látogatható Mangalicafarm vagy az év különböző szakaszaiban megrendezésre kerülő fesztiválok: az április végi Almavirág fesztivál, a július elején megrendezésre kerülő Muzsikál az Erdő koncert és a minden év szeptemberének közepén esedékes Magyar Ízek - Magyar Színek gasztronómiai és gyümölcsfesztivál. Szintén nem szabad elfelejtkeznünk az egyik legújabb, és számomra legérdekesebb programról, melynek címe: Kincskeresés Kozárdon. A „kincskeresők a Vadvirág étteremben juthatnak a Kincskereső Füzethez és az elrejtett ládák kulcsaihoz.” A kalandvagyóak kincskereső térkép segítségével találhatnak rá az érvényesítő pecsétet rejtő ládákra. A ládákhoz vezető úton láthatnak szürke marhákat, mangalicákat, megpihenhetnek a Szent Anna Kápolnánál, megcsodálhatják a vidéket a vadvirágos rét kilátójából, és végső állomás-

ként megnézhetik mire képes az ember az andezit kőbányánál. A sikeres kincskereső a kiindulóponton visszaérve ajándékot kapnak. (www.kozard.hu)

A településen történt fejlesztések jó példával szolgálnak a vidékfejlesztés, falufejlesztés és falusi turizmus összekapcsolására. Kozárd példáján keresztül látható, hogy létezik pozitív példa a falusi turizmus felvirágoztatására Nógrád megyében.

3.2. Heves megye példája

„Valahol, Észak-Magyarországon, fenyvesek közt, a hegyek ölében, van egy kis falu. Mindentől messze van. Levegője tiszta és ózondús. Ezért sok turista és nyaraló keresi fel, akiknek a helybeliek szívesen adnak ki szobát heti bérbe.”

Ezekkel a mondatokkal kezdődik Fábry Zoltán Isten hozta, őrnagy úr! című nagysikerű filmszatírája. Az előbbi idézet, a film forgatási helyszínét, Szarvaskőt mutatja be többé-kevésbé hitelesen. Szarvaskő a 25-ös számú főút mentén, Eger és Szilvásvárad között, Egertől 8 km-re fekszik. Nem is olyan messze mindentől. Kedvelt célpontja a közeli városból, vagy távolabbról, ide látogatóknak.

Miért érdemes idelátogatni?

Az okok hasonlóak, mint a már említett Kozárdnál. Szarvaskő csodálatos természeti környezetben, sziklák és erdők ölelésében, egy keskeny völgyben fekszik. Csupán fekvésének természeti szépsége miatt is érdemes lenne meglátogatni, ezt a községet. Természetesen a gyönyörű táj önmagában kevés, hogy a falusi turizmus példajaként említsünk egy települést.

Szarvaskő esetében is funkcióváltás figyelhető meg a rendszerváltást követő időszakban. A település 2002 őszéig közigazgatásilag Egerhez tartozott. Funkcióját tekintve úgynevezett alvó településnek volt tekinthető több évtizeden keresztül. Ebben az időszakban a község lakóinak túlnyomó része a megyeszékhelyre járt dolgozni, és aludni tért haza. Idővel egyre több Egerben élő fedezte fel a település természeti környezetének szépségét, kiváló adottságait. Egyre többen vásároltak maguknak házat, nyaraló illetve állandó lakóhely létesítése céljából. A település vezetői is érzékelték a község egyre népszerűbb voltát, ezért úgy döntöttek fejlesztéseket hajtanak végre, és programokat szerveznek és népszerűség fenntartása, majd fokozatos emelése érdekében. Nyitottak a turizmus, azon belül is falusi és az ökoturizmus felé.

Kozárdhoz hasonlóan, ebben a településben is több fejlesztés valósult meg az utóbbi években. Az „Új Magyarország” Fejlesztési Terv 2007-2013 Észak-Magyarországi Operatív Program támogatási rendszerének keretein belül valósult meg a település történetének legnagyobb projektje. A pályázati támogatás segítségével valósult meg több infrastrukturális fejlesztés, útfelújítás, akadálymentesítés. A projekt hozzájárult a településkép pozitív változásához, ezáltal is erősítve a helyi önkormányzat szándékát, mely szerint jövőben is építeni szeretnének a település erősségeire, köztük természeti szépségére, jó megközelíthetőségére, infrastrukturális fejlesztésre. (www.mikom.hu)

Szarvaskő Község Önkormányzati folyamatosan épít a település turizmusára, és gazdasági potenciáljára is. A település lakosai is látnak potenciált ebben a gazdasági területben. Több vendégház, panzió és egy kemping várja a megszállni kívánó turistákat. A turistákat a nyugodt, csendes pihenés mellett attrakciókkal is csábítják. Az aktív kikapcsolódásra vágynak kipróbálhatják a kalandparkot, vagy megmászhatják a község felett magasodó várhegyet, megnézhetik az egykori vár romjait, és a kilátóból megsodálhatják a panorámát. A helyiek különböző rendezvényekkel is kedveskednek az ide látoga-

tóknak és lakótársaiknak egyaránt. Ezek közé a rendezvények közé tartozik a Szarvaskői Majális, az Öko-Park Teljesítménytúra, a Várfelfutó verseny, vagy a Csipkebogyó fesztivál is. Nagyszámú látogatót vonz a Szarvaskői 6-próba elnevezésű rendezvény is, ahol a benevezett csapatok hat feladatban mérkőzhetnek meg egymással. A „6-próba” a következő: vámszedés, kőhordás, vadászat, nyoszolya, Pyrker-szoros, és fakitermelés. A feladatok mindegyike szorosan kötődik a település történelméhez. A játék egyfajta hagyománytisztelést, tisztelgést az elődök tevékenységei, szokásai előtt. A hagyományok ápolásának modern köntösbe öltöztetése. (www.nol.hu, www.szarvasko.hu)

3.3. Példa Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből

„A település a kis falvak közül is az apróbb közé tartozik, lakóinak száma évről évre kevesebb. Csak hogy nem a létszám, nem a méret a lényeg, mert aki még nem járt Gömör-szőlősen, nem is tudja, mit veszített.”

Így hangzik a polgármesteri köszöntő egy rövid részlete a település honlapján.

Gömör-szőlős. A település, ahol még a telefonfülke is népi motívumokkal díszített kis épület. Ez csak apróság, mégis milyen jó ötlet! Rögtön megragadja az ide látogató tekintetét. Ahol ilyen apróságokra odafigyelnek, egy vendégnek csak jó dolga lehet.

A faluban is megfigyelhető a vidékfejlesztés és turisztikai fejlesztések összekapcsolódása, egymást támogató szerepe. A Fenntartható életmóddal kapcsolatos non profit információs központ fejlesztése elnevezésű projekt a Környezet és Energia Operatív Program támogatásával valósult meg. A projekt keretein belül megtörtént egy új információs központnak helyet biztosító épület felújítása, felújítottak egy szálláshelyet és megújuló energiaforrásokra épülő fűtési- és meleg vizes rendszert építettek ki. Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 keretében turisztikai fejlesztések, a szlovák-magyar határon átnyúló turisztikai programcsomagok kidolgozására került sor. (www.ecolinst.hu)

Gömör-szőlős, a 2009-es évi KSH adatok szerint mindössze 69 lakost számláló zsákfalú, Ózd és Aggtelek között helyezkedik el közvetlenül a szlovák államhatár mellett, Aggtelektől 20km távolságra. A falu látnivalóinak gazdagsága meghazudtolja méreteit. A számtalan igényt kielégítő szálláshelyek mellett, a látnivalókról és rendezvényekről sem feledkezett meg a maroknyi itt élő. Megtekinthető itt Tompa Mihály költő emlékkiállítás, vagy a Szabadtéri gyűjtemény, amely a mindennapi paraszti élet használati tárgyait ismerteti meg az idetévedt idegennel. Nem szabad kifelejteni a felsorolásból a Mézeskalácsos házat vagy a Kisgalériát sem, amely a gömői, és a környékhez kötődő művészek alkotásait tárja az érdeklődők elé. Szintén érdemes megtekinteni a Néprajzi gyűjteményt, amely a kenderfeldolgozás folyamatába enged bepillantást. Az állandó kiállítások, bemutatók mellett rendezvényekkel is várják az ide látogatókat. Ilyen rendezvény a minden év augusztusában megrendezésre kerülő falunap, vagy az országhatáron is átívelő kulturális esemény, a Gömör-Tornai Fesztivál.

Az előzőekben említett látnivalók mellett, a falu egyik fő kuriózuma Gömör-szőlős „ököfalú” jellege. Az ötletgazda az 1993-tól gömör-szőlősi csoportot is működtető [Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány](#). Az alapítványhoz köthető „Gömör-szőlős, egy fenntartható falu” címet viselő falufejlesztő program, kidolgozása. A programban szerepelt a régi épületek felújítása, a népi mesterségek, népművészeti hagyományok fenntartása, a turizmus szervezése. Céljuk nem egy falumúzeum kialakítása, hanem egy élő falu bemutatása volt, ahol régi értékek találkoznak a modern technikával, és a

fenntartható fejlődés gondolatával. Az e program által létrehozott látnivalók közé tartozik a napkollektoros gyümölcsaszaló vagy a kártoló és fonalkészítő műhely száz éves gépekkel.

(www.szeporszag.hu, <http://ozd-putnok.celodin.hu/tgomorszolos.htm>, www.talaljuk-ki.hu)

3.4. „Unokáink sem fogják látni...”

Így hangzik Ráday Mihály egykori városvédő műsorának címe. Vajon az említett falvak esetében igaz ez a kijelentés? Az előző pozitív példákat látva, reméljük nem.

Hogyan lehetséges ezeknek az étékeknek a megőrzése, további fejlesztése? Csakis alulról építkezve. Mint ahogy az Európai Unió egyik elve is kimondja: fontos a szubszidiaritás, az alulról felfelé építkezés. A döntéseket mindig a lehető legalacsonyabb, az érintettekhez legközelebbi szinten kell meghozni. E nélkül a legtöbb esetben a fáradozások eredmény nélküliek. Az alulról építkezésre kitűnő példát mutatnak az előzőekben bemutatott települések. Legelsőként fontos megemlíteni a helyi lakosokat, az ő közreműködésük nélkül bármilyen kitűnő ötlet is születik, az esetek túlnyomó többségében, élettelennek bizonyul. A helyiek önkéntes csoportosulásainak bizonyítékai a civil szervezetek (Kozárdért Alapítvány, Szarvaskői Hagyományörző Közhasznú Egyesület, „Az Életért Műhely” Kulturális és Értéktörző Közhasznú Alapítvány (Gömörzölös) stb.), amelyek összefogják a tenni akarókat, csoportosítják az egyéni erőket. Civil erőknél sok esetben szüksége van kormányzati támogatásra, ezért az igazán sikeres településeknél a civilek és a helyi önkormányzatok együttműködése elengedhetetlen. Ezeket az egységeket már sikeresebben tevékenykedhetnek céljaik megvalósításáért. A bürokrácia magasabb szintjén a megyei turizmus egyesületek tömörítik a rurális turizmusért tenni akarókat. A megyei szervezeteket a **Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége (FATOSZ) fogja össze. Egy ilyen országos kiterjedésű, számtalan tagot tömörítő szervezet nagyobb eséllyel léphez fel tagjainak érdeke védelmében. Az említett szervezetek együttműködése elengedhetetlen a kormányzati szervekkel, a Nemzetgazdasági Minisztérium Turizmus Főosztályával, vagy a Magyar Turizmus Zrt-vel.** (www.kozard.hu, www.szarvasko.hu, www.gomorszolos.hu)

3.5. Néhány látványos példa az együttműködésre

Az együttműködés példaként szolgálhat a Gömör-Tornai Fesztivál, a Palóc út, és LEADER Program is.

A *Gömör-Tornai Fesztivál* az alulról építkező sikeres együttműködési programok egyik legjobb példája. A fesztivál múltja 1998-ig nyúlik vissza. Ekkor került megrendezésre a fesztivál elődje az Aggteleki-Jósvafői Hagyományörző és Művészeti Napok elnevezésű programsorozat. A kezdetekkor csak két település együttműködéséről beszélhetünk, 2010-re már közel húsz település és két ország (Magyarország és Szlovákia) szerepel a rendezők között. A fesztivál lehetőséget biztosít a különböző művészeti ágak képviselőinek bemutatkozására. A résztvevők láthatnak vásári komédiát, operett estet, kézműves bemutatókat. Részt vehetnek koncerteken, helyi termékek bemutatóján, megismerkedhetnek a fenntartható fejlődésű falu életprogramjával. A fesztivál lényege, hogy mindezt nem nagyvárosokban, hanem Aggtelek és környékének falvaiban tehetik meg. (www.gomortornai fesztival.hu)

A közösen gondolkodás kiváló példája tematikus utak szervezése. A *Palóc út* a tematikus, egy témát felölelő, azon belül is a hagyományörző utak képviselője. Az útvonalat bejárva Palóccország falvaival és városaival ismerkedhetnek meg az érdeklődők. Az út létrehozásának fő célja, hogy az idelátogatók megismerkedhessenek a palóc népművészettel és falusi élettel, mindezt több településen keresztül bemutatva. Az 1990-es évek végén Heves megye turisztikai programjában már javasolták a palócság hagyományainak feldolgozását. Erre 2003-ig várni kellett, amikor a Palóc út kialakítása megkezdődött. 2005-ben 38 alapító taggal (köztük önkormányzatok, hagyományörző egyesületek, múzeumok, népművészek) megalakult a Palóc Út Egyesület. Az együttműködés kiváló terepet biztosított a települések és civil szervezetek részére, hogy összehangolhassák programjaikat, bővítsék szolgáltatásaik körét. (Dr. Tóthné (2007) 125-132. o.)

Vidékfejlesztés meghatározó szerepet tölt be a rurális térségek mindennapi életének megkönnyítésében. A falusi turizmus fejlesztése vidékfejlesztés nélkül elképzelhetetlen. Mindezt bizonyítják a *LEADER Program* (Liaison Entre Actions pour le Développement de l'Economie Rurale. Közösségi Kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében.) eredményei is. Ezen program eredményei közül a korábban már említett Kozárdon megvalósult fejlesztéseket emelem ki. 2005-től Kozárd alapítóként szerepel a Dél-Cserhát LEADER+ Akciócsoportban. A település a program keretein belül nyújtott be pályázatot az őshonos állatpark karámrendszere, a szabadtéri színpad, geológiai tanösvények kialakítására is. 2006-tól kezdődően a község úthálózata és a faluközpont megújult, új vásártér került kialakításra. A turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően 2002 és 2006 között harminc új munkahely létesült a településen, a munkanélküliség megszűnt, sőt a falu már munkaerőt fogad a környező településekről. (www.agrarhirek.hu)

Összegzésként megállapítható, hogy a fejlesztések sikerességét nagymértékben meghatározzák a mögöttük álló személyek, csoportok, intézmények. Megfigyelhető, hogy abban az esetben igazán hasznosak, sikeresek és fenntarthatóak az egyes projektek, amennyiben a megvalósítás helyszínén élő lakosság sajátjának érzi azokat. A sikerességhez elengedhetetlen az önkormányzatok, a vállalkozások, a civil szervezetek, egyházak, és természetesen a lakosság együttműködése.

4. Paragrafusok

Szabályváltozás. Fellendülés?

Ésszerű szabályozás. Új szabályok megjelenésénél a legtöbb esetben éppen az ellenkezője jut eszébe az embereknek. Átláthatatlan paragrafusok, értelmetlen korlátozások, fölösleges engedmények.

A falusi vendéglátás területén ennek az ellenkezőjére láthatunk kitűnő példát. 2010 nyarán egy régen fennálló problémát szabályozott eredményesen az országgyűlés. Bevezették a falusi vendégasztal fogalmát. Ennek értelmében a falusi vendéglátással foglalkozók saját gazdaságukban előállított termékekkel naponta 16 főt vendégül láthatnak. **A rendeletben ennél több pozitívum is rejlik. A kistermelők nem csupán felszolgáltathatják termékeiket a falusi vendéglátásban, hanem eladhatják őket vendéglátó ipari egységeknek, boltoknak, közintézményeknek. Negyven km-es körzetben értékesíthetik a feldolgozott állati termékeket. (4/2010. (VII. 5.) VM rendelet)**

Ez a változás nagy jelentőséggel bír a vidéki vendéglátók számára, mert növekedhet bevételi forrásuk. A vidékre látogató városiak körében egyre nő az igény a házias ízekre,

főleg ha az alapanyagokat is helyben, hagyományos módon állították elő. Erre egyre többen, egyre többet hajlandóak áldozni is. (www.index.hu)

Új szolgáltatások alakulhatnak ki a falusi szálláshelyeken. A vendégek részt vehetnek az alapanyagok termelési folyamatában. Kivehetik részüket az elkészítés folyamatából. Az otthoni pálinkafőzés legálissá tételével, újabb elemmel színesedhet a szolgáltatások kínálata. Sikerebben eladható, és hangulatosabb is, ha vidékre érkező vendég kiveheti az udvarban szaladgáló tyúk alól a tojást, amelyből azután az ebédje készül, vagy részt vehet egy hajnali tradicionális disznóvágáson, aminek eredményeképpen friss hurkát fogyaszthat vacsorára. A falusi vendéglátás végre törvényesen megvalósulhat, olyan alapanyagokból, amelyek valóban visszaadják a házias ízeket, nem úgy, mint a nagyáruházak részére termelt tömegtermékek.

5. A falusi turizmus ismertsége a látogatók körében

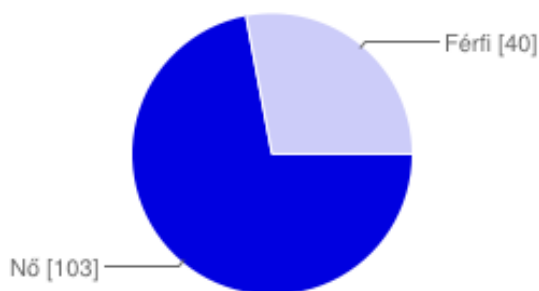
A falusi turizmus ismertségét, a látogatók körét, szokásait, elvárásait saját, primer kérdőíves kutatás elkészítése által mértem fel. (Az eredeti kérdőív a dolgozat mellékletei között megtekinthető.) A kérdéssor összeállításának célja arra irányult, hogy választ kapjak, van-e igény a falusi turizmusra, van-e értelme az ilyen irányú turisztikai és vidékfejlesztésnek. A kínálat kiépítéséhez kapcsolódik-e potenciális kereslet. A rurális turizmusba bekapcsolódók milyen szolgáltatásokat szeretnének igénybe venni? Ezáltal kiderül az is, hogy milyen irányban célszerű a falusi szálláshelyek fejlesztését véghez venni, szolgáltatási körét bővíteni. A kérdések kiterjedtek a szálláshely kiválasztásának elsődleges okára is. A kérdéssor elkészítésekor hipotéziseim között szerepelt, és az előzőleg végzett szekunder kutatásaim ezt meg is erősítették, hogy az Észak-magyarországi Régió előkelő helyet foglal el a falusi turizmus célterületei között. A kérdőív egyik kérdése ezért régiók közötti választást kért a kitöltőktől.

A kérdőív terjesztése online levelező listákon keresztül és a Facebook közösségi oldalon való megosztás által történt. A kitöltés 2012. február 01. és március 13. között zajlott. Önkitöltős kérdőívként, alacsony válaszadási hajlandóságra számíhattam, de várakozásaimat felülmúlva érkeztek válaszok. Összesen 143 darab kitöltött kérdőív érkezett vissza. A minta méretét tekintve nagynek tekinthető. A mintavétel, eljárását tekintve, részleges adatfelvételtől beszélhetünk. A minta kissé homogén abból a szempontból, hogy a kitöltés lehetséges helye eleve feltételezte az internetes hozzáférést. A „hólabda” kiválasztási módszer alkalmazására került sor. Néhány kiválasztási egyedtől kezdve a kitöltést, azok ismeretségi körében kerestem a következő mintaelemeket, majd ezeknek a mintaelemeknek az ismeretségi körében folytattam a sort. Az online kitöltésnek köszönhetően nem volt nem értékelhető kérdéssor a megkapott válaszok között. A kérdéssor feleletválasztós, egy vagy több válaszlehetőséges kérdésekből épül fel. A kérdőív alapvetően a jól mérhetőség és könnyen kezelhetőség miatt zárt kérdésekből áll. Ez alól kivételt képez néhány kérdésnél egy nyílt végű válaszlehetőség megadása (Egyéb:), mely az esetleges többletinformációhoz jutást segíti. (Ilyénné-Lovasné [2006] 7-15 o.)

A kérdőív elkészítését és az eredmények feldolgozását a Google Dokumentumok elnevezésű szolgáltatása segítségével végeztem.

A primer kutatás eredményei kérdésenként a következők:

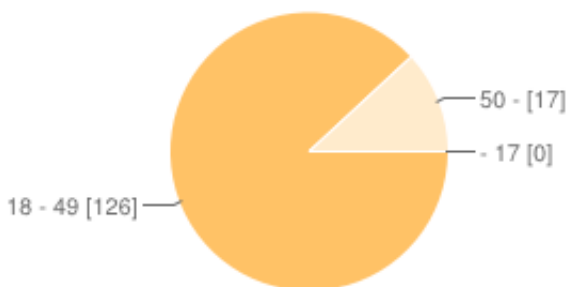
A felmérés első három kérdése a válaszadók demográfiai adatait kutatta. Érdeklődtem a válaszadók nemével, életkorával, legmagasabb iskolai végzettségével kapcsolatban. Fontosnak tartottam megtudni pár személyes jellemzőt a válaszadókra nézve. Ezeket az adatokat összevetve a későbbi válaszokkal értékes következtetéseket vonhattam le.

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

6. ábra: A válaszadók megoszlása nemek szerint (fő)

Az első kérdésre adott válaszok alapján kiderült, hogy a válaszadók túlnyomó többségében nők voltak. A férfi válaszadók száma mindössze 28%-ot tett ki az összes kitöltő közül. A megoszlásból lehet arra következtetni, hogy a nők válaszadási hajlandósága nagyobb. A férfiak kevésbé vesznek részt önkéntes online kérdőívben, legalábbis ebben a témában és mintában.

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

7. ábra: A válaszadók megoszlása életkor szerint (fő)

Az életkor szerinti megoszlás felmérésénél három kategóriát állapítottam meg: 0-17 év közöttiek, 18-49 év közöttiek, és 50 éven felüliek. Az első kategóriából egyetlen válasz sem érkezett. A középső kategóriába esők a válaszadók 88%-át alkották, az ötven éven felüliek pedig a megkérdezettek körének 12%-át tették ki. A legfiatalabb korosztály résztvevők körében történő alulreprezentáltságának okát abban látom, hogy az ebben az

életkorban lévők, általában kikapcsolódásként nem a nyugalmat biztosító falusi turizmusban való részvételt, hanem inkább az aktív turisztikai formákat részesítik előnyben. Ebből következően érdektelenséget mutathattak a témában készült kérdéssor iránt is.

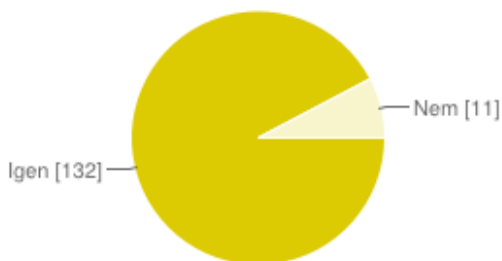
Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

8. ábra: A válaszadók megoszlása iskolai végzettség szerint (fő)

Legkisebb arányban a csak általános iskolát (1%), vagy szakiskolát (1%) végzettek voltak jelen a kérdőív kitöltői között. Legmagasabb megoszlásban a főiskolát/egyetemet végzettek képviselték magukat (43%), szintén magas volt az arányuk az érettségivel, mint legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezőknek (35%). Felsőfokú szakképzést végzett a megkérdezettek 13%-a, szakközépiskolát 4%, szakiskolát 3%.

A demográfiai bevezető kérdések után rátértem dolgozatom fő témájával, a falusi turizmussal, fejlesztésekkel, igényekkel kapcsolatos kérdésekre.

A kérdőív negyedik kérdése azt kutatta, hogy a megkérdezettek szimpatizálnak-e a falusi turizmus intézményével. A kérdés így hangzott: „*Ön szívesen részt venne-e falusi turizmusban?*”

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

9. ábra: A falusi turizmusban szívesen részt vevők megoszlása (fő)

A megkérdezettek 92%-a válaszaik alapján szívesen részt venne ebben a formájában a turizmusnak, 12%-uk elutasította ezt a lehetőséget. Az elutasítók (11 fő) között öt férfi és hat nő szerepelt. A nemek tekintetében a nemmel felelők megoszlása egyenlőnek tekinthető. Az elutasítók csak közel fele nyilatkozott úgy, egy későbbi kérdésre adott válaszában, hogy nem érhetőek el könnyen a falusi turizmussal kapcsolatos információk. Ebből következően nem jelenthető ki, hogy az elutasítás oka az ismeretlenség. Mindegyikük a 18-49 év közötti korosztályból került ki. Az igenek szignifikáns többsége egyértelművé tette számomra, hogy a fogyasztók igényt tartanak a falusi turizmusra. A kínálati oldal megfelelő kereslettel találkozhat.

A kutatás következő kérdése a vidéki szálláshelykínálattal kapcsolatos információszerezési lehetőségekről érdeklődött. A válaszadók több válaszlehetőséget is megjelölhettek.

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

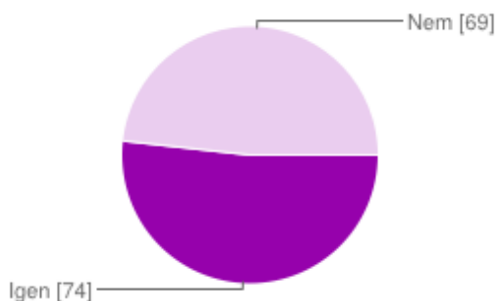
10. ábra: Előnyben részesített információszerezési források a vidéki szálláshelykínálattal kapcsolatban (db)

A kitöltők 94%-a (136 fő) az internetet jelölte meg fő információ forrásként, ezt követte 51%-kal (73 fő) az ismerősök, barátok megkérdezése, majd az újságok, magazinok következtek 34%-kal (49 fő). A válaszadók kevesebb, mint ötöde (25 fő, 17%) említette meg a televíziót, rádiót, mint fő információforrást. A Tourinform irodák és az utazási irodák szinte azonos szavazatot kaptak (16-15 fő, 11-10%). A Tourinform irodák esetében a mindössze tizenegy százalékos választás nagyon rossz eredménynek mondható, mert profiljukat tekintve ezeknek az intézményeknek a fő célja a tájékoztatás. Érdeemes lenne egy másik kutatás keretein belül, ennek az alacsony választási szintnek az okaira rákérdezni. Egy személy egyéb információforrást jelölt meg. A válaszok közül 39 egyedül az internetet jelölte meg, mint előnyben részesített információforrást. Ezeknek a személyeknek a 87%-a a 18-49-es korosztályba tartozik, öt fő pedig az ötven éven felüli-

eket képviseli. Az interneten információt keresők 46%-a úgy véli, hogy a falusi turizmussal kapcsolatos információk nem könnyen érhetőek el. A világhálón kívül már információ forrás egyedüli megjelölése nem történt. Első párosításként az internetről történő információszerzés és az ismerősök/barátok megkérdezése tűnt ki az eredményekből. A megkérdezettek közül harminc fő tett így.

A válaszok egyértelmű elkülönülése alapján kijelenthető, hogy napjainkra a sikeres online megjelenés elengedhetetlen a falusi turizmusból megjelenő vendéglátók számára. Szintén egyértelműen kitűnik, hogy az ún. szájpropagandának, az ismerősök, barátok tanácsainak kiemelkedő szerepe van, a vidékre érkező vendéget nem csak az adott helyre csábítani, hanem visszacsábítani is érdemes.

A kérdőív hatodik kérdése a falusi turizmussal kapcsolatos információk elérhetőségére vonatkozott: „*Ön szerint a falusi turizmussal kapcsolatos információk könnyen elérhetőek?*”

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

11. ábra: „*Ön szerint a falusi turizmussal kapcsolatos információk könnyen elérhetőek?*” (fő)

Ennél a kérdésnél a válaszok erősen megoszlottak. A válaszadók 52%-a szerint könnyen elérhetőek a falusi turizmussal kapcsolatos információk, 48%-uk viszont ellentétesen gondolkodik erről a kérdéssel. Ennek oka a különböző információforrások előnyben részesítésére is visszavezethető. Az előző kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek az internetről tájékozódnak legszívesebben. Sajnos napjainkban is megfigyelhető, habár egyre kisebb számban, hogy a falusi szálláshelyek nem jelennek, vagy rosszul, sikertelenül jelennek meg online felületeken. A felemás információ elérésben szerepet játszhat a főprofilként információkat szolgáltatató Tourinform irodák háttérbe szorulása, nem előnyben részesített információ szerzési lehetőségként történő számon tartása. Szintén itt említendő meg az ismerősök/barátok kiemelt szerepe. Amennyiben az őket egyik fő információforrásnak tekintők nem kapnak tőlük megfelelő információkat, sok esetben magát, a falusi turizmussal kapcsolatos információhoz jutást is nehézkesnek ítélik meg.

A felmérés hetedik kérdésénél a válaszolóknak Magyarország idegenforgalmi régiói közül kellett választania, a szerint, hogy melyik régióban vennének részt legszívesebben a falusi turizmusból.

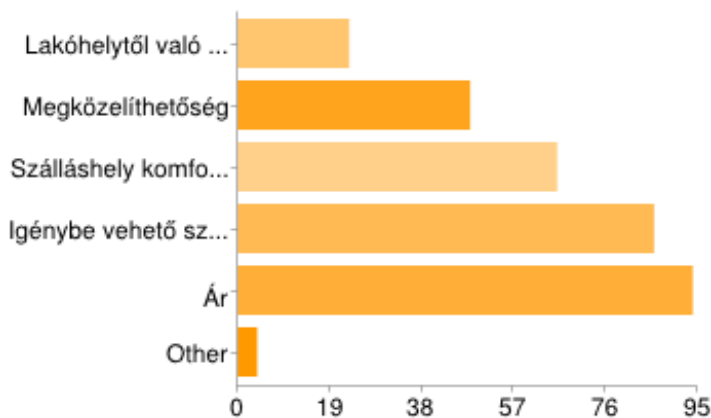

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

12. ábra: Ön melyik turisztikai régiót választaná falusi turizmus céljára? (fő)

A szekunder kutatásom adataiból kiindulva, azt a hipotézist állítottam fel, hogy az Észak-magyarországi régió népszerű lesz, mint a falusi turisztikai célterület. A kutatásom során kapott válaszok ezt a feltételezésemet igazolták. Ez a népszerűség lehet az egyik magyarázata annak, hogy ebben a régióban található a falusi szálláshelyek közel harminc százaléka Magyarországon. A válaszok megoszlásából kitűnik, hogy legnépszerűbb célpont az Észak-magyarországi régió (27%), majd ezt a Balaton (20%) és egyenlő arányban (13%) a Tisza-tó és a Nyugat-dunántúli régió követi. A Balaton, mint turisztikai régió második helyen történő megjelenése számomra érdekesnek tűnik. Ez a régió nem falusi turizmusáról, nyugodt, csendes, régi értékeket őrző településeiről ismert leginkább. A Balaton környéke inkább a vízparti pihenésről, egykori nyári táborokról, fesztiválokról (Balaton Sound) ismert. Mindezek ellenére kétség nélkül kijelenthető, hogy ezek a csendes falvak is megtalálhatóak az adott térségben. Nemcsak, hogy megtalálhatóak, hanem a válaszok alapján népszerűek is. A válaszadók 10%-a választaná az Észak-alföldi régiót. A Dél-dunántúli régiót három, a Közép-dunántúlit kettő százalék választaná a megkérdezettek közül. Budapest-Közép-Dunavidéket mindössze 1% választaná falusi turizmus céljára. Feltételezhető, hogy ebben az esetben a válaszadók Budapesttel azonosították a régiót, pedig ennél sokkal nagyobb területet, változatos térséget takar. Ennek oka a régió nem teljes mértékben megfelelő kommunikációjára is visszavezethető. A megkérdezettekben valószínűleg fel sem merült, hogy ezen a területen is rendelkezésre állnak falusi turisztikai célpontok.

A következő kérdés, sorban a nyolcadik, a falusi szálláshely-kiválasztás szempontjai iránt érdeklődött. A válaszadók több szempontot is megjelölhettek, így alakult ki a végleges sorrend a felsorolt szempontok között.

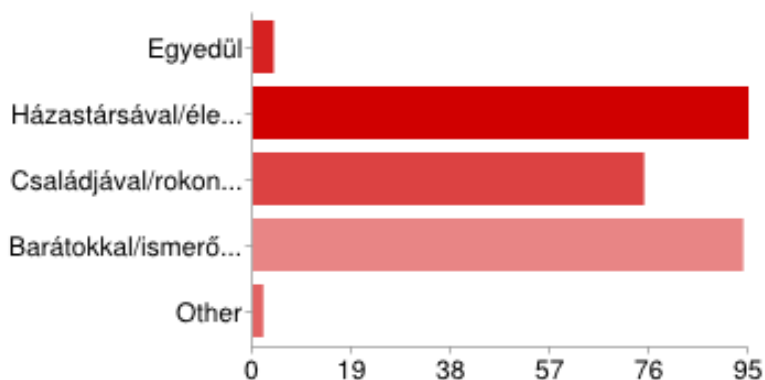

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

13. ábra: A falusi szálláshely kiválasztásának szempontjai (fő)

A megkérdezettek 66%-a (94fő) tartja fontosnak az árat, 60% (86fő) az igénybe vehető szolgáltatások körét, 46% (66fő) a szálláshely komfortfokozatát, 34% (48fő) a megközelíthetőséget, 16% (23fő) a lakóhelytől való távolságot, 3% (4fő) pedig egyéb szempontokat. A válaszok megoszlásából erős érzékenység olvasható ki. Az fogyasztók érzékenysége, mely más turisztikai ágaknál is megfigyelhető, pozitívan hatott a falusi turizmus bevételi számaira az elmúlt évek gazdasági világválságának időszakában. A korábban ismertett szekunder kutatásom eredményeiből is egyértelműen látszik, hogy nőtt a falusi turizmust választók száma. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy a turisták nem külföldi, így sok esetben drágább, desztinációkat látogattak meg, hanem hazai, azon belül is olcsóbb, vidéki/falusi szálláshelyeket választottak. Az igénybe vehető szolgáltatások körének fontosságát második helyen említik a mintában részt vevők. Fontosabb szempontként tartják számon, mint a szálláshely komfortfokozatát. Ebből a sorrendből is jól látszik, ha már nem elég a pihenés tökéletes körülményeinek megteremtése, a sokszínű szolgáltatások nyújtása, attrakciók biztosítása is elengedhetetlen. A rangsorban negyedik helyen végzett megközelíthetőség szempontja. Amelyből látható, hogy ez sem elhanyagolható szempont. Itt is összekapcsolódik a vidékfejlesztés és turizmus kérdésköre. A megközelíthetőség javításával javulhat a turisztikai termékek eladhatósága, kihasználtsága. A lakóhelytől való távolságot elenyésző mértékben tartották fontosnak a megkérdezettek. Ez a szempont az utazási költségek folyamatos emelkedésével, és az ismert érzékenységnek köszönhetően, a jövőben előkelőbb helyet foglalhat el a szálláshely kiválasztási szempontok rangsorában. Megemlítésre kerültek még az egyéb kategórián belül az egyedi különleges látványok, attrakciók, mint választási szempontok.

A kilencedik kérdés arra vonatkozott, hogy a válaszadók kivel/kikkel vennének részt a falusi turizmusban. A válaszadók ennél a kérdésnél is több válaszlehetőséget jelölhettek.

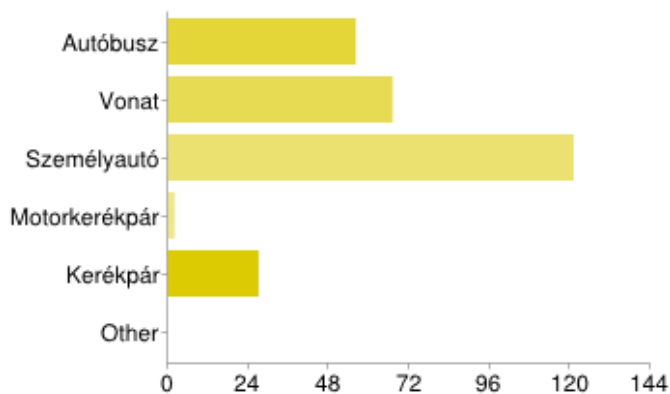

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

14. ábra: Kivel/kikkel venne részt falusi turizmusban? (fő)

A válaszadó közül 66% venne részt házastársával/élettársával/barátjával/barátnőjével és barátokkal/ismerősökkel a rurális turizmusban. 52% családjával/rokonokkal látogatna vidékre. Három százalék egyedül utazna, egy százalék pedig egyéb útitársat jelölt meg. A válaszok megoszlásából látszik, hogy a társas utazást kedvelők választják, az igenforgalomnak ezt a formáját. A vendéglátóknak több személy együttes fogadására kell felkészülnie, így kell kialakítani az elhelyezési lehetőségeket, ezt figyelembe véve kell kiépíteni a szolgáltatásainak körét.

A következő kérdés a szálláshely megközelítésére használt közlekedési eszközre kérdezett rá. (Itt is több válaszlehetőség megjelölhető volt.)

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

15. ábra: A szálláshely megközelítéséhez igénybe vett közlekedési eszközök megoszlása (fő)

A válaszok közül magasan kiemelkedik a személyautót választók száma, ők az összes megkérdezett 85%-át tették ki (121fő). A válaszok alapján kialakult rangsorban a személyautót a tömegközlekedési eszközök követték. A megkérdezettek közül 47% (67fő) a vonatot, 39% (56fő) az autóbust választotta. A környezetkímélőbb tömegközlekedést választók számának elmaradása valószínűleg, kényelmi szempontokkal, és sok település nehézkes tömegközlekedéssel történő megközelíthetőségével indokolható. Kerékpárral a válaszadók 19%-a (27fő) indulna útnak. A kerékpár, habár a vidék felfedezésére legalkalmasabb közlekedési eszköz, a turisták többsége számára szóba sem jöhet, mint nagy távolságok leküzdésére alkalmas eszköz. A kerékpár ellen szól a több napra való csomagok nehézkes szállítása is. Szálláshely megközelítési eszközként nem lepraktikusabb, igénybe vehető szolgáltatásként, mindenképpen helye van a falusi szálláshelyek kínálatában. A válaszokból kiderült még, hogy mindössze 1% (2fő) közelítené meg szálláshelyét motorkeréppárral.

A kérdőív utolsó előtti kérdése a falusi turizmus keretein belül igénybe vehető szolgáltatásokkal foglalkozott. A kérdés a következőképpen hangzott: „*Milyen szolgáltatásokat venne igénybe a falusi turizmus keretein belül?*” (Több válaszlehetőség is megjelölhető volt.)

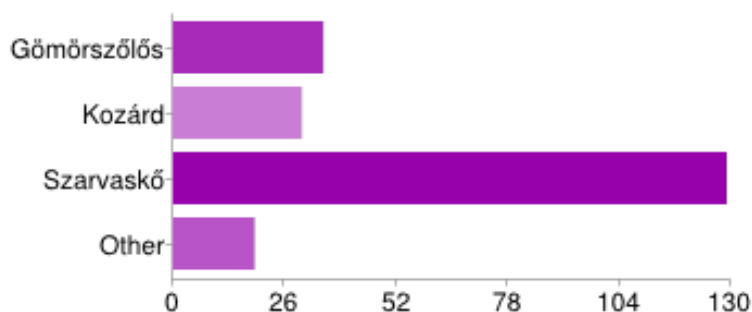
Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

16. ábra: A falusi turizmus keretein belül igénybe veendő szolgáltatások köre

A válaszadók közül legtöbben a természetjárást említették meg (81%, 116fő). A természeti környezet szépsége, a környék bejárásának lehetősége adott a vidéki falvaknál. A helyiek a természeti környezet vonzerejének erősítése érdekében a dülöutak tisztán tartásával, turista jelzések karbantartásával, tanösvények kialakításával tehetnek pozitív lépéseket. A rangsorban második helyen a régi mesterségek megismerése szerepelt (76%, 108fő), majd ezt követte a hagyományos ételek elkészítésében való részvétel (65%, 93fő). A falusi turizmus kiváló terepet kínál a régi mesterségek, szokások megismeréséhez. Ez a tevékenység egyfajta értékmentésként is szolgál. A vendégek bevonása valamilyen tevékenységbe, például főzésbe, általában garantálja a sikert. Az elkészítés-

ben saját maguk is résztvevő vendégek, szívesebben fogyasztják ezeket az ételeket, és megbecsülésnek érzik, hogy részt vehettek az elkészítés folyamatában. A pálinkafőzést, mint programlehetőséget 42%, 60fő választaná. Az otthoni pálinkafőzés legálissá tette lehetővé, ennek a szolgáltatásnak a megjelenését, ami, mint a válaszok megoszlása is mutatja, népszerű szolgáltatása lehet a rurális turizmusnak. A válaszadók közel harmada (31%, 44fő) disznóvágáson venne szívesen részt. A megkérdezettek ötöde (20%, 29fő) bekapcsolódna a háziállatok gondozásába. A háziállatok gondozása mindig nagy élményt jelent, főleg azoknak a gyermekeknek, aki városban élnek, és itt találkozhatnak először bizonyos állatfajtákkal. Négy fő (3%) egyéb programlehetőséget keresne magának. Az egyéb programlehetőségek között került megemlítésre a hagyományőrző programok (ünnepkörök) megismerése, falusi ünnepeken való részvétel.

A kérdőív utolsó kérdése az előző esettanulmányokban bemutatott települések ismertségét kutatta.

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

17. ábra: Az alább felsorolt településekről hallott-e már a falusi turizmussal kapcsolatban? (fő)

A válaszadók közül 90%, 129fő hallott már Szarvaskőről a falusi turizmussal kapcsolatban. A másik két településről a megkérdezettek közel azonos arányban hallottak (24-21%, 35-30fő). A három településre érkezett válaszok megoszlása jól mutatja, hogy a megkérdezettek körében kiemelkedően jól ismert az Eger közelében fekvő Szarvaskő települése. Ennek okaira kérdőívem nem adott választ. Az ok talán a megkérdezettek lakóhelyében is keresendő, a relatív földrajzi közelség miatt ismerhetik ezt a települést, vagy sokkal jobb kommunikációval, település marketinggel rendelkezik, mint a másik két említett község. Az előbbi megállapítások csupán feltételezések. A tényleges okok felderítéséhez további kérdések megfogalmazására, és megválaszolására lenne szükség. A válaszadók közül 13% nem hallott a felsorolt három településről, de ismer más falusi turizmussal foglalkozó településeket. A megemlített települések a következők: Hollókő, Hejce, Kács, Irota, Noszvaj, Óriszentpéter, Velemér, Cserszegtomaj, Verpelét, Dörgicse, Kehidakustány, Vonyarcvashegy és Kapolcs. A megemlített települések közül Hejce, Kács és Irota Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Hollókő pedig Nógrád megyében helyezkedik el. Noszvaj és Verpelét Heves megyében fekszik. Dörgicsét és Kapolcsot a

turisták Veszprém megyében kereshetik fel. Cserszegtomaj, Kehidakustány, Óriszentpéter, Velemér és Vonyarcvashegy Zala megyében várja a látogatókat. Egyetlen megkérdezett válasza alapján nem ismer egyetlen falusi turizmussal foglalkozó települést sem.

A kutatás eredményeit összegezve megállapítható, hogy érdemes a falusi turizmusba és a vidékfejlesztésbe beruházni. A látogatók körében ismert, és népszerű a falusi turizmus. Az információk elérhetősége terén még javításra van szükség. A felmérés eredményei alapján komoly marketing munkára van szükség a Tourinform irodák tevékenységének javítása, az utazóközönséggel való megismertetése érdekében. A turisztikai régiók folyamatos versenyben vannak egymással és a külföldi üdülőhelyekkel a vendégek megnyerés érdekében. Az Észak-magyarországi régió a hazai régiók között a falusi turizmus legnépszerűbb célpontja. A vendéglátóknak, turisztikai szolgáltatóknak fontos feladata, hogy a jövőben is megtartsák ezt a helyezést. Ehhez a célhoz elengedhetetlen a színvonal folyamatos magasán tartása, minőségi szolgáltatások nyújtása, a programkínálat fejlesztése. A látogatók erősen ár-érzékenyek. Az árak kialakításánál erre fokozottan ügyelni kell. Kerülni kell a túlzott mértékű áremeléseket, mert ezek elriaszthatják a potenciális vendégeket. Az infrastrukturális fejlesztések, a vidék megközelíthetőségének javítása hozzájárul a turizmus sikeréhez. Kiemelkedően fontos, hogy ne csak az adott desztináció fejlesztése valósuljon meg, hanem biztosítani kell a célterületek könnyű megközelíthetőségét is. A szolgáltatások körének megfelelő megválasztása elengedhetetlen feltétel. A szolgáltatások körének megfelelő kiválasztása már önmagában komoly vonzerőt jelent az adott települések, szálláshelyek számára.

6. Összefoglalás

A vidékfejlesztés és a falusi turizmus fogalma összekapcsolódik. A falusi turizmus központi célja a vidéki lakosság kiegészítő jövedelemhez juttatása, életszínvonaluk növelése, az elvándorlás megakadályozása. Az Észak-magyarországi régió rendelkezik azokkal a természeti, és kulturális adottságokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy a falusi turizmus vezető szerepet vállaljon a térség fejlődésében (Bükki Nemzeti Park, Aggteleki Nemzeti Park, Duna-Ípoly Nemzeti Park különleges élővilága, országos viszonylatban is egyedülálló képződmények, erdőségek, folyók, patakok, források viszonylag tiszta vize, aprófalvas települések, hagyományok, szokások, hagyományos paraszti gazdálkodás, várak, több száz éves nemesi kúriák, templomok, gazdasági épületek). Ezeket az értékeket célszerűen kell felhasználni, a térség fejlődésének szolgálatába kell állítani. Ennek egyik megvalósítható formája a falusi turizmus lehet. A vidékfejlesztés eszközei is segítséget nyújtanak ezeknek az értékeknek a feltárásához, jobb megközelíthetőségéhez, vonzóbbá tételéhez.

Az Észak-magyarországi régióban élő embereknek sokáig elsősorban az ipar és a mezőgazdaság kínált megélhetést. A falusi turizmus a nehézipar összeomlása után, az 1990-es évek elején kezdett meghonosodni a térségben. A vidék teljes átalakuláson ment keresztül. Mára számos településen megjelentek az „első fecskék” a falusi vendéglátásban. Ahhoz, hogy a turizmus a jelenleginél jelentősebb funkciót kapjon a régió gazdaságában, még további fejlesztésekre és a települések összefogására van szükség. Az önkormányzatok nagy szerepet vállalhatnak a lakosság szemléletének megváltoztatásában, az ő feladatuk felismerni, hogy milyen lehetőségek rejtőznek a helyi vendéglátásban. A falusi turizmus előfeltétele a szállás és étkezési lehetőségek megteremtése. A régióban

napjainkban több panzió és magánház fogadja az ide érkezőket, de folyamatos férőhely-fejlesztésre jelenleg is szükség van. A térség jellegzetes arculatának megőrzése érdekében a helyi önkormányzatok közös összefogásával, praktikus lenne a rendelkezésre álláson túl, a többi, eddig kimaradt, településre is fejlesztési tervet készíttetni. A vidékfejlesztési programok fontos feladatot játszanak ebben a kérdésben. A régió falvainak többsége hagyományaira épülő, a település jellegét, hangulatát tükröző helyi rendezvények megszervezésével gazdagíthatná a turisztikai kínálatot, növelhetné a települések vonzerjét. A rendezvényeket egész éves időszakokra ki lehetne terjeszteni, ezzel is csökkentve a szezonjellegét. A rendezvények több látogatót vonzhatnának a régióba, ami növelné a vendéglátók bevételeit, ezáltal javulna a régióban élők életszínvonala is. A települések együttműködésének szorosabbra fűzése növelhetné sikerességüket, az azonos problémák enyhítése, megoldása sikeresebben megtörténhetne. Sok esetben a pályázatok elbírálásánál is előnyben részesülnek az együttműködések. A régióban nem versengenek a nagyvállalatok a betelepülésért, új munkahelyek létrehozásáért. A munkanélküliség okozta problémák egy részének megoldásában is nagy lehetőséget nyújthat a falusi értékek előtérbe helyezése, fejlesztése. Erre láthattunk pozitív bizonyítékokat a dolgozat korábbi részében bemutatott példák során is. A kérdőíves kutatás bebizonyította, hogy népszerű a falusi turizmus a látogatók körében, érdemes erre építeni. Célszerű az infrastrukturális és vidékfejlesztési programok összekapcsolása, együttes kezelése. Mindezek mellett kiemelkedő szerep hárul a szakemberképzésre, a szakképzett munkaerő meglétének biztosítására. Meg kell akadályozni a fiatalok elvándorlását! Ez csak munkahelyteremtéssel, a biztos megélhetés lehetőségének biztosításával lehetséges. Ilyen lehetőséget rejt a falusi turizmus és a mezőgazdaság összekapcsolódása. Abban az esetben van a legnagyobb esély ennek meglétére, amennyiben a megtermelt árut a gazda feldolgozza, majd a falusi vendéglátás keretein belül értékesíti is.

Az elvégzett primer és szekunder kutatás alapján kijelenthető, hogy igen széles körű a falusi turizmus iránt érdeklődők köre. A 18-49 és az 50 éven felüli korosztály is képviselteti magát. A fiatalabb korosztály köréből az adatgyűjtés sajnos nem szolgáltatott eredményeket. Szintén megállapítható, hogy a falusi turizmus hozzájárul a vidékfejlesztéshez, azzal együtt fejlesztve lehet a legsikeresebb. Ennek eléréséhez a települések és önkormányzatok önerején kívül több pályázati forrás is rendelkezésre áll, amelyek a dolgozatban bemutatásra kerültek.

A dolgozat elején felvetett hipotézisem megerősítést nyert, mely szerint a magyarországi lakosok körében népszerű a falusi turizmus. A dolgozat bevezetőjében meghatározott céloknak eleget tettem. Pozitív példákon keresztül bizonyítottam a falusi turizmus létjogosultságát az Észak-magyarországi régióban. Továbbá ismerttettem gazdasági-, társadalmi hatását, és a benne rejlő perspektívákat. A bevezető gondolatok között megfogalmazott kérdésre, miszerint a falusi turizmus ténylegesen hozzájárul-e a vidékfejlesztéshez kijelenthető, hogy erős kapcsolat van a vidékfejlesztés és a falusi turizmus fejlesztése között. A két terület nem válik el egymástól, sok esetben kiegészíti, támogatja egymást.

IRODALOMJEGYZÉK

- Dr. Belyó P. (2010): Magyarország 1989–2009 A változások tükrében, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest,
- Fejes L. és társai (2006): A foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbözőségei az elmúlt 55 évben, Központi Statisztikai Hivatal Miskolci Igazgatóság, Miskolc, Eger, Salgótarján,
- Ilyésné Molnár E.-Lovasné Avató J. (2006): Statisztika feladatgyűjtemény II. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt. Budapest
- Lengyel M. (2002): A turizmus tervezésének néhány aktuális kérdése In: Kutatás a turizmusban – A turizmus aktuális kérdései Magyarországon PTE Turizmus Tanszék Pécs,
- Molnár Zs. (2007): A falusi turizmus megjelenése a magyar turizmusfejlesztési stratégiákban Agrártudományi Közlemények, 2007/26. különszám (197-2003. o.),
- Dr. Piskóti I. (2006): Észak-Magyarország Régió Turizmusfejlesztési stratégiája 2007-13, RMC Regionális Marketing Centrum Kft. Miskolc,
- Dr. Probáld Á. (2010): Jelentés a turizmus 2009. évi teljesítményéről, KSH, ISSN 2060-4106,
- Puczko L.-Rác T. (2002): A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest
- Szabó B. (2009): Párbeszéd a vidékért, A falusi turizmus helyzete és gazdasági kérdései, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest,
- Dr. Tóthné Igó Zs. (2007): A tematikus utak hatása az Észak-Magyarországi Régió turizmusára, Acta Oeconomica, Regionális versenyképesség, társadalmi felelősség, Nemzetközi tudományos konferencia, Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei, Új Sorozat, XXXIV. Kötet, Eger,
- Tóth G. – Dávid L. (2010):** A gazdasági-pénzügyi válság hatása az Észak-Magyarország régió turizmusára a szállásdíjbevételek és az alkalmazásban állók száma alapján, Turizmus Bulletin, XIV. évfolyam, 1-2. szám (60-63. o.)
- 4/2010. (VII. 5.) VM Rendelet** a kistermelői élelmiszer-termelés, - előállítás és értékesítés feltételeiről szóló 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet és az élelmiszerek jelöléséről szóló 19/2004. (II. 26.) FVM-ESzCsM-GKM együttes rendelet módosításáról
- A Tanács 1698/2005/EK rendelete (2005. szeptember 20.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról**

7.1. INTERNETES FORRÁSOK

1. Aubert Antal: Turisztikai régiók helyzete a területfejlesztésben: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anya-gok/Magyarorsz%C3%A1g%20idegenforgalmi%20r%C3%A9gi%C3%B3i/book.html#d6e35> (letöltve: 2012. Április 09.)
2. Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program <http://www.nfu.hu/avop> (letöltve: 2012. Április 09.)
3. Vidékfejlesztési politika (2007-2013) http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_hu.htm (letöltve: 2012. április 03.)
4. Új Széchenyi Terv: http://www.nfu.hu/uj_szechenyi_terv (letöltve: 2012. április 01.)

27. **Szűcs István: Gömörszőlős, „ökofalu”** In: <http://www.talajjuk-ki.hu/index.php/article/articleview/310/1/2/> (letöltve: 2010. október 18.)
28. A vidék helyzete Magyarországon - A vidékfejlesztéshez kapcsolódó tévhitek In: <http://www.videkfejlesztes.net/oktatas/videkfejlesztési-tananyag/a-vidék-helyzete-magyarországon/oldal-3.html> (letöltve: 2012. Április 09.)

Melléklet

1. számú melléklet:

Kérdőív a falusi turizmusról

Tizenkettő kérdés. Tizenkettő gyors válasz. Önnek csupán néhány perc, számomra nagy segítség. Köszönöm a válaszadást!

*Kötelező

1. Neme *

- Nő
- Férfi

2. Életkora *

- - 17
- 18 - 49
- 50 -

3. Legmagasabb iskolai végzettsége *

- általános iskola
- szakiskola
- szakközépiskola
- érettségi
- technikum
- felsőfokú szakképzés
- főiskola/egyetem

4. Ön szívesen részt venne-e falusi turizmusban? *

- Igen
- Nem

5. Honnan szerez információkat a vidéki szálláshely kínálatról? * (Több válasz is megjelölhető.)

- TV, rádió
- Internet
- Újságok, magazinok
- Utazási irodák
- Tourinform irodák
- Ismerősök, barátok
- Egyéb:

6. Ön szerint a falusi turizmussal kapcsolatos információk könnyen elérhetőek? *

- Igen
- Nem

7. Ön melyik turisztikai régiót választaná falusi turizmus céljára? *

- Észak-Magyarország
- Tisza-tó
- Észak-Alföld
- Dél-Alföld
- Budapest-Közép-Dunavidék
- Közép-Dunántúl
- Nyugat-Dunántúl
- Dél-Dunántúl
- Balaton

8. Milyen szempontok alapján választ a falusi szálláshelyek közül? * (Több válasz is megjelölhető.)

- Lakóhelytől való távolság
- Megközelíthetőség
- Szálláshely komfortfokozat
- Igénybe vehető szolgáltatások köre

- Ár
- Egyéb:

9. Kivel/kikkel venne részt falusi turizmusban? * (Több válasz is megjelölhető.)

- Egyedül
- Házastársával/élettársával/barátjával/barátnőjével
- Családjával/rokonokkal
- Barátokkal/ismerősökkel
- Egyéb:

10. Milyen közlekedési eszközt venne igénybe a szálláshely megközelítésére? * (Több válasz is megjelölhető.)

- Autóbusz
- Vonat
- Személyautó
- Motorkerékpár
- Kerékpár
- Egyéb:

11. Milyen szolgáltatásokat venne igénybe a falusi turizmus keretein belül? * (Több válasz is megjelölhető.)

- Hagyományos ételek elkészítésében való részvétel
- Disznóvágás
- Pálinkafőzés
- Háziállatok gondozásában való részvétel (pl.: fejés)
- Régi mesterségek megismerése
- Természetjárás
- Egyéb:

12. Az alább felsorolt településekről halott-e már a falusi turizmussal kapcsolatban? * Több válasz is megjelölhető. Amennyiben nem hallott a felsorolt településekről, kérem nevezzen meg a falusi turizmusban résztvevő, Ön által ismert települést.

- Gömörszőlős
- Kozárd
- Szarvaskő
- Egyéb:

ELTÉRŐ LAKTÓZ ÁTALAKÍTÁSI MÓDSZEREK TOVÁBBFEJLESZTÉSE ÉS OPTIMALIZÁLÁSA

Szerző: Vincze Otília

biológia (BSc), végzett hallgató

Konzulens: Dr. habil. Forgó Péter, főiskolai tanár,

Korózs Marietta tudományos segédmunkatárs

III. helyezés

1. Bevezetés, célkitűzés

A laktóztolerancia és laktóz malabszorpció – vagyis a laktáz enzim csökkent aktivitása következtében kialakuló tartós laktóz felszívódási zavar - változó mértékben ugyan, de a világ felnőtt lakosságának több mint 75%-t érinti, ezzel a leggyakoribb enzim-hiány okozta betegség az emberi szervezetben. A betegség manifesztálódása genetikailag determinált, előfordulása szoros korrelációt mutat az adott nép eredetével; Afrika, Ázsia és Dél-Amerika lakosságának döntő többsége szenved valamilyen laktóz felszívódási zavarban. A laktóz tolerancia főként azon etnikai csoportok esetén marad meg, ahol a tejfogyasztásnak több ezer éves hagyománya van. A laktóz felszívódási zavarok kialakulása a β -galaktozidáz enzim teljes hiányának, vagy csökkent aktivitásának köszönhető. Ugyanakkor, tanulmányok igazolták, hogy a csökkentett laktóz tartalmú (hidrolizált) tejtermékek a laktóztoleráns emberek által is fogyaszthatók.

Célkitűzéseink ipari aspektusai közé tartozik, a laktóz fermentatív és enzimátikus átalakítására kidolgozott módszerek hatékonyságának növelése élelmiszeripari alkalmazhatóság szempontjából, melyek alkalmazása funkcionális, innovatív, az egészségre jótékony hatású, laktózmentes tejtermékek kifejlesztését teszi lehetővé, illetve lehetőséget teremt a meglévő termékpaletta színesítésére. Célunk továbbá, a tejiparban keletkező magas laktóz tartalmú melléktermékek feldolgozására megoldási lehetőségek teremtése, és új technológiák kifejlesztése élelmiszeripari célokra.

Célkitűzéseink tudományos aspektusa egy új, az irodalomban még nem közölt, háromlépéses, laktózból kiinduló folyamatos protokolljának kifejlesztése, melynek során enzimátikus és fermentatív átalakításokat alkalmazunk. A folyamat első lépésében a laktóz glükózzá és galaktózzá történő konverziójának enzimátikus és fermentatív úton történő megvalósulásának hatékonyságát vetjük össze, ezáltal lehetőség nyílik a legmegfelelőbb hidrolitikus módszer, illetve körülmények kiválasztására ipari célokra. A tejcukor enzimátikus bontását a *Kluyveromyces lactis*-ből izolált β -galaktozidáz segítségével végezzük el, fermentatív úton pedig *Lactobacillus casei*, *Lactobacillus acidophilus*, és *Streptococcus thermophilus* probiotikus hatású mikroorganizmusokat alkalmazunk. Az enzimátikus bontás hatékonyságát több tényező - szubsztrát koncentráció, enzim koncentráció, pH-hatás, aktivátorok jelenléte, élelmiszer mátrix hatás- figyelembevételével optimalizáljuk. Második lépésben a hidrolizált laktózból származó glükóz izomerizációja fruktózzá, glükóz izomeráz enzimmel történik. A folyamat utolsó lépésében, a szakiro-

dalmi előzményekre is alapozva, mód nyílt fruktózból kiinduló-cukoralkohol képződésére heterofermentatív baktériumok közreműködésével, így a konsekutív átalakítási folyamatsor végén prebiotikus hatású és diabetikus sajátságú reakcióelegyhez juthatunk. A módszer kidolgozása lehetővé teszi az emészthetetlen laktóz funkcionális diabetikus ételmiszer komponenssé –mannitá- való átalakítását.

A többlépcsős konverzió ily módon funkcionális ételmiszerek kifejlesztésére is alkalmazható lesz.

2. Irodalmi áttekintés

2.1. Szénhidrátok és csoportosításuk

A kutatásaink során vizsgált tejcukor (laktóz) a szénhidrátok, hétköznapi nevükön cukrok csoportjába tartozik. A szénhidrátok a Földön legnagyobb mennyiségben előforduló szerves, az élő szervezetek számára nélkülözhetetlen természetes vegyületek, megtalálhatók közöttük a növény és rovarvilág váz anyagai (polimer cellulóz és kitin), sejtfal alkotó poliszacharidok és az élő szervezet számára fontos táplálék komponensek (pld. glükóz), melyek biokémiai oxidációja fedezi az élő szervezet számára fontos energiát. A biokémiai lebontás célja azonban nem csak az energiaigény fedezése, a képződő kismolekulás vegyületek (piroszőlősav, tejsav stb.) kiindulási anyagként szolgálnak az élő szervezet számára elengedhetetlenül fontos más vegyületcsoport biokémiai szintézise során (aminosavak, nukleinsav bázisok). A szénhidrátok szén és víz (hidrogén és oxigén) meghatározott arányú keverékének vegyületei (Olmsted és Williams 1997), innen ered elnevezésük. Elemi összetételük a $C_x(H_2O)_y$ általános összegképlettel adható meg, ahol 'x' és 'y' azonos vagy különböző egész számokat jelölnek (Robyt 1998).

A szénhidrátok felépítésükből fakadó sajátságaik alapján lehetnek egyszerű (monomer) és összetett (oligomer és polimer) szénhidrátok (Sanz és Martinez-Castro 2007). Az oligomer és polimer szénhidrátok savas hidrolízissel tovább bonthatók alacsonyabb monomerszámú oligomer egységekre illetve monomer szénhidrátokra, azonban a monomerek további hidrolitikus bontása nem lehetséges.

2.1.1. Monoszacharidok

A monoszacharidok nem hidrolizálható α -hidroxi oxovegyületek, az oligoszacharidok és poliszacharidok építő kövei, amelyek az oxocsoportjuk láncon elfoglalt helye alapján további két alcsoportra oszthatók; aldózok, ha aldehidcsoportot tartalmaznak (lánc végi oxo csoport - pld.glükóz) és ketózok esetén az oxocsoport a lánc egyik szénatomján helyezkedik el (pld. fruktóz). Az oxocsoporttól legtávolabb eső kiralitáscentrum glicerin aldehidre vonatkoztatott konfigurációja határozza meg, hogy az adott származék D- illetve L-sorozatbeli monoszacharidok közé tartozik. A természetes cukrok D konfigurációval rendelkeznek, abszolút konfigurációjuk a D-glicerin aldehidből vezethető le. A szénatomszám alapján a monoszacharidokat tovább csoportosíthatjuk triózokra (3C), tetrózokra (4C), pentózokra (5C), hexózokra (6C), heptózokra (7C), októzokra (8C), nonózokra (9C) és dekózokra (10). A pentózok és a hexózok az élő szervezetekben leggyakrabban előforduló monoszacharidok. A monoszacharidok vízben jól oldódó, többnyire kristályos, általában édes ízű vegyületek (Mandl 2006). Tejben előforduló legfon-

tosabb képviselői a glükóz és a galaktóz, melyek a laktózt felépítő monoszacharid-egységek (Stick és Williams 2009).

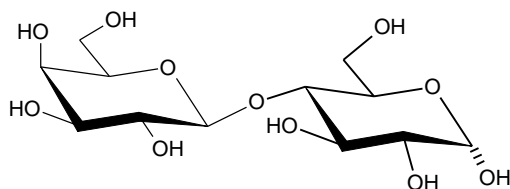
1. ábra: A glükóz és a galaktóz szerkezete

2.1.2. Diszacharidok

A diszacharidok két molekula monoszacharidból kondenzációval, egy molekula víz kilépésével levezethető vegyületek. A természetben előforduló leggyakoribb oligoszacharidok. A két monoszacharid között a kapcsolat kialakulhat a két glikozidos hidroxilcsoport részvételével, vagy egyik monoszacharid glikozidos és a másik komponens valamely alkoholos hidroxilcsoportjának kondenzációjával. Előbbi esetben a diszacharidokban szabad glikozidos hidroxilcsoport nincs és ennek következtében nem rendelkeznek redukáló tulajdonságokkal, a Fehling-oldatot nem redukálják, ezért ezt a vegyület csoportot nemredukáló diszacharidoknak hívjuk. A szabad glikozidos hidroxilcsoporttal rendelkező származékok a Fehling-oldatot redukálják, ezért ezeket redukáló diszacharidoknak nevezzük (Csapó és Csapóné Kiss 2002).

A monomerek kapcsolódása során a glikozidos kötés létrehozása két módon lehetséges, az axiális térállású anomer hidroxil csoporttal létrejövő α -anomer kötést tartalmazó származék termodinamikai stabilitása alacsony, biokémiai bontása könnyen végbemegy, ezért az α -glikozidos kötést tartalmazó származékok táplálék komponensként szerepelnek az élő szervezet számára. Az ekvatoriális térállású glikozidos hidroxil csoport esetén létrejövő β -származékok termodinamikai stabilitása magasabb, a biokémiai hidrolitikus folyamatoknak jobban ellenáll ezért a β -glikozidos kötést tartalmazó származékok biológiai vázanyagok. Tejipari szempontból kiemelkedő jelentőségű szénhidrát a laktóz, hétköznapi nevén tejcukor, mely a természetben legnagyobb mennyiségben az emlősök tejében fordul elő. A laktóz (4-O- β -D-galaktopiranozil-D-glükóz) D-galaktózból és D-glükózból felépülő diszacharid. Galaktóz és glükóz monomerjeit β (1-4) glikozidos kötés kapcsolja össze. A laktóz többféle fizikai szerkezetben előfordulhat; vizes oldatban a glükóz α és β anomer keverékeként van jelen, szilárd állapotában általában α változatában monohidrátként. Az α és β származékait aszerint különböztetjük meg, hogy α -D-glükóz, vagy β -D-glükóz kapcsolódik a β -D-galaktóz molekulához (McSweeney és Fox 2009). A laktóz a tej egyik legállandóbb és legfontosabb szénhidrát komponense, döntően ez járul hozzá a tej ozmózisnyomásának fenntartásához. Kevésbé édes, mint a szacharóz, fiatal korban az elsődleges szénhidrát- és energiaforrás. Vízben való oldhatósága a többi cukrokhoz viszonyítva alacsony (17,8 g/dl 25°C-on), az α és β módosulatok oldhatóságának különbségében több faktor is szerepet játszik, például a mutarotáció. A laktóz lúgokkal szemben nagyon érzékeny, már híg lúgos oldatban bomlik, savakkal szemben azonban nagyon ellenálló. Vizes oldatban melegítéskor 100°C alatt is reakcióba lép a fehérjékkel.

A laktóz az emberi szervezetben tej illetve tejtermékek fogyasztását követően a vékonybélben termelődő a laktáz enzim által alakul át. A gyógyszer- és tápszergyártás fontos alapanyaga, ipari célokra a tejipar melléktermékéből, a savóból nyerhető ki. A három legfontosabb laktóz származék, amelyben $\beta(1\rightarrow4)$ kötés található, az izomerizációval képződő laktulóz, a redukcióval előállított laktitol, és az oxidációval képződött laktobionsav. A tejipari alkalmazásokat tekintve az enzimatis hidrolízisnek van a legfontosabb szerepe, ugyanis ez tette lehetővé a csökkentett laktóz-tartalmú tejtermékek kereskedelmi forgalmazását.

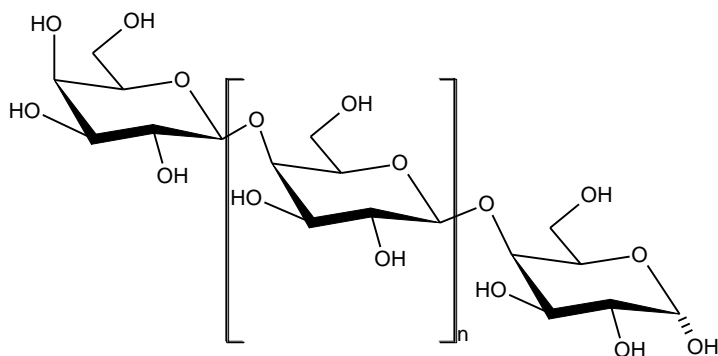
2. ábra: A laktóz szerkezete

2.1.3. Oligoszacharidok

Az oligoszacharidok néhány monoszacharidból felépülő, vízben oldódó összetett, glikozidos kötést tartalmazó vegyületek. Kondenzációs folyamat eredményeként jönnek létre; egy monoszacharid glikozidos hidroxilcsoportja ugyanolyan vagy más monoszacharid valamelyik hidroxil csoportjával vízkilépés mellett reagál. Az összekapcsolódó monoszacharid egységek száma alapján különböztetünk meg tri-, tetra- penta-, és hexaszacharidokat. (Ha az összekapcsolt monomerek száma 7-10-nél nagyobb, már poliszacharidokról beszélünk.) Egy részük édes ízű, azonban az édes íz a monomer tag-szám növekedésével csökken. Általában vízben oldhatók, a szacharózt kivéve redukáló cukrok (Setty és Veena 2002).

A tejben előforduló oligoszacharidokat két nagyobb csoportba sorolják; neutrális és savas oligoszacharidok (Gopal és Gill 2000). 150-200 különböző oligoszacharidot izoláltak különféle eredetű tejből, mint például a neutrális lacto-N-tetróz, α -3'-galaktozil-laktóz, illetve a savas NeuAc(α 2-6)laktóz és a NeuAc(α 2-3)laktóz (Mehra és Kelly 2006).

Az oligoszacharidok közül az érdeklődés középpontjába kerültek azon, két-tíz molekula glükózt és galaktózt tartalmazó szerkezetek, amelyeket galakto-oligoszacharidoknak nevezünk.

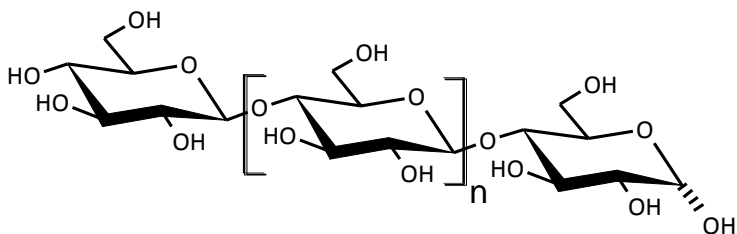

3. ábra: A galakto-oligoszacharid szerkezete ($n=3-7$)

2.1.4. Poliszacharidok

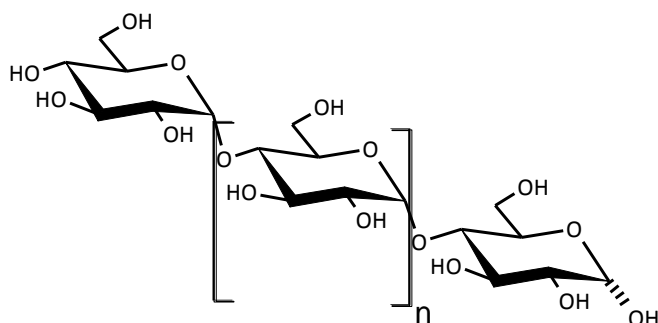
A poliszacharidok makromolekulájú szénhidrátok, melyek monoszacharidokból vagy azok származékaiból glikozid kötéssel való összekapcsolódás révén jönnek létre. Szerkezeti felépítésük az oligoszacharidokéval megegyező; a poliszacharidok is savas hidrolízisük során az őket felépítő monoszacharid egységekre bonthatók. Attól függően, hogy egyfajta monoszacharid, illetve kettő vagy többféle monoszacharid egység építi fel, beszélünk homopoliszacharidokról (keményítő, cellulóz, glikogén) és heteropoliszacharidokról (mukopoliszacharidok, hyaluronsav). Általában íztelen, vízben oldhatatlan, nagy molekulatömegű vegyületek (Csapó és Csapóné Kiss 2003). Legtöbbször tápanyagok vagy strukturális elemek.

Az élővilág legerjedtebb szénhidrát származéka a cellulóz is a poliszacharidok csoportjába tartozik. A cellulóz minden növényben megtalálható, mint a növényi sejtfal legfőbb strukturális komponense, és mint ilyen a Földön legnagyobb mennyiségben előforduló szerves vegyület. Egyenes láncú poliszacharid, a keményítőhöz és a glikogénhez hasonlóan kizárólag D-glükózegységekből felépülő biopolimer.

4. ábra: A cellulóz β -D-glükóz egységekből felépülő lineáris polimer szerkezete ($n=1.000-14.000$)

A keményítő növényi tápanyag, mely a fotoszintézis során keletkezett energia tárolására szolgál. Két poliszacharid, az amilóz (10-20%) és az amilopektin (80-90%) alkotja, mindkettőt több száz glükózegység építi fel. Megtalálható a növények gyökereiben, gumóiban, leveleiben illetve többek között a gabonafélékben is.

5. ábra: Keményítőlánc részlet: amilóz és amilopektin glükózipolimer keveréke
(n = glükóz monomerek száma, 100-10.000)

2.1.5. Cukoralkoholok

Cukoralkoholok olyan szénhidrát származékok, melyek az egyszerű cukrok redukciója során enyhén savanyú közegben képződnek. A cukoralkoholok édes ízű, szintelen, jól kristályosodó vegyületek. Redukáló csoportjuk hiányának következtében a Fehling-oldatot nem redukálják, és nem vesznek részt a Maillard-reakcióban sem. Élelmiszeripari szempontból kiemelt jelentőségű a xilit, a szorbit, a mannit és a dulcitol. Mivel nagyon lassan alakulnak át glükózzá az emberi szervezetben, kis mértékben emelik meg a vércukorszintet, így használatuk elsősorban a cukorbetegség számára készített élelmiszerekben terjedtek el.

A mannit

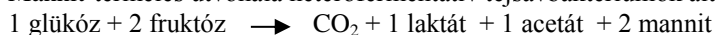
A mannit egy hat szénatomos cukoralkohol. A természetben egyik fő előfordulása a virágos kőris (*Fraxinus ornus*) kérge, amelynek édes nedvéből (manna) sikerült elsőként izolálni, ezért szokták mannakőrisnek is nevezni. Megtalálható még baktériumokban, élesztőgombákban, algákban, zúzmókban és néhány növényben (tök, zeller, hagymafélék, fagyöngy) (Helanto és mtsai. 2004). Az egészségre jótékony hatású tulajdonságokkal rendelkezik, alacsony kalória érték jellemzi; a száj mikroflórája számára emészthetetlen, emiatt nem idéz elő fogszuvasodást; nem okoz hiperglükémiát, emiatt cukorbeteg is fogyaszthatják. Feltételezhetően prebiotikus hatással rendelkezik (Hongo és mtsai. 2010), ezt igazolóan napjainkban is számos kutatás zajlik (Rodríguez és mtsai. 2012, Song és Vieille 2009). Egészségre való pozitív hatása következtében növeli az élelmiszerek tápértékét, édes, hűsítő íze van, és fele olyan édes, mint a szacharóz. Élelmiszeradalékként (E421) felhasználható, pld. cukormentes rágógumikban. Naponta maximálisan fogyasztható mennyisége 20g, túlzott mértékű fogyasztása klinikai tünetekhez vezethet (Wisselink és mtsai. 2002). Ipari felhasználása széleskörű; gyógyszergyártás és az élelmiszeripar is nagy mennyiségben használja (Weymarn és mtsai. 2002). Különböző heterofermentatív tejsavbaktériumok - *Lactobacillus*, *Leuconostoc*, *Oenococcus* fajok - képesek fruktózból mannit előállítására (Saha 2006).

Mannit-előállítás lehetőségei:

- Iparilag a glükóz-fruktóz (1:1) elegy katalitikus hidrogénezésével történik magas nyomáson és hőmérsékleten. Ebben a reakcióban a glükóz szorbitollá (75%), a fruktóz pedig mannitá (25%) alakul. A mannitot aztán kristályosítással választják el és tisztítják. Ezen folyamatok költségesek, így a mannit-előállításnak ez a módja relatíve drága.
- Enzimatisman mannit-előállítás fruktózból, mannit-dehidrogenázzal: a folyamat nem teljes átalakulást eredményez, továbbá a folyamat olyan drága kofaktorokat igényel, mint pld. a NAD(P)H.
- Fermentációs folyamatok során is előállítható mannit, mely a kémiai szintézissel szemben számos előnyös tulajdonsággal bír: teljes fruktóz-átalakítás mannitá, melléktermék (pld. szorbitol) képződés nélkül, a tejsavbaktériumok használata élelmiszeripari szempontból elfogadott, ezért közvetlenül adhatók az élelmiszerekhez, és a reakció lejátszódása nem igényel drága katalizátort.

A tejsavbaktériumok segítségével történő mannit-képzésre két mód ismeretes, attól függően, hogy milyen hexóz-fermentációs utat használ a mikroorganizmus. A homofermentatív baktériumok, (pld. *Streptococcus mutans*) az Embden-Meyerhof-Parnas útvonalon, kis mennyiségű mannit-előállításra képesek. A heterofermentatív fajok közül nagy mennyiségű mannit-előállításra képes pld. a *Leuconostoc (pseudo)mesenteroides* vagy a *Lactobacillus* fajok, fruktóz vagy szacharóz jelenlétében. A hexóz fermentáció a 6-foszfoglükonát/foszfoketoláz útvonalon történik. Anaerob körülmények között, a glükóz tejsavvá, etanollá és szén-dioxiddá alakul. Aerob körülmények között az oxigén elektron-akceptorként szolgál. A mannit a fruktóz átalakítási folyamat végterméke. Optimális körülmények között teljes fruktóz redukció megy végbe (mannitá). Két különböző enzim játszik szerepet a mannit-termelésben, attól függően, hogy homo- vagy heterofermentatív mikroorganizmusokról beszélünk; mannit 1-foszfát dehidrogenáz homofermentatívak esetén, és mannit-dehidrogenáz heterofermentatívak esetén. Homofermentatív fajokban nem találtak mannit-dehidrogenáz aktivitást mostanáig (Wisselink és mtsai. 2002).

Mannit-termelés útvonala heterofermentatív tejsavbaktériumok által:

A reakció végbemeneteléhez, és maximális mannit termék képződéséhez 1:2 arányú glükóz:fruktóz elegy szükséges; a glükóz (1 mol) az ATP termeléshez nélkülözhetetlen, a fruktóz (2 mol) pedig mannit-képződéshez. Ezen optimális körülmények között a teljes fruktóz mannitá alakítható (Korakli és mtsai. 2000).

2.2. Prebiotikus hatással rendelkező szénhidrátok és probiotikumok

Definíció szerint prebiotikumoknak nevezzük az élelmiszerek azon nem emészthető összetevőit, amelyek változatlan formában jutnak el a vastagbélig és ott elősegítik, szelektíven stimulálják a hasznos, baktériumtörzsek elszaporodását, túlsúlyba kerülését (Wang 2009). (Megjegyzendő azonban, hogy ezen baktériumok (probiotikumok) prebiotikum hasznosítása törzs és szubsztrát függő (Pinheiro és mtsai 2010).)

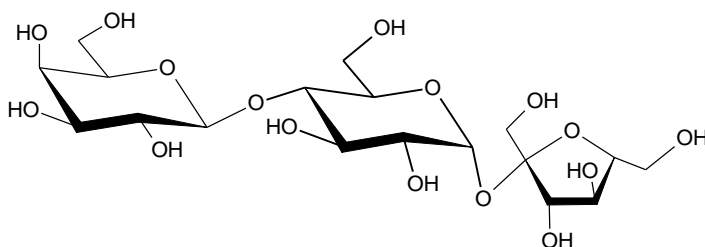
A humán szervezet számára nem emészthető oligoszacharid származékok prebiotikus hatással rendelkeznek, melyeket előnyös tulajdonságainak köszönhetően széles körben alkalmaz az élelmiszeripar. A prebiotikus szénhidrátok élelmiszer minőségét javító hatását és az emberi egészség javulását számos pozitív fiziológiai hatásának köszönheti, mint például a vastagbél jótékony mikroorganizmusainak, bifidobaktériumainak és laktoba-

cilluszainak az anyagcseréjére és növekedésére való kedvező hatása, csecsemők esetén az immunrendszer születés utáni stimulációja, a plazma koleszterol és a vér glükózszintjének pozitív befolyásolása miatt (Petersen és mtsai. 2009, Tuohy és mtsai. 2005).

A prebiotikus szénhidrátok funkcionális élelmiszer adalékként is használhatók például a szacharóz helyettesítésére, amelyhez képest több előnyös tulajdonsággal rendelkezik; kevésbé édes, de számos, egészségre jótékony hatást is képesek kifejteni. Ezek közül az egyik legfontosabb az alacsony kalóriatartalom (a szacharóz vagy glükóz kiválthatósága oligoszacharidokkal, az élelmiszerek kalóriatartalmát mintegy 40%-al képes csökkenteni), továbbá megemlítendő a patogének, toxinok elszaporodásának megakadályozására való képességük, mivel kompetitív inhibitor szerepet töltenek be a bél epitheliális felületén lévő kötőhelyeken (Blaut 2002).

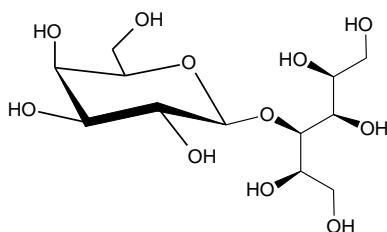
A galakto-oligoszacharid prebiotikumokat három-nyolc galaktóz egységből álló lineáris lánc alkotja, általában egy glükóz molekulával a lánc redukáló végén. A laktóz hidrolízis kinetikus intermedierjeként halmozódnak fel a transzglykozilációs reakciók során, a β -galaktozidáz transzgalaktozilációs aktivitása hatására (Gosling és mtsai 2010). A transzfer folyamat során egy vagy több D-galaktozil egység helyeződik át a laktóz D-galaktoz egységére (Martínez-Villaluenga és mtsai. 2008). A képződött galakto-oligoszacharid frakció mennyiségét és összetételét különböző faktorok befolyásolják, úgymint a kezdeti laktóz-koncentráció (Hsu 2007), az enzim-forrás, pH és a hőmérséklet. Glikozidázok és glikoziltranszferázok a két fő enzim típusok, amelyek katalizálják az oligoszacharidok szintetikus reakcióit (Srisimarat és Pongsawasdi 2008).

Laktózból enzimatis bontás során képződő galakto-oligoszacharid származékok a laktoszukróz, laktitol és a laktulóz, melyek emészthetetlenek prebiotikumok az emberi szervezet számára (Vera és mtsai. 2011). A laktoszukróz transzfruktozilációval képződik laktózból és szacharózból.

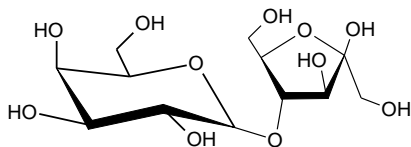
6. ábra: A laktoszukróz (laktozil-fruktozid) szerkezete

A laktitolt (nem redukáló diszacharid cukoralkohol származék, 4-O- β -D-galaktopiranozil-D-glucitol) a laktózban található D-glükóz egység kémiai redukciójával (hidrogénezésével) állítható elő, szerkezetében a galaktopiranozil gyűrűhöz egy glucitol egység kapcsolódik. Mesterséges édesítőként használják, a glikozidos kötés hasítása (galaktózzá és szorbitollá való hidrolízise) a vékonybél emésztőenzimjei által nem következik be.

7. ábra: A laktitol (4-O- α -D-galaktopiranozil-D-glucitol) szerkezete

A laktulóz (4-O-D-fruktofuranóz) a tejipari feldolgozás eredményeként képződik, és tejben valamint a savóban is jelen van. Tanulmányok igazolták, hogy a tej melegítése (110-150°C) során a laktóz izomerizáció útján alakulhat át laktulózzá, és részt vehet Maillard-reakcióban is (Fox 1997). A laktulóz a vékonybélben nem emésztődik, potenciális prebiotikus hatása van és nincs hatással a vér cukor- vagy inzulin szintjére, tehát cukorbeteg is fogyaszthatják (Wrolstad 2012).

8. ábra: A laktulóz (4-O- β -D-galaktopiranozil- β -D-fruktofuranóz) szerkezete

A galakto-oligoszacharid fogyasztásról kimutatták, hogy szignifikáns egészségügyi előnyökkel jár; ezen pozitív sajátságainak köszönhető a funkcionális élelmiszeriparban való elterjedése fermentált tejtermékekben, kenyerekben, édességekben és különféle italokban.

Probiotikumok

A WHO (World Health Organization, Egészségügyi Világszervezet) meghatározása szerint a probiotikumok olyan élő mikroorganizmusok, amelyek ha megfelelő mennyiségben vannak jelen a gazdaszervezetben, az egészségre jótékony hatással bírnak, ez magában foglalja a gasztrointesztinális fertőzések, gyulladósos bélbetegségek csökkentését, valamint az immunrendszer erősítését, továbbá gátat szabnak a patogén mikroorganizmusok elterjedésének (Parvez és mtsai. 2006).

Többféle faj és nemzetség tekinthető potenciális probiotikumnak, azonban a legfontosabb csoport, az általunk is használt a tejsavbaktériumok (Rivera-Espinoza és Gallardo-Navarro 2010).

A probiotikumok WHO és a FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations, magyarul az Egyesült Nemzetek Élelmészügyi és Mezőgazdasági Szervezete) kritériumai alapján a legfontosabb tulajdonságok a gyomor- és epesav rezisztencia, a mukóza (nyálka) és epithel- (hám)sejtekhez való tapadás képessége, és a potenciális patogén baktériumok növekedésének gátlása. A manapság elérhető probiotikus élelmi-

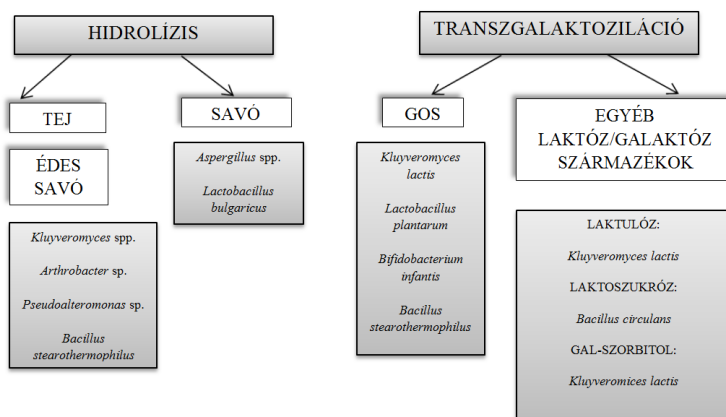
szerek nagy része tejalapú (a joghurt és a joghurt- alapú termékek a probiotikus szervezetek a legnépszerűbb hordozó közegei (Dave és Shah 1997)), azonban voltak próbálkozások gabonafélék bevonására is (LeBlanc és Todorov 2011).

2.3. Enzimátikus folyamatok alkalmazási lehetőségei a glikozidos kötés hidrolízisére

Az enzimek (természetes polipeptidek) a szervezet biokatalizátorai, minden élő sejtben jelen vannak, és ott az anyagcsere-folyamatokban vesznek részt. Az enzimek szubsztrát vagy reakció specifikus tulajdonságokkal rendelkező természetes katalizátorok, tehát csak adott vegyület, vegyületsorozat átalakulását vagy biokémiai reakció lejátszódását segítik.

Az enzimeket a Nemzetközi Biokémiai Unió Enzimológiai Albizottsága (EC) javaslata alapján a következő hat főcsoportba soroljuk: oxido-reduktázok (EC1), transzferázok (EC2), hidrolázok (EC3), liázok (EC4), izomerázok (EC5) és ligázok (EC6).

A kutatásaink során felhasznált β -galaktozidáz (EC 3.2.1.23) – triviális nevén laktáz - enzim a hidrolázok csoportjába tartozik (Boeris és mtsai. 2012). A hidrolázok lebontási (hidrolízis) folyamatokban vesznek részt és a szubsztrát kovalens kötéseit víz részvételével reverzibilisen bontják. A hidrolázok csoportosítására a szubsztrátokban hidrolizált kötés szerkezete alapján lehetséges; a glikozidázok a szénhidrát származékok O-glikozid, N-glikozid és S-glikozid kötéseit hidrolizálják. A β -galaktozidáz a glikozidázok csoportjába tartozó enzim, amely a galaktóznak azon származékait (laktóz) hidrolizálja, amelyekben a glikozidos kötés β -térállással rendelkezik. A laktóz hidrolízisének kívül, galakto-oligoszacharidokat is képes szintetizálni (Jochems és mtsai. 2011). A β -galaktozidázok a glikozil hidrolázok családjába tartoznak (GH1, GH2, GH35, GH42) (Gänzle 2012), biotechnológiai felhasználásuk (élelmiszeripar, tejipar) a tejben és édes-savóban kifejtett katalitikus laktóz bontáson (hidrolitikus) alapul. Hagyományos felhasználásuk mellett az utóbbi években került előtérbe transzgalaktozilációs aktivitásuk is, amely során funkcionális galaktozilált vegyületeket szintetizálnak (Oliveira és mtsai. 2011).

9. ábra: β -galaktozidázok biotechnológia alkalmazása: különböző mikrobiológiai forrásokból izolált enzimek felhasználásának lehetőségei (Oliveira és mtsai. 2011)

A galaktozidázok transzgalaktozilációs aktivitásuk következtében maximálisan képződő galakto-oligoszacharid mennyiséget különféle faktorok befolyásolják, úgymint a szintézishez használt enzim forrása (Cardelle-Cobas és mtsai. 2011), kezdeti laktóz koncentráció és a reakció körülményei. A legnagyobb mértékű galakto-oligoszacharid képződés 50-80%-os laktóz hidrolízis mellett valósul meg (Neri és mtsai. 2009).

A β -galaktozidáz számos élő szervezetben megtalálható; többek között mikroorganizmusokban, egyes gombákban, növényi és állati sejtekben (Vasiljevic és Jelen 2002). A tudományos vizsgálatok eredményei alapján egyre több mikroorganizmusról derül ki, hogy potenciális β -galaktozidáz források lehetnek. Ezekből persze csak néhány alkalmas élelmiszeripari felhasználásra.

A kereskedelmi forgalomban használt β -galaktozidáz enzimek különböző forrásokból származhatnak, de leggyakrabban gombákból, például *Aspergillus oryzae*, *A. niger* és élesztőgombákból, például *Kluyveromyces lactis*, *K. fragilis* izolálnak (Xu és mtsai. 2012), mivel ezen fajok produktivitása elfogadható, az enzim relative könnyen kinyerhető, továbbá emberi fogyasztásra alkalmasnak és biztonságosnak elismertek (GRAS státusz), ami az élelmiszeriparban egy elsődleges kritérium (Freitas és mtsai. 2011).

A *K. lactis*-ből kivont β -galaktozidáz (LAC4 gén kódolja) napjainkban nagy érdeklődés központjában áll a savó-újrahasznosítás körében. Közel neutrális pH optimuma van (6,0-7,0), ezért széles körű felhasználást biztosít; kiválóan alkalmas például a tejben lévő laktóz hidrolízisére is, már csak azért is, hiszen a tej K^+ -t és Mg^{2+} tartalommal is rendelkezik, amelyek az enzim aktivitását elősegítik. Előnye az *A. niger*-hez képest, hogy magasabb az enzimaktivitása, hátránya, hogy mivel intracelluláris közegben található, előállítására költsége magasabb. Az *Aspergillus* fajokból izolált enzim az extracelluláris közegben található, és savas tartományban van pH optimuma (2,5-5,4), ezért túlnyomó részt a sajtgyártás során melléktermékként képződött savó hasznosítására használják. Funkcionális élelmiszeripari felhasználásuk szempontjából megemlítendők a tejsavbaktériumok (beleértve laktokokkuszkok, streptokokkuszkok, laktobacillusok változatos csoportját) és a bifidobaktériumok is, amelyek ugyancsak biztonságos β -galaktozidáz forrásoknak tekinthetők.

Enzimforrás	Molekula tömeg (*10 ³ kDa)	pH optimum	Optimális hőmérséklet (°C)	Aktivátorok	Inhibitorok
<i>Kluyveromyces lactis</i>	228	6,5 – 7,3	35 – 37	K^+ , Mg^{2+} , Mn^{2+}	Ca^{2+} , Na^+

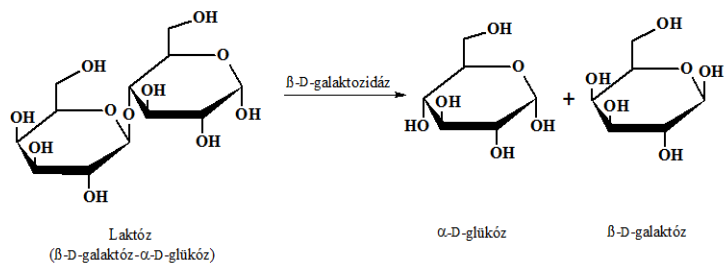
1. táblázat: A β -galaktozidáz enzim működésének optimális paraméterei (Quinn és mtsai. 2001)

Az enzim működés szempontjából fontos tényező a pH tartomány megválasztása. Az enzimatis laktóz bontás során két monoszacharid képződik. Kontrollált körülmények (pH és hőmérséklet) között a pH változása nem jelentős, azonban mikrobiológiai bontás során a további bontási reakciók termékei (piroszölösavból esetlegesen képződő tejsav és a dekarboxilezési reakciók szénsavas terméke) a pH jelentős csökkenését eredményezi, ami az enzimatis aktivitás csökkenésével jár. Ez magyarázza a mikrobiológiai bontás gyenge hatékonyságát (Tej és tejtermékek).

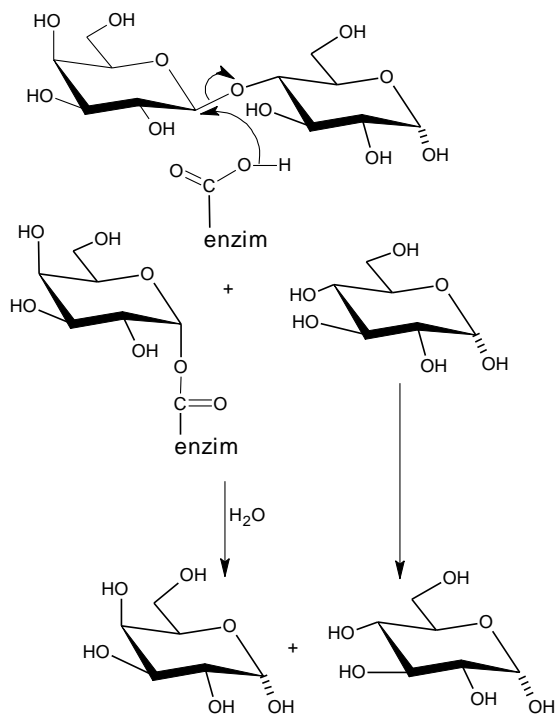
Az enzimek jelentős része híg sóoldatban hatékonyabban működik, mivel az enzim aktív konformációja stabilizálódik és ennek következtében a reakció sebesség is nő. Az oldott és disszociált sók kationjai vagy anionjai is gyakorolhatnak az enzimekre aktiváló hatást, a fémek beépülhetnek az enzimek molekulába, többek között a magnézium ionok esetén figyelhető meg ilyen jellegű aktiváló hatás.

A laktóz hidrolízise β -D-galaktózidázal:

A laktóz bontás mechanizmusát először Wallenfel írta le, aki *E. coli*-ből izolált laktáz enzimet használt. A folyamat első lépése a laktóz glükózzá és galaktózzá történő hidrolízise.

10. ábra: A laktóz hidrolízis folyamata

11. ábra: Az enzimatis laktóz hidrolízis folyamatábrája

Ezt követően a glükóz glikolitikusan, a galaktóz pedig a Leloir-útvonalon (Sellick és mtsai. 2008) alakul tovább. β -D-galaktózidáz katalitikus része a glutaminsav, amely proton donorként és nukleofil/bázisként van jelen a reakcióban.

1. Első lépés az enzim-galaktózil komplex forma kialakulása, és ezzel egyidejű glükóz-felszabadulás.
2. Második lépésben egy hidroxil csoportot tartalmazó akceptor transzferálódik az enzim-galaktózil komplexre. Az akceptor (R-OH) pl. víz, hidrolízis során felszabadítja a galaktózt. Az akceptor másik cukor komponens is lehet, ebben az esetben di-, tri- vagy poliszacharid képződik (Quinn és mtsai 2001).

2.4. A humán szervezet lehetséges laktóz bontási zavarai

A laktóztolerancia és laktóz malabszorpció a világ felnőtt lakosságának több mint 75%-át érintő jelenség; köszönhetően a β -galaktózidáz enzim teljes hiányának, vagy csökkent aktivitásának (Nichele és mtsai 2011). Megfelelő laktáz-aktivitással rendelkező egyéneknél a bevitt laktóz megemésztődik a vékonybélben. Laktáz-hiány betegségben szenvedő emberek esetében a laktáz aktivitása nem elegendő, hogy elhidrolizálja a teljes bevitt laktóz mennyiség 100% -át. Ilyenkor a reziduális laktóz eléri a vastagbélbe, ahol bakteriális β -galaktózidázok által kettéhasítódik glükózzá és galaktózzá, majd a bél mikroorganizmusai fermentálják, mely folyamat klinikai tünetekhez vezet (Castro és mtsai. 2011). A bakteriális laktóz fermentáció köztes metabolitjai például a laktát, etanol és szukcinát, végtermékei pedig rövid szénláncú zsírsavak, különféle gázok, mint hidrogén, szén-dioxid, és metán (Venema 2011).

A laktóz felszívódási zavarokat a tünetek súlyosságától függően többféleképpen lehet definiálni, hiszen a zavarok nem feltétlenül, de okozhatnak kellemetlen gasztrointesztinális tüneteket (Brown-Esters és mtsai. 2012). Ennek alapján különböztethető meg a laktáz-deficit, a laktóz malabszorpció, vagy a laktóz intolerancia jelensége (Shaukat és mtsai 2010). A különböző tünetek súlyossága variábilis, az egyéni tolerancia kialakulásában - a laktáz aktivitáson kívül – egyéb faktorok is szerepet játszanak, úgy, mint a kor, a nem, az elfogyasztott laktóz mennyisége illetve különböző bélműködési rendellenességek. A betegség genetikailag determinált és gyakorisága korrelációt mutat az adott népesség eredetével (Szilágyi 2002).

A laktóz felszívódási zavarok az alacsony kalciumbevitel miatt rizikófaktorai lehetnek egyéb krónikus betegségek, például a hipertenzió kialakulásának, ezért táplálkozási szempontból fontos, hogy a laktóz-érzékeny egyének is jussanak kellő mennyiségű tejhez, illetve megváltoztassák étrendi szokásaikat. Lehetséges alternatívák például az étkezés közbeni tejfogyasztás, aktív kultúrákat tartalmazó joghurtok, sajtok, csökkentett laktóz-tartalmú tejtermékek fogyasztása, laktáz-kiegészítők bevétele laktóz tartalmú ételek fogyasztása előtt.

2.5. A laktóz átalakítás lehetséges kémiai és enzimatiszikus módszerei

A β -galaktózidázokat többféle módon fel lehet használni laktóz-hidrolízisre tejben illetve savóban. Az eljárás megválasztása függ a szubsztrát természetétől és az enzim tulajdonságaitól. A legegyszerűbb eljárás - amelyet a csökkentett laktóz-tartalmú tejeknél is alkalmaznak – az egyszer-használatos, oldott enzimek általi hidrolízis. A folyamat hátránya, hogy jelentős mennyiségű enzimet igényel, emiatt nem túl gazdaságos. Az

enzimek immobilizált formában is reakcióba vihetők, amely folyamatban az enzim kémiai vagy fizikailag kötött egy szilárd (homogén) mátrixhoz, vagy membrán-alapú rendszerhez. Ez az eljárás lehetővé teszi az enzimek ismételt felhasználását (Haider és Husain 2009).

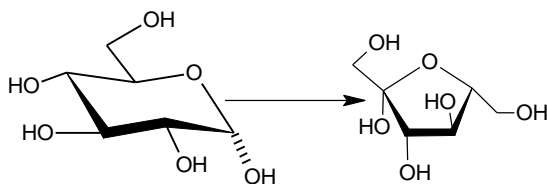
A laktózmentes, ultramagas hőmérsékleten kezelt tejek (LF-UHT) előállításánál a hatékonyság növelésére különböző lehetőségek vannak, mint például az enzimatisz hidrolízist megelőző bizonyos mennyiségű laktóz-tartalom kivonása, vagy eltérő eredetű enzimek használata. Kutatásokban igazolták továbbá, hogy a hidrolízist megelőző melegítéssel a lizin – esszenciális aminosav – jelentős vesztesége kiküszöbölhető (Ruiz-Matute és mtsai 2012). A laktózmentes tejek nagymennyiségű redukáló monoszacharidot tartalmaznak, ami hajlamosabbá teszi őket a romlásra, mint a közönséges UHT tejet. Ennek oka, hogy a Maillard-reakció során a monoszacharidok reakcióképesebbek, mint a laktóz (Harju és mtsai. 2012).

A laktóz hidrolízise erős savak híg oldatával is lehetséges. A nem redukáló diszacharidokhoz képest, a laktóz relatíve ellenálló a savas hidrolízisnek. A reakció kezdeti termékei egyenlő arányban monoszacharid komponensek, glükóz és galaktóz. A hidrolízis mértéke az idő, a hőmérséklet és a koncentráció függvényében változik. A nem-enzimatikus laktóz-átalakítás egy másik lehetséges módja a Lobry-de-Bruyn-van-Alberda-van-Ekenstein izomerizáció, amely során a laktózból különböző savak és egyéb cukrok képződnek. Harmadik féle nem-enzimatikus laktóz-átalakítási folyamat a Maillard reakció, amely során a laktóz tej kazeinokkal reagál (Baptista és Carvalho 2004).

2.6. A glükóz enzimatisz átalakítása fruktózzá

A glükóz átalakítása fruktózzá enzimatisz úton, glükóz izomerázzal (EC 5.3.1.5) lehetséges. A reakció reverzibilis, a folyamat eredményeképp fruktóz képződik (Moreau és mtsai. 2000).

A glükóz izomeráz (vagy más néven xilóz-izomeráz, Borgi és mtsai. 2004) enzimet általában *Streptomyces* baktériumokból (pld. *Streptomyces murinus*-ból), illetve *Arthrobacter* fajokból izolálják (Lee és Hong 2000), de kinyerhetők *Flavobacterium* és *Bacillus* fajokból is (Tükel és Alagöz 2008). A glükóz izomeráz optimális hőmérsékleti tartománya 60-80°C, optimális pH tartománya 7,0-7,5, aktivátorai irodalmi adatok alapján a Mg^{2+} , Mn^{2+} és Co^{2+} (Gaily és mtsai. 2010).

12. ábra: A glükóz izomerizációja fruktózzá

2.7. Kromatográfia áttekintése és módszerei a szénhidrát analízisben

A XX. század elejétől kezdve a kromatográfias és általában a különböző elválasztástechnikai módszerek jelentős fejlődésnek indultak. A hatvanas években a folyadékkromatográfia műszeres analitikai eszközeinek és az oszloptöltetek fejlesztésével kialakult a nagy hatékonyságú folyadékkromatográfia (HPLC), amely a kromatográfia módszereit és gyakorlatát teljesen új alapokra helyezte. A HPLC fejlődése, előrehaladása tette lehetővé az oligoszacharidok hatékony analitikai meghatározására alkalmas eljárások kidolgozását is. Szénhidrát analízisre, kimutatására a megbízhatósága, pontossága, elválasztó képessége és gyorsasága miatt a legalkalmasabb a HPLC eljárás (Ferreira és mtsai. 1998). A folyadékkromatográfias vizsgálatok céljaira számos detektálási módszer alakult ki, amelyek közül a leggyakrabban használatosak az ultraibolyalátható (UV-VIS) tartományban a fényelnyelésen alapuló detektorok, a fluoreszcencia mérésén alapuló (RF), a törésmutató (RI) változás mérésén alapuló, valamint az elektrokémiai (amperometriás) és vezetőképességi, vagy a fényszórás elvén működő (ELS) detektorok (Kremmer és Torkos 2010). A preparatív HPLC eljárás lehetővé teszi nagyobb mennyiségű szénhidrátok elválasztását és tisztítását. A fényszórás elvén működő ELS (Evaporation Light Scattering) detektor a vizsgált minta komponens fénytörési tulajdonságait használja fel a detektálási folyamatban és alkalmazása elsősorban az UV/VIS aktivitással nem rendelkező vegyületek meghatározására terjed (Ziad el Rassi 1995).

A vizsgálatok elvégzéséhez az ELS detektort alkalmaztuk. Az ELS detektorok a folyadékkromatográfias eljárással elválasztott komponenseket tartalmazó áramló fázist porlasztják, adott hullámhosszú fényrel való megvilágítása során a fényszóródás mértékét használják az analitikai paraméterek meghatározásához, azonban a módszer kevésbé érzékeny, mint az UV-VIS detektálás (Lucena és mtsai. 2007, Beilmann és mtsai. 2006). Szénhidrátok analízisére a folyadékkromatográfiasban használatos törésmutató és elektrokémiai detektoroknál az ELSD pontosabb, megbízhatóbb, gradiens elúció mellett történő detektálási lehetőséget biztosít (Corradini 2011).

13. ábra: Az ELSD detektor felépítése

3. Alkalmazott kísérleti módszerek és körülmények

3.1. Mikrobiológiai úton történő laktóz bontás

3.1.1. Baktérium kultúrák növekedésének optimalizálása

Mikrobiológiai kutatásaink során *Lactobacillus casei*, *Lactobacillus acidophilus*, és *Streptococcus thermophilus* probiotikus hatású tejsavbaktériumokat használtunk fel, melyek mindegyike elfogadott élelmiszeripari szempontokból is.

A három tejsavbaktérium izolátum laktóz bontó hatékonyságát vizsgáltuk, 1,0-3,0 g/100ml koncentrációjú pepton (a beoltott mintákhoz a baktérium jobb életműködését szolgálva adtunk pepton fehérjét) mellett. A mérést 24 órán keresztül végeztük, denzitás mérés 0-10. h között óránként, majd az utolsó órában (24.) történt. Az előzetes mikrobiológiai hatás szempontjából (magas denzitás, alacsony pH) a 2 és 3 g/100ml koncentrációjú pepton minták bizonyultak a leghatékonyabbnak (17. és 18. ábra), ezért ezen minták analitikai vizsgálatát végeztük el.

3.2. Enzimátikus laktóz hidrolízis

Az enzimek működését több környezeti faktor (pH, hőmérséklet, reakció közeg) képes befolyásolni, emiatt szükséges az enzim működésének optimális körülményeit meghatározni.

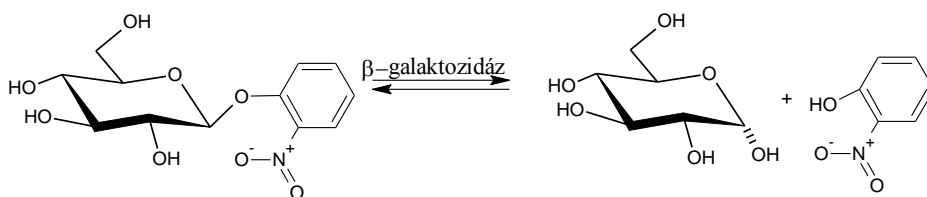
3.2.1. Enzimaktivitás és pH optimum meghatározása spektrofotometriás úton

Az enzimátikus bontáshoz a *Kluyveromyces lactis* élesztő kultúrából izolált laktozim enzimet használtunk (2600 UN aktivitás, G3665-50ml, Sigma), melynek optimális hőmérséklet tartománya 35-37°C, az optimális pH tartomány pedig 6,5-7,3, irodalmi adatok alapján (2.4 fejezet, 2. számú táblázat).

Az enzim működését pH=4,5 – 7,3 között vizsgáltuk, a pH-tartomány megválasztása az enzim optimális pH tartományán belül történt, figyelembe véve, hogy a tejtermékek fermentációja során történő pH csökkenés (pH 6,8 – 4,5) hatással van az enzim működésére.

A β -galaktozidáz aktivitás meghatározása spektrofotometriás módszerek alkalmazásával történt, V-650 típusú spektrofotométerrel, 416 nm hullámhosszon.

Az enzim aktivitást a bontási reakciósebesség mérésével határoztuk meg, amely során *o*-nitrofenol- β -D-galaktozid glikozidos kötését hasítottuk az előre meghatározott kísérleti körülmények között. Az adott idő alatt termelődött *o*-nitrofenol fotometriásan meghatározott mennyiségéből a Michaelis-Menten illetve Lineweaver-Burk összefüggések alapján a V_{\max} (maximális bontási sebesség) K_M és az enzim aktivitás értékei meghatározhatók. A kinetikai vizsgálatokat a 2-10 perc intervallumon belül, 37°C-on, Mg^{2+} -, K^+ -aktivátorok jelenlétében 0,5-10 mM szubsztrát koncentráció sorral különböző pH értékeken mérve az enzim aktivitás és a főbb kinetikai paraméterek változását.

14. ábra: *o*-nitrofenol- β -*D*-galaktozid enzimatiskus hidrolízise

3.2.2. Szénhidrát analízis HPLC-ELSD-vel

A kísérletek során HPLC módszereket alkalmaztunk szénhidrátok kvalitatív és kvantitatív detektálására. A kromatográfiás méréseket Shimadzu LCMS-2010EV készülékkel és gázfázisú fényszóráson alapuló detektálás (Polymer Laboratories, PL-ELS-2100) mellett végeztük el Prevail (250x4,5, 5 μ m) oszlop felhasználásával, gradiens elúcióval, 0,8 ml/perc áramlási sebességgel. Az alkalmazott gradiens program a következő volt laktóz hidrolízis, és glükóz izomerizáció vizsgálata esetén: t(B%): 0(70)-15(62)-17(70)-21(70), illetve a mannit fermentatív képződésének nyomon követésekor: t(B%): 0(85)-20(50)-27(85)-35(85). A detektálási körülmények a következők voltak: párologtatási hőmérséklet 90°C, ködképzési hőmérséklet 50°C, 1,2 l/perc nitrogén áramlási sebesség mellett.

3.2.3. A β -galaktozidáz enzim koncentrációjának hatása a laktóz hidrolízis mértékére

A β -galaktozidáz enzimet különböző koncentrációkban; hígítatlanul, ötszörös, tízszeres, huszonötszörösére, ötvenszörösére, százszorosára hígítva vizsgáltuk, 2 μ l/ml mennyiségben adagoltuk a laktóz oldathoz (0,1 M KH_2PO_4 pufferben; pH=6,8). Az enzimatiskus bontást 37°C hőmérsékleten, az enzim optimális pH-ján (pH 6,8), 24 órán keresztül hajtottuk végre.

3.2.4. pH-érték-változás β -galaktozidáz enzimre gyakorolt hatása

Az enzim laktóz-bontási hatékonyságát 5,5-7,5 pH tartományban vizsgáltuk. A laktóz mintákhoz hígítás nélkül 2 μ l/ml koncentrációban adtuk az enzimet.

3.2.5. β -galaktozidáz enzimaktivitásának növelése enzim pH optimuma alatt (pH 5,5) magnézium-ion aktivátorral

A kísérleteink során magnézium sót (MgCl_2) használtunk 1-10 mM koncentrációban, kontrollként MgCl_2 nélkül készült enzim oldatot használtunk.

3.2.6. β -galaktozidáz enzim hatékonyságának növelése zselatin hozzáadásával

Az enzim működés hatékonyságának növelése céljából 1%-os zselatint adtunk a mintákhoz pH 6,8 (az enzim pH optimuma) és pH 5,5-ön. Az enzimet 2 μ l/ml koncentrációban, hígítatlanul és tízszeresére hígítva alkalmaztuk.

3.2.7. β -galaktozidáz enzimaktivitásának növelése $MgCl_2$ és zselatin kombinációja jelenlétében

$MgCl_2$ és zselatin kombinációjának az enzimműködésre gyakorolt vizsgálata során pH 5,5 és 6,8 pH tartományt vizsgáltuk. A laktóz mintákhoz két koncentrációban adtuk a β -galaktozidáz enzimet, hígítás nélkül és tízszeresére hígítva.

3.2.8. β -galaktozidáz működésének vizsgálata különböző élelmiszer mátrixban

A mátrix-hatás vizsgálatok során a laktóz enzimátikus (β -galaktozidáz) hasítására kidolgozott kísérleti körülmények optimalizálását végeztük az élelmiszer mátrixhoz közeli modellek – fehérje, szénhidrát, növényi olaj kezegek – alkalmazásával.

A vizsgálatok során 4,5 g/100ml koncentrációjú laktóz oldatot készítettünk 0,1 M KH_2PO_4 pufferben (pH=6,8). A tízszeresére hígított enzim oldat (216,6 UN) 20 μ l mennyiségét adagoltuk a laktóz tartalmú mintákhoz, amelyek egyenként 1% keményítőt, zselatint és növényi olajat (étkezési napraforgó olaj) tartalmaztak puffer oldatban. Az enzimátikus bontást 37°C hőmérsékleten temperálva 24 órán keresztül hajtottuk végre.

3.2.9. Valós minta-tejcukor koncentrátum β -galaktozidázzal végzett enzimátikus hidrolízise

Valós minta, Kuntejtől származó tejipari melléktermék- laktóz koncentrátum, enzimátikus hidrolízisét vizsgáltuk, a β -galaktozidáz optimális működési körülményei között. A kiindulási pH 5,9, a kiindulási laktóz-koncentráció 16 g/100ml volt. A vizsgálatot pH beállítás mellett (pH 6,8) végeztük el, 2 μ l/ml hígítatlan enzim hozzáadásával.

3.3. A glükóz enzimátikus átalakítása fruktózzá, glükóz izomeráz enzimmel

A folyamat során *Streptomyces murinus*-ból izolált Sweetzyme enzimet (Sigma G4166-50G, 350 UN) használtunk immobilizált formában az elhidrolizált laktózból származó glükóz átalakítására. A glükóz izomerizációját pH 6,8-on, 37°C és 70°C-on, 10-50 mg/ml enzim koncentráció mellett vizsgáltuk. Az enzim hatékonyabb működésének érdekében magnéziumot ($MgCl_2$, 5mM koncentrációban), és 1% zselatint adagoltunk a mintákhoz. A reakció idő 24-48 óra volt. Az enzimaktivitás meghatározását különböző hőmérséklet, illetve változó enzim és magnézium koncentráció mellett vizsgáltuk.

3.4. A fruktóz mikrobiális fermentációja

A fruktóz mikrobiális fermentációja során *Leuconostoc* és *Lactobacillus* törzsek mannit- termelésének vizsgálatát végeztük fruktán szubsztráton.

Felhasznált baktériumok a *Leuconostoc citreum* (DSM 5577), *Leuconostoc pseudomesenteroides* (DSM 20193) és *Lactobacillus brevis* (DSM 20556), az alábbiakban ismertetett tápoldatokban és táptalajokon lettek tenyésztve.

Az alkalmazott tápoldatok összetétele:

MRS (de Man, Rogosa and Sharpe Agar) tápoldat	
Tápoldathoz hozzáadott komponens	Koncentráció (g/l)
proteáz pepton	10
marhahús kivonat	10
élesztő kivonat	5
poliszorbát 80	1
ammonium-citrát	2
nátrium-acetát	5
MgSO ₄	0,1
MnSO ₄	0,05
K ₂ HPO ₄	2
fruktóz	40
glükóz	20

2. táblázat: MRS tápoldat összetétele (Otgonbayar és mtsai. 2011)

Simplified production (SP) medium	
Tápoldathoz hozzáadott komponens	Koncentráció (g/l)
tripton	10
élesztő kivonat	10
K ₂ HPO ₄	2
MgSO ₄	0,2
MnSO ₄	0,01
fruktóz	100
glükóz	50

3. táblázat: Simplified production tápoldat összetétele (Weymarn és mtsai. 2002)

Simplified medium	
Tápoldathoz hozzáadott komponens	Koncentráció (g/l)
tripton	10
élesztő kivonat	5
K ₂ HPO ₄	2
MgSO ₄	0,2
MnSO ₄	0,01
CaCl ₂	0,02
NaCl	0,02
fruktóz	30
glükóz	15

4. táblázat: Simplified tápoldat összetétele (Otgonbayar és mtsai. 2011)

Alkalmazott táptalajok:

1. tápoldat: MRS
2. tápoldat: Simplified production (SP) medium
3. tápoldat: Simplified medium

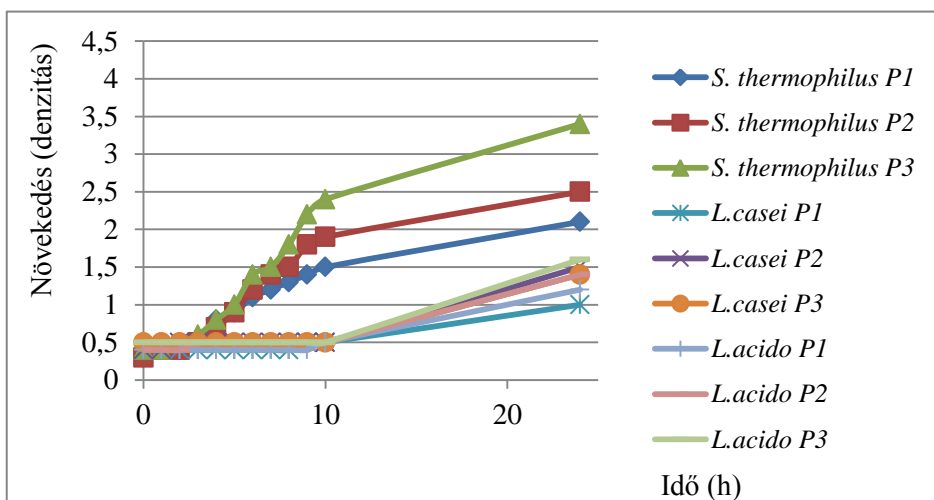
A fermentáció során alkalmazott hőmérséklet minden vizsgálatnál 30 C° volt. Denzitás mérés 0, 4, 8, 24 és 48 óra elteltével, csíraszám meghatározás 0, 8, 24 és 48 óra elteltével történt.

4. Elért eredmények és értékelésük

4.1. Mikrobiológiai úton történő laktóz bontás

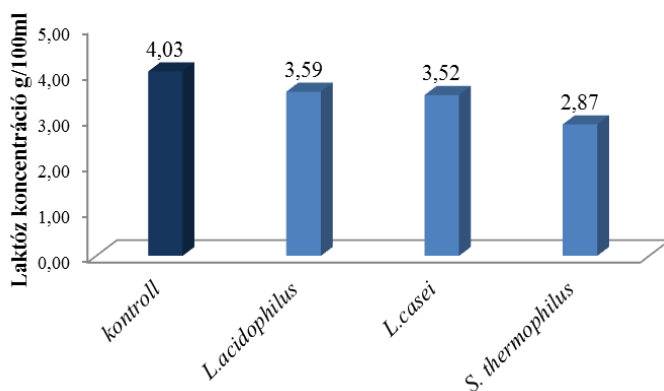
4.1.1. Baktérium kultúrák növekedésének optimalizálása

A mikrobiológiai vizsgálatok során (pH, denzitás) a három tejsavbaktérium közül, mindhárom pepton koncentráció esetén, a *Streptococcus thermophilus* érte el a legnagyobb növekedést. A szaporodás mértéke a 2 és 3%-os pepton koncentráció esetén adódott a legnagyobb mértékűnek, emiatt csak ezek a minták kerültek analitikai vizsgálatra.

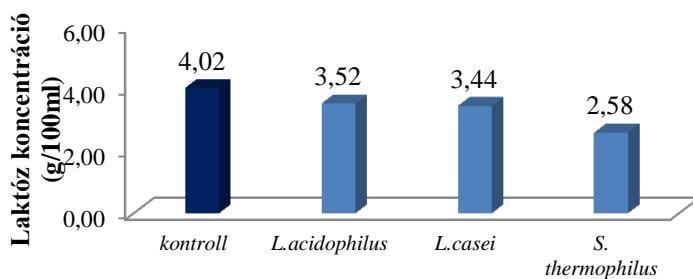

15. ábra: A baktériumok növekedési görbéje 1-2-3%-os pepton koncentráción

Az analitikai vizsgálatok során kapott 2 és 3 g/100 ml peptont tartalmazó minták eredményeit az alábbi ábrákon (17. és 18. ábra) találhatók. A leghatékonyabb laktóz bontó hatást a mikrobiológiai eredményekkel korrelálva, a *Streptococcus thermophilus* mutatta. A kezdeti 4 g/100ml laktóz koncentrációról 2,87 illetve 2,85 g/100ml értékre csökkent ezekben a mintákban, mely 28-35%-os laktóz hidrolízisnek felel meg.

16. ábra: 2 g/100 ml peptont tartalmazó minták eredményei

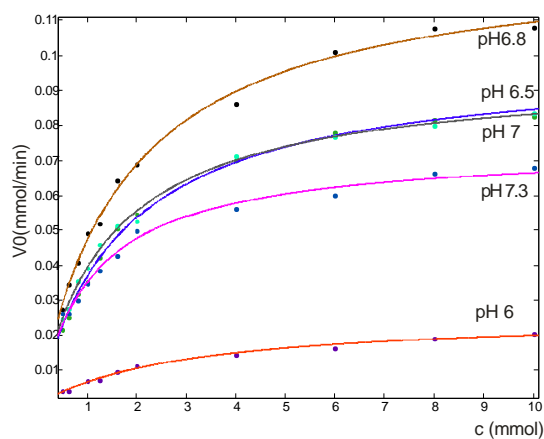

17. ábra: 3 g/100 ml peptont tartalmazó minták eredményei

4.2. Az enzimatis laktoz hidrolizis vizgalata

4.2.1. Enzimaktivitas es pH optimum meghatározasa spektrofotometriás úton

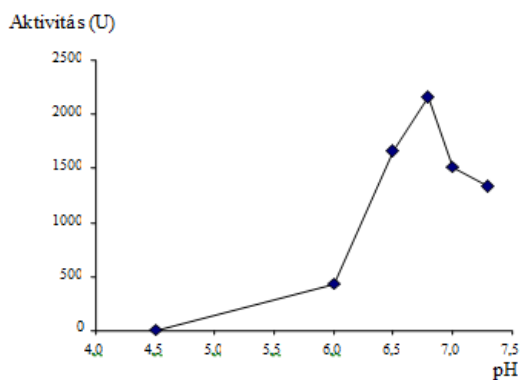
A vizsgalat során a laktozim enzim aktivitását különböz pH-értékeken (4,5-7,3) vizsgálva, 37°C-on és K^+ - és Mg^{2+} -aktivátorok jelenlétében pH 6,8 esetén kaptuk a legnagyobb aktivitás értéket (2166 U) amely az enzimre megadott irodalmi értékhez közelinek bizonyult (2600 U). Az aktivitás pH-függése fontos információt ad a tejtermékek fermentációja során történő pH-csökkenés hatására bekövetkező enzim aktivitás csökkenésére: a kiindulási tej pH-ja 6,8-6,9 értéktől csökken pH=4,5-5,0 tartományba, ami az enzim aktivitásának csökkenését eredményezi (pH=6 esetén 500 U aktivitás mérhető, pH=4,5 esetén nem mérhető az enzim aktivitása).

18. ábra: A reakciósebesség változása a szubsztrát koncentráció függvényében a 0-10 mmol koncentráció tartományban különböző pH viszonyok esetén.

pH	V_{\max} ($\text{mM} \cdot \text{min}^{-1}$)	K_M -állandó (mM)	Enzim aktivitás (U)
4,5	-	-	-
6,0	0,026	2,9	433
6,5	0,1	1,908	1666
6,8	0,13	1,837	2166
7,0	0,09	1,46	1500
7,3	0,08	1,44	1333

5. táblázat: a 18. ábra görbéi segítségével számított kinetikai paraméterek változása a pH függvényében

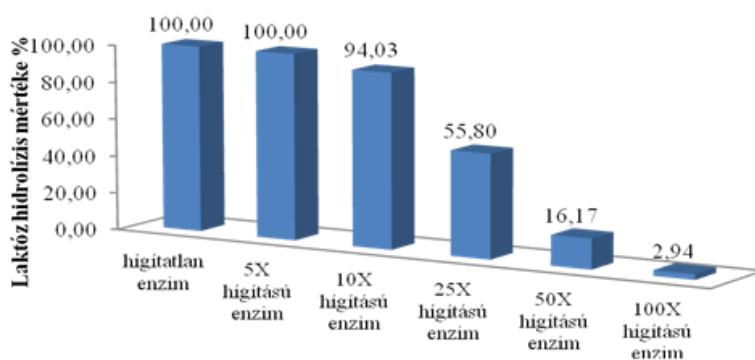

19. ábra: A β -galaktozidáz enzim aktivitásának változása a pH függvényében

A β -galaktozidáz enzim koncentrációjának a laktóz hidrolízis mértékére gyakorolt hatása

Ipari szempontból, az enzimek magas ára miatt, fontos meghatározni azt a minimális enzim koncentráció mennyiségét, amely mellett még hatékonyan játszódik le a kívánt reakció, esetünkben, a laktóz hidrolízis. Az alábbiakban különböző enzimkoncentrációkat vizsgáltunk az β -galaktozidáz optimális körülményein.

A hígítatlan és ötszörös hígítású enzim felhasználás esetén 100%-os hidrolízist értünk el; az ötszörös hígítás esetén közel 100%-os, míg nagyobb hígítások esetén a hidrolízis mértéke jelentősen elmaradtak a fent említett értékektől. A hígítatlan enzim esetén 100%-os hidrolízist értünk el; a tízszeresére hígított enzimmel végzett vizsgálat is közel hasonló eredményt hozott (99,25%). A száz- és ezerszeresére hígított enzimek jelentősen elmaradtak a fent említett értékektől.

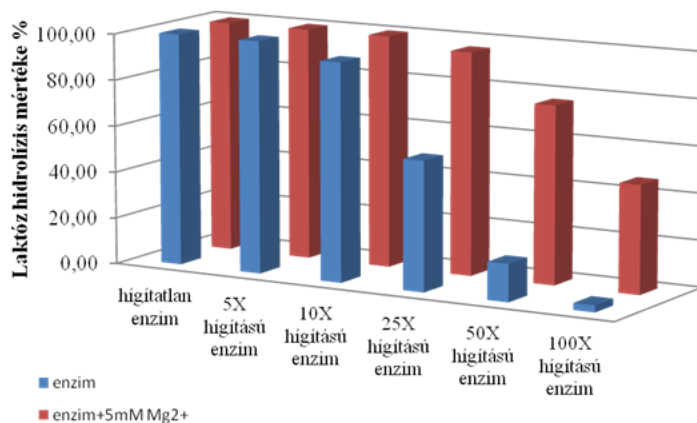

20. ábra: Az enzim koncentráció hatása a laktóz hidrolízisre

4.2.4. Magnézium és zselatin jelenlétének β -galaktozidáz enzimre gyakorolt hatása az enzim koncentrációra és pH-ra

A., Magnézium-ion hatás az enzim koncentrációra

A hígítatlan, ötszörös hígítású enzim felhasználás esetén 100%-os hidrolízist értünk el aktivátor alkalmazása nélkül is; míg a tízszeres hígítás esetén 94%, huszonötös hígítás esetén közel 55%-os konverziót. Ebből adódóan a tízszeres hígításnál csekélyebb enzimkoncentráció esetén feltétlenül szükséges Mg-sók alkalmazása teljes mértékű átalakítás kiváltásához, amit kísérletünk során igazoltunk. (21. ábra). 100-szoros enzimhígítás esetén a 2,9 %-os átalakítás hatékonyságát aktivátor alkalmazásával 47 %-ra tudtuk növelni.

21. ábra: A magnézium enzim aktivitására gyakorolt hatása

B., Enzimaktivitás növelése pH optimum alatt, magnéziumion aktivátorral

A pH optimum alatt a kontrollhoz képest minden $MgCl_2$ tartalmú minta esetén magasabb hidrolízis értéket értünk el. A leghatékonyabb bontási eredményeket 5 mM $MgCl_2$ koncentrációjú minták esetén tapasztaltunk. Az eredményeket az alábbi táblázat összegzi, ahol a táblázatban szereplő értékek az elhidrolizált laktóz mértékét adják meg százalékosan.

		Laktóz hidrolízis (%)				
pH	β-galaktózidáz enzim aktivitás	4,5 % laktóz kontrol	4,5 % laktóz, 1 mM $MgCl_2$	4,5 % laktóz, 2 mM $MgCl_2$	4,5 % laktóz, 5 mM $MgCl_2$	4,5 % laktóz, 10 mM $MgCl_2$
			pH 5,5	2166 UN enzim	3,42	32,20
	216,6 UN enzim	0,01	2,58	4,26	27,62	4,68
pH 6,8	2166 UN enzim	100	100	100	100	100
	216,6 UN enzim	94,92	100	100	100	98,83

6. táblázat: A Mg^{2+} aktivátor hatására történő bontási hatékonyság változás különböző enzim aktivitású oldatokban

C., A zselatin hatása a β-galaktózidáz enzim aktivitására

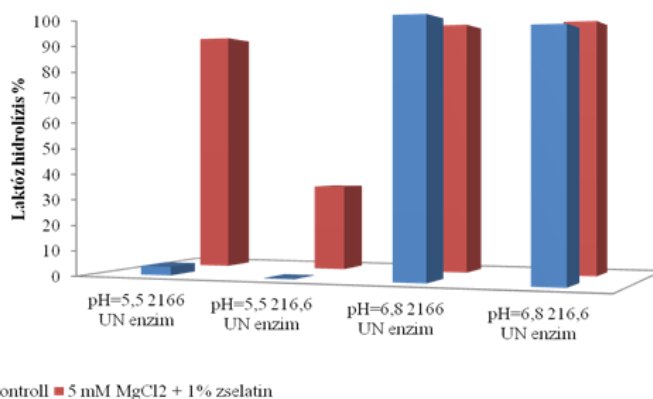
Az eredmények alapján (8. táblázat) a zselatin jelenléte az optimumnál alacsonyabb pH-n növelte az elhidrolizált laktóz mennyiségét, az optimális pH-n a fellépő 100 %-os konverzió következtében okafogyottá vált bármilyen aktivátor alkalmazása.

pH	β-galaktoszidáz enzim aktivitása	Laktóz hidrolízis (%)	
		4,5 % laktóz kontrol	4,5 % laktóz +1% zselatin
pH 5,5	2166 UN enzim	3,42	17,03
	216,6 UN enzim	0,01	11,57
pH 6,8	2166 UN enzim	100	100
	216,6 UN enzim	94,92	99,94

7. táblázat: A bontási hatékonyság változása 1%-os zselatin jelenlétében, enzimkoncentráció függvényében

D., Enzimaktivitás növelése MgCl₂ és zselatin kombinációja jelenlétében

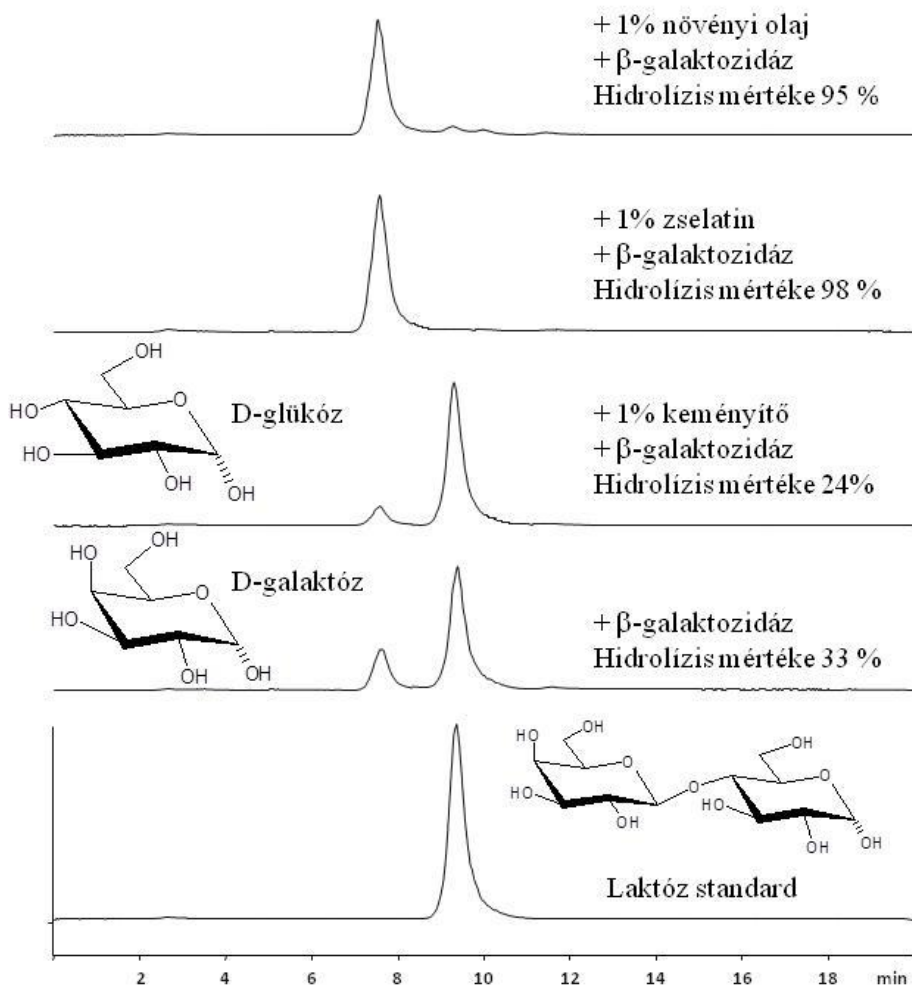
Zselatin és magnézium aktivátor kombinációjával pH optimum alatt, hígítatlan enzim hozzáadása mellett közel 100%-os hidrolízist értünk el.

22. ábra: Enzimaktivitás növelése MgCl₂ és zselatin jelenlétében

4.2.5. Mátrix-hatás vizsgálata a laktóz hidrolitikus átalakítása mértékére

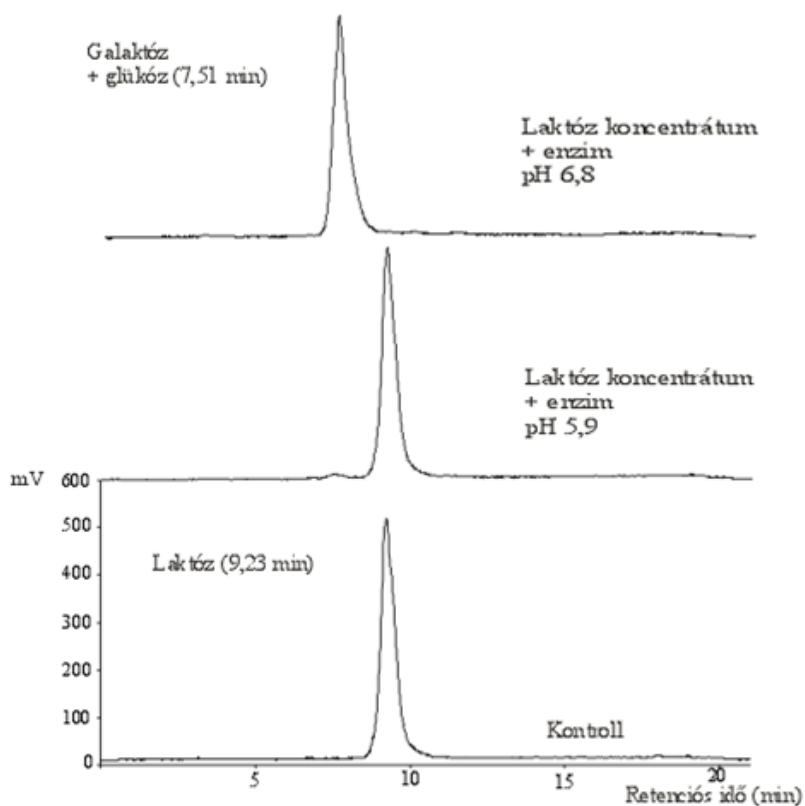
A bontás során a csak enzimet és a kezdeti 4,5% koncentrációjú laktóz oldatot tartalmazó mintában a reakció végére a laktóz koncentráció 3,0%-ra (33,3% átalakulás) csökkent, ami alacsony átalakulás. Az 1 g/100ml keményítőt tartalmazó minta esetén, a kísérlet végén mért laktóz koncentráció 3,4%-nak adódott (24,4% bontás), ami arra utal, hogy a keményítőnek inhibíciós hatása lehet a β-galaktoszidázra. Az 1 g/100ml zselatin koncentrációjú minta esetén a laktóz maradék mennyisége 0,1% volt, ami az eddig meghatározott leghatékonyabb átalakulásra utal. Hasonlóan fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy az 1% növényi olajt tartalmazó minta esetén a bontás után a maradék laktóz koncentrációja 0,2% értékűnek adódott. A vizsgálatok során kapott kromatográfias (HPLC-ELSD) eredményeket a következő ábra foglalja össze:

23. ábra: Mátrix-hatás vizsgálat során kapott kromatográfias eredmények

4.2.6. Valós minta –tejcukor koncentrátum enzimátikus hidrolízise

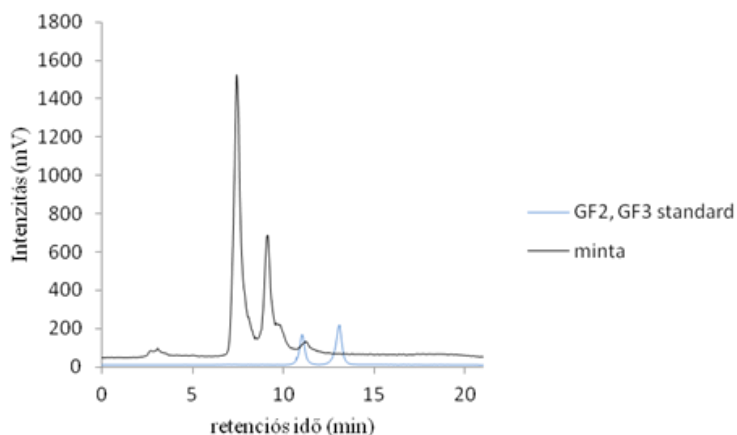
Élelmiszer mátrixban –tejipari melléktermék, tejcukor koncentrátum- kontrollált pH mellett végrehajtott laktóz hidrolízis a hígított enzim koncentráció esetén is 100%-nak adódott, szemben a minta kiindulási pH-ján kapott eredménnyel.

24. ábra: A laktóz koncentrátum enzimátikus hidrolízise

4.2.7. Galakto-oligoszacharidok jelenlétének kimutatása

A laktóz hidrolízise során galakto-oligoszacharidok jelenlétét mutattuk ki kevesebb, mint 1%-os koncentrációban, amit korábban is megfigyeltek (Neri és mtsai. 2009). A vizsgált minták közül példaként a pH 6,8, 25-szörös hígítású enzimet tartalmazó mintát hoztuk, amit az alábbi kromatogramon kesztőz (GF2), nisztóz (GF3) standardok segítségével szemléltetünk. A mintában hármas tagszámú galakto-oligoszacharid jelenlétét tudtuk kimutatni 0,11 g/100ml koncentrációban. Vizsgálataink elsősorban a laktóz bontására irányultak, az irodalomban közltekkel megegyező mennyiségű galakto-oligoszacharidok képződéséhez az általunk használt paraméterektől eltérő körülmények, pld. pH, szubsztrát-koncentráció, hőmérséklet szükségesek. (A legnagyobb mértékű galakto-oligoszacharid képződés 50-80%-os laktóz hidrolízis mellett valósul meg.)

25. ábra: A galakto-oligoszacharid képződést szemléltető kromatogram

4.1. 4.3. A glükóz átalakítás eredményei

A hidrolizált laktózból származó glükózt, izomeráz enzim felhasználásával fruktózzá alakítottuk különböző reakció közegekben. Magnézium és zselatin hozzáadásával nőtt az izomerizáció hatékonysága. Megközelítőleg 27%-os növekedést eredményezett 24 óra alatt, és 36%-ot a 48 órás mérés esetén.

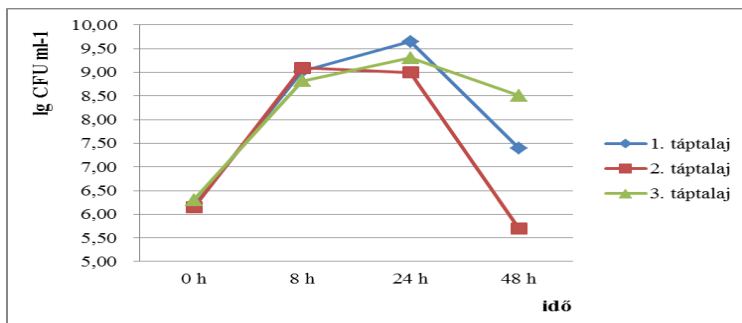
5 % hidrolizált laktóz + 3 mg/ml GI 70 °C pH 6,8	Fruktóz átalakulás %	
	24 h	48 h
1mg/ml glükóz izomeráz enzim	6,3	26,9
1mg/ml glükóz izomeráz enzim + 5mM MgCl ₂	9,5	32,3
3mg/ml glükóz izomeráz enzim	10,0	27,9
3mg/ml glükóz izomeráz enzim + 5mM MgCl ₂	16,2	36,5

8. táblázat: A fruktóz átalakulás százalékos eredményei

4.4. Mannit képzés fruktózból fermentációs úton

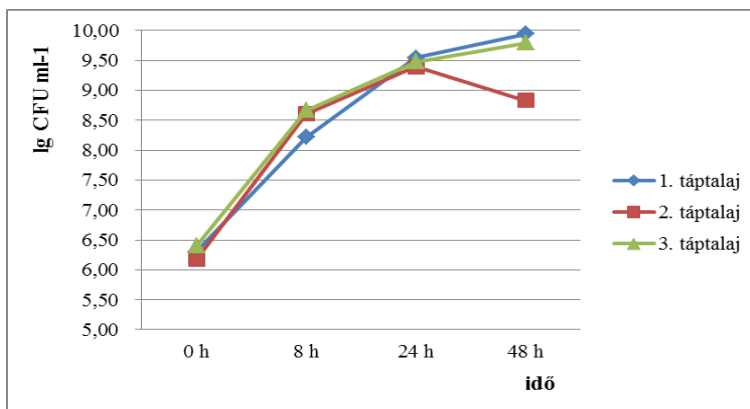
4.4.1. *Leuconostoc* törzsek mannit-termelés vizsgálata

A mérés célja az volt, hogy a vizsgált három heterofermentatív tejsavbaktériumok növekedését azonos körülmények között (táptalajok) összehasonlítsuk. A fermentáció anaerob körülmények között zajlott. Kontrollként a táptalajok összetevői közül kihagytuk a fruktózt és helyette szénhidrátforrásként glükózt alkalmaztunk. Az eredményeket az alábbi ábrákon (25.- 26.- 27.- 28. ábra) szemléltetjük.

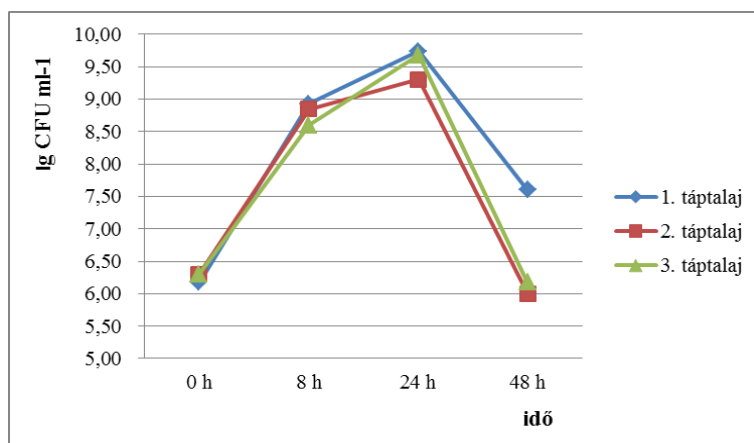

26. ábra: *Leuconostoc citreum* log₁₀ csíraszám értékei 48 órás fermentáció során a fruktózt és glükózt is tartalmazó tápoldatokból

A fruktózt és glükózt is tartalmazó tápoldatból származó *L. citreum* és *L. pseudomesenteroides* baktériumok a 3. illetve a 1.-es táptalajon mutatták a legnagyobb növekedést. (Simplified medium illetve MRS táptalajok használata mellett.)

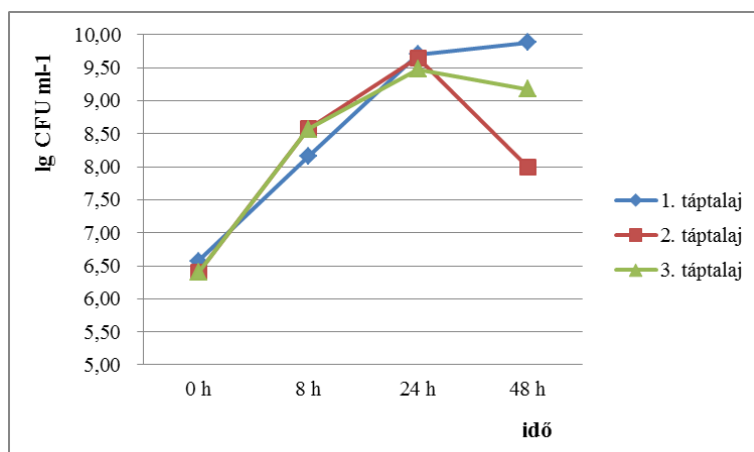

27. ábra: *Leuconostoc pseudomesenteroides* log₁₀ csíraszám értékei 48 órás fermentáció során a fruktózt és glükózt is tartalmazó tápoldatokból

28. ábra: *Leuconostoc citreum* log 10 csíraszám értékei 48 órás fermentáció során a csak glükózt tartalmazó tápoldatokból

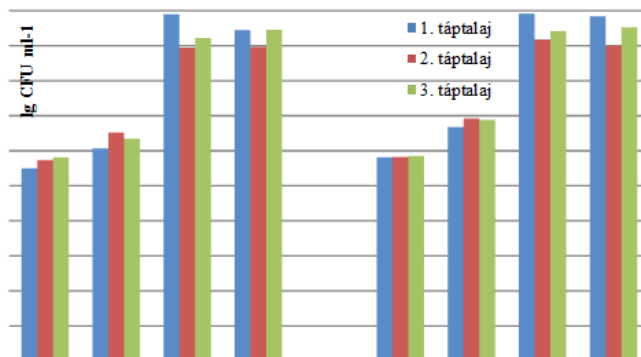
A csak glükózt tartalmazó tápoldatból származó *L. citreum* és *L. pseudomesenteroides* baktériumok az 1.-es táptalajon mutatták a legnagyobb növekedést (MRS), azonban ehhez megközelítő eredményeket hozott Simplified medium táptalajok (3. táptalaj) használata is.

29. ábra: *Leuconostoc pseudomesenteroides* log 10 csíraszám értékei 48 órás fermentáció során a csak glükózt tartalmazó tápoldatokból

4.4.2. *Lactobacillus brevis* törzsek mannit-termelés vizsgálatának eredményei

A vizsgálatot aerob és mikroaerofil körülmények között is elvégeztük. Az eredményeket az alábbi ábra szemlélteti.

30. ábra: *Lactobacillus brevis* log 10 csíraszám értékei 48 órás aerob és mikroaerofil fermentáció során

A *L. brevis* mikroaerofil körülmények között, a 1-es táptalajon (MRS táptalaj) mutatja a legnagyobb növekedést, míg aerob körülmények között az 1-es és 3-as táptalajokon való baktérium-tenyésztés egyforma eredményeket hozott.

4.4.3. A fruktóz fermentáció kromatográfias nyomonkövetésével kapott eredményei

A különböző heterofermentatív baktériumok eltérő eredményeket hoztak a különféle táptalajokon. *Leucontostoc pseudomesenteroides* esetén csekély fruktóz redukció történt, a legjobb eredményt az 1. táptalaj kaptuk (6.9%). A *Leucontostoc citreum* és *Lactobacillus brevis* baktériumok alkalmazásával azonban 100%-os mannit-képzést sikerült kimutatnunk, a legjobb közegnek az 1. táptalaj bizonyult. Az analitikai mérések eredményei a mikrobiológiai eredményekkel korrelációban vannak.

	Mannit átalakulás %		
	8h	24 h	48 h
1. táptalaj	0	2,35	6,90
2. Táptalaj	0	1,45	3,86
3. Táptalaj	0	1,11	3,94

9. táblázat: *Leuconostoc pseudomesenteroides* mannit-képzése

	Mannit átalakulás %		
	8 h	24 h	48 h
1. Táptalaj	0,58	95,42	100
2. Táptalaj	0,99	22,15	22,28
3. Táptalaj	0,82	71,34	90,17

10. táblázat: *Leuconostoc citreum* mannit-képzése

		Mannit átalakulás %		
		8 h	24 h	48 h
1. Táptalaj	aerob	0	44	100
	mikroaerofil	0	61	100
2. Táptalaj	aerob	0	12,85	23,67
	mikroaerofil	0	14,41	23,29
3. Táptalaj	aerob	0	31,32	89,75
	mikroaerofil	0	41,11	92,55

11. táblázat: *Lactobacillus brevis* hatására végbemneő mannit képzés

5. Összegzés

Kidolgoztunk egy háromlépéses laktóz átalakítási módszert, mely lehetőséget teremt, innovatív megközelítéssel, korábban nem leírt kísérleti metodika alkalmazásával laktózmentes, illetőleg egészségvédő hatású tejtermékek előállítására, kedvező élettani hatású cukoralkohol keletkezésére alapozva. Ehhez hasonló diabetikus, illetve prebiotikus élelmiszert a tejipari szegmensben nem fejlesztettek ki, így az általunk kidolgozott sokrétű protokoll új termékek megjelenéséhez is vezethet a szükséges propagyártások, illetve tesztüzemi kísérletek végrehajtását követően.

Több módszerrel vizsgáltuk a laktóz hidrolízisének lehetséges és leghatékonyabb eljárásait. Mikrobiológiailag kezelt minták esetén a leghatékonyabb laktóz bontó hatást 28-35%-os laktóz bontási hatékonysággal a *Streptococcus thermophilus* mutatta, a többi izolátum, laktóz hidrolízis mértéke 20% alatt maradt. A kapott értékek az irodalmi 30-40%-os fermentatív laktóz hidrolízissel összhangban vannak.

Enzimatis laktóz bontás vizsgálatokat végeztünk a *Kluyveromyces lactis*-ból izolált β -D-galaktózidázzal. A vizsgálatok során, spektrofotometriás úton meghatároztuk az enzim aktivitását (2166 U), pH optimumát (pH 6,8).

A magnézium-ion, illetve zselatin β -galaktózidáz enzimre gyakorolt hatását vizsgáltuk. A magnézium-ion aktiváló hatása az irodalomból ismert, a zselatin enzim hatékonyságot növelő tulajdonsága nem ismert, bár enzim immobilizációs vizsgálatok során alkalmazott anyag. A magnézium-ion jelenléte pozitívan befolyásolta az enzim felhasználás mennyiségét, és pH optimum alatt, még alacsonyabb pH körülmények között (pH 5,5) is közel 90%-os laktóz hidrolízist értünk el.

Mátrix hatás vizsgálat során keményítő, zselatin, olaj hozzáadása mellett vizsgáltuk az enzim működését. Olaj és zselatin hatására nőtt a laktóz hidrolízis mértéke, keményítő hozzáadásával csökkent, a keményítő enzim aktivitás csökkentő hatását spektrofotometriás úton is igazoltuk. Zselatin jelenléte növelte az enzim hatékonyságot, tized annyi enzim szükséges a közel száz százalékos hidrolízis eléréséhez az 1 g/100ml koncentrációjú zselatin hozzáadásával. A laktóz hidrolízise során galakto-oligoszacharidok jelenlétét mutattuk ki.

A glükóz enzimatis átalakítása során 36%-os fruktóz átalakulást értünk el. A glükóz izomeráz enzim hatékonyságát jelentősen tudtuk növelni magnézium-ion és zselatin hozzáadásával. A kapott értékek összhangban vannak, az irodalomban közölt 40%-os fruktóz átalakulással.

A fruktóz fermentatív átalakítása során, a *Leuconostoc citreum* és *Lactobacillus bervis* 100%-os hatékonyságú heterofermentatív tejsavbaktériumok általi mannit-képzést értünk el optimális 1:2 glükóz:fruktóz arányú táptalaj közegben. Az Intézetben jelenleg is folynak kutatások az általunk enzimatikus úton kezelt laktózmintákból, laktózkoncentrátumból nyert fruktóz fermentatív mannit termelésének optimalizálására.

Irodalomjegyzék

Folyóiratok:

- M. Carina Audisio, Horacio R. Terzolo, María C. Apella. 2005. Bacteriocin from Honeybee Beebread *Enterococcus avium*, Active against *Listeria monocytogenes*. *Applied and Environmental Microbiology* 6 (2005) 3373-3375.
- Jose A. B. Baptista, Rita C. B. Carvalho. 2004. Indirect determination of Amadori compounds in milk-based products by HPLC/ELSD/UV as an index of protein deterioration. *Food Research International* 37 (2004) 739-747.
- Begona de Ancos, M. Pilar Cano, Rosario Gómez. 2000. Characteristics of stirred low-fat yoghurt as affected by high pressure. *International Dairy Journal* 10 (2000) 105-111.
- Bianca Beilmann, Peter Langguth, Heribert Hausler, Peter Grass. 2006. High-performance liquid chromatography of lactose with evaporative light scattering detection, apply to determine fine particle dose of carrier in dry powder inhalation products. *Journal of Chromatography A*, 1107 (2006) 204-207.
- G. A. Birollo, J. A. Reinheimer, C. G. Vinderola. 2000. Viability of lactic acid microflora in different types of yoghurt. *Food Research International* 33 (2000) 799-805.
- Michael Blaut 2002. Relationship of prebiotics and food to intestinal microflora. *European Journal of Nutrition*, Vol. 41, Supplement 1 (2002) 11-16.
- Valeria Boeris, Izabella Balce, Rami Reddy Vennapusa, Miguel Arévalo Rodríguez, Guillermo Picó, Marcelo Fernández Lahore. 2012. Production, recovery and purification of a recombinant β -galactosidase by expanded bed anion exchange adsorption. *Journal of Chromatography* (2012).
- Mohamed Ali Borgi, Karima Srih-Belguith, Mamdouh Ben Ali, Monia Mezghani, Samuel Tranier, Richard Haser, Samir Bejar. 2004. Glucose isomerase of the *Streptomyces* sp. SK strain: purification, sequence analysis and implication of alanine 103 residue in the enzyme thermostability and acidotolerance. *Biochimie* 86 (2004) 561-568.
- O. Brown-Esters, P. Mc. Namara, D. Savaiano. 2012. Dietary and biological factors influencing lactose intolerance. *International Dairy Journal* 22 (2012) 98-103.
- Alejandra Cardelle-Cobas, Nieves Corzo, Agustín Olano, Carmen Peláez, Teresa Requena, Marta Ávila. 2011. Galactooligosaccharides derived from lactose and lactulose: Influence of structure on *Lactobacillus*, *Streptococcus* and *Bifidobacterium* growth. *International Journal of Food Microbiology* 149 (2011) 81-87.
- Ines Castro, Carla Oliveira, Lucília Domingues, José A. Teixeira, António A. Vicente. 2011. The Effect of the Electric Field on Lag Phase, β -Galactosidase Production

- and Plasmid Stability of a Recombinant *Saccharomyces cerevisiae* Strain Growing on Lactose. Food Bioprocess Technol DOI 10.1007/s11947-011-0609-4.
- Chockchaisawasdee S., Athanasopoulos V. I., Niranjana K., Rastall R. A. 2005. Synthesis of galacto-oligosaccharide from lactose using beta-galactosidase from *Kluyveromyces lactis*: Studies on batch and continuous UF membrane-fitted bioreactors. Biotechnology and Bioengineering 89 (4) 434–443.
- Rajiv I. Dave, Nagendra P. Shah. 1997. Effect of Cysteine on the Viability of Yoghurt and Probiotic Bacteria in Yoghurts Made with Commercial Starter Cultures. International Dairy Journal 7 (1997) 537-545.
- I.M.P.L.V.O. Ferreira, A.M.P. Gomes, M.A.Ferreira. 1998. Determination of sugars, and some other compounds in infant formulae, follow-up milks and human milk by HPLC-UV/RI. Carbohydrate Polimers 37 (1998) 225-229.
- Fernanda F. Freitas, Líbia D.S. Marquez, Gustavo P. Ribeiro, Gabriela C. Brandão, Vicelma L. Cardoso, Eloízio J. Ribeiro. 2011. A comparison of the kinetic properties of free and immobilized *Aspergillus oryzae* β -galactosidase. Biochemical Engineering Journal 58-59 (2011) 33-38.
- Mohamed H. Gaily, Basheir Mohamed Elhassan, Ahmed E. Abasaeed, Mohammad Al-Shrhan. 2010. Isomerization and Kinetics of Glucose into Fructose. International Journal of Engineering and Technology IJET-IJENS Vol: 10 No: 03.
- Gänzle M. G. 2012. Enzymatic synthesis of galacto-oligosaccharides and other lactose derivatives (hetero-oligosaccharides) from lactose. International Dairy Journal 22 (2012) 116-122.
- Gopal P. K., Gill H. S. 2000. Oligosaccharides and glycoconjugates in bovine milk and colostrum. British Journal of Nutrition 84, S69-S74.
- Aaron Gosling, Geoff W. Stevens, Andrew R. Barber, Sandra E. Kentish, Sally L. Gras. 2010. Recent advances refining galactooligosaccharide production from lactose. Food Chemistry 121 (2010) 307-318.
- Toshiba Haider, Quayyum Husain. 2009. Hydrolysis of milk/whey lactose by β -galactosidase: A comparative study of stirred batch process and packed bed reactor prepared with calcium alginate entrapped enzyme. Chemical Engineering and Processing 48 (2009) 576-580.
- Han Seung Lee, Juan Hong. 2000. Kinetics of glucose isomerization to fructose by immobilized glucose isomerase: anomeric reactivity of D-glucose in kinetic model. Journal of Biotechnology 84 (2000) 145–153.
- M. Harju, H. Kallioinen, O. Tossavainen. 2012. Lactose hydrolysis and other conversions in dairy products: Technological aspects. International Dairy Journal 22 (2012) 104-109.
- Miia Helantola, Johannes Aarnikunnas, Niklas von Weymarn, Ulla Airaksinen, Airi Palva, Matti Leisola. 2004. Improved mannitol production by a random mutant of *Leuconostoc pseudomesenteroides*. Journal of Biotechnology 116 (2005) 283–294.
- Ryoko Hongo, Sadako Nakamura, Tsuneyuki Oku. 2010. Utilization of Orally Administered D-(¹⁴C) Mannitol Via Fermentation by Intestinal Microbes in Rats. J. Nutr. Sci. Vitaminol 56 (2010) 387-395.

- Hsu, C.A., Lee, S.L., Chou, C.C. 2007. Enzymatic production of galactooligosaccharides by β -galactosidase from *Bifidobacterium longum* BCRC 15708. *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 55 (2007) 2225–2230.
- Peter Jochems, Yamini Satyawali, Sandra Van Roy, Wim Doyen, Ludo Diels, Winnie Dejonghe. 2011. Characterization and optimization of β -galactosidase immobilization process on a mixed-matrix membrane. *Enzyme and Microbial Technology* 49 (2011) 580-588.
- LeBlanc J. G., Todorov S. D. 2011. Bacteriocin producing lactic acid bacteria isolated from Boza, a traditional fermented beverage from Balkan Peninsula – from isolation to application. *Science against microbial pathogens: communicating current research and technological advances* 1311-1320.
- Korakli M., Schwarz E., Wolf G., Hammes W.P. 2000. Production of mannitol by *Lactobacillus sanfranciscensis*. *Adv. Food Sci.* 22 (2000) 1–4.
- R. Lucena, S. Cardenas, M. Valcárcel. 2007. Evaporative light scattering detection: trends in its analytical uses. *Anal Bioanal Chem* 388 (2007) 1663-1672.
- Pamela Manzi, Laura Pizzoferrato. 2011. HPLC Determination of Lactulose in Heat Treated Milk. *Food Bioprocess Technol.* 10 (2011)
- Cristina Martínez-Villaluenga, Alejandra Cardelle-Cobas, Nieves Corzo, Agustín Olano. 2008. Study of galactooligosaccharide composition in commercial fermented milks. *Journal of Food Composition and Analysis* 21 (2008) 540-544.
- R. Mehra, P. Kelly. 2006. Milk oligosaccharides: Structural and technological aspects. *International Dairy Journal* 16 (2006) 1334-1340.
- Claude Moreau, Robert Durand, Alain Roux, Didier Tichit. 2000. Isomerization of glucose into fructose in the presence of cation-exchanged zeolites and hydrotalcites. *Applied Catalysis A: General* 193 (2000) 257–264.
- Neri D. F. M., Balcao V. M., Costa R. S., Rocha I. C. A. P., Ferreira E. M. F. C., Torres D. P. M. 2009. Galacto-oligosaccharides production during lactose hydrolysis by free *Aspergillus oryzae* β -galactosidase and immobilized on magnetic polysiloxane-polyvinyl alcohol. *Food Chemistry* 115 (2009) 92-99.
- Valentina Nichele, Michela Signoretto, Elena Ghedini. 2011. β -galactosidase entrapment in silica gel matrices for a more effective treatment of lactose intolerance. *Journal of Molecular Catalysis B: Enzymatic* 71 (2011) 10-15.
- Oliveira C., Guimarães P. M. R., Domingues L. 2011. Recombinant microbial systems for improved β -galactosidase production and biotechnological applications. *Biotechnology Advances* 29 (2011) 600–609.
- Otgonbayar, Gan-Erdene, Hyun-Ju Eom, Beom Soo Kim, Jae-Hyung Ko, Nam Soo Han. 2011. Mannitol Production by *Leuconostoc citreum* KACC 91348P Isolated from *Kimchi*. *J. Microbiol. Biotechnol.* 21(9) (2011) 968–971.
- Parvez, S., Malik, K.A., Kang, S.A., Kim, H.Y. 2006. Probiotics and their fermented products are beneficial for health. *Journal of Applied Microbiology* 100 (2006) 171–185.
- Anne Petersen, Peter M. H. Heegaard, Anna L. Pedersen, Jens B. Andersen, Rikke B. Sørensen, Hanne Frøkiær, Sampo J. Lahtinen, Arthur C. Ouwehand, Morten Poulsen, Tine R. Licht. 2009. Some putative prebiotics increase the severity of *Salmonella enterica* serovar Typhimurium infection in mice.

- Ricardo Pinheiro De Souza Oliveira, Ana Carolina Rodrigues Florence, Patrizia Perego, Marice Nogueira De Oliveira, Attilio Converti. 2010. Use of lactulose as prebiotic and its influence on the growth, acidification profile and viable counts of different probiotics in fermented skim milk. *International Journal of Food Microbiology* 145 (2011) 22-27.
- Quinn Z.K. Zhou, Xiao Dong Chen 2001. Effects of temperature and pH on the catalytic activity of the immobilized β -galactosidase from *Kluyveromyces lactis*. *Biochemical Engineering Journal* 9 (2001) 33-40.
- Yadira Rivera-Espinoza, Yoja Gallardo-Navarro. 2010. Non-dairy probiotic products. *Food Microbiology* 27 (2010) 1-11.
- Cecilia Rodríguez, Tom Rimaux, María José Fornaguera, Gino Vrancken, Graciela Font de Valdez, Luc De Vuyst, Fernanda Mozzi. 2012. Mannitol production by heterofermentative *Lactobacillus reuteri* CRL 1101 and *Lactobacillus fermentum* CRL 573 in free and controlled pH batch fermentations. *Appl Microbiol Biotechnol* (2012) 93:2519–2527.
- Ruiz-Matute A. I., Corzo-Martinez M., Montilla A., Olano A., Copovi P., Corzo N. 2012. Presence of mono-, di- and galactooligosaccharides in commercial lactose-free UHT dairy products. *Journal of Food Composition and Analysis*.
- Badal C. Saha. 2006. Production of mannitol from inulin by simultaneous enzymatic saccharification and fermentation with *Lactobacillus intermedius* NRRL B-3693. *Enzyme and Microbial Technology* 39 (2006) 991–995.
- M.L. Sanz, I. Martínez-Castro. 2007. Recent developments in sample preparation for chromatographic analysis of carbohydrates. *Journal of Chromatography A*, 1153 (2007) 74-89.
- U. Schillinger. 1999. Isolation and identification of lactobacilli from novel-type probiotic and mild yoghurts and their stability during refrigerated storage. *International Journal of Food Microbiology* 47 (1999) 79-87.
- Christopher A. Sellick, Robert N. Campbell, Richard J. Reece. 2008. Galactose Metabolism in Yeast—Structure and Regulation of the Leloir Pathway Enzymes and the Genes Encoding Them. *International Review of Cell and Molecular Biology* 269 (2008) 111–150.
- Aasma Shaukat, MD, MPH; Michael D. Levitt, MD; Brent C. Taylor, PhD, MPH; Roderick MacDonald, MS; Tatyana A. Shamliyan, MD; Robert L. Kane, MD; and Timothy J. Wilt, MD, MPH. 2010. Systematic Review: Effective Management Strategies for Lactose Intolerance. *Annals of Internal Medicine* 2010 (152) 797-803.
- S. Seyhan Tükel, Dilek Alagöz. 2008. Catalytic efficiency of immobilized glucose isomerase in isomerization of glucose to fructose. *Food Chemistry* 111 (2008) 658–662.
- Seung Hoon Song, Claire Vieille. 2009. Recent advances in the biological production of mannitol. *Appl Microbiol Biotechnol* (2009) 84:55–62.
- Tuohy, K. M., Rouzaud, G. C. M., Brück, W. M., Gibson, G. R. 2005. Modulation of the human gut flora towards improved health using prebiotics-assessment of efficacy. *Current Pharmaceutical Design* 11 (2005) 75–90.
- T. Vasiljevic, P. Jelen. 2002. Lactose hydrolysis in milk as affected by neutralizers used for the preparation of crude β -galactosidase extracts from *Lactobacillus*

- bulgaricus* 11842. Innovative Food Science and Emerging Technologies 3 (2002) 175-184.
- Venema K. 2011. Intestinal fermentation of lactose and prebiotic lactose derivatives, including human milk oligosaccharides. International Dairy Journal 22 (2012) 123-140.
- Carlos Vera, Cecilia Guerrero, Andrés Illanes. 2011. Determination of the transgalactosylation activity of *Aspergillus oryzae* β -galactosidase: effect of pH, temperature, and galactose and glucose concentrations. Carbohydrate Research 346 (2011) 745-752.
- Bennie C. Viljoen, Analie Lourens-Hattingh, Bridget Ikalafeng, Gabor Peter. 2003. Temperature abuse initiating yeast growth in yoghurt. Food Research International 36 (2003) 193-197.
- Yanbo Wang. 2009. Prebiotics: Present and future in food science and technology. Food Research International 42 (2009) 8-12.
- Niklas von Weymarn, Mervi Hujanen, Matti Leisola. 2002. Production of D-mannitol by heterofermentative lactic acid bacteria. Process Biochemistry 37 (2002) 1207-1213.
- Wiraya Srisimararat, Piamsook Pongsawasdi. 2008. Enhancement of the oligosaccharide synthetic activity of β -galactosidase in organic solvents by cyclodextrin. Enzyme and Microbial Technology 43 (2008) 436-441.
- H.W. Wisselink, R.A. Weusthuis, G. Eggink, J. Hugenholtz, G.J. Grobden. 2002. Mannitol production by lactic acid bacteria: a review. International Dairy Journal 12 (2002) 151-161.
- Jin-Li Xu, Jun Zhao, Ling-Fei Wang, Huai-Yong Sun, Chun-Li Song, Zhen-Ming Chi. 2011. Enhanced β -Galactosidase Production from Whey Powder by a Mutant of the Psychrotolerant Yeast *Guehomyces pullulans* 17-1 for Hydrolysis of Lactose. Appl Biochem Biotechnol 166 (2012) 599-611.

Könyvek:

- Danilo Corradini. 2011. Handbook of HPLC. Pp. 567-570.
- Csapó J., Csapóné Kiss Zs. 2003. Élelmiszer-kémia. Pp. 55, 68-69, 75-84, 303, 311, 335-340.
- Csapó J., Csapóné Kiss Zs. 2002. Tej és tejtermékek a táplálkozásban. Pp. 49-50, 296-312.
- P. F. Fox 1997. Advanced Dairy Chemistry Volume 3. Lactose, Water, Salts and Vitamins. Second Edition. Pp. 1-17, 39, 40, 77-79, 91-93, 95, 155-157.
- Gergely P., Erdődi F., Vereb Gy. 2005. Általános és bioszervetlen kémia. Pp. 181-182.
- Kremmer T., Torkos K. 2010. Elválasztástechnikai módszerek elmélete és gyakorlata Pp. 17-117, 181-229.
- Dr. Mandl J. 2006. Biokémia. Aminosavak, peptidek, szénhidrátok, lipidek, nukleotidok, nukleinsavak, vitaminok és koenzimek. Pp. 39-42, 59-69.
- P. L. H. McSweeney and P. F. Fox 2009. Advanced Dairy Chemistry Volume 3. Lactose, Water, Salts and Minor Constituents. Third edition Pp. 6-13.
- John Olmsted and Williams C. Brown. 1997. Chemistry The Molecular Science. Second edition. Pp. 440, 558.

- Ziad el Rassi. 1995. Carbohydrate analysis High Performance Liquid Chromatography and Capillary Electrophoresis. Pp. 361, 515.
- John F. Robyt 1998. Essentials of Carbohydrate Chemistry. Pp. 1, 3, 5, 404.
- Rajeshwari S. Setty and G.R.Veena. 2002. Biotechnology 1. Pp.12-20.
- Robert V. Stick and Spencer J. Williams. 2009. Carbohydrates The Essential Molecules of Life. Second edition Pp. 1, 7, 21, 332.
- Ronald E. Wrolstad. 2012. Food Carbohydrate Chemistry. Pp. 2-9, 4-46, 100-102, 108, 137, 155-160.

SIR WALTER SCOTT'S IVANHOE: NATIONS IN CONFLICT

Szerző: Zubor Attila

anglisztika (BA), végzett (jelenleg MA-s) hallgató

Konzulens: Dr. Reichmann Angelika főiskolai docens

III. helyezés

Introduction

“Why, how call you those grunting brutes running about on their four legs?” demanded Wamba.

“Swine, fool, swine,” said the herd, “every fool knows that.”

“And swine is good Saxon,” said the Jester; “but how call you the sow when she is flayed, and drawn, and quartered, and hung up by the heels, like a traitor?”

“Pork,” answered the swineherd.

“I am very glad every fool knows that too,” said Wamba, “and pork, I think, is good Norman-French; and so when the brute lives, and is in the charge of a Saxon slave, she goes by her Saxon name; but it becomes a Norman, and is called pork, when she is carried to the Castle-hall to feast among the nobles; what dost thou think of this, friend Gurth, ha?”

(Scott¹ 32)

Ivanhoe is still the favourite among Sir Walter Scott's novels (Wilson, *Introduction* xix) as it was in the time of its publication (Duncan viii), selling “10,000 copies in a fortnight” (Wilson, *A Life of Walter Scott* xiv). The conversation above, quoted from the first chapter of the novel, has an important role as the idea that originally attracted Scott's attention to the Middle Ages – particularly to the time of the Norman conquest – through a discussion with one of his friends (*Ivanhoe; A Romance*).

Scott has been, and continues to be the subject of much criticism on the basis of his historical inaccuracies in *Ivanhoe*. One of his most zealous critics was the Victorian historian Edward Augustus Freeman (Wilson, *Introduction* viii-ix), who argued against the separation of Normans and Saxons still existing at the end of the twelfth century (qtd. in Williams 1). It is important to note another critic, Alessandro Manzoni, who criticises the whole genre of the historical novel. His critique is twofold: first he argues that “fact is not clearly distinguished from invention” and second that when it is, then “the author plainly distinguish[es] factual truth from invention” thus “destroying the unity” (qtd. in Groot 30). This critique is too ambiguous to stand its ground. We will have to take a look at how factual a historical novel should be. Scott is also often suggested to lack the sufficient knowledge to write about the Middle Ages (Wilson, *A Life of Walter Scott* 153). I seek to provide my opinion on this criticism from several viewpoints.

¹ Throughout this essay I will use the 2008 Oxford edition of *Ivanhoe* for referencing the actual text of the novel.

First, I would like to focus on the critique regarding Scott's historical knowledge. The Oxford version of *Ivanhoe* lists in the notes section quite a few historical sources which were used in writing the novel (Duncan 529), and by taking a look at them one can clearly see that Scott – after consulting a series of history books – must have had some knowledge about the times that he wrote about. Even more so, as Wilson puts it “Scott knew far more about the Middle Ages than most people of his generation” (*A Life of Walter Scott* 154). As he continues to argue, with the development of modern scientific methods and information technology, one can acquire the same knowledge in a matter of hours that for a person of Scott's time would have taken years to collect (154). One should also consider that research since the publication of the novel brought together the reconsideration of many opinions about the times concerned (Chibnall 1). Therefore, one can easily admit that criticising the novel's historical mistakes retrospectively is an unintelligible effort. In contrast to these facts, however, I must add that Scott himself admitted that his “antiquarian researches” were “unsatisfactory” (*Introduction* 13). How can we reconcile this image with the fact that Scott is best known as the first historical novelist?

First we need to examine what genre *Ivanhoe* belongs to. The subtitle of the novel is “A Romance”. Indeed, in his book entitled *Modern Romance and Transformations of the Novel* Ian Duncan tries to explore Scott's novels – listing the *Waverley* novels and *Ivanhoe* as well – belonging to the form called “historical romance”. Yet he fails to give a clear-cut definition for the genre, and what he means by *historical romance* is blurry to say the least (1-20). The other way of categorising Scott's novels is by calling them *historical novels*. Jerome de Groot in his book titled *The Historical Novel* refers to Nield, who holds the expression *historical romance* to be problematic, because it is too broadly interpretable, moreover he speaks of the “complexity and manipulability of the genre” (Groot 6). On one instance – in agreement with the prevailing view – Groot mentions Scott introducing the form *historical novel* (17), on other instances he states that Scott being considered the first historical novelist is a misconception (11-13). What he probably means by that is that Scott developed the preceding “mere costumery” (24) – as he quotes György Lukács – into a “rational realist form” (16). He lists two definitions for the *historical novel*:

Set before the middle of the last century [...] in which the author is writing from research rather than personal experience (Johnson qtd. in Groot 50)

Fiction is historical if it includes reference to customs, conditions, identifiable persons, or events in the past [. . .] among factors considered are literary excellence, readability, and historical value (McGarry and White qtd. in Groot 50)

He mentions however the opinion of Manzoni about the genre tending “towards obfuscation and falsehood” (32) and quotes Johnson again who states that “it's too broad” and “overlaps with other genres” (50), just about the same things mentioned about the *historical romance* earlier. The question remains nevertheless: Does *Ivanhoe* fit the category of *historical novel*? “Modern criticism” takes *Ivanhoe* as the decline of a “once influential historical realist” (Duncan viii). According to Scott himself the root for the critiques can be found in the fact that *Ivanhoe* is in reality not a historical novel, but an antique romance, and therefore – as he argues – it is not bound to present only historical facts (*Scott's Notes* 505). He continues to reason with a particular example, about the black slaves of the templar, a custom which has no historical proof, neither has

it however any against it (*Scott's Notes* 505). As he argues similarly on another instance, a painter is not restricted to copy the exact characteristics of the terrain nor should he introduce any incongruences (*Introduction* 20). Notice that this is exactly what he said about the case of the black slaves. Scott also "refrains from an exact date" because "this is the chronology of romance rather than of history" (Duncan 532). As we see, the picture is a bit hazy. Even though Scott calls *Ivanhoe* a romance, the above two definitions for the *historical novel* perfectly apply to *Ivanhoe*: it is set before the middle of the last century – as it was already by the time of its publishing – and includes references to older times to a great extent. One more criterion which is mentioned several times and ways in the book is that it should have some connection with the present: make the past understandable, create a connection, help to establish "national character and self-definition" (Groot 3; 16; 22; 27-9; 33-4; 93-4). An important part of this essay is to explore how *Ivanhoe* fulfils these expectations. In my opinion we can declare though, that there is no trace of the historical novels' need for perfect historical accuracy.

Let us take a look at the nature of *Ivanhoe*'s real sources, and how they were put to use. As Duncan states, Scott was well read "in English literature, from the Middle-English romances and old ballads to Shakespeare and the King James Bible" (525). These readings contribute most to the making of the novel, because as Wilson explains, Scott composed *Ivanhoe* continuously, without checking the details (*Introduction* xvii) and as he aptly puts it: "It grows out of the very depths of Scott's favourite reading" (Wilson, *Introduction* xvi). The reason for not stopping to look up historical data is that *Ivanhoe* – alongside with *The Bride of Lammermoor* – was created during a long illness (Duncan xxvii, xxxi; Wilson, *A Life of Walter Scott* 150), and there was a "rush to publication" (Duncan xxx). Also, Scott's writing style was quick, and he demanded his associates to correct his mistakes (Duncan xxix). In addition, more than once instead of taking the time to look up materials, he simply made up quotes fitting to the atmosphere (Duncan 562). So, as one can see, Scott's writing style did not depend on research, the soil from which *Ivanhoe* grew out was the fact that he was enormously well-read, especially in contrast to his contemporaries.

I will now present some of Scott's vices and virtues regarding accuracy. One only needs to take a look at the notes section in a better edition of *Ivanhoe* to see Scott's many historical mistakes, introducing most of the time clothing, proverbs and quotes from literature (Duncan xxviii) belonging to later centuries. Let me give some examples for these: when describing the dresses of Gurth and Wamba (Scott 28), he describes pre-conquest garments already outdated by the time (Duncan 532). An example for the proverbs can be found when the Prior is discussing his ransom with Locksley: "At a word – since I must needs, for once, hold a candle to the devil – what ransom am I to pay for walking on Watling-street, without having fifty men at my back?" (Scott 359). To hold a candle to the devil is a proverb from the mid-fifteenth century, "meaning to assist in wrongdoing" (Duncan 565-6). Some of the mistakes are minor: as Wamba disguises himself to enter Front-de-Boeuf's castle, he gives himself off as a priest, stating "I am a poor brother of the Order of St Francis" (Scott 268), which he could not have done, as the order was only founded in 1209 (Duncan 557). Scott must have been unaware of the exact date of foundation. Other mistakes are much bigger, like describing the tournament after the fashions of a period two hundred years later (Duncan 542). Scott himself

admitted these errors (Scott 13) and although we cannot know for sure, but he may have been well aware of them. Other times he displays a surprising precision: for example he uses the rule of the Knights Order as a source, quoting directly from it and making only tiny alterations to fit the story (Duncan 569). He is also aware of the fact that the people of the time were really offered the choice of choosing a champion (Chibnall 168), as we see in the novel *Rebecca* using this opportunity as her last chance: "I challenge the privilege of trial by combat, and will appear by my champion" (Scott 414). The existence of serfs in the service of Saxon lords of the time was an existing practice (Chibnall 210), identically to Gurth's and Wamba's situation. One can also find a similar story about King Richard in the romance "of his adventures in the Holy Land" to the exchange of buffets with Friar Tuck (Duncan 517). Finally, the fact that he actually helped in a siege in disguise, something only discovered in 1882 (Wilson, *Introduction* xvii), is also a great affirmation of Scott's sometimes brilliant historical intuition.

The greatest misdeed of Scott according to the critics is presenting twelfth-century England as a place where "colonial antagonism between Normans and Saxons" still takes place (Duncan xiv). Indeed, plenty of historical evidence proves that not long after the conquest the Norman conquerors started to identify themselves with the native traditions and history, thinking of themselves as English (Chibnall 39, 208-10; Williams 5). There is proof that by 1130 Normans and Saxons were so mixed with each other that one could not differentiate them (Williams 5, 187; Chibnall 5, 208). In this regard critics would be right. However, the biggest so-called fault of *Ivanhoe* is in my opinion the most crucial part of the novel, and in the next chapter I will shed light on what I think to be the cause for these historical inaccuracies of Scott, how I think they were conscious and totally indispensable for conveying the message of *Ivanhoe*.

According to Marjorie Chibnall the motif of the Norman Conquest has been more than once translated to represent the events of various times (1). The aim of my thesis is to present my reading of *Ivanhoe* as the representation of the Anglo-Scottish relations as well as Scottish history of Scott's own time. I already reacted to some of the criticism which I think to be misinterpretations regarding the novel, which stem from the lack of clear-cut definition regarding its genre and also from its metaphorical nature. After this I plan to present the similarities between the contents of the novel and Scottish events around the time of Sir Walter Scott. Lastly, I will take a look at the representation of Jews in the novel taking into consideration the actual history of English Jewry and its relation to the metaphor of the situation of Scotland.

1. *Ivanhoe* and the Events in the Time of Sir Walter Scott

Throughout this chapter I will compare the events from the novel with the Anglo-Scottish relations and events of around the time of Sir Walter Scott, and show how they are consciously built up to represent them.

Let me make an attempt to present how ambiguities in Scott's works are natural consequences of the mood of Scott's time and of his own personality. Wilson notes that Scott had the biggest influence as a medievalist (*A Life of Walter Scott* 153), and indeed Scott himself admitted that by writing only about Scottish matters he would have been likely to lose the appreciation of his readers (*Introduction* 4). As follows, he wrote *Ivanhoe*, which was a success throughout Britain. That he was not writing about

“Scottish matters” is not even halfway true, however. There is always much correspondence between different ages in Scott’s novels (Cottom 144), because he has a very good intuition to present how “quite different aeons momentarily touch one another” (Wilson, *A Life of Walter Scott* 43). As Daniel Cottom points out, all the motifs in his novels can be grouped on two sides:

On the side of the past [. . .] are such elements as violence, superstition, disorder, pagans, Saxons, Catholics, Scotland, the Highlands, and the Stuarts, and on the side of the present are law, reason, peace, Christians, Normans, Protestants, England, the Lowlands, and the Hanoverians. (128)

As he notes, Scott’s novels mostly deal with chaotic times, “before the emergence of a new order”, with a feeling of loss for the old era and forecasting the times to come (128). This translates in Scott’s time to the “aristocratic world of the recent past” and the “emerging middle-class world of Victorian England” (144). This “duplicity” results in the works of Radcliffe, Austen and Scott – writers of the end of eighteenth and beginning of nineteenth century – in great “uncertainty” (Cottom 29-31), because in that “time of indecision [...] we cannot expect unambiguous results” (Kuehn).

Let us now analyse how these ambiguities can be understood in Scott’s writing. As Wilson remarks, Scott discovers that “if we respect the past, it is impossible to take sides” (*A Life of Walter Scott* 45), and indeed fewer and fewer historians do, concerning the Norman-Saxon relations (Chibnall 2). As Wilson points out, even when he took sides, Scott could still be able to observe objectively (*Introduction* xxiii-xxiv), and as follows he tried to show both the negative and positive aspects of his characters (Kuehn). Consequently, his characters do not exist in a black and white, but in a “blurred”, uncertain world, where characteristics which should belong to one side can be identified on the other side, and there is more tension than relief (Cottom 28,129,133). Scott is often described as someone whose personality was two-sided: “the lawyer and the laird” (Cottom 188), “Tory rationalist [...] and timeless lover of romance” (Wilson, *A Life of Walter Scott* 20), “sentimental feudalist and a ‘rational son’ of ‘the Enlightenment’” (Kuehn). Not only in the person of Scott, but in eighteenth-century Scotland in general there was a confrontation of old traditions and the development of new structures, realised in the Jacobite movement and the Hanoverian regime (Kuehn). He himself became a supporter of the movement for a short period of time, but realised the despondency of its goals and changed his opinion about the matter. It is easy to admit, how Norman-Saxon antagonism is a perfect substrate for the metaphor of Anglo-Scottish relations.

In Scott’s works, and especially in *Ivanhoe*, this longing for the past on the one hand, but realistic view of the need of progression on the other hand appears to be the underlying notion. “The contradictions [are] not just faults of writing or logic, for they point to that great tension in Scott’s work between his commitment to the present and his yearning for the past” (Cottom 138). The mourning for the past in his novels is so intense indeed that it overwhelms the acceptance for the changes of the present (Cottom 136-142). Scott was obsessed with the past and not too enthusiastic about living in the present (Wilson, *A Life of Walter Scott* 9, 56). He knew nevertheless that in the end only progress can come out as the winner, so in this regard he was “writing against himself” (Cottom 127,169). This opinion is expressed for example in Rowena’s scepticism about Cedric’s plans (Scott 202). Scott knows that history moves forward by the “means of

violence, disruption, and irreparable loss” (Cottom 143), even so he thinks that “the Norman Conquest was a Good Thing, as from this time onwards England stopped being conquered and thus was able to become top nation” (Duncan xix). As we see in the opening the Druidical ruins, we are reminded that the Saxons were conquerors as well (Duncan xiii). We can see that ambiguities stem from the events of Scott’s own time. Let me explore in detail how this time is represented in *Ivanhoe*.

1.1 General Similarities

In this chapter I concentrate on the abundant list of similarities between *Ivanhoe* and Scottish history after the Act of Union. First I examine the Anglo-Scottish relations of the time in a broader sense represented in the novel, then I deal with the similarities of certain aspects, like dresses and habits, language, and even kings and witchcraft.

As Wilson notes, Scott was obsessed with the events of his time (*Introduction* xxiii-xxiv), and *Ivanhoe* is a book which utterly reflects the atmosphere of the era (*A Life of Walter Scott* 147). Scott himself states that he did not strive to make an acute historical representation of the 12th century, but wanted to interpret it in a way that his contemporaries could appreciate it (*Introduction* 17-18). As Northrop Frye remarks: the “written word is far more powerful than simply a reminder: it re-creates the past in the present, and gives us, not a familiar remembered thing, but the glittering intensity of the summoned-up hallucination” (227). For Scotsmen of the era the events of the past immediately before the Union of the Crowns and since then were still reality (Wilson, *A Life of Walter Scott* 26), and this reality was a history of war (Brown 40) and considering the English as the enemy (Langford 153). Many of them still “continued to glorify the martial deeds of their ancestors” (Brown 40). Likewise does Cedric glorify his own and the Saxons’ martial deeds when the Norman guests dine in his castle:

Ay, that was a day of cleaving of shields, when a hundred banners were bent forward over the heads of the valiant, and blood flowed round like water, and death was held better than fight. A Saxon bard had called it a feast of the swords – a gathering of the eagles to the prey – the clashing of bills upon shield and helmet, the shouting of battle more joyful than the clamour of a bridal. (Scott 66)

Neither the Union of the Crowns in 1603 (Wormald 22), nor the Parliamentary Union in 1707 did much to lessen the hostility (Smout 4): “At every level [...] the English and the Scots simply quarrelled with one another, verbally and physically, when they met” (Wormald 24). Scots of the time were also the target of much ridicule (Langford 153). Immediately, for someone familiar with the novel, the picture of the Normans and Saxons comes to the mind, fighting and provoking the other continuously whenever they come across each other, one of the many instances being when Malvoisin states mockingly about the Saxons: “They go before us indeed in the field – as deer before dogs” (Scott 167).

There are many similarities with the conquest in the reception of the union and its effects. At the time the union was thought of as a disaster for Scotland (Kidd 182; Smout 5; Morril 60), very much like the conquest for the Saxons (Williams 1). Scotland is described as a province (Langford 168) “overwhelmed by the fashions and standards of England” (Kuehn), in the same manner as England was overwhelmed by Norman culture (Kuehn). Scotland is thought to be oppressed (Kidd 173), to have lost its national sovereignty (Kidd 181), some sources even speak about an “English conquest” (Morril

64). By the beginning of the 1800s Scots were thinking about ending the union (Wormald 33), similarly to Cedric and Athelstane conversing and plotting about gaining national independence:

Meanwhile Cedric and Athelstane, the leaders of the troop, conversed together [. . .] on the chance which there was that the oppressed Saxons might be able to free themselves from the yoke of the Normans, or at least to elevate themselves into national consequence and independence, during the civil convulsions which were likely to ensue. (Scott 200-1)

From this perspective, the similarities between the provincial Scots and the conquered Saxons are striking. In the English parliament “7 per cent represented Scotland, many of those Englishmen” (Morris 65); similarly, after the Norman conquest “pre-conquest tenants-in-chief had a mere 5.5 per cent” of the land (Chibnall 38). As the Norman taxes (Chibnall 14) and, as Scott remarks, the forest laws were “a most sensible grievance” to the Saxons (*Scott's Notes* 504), so was the exclusion of the Scots from sea trade by the Navigation Acts (Whatley 124). Scots, as a result, did not strive for distinctiveness, but for the same rights as the English (Kidd 186). Scots also felt neglected by the English (Hutchison 256), they felt their country to be “like a farm managed by servants” (Smout 4) because the English parliament and public opinion was generally uninterested in Scottish matters (Hutchison 251-2). In consequence many of them feared to be “reduced to the provincial status of Ireland” (Wormald 25). This resembles the Normans as the ruling class and the Saxons cultivating the land: “affording a striking contrast betwixt the Saxons, by whom the soil was cultivated, and the Normans, who still reigned as conquerors, reluctant to mix with the vanquished, or acknowledge themselves of the same stock” (Scott 5). In both cases the oppressed had a severe influence on the oppressor (Williams 209). But the English had the more influence on the Scotsmen, they were facing a large-scale “Anglicization” (Kuehn), and those who failed to assimilate had a much harder time (Langford 162). Scott himself reacted as follows: “If you *unscotch* us, you will find us damned mischievous Englishmen” (Smout 8). The problems arose from their different habits and language, and I attempt to outline how these conflicts of culture are represented in *Ivanhoe* in the following chapter.

1.2 Habits and Language

Let me examine now how the Saxon and Norman dresses and habits correspond to the ones of the eighteenth century, then analyse the role of language in the novel and in the reality of the time. As Kuehn explains, in the eighteenth century Scottish national symbols were banned, this included clothing as kilts and tartan, the bagpipe, and even the Gaelic language. The reason for this is that they were associated with Highland culture, and Highlanders, whose traditions were too different and barbaric in the eyes of the English (Kuehn). This attitude towards the natives' habits is also reflected in *Ivanhoe*.

First I will focus on the dresses and habits as represented in the novel. Scots of the turn of 17th and 18th century were the victims of a great amount of ridicule and “venomous satires”, they were perceived as barbarian (Langford 145-8), poor and backward (Brown 50): Langford speaks about “the mockery of unmodish Scottish customs and manners, the barbarity of the Scots dialect” (147). I already mentioned the

constant quarrelling and derision between Saxons and Normans in the novel, but let me mention some specific cases similar to how the English treated the Scotsmen. In the chapter where Cedric and Athelstane are dining with the Norman lords they are nearly laughed at because of their Saxon garbs, unfashionable in the eyes of the conquerors:

Cedric and Athelstane were both dressed in the ancient Saxon garb, which, although not unhandsome in itself, and in the present instance composed of costly materials, was so remote in shape and appearance from that of the other guests, that Prince John took great credit to himself with Waldemar Fitzurse for refraining from laughter at a sight which the fashion of the day rendered ridiculous. (Scott 163)

This is interesting because the Saxon clothing in another instance in the novel is also compared to that of a Scottish Highlander: “Sandals, bound with thongs made of boars’ hide, protected the feet, and a roll of thin leather was twined artificially round the legs, and, ascending above the calf, left the knees bare, like those of a Scottish Highlander” (Scott 29). According to historical sources the opposite was the case: when the Normans saw the dress of the Saxon nobles they were looking in admiration (Williams 189).

The Saxons’ behaviour at the banquet as well as their dwelling place are described as simplistic, rude and barbaric, similarly to the perception of Scots in the 17th and 18th centuries :

The other appointments of the mansion partook of the rude simplicity of the Saxon period, which Cedric piqued himself upon maintaining. (Scott 47)

Magnificence there was, with some rude attempt at taste; but of comfort there was little, and, being unknown, it was unmissed. (Scott 73)

But, though luxurious, the Norman nobles were not, generally speaking, an intemperate race. While indulging themselves in the pleasures of the table, they aimed at delicacy, but avoided excess, and were apt to attribute gluttony and drunkenness to the vanquished Saxons, as vices peculiar to their inferior station [. . .] the Norman knights and nobles beheld the ruder demeanour of Athelstane and Cedric at a banquet, to the form and fashion of which they were unaccustomed. (Scott 164-5)

The Scots of the time made their living by agriculture (Whatley 109) similarly to the Saxons living by swine-heraldry, which was considered menial by the Normans, as seen in de Bracy’s conversation with Lady Rowena: “How else wouldst thou escape from the mean precincts of a country grange, where Saxons herd with the swine which form their wealth” (Scott 241-2).

Second, I would like to examine the role of language in *Ivanhoe* in comparison with Scott’s time, and what the historical sources say about the period of the conquest. The union “gave the Scots language another push in the direction of spoken English” (Brown 51) as it became “the prime criterion of full acceptability” (Langford 162). Higher-rank Scotsmen of the time spoke the English dialect to express their superiority (Kuehn), which is similar to the Norman characters’ – as the Prior or Prince John – insistence on conversing in French, although they understand English:

“I speak ever French, the language of King Richard and his nobles; but I understand English sufficiently to communicate with the natives of the country.” (Scott 57)

“What says he?” said Prince John, affecting not to understand the Saxon language, in which however, he was well skilled. (Scott 118)

As we see in *Ivanhoe*, Anglo-Saxon English is spoken by the lower class: “The dialogue which they maintained between them was carried on in Anglo-Saxon, which, as

we said before, was universally spoken by the inferior classes” (Scott 30-31). Norman-French is the language of the upper class: “who maintained the following conversation in the Norman-French language, usually employed by the superior classes” (Scott 42). Between these two classes a new mixed language is forming: “[...] said the Prior, raising his voice, and using the lingua Franca, or mixed language, in which the Norman and Saxon races conversed with each other” (Scott 39). Duncan considers this to be a “crucial analogy”, because something similar was happening in eighteenth-century Scotland, where “English was a foreign dialect” (*Introduction* xviii). Also there was a resentment of the Scottish dialect from the side of the English (Langford 154). Let us take a look at what historical sources say about the linguistic relations after the conquest. According to Williams “the changes which produced Middle English” were far earlier than the conquest and have been the results of the Scandinavian settlements. After the conquest the lower classes remained to be English-speaking (Chibnall 212; Williams 219), while in the upper classes, especially in the government, Latin continued to be the ruling language, as it had been before (Chibnall 211-214; Williams 215), while French was – as all over northern Europe – the language mainly used by the clergy (Chibnall 213). This picture is clearly different from the one painted by Scott, so one can easily see that he used languages in *Ivanhoe* as an analogy of the situation of the Scottish dialect.

1.3 Kings and Witches

Many connections can be found between the portrayal of Richard Plantagenet and the kings after the Union of the Crowns, especially James VI. The same is true for the witch trial and its counterparts in the Scotland of the time.

As Cottom explains, Scott longs for a strong and ideal monarch, but he nevertheless pictures irresponsible rulers constantly (Cottom 184-6). When he pictures a strong king – Richard the Lion-Hearted – the king “acts too personally” (Cottom 186), and even though he has a good character, he is not suitable to be a good king: “popular as he was by his personal good qualities and military fame, although his administration was wilfully careless, now too indulgent, and now allied to despotism” (Scott 496). He is very similar the Scottish rulers following the Union of the Crowns. James VI turned out to be an “absent monarch” for Scotland (Brown 38), as well as George I more than a hundred years later (Kuehn). This absence let the Scottish nobility to become “overmighty and oppressive” (Smout 5), and the only person who was not “timorous, resentful, distrustful about the union” was James himself (Wormald 13). Still he did not turn out to be a good monarch, even though he was described as “affable, cheerful, witty, relaxed”, because “he never really coped with being the King of England” (Wormald 27). This case is all too similar to the happenings of *Ivanhoe*. Richard the Lion-Hearted looks to be the perfect king at first glance, and when Cedric must “name a Norman deserving to be remembered”, he names Richard (Scott 169), showing that even the most Saxon of the Saxons has some trust in him, but, as Cottom notes, no king can reach the standard set up by Scott (Cottom 190). A ruler has to “convince his [...] subjects of his right to rule” (Chibnall 54), and Richard promises Cedric that he will prove his right to the throne (Scott 470), he even learns their language and ballads (Duncan xviii), but nonetheless his feats turn out to be useless and unnecessary in the scene of government:

In the lion-hearted King, the brilliant, but useless character, of a knight of romance, was in a great measure realized and revived; and the personal glory which he acquired

by his own deeds of arms, was far more dear to his excited imagination, than that which a course of policy and wisdom would have spread around his government. Accordingly, his reign was like the course of a brilliant and rapid meteor, which shoots along the face of Heaven, shedding around an unnecessary and portentous light, which is instantly swallowed up by universal darkness (Scott 458-459).

He indulges himself in fights of knight-errants' "while the weighty affairs of his kingdom slumber" (Scott 374), he is too careless (Scott 496), and in the end he turns out to be an absentee monarch alike. So much that he is "best known as 'the absent king'", spending no more than six months in total during his reign in England (*King Richard I*). It is interesting to add that Scott mentions James V, who was thought to be travelling similarly in disguise as Richard (Scott 7). One more exciting fact is that Richard did not speak English, or very little (Snell, "Richard the Lionheart"), this is just another literary tool in the hands of Scott.

The witch trial can be understood as a critique in close connection with James VI. From the seventeenth century there is an increase in the number of witches accused, and it is mostly in Scotland where these accusations happened (Whatley 108). In the novel, similarly to the Scots who still believed in witches, the Saxons are described as superstitious people: "As the cavalcade left the court of the monastery, an incident happened somewhat alarming to the Saxons, who, of all people of Europe, were most addicted to a superstitious observance of omens" (Scott 198). The reason for this is that James thought of himself as an expert on witchcraft, and under his reign witchcraft became a criminal offense. Moreover, he thought that if there was one witch, there should be more who helped her, so they always executed more than one subject. He also believed that there is no difference between black and white witches. As a result someone who provided healing was as guilty as any other witch ("James I and Witchcraft"). Immediately the trial of Rebecca comes to one's mind. As she provided healing to a peasant through a balsam, she can be accused of being a white witch:

Two mediciners, as they called themselves, the one a monk, the other a barber, appeared, and avouched they knew nothing of the materials, excepting that they savoured of myrrh and camphire, which they took to be Oriental herbs. But with the true professional hatred to a successful practitioner of their art, they insinuated that, since the medicine was beyond their own knowledge, it must necessarily have been compounded from an unlawful and magical pharmacopeia, since they themselves, though no conjurors, fully understood every branch of their art, so far as it might be exercised with the good faith of a Christian. (Scott 409)

The chapter presents us with the ridiculousness of a witch trial, and through Bois-Guilbert maybe the author's opinion is expressed: "Will future ages believe that such stupid bigotry ever existed!" (Duncan xi).

1.4 A New Type of English

While Scott may have admired many of the Highland traditions, he felt that the defeat of their feudal system is a progress for Scotland (Kuehn). By the integration of Scotland Britain became the largest free-trade area in Europe, of which Scotland also profited greatly, although at the prize of oppression (Kuehn). Similarly did the Norman Conquest bring along much development which was, as Chibnall notes, "neither Anglo-Saxon nor Norman, but truly Anglo-Norman" (218), and we will see the importance of

this. There were improvements in the laws, literacy, trade, productivity, population growth and architecture (Chibnall 101, 216). As Williams puts it, the conquest made the reception of French culture – by which England would have been influenced anyway – much easier. *Ivanhoe* and King Richard are the materialisations of this new Anglo-Norman type of English, because of their “culture-crossing skills” (Duncan xix). By this, they set themselves apart from Cedric and Prince John, who are entirely devoted to the one or the other side (Duncan xviii). Cedric more than once expresses his unfamiliarity with Norman chivalry, which can be seen as a symbol of Norman culture:

[Discussing the tournament:] “Our going thither”, said Cedric, “is uncertain. I love not these vanities, which were unknown to my fathers when England was free.” (Scott 61)

“Not a jot I”, returned Cedric; “I have never been wont to study either how to take or how to hold out those abodes of tyrannical power, which the Normans have erected in this groaning land. I will fight among the foremost; but my honest neighbours well know I am not a trained soldier in the discipline of wars, or the attack of strongholds.” (Scott 328-9)

At the assembly of Saxon families all the representatives are elderly men, in contrast with *Ivanhoe* and his generation, who are already crossing the barriers of the two cultures:

There were assembled in this apartment, around a large oaken table, about a dozen of the most distinguished representatives of the Saxon families in the adjacent counties. These were all old, or at least, elderly men; for the younger race, to the great displeasure of the seniors, had, like *Ivanhoe*, broken down many of the barriers which separated for half a century the Norman victors from the vanquished Saxons. (Scott 465)

Scott himself created a new type of Brit in *Waverley* (Kuehn), and *Ivanhoe* is the same character. Both of which can be a representation of Scott’s faith in “the ethnically and culturally heterogeneous formation of Britain (Duncan xii) and a new type of Scottishness, which was the union of old and new (Kuehn).

Scott believed in the union, but only by keeping the respect for cultural identity. The marriage of *Ivanhoe* and Rowena is attended by both Saxons and Normans, signifying the alliance of the two into one nation, but take notice that it is a marriage within the same race, so it “is an inter-cultural but not an inter-ethnic union” (Duncan xxv). Scott was the originator of many newly invented old Scottish traditions (Smout 8). He believed that the two countries should “develop their distinctive national traditions”, in opposition to the picture in *Ivanhoe*, in which “Anglo-Saxon manners, laws, and languages [are] being swept aside in the Normanization of England” (Wilson, *Introduction* xxvii). The picture above can be entirely translated as the Anglicisation of Scotland. The message is that every nation must have its own traditions, but they must recognize their “interdependence and [...] common good” (Wilson, *Introduction* xxviii-xxix). As Duncan puts it, “*Ivanhoe* represents a politically divided (rather than organically harmonious) medieval England in order to draw the dynamics of compromise” (xv).

1.5 Colonisation as rape

One of the aims of Scott can be to present – beside the situation of Scotland – something universal about colonisation, something timelessly true for all ages. As he quotes from *The Merchant of Venice* in the introductory text to the novel:

Our ancestors were not more distinct from us, surely, than Jews are from Christians; they had „eyes, hands, organs, dimension, senses, affections, passions”; were „fed with the same food, hurt with the same weapons, subject to the same diseases, warmed and cooled by the same winter and summer,” as ourselves. (Scott 19-20)

In *Waverley*'s first chapter he writes about the passions being the same for men of all ranks and all times (Duncan 530). As Cottom notes, in all of Scott's works the distinction between the old and new times is represented by a contrast between violence and law (170). But the seemingly peaceful world of law is the place of “greater insecurity and a worse violence than ever” (Cottom 170-1). One of the clashing “forces is usually described as finally dominating the other”, bringing together an “enchanted imprisonment, infantilization, and feminization of men” (Cottom 158). Cottom calls this the “perversely fascinating state of submissiveness” (154). According to Duncan the two most important historical sources for *Ivanhoe* are Hume and Henry. The former presents the conquest of the Saxons “as a genocide”, the latter the conquest of the Normans “as a rape” (xx-xxi). As he argues, Scott takes the latter approach (xx-xxi). If we remember the case of Rowena, as well as Rebecca, we can see how women are the embodiment of this notion. As De Bracy says to Fitzurse “the work of the Conquest should be completed” (Scott 175) – as Prince John suggested to him – by wedding Rowena and so taking her wealth as well:

“We shall cheer her sorrows,” said Prince John, “and amend her blood, by wedding her to a Norman. She seems a minor, and must therefore be at our royal disposal in marriage. – How sayst thou, de Bracy? What thinkst thou of gaining fair lands and livings, by wedding a Saxon, after the fashion of the followers of the Conqueror?” (Scott 154)

These forced weddings stand really close to the historical truth. Although “Frenchmen were forbidden to engage in illicit relationships with English women” (Williams 12), they nevertheless tried to find English wives, as an opportunity to acquire wealth (Williams 200). This is also proven by the fact that many English women are known to have taken shelter as nuns, not because of religiousness but to escape French men (Williams 12; Scott, 246). Similarities can be found in Anglo-Scottish intermarriages, when we observe them as “diluting Scottish identity” or “as border raiding” (Langford 161). The submission of men was a reality as well, Scots being “oppressed by their own domestic superiors” (Kidd 172), with Scotland's kings and nobles being described as “despotic” and “tyrants” (Kidd 182). To conclude – similarly to post-colonial writings – the masculine order of the conquerors causes a feminine submissive state on the part of the conquered. We already saw how Saxon women have an important place in this representation of rape, of total submission. Jews and women share this unique place (Duncan xx), and Rebecca embodies both, the explanation of which deserves its own chapter.

2 Jews in *Ivanhoe*

In my opinion Jews in *Ivanhoe* are another metaphor for Anglo-Scottish relations, and colonialism in general. Scott's representation of Jews is something unconventional for his age, something improved, more than the stereotypes before. Jews were absent from England between 1290 when Edward expelled them from the country (Holmes) until the second half of eighteenth century (Roth), excepting maybe some individuals or really small communities. Nevertheless, as I will explore later, they were present in English consciousness through religious literary texts as early as the Anglo-Saxon times. Scott relies much on two famous plays, Shakespeare's *The Merchant of Venice* and Marlowe's *The Jew of Malta* (Duncan 540-1, 560), which use stock characters as Jews, the usurer father, and his daughter who wants "nothing more than to be rescued from her cultural fate by a handsome Christian" (Misiura). These works can be seen as anti-Semitic, which was common for both Shakespeare's age, and for Scott's as well (Wilson, *A Life of Walter Scott* 156-7), but Scott transcends these stereotypes, by refraining from the "conventional outcome" in which the Jewess converts to Christianity for the love of the hero (Duncan 560).

Scott is not the only one using the Jews in the role of the conquered as a metaphor for colonialism. Jews were not present in Anglo-Saxon England physically, but they were the more present in Christian texts (Scheil 3, 7). Anti-Judaism was an inseparable part of Christianity for a very long time – and probably still continues to be one (Ludovici; Scheil 240), presenting the Jews as "antagonists"; "archetypes of error"; examples of "how not to behave" (Scheil 35, 44, 205). "Jewish stereotypes" had been so much encoded in English minds that they were still present in Elizabethan England, with actual Jews being absent for more than 400 years. The first influential Christian texts establishing these images stem from the 6th and 7th century, from the cleric Gildas and the monk Bede. Bede's work, the *Historia Ecclesiastica* was composed to "promote a sense of English identity" (Scheil 107), and indeed these texts interpret the "populus Israel" mythos – that is the tale of the people of the Old Testament – as the ascension of one ethnical group above the other (Scheil 159). The native Britons are compared to the "blind, stubborn, sinning Israel" (Scheil 147), and what happened to them is compared to the events of the Old Testament (Scheil 143-4). The Anglo-Saxons as "younger, mightier people" took their place and became the new chosen people of God, similarly to Christians (Scheil 175):

In his blessedness God saw to it that the accursed race should lose the lands of their ancestors by their own sins; and that a more fortunate people should enter their cities, a people that would fast the commands of the Lord. (Scheil 148)

The Anglo-Saxons are, however, destined to the same cycle of events (Scheil 147), that is through the Norman conquest, as we see in *Ivanhoe* as well. As Rebecca voices in the novel – probably in her most important monologue – how ancient her people are, still overtaken by the younger Christianity:

"Thou hast spoken the Jew," said Rebecca, "as the persecution of such as thou art has made him. Heaven in ire has driven him from his country, but industry has opened to him the only road to power and to influence, which oppression has left unbarred. Read the ancient history of the people of God, and tell me if those, by whom Jehovah wrought such marvels among the nation, were then a people of usurers! – And know, proud

knight, we number names amongst us to which your boasted nobility is as the gourd compared with the cedar – names that ascend as far back to those high times when the Divine Presence shook the mercy-seat between the cherubim, and which derive their splendour from no earthly prince, but from the awful Voice, which bade their fathers be nearest of the congregation to the Vision – Such were the princes of the House of Jacob.” (Scott 433)

The Jews are here represented as the most ancient of people, the people of God, but they are oppressed by the younger, and – compared to them – newcomer Christians, who misread the Bible to justify themselves, which is a common practice of Scott’s characters (Cottom 172):

“If thou readest the Scripture,” said the Jewess, “and the lives of the saints, only to justify thine own licence and profligacy, thy crime is like that of him who extracts poison from the most healthful and necessary herbs.” (Scott 253)

2.1 Exploitation of the English Jewry

Let me present how the evil practices against Jews were justified and what were their true motivations. We can clearly find them pictured in the novel similarly to reality.

Jews in the middle ages were held to be carnal beings, often accused to have some relationship with the devil – as sorcerers who commit evil blood rituals – and therefore even the murder of a Jew was not a sin but a deed appealing to god. They were held to be spiritually blind – because they were unable to recognise Jesus as the Messiah – and therefore they are too carnal, too much of the body, which connects them to “sickness and disease, consumption, gluttony, and excretion” (Scheil 267-8). Their sickness is a common image (Scheil 28) and it presents itself in *Ivanhoe* as well, for example as the Grand Master refuses to touch Isaac:

“Back, dog!” said the Grand Master; “I touch not misbelievers, save with the sword. – Conrade, take thou the letter from the Jew, and give it to me.” (Scott 389).

They are also said to be possessed by the devil (Scheil 218), as it appears in the novel as well: “The devil, that possessed her race with obstinacy, has concentrated its full force in her single person!” (Scott 396). This belief manifests itself in 12th century English reality in accusations of evil deeds, such as “poisoning wells, [...] desecrating hosts, bearing demonic body parts (e.g., tails, cloven hooves)” (Scheil 9), “blood sacrifice” such as kidnapping and killing a Christian child in a similar way to Jesus’ passion (Holmes), and other “machinations” against the Christian community (Scheil 206). And – similarly to Rebecca’s trial – Jewish healers of the 16th century were held to be sorcerers, one of them even accused of trying to poison Queen Elizabeth I. It can be observed in *Ivanhoe* that Isaac and Ben Samuel fear the accusation of blood guilt and necromancy, because they are “often used for cloaking evil practices on our people” (Scott 421). The revenge on Jews is justified in Christian texts as a godly deed (Scheil 141), so powerful as capable of healing the sick (Scheil 265, 267). Even the “good marks of Christianity” in *Ivanhoe* are slaying Saracens and keeping a Jew captive:

“Safe thou art,” replied De Bracy, “and for Christianity, here is the stout Baron Reginald Front-de-Boeuf, whose utter abomination is a Jew; and the good Knight Templar, Brian de Bois-Guilbert, whose trade is to slay Saracens – If these are not good marks of Christianity, I know no other which they bear about them.” (Scott 289)

Religious reasons were most often used as a disguise to exploit the wealth of the Jewish population. Usury was something forbidden for the Christian community, therefore only practiced by the Jews of the time – that is, before the 12th century – and they were therefore a force to be reckoned with through the money they acquired. The Jews' position was in many aspects enviable (Ludovici), since they controlled the loans (Roth) and were, “by law, permitted to charge a very high rate of interest” (Ludovici). They had moreover an exceptional place, because of the “charter of protection to the Jews” issued by King Henry I, which made them “answerable to him alone”. This preferential treatment led to many riots, seemingly connected with the crusade, and sorcery accusations of the Jews, but they were in reality caused by barons indebted to them (Palomino; Schoenberg). Their “enviable” position in the eyes of many was not so bright in reality, because their exceptional situation was only a tool to squeeze out more money from them by kings as Henry I and Richard I – for financing the crusades (Duncan 539-40; Schoenberg) and Richard's ransom (Palomino) – and John (Schoenberg; Palomino). Even their banishment from England by Edward I was a means to acquire their possessions (Holmes). This practice appears in the novel as King John also held a wealthy Jew captive, similar to Front-de-Boeuf, tearing his teeth out one by one, until he agreed to pay a large ransom:

It is a well-known story of King John, that he confined a wealthy Jew in one of the royal castles, and daily caused one of his teeth to be torn out, until, when the jaw of the unhappy Israelite was half disfurnished, he consented to pay a large sum, which it was the tyrant's object to extort from him. (Scott 81).

Less than 20 years before Scott's birth, in 1753 the Jewish Naturalization Bill – which would have given foreign Jews the same rights to those born in England – caused such agitation, that it was withdrawn (Palomino). Anti-semitism was a widely spread reality in England, maintaining itself throughout the centuries. We cannot be surprised that Isaac pauses at the gate of the preceptory, fearing to be hurt either because of his religion or because of his wealth (Scott 383).

2.2 Jews and colonialism

In the following I will present how submission and pursuits of acculturation manifest themselves in the novel. Scott chooses to present “a generalized account of persecution” of the Jews, ignoring the atrocities against them a few years before the action of the novel (Duncan 540). While until the beginning of the 18th century Jews were very much outcasts of the society, by the end of Scott's life people started to approach them with respect and tolerance (Roth). While Scott shared many of the old prejudices, nevertheless he managed – similarly to Shakespeare – to create a new picture of the Jew, who is oppressed by the Christian community (Wilson, *A Life of Walter Scott* 157; Rogers). His portrayal of the Israelite shows an acceptance and solidarity. So does Ivanhoe himself, as at the entrance of Isaac in the hall of Cedric he offers his seat while all the others ignore him:

While Isaac thus stood an outcast in the present society, like his people among the nations, looking in vain for welcome or resting place, the pilgrim who sat by the chimney took compassion upon him, and resigned his seat, saying briefly, “Old man, my garments are dried, my hunger appeased, thou art both wet and fasting.” (Scott 65)

But aside from this resemblance Jews get an even greater role in *Ivanhoe* than the eponymous hero: as Duncan aptly puts it “Rebecca and Bois-Guilbert are the true antagonists of *Ivanhoe*”. Bois-Guilbert’s utopistic imperialist dreams confront Rebecca’s vision of universality, through which she is made Scott’s “prophet of modernity” (Duncan xxiv-xxv). The Jews are often perceived in the Christian context as a “distinct ‘race’ with customs, rites, and a history of their own” (Scheil 68), and they are represented by Rebecca’s speech superior in their culture (Scott 433; Duncan xxii). Yet their Christian hosts want the differences to be extinguished, by forcing baptism as Friar Tuck does when locked up together with Isaac:

“How’s this, Jew?” said the Friar, with a menacing aspect; “dost thou recant, Jew? – Bethink thee, if thou dost relapse into thine infidelity, though thou art not so tender as a suckling pig – I would I had one to break my fast upon – thou art not too though to be roasted! Be comfortable, Isaac, and repeat the words after me. Ave Maria!” (Scott 352-3)

The Grandmaster “offers” it in exchange of Rebecca’s life as well:

Repent, my daughter – confess thy witchcrafts – turn thee from thine evil faith – embrace this holy emblem, and all shall yet be well with thee here and hereafter. In some sisterhood of the strictest order, shalt thou have time for prayer and fitting penance, and that repentance not to be repented of. This do and live – what has the law of Moses done for thee that thou shouldst die for it? (Scott 416)

This baptism can be read as an acculturation, which the Scottish of the time were also facing. An example of this is that in Scottish schools in the 19th century education was carried out according to “English values and methods” (Hutchison 253).

This offer is, however, refused: Rebecca preserves her culture at any cost imaginable (Duncan xxii):

“Forgive the interruption,” said Rebecca, meekly; “I am a maiden, unskilled to dispute my religion, but I can die for it, if it be God’s will.” (Scott 417)

This makes her the ideal of the modern Scotsman, who does not try to become British by melting in English culture, but by staying faithful to his own traditions. Scots were often seen as “mercenary calculator[s]”; “parasites” of England seeking for “personal enrichment”, which is very similar to the image of Jews in the Middle Ages. Women and Jews have a similar perception in Christianity: they are associated with weakness, vulnerability, sickness, being too much of the body (Scheil 268-270; Duncan xxii). Moreover, they are hindered from speaking for themselves, something characteristic for Jews and especially Jewish women in Christian culture (Scheil 265; Said 23). As Edward Said observes commenting on Flaubert’s affair with an Egyptian courtesan: “He [Flaubert] spoke for and represented her. He was *foreign, comparatively wealthy* [and] male” (Said 23). This is very similar to the situation of the Scottish, ignored by the English influenced government as I discussed before. As Duncan argues:

The Gothic plot of the female body as object of totalitarian power expels any notion of reciprocity of consent, and with that the potent ideological category of feminine subjectivity, from the imperial allegory of the heroine as vessel of a union of races. The birth of the nation is founded on rape. (xxi)

According to Cottom a love relationship is similar to the submission of men to each other, and law brings along this submission, which makes violence “nostalgically appear as a surer justice” (158-180). This nostalgic feeling for violence can be observed as I have pointed out earlier both by after-Union Scotsmen and by Saxons in the novel.

Rebecca appears to be the most important representative of this forced submission, both by law – as in the trial scene – and by love – Bois-Guilbert’s “love” towards her: it appears both on the level of her person and of her whole race:

“Lamented be the hour,” said Rebecca, “that has taught such art to the House of Israel! But adversity bends the heart as fire bends the stubborn steel, and those who are no longer their own governors, and the denizens of their own free independent state, must crouch before strangers. (Scott 428)

As we can see, Jews’ representation in *Ivanhoe* – although somewhat faithful to their real historical situation – can be understood as one of the strongest pillars of Scott’s metaphor of colonisation, acculturation, colonisation as a rape and the birth of an intercultural new generation.

Conclusion

As we have seen, the critical response to Sir Walter Scott’s *Ivanhoe* is hard to support, since criticising the novel on a historical basis ignores its metaphorical nature, furthermore even if we could decide the genre of the novel for certain, there seem to be no clear-cut definitions on which everyone agrees. Scott’s historical realism is not something based on research, but the living reality of his time, nor is *Ivanhoe* something created by checking every bit of data, rather something what represents how well-read and educated a man Scott was. Moreover, I think his critics failed to recognize the underlying metaphor of the whole novel, which is a big flaw, considering many of them were historians.

In my opinion, Scott continues to write about after Union Scottish matters, he just does this in a more subtle way, in order not to bore his readers, to create something new. Altering history by presenting a Norman-Saxon antagonism creates the metaphor for the Scottish situation after the Union of the Crowns and the Act of Union, using such tools as the situation of language, dresses, manners, and the general attitude of Normans towards the Saxons, to represent the situation of the Scottish dialect and the Gaelic language, the prohibition of Scottish national symbols, and the mockery of Scots in English journalism.

He also recreates many of the problems of government and rights, as he paints the picture of a bid fair monarch, who turns out to be incapable of his task, the oppressive and neglectful English government and its unjust laws, or the barbaric practice of witch accusations. He lays down the path for a new type of “Briton”, as a symbol of modernity and progress, who respects and retains his cultural rights, but who is not over-idealistic about them. Meanwhile he – as a warning – draws attention to what will be, or can be lost during the process, by showing how violent and oppressive change can be.

He uses not only one, but two cultural metaphors for colonisation. The first is the Norman Conquest itself, the second is the portrayal of Jews. The latter is a more universal metaphor, used throughout the centuries by English language Christian texts as a metaphor of one people becoming the nation of God over the other. With this metaphor he paints an even bigger picture of the cyclic nature of history. He portrays the oppressed nature of woman, and Jews, and especially Jewish women to represent the threatened rape by a foreign force, the most prominent image of it being Bois-Guilbert, with his

imperialistic dreams about the future. He implies that one must preserve his cultural roots even at the cost of his own life.

In the end, however, people must learn to live together, and appreciate each others' traditions, to create something new, something stronger, bearing the benefits of both sides and lacking the weaknesses of them. In my opinion Scott strove to achieve this ideal for himself and Scotland, and it is represented in the person of Ivanhoe.

Works Cited

- Apple, Rabbi Dr. Raymond. "Beginnings of Anglo-Jewry." oztorah.com, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Brown, Keith. "A Blessed Union? Anglo-Scottish Relations before the Covenant." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 37-56. Print.
- Chibnall, Marjorie. *Anglo-Norman England 1066-1166*. Oxford, New York: Basil Blackwell Inc., 1986. Print.
- Cottom, Daniel. *The Civilized Imagination*. New York: Cambridge University Press, 1985. Print.
- Duncan, Ian. "Introduction." Sir Walter Scott. *Ivanhoe*. New York: Oxford University Press Inc., 2008. Print.
- Duncan, Ian. "Editor's Notes." Sir Walter Scott. *Ivanhoe*. New York: Oxford University Press Inc., 2008. Print.
- Frye, Northrop. *The Great Code: The Bible and Literature*. Toronto: Academic Press Canada, 1981. Print.
- Hickman, Kennedy. "Crusades: King Richard I the Lionheart of England." militaryhistory.about.com, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Holmes, Tara. "Readmission of Jews to Britain in 1656." www.bbc.co.uk, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Hutchison, I. G. C. "Anglo-Scottish Political Relations in the Nineteenth Century, c. 1815-1914." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 247-66. Print.
- "Ivanhoe; A Romance." www.walterscott.lib.ed.ac.uk, Edinburgh University Library, 2007. Web. 03. Dec. 2011.
- "James I of England, James VI of Scotland (b.1566 r.1603-1625)." Armchair Travel Co. Ltd., 2007. Web. 19 Oct. 2011.
- "James I and Witchcraft." www.historylearningsite.co.uk, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Kidd, Colin. "Eighteenth-Century Scotland and the Three Unions." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 171-88. Print.
- "King Richard I – The Lionheart." militaryhistory.about.com, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Kuehn, Ingo. "Robert Burns and Sir Walter Scott – Two Versions of Scottish National Identity." www.worldburnsclub.com, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Langford, Paul. "South Britons' Reception of North Britons, 1707-1820." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 143-70. Print.
- Ludovici, Anthony. "The Jews, and the Jews in England." Boswell Publishing Company, 1938. Web. 19 Oct. 2011.

- Misiura, Linda. "The Portrayal of Jews in Shakespeare's *The Merchant of Venice* and Marlowe's *The Jew of Malta*." www2.cedarcrest.edu, 2007. Web. 19 Oct. 2011.
- Morril, John. "The English, the Scots, and the Dilemmas of Union, 1638-1654." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 57-74. Print.
- Palonimo, Michael. "Jews in England." www.geschichteinchronologie.ch, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Rogers, Jami. "Shylock and History." www.pbs.org, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Roth, Cecil. "A History of the Jews in England." www.iamthewitness.com, 1941. Web. 19 Oct. 2011.
- Said, Edward. *Orientalism*. London: Penguin, 1977. Print.
- Scheil, Andrew P. *The Footsteps of Israel*. The United States of America: The University of Michigan Press, 2004. Print.
- Schoenberg, Shira. "The Virtual Jewish Tour – England." www.jewishvirtuallibrary.org, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Scott, Sir Walter. "Introduction." *Ivanhoe*. New York: Oxford University Press Inc., 2008. Print.
- . *Ivanhoe*. New York: Oxford University Press Inc., 2008. Print.
- . *Ivanhoe*. London/Harmondsworth???: Penguin Books, 1986. Print.
- . "Scott's Notes." *Ivanhoe*. New York: Oxford University Press Inc., 2008. 503-524. Print.
- Smout, Thomas Christopher. "Introduction." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 1-12. Print.
- Snell, Melissa. "Richard the Lionheart." historymedren.about.com, n.d. Web. 19 Oct. 2011.
- Whatley, Christopher Allan. "Taking Stock: Scotland at the End of the Seventeenth Century." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 103-26. Print.
- Williams, Ann. *The English and the Norman Conquest*. Woodbridge: The Boydell Press, 1995. Print.
- Wilson, Andrew Norman. *A Life of Walter Scott*. Great Britain: Oxford University Press, 1980. Pimlico Ed., 2002. Print.
- . "Introduction." *Ivanhoe*. London/Harmondsworth???: Penguin Books, 1986. Print.
- Wormald, Jenny. "O Brave New World? The Union of England and Scotland in 1603." *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*. Ed. Thomas Christopher Smout. New York: Oxford University Press Inc., 2005: 13-36. Print.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE